

KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA

B. 844/III

Kaufmann

הַשָּׁלַח

מכתב-עתי חדש

למדע, לספרות ולעניני החיים.

(נוסד ע"י ק. ז. וויסאָצקי.)

העורך:

איזר גינצברג.

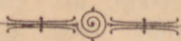
המו"ל:

חברת "אחיאסף".

ברך ג.

(חוברת י"ג — י"ח.)

שבת — סיון תרנ"ה.

ברלין.

בדפוס צבי הירש בר' יצחק איסצקאווסקי.

1153358/3.

HASCHILOAH

Litterarisch-wissenschaftliche

Monatschrift.

(Gegründet von K. W. Wissotzky).

Herausgeber:
Verlag „Achiassaf“.

Redacteur:
U. Ginzberg.

Band III.

Januar — Juni 1898.

BERLIN.

Druck von H. Itzkowski, Gr. Hamburgerstr. 2.

תוכן הענינים

(בסדר אלף-ביתי).

עמ'		עמ'	
	ימי המעשה. ספור (חלק ב').	אח רחוק (היינריך היינה. למלאות מאת	
19	חושי הארכי.	שנה להולדתו). ד"ר ש. ברנפלד. א.	117
236	(המשך) —	216	ב. — — —
428	— — —	310	ג (סוף). — — —
500	(סוף). — — —	בעמק הבכא. ספור (חלק ב'). מענדעלי	
125	להרחבת השפה. מ. ל. ליליענבלום.	מוכר ספרים.	110
1	לשאלות היום. אחד-העם. א.	206	(המשך). — — —
97	ב. — — —	303	— — —
289	ג. — — —	398	— — —
351	מארץ ישראל. מד"ר. ד. — — —	בתי מדרשות לרבנים. מאיר איש-שלוש. 193	
547	(המשך) — — —	דקנור. שיר. י. ל. ברובוביץ.	537
92	מחשבות ומעשים. רבי-קרוב. VII.	המעבר. ספור. ה. ד. הורוויץ.	49
178	VIII. — — —	141	(המשך). — — —
373	IX. — — —	326	— — —
565	X. — — —	444	— — —
	מכתבים אל העורך:	531	(סוף) — — —
183	ד"ר. י. מ. ברדיטצבסקי.	263	המתמיד. שיר. ח. נ. ביאליק.
287	— — —	344	(המשך). — — —
284	א. לולי.	453	(סוף) — — —
474	מ. קליינמאן.	הסניגוריא בבתי דינין של ישראל.	
	מליצת שפת עבר ובאור המקרא.	רב-צעיר	418
224	יצחק בן אשר.	385	הציוניות החדשה. ד"ר ד. ניימרק.
69	מקרא הציונים. שיר. ח. נ. ביאליק.	76	I. — — —
	מריבי כהן. ציור היסטורי.	167	II — — —
406	ד"ר ש. ברנפלד. א.	358	III — — —
481	ב (סוף). — — —	468	IV — — —
160	נחמיה. שיר. בן-ציון.	149	"קבת ציון" ו"ציוניות". י. ח. רבניצקי.
244	סמולנסקין בתור מספר. ר. בריונין.	266	חכמת ישראל בצרפת. א. לודוויסול.
484	(המשך) — — —	347	(א — סוף). — — —
521	— — —	31	חשבונה של ספרותנו. ד"ר. ש. ברנפלד.
42	ספר בן סירא במקורו העברי. דוד כהנא.	84	ילקוט קטן. אחד-העם. כב-כד.
133	(המשך) — — —	174	כה, כו.
321	— — —	366	כז-כט.
512	(סוף). — — —	560	ל, לא.

עמ'

253 ציץ נובל. אברהם זינגר.

278 קהלות יעקב. ד"ר ב-ד. ז.

552 ח. —

460 קהלת איזמיר. ד. ילין.

ר' יום טוב ליפמאן צונץ. בקורת.

538 ש. ראזענפעלד.

עזאלת הבחירה בישראל ובעמים.

12 ד"ר ד. נייברק. א.

104 ב. —

296 ג. —

494 (ג-סוף).

155 שברים. מיכה יוסף ברדיטצבסקי.

שמואל דוד לוצאטו. חייו ופעלו הספרותי.

58 אברהם כהנא.

337 (המשך).

עמ'

70 ספרים חדשים. ב"ק.

162 —

275 —

456 —

72 ר. בריונין.

ענינים שונים:

ד"ר צבי (הרמן) שפירא. מ. ל.

569 ליליענבלום.

190 חשד חנם. דוד כהנא.

187 יהודה ליב דאווידאוויטש. ע.

478 לתקון הנקוד. פ. מארדעל.

572 מדת המעמים לשירה העברית. ח. ל. חזן.

378 מושיעונו מבחוג. ד"ר י. טהאן.

189 מעבדות לעבדות. מו"ב.

479 נשואי בהלה. ע. נ. פרענק.

380 שמוש הלשון. ד"ר ש. ב.

382 תלמוד ושלחן ערוך. ב. כ.

337 (המשך)

338

339

340

341

342

343

344

345

346

347

348

349

350

351

352

353

354

355

356

357

358

359

360

361

362

363

364

365

366

367

368

369

370

371

372

373

374

375

376

377

378

379

380

381

382

383

384

385

386

387

388

389

390

391

392

393

394

395

396

397

398

399

400

לשאלות היום.

א.

ירחים כבר עברו אחר הקונגרס „הציוני“, אך בת־קולו עדיין נשמעת בחיים ובספרות. בחיים — אספות קטנות וגדולות, מקומיות וכלליות. מאז שבו „הצירים“ איש למקומו הם מקהילים קהלות רבים ומספרים וחוזרים ומספרים את כל הנפלאות אשר נעשו לעיניהם. והעם האומלל והרעב שומע ומתלהב ומצפה לישועה: כי היבצר „מהם“, מאנשי המערב, כל אשר יזמו לעשות? — המוחות דולקים, הלבבות סוערים, ורבים מן „העסקנים“, אשר במשך שנים רבות, עד ראש חודש אלול שעבר, היה הישוב בארץ ישראל משאת־נפשם, ופרוטה אחת לטובת הפועלים או לבית הספר ביפו היתה שקולה בעיניהם כנגד עולם מלא. — עתה אכרו דרך וזה לזה שואלים: מה העבודה הזאת לנו? ימות המשיח ממשמשים ובאים, ואנו עסוקים בדברים של מה בכך! הניעה השעה לעשות גדולות, כי אנשים גדולים, מערביים, עוברים חלוצים לפנינו. — זאת השנוי הוזה שנעשה בעולמם הם מטעמים על ידי שנוי־שמו של הרעיון עצמו: תחת אשר עד כה קראו לו „חבת־ציון“, קוראים לו מעתה „ציוניות“. והזהירים ביותר חוששים שמא יש עוד גם בזה מקום לשעות, על כן הם הוגים את השם בצורתו הלועזית („ציוניסמוס“). — לידע ולהודיע, כי לא בחבת ציון הישנה הם מדברים, כי אם ברעיון חדש מחודש, שהוא ושמו באו מן המערב, ממקום שאין העברית שולטת בו.

ובספרות — כל אלו האספות, עם דרשותיהן והצעותיהן והחלטותיהן, מתלבשות בצורת מאמרים כתובים בהתלהבות ובתרועת־נצחון: האספה היתה מאד נעלה, הדרשנים — דימוסטינים כלם, ההצעות נתקבלו ברצון, כל הנאספים בערו באש וקראו פה אחד „נעשה ונשמע!“ — והכל יפה ונחמד ונעים עד כלות הנפש. — גם הקונגרס כשהוא לעצמו עוד לא חדל מעשות פרי ספרותי. מחברות מיוחדות המספרות תהלתו יוצאות בלשונו שונות, כתבי־העת לישראל ולעמים מביאים עוד לפעמים מאמרים והערות המתיחסים לו, ואין צריך לאמר שהאורגן „הציוני“ עצמו משתדל לשמור את הרושם שעשה הקונגרס ולבלי תת לו להמתות מהרה מעל לב הקהל. עיניו משוטטת בספרות העתית של כל העמים והארצות, וכל מקום שהוא מוצא שבו של הקונגרס, אפילו באיזה מכ״ע חסר־ערך היוצא בלשון איזה מעמי־אירופא הקטנים, הוא ממחר להעתיק תמצית הדברים בשמחה. רק לשון אחת של עם אחר קטן לא זכתה לכבוד הזה, אע״פ שגם בה הרבו כה״ע להלל ולשבח את הקונגרס: — הלשון העברית.

בקצרה, כל העולם אומר שירה. ובתוך ההרמוניא הכללית הזאת לא יפלא איפוא, כי הערתי הקטנה על דבר הקונגרס („השלח“ II ע' 568) נחשבה כדיסוננס והעירה עלי המת רבים עד להשחית. גם מראש ידעתי אמנם, כי דברים כאלו בעת כזאת לא יהיו

מחולים לו, והכינותי עצמי לשמוע במנוחה קול משק „מליצות רמות“ וחדודים מסופקים — כיד ה' הטובה על סופרינו בכמו אלה — ולשתוק. אבל הדברים שהשמיע נגדי רמ"ל ליליענבלום¹). סופר שאינו רגיל לדבר „על העצים ועל האבנים“ לתפארת המליצה בלכר, הם הראוני לדעת, כי באמת יותר מדי השתמשתי הפעם בהכלל הישן: „די לחכימא ברמיוא“. לא נעים „לשחות נגד הזרם“, ודבר הנעשה בלי חמדה, רק מפני שחובה לעשותו, אין מטפלים בו יתר על המדה המוכרחת. על כן הרשיתי לי בהערתי היא לקצר מאד, בסמכי על טובי הקוראים, שימלאו מדעתם את החסר, על ידי צירוף הדברים לשאר השקפותי הידועות להם מכבר. עתה רואה אני, כי טעיתי בזה ונתתי מקום להכניס בדברי כונות זרות ודעות רחוקות מלבי, ומפני זה עלי לעשות עתה מלאכה קשה ובלתי נעימה: לכתוב „פירוש“ לדברי עצמי, לשוב ולהציע השקפתי על הענין בדברים יותר ברורים.

מעין הקדמה לעניני הקונגרס היתה, כידוע, דרשת נורדו על דבר מצב היהודים בכלל. הדרשה הזאת הוכיחה בדברים יורדים חררי בשן, כי בכל העולם היהודים בצרה גדולה הם, בצרה נשמית או מוסרית. בארצות המזרח צרתם היא נשמית: מלחמה תמידית על צרכייהנהגה היותר הכרחיים, על פת-לחם יבש, מעט אויר לנשימה, שמונעים מהם מפני שיהודים הם. ובארצות המערב, ארצות האימנציפציא, מצבם החמרי אמנם אינו רע ביותר, אבל לעמת זה גדולה שם צרתם המוסרית: רוצים הם ליהנות מזכויותיהם בשלמותן — ואינם יכולים; משתוקקים להדבק בעם הארץ ולהשתתף בחייו החברתיים — והם מרוחקים בורוע; שואפים לאהבה ואהוה — ופוגשים במבטי שנאה ובוז מכל עבר; יודעים כעצמם שאינם נופלים משכניהם בכל כשרון ומדה טובה — ושומעים חרפתם כל היום, כי בעלי נפש שפלה הם ואינם מוכשרים להתרומם למדרגת האריים. ועוד כיוצא בזה.

ובכן?

נורדו עצמו לא דבר מאומה על השאלה הזאת, שלא נכנסה בחוג דרשתו, ואין אנו יודעים מה דעתו²). אבל הקונגרס כלו היה התשובה על זה, ובהתחילו בדרשת נורדו, היתה כונתו לאמור: ובכן, כדי להפטר מכל הצרות האלה, צריך ליסד „מדינת היהודים“.

נצייר לנו איפוא כי כבר הושגה הסכמת תורגמא ויתר הממשלות, והמדינה נוסדה, ודוקא „פֶּאָלְקֶרֶרֶרֶכְטְלִיךְ“, כחפיץ „הקיצוניים“ שבאנשי הקונגרס. האמנם כזה כבר בא או נתקרב הקץ להצרה הנשמית? כל עניי ישראל יהיו אמנם רשאים או לילך למדינתם ולבקש שם פרנסתם כאות נפשם, מבלי שיפגשו על דרכם מכשולים מלאכותיים בתמונת

¹ „המליץ“ נ' 227—229.

² מכה"ע „וואסחאד“ (חוברת ספטמבר), בהדפיסו דרשת נורדו, העיר בצדק, כי אין בה שום גלוי-דעת על היות „מדינת היהודים“ הרפואה היחידה ותשלמה לכל הצרות האלו. ובאמת, מי שבחן בעין פקוחה דרכי נורדו בבזיליאה מוכרח היה לבוא לידי מסקנא, כי „ציונותו“ היא לע"ע רק שלילית, כדרשתו: הוא בא לבזיליאה כדי להשליך מעליו פסומוכי משא „הצרה המוסרית“ וקטנות-הנפש של „המתבוללים“; אבל יחוסו להצר החיובי, להרעיון המדיני, עודנו מוטל בספק גדול. ואינו יודע על מה סמכו הציוניסטים כי מהרו לעשותו לנשוא כליו של הרצל, ומכ"ע עברו אחר כבר נתן לו, בין שאר תארי הכבוד, גם את התואר: „החובב ציון הנלהב“!

„חקים מגבילים“ וכדומה. אבל בזה שיוכלו לבקש פרנסה עוד לא יושעו; צריך שיוכלו למצוא את מבוקשם. יש חקים טבעיים המגבילים נח מעשיו של אדם הרבה יותר מחקים מלאכותיים. החיים האיקונומיים בזמננו מורכבים מיסודות שונים כל כך, התפתחות כל ענף מענפי הכלכלה תלויה בתנאים מרובים כל כך, עד שאין שום יכולת לאיזה עם, אף היותר חזק ועשיר, לברוא בזמן קצר באיזו ארץ מקורי-פרנסה חדשים שיספיקו לאלפי רבבות בני אדם. העבודה האיקונומית אינה סגורה עוד עתה בארץ ארץ לברה; כל העולם הוא שוק אחד כללי, שכל מדינה צריכה לרכוש לה חלקה בו בעמל אין קץ. ועל כן רק הויה הקרובה לשנעון תוכל להאמין, כי מיד בהוסד המדינה יבואו אליה מליונים מבני ישראל, והארץ תמציא להם מחיתם במדה מספקת. כמה יגיעו ינעו וכמה רבבות כסף השקיעו בארץ ישראל במשך שנים רבות, עד שהצליחו לברוא שם ענף-כלכלה אחד חדש: מלאכת היין! וגם עתה, אחר כל העמל, אי אפשר עדיין לאמור, שכבר הצליח היין לרכוש לו בשוק הכללי את המקום הדרוש לו, אע"פ שעודנו מעטה-הכמות. אבל אלו היתה ארץ ישראל בשנת תרנ"א „מדינת-היהודים“, וכל עשרות-הקולוניות, שעמדו להוסד אז לשם כרמים ויין, היו נוסדות באמת, — היה עתה יין ארץ ישראל משתפך כמים בראש חוצות וכל מחיר לא היה לו. מן הדוגמא הקטנה הזאת נוכל להקיש על השאר: כמה קשה יהיה לנטוע בא"י ענפי כלכלה חדשים ולכבוש מקום לפרי העבודה בשוק-העולם. ואם יבואו היהודים למדינתם המונים המונים כפעם אחת, אז אפשר להגיד מראש בבירור גמור, כי ההתחרות הפנימית בכל-ענף — אשר תבוא בהכרח, מפני שכמות העבודה תלך ותתרבה יותר מכפי התרבות הצורך בה — לא תתן לשום אחד מהם להתפתח כראוי. ואז ישונו היהודים ויברחו ממדינתם מפני האויב היותר נורא, שגם הגירסא „פֶּאָלְקֶרֶרֶכטליך“ לא תרחיקהו — מפני הרעב.

עבודת-האדמה הפשוטה אינה תלויה אמנם הרבה בשוק הכללי, ובכל אופן תתן להם לעובדיה ולוא גם להס-צר. אבל אם תאמר מדינת-היהודים להושיע לכל הנתונים בצרה הנשמית, או לרובם, בעשות אותם לעובדי-אדמה בא"י, אז עליה למצוא ראשונה את „האוצר“ הדרוש לזה, כבוליאה דברו אמנם בפשיטות וכבטחה על דבר „אוצר לאומי“ של עשרה מיליון ליטרא שטרלינג. אך גם אם נתגבר על השכל הבריא ונתרומם על כנפי הדמיון עד האמונה הזאת: שיש בכחנו להגיע בקרוב לאוצר לאומי כזה, — גם אז לא הועלנו כלום. מתוך הדרשות ששמענו כבוליאה עצמה, על דבר המצב האיקונומי של היהודים בארצות שונות, נתברר באופן נעלה על כל ספק, כי רכושנו הלאומי קטן מאד, ורוב העם חי בעוני וחוסר-כל. ועל פי זה יוכל כל בעל-דעה, אף אם איננו בעל חשבון גדול, למצוא מהר, כי עשרה מיליון ליטרא אפס ואין הם לעמת הסכום הדרוש למסע העם והתישבותו בא"י על יסוד עבודת האדמה. ואף אם יתהפכו כל עשירי ישראל בין לילה ל„ציוניסטים“ נלהבים ויתנו כל אחד מחצית הונו למטרה זו, עדיין לא יצטרף הכל ביחד לחשבון המיליארדים הרבים הדרושים לזה. אין ספק איפוא, כי גם בהוסד המדינה יוכלו היהודים להתישב בה רק קמעא קמעא, בהסכם לכה העם ולפי מדת התפתחות הכחות האיקונומיים של המדינה. ובתוך כך הלא יפרו וירבו גם המתישבים בארץ וגם הנשארים בגולה, והתרבותם הטבעית של אלו ושל אלו תגרום בהכרח, כי מצד אחד יצר המקום בא"י יותר ויותר לבאים מחדש, ומצד אחר לא יקרע הרבה, למרות היציאה התמידית, ממספר הנשארים בגולה. —

ד"ר הרצל, בדרשתו לפתיחת הקונגרס, בהפצו להראות יתרון "מדינתו" על הישוב בא"י הנהוג עד כה, השב ומצא, כי בדרך האחרון יעברו תשע מאות שנה עד שיתישבו כל ישראל בארצם. וחברי הקונגרס מחאו כף, כאלו ראו בזה "מופת הותק". אבל — לחנם! גם "המדינה" לא תעצור כה לעשות השבון אחר, יותר נעים.

מרה היא האמת, אך בכל מרירותה טובה היא מן ההויה. עלינו להודות לעצמנו, כי קבוץ גליות הוא דבר שלמעלה מן הטבע. בדרך הטבע אפשר שבזמן מן הזמנים ניסד מדינת-היהודים, אפשר שהיהודים ירכו ויעצמו שם עד כי תמלא הארץ אותם, אבל גם אז ישאר רוב העם מפורד ומפורד בארצות נכר, ולקבוץ נדחינו מארבע כנפות הארץ" — אי אפשר: זאת תוכל להבטיח רק הרת, על ידי "גאולה" נסית.

ואם כן, אם "מדינת היהודים" גם היא אין פירושה "קבוץ גליות", כי אם התישבות חלק קטן מן העם בא"י — הצרה הגשמית של רוב העם בארצות הגולה מה תהא עליה? או אולי יחשבו בעלי "המדינה", כי בהיותנו "אדונים" בארצנו, נוכל לפעול בדרך הדיפלומטיא על הממשלות להסיר את הצרה הזאת מעל היהודים המפורדים בארצות? — כמרומה לי שכך חושב באמת ד"ר הרצל בעת האחרונה. כי במחברתו החדשה ("דער באזעלער קאָנגרעס") לא נמצא עוד השבון הזמן, בכמה שנים יעלו בני ישראל לארצם, ותחת זאת הוא אומר מפורש (ע' 9), כי אם תהיה הארץ לקנין לאומי של עם היהודים, גם אם לשום יהודי לא יהיה בה קנין פרטי אפילו ארבע אמות, תפתר שאלת היהודים לנצח. את הדברים האלה — אם לא נוציא מ"שאלת היהודים" את הצרה הגשמית — אי אפשר להבין אלא באופן האמור. — אבל התקוה הזאת נראית לי דמיונית כל כך, עד שאיני מוצא לנחויץ להאריך בבטולה. כבר ראינו כמה פעמים, ואף ביחס לעמים אחרים יותר קרובים ללב הממשלות האדירות, מה כחה של הדיפלומטיא בעניינים כאלו, אם חיל גדול מוזין כל צרכו אינו עומד על ימינה. אדרבא, אפשר לשער, כי בימי "מדינת היהודים", כשתנאי החיים האיִקונומיים באיזו ארץ יביאו את ממשלתה להגן על עמה מפני התחרות היהודים על ידי "חקים מגבילים", נקל יהיה לה או מעתה למצוא פתחון פה להצדיק הדבר: אם צר להם המקום, ילכו למדינתם.

הצרה הגשמית לא תהרל איפוא על ידי יסוד המדינה, ובכלל, לא בדינו היא לשים קץ לה (להקטינה ברב או במעט נוכל גם עתה על ידי אמצעים שונים, כמו הרחבת עבודת-הארמה ואומנות בקרבנו בכל הארצות וכו'). ובין שניסד מדינת היהודים או לא, תהיה היא, הצרה הזאת, תלויה בעיקרה תמיד במצב האיִקונומי של כל ארץ ומדרגת ההשכלה של כל עם.

ונמצאנו איפוא למדים, כי את היסוד היחיד והאמתי של ה"ציוניסמוס" צריך לבקש רק בהצרה השניה, המוסרית.

אבל הצרה המוסרית היא בעלת שתי צורות שונות, אחת מערבית ואחת מזרחית, וזוה יוצא ההבדל היסודי שבין ה"ציוניסמוס" המערבי וה"חבת ציון" המזרחית. נורדו דבר רק על הצרה המערבית ואת המזרחית, כנראה, לא ידע. וגם הקונגרס בכלל היה מכונן כלפי הראשונה, והאחרונה לא תפסה בו מקום הרבה.

היהודי המערבי, שעוב חיי הגטו ויצא להדבק בעמי הארצות, הוא שרוי בעער על כי תקותו שיקבלוהו באהבה לא באה. והנה הוא שב אל עמו בעל כרחו ומבקש בקרבו אותם החיים שהוא משתוקק להם, — מבקש ואינו מוצא. חיי העדה וצרכיה אינם מספיקים לו עוד: כבר הורגל בחיים יותר רחבים, חברתיים ומדיניים; וחיי-הרוח, עבודת

הקולטורא הלאומית, אינם לוקחים את לבבו, בהיותו רחוק מהם בחנוכו מילדותו, לא ידעם ולא יבינם. ובצר לו הוא נושא עיניו אל ארץ אבותיו ומדמה בנפשו, מה טוב היה אלו נוסדה שם שנית מדינת היהודים, מדינה ככל מדינות העמים, עם כל נמוסיהן ודרכי חייהן. אז היה יכול לחיות בתוך עמו חיים מלאים ושלמים. למצוא בביתו כל מה שהוא רואה עתה אצל אחרים ורוקד כנגדו ואינו יכול לנגוע בו. הן אמנם לא כל היהודים יוכלו לעזוב מקומם ולילך למדינתם; אבל מציאות המדינה היהודית תרים גם כבודם של הנשארים בגולה, והאזרחים לא יבוזם ולא ירחיקום עוד כעבדים שפלים המצפים רק לשלחן אחרים. — ובהמשכו ככה אחר חוון-לבו זה, הוא מגלה פתאום בעמקי רוחו, כי גם הרעיון המדיני לברו, עוד בטרם תוסד המדינה עצמה, כבר נוטל הוא תשע ידות מן הצרה: יש מקום לעבודה חברתית, להתרגשות מדינית; הלב מוצא תפקידו, מבלי להתאבק בעפר רגלי זרים; — והוא מרגיש בעצמו, כי על ידי האידיאל הזה רוחו מתנערת משפלותה וכבוד-אנושיותו שב אליו, בלי יגיעה יתרה ובלי כל עזרה מן החוץ. ואז הוא מתמכר למשאת-נפשו זו בכל חום רגשותיו, מפתח מוסרות דמיונו ונותן לו להגביה עוף כחפצו, למעלה מן המציאות ומכחות-הארם המצומצמים; אחר כי לא השגת האידיאל נחוצה לו, כי אם הרדיפה אחריו לברו מספקת לו להפאותו מחליו המוסרי, מרגש השפלות הפנימית, וכל מה שהאידיאל יותר גבוה, יותר רחוק, כן יגדל כחו יותר לרומם את הנפש . . .

זה הוא יסוד ה"ציוניסמוס" המערבי וזה הוא סוד "הכח המושך" שבו. אבל "חבת ציון" המזרחית נולדה ונתפתחה באופן אחר. גם היא היתה בראשיתה מדינית, אבל מולדת הצרה הגשמית, ועל כן לא יכלה להסתפק ב"עבודה" של התרגשות ודברים נאים בלבד, המשביעים את הלב ולא את הקיבה, ומיד בהולדה התחילה מפני זה להתנשם בפעולות מוחשיות, ביסוד קולוניות בארץ ישראל. העבודה המעשית הזאת קצצה בומן קצר את כנפי-הדמיון והראתה לדעת, כי "חבת-ציון" לא תחסר מן הצרה הגשמית אפילו כספה מן הים. אפשר היה איפוא להאמין, כי בהגלות הדבר הזה, יעזבו "חובבי ציון" את עבודתם ולא יבלו עוד זמנם וכחם במעשים שאינם מובילים כלל אל המטרה, אך לא! הם נשארו נאמנים לרגלם והוסיפו לעבוד בהתלהבות כמאז, אע"פ שרובם לא הבינו גם בעצמם, מפני מה הם עושים כן. הרגש הרגישו בלבם כי כך צריכים לעשות, אבל באין להם עם זה הכרה ברורה במהות ההרגשה הזאת, לא היו מעשיהם תמיד רצוים ומכוונים אל המטרה האמתית, אשר אליה משך אותם לבם שלא מדעתם.

כי באותה עת עצמה שהתגברה הצרה הגשמית במזרח, היה הלב העברי שם נתון עוד בצרה אחרת, מוסרית; וכשהתחילו ה"צ" לעבוד עבודתם לשם הראשונה, חש ה"אינסטינקט" הלאומי שבלב-העם, כי פה, בעבודה זו, ימצא מרפא להאחרונה. ועל כן אחז בה ולא הרפה ממנה גם לאחר שנגלה לכל, כי הצרה הגשמית לא תרפא על ידה. הצרה המוסרית הזאת, המזרחית, שונה היא מן המערבית תכלית שנוי. המערבית היא צרת היהודים, והמזרחית — צרת היהדות; זו מכאיבה לב האדם, וזו — לב האומה; זו מורגשת ליהודים שנתחנכו ברוח העמים, וזו — לאלה שנתחנכו על ברכי היהדות; זו היא ילידת האנטיסמיטיסמוס ומציאותה תלויה במציאותו, וזו — תולדה טבעית של קשר אמתו עם קולטורא של אלפי שנה, אשר תשאר בכל תקפה גם אם צרות היהודים יחדלו בכל העולם ביחד עם האנטיסמיטיסמוס, גם אם כל ישראל בכל הארצות

ימצאו פרנסתם בכבוד, ושכניהם יהיו מקבלים אותם בסבר פנים יפות ונותנים להם להשתתף עמהם בכל ענפי החיים החברתיים והמדיניים כאחים גמורים.

לא היהודים בלבד יצאו מן הקטן, כי אם גם היהדות. היהודים הגיעו לזה רק בארצות ידועות, בחסר לאומים; אבל היהדות עשתה (או הולכת ועושה) זאת מעצמה בכל מקום שבאה בגניעה עם הקולטורה החדשה. זרם הקולטורה הזאת, כבואו אל קרבה, הורס הוא את מבצריה מלפנים, ולא תוכל עוד להסגר ולחיות חיים מובדלים לעצמה. רוח עמנו שואף להתפתחות, לבלוע יסודות הקולטורה הכללית הבאים אליו מן החוץ, לעכלם ולהפכם לחלק מעצמותו, כמו שכן עשה כבר בתקופות שונות. אבל תנאי חייו בגולה אינם מתאימים לזה. בומננו הקולטורה מתלבשת בכל מקום ברוח הלאומי של עם הארץ, וכל הזר הקרב אליה צריך לבטל את עצמותו ולהתבלע ברוח השליט. על כן לא תוכל היהדות בגולה לפתח את עצמותה על פי דרכה, וכשעוזבת היא חומות הגטו הרי היא בסכנה לאבד את חייה העצמיים, או — באופן היותר טוב — את אחדותה הלאומית: להפרד להרבה מיני יהדות, אשר לכל אחת תכונה אחרת וחיים אחרים, כמספר הארצות ששם בני ישראל נפוצים⁽¹⁾.

ובראותה כי לא תוכל עוד לשאת "כלי הגולה", אשר הלביש אותה הפיץ הקיום בצאתה מארצה, וכי בלעדיהם חייה בסכנה, — מבקשת היא לשוב למרכז ההיסטורי, בשביל לחיות שם חיים של התפתחות טבעית, להעביד כחותיה בכל מקצעות הקולטורה האנושית, לפתח ולהשלים את קניניה הלאומיים אשר רכשה לה עד כה, ולהכניס ככה גם לעתיד באוצרו של המין האנושי קולטורה לאומית גדולה, פרי עבודה חפשית של עם חי ברוחו, כמו שהכניסה לשעבר. למטרה הזאת יכולה היא להסתפק לעינינו במועט ואינה צריכה לממשלה מדינית, כי אם רק — לברוא לה בארץ מולדתה תנאים נאותים להתפתחותה: קבוץ הגון של אנשים עברים העובדים עבודה, באין מפריע⁽²⁾, בכל ענפי הקולטורה, מן עבודת ארמה ואומנות עד עבודת החכמה והספרות. הקבוץ הזה, אשר יתלקט מעט מעט, יהיה ברבות הימים למרכז האומה, בו יתגשם רוחה כשהרתו, יתפתח לכל צדדיו ויגיע עד השלמות האפשרית לו. ומן המרכז יבוא או רוח היהדות אל כל ה"היקף" הגדול, אל כל קהלות הגולה, להחיותן ולשמור על אחדותן הכללית. ואז, כאשר הקולטורה הלאומית בארץ ישראל תגיע למדרגה כזו, נוכל לבטוח בה, כי היא עצמה תקים אנשים מבניה, שיהיו מוכשרים להשתמש בשעת הכושר בשביל ליסד שם גם "מדינה" — לא רק מדינת-יהודים, כי אם מדינה יהודית באמת⁽³⁾.

חבת-ציון זאת, הדואגת לקיום היהדות בעת שהיהודים נתונים בצרה, זרה היא ובלתי מובנת ל"המדיניים" המערביים, כמו שזרה ובלתי מובנת היתה "יבנה" של ר' יוחנן בן זכאי להמדיניים או. על כן לא יוכל ה"ציוניסמוס" של יהודי-המדינה להניח דעתם של יהודי-היהדות, והם רואים בהתפשטותו סכנה לחפצם ומטרתם המה.

(1) ע"י מאמרי "חקי והתבוללות" (על פרשת דרכים ע' 204).

(2) בעלי "המדינה" רגילים לחשוב ולאמר, כי הם היו הראשונים שהניחו ליסוד מוסד, כי הקולוניציא הסתגבת אל הארץ בלאט, בלי סדרים ולמרות רצון הממשלה, אין לה ערך וצורך לחדול ממנה. ואינם יודעים איפוא, כי "האמת" הזאת כבר נגלתה לאחרים לפנינו, ועוד לפני הרבה שנים דרשה גם "חבת ציון" של היהדות לעשות הכל רק כפרהסא, באורגניציא טובה וברשות ממשלת חוגרמא.

(3) ע"י מאמרי "ד"ר פינסקר ומחברתו" (על פרשת דרכים ע' 88).

סוד קיומו של עמנו הוא — כמו שהשתדלתי להראות במקום אחר⁽¹⁾ — מה שעוד בימי קדם למדוהו הנביאים לכבד רק את הכה הרוחני ולבלתי הבט "ביראת הרוממות" על כח הוורוע. כי על כן לא הגיע, כיתר עמי הקדם, ל"התבטלות ישותו" מפני אויביו החוקים ממנו. כל זמן שנאמן הוא להיסוד הזה, יש לו בסיס נכון בחיים. כי בכח רוחני לא נופל הוא משאר העמים ואין לו סבה להתבטל. אבל רעיון מדיני שאינו נשען על הקולטורא הלאומית מסוגל להסב לב העם מאחרי הכה הרוחני שבו ולהוליד בקרבנו נטיה לבקש "כבודו" בהשגת כח גשמי וממשלה מדינית, ועל ידי זה יפסק החוט המקשרו עם העבר וישמש הבסיס ההיסטורי מתחתיו. אין צריך לאמר, כי אם לא יצא הרעיון אל הפועל יהיו תוצאותיו מעציבות מאד, כי ישאר העם קרח מכאן ומכאן. אך גם בצאתו לפעולה באותו המצב המוסרי שאנו בו עתה, שלא רק העם, כי אם גם רוחו מספור ומפורד, — תהיה היהדות בסכנה גדולה. כמעט כל גדולי העם, שהשכלתם ומעמדם בחברה מכשירים אותם לעמוד בראש המדינה, הם אנשים הרחוקים מן היהדות ברוחם, ואין להם כל מושג נכון מעצמותה וערכה. אנשים כאלה, גם אם יהיו בניס נאמנים למדינתם וחפצים בהצלחתה, יראו בהכרח את ההצלחה הזאת באותה הקולטורא הנכרית שהם עצמם מלאים רוחה, ובאמצעות השפעה מוסרית או גם ביד חזקה ישתדלו לנטוע אותה במדינה, באופן שמדינת היהודים תהיה לבסוף מדינת אשכנזים או צרפתים מזרע היהודים. דוגמא קטנה מן הפרוצס הזה יש לנו גם עתה בארץ ישראל⁽²⁾. וההיסטוריא מלמדת, כי בימי מלכי בית הורדוס היתה ארץ ישראל אמנם "מדינת היהודים", אבל הקולטורא הלאומית היתה בויה ונרדפת, והמלכות עשתה כל מה שביכלתה בשביל לשעת בארץ את הקולטורא הרומית וכזוכה כחות האומה לבנין היכלי אלילים ובתי קרקסאות וכיו. מדינת-יהודים כזו תהיה ססיהמות לעמנו ותשפיל רוחו עד עפר: לכה מדיני ראוי להתכבד לא יגיע, ואת הכה המוסרי החי בקרבנו לא יביר; מדינתו הקטנה, אשר תהיה "כבודר הצחוק בירי שכניו האדירים ולא תתקיים אלא על ידי נכלי הדיפלומטיא והכנעה תמידית לפני מי שהשעה משחקת לו" — לא תוכל למלאות נפשו נאון לאומי, ואת הקולטורא הלאומית, שבה היה יכול לבקש ולמצוא את גאונו, לא נטע במדינתו ולא מפיה הוא חי. וכה יהיה או באמת — הרבה יותר מעתה — "עם קטן ושפיל", עבד ברוחו "למי שהשעה משחקת לו", מביש בקנאה וחמדה על "האגרוף" של "שכניו האדירים", וכל קיומו בתור "בעל מדינה" לא יוסף פרק נכבד בספר ההיסטוריא שלו. והאם, לעם עתיק יומין אשר היה לאור גוים" לא יותר נאה היה להכחד מן העולם מאשר להגיע בסופו למטרה אחרונה כזו?⁽³⁾ — ה' ליליענבלום מזכירני, כי בזמננו יש מדינות קטנות, כארצות שווייץ, שאין רשות לעמים אחרים להתערב בעניניהם ואינן צריכות להכנעה תמידית. אבל כל המדמה א"י לארצות קטנות כאלה שוכח הוא את מצבה הניאוגרפי ואת ערכה הדתי לכל העמים. שני אלה לא יתנו בשום אופן ל"שכניה האדירים" (כמובן, לא כונתי במבטא זה — כפירושו של ה' לליב — על "הדרוים והפרסים") להסיה דעתם ממנה לגמרי, וגם בהיותה למדינת היהודים יהיו עיני כלם נטויות אליה וכל אחד מהם

(1) במאמרי "חקוי והתבוללות".

(2) עיי המאמרים "מארץ ישראל" ב"השלח" כרך א' וב'.

(3) הכלעתי פה איזו דברים מתוך הערתי ע"ד הקונגרס, אשר המשיכום עליו גלו בהם פנים שלא כהלכה, ועתה ידעו הקוראים מה היתה כונתי שם.

יחפין להשפיע מרוחו על הפוליטיקא שלה בעל כרחו, כמו שאנו רואים בשאר מדינות הסרות-כח (תוגרמא ועוד) שיש לעמי אירופא הגדולים "אינטרסים" שם. כללו של דבר, גם "הבת-ציון" לא פחות מן ה"ציוניסמוס", רוצה במדינה יהודית ומאמינה באפשרות הוסדה לעתיד; אבל בעוד שהאחרון מבקש בה סגולה לעניות, מנוחה שלמה וכבוד לאומים, — יודעת הראשונה, כי כל אלה לא תתן לנו המדינה, עד "שהצדק העולמי ישב לכסא וימשול בחיי העמים והמדינות", — ואינה מבקשת אלא למצוא בה "מקלט בטוח" להיהדות וקשר קולטורי לאחדות העם. ה"ציוניסמוס" מתחיל על כן עבודתו מן הפרופגנדה המדינית, וה"בת-ציון" — מן הקולטורא הלאומית, אשר רק על ידה ובשבילה תוכל המדינה להוטר באופן הרצוי ומועיל לרוח העם.

ד"ר הרצל, בדרשתו הנוכרת, הגיד אמנם גם הוא, כי הציוניסמוס דורש לשוב אל היהדות קודם שנשוב למדינת היהודים. אבל הרברים הנעימים האלה רחוקים כל כך מן המעשים, עד שבהכרח אנו באים לידי מחשבה זרה, שאין כאן אלא מליצה נאה. קשה עלי מאד לדבר על מעשים פרטיים, שאי אפשר לנגוע בהם מבלי לנגוע עם זה גם בכבוד אנשים פרטיים. בהערת ע"ד הקונגרס הסתפקתי על כן רק ברמזים כלליים, אשר האמנתי כי יוכנו היטב לבקיאם במהלך הענין, וביחוד לצירי הקונגרס. אבל איזו ממתנגדי השתמשו בזהירותי זאת לרעתי ועשו עצמם כאלו לא הבינו כלום. בתמימות מלאכותית הם שואלים, מה עול מצאתי בהקונגרס, וגם בוש לא יבושו להכחיש בפומבי דברים הידועים לרבים. ה"טקטיקא" הזאת מביאה אותי פה, למרות רצוני, להרים מעט את הטלית היפה, שהאפילו בה על הכל, ולספר איזו פרטים המראים תכונת התנועה הזאת והלך-רוח בעליה.

אלו היתה באמת מטרת ה"ציוניסמוס" להשיב לב העם אל היהדות, לעשותו לא רק לעם מדיני, כי אם לעם החי ברוחו, — אז לא היה הקונגרס הציוני דוחה שאלות הקולטורא הלאומית — שאלת הלשון והספרות, שאלת החנוך והרחבת הידיעות הלאומיות — עד "לערב שבת בין השמשות", עד השעה האחרונה, לאחר שנגמרו כל הווכחים על דבר "רענטליך" או "פאלקעררעכטליך", על דבר בחירת פלוני לחבר הועד, על דבר "המיליונים" שלא באו לעולם וכו'. בעת שכל הנאספים היו כבר עיפים יותר מדי ובשמחה ראו את השמש שוקעת ביום האחרון וקץ הכל הולך וקר, — אז הניחו שעה קלה לדרשת אחד החברים על כל אותן השאלות הגדולות, שהן באמת נשמת הכל ובלעדן כל השאר מהבל יחד. כמובן יצאה הדרשה היפה הטובה ומקוצרת, למשא ומתן על פרטי הרברים לא היה עוד פנאי, מ"גבוה" הציעו למסור כל ה"ראגות" האלה בידי קומיסיא של איזו סופרים אשר קראו בשם, וכל הנאספים ענו "אמן" רק בשביל לנמור ולהפטר.

אך אין צורך ללמוד הדבר "מכללא", כי בפירוש נאמר כן באחת הדרשות האופיציאליות, שנרשמה בהפרוגרמא של עבודת-הקונגרס, בתור "ביאור יסוד הציוניסמוס", ונתבקרה ע"י ד"ר הרצל קודם שנקראה לפני הנאספים. בדרשה הזאת שמענו דברים ברורים, כי יהודי המערב קרובים מיהודי המזרח למטרת הציוניסמוס, מפני שהם, המערביים, כבר עשו מחצית המלאכה הדרושה: הקמת העבר (דיא טאָדטונג דער פּערנאָנגענהייט); כי הקולטורא במדינת היהודים צריכה שתהיה אירופית כולה ולא יהיה לה כל קשר עם הקולטורא הלאומית לשעבר, שהיתה רק "גאָטטערקולטור" ואינה מוכשרת להתפתחות. —

והדרשה הזאת זכתה גם היא למחיאית-כפים ארוכה וגם קימו וקבלו הצעת אחד החברים, להוציאה במחברת מיוחדת, כדי להפיצה בישראל.

באחד מגליונות האורגן הציוני "דיא וועלט" בא משל נאה על היהודים המתדבקים בכת האשכנזיים הלאומיים באוסטריא גם אחר שנתאחדו אלו עם האנטיסמיטים: משל לאשה זקנה שהאובד עובה ובהר באחרת, ואחר שנסתה כל האמצעים, שהיתה פועלת בהם לפנים על לב בחירה, ולא עלה בידה להשיבו אליה, היא מתחילה להראות אותות חבה לאהובתו החדשה, אולי ישוב וירחמה בשביל גודל-נפשה זה.

חוששני מאד, כי המשל הזה, בשנוי מעט, יצדק גם על בעליו עצמם. יש אשה זקנה, שאחר שנתיאשה לנמרי מהשיב לה לב בחירה על ידי תחנונים והכנעה ושפלות, היא לובשת פתאום נאות ומתחילה להראות לו אותות שנאה ובוז, וגם זה כדי לפעול עליו, בחפצה, לפחות, שיכבדה בלבו, אם לא יוכל עוד לאהוב אותה. הקורא בשום-לב מכה"ע הנ"ל ובוחר הכל בעין פקוחה, הוא לא יוכל להמלט מן הרושם, שעניי הציוניסטים נשואות תמיד כלפי חוץ, וכיהודים המתבוללים, מכונים גם הם לבס רק למצוא חן בעיני העמים, אלא שהללו רוצים להתאהב, והללו — להתכבד. אין קץ לשמחתם כשאחד מאוה"ע אמר בפה מלא, שהציוניסטים ראויים לכבוד, כשאיזה מכ"ע הרפס דברים אחרים ע"ד הציוניסטים בלי שחוק וקלות ראש, וכדומה. ובישיבה האחרונה של הקונגרס מצא היושב ראש לנחוי לתת תודה מיוחדת בפומבי לשלשת הנוצרים אשר נבדו את האספה בהשתתפותם בה, אע"פ ששלשתם היו מן החברים "השותקים" ולא נראה פעלם משום צד. — ואלו הפצתי להטט בקטנות, הייתי יכול להוכיח מתוך מקרים שונים, כי גם במנהגיהם ומעשיהם בכלל אין הציוניסטים האלה משתדלים להתקרב אל הקולטורא היהודית ולהתמלא מרוחה, כי אם, להפך: — לחקות, בתור יהודים, את מנהגי האשכנזים ומעשיהם, ואף היותר זרים לרוח היהדות, ולהראות בזה, כי גם היהודים יכולים לחיות ככל הגוים ולעשות כמעשיהם. די להזכיר את המקרה המעצבי שקרה בעת האחרונה בווינא, כי יצאו הבחורים הציוניים להפיץ תורת הציוניסמוס באגרוף ובמקל, כמנהג אשכנז, והאורגן הציוני הראה פנים שוחקות למעשה זה, ובכל זהירותו לא יכול להסתיר את שמחתו על כי האגרוף הציוני עשה חיל . . .

גם הקונגרס בכללו היה מכוון יותר "להראות העמים והשרים", מאשר לברר לנו לעצמנו, מה הפצנו ומה כחנו. רוצים היו "מחוללי התנועה" להראות להעומדים מבחוץ, כי העם נוטה אחריהם בלב אחד ודעה אחת. והאמת צריכה להאמר, כי בדעת ברורה וברצון אמיץ רדפו אחר מטרתם זו מראש ועד סוף. בארצות שהצרה הנשמית שולטת בהן ואין לב העם בכלל מוכשר לשנות ברעיון מדיני לעתיד רחוק, — נתפרסמו עוד לפני הקונגרס, על ידי ציר מיוחד, שמועות טובות, שמתוכן אפשר היה ללמוד, כי גם הסכמת תוגרמא וגם המיליונים הדרושים אינם רחוקים מאתנו, וכי אין הדבר חסר אלא אורגן לאומי, שיוכל לבוא בדברים עם הכל בתור בא כחו של העם, ועל כן נחוי שירכה העם לשלוח צירים להקונגרס וגם "פטיציות" באלפי חתימות, והועד אשר יבחר בו הקונגרס הוא יהיה האורגן המבוקש¹⁾. — לעמתי זה, נשמרו מלהודיע מראש בדברים ברורים, כי הציוניסמוס של הרצל לברו יהיה ליסוד הקונגרס, כי היסוד הזה עומד

¹⁾ על הדבר הזה, הודיע ריבס טח"צ בכל הערים אשר עבר עליהן "בעל השמועות" עם מכתב ממרכז התנועה בידו, — רמותי בהערתי רק בטלים אחדות, וצר לי, כי "ההכחות" של מתנגדי הכריזתו להזכירו פה שנית ביתר ביאור.

למעלה מן הבקורת, וכל הבא אל הקונגרס אין לו רשות להרהר אחריו. ב"סדר-העבודה", שנשלח ביחד עם כתב-ההומנה, נאמר רק בכלל, כי לחבר הקונגרס יוכל להיות "כל המגלה דעתו שמסכים הוא להפגורמא הכללית של הציוניסמוס", מבלי שנודע, מה היא הפגורמא הכללית ואיפה היא נמצאת. וכה באו לבזיליאה אנשים שונים ורחוקים זה מזה בדעותיהם ותקותיהם, בחשבם בתומתם, כי כל מי שעניו נשואות לציון, אע"פ שאין השקפתו מתאימה לזו של הרצל כבר יצא ידי חובת "הפגורמא הכללית" ומותר לו להיות חבר להקונגרס ולהציע שם את השקפתו. אבל ראשי הקונגרס השתדלו בכל כחם, ששום חלוקי-דעות בשאלות יסודיות לא יבואו בו לידי גלוי, והשתמשו בכל התחבולות ה"פרלמנטריות" שלא יהיה מקום למשא ומתן וכיורו הדעות בשאלות כאלה. עוד באחת האספות שקדמו להקונגרס (פאָרקאָנפערעניץ) נתעוררה שאלת הפגורמא, ואיוו מבני ווינא הראו על הדברים האמורים בסדר-העבודה ורצו להוציא מהם תולדה, שאין רשות לעורר עוד שאלה כזו, אחר כי כל הבאים קבלו עליהם הפגורמא הכללית של הציוניסמוס, ואין ציוניסמוס אלא זה שבוינא, ומכ"ע "דיא וועלט" — נביאו. אך רבים מן הנאספים לא הסכימו לפירוש זה, ובהכרח נבחרה קומיסיא לחבור הפגורמא. הקומיסיא השכיחה לחבר פגורמא אשר שבעים פנים לה וכל אחד יכול לפרשה כרצונו, והפגורמא הזאת הוצעה לפני הקונגרס בבקשה לקבלה כמו שהיא, בלי שום וכוחים. אבל בין החברים נמצא אחד אשר לא רצה להכנע, ועל ידו נתעורר משא ומתן ארוך על אדות מלה אחת. אז ראו רבים לתמהון לבבם, כי הרבה מיני "ציוניס" יש בעולם, ומסוה "האחרות" היה בסכנה להקרע לשנים לעיני כל הקהל, לולא מהרו הראשים לאחז את הקרע תיכף בראשיתו ברוכ כשרון. ד"ר הרצל במחברתו החדשה מביא ראייה מזה, עד כמה היתה מלה זו ("פאָלקערעכשליך") רבת-ערך בעיני הציוניס. אבל באמת אפשר היה לעורר וכוחים "מסוכנים" כאלו גם על הרבה מלות אחרות. כי רבים מן החברים לא הרגישו כלל עד כמה רחב הפרץ בין הדעות השונות בענינים עיקריים, וכל וכוח בענין כזה היה מסוגל לפקוח העינים ולפוצץ כל הבנין לרסיסים. אבל וכוחים כאלה לא נתעוררו, כי גם אלה המעטים, אשר ראו והבינו מה שלפניהם, נרתעו לאחוריהם מפני סכנת "ההריסה", — וכה הושגה המטרה: האילוויא של האחרות נשמרה עד סוף, "העומדים מבחיץ" ראו בעיניהם את "העם הנאחר" המבקש "מדינה", והעומדים מבפנים שבו לביתם בלב מלא התפעלות, אך בלי הוספה כל שהיא לכיורו דעותיהם ויחוסן זו לזו.

ואולם, אחרי כל אלה, מודה אני, שהציוניסמוס המערבי טוב ומועיל מאד ליהודי המערב, אלה אשר היהדות כבר נשתכחה מהם כמעט, ורק איזה רגש כהה ובלתי מובן להם לעצמם הוא כל הקשר שבינם ובין עמם. התיסדות "המדינה" על ידם היא לע"ע רק "חששא רחוקה", והרעיון על דבר המדינה מביאם בתוך כך להקדיש כחם לעבודת עמם, מוציאם מתהום השפלות של האסימילציא ומחזק בלבם את הרגש הלאומי העברי. ואם, לאחר שיוכחו כי לא במהרה יהיו לנו שוטרים ונשורי קרתא משלנו, יתרחקו אולי הרבה מהם לגמרי מגבולנו, — גם אז לא יהיה ההפסד מרובה על השכר שיצא לנו מן התנועה הזאת, כי יחד עם זה בודאי יקצאו ביניהם אנשים נלבבים אשר במשך הזמן יתעוררו לרדת לעומק הענין וללמוד לדעת את העם ואת רוחו, ואז יגיעו מאליהם לחבתי-ציון האמתית, המתאימה לרוח עמנו. — אבל בארצות המזרח, מקום מקלמה של היהדות ומקום מולדתה של חבתי-ציון היהודית, יוכל הרעיון המדיני להביא רק הפסד בלבד.

"הכה המושך" שבו הוא יחד עם זה גם "כח הרוחה" להאיריאל המוסרי אשר החיה עד כה את הלבבות. ואלה המתרחקים עתה מן האיריאל הזה ומחליפים אותו בהרעיון המדיני — הם לא ישונו עוד אליו גם כאשר תעבור ההתרגשות והמדינה לא תוסד: רק לעתים רחוקות נראה בחיים ההסטוריים תנועה חוזרת על עקבה בטרם תנסה ללכת הלאה והלאה עד כי תאבד דרך... ועל כן, כשאני רואה את הערבובייה שהביאה התנועה הזאת במהנה חו"צ שבמזרח, כשאני רואה אנשים, אשר עד לפני זמן מה נראו כמבינים הפצם ויודעים דרכם, עוזבים פתאום את הרגל שאך אתמול היה קודש וכורעים בדרך לפני רעיון שאין לו שורש ברוחם, רק מפני שבא מן המערב; — כשאני רואה כל זה וזוכר עם זה, כמה פרוכסימין של התלהבות פתאומית על לא דבר כבר היו בקרבנו ועברו כצל, — אז הנני מרגיש בי באמת, כי היאוש מתחיל לתקפני.

וברגש כזה כתבתי אותם הדברים על אדות הקונגרס, ימים אחדים אחרי הסגרו. ובהיות אז הרושם חדש בלבי וצערי גדול, פלט עמי, שלא כמנהגו, איוו במיזם קשים, שעתה הנני מתחרט עליהם. אבל כמה שנוגע לעצם הענין, אין לי על מה להתחרט: מהלך הדברים מאז ועד עתה לא הוכיח את משונגתי; אדרבא, הוא חזק בלבי את ההכרה, שאם לכלל כעם באתי — לכלל טעות לא באתי.

אחד העם.

שאלת "הבחירה" בישראל ובעמים.

מאת ד"ר דוד ניימרק.

א.

פתיחה.

התנאי הראשי להעלאת פתרון אמתי לאיזון שאלה פילוסופית היא התבררות תוכן השאלה ומובנה לכל פרטיה ודקרוקיה. ואל יהא הדבר הזה קל בעינינו. הזון נפרץ הוא מאוד בתולדות הפילוסופיה, שההוקרים היותר גדולים נתחבטו בפתרון איזון שאלה כמה דורות ולא מצאו את הדרך האמתית, וכל זה אך מפני שלא ירדו לעומק מובנה של השאלה עצמה, מפני שלא קלעו אל הנקודה המרכזית, אשר מתוכה צריכים אנו להשקיף על כל פרטי החיזון הנרדן. ואל נתפלא אם הרעיון האנושי מינע את עצמו לפתור איזה שאלה גם במקום שלא מצא עדיין את מובנה האמתי, כי לא על פי חוקי החיזון לבדם תעבור מכונת המוח את עבודתה, אך גם על פי חוקי תורת הנפש. יש אשר פרטי חיזון אחד מחזיונות הטבע עושים בנו רשמים מתנגדים זה לזה, ואז מרגישים אנחנו בעצמנו שסתירה פנימית צפונה פה תחת השטח, מבלי אשר נוכל להשיג עדיין את מובנה האמתי. התנועה הנפשית מהירות יתירה לה על התנועה החיזונית, ובעוד שהנפש כבר מתרגשת היא בחזקה מלחיץ הרשמים המתנגדים זה לזה, הרשמים האלה עדיין לא נחרקו למושגים צלולים וברורים כל כך, עד שגם החיזון יראה בעליל, במה ואיך סותרים המה זה את זה: ההתנגדות תנלד על ידי פגישת שני הפכים במציאות ממש, והיא מושג פסיכולוגי, בעוד שהסתירה היא קבואה שלה בראי השכל, והיא מושג הגיוני; ההתנגדות נוגעת בעצם וראשונה אל הרצון, בעוד שהסתירה נוגעת ביהוד אל השכל. — במצב כזה, אם כבר נתרגשה הנפש על ידי שטף הרשמים החיצונים המושכים אותה לכאן ולכאן, אז לא די שלא תעזור מצדה להשכל, בנסותו לתרגם את המקרה הנפשי הזה ללשונו החיזונית, אלא שלרוב גם תעמוד לו לשמן על דרכו. ההתרגשות, בהיותה פועלת בעצם וראשונה על הרצון, מביאה היא אותנו להביש על החיזון תיכף מנקודת-ראות של "טוב ורע", ובוהו היא מאפילה על גוף המעשה במובנו החיזוני, מפני שהחיזון אך בין "אמת ושקר" הוא מבדיל, בעוד ש"טוב ורע" מושגים ריקים ובטלים הם לגביה. ובנסות השכל אחרי כן להביא את החיזון הנרדן לפני משפטו גם הוא, אז לא ימצא עוד את החיזון העקרי, חיזון טבעי ישר כמות שהוא, מפני שכבר בא הרצון, המכריע את הכל תחת ממשלתו, והטביע את חותמו עליו; השכל נאליץ אז ללכת אל אשר יטנו הרצון, והוא, הרצון, יתענו מני דרך וירחיקה יותר ויותר מן המטרה.

ישנן שאלות בפילוסופיה, אשר צריכות היו לשקלא-וטריא של שנות-מאה, במרם עמדו החכמים על מובנן האמתי. יודעים היו החוקרים שחידה סתומה לפניהם באיזה מן החיונות, ראו שחלקי החיוון מתנגדים זה לזה, אבל רואים היו ולא ידעו מה הם רואים, מפני שעד שלא הספיקו לבוא עד תכלית המראה ולחרוד אל גרעינו הפנימי, כבר בא הרצון בתביעותיו המרובות וגלה פנים בשאלה שלא כהלכה, באופן שמוכנה האמתי של החידה נתחמק ונסתתר מפניהם.

והנה הסבה העקרית להערבוביא הזאת, אשר שררה בהפילוסופיה העתיקה והתיאוסופיה של ימי הביניים, הוא בלי ספק חסרון הבנת "האני" של האיש הפרטי ביחסו לעולם החיצוני ומלואו: הפילוסופיה העתיקה כוננה את מבטה על הטבע הכללי והחיונותיו הנשגבים, מבלי לברר מקודם את היחס שבין החוקר הפועל (סוביעקט) והמחקר הפועל (אָביעקט). הרוח האנושית הקיצה מתרדמתה השכלית, והנה: כל המראות והחיונות היותר פשוטים שבעולם, אשר עד עתה עברה עליהם כלי שימת-לב כעל דברים המוכנים מאליהם, היו לה פתאום לפלא נשגב. בכל מקום, אשר הפנה אליו האדם את מבטו, ראה אך פלאי-פלאות. השמש, הירח וכל כוכבי נגה יצאו ויבואו תמידים כסדרם! הארץ תדשא דשא עשב! קור וחום, קיץ וחורף! רגבי האדמה יבשים ודוממים, המים לחים ומתנועעים! האש חמה, שורפת ומאירה! חיונות נפלאים. כל אחד יחיד הוא במינו! כה התעורר ברוח האדם "התמוהן" (*το θαυμαζεν*) התנאי הראשי (כדברי אפלטון) בתכונת רוחו של כל מתפלסף אמתי. הרעיון האנושי היה הלום-פלאות, שאלות לאלפים הציקוהו מסביב. כל עלה מתנועע, כל ענף הפורח באויר, כל קוראור המכה על האישון — היה לו לחידה סתומה: מי ברא כל אלה? מאין לוקהו? מה היא רוח החיה בהם? לאיזה תכלית נמצאים הם? היש מטרה לכל התנועה הגדולה והנפלאה הזאת? — וכל כך שקוע היה האדם בהתפלאותו על העולם החיצוני סביבותיו, וכל כך עסוק היה הרעיון האנושי לבקש פתרונים לכל המעשה שנעשה מחוצה לו, עד ששכח את עצמו, או יותר מדויק, לא שכח האדם את עצמו, כי אם לא מצא עדיין את עצמו, לא הכיר עדיין את עצמותו הפרטית. האדם כונן את מבטו אך לחוץ ועיניו היו משוטטות בכל רחבי הטבע, לחפש אחרי מקור כל הנמצאים ויסודם; בעוד שצריך היה אך למבט קל אחד לתוך פנימיותו עצמו, כדי לגלות שם עולם מלא, כדי להוכיח, שחביון "האני" שלו הוא מקור הכל, שאין בחוץ אלא מה שבפנים.

עד כמה צדקו דברינו אלה, כמה גדול ההפסד, אשר גרם חסרון ידיעת פנימיותו של האדם, בנוגע להשגת תוכן השאלות הפילוסופיות על בורין, נראה באופן בהיר מאד, אם נשים עין על השאלה העתיקה של חופש הרצון, או "הבחירה" כמו שנקראת השאלה הזאת בפילוסופיה הישראלית.

אם בכל אחד מן הפתרונים הרבים והשונים, אשר מצאה לה שאלת הבחירה בהשיטות הפילוסופיות של הדורות העתיקים וימי הביניים, נבקש קשר פנימי אשר יאחדהו עם תורתיה הראשיות של השיטה שהולידה אותו; אם נדרוש שכל אחד מן הפתרונים יצא לנו מתוך השיטה כפרט הנובע בהכרח מן הכלל, שיתפתח באופן אורגני מן ההנחות העקרויות כענף המסתעף מן האילן ויונק לה שרשיו; או שלכל הפחות יתאים הפתרון אל יסודות השיטה ולא יתנגד להם — אז מיד נוכח לדעת, כי לשוא יהיה כל עמלנו, וחפצנו זה בשום אופן לא יצלח בדינו. המשפט הזה יצדק ביותר בנוגע להפילוסופיה העתיקה. היסודות היותר עקריים, אשר על פיהם הורגלנו להבדיל בין השיטות

הפילוסופיות אשר מעולם, כמו אחרות ושניות, רחניות וחומריות (מוניסמוס ודואליסמוס, ספיריטואליסמוס ומטריאליסמוס), לא יסורו למשמעתנו אם נאמר לעשותם למעמי— ההכרעה (ענטשיידונגסמאָמענטע) גם בשאלה זו, למצוא הסכמה פנימית בינם ובין הפתרון אשר נתנה לשאלתנו כל אחת מן השיטות. בעלי אחרות ובעלי שניות, בעלי רחניות ובעלי חומריות דרים בכפיפה אחת בנוגע לפתרון השאלה הזאת, ובעוד שבשאר השאלות הראשיות נמצא על הרוב את הכתות השונות נפרדות לפי יסודי שיטותיהן, באה אנדרולומוסיא נוראה במחנות הפילוסופים בנוגע לשאלת הבחירה. המחייבים והשוללים, המודים והמכחישים בהבחירה החפשית — כלם בערבוביא משתמשים בעקרים ויסודות שונים ומתנגדים זה לזה, וממה שהאחד מביא ראיה לדבריו, מאותו עיקר עצמו השני סותר אותם. וכך נראה פילוסופים ממפלגות היותר קיצוניות ומתנגדות זו לזו אחווים בסבך אחר, עד שנתיאש מכל תקוה לעמוד על בוריו של דבר. סבת הערבוביא הזאת היא, כאשר כבר אמרנו, חסרון התבררות השאלה עצמה ומובנה האמתי:

השאלה, אם הרצון חפשי הוא בבחירתו, מכילה בקרבה שתי שאלות בבת אחת, שאלות שונות אשה מרעותה, כן במובנן הפנימי, וכן בסגנון החיצוני, ועלינו להודר מאור, לבל נערבב את העיניים הנפרדים האלה. כשאנו שואלים, אם הרצון חפשי הוא, או עלינו להשיב לנו תחלה על שאלה אחרת: חפשי ממה? כלומר, ביחס לאיזו ממשלה חיצונית רוצים אנו לדעת אם הרצון חפשי הוא ואינו תלוי בה? ואז נמצא מיד, ששתי ממשלות הנה, אשר ביחס אליהן יש מקום לספק, אם הרצון סר למשמעתן או עומד הוא ברשות עצמו: הטבע והאלהות. אם נחקור על הרצון ביחסו להטבע, אז תהיה שאלת הבחירה חידה טבעית, ואם ביחסו להאלהות, אז היא חידה דתית או תיאוסופית. כל אחד משני האופנים האלה צריך דרישה וחקירה לעצמו, כי הקושיות והתמיהות הכרוכות בכל אחד שונות הן אלו מאלו.

החידה הטבעית: אם מביטים אנחנו על כלל העולם כעל דבר העומד לפנינו מיוסד ומשוכלל בתכלית השלמות, מבלי לשאול, מאין הוא בא ומה מטרותו; אם מצמצמים אנחנו את חקירתנו על חיונות הטבע כאשר הם לפנינו ואין אנו מבקשים אלא את היחס הפנימי שבינם לבין עצמם ואת טיבו וערכו של כל אחד ביחס להשלמת המציאות הכללית וקיומה— אז תבוא שאלת הבחירה כשליבה העליונה בסולם התפתחותו של הרעיון הפילוסופי. כל זמן שהרעיון האנושי תפוש הוא במוזותיו על דבר הטבע וחיונותיו, כל זמן ששקוע הוא בהתפלאות על סדריו וחוקיו הנצחיים, לא יראה אלא רשות אחת בכל חררי המציאות, לכל אשר יסב מכמו יתגלה לו חוק ומשטר אחדותי בכל המקרים והמעשים; הכל יעשה על פי הכרח טבעי בלי חלוף ותמורה, ומרוץ הטבע הנצחי יתראה לו כשלשלת אחת גדולה שאין לה הפסק, שלשלת אשר כל חוליותיה אחוזות ומסובכות זו בזו בקשר שאין לו התרה עולמית. בטרם תגיע החקירה למדרגה ידועה, אין האדם טבדיל בין מקרה טבעי (נאטור־בענעבענהייט) למעשה (האָנדרלונג). אחת היא בעיניו, אם על מקרה או על מעשה הוא דן, תכלית חקירתו היא אך למצוא את החוש המפלט את כולם ומחריו אותם לשרשרת אחת בלתי בעלת־תכלית, אשר סופה נעוץ בתחלתה; אחת הוא לו, אם הטבע לבדו הוא האורג או גם האדם הוא בעורו. האדם רואה אך עלות ועלולים, סבות ותולדות, ואם הסבה היא מקרה טבעי והתולדה מעשה אנושי, או להפך, לא ישנה הפרט הקל הזה את פני החיון כלו. כי על המדרגה

הזאת רואה האדם את עצמו כאחד מאברי הטבע, ובהיות מוחו טרוד לחפש אחרי הכח האחרותי הנותן נשמה וחיים להגוף הגדול הזה, אין האדם מכיר את מקומו המיוחד והגעלה. עדיין לא נפקחו עיניו לראות, שכל הרברים סביבותיו יצורים המה, בעוד שהוא עצמו יוצר הוא, שהמה פעולים, בעוד שהוא פועל הוא. האדם לא גלה עדיין את כחו הגדול ואת ערכו הרם. יודע היה ומרגיש, שכידו לעשות כל מה שלבו הפיך, אבל עדיין לא הכיר את עצמו במדה הדרושה להכרת ההתנודות שבין הפצו החפשי לחקי הטבע. מאמין היה גם ביחידות ממשלתו של הטבע וגם בחפצו הוא החפשי, מבלי הרבות הקירה ודרישה. אך לאט לאט יתבשל במוח האדם הרעיון הפילוסופי המבדיל בין פועל לפעול, ואז רואה האדם את העולם כדבר העומד מחוצה לו. הכרת ה"אני" של האדם תתפתח ואישיותו תתנשא על פני שטח המציאות כנל על פני ראייה-המים; האדם יגלה שעצמותו הפנימית אינה תלויה בכלל המציאות, ואז יראה ויבין, ששתי רשויות הן, ששני עולמות לפניו, העולם החיצוני והעולם הפנימי, ואז תחל להתרקם במוחו חידת-הבחירה.

וכל אשר תוסיף ההבדלה הזאת, שבין פועל לפעול, להתפתח ולהתעמק, יוסיף האדם להכיר את ערכו ולהרגיש את כחו הרב יותר ויותר, עד אשר לבסוף יכיר האדם הכרה ברורה, שמעשיו שונים המה בעצם היותם ממקרי הטבע, שמעשים לחד ומקרים לחד, כי בעוד שהאחרונים יבואו על פי הכרח טבעי, אשר בלי דעת יעשה מעשהו, נובעים המה הראשונים ממקור עצמותו הפרטית, שאיננה תלויה בדבר וזולתה ועומדת לגמרי ברשות עצמה; בשעה שהכיר האדם, שמעשיו יש להם ערך מוסרי, בשעה שהרגיש את הזרוע הנטויה של האחריות המוסרית, המסתתרת עמוק עמוק בחדרי לבו ומרפא לו באצבע על כל מעשה קל אשר עשה, על כל רעיון דק שעלה במוחו, לאמר: המעשה הזה או הרעיון הזה אינו ממקרי הטבע שאין להם אחריות, אך מעשיך המה, מעשיך, אשר עתיד אתה לתת עליהם דין וחשבון לפני כס המשפט המוסרי, — באותה שעה תעלה לפניו במחשבה שאלת הבחירה בכל תקפה וקושיה.

על הפסגה הזאת של ידיעת עצמותו והכרת אישיותו יראה האדם את עצמו כממשלה העומדת לעומת ממשלת הטבע ומתנגדת לה. שתי רשויות צוררות הנה אשה אל אחותה, כל אחת מהן הפצה להשתרע בכל כחה בכל חדרי המציאות, להרחיב את גבולה עד מקום שירה מנעת, מבלי תת להכרתה לנעת במלכותה. מצד האחד, הטבע אינו סובל שום שותף במעשיו ואינו מרשה לשום כח חוץ ממנו לפעול אף פעולה כל שהיא על תנועת אופני מכונתו הגדולה ומרוצת גלגליה; אבל, מצד השני, גם האדם יעמוד על נפשו. רגש אישיותו, אשר בו תלוי כל מציאותו בתור איש, האחריות המוסרית, שאינה זזה מנגד עיניו, הכרתו הפנימית, העומדת למעלה מכל ספק, שבכל תנועה מתנועותיו הכח המעורר נובע ממקור הפנימי של רצונו ויצרו. דבר אשר לא יוכל להתפאר בו שום נמצא מן הנמצאים — כל אלה יולידו בקרבנו את האמונה החזקה, שמופלא הוא מכל הנמצאים לטובה, שמרום ומנושא הוא עליהם, שבעל-בחירה הפשית הוא. לולא היה בן-חורין, לוא עמד גם הוא תחת ממשלת הטבע, כי אז לא מצא הנוחם קץ בלבנו. אם אין האדם אלא כלי למעשה הטבע, מדוע נגלגל עליו את האחריות מעשיו? מדוע הוא בעצמו יראה חובה לנפשו בעשותו עול, אם אנוס הוא על פי הטבע? האם נחייב את האיש השורפת או נוכה את המים המכבים אותה? ומלבד זאת, וזה העקר: כל המציאות כולה תלויה היא בהכרתו השכלית של האדם, כי בלי עין ורפא אין גם אור

השמש, בלי אונן שומעת אין גם קול הרעם, אם אין שם איזו בריה חיה בעלת הכרה, אין גם תכל ומלואה, אם אין שם הנקודה המרכזית של איזה "אני" פרטי, אשר בה תבוא המציאות לירי גלוי, או הכל הוא רק צל של מושג ריק בלי שום תוכן. ועתה הגע בעצמך, העצמות הפרטיות הזאת, אשר בלעדה כל המציאות כולה אין ואפס היא, אשר בלעדה המושג "ישות" אין לו כל מובן, אשר היא הנותנת חוקים להטבע ומכנסת סדרים במקרוי — העצמות הזאת תלויה היא בהחוקים האלה ותסור למשמעתם: יוצר התלוי ביצורו! זאת היא הירת-הבחירה במוכנה הטבעי.

החידה הדתית או התיאוסופית: מובן ותוכן אחר יש לה לשאלת הבחירה אם נתחקה על יצר האדם ביחסו לאלהים. אם אין אנהנו מצמצמים את חקירתנו בנבולי הטבע, אך נשאף להתנשא עליו, לצאת מחוגו הצר ולקחת את עמדתנו מחוצה לו, למען בוא עד תכליתו ויסודו; אם אין אנו לוקחים את הרברים כמות שהם, אך שואלים אנהנו גם "מאין ולאין?" — אז תולדנה תמיהות ממין אחר, העושות לנו את השאלה לחידה, וכן גם ראשית צמיחת השאלה במחשבה המחקרית, אופן התפתחותה וסגנונה ההגיוני, אחרים הם לגמרי בהלך-הרעיון התיאוסופי.

האדם יגיע למושג האלהות אם על ידי מחקר פילוסופי או על ידי התגלות פנימית, בדרך האמונה שכלב. מובן שאלת הבחירה התיאוסופית ואופן התפתחותה תלויים הם איפוא בזה, איך בא האדם לירי רעיון מציאות האלוה.

הפילוסופיה: מאין המה כל אלה? מי ברא אותם? — זאת היא השאלה הגדולה, שאיננה נותנת מנוח לרעיון האנושי אחרי אשר הקיץ מתדרמתו הנעימה. האם נצחיים, היום מאלהים או נבראים המה? על המדרגה השפלה של הרעיון הפילוסופי בראשית התפתחותו, ברי הוא לאדם שאחד משלשת האופנים האלה הוא הפתרון האמתי: אם העולם לא נברא וגם לא נתהוה מאליו, או בלי ספק נצחי הוא, וכן בשאר האופנים. לא ישער עוד האדם בנפשו, שהמושגים המעטים אשר במוחו אינם כלל המושגים האפשריים, וכי אפשר הוא, שאופן אחר לגמרי, אופן הנעלה על כה בינתנו, הוא הדרך האמתית לביאור המציאות. על המדרגה הזאת מאמין הוא האדם באמונה שלמה בהכח החדש שנלה בנפשו, ובדמותו, שהכל פתוח לפני תבונתו, מנסה הוא לשכלל לעצמו עולם שלם מן המושגים האחרים אשר ישפיע לו שכלו. והנה האופן היותר מקובל בעיני האדם משלשת האופנים הנזכרים הוא בלי ספק, שהעולם נברא הוא, למשא כבר היא המציאות על האדם, ומאוד נעים לו לדעת שיש שם בורא מחדש וממציא. ועל כן, ברצותו להקל את משאו מעליו, נוטה הוא יותר לפתור לו חידת העולם בדרך הבריאה.

בהלך-הרעיון הזה מתחילה היא שאלת הבחירה לצמוח עוד טרם בוא האדם לירי הכרת-עצמותו האמתית, עוד טרם יעמיק מחקרו עד פנימיות מהותו ויגלה את רצונו, כי אך גלה האדם את חפצו החפשי, המתנגד פעמים רבות למרוץ הטבע האלוהי, כבר מוצא הוא בזה סתירה גדולה. וכן נראה, שהפילוסופים העתיקים היתה להם שאלת הבחירה, אם כי מעולם לא העמיקו חקירתם עד הגרעין הפנימי של ה"אני" ואם כי מוכנה המוסרי של "האישיות" נעלם מהם כמעט לגמרי. גם בדרך הזאת מגיע האדם אמנם לירי הכרת מקומו המיוחד בהטבע, על ידי הבדלה בין מקרה למעשה, בכל זאת ההבדלה הזאת אך שטחית היא. האדם יודע, שהטבע כלו נברא הוא, שמתנהג הוא בכלל על פי חקים וסדרים שהתווה לו הבורא לתנועתו הנצחית, ושכנגדו עומד חפץ

האדם כממשלה בתוך ממשלה ומתנגד לפעמים להחקים והסדרים האלה. ואם הפילוסופיה העתיקה מביאה היא לפעמים ראייה מן האחריות המוסרית על הופש הבחירה, אין לה פה המובן המוסרי הנשגב שהוכרנו למעלה. כי לא על האחריות הפנימית, אותה האחריות, אשר מרגיש הוא החוטא בעצמו בעשותו עול, תדבר, אך על האחריות החיצונית, אשר מגלגלים אנחנו, בתור שופטים, על החוטא העומד לפנינו לדין.

האמונה: האלוה הוא נמצא שלם בתכלית השלמות, כל יכול, מקור הטוב והצדק, הכל גלוי וידוע לפניו, הוא משניה על כל היצורים והמעשים אשר תחת השמש ומביאם בחשבון, וכל מושגי המוסר, אשר ימצא האדם ברוחו, חקי האלוה המה. בהלך-הרעיון הזה המושג מקרה אין לו שום מקום. ההבדל שבין מקרה למעשה אינו אלא זה, שהמקרה הוא מאורע הנוצר מכחות עורים שאין בהם דעת, והמעשה הוא פעולה, אשר גם טרם נעשתה היתה במחשבה תחלה; מקרה הוא מאורע שאין בו מחשבה, ומעשה הוא מאורע הבא בליות מחשבה. אבל אחר שהנחנו, כלומר, מאמינים אנו, שיש שם עין פקוחה על כל השנוים והמאורעות, המשנחת על הכל, מן תנועת הדוממים בתוך האדמה, עד תנועת הצמחים ובעלי החיים ועד התנועה ההגיונית הנפלאה במוחו של האדם, — אז כל המאורעות שוים בזה ואין לנו רשות לחלק בין מקרה למעשה; מפני שאין לך שום תנועה בעולם שלא קדמה לה מחשבה, אותה המחשבה הכוללת וסוקרת את כל הנמצאים ותנועותיהם בסקירה אחת תמידית. והנה כי כן, שאלת הבחירה אינה תלויה כלל בההבדלה שבין מקרה למעשה, כי האדם לא יפרד משאר הנמצאים, וכולם שוים המה בזה, שכל הנעשה בהם ועל ידם במחשבה יסודו.

שאלת הבחירה במובנה הדתי יש לה איפוא מקור אחר: רעיון האחריות, אך לא האחריות המוסרית, כי אם הדתית. ההתגלות הפנימית, אשר הולידה מתחלה את האמונה בלב יחיד סגולה מעטים, התגשמה במשך הדורות, על ידי התפשטותה בקרב העם והמוניו, להתגלות היצונית, היסורית; חוקי המוסר הנטועים בלב האדם נעשו למצות אלוה, גם מנהגים קדומים, אשר ברוח העם ואופיו יסורים, נתעלו ונתקדשו לחקים דתיים, וכן לבש גם רגשי-האחריות, עוד טרם הקיצה המחשבה המחקרית של העם, צורה דתית, והיה לאמונת שכר ועונש. ובהגיע עם דתי בזה במשך ההתפתחות ההיסורית לירי מדרגה ידועה ויחל לתת לעצמו דין וחשבון על עקרי אמונתו, וביחוד, אם עם דתי בזה יקבל השפעה יצונית מאיוו פילוסופיה, ואמונתו תאליץ להוכיח את אמתתה לפני כס השכל, הפילוסופיה הדתית, — אז אמונת שכר ועונש היא העיקר הראשון, אשר בו יתחיל הנתוח של איזמל הבקרת: האדם עתיד הוא לתת את הדין על כל פעל קל וכל רעיון דק, אם כן בהכרח עומד הוא ברשות עצמו ובחירה הפשוט לו. כזאת דורשים בהכרח תארי הטוב והצדק, אשר יחסנו להאלוה; כי איך יבוא האלוה בטרונאי על בריותיו, להביאם במשפט על מעשים ומחשבות, אשר לא מלבם ורצונם? וכן היתה הבחירה לעיקר וכלל גדול באמונה. אבל גם תארי הידיעה והיכולת יחסנו להאלוה. כל מעשי אנוש ותחבולותיו גלויים וידועים לפניו עוד טרם היותם וטרם עלותם במחשבה. ואם כן, אם כבר יודע הוא האלוה מאז מקדם, שאדם פלוני או פלוני יעשה הרע, איך יכול האדם הזה עצמו לבחור בטוב, או להפך? ועוד, והוא הגרעין היותר פנימי של המחקר הדתי הזה, מאין היכולת ביד האדם לעשות רע? האלוה הוא כל יכול והוא מקור הטוב, ואיך הוא סובל שאחד מיצוריו משתמש בכחותיו, אשר מידו המה לו למרות רוחו ורצונו? האם מבלתי יכולת הוא סובל את המרד הגדול הזה? האלוה הוא

מקור הטוב, מאתו לא תצא הרעה, וכך מאין הוא הכח הזור הזה, כח הרשע בלבו של האדם? מהיכן היא חיה, הנטייה הזרה הזאת, למאוס בטוב ולבחור ברע? התקצר יד האלוה, היחיד בעולמו, לברוא הכל בתכלית הטוב והשלמות? — אמונתנו באלוה ובהשגחתו מכרחת אותנו הכרה הגיוני להחליט, שאין שום רע בעולם, לא מקרים רעים ולא מעשים רעים, וממילא גם עיקר שכר-ועונש, ובכלל, ענין המצוה, מושג ריק ובטל הוא.

וזאת היא שאלת הבחירה במובנה הדתי.

והנה מן האמור רואים אנחנו, שיותר שנשתדל להפריד בין סגנוני השאלה ונתרחק מבלבול המושגים, יותר ויותר תעלה בדינו לחדור אל פנימיות החידה הזאת, ותקוה נשקפה לנו להגיע אל פתרון אמת; רואים אנחנו, איך סגנון השאלה היוצא מהלך-הרעיון של האלהות הפילוסופית כהה הוא מאוד בערך לשני הסגנונים האחרים, המעמידים את הענין על טהרת האמונה או על טהרת הטבע, וזה יהיה לסימן בדינו בהשקפתנו על התפתחותה ההיסטורית של השאלה. כמשך דברינו נוכח לדעת, שפילוסופי הערביאים בימי הבינים, כיהודי היהודים הערביים, ירדו לסוף עומק החידה במובנה הדתי, מפני שלא שעו אל החידה הטבעית, וכן גם הפילוסופים החדשים ירדו לסוף עומק החידה במובנה הטבעי, מפני שלא שעו אל החידה הדתית, כעוד שהפילוסופים העתיקים, שקרבו אל השאלה מתוך הלך-הרעיון של האלהות-הפילוסופית, ערבבו את המושגים, ולא בלבד שלא מצאו פתרון השאלה, אלא גם את סגנונה הנכון לא מצאו.

ימי המעשה.

ס פ ו ר

מאת חושי הארכי.

חלק שני.*

XIV.

בית הקיץ אשר למשפחת ענגלשטיין בנוי מגדלים ומצודות, ולא כמצודת דוד¹ בשעתה, כי אם כמצודות וכמגדלים אשר בנו להם ה"ברונים" בימי הבינים. כן, למצער, האמינו בני משפחת ענגלשטיין; כי הארדיכל הנודע, אשר בנה את הבית, הבטיחם נאמנה, כי כמצודת ברוך יהיה גם ביתם זה. ולמה לנו להעמיק שאלה ולחקור דבר? הן לא מכיסנו שלמנו להארדיכל עשרת אלפים שקל בעד התכנית. לכן נבוא הגנה ונתענג על פרחי-המד הנמצאים בו לרוב בכל פנה שאנו פונים. גם לפני המעקה הרחב נראה פרחים מרהיבי עין השתולים בסדר נכון בדודים מלאי-עפר ומסודרים המה בערוגות, ומרחוק נראה כמו מרבד פרוש לפני המעקה ובתוכו כתוב בשפת צרפת: ברוך הבא! כן שכל את ידיו הגנן האשכנזי לפאר את המקום הזה בפרחים יקרים ונהדרים המובאים מארצות הנגב. ועיני הגנן ועוזריו הרבים משניחות יומם ולילה על הפרחים ועל העצים ועל ערוגות הבשם, להשקותם, לפארם ולהסיר מהם כל אבק דק וכל עלה נרף; וגם המשעולים בכל הגן, והעצים אשר ראשי דליותיהם גוזזים כמראה כפה, והסוכות ומורקי המים, והפסילים העומדים בין משעול ומשעול — כולם יעידו על כשרון הגנן ושקידתו במלאכתו וגם יענדו תפארה לבעלי המעון הזה.

ועל המעקה ישבו עתה שני בעלי-הבית, האחים ולדימיר ודוד, וישיתו בכובד ראש. הרואה יאמר בלבו, כי על דבר מסחר, ששרות ואקציות יהנו וידברו האנשים הנכבדים האלה, אילי הכסף ואדירי הבורסא; אבל באמת ענין אחר לקח עתה לבות גבירי-עם אלה.

— לו חי אתנו עוד אבינו הזקן וזכרו לברכה, כי אז הן לא יכלנו להרים ראש לפניו, — אמר באנחה דוד בן יצחק, — ואולי לא עלתה אז גם על לב אלכסנדר מחשבה כזאת.

— והאם עתה כלה ונחרצה מאתו לעשות כן? שאל ולדימיר ויבש בעין בוחנת אל פני אחיו.

— אני לא הסצתי לדבר אתו, והוא לא שאלני מאומה; אך רוזליה היא הגידה לי, אחרי אשר פתח הבן את סגור לבו לפניו ויספר לה מצוקות נפשו, כדבריה.

(* חלק א' נדפס ב"השלח" כרך ב')

— והיא?

— מי רזוליה?

— כן . . .

— היא, כפי הנראה, תאמר לדבק טוב. מאד ישר הדבר בעינייה להתחתן עם פקיד נודע לשם, וגם העלמה מצאה חן בעיניה מאד . . .

— העלמה . . . היא ישרה ותמימה.

— אמנם לבה ידאב, לפי דבריה, כי ימיר בנה את דתו, אבל אין חפצה להיות למכשול על דרך האהבה השחורה, להתנגד לחפץ שתי נפשות אוהבות ויקרות.

— קול דברי אשה הדברים האלה.

— וגם אני אמרתי לה כדברך, ואמרתי כי לא אוכל כלכל את הדבר הזה, כי

אני ואחי הולכים בכל יום לבית-הכנסת לאמור קדיש, אחרי פטירת אבינו זכרו לברכה, ובננו ילך לקבל עליו עול דת אחרת . . . הלא נשמת אבינו תתפלין במרום . . .

— לא טוב הדבר הזה, דעתי אינה נוחה מזה כלל . . .

— וגם אני אמרתי כדברך, כי לא נכון הדבר הזה וכי דעתי אינה נוחה מזה

כלל, ודברתי על לב רוזליה, כי תתאמץ להשיב את בננו מדרכו זאת, כי רק תאותו נברה עליו בראותו פנים יפים ונהדרים . . .

— אמנם העלמה יפת תאר היא.

— ואם יחפוץ לבוא כברית עם אשה — המעטות הנה בנות ישראל החמודות

והיפות? למשל, בת ממוכן היפה . . . ואם יחפוץ, יוכל לנסוע גם לחוץ לארץ, ושמה רבות הנה הבנות המשכילות מבנות אנשים ידועים בעולם המסחר ובין האפרתים . . .

ורבות מהן תלכנה אחריו, כי הלא בעל שכל בריא הוא, בעל נימוס יפה, יודע שפנות חיות, מבין בעניני השמרות ובעניני הבנקים . . . ומה תאמר אתה, אחי? עוץ עצה

ודבר דבר . . .

— אדמה בלבבי כי אם נברה עליו תאותו, לא יסור ממנה . . .

— ואם כן, מה נעשה? . . . אני בעצמי לא אוכל כלכל את הדבר הזה . . .

והאמת אניד לך, כי בודאי שגא אשנאהו עקב הדבר הזה אשר יאמר לעשות, ואני אניד לו כי לא אחפוץ כי ישאר אז גם בכיתי וגם בבית המסחר . . . יתור לו מקום אחר בבתי

הבנקים, ונראה איך יוכל לחיות בלי עורתנו.

— שמו כבר ידוע לתהלה בהבורסא, כאיש היודע הליכות בתי השטרות . . .

— יעשה אז מה שלכו חפץ . . . ואני לא אחפוץ לדעתו . . . אני אניד לו

היום דבר ברור, כי לא כבני אחשבהו אם יפיק זממו, ולא יקוה עוד לעזרתי ולהוני . . . אחד מנכבדי עדת ישראל הנני פה וראש לחברה של צדקה בעיר הזאת, ולא לכבודי

ולא לכבוד בית אבא יהיה המעשה הזה . . .

— אמנם לא לכבוד הדבר הזה לנו.

— הנך רואה כי דעתך כדעתי, ולולא רוזליה העומרת לימינו, כי אז אולי עוב

את דרכו . . . היא היתה בעוכרינו . . . היא עומרת בדעתה . . . אמנם לא טוב הוא הדבר, תאמר, ואולי משנה שמחה שמחתי לוא מצא לו בננו אלכסנדר אשה מבנות העברים.

אבל כן הוכיח ה', "כן הוכיח ה'", תאמר — ואין אמונה בלבה! האם לא צחוק דבריה? — דברי הכל המה ורוח תשאם.

— ובכן תקצר ידי למנוע רגלי בננו מלכת בדרך הזאת... אין עצה ואין תבונה...

ובעת אשר ישבו שני האחים ויעמיקו בדבריהם, — הנה שם בקצה הגן, כסתר הסוכה הסוגה בשושנים ומעולפת פרחים נחמדים אשר ילפתו דרכם ויסתכנו ויכסו את הסוכה כלה, — ישבו שתי הנפשות האהובות והיקרות אשר עליהן ידברו האחים. אלכסנדר ועתליה הגו בדממה ועיניהם מבריקות ומפיצות אש אהבה ופניהם יפיקו ענג ושמחה רבה.

אהבתם התלקחה בקרבם בימים האחרונים, ולא כחרדה עוד תחת לשונם. אולם מכשול אחד עמד להם לשטן על דרכם: — אמונת אלכסנדר ומוצאו היהודי. ידעה עתליה, כי בשמוע אביה, הפקיד איון דניסוב, כי בתו תהיה לאישה ליהודי, אז יחרה אפו בה מאד; היא ידעה, כי אביה רק את האצילים חשב לאנשים נכבדים, כי המה עשרת תפארת ארצם, ובגבה לבב הביט על הפקידים החדשים מקרוב באו, על הסוחרים ואנשי המעשה, וכלם כאספסוף היו בעיניו... ובפרט היהודים, אשר בוים ונמאסים היו בעיני כל בני עירו, אם כי כמעט לא ראו יהודים מימיהם. ועוד תזכור עתליה, כי אמתה הוקנה, אשר היתה לה כאם רחמניה אחרי מות אמה, היתה רגילה להולך עליה אָמים, בהיותה ילדה קטנה. באמרה: הנה היהודי הולך ולקח אותך בצקלונו. ובליל השך ואפלה, כאשר ירעש וייליל הסער בחוץ בימות החורף, — היתה הוקנה מתארת לפניו, כספורים מבהילים, את היהודי ועום אלהים, אשר חוטם ארוך ושרוע לו ואשר הוא חלאת מין האדם והנהו הולך ונודד מארץ לארץ ולא ימצא לו מנוחה, עקב אשר לא האמין במשיח ה'. — והאמנם עתה יתן אביה הסכמתו לברית הזאת? האם לא ירגו ולא יתקצף וגם את ברכתו ימנע ממנה? ואיך תוכל להתענג על רב טוב, בדעתה כי אביה לא ברך את אהבתה ועברתו שמורה לה?

לכן התקצפה עתליה מאד בעת ההיא על כל בני האצילים, על דעותיהם הקדומות, אשר אין כל רוח חיים בהן ואשר כבר אבד עליהן כלה... אך מיכאל דניסוב דבר על לבה, כי הוא יישר ההדורים וידבר על לב אביה לתת הסכמתו וברכתו, אחרי אשר יעזוב אלכסנדר את דת אבותיו. ובטוח הוא, כי ברך זהב בית ענגלשטיין יעור גם עיני צדיק כדורו, ולבו ישמח כי נרלה הצלחת בתו, עשרה ואשרה; אף גם יביניה ביניה, כי כמעט גם בית ענגלשטיין על האצילים יחשבו, כי הן אורחים נכבדים המה כולם ויש להם אותות כבוד הרבה, ואם ינדב אבי אלכסנדר עוד איזה אלפים שקל לאיזה דבר צדקה, אז יקבל אותה הכבוד הגדול אשר יתן לו המשפט לבוא בכחב האצילים.

וגם עתה בשבתם יחד בסוכה הקטנה המסתירתם מעין רואה, היתה שיחתם על דבר המכשולים העומדים על דרכם, דרך האהבה. ואלכסנדר הגיד לה, כי כבר נמר בלבו להמיר דתו:

— האמונה, יקירתי, — נסה אלכסנדר להצדיק החלטתו זאת — נתנה רק להאנשים ההולכים בחשך ולא ראו אור ההשכלה, למען שים רסן לתשויותיהם הסבעיות, כי יצר לב האדם רע מנעוריו בגלל אשר לא חונך בדרך טובה וישרה, דרך האהבה לכל האדם. — אבל לנו, בני הציוויליזציה הנוכחית, לנו אשר רגלינו עומדות על סף המאה הבאה, שאז תמלא הארץ דעה — לנו לא תוכל האמונה לתת מאומה. אנחנו יודעים, כי כל העולם כולו חי ומתנווע על פי חקים תמידיים וקיימים לעד, ולא לפי חפץ איזה רוח-סתר אשר לא תראנו עין איש; אנחנו יודעים, כי גם חיי האדם על הארץ מסודרים על פי חקים קבועים אשר לא ימושו, ועלינו לקבל באהבה את המתנות הטובות אשר יתנו

לנו הטבע והקולטורא ולהתענג עליהן בחיינו פה עלי אדמות. — עד כי גרד שאולה ונהיה כלא היינו . . .

עתליה לא יכלה להסכים בלבה לדברים האלה. כי האמונה נשרשה בקרבה מילדותה, על ידי חנוכה בבית אביה, וברגעי צער בחייה שפכה תמיד שיחה לאל מרום, והתפלה הזאת רוממה את נפשה והשקיטה המית רוחה . . . אבל עתה לא יכלה להתנוכח עם בחירה רצתה נפשה בו, ותשם את ראשה על כתפו ותחבקו באהבה, ונשיקות פיו הרגיעו את המית רוחה . . .

* * *

לא אהב אלכסנדר להתרפות במלאכתו ולהרבות חקר בטרם יעשה דבר — לכן גם בדבר הזה נמר אומר למחר ללכת אל הכהן, אשר עליו אמרו לו כי מקבל גרים הוא. וממחרת היום הוא, בשבתו בבית מסחרו, קם פתאום ממושביו ויצו לאחד מעוזריו למלאות מקומו עד שובו, כי דבר נחוץ לו בעיר ובמהרה ישוב, ויקח את מקלו ואת בגדו העליון ויצא המסדרונה. שם עמד רגעים אחדים כחושב מחשבות: אם יבוא בפתח השני, ויכל עתה לדבר עם אביו בחדר משכיתו ולהגיד לו כי כלה ונחרצה מאתו להסיר כל מכשול מדרכו, באהבתו את עתליה, ולבקשו כי לא ירע לבכו בעשותו המעשה הזה, יען כי אהבתו אליה גדולה, והייו אינם חיים אם לא ישיג את תשוקתו, ועוד דברים כאלה. אבל אחרי כן הניף את ידו ויצא ברגלים ממהרות החוצה.

— טוב מזה אם לא אניד לאיש עתה דבר עד אשר "יתם החוץ". — אז יורד כלם באנחה, כי הנעשה אין להשיב. — ועתה מה לי להרבות מלים אתם. אלכסנדר קרא לרכב ויאמר לו להביאהו לרחוב פלוני בית פלוני. בפתחו את הדלת, יצאה לקראתו אשה זקנה ותבט אליו כשואלת. — הכביתו הכהן? ואם אוכל לראות את כבודו? — שאל אלכסנדר. — בוא נא, אדוני, אל החדר השני, אני אקראהו אליך — השיבה האשה. הוא עזב את מנבעתו ואת מקלו ואת בגדו העליון בחדר הראשון ויבוא אל חדר גדול אשר חלונותיו פונים אל הרחוב ומשם יראו העצים אשר לפני הבית. כעבור רגעים אחדים נפתחה הדלת השניה, ועל סף הדלת נראה איש זקן וגבה קומה, זקנו הלבן יורד על מדותיו, שערותיו ארוכות ולבנות כשלג, מצחו רחב וגדול ופניו ועיניו מפיקות תם וחק. הוא לבוש מעיל ארוך וישן מארג שחור, וצלב זהב גדול תלוי על צווארו ויורד עד חזהו. הוא הולך כסוף ובלאט ויגש אל העומד לפניו וישאל אותו בקול נמוך:

— אנא אבקש אותך, אדוני, לשבת . . . מה הפצך, אדוני הנכבד, ובמה אוכל לשרתך?

הכהן ישב על אחד הכסאות אשר לפני השלחן, ואלכסנדר ישב למולו על הכסא השני.

— באתי אליך לבקשך, אבי, להביאני תחת כנפי הדת האורתודוכסית.

— יהודי אתה?

— כן, אבי. — השיב אלכסנדר ויחש כי אודם כסה פניו.

הכהן ישב רגעים אחדים ברממה, כחושב מחשבות, ואחרי כן פנה אליו ויאמר:

— האוכל לשאלך, אדוני, מה ימריצך להמיר דתך?

השאלה הזאת הביאה את אלכסנדר במבוכה. הוא דמה בנפשו, כי אך הגד יגיד את רצונו, יקבלהו הכהן בשמחה ובמאור פנים.

— האמת אני ולא אכחד תחת לשוני, כי אהוב אהבתי עלמה נוצרית ואחפויך לבוא אתה בכרית הנשואין... והנני בטוח, — הוסיף אלכסנדר כשחוק קל, — כי אבי יכניסני תחת כנפי הרת וגם יסדר את הקידושין כחק וכמשפט...
הכהן הביט אליו בעיני זעם, אך התאפק ויאמר במנוחה ובדממה: כן דרככם, דרך היהודים... ויאנת.

— מי הוא אדוני ומאין באת? הוסיף הכהן לשאול, אחרי דממה קצרה, בשפה רכה.

— אני בן העיר הזאת ופה נולדתי... אבותי המה אנשים ידועים... בנקירים נודעים... ענגלשטיין שם משפחתנו, אולי שמע אבי... ואני... אני עובר את עבודתי בבית המסחר של משפחתנו, וגם... כליתי חק למודי בבית המדרש לתורת המשפטים...
— כן, כן... ובכל זאת תמיר את דתך?

אלכסנדר הביט עליו בעיני תמהון ולא ידע מה לענותו.

— אבל הירוע תדע עיקרי אמונתנו, הלמדת תפלותינו, הירעת דברי הספרים הקדושים?

— לא, אבי, עיקרי אמונתך לא אדע, ואם הדבר מוכרח... אלמוד כאשר תורני, אבי. — אם הדבר מוכרח? האמור תאמר כי רק אורוק עליך מים וטהרת ודי לך? רק למען תוכל לחבק את אהובתך?... ידעתי, ידעתי, כן דרככם תמיד, דרך כסל, זו היא דרך היהודים... אין אמונה בלבכם, אין רגש רת לכם...

— ואני דמיתי בלבי, אדוני הכהן, — אמר אלכסנדר בקול רועד, — כי בבואי אליך תקבלני באהבה ותכניסני תחת כנפי השכינה בורועות פתוחות...

— לשוא דמית כזאת, יקירי! לא אוכל, לא אוכל לקבלכם, בורועות פתוחות, כאשר דברת. לא! זה לי יותר משלשים וחמש שנה אני מכניס גרים ורבות עמלתי במעשה הקדוש הזה, גם תהלה לאל, אות כבוד ורצון נתן לי בעד חריצותי ופעולתי. אבל רק את עובדי האלילים הכנסתי בחפיץ לבי, גם את הטטרים, ואף גם אשכנזים וצרפתים, אבל לא את היהודים... כי בכל השנים האלה לא ראיתי יהודים באים אלינו בתם לב ובאמונת אמן, רק סבות גשמיות יניעו אותם לבוא ולחסות בצל שדי... הנה זה לא כבר בא אלי איש צעיר לימים, יהודי, ויאמר אלי: הכניסני בכריתך, אבי! — ומה ימריצך, יקירי? שאלתיו. — האמת! השיבני, — כי נפקחו עיני לראות אור האמת... אבל הידעת, מדוע זה בא אלי לקבל עליו דת הרחוקה מלבנו? רופא הוא, רופא אשר נמר חק למודיו! הן ההכרח לא יאלצהו... אבל פתאם קנה לו בית־מרקחת, ועתה הלא יצא החוק, כי על כל שלטי בתי המסחר להיהודים יהיה כתוב שמם ושם אביהם ושם משפחתם. והנה שמו הוא מיכל בן שמעון... ולא יכול נשוא, כי על השלט יהיה כתוב מיכל ולא מיכאל, שמעון ולא סימון... הגע בעצמך, אדוני! רק בעבור לשנות את שמו ממיכל למיכאל החליט להסיר מעליו חכלי אמונתנו... ועוד יאמר אלי: נפקחו עיני לראות אור האמת!.. תרמית מאין כמוה בכל הארץ... עוד טוב עשית אתה, כי לא כחדת תחת לשונך ואמרת אלי: אהבתי את האשה! אבל הלא כולכם יחדו אך במרמה מעשיכם! האם את עינינו תנקרו? רק חוסר אמונה באלהי חיים יביאכם הנה אלי, ותרבו ותגדילו בין העם את הכפירה ובאלהים תשימו דופי...

אמנם, נפול נפל עם יהודה, — הוסיף הוקן באנחה אחרי דממה קצרה, — לא כימים הראשונים הימים האלה. הלא מיהודה יצאה התשועה... ואתם

בני בלי אמון כולכם. לא יקירי! בורעות פתוחות לא אוכל לקבלך . . . כן אמרתי גם פעמים אחדות להכהן הראשי, יהי זכרו לברכה, והוא השיבני תמיד: כנים דבריך, אבי; אבל אולי כניהם אחריהם יישיבו דרכם... כן, יקירי, רק בגללם, בגלל הדור הבא הנני נכון להביאכם-בכרית דתנו. אבל עליך ללמוד היטב עיקרי דתנו! לך, ידידי הנכבד, לך לביתך בשלום, קח את ספרי הקדש, קרא כס בשום שכל, למוד עיקרי אמונתנו על פי הספרים אשר אניד לך, וה' יאיר עליך אור האמונה הצרופה, אשר דרכיה דרכי נעם וכל המחויקים בה לא יכשלו... ברוך תהיה לה' לעולם, ושלום לך.

כן כלה הכהן הזקן ויקוד לפני העומד לפניו. נפעם ונרעש עוד עמד אלכסנדר על מקומו וימלל בשפתיו:

— כן אעשה, אבי, כאשר צויתי, — וינשק את ידו ויצא מן הבית. בכרנים כושלות בא עד מרכבתו המחכה לו וישב בה. ככל הדרך חשב מחשבות רבות ויחש כאב נעכר, כמו פצע איש את לבו פצע אנוש...

פתאם אמר אל רכבו: פנה לך הימינה ותסע לרחוב פלוני והביאני עד הבית מספר שלשים. אלכסנדר הוציא מורה-השעות מכיסו ויבט ויאמר אל לבו: אדמה כי אמצאהו בביתו עתה, כי רק בערב יסע למעונו אשר במשכנות הקיץ בכפר, — וישקע ברוב מחשבותיו.

הרכב עצר את סוסו לפני בית רם בעל חמש מכפלות, ועל אחת הדלתות בביאה לוח-נחשת קטן וכתוב עליו: "עורך דין א. מ. גוטיץ".

גוטיץ שמח מאד לקראת רעהו ויחפוץ להושיבהו על הכסא נגדו, אבל אלכסנדר ענגלשטיין אמר:

— לא, אברהם, הרשני נא לשכב על הדרגש, כי אחפוץ לנוח מעט בחדרך . . . החום גדול מאד היום ואני נסעתי בעיר כחצי שעה וחש אני בראשי...

— עשה כטוב בעיניך, אלכסנדר. אולי תשתה מי-לימוץ קרים וטובים מאד? אני משיב נפשי תמיד בשתיית המים האלה.

— טוב מאד! השקני נא מים, — אמר אלכסנדר וישתרע לארך הדרגש.

המשרת הביא בקבוקי-מים וכוסות ויעמידם על שלחן עגול ויצב את השלחן לפני הדרגש, וענגלשטיין שתה בתאוה רבה.

— התדע, אברהם, מאין באתי? — פנה פתאם אל גוטיץ — מכית הכהן! . . .

— מי הוא הכהן? שאל גוטיץ בתמהון.

— מכהן זקן ונשוא פנים מאד, המכנים גרים תחת כנפי שכינתו — אמר ענגלשטיין ויצחק.

גוטיץ הגיע בכתפיו ויבט עליו בעיניו המזהירות.

— לא אבין דבריך, אמר בדממה.

— עלי להגיד לך את רוחי, ידידי, אהבתי את עתליה, אהבה עזה כמות וגמרתי אומר בנפשי לבוא אתה במסורת הברית, לכן עלי להטבל . . .

חזרת מות כסתה פני גוטיץ ויקם ממקומו ויגש אל רעהו, הישוכב במנוחה וצחק על שפתיו.

— מדוע זה חזרו פניך, ידידי? הריטב חרה לך על מעשי זה? הגידה לי, אל

תירא... הטף לי דברי מוסר! הכני בחרפה על לחיי! . . .

— דברי מוסר... לא אוכל להטיף לך... הן בעל דעה אתה, — נמנם גוטין בשפתיו וקולו רועד מאד.

— אבל האמנם אהבת את עתליה... והיא, גם היא... תאהבך? — הוסיף בדממה וישב על הכסא הסמוך.

— כן הדבר, ידידי, ולולא כן, הן לא הייתי עושה כזאת...

— והוריד, מה יאמרו המה?

— אמי תתן צדק למעשי ופורשת כנפיה על אהבתנו; ואבי? אבי יועף ויקצוף עד... אשר חמתו תשכך... עוד לא דברתי אתו... ומה לי לדבר ולהגיד לו... אחרי המעשה ירך לבנו הרך ויברכני ליום חתונתו.

— אל תעשה כדבר הזה! קרא פתאם גוטין ברגש. — אלכסנדר! אנא אבקשך, התבונן היטב בדבר כשרם תעשה את הצעד האחרון, כשרם תלך כדרך לא תשוב עוד ממנה... אחלה פניך, אל תמהר בדבר גדול כזה...

— והלא זה הוא הדבר אשר אמרתי תמיד, כי עלינו, על כל היהודים, להתכולל התכוללות גמורה...

— רק אולת הדבר הזה, וגם אתה תדע כי אין יסוד נכון ונאמן לדברך...

— מדוע?

— מדוע? אמר גוטין ויעמד פניו רגע אחד, — יען העם כלו ישאר תמיד נאמן לתורתו ולאמונת אבותיו; חי וקיים עוד ישראל ויחי עוד לעולם, גם אם אתה ועוד מאות כמך יעזבוהו...

— ומה עלי לעשות? מה לעשות עתה, לפי דעתך? — שאל ענגלשטיין ויבט על רעהו וכל יצורי גוו רעדו.

— לברוח! — ברח לך מפה, מהר נא וברח לך לאיטליה, למצרים או לארץ אחרת... שם תשב שנה או יותר... עקור מלבך את האהבה הזאת, אף כי גדולה וכבירה היא...

כן קרא גוטין ברגש ובהתפעלות הנפש כאשר לא עשה מעודו.

— לא אוכל, יקירי, לא אוכל, — ענה ענגלשטיין בדממה.

— יכול תוכל... לוא תשמעני...

— אל תדון את חברך עד שתגיע למקומו, כן הגדת לפני פעמים הרבה פתגם התלמוד שלך — ענהו אלכסנדר ויעקם שפתיו.

— אמת הדברים האלה, אבל... אני אוכל לדון אותך, כי... כמעט הגעתי למקומך...

— אתה?

— כן, ידידי, אנכי... רגש האהבה כא כלבי פעם אחת בימי חיי... על הספרים ועל גליונות המתים ישבתי כל ימי, את החיים לא ידעתי ולא יכולתי לדעתם... חזיונות שונים עלו לפעמים על לוח לבי... דמיתי למצוא לי לב אוהבה, לב נאמן לעד... אבל עלמות רבות ראיתי והן כולן כמוני: מתפעלות מהגיונות ומדמיונות, יושבות ולומדות ורחוקות משאון החיים... לא אדע מדוע — רק היא בעיניה היפות עשתה עלי רושם אדיר וחזק... אבל פתאום נזכרתי כי תהום גורא ביני ובינה... וברחתי מפניה... לב רגש לה ואולי גם היא אהב אהבתני לו הפצתי לבקש את האושר הזה... אבל לא בקשתיו, כי אם ברחתי מפניה... עלינו לעקור אהבה כזאת כשרם תכה שורש בלבנו...

— ואתה אהבת... ואולי עוד תאהב? את מי?
 — את עתליה, ענה גוטיץ בקול נמוך ויוריד ראשו ארצה.
 — מה דברת? קרא ענגלשטיין ויקפוץ ממשכבו.
 אבל גוטיץ לא ענה לו דבר, וכן ישבו שניהם שקועים בשרעפיהם.
 — עוד הפעם, הוסיף גוטיץ, — עוד הפעם אנפיל את דברי... אל תמהר ואל
 תחפזו... יקרת לי מאור וקשה עלי פרידתך מעמך... וממני...
 — ידירי! זה הוא מבשול לבך והניגונותיך, — כי ורו לך החיים... על ספריך
 תחיה וזרם החיים ישטוף ממך והלאה... לכן תלך בדרך כסל...
 — אבל הלא שקר תעשה בנפשך, בשומך עליך מסוה אמונה אחרת והיא
 רחוקה ממך?

— רחוק אני מכל אמונה ולא אהיה מאמין כל הימים... ולי אחת היא אם בתעודתי
 יכתבו, כי בן דת משה אני או בן דת אחרת... רק התעודה נחוצה לי...
 — ולמה באת אלי? — שאלהו גוטיץ אחרי דממה קצרה בהתהלכו הלוך ושוב
 בחדרו ופניו רעמו.

— זאת לא אדע אף אני... איזה רגש מוזר משכני אליך... אולי האינסטינקט
 ידבר בי... האינסטינקט היהודי אשר לא אדע אכנהו... לא אדע נפשי... אבל לא
 על נקלה אוכל לנתק את הכבלים האלה... כן אמר ענגלשטיין ויקם ממושבו.
 — שלום לך, ידירי; עתה רוח לי ואלך לדרכי, ממטרת לי לא אסור ואותה אשיג
 למרות כל המעצורים והמכשולים... רק פעם אחת אנתק את הפתיל אשר יקשרני לעם
 זר לי ולתורה אשר לא אחפץ לדעתה... שלום לך, הוסיף עוד הפעם ויחוק בחוקה ביד
 רעהו; — ואתה סלה נא לי על כי הארבותי את רוחך ואל תאשימני, כי מאד אהבתך...
 ובחפזון יצא מן החדר וירד במעלות החוצה.

XV.

כבדה היתה המלחמה בין הלל אבן-ספיר ובין הוריו, כאשר בא לפני חג הפסח
 לביהם ויאמר להם, כי עזב את בית הספר והוא הולך עם הנודדים לארץ ישראל, לעבוד
 את האדמה כאבר פשוט. אביו רעם פניו מאד ויאמר, כי בלא ספק נשתנע מרוב עבודה
 ומרוב הגיגו במדע ובספרות, אבל הלל עמד ברעתו, כי כל איש ישראל מחויב להקדיש
 כחותיו להרעיון הנשגב הזה, והוכח הוכיח את אביו על כי הוא, כאחד ממחויקי הרעיון,
 לא יתן ידו לו, וזוה הוא נותן מקום לחשוב, כי אך מסוה ישים על פניו ולכו בל עמו.
 — שמחה בקשהו לשבת עוד שנה פה בארץ ולהשלים חק למודו, ואחרי כן ילך אל
 כל אשר ילך. אבל הלל אמר, כי אין לו חפץ בתעודה אשר יקבל וכי הלמודים היו לו
 לזר, ואיך יוכל לשבת במנוחה, אם קהל גדול מחבריו התעתד ללכת ארצה פלשת, כאשר
 הרבו להריע ולתקוע על זה כל העתונים אשר בארצנו ובארצות אחרות?...

הקהל הזה הלך הלוך וגדול בידיעות העתונים, כנוש שלג המתלקט ונופל מהרריר
 אלף ויגדל וירב מאד; והרבר הזה הביא מכוכה ומהומה בלב רבים אשר שמעו ותמהו:
 עתוני שונאינו שמתו לשמועה, כי רבים היוצאים מן הארץ ועוד מעט ולא תשאר אף
 פרסה מכל המון היהודים היושבים בארצם; עתוני אנגליא חוו דעתם, כי מדינה חדשה
 תבונן על הריסות תוגרמה, והפילאנתרופים שם יצאו מחוריהם להתבונן על התנועה
 הגדולה הזאת, למען מצוא כר נרחב לעבודתם לתועלת לדעותיהם באמונה או מגמותיהם

בפוליטיקא; וממשלת תונרמה רגוה וחררה, כי עוד מעט ונוספה עוד שאלה אחת על השאלות הלאומיות בארצות ממשלחה, אשר תהרסנה את גופה החולה, לכן קדמה פני הרעה וחסנר חפי ארצה מפני הנודדים העניים האלה; וחובבי רעיון הישוב שמחו צהלו ורגנו במעונותיהם, כי ראו כי אמנם גבר הרעיון הזה ביום אחד, ויאמינו כי בני הנעורים האלה ייסרו ארצם על מכונה וכימיהם יושע יהודה וישראל ישכן לבטח. . . .

ולא ידעו כי ההמון הולך הלך ונמוג, ומכל "הקהל הגדול" נשאר רק שבלים בודדות, אשר בלא כסף ובלא עזר באו לארץ אשר לא ידעוה, לעבוד עבודה אשר לא הבינוה. . . .

אבל אבן-ספיר לא חקר ולא דרש לכל הרברים "הקטנים" האלה, ויהי לבו מלא אומץ לפעול גדולות ונצורות אשר לא שערו אבותינו, ואולי כבר ברח מעירו וגם לא לקח צידה לדרך, לולא אמו אשר בכתה מאין הפגנות, כי מרה נפשה על בנה אהובה ההולך לארץ רחוקה ולא תוכל לראות את פניו לעולם. . . . האשה הפשוטה הזאת לא ידעה על דבר הארץ, כי אם אשר שמעה על אדות הזקנים אשר מסרו נפשם ללכת ירושלימה, והתלאות הרבות אשר השתרנו על צוארי ההולכים האלה, כי ירחים ושנים יעברו עד בואם אל העיר הזאת, ילכו בים וכיבשה, יעברו הרים ועמקים, מדברות ודרכים לא סלולות, ירכבו על החמור ועל הגמל — עד הניעם למחוז חפצם, וכי גם שודדים ורוצחים ימלאו כל הארץ, וכל היוצא מקיר העיר וחוצה — אחד גורלו לנפול בחרב השודדים הפראים.

— אתה, שמחה, — אמרה האם השכולה אל בעלה, — אתה אישם בדבר הזה, כי תמיד תדבר על לב האנשים, כי טוב לנו ללכת ארצה ישראל ולירושלים. — האמנם צר לנו המקום פה לשבת? הן ב"ה גם פה פרנסתנו מצויה וכל מחסורינו נמצא ברוח — ומה לנו ולארץ ישראל?

הפעם נסתתמו טענותיו של שמחה ולא מצא מענה בפיו, כי ראה כי צדקה אשתו ממנו, וילך קודר בלחץ לבו. אבל בשמעו את דרשות בנו, אשר דרש בהתלהבות נפש לפני הנאספים בביתו, על דבר גודל ערך הרעיון ועל דבר נחיצות עבודת האדמה, אז נמלאו עיניו דמעות ויהי פוסח על שתי הסעפים, אם לתת לבנו למלאות תשוקתו או לחרול.

והנה ראו האבות להם מקום אחר, אשר ממנו יעמוד להם רוח והצלה, וישמחו על המצאתם. המה ראו והתבוננו, כי גדולה אהבת בנם לשרה בת שמואל מכורם, ויאמרו בלבם, כי טוב לאסרו בחבלי ברית הנשואין ואו יעזוב הלל דרך כסל וישוב ללמודיו. כי גם שרה בת שמואל שבה לעיר מולדתה לימי חג הפסח, אך איש לא שם לבו לדבר הזה, אם כי בשנים שעברו היתה באה רק אחרי החג, בימי הקיץ. — וחוריה שמחו מאד לקראתה, אך תמהו בראותם כי עצובת-רוח היא כל הימים.

גם הלל שמח מאד בשמעו את דבר בואה, ובמכותו התמידית ובמלחמתו אשר להם עם הוריו לקבל הרשיון — מצא לו מנוחה רק בבית שרה ובתדרה, ויהנה אתה על דבר נסיעתו ועל תקותו, להניח אבן הפנה ליסוד בית ישראל, ויתאר לפניו את החיים היקרים אשר יוכל איש לחיות שמה בהקדישו את ימיו למעשה רוחני ולפעולה עצומה אשר בהם תלוים חיי כל העם. . . .

— לו יכלתי גם אני ללכת אל הארץ הזאת, — אמרה שרה ותשפיל לארץ עיניה וכל גוה רעד מאד.

— את, שרה? — קרא הלל בעליצות נפש ויאחו בידה ויבט בפניה באהבה. בלי אומר ודברים הורידה שרה את ראשה על ידיו, וקול בכיתה נשמע ברממה. והלל עמד לפניו נרעש ונפחד, ואחר דממה קטנה אמר:

שרה, יקירתי . . . האומנם נכונה את להקריש את כחך לעמנו עמי יחד? . . . מה גדול אשרי בחיים! . . . עתה אשחק לכל פגע וצרה על דרכי . . . עתה ארים ראשי ואלך בצעדי און אל מטרחי אשר שמת לי לפני . . . אהוב אהבתיך זה שנים רבות, יקירתי, אבל איך יכלתי לשאר על שפתי דברי אהבה, איך יכלתי לפתוח לפניך סגור לבי, אם כבר גמרת אמר להביא עלי תלאה רבה בעזובי את ארצנו? . . . היכלתי לשום כבלים על ידיך הרכות והענוגות ולהגיד לך: לכי אתי אל אשר אלך?

— לא אפחד מפני עבודה קשה . . . עבודה כזאת תפיה בי רוח-חיים ותאמץ כחי . . . וכאשר ינוח לנו ונאחו בארץ, אז אבחר לי עבודה חדשה: ללמד ילדי ישראל שם תורה וחכמה, ליסד בתי-ספר מתוקנים על פי רוח ישראל. — ותתאר לפניו את מחשבותיה בדבר החנוך המתוקן, למען יגדל הדור הבא לתורה ולמדע ולעבודה, והיו אלה שלשת העמודים אשר עליהם ישענו החיים החדשים בארץ אבותינו . . .

— כן! למופת תהיי לכל הבנות, קרא הלל ברנש ויחבקנה באהבה עצומה. — למופת תהיי בדרכך זאת וכמוך תעשינה כל בנות ישראל, כי רבה העבודה להן בארץ ההיא, למען חדש פני עמנו ולהחזיר את העטרה על ראש העם הוקן הזה . . .

כמו רוח חדשה לבשה את הלל מן היום הזה וכמו כחותיו גברו ויגדלו מאד, והרעש אשר בעורקיו ובדמו פריץ לו דרך החוצה, ובכל מקום שמצא לו הלל אונים קשורות, דרש דרשות וקרא מאמרים על רעיונו משגבו ועל מחשבות לבו.

והפעם מהרו גם האבות למלאות חפץ הלל — להביאדו בכרית עולם עם שרה בת שמואל, שאין כמוה בכל העיר ליופי. וגם הורי שרה, אם כי נכחו מאד בשמעם כי את הלל "המשונע" (כי כמשונע היה בעיניהם עתה) בחרה לה בתם היחידה, אבל את מוצא פי בתם האהובה שמרו הוריה תמיד — וישמחו בשמחתה ויאמרו בלבם: אולי הצדק עם שמחה אבן-ספיר, כי הלל בנו ישאר פה אחרי חתונתו, ועליהם לדבר על לב בתם, כי לא תתן לאהובי-נפשה ללכת לארץ רחוקה ושוממה, כי לעבוד ולפעל למופת הרעיון יכול ויכל גם פה בשבתו בשלוה בארץ מולדתו.

והקול יצא בעיר, כי הלל אבן-ספיר ירוש דרשה ביום השבת בבית הכנסת הגדול לחסידים, ששם יתפלל אביו ושם הסכינו לשמוע קול שמחה ברננו תפלותיו, אבל דרשה לא נשמעה שם מעולם, כי אין "מנידים" לחסידים, ויקבצו כל בני ישראל היושבים בעיר הזאת וימלא כל הבית אנשים ונשים, זקנים ונערים, חסידים ומתנגדים, קצוצי פאה ובעלי זקן מגודל, ומאפס מקום בכית עמדו רבים על החלונות ובמסדרון הבית.

והנה עלה הבמתה איש צעיר לימים ובקול רועד החל לדרוש דברים נפלאים על עם ישראל ועל תורתו ועל ארצו, ויתאר לפני הנאספים כל צרותינו מימי קדם, כל מצוקותינו ותלאותינו מיום גלינו מארצנו וכל תקותינו לעתיד ונחמותינו וישועותינו אשר עוד תצמחנה לנו — וירב הבכי, עד הלל הגדיל ולא יכול לדבר עוד מרב רגשותיו ומעוצם הסער אשר התחולל בלבו . . .

רבים היו לפניו זה אשר הניעו ראשם על הדבר, כי איש משכיל יאמר לדרוש דרשה בבית הכנסת: הוקנים אמרו, כי לא נאה ולא יאה הדבר הזה, כי מי שמע וראה איש

„משכיל“ דורש ברבים — איזה „תורה“ או חרוש נשמע מפיו? והצעירים אמרו, כי כלימה יעטה על כל ה„משכילים“ איש כהלל, כחפצו לדרוש לפני כל המון בית ישראל בבית הכנסת כמנהג אבותינו מימי קדם, וילכו לשמוע את דבריו בשחוק קל על שפתותיהם. והמון העם הלך לראות רק מחזה נפלא, דבר מוזר; — רק שלשה אנשים היו אשר בחרת נפש באו לשמוע דברי הלל: הלא המה אביו ואמו ושרה... ורנשות שונים הרעישו והרתיחו את לבביהם בעת הדרשה: אמו הביטה כנאוה על אהוב נפשה העומד על הבמה לפני הקהל הגדול הזה, והי בעיניה כאיש מורם מעם, כאחד מגדולי הרבנים והדרשנים, אשר ללקחם הקשיבו כל בני ישראל, ותשכח עתה את „חלומותיו“ על דבר נסיעתו לארץ רחוקה מאד; אביו הביט עליו בפחד וחרדה, אולי לא תמצא חן דרשת בנו בעיני הקהל, אולי ישכח איזה מאמר ממאמרי חז״ל אשר בהם פאר ותכל את דרשתו, אולי יכשל בפיו, ובלשונו ודרשתו לא תהיה כדרשת זקן ורגיל, ואז יהיה להרפה בעיני יושבי העיר, לכן, בהחל הלל איזה מאמר מן האגדה, שגן אחריו שמחה, כמו יכול הלל לשמוע את לחשו, ופני שמחה יאירו כי לא נכשל הלל במאמר, וגם הזקנים העומדים סביביו יגיעו בראשם ובשחוק על פניהם יגידו ויאמרו: כן הרבה, ראו נא, הוא לא שכח גרסא דינקותא! — ושרה? ... היא ראתה לפניו רק מלאך אלהים מתנשא מעל הארץ ומרחף במרומי שחקים, היא ראתה לפניו רק נביא, איש אלהים קדוש ונעלה, נשגב ורם, אשר ידבר נחומים בשם ה' אל עם מרעיתו, והלך כל העם אחריו ושמע לקולו ועשה ככל אשר הגיד לו הנביא והכין לו בית נאמן שם... שם בארץ רחוקה, בארץ אבותיו, — ושם הנביא לא יסוף לעולם וזכרו לא ימוש בכל הדורות, והיא... היא המאושרת אשר רק אותה יאהב אהבה עזה ועצומה, אותה בחר להיות לו לעזר, והיא נכונה להקדיש כל כחה ואונה עד טפת דמה האחרונה בערו, בעד רעיונו ובעד עמו! ...

וכל העם בוכה ככי נורא מאד...
גם הזקנים וגם הצעירים, גם היראים וגם המשכילים וכל המון בית ישראל, האנשים והנשים והטף — יבכו בדמעות חמות, על צרת עמם ועל מצוקותיה, על גורלו המר בין העמים אשר ירדפוהו חנם, על כל בני הגולה אשר ילכו ויוגעו מארץ לארץ ולא ימצאו מנוח לכף רגלם, על התורה כי הורדה לארץ, על הפרנסה כי דללו מעינותיה, ועל כל חייהם המרים והרעים ועל כבודם כי חולל וכל רגל זר תדרך עליהם כנאוה ותשימם לעפר-חוצות...
וכל העם בוכה ככי תמרורים...
גם הזקנים וגם הצעירים יבכו על ארצם כי חרבה ועל בית מקדשם כי נהרס ועל התרחקם מאדמתם ולא יוכלו לראות ולהראות לפני ה' השוכן בציון...
— איזה נביאינו, כהנינו, ראשינו ושופטינו, חכמינו, מאשרינו ומדריכינו? יקרא הלל בקול נחר ובדמעות על עיניו. — הן קטן יעקב ודל חלקו בין הגוים ולא ימצא לו מעמד בכל הארצות — ומי יעזור לו? מי יצילהו מחרפה וממות? רק ה' אלהי ישראל מבטחנו ומשנבנו, צור ישראל לא ישקר בעמו והוא ברוח קדשו ישאהו כנשר על כנפיו — ויביאהו אל ארצו, ארץ ישראל... אבל, אחי, הן כבר אמר הלל הכבלי, ראש גדולינו וחכמינו: אם אין אני לי מי לי? כן, אחי בני עמי, אם אין אנחנו לנו, אם לא אנחנו בעצמנו נקום להביא לנו עזר ומסעדי, אולי אבדנו אבדנו!... אם אנחנו בעצמנו לא נצא לישע עמנו אז שוא תקותנו... ואם העם בעצמו ילך לעבוד את האדמה בארץ הקדש, ארץ אבותינו, אז תצמח ישועתו בקרוב וקרן יהודה תרום בימינו...

והלל מדבר ומתאר לפני הנאספים את גודל ערך הרעיון ומביא ראיות רבות מדברי הו"ל באגדה ובהלכה. מדברי רבנינו וחכמינו ומן התפלות אשר יתפלל כל איש ישראל יום יום. המלאות בלן תהנונים ובקשות בעד הארץ הקדושה...

והנה הוא הולך ומונה את כל חטאינו ופשעינו אשר פשענו לעמנו: כי הרבינו לשון הרע ורכילות — וימלאו כל בתי המשפט קטטותינו ודברי ריבותינו. הרבינו בלזול הורים ומורים — ומאסנו דברי תורתנו וחכמינו. — וכאלה עוד עונות ופשעים רבים, אשר חטאנו ואשר פשענו ביודעים ובלא יודעים...

והעם שומע את הדברים ובוכה בכי תמרורים ומתודה על פשעיו...

והלל יתנשא ברוחו ויקרא בקול עז: נחמו נחמו, עמי, יאמר אליכם, דברו על לב ירושלים כי מלאה צבאה... והוא מתאר לפניהם פרשת גדולת הארץ ואוישר העם, אם יעזבו בני ישראל דרכם, דרך המסחר, אשר יביא להם רק לחם הקלוקל וקנאה ושנאה. — ותאחו באַת ובמחרשה ידם. כי רק "עובד אדמתו ישבע לחם", לא יצפה לחסדי אדם ולא יירא מפחד פתאום, והיה כל הזורע בדמעה יקצר ברנה ויברך את שם ה' אשר עיניו נשואות אל הארץ להשקותה ולהרותה מטל השמים מראשית השנה עד אחרית השנה, והיו כל בני ישראל יושבים לבטח על אדמתם ואין מכלים דבר ועיניהם ולבם ישימו להפיץ אור התורה, להרחיב השכלת כל העמים, וראו וידעו הכל כי "רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה..."

וכל העם בוכה בכי שמחה, רואה את האש הנוצרת בעיני הדרשן — ומשתאה ומתלהב גם הוא. . . .

וגם שמחה ואשתו ושרה יבכו, עיניהם יורדות דמעה ומפיקות שמחה וגיל עד אין קץ. . . .

הדרשה הזאת עשתה רושם אדיר בלב כל יושבי העיר ויהגו בה בשוקים וברחובות, בבת־יכנסיות ובחדרים: אלה יהללו ואלה יחללו, אלה יגדילו ויפארו את הדרשן ואת הרעיון, ואלה יבזו אותו ואת "חלומותיו" ויאמרו כי "האפיקורסים" מהרסים ומקרבי קצים המה — ותרב ההמולה ויגדל השאון בקרב העם.

לכן הרבו האנשים לבוא ולראות, בעמוד הלל אבן־ספיר כחצר בית הכנסת תחת החפה עם כלתו היפה, ורבים שמחו אתם ויברכו מקרב לבם את הרעים האהובים, אשר ממחרת היום הוא עזבו את עיר מולדתם ויסעו במסלת הברזל עד חוף הים ללכת ארצה פלשת. והוריהם נתנו להם כסף די הוצאותיהם וגם לקנות להם אחווה בארץ ההיא, למען יוכלו לבוא אל הנחלה אשר אותה נפשם.

ורבים מבני עירם מכרו את כלי ביתם וחפציהם וילכו אחריהם לראות טוב ועושר בארץ אבותיהם, ועליהם גלו גם מבני הנעורים, אשר התלהבו והתפעלו מדברי אבן־ספיר ומדרשותיו.

(עוד יבוא).

חשבונה של ספרותנו.

מאח

ד"ר שמעון ברנפלד.

מעת אשר החל מ"ע "השלח" לצאת לאור, ועורכו מר "אחד העם" חוה את דעתו בדברים ברורים, מה יהיה משפט מה"ע החדש הזה ומעשהו ומה צריך להיות לפי השקפתו תעודת ספרותנו, מעת ההיא החלו בו ונוחים ופולמוס ספרותי בינו ובין סופרים אחרים, אשר באו בשם "בני הנעורים" לתבוע עלבון ספרותנו ועלבון בני הדור החדש, שכבר קצה נפשם בלחם הקלוקל אשר האכילו אותם סופרינו מ"בית המדרש הישן" ונפשם שוקקה ל"לחם אבירים", לספרות מלאה רגשות החיים, כספרות העמים אשר סביבותינו. הסופרים החדשים דורשים בעזו ותעצומות להרחיב חוג הספרות העברית, לתת לה תוכן חדש וצורח חדשה, ובפרט להרחיק מתוכה את "הפספוט הישן", אשר הסכינו בו סופרינו עד ימינו אלה. הסופרים האלה, אשר יתראו לפנינו כאלו כאמת יש בידם הרשאה ויפוי כח מצד "בני הנעורים", יריבו בסופרינו מבית המדרש הישן, יען כי לפי דברתם, אשמים הסופרים הזקנים כמה שבני הדור החי פונים עורף לספרותנו, מפני שהסופרים האלה אינם שמים לב אל צרכי החיים החמריים והרוחניים של דורנו, אל "השאיפות והמגמות" של ההוה, אל התנועות המתרגשות בכל יום, שעל כרחנו אנו מקבלים השפעה מהן ברב או במעט. סופרינו מדור הקודם, יטענו הצעירים, השקיעו עצמם יותר מדי ב"העבר", בחקר הקנינים הרוחניים והספרותיים של עמנו מדורות קדומים, ולפיכך אין ספרותנו פרי החיים המתחדשים בכל יום, כי אם—דרישה אל המתים, תכנה איננו תוכן ההוה עם צרכיו ומשאלותיו, תוכן נפש האדם עם עמקי תשוקותיה, כי אם תוכן ספרותי השקוע ברבו בשאלות דתיות ופילוסופיות, אשר דבר אין להן עם החיים ועם משאלות בני הדור החי. צעירינו באים לספרותנו בתקותם לרוות בה צמאונם, אבל אינם מוצאים בה את מבוקשם ועוזבים אותה בשאט נפש, לבקש את שאהבה נפשם בספרות העמים, אשר לפי דעת צעירי סופרינו מלאה היא מזן אל זן מהני מלי מעליתא. בני הדור החי, מוסיפים סופרינו החדשים לטעון, כבר שבעה לה נפשם המטעמים הספרותיים אשר הלעיטו אותם זקני בית המדרש; אינם נמשכים עוד אחר חקר תולדתנו וספרותנו העתיקה, כי אם דורשים הם דברים המרחיבים דעתו של אדם והמרוממים את נפשו, או ענינים אשר יניעו את מיתרי לבו וירעישו את רגשותיו. צעירי סופרינו מתקנאים בספריהם של מולסמיי, איבסן וניטשה, או גם של אלו "צעירי הצעירים" בגרמניא, אלו הסופרים הרכים לא רק בשנים, כי אם גם בחכמה, אשר לא שמשו כל צרכם ועושים מעשה נערות בספרות הגרמנית. פרי נחמד כזה אומרים צעירינו להצמיח גם בכרם ספרותנו,

ולמען הביא זמורה זו לברמנו הם משתדלים בתחלה לעקור נטיעות מימים מקדם. אשר כבר נתנו את יינן ואת תירושו.

מצד אחד אנו שומעים את טענות הסופרים הצעירים, כי לא עסקה ספרותנו די צרכה (או יותר נכון — די צרכם) בעניני האנושיות, בצרכי החיים המרוכבים. הרדרשים צורה ספרותית. ואולם מצד השני באים עלינו הסופרים האלה בטענה, כי לא עשו זקני בית המדרש את חובתם לרגש הלאומי בצורה החדשה אשר נתנה לו התנועה הלאומית בישראל. קובלים עלינו צעירינו, כי הרעיון הלאומי הזה, אשר עליו תלינו את כל כבודנו ואשרנו הלאומי, כל תקותנו לעתיד, עדיין לא מצא את השייטן הנלבב, אשר יחלוש שיבת שבותנו ויהיה כנור לשירי הגאולה. ובשביל שמתעצלים הזקנים לעשות כל הדברים האלה, הם, הסופרים הצעירים, באים לעשות „מהפכה ספרותית“, לרגש מהיכל ספרותנו את „הבטלנות“ הישנה, להפיח בה רוח חיים, לעשותה לכלי מחויק חיים לאומיים לישראל.

עדה קטנה היא זו של „המהפכה הספרותית“ בישראל; אבל עם כל זה קולם של הסופרים הצעירים הולך וחזק, כאלו באמת רב העם אשר אתם וכאלו באמת כבר הם הולכים ונכבשים את העולם. עוד לא זכינו על ידם לספר שלם ומרעיש את הלבבות, ואפילו למאמר חדש בתכנו ובסגנונו. את טולסטוי, איבסן וניטשה הן יודעים אנו גם כן, וגם לפנינו ספריהם של אלו גלויים. ואולם צעירי סופרינו מתראים, כאלו רק להם נגלו שמים חדשים, כאלו רק הם התנחלו במונופולין של הסופרים האלה. כן גם לנו חלק ונחלה ברגש הלאומי, ולא זו בלבד, אלא שאנו „זקני בית המדרש הישן“, אנו „הבטלנים“, אשר צעירינו כבר „בטלו“ אותנו בטול גמור, אנו הלא היינו ממחוללי התנועה הלאומית הזאת; אנו דברנו בשם הרגש הלאומי בישראל, בעת אשר צעירי סופרינו טרם הגיעו עוד לחנוך. זקני בית המדרש הישן לא שאבו תורתם ודעתם את היהדות ואת עם ישראל מספורי סופרים חדשים ומאמרים ככה״ע, כי אם ימים ושנים שקדו על תורת ישראל ודעת ההסטוריא, ומשפטם בנוגע לצרכי עמנו ותקותו לעתיד יסדו על התבוננות עמוקה ועל בינה בתולדת ישראל. אבל עם כל זה הקול הולך וחזק: הספרות העברית היתה עד הנה סמרטוטים ובלווי סחבות ועסקה בהבל ורעות רוח — עד שנגלו עלינו הסופרים הצעירים, תלמידיהם של ניטשה וטולסטוי, והם יבראו לנו ספרות של חיים.

האם באמת לסופרינו אלה נתנה ספרותנו, ואנו, זקני הספרות, כבר הגיעה לנו השעה לרדת מעל הבמה? אני איני מאמין במציאות תנועה ספרותית כזאת, ומכל שכן במציאות „מהפכה ספרותית“ כזו, אשר עליהם מכרזים שנים שלשה סופרים צעירים. אבל אותם הסופרים, שיש להם רק „שאיפות ומגמות“ ונפשם בל תרע מה, הם אומרים לברוא ספרות חדשה, וקודם שבראוה הם מרעישים עולם עליה.

הד קול בעלי „המהפכה“ בספרותנו היה רק מ״ע „השלח“, אשר מראשית צאתו לאור אמר עורכו בברור, כי לו השקפה אחרת ברבר תעודת ספרותנו ואופן התפתחות עמנו, וגם אלמלא היה מר „אחד העם“ כותב כזה בהקדמת עתונו החדש, הלא ירענו ממאמריו בקובץ „על פרשת דרכים“, עד כמה הוא מחבב את העבר הישראלי, ועם כל תשוקתו להתפתחות טבעית של עמנו, למען לא יתאבנו החיים הלאומיים שלנו, עם כל זה אין לנו ספק בדבר, כי לא מחל מעולם על העבר ואין בדעתו למחקהו כלו בשביל התורה החדשה. הוא נתן מקום לדברי סופרינו הצעירים, למען ידע ויכיר קהל הקוראים את נפש העם בכל חלקיו. תהיה הערה

החדשה גדולה או קטנה, על כל פנים היא חלק מהכל, ומי שחפץ לדעת אל נכון טבע הכל עליו להכיר טבע כל חלקיו. בדבר הזה אסכים להשקפתו. לא כן בוכוחו נגד הסופרים הצעירים, אשר יגמאו ארץ ברעש ומתראים כאלו כבר הם אדוני ספרותנו. מר "אחד העם" השתדל מאד, לבלי יתראה כבעל דין, כאיש אשר ילחם מלחמות דעותיו והשקפתו אשר הורגל בהן. הוא הגין על ספרותנו "שנתישנה"; אבל לא ערב את לבו לערוך מלחמה נגד התנועה החדשה הזאת. אמת שעלינו להבין כל חיונות החיים הלאומיים, ותנועה ספרותית כי תהיה, עלינו להשתדל להבין גם אותה ולדרת לסוף דעתה; אבל על ידי זה לא נודה עוד בתועלתה. אם באמת יש תנועה ספרותית כזאת בקרבנו, אשר לפי השקפתי היא רחוקה מתועלת וקרובה להפסד, אין מן הראוי לחבק ידינו בעצלותם ולחכות עד כי יכבשו הסופרים האלה את עולמנו; אלא עלינו לדבר אל העם ולפקוח את עיניו, למען ידע, כי העבודות הספרותיות, שבהן עסקנו עד הנה, ערכן ותועלתן ידועים לנו, ואולם מה שאומרים הנביאים החדשים לחדש מעתה — זה הוא דבר שלא בא עוד לעולם, הבטחות לעתיד, וספק גדול הוא, אם פירותיהן ימתקו לחכנו ואם לא יחפזו אחר כן לרעל בקרבנו. בכלל, לאט לנו בהתפתחות הטבעית, אשר לפי דעת כל החוקרים הישירים והנכונים היא סוד השתלמות האדם בהשכלה וקולטורא, בעוד שכל "מהפכה" (תהיה מדינית או רוחנית) היא סתירת הקולטורא ומבלת העולם. מהבוכוחים אשר באו עד הנה במ"ע, "השלח" על דבר הספרות החדשה יצא משפט מעוקל, כי סופרינו הצעירים הם זרוזים מאד, והנקל להם לשעון טענות ולהרבות דברים, בעוד אשר עד היום לא באה עוד מחאה נגד טענותיהם מהצד שכנגדם. מה שמען נגדם מר "אחד העם" לא הספיק להוציא מלב רוב הקוראים האמונה, כי באמת יש מה מתנועה חדשה בספרותנו. את שיטת "אחד העם" בדבר הזה אבין, כפי הנראה לבו מהסם בדבר; אפשר שהוא מודה בסתר לבו לקצת טענות "בני הנעורים", אלא שהוא רואה, שהם מוחקים את הסאת, כי בשיטת מעינם רק בצרני ההוה הם מסירים את לבם מזכר העבר ומכל הרגשות הרוחניים של עמנו. ודעת לנכון נקל, כי סופר עברי מכית המדרש הישן, אשר לא שאב את רובי תורותיו, את דעותיו על היהדות ועל תקות עם ישראל, מספרי בעלי "המהלך החדש" בגרמניא, סופר כזה אי אפשר לו לזנוח את הלמודים החביבים עליו מימי נעוריו, אלו הלמודים היקרים והחשובים, אשר צעירינו מזלזלים בהם ומדברים בהם בבוז ושאט נפש; סופר כזה אי אפשר לו לעשות את העבר של עמנו וספרותנו העתיקה, פרי העם בהרבה תקופות, פלסתר. לכן איני חושד את מר "אחד העם", כי בלבו נוטה הוא אחרי הדעות האלה, אשר בעת נביא אותן בכור הבחינה נמצא שאין בהן ממש; אלא מתוך צניעות ספרותית (אשר תועלתה בנדון זה מוטלת אצלי בספק) הוא נזהר מאד, לבלי יתראה "כפוסק אחרון" ומה"ע "השלח" כעין "שלחן ערוך" ספרותי. הוא חפץ, כי עתוננו יהיה בית ועד לכל המפלגות הספרותיות, וכל מי שיש לו מה לשעון יבא וישעון. לפיכך אחשוב, כי אחרי אשר נתן מקום לכמה מאמרים של בעלי "המהפכה" בספרותנו, לא ינעול דלת בפני הבאים להפוך בוכוחו של "המהלך הישן", ואני רואה לי חוב בדבר הזה, ואם אמרתי עד הנה: עת לחשות, אחשוב כי עתה הגיעה העת לדבר.

מקדים אני ואומר בדברים ברורים, כי אני מתיחס על זקני בית המדרש, לא בשנים ולא בחכמה, אלא לפי טעמי ולפי השקפתי על היהדות, טבע התפתחותה ותקוהה לעתיד. ואחר כל הרעש של בעלי "המהלך החדש" בתוכנו, אני אומר, כי איני מאמין כל עיקר בהנחה הראשית של השטת הזאת: איני מודה בדבר, כי בני הדור הצעיר

כבר בחלה נפשם במטעמים הספרותיים של בני הדור העבר; אלא כי ספרותנו באמת הולכת ומתפתחת ומשתלמת לפי טעם בני דורנו. לא „בשאיפות ומגמות“ חדשות, כי אם בספרים ומאמרים מדעיים והשובים באמת. ספורים ומאמרים כמותם של סמולנסקין לא היו עתה רצויים עוד לרוב הקוראים בדורנו, מאותו הטעם אשר אינם מוצאים הפיץ במאמרי סופרינו הצעירים. כי אין לבנו עוד להפלגות ונוזמאות ולתורה שנתנה בקולי קולות, אלא לדברים נשמעים בנחת ויש להם צורה של דעת והשכל. ובספרים אין אנו דורשים ענינים מבהילים, מקרים מהרירים ורשעות נוראה, כזו אשר העביר לפנינו רפ"ם בספרו „התועה בדרכי החיים“, ספורי מעשיות שלא היו ולא נבראו ואי אפשר שיבראו; אלא אנו דורשים ציורים פסיכולוגיים אמתיים ודברים לקוחים מן המציאות. לפי זה אנו מוצאים בספרותנו ובטעם בני דורנו ריאקציאה חשובה נגד „השאיפות והמגמות“ ולא נמיה להן, כאשר יתפארו סופרינו הצעירים. ואותם הצעירים הוונחים את ספרותנו, אינם עושים זאת מפני שחסרו לנו ספרים כאלו של ניששה, כי סוף סוף גם הספרות האנגלית והצרפתית והאיטלקית אין להן ספרים כאלו, ועב"ז לא שמענו, כי זנחו אותן בני הנעורים; אלא שספרותנו עוד לא נבנתה כל צרכה בספרים מדעיים חשובים וספורים שיש בהם טעם ונמוס, גם הספרות הפיוטית לא מצאה עוד די ספוקה בפייטני הזמן. אבל מעולם לא הורגש בספרותנו חסרון אלו הדברים שרוצים להשפיע עלינו הסופרים החדשים: פרי הסמבוליזמוס והאוקולטיזמוס, דברים שאינם אלא סימני הירידה והכשלון בעמים שכבר עברו את הגבול הנאות בהתפתחות ההשכלה, סימני חולשה מחמת זקנה ושיבה, אם אפשר כזה בספרות עמים נאורים מרובי ההשכלה והקולטורא, אשר כבר נראו בהם עקבות הריקבנם — אין עוד מקום לכמו אלה בספרותנו, אשר זה מעט החלה להתנער משפלותה, והיא הולכת ומשתלמת ורחוקה היא עוד מאד מנמר בשולה. סופרינו החדשים אומרים להחל באותה נקודה, אשר בה חסיים ספרות שכבר מלאה צבאה וקפצה עליה זקנה. ונוסף לזה, אם אפשר עוד לסבול צורה ספרותית מזוהה כזאת בטופס ראשון, הנה למשא תהיה עלינו בטופס שני: ניששה בכלי ראשון הוא דבר חשוב, גם אם לא נודה לו: אבל ניששה בהעסקה עברית — מי יכילנו!

סופרינו החדשים דורשים „חיים“ בספרותנו והם באים עלינו בטענה זו בשם „בני הנעורים“. עוד טוענים הם עלינו, כי ספרותנו לא תתן לנו ציור שלם מהתנועה הלאומית בישראל, ולכן הם קובלים עלינו בשם „הלאום הישראלי“. באמת אין אני חושש הרבה לזה, לא הביאו הסופרים האלה לפנינו כתבי הרשאה מאזורים ומקויימים, כי „בני הנעורים“ או „הלאום הישראלי“ מלאו את ידם למעון כן בשמם. גם אנהנו, הסופרים „הזקנים“, כותבים בשביל בני הנעורים ובשביל הלאום הישראלי, ואין אנו יודעים עוד, מפני מה חייבים אנו כלנו לקבל עלינו את היהדות בצורה שנתנים לה קצת הסופרים? לפי ההגיון הזה אפשר שיקומו בימים הבאים קצת סופרים ויטענו, כי כל סופר עברי שאינו מודה בחשיבות זו לא איננו סופר לאומי והוא חייב בדבר, אם בני הנעורים יונחו את ספרותנו, בכלל אמנם המכוון בכל מעשינו להועיל לעמנו ולמשוך את לבות בני הנעורים בחבלי האהבה לספרותנו; אבל כל מי שמתכוון רק לבקש אהבה מקוראיו ולכתוב רק מה שימצא חן בעיניהם הוא בעיני מכלל נביאי השקר. לפי דעתי אין מן הראוי לסופרים עברים לכלבל מוח הקוראים בענינים מכוסים בעלטה, כסמבוליזמוס ואוקולטיזמוס וכדומה, כי אם ענינים כאלה (אשר עוד לא נודע לנו בכרוך היכן חסיים בהם הבינה הישרה והיכן יחל בהם השנוען) הפסדם מעט בספרות

עם אחר, אשר יש לו חיים רוחניים כסדרם, חיים שיש להם מציאות נכרת גם בלעדי הספרות, ואלו החיים מושכים את לב רוב העם, לכלי ישקיעו עצמם יותר מדי בדברים כאלה, אשר אין להם שחר: הנה בעמנו, אשר כל חייו הרוחניים והלאומיים מכווצים רק בדי' אמות של הספרות, הפסד היות כאלה גדול מאד. דעות כאלה הן כעין מורפיוס המישן את האדם ומחליש כחותיו. אדם בריא אפשר שלא יזיק לו המורפיוס הרבה; אבל אדם חלוש, בעל עצבים רגזים, בודאי יביא על עצמו שואה ע"י "מאכל תאוה" כזה, וכל מי שנותן לאיש כזה עצה, להרגיל עצמו במורפיוס, או כי יושיטו לו בעצמו, מעלה עליו מדת היושר כאלו מתחייב בנפש האיש ההוא. ואם באיש פרטי כך, בעם שלם, איך גם בלא זה ישותו הרוחנית והחמרית בנס עומדת, על אחת כמה וכמה. סופרינו הצעירים אומרים להושיט אלכוהול ספרותי לעמנו ועל ידי זה יפחו בו לפי דעתם "רוח חיים"; אבל אנו יודעים, מה שיבו של "רוח-חיים" הזה, ומחובתנו להזהיר את העם להשמר מסמים חריפים כאלה.

אלמלי היתה התנועה הזאת לכל הפחות "לאומית" באמת, כלומר אלמלי ראינו, כי קמה בעמנו מאליה על ידי סבות שונות, כי אז היה חוב מושל עלינו, לדבר עליה ככומר ראש. מחלה כי תהיה בעם, הנה חוב קדוש על ראשיו ומנהיגיו הרואנים לאחריה, לחקור ולהתבונן, מה הן סבות המחלה הזאת, איקונומיות או מוסריות. ואולם אם נראה עם חי בשלוה ובהשקט, מעולם לא נטה למשל אחרי האלכוהול, אלא שפתאום באה עליו שפעת סוחרים במשקים חריפים, שהביאו "סם חיים" כזה לארצו; ולא עוד אלא שהם מכריזים ברבים לאמר: מן בעי חיי, אנו לטובת העם כוננתו, לחזק את רוחו ולשחת רוח חיים בעצמותיו היבשות, וכהנה מן ההפלות והגוזמאות — באופן כזה, אף אם יהיה כדבריהם, שלטובת הכלל הם מתכוננים, חובתנו לפקוח את עיני העם ולהראות לו, כי תאוה זאת לא נולדה בו מאליה, ולכן איננה סימן למחלה טבעית, אשר לפעמים אין לה תקנה ומוכרחים אנו להשלים עמה; אלא כי אחרים באים להשפיע עליו רוב "טובה" שגופו איננו יכול לקבל.

כן הרבר גם בנוגע לתנועה החדשה בספרותנו. בכלל לא חש העם שום צורך לכל המטעמים החדשים, אשר אומרים סופרינו הצעירים להלעיט אותו שלא בטובתו. לעמנו דרוש מוזן רוחני מבריא. היינו: הידיעות השמושיות והמוסריות, חקר תולדת עמנו ודעת ספרותנו העתיקה, להרבות מושגים ישרים ודעות ישרות בעולמנו; אבל דבר אין לקוראים עברים (זולת קצת אנשים, אשר ידיעותיהם לא נתעכלו במעיהם כראוי) עם סודות וחזיונות מהעולם האחר, שרובן שגעון; דבר אין לקוראינו גם עם תורת אדם עילאה, אשר אין בה אלא הרושה, ומעולם לא נתנה אלא לקצת יחידים ולא נבראה בשביל העם. במדינת גרמניא נרמו כמה סבות כדבר, כי קמה ערבוניא בעולם הספרות, ונולדה הספרות החדשה הזאת; ומשם אומרים סופרינו הצעירים לכרות זמורה ולשעת אותה על ארמת הספרות העברית. ובאמת גלוי וידוע הוא לכלנו פה בגרמניא, כי גם בארצנו כבר שקעה שמשם של הצעירים, אשר מעת החלו "להרעיש עולמות" בתורתם החדשה כבר התהפכו מצד אל צד: בריאליסמוס החלו ובסמבוליסמוס תמו, וגם בצורה החדשה אין עוד מקום להרושיהם. גם בספרות העברית עשו צעירינו התחלה בשיטת הריאליסמוס, וכעת פנו עורף לשיטה הזאת והשקיעו עצמם בשיטת הסמבוליסמוס. ואם לכה"פ היה בשיטת הריאליסמוס קורטוב של אמת, הנה הסמבוליסמוס הוא שגעון, לא כזה של המלט: שגעון ע"פ שטה מסוימת — כי אם שגעון פשוט.

עם כל זה ראוי לרשום לדור גם בספרותנו תולדות "המהלך החדש" בגרמניא, כי הלא אותו מחקים סופרינו הצעירים.

לפני עשר שנים בערך קמה תנועה חדשה בספרות גרמניא, אשר כעת נודעה סבתה. איזו סופרים צעירים מכני הרור החדש, אשר חסרה להם הסבלנות הראויה במקצוע זה: היינו ללמוד ולהרבות דעת ואחר כן ללמד לאחרים; להשתלם בדיעות שמושיות הנצרכות ואחר כן להורות ברבים; מי היה קשה להם לחכות עד כי יבוא להם כבוד סופרים אחרי ימי עבודה וחריצות, כנהוג; — אלו הסופרים הצעירים אמרו לעשות "מהפכה" בספרות הגרמנים, ממש כמו בעלי "המהפכה" אצלנו, המכרזים ברבים, כי עתידים הם לכבוש את העולם. ויתחברו הסופרים הצעירים והיו לאגודה אחת, "להרעיש עולמות" ולשנות סדרי בראשית, והעיקר להורות השיטה החדשה, כי שקר הדעת, הבל המתינות והשקידה על למודים, רק "רגש חיים" הוא יתהלל. העיקר "להרור לרוח העם, לדעת את מכאוביו, להבין את רגשות לבו, להתחבר אל החיים", וכנהג מן המליצות, אשר בימים האחרונים כבר נודעו לנו בהעתקה עברית. מי שלא ראה את הסופרים האלה "המהריבים עולמות ובוני עולמות" לא ראה מחזה מנוער מימיו. בחורים אשר מעצלות ורפיון ידים לא נמרו למורם, גם חסרה להם החריצות לבקש דרכם בחיים; נערים בשנים, בשכל ובמוסר — לקחו להם איזה מאמרים מקוטעים של ניששה ויאמרו לבנות עליהם היכל ספרותי חדש ועולם מוסרי חדש. על פי הרוב בלו כל ימיהם בכנופיות של בתי הקהוה; שם שלחו לשונם בסופרים נודעים ומפורסמים, אשר לפי דעתם כבר פג טעמם וכל מה שהם כותבים הם רק מרבים הבל. בשיחות ילדים כאלה בלו עתותיהם, אף נסו לפעמים את כחם בכתיבת "מאמרים" ששלחו לבתי מערכת כה"ע (ושם ירדו הסלה) ובחבור פיוטים, אשר כל רואיהם הכיר בהם סימני ילדות ושנעון כאחד. זאת היתה ראשית פעולתם.

ואולם ע"פ מקרה נמצאו בתוכם שנים שלשה בחורים בעלי כשרון ממוצע ובלתי יוצא מן הכלל, וגם פייטן אמתי אחד (גירהרד הופטמן) נלוו עליהם. סופר אחד, אשר כל ימיו נסה ללכת בנדולות ובנפלאות ולא יכול, מחוסר כשרון, הסופר הזה היה לראש להצעירים, ופתאם קמה המולה גדולה במחנה הסופרים. הוא הרפיש מחברת בשם: "מהפכה בספרותנו", ובה חרץ משפטו על טובי הסופרים בנאוה וגודל לבב, במבטאים קשים ובמליצות מהבילות ומרגיזות. כי הוא לא ערך את דבריו לאנשים בעלי שכל ישר ומתונים במשפטם, כי אם אל "בני הנעורים", כלומר אל אלה הנערים בני העיר הגדולה, אשר כאביב ילדותם כבר אכלה בהם רמת התאוה; צעירים חלושי העצבים ומוכי ירה, אשר יבקשו מיני מאכלים משונים וחריפים. הם נפלו על הספרות הזאת, אשר קראוה בשם ספרות ריאלית, כלומר ספרות שאין בה טעם ויופי, ואף לא טופס אמתי מחיי העם, אלא הוזהמא הבהמית בלבד. בימים הראשונים עמד העם משתאה להתנועה הזאת, מתריש לדעת מה יהיה קץ הפלאות האלה. אבל לא עברו ימים מרובים ותקע נפש העם מהסמים החריפים האלה ונפשו בחלה בהוזהמא הריאלית. גירהרד הופטמן, הפייטן היחיד בחברה זו, נפרד ממנה. רבים מהסופרים והכתבנים של התקופה הזאת כבר נשכח שמם לגמרי, ושאריות הפליטה הפכו אל צד אחר והיו לסמבוליסטים. במקצוע זה כבר יצאו מגדר הספרות ונכנסו בגדר הפסיכיאטריא, כי לאיש בעל מוח שלם אין עוד ספק בדבר, כי בלעדי חכמת רפואת הנפש לא נבין להספרות החדשה הזאת. על כל פנים לא נשאר (וזלת חיונותיו של גירהרד הופטמן אשר נפרד מהצעירים) תיכף

כאשר השתלם בכשרוננו) שום ספור או חיוון חשוב, אשר נאמר עליו, כי הוא זה פרי "המהלך החדש". כעת אין עוד איש שם לב לכל התנועה הזאת ולא נשארו כי אם כחמשים בחורים כברלין, אשר עודם יושבים בבתי הקהוה ושולחים לשונם בסופרים ופייטנים בעלי כשרון, ועודם מחזיקים בתורתם, כי באה העת, לעקור את כולם מן השרש".

בשביל הקוראים שאינם בקיאים בתולדות התפתחות ספרות גרמניא, אהשוב שראוי לבאר הרבה, איך היה, כי עדה קטנה כזאת הרעישה עולם הספרות ובראה תנועה חדשה, אשר אם גם סופה היה לעפר, הלא נתנה לעם גרמניא ענין לטפל בו זמן עשר שנים? ואולם המחלה הזאת היתה בגרמניא לכל הפחות "לאומית", היינו שנולדה שם מאליה על ידי סבות שונות פנימיות. כי הזמן ההוא היה מסוגל מאד למהפכה ספרותית, ואלמלא נעשתה על ידי הבחורים הנוכחים היתה נעשית באופן אחר. בעת ההיא נקעה נפש העם מהחיים המדיניים, אשר בלעו את החיים הלאומיים. עם גרמניא נוכח אז, כי לא הגיע אל האידיאל, אשר אליו נשא את נפשו, בעת שאף לאהדות לאומית. ימים רבים היתה אהדות לאום גרמניא משאת נפש כל הגרמנים האוהבים את עמם אהבה אמיתית, כי באהדות הזאת קו להשיג כל מאווי נפשם. והנה עברו ימים וימים מעת שם מלך פרוסיא כתר הקסריות של גרמניא בראשו, ותקות העם לא נהייתה. החיים המדיניים לא נתנו מקום לחיים לאומיים. ובלב יחדי נולדה, ובפרט בלב בני הנעורים, נולדה אז טינא על הסופרים, כי זנחו את הרגש הלאומי והשקיעו עצמם באידיאלים אחרים. מדיניים, יותר מדי, ולכן לא זכו עוד בני גרמניא לספור נפלא או לפיוט מהודר, אשר יתן צורה נאותה לגדולת עם גרמניא מעת נצחו צבאותיו את חיל נפליין. אז מצאו להם "הצעירים" שעת הכושר להרים קולם ולהשמיע כרבים: שוא לנו עבוד הספרות העתיקה, אשר כבר אבד עליה כלח; אנו נכרא ספרות חדשה, ספרות לאומית באמת, אשר תהיה חותם הכנית חיי העם ובה תמצאו ציור אמתי מרגשי החיים ומשאיות הלאומיות.

אלו היו מתישבים בדבר, היו מוצאים, כי טענתם איננה צודקת. עם גרמניא עשה חיל בספרותו לכבוד ולתפארת, כל זמן שלא היו לו חיים מדיניים. בעת אשר נפרדו עוד בני גרמניא לשבטיהם היה כל כשרון העם הגדול הזה נתון לאידיאלים, לחיים רוחניים ולרגש לאומי. אם היה גיטה חי בימינו, אפשר שהיה אחד מבעלי המפלגות המדיניות או עורך מ"ע מדיני, ובוה היה מבלה כל כשרונו הגדול. בעת אשר כתב גיטה את ספריו, היה עם גרמניא צמא לפיוט ולזמר ולשיחות חולין של חכמים, ודבור אחד של גיטה עשה רושם גדול ברורו. עכשיו קולות זמרה כאלה נבלעים במשק המולת החיים; כה"ע אינם עסוקים עוד בדברי זמרה ושיר, כאשר היה הדבר נוהג לפני מאה שנה, כי אם בריבות מדיניים וכדומה. ויקר להם ענין אסיפה של מאה אכרים שנועדו לבקש דבר מה מהממשלה מכל הפיוטים הלאומיים. עכשיו יש רק מקום לחכמה מועלת. היינו להרבות הידיעות השמושיות, ולחקור יסודי האינקונומיא; אבל הגיוני רוח וזמר לאומי — זה הוא בעיני בני הדור דברי "בטלנות".

אין ספק כי כזה יהיה גם גורל ספרותנו, אם בזמן מן הזמנים יתגברו בנו החיים המדיניים על החיים הלאומיים. וברור בעיני, כי זה הוא גם טעם החיוון החדש בספרותנו עתה, שהתחילו לרנן אחריה, כי עסוקה היא בענינים אין כם מועיל. אבל איך שיהיה, הנה לע"ע אין מקום עוד בספרותנו ובחיינו הלאומיים לתנועה כזאת. לנו יחסרו החיים המדיניים, ואפילו אם נודה לרעת האומרים, כי נחוץ לעסוק בשאלות כאלה, הנה ידע

כל איש, כי חיים מדיניים אינם נבראים מאליהם ואינם קלושים מן האויר. חיים מדיניים אי אפשר לעם ישראל לפי מצבו הנוכחי; אבל אפשר ואפשר לו להחזיק במעוז החיים הלאומיים. החיים האלה יסודם על פי הרוב בדעת העבר, כי בלעדיו זה לא יתכן רגש לאומי. היטב את אשר דבר החכם הנעלה ש"ר (בהקדמתו לספר "תשובות הגאונים"): "העבר והעתיד אחים נקשרים המה בכל ספרי קדשנו ותפלתנו, וראש ומבחר הנביאים אשר הבטיח, כי לא תופר בריתנו לעולם גם בארץ אויבנו, הוסיף אל הבטחתו: וזכרתי להם ברית ראשונים; ואנשי כנה"ג אמרו בתחלת תפלתם: וזכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם. — ומי אשר יגלה בתער השכירה את הראש וכל שער לבן מהוקנים, הוא הכורת גם כן תקות עם נולד. . . . חיינו הלאומיים תלויים בדת ישראל, אשר בה נתבוננו בעת אשר לא היה להם יסוד אחר. ואמנם בדורנו יש לחיינו הלאומיים גם יסוד אחר (מבלי שנוזול על ידי זה בתועלת הדת, שהוא יסוד גדול בקיום עמנו), חיינו הספרות. אבל הספרות לא תהיה מעוז הלאום, אם תנתר על כל הפרטיקולריסמוס העברי ותהיה לספרות של ההוה, מבלי להוקק כל עיקר להעבר. — סוף סוף, בשביל ספורים כאלו של טולסטוי, ספורים הלוקחים רק מחיי האנושיות ולא מחיי היהדות, אין אנו צריכים לספרות מיוחדת בעברית, ואלו היו בנו בעלי-כשרון כאלו, היו יכולים לכתוב ספורים איש איש בלשון ארץ מולדתו. אך אם יש לנו בעלי-כשרון כאלה והם רוצים דוקא לכתוב ספורים עברית — יכתבו כהעולה על רוחם ובוראי יקבל קהל הקוראים את דבריהם בשמחה. כי אין ספק לי, שרבים יהיו קוראי ספורים מקוראי ספרים מדעיים, ואם לאלה יש קהל קוראים, להראשונים עאכיו. על כל פנים איני יודע, מה כל חרי האף הגדול הזה? אין הסופרים מבית המדרש הישן דוחקים את רגלי הסופרים הצעירים. אין לנו כנופיא של סופרים הסוגרת את השער לפני סופרים חדשים, אדרבה, ספרותנו היא כעיר פרוצה אין חומה, וכל מי שחפץ להשתמש אצלנו בכתר סופרים אין מוחה בידו. דעתי היא אמנם כי ספרות כזאת אין לה מקום בשפתנו; אבל אני לא אעצור בשלבי הגלגל, ואם יש דבר בפי הסופרים הצעירים, יבואו וינידו, ועד שהם מתפארים בקולי קולות, כי עתידים הם לכבוש את העולם, יעשו דבר מה בפועל ויכבשו את העולם, ואז יגרשו אותנו הוקנים מגבול הספרות העברית.

הסופרים הצעירים מונים אותנו גם כזה, כי תחת להשקיע עצמנו ראשנו ורובנו בומר הלאומי, ברעיון תחית הלאום, ישנם חכמים בקרבנו העוסקים בחקירות קדמוניות ישראל, בפירושי המקראות ובפיוטי המשוררים המעולים. לפי דעתם, אין לעמנו בעולם הזה רק ד' אמות של הזמר הלאומי. אבל הלא כל טענותיהם של צעירינו לקוחות בעצם רק מטענותיהם של הסופרים בעלי "המהלך החדש" בגרמניא. ואולם בשעה שנתוכחו אלו עם הסופרים הוקנים קבו בהם רק על עניני פיוט וספרות היפה. אבל מעולם לא באו בטענה על החכמים העוסקים בחקר קדמוניות עם גרמניא וספרותו העתיקה לאמר: מה העבודה הזאת לכם? שוא לכם לבלות ימיכם בחקירות כאלה, הניחו חיי העבר ועסקו בחיי ההוה. כזה לא אמרו בגרמניא מעולם. כי גם "הצעירים" ידעו, כי זה לחוד וזה לחוד; אפשר להתוכח על דבר צורת הספרות היפה, אם בכה ואם בכה, — אבל לבטל כל הספרות המדעית, טענה כזאת אין לה שחר. אמת כי יש אנשים בוים החכמה והמחקר, אבל עליהם כבר המליץ המליץ: *Scientia nulum habet hostem nisi illius imperitum.* — בשעה שנשמעו הוכוחים בגרמניא על דבר הספרות, ישבו חכמים וחקרו לא רק בקדמוניות עם גרמניא, אלא גם בקדמוניות עם אשור

ובכל, ולא היה מי שלגלג עליהם. רק אצלנו אפשר הדבר, כי יקום סופר צעיר וילגלג בסופרים וחוקרים, אשר יתנו את לבם להכנת ספרי הקדש, לחקר קדמוניות ישראל ולבאור הפיוטים הנשגבים, אשר הנחילו אותנו הפייטנים הנפלאים בדורות הקדומים. קובלים עלינו רבים מהצעירים, כי העבר חביב עלינו יותר מההווה. ואולם גם זה ללא אמת. אם לפעמים נעמיק בספר קדמון, אשר לא יגדל כל כך בערכו, הנה עלינו לדעת, כי כל רשימה מימים שעברו תיכר בעינינו להשלמת ציור חיי הקולטורא. למשל, בדורנו אין לנו הפיץ במאמרי „הצעירים“, „הנובשים את העולם“, יען כי לא נמצא בהם דברי טעם; אבל אם יקום צונץ שני לאחר חמש מאות שנה, בודאי ישתמש במאמרים האלה שמוש מועיל. המאמרים האלה יהיו לו לעדה, כי בזמן מן הזמנים אמרו כמה בחורי ישראל לשנות את ספרות ישראל מן הקצה אל הקצה. הם, כלומר אלו הצעירים, קראו בספרי ניטשה ולקחו הדברים כמשמעם וחשבו כי אין תקומה לישראל אם לא ילמדו את הספרים האלה בעל פה. וכי נחויץ מאד לתרגם את הספרים האלה עברית, כדי שהנער העברי, אשר לא ידע עוד את הקולטורא, לא ראשיתה ולא תכנה, יגיע במעוף אחד אל מצבה אחר גמר בשולה. חזיון כזה הוא גם כן חלק מציור הקולטורא, ולאחר חמש מאות שנה ימשוך עליו בלי ספק את עיני החוקרים. כן יפלא בעיניהם אז כי היה בעמנו דור כזה החקירה ושם כל מעיניו רק בזמר לאומי, וצונץ או שׂייר של האלף השביעי ימצא בחזיון זה דבר אורינגלי נפלא מאד, ויאמר: הן אמת, כי הרעיון הלאומי היה קנין כל עמי ההשכלה במאה השביעית לאלף הששי; אבל ישראל גבר אז עליהם ברגש הלאומי. כי אז קמו כמה סופרים צעירים ודרשו מכל החכמים והסופרים, כי יונחו דברי מחקר וישקיעו עצמם רק ברעיון תחת הלאום. באופן כזה אנו משתמשים לפעמים גם עתה בספר קדמון, אשר כשהוא לעצמו לא יגדל ערכו; אנו מוצאים בו רשימה קולטורית אשר ערכה גדול, כי על ידה נדע פני דור אחר. כדי להכיר חיי עמנו כהוה אין אנו צריכים למאמריהם של סופרינו הצעירים, אבל חשובים לנו מאמרים כאלה מדורות קדומים, וגם מאמרי הצעירים עתה, המואסים את חקר קדמוניותנו, עתידים בעצמם להיות חומר לחוקרי קדמוניות.

כבר הקדמתי ואמרת, שאיני מסתפק רק במלחמת-ההגנה נגד סופרינו „האירופאיים“, הגוורים עלינו, „הוקנים“, כליה, אלא כי ברצוני להתגרות בהם מלחמה. כי באמת הם פוסלים אותנו במוסם, ומה שיטענו הם נגדנו יצדק יותר נגדם. הם אומרים, כי אנו אשמים בדבר אשר יונחו „בני הנעורים“ את ספרותנו, יען אשר לא ימצאו בה את מבוקשם, כי אם חקרי קדמוניות — דברים של מה בכך בעיני סופרינו החדשים. ואולם אני אשאל אותם: מה בדעתם להעמיד בהיכל ספרותנו תחת המחקרים האלה? מה הם אומרים להלעיט את בני הנעורים? אל נא נסתפק רק במליצות ריקות: מה היא „ספרות החיים“? חיים מדיניים מיוחדים לעצמנו אין לנו, גם השאלות האיקונומיות שלנו על הרוב לא יוכלו להפתר על ידנו. נשאר רק להספיק מזון לצעירינו בספורים ופיוטים. בודאי אין הספרות הפיוטית קלה בעיני, ואני מחבב אותה במאד. אבל אנו מוכרחים להודות, כי בספרות הפיוטית שלנו לא נרוה את צמאון בחורינו. כמה מספרים טובים יש לנו בשפת עבר? לפני עשרים שנה בערך התפעלו כל בחורינו מספורי רפ"ס, שהיו טובים בעתם. עכשיו — יודה לי כל איש — לא נמצא עוד עונג בקריאת הספרים האלה. לפי מה שנודע לי, יש לנו כעת רק מספר אחד, אשר ירננו עונג אין קץ בספוריו וחזיונותיו, הוא ר' מענדלי מוכר ספרים. אבל דעת לנכון נקל, כי ר' מענדלי כותב רק

לפסול לגמרי את הספרות היפה, בפרט בזה שהיא עסוקה בדברי אהבה, אשר לפי דעת רמ"ל אין להצבור העברי מנע ומשא בזה ואין הסופר רשאי להכניס ענינים כאלה בפיוטיו ושיריו. כמעט אך למותר הוא להוכיח בשול הדעה הזאת. שירי אהבה, אם הם רק שירים הנובעים מן הלב ולא פטפוטי דברים, חשובים לנו תמיד בתור עדי רגשות הנפש. ואף אם נקרא אלפי פיוטים כאלה, אם אך אוריגינליים הם, תמיד נמצא בהם חדשות; כי לב כל איש הוגה מחשבות לעצמו ונפש כל איש מרגשת בפני עצמה, באופן שאין כאן הכפלת דברים, אלא רגשות חדשים, אשר תמיד חביבים עלינו. טובי פייטינו כתבו פיוטים כאלה, ולעולם לא יהיה המקצוע הספרותי הזה קל בעינינו. בכלל אהנגד לכל קיצוניות בספרותנו. יעסוק כל איש במקצוע החביב עליו ואשר מוכשר הוא לו ביותר: החוקר בחקרי קדמוניות, המבאר בהבנת כה"ק, הפייטן בשיריו, המספר בספוריו, הפובליציסט במאמריו, וכולנו נטייל בנ"ע הספרותי ואין מחריד. איני מוצא הפין בתלמידי ניטשה שבקרבנו; אבל רק בתלמידיו לא אמצא הפין, מפני שדבריהם רק חקוי ולא יותר; אבל אם יקום ניטשה עברי אוריגלי, אדם מלא דעות נשנות ומחשבות עמוקות והרר הפיוט ואומץ ההרגשה בניטשה, ויכתוב לנו מאמריו המלאים עוז ותעצומות, או אשתחזה לפניו ביראת הכבוד. ברם אהשוב, כי ניטשה, טרם היה לניטשה, היה פילולוג חריף ובקי, פייטן ויודע פרק ביפי המוסיקא, נושא כליו של ווגנר, גם היה פלוסוף עמקן, נושא כליו של שופנהויור, וגם היסטוריו חר השכל; באחת: אדם מושלם בכל חכמה ומדע, ביפיפותה של הקולטורא. אבל עיי קריאת מאמרים במ"ע שונים, עיי "שאיפות ומנמות", טענות ומענות, בלי שום שטה מסוימת — לא יהיה סופר לניטשה, עכ"פ אין לו עוד הוכות לבוא עלינו בכלי זיין כאלה, כדי לגרשנו מהסתפח בנחלת הסופרים. ומודה אני על האמת, כי עוד כעת חביבים עלי באורי מקראות וחקרי קדמוניות ממאמרים כאלה; כי הראשונים, אם אינם מועילים לרבים, ויעילו למעטים, והתועלת שבהם, אם גם לא תראה לעינים, תגיע להכלל על ידי נגול מחלות; אבל דברי סופרינו הצעירים, לא רק שתועלת אין בהם, אלא שלפי דעתי הם מזיקים הרבה, יען כי בכלל מזיקים דברי ערבוביא המכלבלים דעת הקוראים.

חיותי את דעתי בזה לכבוד ספרותנו, אשר אמנם לא אמצא אותה כלה עידית שבעידית, אבל לפי השקפתי היא הולכת ומשתלמת. ואולם להשתלמות אמתית נגיע רק על ידי זה, אם נחבב כל דבר בעתו ובמקומו ולא נקפח שכר כל בריה ספרותית ולא נעשה שקר בנפשנו להתפאר במה שאין בנו. בכלל היה יותר טוב לסופרינו הצעירים להמעיט בנוזמאות ובהפלגות ולהראות לנו במה כחם יפה, מה הוא כשרונם, להגדיל ספרותנו ולהאדירה. ואם יביאו לנו פרי חדש נחמד למראה ותאוה לעינים, בודאי נברכם על זה ונכבדם בכבוד הראוי להם.

ספר בן סירא במקורו העברי.

מאת

דוד כהנא.

מבוא.

א.

המקור העברי מן הספר בן סירא, שהוכיחו חז"ל בהרבה מקומות בתלמוד ומדרש וגם העתיקו ממנו מאמרים רבים, אבד ברבות הימים מן העולם, ולא נשאר לנו כי אם שני תרגומים ממנו: אחד ביונית, ואחד בארמית. אולם מדברי הגאון רבינו סעדיה ז"ל במבוא לספרו הגלוי, שנמצא זה לא כביר בכ"י, נודע לנו דבר חדש: כי בימיו נמצא עוד הספר הזה בנוף העברי כלו שלם, והוא עצמו ראה אותו והשתמש בו. לפי דבריו נחלק הספר לחלקים ופסוקים וגם היו בו נקודות ושעמים, ור' ישוע בן שמעון בן אלעזר בן סירא חבר הספר ההוא כעין ספר משלי משלמה המלך". גם הביא רס"ג שם מאמרים אחדים מן הספר ע"פ המקור העברי, שאינם נמצאים אצל חז"ל¹).

דברי רס"ג אלה הביאו תקוה בלב אחדים מדורשי חכמת ישראל, כי יבול להיות, שאחר חפוש ודרישה היטב בננויות ישנות בארץ מצרים או בכל — הארצות שישב בהן הרס"ג — ימצא שם עוד המטמון היקר ההוא, כלו או מקצתו, אחר כי עוד לפני אלף שנים, כעדות רס"ג, היה הספר מצוי בידי רבים מאחכ"י, ובודאי נמצאו ממנו או העתקות רבות. כי גם הגאון רבינו נסים מקורואן, שהיה אחר רס"ג, הוכיח בספרו "מעשיות" את ב"ם והביא ג"כ ממנו מאמרים אחדים ע"פ הנוסח העברי²). וכן הביא מאמרים רבים מן הספר, ע"פ הנוסח העברי והארמי, בעל הספר "אלפא ביתא דבן סירא", אשר לא נודע שמו, אך כפי הנראה היה בימי הגאונים האחרונים³).

¹ עיין בספרי "לתולדות רס"ג" (צד כ"ז) ובספר השריד והפליט (צד ק"ן) מאת ידידי החכם ד"ר הרבני.

² ע"י בספר מעשיות דפוס ווארשא תרמ"ז (צד ע"ז), ולדעת הרכבי לקח רבינו נסים המאמר הזה ממבוא לספר הגלוי של רס"ג (ע"י בספרו הנזכר צד ר"ב), אבל דבריו לא נכונים בעיני, ראשונה, מפני שהנוסח שונה אצלם, ומזה נראה שהיה לכל אחד מהם כ"י אחר, ושנית, מציאתי בספר מעשיות (צד י"ב) שנאמר שם בזה"ל: "וכן אמר: בראש אחד תתישב עיר", ולא נזכר מי אמר זאת. אבל הנוסח הנכון נמצא בס' בית המדרש ליעללינעק חלק ששי (צד קל"ג), ושם נאמר כך: "וכן אמר בן סירא: באחד מבין תתישב עיר". וכן הוא בספר ב"ם בשפת ארמי (י' ד'): ושלש חכימא נותב קריתא; והמאמר הזה מב"ם לא נמצא במבוא לרס"ג. ואם בעל הספר אלפא ביתא דבן סירא ראה את העברית, מרוע לא נאמין כי ראה אותו גם רבינו נסים?

³ את הספר הזה הוכיח רבינו נתן בעל הערוך (ערך פירש) ור' יוסף קרא בפירושו הנמצא בכ"י על שמואל אי' (י' א').

והנה, לשמחת לב כל דורשי קדמוניות ישראל ואוהבי שפת עבר, תקות אחרים מחכמי ישראל מכבר באה ונהייתה לפני זמן מה. כי בניזיה אשר בעיר פוסטאט במצרים נמצא עלה אחד של קלף בכתב אשורי ישן נושן, והעלה הזו בא אחרי כן לעיר קאמר ברידו אשר במדינת בריטניא, ולא ידע איש מה הוא. אך הח' ר"ז שעכטער הכיר מיד, שהוא עלה נדף מן הספר בן סירא בנוף העברי. ואחריו מצא הח' ר"א נייבויר בין גנוי אונספורד עוד תשעה עלים אחרים כאלה, ועלו כסדר ביחד כאחד עשר פרשיות (האחרונות) מן הספר בן סירא בנוף העברי. ויהי הדבר הזה לנס, אחר שכבר חשבו רבים כדבר ברור, כי אבר זכרו מן העולם. הפרשיות האלה נכתבו בכתב אשורית בכתובה תמה כסדר שירת האוינו בספר תורה, היינו ראש פסוק בראש שיטה ורוח באמצע, ונחלקו ג"כ לפסוקים, אך בלי נקודות ומעטים. אבל מסבת הזמן הרב המבלה כל, נתקלקלו ונמחקו אותיות ומלות אחדות בהכ"י ההוא, ולפעמים גם שורות שלמות. אך הקלוקל אינו מרובה על הכתב והפרוץ לא גדול על העומד, וגם את החסר והנמחק בהכ"י אפשר למלאות ע"פ התרגום היוני והארמי. עוד נמצא בהכ"י ההוא על הגליונות, כמעט בכל עמוד מימין ומשמאל, מלות אחדות ולפעמים גם פסוקים שלמים. בכתובה קמנה ודקה מאד; ורבים מן החוקרים חשבו את ההוספות האלה כמו הקרי שבכתבי הקדש, והנוסח בפנים הספר חשבו כעין כתיב⁴.

על ידי המציאה היקרה הזאת נתמלא חסרון גדול שהיה בספרותנו עד כה, כי לא נודע לנו מאומה לפני זה על דבר מצב שפת עבר וסגנונה מוזמן בתיבת ספר מגלת אסתר, שהוא האחרון מכתבי הקדש, עד תקופת חכמי המשנה. אך התגלות ב"ם בנוסח העברי הפיצה אור בהיר על מצב רוח שפתנו בתקופה הארוכה הזאת, יקרת הערך ורבת המעשים. כי בן־סירא היה בסוף ימי שמעון הצדיק, הוא שמעון כה"ג הראשון, שהיה משירי כנהני, וגם חי עוד הרבה שנים אחר מות שמעון, והיה מילידי ירושלים, וכתב ספרו בזמנים שונים מימי חיו, והשלימו לערך מאתיים וחמשים שנה לפסה"ג⁵. כמעט שפה חדשה וסגנון חדש נראה בו, לא כלשון כתבי הקדש ממש, ולא כלשון חכמי המשנה ממש, באופן שהספר הזה הוא כבריח התיכון המבריא את שתי התקופות האלה יחד, ורק על ידו נוכל לראות מהלך התפתחות השפה מן המקרא עד המשנה.

ב.

הפרשיות האלה מן הספר ב"ם העברי, אשר נמצאו עתה, נדפסו בלן בשנת תרנ"ז בעיר אונספורד, ע"י החכמים נייבויר וקולי (Cowley), עם תרגום ללשון בריטנית; ואחרי כן נדפסו שנית ע"י הפרופ' יוסף הלוי, בשננים שונים מדעתו ועם תרגום לשפת צרפת⁶. והרבה חכמים יצאו לשער השערות רבות על מליצת ב"ם ולתקן תקונים שונים גם בנוף הספר; אך כמעט כלם החזיקו בכל עז בנוסח הנמצא כתוב על הגליונות, אשר חשבו אותו, כאמור למעלה, כעין קרי, וע"כ מצאו לנכון על הרוב לתת היתרון לו על הנוסח הנמצא בפנים הספר. אך לפעמים הוכרחו להחזיק בנוסח "הכתיב" שבפנים, ולפעמים

⁴ על אדות הדבר הזה בפרטות עיין להלן פרק ב'.

⁵ עיין במאמרו של ד"ר הורוויץ הנדפס במ"ע של פראנקל שנה י"ד (צד קמ"ו).

⁶ עיין במ"ע שלו Rev. sémitique לשנת תרנ"ז (צד קנ"א וצד קצ"ג). ואנכי העתקתי פה להלן י"א פרשיות אלה על פי הנוסח המקורי שנדפס באונספורד מתוך גוף הכ"י, והוא הנכון, רק באיזה מקומות מציאתי שנחזף לתקנו מעט.

עשו גם נוסחאות חרשות, כפי העולה על רוחם⁷). אולם באמת שנו החוקרים האלה בעצם הדבר, כי אין כאן קרי וכתוב כלל, כמו שיש בכתבי הקדש על פי המסורה⁸; אבל יש כאן תקוני סופרים, שנעשו עוד בזמנים קדמונים, דור אחר דור, מידי כותבי הספר. כמו שנראה ג"כ מן המאמר שהביאו ח"ל: „כתיב בספר בן סירא, שלשה שנאתי וארבע לא אהבתי, שר הנרגל בבית המשתאות, ואמרי לה שר הנרגן, ואמרי לה שר הנרגז"⁹; והנה בנוף הב"ס שנמצא כעת, הנוסח בפנים הוא: שר הנרגל, רק בעלי הת"ס כתבו בצדו עוד שתי נוסחאות שונות: שר הנרגן שר הנרגז. אך הנוסח שכפנים הוא הנכון, והוא מלשון רגילות.

ואם נשים עין על מעשי הת"ס, נראה כי הלכו בדרכים שונים. יש מקומות שיצאו רק לפרש את לשון הספר, ולא לתקן בו כלל, למשל, בפנים נאמר: אוצרות, ובחוץ יפרשו הת"ס בלשון ארמית: סמיות; בפנים נאמר: חבר, ובחוץ יפרשו: שותף; בפנים נאמר: זנות, ובחוץ יפרשו: פחו, כלשון ח"ל: „פחו עליו יצרו"¹⁰; בפנים נאמר: אשה רעה, ובחוץ יפרשו: אשה טפשה; בפנים נאמר: ממחין, ובחוץ יפרשו: מוסר, וכדומה. ויש שבאו הת"ס באמת לתקן לשון הספר, אבל רק מדעתם, והיו נכובים ונמהרים במעשיהם מאד, כמו: לשאון מאור, תקנו—לשון מאור; ולא ישחו—ולא ישנו; לכל זכר—לכל תוכר¹¹; תפקד יד—מפקד יד; אוצרות חכמה—אוצרות חמדה, וכדומה. אך טעו מאד בכל התקונים האלה, כי לא באו אל חקר נונת המחבר ולא ידעו את סגנון לשונו מימי קדם. הנה, למשל, מצאו בעלי הת"ס בנוסח הב"ס נאמר: איש תוכחות בשאול, ותקנו מהר: אין תוכחות בשאול, ולא ראו כי נשמטה פה אות למיד בראש השורה, וצריך להיות: לא יש תוכחות בשאול, והוא ע"ד הכתוב, לא יש בינינו מוכיח¹²). אולם לפעמים הביאו הת"ס באמת נוסח אחר או נוסחאות שונות, וגם פסוקים שלמים, שמצאו אותם בכ"י אחר ונשמטו בפנים הספר שהיה לפניהם.

ומזה יוצא, שצריך לאחוז כמעט תמיד רק בנוסח הפנים של הב"ס, ולא טוב לפסוח על שני הסעיפים, פעם לאחוז בנוסח הפנים, ופעם בנוסח הת"ס, אך עלינו לפרש את מליצת הב"ס ולתרגם את דבריו לשפה אחרת מבלי לשים לב לדברי הת"ס; עלינו לשמור את לשונו הקדומה מאד, ולא לערב אותה בכטואים חדישים מקרוב באו. כי המחבר כתב ע"פ דרך הלשון שהיתה נהוגה בימיו, אך בעלי הת"ס שהיו אחריו, ובפרט המאוחרים שבהם, שעשו תקונייהם הרבה דורות אחריו, יצאו לתקן לשונו כחנם, רק מפני שלא הבינו את דבריו, ורוח שפת עבר לא נחה עליהם. למשל, הנוסח הקדמון של הב"ס הוא: חיים לָמוֹת¹³, ובאו בעלי הת"ס ותקנו: הוי מות! ולא ידעו שהנוסח הישן נכון מאד, כי דבריו נוסדו על מה שאמר קהלת: החיים יודעים שימותו, וכונת ב"ס כן: אמנם החיים

⁷ ביחוד התייר לעצמו הפרופ' יוסף הלוי לעשות נוסחאות רבות מדעתו בלי כל יסוד.

⁸ במסורת התנ"ך לא נמצא, כמו שנמצא בב"ס, שני קריין על כתוב אחר, או פסוקים שונים שלמים וכדומה.

⁹ נדה ד' י"ז.

¹⁰ נדרים ד' ט' ע"ב.

¹¹ וכונתם לדעתי ע"ד הכתוב (שמות ל"ד י"ט): וכל מקנך תזכר, שפירושו: חסור הזכרים. ע"י בספר הוי עולם מאת ב"ג צד נ"ה.

¹² איוב ט' ל"ג.

¹³ ע"י להלן בנוף הספר מ"א, א'.

מוכרחים למות, אך מה מר וזכרך מות לאיש שלו ומצליח, וע"ד זה אמרו חז"ל בפרקי אבות: הילודים למות והמתים להחיות. וכן המליצה: לשוב עפר ואפר¹⁴). תקנו בעלי הת"ס: לובש או לבש עפר, ולא ידעו שב"ס ישתמש פה במליצת ירמיה, שאמר: אם שוב תשובו בארץ¹⁵). ומלת שוב פירושו כמו ישב, ועולה היטב לעומת מה שאמר ב"ס מקודם: מיושב כסא לגבה. וכן — מאלפי אוצרות חכמה¹⁶). תקנו: אוצרות חמדה, אך לפי הפשט צריך להיות פה אוצרות חכמה, כמו שתרגם הארמי לנכון: דסימתא דעתא; וכן — ובית מחרפת תביע אשה¹⁷). תקנו: תביע הרפה, ולא ידעו למצוא את הנוסח הנכון, והוא: תביע באשה, וכמו שאמר קהלת: יבאיש יביע שמן רוקח. עוד יצאו בעלי הת"ס לתקן לשון הספר בכמה מקומות מטעם אחר, כי רצו להחליף את המלות והבטואים הישנים, שנשכחו כבר מפי רבים, במלות חדשות ומליצות קלות, שהיו מהלכות או ביטויים ושגורות בפי המון העם¹⁸). ומפני כל זה אין לנו לשנות ע"פ דבריהם בנוסח הב"ס מאומה.

ג.

אולם מה נתפלא לראות, כי המתרגם ליונית, ואחריו המתרגם לארמית, הלכו שניהם באיזה מקומות בתרגומם ע"פ נוסח בעלי הת"ס. למשל: חיים למות, תרגמו שניהם: הוי מות!; וכן — נוצר מחמס, החזיקו שניהם בנוסח הת"ס: נצר מחמס, שהוא מלשון ענף וסעיף; וכן במקום הנוסח הנכון בב"ס: מחיל אל חיל, בחרו שניהם בנוסח הת"ס: חיל מחיל, ותרגמו שלא כהוגן: הון הבא לאדם ע"י כחו ואונו שלא ביושר¹⁹); וכן — אוצרות חכמה, תרגם היווני כפי נוסח הת"ס: אוצרות חמדה, וכדומה. ומכל אלה נראה, שבעל התרגום היווני, הנקרא ישוע השני, שהיה נכד המחבר, תרגם את הספר במצרים הרבה שנים אחר מות זקנו, הוא ישוע הראשון, וכמו שהוכיח כבר הורוויץ, שישוע השני עשה תרגומו בשנת קל"ב לפני סה"ג, שהוא כמאה וי"ח שנה אחר שנכתב הב"ס בעברית, וישוע הראשון היה רק אבי אבי זקנו של ישוע השני, ולא זקנו ממש²⁰). וכפי הנראה כעת, נעשו תקונים שונים בנוסח הספר מידי סופרים קדמונים עוד קודם שתורגם ליונית, וישוע השני נמשך אחר התקונים האלה בתרגומו. אבל אי אפשר לומר שישוע השני היה בעצמו מבעלי הת"ס, והוא עשה תקונים רבים. יען כי עתה, אחר שנמצא הספר ב"ס בעברית, הננו רואים ברור, כי עד הנה שנינו בחשבנו שהמתרגם הזה ידע שפת עבר היטב, ואם טעה בתרגומו לפעמים, אין זה אלא מפני שכל אדם עלול לטעות; כעת ראינו לתמהון לבבנו (כמו שנבאר להלן), שידיעותיו של ישוע השני בשפת עבר היתה קטנה מאד. ועל כן רחוק הדבר, שיהיה הוא מבעלי הת"ס; אלא נאמר, שנעשו התקונים עוד הרבה שנים לפניו, והוא הלך בתרגומו אחריהם בעינים עצומות.

¹⁴ שם מ', ג'.

¹⁵ ירמיה מ"ב, י'. ועיי' בספר השרשים לרד"ק ערך ישב.

¹⁶ מ"א, י"ב.

¹⁷ מ"ב, י"ד.

¹⁸ כמו המלות: נין, אפס, סור, זה, ידליק, מום — החליפו באלה: בן, אין, יסור, זה.

יסיק, דופי, וכדומה.

¹⁹ עיי' להלן בגוף הספר מ', י"ג.

²⁰ עיי' במאמרו הנזכר למעלה, צד קמ"ו.

ואחר שנודע לנו כל זה, מצאתי לשמחת לבי עוד דבר נפלא, אשר רבים חשבוהו כחידה סתומה שלא תמצא פתרונה לעולם.

באיזה מקומות בתרגום היוני של ב"ס יש בהרבה כ"י באמצע הפרשיות מלות אחרות בלשון יוגית, ולא נודע עד היום מה טיבן, ואם שייכות הן להפרשיות של מעלה או להפרשיות של מטה, ובכ"י אחרים נשמטו המלות האלה לגמרי, כפי הנראה, מפני שלא ידעו הסופרים פתרונו, וחשבו אותן למותר²¹. אבל בספר ב"ס העברי נמצאו לפעמים מלות אחדות באמצע העמוד, והן עומדות שם למעלה בראש הענין, במקום אחר כתוב: מוסר בושתי, ובמקום השני כתוב: שבח אבות העולם²², והמלות האחרונות האלה נמצאות גם בתרגום היוני. ומכאן נראה דבר חדש, אשר לא שערו כל החוקרים עד הנה, כי הספר בן סירא בנוסח העברי היה נחלק מאז לא לפרשיות, רק לסדרים שונים, כמו שנחלק ספר משלי לחמשה סדרים, וכל סדר וסדר מספר ב"ס היה ענין בפני עצמו, וכתב אותם המחבר, כפי הנראה, בעתות שונות בימי חייו, ונקראו הסדרים האלה בשמותם, על פי המלות הראשונות, שבהן החל הסדר ההוא, כנהוג הדבר מאז בישראל, לכנות ע"ד זה לרוב את ספריהם, כמו ספר בראשית, שמות וכו'²³.

והנה בתרגום היוני של ב"ס נשארו עוד באיזה כ"י, כמעט ע"פ גם, שמות הסדרים כמו שהיו בבן סירא בנוף העברי, אך בתרגום הארמי, שנעשה אחרי כן, אבדה כל זכר למו, והן הנה המלות האחרות, הנמצאות באמצע הפרשיות בתרגום היוני, וכלן שייכות להענין שאחריהן, ולא לענין שלפניהן.

ואלו הם שמות הסדרים של ב"ס כסדרם, לפי שנמצאים כלם בתרגום היוני ובנוף העברי: (א) אמרי החכמה, (ב) שבח החכמה, (ג) תורת הפה, (ד) ברבר הבנים, (ה) שמירת הבריות, (ו) מהעבדים, (ז) הראשים, (ח) מוסר בשתי, (ט) שבח אבות העולם, ומי יודע כמה שמות מסדרי ב"ס נשמטו עוד מן התרגום היוני, ועל כן קשה כיום לדעת, כמה היו במספרם.

ולפי זה נבין ג"כ מה שלפעמים אמרו חז"ל: ספרי בן סירא, בלשון רבים, יען כי כל סדר היה נחשב בעיניהם כספר בפני עצמו. הסדר הראשון של ב"ס, או גם כל הספר, היה נקרא בעברית כפי הנראה, בשם: ספר החכמה, יען כי החל ב"ס הסדר ההוא במלת חכמה, כמו שנראה מתרגום הארמי (שתרגם לרוב מלה במלה): כל חכמא מן קדם מריא, ועל כן נקרא הספר בשם סופיא בתרגום היוני, ר"ל: חכמת בן סירא, וכן נקרא בארמי: חכמתא דבר אסירא.

ד.

אמנם מי הגיד לנו לפני שנים אחדות, כי תבוא עת אשר נוכל להראות על פי הספר המקורי, איך התרגומים השנים, היוני והארמי, טעו בהרכבה דברים ככונת המחבר ותרגמו את מליצתו שלא כהוגן. אולם ביותר שחת ועוה המתרגם ליונית, הוא ישוע השני, אף על פי שהיה קרוב לזמן המחבר, כי שפת עבר לא ידע, ומליצתה לא היתה על לשונו, ושעה בהוראות המלות והשרשים מאד, עד אשר לא נאמין מה שענינו רואות, כי נצר משרשי המחבר ב"ס לא יבין כל כך את שפת אבותיו, וממנו נלמוד לדעת, עד

²¹ ע"י ב"ס "דיא אפאקריפען" מאת גוטמאנן צד ע"ז הערה כ"ה.

²² כ"א, י"ד; מ"ד, א'.

²³ וכן נקראו ג"כ שמות המדרשים על פי ראשותם, כמו מדרש רבה, מדרש תנחומא, וכדומה.

כמה נמשכו היהודים או אחרי היונים ולשונם וספרותם. עד ששנחו חיש את שפתם. ולא יכלו עוד לדבר כן בשפת עבר ולהבין לשון וספר.

כמעט על כל צעד וצעד נראה היטב, שהמתרגם ב"ס ליונית לא ידע את הלשון ולא הבין את הספר. למשל, בנוסח העברי נאמר על ה': ואין נפלא וחוק ממנו, שפירושו כי לא נסתר מה' דבר²⁴). אך היוני מתרגם מלת נפלא מלשון פלא והשתוממות, והשחית כונת המחבר. וכן אמר ב"ס על הרוחות: הרים יעתיקו, והוא ע"ד הכתוב: המעתיק הרים ולא ידעו²⁵). אך המתרגם היוני קרא פה בטעות במקום הרים — חרים, ותרגם המלה מלשון חרי אף, ומלת יעתיקו פירש מלשון עתיק וחוק. ועלה בתרגומו: חרי גדול; אך הארמי תרגם כהונן. שורא עקרון. וכן הביא ב"ס את דברי שמואל הנביא: כפר ונעלם ממי לקחתי, אך היוני תרגם דבריו כבוד נמור: כפר ונעלים. ר"ל מנעלים לרגליו לא לקח, ולא ידע כי הרברים האלה נוסדו על הכתוב בספר שמואל, שהנביא אמר: ומיד מי לקחתי כפר ואעלים עיני בו²⁶). עוד מספר ב"ס, כי שמואל הכניע נציבי צר, וכונתו, שהכניע הפלשתים שהיו מאז צרי ישראל, כנודע²⁷); אך היוני קרא פה בטעות: נציבי צר, ותרגם: כי שמואל הכניע את נציבי עם הצורים, ולא ידע שבימי שמואל לחמו היהודים עם הפלשתים ולא עם הצורים. גם התרגום הארמי נתעה פה כמוהו, ותרגם בטעות: תבר כל הון שליטנא דצור. וכן נתחלף לו להמתרגם היוני בטעות איוב באויב, אלה באלוה, אביריו באבריו. ועוד לו שניאות אין מספר.

אך מלבד השינויות הרבות ששנה המתרגם היוני בפירוש המלות, הנה לא ראו החוקרים ובראשם מר ישראל לוי²⁸), כי טעה ישוע השני בפשטם של כמה פסוקים ומאמרים שלמים מן הספר, ולפעמים הפך כונת המחבר מן הקצה אל הקצה והרבה מאמרים ופסוקים עוב לגמרי ולא תרגם אותם כלל. למשל, הפסוקים בפרשה מ': מחיל אל חיל, עם עם שאתו, נוצר מחמם וכו', לא ידע כונתם, והפך הפסוק הראשון משבח לגנאי. וכן נעלם ממנו גם פשט הפסוקים בפרשה מ"ג: שמש מביע וכו' עד ינצה אביריו, והלך שם בתרגומו בתהו לא דרך. גם הפסוק בפרשה מ"ח: ויחצב כנחשת צורים וכו', תרגם שלא כהונן, כי נעלם ממנו הפשט הנכון. וכן שגה וטעה בתרגומו בהרבה מקומות. ואין להאריך בזה, כי כל איש אשר ישוה את הנוסח העברי לעומת התרגום היוני נקל יהיה לו לראות את שבושיו הרבים וחסרון ידיעתו בשפת עבר. אמנם גם התרגום הארמי שגה בהרבה מקומות²⁹), אך שניאותיו לא רבו כל כך, כמו שרכו אלו של המתרגם היוני. ולהגדיל עוד את מספר שניאותיו, בא לידו, לרוע מזלו, ספר בלתי מונה, ועל פי הכ"י המשובש הוא עשה, כפי הנראה, את תרגומו ליונית, ולא ידע איך לתקן השבוסים הרבים מרעתו. במקום יגזלו קרא: יגילו, ובמקום תגמר קרא: תימר, ופירש מלשון תמרות עשן, וכן במקום מרום קרא: מים, במקום ציצים — קוצים, במקום חלק — חוק, במקום מוסר בשת — מוסר בשלום, במקום הבל — אבל, במקום רפות — רבות.

²⁴ ע"ד הכתוב (בראשית י"ח, י"ד).

²⁵ איוב ט', ה'.

²⁶ שמואל א' י"ב, ג'.

²⁷ שם ד', י'.

²⁸ עיי' מה שכתב בדבר הספר ב"ס במ"ע Rev. d. Ét. juiv. כרך ל"ד צד א' וכרך ל"ה צד כ"ט.

²⁹ בן סירא תורגם מחר ללשון ארמית והיה מצוי לרוב בידי העם ונחשב בעיניהם כמעלתו

כגוף הספר בשפת עבר, וע"כ הביאו ח"ל מאמרים משניהם, פעם כעבירות ופעם בארמית.

וכדומה. שבושים כאלה, שעלו בתרגומו מסכת הכ"י המוטעה שהיה בידו, נמצאים אצל
 חמרים חמרים⁸⁰).

ומפני כל זה נאמר, שאין להרויץ משפט על הספר בן סירא, על ערך מוסרו
 ומשליו ויתר עניו, ע"פ התרגומים השנים, היוני והארמי; יען כי נתחלפו בהם הענינים
 ונשתנו הסדרים וגם נשמטו הרבה מאמרים יקרים, כאשר נראה זאת ממה שהביאו ממנו
 חז"ל הרבה מאמרים שאין כל זכר להם בהתרגומים האלה. גם נשחת אצלם ההמשך
 וסדר הדברים, ע"י סימני הפרשיות הרבים, שנעשו לרוב בידי אנשים בורים, אשר קרעו
 המאמרים היקרים לשנים וקלקלו הענינים בידים עד שפג טעמם ופנה זיום. וביתרון
 האור מן החשך, כן יש יתרון להספר ב"ם בנוסח העברי, אשר יצא מידי המחבר בעצמו,
 על תרגומו היוני והארמי. כי הם השחיתו את צורתו וחללו את תפארתו מאד.

(עוד יבוא)

⁸⁰ חז"ל הביאו מן הב"ם בעברית: אשה טובה מתנה טובה כחיק ירא אלהים תנתן, וכן:
 כל עוף למינו ישכון. אך בתרגום היוני נראה, כי היה לפניו הנוסח: חלק במקום חיק, וגוף במקום
 עוף. וגם מזה נראה כי הכ"י שלו היה משובש, וחז"ל הביאו הנוסח הנכון.

המעבר.

ספור

מאת חיים דוב הורוויץ.

בין כסא לעשור תר...

איך נשתנית!

עוד לפני שלש שנים השביעני למוד התורה עונג אין קץ, ואני שקרתי על הנמרא יותר מכל חברי; או הכנסתי את כל מחשבותי והגיוני בחוג צר המוקף כתלי בית המדרש, ודבר לא היה לי עם העולם המשתרע מחוץ לתחום מושבי זה: גם השמש היפה, השמים שהורים, הכוכבים במסלותם, כל הבריאה כדורה והדרה — זרים היו לרוחי. עתה סוגיות התלמוד ופולפוליו לא יקחו עוד את לבי, והלהג הרב של המפרשים יעורר בקרבי שחוק ורגז. צר לי המקום באהלה של תורה! עולם החיים והמעשה, אשר יתארו לפנינו הסופרים העברים בכל שלל צבעיו הנהדרים, הוא, הוא ימשכני אליו בכח. גם אהבת הטבע התעוררה בלבי, ואני אוהב להתננג מדי פעם בפעם מבית הרב אל היער הקטן הסמוך לעירנו, לשוח שם יחיד, להתענג על נועם הטבע, לחוות חיוניות ולחלום חלומות בהקיץ. . . . וברגעים כאלה ארניש כי את החפיץ לעזוב את בית הרב, את עירי, ולברוח לארץ מרחקים: שמה אהיה חפשי לנפשי לבחור לי דרך בחיים לפי רוחי.

התלמוד אומר: „אין התורה מתקמת אלא במי שממית עצמו עליה“. מה משונה הוא הפתגם הזה: בשביל מי ולמה תקיים התורה, אם לומדיה ושומריה מתים יהיו? ההשכלה והדעת — אך הנה נותנת לדורשיהן אורח חיים, עושר וכבוד. את העושר והכבוד לא אבקש, אבל חיים חפשים, חיי עבודה ומעשה — להם אשא נפשי.

וכל בני הנעורים בעירי — מה נשתנו גם הם! בן הרב וחבריו יהנו אך למראה עין בתלמוד, כי לא הספרות העתיקה הזאת, אשר אבד עליה כלת, אך הספרות החדשה קנתה כליותם ובספריה יקראו בחשק לב. גם העלמות בעירנו קראות בספרי השכלה, הוגות וחושבות מחשבות, וכבר חדלו למצוא נחת רוח בבית המבשלות ותחנות „שרה בת טובים“. לפני ימים אחרים ראיתי בבית רעי לוי את העלמה היפה ברכה בת המלמד „יצחק בעל תפלה“, גם היא עלמה משכלת. לוי וברכה נשאו מדברותיהם על האהבה והחיים, על הספרים אשר קראו, ומשפטיהם היו לפעמים ישירים ונכוחים. מה מאד הפצתי להתערב בשיחתם, לחוות דעתי גם אני, אבל לא העזתי לפתוח פי, וברכה הביטה עלי בעיניה היפות ושחוק קל עבר על שפתיה לרגעים...

ואבי עודנו מאמין כי אני הולך בצעדי און אל המטרה אשר התווה הוא לפני, ותקותו חזקה, כי במלאת לי שמונה עשרה שנה יתן לי הרב סמיכה להוראה... וכאשר

תודע לו התמורה הגדולה אשר עברה על נפשי, או קלל יקלל את היום אשר הביאני אל בית הרב. אבל מה יועיל בקללותיו?

שלוש עשרה שנה מלאו לי אז, ואני חורתי לפני מלמדי שאול מצפצפה על שיטה המורה בחולין בהתלהבות ובקול רם, עד אשר כל המתפללים בעת ההיא בבית המדרש אשר למדתי בו התאספו אצל פתח "החדר השני" לשמוע לפלפולי. ובערב, בעת אשר שכבתי על משתי לנוח, נפתחה הדלת ואבי בא. אני ידעתי, כי הוא נקרא היום אל הרב, ולבי אמר לי כי בשבילי נקרא, על כן המתיי און לשמוע מה ידבר אבי.

— הנה! כמה נרויח בשבוע ממכירת החלב, שאל אבי, אם נקנה את הפרה האדומה אשר ליצחק הקצב? אמרי, כמה נרויח?

— חידות לי דבריך הפעם, ענתה אמי: הלא מחיר הפרה שלשים ר"י...

— ומדוע נקראתי אל הרב?

— האם הרב יתן לך את הכסף? גמגמה אמי בתמהון.

— שוטה! מאין לרב — כסף? הוא קראני להציע לפני, פשוט, הצעה טובה.

הוא יחפוץ לקחת את בננו יוסף לביתו, למען יהיה חבר לבנו הצעיר, ואת שניהם יחד ילמוד הרב בעצמו תלמוד ופוסקים בכל יום... הנער מצא חן מאד בעיניו, כי שמע היום את פלפולו...

— אני אהיה רב! חלפה מחשבה בלבי ותמלא אותי שמחה אין קץ. "יעמוד

הרב ר' יוסף בר' אליהו שלישי!" קרא קול בדמויני...

אבל אמי נאנחה...

— על מה את נאנחה? שאל אבי בתמהון. האם לא ישרה ההצעה הזאת

בעיניך? ביני נא, אם הרב ילמוד את יוסף, הלא יהיה כעבור שנים אחדות לרב וגדול בישראל, וגם לנו, הנה, ייטב בעבורו, כי יקחהו עשיר גדול אל ביתו, ויוסף לא יעזוב אותנו, ואנחנו נרחיב את עסק השמרים, ולא נצטרך עוד ללחם הקלוקל, לחם המלמדות... אבל בן הרב... גמגמה אמי בלשונה. הלא סרה ידברו בו, אומרים, כי הוא

קורא בספרים טמאים, וכבר ראוהו בבית קרובך האפיקורם... אם יוסף יתחבר אליו, אז רעה נשקפה גם לו, ישמרהו ה' מכל אסון...

— ספרים חיצונים בבית הרב! קרא אבי. האם לא יצאת מדעתך? והרב? האם

יראה און ולא יתבונן?

אבי נאלם דומיה רגעים אחרים, אחרי כן קם מכסאו ויאמר בהתלטה נמורה: הבל

הבלים! אך שונאי הרב כדו זאת מלבס להבאיש את ריחו בעיני עדתו. כלום יש רב שאין לו שונאים בעירו?

— מה המה ספרים טמאים, ספרים חיצונים? התעוררה השאלה בנפשי. הרגשתי

בלבי תשוקה לראות הספרים האלה, לדעת את תוכנם ומהותם, אבל גם איזה רגש של פחד מפני סכנה בלתי ברורה, האורבת עלי בבית הרב, תקף עלי. הסתרתי את ראשי בכר, כמו בקשתי מחסה מאסון קרוב...

— אבל מה לכל זה ולהפרה האדומה? שאלה אמי פתאום.

— איך לא תביני דבר פשוט כזה? הלא אחרי אשר ילמוד בבית הרב, לא

אשלם עוד עשרים ר"י להמלמד מצפצפה, והמה יהיו בידי לקנין הפרה. לעת עתה נתן בעבוט את המיחס ואת בגדי העליון אשר אני לובש בשבתות החורף...

את קץ דבריהם לא שמעתי, כי שנת הילדות הנעימה תקפתני בזרועותיה. ועוד

כיום המחר הביאני אבי אל בית הרב ויבקשהו, כי ישמור את הנלי מהלכך ברשת הספרים החיצונים, והרב הבטיח לו, כי בכיתו לא יאונה לי כל רעה... האמנם לא ידע אז הרב, כי הספרים האלה כבר מצאו להם מהלכים בכיתו ודעות חדשות כבר קננו בלב בנו הצעיר? אולי ידע זאת, וישם תקותו בי, כי אני בתומתי אחזיר את בנו למוטב, אבל לשוא! אך ששה ירחים עברו ואני כבר קראתי את "הצופה לבית ישראל", את "האבות והבנים", את ספרי צווייפעל וסמולנסקיץ, והספרים האלה שדרו את אמנותי התמימה, הביאו את הספק בלבי... גם למנחם האפיקורס, האיש הנורא בעירנו על כל סביביו, התודעתי זה כששה ירחים, ומן העת הזאת באו בלבי שאיפות חדשות, לא שערתיך מראש.

קרובנו מנחם הוא יליד עירנו, אשר גר שנים רבות עם כל בני ביתו באחת מערי רוסיא הפנימית, ורק זה בשלש שנים התישב עוד הפעם בעירנו, כי יש לו עתה עסקים בעיר הפלך הקרובה. גם בנו הכבד ילמוד עתה בכית הספר הריאלי אשר בעירנו. מנחם יתאמץ למטע בלכות בני הנעורים בעירנו אהבה להשכלה, לביתו יבואו בחורים רבים לשמוע מברותיו, ומאוצר ספריו ישאלו למקרא כל חפצי דעת. גם בן הרב הנהו ממשחרי בית מנחם ומהשואלים ספריו. פעם אחת נתן לי ספר לשאתו למנחם ולקחת אחר תחתיו. אני הלכתי סחור סחור מסביב מקום מושב האפיקורס, כי יראתי פן יודע לאיש אנה אני הולך והייתי עדי אובד. בלב חרד נגשתי אל הבית ואמשוך את הפעמון. המשרתת פתחה לי את הדלת ותביאני אל חדר האורחים. החדר היה קטן, אבל השוהר והסדר אשר בו עשו בלבי רושם גדול. נכרך ומשתומם עמדתי בחדר: מנעלי המכוסים ברפש, בנדי הארוכים והקרועים — כל צורתו החיצונית לא התאימה כלל לצורת החדר הנאה הזה. הדלת נפתחה ועלמה צעירה מאד לימים באה החררה ותשתחוה לעומתי בענוה ותבקשני לחכות מעט. עברו רגעים אחדים והאפיקורס בעצמו הופיעה בחדר, וישב על הכסא, ויתן לי כסא לשבת.

הוא היה לבוש בנדי אירופא, רק על ראשו היה כובע של משי. כל תוי פניו העידו, כי איש הונה דעות הוא.

— אביך, אמר אלי מנחם בשחוק קל, הוא קרובי שנתרחק ממני מיום שיצאתי לתרבות רעה. גם הוא נכשל מעט, אך לא הרחיק ללכת ויהי לחצי אפיקורס. מי יודע, אם לא נעשה גם הוא לאפיקורס שלם כמוני היום, לו לא אלצהו המחסור להיות למלמד. צר לי על אביך, הוא איש טוב, איש אומלל אשר לא מצא דרכו בחיים.

— אבי... אבי יחפוץ, כי אהיה לרב, אמרתי אני בשפה רפה, וירא הוא מאד את הספרים החיצונים...

— האם כבר קראת את ספרי הסופרים החדשים? שאלני מנחם, וכאשר פרטתי לו את הספרים שקראתי, אורו פניו, ויגיד לי משפטו על ספרים רבים, וידבר גם על ההשכלה, על מצב עמנו, אשר בחשך ילך, ואני הקשבתי לרבריו בשום לב ולא נרעתי עיני מהאיש הנעלה הזה, אשר היה בעיני או כמלאך אלהים...

— טובה מאד השפעת הספרות העברית על בני הנעורים, אמר מנחם לאחרונה: אבל מי האומר להסתפק בקריאת הספרות הזאת ישאר "חצי משכיל", קרח מכאן וקרח מכאן: את האמונה יעזוב ועד ההשכלה לא יבא. על בני הנעורים החובה לרכוש להם ידיעות יסודיות ועמוקות, ואם יש לאל ידם לבוא אל בתי-הספר אשר לממשלה, מה

טוב, כי שמה ילמדו התלמידים במשטר וסדר, בפרוגרמא נכונה, המובילה אל מטרה מוגבלת. — למור, בני, חכמה ודעת!...

אנכי לא עניתי מאומה, כי לא ידעתי מה לענות.

— גם מורה אתן לך אשר ילמדך הנס, הוא בני. אתה תבוא לביתו בכל ערב ולמדת, ואיש לא ידע את דבר בואך אלי, אם אך תדע להוהר...

— אברהם! קרא מנחם, ועל מפתן החדר הופיע עלם כבן שמונה עשרה שנה, לבוש כאחד התלמידים — אברהם! הנה לפניך יוסף בן אליהו המלמד, והוא גם שאר בשרנו. הנער הזה קרא ספרי השכלה, ועתה עליו להשתלם במדעים. אנכי הכסחתיו, כי אתה תלמדו... .

— בכל לבני אעשה זאת, ענה בן מנחם ויקרב אלי ויושט לי ידו באהבה: מתי תבוא לביתי? התדע לקרוא בשפת ארצנו? שאלני פתאום בשפת הארץ. אנכי הבינתי את שאלתו, אבל לא יכולתי לענות, כי לשוני לא נסתה לדבר בשפת הארץ.

— הוא איננו שומע עוד את השפה הזאת, ומדוע תלאהו בשאלתך? אמרה העלמה בחמלה.

פני אדמו מבושת.

פתאום נשמע קול צלצל הפעמוץ. העלמה קמה ממקומה ותצא אל החדר השני, ובפתחה את דלת החדר ראיתי לחרדת לבבי, כי ה"גבאיות" ניטל ומרים באו הנה. ברנע קפצתי ממקומי ואקתר בפנה. ואך יצאו הנשים מהרתי לעזוב את הבית, כי אחרתי לשבת שם. לבי המה וסער מאד ברנע ההוא. מחשבות שונות התרוצצו בקרבי, והחפץ לבוא אל בית הספר אשר לממשלה לא יעובנו מאז ועד עתה. הנני לומד עתה פעמים בשבוע בבית מנחם והנני עושה חיל בלמודי. את פני מנחם לא ראיתי מני אז, כי עוב דרגל עסקיו את העיר, וגם את העלמה אראה אך לעתים רחוקות מאד, כי ירא אנכי להתעכב בבית האפיקורס, פן אמתח בזה עלי חשד בעיני הרב... .

כי חשוך.

לא, לא אהיה רב! כתר הרבנות הוא רק זר קוצים בלי כל פרחים. שלש שנים למדתי בבית הרב, ומכל אשר ראיתי נוכחתי לדעת, כי רע מאד מצב הרב בישראל: פרנסתו רעועה, עליו לפחוד מפני קול עלה נדף, עליו לישית בחלקות להתקיים שבעיר, לכל ישברו בקצפם את מטה לחמו. עליו להחבא אחרי התגור ביום רעש, עת יפול ריב בעיר — והוא עוד רועה עדרו וקרא! אוי לרועה המפחד לרנעים מפני התישים שבעדרו וגם הגדיים יפילו עליו בלהות! לא! לא אהיה רב!

גם בשבוע זה התחוללה רוח סערה על ראש הרב ותסער להפיצהו, ואך במקרה נצל מרעה.

לפני שנתיים ימים נבנה ברחוב הריהרר בית תפלה הרש. הגבאי שם היה אפרים שושן, אחד העשירים בעירנו, והוא גם הגובה את מסי הקהל והמוציא והמביא את כל סדרי הקהלה בכתי-המועצות. דרכי אפרים והליכותיו במסחרו ישרים הם, ורבים משרי המחוז ומאצילינו באים אתו בכרית המסחר, כי יבטחו בו ובאמונתו. משפחתו היא היותר גדולה בעירנו וכחמשים בתים יחשבו על דגלה, וכל בני המשפחה מתנאים ב"עשירים", צבי עדים ומעוזם בעת צרה, ונכונים לבוא למענו באש ובמים. אפרים יודע להוקיר ערכו מאד.

ואוי לו להאיש אשר ינע בכבודו, כי לא יהריש שושן ולא ישקוט עד אשר יקח נקמתו מהנוגע בו וישפילהו עד עפר. הוא חצי אירופאי, לובש בגדים לפי חוקי המורה, לשונו תמהר לדבר צחות בשפת הארץ, את בתו ילמד שפות ומדעים ושירה, ואת בנו ישבר יאמר להבנים להגימיוס; בכלל לא נוכל לחשוב את אפרים לקנאי אדוק כרוב תושבי עירנו, אבל הוא לא יתרחק גם מהאמונה ונושא הוא בעול המצוות והמנהגים ככל היהודים הפשוטים, וגם בקהל החסידים של הצדיק מירדאל יחד בכבודו, כי ינפר לפעמים במנחה את פני הצדיק, כפרט בעת אשר יעלה בידו איזה עסק יפה והוא יראה ברכה בו, ולעתים רחוקות יקבר גם את הצדיק בביתו. כל אלה יתנו לאפרים שושן כח ועוז להשתרר על עדתו ביד חזקה ובממשלה בלתי מוגבלה, וגם בבית התפלה החדש עשה סדרים כאדם העושה בתוך שלו; לקרוביו ומקורביו נתן מקומות בכותל המזרח וגם את יתר המתפללים הושיב איש איש על מקומו לפי חפצו. דעת העדה לא היתה נוחה מהסדרים האלה, אבל איש לא העיז לדון עם תקיף כאפרים. ופתאום יצא הקצב העני העשיל — הנודע בפי כל בשמו „הענק“, כי היה גבה הקומה מאד — נגד העשיר אפרים ביד רמה, הראה לו את עותתו, גם דרש ממנו, כי ילך אתו אל הרב ל„דין תורה!“ אפרים לא אבה להכנע לפני הקצב ויגש משפטו אל שופט־השלום. ובכך התלקח הריב ובית התפלה סוגר על מסגרו. הקצב העני לא חת מפני אפרים ובני משפחתו, אשר אמרו לבלעוהו חיים, ויבוא לפני השופט ויוכה בדין. אפרים בא בקובלנא על פסק־דינו של השופט לפני אספת השופטים, ואחרי כן לפני הבית דין הגבוה, אבל גם פה יצא אפרים חייב בדין ומשרת הגבאות ניטלה מידו. בראות אפרים, כי גבר עליו הקצב, זכר, כי „יש דין בישראל“, ויאמר להקריב משפטו לפני הרב...

ביום הראשון לשבוע זה שב הרב מבית התפלה סר וזעף מאד.
— מדוע פניך רעים? שאלה הרבנית בדאגה: האם גם היום לא שלם לך חוכר בית המרחץ את שכרך?
— לא! החוכר שלם לי עד הפרוטה האחרונה, אבל רעה אחרת נשקפה לנו.
ר' אפרים שושן...

לשמע אפרים שושן נתחללה הרבנית גם היא ופניה חורו כשיר.
— מה לאפרים ולך? האם קפחת את פרנסתו או אמרת להתערב בעניני העדה? שאלה הרבנית.
— חס ושלום. שושן בקשני היום, כי אעשה פשרה בינו ובין העשיל הענק, כי אפרים...
— לא אכחד לפניך — אמרה הרבנית בהשפלה קולה, שמחה אני מאד על תוצאות המשפט: מדוע לא חפץ אפרים מראש להקריב משפטו לפניך, כאשר דרש ממנו העשיל?
— הסי! אמר הרב ויבט סביביו. למה תדבר כדברים האלה? האם תחפצי להמיט עלי שואה? עוף השמים יוליך את הקול.
— אבל מדוע לא הגדת לאפרים, כי קצרה ירך להביא במשפט את העשיל, יען כי רב אתה ולא שופט מטעם הממשלה?
— הגדתי לו את זאת, הגדתי — ענה הרב כריגה: אבל הוא כאחת, כי העשיל לא יעז לעבור את פי מרא דאתרא...

דמעות נראו בעיני הרבנית. הרב הלך קודר כל היום בלחץ יגונו. כי ירא את אפרים ואת העשיל יחד.

בערב בא השמש לבית הרב.

— רבי! שאל השמש: האלך ואקרא בשמך את העשיל? כן צוה עלי ר' אפרים.
 — לך אמור לר' אפרים, ענתה הרבנית בכני, כי כל עמל הרב יהיה לריק, יען לא יקבל הענק את פסק דינו של הרב, ולמה יעיר אישי את חמת העשיל עליו הנם?
 הרב לא הלך ביום המחרת לבית התפלה, ועצבונו ופחדו גדלו משעה לשעה. אחרי חצות היום בא שאול המלמד בבהלה אל בית הרב ויספר, כי חמת אפרים נתכה כאש על הרב. והוא הוה היום דעתו לפני קהל ועדה, כי הארבעים רוי"ב אשר יקבל הרב שכרו לחודש יספיקו לשכר שני רבנים, ולעולם טובים השנים מן האחד, ועוד בערב הוה תהיה אספה בבית יהושע צבעון על דבר בחירת רב שני. אז עלה יאוש הרב והרבנית עד מרום קצו. הרבנית בכחה ותיעץ להרב, כי יתרפס לפני אפרים וינסה להזמין את העשיל לדין תורה. אבל הרב לא שמע לעצת אשתו ויהליט לנסוע להצדיק מיד-אל ולבקש ממנו עזרה בצרתו.

צער הרב והרבנית ננע עד לבי מאד. מדוע אינני עתה גדול בשנים, עשיר ותקוף בעדתי, כי אז הלא נקמתי את נקמת הרב מאפרים, הרוציץ דלים בגאותו ונס את פני הרב לא ישא! מה מאד הרגשתי אז שפל מצבי, מצב נער, אשר עוד לא בא בשנים, מצב בן מלמד עני, אשר איש לא ישים לב לדעותיו ולרגשותיו. אני וכן הרב רצנו אל בית התפלה לשמוע מה ידובר שמה. בבית התפלה היה רעש גדול, ויהושע צבעון התאמץ להראות לכל הנאספים, כי טובה ונכונה היא עצת אפרים וכי גם יש לו, ליהושע צבעון, קרוב, אשר יתרצה להיות לרב בעירנו במחיר עשרים רוי"ב, והרב הוה יהיה פאר עדתנו, כי מופלג גדול הוא, פקח וירא שמים, והוא ימצא תחבולות להכניע תחתיו את הקצבים, כי ידעו לכבד דין ישראל ומנהיגי העיר. עצובים ונכאי רוח ישבנו בבית התפלה, והנה בא העשיל להתפלל מנחה, ובראותו את בן הרב נגש אליו ויאמר: "לך אמור לאביך, כי יומינני מחר לדין". אנחנו מהרנו אל בית הרב. הרבנית עמדה בפתח ותחכה לבואנו, וכאשר בשרנו לה את הבשורה הטובה הזאת, מהרה היא אל הרב להרגיע את רוחו. אבל פחד הרב ודאגתו לא סרו. הלא הצדק להעשיל גם על פי דיננו — אמר הרב. ומה לי לעשות? האוכל לעות משפט לטובת אפרים?"

ביום המחרת בשעה העשירית בא אפרים לבית הרב.

— צפרא טבא ר' אפרים! מה שלום רויזיל רעיתך? זה שתי שבתות ואני לא ראיתיה בבית התפלה וכבר הפצתי לבקרה בביתה — אמרה הרבנית בראותה את אפרים.
 — תודה לך, רבנית, על דאגתך לשלום רעיתי. שלום לה — ענה אפרים. אבל מרחובנו עד בית התפלה דחסידים רב המרחק מאד, והימים ימות הגשמים, לכן לא באה רויזיל לבית התפלה. לו לא היה בית התפלה ברחובנו סגור בעונותינו, כי אז...
 — ימים רעים באו לישראל, אמרה הרבנית באנחה: איש הישר בעיניו יעשה. לית דיין ולית דיין בישראל...

— כן דברת, רבנית, ימים רעים באו לישראל. הרב — איננו עוד מרא דאתרא, העשיר — איננו עשיר, הנכאי — איננו נכאי, "היחפים והדלפנים" יעיוו להתערב בעניני הקהל, להשפיל כבוד המנהיגים, וימאסו בדין תורה... ומי יאמר להם: מה תעשו? הדלת נפתחה ומנחם השחור בא.

מנחם השחור הוא אחד מאנשי עירנו שנתחמצו על ידי השפעת האפיקורסים וספריהם. הוא איש בעל כשרונות נעלים, דברן גדול, יודע את התנ"ך על פה, ידיו רב לו גם בספרות העברית החדשה, ולפעמים יקרא גם ספרים בשפת הארץ. הוא לא יירא מפני כל איש ובלעגו השנון ילחם את כל האנשים אשר לא יפיקו רצון ממנו, ובני עירנו ייראו אותו ואת לשונו החדה, ועל כן מנהו לאחד מעורכי המסים אשר על תושבי העיר לשלם לקופת הממשלה, גם שמו עליו משרת מעריך-מושב, להעריך מהיר הנכסים הנמכרים מטעם בית-דין של הממשלה, ובוה ימצא את לחמו. אפרים ומנחם באו לאחד הרב.

— חכם גדול הוא העשיל, על דברתי, אמר מנחם לאפרים: עד עתה הורגלנו לחכות תמיד לרבי אפרים. אל האספות בביהמ"ד, בבית מועצות העיר, יאחר אפרים כואו והנהו תמיד האחרון, אך עתה הוא מן הוריים ומקרימים ומחכה להעשיל. חי נפשי, לן היתה היכולת בידי, כי עתה בחרתי בהעשיל לנבאי תחתיך, כי ראוי הוא לאותה איצטלא. — הרף נא להתל בי, אמר אפרים ברונו: העת שחוק עתה? בעיניך כל הזמנים שווים. — ומדוע לא אשחק, האם אסון קרה את עירנו? אנכי אֹכֵל את לחמי במנוחה גם אם לא תהיה אתה נבאי.

אחר דומיה קצרה נשמע קול הרבנית: "ברוך הבא, ר' העשיל!" אחרי העשיל באו אחרים מקרובי אפרים ואחרים מהצד שכנגד. הנאספים צעקו, רעשו, רבו איש את רעהו; הרב והרבנית התאמצו להרניע את הלבבות; מנחם השחור היה שמח מאד כי מצא לו עתה שעת הכושר לשפוך לעגו כמים על כל. לאט לאט חרלו הקולות, והשלוש בא על מקומו. בכותל המזרח וכו' למצוא מקום אחרים שלא מקרובי אפרים. הקצב נשאר על מקומו בצפון, כי לא רדף אחרי כבוד.

הנאספים התפללו תפלת מנחה, ואפרים עבר בעצמו לפני התיבה, כי היה לבו טוב עליו הפעם: איך לא ישמח, ובידו עלתה לנצח סוף סוף את בעל דינו הקשה וגם להשאר נבאי כמקדם?

השמש הביא יין צמוקים ממרתף אפרים שושן, גם תופינים. מרוב עליצותו שתה אפרים הרבה, גם הראה את ענותנותו, כי שתה לחיי העשיל שונאו ואיש ריבו מלפנים.

— העשיל, העשיל, אמר אפרים, ויניח את אצבעו על חוטמו. בעל מול אתה, כי נצחת אותי — את אפרים שושן. היודע אתה עד היכן ידו מגעת? שמואל, חתן נתן... — שמואל אשר יצא לתרבות רעה? שאל העשיל.

— כן, כן, הוא בעצמו. שמואל זה לא יאהב את אשתו הצנועה ויחפוץ לגרשה, אבל היא מאנה לקבל גט פטורין ממנו כי אהבתה, ומשום האי טעמא יצא לתרבות רעה. עתה מתחננת אשתו לפניו כי יתן לה גט והוא איננו רוצה. ואני דברתי עם השר, והוא צוה על שמואל במפגיע כי יתן לאשתו ספר כריתות, ומחר יתן... האיך רואה עד היכן יד אפרים שושן מגעת? ואתה נצחתני! בר מול אתה, העשיל...

י"ט בסליו.

היום בערב התאספנו, כל בחורי חברתנו, למשתה ולשיחית-רעים, כמשפטנו מעת לעת. בית מועד לחברתנו הוא בית המלמד ישכר, אשר בחצר הרב. המלמד הזה קנה לו שם עולם בעירנו כמשורר גדול מיום אשר כתב את שירו לכבוד הצדיק וחסידיו, ויען

אשר נכתר בכתר משורר, התיר המלמד הוה לעצמו לעיין בספרי מליצה. הוא לא רק משורר גדול, אך גם עני גדול, והר"כ אשר תשלם לו "אגודתנו" שכר דירה לאו מלתא זוטרתא היא לגבי הכנסותיו הקטנות, ולכן הרשה לנו להתאסף בביתו. אנחנו מתאספים פה מדי שבוע בשבוע, לדבר על מקרי היום, להתייעץ על צפונותינו, להתוכח ולהתפלסף, ובכלל, לבלות העת בשיחת חולין". הבית הזה הוא גם בית מערכת עתון אגודתנו הנקרא בשמו: "שיחת חולין של תלמידי חכמים" ויוצא לאור בכל שבוע במספר אֶבסמפלר אחד. מיום הראשון לשבוע עד יום החמישי יכתבו החברים איש איש את כל העולה על רוחו: מכתבים, שירים, פתגמים, הלצות וחידות, לעתים רחוקות גם ספורים קטנים. ביום החמישי יסדר העורך, הוא יהושע בן מנחם, את המאמרים אשר מצאו חן בעיניו, ולוי רעי, כתבא רבא, יעתיק אותם לגליון אחד בכתבו היפה, וביום השבת יקרא העתון באזני כל הנאספים מבני חבורתנו — לברך את הלבבות, וחברינו יחשבו, כי יש בזה משום עונג שבת. בעת האחרונה החלו להופיע בהעתון גם מאמרי, שירי וספורי, וכל בני החבורה ינבאו לי עתידות טובות. כי אהיה סופר וחווה חיונות בישראל כמאפו וגינצבורג. גם משתה נבין לפעמים בבית הוה, ואז תקבל תמר אשת ישכר עוד "שכר טרה" מיוחד, ובעת אשר אנחנו יושבים ומאריכים בסעודה, תסגור תמר את הדלת מבחוץ ותלך לבית הרב לשמור את צעריה, ואנחנו יוצאים ובאים דרך החלון היוצא אל הגנה.

הפעם התאספו כל חברי האגודה, אחד מהם לא נעדר. המיחס הגדול עמד על השלחן ויעלה קיטור, וסביביו ישבו כל חברינו וישתו פיא. יהודה עמק־ארוזים ספר לכל המסובים את דבר השידוך אשר יציעו עתה לפניו. הוא תאר לפנינו כמו חי את מחותנו ואת עוזרו, "המלמד החריף", אשר הביא אתו המחותן לנסות את כח החתן בתלמוד ומפרשיו. גם הרצה לפנינו את כל השאלות המחוכמות אשר שאלהו "החריף" בתלמוד וגם בעניני דעלמא, וכל החברים שחקו מאד.

— אחרי אשר תרצתי את כל הקושיות החמורות בסוגיית "בשר שנתעלם מן העין", הוצאתי למרחק את רש"י ואת בעלי התוספות החולקים עליו, בהראותי כי כל אחד מהם הולך לשיטתו, אז נחה דעת המחותן. ובעוד חודש ימים אולי אסע להתראות עם הכלה — חתם יהודה את דבריו.

— האם נסיעתך עוד מוטלת בספק? שאל אחד מהחברים.

— נסיעתי מוטלת בספק גדול — ענה יהודה. מלחמה לי עתה עם הורי, האומרים, כי אסור לראות את הכלה קודם החופה.

— אם לא יסכימו הורייך לזה, אמר בן הרב, אז תאמר להם, כי תקח לך לאשה את פנינה אהובתך...

— ומדוע לא תקח לך את פנינה? הלא אמרת, כי תאהבנה מאד — שאלתי אני את יהודה.

— שאלה מחוכמה שאלת, ענני וכולון במקום יהודה: הן הורי פנינה נותנים לה נדן אך שמונה מאות ר"כ, ומהם רק שש מאות במוזמנים, ומה יעשה יהודה בסך קטן כזה? אבל המחותן אשר בא עתה...

— נותן לי שלשה אלפים במוזמנים, שלש שנים מוזנות להווג על שלחנו, והעיקר, חלק בעסקי־ערו — הוסיף יהודה. אך בספורים יביא המחבר את הנאהבים אל החופה, כי אין עליו לדאוג להנפשות הכאות אחרי החתונה. אבל בעולם המציאות האהבה לחוד והנשואים לחוד...

— עוד צעיר אתה לימים, אמר לי בן הרב, ולא תכנת לרוח האנשים. גם פנינה
ראתה ביהודה את בחירה לנצח, וכל אהבתם היתה אך לשם השכלה, כי על כל משכיל
ומשכלת לאהוב, לכתוב מכתבים, כאשר יעשו הנבזרים בספורים...
— ואני לא אעשה כמוכם, עניתי אני. אין לי חפץ בנדן וגם עסקהיער לא ימשכני.
אני... אני אבוא לבית הספר של הממשלה...
לשמע דברי נבהלו כל החברים.
— אם תבוא לביה"ס, אז תפנה עורף לעמך — אמר בן הרב.
— אתם מתפארים בהשכלתכם, ומאמינים כי ההשכלה תעשה את האדם לבוגד
בעמו? שאלתי בשחוק.
— גם בביתנו נוכל לרכוש לנו חכמה ודעת, קרא יהודה.
— מה יאמר איך? שאל זבולון.
— אדוני! קרא אחד מהחברים. אני אקרא שיר לכבוד לאה.
לאה היא בת שמואל המוכס, עלמה יפהפיה ובעלת-גאון מאין כמוה. כל בחורי
אגודתנו שונים באהבתה, שולחים לה מכתבים, גם שירים אשר ישירו לכבודה, אך היא
לא תענה לאיש דבר ולא תשים לב להם.
הלכות התחממו. בבית קם שאון והמולה.
פתאם קם השאון לדממה, כי שמענו מתרפקים על הדלת. אחרי רגעים אחדים
נשמע בחצר קול צועק: "תמר! תמר!" — ואנחנו הכרנו את קול הרבנית.
מהרנו לשום סדרים בבית ולברוח דרך החלון. אני הסתרתי את עצמי בגנה, כי
חשקה נפשי לדעת אחרית דבר. עברו עוד רגעים אחדים ואוני הקשיבו קול צעדים.
הדלת נפתחה.
— רבנית! שמעתי את תמר אומרת: לא אאמין למשמע אוני. קולות ודברים
שמעתי בביתי, והדלת היתה סגורה!
— שמעתי קולות ודברים, ענתה הרבנית. כן אוכה לשמוע שופרו של משיח.
כמעט יצאה נפשי מפחד.
תמר והרבנית עם שפחתה הפשו בכל הבית, בדקו בחורין ובסדקין ולא מצאו
מאומה, תמר החרישה, פתאם מהרה אל הדלת:
רבנית! נצרך לכדוק את המוזות!
(עוד יבוא).

שמואל חוד לויצ'אמו.

חייו ופעלו הספרותי.

רשומה ביאוגרפית

מאת אברהם כהנא.

לא ביאוגרפיה שלמה ומפורטת רצוני לתת ברשומתי זאת, כי אם ציור כללי מחייו ופעלו הספרותי של שד"ץ. השקפה מפורטת על כל המתחים אליו והלך-מחשבותיו היתה צריכה לכרכים שלמים. כי ביאוגרפיה כזאת לא היתה יכולה להמלט מספור תולדות היהדות כדור העבר, שכמעט בכל מקצועותיה לקח שד"ץ חלק גדול.

לתולדות התפתחותו השכלית של שד"ץ יקרות מאד אגרותיו העבריות והלועזיות (באיטלקית, צרפתית ורומית). ביחוד מצטיינות האחרונות בתמימותן ובשפעת הפרטים. באגרותיו אלה — הכתובות על הרוב ליידיים ואוהבים נאמנים שהיו מכירים אותו פנים בפנים (ולא כן רוב האנשים שאליהם נכתבו האגרות העבריות) — לא הסתיר שד"ץ דבר מכל אשר רחש לבו.

מלבד אגרותיו, היו לפני, בכתבי את הרשומה הביאוגרפית, הספרים האלה:

(א) מספרי שד"ץ:

- 1) כנור נעים ב"ח; 2) אוהב גר; 3) בית האוצר ג' לשכות; 4) ויכוח על הקבלה וקדמות ס' הזהר; 5) ספר ישעיה מפורש עברית; 6) מבוא למחזור כמנהג בני רומי; 7) פירוש התורה והקדמה איטלקית; 8) יד יוסף, רשימת ספרי אלמנצי; 9) דיוון ר' יהודה הלוי; 10) פירושים על ירמיה, יחזקאל, משלי ואיוב; 11) יסודי התורה; 12) נחלת שד"ץ ב"ח; 13) תוספות לס' העירך; 14) מאמר ביסודי דקדוק; 15) פניני שד"ץ;

16) Prolegomeni ad una grammatica ragionata della lingua ebraica; 17) Il Guidaismo illustrato; 18) Lezioni di storia Giudaica; 19) Grammatica della lingua ebraica; 20) Discorsi morali agli studenti israeliti; 21) Lezioni di Teologia morale isr.; 22) Lezioni di Teologia dogmatica isr.; 23) Elementi grammaticali del Caldeo Biblico e del dialetto Talmudico; 24) Opere del De-Rossi concernenti l'ebraica letteratura e bibliografia; 25) Discorsi storico-religiosi agli studenti israeliti; 26) La sacra Biblia volgarizzata da S.D.L. e continuatori; 27) Torah Nidrescet, volgarizzato dal Rabb. M. Coen-Porto; 28) Autobiografia di S.D.L. ecc.

(ב) מספרי אחרים:

- 1) אגרות שי"ר ד"ח; 2) עוגב רחל, כתבי רחל מורפורגו; 3) ידי יוסף, כתבי אלמנצי; 4) יד שד"ץ, מאת פרופ' קסמיליוני (עם תוספת איטלקית);

5) Index raisonné des Livres de Correspondance de feu S.D.L. précédé d'un Avant-propos, et suivi d'un Essai de Pensées et Jugements. — Padoue 1878; 6) Catalogo ragionato degli scritti sparsi di S.D.L.; 7) L'Istituto scolastico della Comunità Israelitica di Trieste 1786—1886, cenni storici documenti da V. Castiglioni; 8) Due discorsi in morte del prof. S.D.L. dal Prof. Marco Tedeschi, Trieste 1866; 9) Della vita e delle opere del prof. S.D.L. commemorazione letta dal Prof. Giuseppe De-Leva.

ומלבד הספרים השתמשתי גם בזכרונות אנשים פרטים.

I

ביום ו', ר"ה אלול התק"ס, בשעה השביעית אחר הצהרים, נולד שמואל דוד לוצאטו לאביו חזקיה ואמו מרים מלכה, בעיר טריאסטי בבית נומר תרס"ז.

הוריו היו ילידי הכפר סנדניאל במחוז פריאול. אביו חזקיה (נולד כ' שבט תקכ"א) קבל הנוכו בעברית ואיטלקית, כתיבה וחשבון, מאביו ברוך, הוא מורו היחיד, ובשנת 1776 נסע לטריאסטי, אל אחיו הגדול דוד, וילמד אצלו שנה תמימה הרושת העצים. בהיותו בעל תכונה מלנכולית ו"מתרבות", היה מתעסק בשוכו הכיתה במסדתי הקבלה. למרות איידיעתו את הרקדוק והארתיגרפיה העברית, הרגיש חזקיה בנפשו נטיה חזקה לחבר ספרים. שד"ל בעצמו מיחס נטיה זו להתבודדותו וחסרון רעים וצורך גדול לאיזה דבר בשביל לבלות זמנו. בכל זאת יש ליחסה גם אל קנאתו בכני משפחתו, משפחת לוצאטו, המפוארה במחברים ומלומדים, וכיחוד קרוביו האחים הפייטנים ד"ר יצחק וד"ר אפרים לוצאטו. חבוריו הראשונים של חזקיה היו: "קני בת ציון", רשימה בסדר אלף-בית משמות אנשים במקרא ותלמוד, ו"פתרון חלומות", לקוטים מכל מה שנמצא בתלמוד על פתרון חלומות. שני החבורים האלה הם רק חלק חבור גדול בשם: "ספר חמדת הנערים, מלוקט מהוהר ומהנמרא ושאר מפרשים, חברתי אותו אני הקמן חזקיה בר ברוך בימי חרפי שנת התקל"ח ליצירה". גם השאר חזקיה פירושים לספרים רבים במקרא. בירח ספטמבר 1777 גורשו יהודי הכפרים במחוז פריאול, בגורת הריפובליקה הוויניציאנית, וביניהם יושבי סנדניאל. משפחת לוצאטו התישבה בטריאסטי. אז שכנה לזמן מה תאות החבור בחזקיה, אך להתאפק לגמרי לא יכול, וזכרונות ורעיונות שונים נשארו ממנו, וביניהם גם חבור על תרי"ג מצות, שכתב בזמן מאוחר להגירוש.

גם היה חזקיה חוקר וחושב במניקה. הוא היה הפץ להמציא מכונת perpetuum mobile (מתנועע תמיד), וגם המציא מכונה פועלת בקישור ועשה דוגמא קטנה; אולם להוציא את הדבר בפועל במלואו היה צריך לפחות לעשרת אלפי פלורין, ולו לא היה (כמו שאומר באגרתו אל פרנס הקהלה, בשאלו את עצתו בזה) אף מאה כסף. ר"ח ניסן תק"מ החליט חזקיה להקדיש מעשר הכנסותיו לדברי צדקה. מדה זו שמר גם שד"ל עד שנת תקפ"ט, אך מאז והלאה היו צדקותיו מרובות על המעשר.

תשע שנים חכה חזקיה לקרובת איש עשיר, אשר הבטיחהו האחרון לתתה לו לאשה; אולם לבסוף נתנו לאחר יתרון עליו, ואז באה לו הצעת אחותו, שדרה בגוריצה, לקחת לו לאשה את מרים מלכה, ויעש כן. נשואיהם היו ביום כ"ה ינבריום 1795. מרים מלכה היתה בת איש פריאולי, שמואל קורמונס, שנסע לארץ ישראל, ובמות עליו שם אשתו ואחת מבנותיו, שב לארץ מולדתו, ושם שנה את כנויו ויקרא בשם "לולי", באמרו: לא-לי עוד לעשות נכסים ועושר. במותו השאיר ארבעה בנים ואת מרים מלכה בתו, אשר עד נשואיה היתה משרתת בבית דודתה. מתכונתה היתה טובה ושקטה, סבלנית ופולימטית, קטנת-קומה ובריאת-יבשר. כל ימיה בלחה עם חזקיה בשלום ואהבה; היא היתה קוראת במקרא והוא מתרגם, ומחלקת עמו את החיים במלואם.

חזקיה היה חוקר עמוק, ירא ה' וצנוע, בעל ואב טוב, מְכַנֵּיק וחרש הרוץ, מלומד ואהוב לכל מכיריו, כיהודים כנוצרים. — בקצרה, איש ראוי להיות אבי אחד הגדולים.

נפוליון אמר: מבלי לחשוב הרבה אוכל להרויץ משפט. כי כל עתירות הילד תלויות רק באמו. ביחס אל שד"ל לא התאמת משפטו של נפוליון.

בתולדות הגדולים אנו רואים הרבה פעמים את החזיון הזה: האב מתנגד לנשיות בנו ומשתדל להרחיקו מן הדרך אשר בו עתיד הבן למצוא את "יעודו". הבן משתוקק לספרות, והאב חפץ לעשותו לסוחר; הבן נוטה בכל בינתו וחושיו למדעי הטבע, והאב נוזר עליו לעסוק בתיאולוגיה. הנער מתקומם בכל כחו נגד כפית האב, ולעורתו תחיש לפעמים האם ותשתדל להצילהו מחמת אביו.

אבל ההפך מזה נראה בשד"ל. אמו היתה מתנגדת לכל נשיותו ורגשותיו ותכריחהו לעסוק בחרשת העצים, ולבסוף, בראותה כי לריק יגיעה, אמרה לעשותו לסוחר, ורק מותה הפריע עצתה. כמעט שלא השפיעה מאומה על התפתחות כשרונותיו, ולא ירש ממנה כי אם הפליגמטיות שהיתה בה. באלפי אגרותיו כמעט לא יזכרנה.

לעומת זאת רבה היתה השפעת אביו: ממנו ירש שד"ל את ה"התרכזות" ועומק העיון, הפשיות רוחו, אופיו וטוב-מוגו, והעולה על הכל — רוח המקרא, שהיה ליסוד חייו. אביו נתן לו להתעסק בלמודים שלקחו את לבו, עד שמנה עשרה שנה. וגם אחרי כן לא עצבו בראותו שהוא לחוט במרה יתרה אחרי למודיו. ככלל הניח אביו אחריו רושם גדול בלבו של שד"ל. כל ימיו לא נמנע מלהזכירהו בכתביו ביראת הכבוד, אם רק הרשה הענין. ביחוד היה מזכיר בנעימות יתרה את פשיטותו ותמימותו הביבולית ועומק ידיעתו בספר הספרים הזה, ופנה מקום לדעותיו בפירושו. בדברו על החדור בדברי הנביאים, שאינו נקנה אלא מתוך שירי המקרא, ולא מתוך שירי יון ורומי, — יוסיף: "ואדוני אבי ז"ל, שהיה חרש עצים, ומימיו לא קרא הומיר או וירגיל, והיה קורא בתנ"ך בכל יום, הצליח להכנס במחשבת יעקב אבינו בשעה שאמר לישועתך קייתי ה'; ומנדלסון, שהעמיק החקירה בשירי האומות וכתב מאמר נכבד על הנשגב, לא הצליח הרבה בהבנת המקראות הסתמים אשר בתהלים". ככלל אהב להציב את אביו, כסמל היהדות הפשוטה, נגד מנדלסון, סמל היהדות "המושכלת", ובצאתו (במכה"ע "איוראעליטישע אנאלען") במחאה נגד מכ"ע צרפתי אחר, אשר אמר, כי ריגו ולוצטו והקולגיונים הפדובני מחזיקים ביסודי מנדלסון, — יקביל את אביו לעומת האחרון בדברים האלה: "אבי, חרש עצים עני, ידע, מלבד חכמת המיכניקה, גם הפיסיקה, שלמד מתוך ספרי בנימין מרשין. הלא הוא שנפח בי רוח החקירה האמתית והחפשית. . . בהיותי עוד צעיר לימים אמר לי, כי לא מצא בספר פידון (של מנדלסון) שום רעיון מוצק. אמנם הוא האמין בהשארת הנפש! אבל האמין בה בתור עיקר דתי, והוא האיש שבו ראיתי את הטיפוס של היהדות והפילאנתרופיה הכללית, הצדקה בלי להג הרבה, והבקרת הסכלנית ושוהה המחשבה המחובר לתמימות החיים וטהרם. — טיפוס שאני מחזיק בו ושקוה כי הקולגיונים הפדובני לא יחדל מלהחזיק בו".

שד"ל נולד להוריו אחריו מות עליהם שני בנים. בן שלש שנים שלוהו החררה, ואביו היה מלווהו יום יום, מהיותו חרד מאד על בנו זה שזכה ה' להכניסו בלמוד תורתו. בן ארבע וחצי בא שמואל דוד לתלמוד-תורה המפוארה והמציננה מאו בטריאסט. על דבר מוריו הראשונים לא נשארה לנו שום ידיעה. רק זאת נדע, כי בשנה השמינית לחייו היה לו מורה צעיר ומחיר במלאכתו, שלמד עמו ספר איוב, ואז התחיל כבר להכיר את יפי השירה האמתית. בשנה ההיא (1808) עבר חזקה לגור בביתו, שקנה לו

במגרש פונדרס, מחוץ לעיר, עוד בשנת 1800. הבית הזה, הנשקף על פני המישור, מראה הטבע ביפיו, הנכבדות, זריחת השמש וביאתו — הרהיבו את לב לוצאטו הנער.

כבר אז הונח בנפשו הורע שהצמיה אחרי כן את הפינומן הנפלא, אשר נראה בשד"ל כל ימי חייו: מלחמת התבונה והרגש, ה"יוניות" וה"עבריות", אלה היסודות ההפכיים שהיו שולטים תמיד בקרבו. באותה שעה שהיה שד"ל כלו מלא רגש, שירה ויפעה, היה לוחם נגד טפוח היופי, נגד פרחי הרגש שהתגשמו בפרי השכלת היונים; הוא, הפייטן, היה מנתח וחוקר קדמוניות ומתמרמר על האטיציסמוס, ש"אין לו פרי כי אם פרחים". חיון זה נראה גם ביחוסו אל רעיו; אגרותיו אליהם מראות לנו, כי בשעה שהוא מרעים על אוהבו בכעס יליד מוחו, לבו מלא רגשי אהבה לו...

למוד ספר איוב ולשונו הקצרה והנשגבה הביא את שד"ל לירי הכרת הצורך בפירושים חדשים, טובים מהישנים, לכתבי הקדש, והיה מודיע את צערו לחבריו הקטנים ואת תקותו למלאות בעצמו בימים יבואו את החסרון הזה ולהחליף פירושי רש"י בטובים מהם, ילידי שכלו.

בן תשע בא למחלקה גבוהה. פה היה מורה איטלקית ורומית רבי מרדכי יצחק קולוניה, סגן הרב. "היא היה — יספר שד"ל — זקן ומלומד גדול, בעל התנהגות נמרצה מאד, ובלבו כבדתיו כבוד גדול, עד כי הגה קל היוצא מפיו, מעשה קטן שבקטנים, הוליד כי התבוננות יתרה. הוא היה בימים ההם מדקדק גדול ומנוסה למדי במדע ובהיים. הוא הוא שנפח בו אהבת הדקדוק העברי ובקשת הבקרת והבחנה המדעית. יתור מעשר שנים הייתי תלמידו של קולוניה."

מורה התלמוד היה הרב אברהם אליעזר לוי, יליד ירושלים, אשר משנת 1801 היה רב ראשי בטריאסט. אצל למו שד"ל חמש שנים. לוי היה, לפי דברי האחרון, מחודד מאד בפלפול, אולם "פלפול נכון ולא סופיסטי, כצניעותו, שהיתה נמרצת, אבל תמה". הוא זה הרב לוי אשר נתן אחר כך הסכמתו על תרגומו האיטלקי של שד"ל לסדר התפלות כמנהג אשכנז, הנדפס בווינא בשנת 1821, ושמו של לוי התחם גם תחת ההקדמה האיטלקית לספר הזה. אמנם לפי דברי שהו"ל, תלמיד שד"ל, ידי האחרון כתבוה. בזמן ההוא התחיל שד"ל ללמוד אשכנזית אצל מאיר רנדניר, שהורהו איוה זמן גם לשון צרפת.

הלמודים העבריים, שעד עתה לא הניחו לו זמן פנוי, כי אם שעה או שתיים ביום, הוקטנו עתה בהכרח בגלל למודים אחרים. מלבד עברית, אשכנזית וחשבון, למדו בביה"ס ההוא גם איטלקית, צרפתית ורומית, גיאוגרפיה והסטוריה כללית.

בין המורים נמנו גם רפאל ברוך סגרי (Segrè) ואורי חי סרבל, הוא סגן המנהל הראשון היה חכם ומלומד מצוין והיה ידו של הירץ הומבירג. אחר הנוכחנשטורים בימיו קראו "חכם גדול וצנוע". הוא היה מורה החלק ההגיוני בדקדוק, שמוש לשון אשכנז ורומי, והיה מטעים לתלמידיו את יפי הסגנון האיטלקי.

סרבל הורה עברית, צרפתית, גיאוגרפיה והסטוריה. לו היתה ביבליותיקה יקרה (שהיתה אחרי מותו קנין בית מדרש הרבנים הברסלאוי), אשר השתמש בה שד"ל גם אחר כך, בעבודתו ב"אוהב גר". סרבל היה בעל ידיעות רחבות והרחיב והגדיל את חוג ידיעות תלמידו. ביראה וכבוד היה נושא על שפתיו שם מנדלסון, ניוטון וגדולים אחרים, ובלמדו מתוך ספר צרפתי את ההסטוריה הכללית, הוסיף מעצמו דפים אחרים, המכילים תולדות היהודים משיטום עד קארל הגדול.

בן אחת עשרה שנה (מרחשון תקע"ב) נסה שר"ל לכתוב דקדוק עברי בלשון איטלקית, ובן שתים עשרה התחיל לעסוק בנתיבת "ספר איסופו, איש נבון וממשל משלים נאים, והוא כולל שני ספרים: ספר חיי איסופו וספר משלי איסופו, מתורגם עברית מאת שמואל דוד לוצאטו הקטן בשנת ובתחוננים אובילם בפרט קטן". וגם כתב איזו פירושים על התורה.

בימים ההם כבר קננה בו האהבה לספרים יקרים וכתבי־יד, והיה מנקר בגל של הספרים הקרועים והישנים המוטלים בפנת ה"תלמוד־תורה". שם מצא את הספר שהשתמש בו אח"כ במשך שנים רבות לרגל הקירותו בתרגומים, אשר על אדותיו הוא כותב ב"אוהב גר": "נשאר טמון בחשך ואיש לא ידעו, עד אשר הקרה ה' אלהי לפני ומצאתיו מושלך בין בלויי הספרים הגנוזים בעלית בית הכנסת ועומדים לקבורה. ואראהו ואחמול עליו, ואחמדהו ואקחהו, ואביאהו אל ביתי, והנה הוא שלם מראש ועד סוף, איננו חסר דבר, רק שמו ושם כותבו איננו כתוב עליו, ואני אקראהו יאר כי בשנת יא"ר לאלף הששי הועתק".

בבית הספר ראה גם כן "ערוך" כתבי־יד ישן חסר ראש וסוף מונח באחד הארונות, ונשאר זכרונו בלבנו, והיה נכסף לו תמיד, ובשמחה קנהו במחיר רב אחרי לי"ג או לי"ד שנים. "בשנת 1812 — יספר שר"ל — אנה המקרה לידי רומן צרפתי בשם "אלכסיס" (שם מחברו לא אדע) וקראתי ממנו דפיט אחדים. אלכסיס היה נער מטופח ומחונק, ומקרים רעים הכריחוהו לגור בין אכרים ורועים. ויהי היום וישן בשדה, ובצדו שירי וירגיליוס, יתרו מחייו הקודמים. ויעבור אדם גדול על פניו, וירא את הספר, וידבר עם הנער ויכיר את מולדתו ותכונותיו הרגשתי צורך בכגדים חדשים. אבי לא יכול או לא חשב להכרחיות להכניס לי, ואגמר בלבי לעשות כאלכסיס. באחד ימי אקטובה, בשעה השמינית בבקר, לקחתי את הספר "החובות המוסריים" (Doveri morali) מאת פרנטיסקו סואבי, וחחת לכתי לבית הספר יצאתי את העיר ואלך שעות אחדות עם הספר בידי מבלי דעת אנה פני מועדות. יהודים אחדים שאלוני על דבר דרכי ויאמינו לתשובתי כי הולך אני הכפרה. אחרי כן שאלני נוצרי אחד, בלתי מכירני, וביאותו את מבוכתי בתשובתי יעצני לשוב עמו. ואני, אם מהיותי יגע מעמל הדרך או מהוכחי כי צדק הנכרי הטוב במשפטו שבתני עמו ואראהו את בית אבותי ויביאני שמה ויתנגני על ידם. לאשרי היתה השעה אחר הצהרים, שאז היותי רגיל לשוב מבית הספר, ולכן היו אבותי שלווים, כי חשבו שהלכתי שמה. אבי נתן להנכרי הטוב עשרה קרייצר, לא הוכיחני מאומה על משוגתי ונשב אל הלחם כיום יום. אמי הכינה לי מלבוש מאחד בגדית. המלבוש היה צבוע כבגדי הנשים, ובלבשי בפעם הראשונה את בגדי קראו אחרי נערי הרחוב: אפיסקופוס! אפיסקופוס! ולא הפצתי ללבישהו יותר. אחרי כן צבעו את שלמתי שחור ואלבשה. ה' הוא היודע כמה שגעונות אחרים היו באים לי אלו הייתי קורא רומנים אחרים בימים ההם".

בראשית שנת 1813 חלה שר"ל מחלה אנושה, והד"ר פריצי, שהיה רופא ביתם, מצא סבת המחלה בשקידה יתרה. ובעצתו לקחהו אביו מבית הספר והיה שולחו רק לשעורי התלמוד של לוי, ויתן לו ספרים עברים למקרא, וכיניהם "ספר הכרית" וגם למדהו חרשת העצים. בימים ההם החל לכתוב גם שירים, עברית ואיטלקית.

II.

כשני ירחים קודם מלאת לשר"ל שלש עשרה שנה נתן לו אביו למנחה פנקס, לרשום בו את רעיוני לבו. בלי ספק בחר במנחה כזו מאהבת עשות־ספרים שהיתה מקנת כלב הוקיה ושרצה להנחיל לבנו. ואמנם מנחה זו חוקה והגדילה באמת את האהבה ההיא גם בלב הבן וגרמה לבלתי אבוד לו כל מחשבה הבאה במוחו.

בשנה ההיא, בעברו על פני ה"עין יעקב", גלה שד"ל וימצא, כי בימי התלמוד לא היו עדיין הנקודות והטעמים. את מציאתו זאת השמיע לאביו, והוא נתעצב על זה בתחלה מאד, ובכוא הר"ר פריצי לבקר את אמו בחלותה, ספר לו חוקיה מזה. פריצי היה איש חכם ומלומד גדול וינסה להוכיח לשד"ל מן התלמוד, כי הנקודות מוצאן עוד מזמן עזרא. האחרון החריש בענותו, אולם עמד על דעתו, כי בכל אופן לא היו ציונים כתובים בימי התלמוד. ודעה זו הולידה בלבו עוד אחרת. הוזהר מזכיר את הנקודות והטעמים, ואם כן מן ההכרח כי גם הוא מאוחר כמוהם, ולא כמו שרנגילים ליחסהו לרבותינו הקדמונים. החקירה הזאת התרחבה אצלו אחר כך, ותוצאותיה היה הספר "ויכוח על הקבלה", שיצא בשנת תרי"ב. אז התחילו דעותיו להתרחק מעט מעט מדעות אביו; אולם האחרון נשא זאת במנוחה. רק פעם אחת צער שד"ל את אביו בכפירתו זו. אמו היתה חולה את חליה אשר מתה בה. כראות אביו כי כל תפלותיו לא יועילו, חשב בצדקתו, כי תפלת ילד חמים תוכל לפעול יותר, ויחפוץ ללמד את בנו להתפלל על פי הקבלה ב"כונות", זאת אומרת: לקדש הרעיונות ולטהרם מכל ארציות ולעלות בהם לעולם העשוי, משם ליצירה, בריאה, וכן הלאה דרגות דרגות עד "אדם קדמון", ולחלות פני "אין-סוף" לפנות לתחינות המתפלל ולמלאות בקשתו ולמלטהו מצרתו. ושד"ל, מחדלו כבר להאמין בדברים כאלה, השיב את פני אביו.

13 אפריל 1814 מתה אמו ותעזוב לאנחות ועמל אב ושני בנים צעירים ומפונקים. עניות המשפחה לא הרשתה לקחת משרתת, ובהיות הבת קטנה עוד הוכרח שד"ל להיות במשך שנים רבות המבשל והמנהל לכלכלת הבית, לפי מה שהורתהו בענין זה בת דודו. היא הפייטנית רחל מורפורגו, אשר בכל חייה, וביחוד הספרותיים, לקח שד"ל חלק. בכואו בימים היה זוכר את שבתו כפעם בפעם לפני התנור, שקוע באיזה ספר פילוסופי, בבטחו על האש, כי תמלא חובתה, והנה בא איש החדרה ויעירהו מקריאתו, כי מלא הבית עשן.

אמו, כראותה שאיננו נוטה ללמוד חרשת העצים, היתה חושבת תמיד להביאהו לבית מסחר. אולם מותה הפריע את מחשבתה. לאביו היתה ביבליותיקה עברית הגונה ובספריה הגה ולמד כחפצו. רק חסרון ספרים איטלקים היה מורגש לו מאד. מלבד זה היה הולך יום יום לבית דודו, כי גם שם היתה ביבליותיקה עברית, וביחוד ספרי הדקדוק הקדמונים אשר עוב דודו, דוד לוצאטו, ירושה לנכדו יצחק, אחי רחל מורפורגו. שם היה מבלה שעות רבות בקריאה וחקירה עם רחל. לדעתי התחיל להבראות בו כבר אז הקשר לדקדוק העברי וכל המתיחס אליו, ולא מעט היתה השפעת ספרי הביבליותיקה הזאת. שהיו רובם בדקדוק ופילולוגיה, על חקירותיו המאוחרות. ומיעוט הספרים הלועזים הקנה לו גם את עומק ידיעתו בעברית, על ידי רבוי חקירתו וקריאתו.

מן הספרים האיטלקים היו לו ספרי סואבי: הספורים המוסריים והחובות המוסריים, ואחר כך קנה מכסף הנקבץ על יד (כי אביו לא עזבו מימיו בלי איזו אנורת) גם את ספרי סואבי האחרים.

גם היה קונה חבורי קונדילק, ספר ספר במחיר 15 קרויצר. קונדילק ולוק השפיעו עליו הרבה. מהראשון למד לרבר ולכתוב בקיצור ובכירור, לנתח כל דבור, להסיר מלבו ומכתביו דרך הלעג והלצון וערכוב הענינים ואספת מאמרי זולתו ללא הועיל והבאת דברי זולתו בויופים, בהשמטות ובחלופים. ביחוד פעלו עליו והקנו לו את הדרך האנליטית

הספרים: *L'art de penser, L'art d'écrire, La langue des calculs*: תכונה זו היתה מתגדלת ומתרחבת על ידי שמוש בלשון עברית ופירוש רש"י על התלמוד, ששמר לו שד"ל אהבה וכבוד במדה גדולה עד יומו האחרון.

באביב 1815 נמצאה כבר בידו מחברת כוללת ל"ז שירים בשם "כנור נעים". ביניהם היתה גם שירתו על סדר העבודה (כנור נעים עמוד כ"ט). נעלים מאד היו רנשי אהבתו ורחמיו על כל חי. בילדותו כתב שירים אחדים בענין החתולים, אשר היתה לו אהבה יתרה אליהם, והיה ער פעם אחת כל הלילה לבלתי הפריע מנוחת החתולים הילודים במשתו. כשהוקין היה אומר, כי ההורג עכבר מוכשר להרוג גם אדם.

בשנת 1814 כתב בפנקסו תכנית עבודה ספרותית לעשרים ושש שנים: שש שנים לחבור קונקורדנציה שלמה על השמות, הפעלים והמלים, אותיות השמוש ושמות פרטיים; תרגום שלש שנים, פירוש תנ"ך על פי הדקדוק שלש שנים; ספר-מלים עברי-איטלקי ואיטלקי-עברי שתי שנים; פירוש תנ"ך על פי התלמוד שתי שנים; פירוש מדעי לתנ"ך עם רשימת המצות בשיר חמש שנים; מאמר על המדעים, על פי הפירוש הנוכח, שלש שנים.

אחרי יציאתו מתלמוד-התורה היה עוסק רק בלשונות עברית, איטלקית וצרפתית. את האשכנזיות והרומית עזב כליל. והנה התעורר בו, מקץ עשרים ירחים לצאתו מבית הספר, הרצון לתלמוד חכמת הרפואה, והיה מוכרח, כמובן, לתלמוד גם רומית, שהיתה לו לזרא, ומי יודע אם היה מאריך ללמדה, לולא הלקסיקון התלמודי של בוקשטורף והעברית-ארמית של קוציוס, שמצא אצל דודו יהודה לולי. הספרים האלה, הכתובים רומית ועוסקים בענינים אהובים לו, הביאו בלבו החשק והסבלנות לתלמוד הלשון ההיא, עד שהשתלם בה וידעה על בוריה, אם אמנם יותר נקל היה לו תמיד לכתוב עברית, כנראה מאגרותיו הרומיות וכעדותו בעצמו באחת אנרותיו אל הד"ר זקש.

בלשון אשכנזי היה עסקו מעט, והספר האשכנזי הראשון שקרא בשקידה ועיון היה *Lehrgebäude* של גויניוס, שבא לידו בשנת 1829. ירחים אחדים טרם עזבו את טריאסטי לבוא לפרובה, וכבואו לפרובה היה קורא הרבה בספרים שהיה מקבל מנרמניה, וביניהם פירושי גויניוס, דקדוק איבלר, היסטורית יוסט, ספרי צונץ וגינר, ועוד רבים אחרים. ובכל זאת לא מצא מימיו די עז בנפשו לכתוב ולדבר אשכנזית, וגם היה מבקש מן הכותבים אליו בלשון זו לכתוב בכתיבה רומית, כי קשתה עליו קריאת האשכנזית.

בשנות 1815—16 למד חרשת העצים, מלבד קראו וכתבו עברית ועסקו בחבור מאמרים נגד קדמות הזוהר ופירושי המקראות. ועם זה היה מלקט דוגמאות מדרכי השירה העברית, מכלכל הנהגת הבית ומעתיק כתבות המצבות אשר בשדה הקברות.

בין הספרים שקרא אז היה *Les caractères* מאת *La Bruyère*, שהיה חביב עליו מאד בשביל קוצר סגנונו ודיוקו. וביחוד עשו עליו רושם הטורים האלה: "האיש הדואג בעבודותיו הספרותיות לבני דורו בלבד, אוהב עצמו יותר מכתביו, צריך לשאוף תמיד אל השלימות, ואז יתנו לנו הדורות הבאים את הצדקה שמנעו ממנו בני דורנו". הרעיון הזה נשאר בלב שד"ל והיה פתגמו תמיד ומגמתו העיקרית ככל חבוריו ומעשיו. הרב לוי היה מעוררו ומפציר בו להכין עצמו לרבנות והיה מבטיחו להמציא לו כסא רבנות לשנת העשרים לחייו; אבל שד"ל היה משיב לו: הרבנות נותנת לחם לבעליה ורבו הקופצים עליה, אולם למורי הלשון והבקרת שנואים הם, וחובותי להקדיש עצמי להם. ומלבד זאת היה מטבעו ביישן וקולו נמוך, עד כי חשב את עצמו בלתי מוכשר לזה.

עד קיץ 1816 היה שד"ל מבקר יום יום את שעורי הרב לוי בתלמוד, ואחר כך היו עליו למעמסה, לא באשמת הלמוד, כי אם מסבת קלות דעתם של התלמידים. כל ענין קטן היה נותן להם סבה לשחוק, ובתשובה על מוסר הרב היו משילים את האשמה איש על רעהו. פעם אחת בשחוקם, ושד"ל לא אשם בדבר, דבר אליו הרב קשות, ולא יסף עוד שד"ל לבא שמה.

בעת ההיא היה מבקר גם את הרב קולוניה, שנתעור, והיה קורא לפניו וכותב בשבילו. כי גם בהיותו עור היה הרב דורש בכל שבת, ומלבד ציטטות ביבוליות היה מסתייע בדרשותיו גם בספרות הרומית. הכבוד הגדול שהיה לב שד"ל רוחש אליו היה מתמעט והולך כאשר החל להכירו היטב. כי נראה לו שדיעתו הגדולה היתה תלויה יותר בוכרונו מבשכלו, ולדרשותיו היתה רק יפעה חזונית והרור מליצי. וגם תכונות נפשו של הרב והתנהגותו עם הבריות ב"דרך ארץ", אפילו כנגוד אל האמת — לא ישרה בעיני שד"ל.

הרושם הוה נשאר עמוק בלב שד"ל, עד כי ארבעים ושלוש שנים (1359) אחר כן כתב:

"לכבוד האמת אשנה ואשלו, כי החכם ההוא (קולוניה), מלבד רוב ידיעותיו בתורה ובחכמות ובלשונות, היה צדיק וחסיד, והרביץ תורה הרבה, ונטע בלב תלמידיו וראת שמים ומדות טובות, ואשרי הקהלה שאדם כמוה שרוי בתוכה, והנני רואה כי הרושם הרע, שגרשם בלבי לאותו דרך ארץ שהיה בו, לא נרשם בלב שאר תלמידיו, ואין אחד מהם שיוגת אותו על כך, גם אין בהם אחד שקבל שום הפסד בדרכיו ומדותיו מפני שלמד ושמש לפני החכם ההוא. מכאן רואה אנכי כי הוא ד"ל היה זכאי, ומדותיו הועילו לכל הקרבים אליו, א"כ (לפי מצב העולם ותכונת רוב אנשיו) טובים ומועילים היו כל דרכיו; ואותו תלמיד, שאחד מדרכי רבו לא היה לרצון לפניו, הוא בטל כמיעוטו ואין ראוי ליתן דופי באותו הרב עד שיבאר ה' שמים חדשים, ומלאו פני תבל שד"ל"ם."

הנני חושב, כי "דרך ארץ" מדומה זה של הרב קולוניה והמדות הפשוטות והנעלות של הרב לוי, היו ההתחלה והיסוד לשטתו של שד"ל, ליחס כל פחיתות לאנשי אתונת, או, לפי בטויו הרגיל, אטיציזמוס, וכל מדה משוכחת ליהודאיזמוס, ושיטה זו היתה הולכת ומתגברת בשד"ל כל ימיו.

בחדש מאי 1816 בא למריאסטי בן דודו של שד"ל, שמואל חיים לולי מגוריצייה, בתור מורה בבית אחד נכבדי העיר, ועמד במשמרתו זו שלש שנים. הודות להתבודדותו התודע שד"ל אל לולי רק כששה ירחים אחרי בואו, ומני אז נשארו ידידים נאמנים כל ימיהם. לולי היה גדול משד"ל שלש עשרה שנה והיה מתון בדעתו ונוח בדבורו, חקרן עמוק ומבין בכל דבר הבא לפניו. לא היה עובר יום מבלי שיתראו וישוחו. שד"ל היה מציע לפניו את מחשבותיו ועבודותיו, ולולי היה מנתחן ומבקרן, ובאופן זה היו מתחדדים ומועילים איש לרעהו. וביחוד מצוינים וכוחיהם על קדמות הוהר, ערך הקבלה וקדמות הנקודות והטעמים. שד"ל היה מתנהג לאור שכלו ושלול, כמובן, את כל אלה, ולולי היה מאמין בקבלה ומשתדל על כן להחזיק בכל עני בקדמות יסודה, הוהר, ולהנין עליו.

כעבור שנה אסף שד"ל בספר את יסודותיו נגד קדמות הוהר, הנקודות והטעמים, בשם "מאמר הנקוד". לולי רצה להחזיר את שד"ל מרעותיו אלה ויכתב אל י. ש. ריגיו על דבר המתברת ויצייר לפניו בצבעים מבהילים את התוצאות הרעות אשר תוכל לגרום לאמונה מחברת כזו. וימהר ריגיו ויסתור את דעות שד"ל. והאחרון חזר וסתר את דברי ריגיו לפני לולי. באחרונה ראה ריגיו את חווק דעות מתנגדו והחליט לבלתי התוכח

עוד, ובסוף דבריו יאמר: „תעזוב מאמרו על הנקודה, יבש היה נקודים“¹). אחר כך, בספטמבר 1818, נסע ריג'ו לטריאסטי ויתרע אל שר"ל.

י. ש. ריג'ו היה למדן גדול וסופר מהיר. סגנונו הוא כביר ויפה ועשיר כאחד, ומפכה כמעין, כן בפירושיו וכן בפילוסופיה, באגרותיו ובחקירותיו היותר מפשטות. היה פייטן בעברית ובאיטלקית ובעל ידיעות רחבות. לעמית זאת היו דעותיו בעניני אמונה ודת רפות מאד ובלתי תמידיות. ריג'ו מנשא את חכמי המשנה והתלמוד כמבואו ובפירושיו, ולעמית זאת ישפילם ב„בחינת הקבלה“, ויחד עם זה משתדל להסכים את התורה עם הפילוסופיה. אבל שר"ל היה ההפך ממנו בכל אלה. הוא היה מחויק בכל עו בדעותיו והיה מזויג ונלחם על אמונתו תמיד, עד יומו האחרון.

לא מעטה היא התועלת שיצאה לשר"ל מהתודעותו אל ריג'ו. באגרותיהם שהחליפו במשך ל"ז שנה נדונו הענינים העומדים ברום עולם היהדות. שר"ל ויש"ר הם שני קוטבים הפכיים שאינם יכולים להשלים ולהתאחד בחקירותיהם. נפלאה היא אמונת שר"ל לירידין. למרות כל התנגדותו לריג'ו, לא השמיע כל ימיו את משפטו עליו. רק אגרת קטנה נשמרה, שבה הביע בקיצור את רוחו. כונתי בזה על אגרתו אל יוסף לטיס (Epistolario p. 830). וזהו תכנה:

„בסוף אגרתך המלטת מליים: הודיעני משפטך על „בחינת הקבלה“. אומר לך, כי הספר ההוא, כמו האחרים של המחבר, הוא שטחי ומקולקל מצד המדע, ומוזיק ומסוכן מצד הדת. הייתי וידידו ל"ז שנה, וכבדתי תמיד כהיותו זקן ממני, ומפני הכבוד התאפקתי מלפרסם התנגדותי לספריו האחרונים. ואולי אהיה מוכרח לברר דעתי באיזה מקום“.

בשנת 1818 התחיל לחבר ספר פלוסופי-תיאולוגי בשם „תורה נדרשת“. בימים הטובים ההם, אשר היה יושב מחוץ למחנה, ואין איש מאנשי עירו מכיר אותו, בימים ההם, והוא בן שבע עשרה שנה, סבב את לבו לכתב ספר לחזק האמונה, והשלים ממנו כ"ד פרקים. אחר כך, סוף 1818, שם לבו אל ספרו לכתבו שנית בשנויים, הוספות ונרעונים, ועשה בזה ששה פרקים. אך בספטמבר שנה הדיא התעורר בו החפץ להעמיק חקר בנדרפי לשון עברית ובקדמותה ומקורה, והחקירות האלה משנו אותו אחריו עד כי שכח את ספרו.

במרוץ הזמן שב להתעמק בדברי אמונה ובפרטים אחרים שנה את דעתו, אשר הביע בכתביו הקודמים, והיה בלבו לשוב שלישיית אל ספרו. אולם בחוסיפו לדעת את מחשבותיהם ואמונותיהם של בני דורו, ראה כי לא יוכל להועיל בדבריו על האמונה לאנשי כל המפלגות, ועל כן משך ידו ממלאכתו. אבל גם אחרי כן, בכל פירושיו וספריו, אם רק הרשה לו הענין, לא חדל מלהכות על קרקד הכופרים.

אם נתבונן בספר „תורה נדרשת“ על חפש שכלו של מחברו, נמצא בו בחוקר החפשי והעציר הזה, גם יהודי תמים, מאמין ונאמן. מלבד דעות אחרות קלות-ערך שבספר זה, אשר מאהבתו אל האמת לא נמנע בעצמו מלבטלן אחר כך, הנה הרעיון הראשי המפעם בקרבו לא פסק מללכת ולהתחזק בו עד יומו האחרון, והוא: כי האדם מחויב בהחלט להשתמש בשכלו, באורו אשר השריש לו אלהים במוחו, להכיר אמתתם וטובם של אמונתו ומעשיו; להעמיק החקירה, לשפוט בצדק ולעשות הכל בחפשויות ודעת; כי

¹ אגרותיהם של ריג'ו ולולי, המלאות ענין, נמצאות בין יתר כתביו לולי שהוצאתי לאור על ידי פרופ. קסטיליוני בשם „דבר שמואל“ (קראקא תרנ"ח).

תורת אלהים לא תחת מפני האור ולא תפחד מפני הבקרת האמתית... וגם כי מצד אחד אין מגמתה הורעת האמתיות, כי אם התועלת, להרגיל את היהודי במצות ומעשים טובים ולהדריכו בדרך ישרה.

בין שיריו, פרי העת ההיא, יחשב גם השיר "חלק כחלק יאכלו", על דבר שוויון משקל הרעות והטובות בכל מקרי החיים. הפרדוקס הזה הוא מראה נפלא בהלך התפתחות מחשבתו. מתולדות הרעיון הזה לא נשאר לנו מאומה ואין אנו יודעים איך בא בלבנו. רק זאת נדע, כי לא עובדו כל ימיו ועשה עליו רושם גדול, ובקבוץ אגרותיו, העברי והלועזי, יעבור כברית. האמונה הזאת בשוויון משקל הטובות והרעות פתרה לו שאלת צדיק ורע לו רשע וטוב לו. עדרה אותו בכל פגעיו ומאורעיו הקשים, ומצרותיו קוה תמיד טוב, כמו שנבא רק רע על תוצאות הצלחת הרשעים, והיא, האמונה הזאת, נתנה לו גם כן מופת על מציאות ה' והשנחתו. אולם הסבך, לפי שטתו, מחליק לשונו לבריותיו ומיפה להם ההוה נגד האמת, רק לקיום העולם. כגון הבחור, הלוקח לו אשה ומקוה לחיות חיים נעימים עם האשה אשר לקח, לא יחשוב עד כמה קשה תהיה פרנסתו, כי בעת שתתגבר עליו תאותו יעלם ממנו המצב האמתי, וזה צריך לקיום העולם. וכן כל שאר התשוקות הן כלים שהטבע משתמש בהם לרמות בני אדם ולהוציאם ממנוחתם בעבור השגת טוב מדומה, אשר כבואו והנה הכל. ככה שוררת האילוה בכל ומגמת הכל רק התועלת.

ובצדק העיר ד"ר ברנפלד (במחברתו "דור חכם"), כי זאת השטה הפילוסופית של התקוה הרמיונית, האילוית, בעולם הבריאה, היא העקרית בשטת היואש של שופנהוור ושל תלמידו הרטמן; ומה שהביא את בני דורנו לכפירה הביא את שד"ל לאמונה ובטחון בה. בשנה ההיא החל לקרא "בוהר" על הסדר ולהעתיק משם את המקומות הדרושים לצורך חקירותיו. גם עבר בשנה ההיא ובחרף 1817 עם אביו על פני התלמוד הבבלי, מלבד המסכתות שלמד אצל הרב לוי ואצל אביו מקודם, למען "קנות לו מושג על התלמוד ולרעת מה נמצא בו ומה לא, וביחוד להוכיח אם ימצא בתלמוד עקבות הנקודות והמעשים". לחכמית זו התחיל גם כן לעבור על מדרש רבה והפסיק ב"שמות", אשר מצא שם תיבת "פסק" והחליט מזה כי המדרש מאוחר לתלמוד.

מי יודע כמה היה שד"ל נשאר בכיתו ולא היה נודע אף לקרוביו, מסכת ענותנותו ובידיותו ושתיקתו הטבעית, לולא אהבת אביו שהוציאתהו ממסתריו.

9 יוני 1818 היתה בטריאסטי חתונת בת יוסף אליעזר מפרורגו, אחד מנכברי העדה. החתונה הוחנה, כנהוג אז, בחידה שהוצעה לפני הקרואים לפתרה. ויהי כשמוע זאת חזקה, וילך אל מחבר החידה (שמשון זרח פינקרלי) ויבקשהו לתת לו העתקה ממנה ויקחה ויביאה אל שד"ל לפתרה. אולם האחרון השיב פני אביו, באמרו, כי ללא תועלת יהיה עמלו, אחרי אשר סוף סוף לא יוכל ללכת לבית זרים להודיע מציאותו. ויתחיל חזקה להתעסק בעצמו בפתרון החידה. בראותו זאת, חס שד"ל על עמל אביו וזמנו ופתרה לו. למחר חבר בעברית סוניש על החידה ופתרונה, עם מבוא בחרוים, בלשון איטלקית. וחזקה מסר לניסו יהודה לולי את השירים, להראותם להקרואים, ויקראו לסניהם וייטבו בעיניהם.

מאז והלאה לא נחבא עוד שד"ל, ורבים בקשו קרבתו ויקרישו לו שיריהם, והוא הקריב על זה שירת תודה לאלהים.

בוה תכלה תקופת חייו הראשונה, תקופה אשר בה, הודות לענותו ועניותו, נשמר
בטהרה, הרחק מקלקול החברה; עתה, אחרי היותו לאיש יודע להבחין בין טוב ורע, יכול
כבר לבוא בחברת אנשים בלי כל סכנה לרוחו.

בעת ההיא החל אביו לפצור בו שיבחר באיזו מלאכה המחיה את בעליו, והוא אסם
אזנו, כי היה שקוע בלמודי היהדות ויחשוב כי צריכה היא לריפורמה.

הוא מצא את האמונה רעועה ונשחתה על ידי המקובלים, כתבי הקדש שגנו על
ידי המעתיקים והנקרנים, ומוכנס נחשך באשמת המפרשים הקדמונים והחדשים, הדקרוק
נעבד רק בחמירותו, בלי רוח פילוסופיה, וטעם הופי נשחת גם הוא בפואזיה ופרוזה.
וראשית תשוקתו היתה להביא שנויים בכל אלה ולהביאם למצבם הראוי. ואף כי היה
עובד בהרשת העצים, בכל זאת היה לבו מלא מחשבות אחרות, עד כי לא עצר עוד אביו
ברוחו וידרושו ממנו להתום על האגרת שכתב, היא אגרת העדות, כי מלא חובתו לו וכי
מהיום והלאה אין אחריותו עליו.

(עוד יבוא).

מקרא הציונים.

(לזכר הקונגרס בבוליאה).

מגולל בדמיון כמים מגרים.
ובעמדם גד אחד וברדתם יחד —
בשר מי אז לא יסמר מפחד?
תברדנה נא יחדו גם דמעות עמנו
תבאנה נאד אחד מתפוצות הגולה.
אם פדת אין עמנו — עוד חי גאלנו
וקמה ובאה השעה הגדולה.
ואחרון על עפר את קולכם יעלה.
הראשון ליסד המעלה.
ובדברי ימינו המלאים אגחות
תאצר כפננה דמעתיכם הקדושה.
מציבי הדלתות ובני המספחות
יפירו מי ירה האבן הראשה;
אך גם במחשבים פשמש בל ידעך
זכרונכם בעמכם הנדח . . .

ה. נ. ביאליק.

איד עמכם קבצכם מפנות הגלה.
נאקתו המרה את בלכם הקימה —
והגה נהייתה המראה הגדולה
ותפרץ ממקורה הנאמן הדמעה
הגדולה, תבהירה, הנעימה, החמה,
אליה נתפלל זה כמה . . .
אין זאת פי אם באו עד נפש המים
ובקבת העין הרעה נגעה.
פי קרעה הצעקה את לב השמים
ושאל בעדנו לרחמים קראה. —
ולבב מי לא עלץ ברעדה לקראתכם
לא ברך מרחוק ענתכם?
מבנפות הארץ לא זמירות הבאתם —
פי קינות נושנות החדשות לבקרים;
ילעני השמש את עמכם הראיתם.

ספרים חדשים.

לוח ארץ ישראל שמושי וספרותי לשנת התרנ"ח. נערך בעזרת חכמים וסופרים מצוינים מאת אברהם משה לונץ. שנה שלישית, ירושלים תרנ"ז.

תחית ישראל בארץ אבותיו — הרעיון הנעלה הזה, משאת נפש כל בני ישראל הנאמנים לעמם, לא יוכל להיות מקופל ומצומצם רק בחוג צר של עבודת האדמה בלבד, כי עבודת הרוח אף היא תופסת בו מקום רחב. לא על הלחם לבדו יחיה כל עם, ובפרט עם ישראל, הנקרא בצדק עם הספר. על כן נקוה לתחית הספרות, יחד עם תחית העם, ונאמין שעתידה ארץ ישראל להוציא תורה ואורה ולהספיק מזון רוחני לבני הגולה כמו בימים מקדם. כל בשורה טובה הבאה מא"י בדבר מצב המושבות ושכלולן תתן שמחה בלב כל ח"צ באמת, אך לא פחות, אם לא יותר, ישמחו ויתענגו, למצער, אלה ח"צ המבינים את הרעיון בכל תקפו, בראותם בציון סימן טוב בנוגע להפרחת ספרותנו. בדבר האחרון הזה אמנם לא ישפיע הזמן על ח"צ רב טובה. עוד רחוק היום אשר בו יאמר עוד הפעם מציון תצא תורה, ולע"ע עוד מעט מאד נעשה שם לטובת ספרותנו הדלה, אבל איזה סימנים טובים ניכרים מזמן לזמן. ואחד הסימנים האלה הוא בודאי הלוח היוצא בירושלים זה שנה שלישית ע"י מר לונץ, אשר כבר הביא ברכה לספרות א"י בספריו "ירושלים".

לוח השנה הוותק, כמו שני הלוחות הראשונים, מועיל הוא ליושבי הארץ בחלקו השמושי, המכיל ידיעות מועילות ונחוצות, אך לנו יושבי חו"ל יקר הוא ביחוד בגלל חלקו הספרותי.

בראש החלק הספרותי נמצא מאמר גדול בשם "מסביב לעיר", שהוא המשך המיול בסביבות ירושלים, אשר ראשיתו באה בהלוח הקודם. בעל המאמר, מר שמשון, בחר לו דרך ספורי למען תאר את כל המקומות סביבות ירושלים בסגנון פופולרי מושך לב הקוראים, "להראותם את כל שרידי זכרונותינו ולבאר להם את חכונת ושמות המקומות" (1) ולהעיר על קדמוניותם ותולדותם. בשנה הקודמת סבבו את כל פאת דרום העיר ומזרחה, ובשנה הזאת את יתר החלקים, ובדרך הלכנס יתכוננו ויכירו לדעת את פרטי המערות העתיקות, כמו מערות צדקיהו וירמיהו ושמעון הצדיק וסנהדרין קטנה, גם קברי המלכים ועוד שרידי זכרונות כאלה. הציור הזה, שיש בו לפעמים הרחבת דברים יותר על המדה הדרושה, טוב הוא ביחוד למקרא בני הנעורים. — גם במאמר השני: "ירושלים החדשה", ימצא עונג כל קורא ח"צ, בהודע לו פרטי השכונות והפרוורים שנוסדו

(1) צ"ל תכונת המקומות ושמוחם. הגני מעיר על הדבר הקל הזה, וען כי סמיכות כזאת, שאיננה לפי רוח שפתנו, מצויה היא מאד בהלות, וספריו נכשלים בה במקומות הרבה.

בשנים האחרונות בסביבות העיר במספר רב, ער כי כמשך זמן קצר נבנתה ירושלים חדשה מחוץ לחומת העיר, ולפי המספרים אשר אסף בעה"מ יעלה עתה מספר כל השכונות והבתים הסמוכים להם לסך שלשת אלפים ושלושים וארבעה. — לידעת הארץ יחשב גם המאמר ע"ד "הלכנון, תכונתו ותכונת יושביו", שהיטיב לתרגם ה' שי"פ רוזן מהס' "פלשתינא מתארה באומר ותמונה" להח' אָבֵרס, אף כי באיזה מקומות בו ניכר ביותר שתרגם לפנינו ולא מאמר מקורי. — בלוח זה יבוא גם מאמר בשם "ההתגליות החדשות במחקרי הארץ במשך שלשת השנים החולפות" מאת האדרכל הד"ר שיק, והמו"ל הנכבד יבטיח אף לעתיד לפרסם שנה שנה את כל ההתגליות החדשות. התקן החדש הזה טוב ויפה הוא וראוי רק לשבח. אך על זאת יש להעיר, כי בעה"מ אהו לשון קצרה ביותר גם במקום שראוי להאריך ולהסביר הרבה להמון הקוראים. במאמר כזה, הנערך לא לאנשי מדע, כי"א בלוח למקרא העם, צריך היה להשמיט איזו התגליות שערכן מובן רק לתוקרים, ותחת זה לחרתוב הרברים בנוגע להתגליות נכבדות. עוד זאת: טוב יעשה המו"ל הנכבד אם ימלא את יד אהר הסופרים המומחים במקצוע זה לערוך מאמר להלוח הבא ע"ד ההתגליות הקודמות לפני הזמן האחרון. הן גם ה' שיק יעיד בראשית מאמרו, כי במשך עשרים שנים האחרונות הרבו החוקרים לחפז ולחפש במקומות שונים בארץ ודברים יקרי ערך בתכונת ערים רבות וקדמוניותן נגלו על ידם. הרברים יקרי הערך האלה, שאינם ידועים עד היום לקהל הקוראים, ימשכו בל"ס את לבם. — ראוי עוד להזכיר את המאמר הנכבד "תולדות הרב אישטורי הפרחי הראשון בחוקרי ארץ" מאת המו"ל, ואת המאמר "שירת המכבים בירושלם", אשר בה יספ"ד מר דוד גלין בקצרה ע"ד עלית "האורחה הישראלית" מאנגליה לא"י ודברים של טעם יעיר על אותות הפיונות שיש בחפץ זה. לחקור ולדעת את כל עניני הישוב "על רגל אחת". —

ובזה סיימנו את כל הראוי להזכיר מחלק הספרות שבהלוח הזה.

בכל לבבנו נברך את העורך הנכבד שיעלה חפצו בידו להגדיל את כבוד הלוח לשנים הבאות במאמרים ספרותיים טובים ויקרי ערך בעזרת חכמים וסופרים מצוינים באמת¹). גם יוסיף בו חלק שירים וספורים, החסר בו עד כה, למען יהיה "לוח ארץ ישראל" לספר שנתי ספרותי הראוי לעלות על שלחן כל בני הגולה חובבי שפתנו בכל מקום שהם.

ספר חזון למועד הוא באור יקר על פסוקים אחרונים שבספר דניאל אשר השאיר אחריו הר' הג' מוה"ר אריה ליב בר' פריידל קרעסמן ז"ל מאבירי הרועים בחכמת ישורון בכלל ובגפ"ת בפרט בק"ק קאוונא, יליד טויראננען. יצא לאור על ידי האחים קרעסמן מקאוונא בני המחבר. ברלין בשנת כ"י עוד חזון למועד ויפח לקץ ולא יזוב.

ראה זה חדש: ספר נדפס בברלין בדפוס מהודר מאד, ומראהו החצוני כלו יפה, כאחד הספרים החדשים של חכמי המערב העוסקים בחכמת ישראל — ותוכו מחשב קצין! המחבר המנוה בכל הספר "חזון למועד" יפח לקץ ויבקש השכונות רבים למצוא פשר

¹ מאשר יקר ונכבד בעינינו "לוח ארץ ישראל", אמרנו להעיר בזה על הודעת המו"ל בשער הלוח: שנערך "בעזרת חכמים וסופרים מצוינים". מו"ל בעל טעם כה' לונץ צריך היה להבין כי לא מן הנימוס הוא שיעיד הוא עצמו על ספריו: ערות כזו יש להניח לתקוראים...

דבר „עדן ועדנין ופלג עדן“ ועוד פסוקים סתומים כאלה. אחד מן הרבנים שנתנו „הסכמות“ על הספר¹⁾ מעיד על המחבר, כי „הוא ישב על מרכה זו, עמל ויגע ושם לילות כימים להבין פשר דברי חזון“, ומוסיף לאמר: „מה מאד תעלונה בליות כל חוכי יה בצאת החבור היקר הזה לאור עולם ונפשות ענומות ימצאו נחומים“. ובאמת יוכלו נפשות ענומות למצוא נחומים, כי בעל „חזון למועד“ מקרב מאד את הקץ, ולפי היוצא מכל חשבנותיו, יתגלה משיח בן יוסף בשנת ה'א תר"ס, היינו בסוף המאה התשע עשרה למסכה"ג, ואח"כ בעוד שש שנים, היינו בשנת תרס"ו, יתגלה משיח בן דוד והיתה נאולה שלמה. ואתחלתא דנאולה, כאשר יורו החשבונות האלה, כבר היתה בשנת תר"ך, שנת התיסרות חברת כ"ה. „השלוחה מאת ההשגחה העליונה ורוח הנואל נוססה בו“, מן העת ההיא התחיל הריון הרוחני, אשר נראו בו כל התכונות הנמצאות בהריון גשמי, למשל: „כמו אשה במשך הריונה נראה גופה מלא ושמן, אבל רוחה נחלש ונרפה למאס המאכל והמשקה אשר היתה רגילה בו. . . . כן כנסת ישראל מראשית האתחלתא דנאולה והלאה גופה נראה מלא ורחב ע"י הקלת השעבוד. . . . אבל רוחה ונפשה הולכת ונחלשת למאס מאכלה ומשקה הרוחניים, המה האמונה והתורה“.

בכלל, ראוי הספר הזה להזכרה, לפחות, בתור „קוריוזום“ של „סוף המאה“.

ב"ק.

Nahida Ruth Lazarus. Jch suchte dich. Biographische Erzählung. Berlis 1898.

(נאחידא רות לאצארוס. בקשתך. ספור ביאוגראפיי. ברלין 1898)

חיון יקר הוא בדורנו, דור הנפירה, הספקות והיאוש, דור הרדיפה המבוהלת אחרי התענוגים והקנינים הממשיים, — חיון יקר, הנני אומר, ונפלא במינו הוא לשמוע ורויה של נפש פיוטית המחפשת ומחזרת כל ימיה אחר האמת, ורויה של נפש המאמינה בעצם נשגב אמונה שלמה ועמוקה. הסמנים המובהקים של תקופתנו הם: סוור הנפש, התפוררות הכחות הרוחניים, התמוטטות מוסרית ואפסית הרצון. ומה נשגב המראה לראות בתקופה כזו נפש כבירה השואפת בכל תקף ועו לנקודה רוחנית גבוהה, והיא מתגברת על כל המכשולים והמעצורים הרבים אשר יניחו החנוך והסביבה על דרכה.

ודוי כזה הננו שומעים הפעם מפי הסופרת הגיורת נאחידא רות לאצארוס — אשר שמה ידוע גם להקוראים העברים — בספרה החדש שיצא זה עתה לאור. הודוי הוה מצטיין בפשיטותו. אין בו לא סערות הרוח ולא השתפכות-נפש יתרה. נאחידא רות יודעת לספר בטוב טעם ודעת. צבעיה רכים ונוחים וציוריה מלאים חיים. הסופרת מספרת לנו, כי לא בפתע פתאם נתגירה והיתה לעבירה, כי אם מילדותה בקשה את אלהי ישראל. בילדותה מת עליה אביה, ואמה הובילה אותה לארמונה של נסיכה זקנה אחת באיטליא. הנסיכה העקרה הזאת, אשר היתה קתולית קנאית ואדוקה בדתה, אשה אכזרית, גאוונית ורודפת אחר התנופה, לקחה לה את נאחידא לבת, למען תרנין הילדה את נפשה היבשה ותמלא את חדריה השוממים צפצוף ופטפוט. הסופרת מתארת באומנות רבה את גענועיה העוים על אמה ואת ענותה בהיכל אומנתה, אשר הפקידה עליה מורים

¹⁾ המו"ל מוצא לנחוץ להודיע בראש הספר, כי את הסכמת הגאון ר' צבי ראבונאוויץ אב"ד דקאונא לא יוכל לחוציא לאור מטעם כמס.

ללמדה שפות, ציור, שירה וזמרה. העקרה הוקנה התרגוה והתקצפה על כי רוח הילדה, המקבלת שפעת חסדה, זר לה, והיא מתעצבת אל לבה ואינה יכולה לשנוח את אמה העניה. נאהידא הקטנה היתה שקועה במחשבותיה ובספירי-קריאתה, והנסיכה הרגזנית והקפדנית, אורחיה, קרואיה ואמהותיה היו עליה למשא, ולא יכלה נשוא אותם. רעותה היחידה והראשונה בימי חייה בבית הוה, השנוא לה, היתה האמה העבריה. ואת האחרונה עבדה עבודת פרך בבית הנסיכה, למען תכלכל בשכר עבודתה את אמה החולה ושבעת אחיה ואחיותיה. העבריה הבינה לרוח הילדה הנוגה ותקרבה ותאיר פניה אליה. ונאהידא היתה מתגנבת לבוא אל חדר העבריה ולשפוך לפניה שיחה. והרשמים הראשונים שקבלה הילדה דקת-הרגש והדת-המחשבה בחדר המשרתת העבריה, הצנועה וטובת הלבב, נצפנו עמוק במחבואי נפשה של בעלת הספר „האשה העבריה“ (Das jüdische Weib). בהיות נאהידא בת עשר שנים מצאה בחדר הספרים — בין הספורים של Eugène Sue ושל Dumas, אשר קראה בהם בחשק — את כתבי הקדש. ובקראה בהם מעט, מצאו חן בעיניה ותמטינם במטתה, לבל תראם עין הנסיכה, ותחננכ בכל-יום לקרוא בהם. בדברים פשוטים אבל נעלים מתארת לפנינו נאהידא את השפעת התנ"ך עליה בימי ילדותה, בימי התעוררות כחות נפשה והתפקחות חושה המוסרי. ביחוד מצאו חן בעיניה הכתובים המתארים את יחוסה של האם לילדיה ויחס הילדים לאמם. ומני אז היתה האם העבריה משאת נפשה. דברי החווים העברים נהפכו לדמה ובשרה, וספורי התורה מלאוה ענג נעים, נחמה ותקוה. פעם אחת נתפשה בעלת-החלומות הקטנה הלזו בידי הנסיכה בשעה שהיא קוראת בכתבי הקדש, והדבר הוה נחשב לה לעון גדול. הוקנה מרטה את שערות הילדה, ותשפך עליה נאצותיה, קללותיה ומכותיה. העקרה הבלה לא יכלה סלוח להיתומה את אהבתה לאמה, את מהרת נפשה, את שתיקותה הקשה ואת התחמקותה וההרחקותה מעליה. וביום דין זה פקדה עליה כל עונותיה אלה. אז החליטה הילדה לברוח מנה-שממון זה. העולם אשר התרקם בבתי נפשה פנימה, עולם האבות והאמהות שבכתבי הקדש, והעולם אשר מחוצה לה — התנגדו זה לזה נגוד נמור. מנוסת הילדה בחשכת הליל, כשהיתה חציה ערומה ויחפה, מארמון הנסיכה, ופנישתה את אמה — מתוארות להפליא. לא ודוי יבש, לא רק מעשים שהיו שומעים אנחנו בפרק זה, כי אם שירת הדמיון שיכולה להתרגם כל צרכה במצובע הצייר. בבוא נאהידא לבית אמה נתנוה לבית ספר הניירות. ופה התלקחה בנפשה מלחמה עוה בין הרברים אשר שמעה מפי מוריה, כהני הרת הקהולית, ובין הרברים אשר קראה בכתבי הקדש. שכלה התנגד בכל חוקף ועו לתורת הכהנים, ותתוכח עם מוריה ותקיפם בשאלות בעניני הרת, אף כי קשה היה עליה להדאיב את לבות מחנכיה אלה. היא האמינה באל אחד ומיוחד ולבה נמשך בעבותות אהבה אחרי הכרית הישנה. חברותיה בלעו בניעימה את כל אשר השיפו להן הכהנים, והעכויל לא הסב להן כל מכאוב. לא כן נאהידא. היא בקשה את האמת, וכל מה שבקשה יותר, כן הסתככה יותר ויותר בסבך השאלות הדתיות. ותמרה את רוח קרוביה ומוריה ולא מצאה מנוח לנפשה, העיפה מכובד הלחץ המוסרי. בהיותה בת שבע עשרה באה לברלין ותהי לציירת. היא אהבה מעודה חכמת-חרשים, ותוסף להשתלם באומנותה ותעבוד עבודתה גם בבתי אוסף התמונות. אולם הצבעים לא נתנו מענה על שאלותיה אשר לא הרפו ממנה, ותפנה לאחד הכהנים, אשר היה מפורסם בברלין בחכמתו ובתורתו וגם ביראתו את אלהים, ותבקשהו לעזור לה למצוא את האמת הדתית ולהאיר את מחשבי נפשה. אולם הכהן הגדול דחה אותה בקש.

כברלין התודעה להצייר הגדול פטר קורניליוס, שהיה זקן בא בימים. ההתודעות הזאת הגדילה את תשוקתה אל האמת, את שאיפתה לאחדות האלהות. אחרי עת מועטה נשאת להדיר מקם רעמי, שהיה סופר ומבקר וחכם-חרשים. הוא היה איש מכאובות וידוע חולי. שבע שנים סעדה אותו על ערש דוי, ותחת השפעתו כתבה ספרים וחזיונות שונים. בכל משך הימים האלה לא היו בין מכירה ומכירותיה יהודים ויהודיות, ורק את הד"ר מוריץ לעווזאָהן ידעה והוקירה מאד. כבואה לברלין נתן לה במתנה תנ"ך עם שיר כתוב בעצם ידו. ומכירה היהודי היחיד הזה היה יועצה לכל תתעמק ותנקר בעניני אמונה, לכל תויק למעמדה על ידי חקירה זו. אחרי מות עליה בעלה הראשון החלה לבוא מעט בין הכריות. אולם את היהודים ראתה רק בתיאראות ובאולמירומה ולא התודעה אליהם, ובכל פעם היתה משתוממת לראות, כי בנות ישראל מקוששות ותר מדי, ואהבתן לאבני חן לא תרע כל נבול. בסוף שנות השבעים, כאשר נראו נצני השנאה לישראל בארצות אשכנז, ותקרא בקונטרסים, במגלות עפות ובספרים דברים רעים ומגונים על ישראל, וגם מכירה החלו לחרף את בני העם הזה. — אז החליטה בנפשה להתודע אל היהודים בעצמם ולשפוט על פי מראה עיניה ולא על פי השמועה הרחיקת. ובתודעה אל העברים והעבריות ותתוכח עמהם בשאלות הזמן, התפלאה לשמוע דברים של טעם, ותוכח כי יש ביניהם בעלי שכל עמוק ורגש דק, אנשים השואפים ומנשאים את נפשם לתעודות נעלות. אז הרבתה לקרוא ספרים וחוכרות בשאלת היהודים, כן המצדדים בזכות ישראל ומלמדים עליהם סניגוריא, וכן המקטרגים על העם הזה ומלמדים עליו חובה, רושם חזק ועמוק עשו עליה ספרי מ. י. שליידען: "דיע בערייטונג דער יודען פיר ערד האלטונג אונד וויעדערבעלעכונג דער וויסענשאפטען אים מיטטעלאלמער"; "ראָמאנטיק דעם מאַטריאליזאָם דער יודען אים מיטטעלאלמער", וכן ספרו של פראנץ דעליטש: "האנדווערקערלעכען צור צייט יעזו", וביחוד פעל על נפשה פעולה עמוקה הספר: סעמיטען אונד אינראגעראמאנען של הפרופ. R. J. Grau. גם את דברי ימי ישראל החלה לקרוא בשום לב מעל ספרי יאָטט, דעססויער ונראָץ. בספרי האחרון התאמצה להבדיל בין המעשים ודברים שהיו לבין ההשערות והמליצות. היא לא מצאה בימים ההם די אונים בנפשה להרוץ את משפטה על היהודים והיהדות. אבל כל אשר נגלו לפניה יותר מקורי היהדות והיי היהודים בארצות וברורות שונים, כן התחזקה אהבת נפשה להיהודים והיהדות, ובהתהלכה בחברת הנוצרים המשיכילים, היתה למליצת יושר להעם הנדרף. רושם גדול ועמוק עשה עליה הספר "ידישע פאמיליענפאפיערע" של ווילהלם הערבבערג, ותחליף אתו מכתבים. בעת ההיא התקרבה לעכריה זקנה אחת מכנות הדור הישן, אחת מבנות ציון המצוינות במדות טובות וטהורות, והעבריה הזאת ומכירה הרב ד"ר שלמה כהן למרו את נאהידיא דברים רבים בנוגע להיהודים והיהדות, דברים שלא יכלה למצוא בספרים, גם נתנו לה ספרים ממקצוע היהדות למקרא. אולם כל הידיעות הרבות והשונות שאספה ע"ד היהודים והיהדות היו כעין ערבוביא בראשה, עד אשר התודעה להפרופ. מ. לאצארוס. זה האחרון, כנאוניותו וברוחב נפשו ודעתו, עשה עליה רושם עמוק. לאצארוס היה לה למורה דרך בעניני היהדות, וידבר על לבה, כי תלמוד שפת עבר, למען תבין את כתבי הקדש במקורם הראשון, ויוכיח לה, כי ברוב תרגומי התנ"ך נמצאים חסרונות ושגיאות. עשר שנים ישבה נאהידיא בעליה ותלמוד ותחקור במקצוע היהדות, והערותיו של לאצארוס האירו לה נתיב. לא גדול הוא החסר אשר יעשה המורה לתלמידו אם יתן לו חלק משלו, ורב יתר מזה ייטיב המורה לתלמידו

בהעירו את כשרונותיו ורוחו לברוא דבר מעצמו. ומורה כזה היה לאצארוס. אחד המוליים פנה ללאצארוס בבקשה, כי יכתוב ספר על דבר האשה העבריה, וישב את פניו ריקם, יען כי עתותיו לא היו בידו, וייעץ להמו"ל לפנות בבקשתו זו לנאהידא, כי היא הראויה לחבור ספר כזה. נאהידא, אף כי לא היתה כבר בימים ההם פנים חדשות בהספרות האשכנזית, ככל זאת יראה לנשת אל חבור ספר במקצוע שהיתה בו רק תלמידה. אולם היא שמעה לעצת לאצארוס ותקרב אל העבודה הזאת. במשך יותר מששה חדשים כתבה את ספרה "האשה העבריה" בשקידה רבה ועצומה, ובגמרה אותו הראתהו ללאצארוס. אחרי אשר קרא בו, הגיד לה כי פרק אחד נכבד מאד יחסר בספרה, והוא על דבר האם העבריה. אז השלימה בספרה גם את החסרון הזה, ולאצארוס כתב לו פתח-דבר, ויוציאוהו לאור. לרגלי עבודתה בספרה זה התעמקה נאהידא בקריאת ספרי י. ל. צונץ, א. יעללינעק, ערנסט רענאן, בוגומיל גולץ, אברהם גיינער, שלמה מונק וספרי יתר חכמי ישראל הגדולים. נאהידא לא יכלה בשום אופן להבין, מדוע אין בנות ישראל לומדות את שפת אבותן, מדוע אינן יודעות את היהדות העתיקה ומדוע בושות הן במסורת אבות ובצור מחצבתן. "להיות בת ישראל — אומרת רות לאצארוס — אף עבריה, מדוע הנביאים, בת העם אשר נתן לבני תיבית שבכל המין האנושי את האוצר היותר יקר: את עשרת הדברות, התורה, הנביאים, ולבלי כבוד בכל זאת את העם הגדול הזה — האין הדבר נורא!" נאהידא היתה משתוממת על החיון המזוה, כי מדי הכנסה בשיחה עם עבריות משכילות ומדי חנע אנב אורחא בדברי ימי עמך, אז האחרונות מפסיקות את השיחה ומשתממות מכל וכוח על אדות ישראל ואמונתו. יהודיות אחדות התרחקו מעליה, כי פחדו פן תדבר, כדרכה, על נביאי ישראל, אשר לא שמעו את שמם ולא ידעו את אמרותיהם. אולם נאהידא, מדי החלה להתקרב אל היהודים והיהדות, לא נשארה עוד בחצי הדרך. היא החלה לבוא בפעם בפעם לבתי תפלת ישראל ולקרוא בחשק נמרץ את תפלותיו. תפלות ישראל הרימו את רוחה, השיבו את נפשה, השקוה כוס תנחומים ויעוררו בה רגשי אמונה.

אחרי מות עליה אמה הקדישה הסופרת, לפי דבריה, את חייה: "ללאחם נגד הדעות הקדומות שבקרב הנוצרים ביחוסם ליהודים והיהדות ולהרים את ההכרה העצמית בקרב בני ישראל". אחרי אשר קראה נאהידא בספר "ירושלים" של בן-מנחם, הובררו לה דברים רבים. עתה הבינה ותוכה לדעת, כי "עיקרי אמונה מחויבים (Dogmen) זרים הם לרוח היהדות, אשר תכלול בקרבה רק חקים תימים ומוסריים, מצות ומנהגים חנוכיים, אשר באהבת הכריות יסודם". עתה נתגלה לה פתאום, כי בלבד כבר היתה, אם גם בכלי דעת, עבריה. או אמרה לנפשה: "עתה מצאתי את אשר בקשתי כל ימי חיי. האמונה באלהים ועשית-החובה, זו היא כל היהדות כלה... וזאת אני מבקשת... מעתה אהיה יהודיה". בשנת 1895 נסעה הסופרת לגענף להתגויר על ידי הרב ווערטהיימער. על דרכה נפגשה בעיר פרייבורג עם הפרופסור לאצארוס, אשר נתאלמן בשנה ההיא. שם חלה לאצארוס פתאום, והיא נשארה עמו ותסערהו במחלתו ששה שבועות. בעיר ההיא נתגברה נאהידא רעמי על ידי הרב דיר אדלף לעווין ותהי לאשה להרפוא. לאצארוס, ותקרא בשם נהידא רות לאצארוס.

הסופרת מסימת את ורויה: "בקשתך אלהי — ומצאתיך. בקשתי את היהדות —

ר. בריינין.

ומצאתיה!"

השקפה כללית¹.

I.

(התנועה הציונית אחרי הקונגרס. החלטת חו"צ באנגליה. יסוד קולוניה גלוציה. אורגניזציה ואגטיציה. הצעות חדשות. — המהומות באוסטריה. פראג ובוקרסט. — יובל המאה של היינריך היינה.)

אנו עומדים על המפתן של שנויים עמוקים ומקיפים. בבאול שמענו רק הד-קול האומה מתוך גרונם של הצירים והמנהיגים, ועתה אנו שומעים את הקול הזה בעצמו. העם מדבר, ומדבריו אנו שומעים, שהוא הפיץ בנאולה קרובה ומאמין בה. התגלות רצון-העם, זה הוא המקרה היותר חשוב במשך הירחים האחרונים. רצון-האומה הוא כח חדש המתגלה לעינינו עתה ממעמקים, כח שלא ידענוהו כמעט במשך כל ימי גלותנו. עד כה ידענו רק רצונות של יחידים, שמתו עם בעליהם. התשוקה לציון ולתחיה לאומית לא פסקה אמנם בקרבנו אף רגע, אבל חיה היתה תמיד בלבנות יחיד-סגולה בלבד. התשוקה הזאת כשהיא לעצמה ארוכה היא כימי הגלות: הגדולים והטובים שכנו נשאו אותה תמיד בלבם, בכל מקום ובכל זמן. אבל התעוררות המונית, כזאת שאנו רואים עתה, חדשה היא בחיינו. אם שומעים אנו שכמעט בכל הארצות מיסודים חברות ואגודות חדשות, שבועי רוסיא, אשכנז, אוסטריה, אנגליה ואמריקה המונים המונים באים לאספות לשמוע ע"ד החלטות הקונגרס בבאול ולתת ידם לציון — אז מוכרחים אנו להודות, שהתעוררות הזאת היא טבעית, שבאה מאליה, ושע"כ לא תכבה כ"אש-זרה", כ"א תחיה לאורך ימים. הרושם שעשה הקונגרס ברוסיא הוא, כפי הידיעות במכ"ע, חזק ועמוק מאד ומקיף את כל הכתות והמפלגות. כמעט בכל ערי ליטא הגדולות היו אספות המוניות גדולות בכת-כנסיות ונתיסודו אגודות ציוניות. בעיר קטנה אחת, שמספר יושביה חמש מאות איש, קבץ הרב חמש מאות שקל לאוצר-הלאומי². לאספה ציונית שהיתה בעיר אחת באו צירים משלשים ערים קרובות, לשמוע ע"ד הקונגרס ופעולותיו. המחברות ע"ד הקונגרס והפרוגרמה החדשה, שנדפסו עברית, ורגנית ורוסית, נמכרות לאלפים. הפקטים האלה הם רק מעט מהרבה, והעקר הוא, שהתעוררות החזקה הזאת באה מאליה והיא הולכת ומתרחבת ממטה למעלה. לא איוז אניטטורים נלהבים, הציתו אש בלבנות ההמון, כאשר יחליט אחד-העם, כי"א ההמון מעיר את הראשים והמנהיגים

¹ נחשוב לנחויץ הזכיר בזה לקראינו מה שיודעים הם מכבר, כי "השלח" נוחן לכל סופר הגון לגלות דעתו ע"ל כל ענין "כנפשו וכלבבו" ואינו מטיל חובה על סופריו להתחזק דוקא בדעות "הרדקציא". גם "ההשקפה הכללית" הזאת צריכה על כן להחשב רק כמאמר פרטי של אחד הסופרים, ולא כגלוי דעתה של הרדקציא.

² כמדומה לנו שטועה המחבר באמרו שה וגם להלן, כי ה"שקל" הוא לאוצר הלאומי. לפי משמעות החלטתה של הקונגרס, השקל להוצאה ניתן, לצרכי פרופגנדה ועוד. (הערת העורך.)

לעבודה ולאורגניזציה. השפעה כזאת ממטה למעלה ראינו ביחוד באנגליה בימים האחרונים. כנודע, לא השתתפו הוי"צ שבאנגליה בהקונגרס בבאול. הטעמים גלויים וידועים; הוי"צ שבאנגליה מתונים הם וזהירים מאד במעשיהם; ציונותם היתה עד כה, כמו זו של בני "עזרא" בברלין. ציונות של גמילות-חסדים בלבד. החברות הקולוניזטוריות האלה התרכזו לפני שנים אחדות בפריז, ומוכן שלא היה להם שום צורך בפרוגרמות ואורגניזציות חדשות. אבל הרושם החזק שעשה הקונגרס וההתלהבות הרבה בקרב המון העברי באנגליה, הכריחו גם את הו"צ המתונים לשנות את טעמם. בישיבתם האחרונה, שהיתה תחת הנהגת הקולוניל גולדשמיד, החליטו אחרי זכות ארוך כדברים האלה: "אספת חובבי-ציון באנגליה מכיעה בלב שלם את הסכמתה להחלטות הקונגרס בבאול, והיא נכונה לקחת חלק בעבודת האורגניזציה הציונית החדשה, שמרכזה בווינא". ההחלטה הזאת היא אולי המקרה היותר נכבד בהתפתחות התנועה בירחים האחרונים. האנגלים הם מתונים ובעלי-יכלת. וכשם שהסכמתם היא חוק-מוסרי למנהלי התנועה ולכל העוזרים על ידיהם, כן תהיה השתתפותם הממשית צעד גדול לפנים בהתגשמות הפצינו הקרובים והרחוקים. ההחלטה הזאת אינה אמנם לפי רוח הציונים הפילאנתרופיים בברלין, ודבר זה לא יפלא בעינינו. אחד מהם משתדל במכ"ע החדשי "ציון" להחליש את הרושם שעשתה ההסכמה האנגלית. "כפי ידיעותינו, אומר ה' במבוס ב"ציון" חוברת "א. ישארו "חובבי-ציון" גם לימים הבאים בחברה המרכזית לישא"י שבפריז, ורק בנוגע לעבודה ממשית באי נכונים הם להשתתף בפעולות הועד הוויני. בכלל נחוץ להודיע בדברים ברורים, שהאגודות ל"א"י שהתרכזו בחברה הפריזית כאז כן עתה לא יניחו את ידיהם מהעבודה הממשית בא"י. הדברים האלה דורשים באור. כפי השקפתנו, עבודת החברה המרכזית בפריז והועד הוויני הם שני הפנים שאי אפשר בשום פנים. הקונגרס בא לידי הכרה, שעפ"י מצב הדברים עתה, יסוד קולוניות חדשות יוכל רק להזיק להרעיון ולהמתישבים. הקונגרס החליט, שהצעד הראשון הוא לרכוש זכויות מדיניות בשביל הקולוניות; יסוד המושבות הוא הצעד השני. א"א אפוא להוי"צ האנגלים להסכים לפרוגרמה הבאוילית ולהשאיר בחברה המרכזית בפריז כנשימה אחת. גם א"א להם לעזור לועד הוויני, רק בנוגע לעבודה ממשית בא"י, אחרי שהועד הזה אינו עוסק לע"ע כלל בעבודה ממשית הזאת, כי"א אך ורק בעבודת ההכנה. את ההבדל הזה נחוץ לשנות ולשלוש, כדי שלא יגדל ערבוב המושגים במהננו. סימני ערבוב מושגים כזה אנו רואים עתה גם בגליציה. הציונים בגליציה היו ציונים מדינים שנים רבות לפני הירצל ולפני הקונגרס הבאוילי. באספתם הראשונה, שהיתה בשנת תרנ"ב בלבוב, הביעו דברים ברורים, שמטרתם היא, ליסד צבור מדיני בא"י. והיום אנו רואים, שאותם הציונים בעצמם, שהיו גם בבאול והסכימו לפרוגרמה של הקונגרס, שקועים ראשם ורובם ביסוד קולוניאלי גליצית — כאלו ישתנה מצב היהודים בגליציה, אם יתישבו עשרים משפחות בא"י ויעברו שם את הארמה. ראש החברה "אהבת ציון" בטרנוב נסע מהקונגרס הבאוילי לפריז, לקנות ארמה לקולוניאלי גליצית. וזאת היא אירוניה שאין למעלה הימנה. ואירוניה היא גם זאת, שאחינו בערים הקטנות בגליציה נתבעים לקולוניאלי גליצית ונותנים, ונתבעים ל"שקל" (לאוצר האומי) ונותנים. ע"י אנישציה כפולה כזאת, שאחת סותרת את חברתה, מתפורים הכחות המעטים לכל רוח והטפל נעשה עקר. ועוד רע מזה, שהמטרות הגדולות, שאנו שואפים אליהן, מתבטלות מפני העסקנות הקטנה שלגבי החפץ

העקרי היא כשחוק ילדים. אנו מצטערים על התפתחות החבורה הטרנזיטית, מפני שהיא משתמשת בהתעוררותנו הגדולה לזכרים קטנים. ואם נכונה בשורתו של במבוס, שכל יתר החברות לא יניחו ידם מעבודת הקולוניזציה, אז אנו מצטערים עוד יותר, אבל סוף סוף תגבר השאיפה הגדולה על הקטנות. באותה מדה שמתרחבת ההכרה הנכונה, תתבטל העבודה הקולוניזטורית בצורתה הישנה יותר ויותר, וסוף סוף יכירו הכל, שרעות-רוח היא לנאול את ישראל ע"י מניות בנות חמש כסף. ואז ישנו האגודות ל"א" את תקנותיהן על יסוד הפרוגרמה הבאזילית, כאשר עשתה זה עתה האגודה האוסטרית ל"שוב א"י בווינא, או יתבטלו לאט לאט מאליהן ובמקומן תבוא האורגניזציה החדשה.

התפתחות האורגניזציה החדשה ושכלולה, זאת היא העבודה היותר קרובה והיותר חשובה ובה תלוי הכל. תוכן הפורח באויר לא יתקיים לעולם. הצעד הראשון והיסודי להתגשמות כל דעה צבורית הוא: להביא את התוכן בצורה של אורגניזציה קבועה ומוגבלת מכל צד. התחלה טובה בעבודה זאת נעשתה בשבועות האחרונים על יסוד החלטות הקונגרס. חברינו במזרח אירופא התאספו באחת הערים. הציונים באשכנז התאספו בפרנקפורט ע"ג מאיין. באנגליה, גליציה ובקובינה יתאספו לקונגרסים מקומיים בימים הקרובים. באספות האלה מחליטים ע"ד אופני האנימציה, השונים בכל ארץ, וע"ד יחס האורגניזציות המקומיות להאורגניזציה המרכזית. מובן, שלא כל ארץ מסוגלת במדה שווה לאנימציה ציונית. כן עדימ מסופקים אנו מאד, אם תתרחב התנועה במדה הגונה באשכנז — למרות האנימציה החזקה של חברינו בקלן. הציוניות באשכנז היא עד עתה על הרוב מולדת-חוץ, שהביאו לשם התלמידים מתוך-לארץ. היהודים האשכנזים ברובם מתרחקים מהתנועה, כאז כן עתה; והמעטים שלבם קרוב מעט לציון, פחד-האנטיסמיטיים נפל עליהם — והפחד הזה הוא הכח היסודי בפעולות אחינו באשכנז. הידיעות מנצחון הציונים באספה בכרלין, שדרש בה הד"ר פוגלשטיין, "נגד הציוניות", אינן מוכיחות מאומה. אפשר היה להשתיק דורש אחד ע"י נערות והמולות, אבל קשה להשתיק את הנטיה הפנימית שבלבות ההמון העברי באשכנז להתבוללות ולחקוי השכנים. הנטיה הזאת נשתרשה במשך עשרות שנים, וא"א לעקרה ביום אחד ע"י אספות ודרשות. רק שנוי עקרי בחנוך הבנים יוכל לברוא לנו גם שם דור של יהודים, אבל אנימציה פתאומית ובזרוע נטויה תברא אולי, "ציונים מושבעים", שבין לילה היו ובין לילה אבדו, אבל דור של יהודים, החפצים בתחיה ומאמינים בה, לא תברא לנו. לכן מכל החלטות האספה בפרנקפורט חביבה עלינו ההחלטה בדבר "הפצת ההיסטוריה וידיעת שפ"ע ע"י תמיכת המוסדות הקימים לתכלית זו וע"י השפעה על חנוך הנערים, ביחוד הנהגת הלמוד הדתי בתור חובה". סעיף דומה לזה נקבע גם לקונגרס הציוני העתיד להיות בלונדון. ואמנם גם שם אפשר לתנועתנו להתפתח רק לצד אחד, והדיר גסטר הכיר בסקירתו הבהירה, שהעבודה העקרית מוכרחת להיות הצונית. כלומר: לתמוך את יהודי רוסיא ופולין בעבודתם הלאומית. עפ"י השקפתי, אמר הדיר גסטר באספה להכנת הקונגרס, אין יהודי אנגליה מסוגלים לעמוד בראש התנועה הלאומית, אין אתם רשאים לחשוב, שאתם מחוסרים מעט מאלהים, מפני שחיים אתם בארץ החירות, בעוד שיהודי רומניה ועוד — אינם חפשים כמכם. היהודים האלה הם הרוב, ודעתם היא דעת כל היהדות. חובת היהודים באנגליה היא, לתמוך אותם בעבודתם ולעזור על ידם. היהודים באנגליה הם רק טפה מן הים ואינם

רשאים להיות קופצים בראש". כך חושב גם אנכי. היהודים באנגליה יוכלו להיות בעין חברים-תומכים בתנועתנו, אחרי שכל השאלה אינה נוגעת לעצמם ולבשרם. אבל תמיכתם תוכל להיות רבה וחשובה מאד. באנגליה יוכלו לעשות את מעשיהם בפומבי ובצורה המדינית הדרושה. שם לא נפרץ הפחד-האנטיסמיטי, למרות איוו מאמרים במכ"ע בזמן האחרון; העם של מקולי וכיקונספילד יאמין תמיד בפשרויותם של היהודים, גם אם יעסקו בצרכי ציון. עוד לפני ימים אחדים שמענו מפי מכ"ע "Times", „שא"א שתתעורר באנגליה תנועה אנטיסמיטית. היהודים האנגלים הם כל-כך אורחים טובים לארצם, ששום אנגלי לא יראה בזה עון, אם יהיו גם יהודים נאמנים. שם, באנגליה, אפשר היה גם להעסקן הירוע אואייט להציע (במכ"ע "Contemporary Review"), שממשלת אנגליה תקרא את כל הממשלות לקונפירמציה כללית לפתור את שאלת היהודים; והעתונים המדינים היותר חשובים עסקו בהצעה זאת בהרחבה ובכבוד ראש.

בכלל עשירים אנו עתה בהצעות מצדדים שונים, מה שמוכיח בכל אופן שהתנועה החדשה עוררה את המחנות למחשבות. זה הוא תמיד הצעד הראשון לרפואה שלמה. „המגיד“, המדבר תמיד בשם איוו „הויצ טבעיים, היהודים הלאומיים מבטן ומלדה“, והמחויק גם הוא בציוניות הכפולה שזכרנו למעלה, „ובאחוז בשטת הציונים החדשים אינו עוזב גם את שטתו הישנה“, — מציע זה פעמים אחדות לקרוא „קונגרס כללי לסופרים עברים ולחובבי שפתנו, להועיץ על צרכי השפה“. „המגיד“ ואחרים מעוררו מחלטים, שהאספה הבאוילית לא מלאה את חובתה לשפיע, שהועד שבחר הקונגרס לעניני שפ"ע גם הוא לא יספיק ושנהויץ לקרוא אספה של סופרים. כמדומה לי, שיש בהצעה זו מעין מנהגי אבותינו, אשר לא הסתפקו בבית-הכנסת הגדול שבעירם, כי"א היו נוהגים לייסד „מנינים“ שונים, כדי שיהיו גבאים רבים ועליות רבות. מה יגלה לנו הקונגרס של סופרים, אשר לא ידענו? שאלות ספרותיות א"א לפתור ע"י החלטה של רוב-ידעות. העבודה הספרותית היא אחת מן היותר פרטיות, ושום קונגרס לא יוכל לקבוע את גבולותיה. ובנוגע לשאלת החנוך, הלא כולנו יודעים את אשר עלינו לעשות, והדבר תלוי רק ברצונם הטוב של אחינו בכל הארצות ובתמיכתם. גם בבאזל היו סופרים עברים וגם שם „התיעצו על צרכי השפה“ ויחליטו החלטות שונות. ועתה צריכים אנו רק לתמיכה מכל הצדדים; רק בתמיכה כזאת, לא בקונגרס החדש, „תלויות כל עתידות שפתנו“. — יותר חשובה היא הצעה אחרת, של הנוסע הנודע ד"ר עדוארד גלזר (במכ"ע הברליני „אללג. צטג. ד. י."). התיר הזה מורה במקצת: חפץ ההתבוללות מצדנו לא ירכוש לנו לעולם את אהבת העמים, ולכן התנועה הציונית היא „תנועה בריאה ומוכרחת“; כי „בוה א"א להטיל ספק, שצריך למצוא מקלט בשביל חלק גדול מאד מן היהודים, והעבודה הזאת עבודת חובה היא רק ליהודים בעצמם“. הוא אפוא „ציוני“, אבל ציוני בלא ציון. צריך למצוא מקלט, אבל המקלט הזה לא יוכל להיות בא"י, והוא הולך ומונה את החסרונות, הנודעים לנו מכבר. גלזר אינו בקי בספרות הציונית, ולכן הוא טוחן קמחא טחינא. הארץ לא תכיל את כל היהודים, הנוצרים לא ימסרו לנו את מקום-קדשם. האנטיסמיטיסמוס יתעורר גם שם ובמדה עוד יותר גדולה. הטענות ידועות וגם התשובות ידועות. אבל למרות כ"ז מאמין גלזר, שקרוב הדבר שישובו היהודים לארצם — ובוה הוא רואה את הסכנה היותר גדולה. „הסכנה הלאומית היותר גדולה היתה, לו נתנו ליהודים באמת את א"י. והסכנה הזאת קרובה יותר מאשר חושבים רבים. כפי הנראה לא תציב ממשלת תוגרמא מכשולים על דרך הציונים. תוגרמא רפת-כח היא וצרכיה

מרבובים והיא מסכמת לכל ואינה דואגת למה שעתיד לבוא במדינת-היהודים. אבל אח"כ מלחמה תהיה לציונים ביונים ועוד, ואולי גם בצרפתים, ואז יראו שהאנטיסמיסמוס יתפתח שם באופן אחר מאשר בארצות אירופא, שמען באו". אחרי כל הדברים האלה הוא בא לידי מסקנא, שנחויץ לבקש מקום אחר למדינת היהודים. לתכלית זאת הוא מציע, שיתאסף בברלין בינואר 1898 ועד של מומחים, שחבריו יהיו ציונים, רבניי המחאה ונכבדים אחרים. ההצעה הזאת חשובה רק מצד מציעה ומצד הרצון הטוב הכולל מתוכה. אבל נקל לראות, שאינה ילד של קימא. הועד של מומחים לא יתאסף בברלין לעולם. רבניי-המחאה לא יבואו, מפני שיש להם "תעודה" לאחד את האנושיות. והציונים לא יבאו, מפני שציון ולא מדינה סתם היא משאת נפשם. הנוסע גלור, שנהרין לו שבילי דארץ-ישראל כשבילי דברלין, גר הוא מעט בארץ הגדולה והרחבה של רוח-ישראל. ולכן אינו יודע, שלא רק מדינה לעובדי ארמה אנו מבקשים, כ"א מרכו ומקלט להמונים המונים שנפשם ריקה ורעבה, ואלה יכולים למצוא מנוחה רק בציון.

בתולדות הימים האחרונים כתובה בדם המלה "אוסטריות", והרם הזה מהול גם בדם-ישראל. המלחמה הישנה שבין האשכנזים והטשיבים כביהם היתה כשבועות האחרונים למלחמת אגרוף בפרלמנט, והמיניסטרום של בדיני מוכרח היה לעווב מקומ. ירדת מיניסטרום היא מן המעשים שבכל יום, אבל בפעם הזאת המקרים שהיו לפני ולאחריה הם כל כך חדשים ויחידים בחיים המדיניים, עד שנתנו ענין לדעת-הקהל בכל הארצות. הכל תולים עתה הקולר בצוארו של בדיני. הקהל הוא פורץ בטבעו: הוא מפור בתהלות, כשם שאינו מקמין בחרופים. כאשר קבל בדיני את רסן הממשלה בידו, אז היה פי הקהל מלא שירה כים; הוא היה אז הגאון המדיני, שידו "יד-ברזל", עתידה לעשות שלום במרומים ולהציל את אוסטריה העניה מרדת שחת. ועתה — הוא השטן, המלאך המשחית, שהביא שואה על אוסטריה ועל אורחיה. באמת רחוק בדיני במדה שוה מנאוניות כמו מאינדולנציה, והמקרים שנעשו באוסטריה אינם תוצאות ממשלתו, כ"א מוכרחים ומחויבים בטבע המדינה האוסטרית. המלחמה, שראינו ראשיתה בפרלמנט הוויני, והתרחבותה בחוצות ווינא ופראג, היא מלחמה טבעית, כמלחמת-הקיום הפרטית, וארוכה כימי עולם. האשכנזים נלחמים בעד זכויותיהם שכבר רכשו להם, והטשיבים — בעד הזכות שעדיין חסרות להם. והזכות האלה סותרות אלה את אלה, כה תתפרץ המלחמה בהכרח, בראשונה בפרלמנט ובדברים, ואח"כ בחוצות וכאגרופים, וכל דאלים גבר. כה היה תמיד וכה יהיה עד סוף כל הדורות — אם יהיה שם המיניסטר בדיני או גויטש. עם מי משני הנלחמים הצדק? אבל הצדק אינו מכריע בחיי-הצבור, כ"א הכח והאיגואיסמוס הצבורי, בשם הצדק מדברים העמים רק במקום שהם המעט ומגינים על זכויותיהם במלחמה נגד הכח הגדול של הרוב. אבל במקום שאותם המעשים בעצמם הם הרוב, אז אין זכר לצדק והם משתמשים באותו כח-הרוב בעצמו, שבמקום אחר הם נלחמים נגדו. את החוק הטבעי הזה מרגישים היהודים ביחוד. מפני שהם המעטים בכל מקום, יודעים הם היטב מה הוא כח-הרוב. אותם האשכנזים בעצמם שנלחמים בווינא בשם הצדק כשביל זכויותיהם וחירותם, מתנפלים בזואץ ועגור על שכניהם היהודים ומחריבים את בתיהם. הפולנים, הנלחמים עתה מלחמת-מגן נגד לחין הממשלה בפרוסיא, בעד שווייזכותיהם והתפתחותם הלאומית, ממצייאם עתה בלבוב וקרקא בכל יום תחבלות חדשות נגד היהודים, מפני שהם המעטים.

ואותם הרומנים בעצמם, שממררים את חייהם באונגריה ושמתרכזים עתה בהרמנשטרט ובכרים אחרות ותובעים בקול רם את חירותם הלאומית, טובכים בחוצות בוקרסט כרוצחים ושודריליל וקוראים: "מת־ליהודים!"

בכלל נעשה הדבר כמעט לחוק תמירי, להתחיל כל מהומה ומרידה בהכאת היהודים. אם שנים נלחמים, בוכה היהודי. אשכנזים לוחמים נגד טשיכים — לכאורה אין הדבר נוגע ליהודים כלל. אבל האספסוף הושב אחרת: בואיץ וענר מכים האשכנזים את היהודים, ובפראג וסביבותיה מתנפלים הטשיכים עליהם. זאת היא תשובת העמים על חפיץ ההתבוללות. את היהודים בביהם לא יחשוד שום איש בחסרון פטרוויטסימוס. הם היו כענר אשכנזים־לאומים, ובניהם שבאונגריסטיה הווינית מעריצים את שינירר וסיעתו, ובווינברג וסמיכוב היו טשיכים צעירים, ומדוע הפצו להחריב את בית־הכנסת בענר? ומדוע החריבו את דירתו של ראש־הקהלה בווינברג, שהיה אחד העסקנים במפלגת הטשיכיס־הצעירים? ומדוע החריבו בתי מסחר של יהודים ויבזזו את בתיהם כיופ־שטרט ואלשטשטרט, בווינברג, סמיכוב, וזקוב, ועוד ועוד? מאות משפחות של יהודים נשארו בערסם ובחסר־כל, ופיהם מלא שאלות ותמיהות ואין עוגה. מדוע הרס האספסוף את בתיהם והוריד לארץ אשרם ומנחתם? מדוע הכו את ילדיהם ונשותיהם ולא ידעו רחם? זה הוא השכר כעד פטרוויטסותם. לו היו היהודים כפראג רק יהודים, כי אז לא העלו עליהם חמת הטשיכים בגלל פטרוויטסותם האשכנזיות וחמת האשכנזים בגלל לאומיותם הטשיכית. עתה אולי יכירו אחינו אלה סוף סוף את עותתם וישונו מדרכס הרעה. מה שלא יעשה הרגש היהודי, יעשה אולי האספסוף ומהומותיו.

תורה כזאת יוצאת גם מהפרעות והמהומות בחוצות בוקרסט. ברומניה יש בין היהודים מפלגה של פטרוויטסים רומנים, שמרכזם היא "חברת הרורוויטסים היהודים". היהודים האלה עושים זה שנים רבות מעשה פנחס ומקבלים שכר כומרי. ובכל זאת עוד לא חדלו להאמץ בישרת לבס של שכניהם הרומנים, ועוד הם מקיים ליום הגדול, שיושישו להם הרומנים את ימינם ויקרבו באהבה. עתה אמנם בא היום, הרומנים הטובים הרימו את ימינם — אבל לשוד ולרצח. המהומות כפראג הן כשהוק ילדים לעומת הרציחות שנעשו בחוצות בוקרסט. ומדוע? המיניסטריים סטורדוא ופיריקידע השיבו לשואלים בסינט הרומני, שהיהודים אשמים; כלומר אותם הריוורוויטסים העברים אשמים, בחפצם לערוך מחאה נגד החוק החדש, שאין היהודים הרומנים רשאים לשרת בצבא. הממשלות האדירות בודאי לא יתגרו מלחמה בממשלת רומניה בגלל היהודים, אחד מצירי הממשלות כבר הודיע ברור להמיניסטרי סטורדוא, שהצירים מכקשים רק להשיב נוקם של נתני ארצם, אבל אין את נפשם, להתערב בשאלת היהודים. ומי יגן אפוא על היהודים נתני רומניה? כה"ע מודיעים, כי המלך קרל הבטיח להרב מבוקרסט, שמהיום והלאה יחדלו הפרעות נגד היהודים. כמה פעמים שמענו כבר הבטחות כאלה? המלך קרל הוא בודאי מלך רחמן, לבו רחב כפתחו של אולם לאהוב את כל אורחי ארצו. אבל יש כחות החוקים מרחמי המלך ומרצונו הטוב, ואת צריכים לזכור גם הרורוויטסים בני דת משה."

כימים האלה (ייג דיצימבר) מלאו מאה שנה להולדת היינריך היינה. וכיום הוא נתקימה כמדה ידועה נבואת המשורר: מאומה לא אמרו ומאומה לא שרו ביום היובל. בלא חגיגות ובלא שירים עבר היום ההוא. על הקבר במונטסטרט לא באו

שלוחי צבור לעשרהו בפרחים. כדילסדורף לא הציבו להמשורר מצבת־שיש לזכרון עולם. עם אשכנז לא זכר בהמוֹן־חוגג את בנו הגדול, שנתן לו את "ספר־השירים". כרד ועווב עומד קבר המשורר, כצי אובד בלב ים סוער. והקבר הזה הוא כעין סימבול נצחי של הטרגיקה העמוקה שבחי היינה. כרד היה גם הוא עצמו כל ימיו. את שאהבה נפשו בקש ולא מצא. הוא בקש אהבה נשיקות, דמעות — ומצא רק חרפה ושנאה וקנאה. הוא בקש ארץ־מולדת אמיתית — ומצא רק לבות קרים, זרים ואויבים. כגורל אהבתו הפרטית היה גם גורל אהבתו הלאומית. קץ "אהבותיו" לנשים היה תמיד: מכאובים ודמעות. מן בת התלין, יוויפינה, עד ה"זוב" (Mouche) שהמתיקה את שעותיו האחרונות — שורה גדולה וארוכה של נשים אהובות מלב חם ומתרגש, ויחד עם זה שורה ארוכה של מכאובים ואנחות. וכה היתה גם אהבתו הגדולה, הלאומית, רק תשוּקה עמוקה; רק מרחוק יכול היה לראות את הארץ ואלה לא בא. באשכנז היה יהודי, בצרפת — אשכנזי, ובקהל היהודים? יהודי דורו חשבוהו לזר, אבל הוא לא חדל להיות יהודי בעמקי נפשו. כודאי נזומא היא להחליט, שתכונתו היהודית היא המקור היחידי של שירתו, שאין דוגמתה. גם הסביבה בארצות־הרחוק, גם צרפת הקרובה ומעשי נפוליון, גם יחוסיו לנשים השפיעו על הלך רוחו ועל דרך התפתחותו. אבל אפשר להחליט, שיהדותו היתה המקור העקרי והיותר חשוב של כל נצחונותיו הרחניות וגם של הטרגיקה שבחיו. הוא היה יהודי באונם וברצון, כדעת ובכלי־דעת. הוא לא קבל הנגד עברי ככנה, ובכל זאת ידע את היהדות ויאהב אותה ויתגאה בה, בשעה שברנה התרחק באמת ממקור מחצבתו ויהי שונא אותו בלבנו. ברנה שפך בוו על אחיו כרחוב היהודים בפרנקפורט, והיינה היה מלא רחמים עליהם. והאהבה העמוקה הזאת שבלבו הטביעה על שירתו חותם של איוו עצבות מסותרת ושל יופי יחיד כמינו. פֶלְטִין אומר ע"ד היינה: "בוה שהוא יהודי, איני רואה שום חסרון מוסרי, רק מקרה התול"י". אבל באמת היתה לו יהדותו מקרה טרני מאד. בימי נעוריו — אז יכול היה עוד להתלהב מלב תם. אז האמין וקוה. ואז היתה התלהבותו יהודית, תלמיד־המשפטים הצעיר התארח בברלין ל"חברת הקולטורה העברית", ויחד עם עדוארד גנס וליאופולד צונץ קוה ליוס־גדולות, לחירות היהודים ולנאולתם. "צרת־היהודים", הידועה היום היטב לכלנו, ידועה היתה גם להיינה אז, בימי ההתבוללות ושנוי־הזכויות. ימים רבים עסק בברלין בחקירות לעבודה ספרותית גדולה ע"ד "צרת־היהודית הטרגית" (Ueber tragischen Judenschmerz). אח"כ עזב את היהדות — מפני "שאסור לנגוב כפות של כסף". ואז נסה גם להסיח דעתו הימנה. אולי קוה באמת, שאשכנז תוכל להיות לו לארץ מולדת, ששאפה נפשו אליה. אז שר מעמקי הלב לחירות האומה האשכנזית ולעתידותיה הגדולות. אבל לא ארכו הימים וישמע מפי וולפגנג מנציל, ש"אשכנז הצעירה" היא רק "פלשתינא הצעירה". והוא הפטרויש האשכנזי, מוכרח היה לגוד לארץ נכריה, לקבל תמיכה שנתית מהמיניסטרוים גיזו (Guizot), וספריו נאסרו מטעם הממשלה לכוא לאשכנז. אז לא היה צריך יותר לעסוק בחקירות היסטוריות ע"ד "צרת היהודים", כי ראה והרגיש אותה בעצמו ובשרו. לא לחנם היה אומר, שהיהדות אינה אמונה כיא אסון. לו היתה כודאי לאסון, כי קרעה אותו לגורים. ראשו היה בברלין, ולבו בירושלים. למראה־עין היה נוצרי, אבל הוא שר שירים לכבוד יהודה הלוי. "חוטמי לא המיר את דתו", אומר גבורו דון יצחק ב"הרבי מבכרך". גבורו זה הוא דמות דיוקנו של היינה כעצמו. אירוניה מרה היא מה ששומעים אנו את הרבי מבכרך אומר אל דון יצחק: "המים הם אסונך, וסופך לטבוע בם."

ילקוט קטן.

(כב.)¹

הנה גם ד"ר הרצל עצמו מדבר אלינו על אדות הקונגרס בבוליאה!² אחר כל מה שכתבו כבר על אדות הקונגרס הזה, אחר כל התהלות ששורו לו בכל הארצות ובכל הלשונות, קשה היה לקוות, שיוכל עוד אדם, ואפילו ראש התנועה בעצמו, להוסיף מאומה. ובאמת, בנוגע לעצם הקונגרס והחיונות החיצוניים שננלו בו ועל ידו, לא הביאה לנו מחברתו של ד"ר הרצל כל חדש. ובכל זאת יש לה ערך רב, בפתחה לנו פתח קטן להביט מתוכו אל נפש מחברה, לראות את הכחות הפנימיים, את ההשקפות וההרגשות, המגיעים רוחו של יוצר הקונגרס. האנטיסמיטיסמוס הוליד את הרצל, הרצל הוליד „מדינת היהודים“, מדינת היהודים — את ה„ציוניסמוס“, וה„ציוניסמוס“ — את הקונגרס. האנטיסמיטיסמוס הוא איפוא עלת-העלות בכל התנועה הזאת. שלשלת-יוחסין זו ידועה היתה לכל גם קודם שיצאה מחברתו של הרצל. אבל מה שלא ידעו הכל קודם לה ויוכלו ללמדו מתוכה — הוא זה:

בכל ממלכת הטבע אנו רואים, כי קיומה של הסבה לא תמיד תנאי מוכרח הוא לקיום המסובב. יש שאיזו סבה מעמידה תולדה ידועה, ואחרי כן היא מסתלקת, והתולדה קיימת בלעדה. גם בנידון זה יכולים היינו לצייר לנו, כי מאחר שבא האנטיסמיטיסמוס ופקח עיניהם של יהודי המערב והכירו פתאום את האמת, שעדיין יש אומה יהודית בעולם ושהם עצמם אינם לא אשכנזים ולא צרפתים וכיוצא בזה, כי אם בני אומתם היהודית בלבד, — מאחר שעשה זה את שליחותו, אין בו עוד צורך בשביל לשמור את ההכרה הזאת מפני השכחה, כי איך שוכחים „אמת“ כזו לאחר שנגלתה פעם אחת? — אבל מתוך המחברת שאנו עסוקים בה, מתוך סגנונה הכללי ומתוך הרבה מפרטיה, אנו למדים, כי נשמת כל התנועה עדיין היא גם עתה רק האנטיסמיטיסמוס בלבד, כי עדיין צריכה היא להשפעה“ תמידית מצד יולדה זה, כתינוק שצריך לאמו בכל שעה, ואלמלי עבר הוא ובטל פתאום מן העולם, לא היתה על כן גם היא יכולה להתקיים אפילו שעה אחת. וההרגשה העמוקה הזאת שמרגיש המחבר בלבד, כי הלאומיות היהודית שלו אינה עוד בריה עומדת ברשות עצמה, אלא שואבת כח-חיוני יום יום ממקור האנטיסמיטיסמוס, — ההרגשה הזאת גרמה לו להקיש מן הפרט על הכלל ולחשוב בטעות, כי הציוניסמוס המערבי הוא דמות-דיוקנה של האומה כולה, וכי גם היא כל קיומה תלוי במציאות השנאה מכחיץ.

¹ עיי „השלח“ כרך א' וב'.

² Der Baseler Congress von Dr. Theodor Herzl. Wien 1897. 22 S.

בכואו להוכיח את העיקר הגדול, כי היהודים עדיין הם אומה מיוחדת, מגדיר הוא מושג האומה כך: „האומה הוא קבוץ אנשים שקורבתם ניכרת ושאי הדותם מתקיימת על ידי אויב משותף לכלם” (ע' 5). ועל זה הוא מוסיף: „שימו נא עיניכם בתולדות האומות והגידו, אם אף אחת מהן נולדה באופן אחר”.

„נולדה”? הוא אשר אמרתי, כי אותה ההרגשה שכלבו ביחס למצב נפשו הוא — מפריעה את המחבר מלהבחין בענין זה בין סבת הלידה וסבת־הקיום גם ביחס להעם כלו. ועל כן אינו רואה, כי אף אם נסכים להנחתה, שבתחלת יצירתה של אומה אי אפשר לה בלי אויב משותף, אין אנו צריכים להודות מפני זה, שהאויב המשותף הוא תנאי מוכרח לקיומה גם אחרי כן, אחרי שהקורבה והאחדות קשרו את אישיה בקשרים אחרים, פנימיים: זכרונות וקנינים משותפים, מחשבות והרגשות משותפות, תקוות ושאיפות משותפות.

והטעות היסודית הזאת הטביעה את חותמה על כל תוכן המחברת, או ביתר דיוק — על כל הציוניסמוס המערבי, כמו שהוא מצויר בלבו של העומד בראשו. „הציוניסמוס — זה הוא הגדר שנותן לו ד"ר הרצל (ע' 4) — שואף להשגת מקלט בטוח, על יסוד משפט מוסכם מהכל (אֶפְפֶּנְטְלִיךְ-דֶּעֶכְטְלִיךְ), שבביל אלה היהודים שאינם יכולים או שאינם רוצים להתבולל בעם הארץ בארצות מושבותם עתה”.

הוא מניח איפוא שלש מדות בהתבוללות: יש שרוצים ויכולים להתבולל — ולחם אין צורך בציוניסמוס — ויש שרוצים ואינם יכולים, ויש שיכולים ואינם רוצים. מן ההבדל הזה, שהוא עושה בין הרצון והיכולת, יוצא לנו, כי אין הכונה על יכולת פנימית, פסיכולוגית — יכולת כזו לא תצויר בנגוד אל הרצון — כי אם על יכולת חיצונית, מוחשית: העדר כל מכשול מצד תנאי החיים מבחוץ. ולפי זה, אפשר לו לאדם מישראל להיות ציוניסט כשר וישר, אף אם רוצה הוא בכל לבו להתבולל בעם הארץ, אלא שאינו יכול, מפני שאין עסיהארץ רוצה בו.

„הגדר הזה — אומר המחבר — כבר נמצא בספרי מדינת־היהודים, והקונגרס הבוילי נתן הסכמתו עליו”. והנה אנחנו יודעים, כי בהפרונמא שנתקבלה מאת הקונגרס נמצא באמת נוסח אחר: „הציוניסמוס שואף למקלט בטוח וכי שבביל האומה היהודית”.

ומכיון שלא יעלה על הדעת לחשוך את המחבר כי שנה את הנוסח בכונה, הרי הדבר גלוי, כי לפי דעתו אין שום הבדל בין שני הנוסחאות האלו: „האומה היהודית” היא לו שם־הקבוץ לאלה מן היהודים, אשר מאיוו סבה אינם רוצים להתבולל, או רוצים, אלא שמוצאים מכשולים על דרכם ואינם יכולים.

הציוניסמוס הזה רואה את היהודים — אנשים נפרדים המאוחדים בעל כרחם על ידי „האויב המשותף”; אבל אינו רואה את היהדות — הטיבה אחת השואפת להתקיים באחדותה גם בלי כל הכרח חיצוני. זה הוא חסרונו העיקרי, המתגלה בכל הליכותיו ומעשיו.

ד"ר הרצל מתאר בדברים יפים את ההשתוממות שהעירה בלבו צורתם הרוחנית של חובבי ציון המורחיים אשר ראה בבוליאה:

„לחם יש האחדות הפנימית, שאכדה לרוב בני המערב, הם מרגישים את לאומיותם היהודית, אבל בלי כל גאווה לאומית צרה . . . רעיון התבוללות לא יפריע מנותחם, עצמותם היא פשוטה ושלמה. היהודים האלה הם, בכל עצמותם, תשובה על אותה השאלה שהפפסטנים מונים ואתנו בה: אם היהדות הלאומית לא תביאנו בכרח לידי התרחקות מן הקולטורא החדשה. לא! האנשים האלה מוצאו את דרך הישרה בלי פלפולים יתרים, מבלי שהרגישו אולי מימיהם כי יש

כאן מקום להתקשות. הם אינם מתבוללים בשום אומה, אבל הם משתדלים לקבל את הטוב מכל האומות. (ע' 14).

דברים אלו נותנים כבוד למי שאמרם; עדים הם, כי בעינים פקוחות התבונן על מה שלפניו וראה הכל כהוגן. אבל — רק את החיון הכור, לא את סבתו, לא את הכח הפנימי שברא את היהודים האלה בצורה כזו. מדבריו להלן נראה, כי גם בחיון זה נוטה הוא לראות יד „האויב המשותף“, ולא ידע, כי פה עמדה לנגד עיניו היהדות ההיסטורית, כחה של קולטורא לאומית גדולה ועתיקה, שיצרה את בניה בצלמה ואחרת. אותם על ידי טופס רוחני אחר מוגבל, הקיים ועומד בזכות עצמו, ולא בחסדי האיבה החיצונית. על כרכי היהדות גדלו ונתחנכו כמעט כל היהודים האלה. היא היתה להלך מעצמותם כאכיב ילדותם. וגם אלה שנתרחקו ממנה אחר כך ובקשו להם דרכים אחרים בחיים — גם הם לא יכלו לעקור מלבם את שרשיה העמוקים, וכלי ידיעתם נשארו יהודים לאומיים גם בעת שבפיהם בוו ולענו ללאומיות זו. נחוץ היה רק שתבוא סבה מן החוץ ותגלה להם את עצמותם הנסתרת מעיניהם, — ומיד הכירו את עצמם, ומה שהיה חי בלבם לפני זה שלא מרעתם ורצונם חזר וקבל צורה של ידיעה ברורה ורצון הפשי. הם אינם רוצים להתבולל, מפני שאינם יכולים להיות לא־הם, להתכחש לחפץ הקיום הלאומי ואהבת הקולטורא הלאומית הממלאים את נפשם; אבל רוצים ויכולים הם לשפר את הקיום הלאומי ולשכלל את הקולטורא הלאומית ע"י „קבלת הטוב מכל האומות“.

ולפי שהציוניסמוס המערבי אין יסודו בנחלה היסטורית קיימת לעד, כי אם בחיוניות ומקרים מחיי ההוה, לכן לא יפלא, כי תחסר לו הסבלנות והמתינות ההיסטורית, ולכן משתדל ד"ר הרצל בכל כחו להראות ולהוכיח, כי מדינת היהודים לא בשמים היא, כי קרוב אלינו הדבר מאד. (ע' 16—20).

ובאמת, איך אפשר בלא זה? הן האנטיסמיטיסמוס הוא מחלת ההוה, על כן צריך שגם הרפואה תהא אפשרית בהוה. אלה היהודים שרוצים להתבולל ואינם יכולים — אינם יכולים גם כן להתנחם במדינת־יהודים לעתיד לבוא. כי לעתיד לבוא — כך יאמרו בלבם — מי יודע מה יהיה: אולי ישתנה המצב החיצוני, והיוו י יכולים להתבולל... אבל, למרות כל ההוכחות על היות הדבר בלתי רחוק, בא גם ד"ר הרצל סוף סוף אל השאלה הגדולה:

„ומה, אם גם אחרי כל אלה, אם גם אחר אשר דעת־הקהל תבין היטב את מגמתנו, גם אחר אשר הממשלות האדירות יהיו נוטות לחפצנו, גם אחר אשר נבטיח לתוגרמה שכר הרבה, — אי אפשר יהיה בכל זאת לבוא לידי גמר עם ממשלת השולטן?“ (ע' 19).

„אז — משיב ד"ר הרצל על השאלה הזאת — אז נהיה צריכים להמתין לקץ הקריסוס בארץ המזרח, אומה יכולה להמתין. היא מאריכה ימים יותר מאנשים וממשלות“.

לפני שש עשרה שנה כתב ד"ר פינסקר במחברתו הידועה: „רחוק רחוק מאד מאתנו החוק אשר אליו נשא את נפשנו, אך לעם נודד זה אלפי שנה גם הדרך היותר רחוקה לא תוכל להיות ארוכה ביותר“. כך, באופן מוחלט כזה, מדבר יהודי מורחי, המרגיש על שכמו כל כובד משאם של „אלפי־שנה“ אלה אשר עברו על עמו. אבל הציוניסט המערבי, המביט על הענין מתוך היי־הוה בלבד, הוא אינו יכול ללכת „בדרך ארוכה ביותר“, וגם לאחר שהוכרה להודות, כי אולי צריך יהיה להמתין וכי אומה יכולה להמתין, מוסיף הוא תוך כדי דבור: „לפי מצב הדברים עתה במזרח, אפשר לחשב את הקץ הקרוב (של הקריסוס) על פי מורה־השעות...“

כן. "אומה יכולה להמתין". ואולם הציוניסמוס המערבי, כנראה, אינו יכול להמתין... בהגיעו לעצם הקונגרס, מרגיש המחבר, כי קשה מאד להראות באצבע על איזה מעשה מוחשי שנעשה בבזיליאה. מי שקרא בכתבי-העת פרשת האספות הרבות, שבהן הרצו "הצירים" את דברי הקונגרס לפני שולחיהם, זוכר הוא בודאי, כי רובם הטעימו ביחוד את הפרוגרמא ואת האורגניזציא וראו כאלה עיקר "המעשה" שבשבילו נתאספו לבזיליאה. אבל ד"ר הרצל מבין את הענין יותר מתלמידיו. "מה השגנו באספה זו? — שואל גם הוא — האמנם נתאספנו רק כדי לבנות, כדי לדבר ולשמוע דברים נאים? הנני מאמין, כי בבזיליאה גם עשינו דבר-מה" (ע' 14). והנה הוא הולך ומבאר אותו "דבר-מה", ותמצית הכל היא, כי "בשביל להגיע למקלט בטוח הדרוש לנו, צריכים היינו קודם כל להביא את לאומיותנו לידי גלוי. כאשר אך יש עם, ישנו לו גם כברת הארץ הנחוצה לו". (ע' 15).

ובכן, לא בא איפוא הקונגרס אלא לגלות את לאומיותנו, שיכירו וידעו הכל, כי יש עם ישראל בעולם והוא חפץ להיות חיי עם. זה הוא המעשה העיקרי שעשה הקונגרס, לפי הודאת "בעל-הדין" עצמו. נמצא, שהציוניסטים המזרחיים, אשר התמרמו מאד על שאמרתו בפרק הקודם (חוברת י"ב) דברים דומים לאלו ביסודם, וראו בזה מעין חירוף וגדוף כלפי מעלה, — הרי הם "פסיסטים יותר מן הפסא".

בנוגע לישוב ארץ ישראל בהוה, קודם שהיתה הארץ לקנין האומה על פי משפט מוסכם מהכל, מגלה ד"ר הרצל את דעתו (שהיא, כידוע, גם דעת הציוניסטים המדיניים בכלל), שאין כל צורך ותועלת להושיב שם "אף קולוניסט אחד חדש". הקונגרס הבזילי הגיד מפורש, כי הקולוניות הנמצאות מכבר, שרואות ברכה בעבורתן, ראוי שיתקימו. אבל שום מושב חדש לא יתוסף עליהם עד שיושגו הזכויות המספיקות לבטחון". (ע' 20).

את המשפט הזה, כמו שהוא כתוב, יכולים היו לקבל גם הרבה מחובבי ציון המזרחיים. כי גם ביניהם נמצאו אנשים אשר זה כבר התנגדו להרחבת הישוב בלי "זכויות מספיקות לבטחון". בלי רשיון מוחלט להתישב בארץ כפרהסיא ולקנות קרקעות ולבנות בתים ולעבוד כל עבודה באין מפריע, אבל לא בזכויות כאלה מדברים המדיניים. להם זכויות כאלו, או אפילו גדולות מאלו, אינן מספיקות לבטחון, כל זמן שנתונות הן בדרך פרטית, ולא בדרך מדינית. "אין אנו רוצים ליסד קולוניות בלתי מועילות, שמגדילות ערך הארץ מבלי לקבל תמורת זה מחיר מדיני". (שם).

על פי השקפתו זו, כמדומה לי, שד"ר הרצל נכשל בסתירה מניה וביה, באמרו עם זה, כי "יש בארץ ישראל עניים לרוב, שאפשר וצריך לעשותם לאזרחים ולאזמנים" (שם). והרי גם אלה "יגדילו ערך הארץ מבלי לקבל תמורת זה מחיר מדיני", וכדי שנשאר נאמנים להנהיגו, ראוי איפוא יותר לקחת עניי ארץ ישראל ולהושיבם בארגנטינא או באיזו ארץ אחרת, ששם אין אנו דורשים מחיר מדיני בעד עבורתנו.

אבל זה הוא דקדוק קטן, ושאלה יותר גדולה תעלה בהכרח על לבנו בקשר עם ההשקפה הזאת: אם, כמו שחושש גם ד"ר הרצל, "אי אפשר יהיה לבוא לידי גמר עם ממשלת השולטן", ואם, למרות חשבוננו "על פי מורה השעות", לא יבוא גם קץ הקריסים המזרחית מהרה, והאומה תהא צריכה להמתין ולהמתין, אולי דורות שלמים, — וכי לא יותר נאה ומועיל לה לבלות ימי ההמתנה בעבודה קולטורית בארץ, ולוא גם בלי

"מחיר מדיני", רק ברשות המלכות בלבד, מאשר תניה לאחרים, שיגדילו ערך הארץ בעבודתם, והיא תבוא אחרי כן ליהנות מן המוכן ולדרוש "מחיר מדיני" בעד עמל זרים?...

בג.

בין החדשות שבאו לעולם עם הציוניסמוס המדיני אפשר לחשוב גם את זאת: כי יש לנו עתה ציוניסטים שלא מבני ישראל.

"חבת ציון" הקודמת לא היתה מסוגלת לעשות לה נפשות מאומות העולם. בשביל להמשיך אחר איוז תנועה קולטורית צריך להבינה, ובשביל להבינה צריך ללמוד הרבה, וללמוד כל הדרוש להבנת היהדות הרי לא הכל חפצים אפילו בין היהודים, ואיך אפשר לקוות כזאת מבני עם אחר? — היו אמנם גם "חובבי ציון" נכרים, אך אלה (מלבד איש אנגלי אחד ידוע) גם חתם היתה "נכרית", ותחת לתת ידם לישוב ארץ ישראל על ידי היהודים, הלכו ויסרו שם מושבות ושאר דברים טובים לעצמם . . .

לא כן הציוניסמוס. אומה שנואה ובוזיה מבקשת לעזוב את שונאיה ובוזיה וליסד לה מדינה מיוחדת — תנועה מדינית כזו מוכנת לכל איש אירופי בלי הכנות יתרות. ואין לחמוה איפוא, כי נמצאו כה וכה אנשים נלכבים מבני העמים אשר המראה הנהדר הזה משכם אחריו כל כך, עד שהיו גם בעצמם ל"ציוניסטים".

ואולם עד כה היתה רק מציאות ציוניסטים כאלו ידועה לנו, על פי עדים או בדרכי-ההיקש, מבלי שנראה פעלם אפילו במשהו. הנה למשל, בבביליאה, בשעת סגירת הקונגרס, נודע לכל מתוך הרשת-ההסגר של הראש, כי נמצאו בין החברים שלשה נוצרים. ומתוך שישבו בין החברים ולא על המעקה מלמעלה בין הורים, למדנו כי ציוניסטים הם. או הנה הקרדינל ווגהן האנגלי, העיד עליו אחד הציוניסטים, שכשבא אליו ושאלהו מה משפטו על הציוניסמוס, השיב לו בתן ובכבוד: איני יודע. ובשביל זה נתפרסם בין הציוניסטים כ"חד מן חבריא". וכדומה עוד.

אך עתה נתגלה עוד ציוניסט נוצרי אחר, השקול כנגד כלם, מפני שאינו מסתפק בשתיקה המתפרשת כהודאה, כי אם משתדל באמת לעזור לתנועה זו כפי כחו. הפרופיסור הימן מבביליאה ישב כל ימי הקונגרס דוקא על המעקה מלמעלה, וכעדותו בעצמו, לא התודע לאיש מן החברים, כדי שיוכל לשפוט על הענין בלי כל משא פנים. וכה עבר הקונגרס, ואיש לא ידע אותו, ושמו לא נזכר לתהלה מעל הבימה. אך הוא שב לביתו בלב מלא רגשות ורעיונות חדשים, ומכיון שבא לידי הכרה, שהציוניסמוס הוא "הדרך לפתרונה המוחלט של שאלת-היהודים", נגש מיד אל העבודה, לפרסם את הדבר בעולם, וכתב והוציא מחברת יפה וטובת-שעם, המפיצה אור על כל צדדי הענין יותר הרבה ממחברותיהם ומאמריהם של הציוניסטים העברים.¹⁾

ד"ר הרצל אומר במחברתו על דבר הקונגרס, כי פעמים שהוא משתוקק להמצא מחוץ לנבול התנועה, כדי לדעת באיוז צורה היא נראית להעומדים מבחוץ. כמדומה לי, שמחברתו של הימן מסוגלת ביחוד לכך, להראות להעומדים מבפנים — וכל ישראל הרי עומדים "מבפנים", אם כאוהבים או כאויבים — מה צורת התנועה הזאת כשמביטים עליה מן החוץ, מנקודת מבטו של בן עם אחר ובעל דת אחרת.

¹⁾ Das Erwachen der jüdischen Nation. Der Weg zur endgültigen Lösung der Judenfrage, von F. Heman. Basel 1897. 114 S.

כבן עם אחר, מבקש הוא לדעת קודם כל, מה תתן התנועה הזאת להעמים האחרים ששאלת-היהודים מציקה להם. הוא אינו מעלים עיניו מן המכשולים הרבים המונחים על הדרך ויודע הוא, כי לא היום או מחר תוסד מדינת-היהודים וכי גם בהוסדה לא ילכו כל היהודים למדינתם. רק ממורה אירופא חפץ היה להעביר כמיליון יהודים לארץ ישראל, ויתרם ישארו באירופא כמקודם. ובכל זאת רואה הוא בזה פתרון שאלת היהודים: פתרון מוחלט — לכשתוסד המדינה, ופתרון חלקי — מיד. כי עיקר סבת האנטיסמיטיסמוס המערבי הוא, לדעתו, מה שהיהודים נדחקים ונכנסים אל תוך החיים הלאומיים של עמי-הארץ ורוצים להחשב ככנים נמורים לעם ועם. להתחרות עם שכניהם בכל מקצועות חיי החברה והמדינה על יסוד הזכויות שנתנה להם האימנציפציא, מבלי שים על לב, כי סוף סוף לא יוכל "הגוף הלאומי" לסבול במנוחה את ההרנשה התמידית, כי אויזה עצם זר לו כבש מקום בקרבן ופועל פעולה עצומה על מהלך חיי העצמיים. אבל על ידי התפשטות הציוניסמוס בין היהודים אפשר לקוות, כי הם עצמם, כבואם לירי הכרת לאומיותם המיוחדת, יהיו יותר "צנועים" ביחס לחיי הארץ שהם יושבים בקרבה, ויבינו מדעתם, כי למרות זכויותיהם הכתובות בספר, אין להם זכות מוסרית לבקש שוויון-גמור בכל, עד המשרות המדיניות והחברתיות היותר חשובות. ואז ממילא תבטל הסבה הראשית המולידה את השנאה והקנאה בלב עם הארץ, ושאלת-היהודים תחל, לפחות, במקצת. — ואולם אחר אשר יגיע הציוניסמוס למטרתו ומדינת היהודים תוסד, אז יבוא הפתרון המוחלט לשאלה זו. כי בהמצא מדינה כזו בעולם, תהא רשות לכל שאר המדינות לדרוש מאת "יהודיהן" שיבחרו באחת משתי אלה: אם להכתב בין האזרחים במדינת היהודים ולהחשב בארץ מגורים נגרים, ואז יבטלו מאליהן כל הזכויות של האימנציפציא, ומשפט אחד יהיה בכל ארץ ליהודים ולכל שאר הזרים הבאים לגור בתוכה; או שישארו אזרחים נמורים בארץ מולדתם, ואז עליהם יהיה להתבולל בעם הארץ התבוללות גמורה, להרוס עד היסוד את כל הגדרים המבדילים בינם ובין יתר האזרחים — מילה, שבת, אסורי מאכל ומשחה וכו' — כדי שבכבות הימים יתבלעו באמת באברי "הגוף הלאומי" ולא יצערורו עוד בורותם: "אשכנזי מהול" הוא דבר שאין הרוח האשכנזית סובלתו . . .

וכבעל דת אחרת, מרגיש הוא יותר מן הציוניסטים היהודים את כל עוצם השאלה של קדושת הארץ, ובצדק הוא מעירם, שלא יהא הדבר הזה קל בעיניהם. . . אבל מצד אחר הוא חושב, כי גם בלעדיו זה לא תוכל מדינת-היהודים להוסד אלא אם כן יעזבו היהודים תחלה את "היהדות התלמודית", אשר לא תתן להם לחיות ולהתפתח בתור עם חפשי, ויבנו את מדינתם רק על יסוד "הקולטורא החדשה", הקשורה בהכרח, לפי דעתו, ברוח הדת הנוצרית ולא תצויר בלחה. ועל כן שמח הוא מאד על כי ראשי התנועה נראים לו כרחוקים מן "היהדות התלמודית" וקרובים יותר ל"הקולטורא החדשה", באופן שאפשר לקוות, כי בהוסד המדינה, תקבל היהדות צורה נאותה לדבר, ובני כל הדתות הנוצריות יוכלו למסור בידה שמירת קדושים וכל יתר עניניהם בא"י. וכה לא יעמוד גם הדבר הזה לשטן על הדרך . . .

עוד הרבה דברים יש במחברת הזאת המוכשרים לעורר מחשבות רבות, וראויה היא על כן שיקראוהו בני כל המפלגות בעמנו, ביהוד בארצות המערב, המתבוללים ימצאו בה ציור נאמן ממצבם החברתי ויראו איך ה"אחרים" מכישים על "זכויותיהם"; הרבנים בעלי "התעורה", המלמדים "תורה" כגולה לכל העמים, ישמעו הפעם דעת "תלמיד"

אחד חשוב על דבר ערכם ופעולתם; וגם הציוניסטים, אשר המחבר מרבה בשבחם, יוכלו ללמוד ממנו דברים שונים שלא עלו, כנראה, על לבם עד כה. . .

כד.

מחשבה טובה עלתה על לב הסופר הידוע בן-עמי, להוציא בקובץ אחד את כל ספוריו ומאמריו (בלשון רוסית), שנדפסו בזמנים שונים, רובם במכה"ע וּוּאָסְחַאָד". עתה יצא החלק הראשון מקובץ זה¹⁾, ובו שלשה ספורים: א) דרמא קטנה. ב) בעל-תפלה. ג) ליל הושענא רבה. הראשון הוא הטוב שבשלשתם, ואולי גם הטוב שבכל ספורי המחבר. הסופר המצוין הזה דרך אחת לו בכל ספוריו: הוא מעמיק לרדת עד תהום העניות והשפלות של בני עמו בארץ מולדתו, ושם מבקש ומוצא קו-ראור המשיבים את הנפש. הוא עצמו נולד וגדל בתוך העם הזה וכשמו הספרותי כן הוא, על כן מרגיש הוא בצערם של אחיו ומשתתף בצרתם, לא ברגשי חמלה של איש המתבונן מן החוץ על הנעשה בעולם זר לו, כי אם ברגשי אהבה של אח כואב העומד עמם במחיצה אחת. לפנים היה המחבר כותב לפעמים גם מאמרים, אך בעת האחרונה משך ידו מן הפובליציסטיקא לגמרי. ועל כן לא יפלא, כי בכואו עתה לכתוב הקדמה לספרו, לא יכול למשול ברוחו, והשתמש במקרה הזה לשפוך לפני הקהל את הכעס העצור בלבו למראה חיונות שונים בחיינו הפנימיים. . . וכה היתה ההקדמה למאמר קטן מלא תוכחה עזה וקשה — קשה אולי יתר על המדה הראויה, ביחוד בהקדמה לספורים; אך הרברים כשהם לעצמם כוללים הרבה אמת מרה ונאמרו בסגנון קצר וחד, חם ומחמם. והנני מרשה לעצמי לתרגם בזה מקצתם בשביל הקוראים שאינם שומעים רוסית. המחבר מתחיל בדבר ספוריו ועובר אל החיים המתוארים בהם:

"מלאים עצב ויוגן הם החיים האלה, מורכבים מצרות וסגופים. אבל המלחמה הקשה על פת לחם, ההולכת ומתגברת מיום ליום, לא המיתה את נשמת העם; היא עודנה חיה ועודנה מוכשרת להתרומם עד כל מרום ונשגב, בתחתית הנשמה הזאת עוד תיקד אש האידויאלים הלאומיים, עוד חיות התקוות הלאומיות — נחלתם הגדולה של הנביאים. וזה, רק זה בלבד, הוא קו-האור היחיד, אשר יגלה לעינינו בחיי היהדות — אור רוחני, אידיאלי, החיים האלה הם ים של צרות, ים אין-סוף ועמוק-חשכה, אשר ממעל לו, גבוהה גבוהה, יתנוצצו בתוך עב הענן, זעיר שם זעיר שם, כוכבי אור קטנים. . .

בעת שאנשים יחידים מן העם, או גם מפלגות שלמות, מוכנים תמיד "לחסתגל" לתנאי החיים, וכדי לחקל מעליהם מושא חייהם מתגלגלים הם באשכנזים קיצוניים או פולגים נלהבים וכו', הכל לפי הצורך, — הגה העם בכללו עודנו חי חיי עצמו ואינו דואג כלל למה שיאמרו הבריות ואינו מרבה חקר, אם קיומו טוב בעיני אחרים. אדרבא, הוא יודע ומבין היטב, כי קיומו אינו טוב בעיני אחרים, ודבר זה אולי עוד כוסיף אומץ לחפץ-הקיום שבו. כי האינסטינקט החמוני נעלה הוא על כל התחכמות מכוונת למטרה ידועה, מפני שהוא האינסטינקט. חזון טבעי הוא, ששרשו עמוק בנפש, ולא דבר מלאכותי העשוי בכונה לצורך השעה.

הסופר העברי המקדיש כחו לעיני היהודים רגיל על הרוב לחשוב עצמו כסניגור לעמו. אחת היא, באיזה ענף מן הספרות הוא עובד — הסניגוריא היא בעיניו קודם לכל. ואפילו אם מדבר דבריו רק ליהודים בלבד, ואפילו אם כותב בלשון שאין העמים נוקקים לה כלל, למשל בעברית, — גם אז עני-רוחו אינו פוסקות מלהביט "אליהם", אל שונאי ישראל הגלוי והנסתרים,

¹⁾ Ben-Ami. Sbranie razskazow i otscherkow. Tom I. Odessa 1898. VIII + 292 p.

וכמעט בכל שורה נראית כונה בולטת, להביא „אותם“ לידי הכרה, להוכיח „להם“, להצדיק „לפניהם“, לעורר „רחמיהם“ וכו'.

לא אכחה, כי בלבי אני, כל אלו מיני סניגוריא, כל אלו מיני השתדלות „להוכיח“ וכי — עוררו תמיד רגש מר ומעצב מאד. אינני יודע דבר המשפיל כבודו של אדם יותר מזה, שהכל חושבים מאיזו סבה לנחוק ללמד עליו זכות, להצדיקהו, כמעט לבקש סליחה על חפצו להתקיים... „יתמלאו נא היהודים עצמם אהבה אמיתית לעם ישראל ולהיהדות — ובוה דיינו. לא מאת אחרים עלינו לצפות לישועה.

צפיתנו לחסדי אחרים תמיד, כרעיתנו לפני שלחן זרים תמיד בעינים מיחלות לפירוים, כמיתה בנו כחותינו המוסריים, משוחיתה תכונות נפשנו ונומעת בנו הרבה מדות רעות ושפלות. עזרתנו ותשועתנו — בנו בעצמנו. יכולים וצדיקים אנו לעזור לעצמנו. ורק עורה כזו, הבאה מכפנינו, מוכשרת לחוק כחנו הרוחני והמוסרי, לרומם ערכנו בעינינו אנו ובעיני אחרים, ולתת לנו „זכויות“ שוות לאלו של שאר העמים.

רק אלו הזכויות הנותנות יכולת לעם לפתח חפשי את רוחו העצמי על פי רכבו — רק הן הגה זכויות אמיתיות ורבות ערך. אבל מטבען של זכויות כאלו — שאינן נתנות במתנה.

ואינן נקנות אף בשאר דרכים אלא בזמן שמכיר העם את רוחו העצמי ורוצה בהתפתחותו על פי דרכו — יכול היה המחבר להוסיף...

אחד העם.

מחשבות ומעשים.

VII*).

אם יש מי שיוכל לאמור בצדק: הימים הראשונים היו טובים מאלה — הנה לא ממונה באיזה כולל, לא בן שיש לו רבנות בירושה וחתן שיש לו רבנות בנדוניא, לא "גביר" העוסק בצרכי צבור, לא הפקידים בהקולוניות העבריות בארגנטינא ובשאר מקומות, לא בעלי המוסר ומחויקיהם ולא הפרושים ותומכיהם, וגם לא ה"ציוניים" מאתמול... כי אם — הפוליטוניסט העברי.

הפוליטוניסט העברי יזכור את הימים הראשונים הטובים, עת מלאכתו היתה נעשית בהרחבת הרעת, ורשות נתנה לו לדבר כאשר עם לבנו על כל דבר נפל בעמנו, — יזכור ויתאנה. הימים הטובים חלפו עברו. עתה "נורו על הליצנות", ואסור לדבר. יפה תרגום "רבי" אחד את הכתוב: "וירא בלק את כל אשר עשה ישראל לאמורי". בלק — ראשי תיבות של "ואהבת לרעך כמוך, היינו — הצדיק. ובכן, וירא הצדיק את כל אשר עשה ישראל, רואה הוא היטב, אבל — "לא אמורי", אסור לדבר. אסור לדבר על הממונים בכללים בארץ וחוץ לארץ, פן ישמעו הממונים פה ושם ויהיו להם תרעומות; אסור לדבר על ירושת הרבנות, פן ישמעו הרבנים היורשים ויהיו להם תרעומות; אסור לדבר על ענין בעלי המוסר, פן ישמעו הם או מתנגדיהם ויהיו להם תרעומות. אסור לדבר על "בעלי הטובות", פן ישמעו הם ויהיו להם תרעומות; אסור לדבר על גבירינו בעלי הרעות, פן הלילה וחלילה ישמעו הם ויהיו להם תרעומות; וקל וחומר בן בנו של קל וחומר שאסור לדבר על הציוניות החדשה... בקיצור, חביבי, בכל אשר נפנה — לא טוב. העסק של פוליטוניסטים, כמו כל עסק עברי, נתקלקל מאוד בימים האחרונים.

ובכן, יחד את אלפי המוונים מאחינו, נשארתי גם אנכי לשנה החדשה בלא עסק. ובמשך ההפסקה הקצרה של "השלח", נסיתי, כמו כל יהודי, "לשלוח יד במלאכת רעהו", בנידון דרין — לכתוב מאמרים. מה לעשות? ההכרח לא יגונה. חסין הפצתי לשבת במנוחה במדור התחתון של היכל ספרותנו, להכין "עלונים" לאחי, כאשר אהבו, לברח מעט את דעתם בעתים הרעות האלה, להפיג את צערם, גם לשחוק לפעמים מטוב לב עמהם, בעת אשר דמעות עינינו כבר כלו. — והנה קסין עלי רגום של אחי הסופרים, אשר הזמינו אותי לדין לפני דעת הקהל על חטא שחטאתי ב"קלות ראש", שנועותי לדבר בלא "ברקים ורעמים" על ענינים נכבדים, ומרוב כעס נזרו על אומנותי, כי אסורה

(* עי' "השלח" כרך א' ובי).

היא לבא בקהל. ובאין ברירה, עובתי את מקומי, עקרתי את דירתי החביבה עלי ונסיתי למסס לעלות ברב עמל אל הסופרים הגדולים, ה"רצינים", שבמדור העליון, למען אדבר עמם על פי דרכם, ומבלי אניד הלא תבין, כי הטלטול הזה היה קשה עלי מאוד. קשה בשנות הוקנה" להטריח את רגלי הוקנות, לעלות במעלות מלמטה למעלה; ויותר ממה שקשה הטלטול הזה, קשה המשבר הפנימי, הרוחני, להתהפך פתאום מפוליטוניסט לסופר נכבד בעל מאמרים... כי — את חטאי אני מזכיר — ההרגל לכתוב במעט קלות ראש ומעט ליצנות כבר היה לי לטבע שני, ואצבעותי לא יוכלו לכתוב באופן אחר. ישנם סופרים בעלי מרה שחורה — ודוקא מן הצעירים — אשר ידברו תמיד בכובד ראש משונה. אחת היא, אם על דבר האספה בבזיליאה או יבלת על בהן הרגל, אם על דבר אוניברסיטה לאומית בירושלים או פרה שפרחה על הגג, — על הכל, על הכל ידברו בכובד ראש, בדחילא ורחימא, באנחות של חולי מעים, כרבעי לאיש יהודי וסופר כשר. בודאי תכונה כזו מתת אלהים היא, ולא כל אדם זוכה לה. כל אחד מאתנו ירגיש מעין "יראת הרוממות" למראה הפנים של רחמנות והתלהבות דקרושה, וכל אחד יאמר: כמה חלי ומרגיש האיש הזה! אות כי ברכה בו. חבר אחד היה לי בימי עלומי, אשר בשנות העשרים לחייו נזרקה בו שיבה, ושתי שערות לבנות התנוססו סביב לשפמו. וכאשר השיאו אותו חבריו לתלוש אותן, היה משיב בנאון: "לא בעד כל הון! אדרבא, יגדלו ויגדלו, ויאמרו הכל: מה נכבד האברך הזה, עוד צעיר הוא לימים וכבר שיבה זרקה בו, אות כי בעל מחשבות הוא!" — בכלל, סימני זקנה יש שיביאו תועלת מרובה. לזקנה הכל שרוי, הכל מחול, הכל נאה ויאה: מעט עזות, מעט חוצפא, מעט שקר — לזקנה הכל מחול. הרבר מוטל אמנם בספק גדול, אם טובה הזקנה בימי זקנה, כשהיא באה עם כל הסימנים שמנה בה קהלת... אבל ברור הדבר, כי בימי העלומים, עת עוד "הכל על נכון" והאדם במבחר כחותיו — בימים הטובים ההם אין רע אם למראה עין ישנם איזה סימני זקנה. ולוא נראה בספרותנו, כי דוקא הצעירים לימים מראים סימני זקנה, על משענתם יחלכו, עקב בצד אגודל, יגנחו, ישעלו, יאנחו — והכל יאמרו: עוד צעירים הם לימים, אבל בעלי דעה — ממש כזקנים. בודאי מתת אלהים היא הסגולה הנפלאה הזאת, של זקנה ובחורות ביחד, אבל לא כל אדם זוכה לשני השלחנות האלה. אנכי והסופרים בני גילי, על פי שנותינו, כמעט שיש לנו הרשות לדבר כזקנים עם כל המכשירים שחשבתי לעיל, ומתננדינו הצעירים, האומרים כי צעירים הם לימים ממנו, ובשם העלומים יגלו, צריכים היו על פי דרך הטבע לדבר בלשון אחרת. אבל בספרותנו זה כמה נהפך הסדר. "הזקנים" שבדור, אשר ראו הרבה בימי חייהם, כל מיני התעוררות והתלהבות ואספות רבות, יש אשר מבלי משים יתפרץ שחוק קל מסתחי סיהם למראה חרש שכבר היה לעולמים... והאברכים הצעירים מיד יתעטפו בתנאי של פלוסופים וידברו נבוהה נבוהה ויתמרמו ויתקצפו.

אל אלהי אבי! מובטחני שרק שנים אחדות יעברו וידברו אלינו גם הם בלשון אחרת... אבל לעת עתה המצב רע מאד; לעת עתה יקצפו ויתמרמו ויגורו עלינו גזירות קשות שאין יהודי חלש" כמוני יכול לעמוד בהן. זה אוהב אספות, ובכן אסור לפוליטוניסט לדבר על אדות אספה; זה הוא מן המתננדים לבעלי המוסר, ובכן אסור להסוך בזכות בעלי המוסר; השלישי מן המרחיבים, ואם כן אסור לדבר גם על אדותם; הרביעי, החמישי — כל אחד יש לו "חולשתו", ואסור לדבר. הם מתירים אמנם לדבר, כמותם, כסגנונם, בלשונו של הנסיך "המלש" או המלך "ליר", במוגלגים כבדים וגוראים.

בחזיו ורעם, בכעס ו"רצינות", באנחות ובשעול, כאלו שתית חצי הלוג חומץ . . . בודאי מה טוב ומה נעים אם יכול אדם לדבר כן, אבל אנכי אינני מבעלי מלאכה זו, וכל השתדלותי לא תועיל לי להיות כהם. . . . יצאת אצח זאב יבסו. כחצו יב יצ סחטו ובכן נשארתי "בלי לשון", רחמנא ליצלן, כי "ליצנות אסורה" ואסור לדבר. אבל, אם אסור לדבר על אדום "עניינינו הפנימיים", אקוה כי לפחות לא יאסרו עלי לדבר סתם דברים, על אדות הפוליטיקא של אשתקד, כלבו של ביסמרק, מרכבתו של בדני ורכבו של פֶּרֶז, וכדומה, עניינים שאינם מעלים ואינם מורידים לנו, ואחינו בני ישראל יאהבו לדבר על אדומם. . . . יצאנו היום יצאנו ב"ימים בוצע" יהי כן, נדבר סתם דברים!

"באין כמה להתחיל, מתחילים כמרובעים" — יאמרו המשחקים בקלפים. ובאין כמה להתחיל פוליטון, נתחיל במשפטו של דרייפוס. כמדומה לי שלא אשגה אם אומר, כי משפטו של דרייפוס הוא מרגז כל מחשבות עמנו עתה. גם "בויליאד" עם כל תקותיה, גם יתר האספות עם "תקנותיהן" וכל העניינים התלויים בהן — כמעט נשכחו, או לכל הפחות נדחו, מפני משפטו של דרייפוס. ובאמת, המשפט הזה יראה לנו באופן בולט מאד, אולי יותר מהרבה אספות, כי לא "עדר", כי אם "עם" אנחנו, אחים בצרה, אם לא בטובה, בטובה — כלל ישן נושן הוא: וישמן ישרון ויבעט, ובעת צרה וזכור היהודי את אחיו — והם גם הם יזכרוהו. זו היא תכונה מיוחדת של עמנו. האמת נתנה להאמר, כי אין אנחנו אוהבים את "אדיריני"; כל אחד מאתנו ירגיש מעין טינא בלבו על הגדולים ההם, אשר כספם סתר להם, ולא יצאו לעזרת אחיהם במרה שלפי דעתנו צריכים היו לצאת. כל עוד הם יושבים בשלוח, רחוקים המה ממנו, ואולי עוד יותר רחוקים אנחנו מהם... אבל מכיון שיסורים באים על אחד מהם, מיד מרגישים אנחנו, כי בשביל שם ישראל שנקרא עליו באו עליו היסורים, ומיד ישוב לבכנו לאהבה אותו... בשעה שישוב דרייפוס בשלוח כפריו, בתור פקיד-צבא צרפתי, לא ידע את אחיו, והם לא ידעו אותו, ולא הצפו לדעת איש את אחיו. עתה, כאשר ירד מגדולתו ונתן בצרה גדולה, הנה כל ישראל משתתפים בצערו, כל אחד ירגיש, כי לא את דרייפוס בלבד העלו לגרדום, כי אם את כל ישראל עמו, את כל אחד מאתנו שלחו לעזאזל, "לאי השדים", ומנקודת הראות הזאת נכבד מאד המשפט הזה. עם שיכול להרגיש בצרת אחיו במרה מרובה כזו — עם הוא, לא עדר, אם ישובו יבקרו את משפטו של דרייפוס או לא, אם יצא צדיק או רשע בהשפטו — לא זה הוא העיקר: בעלילות שוא ובלבולים שונים על הפרט והכלל כבר הורגלנו. כמעט כל ההיסטוריא שלנו כגולה, היא עלילה אריכתא ובלבול אחד נורא . . . ואם נוספה עוד עלילה אחת על יהודי אחד, אין בכך כלום, כזה וכזה כבר היה לעולמים. אבל נכבדה היא לנו התורה היוצאת מן העלילה הזאת על דבר יחוס העמים, אף היותר נאורים, אלינו, ועוד יותר — על דבר יחוסנו אנחנו זה לזה, ולו הייתי כותב ב"פנקס קטן" תמיד את המקרים הגדולים והקטנים בחיי עמנו, אם כדי לנרד חי חצאי פרוטות לטובת הישוב, או פשוט, כדי לספר לדור דברים הירועים גם בלעדי או שאין כל צורך לדעתם, — כי אז כתבתי זאת וזכרון בספר ונרבותי היי אגודות לזכר המשפט הזה, כי הן בכל אופן יותר נכבד הוא, מקלות הדעת של האי בתולתא, אשר לזכרונה נרד אלמוני שלשים אנורות לטובת הישוב (המליץ נ"ו 166). כמובן, לא נוכל אנחנו הקוראים, "המתענגים" למקרא נדבות כאלה, לדעת את ערכן האמת, אחר כי לא זכינו לדעת את "הבתולה ההיסטורית" ההיא, מהותה וטיב קלות דעתה . . . מאד

אפשר, כי כשהיא לעצמה, וביחוד קלות דעתה, שוות הרבה יותר משלשים אגורות, כי דברים כאלה, כידוע, אין להם שעור... אבל לקהל הקוראים, אשר בעונותיהם הרבים לא זכו לדעת אותה, וקלות דעתה, אין הרבה, לעניות דעתי, חשוב כל כך, שנכתבה וזכרון בספר... אף על פי שמצד אחר, מצד חבת ציון המעשית, אין להכחיש כי הנסיון הזה נכבד מאוד, כי אם נשתדל להנהיג המנהג היפה הזה, לנדב לזכרון קלות דעתה של כל בתולה, נאסוף בודאי סכום לא מעט... אך לא זאת היא מטרת דברי. הפצתי רק להגיד, כי גם משפטו של דרייפוס, יש לו ערך ידוע, וכדאי הוא שינדבו לזכרונו חיי אגורות, וכדאי הוא גם להכתב בפנקס קטן.

בכלל מוצא אנכי, כי טוב מאד „פנקס קטן“ כזה. רעים הם „הפנקסים הגדולים“ שאחרים כותבים בהם על אודותנו, אבל פנקס קטן עברי, שאנו בעצמנו כותבים בו מה שלבנו חפץ — טוב הוא מאד. פה תוכל לכתוב בלי כל סכנה כמה וכמה דברי הבאי שאינם מעלים ולא מורידים, לחזור ולטחון מה שכבר נטחן, וכל מה שתכתוב יקבלו הקוראים בסבר פנים יפות...

ולו הייתי אנכי „בעל פנקס“, כי עתה כתבתי בו לזכרון גם את האספה דקאוונא. קאוונא היא עיר ואם בישראל, עיר גדולה ועתיקה, שזכתה לשם טוב וזכתה למעשים טובים, זכתה לפרושים וזכתה לבעלי מוסר, זכתה למצדיקים הרבים ולמשכילים קנאים... בקצור, זכתה לדברים הרבה שלא זכו להם ערים אחרות; אבל לא זכתה לדבר אחד שערים אחרות, גדולות וקטנות ממנה, זכו לו: — לא זכתה לחובבי ציון, בעת אשר בוולנא, שאין בה לא רב כללי ולא כת של בעלי מוסר ולא כולל של פרושים, מספר החברים לחברת התמיכה מניע לשש מאות, בהרודנא — ליותר ממאה, במינסק — למאה; הנה בקאוונא מספרם, בלי עין-הרע — שלשים ושלשה. אולי מפני שישבת פרושים וכת בעלי מוסר אינן יכולות לדור בכפיפה אחת עם חבת ציון, כי צמצמו יהודי קאוונא את כל כחותיהם בפרושיהם ובעלי מוסרם וכולליהם וממוניהם ומחלקותיהם, מבלי השאיר עוד מקום פנוי בלבם לחבת ציון... או אולי סבה אחרת לדבר. מי יוכל לדעת? סופר אחד יש בעיר הזאת, אשר נהירין ליה כל שבילי דערי השדה, ואפילו שיחה קלה שבין „רב ורבנית“ לא נסתרה ממנו, ועל ידי „מכתביו“ שהוא מפרסם מעת לעת נגלו לנו תעלומות בעלי המוסר, וכמעט נדע גם „רשימות כובסין“ של כל רב ופרוש ובעל מוסר וראש ישיבה בתחום המושב; — את הכל מפרש לנו הסופר הבקי הזה, רק זאת לא יפרש לנו: מדוע נגרע חלק קאוונא בחבת-ציון? יש אומרים, כי אנשי קאוונא הם בענין זה בכחינת „הכועס על החזן אינו רוקד קדוש“. כי מכיון שנכשלו פעם אחת, בימי המהומה, בקניה לא טובה — שוב אינם מאמינים בישוב הארץ. אבל קשה לי להאמין כזה. יודע אנכי את האנשים האלה, כי אינם פחדנים כלל, ופתנם שגור בפיחם: „במקום שהפסידו שם צריכים להרויח“... וכמה שיפסידו ויכשלו בעסקים שונים, הנה לא יפחדו מעשות עסקים חדשים, ומדוע רק בענין הישוב נרתעו לאחוריהם מיד אחר הנסיון הראשון ולא יחסצו לדעת את הארץ עוד? — אין זאת, כי טעם אחר יש לדבר, וחבת ציון בקאוונא אומרת דרשוני, ומפני זה נכבדה בעיני מאד האספה שהיתה בעיר הזאת ביום השני לחול המועד סוכות, וכדאית היא להכתב וזכרון „פנקס“. על אודותה יספר לנו הסופר מערי השדה בהמליץ (גו' 214):

... „ובערב החוא ראו בני קאוונא מה שלא ראו זה שנים רבות בעירם, כי נאספו ובאו לבית הרב הגאון שם מספר אנשים מיהודינו העומדים בראשם ורובם בגבול היהדות, הלוקחים חלק

בעניני הכלל והפרט, הנותנים וחוזרים ונותנים על כל צרה שלא תבא על עמם תמיד, אם כי רבים מאלה טרם באו בכתב החברים לחברת הישוב, וישבו זמן רב וידברו וישמעו, ויפלאו. לסוף נמצאו מתנדבים נכבדים להועיל להמורשה באספת כסף החברים, ובאותו מעמד נוספו כשלושה עשר חברים. ובשעה האחת עשרה שבו הנאספים לבתיהם, במדומה לי שבעי רצון, בהאמינם, כי עשו מצות עשה שהזמן גרמא, וימלאו בזאת את חובתם."

המספר שלשה עשר מלבב מאד. ישנם אנשים המפחדים מפני מספר זה וקוראים לו "תריסר של השר". אבל אנכי לא כן עמדתי. יודע אנכי, כי שלשה עשר הוא יותר משנים עשר ומאחד עשר... ובכלל — יותר מאפס. ואם אחרי חמש עשרה שנות חבת ציון נתוספו שלשה עשר חברים, הנה אחרי שלשים שנה — יתוספו עשרים וששה, ואחרי מאה שנה... צא וחשוב אתה בעצמך. חביבי הקורא, אם בעל חשבון הנך, כמה יתוספו.

רואה אנכי, חביבי, כי הנך מביט עלי בתמהון, כאלו תאמר: "בעוד מאה שנה! — ובעוד מאה שנה הלא כבר יבוא משיח, תבנה ותכונן "מדינת היהודים", ולא יהיה צורך לנו ב"חובבי-ציון" במובנם עתה; "יקרה הכף בשעת הסעודה" — אמרי אינשי; נכבדים ויקרים לנו חובבי ציון עתה. כל פרוטה ופרוטה מצטרפת עתה לחשבון גדול, וכל חובב וחובב מצטרף לחשבון עוד יותר גדול... אבל בעוד מאה שנה!..." ככה תחשוב אתה, חביבי הקורא, אבל אנכי אשוב, כי בקאוונא גם בעוד מאה שנה יהיו נזקקים לחובבי ציון. כי בעלי כולל של פרושים שם יאמרו, שבעלי המוסר מעכבים את הגאולה, ובעלי המוסר אומרים, כי בעלי "הכולל החדש" של הפרושים מעכבים את הגאולה. והבריות מרגנים ואומרים, כי אלו ואלו, בכילותיהם, במחלוקותיהם ובאסיפותיהם, מעכבים את הגאולה ומאריכים את הגלות... ויען כי, כפי הנראה, לא יהיה קץ ותכלה לכל הענינים היפים האלה, כל אספה תחולל אספה מצד השני, וכל כרוז — כרוז מצד השני, כל רכילות — רכילות כנגדה, וכל פסקוויל — פסקוויל כנגדו... הנה נזכר להאמין, כי גם לכשיבוא משיח לא יבוא לקאוונא. הוא יעמוד ב"אליקסוט", מעבר הנהר, ולקאוונא יפחד לבוא, כי לא יחפין להכניס את עצמו במחלוקת של בעלי תריסין הללו... ובכן, גם אחר שנים הרבה עוד יהיו נזקקים שם לחובבי ציון, ועל כן נכבדה היא האספה שהיתה ביום א' לחול המועד סוכות, וכדאי הרבר שיכתב ב"פנקס" לזכרון.

ובעת רעה כזאת, ש"אסור לדבר", אהיה שמח, אם תתגלגל, לפחות, הוכות הזאת על ידי.

רבי-קרוב.

לשאלות היום.

ב.

תשועת ישראל — כך סימתי אותה ההערה החוטאת ע"ד הקונגרס, שבשבילה בא מכול של דברים לספרותנו ועדיין לא פסק — עתידה לבוא על ידי נביאים, לא על ידי דיפלומטים. והדברים האלה, אשר האמנתי כי בקשר עם מה שקדם להם יובנו על בורים לכל בעל דעה, נתנו אף הם חומר רב לתוכחות, חרודים, או דברים סתם, הראויים כלם יחד להחשב כעדות לדורות על עניות־הדעת הנוראה השוררת כעת בקהלנו, עד שאי אפשר לסופר לבטא מחשבתו לפעמים בדרך מיתפורית, כנהוג בכל ספרות מלבד ספרות הילדים, שמא ישעו הקוראים ויפרשו הדברים כמשמעם! אם לא ישעני זכרוני — כי הן לא נקל לזכור בדיוק כל הדברים המתוכמים שנדפסו ע"ד ההערה ההיא — נמצא גם מי שהאשימני, כי נטלתי לעצמי שם „נביא“! תמימות קרושה כוּ או אפשר, כמדומה לי, שתמצא בשום ספרות שבעולם, ולכבוד ספרותנו הנני רוצה להאמין, כי גם אצלנו אין זה אלא חיון זמני, בתור ריאקציה נגד החריפות היתרה של אבותינו, שלא היה מוחם סובל כלל דברים כפשוטם והיו מעטיקים לבקש רמזים ומיתפורות אף במקום שאינם.

איך שיהיה, איני מוצא בנפשי לא הפיץ ולא כשרון להרכות שיחה על דברים הנראים לי מובנים די צרכם, ולא הייתי חוזר ומדבר פה על הענין הזה, לולא הראוני מקרים שונים בימים האחרונים, שאם ביחס אל „הנביאים“ רשאי אני להניח למתנגדי שיפרשו הדבר כרצונם, אחר כי סוף סוף אין אנו חיים עתה בתקופה של „נבואה“, — הנה ביחס אל „הדיפלומטים“, צורך השעה מחייבני לברר היטב את המכוון, כי הם המה העומדים עתה על המטה, ובהכנת־הקהל את השקפותיהם ודרכיהם תלויה תכונת מעשיהם העתידים.

אם לפני הקונגרס היה אולי בין הציוניסטים מי שדאג לפעמים בלבם, מאין נקח במדינת היהודים „נבחרים“ לבית הפרלמנט ודיפלומטים להנהגת הפוליטיקה, — הנה בודאי סרה מעליו הראגה הזאת בימי הקונגרס, בראותו או באופן מוחשי, כי הכשרון לחקוי, שבני עמנו מצטיינים בו בכל ענין, יבוא גם בזה לעזרתנו וילמדנו את המלאכות האלה בזמן קצר.

הקונגרס לא רק התנהג על פי כל חקי הפרלמנטריסמוס, אלא אף התחבולות הפרלמנטריות, להפך חוק בשעת הדחק, לא חסרו בו. וגם אחינו המזרחיים, שמימיהם לא ראו פרלמנט וסדריו ושנאספותיהם הורגלו ב„סדרים“ אחרים לגמרי, למדו פה כל התורה כלה על רגל אחת, ומיד אחר הישיבה הראשונה כבר ידעו „איך להתנהג“, קראו

לעת הצורך את הקריאות הנהוגות והלאו את הוישב־ראש בהערות „מן הענין” ובפתקאות מלאות עצות והצעות — הכל כ„נבחרים” גמורים. ולא זו בלבד, אלא שכפי הנשמע הביאו אתם את התורה הזאת גם לביהם, ובאספותיהם למקומותם הם מחקים עתה את המנהגים שראו בבזיליאה, באופן שכל אספה היא כעין „ועיר־אנפיין” של הקונגרס. וכן הדבר בדיפלומטים. מסופקני מאד, אם מנהיגי הקונגרס הברליני בשעתו צריכים היו, בשביל לפשר בין האינטרסים המדיניים של הממשלות השונות, לדיפלומטיא יותר עמוקה מזו שהצטרכו לה מנהיגי הקונגרס הבזילי, בשביל לחפות על ההתנגדות הפנימית שבין הכתות „הציוניות” השונות; וכמדומה לי, שיותר מן „הטרקטט הברליני” ראויה היא הפרוגרמא הבזילית לשם מנומנט דיפלומטי המעיד על כשרון מצוין במקצוע זה. כמעט אין דבר בפרוגרמא הזאת שאינו סובל פירושים שונים ורחוקים זה מזה, שאינו יכול להתקבל מכל הכתות המתנגדות ולהתפרש „למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה”. ולא לחנם עמד אחד מן החברים על רגליו — אחר שהרעש ע”ד „פאלקערעכטליך” קם לרממה והפרוגרמא נתקבלה — והציע בתמימות, שהועד אשר יבחר הקונגרס יחבר „פירוש” על הפרוגרמא ויפרסמהו בין החברים, כדי שידעו הכל את מובנה האמתי ולא יגלו בה פנים שלא כהלכה. החבר הטוב הזה לא בקש אמנם אלא פירוש קצר, בשביל להשמר מטעות בפשט החברים; אבל באמת אפשר לכתוב פירוש רחב ומלא ענין כמעט על כל מלה שבה, להראות למה נאמרה מלה זו ומה באה להעלים. ואולם, למטרתו פה, צריך אני לפרש באופן הזה רק מלה אחת.

בין השאלות היותר מסוכנות להאחדות והיותר זקוקות איפוא למלאכת הדיפלומטיא — היתה בבזיליאה שאלת „הקולוניציא המעשית”.

בידוע, עוד בטרם לדת הציוניסמוס החדש, נתחלקו חובבי ציון לשתי כתות ביחס אל הישוב המעשי בא״י. רובם אחזו בשיטה של „הרחבת הישוב מכל מקום”. למרות כל המעצורים הגדולים, בראשונה מצד תנאי העבודה ומצב העם בא״י ובחז״ל, ואחרי כן גם מצד הממשלה הטורקית, אשר כל אלה יחד השחיתו פני הישוב ונתנו לו צורה של „עסק” מבובל ותלוי באויר, של התחרות מנונה והחלוקה ״חדשה” — למרות כל אלה לא רצו בעלי השיטה הזאת להסיח דעתם מהרחבת הישוב ולחכות עד שיוסרו, לפחות, המכשולים היותר קשים; כי לפי דעתם, כל הפסקה בעצם עבודת הקולוניציא תביא מות וכליה לכל הענין, וגם ישוב מבוהל ובנוי על תהו טוב מלא־כלום. לעמתם נמצאו זה כשבוע שנים מתי מספר, אשר מאז ועד עתה עמלו בכל כחם להראות, עד כמה לא יצלחו מעשים כאלה לקרבנו אל המטרה, ויעצו לחדול מהרחבת הישוב המעשי, עד שאפשר יהיה לכווננו על יסודות נאמנים, ברשות הממשלה שם ובאורגניציא טובה, על ידי חברה גדולה מיוחדת לכך, שתוסד באופן נאות לדבר. הנני חושב, כי רוב הקוראים מחויצ זוכרים עוד את הווכחים הרבים שנתעוררו בדבר ה„אמת מארץ ישראל” הראשונה והשניה, ואינני מוצא על כן לנחויץ לשוב ולהציע כזה פרטי הטענות משני הצדדים. — כמובן, נצחו המרובים את המועטים; הקהל לא שם לב לדברי האחרונים, הסופרים פטרום בצעקות ותוכחות וחרודים, — והדבר היה נמשך והולך ככתחלה. אבל מה שלא עשה השכל עשה הזמן. הנסיגות החדשים להרחבת הישוב בשנים האחרונות ע״פ השיטה הקודמת הוסיפו רק איזו חורבות חדשות, ביחוד מעבר לירדן, ומעט מעט התחילו גם המון חויצ להבין, או לפחות להרגיש, כי לא כך „עושים היסטוריא”. נמצאו עוד אמנם בה וכה

סופרים ואנשי מעשה, אשר הלכו להם לבטח בדרכם הישנה והשתדלו גם עתה, כמנהגם מאז, לגרש את הספק מן הלבבות על ידי "בשורות טובות", שרובן אינן אלא אחיזת-דעינים. אם, למשל, יין הקולוניות התחיל לבסוף, אחר עמל אין קץ, לכבוש לו דרך בעולם, — מיד הרימו אלו את קולם בתרועה: הרי לפניכם מופת ברור, כי אמנם יש שכר לפעולתנו ולשווא פחדו פחד אלה "הפסימיסטים" וכו'. ועם זה, כמוכח, נוהרו בלשונם ולא נלו את הסוד: כי גם עתה לא יִכָּבַר בכל העולם אף השליש מן היין הנעשה ביקב ראשון לציין לברו, וכי מזה נראה, להפך, מה רב היה עתה האסוף, לו לא עצרה ממשלת תונרמא בעד קלות-דעתנו לפני שבע שנים, ועוד כעשרים קולוניות היו מוציאות עתה ענבים ויין. ⁽¹⁾ — אבל למרות כל ההשתדלות הזאת מצד "האופטימיסטים", נתגלה בעת האחרונה יותר ויותר, כי הספק הולך ומתגבר כי איזה רגש מר מונח כאכזב כבדה על פתחי הלבבות ואינו מניח עוד "להבשורות הטובות" להכנס לתוכם ברחבה ובקול ששון ולעשות רושם עמוק, כבשנים הקודמות . . .

אין ספק בעיני, כי המצב הזה הועיל הרבה למשוך את הלבבות אל הציוניסמוס החדש. כמעט הכל הרגישו כבר, כי כך אי אפשר, כי אם לא ישתנו תנאי העבודה שנוי עיקרי, צריך יהיה לחדול לגמרי מהרחבת הישוב. אבל בהיות רוב חוץ רואים את כל הענין רק מן הצד החמרי, לא יכלו לצייר להם קיומו והתפתחותו אם תפסק העבודה הגשמית לזמן בלתי מוגבל. ועל כן בראותם אנשים מערביים בעלי שם טוב מתייצבים בראש התנועה בקול רעש גדול, נפתח להם פתח תקוה, כי מאלה תבוא התשועה, כי הם יצליחו לסול מסלה חדשה לעבודת-הישוב ולפחת עיני רוח היים החדשים בכל הענין. זאת מחשבתם ותקותם זאת הביאו רבים מחוץ אתם גם לביוליאה.

אבל הראשים המערביים עצמם הביאו אתם לביוליאה מחשבה אחרת לגמרי. בכל "השיטה החדשה" הנדרשת על ידם יש רק הלכה אחת שנתחדשה באמת כבית-מררשם, וההלכה הזאת היא: שאסור להרחיב את הישוב בארץ ישראל, לא רק בלי רשיון הממשלה ובלי סדרים נכונים, אלא אפילו ברשיון נמור ובאורגניזציא נאותה, כל זמן שאין לנו זכות מדינית על הארץ ואינה נחשבת כולה לקנין לאומי של עם ישראל בהסכמת כל הממשלות. — הידעו חברי הקונגרס את ההלכה הזאת? יש רגלים לדבר, כי רבים מהם לא שמעוה כלל, או שמעו ולא הבינוה על בוריה, אך מה שנפלא ביותר הוא, כי גם רבים מאלה אשר ידעו, שזו היא דעת דיר הרצל וסיעתו, לא שמו לב כלל לדעה זו וראו אותה כאלו אינה: כל כך חזק הקשר בלבם בין עצם הרעיון "הציוני" ובין עבודת הישוב המעשי, עד שלא היו מוכשרים להפריד בין הרבקים האלה ולצייר להם במחשבתם, שאפשר להיות "ציוניסט" ולהתנגד עם זה לעבודת הישוב אף בהיות לאל ידנו לעשותה בסדרים ובפרהסיא! ועל כן היה בעיניהם רעיון כזה כדבר בטל מעיקרו, כעין "שעשוע" שמשתשעים בו במחשבה, מבלי שיעלה על הדעת לקבעו באמת הלכה למעשה.

וראשי הקונגרס, כנראה, הרגישו בזה וידעו מראש, כי אם ינסו להכניס את ההלכה הזאת בדברים מפורשים לתוך הפרוגרמא, כדי לעשותה חובה על כל הציוניסטים, או אם ישימו לגמרי דבר הישוב מתוך הפרוגרמא ויובן מזה ממילא שאין חפץ בו, — יקימו

(1) לפני איזו ימים הודיעו מא"י במכ"ע "הצפירה" כי באה פקודה מאת "הנדיב" לבלי נטוע עוד מעתה אף כרם אחד חדש, עד שימוצא שוק בטוח למכר היין.

להם מבין הנאספים מתנגדים רבים ועצומים. ומצד אחר, הרי אף הם לא יכלו לותר על החרוץ הזה, שבלעדו אין הציוניסמוס אלא שם חרש לדבר ישן נושן. מה עשו? קבעו בהפרונטמא סעיף מיוחד ע"ד הרחבת הישוב ונתנו לו מקום בראש כל האמצעים להשגת המטרה הציונית, אלא שהוסיפו הגבלה אחת קטנה: "הרחבת הישוב באופן מועיל להשגת התכלית" (צוועקדיענליכע פאָרדערונג דער בעזיעדעלונג פאלעסטינא'ס). ואיזהו אופן מועיל להשגת התכלית? סתמה הפרונטמא ולא פרשה! הציוניסטים מבית המדרש החדש הבינו את הכוונה המסותרת: שלפי ההלכה הפסוקה, אי אפשר שיהיה הישוב מועיל להשגת התכלית עד שתוסד תחלה מדינת היהודים; והוכיחו ציון הישנים יכלו להאמין, שאין כאן אלא הגבלה צורקת ביחס אל הישוב הרעוע שהיה נוהג עד כה, אשר גם הם, לפחות המבינים שבהם, לא היתה דעתם נוחה הימנו. וכה הולידה הדיפלומטיא אותו "ערבוב המושגים" שמתאונן עליו אחר מסופרינו¹. וכה אפשר היה שיקרה דבר זה ומתמיה שמשפר הסופר הנזכר, כי תיכף אחר הקונגרס הלך אחד התכרים מבוליאה ישר לפריז, בשביל לקנות קרקע מאת "הנריכי" ליסוד "קולוניא גליצית"!

והנה אין מגמתי פה לדון ע"ד עצם ההלכה הזאת. הרבה אמנם יש לשעון כנגדה, וכשאני לעצמי הנני רואה בה משפט המתנגד אל ההגיון והנסיון ההיסטורי, עד שיראוני הציוניסטים, היכן מצינו בדברי הימים עם זוכה לממשלה מדינית — ולא ביד חזקה — בארץ שלא עמל תחלה בעבודת-ישובה². אבל עם זה מודה אני, שאין הלכה זו מתנגדת בעצם למושג "חבת ציון", ויכול אני להבין את רוח בעליה ואת הפצם והשתדלותם לקנות לה את הלבבות. רק את זאת לא אוכל להבין: איך הם נוטלים רשות לעצמם לגנוב לה את הלבבות, ללכוד את התמימים שבמתנגדיה ברשת הדיפלומטיא, באמצעות דברים המשתמעים לתרי אפי? כבוליאה — אחר שכבר נעשה מעשה ונקראו ובאו לשם בעלי דעות רחוקות זו מזו — אפשר היה עוד ללמד זכות על התחכמות כזו, שעל ידה ניצל הקונגרס מהרפת הפירוד בפומבי. אבל איזו זכות אפשר למצוא לראשי הציוניסמוס, כשאנו רואים אותם גם עתה מחויקים בשיטה זו של העלם דבר? הנה, למשל, באספת הציוניסטים הגליציים, שהיתה כלבוב בסוף דצמבר שעבר, נתעוררה עוד הפעם שאלת הקולוניזציא במעמד אחד מחברי "הועד הפועל" שבווינא, שהשתתף בהאספה בתור באי-כחו של הועד. הציוניסטים האלה אינם יכולים להסרד מרעיון "הקולוניא הגליצית" שהיו שקועים בו בשנים האחרונות, וגם עתה גלו את הפצם לעסוק ביסוד הקולוניא הזאת, למרות היותם מחויקים בהחלטת הקונגרס. לדבר הזה התנגד אמנם חבר הועד, אבל תחת לפרש כשמלה, בדברים ברורים, את ההלכה היסודית של הועד הציוני בנוגע אל הקולוניזציא בכלל; תחת להגיד בפה מלא, כי הועד מתנגד בהחלט להרחבת הישוב באיזה אופן שיהיה, עד שתושג תחלה המטרה המדינית; — התחיל, כדיפלומט, בהודאה במקצת: כי אמנם קולוניא גליצית בודאי יש לה ערך גדול לתועלת הפרונטמא, אלא שעל יסוד ידיעות שבירו ממקור נאמן (מפי די"ר יפה, ראש הועד הפועל ביפו) הוא מטיל ספק, אם תצליח הקולוניא החדשה, ועל כן הוא מזהירם שיהיו מתונים בהחלטתם זו, שהרי אם לא תעלה הקולוניא יפה, תעצר עי"ז התפשטות התנועה בארצם לזמן רב. לבסוף באה האספה, בהסכמת חבר הועד, לידי החלטה הזאת: "הציוניסטים הגליציים

(1) עיי למעלה חובי י"ג עי 77.

(2) עיי שם עי 87.

עומדים על יסוד ההחלטות הבויליות וכו'; אבל יחד עם זה הם מגלים דעתם, כי לעת עתה אי אפשר להם לבלתי השתמש בעבודת הקולוניאליזא המעשית בחור אמצעי טוב מאד להפצת הרעיון¹⁾. ובהסכמתו של חבר הוועד להחלטה כזו גלה לנו את כל לבו. אלו היה באמת מתנגד בתחלה ליסוד הקולוניאליזא רק מפני הטעם שאמר בפיו — והטעם הזה צודק ומספיק מאד — איך יכול אחרי כן להסכים, כי אמנם יש ביסוד הקולוניאליזא "אמצעי טוב להפצת הרעיון"? כל היודע את הענין לאמתו מוכרח להודות, כי לפי מצב הדברים עתה בא"י, אין שום תקוה ליסוד קולוניאליזא חדשה על יסודות חוקים ונאמנים, באופן שהצלחתה העתידה תועיל באמת להפצת הרעיון; אדרבא, הסכנה קרובה, כי גורל הקולוניאליזא הוא יתן פתחון פה למתנגדי הענין להתחזק ברעתם ולהוכיח צדקתה. על פי הנסיון. הציוניסטים הגליציים הראו בחפצם זה, כי אין להם מושג נכון מתנאי העבודה עתה בא"י; אבל חבר הוועד, היודע כל זאת, ממקור נאמן, איך יכול להסכים לזה באחרונה? מעיקרא מאי קסבר ולבסוף מאי קסבר? — התשובה לזה היא, כי באמת אין הוועד הוויני דואג הרבה להצלחת הקולוניאליזא הגליצית, וממרום השקפתו המדינית אין כל הברל בעיניו, אם חמצא בא"י חורבה אחת פחות או יותר. העיקר הוא, להכניס בלבבות מעט מעט את ההלכה הפסוקה, כי לא מן הישוב תבוא התשועה ואין חפץ בו בלי חירות מדינית קודמת לו. ועל כן נחה דעתו של חבר הוועד בהחלטת הגליציים העושה את הישוב רק לרע מוכרח, אשר לעת עתה אי אפשר עוד להפטר ממנו. השקפה כזו על הישוב אינה מתנגדת ביסודה לזו של הוועד, ואפשר אפוא להניח להגליציים שיעסקו ביסוד קולוניאליזא חדשה, אע"פ שהצלחתה מוטלת בספק גדול . . .

ואולם לא אכחד, כי כל שאלת הקולוניאליזא הגליצית אינה מושכת את לבני השם הזה בלבד: "קולוניאליזא גליצית" — הוא בעיני כעין התול רע ומר בכל משאת נפשנו. האמנם יהיו לנו גם בארץ ישראל קולוניות של בני גליציא, של בני ליטא, ומוט, פולין גדול וכו', עד סוף כל השמות של בתי-הכנסיות שבערי אמיריקא? — ועל כן לא הייתי תובע לדין את מנהיגי הציוניסמוס בשביל הענין הזה בלבד, לולא היתה הדיפלומטיא שלהם כולטת ביותר עוד בשאלה אחרת, נכבדה כאמת, אשר באופן פתרונה תלויות אולי כל עתידות הישוב והצלחת הענין כלו.

בעת האחרונה נתפרסמה בכה"ע מחשבה גדולה שעלתה על לב המנהיגים האלה: ליסוד "בנק יהודי", שרכושו יעלה עד לאיזו מיליון ליטרא שטרלינג. אם יש אפשרות להוציא עתה דבר כזה אל הפועל, באופן מועיל להשגת התכלית — איני יודע. אבל בזה בודאי יודה כל איש היודע כמה גדול בזמננו כחו של בנק עשיר, כי אם ימצא לנו הבנק הדרוש וגם — מה שיותר קשה עוד — האנשים הדרושים, אז יוכל בנק כזה לעשות גדולות באמת. מצד אחד יוכל לנסות דבר אל ממשלת תונרמא, ולא רחוק הוא שישנו מאתה, חלף עבודתו לטובת אוצרה הריק, רשיון לישוב הארץ בתנאים נוחים, ואולי גם קרקעות של המלכות בחנם או כוול; ומצד אחר, נקל יהיה לו להתיצב גם בראש הישוב עצמו, אם בלי אמצעי או באמצעות חברה מיוחדת אשר תשען עליו, ולהביא ככה בכל הענין את הסדרים הדרושים ולהסיר מעל דרכו את המכשולים העיקריים, החיצוניים והפנימיים, שעמדו לו לשטן עד כה.

ועל כן אין לתמוה, כי בני עמנו, היודעים פרק בהלכות כספים, הבינו מיד כל

¹⁾ עיי' מכה"ע "דיא וועלט" נ"י 81.

ערכו של מוסד כזה, והרעיון הולך וקונה לו לכבות הריבה, גם בין העשירים וגם בין המון העם. ואם יש רשות לדון מפרטים שונים על אחרים הרומים להם, רשאי אני להחליט, כי רבים מאד מאלו הנכונים לתת ידם למפעל זה מצויים להם את פעולותיו העתידות באופן האמור, ואינם יודעים כלל, כי הבנק הזה, אם יוסד על דעת אותם המנהיגים, לא ינקוף אף אצבע קטנה להרחבת הקולוניזציה, או ישתדל עוד גם לעצור בעדה בהיות לאל ידו, כל זמן שלא תתן לנו ממשלת תוגרמא, ולא יסכימו גם שאר הממשלות, ליסד בארץ ישראל "מדינת-היהודים". במכה"ע הציוני "דיא וועלט" בא אמנם מאמר גדול על הענין הזה, ובו היו רמוזים דקים, אבל ברורים, על דבר התעורה המדינית של הבנק ועל יחסו השלילי אל הקולוניזציה עד שתושג המטרה המדינית. אבל בהיות המאמר הזה כתוב בסגנון דיפלומטי עמוק, לא ירדו רוב הקוראים — ביחוד המזרחיים, שלא הורגלו במלאכה שמצטיינים בה האשכנזים: לבקש ולמצוא את הרעיון הטמון בתוך הערפל של שפה עמוקה — לסוף כונתו, ולא הוציאו ממנו אלא הכשורה הנעימה, כי בנק לאומי גדול עומד להוסד, והשאר היה בעיניהם דבר המובן מאליו: כי הבנק הזה תהיה ראשית מעשהו לפתוח שערי הארץ לפני בני עמנו ולהנחות את הישוב בדרך ישרה ובטוחה.

ואולם בעל המאמר הוא כתב דבריו בתור איש פרטי, ועל כן אין אנו יכולים להתרעם על "שכח" "בלישנא דהונכתא", בחשבו אולי, כי דברים שבדפוס והזירות יפה להם בענין כזה, אבל "הועד הפועל" שבוינא, העומד במשא ומתן עם הציוניסטים שבכל הארצות ואי אפשר שנעלמה ממנו לגמרי טעות זו שהחזיקו בה רבים, — הוא הרי בודאי היה מחויב לברר את הענין בירור גמור, לפחות בדברים שבכתב, כדי שידעו ויבינו הכל, הבנק הזה למה הוא בא, ולא ישלו נפשם בתקות שוא, ואמנם שלח הועד הפועל את דברו, במכתב חוזר מן 10 דצמבר שעבר, אל ההכרות הציוניות, לבשר להם דבר הבנק ולעוררם שישתתפו ביסודו. אבל גם במכתב זה לא נשכחה "הזוהרות הדיפלומטית", כאלו היתה הכונה לא לברר הדבר לאמתו, כי אם, להפך, לחזק את הטעות בידי הטועים, עד עת קץ . . .

"אי אפשר להטיל ספק בדבר — נאמר במכתב ההוא — כי ישוב ארץ ישראל הוא אחד האמצעים היותר עיקריים להשגת המטרות הציוניות. אין מי שיכיר זאת יותר ממנו. אבל כדי שיהיה האמצעי הזה באמת "מועיל להשגת התכלית" כמובן הפרוגרמא של הקונגרס הבולי, — צריך שיהיה מוקף "גרנטיות" מספיקות להצלחתו. צריך שלא יהיה הישוב פורח כאויר, אלא עומד על יסוד חזק של משפט (געזונדע רעכטסגרונדלאגע). ולהשגת היסוד הזה צריכים אנו לשאוף קודם לכל, והנה אין דבר שיוכל לקרבנו למטרתנו הראשונה הזאת יותר מבנק יהודי, אשר דבר יסודו מעסק עתה את המחשבות. בבנק הזה יבא לנו כח פועל, גדול ונכבד במדה מספקת, לבוא על ידו במשא ומתן עם "השער העליון" על אדות השגת ערובות של משפט ("ערהאלטונג רעכטסליכער בירגשאפטען) בשביל הישוב, ואולם בהיות ככה בנק כזה להביא כבר גם עתה תועלת מרובה לחזק האלמנט היהודי בא"י, בהחיותו כל מסחר ועסק שם, — הנה יהיה הוא לנו שדה-עבודה כללי, אשר על ידו תבוא האחדות, המוכרחת בהחלט, בין הציוניסטים הנוטים יותר למדיניות ובין אלו הנוטים יותר למעשה. הוא יתן לאלו ולאלו את האפשרות להעביד כחותיהם במדה היותר גדולה, ותוצאות עבודתם של אלו ואלו יתאחדו ככה על ידו ויוליכו את כל הענין בצעדי און קדימה. להשתתף ביסודו ושכלולו של מפעל-אחדות כזה, שערכו רב מאד כן מן הצד האינקונומי-המעשי וכן מן הצד המדיני, — זו היא עבודה הראויה להיות עתה התעודה הראשית של חברות הישוב". "גרנטיות מספיקות", "יסוד חזק של משפט", "ערובות של משפט" — כמדומה לך שהכל אמור ושנוי ומשולש, ובכל זאת העיקר חסר! באיזה משפט המכתב מדבר:

במשפט פרטי או מדיני? ואיוז הן „גרנטיות מספיקות“: „פירמן“ מאת השולמן הנותן רשיון נלוי להאחו בארץ ולקנות קרקעות ולבנות בתים וכו' בלי כל מעצור; או דוקא „טרקטט“ מקוים מאת הממשלות האדירות העושה את ארץ ישראל למדינת-יהודים אבטונומית? היודע לקרוא בין השורות ימצא אמנם בנקל את התשובה הנכונה על השאלות האלה. אבל רוב בני אדם אינם קוראים בין השורות, והלואי שיקראו לפחות את השורות עצמן בשימת-לב הראויה. ועל כן אי אפשר להצדיק סגנון כזה במכתב המכוון גם לאנשים פשוטים, אלא אם כן נחשוב, כי זאת היתה הכונה באמת, שלא יבינו התמימים להיבן הדבר נוטה . . .

לא! יאמרו הצעקנים מה שיאמרו, בעיני אני הדבר ברור, כי תשועת ישראל לא תבוא על ידי דיפלומטיא פנימית כזו. דעה ההולכת „סחור סחור“, השמה מסוה על פניה למען התנכר ולהכנות מכות מתנגדיה, ואין בה עוז להתיצב נגדם כמות שהיא ולקרוא: הנני! — דעה כזו אינה מאותם הכחות ההיסטוריים המפרקים הרים . . .

אבל איך שיהיה, כמדומה לי שהגיעה השעה לשים קץ לבלבול הרעות במחננו. אם באמת עתיד הכנק להוסד, או צריך קודם כל שלא יהיה בדבר זה אף אבק נגבת דעת. והנני חושב, כי דרישת הועד הפועל, שישתתפו כל המפלגות הציוניות ביסוד הכנק, נותנת לנו רשות לדרוש אף אנו מאתו — בטרם ינתן בידו, כה פועל גדול ונכבד — מזה — תשובה ברורה ומפורשת, בלי כל התחכמות, על השאלה הזאת: אם, בהוסד הכנק ובבואו במשא ומתן עם „השער העליון“, יבורר הדבר, כי יש בכח „השתדלותי“ להשיג רשיון ממשלת תונרמא לקולוניזציא מתוקנת בסדרים נאותים, אך אין בכחו לעיע להשיג הסכמתה, או הסכמת שאר הממשלות, ליסוד מדינה אבטונומית — מה יעשה אז: הישתדל להשיג את הרשיון המונבל הזה ולגשת על פיו לעבודה הקולוניזציא המתוקנת, או לא ימצא את הדבר שווה למפל בו ולא יגש אל העבודה עד שתבוא העת המוכשרת ליסוד המדינה?

הן או לאו?

אחד העם.

שאלת "הבחירה" בישראל ובעמים.

מאת ד"ר דוד ניימרק.

ב.

הפילוסופיא שלפני סוקרטס.

כבר אמרנו למעלה, שהשגת שאלת-הבחירה במוכנה הנכון תלויה בהשגת היחס שבין האדם והעולם החיצוני. מעם הדבר הוא, כאשר רמזנו, מפני ששאלת הבחירה נוגעת אל היחס שבין האדם, בתור בעל רצון, אל הפצי העולם בתור נרצים, ועל כן אי אפשר לברר את השאלה הזאת טרם נברר את השאלה הקודמת לה על פי חוקי ההגיון: על דבר יחס האדם, בתור בעל שכל המכיר, אל הנמצאים, בתור ניכרים. האדם אינו רוצה אלא בדבר שהכיר בו (לכל הפחות לפי דעתו הוא) באותו רגע איזו תועלת לעצמו, וכל עוד שאין אנחנו יודעים את טבע ההכרה, סבת הרצון, אין אנו יכולים להבין אף את המסובב. לכן נראה שהפילוסופים היותר עתיקים, פילוסופי ה"דוגמטיסמוס", אשר כח הכרתו של האדם לא היה להם לשאלה ולא עלתה על דעתם לדרוש אחרי תנאי ההכרה וערכה הממשי, הם לא נגעו אף בקצה שאלת הבחירה ולא הרנישו כלל במציאותה.

פיתגורס בקש ומצא ש"המספר" הוא יסוד כל המציאות. לא עלתה על לבו לשאול מקודם, אם אפשר להאדם להכיר את יסוד המציאות. כלי ספק יש אמנם בכלל שאלת היסוד גם שאלת ההכרה, אבל שתי השאלות האלו עדיין לא נתפררו אז זו מזו. ואם הפילוסופים האיליאים (עלעאטען) כבר הכדילו בין הכרת החושים והכרת השכל, הנה לא הגיעו להבדלה הזאת על ידי בקרת כח ההכרה, טרם בואם לעסוק בשאלת-היסוד, אלא זאת היתה תוצאת מחקרם על דבר היסוד, ההוה הנצחי. כי במצאם שיסוד כל הדברים היא ההויה הטהורה, הויה שאין בה שום שנוי ותנועה, אז הוכרחו להחליט, כי הכרתנו החושית איננה שלמה, מפני שכל מה שאנחנו מכירים על ידה נופל הוא תחת התנועה והשנוי, וכי ההכרה האמתית היא ההכרה השכלית. לכן נראה, כי שתי הישיבות האלה — הפיתגורית והאיליאית — לא עסקו גם בשאלת הבחירה. ואם נאמר למצוא רמז על השאלה הזאת בפנתגמו של פיתגורס המסור בדינו: "בקצת הענינים תלוי הוא האדם כמול, אבל בהרבה מהם הוא בעצמו הוא אדון גורלו", — אז ניחם לו, לפיתגורס, רעיון אשר מעולם לא עלה על לבו. הפנתגם הוה הוא, ככל פנתמי המושלים" (גנאמיקער) שלפני פיתגורס, תמצית החכמה המעשית, אשר למדו החכמים האלה מן הנסיון וקבעום להלכות החיים המעשיים, מבלי לכוון בזה אל איזה רעיון פילוסופי.

ולא עוד אלא שבשתי הישיבות האלה לא היה עדיין שום צורך כלל לעסוק בשאלת הבחירה. כבר רמזנו על זה, ששאלת הבחירה היא שאלה יחסית, שאין לה שום מובן אלא ביחוס אל איוה כח חיצוני, וגם מצאנו, ששתי רשויות הן, אשר ביחוס אליהן תולד השאלה, אם הרצון תלוי הוא באחת מהן: ההכרח הטבעי והאלהות; שני כחות אשר הישיבות האלו לא היה להן עדיין שום מושג מהם. אמנם, האמינו הפילוסופים האלה, וביחוד החסידים הפיתגוריים, באלהי עמם וארצם, אבל משפחות אלהים אלה תמונות אנדיות הנה, ואין להן שום ערך פילוסופי. פילוסופייון כבדו את אלהי עמם וקראו בשמם בדרשותיהם בפומבי באוני ההמון, אבל בחיותם בינם לבין עצמם, בבתי מדרשיהם, לא נתנו להם שום ישות ממשית ושום מקום בהלך רעיונם הפילוסופי. "המספר" של פיתגורס וההויה הטהורה של האייליאים רחוקים המה עדיין מאוד ממושג אלוה. למרות כל השתדלותם של הפילוסופים האלה, לרומם את "היסוד" שלהם על כל תמצאים הנשמיים ולתאר אותו כמושג נשגב על הכרתנו החושית, לא התנשאו בכל זאת למדרגה נבונה כזו, להחליט מציאות רוחניות מפשטת לגמרי, טהורה מכל שמץ חמירות. ואם נרד לסוף דעתם, נמצא, שגם המספר של פיתגורס וגם ההויה הטהורה של האייליאים סוף יש להם "מעצ" (סובסטרט) של חומר, חומר נעלה מפנים שונים על זה שנראה לעין, אבל — מכל מקום חומר. ומה רב המרחק בין פילוסופיה כזאת, שלא באה עדיין לידי השגת מציאות רוחניות מפשטה, למושג אלוה פילוסופי! — גם הכח השני, אשר ביחוס אליו צריכים אנחנו להגין על חופש בחירתו של הרצון: ההכרח הטבעי, לא נתגלה עדיין להפילוסופים האלה בכל תקפו. הפיתגוריים אמנם הכירו את ההרמוניה הנפלאה השולטת בכל רחבי הטבע, ותמצית דעתם היא, ש"המספר" הנותן קצב ומדה לכל הנמצאים והמעשים, המשער גבול הדברים והיחס שביניהם, הוא יסוד הכל, — ובכן הכירו את חקי הטבע, אם גם הכרה כהה; אולם הדעה הזאת בעצמה, אשר לפי השנתנו אנחנו זרות גדולה מונחת בה, בהחליפה את "היסוד" ב"מספר", מושג המצע (סובסטרטסבענריפף) במושג השיעור (מאססבענריפף). — היא עצמה תורה לנו, מה מאוד רחוקים היו הפילוסופים האלה מלהכיר את כח ההכרח הטבעי במובנו המלא. אנחנו היום אין אנו יכולים להבין, איך ערכבו אלו החכמים שני מושגים נפרדים כאלה: מושג החוקים, אשר על פיהם תתכלכל תנועת החומר, ומושג החומר עצמו; אבל אין שום ספק בדבר, שהרעיון האנושי בראשית התפתחותו לא הבדיל עדיין בין שני המושגים האלה, וממילא לא היה יכול לברוא לו מושג נכון מההכרח הטבעי.

הירקליט היה הראשון, אשר הכיר את ההכרח הטבעי במובנו הנכון, אם כי גם הוא לא גלה עדיין את היחס המובנל שבין האדם והטבע. תורתו הנשגבה, שהתהוותה היא יסוד כל הדברים, הולוכה אותו אמנם אל ההבדלה בין ההכרה החושית להשכלית; אולם גם הוא לא נסה לבקר את כחות ההכרה, ותורת ההכרה שלו היא גם היא אך תוצאת מחקר בטבע, ולא הנחתו הראשונה. הוא הכיר לנכון, שהחושים, בהראותם לנו נמצאים העומדים בעינם זמן רב, מתעים המה: הכל משתנה ומתחלף בן-רגע. אם מביטים אנחנו שתי פעמים בוו אחר זו על השלחן העומד לפנינו, או החיון השני שונה הוא בכל חלקיו מן הראשון, השלחן אשר ראינוהו בפעם הראשונה כבר חלף ועבר, ואם כי בפעם השניה רואים אנחנו את השלחן הזה עצמו עומד במקומו, במראהו וצביונו, כברראשונה, הנה כאמת בריאה חדשה היא העומדת לפנינו, כי כאשר אין אנו יכולים לרדת שתי פעמים, אם גם תכופות זו אחר זו, אל נהר אחר, מפני שהמים הראשונים

כבר חלפו בשטף-מרוצתם ומים אחרים באו תחתיהם. כן אין אני יכולים לראות דבר או חיוון אחד שתי פעמים: הכל שוטף (*παν τρεπει*). וכה בא הרקליט לידי ההחלטה, שאך ההכרה השכלית, כלומר הפילוסופית, היא האמתית; אבל כל זה באופן דוגמתי, הרחוק מכל בקורת. ואף על פי שבהשקפה ראשונה נראה, כאלו תורתו של הרקליט, שבכל הכרה והכרה, או רואים בריאה חדשה, קרובה היא מאוד אל עיקר תורת ההכרה החדשה, ששכל האדם הוא הכורא את הטבע וחיונותיו. — ככל זאת צריך היה עוד הרעיון האנושי להתפתחות של יותר מאלפים שנה טרם עשה את הצעד הקל הזה. אכן, אם כי הרקליט בעצמו לא מצא עדיין שום סתירה ביחס האדם אל הטבע, ושאלת הבחירה נעלמה ממנו, הנה הוא סלל את הדרך להמחקר הזה על ידי תורתו על דבר ההכרה הטבעי. הוא הכיר את הקד-הטבע למושג בכיפה, למנהיג הכל על פי משטר נצחי, אחדותי, ובוה מצא כח אחד משני הכחות שאמרנו, אשר ביחוס אליהם תולד השאלה על דבר חופש הבחירה. ולא עוד אלא שעל ידי מכשו העמוק לתוך תמידיותו של חוק-הטבע נגע כמעט גם בקצה השאלה עצמה. "החפץ באשרו, יאמר הרקליט, יסור תמיד למשמעת חוק הטבע ויסדר את כל עניניו באופן המתאים למשטרו של ההכרה הנצחי". — לא הרגיש הוקן הזה, שדבריו סותרים המה אלו את אלו, כי למה לנו לצוות על דבר הבא מן ההכרה! — אבל בכל אופן הורה הרקליט בדבריו אלה את המסלה, אשר בה עתידה היתה שאלת הבחירה ללכת ולהתפתח הלאה, אחרי עלותה במחשבה הפילוסופית. ואולם לרעיון האלהות-הפילוסופית לא נמצא שום סמך בשיטת הרקליט, כי אם אמנם קורא הוא להכרה הטבעי גם שמות אלהים, כמו "משפט", "גורו", וגם מדבר על אדות אלהותה של נפש האדם. הנה הוא נמשך בוה אחרי אמונת עמו ואין לזה שום ערך פילוסופי. לפי השקפתו הפילוסופית של הרקליט, "היסוד" (כלומר האש, אשר לפי הפילוסופיה שלו היא סמל התנועה המתירה והחלוף התמידי) הוא האלוה. מושג בוה רחוק מאוד ממושג אלוה רוחני מפשט מכל חומר וגורה.

הלאה מהרקליט הפליגו דימוקריט וסיעתו, בעלי שיטת האטומים, ללכת בהכרת ההכרה הטבעי וערכו הרם. כי בעוד שהרקליט הסתפק בהכרה הכללית, שהכל נעשה על פי חקים נצחיים, סבלי להעמיק חקר על דבר אופן פעולתו של ההכרה הטבעי, גלו בעלי האטומים גם את החלק הפנימי השורר בכל תנועות הטבע, והוא — חוק ההסתבכות (קוויאליטעטסגעזעטיג). כל הנעשה תחת השמש הוא תוצאה הכרחית מתנועת האטומים. אין שום מקרה בעולם, אלא כל חיוון וחיוון יש לו סבה מיוחדת בחיוון שקדם לו. כל העולם כולו הוא מכונה אחת גדולה; כל אופניה ונלגליה של המכונה הזאת יתנועעו לרגל התנועה הראשונה, אשר הפריעה את מנוחת האטומים. התנועה הראשונה הזאת מאין היא? — להלן נראה, מה גדול הקשר הפנימי בין שאלה זו של מעשה-בראשית ובין שאלת הבחירה. אבל גם פה, באשר אנחנו עתה, או רואים כבר, שהתורה המיכנית הזאת מוכשרה היא מאוד להוליך את הרעיון הפילוסופי אל המחקר ע"ד החופש. לרגל תורתו היסודית הגיע דימוקריט לשיטת ההכרה הגמור (דעטערמיניזמוס): נפש האדם, תנועותיה ורגשותיה, מתבארות לנו על פי חוקים מכניים; ישנם אטומים לנפש ואטומים לנפש, וכשם שבעולם הגופים כל הנעשה הוא תוצאת התנועה המכנית. כן הוא גם בעולם הנפשות.

והנה לוא היה הרעיון האנושי מתנועע הלאה בדרך פילוסופית הטבע כאשר החל, או בלי ספק היה מגיע, אחרי התפתחותו עד למדרגה ידועה, אל מחקר הבחירה ביחוס

אל הטבע. אולם הרעיון האנושי, אם כי אסור הוא בכבלי הטבע וקשור בו על ידי אלפי חושים, נראים ואינם נראים, לא ישאר לעולם בנכולו הצר והמצומצם, ואחרי הגיעו לידי ההכרה, שבעולם הטבע הכל נעשה במדה ושיעור, על פי חוקי-ההסתכבות, שכל מקרה הוא תוצאת איזו סבה ושכל מתנועע יש לו מניע. — או יצר לו המקום בעולם הגופים, והוא מנביה עוף, ממעל לחוגו הצר של הטבע, ויבקש את המניע הראשון מחוצה לו. את זאת כבר הכיר וראה אִמפידוק לוס, שהמניע הראשון בהכרח אינו יסוד טבעי, גופני, כי איזה מן הגופים נרומם על השאר וננשא אותו למדרגת „מניע ראשון“? ועל כן קרא בשם שני כחות רוחניים, האהבה והשנאה, ומצא בהם את הבוראים האמתים המולידים את-התנועה. אִמפידוקלוס היה הראשון שחלק את היסודות לארבעת: אש, רוח, מים, עפר. אבל היסודות האלה אין בהם חיים ותנועה, לולא שני הכחות האלהיים הנזכרים, האהבה והשנאה, אשר יפחו רוחיהם בהחומר הרומם הזה; המה המקשרים והמפרידים, המקרבים והמרחיקים, המרכיבים והמפרקים, המאחים והמבדילים, כלעדס אין כאן לא תנועה ולא התהוות, לא צורה ולא חיים. ואם אמנם הכחות האלה, אשר נוצרו ברמיונו הנפלא של הוקן הזה, עדיין תמונות אנדיות הן, וכמעט אינו מכדיל ביניהם ובין היסודות עצמם, מכל מקום צעד בזה אִמפידוקלוס צעד גדול לפניו במחקר השאלה: התנועה הראשונה מאין היא? וזה מפני שהוא בראשונה עזב את גבולי הטבע לבקש את המניע הראשון בכחות הרוחניים, וזאת היתה המסלה הישרה להפילוסופיה למצוא את מושג האלוה ולבוא עד שאלת-הבחירה ביחוס אל האלהות.

אולם מושג הרוחניות האמתית, המפשטה מכל חומר וצורה, חסרה היתה עדיין להפילוסופיה העתיקה, עד שבא אִנכסגורס ונלה את ה„שכל“ (vous). השכל, נמצא רוחני העומד ממעל לטבע וחוצה לו, ממין שכלו של האדם, אבל נעלה עליו בשלמותו ובלתי תלוי בשום תנאים גופניים כמותו. — השכל הזה הוא המניע הראשון, מאתו יצאה התנועה הראשונה ואותה התנועה לא פסקה ולא תפסק לנצח ולא תחדל לברוא עולמות ולהחריב. — והנה מושג השכל של אִנכסגורס רחוק הוא עדיין מאוד ממושג אלוה אמת. אִנכסגורס לא ברא לו את השכל אלא מפני שהיה צריך למצוא מקור התנועה הראשונה, ועל כן אינו מיחס לו שום פעולה. בהתמדת קיום העולם, ומניח את ההנהגה לחקר ההסתכבות המיכני, הוא לא ירד בעצמו לסוף תוצאת דעתו ולא הניח לא הנהגה ולא השנחה שכלית, כלומר אלהית, וממילא נעלם ממנו ערכו המוסרי של רעיונו החדש, וגם מחקר הבחירה נסתר מעיניו. — אבל, יהיה איך שיהיה, הצעד הראשון נעשה, והוא היה רב הערך: האדם מצא את אל-היו, ובוה נכבש להתפתחות הרעיון הפילוסופי עוד דרך אחד, המוליך ישר אל מחקר הבחירה כמוכנו התיאסופי.

אכן עדיין היה חסר תנאי ראשי אחד להתגלות ההתנגדות המסתתרת במעשי האדם אל שני הכחות הנזכרים: — הכרת עצמותו וערך אישיותו של האדם עצמו. האדם כבר מצא את הטבע ואת האלוה, אבל עדיין לא מצא את עצמו.

הצעד הראשון בזה עשו „המדברים“ (סאפטיסטן). אנחנו הורגלנו לחשוב את המדברים לפורקי עול ההנין הישר, ומהרסי אשיות החכמה והמוסר, ואי-אפשר להבחיש שהמשפט הזה צודק במדה ידועה, אמנם פרצו קלי-הרעת האלה נדר החכמה, וזה כחם וגבורתם, לחייב ולכות, לאסור ולהתיר, לשמא ולטהר בקין טעמים ולאמת במופתים וראיות את-ה„הן“ והלאו“ בכת-אחת. אולם סתירתם זאת היתה גם בנין, אמת גדולה ורבתי-הערך מונחת בפתגם המצוין: „האדם היא מדת כל הדברים“. אִנכסגורס ברא את

ה"שכל" שלו בצלם דמות שכלו של האדם ועשהו למקור התנועה הראשונה, ובוה — לארון היצורים; אבל נעלם ממנו, שהשכל הזה ברמיונו חולל ויצירו הוא. לכן גם דימוקריט ופילוסופי־הטבע שלפניו הכירו אמנם שההכרה הטבעי הוא הכח המושל בעולם, אבל לא השכילו להבין עם זה, שהסדר הטבעי הנשגב הזה אין לו שום ישות ממשית, כל עוד שאינו עובר דרך נקודת ה"אני" של איזו בריה בעלת הכרה. וזה הוא ערכם ההיסטורי הגדול של המדברים, שהמה סללו את הדרך להכרה האמתית הלוה, אם כי עוד אלפים שנה כמעט הלך הרעיון האנושי דרך עקלקלות טרם הגיע אל ההכרה הזאת בשלמותה ועצם מוכנה. — מן הפתנם הקצר הזה, שהאדם הוא מרת כל הדברים, יבויק לנו היום שכיב ההכרה, שהאדם הוא בורא את הטבע, חקיו וסדריו, שחששי הוא בכל מעשיו ומחשבותיו; ובלי ספק, לו הלכו הפילוסופים העתיקים בדרך הזאת הלאה, כי אז לא היה צריך הרעיון הפילוסופי להתפתחות של אלפים שנה טרם יעמוד על בוריה של ההכרה, אשר התנוצצה לו בפתנם הזה. אבל האדם הוא קודם כל בעל נפש ורצון. כל מחשבה חדשה המכריקה במוחו עושה היא בראשונה, ככל מקרה חיצוני, רושם בנפשו, והרצון בא ומחזיק בה עוד טרם יעלה ביד השכל להעריך את ערכה ההגיוני. וכן היה גם בפעם הזאת. תחת לרדת לסוף התוצאה ההגיונית של רעיונם החדש, השתמשו בו המדברים לעניני הרצון: לפריקת עול מוסר ודרך ארץ. וזאת היתה אחת מן הסבות שגם המדברים לא גלו את מחקר הבחירה. האדם הוא מרת כל הדברים, כלומר רשות ביד האדם לעשות כל מה שלבו הפין, להורות במה שהכיר לטוב ומועיל לו ולהכחיש בכל מה שאינו לפי רוחו וחפצו. אין כאן שום שאלה וחקירה. האדם יכול להכחיש היום במה שהורה אתמול ולהפך. אם חקי הטבע מתנגדים המה לחופשי־הבחירה, אז חקי הטבע הם כלא היו; אם ידיעתו של אלוה סותרת היא את בחירת האדם, אז אין דעה בעליון או אין בחירה לאדם, הכל כפי שתרוש התועלת המבוקשת באותה שעה; אם צר המקום ברעיונו להלוס בכת אחת אישיותו של אלוה ואישיותו של האדם, אז אין לנו להרבות בחקירות ודרישות, כי אם להכחיש במציאותה של אחת מהן, כפי הצורך.

שלשת התנאים הראשיים להתגלות מחקר הבחירה, הכרת ההכרה הטבעי, הכרת אלוה והכרת אישיותו של האדם עצמו, כולם כבר נקבצו ככה ובאו יחדיו, וכלום היה חסר אלא מעט ישוב הדעת, על דבר יחוסו של האדם ומעשיו לאחר משני הכחות האלה העומדים ממעל לו, הטבע או האלוה, כדי שימצא האדם את ההתנגדות שכנייהם ואת הסתירה ההגיונית המסתתרת תחת השטח, ובאמת אנחנו רואים שאחרי המדברים לא ארכו עוד הימים ושאלת הבחירה עמרה על הפרק בכל ארבע הישיבות הגדולות של הפילוסופיה העתיקה: האקדמיה האפלטונית, הישיבה ה"פריפיטיית" של אריסטו, הישיבה הסטואית וזו של אפיקורוס. ולוא הכירו החוקרים העתיקים, ששתי שאלות לפניהם, והיו דנים על כל אחת מהן בפני עצמה, על רצונו של האדם ביחוסו אל הטבע לבדו וביחוסו אל האלוה לבדו, כי אז בלי ספק לא היתה באה ערבוביא כזאת בישיבותיהם: שחכמים ממפלגות היותר קיצוניות מסכימים לדעה אחת, וחכמים ממפלגה אחת יתנגדו זה לזה בפתרון שאלת הבחירה. אבל כבר רמזנו על זה, שהפילוסופים העתיקים לא הכדילו בין שני מובני השאלה והיו דנים על שניהם בכת אחת. והדבר הזה היה בעוכרם, לבלתי מצוא את השאלה בעומק מוכנה, ומפני זה היו גם תשובותיהם שטחיות ולא חררו לפנימותו של המחקר הזה.

והנה המדברים הכירו את ערכו של האדם בתור פועל העומד כרשות עצמו, אבל לא בתור פועל מוסרי (זיטטליכעס סוביעקט). וזה הוא ערכו הנדול של סוקרטס בהתפתחות שאלתנו. הוא, אשר כמעט כל הקירותיו סוככות היו על ציר „הטוב המוסרי“, הוא היה גם הראשון, אשר ברא לנו מושג מדעי על דבר המוסר והפועל המוסרי. ובוה נעשה הצעד האחרון להתגלות שאלת-הבחירה; כי אחרי אשר הכיר האדם את עצמו לפועל מוסרי, ליציר נבחר שמעשיו יש להם ערך מיוחד, מה שאין להם למקרי הטבע וחיונותיו, או בהכרח התחיל לתת לעצמו דין וחשבון על היחס שבין מעשיו למאורעות הטבע, על מקור מצות המוסר, אשר ממנו ישאבו מעשיו ומחשבותיו את הערך המיוחד שלהם, ועל יחסו אל המקור ההוא; דרך אשר הוליכה אותו יש אל מחקר הבחירה כשני מובניו. וככה נראה, שכבר התלמידים הראשונים של סוקרטס מתחבטים המה בפתרונה של השאלה.

בְּעֵמֶק הַבְּבֵא.

ס פּוֹר הַמַּעֲשֵׂה.

נרדס בחשתרלות

מענדעלי מוכר ספרים.

ח ל ק ש נ י *

א.

עבר חצי הלילה. כסלון נרדמה — ושני בני אדם שינה אין לפניהם. מתהפכים מצדם אל צדם ומשכבותם ירננו תחתיהם, כדרך משכבי יהודים, שמתרנשים ונותנים זמירות בלילה ברתת וזיע מנניעה ודחיפה קלה. אמנם כן, אשרי אוון שומעת השירה, שעשר מטות אומרות בלילה בבית איש יהודי, אבל גם בשירה זו, שאמרוה שתיים, מטה אחת וספה קלוטה ומעוכה וכתותה מרוב תשמישה, גם בה אדם יוצא ידי חובתו. על הספה בחדר האחד היה הירשילי שלנו מנצה בנגינות, ועל המטה בחדר השני — רפאל. שניהם מתנודדים וכל אחד רעיוניו אינם מניחים לו לישון.

רפאל שמר הבטחתו להירשילי וקבע לו מקום לינה בבית דירתו. כשבא הירשילי בראשונה למקום מושבו זה היה לבו שמח, טועם מעין תענוגיו של עני כשמולו שחק לו פתאם ועלה לגדולה. דירה זו, קטנה ונמוכה, שאפשר לו לישוב בה במנוחה שעה אחת לעצמו מופנה מן הצבור וחובשי בית המדרש, נראה לו כפלטין נאה; מעמיד עיניו על כל מה שלפניו שם ומסתכל ברחילו ורחימו, מסתכל וממשמש כל מה שבא לידו משמוש קל ושוחק מרוב הנאתו שחוק של הודיה לשמו יתברך על המנוחה ועל הטובה, שבאה לו בהיסח הדעת. וזו הספה, המרוסקת והמתמרטטת ומוכיח ואניצי פשתן כרוכים כבני מעים בוקעין ועולין מתוך הפניה הקרוע וסמרטוטיה המלוכלכים, אף היא נשאה חן בעיניו. איך שהיא מנוולת ומדולדלת, סוף סוף בעלת כרם היא, זכר לכבודה והדרה בימים הראשונים. — כשעלה הירשילי על גבה בראשונה נערה בו בנויפה ובנהימה משונה, והנוף הזה נשאר תלוי ברסיון, מעכב לשעה קלה נשימתו וקופין פיו ואינו זע לא לכאן ולא לכאן, שלא להרעיש אותה הקנטרנית ולהעיר את רפאל משנתו. אבל מיד נמלך בדעתו לרצות אותה בשעת כעסה, ובבקשת מחילה מכבודה התחיל מזוי עצמו בנחת ובוהירות יתרה, פושט מעט מעט רגל אחת ואחר כך גם השנית עד שנסתיע

(* חלק א' נרדס ב"השלח" כרך א' וב'.

בחסד אלהים ונשתטח עליה בכל גופו. מכאן ואילך היה לבו גם בה ולא השגיח עוד בבת קול ובנהימה דקה, ולאחר ימים לא השגיח גם בנהימה גדולה. הרשות בידה להתרעם בקולי קולות והוא נרדם בשלום ואינו חושש. ומה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות?

שמא היה הירשילי רעב ובטנו הריקה תבעה מזונותיה ועכבה עליו את השינה? חס ושלום! קיבת יהודי אינה להוטה כל כך אחרי האכילה, שתהא באה עליו בשביל זה בטענות. ושנית, כמה קיבת יהודי נחשבת שיהיו משגוהים בטענותיה? תלי תלים של דינים וסייגים וגזרות, חדשים גם ישנים, בדבר הקיבה העלובה, איך ללמדה דרך ארץ במאכל ומשתה: דבר זה אסור לך לא לבד באכילה אלא אף בהנאה, ודבר זה אף על פי שמתור לך, אינו אלא במשהו, מפני המכס. . . דבר זה הוא בכל יראה ובל ימצא, ודבר זה שמרור הוא, אכילתו חובה, הרחב פיך ומלאהו — כל אלה לא ניתנו אלא לישראל, וכל רמ"ח אבריהם ושס"ה נידיהם מוכיחים עליהם ומעידים בפני כל אומות העולם, שהם מקיימים אותם כהלכתם. ושלישית, לא היה לה לקיבתו של הירשילי פתחון פה לבוא עליו בתרעומות אותו הלילה. כל הלילות מצא הירשילי מוכן לפניו להם וכנס חמין, והלילה הזה נתוסף לו ראש דג מלוח ועצם ובשר, שנשתתירו מסעודתו של רפאל, והוא קיץ בהם ולא טעם כלום.

שמא נתקשה הירשילי היום באחת מסוגיות החמורות בנמרא ותקפה עליו משנתו, או שמא מוחו מתלבט עתה בישוב דברי התוספות התמוהים ובכוונת "כלומר" שברש"י, והוא נעור בלילה ומרהרר בהם איך להולמם? — אף זו אינה. זה כמה הירשילי אינו מדייק בתלמודו כל כך מפני פזור הנפש. משהילי חברו היה מקפחו בהלכה ומזרוזו ללמוד בעיון על כרחו, וכיון שזה אינו, נשתקע בהרהורי לבו ואינו לומד אלא לצאת ידי חובתו. וביום זה, אדרבה, היתה לו שעת רצון ונכנס בראשו ורובו לעומקה של הלכה — והכל נתישב לו שם ואתי שפיר.

ואיזה הוא השמן המעכב עליו השינה?

אוי לו אם נאמר, השמן הזה הוא — ביילא!

"ביילא, ביילא! רבנו של עולם, היכן היא, ביילא?" — אלו דברים שעולים במחשבתו של הירשילי ומנקרים את מוחו, ופעמים הם יוצאים מפיו שלא מדעתו באנחה קשה. זה כמה שהירשילי וביילא נפרדו ב"שער האשפות" בכסלון, היא הלכה אחרי הפרסרת לשם העבודה, עבודת אָמה בבית אחד מנכברי העיר, והוא הלך למקומו, בטוח בלבו, שבקרוב יראה את פניה ויוסיף לדבר עמה על כל הנעשה בביתו ובמקום מולדתו. והלא היא בת איש שכנו וחשובה לו כאחת מבני משפחתו, וקבציאל הרי היא חמדת נפשו וחביבה לו מאד, ומי כביילא ישמיע לו כל הנעשה שם עתה ומעשים רבים וזכרונות מימים ראשונים? הירשילי מחכה לביילא, מתי תבוא וישתעשעו יחדו בדברי שיחה — והנה צרה, ביילא הלכה ואיננה!

מתחלה היה הירשילי מנחם עצמו ואומר בלבו: אפשר ביילא טרודה היא בעבודה שם בבית אדונה, ולכשתפנה מיד תבוא להאכסניא בשביל בליה, שנתן אותם פקדון ביד ריזא, אבל כשעברו הימים והיא לא באה, התחיל מיצר ודואג לה, עכשיו לבו לביילא לא בשביל שהיא בת שכנו וזה מקרוב באה מעיר מולדתו, אלא לה לעצמה ולשמה — בשביל שהוא מתמלא עליה רחמים. מדת הרחמים הזו נתגלגלה בו על ידי רגש מופלא — הוא מין נגעועים, שנפשו היתה מתגעגעת במסתרים, שלא לדעת, עוד מנעוריו.

ורגש נעלם זה הולך ומתברר יותר כל שמדת הרחמים מתגלגלת על ידו ביותר, ונמצאו שניהם צומחים וגדלים ומתפרנסים בו זו מזה וזה מזו. נתוסף עליהם עוד זה: הירשילי הרי יודע עתה מה שניאור-וואלף בקש לעשות לו, ואלמלא ביילא, שבאה פתאם באותה שעה, היה הרמאי הזה מתעמר בו ומוסרו לצבא, והלא הוא חייב להודות לה ולברך את שמה. ומה עשה הוא? היא נמלתה טוב, והוא נמלה רע — על ידי יציאתם מהאכסניא לשער האשפות הוא נחליץ מצרה והיא נלכדה בה. אוי, המלאך הגואל הזה הלך ואיננו ומי יודע מה היה לו! לבו לבו לביילא ורחם ירחמנה מאד! עכשיו הירשילי מתגעגע ויודע למה ועל מי, מה שהיה מופלא ממנו בראשונה גלוי וידוע לו עתה. תמונת ביילא הולכת ומתרקמת לפניו בצביונה ומלבבתו ומשיאתו להרחוים רבים. בה יהנה תמיד, ועתים הוא בוכה במסתרים, נעשה רך ונעים ומתמכר כתינוק קטן בידי חיונותיו לנטלו ולנשאו הלאה הלאה... הירשילי משים עצות בנפשו מה יעשה לביילא, לרע היכן היא. שמא יסובב בעיר וישאל עליה את אנשי המקום בשוקים וברחובות? חס ושלום, הלא יהיה לבנו — בחור סובב ושואל על בתולה! ומי? הוא, הירשילי! הלא בהזכרת שמה לבד יאדימו פניו מבושה, בני אדם יביטו בו ויבינו יצר מחשבות לבו... וכיון שיבינו — אוי לו ואוי לנפשו, הרי הרפתו תגלה בקהל ויהא מנודה מהעולם הזה ומהעולם הבא! לא נהיתה ולא נראתה כזאת בישראל... אחת היתה מנחמתו פעמים: שמא נמלכה ביילא והורה לביתה, ואלא מאי כליה, הרי הם מונחים בארון כאן אצל רייוא? אפשר מתוך שהיתה כהולה לדרכה שכחתם. והיום הוה, יום חס ונעים והחמה זורחת בזיו כבודה, נצנצה בו נחמה זו. ומתוך שמחה שקד על למורו כנרנוד אבריו ובנעימה, מנצח כל דבר קשה, מישב ומתריץ ומפליא לעשות.

מה עשה השטן? השטן ישב ושחק לו להירשילי ולנחמתו זו, ומיד עמד ונשב בה ובטלה ודוהה כצל עובר.

עד שהירשילי משתעשע בלמורו הגיע לו כתב מביתו, שהיה ממתין לו זה כמה, וקפיץ עליו ופתח וקרא אותו באהבה.

„עיקר שכחתי — כך מסיימת אמו של הירשילי דברי האגרת לבנה — מתוך שיחי וצרות לבני נשכתחה ממני בין כך וכך בתו של בן-ציון איש צביה, שעל ידה שלחתי לך זה כבר זוג פוזמקאות מטולאות וקפוטה וכתונת, לבוש אותם לאורך ימים, עד מאה ועשרים שנה. ציפארסוסי תחיה חלצה אותן הפוזמקאות מעל רגליה ושלחתן מתנה לך. השם יתברך ירחם עליה ויזמין לה את בן זוגה בקרוב. כבר בא מועד לחוננה. אוי, העלובה הזו נעשית כחושא וכמושה וירוקה מרוב צערה ועצבונה עלי ועל צרותי הרבות. עיני כלו, לא עליך ועל כל בני ישראל, ממריטת נוצות בלילות. אוי ואבוי לי, אלמנה שוממה! שכרי מצומצם ולא יספיק גם לפת חרבה ומים במשורה, ואנו מתפרנסים בצער. ברובה אסתר-לאה החנונית, שנחתת לי לפרקים בהקפה כד נסיובא, ופעמים גם מעט חלב. פרתה ילדה למזל טוב ביום ראשון „לסליחות“, והקדוש ברוך-הוא ברך אותה בעגל כריא וטוב, שאין כדוגמתו בכל העולם, ואך אחת למאה שנה יולד כמותו. הגע בעצמך, שמרדכי הקצב, שאינו וותרן כל כך, קפיץ עליו ונתן בשבילו עשרה זהובים במומנים, והקרב והכרעים לה. לאסתר-לאה! והכל אומרים שהרויח ממון רב, וראי ששה זווים, ואפשר שבעה או שמונה. — הגה רציתי לומר לך ולא ידעתי עוד מה. במה פתחתי? ... אמנם כן, ברוך מזכיר נשכחות, נזכרתי. רציתי לספר עמך באותה הבתולה. לא דיי צרות נפשי, נתוספו לי גם צרותיהם של אחרים. כבן-ציון איש צביה אני מדברת.

זקן הוא וחשוש כה, גופו כחרס הנשבר, כמעט שהנשמה בקרבו, ואין לו פרנסה. קבצנות כאותה שבקבציאל עכשיו אינם זוכרים אף הקבציאלים הישישים. אם הנשמות עומדות בגוף ואנו חיים וקיימים אין זה אלא זכות אבות ומעשה נסים. אוי לנו!.. והקדוש ברוך הוא עוד יספ יגון על מכאוביו, על מכאובי בן-ציון זה והביא עליו עוד צרה חדשה. מבתו הבתולה, זו בעצמה, שעל ידה שלחתי לך פומקאות של ציפא-סוסי וקפוטת מסורסת ועשויה מקפוטת אביך, עליו השלום, מבתו זו לא הגיעה לו עדיין אפילו תמונת אות אחת. אמת, היא בעצמה אינה מומחית בכתיבה, אשה היא, אבל מלאכה זו יכולה להעשות על ידי אחרים, על ידי הנכרים. ומה אני עושה? אני מטריחה את רבי פייבוש המלמד יחיה, מדברת באזניו והוא כותב בטובו הגדול. וכי אין כתבנים, מלמדים או מי שיהיה, אצלכם שם בכסלון, בעיר זו של ישראל, שהערלים מסיקי התנורים בתי המדרש ומכבי הנרות בלילי שבת יורעים מתי החודש, מודיעים את "המולד" ומדברים יהודית כיהודים נמורים? — בני, אני גוזרת עליך במצות כבוד אם, שמא תראה את הבתולה הזו, או שמא אתה יודע מה אודותיה, מהר והודיע למען השם ותקנה לך חיי עולם הבא, כי אביה בן-ציון מצטער מאד עליה ויש לו ענויים ויסורים מרים, וצביה אמה שרויה בצער ומורידה עליה דמעות. אפשר היא מתה חס ושלום..."

אלמלי היה הירשילי בולע כזית מרור בבת אחת לא נחמרו עיניו וחוטמו ממירות כמו מדברי אמו האחרונים. ואם לא כרע ונפל כאותה שעה אינו אלא בשביל שעמד בזוית בית המדרש נדחק אל השלחן וידיו סמוכות על הנמרא "ביצה" הפתוחה לפניו. רבות עצבותיו, ויסוריו מתנברים, ולשפוך את נפשו לא יוכל, אלא הוא עוד מתאמץ לכבוש את מכאוביו בקרב לבו מפני מראית עין, שלא ירגישו בו יושבי בית המדרש, וקשה דאנה כבושה בלב כמחט בכשר. וכשבא בערב למלוגו כבר נודעוזה מטתו של רפאל בחרר השני ופצחה רנה. ומיד קפץ הירשילי ועלה על ערש יצועו והתחיל מתאנח ומתהדרר בביילא, והספה התעוררה אף היא ופתחה פה ואמרה שירה משונה על פי דרכה.

ב.

ורפאל למה נדרה שנתו בלילה הזה?

עת זכרון באה לפניו, להפקר מעשים רבים, משאו ומתנו משעת ביאתו לכסלון ועד עכשיו, וכל מעשיו אלה נכתבים עתה בספר זה ללמד לדורות הבאים. מעשרה קבין חוטמי יהודים ארוכים שירדו לעולם נטלו תשעה סרסורי כסלון. מתנה טובה החוטם להם מאת הבורא יתברך שמו להריח בו עסק מה, אפילו סמיר ונעלם, והוא כלי אומנותם האחד והמויחד לבקשת מזונם, ומכאן אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם, איך הוא מטפל בברואיו ונותן לכל בריה ובריה, מביצי כנים עד סרסורי ישראל, את כלי פרנסתם. ורבי אשר, הארי שבחבורת הסרסורים ובכל החנויות והקסטורין מלא כבודו, יהודי זה כחוש דק וארוך ומתיר זוריו, שכובעו שמוט לו תמיד לאחוריו ראשו ומקלו בידו כגלגל חוזר אילך ואילך — הוא מתברך בחוטם נאה שאין כדוגמתו, כאלו ירדה נשמתו ממכון שבתה במות, ועמה גם דעתו וחכמתו, וצמצמה שכינתה בחוטמו. אך בא רפאל לכסלון הרגיש בו רבי אשר, שהוא מתמנה קומים על הסחורה מבתי חרושת בלורו, ונתן חוטמו, כלומר דעתו, עליו, ומיד נודווג לו והשיאו לעניני משא ומתן, שיהא מתגלגל עמו ברחבה בעולם המסחר. וכיון שראה, שרפאל מסרב לו, ואין רצונו לעשות כלום עד

שיכיר מתחלה בטיב תגרי המקום ויתהה על קנקנם, העמיד חוטמו עליו בתמיה גדולה ואמר מתרעם ומשתומם:

— הא ביצר! יהודי — ומונע עצמו ממשא ומתן! . . . אין זה אלא, אלא . . . שאין למעלתו, במחילת כבודו, חוש הטעם במסחר.

— מה ענין חוש הטעם אצל מסחר? — אומר רפאל — דעת ותבונה למסחר. הכל הכלים! — אמר רבי אשר מעקם חוטמו ומשרבב את מקלו — חוש הטעם שאמרתיו הוא הניצוץ, שומע אתה? הניצוץ שבלב, זה הוא העיקר במסחר, והשכל — לאו דוקא. סוחרינו הגדולים שם וסוחרינו הגדולים כאן יוכיחו. בני אדם נושאים ונותנים, כי לכך הם בני אדם, סוחרים! והשכר? זהו בידי שמים, מול מחכים מול מעשיר והכל תלוי במול.

— מי שתולה מסחרו במול אינו אלא כמשחק בקרטיסים. אמנם כן הוא, רבי אשר! כלום יודע אני מה מעלתו מדבר לי בקרטיסים! — אמר רבי אשר משרבב את חוטמו ומנענע במקלו — הקרטיסים קרטיסים והמסחר מסחר! כלום משחק אני ומציע למעלתו דברים של מה בכך? בעסק אני מדבר! בדבר נכבד מאד.

— שמע נא, רבי אשר! — משיב לו רפאל בנחה — המסחר בשביל שהוא דבר גדול ונכבד, וכמה מעלות טובות בו, שמחוק ידי בני אדם לעבודה ולמיני מלאכה נאים ומועילים לתקון העולם ומרחיב מעשי ידיהם בכל מקומות הישוב; שמקרב מדינות רחוקות זו לזו וזן ומפרנס את הבריות ומלמדן טוב טעם ודעת ונימוסי דרך ארץ — לפיכך הוא צריך להעשות, ככל דברי חכמה, במתינות ובהשכל . . .

— טע, טע, טע, להיכן מעלתו טס! — אמר רבי אשר בניגון משונה, ווקף אגודלו כנגד אוזנו, וחוטמו מתקמט ומזדעזע — אנה הקירות לא ידענא. חקירה — לאו! . . . ומיהו מוח טוב — הן, הן! מוח חריף למסחר יפה הוא, יפה מאד.

— מוח חריף בקי בהטיה ובקפיץ אינו די לו למסחר, והוא צריך עוד לכמה וכמה ידיעות ולמודים הרבה — נתרנש רפאל ונתכון לקפה את רבי אשר בדברים — מוחות שאין בהם חכמה אלא חריפות מביאים לידי ערמומית, והערמומית מביאה לידי פשיטת הרגל, ופשיטת הרגל לידי דלות וקבצנות, וכלן ביהר מביאות לידי סכסוכים וקטטות ומלשינות, לידי שנאה מבית ומשטמה ואיבה מהיין, כל זמן שהמסחר לא יהא עומד על הדעת, על האמת . . .

— נראה, שמעלתו עדיין הוא, הוא, הוא, הוא . . . תינוק, במחילת כבודו! — נכנס רבי אשר לתוך דברי רפאל, מנענע בראשו ומעמיד עליו חוטמו בתמיה גדולה, כאלו נטרפה דעתו של זה, והוא תוהא ולועג לו בפניו — מעלתו מה הוא, מה הוא סח?!

— מה שאונך שומעות! — משיב רפאל ברנש — חוזר אני ופורט לך, רבי אשר, בפירושי: על הדעת, על האמת ועל היושר. המסחר שיעור ניתן לו, חוק ולא יעבור, ובדין הוא, שמנין בתי חרושת וחנויות לא יעלה על שיעור הדברים המתבקשים בעולם; שלא תהא הסחורה, מתוך שנעשית בידי אדם בשיעור מרובה על החומר שנברא לצרכה בידי שמים, מוויפת ופסולת; שלא יקפה המסחר שכר כל ברית ויתן לכל מי שטורח בו את שלו, והכל במדת היושר ובחשבון, באמת וצדק, וכל זמן שהדבר אינו כך, אין תקוה, שהעניות והרחק, השנאה והקנאה . . .

— דברים בטלים! אין לעמוד עוד, שלום! — קפץ רבי אשר ואמר עד שלא

הספיק רפאל לנמור את דבריו, מנענע בכתפיו וחופף פאת ראשו, שומט את כובעו ומעקם חוטמו ויוצא.

— שלום עליכם — עליכם שלום! — אמר רפאל כשרבי אשר יצא מן הבית — מה אעשה? אם אין רבי אשר לי על כרחי אני לי.

רפאל התחיל בודק את כסלון בדיקה יפה ומצא אותה משונה מאד, משונה בכניניה וברחובותיה ושוקיה וביהודיה והנוניה ותגריה, בהמונה ושאוניה ומשאה ומתנה וכל מנהגיה. זו העיר תחלת בנינה היא כשננה שיצאה מלפני השליט, אחד משרי מעלה, בשעה שנכנסה בו רוח של ליצנות. מרקוליס זה, שרמאי הוא ואין כמוהו לץ גדול באלים, נעץ קנה בסרחון, יאור גדול בימים ראשונים, והעלה שרטון, ובאו יחודים אובדים ונרחים, דווים וסחופים ופזוים, ונתישבו עליו בערבוביא, ופרו ורבו במאד מאד ובנו להם חנויות הרבה קטנות עם גדולות, והתחילו עוסקים במקח וממכר זה עם זה, מתפרנסים זה מזה ופושטים הרגל זאומרים "קוממיות" זה לזה — המה הכסלונים מעולם, אנשי השם! ועדיין הלץ, המנוול הוה, מרקד בין סוחריו האלו, מהתל ומראה ברוב עניניהם חלומות והכלים הרבה, פעמים שבעה סוחרים עולים מאשפות ופוחחים להם חנויות ובתי קמטורין ונושאים ונותנים בפומבי וביד רמה, והנה שבעה "משרתים" עולים מאשפות אחריום וכולעים את הראשונים, וגם הם יורדים ונעשים דלים ככתחלה, ופעמים כדמות בן אדם עומד מן הרקק ועשה כרצונו ויתרוטם ויתגדל, וקול דבריו כקול ההמון, והכסלונים כורעים ומשתחווים לו ועובדים אותו ביראה ופחד, ומנחת ישראל עמו ופרושתם באהבה יקבל וברצון, והנה עו פנים אחר בא, "שקץ" גדול ונורא, "שקץ ישקץ" את הראשון ועולה ועומד על כנו עד שתבוא גם מפלתו במהרה, כך הגלגל חוזר בכסלון, הללו עולים והללו יורדים, הללו נוצצים והללו נובלים, בכוקר יציין סוחר ולערב ימולל ויבש . . . ראה רפאל, שהמקום מקום מסחר, והיהודים שטופים כאן ביצר הרע של משא ומתן, והרבה קונים קופצים על סחורתו, אלא מפני שאין מסחר בלא הקפה, והכסלונים חשודים על "השמיטה", גמר בדעתו להזהר מאד במעשיו ולא כל הרוצה ליטול ממנו בהקפה יבוא ויטול, וכך עשה: היה נותן פרקמטיא להתנונים, בדרך התגרים, בשטר, להפרע מהם בזמן קבוע לאחר כמה חדשים, ומבחין בהם יפה ויפה ואינו נותן אלא להחשובים שבהם, שאפשר למכור את שטרותיהם מיד להמלוים ברבית ולשולחנים, ואם ינוכה לו מדמיו אין בכך כלום, ובלבד שיהיו הרמים מונחים אצלו בקופסא וישכן בטח ושאנן מפחד רעה, כלל זה נקט רפאל בממכר סחורתו: טוב מעט וממונו ודאי מהרבה וממונו מוטל בספק, אבל רבי אשר, שלחוט הוא בשכר הסרסרות, לא סבר כמותו, והיה מביא לו ראיות הרבה ממנהגו של עולם וממדרשי אנדות והיינו דאמרי אינשי, לסתור את דעתו.

— טעות היא בידו — אמר לו רבי אשר לרפאל, כשהרצצה לפניו ענינים הרבה וזה לא נשמע לו — הכל תלוי במזל. נער הייתי גם זקנתו ולא ראיתי סוחר מצליח בחכמתו. אין הברכה מצויה, אמרו חכמינו, אלא בדבר הסמוי מן העין, ודבריהם אמת וצדק. מי שנושא ונותן בכסתון ובעינים סמויות ואינו מבקש השבונות רבים, הקדוש ברוך הוא שולח ברכה והצלחה במעשה ידיו, ופוק חוי מאי עמא דבר, יהודים עוסקים במקח וממכר ומאמינים, וזכות אבותם מסייעתם והם קיימים. גם התנונים האלו, הרוצים סחורה בהקפה ובהם אני מדבר עם מעלתו, חיים כולם, הם ונשיהם ובניהם ובנותיהם והתניהם, ברוך השם, ואילו ירבו כמותך בישראל הלא היה העולם הרב. לא היה אדם מאמין לחברו וספקה האמנה ונתבטל המסחר ושערי הפרנסה ננעלו, ונמצא אין תקנה לשונאי

ישראל אלא מיתה, ממש להשתמח בפישוט ידים ורגלים ולמות חס ושלום. ולא עוד אלא שבני אדם לא היו חורשין וזורעין, שמה לא תתן האדמה את יכולה ויוציאו זרעם לבטלה. ומקרא מלא הוא: הזורעים בדמעה ברנה יקצרו. אמת, ההקפה פעמים היא בדמעה, אבל הכובש את פחדו ומקוף ונותן, הקדוש ברוך הוא ישלם לו... והיינו דאמרי אינשי: מי שאינו מעמיד מעותיו כגורל אינו זוכה בו. כללו של דבר, אין הסותר צריך לחכמה אלא למול, לסייעתא דשמיא. ומי שאינו בר מול, אפילו אם יהא חכם כשלמה המלך, יפסיד, וכדאמרי אינשי: אין עצה ואין תבונה לנגד קרטיסים רעים.

דברים מתובלים ושיחות נאות כיוצא באלה היה רבי אשר מגבב על רפאל ומשיאו לעשות עסק על ידו עם הגונים ולא ידקדק עמהם כל כך, והיה מאשר עוד את דבריו בשבועות ובאלות, שלא יחצה ימיו, שלא יהא לו חלק לעולם הבא, שלא ישמע קול שופר של משיח ושלא יזכה להכניס בתו הבוגרת לחופה, אם לא לטובת העסק הוא מתכוין. וכיון שראה, שרפאל עומד על דעתו, ותבלין אינם מועילים לו, זרק בו מרה, מעמיד עליו חוטמו ומאיימו בדברי ערמה ואומר:

— מה מעלתו סובר? סבור הוא שיחידו הוא ואפס זולתו? להוי ידוע לו, שיש ברוך השם מוסקבה ולייפציג בעולם! ובאמת מפשים הם התגרים הכסלונים. מה להם לפרקמטיא של מעלתו, הנקנית בניעה וטורח וביוקר, אם באותן העיירות הרוסים והאשכנזים יוצאים לקראתם, מהויקים כנפשי בגדיהם ומבקשים ואומרים: משכו וקחו לכם סחורה מן המובחר ובוזל, ומי שאין לו כסף לכו וקחו בהקפה. ויהודים הולכים ולוקחים. וכשיארע להם פעמים מכשול ועל ידי זה עיכוב בפריעת חובם... אין הסכנה גדולה כל כך. האשכנזים והרוסים אנשי חסד הם, ממתנים ושוקים. ולמעלתו הלא ראוי לדעת, שלא באותם התגרים, שכבר עשו מעשה שם... אני מדבר, אלא באלה, שעדיין לא היו במוסקבה... כלום יודע מעלתו פירוש המלות האלה? זאת אומרת: עוד לא אבד סברם ולא בטל סיכויים ועוד שמור להם שם עושר, מנה יפה לעתיד לבוא, ואם כן... אם כן הם כשרים, ודי לחכימא ברמיהו.

גם הרברים האלה היו לבטלה ולא הועילו כלום. אבל מה שלא עשה רבי אשר עשה הזמן, רפאל סוף סוף אינו אלא בשר ודם. היה מעשה ויצרו העבירו על דעתו. (עוד יבוא).

אח רחוק.

(הינריך הינה, למלאת מאת שנה להולדתו).

מאת ד"ר ש. ברנפלד.

א.

ביום י"ג דיצמבר שנת 1897 חגגו בני גרמניא את יום מלאת מאת שנה להולדת הפייטן הינריך הינה. אמנם, שנת הולדת אחינו זה, שנתרחק מאתנו, עודנה במחלוקת שנויה. עד היום לא באו עוד העוסקים בחקירה זו לידי הסכמה אחת: מתי נולד הינריך הינה לאביו שמשון הינה בעיר דיסלדורף אשר על נהר רינוס. אולם רובם נמנו ונמרו, כי ראוי להקדים את שנת הולדת הפייטן ממה שהיו רגילים למנות עד כה, אף כי הוא הינריך הינה, בעצמו רשם כמה פעמים, כי נולד בשנת 1799 ולא בשנת 1797, כהחלטת רבים. למבוכה זו, אשר עליה נשתכרו כמה קולמוסין ונשפך דיו לרוב, — גרמו כמה סבות שונות. באחד ממאמריו הראשונים, שכתב הפייטן בימי עלומיו, לצון חמד לו ואמר על עצמו, כי הוא אחד ה"ראשונים" במאה ה"ט, שהרי נולד ביום א' יאנואר שנת 1800 למספר הרגיל. החרוד הוא במובן מלת "ראשון" בשפת גרמניא: ראשון בזמן וגם ראשון במעלה. מטעם זה טעו רבים עוד בעת חי הפייטן, לרשום יום הולדתו א' יאנואר שנת 1800, אף כי זה היה רק החרוד בעלמא, וגם החרוד שאינו עולה יפה כל כך. כי אף אלו נולד ביום א' יאנואר 1800 לא "נולד ראשון" לשנות המאה ה"ט, מפני ששנת 1800 מונין בתור סוף המאה ה"ח ולא בתור ראשית המאה ה"ט. גם הפייטן עצמו חזר מזה ורשם, כאמור, פעמים אחדות, כי נולד ביום י"ג דיצמבר שנת 1799. וכן נרשם בפנקס של בית התפלה הפרוטסטנטי, אשר שם הובא הינריך הינה כמסורת הדת ההיא ביום כ"ח יולי שנת 1825.

עם כל זה נראה, כי הרין עם אלה המקדימים שנת הולדתו, הוא בעצמו רשם פעמים אחדות כמו כן, כי נולד בשנת 1797. וכן ספרו רבים מבני דורו, אשר נולדו ונתגדלו בעיר דיסלדורף וידעו אותו בעודנו נער עם ילדי העיר ההיא ויחרו הלבו אל בית הספר. כפי הנראה הסבו הוריו בכונה את המבוכה הזאת. בשנת 1816 אמרו לשלחחו לעיר המבורג, מקום מגורי דודו, אחי אביו, הנכיר הנודע שלמה הינה, שם פתח לו הפייטן הצעיר חנות של מיני מטוה שונים, וכנודע לא הצליח בעסקו זה, ולכן עזבהו אחרי עבוד ששה ירחים. לפי חוקי מלכות פרוסיא, אשר אליה נספחה עיר דיסלדורף בשנה שלפני זו, לא הרשו לאיש צעיר, מכן שמונה עשרה שנה ומעלה עד עשרים וחמש, לעזוב את ארץ מולדתו, טרם מלא את צבאו ועבד בחיל המלך. עיר

המבורג, אשר שמה הלך הינה בעצת חוריו, נחשבה אז כ"מדינה אחרת". ולמען קבל הרשיון בעד בנם ללכת "מעבר לגבול" ארץ מולדתו, העירו עליו, כי נולד בשנת 1799 ולא מלאו לו עוד איפוא "י"ח שנה". מזה נשתרבה הטעות הזאת, כאשר רמו הפייטן בעצמו באחד ממכתביו לאחותו שרלוטה (שעודנה בחיים), כי "אין להביא ראיה מרשימת הנולדים שבפנקס העיר דיסלדורף, מטעם שלא נתן להאמר בפרסום". פנקסי העיר דיסלדורף, שבהם נמצאה רשימת הנולדים והמתים, נשרפו ברבות הימים, כאשר נפלה דליקה בעיר. גם פנקס הקהלה הישראלית, אשר בו נמצאה רשימת כל הנמולים, אבד ואיננו, באופן כי כעת אי אפשר עוד להחליט דבר ברור, כי אם להעמיד השערה קרובה לאמת, והיא: כי נולד הינריך (או יותר נכון: ה"ר) הינה לאביו שמשון הינה ביום "י"ג דיצמבר שנת 1797.

ואולם באמרי למעלה: כי "חגנו" בני גרמניא את יום מלאת מאת שנה להולדת הפייטן הינריך הינה, אין זה אלא, "לתפארת המליצה". כי באמת לא עשה "החנ" הזה שום רושם בעולם הספרות וגם לא חגגו אותו במקהלות, כנהוג בחגי יובלים כאלה, וזלת מה שהביאו קצת כה"ע מאמרים לכבוד הפייטן וטחנו קמחא טחינא על דבר חין ערך הינה והשפעתו על הצבור ועל הספרות הגרמנית. באמת לא היתה השעה ראויה לחג כזה, יען כי כבוד הינה איננו חדש עמו כבימים מקדם. אין ספק בדבר, כי הפייטן הינה איננו רציו כעת לא "לרוב אחיו" וגם לא לחלק קטן של בני מולדתו הגרמנים, וזלת יחיד סגולה שברוננו, אשר עוד כעת יתענגו על שיריו הנפלאים ועל מתק לשונו ונועם מליצותיו ויחנו כבוד לשמו וליוכרו. ואולם רוב העם, ובפרט "הלאומיים" הנלהבים, הם בוים להינה בלבם ויקטרגו עליו. בעודנו בחיים היה העלוב זעום נפש רוב הגרמנים, אם כי כבודו בתור פייטן ונעים ומירות, לוקח נפשות בנואמו הנעים. בני דורו שנאוהו וישטמוהו כנלל "מדותיו הרעות", גם קטרגו עליו, כי "בגד בארץ מולדתו" ויתן אותה לשמצה בקמיה. חסידי הדור מצאו בו פסול, כי שלא לשונו לדבר רע בקדושת הדת, גם היה פורע מוסר ונלוז דרך; שיריו הם שירי אהבה בלתי טהורה המעוררה את האביונה, את "תאות הבשר". ואולם ברבות הימים, כאשר מצא לו הפייטן כבר מנוחת עולמים בקברת מונטמרטר אשר בפריש, שכחו את "חסרונותיו ומומיו" ויוכרו לו רק את מעלותיו היקרות, את כשרונו הנעלה, פיוטיו הנעימים, אשר אין ערוך להם בספרות הגרמנים, ובבחינה ידועה גם בספרות כל עמי ההשכלה. הינריך הינה היה אחרי מותו מחמד נפש הטובים והמשובחים בעם גרמניא, אשר להם לב רגש ונפש מתפעלת. משנת 1860 עד לערך שנת 1880 גדל כבודו בעיני העם ורבים היה מכבדיו ומעריציו. רבים משיריו הנחמדים היו קנין לאומי של הגרמנים, כי סדרו להם נגונים יפים ומרניני נפש ויהיו לשירה בפי כל פנות העם למקטן ועד גדול. אין ספק בדבר, כי אלו היה חג היובל להינה חל כאחת השנים ההן, כי אז היה באמת חג לאומי, ובני גרמניא היו חוגגים אותו בפרסום גדול, בהלל ושיר, ביאות לכבוד אדם גדול כזה, חד בדרא.

ואולם משנת 1880 ואילך קמה בגרמניא שנאה עצומה נגד הפייטן הנפלא, נגד "היהודי המזוהם", והגרמנים בני "המוסר והצניעות" גרשוהו מהסתפה בנחלת הספרות הגרמנית. אין מן הצורך להכפיל כזה את דברי הטענות שטענו בשנים האחרונות נגד הינה, אבל ראוי לדעת, כי בין מתנגדיו נמצאים גם הרכה בעלי מוסר באמת ואנשי צורה, אשר לא משנאה כבושה לבני ישראל הוציאו את הינה מן הכלל, כי אם מרוב קנאתם לכבוד עמם, אשר התל בו הינה במהתלותיו החדות והשנונות לאין קץ. מטעם זה התנגדו

לעצת אלה אשר אמרו להעמיד להפייטן מצבת זכרון באחת ערי גרמניא. עם כל זה נוכל להחליט, כי ככלל, בווי הינה הם שונאי בני ישראל, אשר שנאתם קלקלה את השורה, ומכבדו הם אוהבי ישראל או סופרים עברים, אשר גם עליהם נוכל להעיד, כי אהבתם קלקלה את השורה. כי בעוד שהראשונים השפילו את כבוד הפייטן עד לעפר ולא הניחו בו שום מדה טובה, מחקו אלו שכנגדם את הסאה בתהלה לאין גבול וקצב ויתנהו לאדם המעלה אשר זדונותיו נחשבו לו כזכויות. ואולם אין ספק בדבר, כי האמת היא בין שתי הקצוות באמצע.

בעוד היה הינה בחיים בוהו שונאיו על דבר מקור מולדתו. כנודע חרפהו הפייטן פלטן על הרבר הזה, והינריך הינה, אשר מעולם לא נחשב על כת „הנעלבים ואינם עולבים, שומעים חרפתם ואינם משיבים“, השיב חרפתו שבעתים אל חיקו. הלעג השנון, אשר שפך הינה על ראש אויבו פלטן, הוא יחיד במינו וכמהו לא נשמע עוד בפולמוס של סופרים. הינה פסל את פלטן לא רק בתור פייטן ומליץ, כי אם טפל עליו אשמה נוראה, אשר לא נתנה להאמר מפי נקיי הדעת. ידוע הוא, עד כמה גרם הינה לעצמו נזק רב ע"י וכוחו הספרותי הזה. כי באמת היה הינה חביב על בני דורו כאשר נדפסו פיוטיו הראשונים הנעימים; ביחוד התענגו בני הנעורים על היופי והנעימות של השירים האלה, על הד קול ההרגשות והתפעלויות שבלב הצעירים; בפיוטי הינה מצאו צפצוף לב מלא אהבה, נאום אוהב מתרפק על אהובתו ובהתפעלות לבו ישיר שירים נעימים, שכלם אומרים כבוד לרגש בני הנעורים. הינה לקח אז נפשות בקסם על שפתו, ואלמלי נשאר נאמן לכשרונו הנעלה, כי אז אין ספק, שבני הדור הבא היו מעמידים כסאו בהיכל הפרטינון הגרמני על יד הפייטן הלאומי וולפגנג גיטה.

אבל לאסונו היה הינריך הינה גם סופר ורגיל בפולמוס של סופרים, ומדה זו העיבה יקרת ערכו בתור פייטן ומליץ. אמנם עלינו להפוך בזכותו ולזכור, כי פלטן היה הראשון בריבו נגד הינה, להשפיל כבודו ולהרפהו ביחס מולדתו. אם כי ידע, כי „בזיון“ זה נוגע עד נפשו של הפייטן הצעיר. ומה גם כי כבר עזב הינה אז את דת אבותיו. אבל עם כל זה האמת היא, כי עבר הפייטן „היהודי“ בריבו נגד פלטן את הנבול הנאות, ואם כי שחקו רבים להתוליו הנמרצים והשתאו על כחו כי רב במלחמת סופרים; בכל זאת ירד מני אז כבוד הינה מאד, כי בזה את בכורתו הפיוטית. באופן זה נוכל להבין את דבריו אשר אמר פעם אחת בלעג מהול ברונז: „היהדות איננה דת — כי אם אסון גדול“. להינריך הינה היתה הדת הישראלית צור מכשול על דרך התפתחותו בתור פייטן ומליץ. על ידי מקור מולדתו היה מוכרח לבגוד באהבת נעוריו, השירה, ולעגוב אחרי הפובליציסטיקא, וזו דלדלה כחו ומעשיו ועליה הוציאו אותו מהיכל השירה.

ובעוד אשר סבל הינה הרבה על כי נולד יהודי, הנה אחיו בני דתו שטמהו גם הם כל ימי חייו, ורק אחרי מותו סלחו לו את חטאיו אשר חטא לעם מולדתו. כמה סבות גרמו לזה, שאספיהו בני ישראל באהבה וחמלה גדולה, אחרי אשר כסהו העפר. קודם כל, הנה זאת היא אחת מתכונות עם ישראל, לחלק כבוד למת. בני עמנו הם על פי הרוב בעלי „רחמנות“, ואת אלה אשר רדפו בחיים הם הזורים לאהוב עת שבו למנוחתם בקבר. מלבד זה הלכה בין בני עמנו דעת היהדות הלך וחסור בעת האחרונה, ולכן לא ידעו רוב בני הדור החי את אשר חטא הינה להיהדות ולעם מולדתו על ידי בטויים חדים ומשפטים קשים. אף קרוב להאמין, כי גם ההסטורי הנודע גרטיץ היה גרמא בדבר, כי הוא כבד את הינה כבוד גדול והאציל עליו מהוד ההסטוריא הישראלית. ואולם בעת

היה הינה בחיים היה שמו לחרפה בין שלומי אמוני ישראל, ועוד יותר מזה שטמזהו ויבנותו "המחרשים", אשר בעיר המכונה, כי לא אבו סלוח להפייטן הצעיר את רוב לענו ומתלתותו נגד "ההיכל" ובנויו, אם כי, כנודע, היה גם דורו ואיש חסרו שלמה הינה אחד ממיסדי "ההיכל". שנים מאחינו, אנשים יקרים ורמי המעלה, שנאו את הינריך הינה תכלית שנאה: גבריאל ריסר וברטולד אוירבך, ושניהם שטמזהו מרוב אהבתם ליהדות, איש איש לפי דעותיו והשקפותיו. גבריאל ריסר וברטולד אוירבך לא היו חסידים מקנאים קנאת ה' צבאות, שניהם הרחיקו ללכת בהשקפתם על היהדות. ריסר היה אחד מראשי "ההיכל" ואיש חפשי בדעותיו למאד, וגם ברטולד אוירבך החויק כל ימיו בדעות שפינווא. אבל שניהם הוקירו מאד את "התמצית המוסרית" של היהדות, ולכן היה שם הינריך הינה, "הלץ ובוזה קדש", להם לחגא. נפלא הדבר! בעוד שהגרמנים שנאו את הינה על דבר יהדותו, שנאוהו אחיו ע"ד התרחקו מן היהדות!

ברכות הימים נודע לברטולד אוירבך, כי הינריך הינה לא היה "תוכו כבדו". על פי תכונת נפשו אי אפשר היה לו לכבוש את "נבואתיו", את ההתולים והחדורים שבפיו ועטו; אבל עמוק עמוק ברוחו נמצאה אהבה עזה ליהדות ולמקור מולדתו. הינה היה אחד מאלה, אשר טובים הם בפנימיותם מבחזונותם. "הלץ ומתהולל" הינה היה באמת איש בעל לב רגש ותכונות עדינות; אבל גאות לבו הסיתהו להסתיר את מדותיו הטובות ולהראות רק בתור חומר לצון ומבוה מוסר וצניעות. הוא עזב את היהדות וגם פעם בפעם שפך עליה לעג; ומעולם לא נסה להתנצל על זה בפרסום. אבל עמוק עמוק בלבו שכנה תמיד אהבה לישראל, ורגש הנוחם לא עזבהו כל ימי חייו. אלו היה הינה שב ומתחרט בגלוי על מעלו אשר מעל במולדתו, בלי ספק היה גדול כבודו בעיני אחיו; אבל הפייטן אהב תמיד להתפאר במה שאין בו, היינו בחסרונות שלא דבקו בו, בחטאים שלא חטא מימיו. אין ספק בדבר, כי לא דבקה נפשו בוהמא בהמית, כאשר התהלל פעמים אין מספר במתת שקר; ואולם כל מי שמכיר אותו רק מפי כתביו ושיריו יאמין, כי לא היה לו בעולמו אלא ארבע אמות של התאוה הבהמית בלבד. על ידי כתביו שטרודמן נתפרסם בעולם, כי נפתולי אלהים נפתל הינה עם פגעי הזמן, למען השאר נאמן לדת אבותיו, אף אמר לחדש נעורי היהדות ולחבב אותה על בני הנעורים. וגם כאשר תקפחו היאוש ועזב את היהדות, גם אז לא שכח אותה ובלבו שמר לה אהבת נעורים עד יום מותו. על ידי הכתבים האלה נודע בעולם, עד כמה סבל הינה טרם נתק את מוסרות היהדות, וכי לא עשה כל אלה מגאווה וגודל לבב. לכן שב ברטולד אוירבך לכבדהו באחרית ימיו ולסלוח לו הרבה מה שחטא ועוה בחייו. הוא נוכח, כי הינה היה אחד מאלה אשר יחטאו רק בשפתם, ואולם בלבם הם נוצרי הערות והכרית. הפייטן היה כילד רך וענוג, אשר בהשאריו לברו בחדר אפל הוא נתן קולו כזמרה, להפיג את פחדו ומוראו. בלבו חש הינה רגשות עדינים מאד ביחס אל היהדות וחוקי המוסר; אבל בהרגישו, כי לא יצלח בידו לפרש את לבו זה כשמלה לפני בני דורו, נתן את קולו בשירי התולים ויהיו עגבים בפיו.

הספקך זור היה הפייטן בדרכיו ומעשיו, ואולם הרבה מרזי חייו נבין עת נדע את דרך התנוך של הדור ההוא והתרבות שהיתה נוהגה בבית שנתגדל בו הינה בעודנו ילד. בכמה טמאמריו והזיונותיו צייר הינריך הינה את אביו בתור איש חפשי בדעותיו, אשר יחוסו אל היהדות המעשית היה מוטל בספק, ואת אמו בתור אשה משכלת ויודעת ספר, אשר בכונה חנכה את בנה בכורה "הרי", שיהיה ברכות הימים אדם המעלה ולא יהודי

חמים עם דת אבותיו. אבל עלינו לדעת, כי ערכב הינה תמיד במאמריו אלה אמת ברמיון, ובכמה מספוריו נמצא ממיטב השיר. אביו שמשון הינה היה בן עניים, אשר בעמל גדול הצליח למצוא דרכו בחיים; אבל "השכלתו" היתה מצומצמת מאד. בימים האחרונים מצאו בפנקס הקהל אשר בדיסלדרוף, כי היה שמשון הינה נבאי חברת "שומרים לבקר" והשכים עם חבריו לומר תהלים באשמורת הבקר. אשתו (מבית גלדרן) היתה "משכלת" לפי רוח העת ההיא. היינו כי קראה בספרי בעלי אסופות של אותו הזמן, אבל מדת ידיעותיה היתה זעומה. לפני ימים מעטים נתפרסם מכתב כתוב בידי אם הינריך הינה (באותיות עבריות), וממנו נראה, כי לא כאשר חשבו עד הנה על אודותיה כן היתה באמת. אם הינה היתה אשת חיל, צופיה הליכות ביתה, גם הנכה את בניה בעוז, אולם לא הצטיינה מעולם בכשרון גדול והלך-רוח. בבית הורי הינה נצרו דת ישראל כמשפט וכמנהג. אחד מחבריו ספר, כי בעוד היה הרי ילד, היה מצחק ביום השבת עם הנערים אשר ניללו על יד בית אביו, ושם נמצאה נפן פוריה שהבשילה אשכולותיה. הרי הינה נכסף לטעום מענביה, אבל לא העזו לחלל את קדושת היום ולקטוף מפרי הגפן. אולם כבר ידע למצוא "צד היתר" ולאכול ענבי הגפן מבלי לקטוף אותם. "איך תעשה כזה הרי", קראו חבריו אשר רובם היו יהודים, "הלא תעבור חוק!" "לא", ענה הנער, "אני אוכל את הענבים מבלי לקטפם".

בעוד הינה נער ירד אביו מנכסיו, וילך עם ביתו לגור בעיר קטנה אשר במדינת הנובר. אם התנהג ביתם שם עוד ע"פ דת ישראל, אין אתנו יודע. אבל מרשימות הינה למדנו, כי שלחוהו הוריו בילדותו לבית הספר אשר לעם, ושם כומר נוצרי, מלמד בגימנוזיום, אשר דבר על לב אמו, כי תביא את בנה במסורת הדת הקתולית, יען כי לגדלות נוצר ובלי ספק יגיע למעלת קרדינל. כמעט שנשתה אמו להסכים לדבר הזה, אבל בינתים עלה הנכיר רוטשילד מעלה מעלה, ואז אמרה אמו בלבנה, כי טוב היות בנה יהודי עשיר כאנשיל רוטשילד מהיותו כהן קתולי.

גם הספור הזה, אין ספק שיש בו הרבה מהמליצה והגוומא. אבל קרוב לשער, כי מעט מעט חדל החנוך הדתי של הנער הרי, והוריו לא פקחו עוד עין עליו להורותו דרך היהדות. ידיעתו את תורת ישראל היתה מעטה מאד, וגם מה שלמד בילדותו שבח אחר כן לגמרי. עם כל זה היו זכרונות דתיים קשורים בלבו, אשר לא שכחם עד יומו האחרון. אלו היה חנוכו הדתי באופן יותר נאות, אין ספק כי גדל הינה לכבוד היהדות. ומי יודע אם לא היה קם פייטן ומליין עברי בישראל, אשר כמהו לא היה זה מאות בשנים. אלמלי נולד הינה בראשית המאה ה"ח, כי אז היה אחד מגאוני הספרות העברית לכבוד ולתפארת. ואולם הזמן והמקום נרמו, כי אבד לעמנו כלי חמדה כזה, כי הלך הינה לרעות בשדה עם אחר.

מקורות הפייטן בימי נעוריו לא נשארו רשימות רבות, וגם כזה המעט שנשאר לנו מעורבים יחד אמת ורמיון. אבל זאת נדע, כי כאביב נעוריו בא הרי הינה להמבורג לבית דודו שלמה. שם פסק חנוכו הדתי לגמרי. כי הנכיר שלמה הינה, אם כי היה עם הארץ פשוט וגם במלי דעלמא לא ידע מאומה זולתי עסקיו המרוכבים, ככל זאת היה "משכיל" וכבר הסיר "עול הדת" מעל צוארו. הוא בעצמו לא עזב דת אבותיו והסתפק בעבודת ה' אשר ב"היכל" המחדשים; אבל את בנותיו השיא לנוצרים ולא חש על מה שהמירו את דתן. היהדות אשר מצא הרי בבית דודו הנכיר היתה היהדות "המתוקנת", וזו לא הספיקה למלא חללו של לב הפייטן הצעיר, המתרגש ומשתוקק להתפעלות

רתית. עד יום מותו בזה הינה להיהרות בתמונה זו. בהיותו אחרי כן כברלין ארח לחברה עם אנשים רמי המעלה, כצונן, מוזר וגנם, אשר אמרו לבנות בנין חכמת ישראל. ואלמלי למד הינה בילדותו תורת ישראל, כי אז בודאי היה מוסף אחר כן חכמה על חכמתו ולא היה עווב דתנו, ככלי אין חפץ בו.

לפי האמור נוכל להוציא משפט, כי מטבעו היה לב הינה נוטה לרגש הרת בכלל ולאהבת היהרות בפרט; גם האהבה לדעת התורה לא היתה רחוקה ממנו לפי תכונת נפשו. אבל הזמן והמקום נרמז, כי היה חנוך רע בעוכריו, באופן אשר יצא מבית אבותיו ריק מתורה ומדעת היהדות. אביו היה איש פשוט, אשר לא הצטיין בשום דבר, וגם בעסקיו ובמ"מ לא היה איש מעשה. הוא היה כן עניים ובעצמו לא קבל השפעה טובה מבית אבותיו. בעודנו נער קיים את היהרות כמצות אנשים מלומדה, וכזה עשה גם בהיותו לאיש. כל זה, כמובן, לא הספיק להאציל מהור היהרות על בנו הפייטן הצעיר, אשר גודל בימי חופש דתי. אם הינה היתה בת משפחה הגונה, אבל לא מיוחסת ומלומדת כל כך, כאשר דמו עד הנה. באופן בזה לא היה החנוך הרתי של הינה הצעיר מתאים לכשרונו העצום ולתכונת נפשו. בעת אשר בא לירי נסיון, אם להשאר בדת אבותיו או לעזובה, לא הספיק לו למודי הרת וידיעותיו המעטות בתורת ישראל לעמוד בנסיון. כאשר גמר דודו ברעתו להספיק לו סך כסף מסויים למען ילמד תורת המשפטים, ידעו כל בני משפחתו מראש, כי אי אפשר ליהודי לבחור דרך כזה בחיים בלי המרת הדת. הורי הינה היו אז בחיים ולא חשו שום פקפק בדבר. הוא בעצמו כתב בשנת תקפ"ה, כי אין מעכב על ידו מלהמיר דתו, זולת הוא בעצמו, אשר לבו יכהו על הרבר. הינה היה בינתים כברלין וקנא להיהרות קנאה גדולה, ולכן חש בלבו, כי לא טובה עצתו זאת; אבל מצד בני משפחתו לא היה שום מעצור.

ואולם לא רק ביחס לדת אבותיו, כי אם גם ביחס אל המוסר היו תנאי היו בילדותו בעוכריו. כבר אמרנו למעלה, כי אין לקחת כל דבריו כפשוטם ולהאמין, כי באמת בלה כל ימיו רק בהבלי התאוות. אבל אין לבחש, כי לא רק "קורטוב של אמת" נמצא בשמועה הרעה אשר העבירו עליו. כי אם מדה מלאה וגדושה של אמת. הינה בא להמכורג בהיותו בן י"ח שנה ותיכף פתח לו שם חנות, באופן כי היה כבר משולח לנפשו. העיר המכורג איננה מצויינת גם מעת ביתרון מוסר וצניעות, ומה גם בעת ההיא. איש צעיר ובעל התפעלות פיוטית כהינה, בהיותו נעוב לנפשו, אין להתפלא עליו, כי נמשך אחרי תאוות ידועות. בבית דודו לא שבע נחת. הוא היה כן עני ומצפה למתנתו של דודו, ובני דודו ובנותיו התגאו עליו ויבווהו בלבם. שלמה הינה בעצמו היה חונן ומטיב ובעל נפש עדינה; אבל לא ימול נשוא את כן אחיו הרי על "עונותי" וגאות לבו. כי מימי נעוריו הצטיין הינריך הינה במדה זו, אשר עליה אמר המליץ הרומי: "יש אנשים אשר הנקל להם להפרד מאוהב מאשר להבליג ברוחם ולהבליע איוה חרור שעלה על לבם". בנוה הרוח על הינה הצעיר לא חש להשמיע גם את דודו הגביר את לעגו השנון, והוא נטר לו איבה בגלל זה. והקול יצא על הינה, כי הוא פורע מוסר ומבלה ימיו בחברת נערות ידועות, ולכן הרחיקו אותו בני משפחת דודו הגביר והבישו עליו בנאוה ובוה. הינריך הינה זכר תמיד ברגוה את ימי היותו בהמכורג, וכרור לנו, כי שם סבל הרפה וכלמה מרובה להכיל. אמנם אין ספק, כי הרבה אשם הוא עצמו בדבר; אבל מטבעו לא היה נוטה אחרי תאוות כאלה, ואלמלא היה נעוב לנפשו, כי אז לא היה מקרים לאכול "מפרי עץ הדעת" באביב נעוריו.

יחוס הינריך הינה לרודו הגביר היה בעוכריו, וכמה חסרונות שנמצאו בו צמחו על אדמת־בוץ זו. אם היה נולד על ברכי עשירים ממשפחה חשובה, כי אז היה הנוכו באופן מתאים לכשרונו הנפלא ולהלך רוחו והיה מתפתח בכחות נפשו באופן מאד נעלה; ואם היה נולד על ברכי עניים, כי אז, בלי ספק, בכחו ובעוצם ידו היה סולל לו מסלה חדשה, וכחותיו המוסריים היו מקבלים מטבע נאה על ידי מלחמת החיים. אבל לאסונו הגדול ירדו הוריו מנכסיהם בימי נעוריו, מבלי שהענו מכל וכל, ולאביו היה אה עשיר מופלג, מצויין ומפורסם בנדבת לבו ובמעשיו הטובים. כל בני ביתו של שמשון הינה היו מצפים לשלחן הגביר, אשר אמנם נתן ביד נדיבה, אבל לא חדל מלהזכיר את בית אחיו, כי מתנת חנם הם מקבלים ממנו. זולת זה אנו רואים, כי בכלל לא אהב שלמה הינה את בני אחיו שמשון. כמותו בשנת 1844 הניח סכומים גדולים למעשה הצדקה, גם לא שכח את רעיו וידידיו ומשרתיו ועבדיו ושפחותיו; לכלם העניק סכומים גדולים וחשובים בעין יפה; רק את בית אחיו לא זכר, זולת סך הקטן אשר קצב לאלמנתו. כנודע, שבה לרשום בצואתו גם את המתנה שהיה רגיל לתת להינריך הינה מדי שנה בשנה כל ימי חייו, באופן שקם אחרי כן ריב בין הפייטן ובין קרל בן דודו. שלמה הינה הכיר בכך אחיו כשרון גדול — לפורנות, אבל לא לפיוט וזמרה. האם אמת הרבר, כי לבן אחי יש כשרון פיוטי? שאל את אחד המלומדים בהמבורג שהיה מבאי ביתו, ובעת ההיא יצא כבר להינריך הינה שם בפייטנים. ואולם גם בימים הבאים, כאשר גדל הינריך הינה ושמו נחפרסם כבר בעמים, לא יכול שלמה הינה להכין כי זאת היא דרך ישרה, שיבור לו אדם בעל שכל, להיות פייטן בלי "תכלית" בחיים. בחרות אפו כפעם בפעם בכך דודו היה אומר בועם ובכונו גם יחד: "אלו היה לומר הנער השוטה הזה איזה חכמה, המחיה את בעליה, כי אז לא היה למחבר ספרים." שלמה הינה היה חונן ונותן ברוח נדיבה מאין כמוהו, ועוד כיום יתנו בעיר המבורג את רוב צדקתו ומעשיו הטובים באופן מפליא מאד; אבל הוא פור נתן — לעניים, ולא לפייטנים, שאוכלים ואינם עושים מאומה, וכפרט לפורנים בכך אחיו הרי. הוא היה רגיל אמנם לפזר גם לחכמים ומלומדים ביד פתוחה, אבל בתנאי שיבקשו נדיבה בחן ותחנונים, ואולם תמיד רגו וכעס על כן אחיו, אשר התברך בלבבו, כי לכבוד יחשב לרודו הגביר לתת לו את כספו. "התדע מה הוא יתרונוך על כל בני אדם?" אמר פעם אחת לרודו, אשר נער בו על פורנותו הגדולה: "רק כי נקרא שמי עליך, כי דודי אתה." הינריך הינה היה דל נאה, הוא חפץ לחיות על חשבון דודו הגביר, אבל תמיד בא עליו בעקיפין ולא דבר תחנונים כרש. שלמה רגו לפעמים ואחר כך שחק, אבל בני ביתו שנאו את הפייטן הצעיר תכלית שנאה ויבאישו את ריחו בעיני דודו. בכלל שנאו את כל בני משפחת שמשון דורם, אשר כלם הצטיינו, כנראה, במדת שחצנות ונאוה עד מאד.

הינה הרגיש תמיד בנפשו, כי העושר של דודו שלמה שמור לו, להפייטן הצעיר, לרעתו. פעמים רבות עת השפיל דודו גאותו, או עת הראו לו בני משפחת דודו פנים נועמים, אמר לעוזב את המבורג ואת נדבת דודו ולבקש לו בעצמו מקור לפרנסה. אין ספק בדבר, כי אם היה עושה כן באמת, היתה גם רוחו משתנית הרבה, אחרי כי סבל מאד על ידי המצב הזה. אבל הפייטן היה רך וענוג מאד ותש כחו כנקבה מלעמוד בקשרי מלחמת החיים, לא רק מדודו לקח מתנות ונדבות, כי אם לפעמים גם מאוהביו וידידיו לזה ע"מ שלא להחזיר. הוא התאונן תמיד, כי מצב בריאותו לא היה טוב ופעם בפעם חש בראשו; אבל גם זה היה רק מעצלות ורפיון ידים. עשירותו של דודו היתה להינריך

הינה לפוקה על דרכו. יען כי הכשילה את כחו המוסרי. האיש אשר בימי נעוריו לא ידע דאגה (יען כי סוף סוף הספיק לו דודו די צרכיו) לא אור נגבר חלציו, לבחר לו דרכו בחיים באופן נאות. כאשר המיר כבר את דתו התברך בלבו, כי זוכה במשרה כבודה בכרלין או במינכן (כאשר נדבר על זה להלן). אבל מה היא המשרה אשר אליה נשא את נפשו? אנו יודעים, כי נכסוף נכסף למשרת פרופיסור בבית מדרש החכמות. אבל האם השתלם לתכלית זו בדיעות עמוקות, כאשר עשה יודו ננס? זה האחרון היה בעל בינה עמוקה ושקדן גדול בלמודים, ואם כי לא בא בימים, וזה כי יצא לו שם כאחד הגדולים, שם עולם לא יכרת. ע"פ עוצם ידיעותיו היה זוכה בלי ספק למעלת פרופיסור, אלא שרתו עמדה לו לשטנה בדרכו, ואחרי אשר כל השתדלות מכיריו, שרים ונכבדים, לא עמדה לו, כי יכירו מלך פרופיסא לטוב, וגם נכובה תוחלתו, לקבל איזו התמנות במדינה אחרת, עזב את דת ישראל. על זה חרה אף הינה למאד. אבל הוא בעצמו בלה ימיו בהבל ולא שקד על למודי הפלוסופיא וההסטוריא, או תורת המשפטים, כאשר אמר. הוא המיר דתו והתברך בלבו להשיג משרת פרופיסור, ואולם באמת, לוא גם היה נוצרי מלידה ומבטן, ספק גדול הוא אם היה זוכה לאיזו התמנות ממין זה. כי ידיעותיו היו מעטות ושטחיות והספיקו לכל היותר לעבורת הפובליציסטיקא, וגם זו רק במדה בינונית. הכזה יהיה פרופיסור באחד בתי מדרש החכמות במלכות פרוסיא? בעת גר במינכן חשב הינה למצוא התמנות כזו במינכן, ומטעם זה אמר לבגוד בשיטתו הדימוקרטיה, כאשר כתב לרעו שינג. הוא הדבר אשר דברנו, כי כמו שהיה החנוך הרע בעוכריו בנוגע ליחוסו אל היהדות, כן עזר לרעתו יחוסו לדורו הגביר בנוגע לחנוכו המוסרי והתפתחות תכונות נפשו. להינה חסר כל ימי חייו הכח להתגבר על יצרו, יען כי מעולם לא שעבר את נפשו לאיזו תכלית מוסרית. כל המלמדים עליו סנגוריא דמו אותו לנישה, אשר גם הוא לא היה מצויין ב"צניעות" יותר מדי. אבל כל האומר כן אינו אלא טועה. גיטה היה בעל מדות יקרות ותרומיות ובעל נפש עדינה; אלא כי רוח הפיוט הנעלה, שמשלה בו, הסתה את לבו לשגות באהבת נשים ולעבור לפעמים חוקי המוסר והצניעות ההסכמיים. אבל מעולם לא היה הפכפך בדרכו כהינה, ומעולם לא השפיל נפשו על עסקי ממונות, כאשר עשה בן גילו הפייטן, אשר עניותו העבירה אותו פעמים אין מספר על חוקי המוסר, לא רק ההסכמיים, כי אם גם אלה אשר נטועים הם בלב כל בן אדם תרבותי, יהיה יוני מדורו של פיריקלס או בן המאה הי"ט.

(עוד יבוא).

להרחבת השפה.

לפי רבות התפתחות חייו של איזה עם, כן יתפתחו גם מושגיו, ועמם תפתח גם שפתו. העם אשר חדל מלכת הלאה, ואין מושגיו מתפתחים, אין לו צורך גם להרחיב את שפתו מעל להגבולות שנכלו אבותיו, כי שפתו הישנה מספקת לו למושגיו הישנים. אבל העם ההולך ומתפתח ומושגיו מתרבים ומתחדשים מוזמן לזמן, צריך בהכרח לכרוא לו מלים חדשות לסמן בהם את המושגים החדשים.

וכשם שיש בעם התפתחות פנימית והתפתחות היצונית, הראשונה על ידי התרבות ידיעותיו במושכלות והתרחבות פעולתו בחרושת המעשה, שבאו לו מעצמו, והשנית על ידי בואו בכרית עם עמים אחרים והכרתו את ידיעותיהם והמצאותיהם, שהיו זרות לו, — כן גם התפתחות שפתו היא משני מינים: התפתחות פנימית, המרחבת את הדבור על ידי יצירת תמונות חדשות ממלות ישנות שבשפת העם עצמו, על ידי הוספת איזה אותיות השמוש לאיזה שורש ישן; והתפתחות היצונית, על ידי מלות לקוחות מלשונות עמים אחרים. האחרונות האלה, יש מהן הבאות משפת עם הקרוב בנוע, ואז אין רשומן ניכר הרבה, ובהשקפה ראשונה אפשר לחשבן למלות מקוריות, ויש מהן הבאות משפת עם לועזי הרחוק במשפחה, ואז זרותן בולטת, וניכר תיכף כי ילדי נכרים הם.

בכתבי הקדש מוצאים אנו דוגמאות מכל המינים האלה, משרשים ישנים נגזרו בזמן מאוחר המלות: שתייה, עברות, סכלות (וגם כלי הוספה: סכל), שלטון, יתרון ועוד כאלה, שאנו מוצאים רק בספרים האחרונים שבכתבי הקדש. כן מציאנו גם פעל: "מתיהרים", שנגזר משם עצם "יהודי". וכמו כן אנו מוצאים בכה"ק גם מלות משפות אחרות שנתקבלו לעברית: חמר, חסיל, יחסלנו, כונם, סוחר, כשר, כשרון, ועוד מלות מלשונות בני שם, שתמונתן היא תמונה עברית והיו לאזרחים בשפת עבר. ומלבד אלה אנו מוצאים גם מלות אשר חזותן מוכיחה עליהן שמקורם בשפות לועזיות שאינן קרובות בגווע לשפת עבר: ספסר, חכי, פחה, פדרם, פתשגן, אחשתרנים, ועוד מלות בודדות כאלה. ראוי להתבונן, כי סופרי כה"ק, בהכניסם מלה זרה אל הפעלים, נזחרו מאד לשמור את תמונת הבנין של הפעלים העבריים וליהר את הפעל הזר. עדים לזה הן המלות: יכרסמנה, מתרנם ועוד, המתאימים לבנייני הפעל העבריים.

בזמן הבית השני נרחבו כלי ספק יותר הרבה מושגי העם והורגש הכרח גדול להרחבת הלשון במדה מרובה. אבל ההרחבה הזאת נשתה באיזה פנים מן הדרך ששללה לה בזמן כתבי הקדש. שפת העם, לפי דעת רבים, היתה אז כבר השפה הארמית, ועל זה יעידו גם איזה שרידים מפתנמי גדולי העם, כיוסי בן יועזר והלל (איל קמצא דכן וכז), נגיד שמא אבד שמא וכז, על דאטפת אטפוך, ועוד). וכנראה היה השמוש בשפת עבר

מוגבל או גם אצל הגדולים אך בדברים שבקרושה, כמו ההלכות, מרשי הכתובים, ובכלל — דברים שלמדו לתלמידים. חוקי הרקדוק וידיעות הלשון לא נחקרו אז, וכל שכן שלא נכתבו בספרים, ועל כן אי אפשר היה להשפה, שנכרתה מפי העם והיתה לקנין יחידים בבתי המדרשות, להשתמר על פי חקיה הישנים. היחידים ההם, שהיו טרודים בנופי תורה ולא יכלו על כן להקדיש זמנם לבקשת פרשי חקי השפה על פי התמונות הנפגשות בכתי הקדש למחלוקתיהן, יכולים היו להשוות, למשל, את השם „תרומה“ אל השם „פעולה“, ולהוציא מזה, כי כמו שאפשר לומר: „חמשה לא יפעלו“, כן אפשר גם לומר: „חמשה לא יתרומו“, ואם אפשר לומר: „כל המקלקלין פטורים“, למה לא יאמרו: „מששכנין לדבר שבצדקה“? כן נטו גם בתמונות הפעלים הנחים, ואמרו „לקרות“ כמו „לבנות“, הרכיבו את הנפעל וההתפעל, וכיוצא בזה. אבל בהיות השפה כלי מבטא של העם, הנה עלינו לקבל את המבטא הזה בכל אופן שיהיה; העם הוא אדוני השפה, ואם הוא מדבר כך או כך, הנה זוהי שפת העם, ואפילו אם תהיה בשבזשים. על כן, קדמונינו, אשר שפת עבר לא חללה מפייהם, לפחות בכתי המדרשות, היתה להם רשות שלמה לברוא פעל חדש, תרם, כמו שהיתה רשות לאבותיהם לברוא את הפעל „רום“, או היתה להם הרשות לברוא תמונה משובשת „נשתנה“, כמו שהיתה לאבותיהם רשות לברוא את התמונה המשובשת „וישתחו“, ועוד כיוצא בזה, ועלינו לקבל את הבריאות החדשות של העם בזמן מאוחר, כמו שאנו מקבלים את בריאותו בזמן המוקדם, ועל כן אנו אומרים, כי גם שפת המשנה היא שפת עבר, שפת אבותינו. הרחבה יותר גדולה ורבה הננו מוצאים בזמן ההוא בנוגע לשמות. מלבד הרבה שמות שהוסיפו להם נון בסופם לאות שם תאר, כמו: רחמן, גולן, חון, והרבה כאלה, אשר לדעת איוה מחוקרי הלשון יש להם דוגמא במקרא („מסיר שפה לנאמנים“), ומלבד הרבה מלות שלקחו מלשונות בני שם אחרים, כמו: מוטחה, מוכהק, תספורת, ועוד, או שחדשו ממלות עבריות, כמו: חיט, מחט (ממלת „חוט“). — הננו מוצאים שמות הרבה (ביחוד של כלים) שלקחו על פי רוב מלשונות היוונים והרומיים. גם על דרך ההרחבה הזאת אין לנו רשות להקפיד, כי מלבד שכן נהגו בכל השפות, הנה אם בעלי כתבי הקדש קבלו אל השפה את המלות: כרסם, גובר, פתבג ועוד, למה לא יקבלו הם את המלות: טרסקל, אפיקומן ועוד מאות כאלה? אבל עוד הפעם ראוי להתבונן, כי אם בשמות קבלו מלות יוניות ורומיות מכל הבא לידם בחירות נמורה, הנה בפעלים היו מדקדקים הרבה, ואם הכניסו פעלים חדשים הכניסו אותם על הרוב מן השפות הארמית והסורית הקרובות לשפת עבר. צריך לשער, כי בהשמות הורות לא ראו בלבול השפה, כי גם בשפת כתבי הקדש נמצאו שמות שאין צלצולם עברי, כי מה בין „צפרדע, דוכיפת, כרסם, תכי“, ובין „טרסקל, ואפיקומן“? אבל בפעלים הוכרחו להשוות אותם לתמונות הפעלים שבשפת עבר, אם לא עיפ ידיעה עמוקה בכל הבנינים והגורות, לפחות על פי „חוש הטעם“ שהיה בלבם מרוב שמושם בשפת עבר, ודבר זה יכלו לעשות בפעלים לקוחים מלשונות בני שם, אבל לא מלשונות יון ורומי. רק כיוצאים מן הכלל הננו מוצאים „מלסטם“, „מקנתר“, ועוד איוו פעלים בודדים, שאולי באו להם באמצעות השפה הסורית אחרי שנתערבו בה הרבה מלות יוניות. אשר על כן גם בתקופת האמוראים בבבל ובעלי המדרשים באי, וגם בזמן הנאוונים, שאז כבר נכרתה שפת עבר לנמרי מפייהם ודברו אך ב„זרזון“ כלול מכמה לשונות. — נשארו על פי רוב הפעלים אך מלשונות בני שם.

אחרי הגאונים נתחלקה הספרות לשלושה חלקים: ספרות הפלפול, ספרות בעלי השיר וספרות הפילוסופיא. המפולפלים בצרפת ואשכנז, שראו הלומות בנהרדעא ופומבריתא, לא נזקקו לשום הרחבה בשפה; להם הספיקה שפת נהרדעא ופומבריתא לכל צרכיהם. בעלי השיר גם הם לא הוצרכו להרחבת השפה; המשוררים האמתים שבהם, כגון גבירול, הלוי, בני עזרא ועוד, בין בשירי הקדש שלהם ובין בשירי החול לא נגעו בחיים. ועל כן הספיקו להם המלים הישנות; והפייטנים, אם כי רבים מהם יצאו מגבולות השפה הישנה, עשו זאת לא מן ההכרח לכטא מושגים חדשים, שלא נמצא אצלם, אך כדי להקל את המבטא ואת החרוז, ומפני שלא היתה להם שום השגה ברוח השפה ודקדוקה, כתבו כפי שעלה על רוחם. המלות: גם, פין, אהב, ערין, אָההו, נתרזים, ועוד הרבה כאלה — לא נוצרו על ידי מושגים חדשים, ואפשר היה בנקל להחליפן במלות עבריות, כמו: נָאם, פצה, אהבה וכו'. וכאמת רואים אנו, כי הלהג הכבד הזה של הפייטנים לא נתקבל כלל אצל העם. אך בעלי הספרות הפילוסופית הוכרחו באמת לברוא מלות חדשות על פי המושגים החדשים שמצאו בספרים מן המין הזה. את המלות החדשות השתדלו לנזור ממלות עבריות ישנות, ולא נמנעו להשתמש לזה גם במלות שאין תמונתן משתנות, כמו: אֵיך, כמה, מה, שיצרו מהן מלות המקרה: איכות, כמות, מהות, ועוד. אבל לפעמים לא מצאו בכל אוצר שפת עבר מלים שיוכשרו לברוא מהן בריאות חדשות למושגים הצריכים להם, ואז לקחו את השמות כמו שהם מלשון ערבית וגם מלשונות אחרות, כמו: אופק, אקלים, מרכז, קוטב, קוטר ועוד. אין ספק כי בחירתם במלות ערביות היתה לא מפני שהשפה היא מוכשרת יותר משפות אחרות להשפיע על העברית, אך מפני שהעתיקו ספריהם מן השפה היא, שבה נכתבו או ספרי המדע, ואילו היו מעתיקים ספריהם מלשון יונית, היו מכניסים בהם מלות יוניות, כמו שעשו בעלי המשנה, וכאשר באמת הכניסו את המלה "היולי", שאינה ערבית, ואת השם היוני "פילוסוף" (שכבר בא אמנם בתלמוד) עם הפעל "התפלסף", ועוד. אבל עד כמה היו הסופרים בכלל והורים בקבלת חדושים כאלה, נראה מזה, שהפעלים "מֵאֵיךְ" ו"תֵּאֵיךְ", שבתו איזה מתמחים מן המלה "אֵיך", לא נתקבלו בספרותנו כלל, ולולא הוכיחם בן תבון בסוף הערותיו לסי' מורה נבוכים, לא היו נודעים לנו. הסופרים הרגישו, כי מאחר שהמלה "איכות" בעצמה אינה אלא חדוש, אין מן הראוי לנכב עליה עוד חדושים אחרים.

עברו מאות שנים, הפילוסופיא כמעט נשכחה מפי עמנו, וגם אלה שלא שכחוה החזיקו בפילוסופיא של הרמב"ם כתורה חתומה שאין להוסיף עליה או לשנות אותה; קול השירים נחבא, והספרות שנתרחבה מיום ליום עד בלי מצרים צמצמה עצמה אך בפלפולים, הלכות, מוסר ואגדה. ספרות כזו, בכל רחבה, לא יכלה להרחיב את השפה אפילו כמלא נימא, וביחוד בעת ההיא, שהשפה עצמה היתה נלעגה ואיש לא דאג לה להביאנה לידי איזה שלמות, לתת לה איזה הדור היצוני.

מוזן המאספים, משעה שהחלו לשים לב אל הוד השפה, נולד גם הצורך להרחיב אותה באיזה אופנים. אמרתי "באיזה אופנים", כי בעת ההיא, בשעה שלא עלתה על לבם לברוא על ידי השפה ספרות חיה הנוגעת בכל מקצעות החיים ושופטת עליהם, ודי היה להם לכתוב מליצות צחות ושירים, לא יכלו להרגיש צורך גדול בהרחבת השפה כראוי. אבל ברבות הימים נרגש הצורך בזה היטב, והגנו רואים באמת שנתרחבה

השפה בפנים שונים: באוצר מלות תלמודיות רבות, אשר בעלי הצחות מאסו בהן, כמלים אירופיות אשר הכניסו אל השפה, כמו שהכניסו בעלי כתבי הקדש מלות כשריות ופרסיות ובעלי המשנה מלות יוניות ורומיות, ובמלים עבריות מחודשות. היו גם מתמיהים שחברו מלות עבריות לאחדים כדי לסמן בהם מושגים ידועים על פי הצלצול שיש להמושגים ההם בלשונות אירופא. כמו דע־פתע, דלוג־רב; אך רוב הסופרים ידעו להבדיל בין הראוי להתקבל ובין הבלתי ראוי; המלים שיש להן טעם, בין בלשון עבר, בין בשפות אירופא, נתקבלו, ולהג המתמיהים נשכח מלב. את המלות האירופיות כתבו בסימנים שנתקבלו להורגון ולא השתדלו לתת להן תמונה עברית, בלי ספק כדי להבדיל בין האחרים החדשים האלה ובין המלות האירופיות שכבר קנו זכות אורח בספריו קדמוניו. שאם גם לא נתקדשו בקדושת השפה, יש להם לפחות זכות תשמישי קדושה; ואם היו כותבים, למשל, "ליברלי", "דירקטור" וכו' בתמונה עברית, היה יכול הקורא להמות, כי זכות המלות האלה שוה לזכות מלות "לבר" (סופר), "דילטור" (מלשין) וכו', שכבר נתאזרה במשנה ותלמוד. את המלות המחודשות העבריות בנו על פי חקי הלשון, כמו: ספרות, בקרת, עגלון (ראוי היה "עגלן", בתמונת רצען, אך עגלון מלך מואב הסב את לבם לכתוב שלא כהלכה), המזאה ועוד.

ראוי להגיד להמרחיבים ההם את ישרם, כי לא לקחו להם את הרחבת הלשון לאומנות מיוחדת, וכל מקום שיכלו להוציא מחשבות לבם בלא המצאת מלים חדשות, השתדלו לעשות כן. גם השליט בשפת עבר וסגנונה אשר לא רבים כמוהו, המשורר יליג, בכל אשר הרחיק ללכת מדרך בעלי הצחות בשיריו האחרונים, לא היה להוט לחדש מלים.

בזמן האחרון הורגש יותר הצורך בהרחבת השפה מפני שני טעמים: (א) מפני שהתחילו לעסוק בהספרות בענינים הנוגעים בחיי הקולטורא בכלל; (ב) מפני שהקולוניסטים באה"ק מתחילים לדבר עברית והם חסרים מבטאים רבים. שתי הסבות האלה דורשות את ההרחבה במדה יותר מרובה מאשר עד עתה, והורגש צורך לברוא חלק גדול של השפה. אבל מה תבא שאלה גדולה: מי ומי יהיו הבוראים? הכל יודעים, כי שום שפה לא נבראה בכונה וברצון; לא אמר אדם לחברו: רצונך לסמן מקום שבני אדם יושבים בו — אמור: עיר, רצונך לסמן מקום שבני משפחה ידועה יושבים בו — אמור: בית, רצונך לקרוא בשם את הדבר שהאדם מתכסה בו — אמור: בגד, וכן הלאה. כל שפה התפתחה אצל כל עם מעצמה ועדיין היא מתפתחת, אם חיה היא כפי עמה. השפה שפה היא, מפני שאיזה עם מדבר בה, או במלות אחרות: השפה היא אורח המבטא של איזה עם. השפה מתפתחת על כן בכל עם ברוח השיטה המסוימת שלה, על פי משקלים ובנינים קבועים שעל פיהם נוצרה אותה השפה, וכאשר יחדש איזה עם מלות חדשות בשפתו, הרי הוא מחדש אותן בכח חוש הטעם שלו בדרך הסלולה לשפתו מאז. אבל שפתנו העברית אינה מדוברת עתה, ואם כן מלותיה החדשות אינן מבטא העם, וגם הקולוניסטים שהתחילו עתה לדבר עברית אין להם חוש הטעם הזה, למען יוכלו לחדש בשפתנו מלים כפי רוח שפתנו וטעמה, בסגנונה, משקליה ובניניה, ומי איסוף יחדש לנו עתה בשפתנו את החלק הגדול החסר לה?

על השאלה הזאת יש אך תשובה אחת: הסופרים. אבל מובן מאליו, כי בשם זה לא נכללו כל המון הכותבים עברית; מובן גם כן, כי דבר נכבד ורב ערך, כבריאת חלק גדול של שפה לעם ידוע, דורש מתינות יתרה והשתתפות כללית של כל הראויים

לעסוק בזה. דרוש קודם כל, כי חכמים מובהקים, אשר קנו להם ידיעה עמוקה בשפת כתבי הקדש ובשפת המשנה וגם שאר לשונות בני שם לא זרו להם, יחברו פרונגרמה, איך לברוא מלות חדשות מן השרשים הישנים על פי בנינים שונים המיוחדים לשפת עבר, איזה מלות אירופיות טוב להכניס בשפתנו, וכיוצא בזה. ואחרי שתבוא הסכמת המומחים על הפרונגרמה, יגשו אל המלאכה, יחברו ויכניסו מלים חדשות. ואחרי שתסכים להם דעת הקהל, יערכו ספר מלים להעם. אמת הוא, כי העבודה הזאת דורשת זמן רב. אך אין רע, אם עד העת ההיא ישתמשו הסופרים הוקקים למלות חדשות במלות אירופיות ידועות לכל, והקולוניסטים באה"ק ידברו חצי עברית וחצי רזנון. אם זה מאות בשנים לא היתה שפת עבר חיה בפנינו, אין רע אם עוד עשרים או שלשים שנה לא תהיה משוכללת בפי הקולוניסטים באה"ק, והפסדנו הקטן הזה יצא בשכרנו, כי במשך הזמן תהיה לנו שפה, אשר נוכל לננותה בשם "עברית". בדבר רב ערך כזה אין מקום ליהירות ויחידים, הקופצים בראש לעשות להם שם "מחדשים ובוראי שפה".

אך לדאבון לב, לא עשינו ככה, וסופרים אחרים לקחו את הדבר הזה לאומנות להם, להיות בוראים ומחדשים על דעת עצמם. כאומנים, הם משתללים להתהדר ולהתגדר באומנותם זו גם במקום שאין צורך בה. ולא עוד אלא שהדרכים שבחרו בהן להשיג מטרתם גם הן חדשות הן, איזה מהם, ביחוד היושבים במקום ששפת ערב שולטת, ממלאים לשונם מלות ערביות. הם מתחזקים בדברי המשורר יל"ג, שאמר, כי "בארץ אבותינו יוכלו חכמי לב להרחיב את שפתנו במלות לקוחות משפת הערבים אשר במקורן ושרשן הן משותפות לשתי הלשונות האחיות. ערבית ועברית, אפס כי בשפת ערבית הוראתן ושמושן מבוררים ומסוימים יותר" (המליץ תרמ"ג גליון 27). אבל כונתו ברורה, כי הפין רק למצוא בשפת ערב הוראות מיוחדות לשרשים עבריים ישנים, אם, למשל, המלה "עומה" בשפת ערב הוראתה על המושג הידוע בלשון העמים בשם "אינרינא", נוכל להוציא מזה, כי גם המלה העברית "עצמה" הוראתה כן לפעמים, ויכולים אנו להשתמש בשם זה למושג אינרינא; אבל מעולם לא עלתה על דעתו של יל"ג, שנקח את המלה הערבית כמו שהיא, ואולם איך שתהיה דעת יל"ג בזה, הנה יותר מומחה ממנו בלשונות בני שם, שד"ל היתה לו בזה השקפה אחרת. הוא אומר: "הלמוד והעסק בלשון ערבי רק מעט יוכל להועיל והרבה יוכל להזיק להבנת ספרי קרמונינו. כי עם היות שתי הלשונות קרובות זו לזו מאד, מכל מקום שתי האומות רחוקות זו מזו מאד ודרכי מחשבותיהן ודבורן מתחלפים הרבה; מלבד כי שרשי לשון ערבית יש להן הוראות שונות הרבה יותר מלהיק וכו' ומלבד כי לפעמים השרש הערבי אין לו כלל ההוראה שיש לו בלה"ק, או הוראתו בזה הפך הוראתו בזה וכו', כי העסק בהם (בספרי הערביים) יוכל להפסיד הרגשתנו העברית" (פניני שד"ל אגרת מ"ח). והנה רואים אנו, כי איש היודע שפת עבר במדה בינונית מבין על פיה מעט גם השפה הארמית, ולעמית זה, השפה הערבית היא כספר החתום גם לפני הבקאים היטב בשפת עבר. כל זה יוכיח לנו, כי החוישב ששפת עבר יכולה להכנות משפת ערב במדה מספקת אינו אלא טועה.

איזה מן המחדשים מעקמים מלות עבריות או תלמודיות כדי לתת להן על פי צורתן המשונה איזה מושג מיוחד, בהשקפה ראשונה אפשר לחשוב, כי מתוך שהעקימה נעשתה על פי רוח הלשון, יכולים אנו באמת לסמן על ידה את המושג הדרוש. אבל אחרי העיון נראה, כי על פי חקי השפה אין העקימה הזו כוללת את ההוראה שהם

נותנים לה. הנה, למשל, המלות החדשות: שעון, עתון, ירחון וכו', שנבנו מן השמות: שעה, עת, ירח. הוספת אותיות כאלה מצויה לרוב בשפת עבר, אך תמיד אינן משנות את ההוראה העקרית של השם המקורי. השמות: עליון, אביון, פדיון, רצון, חרון, פקדון, כשלוף, זכרון, יתרון, כשרון וכו' — יש להם ממש אותה ההוראה שלהמלות שמהן נגזרו, רק בשנוי פעל לשם או במשמעות צדדית לחוק או להחליש את המושג הכלול בהם. אם כן, המלות שעון, עתון, ירחון — אינן יכולות להורות על כלי המורה את השעות, על ספר היוצא לעתים ולירחים, כי אין לכלי ולספר שום ענין עם המושגים המפשטים: שעה, עת, ירח, ויותר נכון להשתמש במלת שעון להוראת "שעה קמנה" (כמו "אישון", שלדעת איזה חכמים פירושו איש קטן), או להוראת הפנית הלב לאיזה ענין, מפעל "שעה" שבכתבי הקודש, כמו: חרון, רצון, מן חרה, רצה.

כן המציאו כפל חצי המלה לסימן הקטנה או חבה: כלבלב, חתלתול, גופיפם וכו'. אם גם נניח, כי המלות אדמדם, ירקרק, שחרחרת, יש להם באמת הוראת ההקטנה, הלא משתים שלש מלות המיוחדות דוקא לצבעים אין עוד ראייה כי כן היא רוח השפה בנוגע לכל השמות; ומי יודע, אולי ההקטנה הרמוזה בכפל המלות ההן אינה מורה על הקטנה גופנית, רק על חלישות מפשטת, ויהיה אדמדם אדם חלוש, איך שיהיה, הכתוב אומר: "וילד זקנים קטן", ואינו אומר: "וילד זקנים"; גם בשיר השירים קוראים הרעים זה לזה ככל מיני שמות של חבה, ומעולם לא נסו להשתמש בכפל אותיות השם; אות הוא שהשמוש הזה אינו מסוגל לשפתנו. ומה בכך אם אין בשפתנו תמונות ההקטנה והחבה? הנה בשפות רבות אין מספר זוגי, שישנו בשפת עבר על הרוב לענינים זוגיים בטבע ובמלאכה (עינים, ידים, מלקחים, מאזנים), ובשפת יון המספר הזוגי רגיל בהרבה שמות, ולא ראינו שישתדלו עמים אחרים לחקות בזה את השפות האלה. כיוצא בזה אין בשפתנו שני מיני עבר, נשלם ובלתי נשלם, ושני מיני עתיד כאלה, — מושגים הנמצאים בשפות רבות, ומה בכך? "אין לי" היא הטענה היותר טובה, ומה תהיה שפתנו חסרה אם לא יהיו בה לא כלבלב, לא גופיפם ולא קטיטינה? *

כן בראו פעל חדש: "מענין" (מושך את הלב) מן השם "ענין". אבל מה תמוהה הכריאה הזו! השם "ענין" שרשו "ענה" והגון נוספת להוראת השם, כמו: בנין, קנין; והאם לא לשחוק יהיה האומר: מבנין, מקנין? אם קדמונינו אמרו "ממשכן" והכניסו אל הפעל את המם הנוספת בראש, הנה הם, כמו שאמרתי למעלה, לא עסקו בחקי השפה ובהלכות הדקדוק, והגנו מקבלים את השבוש הזה, כמו שנתקבל, למשל, השבוש "אירראציאנאל" בלשון בעלי החשבון או "וויסאקאס" ברוסית לשנה מעוברת, כי "שבשתא כיון דעל עלי", אבל לבדות לכתחלה שבושים כאלה — אין זה אלא שחוק.

כן המציאו את המלה "גחכנות" ועשו ממנה גם תאר וכוחים: "דעה גחכנית". החדוש הזה מביא לידי גיחוך. המאמר האחד בתלמוד: "אלהיכם נחנן הוא" — ענינו מהתל באחרים, ומה טעם לדעה גחכנית, שהמוכן בה צריך על פי זה להיות: דעה מהתלת באחרים, בעוד שכונתם לומר: דעה או סברא המעוררת צחוק? ולמה לנו בנין חדש "גחכנות" בשעה שיש לנו השם "גיחוך"? ולמה לנו המלה התלמודית "גיחוך" בשעה שיש לנו מלות עבריות: שחוק, צחוק והתול?

(* המחבר הנכבד יכול היה להוסיף פה, כי גם שחים מן הלשונות הראשיות בזמננו, הצרפתית והאנגלית, אין להן תמונות מיוחדות להקטנה, וזה לא עצר בעדן מלהתרומם עד למורגה היותר גבוהה של הקולטורא ולברוא בריאות ספרותיות קיימות לעד. (הערת העורך).

יחד עם המלות החדשות בראו לנו גם סגנון משונה שלא נשמע מעולם כמותו. הפעלים, התוארים, חבור המלות — הכל זר ומשונה: „בנתן להם בתים“, „הארץ המקנה“, „עשו צעקה“, „לכן ועברתי בסערות ננב“, „אני והפרתים נאום ד“ (!). „עפעף עינו רפרפה — זה היה למען הסתיר דמעה“, „השאול לא שאל אחד הפוסקים קושיה עצומה“, „ואיך זה כל כך מעטים, כל כך יחידים ובודדים בקרבנו האנשים“, וכאלה הרבה. הסגנון מסורס, מלת השלילה „לא“ לפני בינוני פועל, — קול דברים עברים אנו שומעים ותמונה עברית אין אנו רואים, והדברים עושים עלינו את הרושם של „נכרי מדבר יהודית“. עד כמה להוטים המחדשים האלה אחרי הרושים מפליאים, יורה לנו המקרה הזה. אחד מהם, המחדש בטובו בכל יום מלים עד אין קץ, מצא בספר של אחד הקראים מלת „אפד“. המלה הזאת אין לה שום זכר בשפת עבר (כי שורש „אפד“ שבמקרא יש לו מובן אחר לגמרי) וגם בשפת התלמודים והמדרשים, וכנראה אינה גם בשפת ערב, שהרי בעל המציאה לא נסתייע ממנה ביחס למלה זו. איש פשוט, בלתי להוט אחרי הרושים, היה אומר, שהקראי הזה, שאינו מאמין במסורה שבעל פה איש מפי איש עד משה רבינו, בלי ספק לא נמסרה לו המלה הזו בקבלה מפי הנביאים, ואחר שאין לה זכר בספרותנו, בודאי היא משובשת בדפוס, או שהיא לועזית מאיזה שפה בלתי ידועה לנו, ואם כן אין לנו עסק בה. אבל המחדש שלנו דן אחרת: מלה נדפסת באותיות עבריות וכנויה על דרך לשון עברית בודאי היא עברית שנמסרה מפה לאון ליחודי סגולה עד שבאה להקראי הנ״ל, ואם כן הא לכם מלה חדשה! ומאז הנה הוא שב על המלה הזאת פעם בפעם, אף על פי שבעצמו אינו יודע לא את שרשה ולא את באורה.

על פי הדרך הזה נוכל להרחיב את שפתנו עד אין קץ. יש בשפתנו שרשים, אשר על ידי הפוך הסדר באותיותיהם יורו על מושגים שונים, כמו: רחץ, רצה, חרץ, חצר, צרה, צחר, אם כן נבחר גם אנו באותיות כמות נפשנו ונסדרם באופן חדש שלא בא עוד כמוהו בשפתנו ונפסקו הלכה, כי צמד שלש אותיות פלוגיות בסדר כזה מורה על מושג או שם פלוני וצמד בסדר אחר — על מושג אחר. נקח את השרשים שבכה״ק ונחפכם בכל מיני הצירופים ונעשה מהם פעלים ושמות כהפצנו, ואז לא יהיה לנו שום מחסור במבטא כל המושגים ונוכל לגרש גם את כל המלות האירופות משפתנו. או ננסה ללכת בדרך יותר בטוחה. הנה בתלמוד נזכרו המלות טכסים (יונית) דפוס (רומית) וכאלה. והנה אף על פי שקדמונינו, כמו שהזכרתי למעלה, נזהרו הרבה מלבנות פעלים משמות אירופיות, בכל זאת נמצאו פייטנים שאמרו: „יטכסו בקול“, ובזמן מאוחר נתפשט הפעל „הרפס“ (מבלי שים על לב כי הסי שבמלת דפוס אינה שרשית, כי אם נוספת כמנהג רומי), ובזמננו אומרים מן המלה הרומית בסיס — לבסס. אם כן אף אנו נאמר: דפשו — טעלעגראף, דפשו — עובד בבית הטעלעגראף, דפשו — לשלוח דעפעשא, וכן הלאה, עד אין סוף.

חדוש מלים רואים אנו אצל כל עם גם עתה, לא לבד מלות שאולות מלשונות אחרות, אך גם מקוריות. אבל כמו שבימי קדם, בשעה שהתפתחו השפות בין העמים, יצר לו כל עם את מלותיו, כמו שאמרתי למעלה, במשקלים, בנינים וגורות ידועים על פי איזה שיטה מסוימת, אף על פי שלא ידע עוד את כללי דקדוק שפתו, מפני שחוש הטעם שבו נתן שלא בכונה לכל מלותיו רוח מיוחד לפי שיטת שפתו, כן גם עתה, המלות המקוריות הנבראות אצל כל עם מתאימות לרוח שפתו, על פי חוש הטעם. אבל הטעם הזה יש לו מקום רק בעם אשר עמד טעמו בו ושפתו היא לנחלה לכל אישיו

מאת אבותיהם והם מרברים בה מיום החלם לקרוא: „אבי ואמי“. אחינו באה"ק, כמו שאמרתי למעלה, אין להם עוד חוש הטעם הזה, כי רק עתה החלו להתרגל לדבר עברית, אשר לא שמעוה כדבור מעולם. ועל פי רוב אינם בקיאים גם כן בדרכי הלשון והתפתחותה. על כן אין בכחם לבור את האוכל מתוך הפסולת והם מקבלים את כל השבוישים וכל מיני מלות שמושוישים להם מחדשינו. היום תאמרו להם „חנוכיה“ למנורה של שמונה נרות ויקבלו (אם גם אין שום ענין למנורה עם השרש „חנך“, ובשם זה נוכל לקרוא גם את „הסוכבת“ שהילדים משחקים בה בחנוכה); מחר תאמרו להם „פורימיה“ להעוגה המשולשת שאוכלים בפורים, וכיום השלישי תאמרו להם „שבעותיות“ לתפיני החלב והגבינה של חג השבועות; תאמרו להם „אפר“, „ארידים“, „גופפים“ וכו' — והם מקבלים את הכל כספוג, בלי כל בקרת, אם מטרדותם בעבודת הגוף או גם מחסרון ידיעה. אם באמת כמשך הזמן תתקבל השפה הבויה הזאת, המבולבלת והנלעגה, ותהיה לשפה היה כפי אחינו באה"ק, או מסופקני מאד אם יודעי השפה ואנשי הטעם ישמחו על „התחיה“ הזאת ויכירו טובה לבעליה על הסרם עם שפתנו.

משה ליב ליליענבלום.

ספר בן סירא במקורו העברי.

מאת

דוד כהנא.

ה. 1.

אחר הדברים האלה, מה נכבר בעינינו השריד מן הספר ב"ס בנוסח העברי, אשר נמצא עתה. כי על ידו נודעו לנו דברים נפלאים והמון נסתרות מימי קדם; בו נראה רוח השפה ומצב האומה, אחר מות שמעון הצדיק, בטרם עוד יצאו המכביים לחרף את נפשם בעד עמם ורתם. קול מליצת שפת קדש של התקופה היא עולה באזנינו מתוך הספר ב"ס העברי, והננו שומעים מלים ופעלים ובטוים חדשים, גם מלות רבות ישנות, הירועות לנו אמנם מכתבי הקדש, אך זה כבר חרלנו מלהשתמש בהן, וכמעט נשכחו מלב, כמו מלת "נא" במקום עתה⁽²⁾, "גין" במקום בן⁽³⁾, "זר" במקום איש און, "מעוג" במקום חרפה, "סור" במקום מכאוב וחולי או סרחון⁽⁴⁾, "איש אונים" במקום איש מכאובות, מלשון בן אוני, לחם אונים⁽⁵⁾, "רשף" במקום עוף⁽⁶⁾, "שולה" במקום סעיף ע"ד הכתוב: שלחותיה נששו⁽⁷⁾, תואר במקום יפה ונאה, וכדומה. עוד נמצא שהשתמש ב"ס במלות אחדות מלשון ארמית, אשר היו נוהגות אז בין העם, ואחרי כן השתמשו בהן בעלי המשנה לרוב, כמו עסק, הספיק, נוטל עצה, פקע, מין, גור, וכדומה.

והספר ב"ס בעברית יהיה לנו גם לעדות נאמנה, כי נתחבר ספר קהלת הרבה שנים לפניו, ונכונים דברי הבריייתא הישנה, שאמרה: חזקיהו וסיעתו כתבו ישעיה משלי ושיר השירים וקהלת⁽⁸⁾. כידוע, החליטו אחרים מן החוקרים החדשים, שנכתב ספר קהלת בימי הורדוס, או ינאי המלך, וכדומה, אך כעת נראה ברור, מתוך סגנון הלשון של שני הספרים, כי קהלת נכתב בזמן קדום לביים, ורחוקים הם זה מזה במליצתם והלך רוחם ברחוק מורה ממערב. אם יש בספר קהלת מלות אחדות מלשון ארמית, אין מזה ראיה

(1) עיי למעלה חובי י"ג ע' 42.

(2) וכה יאמר הראב"ע בפירושו על התורה (שמות ד' י"ג): "כבר פרשתי כי כל נא במקרא

כמו עתה, וככה דבר נא באוני העם".

(3) בראשית כ"א, כ"ג, ועיי רש"י.

(4) עיי בספרי מחקרי קהלת, פרשה ב'.

(5) בראשית ל"ה, ו"ח; הושע ט', ד', ומהו אצל חז"ל: אנינות.

(6) וכה אמר דונש בספרו נגד רס"ג (צד י"ד סי' מ"ב): "ולחומי רשף (דברים ל"ב, כ"ד)

ואני אומר כי הם היו מאכל לעוף, וכן תרגם המתרגם ואכילו עוף, והמוכית על רשף כי הוא עוף

כתוב (איוב ה', ז') ובני רשף יגביהו עוף".

(7) ישעיה ט"ז, ח'.

(8) ב"ב ד' י"ד.

שנכתב בזמן מאוחר. שהרי יש בו גם הרבה מלות ישנות משפת עבר. כי שתי השפות האלה, העברית והארמית, הלכו אחוות יד עוד מוזמן קדמון. ובהרבה מקומות ישו דברי קהלת לדברי הספר משלי, עד שכמעט שפה אחת ורוח אחד לשניהם⁹). לא כן ספר ב"ם, כי בו יש הרבה מלות חדשות מלשון עברית וארמית, הקרובות ביותר אל לשון המשנה. גם ממליצתו וסגנון לשונו ומהלך רעיוניו נראה, כי רוח השפה של הזמן שאחר חתימת כתבי הקודש מדברת בו. עוד נראה שהשתמש ב"ם בספרו בהרבה מקומות במליצת קהלת וברעיוני הרמים, למשל, מליצתו בראש פרשה מ' נובעת מספר קהלת, וכן מה שאמר עוד בפרשה ההיא: כל מארץ אל ארץ ישוב ואשר ממרום אל מרום — היא מליצת קהלת, רק בשנוי לשון קצת: וישוב העפר על הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלהים¹⁰). וכן מה שאמר: טוב אל טוב חלק מראש — הוא ג"כ ע"פ מליצת קהלת: כי לאדם שטוב לפניו וגו'¹¹); וכן המלות והמליצות: חיים למות, תביע באשה, ימי מספר, טובת חי, טוב שם, — לקח ב"ם מספר קהלת¹²).

גם יורח לנו עתה אור על הרבה מוזמורים מספר תהלים, אשר רבים מן החוקרים בימינו החליטו עליהם, כי נכתבו בימי המכביים. אך כעת נודע לנו ברור, כי המוזמורים האלה נכתבו בזמן קדמון, יען כי בן-סירא, שהיה הרבה שנים לפני זמן המכביים, הזכיר אותם והשתמש במליצתם. עוד נלמוד לדעת, כי בן-סירא יחס את החלק השני מישעיה, המתחיל: נחמו נחמו עמי וגו', לישעיה הנביא בעצמו, כמו שאמר עליו: הוזה אחרית וינחם אבלי ציון¹³). גם הזכיר ספר איוב ולקח הרבה ממליצתו, וכן הזכיר שנים עשר הנביאים, שנאספו דבריהם יחד בספר תרי עשר. ועל ידי כל אלה נהרסו ונתבטלו השערות רבות של החוקרים החדשים.

בדברי ב"ם נמצא גם כן רמזים על הרבה אנדות ישנות, אשר כנראה התהלכו אז בקרב העם, ואשר איזו מהם נזכרו בזמן מאוחר גם בדברי חז"ל; כמו מה שאמר על חנוך: ונלקח, אות דעת לדור ודור, שאין לפרש דבריו כי אם ע"פ מה שאמרו חז"ל: צדיק היה וקץ ברעתו לשוב להרשיע, לפיכך מהר הקב"ה וסילקו¹⁴); וכן מה שאמר ב"ם¹⁵): כי לא הספיקו קדושי אל לספר נפלאות ה', עד שאמין ה' אותם שיוכלו לעמוד לפני כבודו, — נראה שנוסדו הדברים על אנדה ישנה. גם דבריו על אליהו הנביא: אשרי ראך ומת (שכדומה לזה אמר אחריו הפייטן הקדמון בשיר למוצאי שבת: אשרי מי שראה פניו בחלום), — מרמזים בלי ספק גם כן על איזו אנדה ישנה שהיתה בפי העם.

1.

על ידי ספר ב"ם בעברית נודע לנו כמו כן, שעוד לפני מלחמות המכביים היתה לבני ישראל השגה גבוהה באלהות, ובכל נפשם שמרו אמונת האחדות המוחלטת, אשר

⁹ עיי' בספרי מחקרי קהלת (פרשה ה') באריכות.

¹⁰ קהלת י"ב, ז'.

¹¹ ב"ם ל"ט, כ"ה; קהלת ב', כ"ו.

¹² ח' בלויא (במכ"ע Rev. d. E. j. חלק ל"ה צד כ"ז) אומר, כי כימי המתחר בן

סירא לא היה עוד ספר קהלת. אבל מכל האמור פה נראה שטעה בזה.

¹³ ב"ם מ"ה, כ"ד.

¹⁴ עיי' בראשית רבה פ' כ"ה ורש"י על בראשית ח', כ"ב.

¹⁵ מ"ב, י"ז.

היתה להם למורשה מאז. לא כמאמין פשוט, כי אם כחוקר ופלוסוף יתנה ב"ם תהלות ה' לאמור: נבורת חכמתו תכן, אחד הוא מעולם, לא נוסף ולא נאצל, ולא צריך לכל מבין¹⁶); וכמעט נמצא בדבריו מה שאמרו אחרי כן ע"ד תארי ה' ואחרותו רבים מחוקרי ישראל הגדולים, כמו רס"ג, גבירול, עד הרמב"ם. ומה גדלו ועמקו מחשבותיו על מעשי ה' ונפלאותיו, בשירו (פרשה מ"ב), המתחיל: אוכור נא מעשי אל וכו', ומסיים: וקץ דבר הוא הכל¹⁷). השיר הזה אומר כלו כבוד להמחבר, כי רוח דעת ויראת ה' מרחפת על פניו, וממנו נלמוד לדעת, כי אמונת אל אחד לא היתה או בעמנו כמצות אנשים מלמדה, נחלת אבות בלבד, אך השינו באמת את מציאות ה' ואחרותו על פי הדעת והחקירה, ועל כן לא נתפלא בראותנו אחרי כן את "החסידים", אשר יצאו לחוק את הרוח הלאומי והדתי בקרב עמם, מבישים בנעול נפש על אמונת עובדי האלילים ועל ספורי ההבל של המיתולוגיא היונית, הנאותים רק לעם העומד עוד במצב הילדות, בעוד שהיהודים כבר התרוממו או על המצב הזה והלכו הלאה בהשתלמותם בענינים האלה.

עוד מימי קדם היה על כן ספר ב"ם באמת יקר ונכבד בעיני העם מאד, ונחשב כמעט כאחד הספרים מכתבי הקודש, וכמו שאמרו עליו חז"ל: ומשולש בכתובים¹⁸, ואמרו עוד: מילי מעלייתא דאית ביה דרשינן להו, וכן קראוהו לפעמים ג"כ בשם מגלת חסידים¹⁹, והזכירו דבריו בכמה מקומות בתלמוד ומדרש²⁰, וכן השתמשו במליצתו הפייטנים הקדמונים, כמו יוסי בן יוסי ור"א הקליר ורס"ג²¹, ולמדו ממנו הרבה דברים, ובשימנו לב אל כל זה, תתיצב לפנינו שאלה גדולה: מדוע חשבו חז"ל את הספר הזה בין "הספרים החיצונים" ורחו אותו בשתי ידים עד שנאבד מתוך הקהל?

כדי למצוא תשובה על השאלה הזאת, נאמר, כי בזמן הקדמון ההוא לא היתה השקפת העם על כה"ק דומה להשקפתנו עתה. בעינינו כתבי הקדש יקרים ונכבדים מאד, ואמרי מוסר ולקח טוב שנמצאים בהם, אף כי נכתבו לפני אלפי שנה, נראים לנו טובים ונכוחים לכל דור ודור, אבל המון העם בדרות הקדמונים לא כן חשבו. בעיניהם יקרו משלי בן סירא, בן תנאי וכן לענה כמעט יותר מלקח כתבי הקודש, יען כי נכתבו בזמן אחרון וקרובים מאד לחייהם, ולא פג טעמם מזוקן, ועל כן שמו אז המון בני העם כל מעינם בספר ב"ם, עד שיצאו לדרוש דבריו ברבים, כמו שנראה מדברי רב יוסף, שאחרי שאמר בעצמו: אף בספר בן סירא אסור למיקרי, הוסיף על זה עוד: מילי מעלייתא דאית ביה דרשינן להו, כלומר (כאשר היטב רש"י לפרש) אמרינן להו בפרקא ומשמעינן

¹⁶ מ"ב, כ"א.

¹⁷ יש מחכמי העמים שרצו לשבש פה נוסח התרגום היווני, אך ע"י הנוסח העברי נראה בעת שתרגם כהוגן, ע"י בספר: דיא אפאקריפס הענפראגע מאת קעערל, צד ר"ב.

¹⁸ בכא קמא די ל"ב.

¹⁹ בסוף ירושלמי ברכות נאמר: "במגלת חסידים מצאנו כתוב יום תעובני יומים אעזבך", והוא נמצא בספר ב"ם (כ"ה, ה'), ולדעתי גם המאמר הנמצא כאבות דר"ג שהוציא ר"ז שעכמער (פרק כ"ו, צד כ"ב): "במגילת חסידים הוא אומר, אם רוצה את להרבך לך אוהב היו נושא ונתן במובתו" — ג"כ לקוח מ"ב"ם.

²⁰ בהוצאת ב"ם העברי של קולו וניבויר נאספו המאמרים הרבים הנמצאים ממנו בתלמוד ומדרש, אך אני מוצאתי, שיש עוד להוסיף עליו.

²¹ הפייט הנפלא: אמת מה נהדר היה כהן גדול וכו', הנמצא במוסף יו"ב, הוא ג"כ ע"פ ב"ם (ב', ד'), ע"י דבריו שו"ד בכבורו העתים לשנת תק"ף, צד קמ"ז.

להון לכולי עלמא⁽²²⁾. וכאשר שאל ינאי מלכא לשמעון בן שמח: ולמה יתבת בין מלכא למלכתא, השיב לו: בספר בן סירא כתיב: סלסלה ותרוממך ובין נגידים תושיבך. הביא לו את הפסוק מן ביים, ולא הפסוק הדומה לו שיש במשלי. מפני שבפי הנראה, היה יודע שינאי רגיל בו יותר מבמשלי שלמה⁽²³⁾. מכל זה נראה שספר בן סירא (שנקרא ג"כ לפנים בשם ספר החכמה) היה חביב בעיני המון העם מאד, עד שהיה אחרי כן לספר משלים, שמדבריו לקחו משל לכל ענין ואמרו: המשל אומר⁽²⁴⁾.

וכראות חז"ל שאפשר הדבר, כי הספרים שנכתבו בזמן אחרון, כמו בן סירא ובן תנלא וכדומה, ידחו וישכיחו ברבות הימים את כתבי הקודש שנכתבו בזמן קדמון⁽²⁵⁾ (ובפרט שכבר פרץ אז הריב בין הפרושים והצדוקים בפירוש כמה דברים מן כתבי הקודש), — אז יצאו, משום עת לעשות לה' ומפני שהשעה צריכה לכך, ועשו הפרש גדול בין ספרי קודש ובין הספרים שנכתבו אחריהם, וגזרו שכתבי הקודש מטמאים הידים, כי לפי הבהן הוא טומאתן, אבל ספרי בן סירא וכל הספרים שנכתבו מכאן ואילך אינן מטמאים את הידים⁽²⁶⁾. אך הצדוקים התנגדו לזה מאד, ואמרו קובלים אנו עליכם פרושים וכי⁽²⁷⁾, ועוד הוסיפו חז"ל ואמרו: ספרים היצונים, כגון ספרי בן סירא וספרי בן לענה, אבל⁽²⁸⁾ ספרי המירם וכל ספרים שנכתבו מכאן ואילך, הקורא בהן נקורא באגרת, מאי טעמא, ויותר מהמה בני הוהר ונוי, להגיון נתנו ליגיעה לא נתנו⁽²⁹⁾. וכונתם, כי ספרי היצונים, כמו ספרי ביים, בן לענה ודכותיה, הנקראים בשם ספרי המירם⁽³⁰⁾, וכל הספרים

⁽²²⁾ סנהדרין ד' ק' ע"ב.

⁽²³⁾ עיי' ירושלמי ברכות פ"ז, ה"ב, ובמדרש בראשית רבה פ' צ"א. הגמרא הבבליה (ברכות ד' מ"ח) מביאה הפסוק מן משלי (ד' ח'), אבל דברי הירושלמי והמדרש נכונים פה יותר, לפי שהם היו בארץ ישראל, מקום המעשה.

⁽²⁴⁾ במדרש רבה (שמות פ' כ"א): „אמר רבי אליעזר בן עזריה, המשל אומר, כבד את רופאיך עד שלא תצטרך לוי, והוא בספר ביים (ל"ח א'). ובמדרש תנחומא (חקת א'): „מתלא אמר בן סירא, סב לביש לא תעבד וביש לא ימטי לך“ והוא בספר ביים (י"ב, ד' ח'). ויש עוד על אופן זה בהרבה מקומות. ובוה נבין מה שמספר החכם הקדמון הירונימוס, במבוא שלו לספר משלי, כי ראה את הספר בן סירא בנוסח העברי ביהד עם קהלת ושיר השירים, ונקרא שמו „משלים“; ורס"ג במבוא לספרו הגלוי יאמר בשפת ערב: „בן סירא אלף כתאב אדאב“, שתרגמו בעברית: בן סירא חבר ספר מוסרי, אך לדעת הרכבי, יש לתרגם מלת „אדאב“ פה ג"כ משלים. עיי' בספרו השריר והפלוט צד ר'.

⁽²⁵⁾ ותדבר הזה מצוי מאד, כמו שהספר מחברת מנחם השכיח את ספר האגרון לרס"ג, וספר השרשים לרד"ק השכיח את מחברת מנחם, וכן שירי דונש השקולים השכיחו את שירי המשוררים שהיו לפניו ושירי גבירול השכיחו אחרי כן את שירי דונש, וכדומה.

⁽²⁶⁾ עיי' תוספתא ידים ב', י"ג.

⁽²⁷⁾ עיי' מס' ידים ד', ו'.

⁽²⁸⁾ לדעתי מלת א ב ל פה הוראתו כמו (בראשית מ"ב, כ"א) אבל אשמים אנחנו, שענינו:

אמנם כן.

⁽²⁹⁾ עיי' ירושלמי סנהדרין פרק עשירי. ובמדרש קהלת (י"ב, י"ב) נאמר: „ויותר מהמה בני הוהר, מהומה, שכל המכניס בתוך ביתו יותר מביד ספרים, מהומה הוא מכניס בביתו, כגון ספר בן סירא וספר בן תנלא, ולהג הרבה יגיעות בשר, להנות ניתנו ולא ליגיעות בשר ניתנו“. ועיי' בספר מאור עינים בחלק אמרי בינה פרק ב'.

⁽³⁰⁾ נכונים מאד דבריו בעל מאור עינים שאמר: „ובדרך כלל יקראו ספרי מירם כל הספרים חוץ מכתבי הקודש, ושמעתיה אומרים שהכונה בו לאומירו משורר יוני, ולדעתי פירושו רק ספרי

שנכתבו מכאן ואילך, היינו מוזמן שנחתמו הכ"ד ספרים, הקורא בהם כקורא באגרת, יען להגיון נתנו, לקרוא בהם דרך עראי מותר, אבל לא להגות בהם תמיד (כמו שנאמר על כתבי הקדש: והגית בו יומם ולילה), יען כי הם עומדים מחוץ לכתבי הקודש ולא נתקבלו ביניהם, וכל מה שיש לך לדרוש ולחדש, צריך שתמצא לו רמז רק בכתבי הקודש, ואפילו בדרך רחוקה או באסמכתא בעלמא.

ומכיון שאבד הספר בן סירא את קדושתו, אבד אחרי כן גם את חנו בעיני העם, ונוספו בו ברבות הימים גם דברים תפלים וחסרי טעם⁸¹, כי לא נשמר עוד כראוי, ולבסוף נאבד הספר לגמרי, כמו שנאבדו גם חבריו, ספר בן תגלא ובן לענה, ועוד ספרים רבים יקרי ערך. ועלינו להורות לה' שזכינו כעת למצוא שריד מן המטמון היקר הזה, וליהנות מאורו הנגנו בו.

גוף הספר.

למ. (הרימו קולכם וברכו יחדיו	והודו לוי על כל מעשיו):
טו) [בש]רות נקל וכלי מיני[ם]	וכן תאמר[ו] בתרועה:
טז) [מעשה] אל כלם טובים	וכל צורך בעתו יספיק:
יז) [בדברו מים] יעריך נ[ד]	ומוצא פיו אוצרו:
יח) ת[מיד] רצונו יצליח	ואין מעצור לתשועתו:
יט) מעשה כל בשר נגדו	ואין[ן] נסתר מנגד עיניו:
כ) מעולם ועד עולם יביט	[הי]ש מספר לתשועתו:
*כ) אין קצן ומעט עמו	ואין נפלא וחזק ממנו:
כא) אין לאמר זה למה זה	כי הכל לצרכו נבחר:

שמות בלשון יו"ן. (עיי בספרו שם). ולא כבעל מוסף הערוך, שמפרש ג"כ המיורם על ספריו של המשורר היווני. כי לא על ספרים שחברו חכמי העמים בלשונות זרות יצאו אז חז"ל לערער, רק על ספרים שחברו חכמי ישראל בשפת עבר ודומים במליצתם ובתכנם לכה"ק, מיראתם פן ישכח העם על ידם את התנ"ך.

⁸¹ עיי סנהדרין ד' ק' ע"ב.

למ. הפסוק הראשון (המוסגר) לא נמצא בכת"י, והוספתו ע"פ התרגום הארמי כדי להתחיל בראש ענין. — כל מה שבא בגוף הספר בחצאי טרובע [] אינו בכ"י, כי אם נוסף ע"פ השערה מאת המוציאים הבריטנים או מאתי. — נקודות בגוף הספר (..) מראות על חסר. — ואלה הראשי-תיבות הבאים בפירושו זה לתועלת הקצור: ב"ס = בן סירא; ת"ס = תקוני סופרים; ת"י = תרגום יוני; ת"א = תרגום ארמי; נ"א = נוסח אוכספורד. — (טז) מלת מעשה הוספתי כאן במקום הנמחק, ע"פ הנאמר מיד לחלן (פסוק ל"ג). — צורך. נמצא בדה"י ב' (ב' ט"ו): ככל צרכיך, וחז"ל השתמשו במלה הזאת הרבה. — יספיק. נמצא באיוב (כ' כ"ב): במלאת ספקו יצר לו ורגיל הרבה בלשון חז"ל, כנודע. — (יז) יעריך. אולי צ"ל יעמיד, ע"ד הכתוב (שמות ט"ו, ח'): נערמו מים נצבו כמו נד. — ומוצא פיו. אות ו' משמשת פה כמו ב' (עיי בס' מעריך המערכות צד שפ"ה סי' י"ד), והכונה: במוצא פיו. — (יח) ע"ד הכתוב (ש"א, י"ד, ו'). — (כ) עולם ענינו פה נצח. — תשועתו תאר לה', והכונה היש גבול למדת טובו וישועתו לבריותיו אחרי שהוא נצחי ועומד לעד, והוא ע"ד הכתוב (תהלים קמ"ו, ה'): לתבונתו אין מספר. — (*כ) פסוקים כאלה, המצוינים ככוכב, אינם מסומנים במספר מיוחד, כדי שלא לשנות מן החלוקה

כי הכל בעתו יגבר:
 וכנהר תכל רותה:
 ויהפך למלח משקה:
 כן לזרים יסתוללו:
 כן לרעים טוב ורע:
 ואש וברול ומלח:
 דם ענב יצהר ובנד:
 כן לרעים לרעה נהפכו:
 [ובאפס הר]ים יעתיק[ו]:
 וסער מן שדה יעוררו]:
 גם אלה למשפט נ[וצרו]:
 וחרב נקמות להחרים [פושעים]:
 והמה באוצר ולעת יפקדו:
 ובחקם לא ימרו פיו:
 והתבוננתי ובכתב הנחתי:
 לכל צורך בעתו יספוק:
 כי הכל בעתו יגביר:
 וברכו את שם ה[קדוש]:
 ועול כבד על בני אדם:
 עד יום שובו אל אִם כל חי:
 עד לשוב עפר ואפר:
 ועד עוטה שמלת [דל]:
 אימת מות תהרה ורכב:
 שינת לילה [ת]שנה [דעתו]:

* (כא) אין ל[אמר] זה רע מזה
 (כב) ברכות כיאר הציפה
 (כג) כי זעמו גוים יוריש
 (כד) [ארחו]ת תמים יישרו
 (כה) [טוב] ל[ט]וב חלק מראש
 (כו) [ראש צורך] לחיי אדם מים
 * (כז) [חלב חטה] חלב ודבש
 (כח) כל א[לה] ל[ט]ובים ייטיבו
 (כח) יש ר[וחות] למשפט נ[וצרו]
 * (כח) [בעת זעם גבורתם יראו
 (כט) אש וברד רע[ב] ודבר
 (ל) חית שן עקרב ופתן
 * (ל) כל אלה לצרכם נבראו
 (לא) בצותו אותם ישישו
 (לב) על כן מראש התיצבתי
 (לג) מעשה אל כלם טובים
 (לד) אל לאמר זה רע מהזה
 (לה) עתה בכל לב הרנינו
 מ. א) עסק גדול חלק אֵל
 (ב) מיום צאתו מרחם אמו
 (ג) מיושב כסא לגבה
 (ד) מעוטה צניף וציץ
 (ה) אך קנאה דאגה ופחד
 * (ה) ועת נוחו על משכבו

הרגילה עד כה בתרגום היוני והסורי. — (כב) נראה שמוסב על תשועתו של ה' הנוכרת מקודם. שהיא הציפה בעולם ברכות הרבה. — (כג) במלת כי בלי ספק נמתק בהכ"ו הרגל מן האות נון. וצ"ל כן, וכן תקן ר"י הלוי. — יוריש, רמו על הנאמר בכתוב (יהושע כ"ג ח'): ויוריש ה' מפניכם גוים. וכן ויהפך למלח משקה. רמו על סדום, שנאמר עליה (ברא' י"ג, י'): כלה משקה. — (כד) יסתוללו, ע"ד הכתוב (שמות ט', י"ז): עורך מסתולל, לשון התנשאות והתרוממות (עי' בס' הגלוי לר"י קמחי צד קכ"ה). והכונה, שתשועת ה' וזעמו יישרו אורחות תמים; אבל לאנשי און אינם מועילים, כי גבהו ורמו מהם. מלת זרים משמשת אצל ב"ם כמו אנשי און, ע"ד הכתוב (תהלים נ"ה, ה'): כי זרים קמו עלי וערצים וגו'. — (כח) ורע, בת"ם נמצא: ורע. — (כח) ע"ד הכתוב (איוב ט', ה'): המעתיק הרים. — (*כח) הפסוק הזה, הנסגר בחצאי מרובע, נמתק כלו בכ"ו, והוספתו ע"פ ת"א, הקרוב ביותר להמקור העברי, וד"ל: בערן רוגז חילחון מחוין, ורוחא דמן דברא אנון מווחין. — (לב) על כן חברתי ספרי זה. — (לג) חור וכפל פה דבריו למעלה פסוק ט"ז. — לכל, למעלה נאמר: וכל, וזה וזה נכון, כי שמוש הלמ"ד ביום הפעול רגול בלשון המאוחרת. — יספוק, הנכון כלמעלה: יספיק. — (לד) כפל פסוק *כא, ושם הנוסח יותר נכון.

מ. (ב) מה שנאמר בכתוב על חזה (ברא' ג' כ') הוסב ב"ם במליצה נאה על הארץ, כי היא אם כל חי. וכן אצל היוונים היתה הארץ נקראת דעמטערה, "על דברת שהיא אם כל חיה." (ספר כחות מני קדם המיחוס לפילון, צד כ"ג). — (ג) עיי' מכוא פרק ב'. — (ד) הוספתו דל ע"פ התרגום הארמי: לבושא דמסכנותא. — (ה) תהרה היא ט"ס וצ"ל תהרה, — מלת ריב באה

ומבין בהלכות חלומי ירע[ש]:
 כשריד ד . . . רודף:
 ומראו . . . מנוח:
 ועשרם גזול שנתם]:
 שד ושבר רעה ומן[ת]:
 ובעבור תמוש כלה:
 ואשר ממרום אל מרום:
 ומאפיק אדיר בחזיו קולות:
 כי פתאם לנצח יתם:
 כי שרש חנף על שן סלע:
 [ולפני כל חציר] נדעכו:
 וצדקה לעד תכון:
 ומשניהם מוצא אוצר:
 ומשניהם מוצא חכמה:
 ומשניהם אשה נחשקת:
 ומשניהם אהבת דודים:
 ומשניהם לשון ברה:
 ומשניהם צמחי שדה:

ו) מעט לחוק כרגע ישקוט
 *ו) מעט מע מחזון נפשו
 ז) [ע]ד עורך מ[שנתו ויי]קץ
 ח) כל בני בשר דאנתם עםם
 ט) דב[ר] ודם חרחר וחרב
 י) על רשע נבראה רעה
 יא) כל מארץ אל ארץ ישוב
 יב) מחול אל חול כנחל איתן
 יג) עם עם שאתו כפים יגילו
 יד) נוצר מחמם לא ינקה
 יו) בקרדמות על צמח נחל
 יז) וחסד לעולם לא ימוט
 יח) חיי חן ושכר ימתקו
 יט) ילד ועיר ועמירו שם
 *יט) שגר ונטע יפריחו שם
 כ) [יי]ן ושכר יעליצו לב
 כא) [ח]לול ונבל יעריבו שיר
 כב) [חן ויופי יח]מידו עין

לפעמים בלי וי'ד (עמוס ז', ד'). — (*ו) ע"פ ת"י נראה שצ"ל מעט נעור. — (ז) עודד. אולי צ"ל יתעורר. — (ח) הפסוק הזה נמחק כלו בכ"י, והוספתיו ע"פ ת"א. — (ט) ע"ד הכתוב (דברים כ"ח, כ"ב): ובחרחר ובחרב. — (י) סוף הפסוק בלתי מובן, ואולי צ"ל בתחלתו: על רשעה ותהיה הכונה שנבראה בעולם הרעה, לבעבור תמוש הרשעה מן הארץ, כמו שאמרה בזמן מאוחר אשתו של ר' מאיר (ברכות ד' י'): מי כתוב חוטאים חטאים כתיב, כיון דיתמו חטאים ורשעים עוד אינם. — (יג) בעלי ת"ס תקנו פה: חיל מחיל, אך הנוסח הנכון הוא מחיל אל חיל, ע"ד הכתוב (תהלים פ"ד ח'); ובמקום מאפיק, תקנו הת"ס לנכון: וכאפיק. והכונה לדעתי: מי שהגיע ע"י כחו ועבודתו אל חיל, כלומר עושה, היינו שקבץ עשרו בצדק ויושר, האיש ההוא יהיה כנחל איתן, כמו שנאמר (עמוס ה' כ"ד): וצדקה כנחל איתן, גם יהיה כמו נהר קטן אשר יגדלו מימיו ע"י ברק וגשם רב, כמו (יואל ד' י"ח): וכל אפיקי יהודה ילכו מים. — (יד) עם עם, טעמו כמו (שמות ל"ו, ד') איש איש, או (במדבר י"ז, י"ז) מטה מטה. ובמקום יגילו ראתי ע"פ הפקסימילה (שנספחה להוצאה הבריטנית), שהקריאה הנכונה היא: יגולו. ועפ"ז תהיה אולי הכונה: כי כל עם ועם שעשה לו עושר וגאון שלא ביושר, ורק בידם גזלו הונם ועשרם מעם אחר, בעלי עושיק האלה יכלו פתאום. — (טו) מה שנוצר מחמם וגזל לא ינקה מעונשו, כמו (משלי ט"ז, ה'): יד ליד לא ינקה. — (טז) בניא נדפס: בקרדמות על גפת נחל מוצני כל מטר נדעכו. אבל ע"פ הפקסימילה ראתי, שהקריאה הנכונה היא: על צמח נחל, כמו שאמר להלן: צמחי שדה. וכן המלות: מפני כל מטר, אינן אלא השערה, כי בהפקסימילה נמחקו הדברים האלה כמעט לגמרי, וא"א להבחין צורות האותיות. ע"כ יותר נכון לקרוא כמו שכתבתי בפנים ע"פ ת"י ות"א, והוא ע"ד הכתוב (איוב ח' י"ב): ולפני כל חציר יויבש. והמכוון בפסוק הזה, כי העושים להם חיל בעושיק וחמם מטר ידעכו, כצמחי נחל שחוחכים בקרדמות. — (יח) בניא נאמר: חיי יין ושכר, אך היוני תרגם פה: איש מסתפק ועובד. וכאשר שמתו עוני על הפקסימילה, ראתי, כי במקום יין קרוב יותר לקרוא: חן, כי נראה שם כעין קו מלמעלה על השתי יוד"יין; ולפ"ז תהיה הכונה: מי שחי בנחת והסתפקות, וכן מי שחי על שכרו שהוא מקבל חלף עבודתו, אמנם ימתקו להם חייהם (כמו שאמר קהלת ה' י"א: מתוקה שנת העובד); אבל משניהם טוב יותר מי שיש לו מטמון, ותשלום הענין בא להלן בפסוק כ"ו. — (*יט) כמו (דברים ז', יג): שגר אלפיק. — (כא) חלול. צ"ל חילול, וכן הוא

- (ג) [אוהב וחבר ב]עת ינהגו
 (ד) אה [ונואל יעורו בע]ת צרה
 (ה) זהב וכס[ף]. . . רגל
 (ו) חיל וכה יגב[יהו] לב
 * (ז) אין [ב]יראת יי מחסור
 (ח) יראת אלהים כעוד ברכה
 (ט) מני חיי מתן אל תחי
 (כט) איש משניה על שלחן זר
 * (כט) מעגל נפש מטעמו
 (ל) לאיש עוו נפש תמתיק שאלה
 (a) כל ימי עני רעים
 (b) בשפל גנים גנו
 (c) ממטר גנים לגנו
- ומשניהם אשה משכלת:
 ומשניהם צדק מצלת:
 ומש[ניהם] עצה טובה[]:
 ומשניה[ם] יראת אלהים:
 ואין לבקש עמה [מטמ]ון:
 וכן כל כבוד הפתה.
 טוב נאסף ממסתולל:
 אין חייו למנות חיים:
 לאיש יודע סוד מעים:
 ובקרבו תבער כמו אש:
 ואף בלילות [רע לו]:
 במרום הרים כרמו:
 ומעפר כרמו לכרמים:

(עוד יבוא).

בת"ס. — (ג) בעת ינהגו. כן יקראו בעלי ג"א, אבל בהפסיקוילה נראה שאין לקריאה זו יסוד, וקשה למצוא את הקריאה הנכונה. — (ה) נראה שצ"ל יעמידו רגל, או יעמידו על רגל, כמו שאמרו חז"ל (סוטה ד' קי"ט): זה ממונו של אדם שמעמידו על רגליו. — (*כז) פה משלים ב"ס את הרעיון שהתחיל בו מקודם: כי אצ"פ שחיי חן ושכר טובים, ויותר מהם מני שיש לו מטמון, אבל יותר מכלם טובה יראת השם, כי אין בה מחסור, ואין צורך עמה למטמון. — (כז) וכן, צ"ל ועל, ע"ד הכתוב (ישעיה ד' ה'): על כל כבוד הפה, וכן ת"י ות"א. — (כח) במקום מני הנמצא בפנים, נאמר לנכון בת"ס: בני, וכונתו טוב בני למות מלהיות איש מתרוסס בעיני עצמו, החושב לו להרפה לעבוד עבודה וחי ממתן זרים. — (כט) איש נושא עינו לשלחן זר, ליהנות ממנו, אין חייו ראויים להקרא חיים. — (*כט) פסוק זה אינו מובן, ובנוסח הת"ס נאמר: מעגל נפשו, וגם זה סתום, עד שמצאו מפרשים שונים, כי נחויץ להפוך האותיות ולקרוא במקום מעגל — מוגעל, אך לדעתי יש כאן רק שגיאה קטנה, וצ"ל מעוג לנפש, או מעוג לנפשו. מעוג ענינו חרפה ובוז, והרד"ק בשרשים ערך עוג יאמר: "על דעתי שהוא ענין לעג ודברים בטלים". מטעמו, הנוסח בת"ס: מטעמי זבד, אך אין להמלות האלה טעם, ולדעתי צ"ל: מטעמי זבח, ע"ד הכתוב (משלי י"ז, א'): זבחי ריב, סוד, הת"ס תקנו יסור, אך גם שורש סוד בעברית וארמית הוראתו רקבון סרחון ומחלה, כמו (ירמיה ב', כ"א): סורי הגפן, וכן (סנהדרין ד' כ"ב ע"ב): כד סרו ולא גבב (ע"י בס' המלים של לוי ערך סרי), וכן תרגם פה ת"א לנכון: כאבא אנין דמעיא, ע"ד הכתוב (איוב כ' י"ד): לחמו במעיו נהפך. — (ל) איש עו רוח טוב בעיניו לשאלו מאת אחרים, אך בקרבו אש בוערת, — (e—a) שלשה פסוקים אלה, שהביאו חז"ל בשם ב"ס (כתובות ד' ק"י), לא נמצאו בגוף הספר אבל נכתבו על הגליון לפרשה זו ע"י בעלי הת"ס.

המעבר.

ספור

מאת חיים דוב הורוויץ.

(המשך).

ח' שבט.

מנחם ובני ביתו עוזבים את עירנו, ובנו, מורי, יגור מעתה בבית שמואל האפרתי. אני הלכתי אתמול בפעם האחרונה לבית מנחם, לאמר שלום לו כטרם יעזוב את עירנו, ובפעם הראשונה בימי חיי לקחתי חלק בשיחת בנייהבית בשפת הארץ, ואם אמנם לא תרויץ עוד לשוני בדברה, אבל גם לא תכשל בשניאות. אני הייתי בעיני כאלם אשר הושבה לו בדרך גם מתנת הדבור. גם מנחם שמח לשמוע מדברותי, כי נוכח לדעת שעשיתי חיל בלמודי, ויחוק את לבבי ללכת בדרך אשר התוית לי.

— מה מאד אשמח, אמר מנחם, כי למדת דבר צחות בשפת הארץ. השפה והמחשבה הנה כנוף ונשמה, וכשם שתכונות הנשמה מתאימות אל תכונות הנוף, כן תקביל המחשבה אל השפה, בנינה, חמרה וצורתה. אם תתפתח המחשבה ותתרחב, אם ירכוש לו האדם ידיעות חדשות והשקפות חדשות על הטבע והאדם, אז תגדל גם השפה, ירבה אוצר מליה, ידוקק ויצומצם מובן כל מלה ומבטא. עשירות השפה תעיד על עשירות המחשבה, ולהיפך. תנאי חיי הקשים של עמנו כגולה השפיעו גם רעה על שפתו, והנהו מדבר עתה בשפה מבולבלת, אשר תחסר לה היכולת להתפתח ולהתרחב, והיא תאסור גם את המחשבה בכבלים לכל תווז ממקומה. כאשר תגדל ותהיה לאיש, התאמץ נא בכל כחך ללחום את השפה הנשחתה הזאת ולבערה מעמנו.

— עוד לו עתה ללחום בעד מטרתו, אמר בן מנחם.

— ואיזה מטרה בחרת לך? שאל מנחם.

— לבוא אל בית הספר, ענית אני.

— אבל הלא יש בתי ספר רבים ומטרות שונות להן.

— עצתי, אמר בן מנחם, כי יבוא לביה"ס לחכמת עבודת-הארמה.

— מדוע לבית הספר הזה דוקא? שאל האב.

— יש לנו רופאים, סוללים, עורכי-דינים הרבה יתר על המדה הדרושה. אבל

אין לנו אנרגומים טובים, אשר יהיו למופת לבני עמם וישתדלו לטעת בלבם את האהבה לעבודת הארמה.

— ואתה תחשוב, כי יש לו הכשרון לעבודה זו? שאל האב.

— יעבוד את הארמה וירכוש לו את הכשרון הזה, ענה הבן.

כה דברנו, שוחחנו והתוכחנו, עד אשר הזכירתנו אשת מנחם. כי עוד לא נעשו כל ההכנות להנסיעה.

אני ברכתי את מנחם בברכת הדרך, אמרתי שלום לבני ביתו וצאצא מן הבית, ובן מנחם הלך אתי ללותני.

— גם אני חושב, כי אין לי כל נטיה טבעית לעבודת האדמה — אמרתי אני למורי.

— אין לך נטיה טבעית! קרא בן מנחם. מאין תבוא לך הנטיה הזאת? האם בחדרים ובבית המדרש היתה יכולה להתפתח?

— רגעים אחדים הלכנו בדומיה. פתאם ראה בן מנחם עין נטוע לפני בית אבר אחד.

— ראה, אמר מורי אלי בהראותו באצבעו על העין הזה. הנה העין עומד עתה לפניך בלי כל תנועה ואותות חיים, קודר ושהוח, פורש את ענפיו הרקים והחשופים אל על, כמו יבקש עזרה משמים. הקור, השלג והכפור — כל אלה תנאים קשים הם לחיי העין הזה. תנאים העוצרים עתה את התפתחותו. אבל לו ידעת את תורת הצמחים, לו יכולת להביט אל תוך העין הזה, להתבונן אל תאיו הרבים, לראות את השניים והחליפות אשר יעברו עליהם בכל רגע גם עתה, בימות החורף, אז נוכחת לדעת, כי לא מת העין הזה, רק אסף את צבאות כחותיו אל תוכו, ושמה במסתרים פועלים הם את פעולתם, מתבצרים ומתחזקים מפני האויב הנורא. ועוד יבואו ימים טובים מאלה להעין הזה — הוסיף מורי ברנש. יבוא האביב, תבוא השמש וקויה החמים, והעין ישוב לחיות, יתכסה בעלים, יגדל וישתגשג, ועיניך תחוינה או את יפיו, כחו ונכרותו, אשר יראו החוצה. העין הזה הוא סמל עמנו, והוא יהיה לאות גם לך.

ובן מנחם נשא מדברותיו על הטבע, על היופי הנעלה הנסתר בו, על החוקים העמוקים השוררים בכל היוגותיו ושנויו, ובכל אשר הוסיף לרבר, בן החלו כל היצורים להשתנות ולקבל תמונה פיזית. השלג המכסה את האדמה, האבנים הקטנות אשר התגללו על השלג, הפרה אשר עמדה אצל העין, האנשים אשר עברו או לפנינו במרוצה ובחפזון, שקועים במחשבותיהם ודאגותיהם, הכל, הכל נראה לי אז בהוד והדר מצוי, נעלה ונסתר; כל הטבע היה אז בעיני כספר החתום, ובלבי התעורר חפץ נמרץ לפתוח את ספר הטבע הסגור עתה לפני ולקרוא בו.

— ובבית הספר לעבודת האדמה אלמוד ידיעות הטבע? שאלתי אני ברנש.

— תלמוד במדה מרובה מאד, ענה מורי.

אבוא, אבוא אל בית-הספר האגרונומי! — קראתי אני ואלחיוץ את יד מורי באהבה.

כ"ט שבט.

מורי, בן מנחם, ילמד גם את בן שמואל האפרתי, דוד. על כן התודעתי לה, ולפעמים מכינים אנחנו את השעורים יחדיו. דוד יסע עוד בשנה הזאת לעמוד בנסיון בגימנויום, ואם יקבל תעודה של ארבע מחלקות הגימנויום ישוב הביתה ויהיה לתלמיד-רוקח בבית המרקחת בעירנו. הוא חונן מאת הטבע בקול נעים, גם פורט על הכנור, ואני אתענג מאד לשמוע את זמירותיו ומנגינותיו. הוא שמח וטוב לב תמיד, לעתידותיו לא ידאג, אורב לשחוק בשחוק הקלפים ולפעמים יספיד בזה את כל הונג, היינו, את השקלים האחרים אשר תתן לו אמו מדי חדש בחדשו על הוצאות קטנות.

— מדוע אתה מתגנב לבוא לבית מורנו אך בערב, עת לא תשורך עין איש? —
שאלני דוד עוד בשבוע הראשון להתודעותנו.
אנכי הגדתי לו, כי ירא אנכי את אבי, פן יפריעני מלמודי, כי שונא הוא את
ההשכלה.

— שוטה הוא אביך, ענה דוד וישחק: לו בא בדברים עם אבי, כי אז חשב
אחרת. יש לי אב זקן, אבי אמי, והוא שוטה וקנאי כאביך, ויוכיח את אבי לא אחת על
אשר יעשה אותי ל„גוי גמור“. אבל אבי הראה לו באותות ובמופתים, כי אין דרך אחרת
לבני הנעורים. „קשים הם בזמן הזה מוונותיו של היהודי בקריעת ים סוף; בכל ענפי
המסחר, אשר יחיוק בהם היהודים, רבתה ההתחרות מאד ותמעיש את הריוח עד הדיוטא
התחתונה, ועלינו לשבח לאדון הכל על אשר לא ננעלו לפנינו שערי החכמה וההשכלה,
ולכל הפחות חלק קטן מכנינו ימצאו יכולת לעזוב את המסחר ולבקש להם מוצא
לפרנסה בחכמה ודעת, כי החכמה תחיה את בעליה“. ועוד היה מוסיף בשחוק: „אם
יחפוץ בני להיות יהודי, או יהיה רוקח יהודי, ואם לא יחפוץ, או יהיה מלמד-אפיקורס.
יש כעת גם מלמדים אפיקורסים, כי תנאי החיים נשתנו מאד“. וסוף סוף הודה לו גם אבי
הזקן ויתן צדק לדבריו.

— אכן, חכם הוא אביך — עניתי באנחה.

אנכי צללתי במחשבותי: אבי עני הוא — וקנאי. שמואל אפרתי — עשיר, והוא
חפשי בדעות. גם אפרים שושן עשיר, והוא חצי אירופאי. מי יודע אם אין קשר פנימי
בין שני הדברים האלה. . . . רוב בני עירנו עניים מרודים הם, לכן ימשלו פה קנאת
הדת, בערות, חשך ואפלה. . . . אבל לו ימצאו לחמם ברחבה, אולי לא התנגדו להשכלה,
ולבני עירנו היה אור במושבותם. . . .

ז' אדר.

אחרי אשר חלק לי מורי את שעורו היום, יצאתי אני ובן שמואל אתי החוצה.
הנה נער אחד לבוש בגדים קרועים ונעלים בלים עומד בשער החצר וכוכה ולפניו עגלת
חורף קטנה ועליה חבית וסל. „מה לך בנימין?“ שאל דוד בחמלה. הנער נתן בבכי
קולו: „אנכי. . . . אנכי שברתי בקבוק יין, אשר היה עלי להביא אל בית השר ק. אנכי
משכתי את העגלה, ידי קפאו מקור, העגלה התהפכה והבקבוק נשבר.“
— בן מי זה העלם? שאלתי את דוד.

— בן שאול הוא, חרש עצים עני הגר בשכונתנו — ענני רעי. שאול השכיר
את בנו זה לאבינו במחיר שני רויב לחדש, ומעשהו להוביל יין ושכר אל הקונים.
— ומדוע לא ילמדו אביו את אומנותו? האם בהובלת היין והשכר ימצא חית
ידו בימים יבואו?

— אביו אינו רוצה בשום אופן לעשות את בנו זה לחרש עצים, כי האומנות
הזאת לא תחיה עוד את בעליה. רצון שאול הוא ללמד את בנו חרשת הברזל, יען כי
הנפחים ימצאו לחמם ברחבה בכל ימות השנה, אבל הנפחים דורשים ממנו עשרה רויב
בשכר למוד המלאכה, ולשאול אין אף פרוטה אחת, לכן ילך הנער בטל. . . .
אני למדתי שני תלמידים עשירים שפת עבר, ואבי לא לקח מידי את הכסף אשר
שלמו לי, כי היה שמור בידי להספקת מחסורי אני, מונח בפקדון בידי הרבנית. דברי
דוד האחרונים עוררו בלבי את החפץ לבוא לישיע הנער, ואומר לרעי: „עשרה רויב —

סכום מצער הוא מאד. אני אתן חמשה ר"ב, ואתה החמשה הנתורים, ובן שאול יהיה לנפח". דוד שמח על הצעתי זאת. "השעה משחקת לבנימין, אמר רעי: תמול ראיתי ברכה בשחוק הקלפים".

היום היה לי יום חפשי, כי באו מחותנים לבן הרב, ואני למדתי היום עם מורי בבקר, ולא בערב כאשר עד הגה. על כן לא חפצתי להחמיץ את הדבר ואבקש את רעי ללכת אל הנפחים ולדבר אתם על אודות בנימין.

כל הנפחים בעירנו דרשו שכר למוד אומנותם יותר מעשרה ר"ב, על כן אמרנו ללכת אל הכפר הקרוב לעירנו, אל הנפח יצחק הגר שם.

בית יצחק הנפח עמד בעמק, בקרבת הנחל השוטף בכפר הות. לא הרחק מביתו עמד בית-מלאכתו. שמה לא מצאנו את יצחק, על כן שמנו פעמינו אל בית מגורו. הבית היה רחב-ידיים ושלושה חדרים מרוחים ונקיים בו. נער אחד יצא אלינו מחדרו וישאל להפצנו. הוא היה קטן הקומה, אבל בריא וחסון כאלון. כל תוי פניו היו גסים מאד. פיו רחב, שפתותיו עבות, חוטמו עב, מצחו צר ושערות ראשו הקצרות שהורות מעורב. הוא היה לבוש בגד קצר ועב, מכנסיו תחובים במנעליו אשר עד הכרכים הגיעו. כאשר נודע לו דבר בואנו, האיר אלינו פניו ויבקשנו לבוא לחדרו ויתן לנו כסאות לשבת. החדר היה ארוך והאור חרר אל תוכו דרך חלון גדול אחר היוצא אל הרחוב. אצל הקיר עמדה מטה מכוסה בשמיכת צמר נקייה, ואצלה ארון עץ. על השולחן היו מונחים ספרים, מפת-הארץ וכדור, נייר לבן ועליו צמח יבש שנתפרד לחלקיו, עטים ומחוגה . . .

— אבי נסע היום אל הכפר הסמוך ומחר ישוב, אמר בן הנפח אלינו. ואני אקח דברים אחר על אודות הנער, ואקוה, כי יתרצה אבי ללמדהו את אומנותו במחיר אשר תאמרו.

דוד שאל את בן הנפח על דבר הספרים אשר ראה על השולחן.

— חפצי לבוא אל בית הספר לחכמת עבודת האדמה, אל הלשכה החמישית, כי בן שמונה עשרה שנה אנכי היום והלשכות הראשונות כבר סגורות לפני. הספרים האלה המה ספרי למוד ומקרא. בארנו הוה — הוסיף לאמר, בפתחו לפנינו ארנו אחד — מונחים כל הצמחים, אשר לקטתים, יבשתיים וסדרתים בימות הקיץ העבר, כל צמח וצמח למינהו ולמשפחתו. ופה — הוסיף עוד, בהראותו על ארון קטן שהיה תלוי מאחורי הדלת — פה ינחה הרמשים והשרצים, כל אחר לפי יחוסו ותולדותיו. בימות הקיץ אלכדם, אמיתם בסם ממית ואתחכם על ראשי מחטים, ותחת כל שרץ אכתוב את שמו, את סדר היחוס שלו, את המקום והיום אשר מצאתיו, למען לא יאבד זכרו מן העולם. "שרה הקברות הוה מועיל הרבה לידיעת תורת הרמשים", — הוסיף בשחוק.

— ומה תעשה בחדשי החורף? שאלתי אני.

— בימות החורף אין לי כל עבודה בחוץ, ענה בן הנפח. אבל בסוף חרש אדר כבר יפרחו צמחים אחרים, כי יש צמחים אשר יעלו פרח תחת השלג; גם האנוז יפרח בתחלת ימי האביב. הראיתם את פרחי האנוז? פרחים יפים מאד . . .

— ובחדר? לא למדת מעולם? שאל דוד.

— גם בחדר למדתי, ענה הנפח בשחוק: שלשה ימים למדתי.

— שלשה ימים?

— אחרי כן ברחתי מן החדר, כי פרוץ ריב ביני ובין מלמדי. הוא היה הלש

ומוג לב, אבל אכזרי ונוקם, ותלמידיו יראו אותו מאד, כי ענשם קשה בכל יום. אימת מלמד לא בעתתני מעולם, כי בכפר היה מלמדי נער חלש, שלא השתרר עלי בחוקה. ורק אחרי אשר העתיק אבי את משכנו מהכפר אשר גר בו מקודם אל הכפר הזה, הקרוב אל העיר מאד, החליט לתת אותי למלמד בעיר, גם שבר לי ארוחה על שלחנו, ואך בימי שבתות ומועדים היה עלי לשוב אל בית אבי. ובכן, ישבתי ולמדתי גמרא, ומלמדי שכב לנוח מעט, כי כן היה דרכו כל הימים לישון מעט אחרי ארוחת הצהריים. לרנעים הבשתי בעד החלוק, כי היום היה יום צה ונעים, וה"חדר" העיק על נפשי ביום ההוא מאד. פתאם והנה ענלה עוברת לפני ה"חדר" ובענלה ראיתי את חברי אֵינן, אחד מנערי הכפר אשר עובנו אך עתה. הנער הזה היה אמיץ לב, ויחד היינו משפסים ועולים על העצים לגנוב אפרוחים וביצים מן הקנים; יחד לחמנו את אויבינו; יחד היינו לנים בשדה והסוסים רעו על ידינו; יחד קראנו לפעמים את הספורים אשר היה נותן לנו מורה הכפר, כי אני והוא היינו תלמידים בבית הספר אשר בכפר, ואיין היה נער בעל כשרונות טובים; יחד היינו כל הימים ומאד אהבנו איש את רעהו. הוא בכה וגם אני בכיתי עת עובתי את הכפר. שערנו נא בנפשכם, מה גדלה שמחתי בראותי אותו. כמעוף עין אחד קפצתי ממקומי וארויץ אל רעי זה לדרוש לשלומי. גם הוא ראני וישמח מאד. הוא ספר לי את החדשות אשר נפלו בכפר מעת התפרדנו, ואני התאוננתי באזניו, כי עלי לשבת עתה כלוא כל היום בחדר, ואחרי אשר הבטיח לי לחכות עלי בערב בבית מלונו, שבתי לחרתי. ובעת אשר שוחחתי עם רעי קם שאון בחדר, כי כל התלמידים התנגשו אל החלוק לראות, עם מי אדבר, והמלמד נעור משנתו. ויהי אך פתחתי את הדלת, והמלמד קפץ עלי ויחל להמטיר עלי מהלומות כרצועות אשר בידו. בראשונה נבהלתי מאד, ומגודל הכאב אברו עשתנותי; אבל כרנע שבה אלי רוח בינתי. דחפתי את ה"רבי" בכח גדול עד אשר נפל ארצה בקול יללה, ואני שמתי רגלי כאילות ואברח אל ביתי. אבי יאהבני מאד, כי בנו הבכור אני, על כן לא נתנני עוד ללכת אל החרר וישכור לי מלמד בכפר, והמלמד הזה למדני את כל הנחויץ לדעת לבן ישראל.

אנכי ספרתי לשלמה — זה שמו של בן הנפח — כי גם אני חפץ לבוא אל בית הספר לעבודת האדמה, תארתי לו את אבי, את מורי, את מכירי ומיודעי, וכסוף דברי שאלתיו, מאין בא לו החפץ לבוא אל בית הספר האגרונומי.

— הלא בין אכרים גדלתי כל הימים, השיבני, ולא לפלא הוא, כי התעוררה בלבי האהבה לעבודת האדמה. אנכי חרשתי קצרותי וזרעתי פעמים רבות, והאכרים הללוני על חריצות כפי, ובבית הספר — הוסיף שלמה — נלמוד גם את הידיעות הנחוצות לעבודת האדמה, כי העבודה הזאת היא לא רק מלאכה, אך גם חכמה. אם ילמוד האכר להתבונן אל רוח היום והתמורות אשר יעברו עליו, אל השמים וחליפותיהם, אל חיי הרמשים והתולעים הקטנים, המועילים ומזיקים ליבול השרה, אז יהיה הוא המושל על האדמה, תחת אשר עתה עבד הוא לה ולא תמיד יראה ברכה בעמלו.

— ואביך לא יתנגד לחפצך? שאלתי אני.

— אבי חי ימים רבים בכפרים ואוהב הוא את חיי האכר. אבי הוא נפח, אבל לו ראש חושב מחשבות, כי למד בנעוריו בישיבה, ורק בשנת השש עשרה לימי חיו לקחהו אביו להיות לעוזר לו במלאכתו זו. עוד עתה ילמוד אבי בימי שבתות ומועדים "עין יעקב, מדרש ומשניות", ולא נכחד ממנו, כי עובדי אדמה היו אבותינו מעולם. גם מלמד היה בביתנו ימים רבים, אשר השפיע על אבי לטובה ויהפוך את לבו להוקיר גם

את "החכמות החיצוניות", כי גם גדולינו וגאונינו קנו להם חכמה ודעת. אולי אספר לכם בעת אחרת את תולדות מלמדי זה, אשר שמו לברכה כפי כל הימים. זכרנו כי עלינו לשוב הביתה, ונברך את שלמה ונצא. — שלחו לי מחר את בנימין, אמר אלינו בצאתנו, ואני אדבר עליו עם אבי. בשובי הביתה פנה אלי אבי ויאמר במנוחה:

— שמעתי כי לומד אתה את שפת הארץ. לחנם לא הגדת לי זאת, כי לא הייתי מפריעך מלמודך אלה. גם לרב ומורה הוראה נחוצות עתה ידיעות השפה וחשבון, והידיעות האלה אינן מתעות את האדם מן הדרך הישר. לא כן הספרים הטמאים הנכתבים עברית. המה נוטעים בנפש הנער את הכפירה ואת התאוות הנמכזות. התרחק מן הכיעור ואל תגע בספרים האלה, ואם לא תעשה כן והיית עדי אובד. ראה הזהרתך! את אשר לא פללתי לשמוע שמעתי היום. האמנם לא יתנגד אבי לחכמה והשכלה? אבי ירא מאד את הספרים הכתובים עברית, וכפי הנראה, יגיד לו לבו, כי ננעתי בס. מי יתן ויודע לו במהרה, כי כבר "נתחמצת", או יעזוב את מחשבתו לעשותני לרב, ואולי גם ימלא את רצוני.

א' אייר.

תפלתי לא היתה לשוא. מצפוני לבי נבעו לאבי עוד טרם קייתי. עתה לא יעיו עוד לחסום בעדי את הדרך אל ביה"ס לממשלה. אבל במחיר יקר מאד קניתי את הנצחון: ביני ובין כל בית אבי מפריד עתה תהום עמוק, אשר אולי לא יסתם לעולם. עד הנה היה הרב בודק לעתים לא רחוקות בארגו בנו ומחפש בו ספרים חיצונים. אבל בארגו לא נגע מעולם, כי בטח כי ובתומתי, על כן הנחתי בו למשמרת מכתבים רבים ושירים, גם ספרים חיצונים משופרא דשופרא. ומה נבהלתי בהקיצו שלשום בלילה משנתי, והנה הרב עומד ובודק בארגו! כמה מתחתי עלי קו חשד בעיני הרב, אינני יודע. אולי הגיעה גם לאזניו השמועה, כי הולך ובא אני לבן מנחם. הרב אסף את שללו וילך לחרונו. עתה יבוא הקץ לכל ספקותי — זאת היתה מחשבתי הראשונה — עתה אדע, מה יהיה עמדי.

רב לי לפחוד מפני אבי. הוא יסוג אחור, אם יראה, כי גם לבנו יש רצון חזק ואין את נפשו להכנע לפניו. מחר, מחר אצא לרשות עצמי. אבל מה אעשה, אם לא יתן לי אבי את התעודות הדרושות לכניסתי לבית הספר? הלא הוא איש קשה עורף ובראותו את אומץ רוחי ילך גם הוא אתי בקרי ולא יבטל רצוני מפני רצוני. ורגשות תונה ויאוש התעוררו בי ויכריעו את נפשי תחתיהם. כל הלילה התהפכתי על משכבי והשיגה נרדה ממני.

אחרי תפלת הבוקר נקראתי אל חדר הרב.

— יוסף! אמר הרב באנחה. אנכי לקחתך אל ביתי, כי חשבתך לנער תמים וישר דרך, גם אמרתי לסמוך ידי עליך, ואתה רמיתני והסר מן הדרך הישר ותבחר במינות ובהפקרות. ה' הרואה ללבב יחזירך לתשובה, ואני — למה אשחית את דרכי על אוון לא שומעת? אחת אבקש ממך, עזוב את ביתי. בני הוא "התן" ומציעים לו בכל יום "ענינים נכבדים" עם עשירים וגדולי ארץ, ואם הלילה יודע להם, כי התחבר לאפיקורס, והיה גם הוא גם אני הטאים. עזוב נא אותנו, ולמה נסכול בעונך?!

הוי צבוע, נוכל! חשבתי אז. האם לא תרע, כי בנך הוא שהסיר את לבי מאחרי התורה והאמונה? האם נעלם מאתך, כי עוד עתה קורא בנך ספרים חיצונים כמנוני היום? ולפני מי תתחפש? הלא אין איש אתנו. הפצתי להניד לו זאת, אבל אחרי חשבי מעט מצאתי כי לא אשם חברי בצביעות אביו, ומדוע אוכיר היום עונו?

בנפש נונה יצאתי מבית הרב ואשים פעמי אל בית אבי.

כאשר קרבתי אל הבית יצאה אמי לקראתי בהפזון ותאמר בלחש: אביך כועס מאד עליך, ואם תתראה לעיניו בעת זעם, או יכך עד מות. יעבור יום, וקצפו יחלוק מעט, או תבוא הביתה. הוי! מה עשית, בני? למה המיטות עלינו רעה רבה? אנה אלך? רגעים אחרים עמדתי על מקומי מבלי דעת מה לעשות. פתאם בא בלבי הרעיון — לברוח מן העיר.

— אעזבה את בית הוראי, את עירי המלאה קנאים בוערים — חשבתי אז — אבוא לעיר אחרת; שמה אהיה חפשי, אמצא לי תלמידים עשירים ואמצא לחמי ברחבה, ומשכרי אשר אקבל אשכור לי מורה. וכאשר יראה אבי, כי ברחתי, או לא יוסיף עוד להתנגד לי, כי יירא . . . אבל אנה אברח? כל הדרכים היו שוים בעיני, ואשים פעמי בדרך העולה צלמונה.

כשתי שעות הלכתי ברגל. ראשי היה עלי כנלגל, והרעב הציקני מאד, כי לא בא אוכל לפי כל היום. ישבתי תחת אחד האילנות להנפש. והנה עגלה הולכת וקרבה אלי. העגלה התנהגה בכבוד, כי היתה טעונה נחלים. על השקים שכב איש אחד, ובהרימו את ראשו הכרתי את שלמה. מה מאד שמחתי לראותו, שלמה אחו ברסן הסוס ויעצרתו מלכת. — אנה שמת פעמיך? שאלני שלמה.

— מפני אבי אנכי בורח — עניתיו, ואספר לו את כל הקורות אותי.

— "ויברח יעקב", זה הוא האמצעי האחד אשר ידע יעקב, אשר יבחר יעקב, בכל עת אשר תדביקהו הרעה — אמר שלמה בשחוק מהול בתווה. הנה בא המקרה אשר הכית עליו זה ימים רבים, ואתה אומר לברוח עתה! אנה תברח? הלא באין לך תעודת מסע וחיזורך בדרך המלך לעיר מולדתך.

עתה ראיתי את משונתי. "צדקת — ענית אני — הנני נוסע אתך הביתה". ישבתי אהו בעגלה ויחדיו נסענו עד כפר מגורו. בדרך ספר לי שלמה, כי עזב את מחשבתו לבוא לבית הספר האגרונומי, כי חלה אביו, ומחלתו אנושה, ועליו למלאות את מקום אביו. גם המלאכה תחיה את בעליה — הוסיף שלמה. רק על זאת צר לי, כי לא אוכל להתעסק בתורה וחכמה, כאשר עשיתי עד היום. אנחה עמוקה התפרצה מלבי.

אחרי אשר נפרדתי משלמה הלכתי הביתה, והפחד חלף הלך ממני, כי אחת אמרתי, ללחום את אבי בעד חירותי ולהסיר מעלי את עולו הכבד.

בנפש שקטה פתחתי את הדלת. אבי ישב אל השולחן, וכאשר ראני נודעו מעט, אבל התחזק למשול ברוחו הסוער, ויאמר בקרירות ובמנוחה מדומה:

— ברוך הבא. פילוסוף! הודעת את, הנה, כי בנך כותב שירים ומכתבים לעלמות, כי היה למשורר ולפילוסוף גדול? גם הרב הראה לו היום כבוד גדול, כי נרשהו מביתו.

אבי הריח עלי מרורים ונחירי חוטמו החלו לרעוד מעט.

— גש הנה, בן פורת. למה תעמוד כעני בפתח?

אנכי נגשתי בצעדים נסים אל השולחן. אבי הכיט עלי בעינים חודרות. הוא ראה את מנוחתי, והמתו בערה בו כאש.

— אני אמרתי, כי בן מנחם ילמדך שפה וחשבון — אמר אבי ויקח חבל בידו: אבל הוא למדך להיות כופר בעיקר, לרדוף אחרי עלמות. הבה אראה! — קרא פתאם אבי בקול אדיר: יד מי תעוז. אני אעקור משורש את האפיקורסות שלך. . . — לא כפרתי בעיקר, לא רדפתי אחרי עלמות. . . מלכך בדית זאת — ענית. — העוד תעזי פניך נגדי? — ובדברו זאת החל להמטיר על ראשי מכות ומהלומות. "רב תהיה או — מת!"

— גש הלאה, אכזרי! — קראתי אני ואדחפהו בכח. נסה, נא לנעת בי אך עוד פעם אחת, ואלך. . . ואמיר את דתי. השמעת? עתה הכני נא! אבי נשאר על מקומו כהלום רעם. "אוייה!" צעקה אמי ותתעלף. . .

כ"ד אב.

כחלום אכזר את אשר עבר עלי בימים האחרונים.

בין כל בני הנעורים אשר עמדו למבחן בביה"ס האגרונומי הייתי אני לבדי יהודי. שני ימים ארכו הבחינות. ביום השלישי בבוקר נדבקה המודעה, ועליה שמות המאושרים, אשר זכו להכנס. כל הלילה לא סגרת את אשמורות עיני, ובבוקר קמתי ממשכבי והתפללתי. "לא זכית להכנס לביה"ס! לא זכית!" לחש קול באזני, ולבי נתר ממקומו. ומה גדלה שמחתי כאשר נודע לי ע"פ המודעה, כי נפל חלקי בין המאושרים! ברנע אחר נהפכתי לאיש אחר. כמעט לא האמנתי למראה עיני. כן, כן הרבר! שמי הוא: יוסף פרדס! כל אות ואות רקדה לפני בשמחה, על כל פנים אשר פנשתי בבקר הזה ראיתי שמחה והרחבת הרעת. גם העצים הרעננים, אשר עמדו בשתי שדרות ישרות לפני בית הספר, הכנר הגדול אשר השתרע מן העצים האלה והלאה במרחק רב מאד, השמש וקויה הנעימים, אשר שחקו בין עשבי הכנר — כל אלה הצטינו בעיני בבוקר הזה כבוד והדר מצויין, ביופי וחקן שאין למעלה ממנו.

נער אחר, אשר זכה גם הוא להכנס, נגש אלי. "פרדס! — אמר אלי הנער — האם אתה לברך פה, והוריק לא באו אתך? או. . . הוא לא כלה את דבריו. אולי חשב, כי מתו הורי, ולא הפיץ להעציב את רוחי בזכרונות מרים. אנכי לא ענית לו, אבל דבריו העירו בקרבי מחשבות תונה. עתה זכרתי את אשר עבר עלי בימים האחרונים בבית הורי. אבי הביש עלי בקצף נסתר כל ימי הנסיונות, גם את התעודות מסרה לי אמי ימים אחדים לפני התחלת הנסיונות, כי אבי לא רצה לדבר אתי, והיא בכתה או, בכתה בלי הפוגות. . . המה הקשיבו רב קשב לכל הגה היוצא מפי, ואם אגב אורחא התמלטו מפי דברים, אשר נתנו להם מקום לחשוב, כי לא עמדתו בנסיון, אז ראיתי בעיניהם שמחה ותקוה. כל זאת זכרתי, ושמחתי התבלעה. מה מאוד קנאתי או בחברי המאושרים, אשר עמדו פה עמדי שמחים וצוהלים והוריהם אתם מחבקים אותם באהבה רבה. . . בלי חמדה שבת הביתה.

— מדוע בוששת לבוא? שאלה אמי. שב לאכול, ואל נא תשכח ליטול את ידיך, אף כי תלמיד ביה"ס אתה.

את אבי לא ראיתי כל היום, אך שמעתי, כי הכה היום את תלמידיו באכזריות יתרה.

(עוד יבוא).

”חבת ציון” ו”ציוניות”.

בירחים האחרונים הורגלנו לשמוע מפי רבים ולקרוא במאמרי כתב-העת את השמות ”ציוני”, ”ציוניות” או ”ציוניסמוס”, תחת השמות ”חובב ציון”, ”חבת ציון” שהשתמשו כם לפנים, מראשית תנועת ישוב א”י.

מה טיבו איפוא של הרעיון הנקרא בשם ציוניות, האם חבת-ציון הישנה וציוניות החדשה היינו הך ואין בין זו לזו אלא שנוי השם במקצת בלבד, או יש הבדל בין אלה שני השמות ולא ראי זה כראי זה? ובאופן האחרון, מה הוא הרבר המכדיל ביניהם? — השאלות האלה, העולות עתה על לב כל איש הרואה את התנועה הציונית בתמונתה החדשה, ראויות הן לשים אליהן לב.

אמנם לא קשה לכל מתבונן להוציא משפט, כי השמות האלה, חבת-ציון וציוניות, אינם שמות נרדפים. כמובן, לא נדבר בזה על עצם הוראתם הפילולוגית, כי”א על המושג הכלול כם באמת לפי השמוש הרגיל. אבל מה הוא ההבדל העקרי והיסודי המפריד ביניהם?

יש רואים את ההבדל בין שתי התנועות בחלק המדיני אשר ברעיון הציוני, כלומר: ”הציוניות” באה להוסיף על ”חבת ציון” את השאיפה למטרה מדינית, ליסוד ”מדינת היהודים” בארץ אבותינו. אבל למטרה זו הן נשאו את נפשם גם הרבה מחוץ עוד מראשית תנועת הישוב, מהם היו אשר הביעו זאת בפה ובכתב בשפה ברורה, ויתרם רק רמוז עליה או צפנו את השאיפה הזאת בסתר לבם, משום עינא בישא, אחרי אשר לא יכלו להאמין כי קרובה תקומת לבוא. אמת כי הציוניים מאמינים, כנראה, באמונה שלמה, כי לא כבד הדבר מהם ויום בוא תקומתם לא ירחק; אולם אמונה כזאת הלא עלולה היא להשתנות בהמשך הזמן, להתחזק בלב ח”צ או, מה שיותר קרוב, להתרופף בלב הציוניים, ובכל אופן לא היא תוכל להיות לסימן מובהק להכדיל על ידה בין שתי מפלגות.

עוד פחות מזה אפשר לראות את ההבדל במדת הפעולה, ר”ל, במה שהציוניים שואפים ברוח כביר, ללכת בגדולות ולתפוס מרובה, למען הגיע אל המטרה במהרה בקרוב, בעוד אשר ח”צ זה דרכם לפעול רק פעולות קטנות, צנומות ודלות. הן גם כל ח”צ הישנים, מלבד איזה מהם היוצאים מן הכלל, ידגלו בשם ”אנשי המעשה” ונפשם שואפת תמיד לעשות גדולות במדה מרובה, אך לדאבון רוחם קצרי יד הם מהוציא לפעולה את אשר רחש לבם, המלא הצעות ועצות שונות על כל גדותיו; הם צעדו עד כה בדרך הישוב בצעדי חומט, לא מפני שכך היא שטתם וכן צריך להיות לפי דעתם; אדרבה, אדיר חפצם בכל עת לצעוד בצעדי און, בצעדי ענק, אך מבלתי יכולת אנוסים היו להסתפק במועט. ואם הציוניים באמת כחם חדש עםם והיכולת בידם להשיג כל חפץ לבם מאת ממשלת תוגרמא ולהגדיל ולהרחיב את הישוב במדה גדולה בזמן קצר, הלא ח”צ הישנים,

כמוכן, ישמחו על כל זאת מאד ויראו בהציוניים רק חברים חדשים, אשר נספחו אל דגלם הישן ועושים בפועל מה שהם רצו לעשות ולא יכלו.

ובכן, לא במטרה המדינית ואף לא בגודל מדת הפעולה אפשר לציין בדיוק את ההבדל העקרי שבין חבת ציון וציוניות. ובכל זאת יש הבדל גדול בין שני אלה, אך נחויץ לפי דעתנו לכקש אותו בעומק המוכן הפנימי של שתי התנועות.

מה הוא היסוד הראשי של חבת ציון? אין מנמתנו כזה להרחיב הדברים ולפרש ביתר באור את המפורש כבר די והותר. הרבה מאמרים נכתבו ע"ד עצם הרעיון של ישוב איי מראשית התנועה. לפני שבע עשרה שנה, עד היום, וכמדומנו כי כבר התבררו והתלבנו הדברים בעיקרם לכל איש המוכשר לקלוט איזה רעיון במחש. חובבי ציון — לא המכונים בשם זה, מפני שמשלמים סכום ידוע בשנה לקופת הועד, כ"א אלה אשר הרעיון באמת יקר בעיניהם ומסורים לו בכל לבכם — מבינים בהכרה ברורה פחות או יותר, כי לא זאת היא מנמת הישוב, לאסוף נדחי ישראל מכל הארצות ולהמציא פרנסה להעניים והאביונים המבקשים לחם ואין; כי להישוב, מלבד מטרה רחוקה לאחרית הימים, היא קבוץ גלויות, יש מטרה יותר קרובה: לבנות בית נאמן ללאום ישראל ורוחו, ליסד מקלט בטוח לסגולות היהדות האבודות והגדהות. עיני האנשים אהבי עמם נפקחו לראות, כי סבת היהדות, אשר החזיקה מעמד זה אלפי שנה בכל הסופות והסערות הנוראות, מלאה פרצים וכמעט עומדת לנפול; רגש הדת, שהחזיק בה בשנות רעה, לא נכחו אז כחו עתה, ורגש הלאום עוד הלש הוא ואין אונים ואי אפשר להשען עליו. חובבי עמם אלה הכירו, כי בזמן החדש, בצאת ישראל ורוחו ממצר הגיטו, או לה להיהדות העלובה בגלותה גם בימי רעה וגם בימי טובה: בימי טובה יצאוה בניה, באות נפשם ישאפו כל הרוחות שבעולם ורק רוחה זרה להם; ובימי רעה אמנם לפעמים, מעו יצא מתוקי ושבו איזה בנים לגבולם, לחבב ולהוקיר את קניני הרוח של עמם, אבל הרגשות האלה, התלויים בזמן וברוחות המנשבות בעולם, לא יתקומו הרבה בחוקם וטהרם ופעולתם הטובה לא תמשך לאורך ימים. בכל אופן קצרי יד הם קומיץ הלאומיים העברים להוציא לפעולה בארצות פזוריהם איזה דבר קים שיש בו ממש לטובת רוח הלאום והיהדות, כי לא בידם טובם והרבה מעצורים ומכשולים על דרכם גם מחויץ גם מפנים . . . והלאומיים האלה מאמינים הם כאמונה שלמה, כי "יעקב לא מת" ורוח ישראל סבא עוד לא נס ליחו ועוד מוכשר הוא לעשות גדולות אם יתנו לו להתפתח כראוי בארץ טבעי. והנה התקוה משחקת לפניהם, כי שם בארץ אבותם תעלה ביד הלוצי בני ישראל ליסד מרכז לאומי מלא חיים ועוץ; שם רוח הלאומיות העתיקה תתקע לה יתד במקום נאמן ולא תוסיף להיות תלויה באויר על בלימה, והיהדות אשר נוע תנוע הארץ תתחיה במדינות הגולה תמשוך לה שפע ויניקה מן השורש ותתגלה בכל הורה וכבודה. לב הלאומיים האלה מלא אמונה ותקוה, כי יבוא יום ומציון תצא תורה באמת והחכמת ישראל מארץ ישראל. בהלך נפשם יתארו לפניהם במחזה, כי בארץ אבותם יוסדו בתי ספר בינונים וגם גבוהים לפי רוח הלאום, כי שם תפרח ספרות מלאה ורחבה, אשר תשפיע מרוחה גם על בני הגולה, ותחת הספרות האשכנזית ישאבו דרשי "חכמת ישראל" מהספרות המקורית בשפה הלאומית, אשר גם היא תתפתח ותשוב לתחיה שלמה כמו עמה העתיק. בקצרה, החיים הלאומיים יתפתחו בדרך טבעי ומקורי, והיו למופת גם לתסוצות הגולה.

הלאומיים בעלי האידאליים האלה נקראו באמת ובצדקה חובבי ציון, כי אמנם חבתם לציין, לכל קניני רוח ישראל הקשורים בשם זה, חבה יתרה היא הממלאה את

כל לבם. הרבה מכשולים נוראים פגשו על דרך הישוב בארץ אבותיהם, אשר כל ההתחלות בה קשות יותר מדי — והם, למרות כל אלה, לא נסוגו אחור וישארו נאמנים ומסורים להרעיון, וכל קרבן לא יגדל בעיניהם, בהיות המטרה האחרונה, שאליה הם נושאים את נפשם, רבת ערך עד מאד וכל הפצים לא ישוו בה.

אבל לא כל אלה אשר דרשו את ה"עמיגרציה" לשבח בעת הולד תנועת הישוב היה לכם מלא געגועים לציון ורגשות חבה לקניני הרוח של עם ישראל. מלבד ההמון הרב אשר מהרו לנוס מתוך ההפכה וירחיקו ללכת לעבר ים האטלנטי, בשמעם כי יש שבר בארץ החדשה, מלבד ההמון הזה אשר חתרו למצוא רק מקום מקלט ומרעה טוב לנפשם מבלי בקש חשבונות רבים, — התעוררו גם הרבה משבילים, ביחוד מבני הנעורים, וירימו את דגל היציאה לארצות הברית. מה להם לבני אירופא ולקרן זוית חשכה בקצה אויא? אם נחויץ לעזוב את אירופא יש להמירה רק באמריקא, ארץ החופש והרור. הצעירים הנאורים האלה שבו אמנם אל עמם, אל היהודים הנרדפים. אבל לא אל היהדות; האחרונה לא חרלה להיות בעיניהם הברה ריקה, איזה דבר הבל שאין בו ממש, וחויצ נחשבו בעיניהם למורדי אור, לנסוגי-אחור, הכופרים בעיקר השכלת המאה הי"ט. ציון, שפת עבר, תורת ישראל, חכמת ישראל — כל זה כמו זר נחשב להם, אמרים ריקים שלא יכלו לפעול פעולה כל שהיא לא על מחם ולא על לבם. הם נשאו את נפשם רק להוציא אנשים אמללים מאפלה לאור גדול, מעבדות לחרות גמורה; שם בארץ החופש תחינה העצמות היבשות, שם היהודים האובדים והנדהים ירימו ראש והלכו בקומה זקופה ככל האדם, שם יהיו חיי אושר בתור עושי מלאכה או פועלים בעלי זכויות שלמות. ובכן היתה בישראל מפלגה אמריקנית. יש מהאמיריקנים האלה אשר גם הם, כחויצ, החויקו במעוון רעיון עבודת האדמה, והרעיון הזה לקח את לבם ויעוררם לדרוש דרשות נאות ונלהבות ע"ד ערך האידיאה הנשגבה, להפוך נפשות "שואפי רוח" לעובדי אדמה אוכלי יגיע כפיהם, ויש אשר הרחיקו ללכת עוד הלאה ותשאם רוחם לתאר בחזיונם גם מדינה יהודית מיוחדת הנספחת למדינות הברית. אבל מה הרמות אשר ערכו למדינת היהודים ההיא? המדינה היתה דומה בכל פרטיה לשאר מדינות הברית, אין נגרע דבר: השפה המדוברת — שפת אנגליא, המנהגים — על טהרת אמריקא, כתי הספר, כתי התפלה וכדומה — הכל לפי הרוח השורר באמריקא; לתורה אין זכר ורמו קל, לשפת עבר אין סימן, הכל נשכה ואין דורש אל "המתים".

בקצרה, האמיריקנים לא הרגישו בקרבם כל קשר ואחיוה בעבר של עם ישראל ולא עלה על לבם אף רגע שיש צורך וחפיץ בקשר כזה לבני העם, אשר שלומם וטובתם דרשו בלב תמים, כאלו יש להם דבר עם קטן שנוולד או עם חומר היולי שאין לו עוד כל צורה.

לא ארכו הימים וחבילת האמיריקנים נתפרדה, מושבות עובדי אדמה בארצות הברית לא הצליחו. האימיגרנטים הרבים התישבו בניטות חרשות בערים הגדולות ויחרפו נפשם למלחמת הקיום בכל פרטיה הנוראים, וכמעט נחבא קול נושאי דגל הרעיון של "שוב אמריקא". — במשך הזמן עלה על שפת לשון, ולפעמים היה גם לשוחה בהעתונים, רעיון יסוד מושבות בקנדא, בדרום אפריקא או באוסטרליא, ולזמן קצר צמחו בקרבנו קנדיים, אפריקנים ואוסטרליים נלהבים. אבל כל אלה היו רק כמלאכי נהר דינוה. כל "התנועות" ממין זה היו קלות ביותר וכמעט בלתי נכרות, ולעמית שבאו כן חלפו מבלי השאיר אחריהן כל רושם.

והנה לפני ארבע שנים עברה הרנה במחנה ישראל, כי גואל חדש הופיע אשר במהו לא קם, והוא הקדיש אלפי רבבות להושיב את בני ישראל — בארגנטינא. ופתאם, כמו בתנופת שרכיש קסם, פרו ורבו בעמנו חובבי ארגנטינא או ארגנטיניים. אנשים שלא ידעו את הארץ מה היא, אנשים אשר גם השם ארגנטינא הניע לאזנם כמעט בפעם הראשונה בימי חייהם, התלכדו במדרגה היותר גבוהה, ובקול חוצב להבות היו מרבים לספר בשבח הארץ, נחלת יעקב החדשה, ובגודל הרעיון של ישוב ארגנטינא. גם רבים ממחנה חו"צ, אלה אשר דבקו בציון לא היתה שלמה ורעיון ישוב אי לא לקח את לבם בכל טובנו הרחב, — אף הם כחשו בארץ הצבי, מאסו מי השלוח ההולכים לאש, ויעזבו את הדגל הישן ויעבירו קול קריאת: בית יעקב, לנו ונלכה לארץ הבחירה החדשה, ארץ זבת חלב ודבש באמת! מה להם ולציון ולהפעולה הרלה והגמדית? שם ב"ארץ צבי" החדשה צוה ה' את הברכה, שם תצמחה מושבות בהמון רב, אשה אחר רעותה, ורבבות יהודים יתערו כאזרח רענן ויחיו חיי אושר. ולא מעטים היו אשר הנבירו לרוח דמיונם ויתארו לפניהם קבוץ גליות בארגנטינא וגם "מדינת היהודים" ערוכה ככל. וחובבי ציון האמתים? הם אמנם לא נהפכו בן לילה לחובבי ארגנטינא, אבל גם לא עמדו מנגד לתנועה החדשה; אדרבה, לבם הנה אך ברכה לראש הנדיב הגדול אשר הקדיש הונו העצום לטובת אחיו היהודים. אולם הם התאמצו להראות את ההבדל שבין ישוב אי לישוב ארגנטינא, לבאר ולברר, כי שתי רשויות הן ואין אחת נוגעת בחברתה, כי גם הגדול בנדיבים לא יוכל להצמיח מארגנטינא תשועת ישראל בתור לאום מיוחד ולא בזה תושע היהדות.

תנועת ארגנטינא אף היא לא ארכה זמן רב. לדאבון לב כל חובבי עמנו מכל המפלגות, עלה הארבה ויכס את עין הארץ והיא וכל התקוות המזוהרות שם כלו כעשן. למראה המכשולים הראשונים חרד לב חובבי ארגנטינא וחבתם חלפה כליל. וקרוב להעת ההיא נולד בלב הדי"ר הרצל רעיון "מדינת היהודים" כרפואה בדוקה למחלת האנטיסמיטיסמוס, אשר גברה מאד בארץ, והתרה נמורה לשאלת היהודים, ההולכת ומסתבכת. הרעיון הזה, כאשר אמרנו, לא חדש הוא, ועוד לפני זה כבר הרה והגה אותו לב רבים; אך הדי"ר הרצל הביע את מחשבתו בשפה ברורה ובפרטות יתרה, והעיקר, כי בצאת המחברת "מדינת היהודים" כבר היתה האדמה במערב אירופא מפותחה ומשודרה לא מעט ומוכשרת יותר לקבל זרע בזה, ולכן נספתו רבים אל התנועה החדשה. איפה תהיה מדינת היהודים? אחת היא אם פה או שם, העיקר הוא, כי נחוצה מדינה מיוחדת לאלה היהודים אשר לא יוכלו ולא יאבו להתבלבל בעמים. לו הצליח ישוב ארגנטינא ובעת כתיבת המחברת "מדינת היהודים" הניעו לאירופא שמועות טובות משם. אז אולי היה המחבר נוטה באופן יותר מוחלט לצד ארגנטינא, ותחת "ציוניות" ראו עתה עינינו תנועה גדולה של "ארגנטיניות" במובן רחב. אבל בימים ההם לא באו מהתם בשורות משמחות לב ביותר, לכן הניח בראשונה הדי"ר הרצל את שאלת המקום, שבו תוסד מדינת היהודים, בלי פתרון מוחלט, כדבר הצריך עיון. בכלל היתה התנועה החדשה בתחלתה נודעה לא בשם "ציוניות", כי אם בשם "הרצליוזמוס". רק אחרי כן, כאשר מצד אחד רבו הידיעות המעציבות הכאות מארגנטינא, אשר הוכיחו למדי, כי לא זה הדרך למדינת היהודים, ומהצד השני נוכח הדי"ר הרצל, בצאתו אל אחיו ובפנותו אל העם (אחרי אשר נסה בראשונה לדבר על לב אלופי העם בעלי ההון ולא מצא אונים קשובות), כי הנטייה לציון גברה בלב רבים, — רק אז קבלה התנועה החדשה צורה קבועה ותחי לציוניות.

על פי האמור למעלה נקל להוציא משפט, כי הרבה מהלוקחים חלק בתנועה החדשה הזאת היו לציוניים רק בחוץ יד המסכות התקיפות; כי בעצם הדבר, הציוניות במהרתה, בלי תערוכת "חבת ציון", יש בה רק כל אותם היסודות אשר מהם הרכבו לפני זה ה"אמירקניות" וה"ארגנטיניות" כמוכנן הרחב, אך מקום הוצאת הרעיון לפעולה נעקף בתוקף המקרים לאדמת ציון.

חבה להיהדות, לתורת ישראל ושפתו ושאר קניני רוחו, וחפיץ אדיר ליסד מקלט בטוח לכל הסגולות האלה על אדמת ארץ אבותינו — את היסודות האלה תמצאו בחבת ציון" ככל תקפס, אבל ב"ציוניות" אינם יסודות עצמיים, וגם אם נמצאים בה לפעמים, אינם אלא כדבר טפל, ובכל אופן דל חלקם בערך לשאר היסודות הלוקחים מקום בראש. למען נוכל להכיר בהכרה יותר ברורה ובאופן יותר בולט את ההבדל הזה שבין חבת ציון לציוניות, ננסה נא לתאר לפנינו שני מחוות בחיים, שאינם במציאות, ונראה מה היה יחס חבת ציון ויחס הציוניות אליהם.

נצייר לנו כי רוח אמת ומישרים עברה ותשהה את שמי ישראל המכוסים עתה בעב הענן וזרחה לעמנו שמש צדקה כנבורתה ולכל בני ישראל אור בכל מושבותם, למצער בארצות אירופא הנאורות; אין פריץ ואין צוחה, תמו הקנאה והשנאה לאחינו מלכות בני הנכר והאנטיסמיטיסמוס בכלל נעקר מן העולם עד נצח. חוקי הארץ לא יבדילו במאומה בין ישראל לעמים, לא רק על הגליון, כ"א גם הלכה למעשה, והעניות הנוראה אף היא יצאה מרחוב היהודים, מה תעשה אז הציוניות? היא לא תמצא לעת כזאת מוון לנפשה ולא תוכל להתקיים. הן אותם החושים הדקים והרפים, אשר קשרו את האמיריקניים בשעתם לאמיריקא הצפונית ואת הארגנטיניים לארגנטינא, הם הם הקושרים לציון גם את אלה הציוניים שאינם ח"צ, וחוטים כאלה נכונים להנתק מקרני "שמש צדקה" כאשר ינתק פתיל הנעורת בהריחו אש. אם אין מכה, למה זה לבקש רפואות בקצה ארץ? אם אין "צרת ישראל" אין ציוניות. אם יש את נפשכם להרגיל את היהודים לעבודת הגוף בכלל ולעבודת האדמה בפרט, הלא כל הארץ לפניכם ואין מכלים דבר, ומדינת היהודים למה היא ומה בצע בה, אם א"י כבר התפשטה בכל הארצות ואך טוב לישראל בכל מקום? לא כן חבת ציון, היא לא מפי האנטיסמיטים היא חיה ולא בצרת ישראל תלוי קיומה. היא תראג לא רק לכבשה העומדת בין שבעים זאבים, כי גם בימי טובה, באין זאבים, ואולי עוד יותר בימים כאלה, כאשר "ישמן ישרון ויבעט" בלאומיותו, תרגיש חבת ציון בכל תוקף נהיצות מקלט נאמן וכטוח לרוח הלאום, לסגולות היהדות.

הנה שמענו, למשל, אחד מח"צי אומר, כי "מדינת היהודים" תוכל רק אז להמציא מנוחה לעם ישראל, כשהצדק העולמי ישב לכסא וימשל בחיי העמים והמדינות ("השלח" II ע' 569). אמנם רוב ח"צי לא יסכימו לדבריו ויאמינו כי קרובה ישועת ישראל לבוא במדינתו, אבל בכל אופן ח"צי כלם בדעה אחת, כי גם באחרית הימים כאשר תמלא הארץ דעה וגר זאב עם כבש ושאלת היהודים לא תהיה בעולם, אף אז שאלת היהדות תמצא פתרונה רק בא"י. אולם הציוניים יענו ויאמרו, כי בתקופת-הזהב היא אין חפיץ עוד במדינת היהודים וממילא גם בציוניות.

עוד נצייר לנו ברמיון חיון אחר: גרמה כנפשנו, כי הצליח הדבר מאד להגיע על נקלה אל מטרת מדינת היהודים; כל המכשולים הורמו וכל המעקשים הושמו למישור, גם השולטן גם יתר המושלים האדירים נתנו הסכמה גמורה לזה — ומדינת היהודים קמה ונהיתה בא"י, אבל המדינה הזאת דומה לאחת המדינות באירופא בכל

פרטיה, בכתי ספריה ובתי תפלותיה, במנהגיה וכל הליכותיה, גם השפה השוררת שם היא אחת לשונות אירופא, או שפה חדשה, למשל עספירנטו, וכדומה. בקצרה, יש מדינת היהודים, אך היא מדינה יהודית רק בשמה בלבד, כי אין שם כל סימן וזכר ליהדות. והנה הציוניות, אשר סוף סוף היהדות בעיניה לא העיקר כ"א דבר טפל, מוצאה לה קורת רוח במדינה כזאת ושמחה היא בנצחונה, כי מטרתה הושגה. אבל חבת ציון לא תשבע נחת במדינת היהודים בתמונתה זאת ולא תוכל לראות בה גם צל משאת נפשה. לא, לא לציון כזאת יתפללו חוי"צ ולא אליה ישאו נפשם בחבה יתרה. חוי"צ מגמת פניהם למצוא בציון לא רק רפואת הגוף, כ"א גם רפואת הנפש, לא רק ארץ מקלט ליהודים האובדים, כ"א גם לרוח הלאום והיהדות, והמטרה האחרונה חביבה עליהם ביותר. כמו האישי הפרטי בן העם כלו. אם יאמרו לאדם, כי יש תחבולה אשר בה יוכל להתהפך פתאום לאיש אחר, אך לא יזכר ראשונות ולא ירע מאומה את אשר עבר עליו בימי חייו הקודמים, — החפץ יחפץ האישי בתחבולה הזאת, אף אם בטוח יהיה כי בעזרתה החדשה יגדלו כבודו וחכמתו ועשרו שבעתים? הן אם יפסק הפתיל המקשר את ההוה בהעבר, או "האני" הזה כבר עבר ובטל מן העולם ועל מקומו בא "אני" אחר שאין לו כל יחס להראשון. וכן הדבר בעם. כל עם אשר ינתק אצלו החוש המקשרו בהעבר שלו ויחדל לשאוף יניקה מן השורש העתיק, עם כזה, אם אפשר לו עוד לחיות, אינו עוד אותו העם אשר היה לפניו, כ"א ברירה אחרת חדשה. לחוי"צ כל ישעם והפצם הוא תחית העם הקרוב ללכם, העם שהם עצם מעצמיו, חלק "האני" שלו, — ולא לברוא עם חדש מן האברים הנפרדים והמפוזרים של עם ישראל.

זה הוא לדעתנו ההבדל בין "חבת ציון" ל"ציוניות". אבל מכל זה לא נוציא משפט, כי חוי"צ וציוניים לא יוכלו לתת יד איש לאחיו ולעבוד שכם אחר. חבת ציון וציוניות אמנם נבדלות הן לא במעט. אבל בעצם אינן שני כחות מתנגדים; אדרבה, יש הרבה נקודות משותפות לשתיהן. אמת כי חוי"צ לא יוכלו לותר משלהם, הם לא יתפצו ולא יוכלו לחליש את חבתם לקניני הרוח של עמנו ולסגולות היהדות; אולם הציוניים גם לא ידרשו כזאת מהם. ולא עוד אלא שיש לקוות, כי הציוניים, אשר סוף סוף עבודתם היא על ארמת ישראל, יתקרבו יותר ויותר לגבול חבת ציון.

"תשובה אל היהדות" — הקול הזה נשמע כבר לפעמים גם עתה מפי הציוניים, ואף כי לא תמיד הוא יוצא מן הלב, ואולי יש בו מעט משום הברה יפה למשוך את הלבבות, אך יש לנו רשות לקוות, כי מתוך שלא לשמה יבואו לשמה, כי חפץ התשובה אל היהדות יתחוק באמת בלב כל הציוניים, ולא ירחק היום אשר בו תתמלא הציוניות כל החסר לה עתה והיתה לחבת ציון גמורה ושלמה.

י"ח רבני צ'ק'י

שברים.

I.

"גוים ואלהיו".

הימים ההם, שאני זוכר עתה, ימי ה"השכלה" במאור עלומי. שם, בעיר קטנה היושבת לבטח בקרן זווית נשנחה, והדרים בה מאז ומקדם בישרם יתהלכו, מבלי שאול הרבה ומבלי בקש חשבונות רבים; — שם אנכי מפריע את הרממה בגלי השכלתי, אנכי לבדי...

הנני משכים ומעריב לבית המדרש ומאחר לשבת, הנני שוקד על דלתות התורה שבעל פה, הנני עוסק כנגלה ונסתר, בספרי הלכה ויראים, בחסידות וספורי מעשיות ככל אדם אשר מסכיב לי, ובכל אלה לבי כל עמי. —

כמו יד נעלמה היתה בי, והיא מושכת אותי הלאה, למה לפני, למה למעלה, ואני מתחמק בחורין ובסרקין וקורא ב"ספרים חזונים", בספרים שבכל ערב שבת מובאים לי חרש מחויץ לעיר, ואיש לא ידע את הדבר. והספרים הקטנים הללו סותרים את הספרים הגדולים שבכית המדרש ובכית אבי, מאריה דאתרא.

בלילה, בלכתי לבדי מכית המדרש הכיתה בתוך החובות העיר שישנה שנתה, ורק שמי התכלת הכהה אשר ממעל נשקפו בהדרם עם כוכבי השרת, אז יתעורר בי הרוח, ואני מרגיש מלוא העולם אשר מעבר ל"ארבע אמות" הצרות; והעולם הוא גדול ורם ורחב מ"כמו שכתוב". עד עתה ידעתי שהשמים מספרים כבוד אל רק מפני שמקרא מפורש הוא; עתה הנני שומע בחוש את הנוסח עצמו והוא נכנס בי עמוק עמוק. גם מדי שבת בשבתו, בנוח בביתנו, הנשמה היתרה, הנרות מאירים והשלחנות יעטו לבנים, אז הנני מרגיש בקרבי כעין כליון-נפש, כעין צמאון לאור החכמה והרחבת הדעת.

ולפרקים יש שאני מפליג ומקציץ בנטיעות. אז הנני חושב את כל האנשים אשר מסכיב לי, עם ספריהם ומעשיהם, כתועים בתהו לא דרך, כרחוקים מחיי עולם... מחשבות זרות כאלה הנני חושב גם על הורי ועל הקרובים אלי, ולבי יכני על אשר ארהיב עון בנפשי לחשוב כזאת. לבי יכני, ובכל זאת איני יכול לעצור ברוחי, והנני חוקר ודורש במופלא ומבוסה.

ובעוד אנכי שרוי בין המצרים ונפשי לא תדע שלו, עיי המחקר מצד זה והמסורה מצד זה, אלי דבר יגנב, כי שם במרחקים חי איש יושב אוהל, פלוסוף אלהי עמוק, והוא הורה דעה את "נבוכי הזמן"... ודבריו שנמצאו בבית ננוו לאחר מותו נתפרסמו בעולם בספר מיוחד, והספר הוא "יקר המציאות", מצוי רק אצל אחד בעיר, במסתרים, כי נוראים דברי הספר, עמוקים מתהום.

ותשוקה עזה התלקחה בי לקחת תורה מפיו ולדפוק על "שערי".

ובימים ההם כבר החל אבי להשגיח עלי ב"שבע עינים" ולהתכונן על מחשבותי
וספרי מינים שגשרו מחיקי. וכל אשר הוסיף הוא לשים לי לב, כן הוספתי אני להסתיר
את עצמי ואת הגות־רוחי ממנו; ואחי בעיני כאיש הנושא בעמקי לבו סוד גורא . . .
ואו הובא אלי, הדר לפנים מחדר, ספר מרובע ישן. והמביא הוא איש עתי שלוקח
משכרתו ושנשבע לי בחיי ראשו, שהדבר יהיה שמור אצלו.

ואנכי התחלתי ושמרתני את מטתי, למען לא תפריעני עין צופיה. "ראשי עלי
יכאב — שקרתי — הוציאו כל איש מעלי".

ושם בחדרי הקטן, אצל החלון הקטן המכוסה מסך לבן, אני שוכב וקורא באימה,
בולע מה שאני מבין ומרגיש מה שאינני מבין.

מבחינך יהום הרוח ויכה בכה על חלונך; ומבפנים גלי נפשי יגאו מפני תגרת
המהשבות העמוקות, הדעות הנוראות, שאני רואה אותן כמעט בעין בשר, וגובה להן
ויראה להן . . .

הנה הסלם לאלהים! הנני עולה לאט לאט ברגשי פחד ותמהון גם יחד. כזאת
לא ידעתי ולא שערתי עד הנה. הנני כאיש נעור משנתו, כמקיץ לתחיה.

בחויך יהום הרוח, ואנכי הונה על יד השער: "גויים ואלהיו". ואני קורא בעיון,
במנוחת נפש נלחצה, אקרא ואפחד, אפחד ואקבע; וכמעט אני רואה את שפתי הוקן
דוכבות לפני:

"תדע ותשכיל, שמה שקראנוהו רוח הכולל לאומה אומה, הוא מה שיקרא בתורה
ובנביאים הראשונים בלשון תחלת המחשבה אלהי האומה, ובדברי בעלי החויון והחכמים
שבאו אחריהם — שר האומה; היינו שלקחו כלל הרוחניות המתפשט וגובר באומה אומה
ושמו אותו לעצם ולדבר מיוחד בשם ותוארים מיוחדים לו. וראו שכמו שמלך האומה
הוא המקשר ומיוחד אותה בחיצונו ולעינים, כן אלהות שלה, היא המיוחד ומקשר אותה
בפנימותה גם במקום גם בזמן מדור לדור. וזה ציור התבוני של הענין המחשבי הנזכר..."
"וזה סוד, או כפי דבורנו ציור התבוני של הדבורים: ושכנתי בתוכם, כי אתכם
אני, ורוחי עומרת בתוכם, וסוד השם שכינה, והדבור שכינה בישראל . . ."

"סוד ושכנתי בתוכם" — "סוד השם שכינה!" — רגשות לא ידעתים מתמול שלשום
תוקפים עלי מכל צד, כמו באים מעבר לים, ממקום נעלם; לבי סוער, מחשיך ומאיר,
ונפשי כמתמוגגת, כיראה, כנדהמה... הנני מרגיש, שהרבה נשתנה בי ברגע זה, שהרבה
אבדתי וגם הרבה מצאתי . . .

בחויך יהום הרוח ולי יקצר המצע מהשתרע . . . הלאה הלאה רוחי ישאני, ואני
ממהר לצאת.

היום רד, הדלה המית הרוח, שלות עולמים שוכנת בכל, והסחר יוצא יחידו בלבנת
פניו. הכל נראה לי בפנים אחרות, הכל לא כתמול שלשום.

כבר התקדש היום, ואני ממהר לבית הכנסת, בעצלתים הנני עולה בשלבי ובלב-
חרד הנני מתגנב פנימה.

"לכו נרננה!" נשמע קול הקהל, — ואני יראתי בפצותי, יראתי פן יראה על פני
את אשר אתי, את אשר קרה לנפשי.

והוא אלהינו ואנחנו עם מרעיתו, — ואני מהרהר ב"גויים ואלהיו", בסוד
"ושכנתי בתוכם".

"והם לא ידעו דרכי" . . .

II.

בדרך רחוקה.

בערב שבת היה הדבר, בעוד היום גדול.

אחר שרחצנו, אני ואחי ואחיותי, במים חמים והחלפנו את מלבושינו, תחבה לי אמי בכפי אנורה בת עשרים, לאמור: לכו בני וקנו לכם משעמים והיטיבו לבכם! בכור לנחלה הנני, וע"כ שמתני לגובר. אבל זאת הפעם לא מלאתי מלאכותי באמונה... פייסתי את הקטנים בפתוחי חותם, בכפתורים וצעצועים, והם, אם כי בקושי גדול, ותרו על חלקם.

לכדי הנני עתה בעל ההון הרב. הנני רץ לבית המדרש, להמוכר ספרים הראשון שראיתי בימי הבלי, העומד שם אחורי הבימה ועוסק במשא ומתן. ולו יש רב — ספרים וסרורים, תחנון וירמלקאות, מנורות נחוישת ורצועות, גם גורלות יכולים לקנות אצלו. לכל מי שעלה בידו מספר זוני יתן איזה חפץ; ובכל זאת, אחרי תום המשאומתן, לו הכסף ולו גם החפצים. גם לבי יסיתני להוציא גורל, אולי אצליה. אבל תיכף נחמתי והנני נותן לו מעותי וקונה הימנו ספר קטן במעטפה אדומה: "יוסיפון". הספר הוא דק ומעוך, ואותיות רש"י שלו ממושטשות, ואיני יודע כלל, מדוע אני קונה זה ולא אחר.

ואז אני הולך ויושב לי מאחורי התנור והנני מתחיל לקרות בספרי. והדברים בו ארוכים. הספרים מושכים את לבי. ואני קורא הדורות מראש, מששת ימי בראשית, מדור הפלגה, שמעון ולוי, מלחמת בני יעקב, דברי ימי הכנענים, עשרת השבטים, גוראותיו של אלכסנדר מוקדון, קורות מלכי פרס ומדי, גלות יהודה — והכל חי ועובר לפני כבמחזה; הנני איש מלחמה, עומד ונלחם בחרבי ובקשתי; הנני תועה במדברות, מלווה את אלכסנדר הגדול, — והוא רוכב על סוס אדיר, והסוס דוהר ומפיו יז קצף... אנחנו הולכים הלאה הלאה, להודו; עוד מעט והננו באים אל הארץ פנימה, עוד עלינו לעבור את הנהר, אבל בני הצבא אינם רוצים ללכת עוד. עוד שעל אחד אל הנצחון, עוד שעל, ומלכנו אלכסנדר, אנוס לסגת אחור... ואז יקח אבן ויחרות עליה ביד רועדת: אני אלכסנדר הגדול יצאתי — באתי — הנני שב...

ברדת היום, גם בקבלת שבת, בשלום עליכם, בקדוש היין, ועל סיר הדגים — לבי כל עמי... הנני במדברות, בשדה-קרוב, הנני לוקח אבן גדולה על ראשי, כיהודה, להשליכה על כל מצרים...

— מה לך בני? ידאג לי אבי.

— אין דבר, אכחש לו.

בעינים כלות אני מחכה עד לאחר ברכת המזון, הנני הלכו להם אל חדר המטות. אחי ואחיותי גם הם כבר נמו שנתם, ואני נשאר לכדי וקורא ביוסיפון לאור הנר... ולבי מלא על כל גדותיו.

נהה נצחונות המכבים, יהודה המכבי ונבורותיו. מלחמת האחים, הורקנוס התם. הרומים, האדומים, אנטיפטר, הורדוס, ריב ביתו, אבדן מרימי... הנני בוכה במר נפש.

הנה מלחמה מבית ומבחוץ, חלוקת הארץ. יוסיפוס שר הצבא, והארבעים במערה... ימי המצור, אספיונוס, טיטוס, נקדימון בן גריון והני בריוני... אליעזר, יוחנן, שמעון — אלה הגבורים עוי הנפש. שלא יחתו מפני כל והמות משחק להם. — חללים מושלכים בראש כל הוצות לאין מספר, ונהר של דם שוטף והולך לים הגדול... והנה אש מושלכת אל הבית הגדול והקדוש! המגדלים יהיו ללהבה, הכהנים קופצים אל האש, וענן ארום מכסה כל פנים, מחשיך כל היקום.

ואני נופל על פני ובוכה...

הכל עובר כמו בחוץ לפני, והכל כמו רחוק ממני; כמעט לא ארגיש, שהגבורים הללו ומזבחות דמים הללו היו שלנו, של אבותי; איני מרגיש, אם בי יודע אנכי הישב את שלשלתנו הגדולה מאז ועד עתה. את הכל יודע אנכי, אבל אף כי הרגשה היה מהתיחסות האנשים האלה לנו, לבית אבי ולכל שכנינו הקרובים.

רק מעין שאלה אחת מתעוררת בקרבי: מדוע היו רק אז אנשים כאלה? מדוע רק שם לחמו, נצחו ורדפו? אבל גם שאלה זו נוגעת ואינה נוגעת בי... בלילה ההוא לא ערבה עלי שנתו; חלומות והרהורים רעים בעתוני, דם ואש ותמרות עשן.

ובבקר קמתי ממתני עף ויגע, כאיש הבא מדרך רחוקה...

III.

ביום דין*.

היום הרת עולם.

היום יעמוד כמשפט כל יציר לפני אבי כל דיון, שאין לפניו משא-פנים ומדקדק עם צדיקיו כחוט השערה... ומלאכים יחפזו וקוראים לפניו בשלושת הספרים הנפתחים, באותם שלאחר ואותם שתלויים ועומדים. אבל ביום זה נשתנו הסדרים: גם ספרם של "צדיקים גמורים" לא נחתם לאלתר, כי קמו עליו מקטרגים ומשטינים; הם מטיחים דברים כלפי אותו צדיק גמור, אותו "גאון" שזכה להיות "שר התורה".

והזקן התמים הזה, שכל ימיו לא מש מאהלה של תורה ושנפשו הגדולה כלה התעצמה בתורה, לארכה ולעמקה, בנגלה ובנסתר שבה, — הוא עומד עתה עשוף לבנים לפני הרום כסא המשפט, עומד מבלי נוע ומבלי דעת את אשר לפניו, רק עיניו נעות ושפתיו דובבות: הוא חוזר על משנתו...

גם בהיותו קרוב אל זיו השכינה אינו יכול לפנות לבו מתורתו.

אז תבוא התורה חוגרת שק וקוראת: קלני מראשי! החדלתי להיות מנינה על בני? — והיא פורקת מעל שכמה את כל אוצרותיה הכתובות והמסורות ומניחה את כל המשא על הכף של זכות; גם כל תרי"ג מצות, הן ודקדוקיהן ודקדוקי דקדוקיהן באות שיירות שיירות כדי להכריע בכחן את הכף לצד זכות; אבל כף של חובה אינה זוה ממקומה. עליה אינה מונחת אותה העין שנתנו לאלכסנדר מוקדון בעמרו לפני שערי נגד עדן, רק כעין עבירה אחת לשמה... אתא קלילא שנבראה מן התנגדותו של הגאון אל "החסידות".

(* אגדה ידועה ל"חסידים".)

היא, החסידות, באה לפתוח לכם של בני ישראל ולקרנם לאביהם שבשמים, מגמתה היתה למרק את ה"בשר ודם" שבאדם, להאיר השכת נשמתו ו"להעלותה לשרשה"; והוא, בהכשלו בכני אדם שאינם מהוננים החונים סביבו, לא חדר למעמקיה וקרא עליה מלחמה.

כונתו הטהורה היתה לטובה, אבל סוף כל סוף "עכב את הנאולה", ברחותו בשתי ידים את היושבים בסתר עליון.

וגם כבוא אליו נברא רבא, שנכנס לפרדס בשלום ויצא בשלום מלא חכמה בינה ודעת, ובקש כניסה להיכלה של תורה, סגר את הדלת לפניו.

בעל המאור שבחב"ד מבקש כניסה, רק רגע אחר, שיחה אחת, אמירה אחת... והם נועלים את השער לפני ורוחים אותו בשתי ידים!

ומלאכים באים המונים המונים לקשרג על הנועלים. הרעש גדול בפמליא של מעלה. אבל אותו צדיק תמים עומד מבלי נוע, עומד וחוזר על משנתו ופומיה לא פסיק מנירסא. המה נמנים. הללו אומרים חייב והללו אומרים זכאי. המחייבים מרובים על המזכים. "אחרי רבים להטות"!

אבל השכינה לא תדע מנין ובת קולה יוצאת ואומרת: אליהו עבדי טהור, כונתו טהורה ומשנתו טהורה; וכדי למרק את השגגה הקטנה שיצאה מלפניו, יבוא מדי שבת בשבתו, ברדת היום, לשמוע תורת "ישראל" בני.

ואתה בן אדם, אם תוכה, בצאתך מעולם השפל, לבוא לנגר-ערך התחתון, — וקמת ועלית, בצאת השבת, אל ההיכל הגדול הפתוח לנהר דינור; שמה תמצא את אור "ישראל" יושב על כסא שן לפני שלחן ד', מימינו ומשמאלו מסוכים אבות העולם וכל הצדיקים והחסידים מימי עולם.

אור ישראל זורח... הוא יושב ודורש בנפלאות תמים דעים, דורש על השלמות ועל האחרות, על הנפש ועל ההויה, ושם בקרן זווית, הרחק מן המסוכים המיחידים "יחודים", יושב איש זקן והונה בתורה ואינו פוסק ממשנתו.

אור יקרות יעטוף את כל המסוכים הרבקים בהשגת איך-סוף, ומלאכי מעלה שמים ובאים להקשיב הד אלוה מתורת "ישראל"; ואותו צדיק תמים אינו מסיח דעתו ואינו פוסק ממשנתו.

מיכה יוסף ברדיטצבסקי.

נְהַמִּיתָ.

לכבוד תיאודור הרצל.

וכה מלל לי עזרא בצאתו מבבל:

...לא בחזמה ובחיל ובכח

וישע ישראל — המה מהביל

מאפע יחד — כי אם ברוח!...

את יתדי אף אתקע בקדשי בציון.

ושלחתי באלילים חץ רצח.

אך מתיה מעט... מה'לי עבדות, ביוזן!

רנע — אלה, נאדני — געח!...'''

נשנבת איש הרוח, רעיונה ענקי.

ובנאותו הוא תומך שחקים!

אף אל שיא ארו הנעפיל עלות אוזבדק?

אם יולד גוי כלו ענקים?

אכן חציר העם, מינקתו אדמה.

ומטל שמים יפריח;

ארצו — הגונה, תזרתו — הנשמה.

ובלי גונה הוצלח הרוח?

'''מעט מתיה בעבדות... במקום

קדש יחד...'''

אישי כהני! ולבחורינו

מה-נעשה? אם לא חזמה תנסה.

האם יוכלו שאת חרפתנו?!

על אכן פנה הוא עומד ובדיו

שלח גם אכן העפרת:

מאתרוי שם ישכבו נערוי ועבדיו.

ילפניו האח המבערת.

ליל אפל מסביב, דומנת תהו.

ומשמות ופרעות נוראות:

גם פניו קדרי, על רום מצחהו

מחשבות מתרגשות ובאות...'''

'''זה שלש-עשרה שנה ישב בארץ

ומלמד תורתו ברבים;

ובחומת עירו פרוץ על פרוץ.

ויהודה יושב אל עקרבים! ...'''

עוד אזכור יום באנו בבקרת נצחת:

עשות לאלהינו ולעמנו;

ונצב לשנינו מטרה אחת.

אף לא דרך אחד לשנינו:

הוא הכין את לבו לדרוש התורה

ואני את הליכות המדינה.

אז נקרא נקראתי לשישן הפירה

והוא עלה מבבל ציונה.

אז מהר ועלה על אבן הסֶפֶה
 וינתקע בְּקֶרֶן הַיּוֹבֵל,
 אִתְּךָ קָרָא קוֹל גְּדוֹל וַיִּפְצַח בְּרִנָּה
 אֶל אֶחָיו הַנּוֹשְׂאִים בַּסֶּבֶל:

"עורו נא אחים לעבודת הקדש
 כִּי תִקְנֶת כָּל חַיֵּי עַמָּנוּ.
 שָׁנוֹת דָּוָר תִּהְיֶינָה כְּעִנְיָנוּ כַחֲדָשׁ
 לֹא נִינַע עַד בּוֹא נְאוּלָתֵנוּ!

הִתְרַאוּ טַל חַיִּים, שִׁוְרֵד עֲלֵינוּ
 וַיִּשׁוּבֵב הָרוּחַ הַנְּשֻׁמָּה!
 שָׁמְעוּ חַיּוֹנוֹת, שִׁוְרָאוּ בְּחִירֵינוּ,
 שִׁיר צִיּוֹן, שִׁוְיֹשֵׁר בְּרָמָה! . . .

אֹת הוּא כִּי חָפֵץ אֲדֹנָי גַּם בְּנוּ
 וְנַחֵם אֶת הָאָרֶץ הַנְּשֻׁמָּה.
 קָרְבוּ נָא, אֲחִים, נִתְאַחַד בְּלֵנוּ,
 נְקוּמָה וְנִבְצָרָה הַחֹמָה!
 בְּרִצְיוֹן.

שִׁפַּע מִתְּנֶה וְלֹשֶׁד יִדְרֹשׁ זֶה הַדָּוָר,
 הַיֵּיטִב כִּי יִינַק שָׂדֵי זָרָה?
 מְרַחֲבֶיהָ יִתְאוּ, חַיֵּי כְבוֹד וְדָרוֹר,
 לֹא יִתֵּה, כִּי אִם חֹמָה בְּצוּרָה! . . .

אִז וְדָלִיק הַלְפִיד וַיֵּרֵד מֵאֲבָן
 הַסֶּפֶה לְבִאָרוֹת הַחֹמֶר;
 סָבִיב שָׁם שׁוֹכְבִים עַל מַצַּע הַסֶּבֶן,
 הָרוֹמְסִים בְּשִׁיט וּבַחֲמָר.

וְהָאִיר הַלְפִיד וּפְנֵיהֶם וַיֵּרְאוּ . . .
 "אֵל שְׂדֵי! מַה דָּלִים הַפְּנִים!
 אֲבָל מַה עֲזוּ רְצוֹנֵם, בָּם עֵינֵי חַיּוּ,
 זֶה כַּחַז רַק בַּח אֲבָנִים!"

אִז, יֵשׂא עֵינָיו לְמְרוֹמֵי רְקִיעַ;
 וְהִנֵּה רוּחַ מְאַרְבָּעָה קְצוֹת . . .
 וְהִלַּל בֶּן שֹׁמֵר שָׁם אָמַר יַבְנֵעַ,
 כִּי יִתֵּה חַיִּשׁ בְּקֶרֶן לֹא עֲבוֹת . . .

ספרים חדשים.

ירמיהו הנביא מאת פרופיסור ד"ר משה לאצארוס. מתורגם מאשכנזית על ידי ראובן בן מרדכי בריונין. הוצאת חברת "אחיאסף". ווארשא תרנ"ז.

לא כמבאר וכמבקר כתבי הקדש יבוא לפנינו המחבר הנכבד בספרו זה, כ"א כחוקר הנפש הבוחן ובודק גנוי נסתרותיה; הוא לא יעמיק בביאורים וחקירות ע"ד הספר ירמיהו, כ"א יתאמץ לתאר את הנביא ירמיהו וסגולות נפשו הגדולה. הוכה קדושה מוטלת עלינו בנוגע להנביאים, יאמר המחבר בהקדמתו לתרגום העברי, "לחקר ולמצוא את כל הנוגע למפעלותיהם, קורותיהם, חייהם וגורלם, ולחבר את כל הדברים האלה אחד לאחד בחשבון וברעה, למען נברא לנו דמות אחד הנביאים ופרצופו הרוחני בכל קווי ותויו כמו ח"י". ובהוכיחו אח"כ, כי רק בעזרת הפסיכולוגיה, שהיא ראי הנפש, "נראה ונבין את כל האיש בכל צביונו הרוחני, בכל גדלו האמתי, נראה את כל תכונתו בכל חלקיה ופרטיה ואת תכונת כל המעשים והמקרים ואת הרוח הכללי המרחף עליהם ומטביע בהם את חותמו", — יוסיף לאמר: "הכמתי, אשר לה הקדשתי את כל ימי חיי, הפסיכולוגיה והכמת נפש העמים, אשר אלהים זכני למצוא ראשיתה ולהקים את אשיותיה ועמודיה, בחכמתי זאת השתמשתי לתאר תמונה בהירה, עד היכן שהיה לאל ידי, מחיי ירמיהו הנביא, מפעולותיו, מתכונתו וכחו הרוחני". והתמונה בכללה יצאה כאמת בהירה, מעשה ידי אמן. אולם הרבה פרקים בספר הזה מוקדשים לא לירמיהו בעצם, כ"א לרוח הנבואה והנביאים בכלל. גם דברים רבים המוסבים על ירמיהו יכלו להיות ערוכים ונכונים גם על אדות שאר גדולי הנביאים. בדבר הנבואה יעיר המחבר בצדק, כי לפני היתה תכונת הרואה לראות ולהגיד מה שחויץ למקומו וזמנו, אבל אחרי התפתחות הנבואה בישראל ועלותה למדרגה נבונה לא היו בה שארית וזכר עוד לסגולות הנביא האלה. הנביא לא ישום עוד לב למעשים פרטים ולחיי יחיד; העיקר אצלו חיי העם והכלל, ולא לדעת מראש את אשר יבוא ויקרה בעתיד, כ"א להוכיח ולהורות את הדרך הטוב, ולכן כל אשר יבשר הנביא הוא רק בתנאי, כי רק החטא מחולל ומוליד את התוכחה, ולעם שבי ששע יחיש אלהים לכבול את גורתו הקשה. סקודתו של הנביא בתור מוכיח היא הסגולה המיוחדת לעם ישראל ודוגמתה לא נמצא בקרב העמים האחרים. בכשרון נעלה יתאר המחבר את הקיום היסודיים של תכונת הנביאים, ביחוד עו רוחם אשר בו יקרבו אל תעודתם הרמה והנשאה להגן על תורת-המוסר האלהית. הנביא מקבל מאת אלהים לא את הנאומים והדברים אשר עליו לדבר, שהם קנין רוחו, כ"א את עתרת החיים וכה פעולת רוח נבואתו, אשר מהם נובעות אמרותיו, ולזאת אין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד. — בסגנונו של ירמיהו רואה המח' שתי סגולות מיוחדות, שאותן הננו מוצאים.

לפי דבריו, בנביאים אחרים רק במקצת ובהודמנות. הסגולה האחת היא מראות הסמל, ר"ל שהוא רואה בעיניו דברים ממשיים במציאות ולא ברמיון, כמו, למשל, מקל שקד, וישיגם ברוחו כסמל הנבואה. והסגולה השנייה היא פעולות הסמל, כלומר שהוא עושה פעולות בעצמו לאות ולמופת לעמו. אמנם הסגולה האחרונה מצויה היא גם כן ביחזקאל. — בדברים נמצאים יתאר המח' את מצוקת נפש ירמיה, הגבור הטרגי כמוכנו הנשגב, הסובל בלי הפוגה כל ימי חייו הארוכים יסורים יותר קשים ונוראים מאיוב, כי איוב סובל רק צרת נפשו, אבל ירמיה סובל את צרת עמו, את גורל ישראל הקשה והנורא, אשר יראהו בחזון כימי דור אחד לפני בואו, ומרום קץ יסורי נפשו הוא — כי אומתו האמללה מחוללת ממש עיה ובחטאה תאבד, כדי לצייר את צרת נפשו המרגית של הנביא, יפליא המחבר להטעים את פקודת „רוח אלהים" אשר בקרבנו: „ואתה אל תתפלל בעד העם הזה". „מה נורא הרעיון הזה! מה איומה הפקודה הזאת: אל תתפלל לי! התפלה ממלאה את כל חררי לבנו, בכל מאדו יחפץ לעורר את חסד אלהים על עמו אשר יאהב, אבל הכרת רגש הדין שבלבו יאסר [תאסר] עליו להתפלל בעד עמו, יען כי מלא עונות הוא". וכן הולכים ונמשכים יסורי הנביא מימי נעוריו, שאז החל רוח ה' לפעמו, עד יומו האחרון בארץ מצרים השנואה לו ביותר ואשר, עפ"י לענו המר של המקרה, הובל אליה על כרחו למוץ את קבעת כוס התרעלה עד תומה ולמצוא שם את קברו בזמן ומקום בלתי נודע.

מסירת הנפש על קרושת השם והתמלאות כל הלב דעת אלהים — הוא הקו היסודי בתכונתו של ירמיה. כל התבל כלה בעיני הנביא היא בית אלהים ונפשו מלאה תמיד כל נעלה ונשגב. ביסוד הדבר היו שני רעיונות ראשיים הסבה להתפעלות ירמיה בכל ימי חייו: דעת אלהים וחיים מוסריים. הגרעין האמתי של דעת אלהים היהודית הוא: אלהים הוא מקור המוסר ומופתו, ולכן על האדם להתנהג על פיהו, ועל כן יכה הנביא בשבט פיו בלי חשך את המציאות הבלתי מוסרית, אין להתפלא, אם ירמיה, בדרישותיו ובהשקפתו על החיים, אשר עוד כיום הזה הן רק „אידיאל" בחיי העמים, לא מצא בדורו הרבה אונים קשובות. בקיום בולטים יתאר המחבר את מתנגדי הנביא הרבים, הלא הם „מלכי יהודה, שריה, כהניה ועם הארץ". כל אלה לא יכלו להבין ולהשיג את רעיונותיו בדורות ההם, רעיונות אשר יהיו ליסוד מוסד ולאבן פנה לבני העתיד הרחוק.

„לכו ונכריתנו מארץ החיים ושמו לא יזכר עוד" — קרא אחריו מלא קהל מתנגדיו, „זבובי היום". אבל ענק הרוח הזה לא יכרת מארץ החיים, דבריו יאירו ויחממו את לבות בני אדם, ושמו יזכר לברכה לעולם, כאחד המורים היותר גדולים, אחד המוכיחים היותר עצומים, אשר עורר את הלבבות לעבודת אלהים מוסרית.

אולם המחבר הנכבד לא הסתפק בכבוד ירמיה זה, כי אם ישתדל להגדיל ערכו עוד גם מצד אחר. הוא חפץ להראות לבני דורנו, כי מה שאמרו על סוקרטס, שאיננו יוני סבא כ"א כבן דורנו וזמננו, יצדק יותר על ירמיה, אשר חי בשתי מאות שנה לפני סוקרטס, והוא כבן דורנו ממש. ולמטרה זו נראה את המחבר כמתאמץ לבקש ולמצוא בדברי הנביא את ראשי הרעות המפורסמות של גדולי חכמי ישראל באשכנז בזמננו. לא אחת הוא מעיד על הנביא, שהוא „מתנגד בכל עו להמסוריות, להדבקות הריקה בהמקובל משנות דור ודור"; גם ימצא בדבריו שטה מסוימת, כי „הבקרת קודמת להתורה החיובית וכי לכן מסמנת התעודה הנבואית את הבקרת בארבע מלים שונות, אבל את העבודה

החיובית היא מסמנת רק בשתי מלים: לנתוש ולנתוץ ולהאביר ולהרום — לבנות ולנטוע" (ע' 41). — מבלי שים על לב עד כמה ריח דרשנות נורף מזה. אף על זאת פקה עיני הקוראים, שאין אנחנו מוצאים בשום מקום כי ידבר הנביא על איזו מצוה מעשית דתית מיוחדת. אמת, אפשר להראות על זה שהפלה הנביא את קדושת יום השבת להזכירו בכל תוקף, דבר שלא כל חכם, בן הורנו ממש" יתן הסכמתו לו. — אבל גם לזה יש תשובה, כי מתאים הוא הדבר בכל וכל לדרך מחשבותיו, כי תכלית מוסרית יש לו: "למען ינוח עבדך ואמתך כמוך" (ע' 53). גם בדבר הקרבנות יפריז המחבר על כונת דברי הנביא "עולותיכם ספו על זבחיכם ואכלו בשר". לפי דבריו, יאמר ירמיה בלעגו השנון, כי מן העולה יאכלו כמו מן הזבחים, כלומר גם הזר, וכדי לצייר היטב את הסערה אשר צריכים היו להעיר דברי הנביא האלה בלב בני דורו, מיעץ לנו המחבר לשוות לנגדנו מטיף בעל דעות הפשיות לפני מאה שנה העולה על הבמה ומטיף לפני קהל יראים וחרדים: אכלו ושתו ביום הכפורים, אם אך תכניעו את לבכם הערל ותעשו טוב, או אכלו בפסח המין או מצה, אך זכרו נא באמת ובתמים את יציאת מצרים ורעיון החופש (ע' 67). ואולם באמת אין דברי הנביא "נוראים" כי, והכונה יותר פשוטה: הכהמות שאתם מקריבים עולות, שהן לא לרצון לפני ה', זבחו אותן זבחים ואכלו בשר. במקומות כאלה מביא אותנו המחבר לזכור מה שכתב בעצמו בהקדמתו, כי בני הדורות המאוחרים, "הכניסו רעיונות לתוך פסוקי כתבי הקדש אשר לא עלו מעולם על דעת אומריהם".

גם "התעורה" המהוללה, אשר אותה ישימו על גם ביחוד חכמי ישראל באשכנז ובשמה ידגלו כל היום, — גם אותה מצא המחבר אצל ירמיהו, והוא מעיד עליו, כי יותר מכל הדעות המדיניות היתה אמונתו הנביאית חזקה כי ישראל הוא העם אשר בחר לו אלהים, למען ימלא את תעודתו המיוחדת בקרב שאר העמים (ע' 40). וכי הוא היה "שואף להבין ולהשיג את תעודתו הרמה של עמו למען יהיו על ידי זה לאור גוים" (ע' 58), ועוד כדומה. ואף כי דברים כאלה לא נאמרו בפירוש בספר ירמיה, אחת היא: עלינו למצאם שם ויהי מה. אם גדול הוא הנביא באמת, או אי אפשר שלא הטיף על "התעורה", ובשעת הדחק אפשר "כל מחשבה חדשה רקה ונשכנה לסמוך אל המקרא ולמצוא שהיא מרומזה בתורה"...

שפת התרגום בכללה היא ברורה, וסגנונו כראוי לספר מדעי. אין בלשון המתרגם לא מן המליצות היפות מגנוי התניך, אף לא הרבה מהבריות החדשות של המחדשים. המתרגם בוחר ללכת בדרך האחרונים רק במקום שיש צורך גדול, ורק לפעמים רחוקות נמצא בלשונו נטיה לחדשות שלא לצורך כלל.

דברי ימי העמים, חלק ראשון, העמים הקדמונים. מאת ישראל בלקינד. ירושלים. היש צורך בספרי למוד למדעים כלליים בלשון עבר? השאלה הזאת, שתעלה לפעמים על שפת הסופרים בארצות הגולה, אין לה מקום כלל בארץ ישראל. כמו הרבה שאלות אחרות, גם השאלה הזאת נפתרת שם מאליה, בלי כל זכוים ומלחמת סופרים, רק בכח תביעות החיים הטבעיים. נקה לנו לדוגמא דברי ימי העמים. אין איש יכול להכחיש, כי כל בן תרבות יודע ספר צריך לדעת לא רק תולדות עמו, כי אם גם תולדות העמים האחרים, ביחוד אלה העמים אשר עשו רושם על התפתחות רוח בני האדם ופעולתם נכרת בדברי ימי עולם. אין ספק כי גם בספרות העברית, אם רק ראויה

היא להקרא בשם ספרות, ררושים להיות ספרים במקצוע הזה. אבל היש נחיצות לואת גם בספרי למוד לקטנים בעברית. אחרי אשר בכל בתי הספר ישתמשו רק בלשון הארץ? על השאלה הזאת רבים יענו בשלילה. אולם בנוגע לא"י, אשר שם כבתי הספר לשון אבותינו שוררת, לא יוכלו גם בעלי השלילה לפקפק בנחיצות הדבר, שספרי הלמוד למטרה זו יהיו ערוכים בעברית.

„אחד מתנאי תחית עמנו — יאמר מחבר „דברי ימי העמים“ שלפנינו בהקדמתו — היא תחית שפתנו. צריכים אנחנו לעשות את שפתנו לשפה חיה, לשפה מדברת, לשפה אשר לא רק אותה ילמד הדור הצעיר, כי אם גם בה ילמד את כל הנחוי לזו בחיים“. צריכים אנחנו — אבל לנו יושבי חו"ל יש בזה מעין שאלת „צורך ויכולת“. צריכים אנחנו, אך איננו יכולים, כי לא בידנו מוכנו. לא כן בא"י, שם יש לא רק צורך, כ"א גם יכולת. שם, במקום תחית עמנו. תקום לתחיה גם שפתנו ותשוב להיות לשפה חיה כפי בניה. והדבר נעשה שם בדרך טבעי: בתחלה נסו ללמוד מדעים בעברית, והנסיון עלה יפה; והנה נרגש עתה חסרון ספרות למטרה זאת, ולמלאות את החסרון הולכים ונדפסים ספרי למוד.

הספר אשר לפנינו מטרתו למלאות חסרון ספר למוד בידיעת דברי ימי העמים. הנמלא בו החסרון הזה? אם נשפוט את הספר בתור נסיון, בהיותו כמעט הראשון במקצוע זה, אין ספק שראוי הוא לשבח. כי כמה מעלות טובות נמצא בו. סגנון הסופר בכללו קל הוא ונוח להבין להתלמידים הקטנים; את העמים הקדמונים, ביחוד את היוונים והרומאים, יתאר המחבר בתמונתם האמתית עם מעלותיהם וחסרונותיהם, מבלי הפרזה על המדה לצד זה או זה; גם ערך רוח עמנו לעמת רוח היוונים והרומאים יצא מתחת יד המחבר באופן מתוקן. אולם אחרי כל אלה אין לכתו, שרחוק עוד מאד הספר מהשלמות הדרושה, ולא מעטים הם חסרונותיו. על אחד החסרונות מעיר המחבר בעצמו בהקדמתו, כי „מסכה בלתי תלויה בו“ דברי ימי עמי המזרח מקוצרים יותר מדי. וכאמת נמצא, כי דברי ימי מצרים, אשור ובבל, צור וצידון גם מדי ופרס — כלם יחד ימילו רק 16 עמודים, בעוד אשר דברי ימי היוונים והרומאים ימלאו יותר משלש מאות עמודים. וזה נפטר דברי ימי עמי המזרח, אשר פעולתם היתה רבה מאד על עמנו, רק באיזה רמום. ובדברי ימי היוונים והרומאים יאריך המח' מאד בפרטי מלחמות שונות, כאלו הן גופי תורה בדה"י, ותחת זאת יקצר עד מאד במקום שראוי להאריך, בדבר החיים הפנימיים של העמים האלה והתפתחות הקולטורה בקרבם והיי גדולי חכמיהם ומעלות רוחם.

שפת הספר אינה שפת יתר מסולסלת ב„גיבים נאויים“ כשפת „דברי ימי עולם“, רק פשוטה היא וקלה, שפה טבעית בלי צעצועי פסוקים ומליצות, כמשפט שפה חיה אמת, יש אשר לשון הספר פשוטה היא ביותר, ולפעמים גם נסה וחסרת טעם ספרותי; אף יש אשר נמצא בה מבטאים זרים לא לפי רוח שפתנו וגם שגיאות בדרקוק¹, אבל בכלל נראה בה סימנים טובים של התפתחות טבעית, בלי נטיה יתרה ליצירת מלים וגיבים

¹ כמו: הוא דאג כי יקחו אנשי צבאו להם נשים פרסיות, עשה לו חובות, היה צריך לו לקחת, וכדומה; קרבנות גדולות, בערות מריות המרכים את הרוח, המדות הרעות אשר היו טמונים, ועוד הרבה מאד כאלה. — מלבד זאת טלא הספר שגיאות הדפוס. בסוף הספר נמצא „לוח התקונים“ המכיל יותר מישבעה עמודים שלמים. אך בלוח זה נמצא רק חלק קטן מהשגיאות, הרבות מאד עד אין מספר, כי בכל מקום אשר נעוף עינינו בו נפגש מלים חסרות אותיות ולפעמים חסרות מלים שלמות. כנראה נדפס הספר בלי כל הגהה, ובאופן כזה מוציאים לאור ספר הנועד לחינוקות של בית רבן!

חדשים. שהיא תקלקל הרבה את הטבעיות של שפת איזה מסופרי א"י. יש לקוות כי שפת אלה הסופרים הקיצונים, אשר בפשטיותה ושאיפתה לחדשות תעבר את הנבול הנכון. היא רק שפת המעבר, שפה זמנית. והקיצוניות שבה היא אך כעין מחאה נגד לשון המליצה, אשר כבר עברה תקופתה, אבל סוף סוף תפתח לשוננו בא"י בדרך טבעית ומצוין תצא שפה חיה באמת, ולא שפה חדשה, רק שפת עבר ביסודה ורוחה.

תחית השפה צריכה להיות דומה לתחית העם. על עמנו להיות עם חי בהוה אשר יסגל לו כל הסגולות הטובות של העת החדשה, אבל גם קשרו עם העבר יהיה חזק ואיחן ויניקתו מן השורש לא תחדל. גם שפתנו לא תוסף להיות שפה הנוטה, שפה שכולה מליצות מטולאות. כ"א שפה חיה ופשוטה, כאחת השפות החדשות, אבל עם זה עלינו לשמור רוחה וטעמה, כי יעמדו בה לעולם.

הורדוס ואגריפס זה לעמת זה (לפי השקפת חו"ל) מאתי נחמיה שמואל ליבאוויטש.
ניריווק תרנ"ו. הוצאת ש"ב שווארצבערג.

יש אשר הדרשנות העתיקה פושטת את צורתה הישנה ולובשת צורה חדשה לפי רוח הזמן, והיא מתיצבת לפנינו בתור "חכמת ישראל"; אבל אחרי עיון קל נוכח לדעת, כי באמת אין בין הפנים החדשות להדרשנות הנושנה אלא מעט גיהוץ והדור חצוני. לסוג זה נוכל לחשוב גם את המחברת שלפנינו.

הורדוס ואגריפס" — מי לא ידע כי הורדוס היה מזרע אדום (לפי דעת המחבר הורה — רק מצד אמו) ומלך עריץ ואכזר, ולעומתו, אגריפס — חטר מנוע החשמנאים ומלך ישר, אוהב עמו וארצו בכל מאדו? וזאת התורה בא המס' להשמיע בהרחבת דברים. אבל אין ביהמ"ד בלי חרוש, וגם מר ליבאוויטש חדש מדעתו "לפי השקפת חו"ל". כי לא רק אגריפס, כ"א גם הורדוס נשא את נפשו להתפריץ מפני הרומאים, ואגריפס יצא בדבר הזה בעקבות אביו הוקן.

אולם לא החדוש הזה הוא העיקר במחברת הזאת. נקודת הכובד בה היא פירוש מחודד להמאמר התלמודי: "אגריפס המלך כשהגיע אצל לא תוכל לתת עליך איש נכרי ולגו עיניו דמעות". כל האומר שדבר זה כמשמעו, שאגריפס בכה בחשבו א"ע לאיש נכרי, אחרי אשר אביו הוקן הוא הורדוס מזרע אדום — אינו אלא טועה. הכונה לא תוכל להיות פשוטה כל כך, אחרי כי אפשר לפרש הדבר בדרך דרוש נאה: כי עיני אגריפס ולגו דמעות כשהגיע אצל לא תוכל לתת עליך איש נכרי, יען כי חשב את עם ישראל משועבד לאיש נכרי — זה מלך רומי. ע"ז אמרו לו היהודים: אגריפס המלך! אחינו אתה! כלומר כלנו אחים לצרה וכו'. "באותה שעה נתחייבו שונאי ישראל כליה על שהחניפו לו לאגריפס וקראו לו אגריפס המלך". הכונה מבוארה, שאין לך חנופה יותר מזו: "אגריפס בכה יבכה ודמעותו על לחיו כי הנהו עבד להרומאים, והמה קוראים לו אגריפס המלך, כאילו היה עבד חפשי מאדונו, ועל אותה שעה נאמרה כי נתחייבו שונאי כליה — להרומאים!"

האין זה פירוש מחודד, הראוי להשמע על פי טובי הדרשנים מכית המדרש הישן?

ב"ק.

השקפה כללית.

II.

(הבנק-הלאומי. עוד הפעם גלור. — ציונים בגליציא הולכים לקנוסא. —
"יהדות מדעית" באשכנז).

המקרה הגדול והחשוב, שיצא בקרוב לפועל, הוא יסוד הבנק-הלאומי בלונדון, שעוסקים בו עתה חברי "ועד-הפועל" של הקונגרס. היסוד הזה הוא תולדה מוכרחת משיטת הציוניות בצורתה החדשה, והוא הוא המטביע עליה חותם מיוחד ועצמי. א"א לכחד יותר, שנתחדש חרש גדול ונכבד מאד בבית מדרשם של הציונים החדשים. לא חרש בדעה עצמה, כ"א חרש במעשה ובהתגשמות הרעה. מה שאמרו לנו אינו חדש, אבל מה שעושים הוא חדש לגמרי. הציוניות, מאתמול היתה רוחנית בעיקרה. להרעות שפרחו באויר חסר היה המעטה הגופני, ולכן חייהן לא היו חיים. נשכה רנע את המושבות המעטות בא"י, שבגופא דעובדא לא רק הרעה הלאומית חוללה אותן. מה עשינו עד עתה בפועל ואיך בקשנו להתקרב אל המטרה? דברנו אל העם. רבים מאתנו הקדישו מיטב כחותיהם לאגיטציה המונית. גם כותב הדברים האלה היה בארץ-מולדתו מאותם ש"דברו אל העם". דברנו בחים, בהתלהבות, מעומק-הלב; דברנו בערים גדולות וקטנות, בקהל חסידים ובמושבי לצים, והעם שמע והביץ והסכים. כל אספה חדשה היתה נצחון חדש לרעיוננו. כי המוננו חפץ בגאולה ונפשו שוקקת אליה; והתלהבותו לא היתה מלאכותית. ומדוע היתה, למרות כל אלה, יגיעתנו לריק? מפני שחקרה היתה התלהבותנו הצורה הגופנית. אלפי פיות שאלו אותנו — והשאלה היתה פורחת באוירה של כל אספה: מה נעשה? אתם אומרים, שעלינו להיות יהודים, להתרחק מהתבוללות, לקוות ליום גדולות. טוב הדבר, אנו מאמינים בגאולתנו וחפצים בה כמכם. אבל, כמדומה לנו, שאמונתנו בלבדה לא תספיק לכם. מה יעשה כל אחד מאתנו, כדי לקרב אותה הגאולה בזרוע? את זה לא אמרנו להם, מפני שגם לנו בעצמנו לא נתברר הדבר כל צרכו. ובעמקי הלב הרגשנו גם אנחנו, שתקוות ואמונות הן אמנם דברים טובים ויפים מאד, אבל לגאולת עם צריך יותר, רב יותר. ואז באו לנו ימים אין חפץ בהם. "נצחונותינו" היו כקצף על פני המים, החבורות הלכו על הרוב לעומת שבאו. אז רפו ידינו, והעבודה הסיזיפית נתכסלה כמו מאליה.

והנה באה הציוניות בצורתה החדשה והתחילה את העבודה מחדש. היא לא מצאה פתרון חדש לשאלה הישנה, אבל היא נתנה צורה קבועה וממשית לתוכן שהיה פורח באויר. כל מה שנעשה בשנים האחרונות ומה שעשה בשנים הקרובות, ננוע בעיקר הדבר רק לבריאת אורגניזציה ושכלולה. ההשתדלות הראשית היא עתה:

לתת אפשרות להיחיד להשתתף בעבודת הכלל, ולתת יכולת להכלל לפעול בדעה אחת ובהשתתפות כל הכחות. הקונגרס היהודי בתור אינסטיטוציה קבועה ותמידית, ועדה הפועל, קבין השקל — הם רק אמצעים לאותה המטרה הראשית, שבה תלוי הכל. ואמצעי כזה הוא גם הבנק הלאומי — שעוסקים עתה ביסודו. תכונת הבנק הזה נודעת למדי מקונטרס „מדינת היהודים“, ואין בינו ובין „Jewish Company“ שהציע הירצל בראשונה, אלא שנוי השם בלבד. הבנק הפין להיות באיכותו של עם היהודים בעניני קנין ורכוש, כשם ש„ועד הפועל“ (או: „Society of Jews“ בהצעת הירצל הראשונה) עוסק בהנהגה המדינית והמוסרית של עניני הישוב החדש. המהתלים שאומנתם בכך ממלאים שחוק פיהם על המדינה המזורה, „המיסרת על אקציות“. הנתוכה עם מהתלים? אנחנו יודעים שהבנק לא יוסד בתור האמצעי היחיד לנאול את ישראל. הבנק הוא רק אחד האמצעים הרבים להתגשמות רעיונו: האמצעי המסחרי. כי זה הוא ברור לכל ומונה בטבע תנועתנו, שבה במדה שמתקרבת תנועת היהודים אל מטרחה, מתעוררים בה צרכים חדשים, הקשורים בעניני מסחר וקנין. אפשר שיתעוררו הצרכים האלה מחר, אפשר שיתעוררו לאחר זמן — אנחנו צריכים להיות בכל אופן מוכנים ומוזמנים לתקופת העבודה המעשית. כי סוף סוף הלא כלנו מוכרחים להאמין, שיבא יום ונחרול לדבר על דבר ההתיישבות ונחל לעסוק בה בפועל. והישוב בצורתו החדשה יצטרך בשורה ראשונה להקפה קבועה ובטוחה מראש, שאינה תלויה בחסדי נדיבים. הבסיס של הישוב החדש בודאי לא תהיה התמיכה, כ"א ההקפה המסחרית. העם יעזור לעצמו, כי בפרוטיות יוסד הבנק הלאומי. הבנק ישים קץ להשנוורות בא"י: במקום החלוקה החדשה והישנה יבא המשא ומתן המסחרי, במקום הנדיבים הגדולים והקטנים יבא אורגן-תגרני ראשי לכל עניני הישוב המעשי. היש כאן מקום להתולים? עוד מעט והבנק הלאומי יעמוד לפנינו בתור „בנק ממשלי“, ואז ירכינו גם המהתלים את ראשם, כמעשיהם אחרי הקונגרס הביולאי. ההצעה נתקבלה בכל מקום באהבה. במזרח של לונדון ובפרורי ניורק, ברוסיה ובדומיניא נכונים יהודים לקנות מניות. כולם שואפים לפרוק עול הנדיבים. ואולי מרגשת גם נפשי העם, שהיסוד הזה יכול להיות לנו יותר מ„בית-אוצר“ לעניני אהוזות ומסחר. אולי יסול הוא לנו את המסלה לממשלת תוגרמה, אשר סגרה לפנינו את שערי הארץ. הבנק הלאומי יכול להיות מפתח-הזהב, שיפתח לנו את שערי ירושלים.

כמוכן, אפשר לע"ע לדבר ע"ד ענינים אלה רק בדרך השערה בעלמא. אופן המו"מ עם ממשלת תוגרמה בעניני הכניסה וקנין קרקעות, כמו כן השתלשלות כל העבודה המדינית. הם עדיין ברנע הזה דברים החתולים בערפל ותלויים מכל צד בסכנות ושנויים, שלא באו עדיין לעולם. רק בטלנים או חולמים בהקיץ יכולים לעסוק עתה בכובד ראש בפרטי הטקטיקה המדינית. זה לא כבר נסה אחד מסופרי „דוואיש כרוניקל“ לברח את קוראיו ע"י שקרא בשם את כל המיניסטרס, שיעמדו בראש הממשלה היהודית בא"י. באופן דומה לברחנות הזאת עסקו בימים האחרונים סופרים אחדים בכובד ראש בענין הטקטיקה המדינית של הציונים, וכמוכן ראו מתנגדינו את המציאה ונפלו עליה. אחד מהם הוא הנוסע עדוארד גלזר, שכבר הזכרתיו ב„השקפת“ הקודמת. הוא לא הסתפק בדבריו הראשונים, ויצא עוד הפעם להלחם בנו. אך הפעם לא פנה אלינו, כ"א אל הצד-שכנגד: אל אירופא ואל תוגרמא. והוא מנבא לאירופא עתידות נוראות אם באמת יעלה ירדי היהודים להתישב בפלשתינא. הוא לא יאמין, שהציוניות היא באמת רק תנועה לאומית לטובת היהודים; הטעם הגלוי הזה אינו מספיק לו, וככן מצא טעם נסתר:

הציונים הם עושי-רצונה של אנגליא. אנגליא צריכה לעזרת היהודים בהודו, והתנועה הציונית לא נכראה אלא לשמש את אנגליא. "בשכר זה יקבלו (היהודים) נוסף על פלשתינא גם ארץ מדין וחצייהאי סיני עם המקומות הקרובים, תחת מחסה אנגליא". היכולים חלומות כאלה לעשות איזה רושם בעולם? "הלא אפשר הדבר — כותב ד"ר הירצל בתשובתו לגלור במכ"ע "ברלינר טגבלט" — "שעי" השפעה על רצונו של מושל הארץ תתאחר התנשמות רעיונו או תתבטל לגמרי. והיה אם יבוא המקרה הזה, אשר יזיק לתוגרמא יותר מאשר ליהודים, אז נהיה מוכרחים לחכות עד שתתפרד תוגרמא לחלקיה או נבקש ארץ אחרת¹". היהודים מחכים זה כמה, הם יכולים לחכות עוד. השאלה היא רק, אם גם תוגרמא יכולה לחכות זמן רב לעזרת כסף. ישועת תוגרמא יכולה לבוא ע"י היהודים, ישועת היהודים ע"י תוגרמא. וסוף סוף יש בזה גם מעט אנושיות, התרבות הקולטורה והתעשרות כלכלת העולם". גלור מפרסם את פלפוליו המדיניים לפחות מאה שנים קודם זמנם. הטובע במים שואף רק ליבשה ולא לארמונות. והיהודים מהיום טובעים בים, נפשם קרועה לגורים, והם חוגרים את שארית כחם לצאת מן המצר — מה להם ולעניני הממשלות? רעבון נורא יענה את נפשנו, שם רעבון חמרי ופה רעבון הרוח; אנו צריכים אויר לנשימה ומקום להניח את ראשנו — האין די בזה לסכב את התנועה היותר חוקה, ועוד צריך להתחכמות ופלפולים? אפשר שתהיה לנו במשך הימים איזו תעודה מדינית, אפשר שנהיה לחוט-מקשר בין אירופא ואזיא. כל זה יוכל לבא במשך הימים. היום יש לנו רק תעודה אחת: לחיות ולהציל את עצמנו מן הדליקה. את הדבר הפשוט הזה אינו יודע גלור, ולכן הוא רואה חלומות כאספמיא. רעיונו הגאוני עיד הברית שבין אנגליא והציונים (שכבר שמענוהו גם מפי הלאומי "שטריליצקי" באחד מספורי זאנגוויל) הוא לעת עתה רק ברחנות מדינית ממין היותר גרוע. לעת עתה אנו צריכים אויר לנשימה — זה הוא תוכן כל הפוליטיקה שלנו. פוליטיקה פשוטה וטבעית כזאת, שהיא תולדה מוכרחת ממצבנו הפנימי והחיצוני, אינה צריכה לסודות ולטעמים כמוסים ונס לא לאמצעים נוראים ומזורים, כאותם שרואה גלור בדמיונו. הפוליטיקה שלנו תגיע למטרתה מצד ההכרה הטבעי, בלי "מלאחיה-אירופית" ובלי עזרת אנגליא — אבל גם בלי עזרת הצדיק מטשורטקוב. כמה מן הקטירה יש לפעמים בקשר המקרים! כאותה שעה שפרסם גלור את הסוד עיד הברית שבין אנגליא והציונים, נכרתה ברית אחרת בין אהדים מחברינו בגליצא והצדיק מטשורטקוב. ובכן: לא דרך לונדון, כ"א דרך טשורטקוב נכא לירושלים. כך עלתה במחשבה לפני הדיפלומטים שלנו, העומדים בראש חברת "אהבת ציון" בטרנוב, ועתה שישי ושמחי, בת ציון, כי נואלך הנה בא. בעיר-הקדש טשורקוב נצחו אראלים את המצוקים והצדיק שליט"א נתן ירו לחברת "אהבת-ציון". הנצחון הוא בודאי גדול, אבל "עוד נצחון אחד כזה וכלנו אבדנו". כי הצדיק לא הסתפק בהשתתפותו בפעולות החברה, כי אם גם "לקח על שכמו את המשרה הקדושה לשים עין פקוחה על עניני חברתנו הנגועים בדת". והדיפלומטים הנפלאים מפרסמים באותיות גדולות את התנאים, שהתנה עמם הצדיק ואשר הסכימו להם צירי החברה. הצדיק לקח לעצמו עטרות וזכויות ביד

¹ הדברים האחרונים האלה של ד"ר הירצל ראויים לשים להם לב מאד. מותוס יראו חובבי-ציון, כי אמנם רק במקרה היתה "תנועת המדינה" ל"ציוניות", ומקרה אחד יכול לשוב ולהפריד בין שתי אלה, כמו שהיטיב לבאר בעל המאמר "חבת ציון וציוניות", למעלה ע' 149—154. (הערת העורך).

רחבה כמנהג הצדיקים. הוא הפגין לא פחות ולא יותר, רק "למנות בעת הצורך רב ושובי במושבה; להשגיח על הנכחרים להתנחל במושבתנו ולחיות דעת קדשו עליהם, אם ראויים הם להאחו בה עפ"י התנהגותם בדרך התורה והמוסר; גם נכון הנהו לפקח על דרכי בני המושבה בתורה ומוסר בעזרת אחדים מרבני אה"ק תוככ"א". כמעט א"א להאמין, שהברינו בגליציא יכלו כל כך להכניע את עצמם, לבטל רצונם והשקפותיהם הפרטיות, יכלו כל כך לשכוח את הכל — את מלחמותינו במאה האחרונה, את תביעות הרוח והתרבות, את שאיפותינו לקולטורה לאומית. הוה יהיה הצעד הראשון לתחיתנו הלאומית? הצדיקים והרבנים ימשלו בנו ובמושבותינו: הם ימנו את הרבנים והמורים במושבותינו, הם יחוו "דעת קדשם" אם ראויים הגולים להתישב בארץ, ולהם נמסור את ההשגחה הרוחנית והמוסרית על כל עניני הישוב! היודעים בעלי-החברה בטרנוב, מה הם עושים? היודעים הם, מה הוא המחיר ששלמו להצדיק בגלל השתתפותו בחכרתם? היום הוא, שבו מסרו צירי החברה את עניני המושבה ביד הצדיק, יכתב לחרפה בתולדות תנועתנו. ד"ר זליץ וכת דיליה עתירים ליתן את הדין. זה יותר משנה הם מרעשים את העולם בהכנותיהם ליסוד קולוניה גליצית בא"י. למי יש כעת צורך בקולוניה זו — זאת יודעים רק הגבאים בטרנוב. הקולוניה הגליצית לא תפתור את שאלת-היהודים, הקולוניה הגליצית לא תטיב את מצבנו בגליציא ולא תמעיט אף כל שהוא את העניות הגליצית, שכבר היתה למשל. אבל איזו יחידים מוצאים בה כו נרחב לעבודת חייהם. יש אנשים, שראיתם קצרה והתפעלותם היא רק מהיום למחר. אנשים כאלה יכולים לחבב רק מטרות קרובות, שמתן שכרן בצדן. מיסדי החברה הטרנובית חפצו לרכוש את הנפשות האלה רוקא, ויעשו את הרעיון הלאומי לסחורה, שמוכרים בשוק במחיר מצער. גאולת ישראל, חנוך-העם, תחית הקולטורה — דברים כאלה לא יכנסו באוזני ההמון. אבל קולוניה גליצית, זה הוא דבר שיכולים למשש בידים. כה החל המסחר החדש, ובירחים הראשונים יכלו המנהלים להודיע, שהעסקים טובים מאד. הרבנים נתנו "הבשרים" על חבת-ציון וישוב הארץ, והמניות מטרנוב קפצו זביני עליהן. "דרשנים נסעו מעיר לעיר, וההתפעלות עלתה עד לשמים. אבל סוף סוף הצטרפו הפרוטות רק לחשבון קטן, והגבאים בטרנוב חשבו: מה שלא יעשו הרבנים, יעשו הצדיקים. זכיום סגריר אחד ראו החסידים והגבאים ב"חצר" הרבי בטשורקוב מחזה מזור מאד. "האפיקורסים" באו לקנוסא; ה"דוקטור" הרבין ראשו בפני ה"רבי". והחסידים, הרגילים בסומבולים, יכולים היו גם לחשוב: ה"השכלה" פשטה את הרגל בפני ה"חסידות".

לאשרנו עוד הדרך רחוקה. ההשכלה לא פשטה עדיין את הרגל, והחסידות עוד לא נצחה. רק המלחמה שקטה, מפני שצרכי האומה נשתנו בינתיים והגדולים והטובים שבנו החליפו את עבודת המלחמה הדתית בעבודה יותר פוריה ויותר קדושה, בעבודה המקפת את כל האומה וכל התפתחותה בעתיד. גם כאשר נשוב לארצנו, בודאי נעסוק רק בעבודה חיובית ונניח לכל מפלגה ולכל שיטה להתפתח על פי דרכה. אבל רק קרבן זה יכולים אנו להקריב לטובת עבודה כללית, יותר מזה לא נקריב אפילו כקוצו של יו"ד. אנו סובלים דעותיהם של האחרים, אבל רק בתנאי שישכחו גם הם את דעותינו. אנו מניחים להם לחיות עפ"י דרכם, אבל רק אם יניחו גם הם לנו לחיות עפ"י דרכנו. אין אנו רוצים ואין אנו יכולים לותר אף כחוט השערה על הקולטורה שרכשנו לנו ועל החירות הרוחנית, שנפלה בגורלנו אחרי מלחמות רבות וכבירות. לא לחנם לוחמים אנו זה מאה שנה מלחמת המחשבה והרוח. לא לחנם פרקנו מעלינו עול

החשוכים והקנאים. אחרי יגיעות רבות יצאנו לחירות, והחירות הזאת לא נמכור בעד כל מכמני ארץ. אנו מקדישים עתה כחותינו לחירותנו המדינית, על מזבחה אנו מקריבים הכל; את כשרונותינו, את כחותינו וגם את דמנו נכונים אנו להקריב. אבל אם ידרשו מאתנו, שנקריב גם את חירותנו הרוחנית, אז נשיב: טובים לנו היים של חירות-הרוח בגלות, מחיים של עבדות רוחנית בארץ אבותינו. אם הרבנים והצדיקים הפצים לעבוד אתנו בשוב הארץ, אנו מקבלים את עזרתם בחפץ לב. אבל אם הפצים הם למשול בנו ולהכריע את הקף לצד שלהם, אז לחנם כל יגיעתם, כי לא נאבה להם. אין אנו חפצים בשום פנים ליסד את ישובנו החדש על ממשלת-כהנים, יהיו מאיזה מין שיהיו. יעברו נא הצדיקים את ד', כי לכך נוצרו — ואנחנו בודאי לא נפריעם מעבודתם. אבל יניחו גם הם לנו לעבוד עבודתנו על פי דרכנו. בשעה שאנו באים אליהם בעניני הכלל, אל יחשבונו לחוטאים מלאים חרטה. ששבו לבקש מנוחה תחת כנפי קדושתם. אנו באים לבקשם, שיקחו חלק בעבודתנו הלאומית על יסוד סבלנות גמורה משני הצדדים. אבל את התנאי הזה לא התנו צירי החברה מטרנוב, ולכן היתה נסיעתם למשורטקוב הליכה לקנוסא ממש. הם קבלו עליהם באהבה את האפיטרופסות של הצדיק מטשורטקוב. בקולוניה הגליצית בא"י תהיה פרושה מצודתו של הצדיק מטשורטקוב, והדעת קדשו" תהיה מרעית ככל עניניה.

בעלי החברה בטרנוב יראו בקרוב, כי על הדרך לקנוסא לא תהיה תפארתם. אם לא ישובו בקרוב מדרכם, אז נדע כי לא לנו הם ואין לנו עסק עמם. אם א"א להם ליסד את הקולוניה שלהם באופן אחר, אז יניחו את עבודתם העניה ויקחו חלק ביסוד הקולוניה הגדולה לכל עם ישראל. עשרים המשפחות, העומדות הכן להתישב בא"י, מוכרחות יהיו לחכות עוד — כמו שמחכה כל בית ישראל. לקולוניות העומדות תחת מחסה "צדיקים" אין אנו רשאים לנרב אף פרושה.⁽¹⁾

בימים האחרונים היתה כברלין אספת-צירים של אגודת החבורות להיסטוריה ולספרות היהודית" (פעראיינע פיר יידישע געשיכטע אונד ליטעראטור). יסוד האגודה היא והתרחבותה הפתאומית הם מחוות כל כך מוזרים ומפליאים, שכדאי לחקור אחרי סנותיהם הפסיכולוגיות והחברתיות. בשורה ראשונה מפליאנו אופן התרחבותה. החבורות-הספרותיות התרחבו בכל חלקי אשכנז באופן היוצא כמעט מדרך-הטבע. אנו רגילים לראות את חייה-הרוח אצל יהודי אשכנז מתפתחים רק לאט לאט, בתנועות מתונות מאד. פה ראינו אחרת. עוד לא עברו שש שנים מעת שנוסדה החבורה הספרותית הראשונה כברלין. ההתחלה הזאת היתה דלה ומצערה מאד. מי שהיה באספת החבורה הראשונה ברחוב-בייט וראה ושמע הכל, לא ישכח את הרושם לעולם. אספת-חברים בלי חברים. בחרר השומם נקבצו תלמידים אחרים מבני-הייל, שסבלו במנוחה כל הנעשה על "שולחן-העוד". שם אצל השולחן נקראו ונתקבלו תקנות-החברה, שם הציעו ובחרו את המנהלים והפקידים. וזוה נתפרדה החבילה. כאשר עובו מיסדי החבורה את האספה, בודאי לא קוו לגדולות ונצורות.

(1) ע"ד הענין הזה, המעורר באמת שחוק ודאבון-לב כאחד, ע"י עוד להלן ע"י 189.
(הערת העורך.)

אבל היסוד הזה היה דבר בעתו, ולכן עשה פרי. הדבר שאנו קוראים לו היום ברעה צלולה: "השיבה ליהדות", התעורר בעת ההיא בתור תשוקה אינסטינקטיבית בכל עולמו של ישראל. סכתה האחת היתה התרופפות מצב היהודים כרוב הארצות, והתגברותה תלויה היתה בכל מקום בהתגברות הרחק החיצוני. התשוקה אחת היתה, ורק צורותיה נשתנו בארצות השונות. בארצות המזרח אנו רואים אותה בצורת תנועה - לאומית, כרוב ארצות המערב תתגלה בתור התגברות הרגש הדתי - במקומות רבים עלה מחיר "בשר-כשר" למעלה, בה במדה שהתרחבה התנועה האנטיסמיטית. הלא זה מונח בטבענו: אנו ממציאים תמיד להרגשותינו הצורות היותר נאותות. עפ"י צרכינו ותנאי חיינו. באופן זה מצאה התשוקה הכללית שזכרתי גם צורה שלישית. כי היו רבים, אשר לא מצאו הפנין בצורה הלאומית, שנתנו לה יהודי המזרח, ולא בצורה הדתית, שנתנו לה רבים מיהודי המערב. הרבים האלה היו יהודי אשכנז הנאורים. הם חשבו בלבם: אנחנו לא נוכל להיות יהודים-לאומיים, אחרי שהננו אשכנזים לאומיים; גם לא יתכן שנשוב להיות יהודים-דתיים, אחרי שהננו נאורים. ובכן נהיה יהודים מדעיים. כה נולדה באשכנז צורה חדשה של יהדות מדעית, והיא הולידה את החבורות "להיסטוריה ולספרות". הצורה הזאת, שאינה מתנגדת לא להפטריוטיות האשכנזית ולא לרוח-הזמן, היתה כל כך מסוגלת לצרכי רוב מנין רוב בנין של היהודים באשכנז, עד שנתקבלה בכל מקום בכסב פנים יפות, והאגודה הספרותית, שראשיתה היה כל כך מצער, התרחבה במשך זמן קצר מאד בכל ארץ אשכנז. שתי שנים אחרי יסוד החברה הראשונה בברלין (בירח דיצמבר 1893) מתאספים צירי החבורות בפעם הראשונה בהנוכר ומיסדים אגודה-כללית, המקפת כ"ט חבורות. בראש האגודה עומד הועד הברליני, המפקח על עניני החבורות בכל הארץ. הועד מספיק להן עתונים וספרים, הועד שולח דורשים ומטיפים מעיר לעיר, הועד מציע חומר ונושאים לקריאות. האורגניזציה טובה ומסוגלת לצרכי החברים. תנועה מדעית בעקרה הולכת ומתרחבת בין המון העם; בכל עיר קטנה באשכנז מתחילים היהודים לשאוף, אור הים טורי. עתה, אחרי עוד ארבע שנים, מתאספים הצירים פעם שנית, ובפעם הזאת עולה מספר החבורות לשמונים ושתים. בברלין עולה מספר החברים ליותר משש מאות, ומספר כל חברי האגודה עולה לעשרים אלף בערך.

אחרי מה שהקדמנו, נבין בנקל מדוע התרחבו החבורות הספרותיות במדה כזאת; ונבין ג"כ, מדוע נתנו מיסדיה לחברות האלה דוקא צורה מדעית וספרותית. הם מצאו הצורה היותר מסוגלת לתשוקה הלאומית, שהיתה פורחת באויר. החבורות הספרותיות הן כעין פשרה בין הלב והראש של יהודי אשכנז. הלב, שבקש איזה קשר עם הכלל העברי, מוצא אותו בעבודת החבורות, אם גם הקשר הזה הוא לע"ע רק היסטורי וספרותי. והראש גם הוא יוכל להסכים ליהדות כזו, שהיא רק מדעית והיסטורית. אבל אם נעמיק לראות, נמצא שכל הפשרה הזאת היא רק אחיות-עינים, וסיף סוף לא תוכל לעמוד בפני התבררות המושגים. סוף סוף לא יאמין שום אדם שהחבורות האלו הן באמת מדעיות, באותו מובן שאנו אומרים, למשל, על איזו חבורה של עניפטולוגים שהיא מדעית. ההבדל הוא ברור ומובן לכל. ובכן יכולות הן להיות רק דתיות, כי הלא מיסדיהן וחבריהן מכריזים פעמים בכל יום, שהיהדות היא רק כנסיה דתית ולא יותר. אבל גם זה הוא ברור, שכנסיה דתית יכולה ליסד רק חבורות ואגודות המתיחסות מאיזה צד אל הדת. אבל העסק בהיסטוריה ובספרות לא נמצא בכל התר"נ מצוות. מי יאמר, שיהודי החי עפ"י הדת מוכרח לדעת את דברי מסעי-הצלב או תולדות אוריאל אקוסטא? אבותינו, שהיו

בודאי יהודים דתיים והיו מדקדקים אפילו במצוות קלות, לא ידעו מאומה ע"ד כל אלה ומעולם לא עלה על דעתם לעסוק בהיסטוריה או בספרות.

את כל זאת יודעים מנהלי האגודה כמוני, והם יודעים על כן גם זאת, שחבורות כאלה יכולות להיות רק לאומיות בעקרון. אבל לע"ע עוד חסר להם אומץ-הרוח, לקרוא את הילד בשמו. על כן מרבים הם בדברים, כדי לכסות על מחשבותיהם. להחלטה כזו יבוא בהכרח מי שיקרא את הדרשות שנדרשו באספת הצירים בברלין. על שום מה נוסרו החבורות הספרותיות? על השאלה הזאת ענו כל הדורשים, אבל כל תשובה סותרת את חברתה. אחד מצא, כי למוד ההיסטוריה היא חובדתי, כי הלא כתוב: "זכור ימות עולם". ד"ר מייבום מודה במקצת: "החבורות האלה חדשות לגמרי בתולדותינו . . . כל עת בוראה לעצמה בחסדי ההשגחה האלהית האמצעים הנאותים, להחזיק ולהרבות ירושת-אבות הקרושה". אבל למה אנו משתדלים להחזיק ולהרבות ירושת-אבות? מה הוא עבר בלא הוה ובלא עתיד? אנחנו, המאמינים בעתיד לאומי וחפצים בו, אנחנו יודעים מה לנו ההיסטוריה והספרות. אולי קרובים הימים, שגם יהודי אשכנז ידעו, שהתלהבותם ההיסטורית יש בה יותר מהתלהבות מדעית.

ילקוט קטן.

כה.

את תקופתנו עתידה ההיסטוריא בודאי לקרוא בשם "תקופת הלאומיות". בתקופה שקדמה לה נבר רעיון אחדות המין האנושי במדה נפרדה, עד שהאמינו בני אדם, שההבדל בין עם ועם אינו אלא דבר מלאכותי, הצריך עקירה, ושכאמת אין בטבע אלא אדם כללי, אחר ככל מקום ובכל זמן. אבל כל העמל לעקור את "הלאומיות", הטבעית באמת לא פחות מן "האנושיות", הגיע רק לקצין בענפיה הגלויים, בעוד ששרשיה הנסתרים הוסיפו לחיות בעמקי הלבבות ולהתפתח שם עוד ביתר עז, וסוף סוף חזרה ונצחה גם בגלוי, כהיום הזה, וככל ריאקציא של רגש טבעי שכבשוהו זמן ידוע ביד חזקה, גם הלאומיות עתה, בראשית נצחונה, אינה מסתפקת בכבוש המקום הראוי לה, לפי ערכה בטבע האדם, אלא משלמת לה "האנושיות" מדה כנגד מדה ורוצה גם היא להיות מושלת יחידה, כאלו אין האדם כלל במציאות, וולתי העם בלבד.

בתקופה כזו טוב ומועיל הוא להזכיר לפעמים לבני אדם, כי מתחת לכל הצורות הלאומיות יש במציאות גם רוח אנושי כללי, שהוא הוא המתגלה בכל אותן הצורות השונות ושבעצמותו וטבעו היסודי אחד הוא בכלן.

הרגש המוסרי, למשל, התפתח אצל עמים שונים בדרכים רחוקים זה מזה כל כך, עד שבהשקפה ראשונה נראה לנו לפעמים כאלו אין בין עם זה ועם אחר שום דמיון במקצוע זה. אבל השקפה יותר עמוקה תמצא מיד, כי מתחת להחזיונות הגלויים בחיי שני העמים מסתתר כח אחד כללי, המתאמץ לבוא לידי גלוי בזה ובוה, אלא שבכל אחד הוא מתגלה באופן אחר, בהסכם למצב רוח העם בכלל.

מעת שהתגברה הלאומיות גם בקרבנו, נתפרסמה בינינו הרעה הידועה, אשר עוד שד"ל הרבה לטפל בה, כי הרגש המוסרי העברי הוא איזה דבר נבדל בעצם, שלא נמצא דוגמתו בשאר עמי הקולטורא הקדמונים, בטרם באו בניעיה עם היהדות. וכבר היה הדבר לשיחה שגורה בפי הכל, שרוח היהודים הוא המוסר, ורוח היוונים — היופי. הרעה הזאת צודקת אמנם במובן ידוע, אבל לא בהחלט. אמת הדבר, שהמונותיאסמוס הנשגב של הנביאים פנה לפני הרגש המוסרי בישראל דרך מיוחדת להתפתחותו, שבה הגיע לשלמות גדולה, אשר היוונים, הפוליטיאסטים, לא יכלו להשיגה. אבל טועים הם החושבים, כי יש כאן איזה הבדל עצמי המושרש בטבע העמים האלה מתחלת ברייתם, כאלו "חוש מוסרי" מיוחד ניתן לישראל לבדו, שבו חש מציאות העולם המוסרי, עם כל חיוניותו, הובותיו ושאלותיו, בעוד שהיוונים חסר להם אותו החוש ולא היו מסוגלים לראות ולהבין את העולם ההוא.

מי שרוצה לדעת את האמת — לא רק להשתעשע בשיחות נאות — צריך שישתדל על כן להכיר את המוסר היוני מתוך הספרות המוקדשת לו; כלומר, לא „הכמת המוסר“ של הפילוסופים היוונים — מהם, כמובן, אין ראייה על העם בכלל — כי אם המוסר המיוני, כמו שהוא נמצא בספרי המליצים והמשוררים, שהיו שגורים בפי הכל ומתאימים להלך-רוחה של האומה כולה¹); — ואז יראה, כי גם העם הגדול הזה חש בנפשו מציאות העולם המוסרי וגם הוא היה מצטער על הסתירות הנצחיות שבין האידיאל המוסרי ובין מנהגו של עולם וחתר בכל עניו למצוא פתרון החידה, אלא שהפוליתאיסמוס שלו עצר בעד מעוף רוחו ולא נתן לו להתרומם עד לאותה המדרגה העליונה שהגיע אליה הרגש המוסרי בישראל.

ומן הצד הזה ראוי להזכיר לטובה מחברת אחת קטנה שיצאה באלו הימים בשם „איוב ופרומיתיאוס“²). המחבר מציב זה לעומת זה: ספר איוב והרמא של אֶסְכִּילוֹס היוני הידועה בשם „פרומיתיאוס האסיר“, ומראה לנו, כי בכל היות מחבריהם רחוקים זה מזה גם בזמן ובמקום וגם במהלך-מחשבותיהם, המתאים בכל אחד לרוח עמו, — הנה בעמקי יסודם רוח אחד לשני הספרים, רוח האדם המוסרי המתקומם נגד מנהגו של עולם, בראותו צדיק ורע לו. שניהם מתבונים לדבר אחד: להרגיע לב הצדיק האובד בצדקו ולמצוא דרכי הצדק האלהי בהנהגת העולם; השאלה בכללה אחת היא לשניהם וגם בפרטי החיוניות יש שדומים הם זה לזה; אבל היוני, בכל עמלו, לא השיג את העברי: זיאוס שלו „אלהותו“ מונבלת ואינו יכול להיות לבסים מוסרי נעלה ונשגב, כזה שמצא לו העברי באלהיו היחיד בעולמו. העונה את איוב מן הסערה . . .

כו.

„מכתבי יהודי פולני“ — כך נקראת מחברת אחת אשכנזית שיצאה בעת האחרונה נגד המחברת הידועה של ד״ר נידמן („נאציאנאל-יודענטהום“)³). בתמונת עשרה מכתבים להע משתדל המחבר להוכיח מן ההגיון והמדע, מן המקרא והתלמוד וספרות ימי הבינים, ואף מן הוזהר, כי בני ישראל עדיין הם אומה בפני עצמה; כי מעולם לא פסקו מלחשוב עצמם כאומה בפני עצמה ומלחלום שיבת שבותה; כי מעולם לא עלה על דעת מי מגדולי האומה, שיש לישראל „תעודה“ מיוחדת בפוזרו וכו’.

המחבר, כנראה, יש לו ידיעה נכונה בתולדות עמנו וספרותו, ועל כן מוכן הדבר מאליו, שנצח את מתנגדו נצחון נמור. שהרי באמת לא מלאכה קשה היא לבטל דברים בטלים מעיקרם, וכל בר אוריון יכול להראות בנקל, כי אע״פ שנביאי ישראל הרו והגו את האידיאל הגדול של „ממשלת הצדק“, ואע״פ שהאידיאל האנושי הזה היה ויהיה תמיד חלק עצמי מן האידיאל הלאומי של עם ישראל⁴, — הנה גם הנביאים וגם העם בכלל ראו את האידיאל הזה רק בקשר עם תחית ישראל בארצו. אמונה כפולה עמוקה, אם גם לא תמיד ברורה, היתה בלב האומה בכל הדורות: כי רק ע״י תחיתה הלאומית בארצה — לא ע״י פזורה והתבוללותה בעמים — תמלא את „התעודה“ המוסרית

¹) אחד הספרים היותר טובים ושלמים במקצוע זה הוא: L. Schmidt. Die Ethik der alten Griechen. Berlin 1882. 2 Bde.

²) Hiob und Prometheus, zwei Vorkämpfer der Göttlichen Gerechtigkeit. Ein Vergleich von Dr. E. Bussler. Hamburg 1897. 44 S.

³) Briefe eines polnischen Juden von J. Schauer. Prag 1897. 67 S.

שחלקו לה הנביאים בחוון; וכי רק מלוי אותה התעודה המוסרית — לא התנשאות מדינית וכה נשמי — היא תכלית תחייתה הלאומית. כל הבא איפוא להפריד בין הרבקים ולהעמיד „ימות המשיח“ רק על אחד משני אלה בלבד: אם על העבודה המוסרית המשוללת בסים לאומי, כנדרמן וחבריו, או על התחיה המדינית המשוללת בסים מוסרי, כרכים ממתנגדיו, — הרי הוא מתרחק מרוח העם ומן האידיאלים ההיסטוריים שהיו נחמתו בכל צרותיו מימי קדם ועד עתה¹).

ואולם, מאחר שנצחנו של המחבר לא היה צריך, כאמור, ליגיעה יתרה, לכן אי אפשר להצדיק מה שהשתמש למלחמתו זו בכלי זיין קשים ביותר. גם אחר שכתב ד"ר גרדמן מחברת כזו, עוד לא חדל מפני זה להיות אחד מגדולי חכמי ישראל בדורנו, ועדיין מימיו אנו שותים וחיבים אנו להודות לו ולכבדו על ספריו הקודמים, שהעשירו „חכמת ישראל“ עושר רב, תלמיד חכם כזה, אף אם נדמה לנו שעבר עברה, אין העברה הזאת מכבה כל מעשיו הטובים, וכבואנו להתוכח אתו, רשאים אנו אמנם להראות את משוגתו וגם להביע את צערנו, על כי אדם גדול שכמותו יוצא למלחמה, מזוין בסופיסטיק, נגד התעוררות התנועה הלאומית בקרבנו. אבל להתיצב נגדו בקלות ראש ולדבר אליו בלשון של בוז ומהתלות, כאלו היה אדם מן השוק — דבר זה, שהתיר לעצמו מחברנו, הוא כתם מגונה מאד בעטרת-נצחנו.

בכלל צריך אני להעיר בדאבון לב, כי „אנשי שלומנו“ משתדלים יותר מדי להראות בעצמם „עקבות משיחא“, ופעמים רבות פורצים נדר הנימוס בוכוהיהם עם מתנגדיהם, בכתב או בע"פ. המהומה שהיתה, למשל, לפני זמן מה בברלין בשעת דרשתו של ד"ר פונלשטיין נגד הציוניסמוס, — גם כשהיא לעצמה מכוערת היתה למדי, אבל עוד יותר מכוער היה אופן ספור המעשה הזה באחד מכה"ע הציוניים. וכי זו היא „דיפלומטיא“, לתת פתחון פה לשונאי-ציון לאמור, כי „ציוניסמוס“ ו„ציוניסמוס“ שמות נרדפים הם?

ואולם מחברנו אינו רוצה כלל להחשב על דגל ה„ציוניסמוס“, ובכלל אין דעתו נוחה מן השם החדש הזה. מפני שהוא נותן מקום למעות ולחשוב, כי גם הדבר הנקרא כן בריאה חדשה היא, בעוד שבאמת הוא דבר ישן נושן, המיוסד בעמקי החיים ואי אפשר לבטלו על ידי התנגדותו של מי שיהיה (ע' 48). וכמו שבכיל לחוק את דבריו אלה, מספר לנו המחבר (מכתב ט') בסגנון יפה, איך הוא עצמו סבל גלגולים שונים מעם לעם, עד שלבסוף שב אל עמו ישראל ויהי ליהודי לאומי, עוד הרבה שנים קודם שנשמעה המלה „ציוניסמוס“:

„הדבר היה לפני שלשים שנה, ואני חייתי אז סטודנט. הסופרים העברים בעת ההיא הציבו להם למטרה לצייר את רוע החנוך העברי והחיים העברים בצבעים דוקרים את העין; והאשכנזים, כמו גייגר והולדהיים, דרשו מפורש תקונים בדת ובטול לאומיותנו. ואני העמקתי בספריהם כל כך, עד שהתחלתי להתבייש כמה שנחשב אני ליהודי. חפצתי להתחפף מהר לאחרי, אך לא ידעתי למו: אם לאשכנזי, פולני, או רוסיני?²

הארץ אשר בה חייתי וגם נולדתי — גלוציא המזרחית — רוסינית היא. עד למאה הי"ד

¹ את השקפתי על „הצדק העולמי“ של הנביאים ויחוסו לתחית ישראל הלאומית הרציתי עוד לפני איזו שנים במאמר מיוחד („כחן ונביא“, על פרשת דרכים ע' 216). ועל כן לא חשבתי לנחוץ להאריך כשהביאני הענין לגנוע שנית בשאלה זו דרך אנב („השלח“ II ע' 568). עתה שומע אני מפי סופרים שונים בכה"ע, כי דברי ב„השלח“ הם דברי ג'רדמן יותר רבני „התעודה“. ואיני יודע אם שוגגים הם הסופרים האלה, מפני שלא הבינו הדבר כראוי, או טוידים, לפי שרוצים לקנטור.

משלו בה נסיכים רוסינים; בימי קומיר הגדול כבשוה הפולנים ומשלו בה ארבע מאות שנה; לפני מאה שנה, בעת חלוקת פולין, היתה לאוסטריא. שפת-הלמוד בבתי המדרש היתה האשכנזית, והממשלה בעת ההיא רצתה שהיהודים יכבשו את הדרך בארץ לפני הלאומיות האשכנזית. ובכן, יותר קרוב נראה לי להיות לאשכנזי — והייתיו.

אבל כשנודע הדבר לחברי מבני הפולנים והרוסינים, התחילו לחרפני, ולא נתנו לי מנוח. מה זאת? — אמרו לי הפקחים שבהם — אתה רוצה להיות אשכנזי? מה יש לך צדקה לזה? אולי מפני שאבותיך באו הלום לפני איוו מאות שנה מאשכנז? האם נחשבו אז כאשכנזים באשכנז עצמה? האם לא חריומו אז את רכושם ולא גרשום מן הארץ בחרפה כזוים? האלה הם החכמים ההיסטוריים המקשרים אותך לאשכנז? . . .”

ובהוכחו כי הצדק אתם, חדל מהיות אשכנזי ויהי לפולני. אז החלו הרוסינים לחרפו, ובראיות נכונות הוכיחו לו, כי אין לו כל צדקה להחשב לפולני. ובכן עזב גם את הפולנים ויהי לרוסיני. אך גם בלאומיותו זו לא מצא מנוח. כי עתה התנפלו הפולנים עליו, וגם הם הראו לו בדברים של טעם, כי לא יתכן שיחשב לרוסיני, — וכה חדל גם מזה.

„אז שבתי והתכוננתי על ההיסטוריא של עמי — ומצאתי, כי לנו הצדקה להקרא בשם עם יותר מכל העמים האלה; התחלתי לבדוק בספרותנו — ומצאתי, כי אוצרה גדול משלתם, וגם את זאת מצאתי, כי עמנו השתתף בהתפתחות הקולטורא האנושית הרבה יותר מהם, — ומן העת ההיא, כאשר שאלוני: אי מזה עם אתה? ענית: עברי אנכי. ומני אז השלימו אתי גם חברי, „אהים“ לא היינו עוד, אבל היינו יחד כשכנים טובים.”

בספור הזה, שהותמה של אוסטריא טבוע עליו, אנו מוצאים פתרון השאלה: מפני מה הצליח הציוניסמוס באוסטריא יותר מבשאר ארצות המערב . . .

אחד העם.

מחשבות ומעשים.

VIII.

מרגיש אנכי, כי אהיה קל מסובים, אם לא אדבר הפעם על דבר סובים. בודאי הדבר הזה מעט מזוהר לכם, חביבי הקוראים: מה ענין סובים לספרות ישראל? — והאמת אניד לכם, כי גם אנכי השבתי כן מתחלה ומאד נפלאתי עת ראיתי ב„המליץ“ (גו' 257) שם סובים נקרא על מאמר ראשי. אבל כרנע שבתי ונחמתי ואמרתיו: גם זו לטובה; אם עד עתה היו מפרנסים את „הבהמה הכשרה“ שלנו, את קהל-קוראינו, בקש ובנבבא, מעתה לכל הפחות יתנו לה סובים. ואיך שיהיה, הגה סובים, ואפילו ספרותיים, טובים ומכלכלים יותר מקש וגבבא.

ומלבד זאת, לא אכחד ממך, חביבי, כי אנכי לא אוכל להזכיר את השם סובים בקרירות הלב. כי זכרונות ימי עלומי אחרונים וקשורים בו, בימי ילדותי, ואנכי בבית אבי, באחת הערים הקטנות אשר בליטא, ואבי ד"ל היה איש חסיד, למדן מופלג, גונן בחשובה אשה ובכנים חמשה, ולרש אין כל, וזולת בית קטן וצר ופרה חולבת. כל היום הגה בתורה ולמד בשקידה עצומה. אפס כי התורה לא כלכלה אותו. על ישראל היתה תורתו ועל פרטו פרנסתו. הפרה היתה העמוד התיכון אשר עליו נשענו כל חיי ביתנו. מחלבה היינו מתפרנסים כלנו. את החלב, כמובן, מכרו לאחרים, אבל הותרו נשף או שנים בכדי ללכך את „קדירת הגרש“ בעד בני הבית. ומבלעדי אניד הלא תבינו, כי האדם והבהמה בכיתנו לא התענגנו ביותר, וכמה שחבנו את הבהמה ההיא, לא פנקו אותה באכילה גסה. וסובים — מאן דבר שמם! סובים היו מעין „*pium desiderium*“, בכיתנו, „לו יכלנו לתת סובים לפרתנו, היתה אמי אומרת באנחה, כי אז היו הילדים כולם שבעים בלחם“. „לו יכלנו לתת סובים לפרתנו, היתה אחותי הבכירה אומרת באנחה, כי אז קנית לי מטפחת“... בקיצור, הצלחת הבית היתה תלויה בסובים. ואנחנו, הילדים הקטנים, היינו ממללים אחרי הגדולים: סובים, סובים, וכאשר גדלתי מעט והתחלתי לחשוב מחשבות על דבר בית אבי, הייתי אומר בלבי תמיד: כאשר אהיה לאיש ואתחיל להרוויח, ראשית דבר אשתדל להשיג סובים בעד פרטנו. וימים ושנים חלפו ועברו, התחלתי להרוויח, באתי בין אנשים; הפרה שפרנסה את ביתנו — כבר בלו המנעלים שנתפרו מעורה, וכל ימי חיייה לא ראתה בטובה ולא זכתה לסובים. אבל סובים סוף סוף נתגלגלו על ידי... לספרותנו!

אמנם כן, חביבי, הנני אומר בנאון, כי על ידי נתגלגלו הסובים לספרותנו היומית, ואחשוב לי זאת לזכות, יען כי מאכלים יותר טובים ומכלכלים לא מצאתי עד עתה בספרותנו זו.

ואיך נתגלגלו? — מעשה שהיה כך היה:

הקוראים בודאי כבר התבוננו מאליהם אל המהפכה שנהייתה בספרותנו היומית בשנים האחרונות. העתונים העבריים, אשר עוד לפני שנים מעטות רחפו באויר והציעו לקוראיהם דגן שמים ומוזן רוחני, תקונים ברת ומנהגי בית הכנסת, השכלה מנוהגת וכל שבע חכמות — בשנים האחרונות נשתנו לגמרי. דגן שמים ותקונים עוד אינם. עיקר הדבור עתה הוא על אדות דגן פשוט, לחם לאכול. כערך כן הרועה, וכהעם כן עתוננו. בדבר הזה הם בודאי הר דעת-הקהל. העם בעצמו ידאג עתה רק לפרנסה, ומוליו גם כן ידאגו בערו את הדאגה הזאת. "עמך ישראל צריכים פרנסה" — זה הוא שמע ישראל! שלנו עתה בכל תפוצות "התחום". "פרנסה" היא ראשית ואחרית כל הדבורים. את כל השאלות יפתרו בתשובה הקצרה הזאת: "עמך ישראל צריכים פרנסה"; את כל ההצעות יפטרו ב"עמך ישראל צריכים פרנסה" — פרנסה ורק פרנסה, ואיך — הלכתא למשיחא. הנה נסה, לדוגמא, אחד מסופרינו לדבר "על דבר יסוד אוניברסיטה עברית בירושלים", ובכלל, על דבר "מפעלים לאומיים רוחניים, שפעולתם אינה בולטת וניכרת תיכף לעין, ורק אחרי זמן בלתי מוגבל יביאו את התועלת הדרושה", ובתוך דבריו נזרקה טפה מרה, כי "אנחנו גם בעבודתנו הלאומית הננו מבקשים רק את המטרה היותר קרובה והתכלית היותר ממשית, וכמעט לא נבין את שפת האישי הרואה את הנוגד וצופה למרחוק" ("המליץ" 178); — ויבוא סופר אחר ויסתום את פיו "בפת לחם". ואחר שהרבה לדבר על תקופת בעלי התלמוד, תקופת ימיהבינים ועוד תקופות, בא לירי החלטה נמורה, כי בתקופתנו עתה, "לא אוניברסיטות עבריות, לא בעלי מוסר ואידיאלים דרושים לנו, רק לחם דרוש לנו, מעמד וכסים למצוא פרנסה לנו ולהטף אשר ברגלנו". ("המליץ" 218). והתשובה הזאת כל כך חביבה על הסופר הזה, כל כך מצאה חן בעיניו, עד כי חזר ושנה אותה ביתר תקף ועז וביתר בירור, ובא לירי מסקנא, כי "אין עתה רוחניות נאצלת בתבל כלל", "ובעת הזאת אין עוד מקום בעולם למעשים רוחניים בלבד, ואך לשוא קמו בנו חבר, נביאים חדשים" המטיפים לרעיון ולאידאלים והיא לא תצלח". ומסיים דבריו ברב תוקף, כי "לא חכמות והשכלה, לא בתי ספר ומשכילים יחסרו לנו עתה, לא רוחניות מוסר ומדות יחסרו לעמנו, כי יש בנו מהם רב יותר מהמדה. לנו דרוש רק מקור לפרנסה ולמחיה ומקור לצרכינו הגסים". ("המליץ" 274). בודאי נעים לשמוע בשורות טובות כאלה; נעים לדעת, כי "חכמות והשכלה" ישנן אצלנו רב יותר מן המדה. ואנכי, את חטאי אני מזכיר, חשבתי לפעמים, כי חכמות והשכלה אין אצלנו עוד אף לפי המדה! — ובכן, אם הכל מודים, כי חכמות והשכלה, מוסר ומדות יש אצלנו עוד יותר מן המדה, הלא נשארה לנו רק דאגה אחת, דאגת הפרנסה, דאגת הצרכים הגסים. ועל כן יטיפו בה"ע כל היום רק לצרכים הגסים.

כשאני לעצמי, כבר באתי לירי מסקנא, כי המקור לצרכינו הגסים נמצא מחוץ למחנה ישראל ומעבר לגבול יכלתנו ופעולתנו. הימים הטובים והמאושרים של "לכו והתפרנסו זה מזה" חלפו עברו יחד את הימים הטובים של אומתנו בכלל, ולמן היום הראשון שיצאנו בגולה הננו מתפרנסים לא זה מזה, כי אם מעמים אחרים. ואם כן, כל מה שנכתוב אנחנו לעצמנו בדבר צרכינו הגסים אין בו מועיל. העיקר הוא מה שהם, העמים, יכתבו עלינו. והם, כידוע, יכתבו מאמרים אחרים. . . לדוגמא, אנחנו כולנו נדע, כי ליהודי בעל משפחה ובעל רכוש בינוני, עבודת האדמה בפלכים ידועים היא אחת מהפרנסות היותר טובות; ולו נתנה רשות לזה, אז, גם בלא כל מאמרים, היו רבים מוצאים

להם כל אחד בשכונתו חלקת ארמה לעבדה ולשמרה. אבל הרשות טרם נתנה — ואך לשוא נרבה אמרים להלל את עבודת האדמה. הכל יודעים, כי הסוחרים הבינונים כודאי היו מוצאים להם כר נרחב לפעולתם בפנים הארץ, לו הותר להם להתישב שם. אבל ההיתר הזה לא בנו הוא תלוי, וכל דברינו בענין הזה הם ללא עזר וללא הועיל. המונו שנשאר בלא פרנסה לא יבקש חשבונות רבים, לא יקרא מאמרים, לא ישאל בעצות, רק יאחו בפרנסה הבאה ראשונה לידו, מבלי להבהין אם טובה היא או רעה, אם יפה היא או מנוערת. הוא יהיה חנוני, רוכל או סרסור. יודע הוא גם בעצמו, כי החנויות רבות ורוכלים וסרסורים יש יותר מדאי, אבל מה יעשה? — הוא ינסה את הצלחתו, אולי יעלה בידו לפרנס את בני ביתו. "אולי" — יאמרו הרוסים — היא מלה גדולה. ואם אצלם כך, כל שכן אצלנו, שכל מעשינו ומפעלינו, כל יסוד חיינו הוא רק "אולי" גדול אחד. בסים נכון ויסוד חזק הלא אין לעסקינו, והיהודי תמיד רק ינסה לעשות. "אולי" יעלה בידו. והאמת נתנה להאמר, כי עם ישראל לא ינום ולא יישן, עמנו זריו להשתכר ולהרויח, ואנחנו כלנו נדע, איפה "יורד המין", ואין אנו עצלים ללקוט אותו. "אחד המרבה ואחד הממעיט". ומה נעשה וסבות אחרות, שאינן תלויות בנו, גורמות לנו, כי הוא הולך ו"נמס" לעינינו, ואין לאל ידיו להושיע... אנו עינינו רק ליה, כי תתיר לנו הממשלה את האסור עתה, למען נוכל לחיות ולהתקיים. ועתונינו טוב יעשו אם יפנו את לבם לעינינו הפנימיים. לתקן את פרצותינו בבית, ואל ישעו בדברים שאין בהם תועלת, רק בכדי לצאת ידי חובת רידקטורים בישראל, הרואים לצרכי העם ולפרנסתו...

כך היא דעתי, דעת יהודי פשוט. אבל מוליניו, כמו שראיתם, שיטה אחרת להם בענין הזה. הצרכים הרקים, הרוחנים — חכמה והשכלה, מדות, מוסר, אידיאלים — כל אלה אינם אלא מפל, והעיקר — "הצרכים הגסים", החומרים. ובכך יבקשו את המקור לצרכים ההם.

ונחלקו בזה "מערכות" ישראל: "המליץ" וה"הצפירה". — "הצפירה" היושבת בווארשא, במרכז היהודים, ורואה, כי לא רק "חכמות והשכלה" אצלנו יותר על המדה, כי אם גם בעלי מלאכות ואומניות שונות — היא מנבאה לעבודת האדמה ולהפצת בעלי המלאכה והאומנים בכל רוחב ארצנו. וה"המליץ", היושב מחוץ לתחום המושב, בעיר המלוכה רבת המרכלות, ישיף לחרשת המעשה — "אינדוסטריא" בלעז.

ובכך יושבים תלמידי חכמים וידהים מלוכלכות בדיו ועוסקים בשאלות המחיה והכלכלה. ב"הצפירה" יציעו עצות על דבר יסוד בתי ספר לעבודת האדמה — כאלו באופן אחר אי אפשר שיהיו בקרבנו עובדי אדמה — וגם, איך להביא את האומנים היתרים שבנו אל מחוץ לתחום. וסופרים שונים, בעלי תחבולות, מתעסקים בכל זה בכובד ראש. האחד יבוא ויספר, כי ראה מבקשים מכנסים בקיוב, ובכך, מי האיש החפץ חיים, ילמוד מלאכת תפירת מכנסים ויבוא לקיוב. השני הרגיש מחסור מנעלים בהארקאוו, ובכך, מי האיש החפץ חיים, יהיה לסנדלר וילך לארקאוו. ובדרך הזה יאמרו לסור את האומנים בכל רחבי ארצנו. וה"המליץ" נוטה מעט מדרך הזה. הוא יסקור את כל הענין בסקירה כללית, ובא לירי מסקנא, כי גלות בעלי המלאכות ממקום למקום, מלבד שהוא דבר קשה מאד, גם לא יביא לנו רב תועלת. ועצתו היא יותר פשוטה. תחת להגלות את בעלי המלאכות להפליכים הפנימיים, מוטב ליסד בליטא עצמה, על גדות הוויליא והניעמן, בתי חרושת גדולים, להכין בהם כל מיני סחורות, למען תת עבודה רבה להעניים במקומם.

ואז הכל על מקומו יבוא בשלום. בעלי הרכוש רויחו בכספם, והעניים — ביגיע כפיהם, ויציץ יעקב ופרח ישראל.

הנכם רואים, הכיבי הקוראים, כי הכל פשוט וטוב, ממש כמו שמספרים בספורי מעשיות.

והאם יש צורך בכתים כאלה בתחום המושב? האם יהיו מהלכים לסחורתם? האם יוכלו להתקיים? והעיקר: איה לכסף מוצא? — לקמנות כאלה לא ישימו לב במערכות העברים. אם העשירים שבנו לא יחצו ליסד בתים כאלה, אין רע: כבר הורו הלכה באספה רבה, כי אין לנו צורך בעשירים כלל. ואם אפשר ליסד בית אוצר לאומי בעל עשרות מיליונים בלי עורת העשירים, מדוע אי אפשר ליסד גם "פבריקות" גדולות בלי עורתם? ובדבר הזה הלא יש לנו תחבולה פשוטה ומנוסה, תחבולת אבותינו מאז ומקדם: ניסד חברות. יש לנו חברות "סומך נופלים", "רופא חולים", "זוקק כפופים", "מתיר אסורים", — והיו לנו גם חברות מיסדי בתי הרשת. כל אחד יתן פרומה פרומה בשבוע, ומיליון פרומות גם הוא סכום הגון. התחלה תעשה. והעסקים כודאי הלא יצליחו, ושטרותינו כודאי יעלו מעלה מעלה. וכרבות מחיר השטרות וירב הכסף, נרחיב את הבתים ונרבה את המלאכה ונתן עבודה בכבוד לאדם רב, ובני ישראל יאכלו וישתו ויעשו חיל.

וכאשר החלתי אני עבדכם להטיל ספק במיב התחבולה הזאת ונועותי להגיד, כי עד עתה עוד לא ראינו "בתים" כאלה נבנים ומתקיימים באופן כזה, בא "המליץ" להראות צדקתו ולהוכיח שנגתי, ובתור ראיה נאמנה הביא — את הסובים.

סובים — כמדומה לך — דבר פשוט מאד, מאכל בהמה, ובאמת הוא ענין דק מן הדק, ויש בו מעין פתרון שאלת עמנו.

והפתרון הוא על הדרך הזה:

"ארץ רוססיא, כידוע, היא רבת תבואות, ואת תבואותיה תמכור לחוץ לארץ. אפס כי תמכור אותם לא קמת מחוץ, כי אם בגרעינים, ואם כי הכל אפילו הסוחרים הפשוטים והגסים, יבינו, כי טוב למכור קמת מחוץ, ולהשאיר את מחיר המחיצה כמדניה, מאשר למכור גרעינים, בכל זאת תמכור רוססיא דוקא גרעינים, מפני כי מחיר המחנה רב ברוססיא מאשר כמדניות אחרות. עד שישנם מוקמות בחוץ לארץ אשר כדאי היה להביא מהם הנה קמת הנעשה מחטי רוססיא, ולו שהמילה המלכות מס גדול על הקמת הזה."

כל נכון ובקי בדבר יודע, מדוע לא ישלחו מרוססיא קמת לחוץ לארץ, ומדוע העסק של בתי רחים יורד מיום ליום, והנהו עתה אחד מהעסקים היותר גרועים, אפילו בתחום המושב. אבל במערכת "המליץ" חושבים אחרת: אמת הדבר, כי לא יצליחו בתי-הרחים, מפני שאין שם עצים וצריך להסיק בפחמי אבן, אשר מחירם ברוססיא הוא פי שנים מאשר בחוץ לארץ. וכן ישנם מוקמות הרבה ברוססיא, אשר מחיר ההובלה לחוץ לארץ עולה ברמים מרובים, ועל כן לא יוכלו להתחרות את הסוחרים שמעבר לגבול. אבל לאורך הניעמן והוויליא אפשר לבנות בתים רבים כאלה. שם יש די עצים להסקה, ועבודת כפם מחירה מעט, ושם יעמידו מכונות ויטחנו קמת ויעשו סובים. בחוץ לארץ גם סובים סחורה היא, ואפשר לשלוח, למשל, את הקמת לתוגרמא ואת הסובים לאשכנז, כי האשכנזים אינם מפונקים כמו התוגרמים ויקחו גם סובים.

וזו היא האמריקא שגלה לנו "המליץ".

ובכן, עושו חושו בני ישראל! בנו בתי-רחים לאורך הניעמן והוויליא וטחנו קמת והכינו סובים ושלחו את הקמת לתוגרמא ואת הסובים לאשכנז. ומה לכם עוד?

הכל טוב והכל יפה. התוגרמים יאכלו את הקמה שטחנו בני ישראל, וכמוכ לבם, יזכרו לטוב גם את בית ישראל, המשביר להם קמה טובה, ואולי תצא מזה גם תועלת יותר גדולה, בענינים יותר נכבדים. . . והאשכנזים יקחו את הסובים, וילעיטו את בהמותיהם, ויפטמו את חזיריהם, ויכינו שומן ונקניקאות, והיה הדבר לכבוד ולתפארת לבית ישראל, כי בשלהם הכל... אפס, כי מלחא זושרתא אחת חסרה בכל "שירת הסובים" הזאת: — חטים אין! בארץ הדרום, במקום שיש חטה, אין עצים, ומחיר פחמי האבן יקר מאד, כפלים מאשר בחוץ לארץ, ובחופי הייליא יש עצים (אף כי גם שם מחירם לא מעט), אבל, כמו להכעיס, חטים אין שם! ובאין חטים אין קמה ואין סובים. אנחנו, כמובן, נשאר בלי בתי רחים, והאשכנזים, ה' ירחם עליהם, ישארו בלי סובים. והסובים ישארו — בספרותנו.

זו היא השלשלת ההיסטורית של הסובים הספרותיים. ובכל זאת אין לנו להתיאש הלילה. אם אי אפשר להוציא סובים לחוץ לארץ, תחת זאת הרי נוכל להוציא לשם "חכמות והשכלה". אצלנו, לפי דברי הסופרים, "ישנן יותר מן המדה", ואצל אומות העולם, אוי ואבוי להם, נשמע כל היום קינים והנה והי, על מעוט הסחורה הזאת. סופריהם מכל המפלגות יבקשו עצות ואמצעים, איך להרבות את הדעת בעמם. ואם כן נבוא אנחנו ונמלא את חסרונם. אנחנו נתן להם "חכמות והשכלה", ואולי יתנו לנו המה במחירן — את "צרכינו הגסים".

כמדומה לי שמצד סופרינו לא יהיה שום מעצור, למסחר זה. אלא שחכמת המסכן בזויה, ויש לחוש, שבחוץ לארץ, ביהוד האשכנזים הגסים, לא יחפצו לקנות את השכלתנו וחכמתנו היתרה. סובים של יהודים יקנו, אבל חכמתם — ספק הוא... ובכן, חביבי, אם תסכים לדעתי, הייתי אומר, כי טוב לספרותנו לעסוק בתורה מבקמה. מן הנמנע לנו ליסד "בתי חרשת למניות", ומן הנמנע "להפיץ את בעלי המלאכות והאומניות" בפנים רוסיא, באותם הדרכים שמציעים הסופרים. אבל תחת זאת לא מן הנמנע הוא ליסד בתי ספר להרבות חכמה ודעת — ואולי גם מוסר ומדות טובות — בעמנו. . . אמת, כי אם אין קמה אין תורה, אך הלא התחכם עמנו לקיים את התורה אלפי שנה מעוני. ואולם אם אין תורה, לא יועילו גם קמה וגם סובים.

רבי־קרוב.

מכתב אל העורך.

אדוני העורך!

(א) בחוברת הראשונה לכרך ג' הדפסת מאמר מאת אחד מסופריך התמיריים בשם "חשבונה של ספרותנו", שנראיתו הוא בא להלחם מלחמת-מגן נגד הצעירים, אחרי כי "אין מן הראוי לחבק ירינו בעצלתים ולחכות עד כי יכבשו הסופרים האלה את עולמנו"; ולבסוף הוא אומר, שאינו מסתפק רק במלחמת-הגנה כלבר, אלא ברצונו "להתגרות בהם מלחמה".

הדבר מובן מאליו, שהמלחמה היא מלחמת מצוה, מלחמת חובה; אבל תם אני ולא אדע, אם אלה הם תכסיסי מלחמה רצויים, לקרוא את "האויבים", מפורש או בין השטין, בשם משוגעים, בעלי אלכוהול ומורפיום, אנשים שלא נתעכלו ידיעותיהם במעיהם כראוי וששאבו תורתם ודעתם את היהדות ואת עם ישראל מספורי סופרים חדשים, ולא מן המקור בעצמו, כמו "זקני בית המדרש".

בעיקר הדבר אמנם נוהגים רבים להשתמש בתכסיסי-מלחמה כאלה: את הנביאים יקראו בשם "משוגעים אנשי הרוח", את החפשים בדעות — "אפיקורסים", את היראים — "בעלי הויה", ואת הדורשים תקונים — "מהרסים". אבל כשאני רואה דרכי מלחמה כאלה ב"השלח", כלומר במכתב-עתי היוצא לאור על ידך, חושב אני שיש לי רשות להתפלא על זה מעט...

(ב) כן אתה אחראי בדבר, שנתת לנלות פנים בדבריני במזיד שלא כהלכה ולטעון על דברים שלא אמרנום כלל.

נימשה, טלסטוי, איבסן והויפטמן. על השמות הללו חזור סופרך, כאילו באנו לכפות על הקהל שיטת האנשים האלה כניגית. היום אנו עובדים את האלילים האלה ומטילים אותם על הצבור הישראלי; "ולפי ההגיון הזה אפשר שיקומו אחרים וישענו, כי כל סופר עברי שאינו מודה בחשיבות זולה אינו סופר לאומי". בעוד שכמוני יודע אתה, כי לא במחשבות אלה ובשמות אלה עסקינן, רק במחשבות בכלל, רצוני בהיתר המחשבה על עסקי אנושיות בתחומי ספרותנו העברית.

אתה אמרת: עברית בעברית! וכל מי שנפשו חשקה בתורה אחרת ילך וירעה בשדה אחר... ואנחנו אמרנו: מפתחים אנו משדה אחר זה, יראים אנו את הקרע המסוכב מכל התגבלות ספרותנו ביהדות כלבר.

אנחנו לא אמרנו שספרותנו העברית עזובה מפני שאין לנו סופרים כפלוגי או פלוגי, רק אמרנו, שעזובה היא ע"י אותה הקריאה: "עברית בעברית!". תחת הצורך הגדול לטעת בה מה שיוחסר לה, כספרות שאר אומה ולשון, רק על דבר הרחבתה

על כל צרכי האנושיות דברנו, כאשר אנו רואים רק בזה את האופן היחידי להארכת ימיה, ובאופן שכנגדו — הפסקת ימיה . . .

סופרך הנכבד חושב את הצעירים ל"נביאי השקר". ולפי דעתנו אין נבואה יותר מתעת מזה, שאינה מתבישת לקרוא בריש גלי: "לפי השקפתי, ספרותנו עתה הולכת ומשתלמת"; כאלו אין אנו רואים ויודעים כלנו את נפילתה מיום ליום, את אפיסתה והרחקתה מנכולה את קוראינו הטובים.

בתקופת ההשכלה שלפנינו היתה ספרותנו כלי מבטא לרצוננו ולשאיופתינו. בה מצאנו מה שחפשו בלבבנו, בה השתלמנו, פקחנו עינינו, שכללנו את מעמנו ומחשבותינו. ומה אנחנו מוצאים בה עתה? איזה יחס ישנו עתה בין מה שיכתב בספרותנו ובין מה שירחש לבבנו? אנחנו הלכנו לפנינו, והיא לאחור . . . אנחנו מחבקים ורועות עולם והיא מתחמקת בקרן זווית . . .

ואנכי חושב שגם אתה תודה, שדוקא עתה הגיע השעה שישמע בספרותנו הד קולנו, צערנו ותקותינו, איני מתבייש לומר גם — הלומתינו.

(ג) חושב אנכי לתמימות יתרה או לקוצר-ראות לחשוב כל "המהלך החדש" עתה בכל ארצות המערב, שיסודתו עמוק עמוק בצרכי הנפש המתחדשים, בערכי החיים החדשים ובהתנאים החדשים של חיי החברה והיחיד — לחשוב את המהלך הזה למין תנועה מלאכותית העשויה בידי חמשים בחורים, "יושבים בכתי הקהוה בברלין" . . . ולו באמת היינו רק תלמידי "הומן הגדול" הזה, שבו אנו חיים ונהנים מהרמתו את רוח האדם והגדילו את עשרו הרוחני — אין לנו להתבייש כל עיקר. אבל עוד מרחיק אני ללכת והנני אומר, כי קרוים אנחנו, לפי מצבנו הנפשי והלאומי עתה, לא להיות תלמידים בענין זה, כי אם לעמוד בראש התנועה, כאשר אנחנו היחידים עתה החיים בתנאים מסוגלים לזה כל כך.

מלחמת העבר והעתיד אצלנו, שנוי המרכז בעולמנו, מיהדות מפשטת ליהודים בפועל, שנוי ערכי חיינו, מחשבותינו ורגשותינו, כל מה שיפשה עתה בלבבנו וכל מה שיפרג בערפלי צערנו ותקותנו — הכל, הכל קורא אותנו לחיים חדשים ודורש מאתנו ספרות חדשה.

אין אנחנו יכולים עוד לכלכל את רוחנו במוזנות אבותינו, כאשר אנחנו הננו עתה בני אדם אחרים, דור חדש עם רגשות ומחשבות חדשות. בחיינו מתחלת עתה תקופה אחרת, השונה מאד מן "יום הארוך" של י"ח מאות שנה, ובוה יש די לעשות אותנו לאנשים העומדים בראש המהלך החדש.

אנו מרגישים, שגדופים כאלה המושלכים עלינו: "ענינים מכוסים בעלטה", "ענינים שבהם לא נודע היכן תסיים הבינה הישרה והיכן יחל השנעון", "דברים שאין להם שחר", "שנעון פשוט", או "דברים שיצאו מגדר הספרות ונכנסו בגדר הפסיכיאטריא" וכו' וכו', גדופים כאלה, שבקייאם אנחנו בהם בימי נורדו, — כלם אינם יכולים לעמוד מול רגש אחד אמתי הנושב באיזה נפש בודדת ישרה.

אנו חושבים את הקללות והצעקות האלה לאותות איי-יכולת ואי-הרגשה, לחשבונות אנשים שאינם יודעים היכן יסיים ההוה ויתחיל העתיד, לדברים יוצאים מגדר הספרות ונכנסים בגדר כתבי-פלאסטר.

ועוד הפעם אני מתפלא למצוא דברים כאלה ב"השלח" שלך.

(ד) אנו מרגישים, שדוקא אתה, אדוני העורך, אשר סופרך הנכבד חושב אותך

במאמרו לאחר מחסירי העבר שלנו, — אתה היית לנו לעינים בכירור יחוסנו להעבר שלנו ולהפסד הגדול שגרם לנו בנדישת הסאה . . .

אין אנחנו יודעים, עד היכן בקי סופרך זה כך ובמשנתך. אבל אנו זוכרים היטב היטב את דבריך במאמרך „תורה שבלב“ (על פרשת דרכים ע' 111) על אודות „עם הספר“, שהוא „עבד הספר, עם שפרחה נשמתו מתוך לבו ונכנסה כולה לתוך דרכים שבכתב“, עם אשר בו הספר „אינו בא להעשיר את הלב בכחות חדשים, כי אם, אדרבא, להחלישו ולהשפילו עד שלא יעיו עוד לפעול ולהתפעל בכח עצמו ולפי צרכיו אלא הכל רק באמצעות הכתב; עד שכל חיוון טבעי או מוסרי המסוגל לעורר איזה תנועה בלב מוכרח להביא אתו הסכמה שבכתב על שהרשות נתונה לו לעשות זאת, ונס אז אין ההתעוררות עוד פשוטה וטבעית, כי אם לפי תכנית מיוחדת, מלאכותית, הקבועה ומוגבלת מראש . . .“

אנחנו מרגישים היטב, מה טיבו של הלב אשר הגיע להכרת אפסותו המוחלטת והשתעברותו הנצחית אל הכתב, „מה טיבה של האומה אשר אצלה „קול אלהים בלב האדם אין לו עוד שום ערך ואבטוריטט כשהוא לעצמו, וככל שאלה משאלת החיים לא הוא המכריע, אלא נתי ספר ונחוי . . .“

ובכן אומרים אנחנו: לא נתי ספר ונחוי! נשיב קול אלהים ללב האדם! נשיב לעמנו את הירות המחשבה, את היחס הישר אל הטבע, את עצמותו . . .

ה) אין אנחנו באים בטענה — עדרות סופרך הנכבד — על החכמים העוסקים בחקריי קדמוניות וספרותנו העתיקה, לאמר: מה העבודה הזאת לכם? רק — מה העבודה זאת לנו? הן אמנם, בשעה שנשמעו הוכוחים בגרמניא עיד הספרות, ישבו חכמים וחקרו לא רק בקדמוניות עם גרמניא, אלא גם בקדמוניות עם אשור ובבל, ולא היה מי שלגלג עליהם. אבל אותם חוקרי הקדמוניות ידעו היטב, כי עבודתם היא רק בעד יחידים-סגולה ולא בעד כל העם, הדורש מזונות אחרים. ומעולם לא עלה על לבם להביט על גטה ושילר בקלות ראש, כמו שרנליים חכמי ישראל לחשוב את יליג' ורפ"ס ללצים פשוטים, כותבי „מעשיות“ . . .

אם להוקנים שבנו אין חפץ בעבודתנו, ולא ימצאו בה דברי טעם — אחת היא לנו: אנחנו לא נדרוש אל המתים, חיים אנו חפצים, חיים הויים, לפי צרכי נפשנו עתה, בעולם הזה שאנו שרוים בתוכו.

אנחנו לא נשאל מה שאמר הנאון שייר בהקדמתו לספר תשובות הגאונים . . . את לבנו אנחנו שואלים, את צרכי חיינו . . .

ואתה, אדוני העורך! הן נתת מקום בעתונך לאלה הוקנים להתגרות בנו מלחמה. טוב הרבר! למלחמה אנחנו נכונים. אבל בטרם כל על הלוחמים לדעת במה הם נלחמים ולבלי לגלות פנים שלא כהלכה בדברי מתנגדיהם.

במראה מקום למכתבי שייר וכו', בקללות ותחנונים יחד, באזהרות וגדופים לא יעצרו בעד הרוח החדש הנושב בנו. אם למלחמה — הננו!

ברגשי כבוד ויקר

ד"ר מ. י. ברדיטצבסקי.

הערת העורך. כתור סופר כבר גליתו דעתי על הענין הזה פעמים ושלוש („חשלה“ I) ואע"פ שרואה אני מרבירי שני הצדדים, כי לא נכנסו דרכי ללבם, וגם, כמדומה לי, לא קראום

בשום-לב; בכל זאת לא אחשוב לנחוץ להזור ולאמורם „במלות שונות“. אבל בתור עורך איני יכול לעבור בשתיקה על האשמה הכפולה שטפל עלי בעל המכתב.

(א) לחנם רואה הוא „תכסיסי מלחמה“ בלתי הגונים באותם הכשויים שהוא מביא מתוך המאמר „חשבונה של ספרותנו“. יותר מראה כ„תכסיסי מלחמה“ מה שהוא עצמו מתיצב פה בתמונת נרדף, נעלב ואינו עולב; בעוד שכאמת לא אותו ואנשי בריתו, בתור סופרים פרטיים, קרא בעל המאמר בשם „משוגעים“ וכו', כי אם על אותה השיטה הספרותית שנתפשטה בעת האחרונה בין העמים ומתפרצת גם אל ספרותנו — עליה הוציא משפט, כי נראים בה סימני שגעון והיא מביאה לידי שכרון רוחני. והמשפט הזה נשמע כבר לפניו מפי נרדרו, ולא בתור „תכסיסי מלחמה“ הבאים רק בשביל להשפיל כבודם של סופרים ידועים, כי אם באמת ובתמים, על יסוד ראיות מדעיות, לקוחות מן הפסיכולוגיא והפסיכיאטריא. ועל כן אינני חושב שתהא חובה על העורך, או אפילו רשות, לסתום פי הסופר המאמין באמתות דעה זו ולבלתי תת לו לקרוא את ההזיון הספרותי הזה בשמו האמתי לפי דעתו.

(ב) זרה ביותר היא החובה השניה שממיל בעל המכתב על העורך: להשיג על סופרים שבוכוחיהם לא יגלו פנים בדברי חבריהם שלא כהלכה! תמה אני אם ימצאו באיזו ספרות סופרים הגונים שיסכימו לתת בידו עורך „חרב פיפיות“ של „צנזורא“ כזו. בכל אופן יכול היה בעל המכתב לראות — ולוא רק ע"פ המאמרים השונים שבאו ב„השלח“ בשאלה זו שהוא עסוק בה — כי עורך „השלח“ אינו נועל דלת בפני סופריו אף בעת שלפי דעתו הם מגלים פנים שלא כהלכה בדברי עצמו. . .

ואולם בענין שלפינו יש עוד דברים בגו, והמחבר הנכבד יסלח לי אם אפרשם פה, כי דבריו מכריחים אותי לזה. הסופר מן „הצעירים“ אשר אסר ראשונה את המלחמה הזאת ואשר עד כה רק הוא לבדו מכל חבריו נסה גם לחיות נאה מקיים ולהביא בידיו את „האנושיות“ לספרותנו, — הסופר הזה „אנושיותו“ מתובלת באמת בתורת „אדם העליון“ ומלאה „רויזן דרויזן“ שאין השכל הפשוט סובלם (כמו שנראה בכל מה שגדפם ממנו עד כה בכתבי-העת שאינם חוששים לדברים כאלו), עד שלפעמים נקרא ונשתומם ונשאל לעצמנו, אם יש כעולם אדם אחד, וגם המחבר עצמו בכלל, שיוכל לפרש לנו את „הסודות“ האלה. ובדעתי כל זאת, חשבתי באמת, כי רשות לבעל המאמר הנדון ללמוד סתום מן המפורש ולשפוט על פי זה, כי היא היא „האנושיות“ שהצעירים האלה מתמרמרים על חסרונה בספרותנו ושהם מתעתדים לזכותנו בה.

ענינים שונים.

יהודה ליב דאוידאָוויטש (בן-דוד).

ביום השבת, ז' טבת, נאסף אל עמיו בבית החולים העברי באודיסא, בשנת הארבעים ושלוש לימי חייו, הסופר היודע לכל קוראי כהיע העברים, יהודה ליב דאוידאָוויטש (בן דוד). במותו אבד לספרותנו עובד חרוץ ורב פעלים, סופר בעל כשרון, עשיר בהשכלה כללית ויודע לאשורו את הענין שבחר לנושא עבודתו הספרותית. מות סופר כמוהו אבדה היא גם בכל ספרות אחרת. אבל עוד יותר תגדל ערך אבדה כזו בספרותנו, אשר רוב סופריה הם דילטנטים, סופרים לפי שעה, האוהבים להסתפק במאמרים כוללים, שאינם דורשים לא עבודה ממשית ולא ידיעה רחבה בהענין המדובר, ומעטים הם הסופרים שאומנותם בכך, המעמיקים חקר באמת באחד מסעיפי הדעת ומעשירים את הספרות, אם לא בגדולות ונצורות, פרי רוח יוצר חדשות, אך למצער במבחר תוצאותיה של הספרות הכללית האירופית, אשר יתעסקו בה בשקידה ובעיון ויודעים לבחר מתוכה את הראוי לנו לפי רוח עמנו ולפי תנאי חיינו בעבר ובהווה.

המנוחה היה אחד הסופרים מהמין האחרון, ובהעדרו פתאום בלא עת הוקטן עוד יותר המספר הקטן של העובדים החרוצים והמועילים האלה, אשר עבודתם כל כך נחוצה לספרותנו . . .

לא בשושנים היו סוגים חיי המנוח. שלשלת ארוכה של טלטולים, של פגעים רעים, של עוני ודחקות — אלה היו חייו מיום עמדו על דעתו עד רדתו קבר, ולולא הונן המנוח ברוח כביר שואף תמיד לחיים ולדעת, לתנועה ולהתפתחות, כי אז כבר ברע נפל תחת תהפוכות הזמן האכזרי, אשר תמיד רדפהו ולא הרפה ממנו; אך בשאפו תמיד קדימה, עצל כח להתגבר על כל המכשולים שחסמו לו את דרכו בחיים, ולמרות הרעות והתלאות בחייו הגשמיים, התרומם ברוחו וילמד, וילמד, ויתפתח, וישתלם, ויהי לסופר מצוי, אשר הקוראים שתו בצמא את דבריו.

מווילנא, ירושלים דליטא, מקור התורה וההשכלה היהודית, היה מוצאו. אין ספק, כי נפשו הנוחה להתפעל קבלה השפעה מיוחדת באביב ילדותו מאוירה המיוחד של ווילנא רבתי, ונרעיני היהדות הושרשו בקרב הנפש הרכה פנימה; אך בהיותו, לפי מצב משפחתו ואופן חנוכו, רחוק מהשרדות העליונות של היהדות הרוחנית בווילנא, הלך שבי

לפני רוחות מן החוץ, מעולם ההשכלה הכללית, אשר כבשו אותו כמעט כליל, ולהם הקדיש בראשונה את מבחר שאיפותיו וכחותיו הרוחניים. הספרות הרוסית ואידיאלי בני הנעורים מעם הארץ באותה העת היו המניעים הראשים בהליכות חייו אז. המנוח לא היה ממין האנשים האוהבים להסתפק בנאומים יפים בסתר אהלם, ואחר שהרעות אשר נתפשטו אז בחוג בני הנעורים לקחו את לבנו, עבר מדברים לפעולה, וכל ההרפתקאות שבררך לא כבושה זו לא הניאו את לבו מעבוד עבודתו על שדה טובת הצבור לפי מושגיהם הקיצוניים של בני חברתו אז... שנים אחדות היה נע ונד בחו"ל. אחרי כן עבד בצבא, למד ראשית חכמת הרפואה ויהי לחובש, כתב מאמרים בכתבי העתים הכוללים, נסה את כחו בתור מוזר, היה למורה בבית איש פרטי באחד הכפרים, וכה עבר מנגלגול לנגלגול, עד שלבסוף בא לעיר אודיסא, והוא אז כבר בשנות השלשים לימי חייו. מקרים שונים הביאוהו לחברת המשכילים העברים, רובם סופרי שפת עבר, ופעולתם עליו היתה יסודית ומחלטת, אשר שנתה לנמרי את צורתו הרוחנית ואת חוג עבודתו ודעותיו. ידעוהו בשפת עבר, שרכש לו בנירסא דינקותא בעיר מולדתו ווילנא, היתה קלה וקלושה, אך כאיש מהיר וחרוץ החל תיכף, כבואו לאדיסא, לכתוב קורספנדנציות לכתבי העתים העברים, ואם כי מצד הלשון והסגנון היו פרי בוסר, אך בכל זאת ניכר היה גם אז, כי דבר לבו עם סופר מטבעו, איש שנוצר להשתמש בעט סופרים. מני אז הננו רואים אותו הולך ומשתלם ועושה חיל בתור סופר עברי. את לחמו הוא מוצא בדחקות מהוראות שעה, אך למרות חיי העוני לא יפול לבו עליו, ומבלעדי עבודתו התמידית, לרכוש לו ידיעת שפת עבר וספרותה ככל עמקה, הנהו לומד גם לשונות אחרות: אשכנזית, צרפתית, אנגלית, והוגה בשקידה בספרותיהן. לאט לאט, הודות להריצותו ולעבודתו הפוריה, הנהו פושט מעליו צורת הקורספנדנט, כתבן של מקרי יום, והוא מתיצב נגד עינינו בתור סופר דעתן ומבקר בעל טעם. הוא שם לילות כימים והוגה וכותב. הספר והעט הם לו ראשית ואחרית הכל בחיים ובהם ימצא נחומים מעניו ומרודו. בשנים האחרונות הוא שם פניו ביחוד לחכמת הפדגוגיא וקורא ושונה כל המתיהם לה ככל הלשונות הראשיות המתהלכות באירופא. מאמריו שכתב במקצוע זה ב"השלה" משכו עליהם עיני כל המבינים. נגד עינינו עומד עתה במלוא קומתו סופר בהמובן השלם, האירופי; שפתו היא מדויקת וברורה, מלאה נאומים אוריגינליים, לרגלי הרעיונות החדשים, הלוקחים מגדולי החוקרים, וציריכום היו להתלבש בשפת עבר ולקבל צורה מורחית-מערבית; הרעות שהוא משמיע במאמריו מצטיינות בחגיגון הבריא ובסדר הצעתן ע"פ השתלשלותן הטבעית, ובהשקפה קלה נראה, כי לא "סברות הכרס" משמיע לנו הכותב, רק רעיונות מדעיים, אשר אם גם אינם ילדי רוחו, אך רכש אותם כדבעי וידע לסגלם לרוח שפתו ולארחות חיי עמו. — ומה נחוצים ומועילים מאמרים כאלה, ביחוד בספרותנו העניה...

רק זמן מועט בערך ראינו אותו בתור סופר שלם, מעת שנשורנו הספרותי התפתח כל צרכו, ולפי פרי עבודתו שהעניק לספרותנו בהעת הזאת יכולנו עוד לקוות ממנו הרבה לעתיד, ובמשך הימים היה בודאי תופס לו מקום נכבד בספרותנו והיה נחשב על הסופרים היותר חרוצים והיותר מועילים, — אך בא המות והכל נגמר! שחפת הגרון הרביקתהו, ואחרי התהפכו על ערש דוי במשך ירחים אחדים ירד דומם בדמי ימיו.

ימתקו לך רנבי עפרך, חבר עובר ואובר! לא לחנם היית: עמלת, חשבת, למדת ולמדת, — ומה יש לאדם עוד בחיים? ע.

מעבדות לעבודת.

בגליון הראשון לשנה החדשה נדפסה ב"המגיד" באותיות גדולות "שמועה משמחת" בשם "להתודע ולהגלות", וזה לשונה:

"בהגיע לאזני חברתנו* השמועה המשמחת כי כ"ק הצדיק הנשגב שליט"א מטשורטקוב מחבב את מעשה ישוב ארצנו הקדושה בלב ונפש, שלחה חברתנו אל כ"ק המשה צירים נכבדים... והמה נוכחו לדעת, כי אמנם נתון הצה"ק שליט"א לרעיון ישא"י בכל לבו... ויואל כ"ק הצדיק שליט"א להראות לעין כל כי משתתף הוא במפעלי חברתנו וחפץ באשרה וקיומה, ויתן ידו לחברתנו (מניה אות 2600), ויקח על שכמו את המשרה הקדושה לשום עין פקוחה על עניני חברתנו הנוגעים בדת: א) למנות — בעת הצורך — רב ושו"ב במושבתנו, אשר הננו עוסקים בישובה; ב) להשגיח על הנבחרים להתנהל במושבתנו, ולחזות דעת קדשו עליהם אם ראויים הם להאחז בה עפ"י התנהגותם בדרך התורה והמוסר; ג) גם נכון הנהו לפקח על דרכי בני המושבה — העומדת להוסי בקרוב בעז"ה — בתורה ומוסר, בעזרת אחדים מרבני אה"ק תובכ"א" — טרנוב, בצום העשירי, אלף שמונה מאות עשרים ושמונה לחורבן בית מקדשנו. בשם החברה: אברהם בן אהרן ד"ר זלץ, משנה לנשיא. זכריה מענדל שפירא, המזכיר".

ובכן, שמחים הם חובבי ציון בגליציה על כי הועיל כבוד קדשו לקנות מחברתם את המניה 2600 (המניה היא בת עשרה פלוין!) בגלל שלשת התנאים הקטנים הללו; והם משיאים משואות ומבשרים את הכשורה הזאת לכל ישראל, כי מעתה יבוא לציון גואל אמתי ויתקרבו כל הלכבות לבנין לאומי עדי עד.

ואנכי, אשר תמים דעים הנני עם "אחריהעם": כי, מכל המטרות הגדולות שחבת ציון שואפת להן, רק אהת היא לע"ע שבכחנו להתקרב אליה באמת במדה נכונה, והיא — המטרה המוסרית, לשחרר את עצמנו מן העבדות הפנימית... (השלה II ע' 568) — אנכי מרשה לי להשתמש בלשונו שם ולאמר גם אני: כדד אנכי מרגיש א"ע בין אחי אלה, כאבל בין ההתנים.

אחריהעם יאמר שם עוד: "כמדומה לי ששאלה עוד יותר קשה היא [מהשאלה, אם אפשר יהיה להשיג הסכמת העמים ליסוד מדינת היהודים], אם, לו באה ההסכמה הזאת, היינו אנחנו, במצבנו המוסרי עתה, מוכשרים לקבלה... ולא זו בלבד, אלא שאפשר להטיל ספק גם בעצם הדבר, אם בהוסד מדינת היהודים בומננו... היתה לנו רשות לאמר, כי נפתרה שאלתנו בשלמותה והאידיאל הלאומי הושג". אבל אנכי חושב, כי אין כאן מקום לספק ולכמדומה לי, כי ברור הדבר, שבראש וראשונה צריכים אנו לשחרור מוסרי מהעבדות הפנימית. רוחנו הסגור והכלוא מדור דור צריך שחרור למפרע, כטרם נהיה מוכשרים לשחרור חברותי ומדיני. לא מבחנין צריך הדבר להתחיל אצלנו, אלא מבפנים, עמוק עמוק בחיינו, במחשבותינו, ברגשותינו ובתכונותינו. וכטרם יעשה אותו דבר יסודי בעולמו של ישראל, גם כשנהיה בני-חורין בחברה אכתי עבדי אגן כנפש וברוח...

רוצה אני להאמין, שכל אלה, אשר לבם ינהה עתה אחר תחית האומה והתנערותה משפלותה, שואפים המה להוציאנו מאפלתנו בחומר וברוח, להניח אבני-יסנה לבנין קולטורה חדשה ישראלית שתרים את רוחנו אל על. וע"כ תמה אני אם תנאים כאלה מ"שליט"א זה וכדומה הם הם אותם האמצעים המסוגלים להגיענו אל התכלית הרוממה הזאת; תמה אני אם "הזת דעת קדשו" על פלוני ופלונני, כי "ראויים הם להאחז בא"י ע"פ התנהגותם בדרך התורה והמוסר", והשגחתו של "כ"ק בעזרת אחדים מרבני אה"ק" על

* היא חברת "אדמת ציון" העוסקת ביסוד "קולוניא גליצית" בא"י.

"דרכי בני המושבה בתורה ומוסר" — תמה אני אם כל זה מסוגל לתת לנו אותם האנשים הדרושים לנו לבנינו החדש, אותו הדרור המוסרי — בעל חירות הרוח — שאנו מבקשים.

חושב אנכי, שבני המושבות, העומדות להוטר בקרוב בעו"ה, צריכים להיות דוקא אנשים שאינם מוכשרים להכניע רוחם תחת השגחת אחרים על דרכם; וע"כ לא אוכל לשמוח עם השמחים האלו והנני כאבל בין החתנים . . .

הנני מתאבל על כי האנשים האלה, בתמימותם היתרה, מוכרים את המטרה האחרונה שלנו, את נפשנו וחירות-רוחנו, בעד נזיד-עדשים. כי אמנם נזיד עדשים הוא התועלת החמרית, אשר אולי תצא להקולוניא הגליצית מברית-כרותה זו, לעומת ההפסד הגדול שאנו מפסידים עי"ז ברוח... אנו מתאבקים עם "העבודת הפנימית" ושואפים לצאת לחירות, והמה מעמידים אותנו תחת השגחתו של כבוד קרושתו!

היודעים התמימים האלה מה טיבה של השגחה זו? אלו ידעו והבינו, מסופק אני אם גם הם היו שמחים על הדבר . . .

מ"ב.

השד-חנם.

המשורר הקדמון ר' שלמה דאפיירה, בן ר' משולם בן שלמה, היה משורר נשגב בימיו ושר שירים רבים ועשה הרבה פיוטים, גם חבר ספר אמרי נואש על שמות הנדרפים, ושמו היה נודע מאז בישראל לכבוד ולתפארת. אולם בשנת תר"א כתב שד"ל אל צונץ, כי ידירו אלמנצי קנה כ"י כולל שירים רבים, ובתוכם שירים להמשורר אנשלמה דאפיירה, וזה ר' אנשלמה או דון שלמה, נשתמד לאחר שבעים שנה, ואז כתב הבתים האלה: אם שכחך נפשי ידידים וכו', וזאת תשובת דון ויראל: בת צור כוונה" וכו'.¹ ואחריו בא זה לא כבוד הד"ר אהרן קאמינקא ואמר, כי מתוך שני מכתמים, שמצא בכ"י בבריטיש מוזיאום, נראה שהמיר שלמה דאפיירה את דתו בסוף ימיו, ואלה הם ככתבם וכלשונם בקובץ ההוא (אשר, כנראה, הוא מכ"י אלמנצי שבא ללונדון): שירים ששלחם אנשלמה דאפיירה, כשנשתמד לאחר שבעים שנה, לידי דון ויראל: אם שכחך נפשי וכו'. תשובה מדון ויראל: בת צור כוונה וכו'. והמכתמים האלה כפולים שם, והכתבת עליהם בפעם שנית: לדון שלמה דאפיירה שנשתמד לאחר ע' שנה. ומה נאמר ומה נדבר, יאמר הד"ר קאמינקא. אחר שני העדים האלה? בכל זאת יש עוד לחקור בדבר הזה. עכ"ד בקצור.²

אבל זה שנים אחדות הקרה ה' לידי על ימים אחדים כ"י יקר ישן נושן בכתיבה ספרדית, ובו קצ"א דפים בתבנית שמינית, וכולל מליצות ושירים מר' שלמה דאפיירה. ומצאתי בכ"י ההוא, בס"י כ"ב, שיר גדול מרש"ד המתחיל: הט אוניך שיב וכו', ועליו נאמר בזה"ל: שלחתי לחכם המופלא מאישתרי אישטרוק רמוך [מפראנה]. ומתוך שירו זה נראה, כי אישטרוק רמוך היה רופא, גם משורר נשגב בשפת עבר, ואז היה כבר איש בא בימים, ולבו נעצב מאד על כי קרבו לו ימי הוקנה, אך ידיר נעוריו רש"ד דבר בשירו ההוא על לבו לנחמו מעצבו, ואמר לו כי יקח העש בידו ויכתוב שירים, יען שיריו כשושנים מבלי קוצים, ובוה ילחם נגד מחלת שיבתו. עוד יש שם אנרת שכתב

¹ ע"י אגרות שד"ל צד תשל"ד.

² ע"י במו"ע החוקר מאת ד"ר פוסק, שנה ב' הוב' א' צד כ"ג.

רש"ד לידידו רמוך, בה הגיד לו, כי שר צבא השיבה נגע גם בו, ורק בואת ימצא נוחם לנפשו, כי ידירו החכם השלם רמוך עומד על ימינו, והוא יאמין את רפיון ידו. והכתובת של רש"ד על האגרת הזאת היא כך: "לבעל הלשון רב פעלים, בפעלים ושמות ומלים, חן שפתיו ונבר חיילים לפני גדולים, לראש וקצין על כל מושל, ועל מושל משלים"³. ואמנם הרופא רמוך ידע פרק בשיר, כנראה מן נוסח המצבה שעשה, בשנת ה"א ק"ם, על מערת אחיו, רבי יום טוב רמוך, והוא:

מֵה־יָפִית וּמֵה־נֶעְמָת
פָּנֵי דָרְךָ, פִּתְחֵי שַׁעְרֶךָ,
בְּךָ מִבְּחַר קִבְרוֹת אֲחֵינוּ.
יְדַעֵי כִּי עַל יוֹם מָוֵב בָּאנוּ⁴.

בשנת קנ"א, כאשר החלו בספרד הגזרות הרעות על היהודים ונמשכו שם הרבה שנים, אז עבר על הרופא רמוך רוח אחרת, כנודע⁵, והמיר את דתו לעת זקנתו והסב את שמו לפראנסיסקו דייש קורני והצר לישראל מאד ודבר עליהם קשות לפני העמים⁶, גם כתב אז מכתב מליצה בשפת עבר המתחיל: נפשי איתך מאז וכו', אל ידירו מכבר הנשיא אנשלתיאל בונפוס, כמהתל על התחוקו כמעוז ולא עבר בין הגזרים, והתם את מכתבו בזה"ל: לפנים בישראל לא ידע אל, פראנסיסקו דייש קורני, והנשיא אנשלתיאל השיבו בדברים רבים ולא עצבו, אולי מפחדו, או מאיזה סבה אחרת, אבל החכם ר' שלמה בונפיד קנא לכבוד ה' והשיב לו כהוגן ובטוב טעם ודעת.

והנה בכ"י הנוכח, הכולל שירי רש"ד, מצאתי שם, בס"י מ"ב, שני המכתמים האלה, הנוכחים מקודם, אך נכתב שם בראשם בזה"ל:

למהר"ר שלמה דאייפרה בהתנכרות באוהבים:

אִם שִׁבְחֶךָ נַפְשֵׁי יְדִידִים עַד הַלֹּם וּתְהִי מִנִּי אֶמֶת נְעֻדְתָּ.
שִׁבְעִים שָׁנֵי חַיִּי, כְּשָׁנִים נִשְׁבַּחָה בַת צוֹר, וּבִשְׂוֹר הִיְתָה נִחְקָרְתָּ.
לְכֵן קָחִי כְּגֹזֵר וְסָבִי עִיר, וְשִׁיר הַרְבִּי לְמַעַן תִּהְיֶינִי נִזְבָּרְתָּ.⁷

חשובת דון ויראל אליו: מפני חמת המציק סוגרו עד הנה דלתי רנני, אך עתה הלאני המשורר בחטאתו אשר חטא על הנפש, עלה באוני ויגעו אמות ספי סרעפי לבכי למשול משלים, כי קנאתי בהוללים:

בַּת צוֹר בְּזוֹנָה נִשְׁבַּחְתָּ, תֵּף לְקָחָה בּוֹ סוֹבְבָה עִיר לְהִיזֹת נִזְבָּרְתָּ.
כֵּן נַפְשֶׁךָ מַעַל אֱלֹהִים זָנְתָה הִיְתָה כְּפָרָה סוֹרְרָה סוֹרְרְתָּ.
עַל כֵּן שִׁבְחֶךָ יְדִידֶיךָ, לְקַץ שִׁבְעִים שָׁנֹתֶיךָ כִּמְתַנְבָּרְתָּ.
זוֹנָה! קָחִי כְּגֹזֵר וְעִירֵי דְבָרֵי שִׁירֹתַי, וְאוֹלֵי תִהְיֶינִי נִשְׁבָּרְתָּ.⁸

³ עיי' המזכיר שנת מ"ו צד ק"ט.

⁴ עיי' בס' חקקי אבן מואת כרמולי צד כ"ז ס"י י"ט. ולא נעלם ממני מה שכתב רמ"ש¹ בהמזכיר לשנת מ"ו צד ק"ט. אבל מה לו לכרמולי פה לשקר?

⁵ עיי' קובץ ויכוחים ס"י ב', גרין גד"י חלק ח' צד פ"ג.

⁶ עיי' רשימת גיבווער צד תרע"א ס"י י"ד.

⁷ הנוסח פה בסוף טוב יותר מהנוסח בכ"י אלמנצי, והמכתם נוסד על הכתוב בישיעיה כ"ג מ"ו.

⁸ ע"ד הכתוב (בראשית כ' מ"ז): כי שכר שכרתיך וגו'.

וכונת הדברים לדעתי כך: אחרי שבגד הרופא רמוך בעמו, עוב אותו רש"ד ירדו מאז לגמרי, ולא רצה לבוא עוד עמו בדברים, וכאשר כתב רמוך להנשיא אנשלתאיאל מכתב בעזות מצח, כן עשה רמוך ג"כ את המכתם הראשון: אם שכתוך נפשו וכו', ושלחו לרש"ד להוכיחו על התנכרות באוהבים, ואיך עוב את ירדו מנוער, ואף כי מפני צוק העתים חדל רש"ד לשיר בעת ההיא בשירים, ככל זאת, בראותו את מכתמו של רמוך הנשלח אליו, לא יכול עוד לעצור ברוחו, ועשה מיד ע"פ חרוזיו ומשקלו את מכתמו הנפלא נגדו: בת צור כוונה וכו'. אך ירא רש"ד, או המאסף את שיריו, להזכיר על המכתם השני את שמו ושם רמוך, מאימת מבקרי הדת, גם ירא רש"ד לשלוח על שמו את מכתמו לרמוך, רק מס' אותו לרון ויראל, והוא שלח לרמוך המכתם ההוא. וכל מי שבקי במליצת רש"ד יכיר מיד, שהמלות: מפני חמת המציק וכו', הן מליצת רש"ד ממש, והנוסח כביי אלמנצי הוא בטעות, ועל ידו היה רש"ד בעיני עמו להרפה.

ולהראות כי דברי נכונים, אביא פה מה שמצאתי בכ"י ההוא עוד במקום אחר, כי רש"ד שלח שיר גדול לתלמידו דון ויראל בן לביא⁹, המתחיל: ביום אפו זמן וכו', והגיד בו לאמר: ונפעמתי לצרות הכללים, ועתה מפני עצמי אשבר כלי נבל כמו שבר נבלים, ורסן הדומיה על דל שפתי, ודמעתי כאשר הנחלים¹⁰; ודון ויראל בן לביא שלח לו שיר ודבר על לבו לנחמו, ובקש מאתו כי יתעורר לחדש עוד נעים ומירותיו. בשנת קע"ז ישב רש"ד במונסון, ושם עשה את מכתמו על היינות הרעים¹¹, וכאשר הניע לימי השיבה, ובניו ספו תמו, ועיניו חשכו מראות, אז שר את שירו הגדול, אשר קרא אותו בשם ילד זקונים¹², מלא מוסר ויראת ה'. כי היה רש"ד עד יום מותו יהודי נאמן לאלהיו ועמו.

דוד כהנא.

⁹ עיי' על אודותיו בהמוכיר שנה מ"ו צד ע"ח. ואם תלמידו זה הוא דון ויראל הנזכר מקודם — נעלם ממנו.

¹⁰ נמצא בכ"י הנזכר ס"י ח' ד' ל"ח.

¹¹ בכ"י הנזכר ס"י מ'. ועל המכתם הזה נאמר שם כך: גם אלה משלי שלמת דאפיירה ולה"ה.

¹² בכ"י הנזכר ד' קל"ה. ועיי' המוכיר שנת מ"ז צד ס"ז.

בתי מדרשות לרבנים.

מאת מאיר איש-שלום.

ב"השלח" כרך ב' (ע' 298) כתבתי: "מורה אני שהעת דורשת מאתנו למצוא דרך שיתעדו תלמידים מוכשרים לרבנות, אבל לא זו הדרך אשר הלכנו בו לחקות עמים אחרים. ואם ישאלוני איזה הדרך? הנני מוכן להשיב כפי אמונת רוחי."

והעורך הנכבד העיר על זאת, כי דברי תמוהים, מאחר שאין העסק באיזה ענין פרטי של יחידים שאין רשות לזרים להתערב בו בלי הסכמת בעליו ולהררש ללא שאלום וכו', וגם החכם הזה שבמאמרו הראשון פלט קולמסו איזה דברים המעידים על מה שבלבו, נרתע לאחוריו בראותו כי דבריו מצאו אזנים קשובות, והוא כובש נבואתו עד שיבואו וישאלוהו . . . אם אין הדבר תלוי אלא בשאלה — הננו שואלים!

על זאת אשיב: מימי לא אמרתי דבר וחזרתי לאחורי, אולם חוקו עלי דברי חז"ל (ב"ר סוף פ"ט): אפי' חזן הכנסת אינו נוטל שררה לעצמו. וכן לתוות דעה מבלי השאל בענין שהוא תלוי בדעת הצבור והפצו הוא גם כן נטילת שררה לעצמו. כי אין הנדון הזה דבר התלוי במשפט השכל לבדו, שאין צריך בו לאמר קבלו דעתי, רק להביא הראיות, ובהכרע הראיות תהיה דעת כל אדם שווה בו. חתוך הדין הזה תלוי בנטיית הלכות, מצד אחד ברוח הלאומית השוררת בנו אם רב או מעט, ומצד אחר כמעמד היהודים ומצבם בין שוכני המדינה אשר הם יושבים בקרבם, חוץ ממה שהוא תלוי בהכרת התועלת או הנזק אשר תלך העת בעתיד לאותו קהל היהודים, הרוצים או אינם רוצים ביסוד בית חנוך לרבנות. הלא ברין יאמרו לנדרש שאינו נשאל: מי שמך לאיש שופט עלינו? ומה גם שאי אפשר להרצות דברים בענין זה מבלי ננוע בבתים המיוסדים כהיום על פי המנהג שנוהג ובא, ומבלי המלט דברים אשר לא יאותו להם. אולם, כשאני נשאל, הרי אני מחויב להניד האמת כאשר עם לבבי, ואת חובתי ואת הנני לעשות פה.

אשא דעי למרחוק. אמרו (יומא כ"ח ב') בלשון ההגדה והפרותה: "אמר ר' חמא בר חנינא מימיהן של אבותינו לא פרשה ישיבה מהן, היו במצרים ישיבה עמהם . . . היו במדבר ישיבה עמהם . . . אברהם אבינו זקן ויושב בישיבה היה . . . יצחק אבינו זקן ויושב בישיבה היה . . . יעקב אבינו זקן ויושב בישיבה היה . . . אליעזר עבד אברהם זקן ויושב בישיבה היה". ושרשה של ההגדה הזו היא, כי כבר פרצו הישיבות בישראל בימי בית שני ובימי התנאים והאמוראים בארץ ישראל ובבבל עד שאי אפשר היה להם להעלות על דעתם כי היתה עת לישראל בלי ישיבה. והישיבות האלה היו מתקיימות ומתחזקות אחריהם בימי הגאונים ואחרי כן בזמן הרבנים הראשונים והאחרונים.

הרוח השוררת בישיבה היתה תמיד, כפי טיב הענין, על פי הרוח השוררת באומה עצמה. ורוח האומה היתה תמיד, מיום גלותה, כפי הרוח השולטת בעמים אשר פוזרה שוכנים בתוכם. אמור מעתה, כי בין עמים שוחריו חכמה ומדע התעסקו בישיבה בתורה בחכמה ובמדעים, אך בין העמים אשר הלכו בחשכה ואין איש בהם יודע מה, הוי' ממה שידעו כהניהם ונזיריהם, גם בני הישיבה לא ראו דבר הוי' מדי אמות של הלכה.

והנה מעת גלות ספרד כסה הארץ חשך ולאומים בערפל חותלו ובני ישראל ירדו מטה מטה, ועמהם גם הישיבה ירדה מטה מטה. תחת אשר היתה לפנים חכמה בתקופתה השולחת קרני אורה לכל בני ישראל במושבותם, נהיתה כמאור לקוי בחשכה גדולה, וכל באיה נהיו למשל ולשנינה, וקראו להם חסרי דעת מבולבלי מוח ועקשי רוח ונלוזים במעגלותם.

ואולם בדורות הקרובים שקדמו לנו ובדורותינו הפיצה החכמה את קרניה באהלי העמים ותהל גם במשכנות ישראל. אך מה היה גורל הישיבה? פנו לה עורף ויעזובה, עירו את האמבטי והולד עמו, ואם מימיהם של אבותינו לא פרשה ישיבה מהם, בימינו אלה פרשה מאתנו. ובצדק נוכל לקרוא אותם הימים: ימי חורבן הישיבות. והנה עומדים אנחנו כהיום על ערמות החרבות האלה, הבט כה וכה, מה לנו לעשות ואיך לשוב לכונן בתים לתורת ישראל וחכמתו. ושתי דרכים לפנינו.

הדרך האחת תפנה אל ימות קדם, היא הדרך אשר תלמדנו התורה באמרה: וזכור ימות עולם בינו שנות דור ודור שאל אביך ויגדך וקניך ויאמרו לך. ואם נעלה על זכרוננו ימינו מקדם ונשית לב להבין השתנות הדורות, הנה ינידו לנו אבותינו וזקנינו בפלישת ספריהם, מה לעשות לחדש ימינו כקדם. וזהו אשר אקרא אני התחדשות (רעפּאָרם). לאמר, לשנות מצורה של עכשיו לצורה שקדמה לה.

הדרך השנית היא ללמוד אל דרך העמים, איך יקימו המה להם כהנים ומורים, וכן נעשה גם אנו. וזו היא הדרך אשר בחר לו המיסד בית הרבנים הראשון בארץ אשכנז, ובעקבותיו הלכו שאר המיסדים בתי הרבנים, אלא שהם הוניהו את השם סעמינאר, לבלתי הזכיר את מקבת הבור אשר נקרו ממנה.

ועתה נדרוש ונחקור אחרי אלה הבתים, אם הם כאהלי יעקב, אשר נאמר עליהם: כנחלים נשיו כנגות עלי נהר, ותרגם יונתן: כנחלין דמיין דמתנברין, כן הינון בית ישראל יתבין עדרין עדרין מתנברין באולפן אורייתא, והי כנגיין שתילין על פרקטוני נהרין, כן הינון תלמידיהון חבורן חבורן בבית מדרשיהון.

הנחלים ינמו להשקות שדות נגות וכרמים ושאר צמח האדמה, גם ישקו מימיהם נפש צמאה. ואם הם בתחלה מי אפסים, הנם הולכים ורכים למי ברכים ולמי מתנים עד אשר יגדלו למי שחו. ולא לה הנחלים נדמו בתי המדרשות בישראל, להפיץ תורה וחכמה בכל קצות העם, לכל איש ואיש בכל המון בית ישראל הקטנים עם הגדולים לכל אחד ואחד כפי כחו. וכאמרו: כן הינון בית ישראל יתבין עדרין עדרין מתנברין באולפן אורייתא. אולם חבורות התלמידים הם כנגות השתולים עלי נהר בבית מדרשם. — אמור מעתה שכל עסקם בתורה היתה לההיות לב האומה ולהגביר את רוחה, אשר קיומה תלוי באהבת השם והדבק בו. אמרו רבותינו (נדרים ס"ב א'): "תניא, לאהבה את ה' אלהיך וגו' שלא יאמר אדם אקרא (תנ"ך) שיקראוני חכם, אשנה (משנה) שיקראוני רבי, אשנה (תלמוד) שאהיה זקן ואשב בישיבה, אלא למוד מאהבה וסוף הכבוד לבא". והיה למודם כנחלים אשר לא יקו לאיש ולא ייחלו לבני אדם.

מעתה נבט נא מצד אותה ההשקפה על הבתים המיוסדים כהיום ואל התלמידים השוקדים על דלתותם. באלה הבתים לא יתקבצו העם עדרים עדרים לשמוע תורה, והתלמידים היושבים בהם קוראים כדי להקרא חכם, ועל כן ישימו לבם יותר לאשר הורו והוגו חכמי העמים בכתבי הקדש ממה שישומו לב למה שפירשו בהם חכמי ישראל. והמבין באלה התהלוכות יודה לי באמרי, כי שכרם יצא בהפסדם. כי לא כל תלמיד הוא הגון להגיון כזה. פירושי חכמי ישראל יצאו מלבם, לפחת רוח חיים בורע יעקב, והם גם נכנסים אל הלב. לא כן העמים אשר עסוקים בהם כעוסקים בדיוטנמא ישנה, והם שולטים בהם לנתוש ולנתוץ כאדם השולט בתוך שלו. ואם אחד ממאה תלמידים לו הכשרון ללכת בגדולות ובנפלאות כאלה, לא כל התלמידים יוכשרו לכך, ואף על פי כן הכל קוראים, כדי להקרא חכם.

התלמידים כהיום שונים כדי להקרא רבי, או להיות דורש דברי כבושים, ועל כן אין משנתם שלמה, כי אם קרעים קרעים. כי יתברך בלבבו לאמר: מה לי גם אם לא אדע המשנה כלה והתלמוד כלו, רק כי אקרא חכם ודוקטור. והנה אחרי השיגו את אשר הפין, והנה הוא חכם ודוקטור שלם, וגם זכה להחמנות רבי ודרשן, למה ישית עיניו עוד על המשנה ותלמוד? הרי מתחלה לא גדלוהו ולא הובילוהו אל תורת עמו ללמדה מאהבה, כי אם כלמוד אומנות, וחיותא הוא דגמיר. מעט מן המעט מאלה העוסקים בתורה שלא לשמה לסוף יעסקו בה גם לשמה. אבל רובם אינם בתורתם אלא סחרנים ותגרנים, ויתכנו עליהם דברי ה"ל (עירובין נ"ה א): ולא מעבר לים היא, לא תמצא בסחרנים ותגרנים.

ואזכיר כאן מדברי ראשי בית מדרש החכמות (אוניווערסיטאט) פה ווינא בכ"ח אקטובר, ביום התחדשות הממונה לראש ומנהיג (רעקטאָרס - אינאוניוראטיאן). אחר שהעריך הממונה לשנה העברה (דיר לעץ רייניש) את המאורעות והחדושים שאירעו ונהיו בשנת פקודתו, נשא את דברו להלל ולשבח מה שנפתחו היכלי החכמה להמון העם ללמד אותם דעת (פֶּאַלקסטהימליכע אוניווערסיטאטס־קורווען), והתהלל, כי סכום העם הבאים לשמוע בשנת פקודתו היה ז' אלפים וד' מאות וס"ו, תחת אשר בשנה שקדמה לה היה הסכום פחות מזה אלף וח' מאות.

הנקרא ולא נבעת? כהיום בתי חכמות העמים, כנחלים נטוין, כאשר היה מלפנים בישראל, ואנחנו אברנו בית תפארתנו והולכים אנו לחקות דרך העמים, אך לא כמתוקנים שבהם.

והממונה אשר הוקם על לשנה הבאה (ד"ר קאַרל טאַלדט) נשא את דברו בהתלהבות רוחו אל התלמידים, שיהיו שוקדים בכל פנות החכמה, ולא יהיו שמים לב אל התועלת בדרכי החיים לבד, בעווב מקצועות החכמה אשר אין ענין להם עם דרכי החיים, אך ידרשו אחרי החכמות והמדעים מאהבה אל האמת, ובצמאון אל הדעת, ובנטיית הלב אל הטוב והיפה, למען תושלם נפשם ותכונת רוחם, אף שהעסק באלה המקצועות אינם מביאים תועלת בצרכי הגוף.

ולמי דבר כאלה? לתלמידים שאין עסקם אלא באומנות של חכמה, כרופאים ועורכי דינים, ומה נאמר ומה נדבר אנו? כל תורתנו וחכמתנו מיוסדות להשלמת הנפש ותכונת הרוח, ואנו נעשה אותן קרדום לחפור בו! האין זה עולם הפוך? אשר התאמרנו בו מאז ומקדם יתאמרו בו כהיום העמים הנאורים, ובאשר הסתפקו העמים בימי הביניים,

או אלה מהם אשר עדיין ילכו במחשנים, בזה יבחרו בני ישראל, בדרכיהם של אלו ילכו ובהם יתקנאו.

ועוד נזק אחר יצמה גם לאלו הכנים עצמם המגדולים מעת ילדותם לרבנות. כי בימי בחורותיהם הם מקלקלים את השורה, להתראות בכבוד ראש, כאלו שיבה זרקה במ, או הם מסתירים עצמם ובהצנע ילכו בדרכי לבם ובמראה עיניהם, ולא ידעו עת ומשפט. גם יורגלו לעשות חונף. ומרגלא בפיו: הרבנות היא כפרה אדומה, המטמאת את הטהורים ומטהרת את הטמאים. כי אמנם אי אפשר לשבת על כסא הרבנות ולהיות ברו כתוכו ובפיו כלבבו. וכל מודה על האמת מבלי הפנות כה וכה יודה לי בדבר זה. וכן דרשו חז"ל, כי אמר יהושע למשה על אלדר ומידד: הטל עליהם צרכי צבור והם כלים מאליהם. כי הנוטל עליו צרכי צבור הוא מוכרח ומחויב ללכת אחרי כל רוח ורוח, וכמו שאמרו (תנחומא, פנחס): אלהי הרוחות לכל בשר, שאתה מכיר לכל אחד ואחד, יתמנה מי שיודע להלוך עם כל אחד ואחד מהם לפי דעתו. והנה כבר תכנס בו ערמומית, ותמימות הלב אבדה, והרי היא מטמאת את הטהורים. ויש לך אדם אשר לפי טבעו ותכונתו הוא נוטה לרע, הנה המאור שבתורתו מחזירו למוטב, ואף מפני מראית העין הוא מוכרח להזהר אפילו בחדרי הדרים, לפי שהכל תרים וצופים אחרי דרכיו ונתיבותיו ושוקלים את דבריו ומעשיו במאוני ההמון, ואיש כזה הרבנות היא מטרה. מעתה, אלה המתעדרים לרבנות בילדותם ובבחרותם הנם מקדימים לקנות להם תכונת נפש להתהלך בערמומית ולאבד התמימות. זה הוא הנזק הגדול אשר יולד לאלה אשר כל למודם הוא שלא לשמה, רק להקרא חכם רבי וזקן.

ועוד זאת. התלמידים צריכים להיות "כננות עלי נהר", לתת פרים בעתם. אבל בבית הנזק הרבנים מתקבל כל תלמיד כשיגיע לתעודת בוגרת (מאטורא), והוא אז (הכל כפי כשרונו) בן י"ח או י"ט או בן כ'. נאמר שהוא בן כ', וכשיגמר זמנו להשיג התרת ההוראה יהיה אם בן כן בן כ"ו. ועתה הנני שואל: האין זה עוד נער? ומאין ידע צרכן של ישראל והנהגת העדה? הן אמת, כשיעלה הבמתה לדרוש, ילדותו תמצא חן בעיני הנשים, וגם בעיני ראשי העדה אשר בנות להם, בחשבם, כשם שזכה לתורה כך יזכה לחופה. אבל מה יש לקוות מצעירים שלא נגמר בשולם בידיעת צרכי העם והנהגתו, ופרים עורנו בוסר? הלא תחת אשר ינהגו, יהיו הם מנוהגים, והעדה תהיה שופטת את שופטה. ובאחת הקהלות החשובות, שבחרו להם איש צעיר לרב ומורה, שמעתי כי עשו כן, מפני שיועצם אמר להם מפורש: "אין טוב מאשר תבחרו רך בשנים ותחנכו ותגדלו אותו כפי דעתכם ורצונכם". האין זאת כלימה? ומפי השמועה שמעתי, ולא אעיר בדבר, כי עדה אחת בחרה לה איש צעיר לרב ומורה, וראש העדה התפאר בו בפני אחד מהרבנים הוקנים, ושיבחוה הרב הוקן: הנני מברככם למול טוב, זה הקטן גדול יהיה ויזכה לתורה ולחופה ולמעשים טובים. מה נעימים ואמתים דברי הרמב"ם (תלמוד תורה פ"ה): "אלו התלמידים הקטנים, שלא הרבו תורה כראוי, והם מבקשים להתגדל בפני עמי הארץ ובין אנשי עירם וקופצין ויושבין בראש לרון ולהורות בישראל, הם המרבים המחלוקת והם המחריבים את העולם והמכבים נרה של תורה והמחבלים כרם ה' צבאות. עליהם אמר שלמה בחכמתו אחוזו לנו שועלים שועלים קטנים מחבלים כרמים". וצא ולמד ק"ו בן בנו של ק"ו על אלו שאינם מסוג הפקה שבחיות, ותורתם אומנותם למצא טרף ומחיה והם כננסים להוראה. האין זאת?

ידעתי גם אני, שמני או נמצאו בישראל אנשים שזכו לרבנות בילדותם, והיו

גדולי תורה ומחברי ספרים מועילים. אבל אין מביאין ראיה מהמתמיהין. כן אירע וכן אירע באחד מני אלף. שנולד גבר נפלא בכשרונו ורוחב לבבו וגודל דעתו. אמנם אנו עסוקים בכתי הרבנות אשר כל באיהם, כקטן כגדול, יתקנו להיות מוכנים לכסא ההוראה, כחרש אמן אשר יתקן כול עיץ בתפארת אדם.

ואשר עוד כנגד נראה בבית הרבנות הוא, שהתלמידים אינם יכולים להקריש כל עתם וזמנם אל הלמודים אשר ישמעו שם, כי מוכרחים הם לשקוד גם על דלתות האוניווערסיטאט, וזהו עתם ועיר שם ועיר שם, הציח להקרא רבי וחציה להקרא דוקטור, ולא כל אדם אוכל על שני שלהנות שלא תחלה איצטומכא שלו, וכן לאו כל מוחא סביל דא, ומה יעשה? מרמה כאן ומרמה כאן, טועם כאן קצת וכאן קצת, ואין בידו רק טעימה שאינה טעונה ברכה. אבל הוא מכין את עצמו להיות מוכתר בבי כתרם, ומרמה את עצמו, בשם שהוא מרמה את רבותיו, כי יאמין את כחותיו, וגם רעיו מסייעים אותו, לעמוד הכן כיום הבחינה, והוא כספוג שסופג את הכל, אולם אחרי עבור ימי הבחינה נהיה כמשפך, שמכנים בזה ומוציא בזה, וכשם שמהר לשמוע כך הוא ממהר לאבד, כי לא נבלעו תורתו וחכמתו בדרמו ובאבריו. וסוף סוף, מאין ינשאו ויגבהו ארזי לבנון אדירי התורה?

הן אמת, כי כהיום, לדוגמא בבית מדרשנו פה ווינא, עוד יושבים תלמידים שבאו בשנים ומלאו כרסם בתניך שי"ם ופוסקים וספרי לה"ק טרם הכינו את עצמם בלמודי הנימנאזיוס להשיג תעודת בוגרת. והם מאותם אשר יאמר עליהם: אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו, והם באמת יחשבו בין התלמידים המחכימים את רבותיהם. אולם כבר מלתי אמורה, שאני רואה מה שיבוא לעתיד, ולא לעתיד רחוק.

עד הנה ספרתי רק דברים כהויתם, אשר עין כל אנוש תחוד, ועתה אוסיפה ואשאל: האידך נחקה את האומות ונלך באורחותם, וכי כך יפה לנו? כהני האומות הם מושלים על כל קהל ועדה, והתלמיד המוכן והמעותר לכהונה יושיבוהו ראשיו באחת הקהלות כאין פוצה פה ומצפצף, כי אין רשות לעדה לבחור במי שהיא רוצה. וכל תלמיד מתלמידיהם הוא מובטח שיגיע לאיזה התמנות ויסופח אל אחת הכהונות, גדולה או קטנה. לא כן אנחנו. הקהלות הן כרשותן לבחור במי שימצא הן בעיניהם, אם הוא תלמיד בית הרבנות או לא, וכן אם בית הרבנות הוא כמדינתה ומלכותה או הוא במלכות אחרת, ואין לתלמידים שום בטחון שיגיעו אל מטרם. וידענו, כי כשיארע היום, שאיזה עדה גדולה או קטנה תודיע בכתי העתים, כי היא דורשת איש לשבת בה על כסא ההוראה, אז יגיע סכום המהפכים בחררה זו לכל הפחות לשלשים מהמעותרים לרבנות. ואם כך בימינו, מה יהיה לימים יבואו? ותקות אלה התלמידים תהיה להם למפח נפש. כי אמנם מספר התלמידים אשר הגיעו להוראה הולך וגדל, והם עודפים הרבה על מספר הקהלות הפניות המבקשות להן רב ומורה. ורע ומר גורל התלמיד הזה, לא ישוו לו תלמיד שאר אומנות של חכמה. כי הרופאים ועורכי הדין אם לא ישנו מטרם, הנה ימצאו להם מפלט בבית אנשים פרטיים, בהיותם למורים ומחנכי הילדים. לא כן הדוקטור הזה אשר רבי יתקרי, הוא לא ימצא הן בעיני גברת הבית, לשומו מורה ומנהל לילדיה, כי תתירא פן ידריכם בנתיבות אשר כבר נקעה מהן נפשה. גם אם תמצא גברת-בית, אשר לא תחוש לזאת, היוכל תלמידנו זה להיות מורה ברוב בתי עשירי ישראל וגדוליהם? הלא על שלחנם יבואו כתלי החזיר וצלי הארנבת ושרצי המים, ואם ישם התלמיד הזה את רגלו על מפתן ביתם, הנה כבר הפך את קערתו, ואבד מבטחו להיות מורה ורב

בישראל. וחווה אני לימים יבואו, כי גורל הצעירים המסתופפים בכתי הרבנות יהיה כגורל צעירי ישראל בימים שעברו בכתי הישיבות, אשר כלו ימיהם ואונם, כנופם וכנפשם, לריק ובהלה, למדוה לב ולמגינת נפש כל אוהב זרע ישראל עמו.

אם לא שנמצא נוחם בזה, שכבר שרו הכימיה ליהוון כספריא וספריא כחוניא וחוניא כעמא דארעא, וכל מורה רב בקהלות אשכנז, והנלוים להם במנהגיהם, הוא עם זה גם מורה לילדים בכתי הספר אלפא-ביתא וקרא עברית וידיעת סדר התפלה, וכיוצא באלה. ואם כל ימות השבוע הוא מטופל בכנים וטרוד בפטפוטי אמותיהם, בבא השבת תבא לו מנוחה, ויהי לאיש אחר, והוא עולה הכמתה בהופעת פנים, ועומד ודורש בפני הצבור כמשה מפי הגבורה. אמרתי „כמשה“ כי תקח אזני שמץ מהעומדים אחריו, אשר יאמרו עליו, כי הוא . . . כבד פה. ואיך לא יהיה כבד פה, והוא לא פסק פומיה בכל ימות השבוע בין שריקות העדרים בבית הספר? — וסוף סוף ימצא התלמיד הזה לחמו הצר ביד כשר ודם, ואף אם לא יזכה להיות רב ומורה בישראל, הנה יהיה מורה בבית הספר בקהלות הגדולות, כי מספר אלה המורים יגדל למרבה, כי ילדי ישראל ירבו ויפרצו, יוסף ה' עליהם כהם. ובשבת ימצא מנוחה מהכנים ומאמותיהם, ונחמה קרובה לבוא, ומנוחם גם אני . . .

ובאחרונה אומר: האיך נלמוד בדבר זה אל דרך הגוים? הם עסוקים בלמוד אלהיות שקוראים טהעאלאגיע, וכל למודם הוא שרשי הרתות, כתבי הקדש, ברית חדשה, דברי ימי דתם וחוקותיהם. לא כן אנחנו.

למודי אלהיות, שהסתירום קדמונינו משום כבוד אלהים הסתר דבר, נתרחבו אצלנו מאד מעת דורו של ר' סעדיה גאון, שהוכרחו חכמי ישראל לחבר ספרים בפלוסופיא ובחקירת דת משה ונתפרדו לשני דרכים, אם כספרי רס"ג והרמב"ם והבאים אחריהם, או בשיטת מתנגדיהם, יודעי ח"ן ושיעור קומה וי' ספירות והיכלות ומעשה המרכבה. — ולפי ידיעתי, העסק באלה בכתי הרבנות הוא רק מעט בשיטת רס"ג והבאים אחריו. אולם משיטת מתנגדיהם לא ידעו מאומה, רק מה שישמעו בדברי ימי ישראל.

הלמוד בכתי הקודש יכלול ידיעת הלשונות הקרובות ללח"ק וקדמוניות וכל מה ששייך להבנת כתבי הקודש ופירושיהם על בורים. אבל התלמיד היהודי מוכרח, נוסף על כל זה, לשים לבו גם לפירושי קדמוני אומתנו, מכילתא ספרא וספרי וספרי האגדות והמדרשים, אשר יסודם בבינת המקראות.

ולמוד החקים? האיך נדמה חוקות הכוללים כל חייו של אדם, מלידתו עד שובו אל עפרו, וחוקי חברת מין האנושי בדיני ממונות ודיני נפשות, כללו של דבר, התלמוד, שהוא בסיס היהדות כולה, — האיך נדמה זה עם מה שתלמידי העמים צריכים ללמוד? והתלמוד הזה, בשביל ללמוד אותו על בריו, הוא מכריח גם כן ללימוד חכמות וידיעות רבות, כמעט כל אלה הידיעות אשר גדרתי אותם במאמרי הקודם בשם אומנות של חכמה. וידעתי גם אני שבזמננו ובמדינותינו נצטמק התלמוד עד מאד ביחס לצרכי החיים. כי מסדר זרעים לא נשאר לנו מה שמקף מדרכי החיים כי אם הלקים ממס' ברכות וקצת ממס' חלה. והחלק היותר גדול הנצרך לנו ממנו הוא בסדר מועד, ונס מזה הסדר יסלו דיני הפסח והחגיגה וראית החודש וכיוצא בהם. מסדר נשים מוכרחת לנו רק ידיעת טיב גישין וקידושין והליצה ונדרים, אבל שאר המסכתות אין להן עוד ענין עם חיינו. גם סדר נזיקין אין לו עוד מבוא בחיים במדינותינו, כי אנו דנים ונידונים עפ"י החוקים אשר נתנו ע"י בית המהוקקים. ומסדר קדשים נשאר לנו קצת ממס' חולין, וכן מסדר טהרות

קצת מנדה ומקוואות, וכל השאר אינם לנו כי אם דיוטמא ישנה. כללו של דבר, קצת מש"ע או"ח וקצת מהו"ד וקצת מאה"ע. אמנם איך נעשה בנפשותינו שקר? אם אנו מבקשים לעמוד על טיב אומתנו וטיב אמונתנו, לא נגיע לזה לעולם בלתי למוד אלה הדברים על בורים, בין שהם עדיין בקום ועשה ובין שאינם בפזורנו בקום ועשה.

ואם נאמר: אפילו הכי, מה לנו ולדברים שכבר עברו מהעולם? הנה יבואו איזענמענגער וראָהלינג ורשעים כמוהם, בני ברית ושאנים בני ברית, ויזכירונו, שיש לנו דינים ומשפטים בדברים שבין אדם לחברו ודיני ישראל עם עובדי עבודה זרה. ומה יענה הרב הבקי בהלכות תפלה וקה"ת ודיני האבלות ותוחב כף תולבת והסרכות ודומיהן, אם יהיה נשאל בכל אלה אשר יונו אותנו שונאינו ומנדינו, או לאלה אשר לא יחשבו לשונאי ישראל, אבל הם חכמים בעיניהם ויחשבו חוקי ישראל כהבלים, וישימום לצחוק, בעוד שהם באמת תורה תמימה משיבת נפש. והעבודה! יותר מכאיבים אותנו ומפסידים קיומנו אלה המתלוצצים והמשחקים בנו. מאלה אשר יורו חצי שנאה וויקי איבה להחרידנו.

וחוץ מאלה, אנו מוכרחים לעמוד על נפשנו נגד מצודרי נפשות אשר כל מנמתם להשכיח תורת ישראל. הלא כל רב ומורה בישראל, אם שמו נאה לו, הוא מוכרח להיות נצב על חומת ישראל, בידו האחת לעשות במלאכה לבנות בחומה, ובשנית להחזיק בשלה, ורק אז יאמר עליהם אל תקרי בניך אלא בוניך, כי יהיו כאנשי נחמיה, אשר נאמר עליהם: והבונים איש חרבו אסורים על מתניו.

שמא יאמר אדם: לאלה הדברים דיינו ביחודי הסגולה העומדים להליץ בעדינו, כאשר היה בימי הבינים, כמו שידענו מספרי הויכוחים? לא כך הוא! בימי הבינים היו מוכרחים גדולי ישראל לשאת מדרבותיהם לפני מלכים וכהנים גדולים, וכעת אין לך עיר ועיר שאין בה לגיון מכתבי עמל, והם נקראים בבתי האספות ליון ושכר, ויביאו דיני ישראל ותוקיהם מהמגורות וש"ע ושאר ספרים, מצוינים באיזה פרק ובאיזה דף, כאלו הם בקיאים בהם כבשוק עירם הקטנה. ומכ"ת האספה יבואו גם נערי היהודים ויאמרו אל המורה: אם כן הוא בספרי ישראל, צדיקים הם שונאינו המלעינים בנו.

אחרי הדברים והאמת האלה, אין לנו דרך כי אם זה אשר קראתיו דרך ההתחדשות: לחדש ימינו כקדם. אך אם נבוא לחדש הישיבה על מתכונתה, הנה עלינו לעמוד על טיבה ולחקור אחרי למודיה. והנה אערוך דרך למודם בקוצר מלים, כפי העולה אחרי דרישה וחקירה בפנה זו.

(א) ידיעת הלשונות. אר"י אין מושיבין בסנהדרין אלא בעלי חכמה וכו' ויודעים שבעים לשון (סנהדרין י"ז א' ומנחות ס"ה א'). ולשון הרמב"ם (ה' סנהדרין פ"ב ה"ו): ושידעו ברוב הלשונות (כי אמרם ע' לשון היא אשגורת לישנא). וסיימו שם: כדי שלא תהא סנהדרין שומעת מפי המתורגמן. ועל זה הקפידו בכל דייני ישראל אף בימי האמוראים, כאמרם (מכות ו' ב'): הנהו לעווי דאתו לקמיה דרבא וכו'. ואמרו שם בהתנצלותו: רבא מיעיד הוה ידע מה דהונו אמרי ואהדורי הוא דלא הוה ידע. ושנינו בספרי (דברים): לא תכירו פנים במשפט. זה הממונה להושיב דיינים, שמא תאמר איש פלוני נאה וכו' איש פלוני יודע בכל לשון אושיבנו דין, נמצא מחייב את הוכאי וכו' (שכל המדות שנאמרו אינן חשובות לכלום אם אינו בקי בחדרי התורה). ומהיכן העמידו להם הדיינים אם לא למדו הלשונות כבי רב? ובנמרא דבבא בתרא (כ"א א') מוכח, שגם

בני עכו"ם היו לומדים אצל מלמדי ישראל, ובמה היו מלמדים אותם, אם לא בידענות הנצרכות לכל אדם.

(ב) ידיעת חשבון ומדידה ותקופות ומולות. עיי' רברי הרמב"ם בה' קדוש החדש פ"ט ה"א. ובפ"יא כתב: לפי שאמרנו בהלכות אלו שביד היו מחשבין בדקדוק וכו', ודרכי החשבון יש בהם מחלוקות גדולות בין חכמי הגוים הקדמונים שחקרו על חשבון התקופות והנימטריאות וכו', ולפי אורך הימים ורוב הבדיקות והחקירות נודעו למקצת החכמים דרכי חשבון זה, ועוד שיש לנו בעיקרים אלה קבלות מפי החכמים וראיות שלא נכתבו בספרים הידועים לכל וכו'. והוא סוד העבור שהיו החכמים הגדולים יודעים אותו ואין מוסרים אותו לכל אדם אלא לסמוכים נכונים וכו'. ועיי' עוד מה שכתב בסוף פ"יו. וכל העוסק בהלכות עירובין כלאים וסוכה ומקואות יודע שהיו למדין ידיעות חשבון ומדידה.

(ג) ידיעת החלאים והרפואות ונתוח האברים וסימניהם. כל המתעסק בהלכות טרפות הבהמה והאדם ומומי בכורות ומומי כהנים, וזה הלכות בסרים ואילונית, קטנה נערה ובוגרת, ובהלכות נדה זב וזבה ונגעים וסימני ריקום הולד ושפיר ושליא, ויקבץ לו הברייתות השניות בנמרא במה שיפה לחולה ומה שקשה לו, ומאמרים רבים להאמוראים ברפואות וסגולות — יראה שהיו למדין אלה הרברים, ושהיו צריכין להם בהלכות לדון על טרפה וכשר, טמא וטהור, אסור ומותר, פסול וכשר, חיוב ופטור.

(ד) ידיעת טבעי הצמחים והנישתם וידיעת בעלי החיים דרך תשמישן וזמן עיבורם, שבהם תלוים כל הלכות כלאים. ובביהמ"ק היו צריכים לידעת אכנים טובות ולידיעת חכמת המזויקא.

(ה) ידיעת האומות ומקומותיהם. בה תלוים פירושי מקראות הרבה, וגם הרבה הלכות תלויות בידעת גבולי מצרים שנער וסוריא, וגם בטבע האדמה במקומות שונים. והאמת כי צרכי חיי האומה הם מכריחים לידיעות וחכמות הרבה, רק בארצות פורנו שכחנו כל אלה, וקבלנו הדברים מהאומות אשר אנחנו בתוכם. וכיון שהן מוכרחות בחיים, הן מוכרחות בתורה ברין והלכה, וכיון שאין אדם מוציין אלה הדברים מאצבעו ואינם נובעים לו מכליותיו, על כרחך היו מלמדים בכל אלה הדברים לתלמידיהם, וכשהיו סומכין לתלמיד יורה יודין יודין, היו יודעים בו שהוא בקי בכל אלה. ובאמת לא את הכל סמכו לכל דבר, ומסופר מי שלא סמכוהו לדון במומי בכורות. גם אין ספק שהיו מסתירים הרבה דברים ולא גילום אלא לתלמידים מיוחדים. ובקצתם היו דבריהם ברמו ומשל, כדי שלא תבין אונן שאינה ראויה לכך, דרך משל, כשדברו בניתוח אברי האשה אמרו: חדר עליה ופרוודור, וכיוצא באלה. וכשם שאמרו, מי איכא מידי דלישראל שרי ולנכרי אסור, כך אמרו, מי איכא מידי דא"י ידעו אותם ויחכמו בהם וישראל לא ידעום ולא יבינום, והכתיב: ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם וכו'.

אמנם הראיות שהיו למדין בבית המדרש כפנות החכמות והידיעות, ושלא היה הדבר מסור רק ליחידים, כספרי יוחסין ומעשה בראשית ומעשה המרכבה, — הן מהברייתות המובאות בתלמוד בשם תנו רבנן. ענין אלה הברייתות, כפי ערותן של ר' שרירא גאון (כמו שהצעתו במבוא למכילתא בפ"ז), שכל תנו רבנן היא ברייתא שהוקבעה באיזה ישיבה, והיו התלמידים מחויבים ללמוד אותה, שתהא שגורה בפייהם כמו המשנה. ובקיצור כללי התלמוד (במס' ברכות) הביא בשם ספר גופי הלכות ס"י פ"ו: ברייתא שכתוב בה בלשון ת"ר ידוע לכל כמו משנה. — והנה מאלה הברייתות נוכל לידע באיזה מקצועות החכמה היו למדין ככתי המדרשות בכבל.

ורואה אני להקדים כאן ברייתא אחת שספרה מאורע, והיא במס' נדה (ס"ט ב'):
 „ת"ר י"ב דברים שאלו אנשי אלכסנדריא את ר' יהושע בן חנניה, ג' דברי חכמה, ג'
 דברי הגדה, ג' דברי בורות, ג' דברי דרך ארץ. ומבאר התלמוד שם פרטי אלו השאלות.
 ומדבריו למדנו, שהלכות ודינים קראו דברי חכמה, ומה שאינו להלכה אבל הצורך בו
 הוא להבנת המקראות קראו דברי הגדה, והדברים שאין בהם שום תועלת לא בתורה ולא
 בצרכי החיים הם הם הנקראים דברי בורות, כלומר, שהם כשרה בך שאינו מצמיח כלום⁽¹⁾,
 וכל מה שיוצא ממנו תועלת בצרכי החיים קראום דברי דרך ארץ.

וכפי החלוקה הזו נאמר, רוב הבריות הם דברי חכמה, ר"ל הלכות, אם ששנו
 אותם להבנת המשנה⁽²⁾, או לתשלום ההלכות שלא נסדרו במשנה⁽³⁾. אמנם הרבה
 ברייתות יש בעניני חכמות שתוצאותן להלכה, כמו בחשבון ומדרה תקופות ומולות⁽⁴⁾.
 וכן בטבעיות, בדומם וצומח, ובפרט בכעלי חיים והאדם, תשמישם ועבורם ונתוח
 אבריהם⁽⁵⁾. ובכלל אלו הבריות אחשוב ג"כ את אלה המספרים מאורעות ודברי קדמוניות,
 אם להביא מהם ראיות לדברים הנזכרים או להודיע קורותיהם וסבותיהם, כמו שספרו
 לדוגמא מתלמידי ר' ישמעאל ששלקו זונה אחת, שנתחייבה הריגה למלכות, אחר מיתתה,
 כדי לעמוד על מנין אברי האשה (בכורות מ"ה א')⁽⁶⁾.

ומהם ברייתות בדברי הגדה, לבאר עניני המקראות, או וכוחים בדברי אמונה,

(1) ולא כפרש"י, שפירש בורות — שטות. חדא שהרי ריב"ח השיב להם, ואין משיבין על
 השטות משום אל תען כסיל וגו', ועוד שלא היו מסדרי הבריות מקדימין דברי שטות לדברי דרך
 ארץ. ואלו הג' של בורות פירשו שם, ואינו אלא כמו שאמרו בתלמוד בתמיה: הילכתא לבישיחא.
 אבל אינם דברי שטות.

(2) לדוגמא: ת"ר כל שחבתי בשמירתו הכשרתי את נזקו כיצד וכו' (ב"ק ט' ב'). שוה כסף,
 דת"ר שוה כסף מלמד שאין ב"ד נזקקין וכו' (שם י"ד ב'). ומסתברא שהם ברייתות קדומות ועל
 פיהם יסר רבי משנתו, ובביה"מ שנו אותם להבין קוצר לשון המשנה.

(3) כגון דיני אבלות (בפ' ואלו מגלחין במ"ק), ועניני בית הכנסת (בפ' בני העיר במגילה),
 ודיני חנוכה (בפ' במה מדליקין בשבת), וקבלת גרוים (בפ' החולץ ביבמות) וכמותם הרבה ענינים
 שלא נסדר בהם במשנה ושנו אותם בברייתות.

(4) כגון, בא לרבעה מרבעה ברובע עולם (עירובין נ"ו א'). המרבע את העיר (שם ב').
 ועי' עוד פסחים צ"ד ב', תענית י' א', ערכין ל"א ב'.

(5) עיי' (פסחים נ"ד א', קי"ג ב', חגיגה ג' ב', ט"ז א', יומא כ' ב', סנהדרין ל"ח א'.
 מנחות מ"ד א', פ"ה ב', בכורות ח' א', מ"ג ב', מ"ד א', שם ב', מ"ה א', חולין ג' ב', נ"ט א',
 ס"ה א', ס"ז א', ס"ז ב', קמ"ז א', נדה ח' ב', ט' א', כ' א', כ"ג ב', כ"ה א', שם ב', כ"ז א', ל"א
 א', ל"ח ב', מ"ה א', מ"ז א', מ"ח ב', נ"ח ב', ס"ב א', ס"ג א', ס"ה ב'.

(6) עיי' ברכות כ"ט ב', שבת כ"א א'. עירובין נ"ד ב', פסחים נ"ו א', ס"ד ב', קי"ז א'.
 חגיגה ט"ז ב', מו"ק י"ח ב', ר"ה י"ד א', יומא י"ט ב', כ"ג א', ל"א א', ל"ט ב', מ"ה א', נ"ח ב',
 ס"ז א', סוכה כ"ז א', מ"א ב', נ"ו א'. תענית י"ז א', שם ב', כ"ה ב', כ"ז א', שם ב', כ"ח א', מגילה
 ל"ג א', ויבמות קכ"ב ב', כתובות י"ז א', מ"ז ב', ק"ז א', קידושין ג"ב ב', גיטין פ"ג א', סוטה י"ג א',
 מ"א א', מ"ב א', מ"ג א', מ"ז א', מ"ט ב', ב"ק ל"ח א', פ' א', שם ב', פ"א ב', פ"ב א', צ"ז ב',
 ב"מ כ"ח א', ב"ב י"ג ב', נ"ט ב', ק" א', שם ב', קל"ג ב', ע"ז כ"ה ב', ל"ט א', סנהדרין י"א א',
 י"ב א', י"ט א', כ"ב ב', ל"ב ב', מ"ד ב', נ"ו ב', פ"ט א', צ"א א', ק"א א', שבעות מ"ז ב', ל"ח
 ב', מכות ט' ב', כ"ג א', הוריות י"א ב', י"ב א', י"ג א', שם ב', זבחים י"ט ב', נ"ז א',
 ס"ב א', פ"ח א', שם ב'. מנחות כ"ח ב', ל"ב ב', ס"ד א', ס"ה ב', ע"ז ב', פ"ז א', שם ב', צ"ד א',
 צ"ח א', שם ב', צ"ט א', בכורות ל' ב', ל"א א', חולין נ"ו ב', ערכין י' ב'. כריתות ה' א', שם ב',
 י' ב', נדה ז' ב', ל"ג ב', נ"ב ב'.

ובוללים נ"ב מאורעות ודברי קדמוניות⁽¹⁾. ולזה המין אהשוב גם כן לקחי מוסר, וביחוד לתלמידי חכמים בעניני מדותיהם וחכמתם. ומאורעות ודברי קדמוניות כאלה הענינים, והרבה משלים שנשנו בסגנון מאורע לזה התכלית, ועל הקורא להבחין אם הוא מאורע או משל⁽²⁾. — והרבה ברייתות הם בדברי דרך ארץ. וכאמרם דרך ארץ ציינו בזה הנהגותיו ומדותיו וצרכיו של האדם, אם בינו לבין עצמו או בחברתו עם שאר בני האדם, כגון משאו ומתנו ואומנותו, שכל צרכי החיים הם מדרך כל הארץ⁽³⁾. והנה בכלל דרך ארץ גם כן שמירת הבריאות והמנע מהסכנה, והעסק ברפואות כשיחלה האדם, ולמנוע מה שיוזק לחולה. וגם ענין החלומות בכלל זה⁽⁴⁾. ומכלל אלה הברייתות ספורים בקדמוניות ודברים שאירעו, שהם בכלל מה דהיה הוה, אולם אינם בכלל דברי בורות, שעכ"פ יוצא מהם איזה למוד, אם כאמונה או כמוסר או בדרך ארץ. ומאלה הברייתות שדברתי עליהם יוצאה לפעמים ברייתא אחת לכמה טעמים⁽⁵⁾. ונמצא בנמרא הרבה ספורי

(1) עיין שבת פ"ז ב' צ"ז ב'. פסחים ס"ח א'. חגיגה ו"א ב', ו"ב א'. ר"ה כ"ה א'. יומא ל"ט א'. סוכה ג"ב א'. תענית ו' א'. קידושין כ"ב א'. שם ב', ל' א'. ל"א ב'. סוטה ל"ג ב'. ל"ה ב'. ל"ז א'. שם ב', מ"ד א'. מ"ו א'. שם ב'. ב"מ ג"ה ב'. ב"ב י"ד ב'. צ"א ב'. ע"ז ח' א'. כ' ב'. ג"ד ב'. ו"ה א' (ועי"ש דכולהו ג' ת"ר חדא ברייתא, והא דא"ל זונין לרש"י דישאל הוה, א"כ אינו מהברייתא, ומסתברא כמהרש"א דעכ"פ הוה, וראיה לדבר, שלשנו ארמית ותשובת ר"ע בלשון משנה, דוק בדוגמאות במדרשים, וא"כ כולא חדא ברייתא היא). סנהדרין י"ז א' (עיין בסה"ד ערך אבא חנן, ומסתברא דרב נחמן ט"ס וצ"ל רבי נחמיה). ו"ח א', מ"ג ב'. מ"ד ב'. צ"א ב'. צ"ב ב'. צ"ט א'. ק"א ב'. שבועות י"ב ב'. ט"ז ב'. הוריות ו"א ב', י"ב א'. זבחים ס"ה ב'. ק"ט א'.

(2) דוגמאות: ברכות כ"ט ב', ל"ב ב', ל"ג א', ל"ד ב', ס"א ב', ס"ב א', ס"ג ב'. שבת ל' ב', ל"א א', ל"ב ב', ל"ג א' (ורואה אני להעיר כאן שהרבה ברייתות הופסקו בגמרא ע"י קושיא ופירוק או ע"י איזה הערה, ולא יבין הקורא שאינו בקי מה שהוא מהברייתא ומה שהוא ממסדר הגמרא). פ"ה ב', קכ"ז ב', קכ"ב ב'. עירובין מ"א ב'. חגיגה ג' א', י"ג א', י"ד ב', ט"ז א'. יומא ל"ה ב'. סוכה כ"ח א', כ"ט א', מ"ח ב', נ"א ב', נ"ב א', נ"ג א'. תענית י"א א', כ' א'. יבמות ס"ד א', ק"ה א'. כתובות ה' א', ק"ה א', ק"ו ב'. קידושין כ"ב ב', ל' ב', מ' ב'. גיטין ל"ב ב', ס"א א'. נזיר כ"ג א'. סוטה ז' ב', ט' א', שם ב', י' א', שם ב', כ"ב א', שם ב', ט"ז א', שם ב'. ב"ק פ"ג א', צ"ב א', צ"ד ב'. ב"מ ל"ג א', מ"ב א', נ"ט ב'. ב"ב ו"א א', ט"ז ב', י"ז א', נ"ט ב'. צ' ב', צ"א א', קל"ה ב'. ע"ז ז' א', י"ח ב', מ"ו א', מ' ב'. סנהדרין ו' א', וב', ל"ח א', צ"ג א', ק"א א', ק"ה א', ק"ט א', שם ב', ק"ו ב', ק"ג ב'. מנחות מ"ג ב'. כריתות כ"ח א'.

(3) דוגמאות: פסחים י"ב ב', מ"ט א', שם ב', נ' ב', ק"ב א', וב', ק"ג א'. ביצה כ"ה ב', ל"ב ב'. קידושין מ' ב', מ"ט א', וב', פ"ב א'. גיטין ע" א' (והמשך המאמרים שם: ג' דברים מכחישים כחו של אדם. ג' דברים מתזין גופו של אדם. ה' קרובין למיתה יותר מן החיים. ו' העושה אותן מיד מת. ח' רובן קשה ומעוטן יפה. נראה שהם ג"כ מהנהו דת"ר, אלא שנשמט. וא"כ הם שייכים להנהו דלהלן). ב"מ ע"ה ב'. ב"ב ח' ב', ט' א', קל"ה א', שם ב', קמ"א א' קס"ו ב'.

(4) דוגמאות: ברכות מ' א', מ"ד ב', נ"א א', נ"ו ב', נ"ז ב' (הרבה ענינים שם שעיקרם טן הברייתא אלא שהופסקו ע"י תוספות דברים מהגמרא). שבת ל"ג א', פ"ב א'. פסחים מ"ב א', ק"א א', ק"ב א'. יומא ו"ח א', פ"ג א', שם ב'. תענית כ"א א'. כתובות ס' ב', ב"ק ס' ב'. ב"מ ע"ה ב'. ע"ז י"ב ב', כ"ט א', ל' ב'. הוריות י"ג ב'. תולין צ"ד א'.

(5) ע"י לדוגמא, פסחים ס"ד ב'. מו"ק כ"ז א'. ר"ה כ"ב א'. יומא ל"ח א'. שם ב', ל"ט ב', ט"ז א', נ"ג ב', ס"ז א', ע"א ב'. סוכה כ"ז ב', כ"ח א', נ"ז ב'. תענית ו"ט ב', כ' א', כ"ג א', כ"ד א', כ"ח א', כ"ט א', כ"ט א'. מגילה ו"א א'. כתובות ס"ז ב', ק"ג א', ק"ב א'. גיטין ג"ה א'. סוטה ל' ב', מ"ח ב'. ב"ק נ' א'. ב"ב ס' ב', קמ"א ב'. ע"ז ח' א', ט"ז ב', י"ז ב', י"ח א'. סנהדרין צ"ז ב', ק"ד א'.

מאורעות שלא נזכר בהם ת"ר, והדעת מנרעת שוהו מהשמטת הסופרים. והמעייין בס' דקדוקי סופרים וברב אלפס ימצא בהרבה מאמרים ת"ר שאינם בנוסחאות שלפנינו.

והיטיב אשר דבר ר"י הלוי בספר הכוזרי (מאמר ד' אות כ"ט—ל"א), וז"ל: «אמר החבר אל המלך: אבל מה שנמצא להם מן החכמה הטבעית ממה שנגרר בתוך דבריהם בדרך המקרה, לא בכונה ללמד החכמה החיא, פליאות ותמיהות, ומה יחשוב לכך שהיה לחכמיהם מן הספרים בחכמה עצמה? אמר הכוזרי: ואיך אבדו הספרים ההם שהיו בכונה, ונשארו אלו שהם במקרה? אמר החבר: מפני שהספרים ההם היו יודעים אותם היחידים מבני אדם, יקרא זה הווה וזה רופא וזה מנתח על דרך הרמיון, ותחלת מי שיאבד מהאומה האבודה אינם אלא החשובים שבהם ואח"כ מי שלמטה מהם, ואבדו היחידים ואבדה חכמתם ולא נשאר כי אם ספרי התורה, אשר ההמון צריכים אליהם ויודעים אותם רוב העם, וכותבים אותם ומתעסקים בהם הרבה, ואשר נגרר בספרי הגמרא מהחכמות ההם נשמר, כעבור רוב יודעיהם והשגחה אליהם, ומכלל זה מה שזכר בתי שחיטה ותי' טריפה, שיש מהם מן החכמות מה שנעלם רובו מגאלינוס... ועי"ש כל הענין. ורואה אני להעיר על הסבה הגדולה שהיתה בגרם השגחה בנסיונות המדע ובפלאי החכמה, והוא, לפי שעיקר למודם היה בעל פה ולא בספרים, ובמות החכם אבדה חכמתו עמו. לא כן בימינו, שהספרים נפוצים ע"י הדפוס, ואנו הורגלנו יותר ללמוד מספרים ממה שנלמוד מפי השמועה, וספר אשר חובר לפנים, גם כי נעשו ממנו העתקות, לא נתפרץ כמו עתה ע"י הדפוס, והמדפיסים הם הם המתפיסים הידועות והחכמות.

היוצא מכל זה, שלמדו בישיבות החכמים כל החכמות המפורסמות בימיהם, חוץ ממה שלמדו התורה וכתבי הקדש ותוצאותיהם להלכה והגדה, וקבלו האמתיות שנתגלו טעמיהם וראיותיהם. ואם היה נראה שהרבים מוכחשים מפשוטי המקראות בכתבי הקודש, לחצו את הכתובים ודרשו, כדי להסכימם עם האמת המוסכמת להם. ולא הביטו אל האומר רק על הנאמר, יהיה האומר בן ברית או שאינו בן ברית.

ואם נבא לסדר כללות לימודם בפרוטרט, תהיה: ההלכה לכל תוצאותיה באסור ומותר, טרפה וכשר, טמא וטהור וכו', וההגדה, לפרש המקראות ולישב סתירתם ולדרוש בטעמיהם ולהתאימם עם הדעות המפורסמות בימיהם, ותוצאות ההגדה לרברי כבושין ותורת המוסר ודרך הארץ ככל אפניו; ידיעת החשבון והמדידה וחכמת התקופות והמולות; ידיעת הדוממים והצמחים וטבעם למיניהם; ידיעת בעלי החיים, נתוחן ודרך עבודתן ולידתן ונידולן; ידיעת האדם ממה שהוא נכלל בשאר הבעה"י, ומוסף ע"ז במה שמשונה מהם משעת יצירתו עד יום מותו, ובכלל זה שמירת בריאותו והוליו ורפואותיהם, ודרך חנוכו ותהלוכות נפשו, וידיעת שוכני הארץ לארצותם ללשונותם ונמוסיהם. וחיוץ מאלה התעסקו יחיד סגולה בהתהוות התבל, שהיא מעשה בראשית, ובמרכבה והיכלות ושיעור קומה.

מעתה, אם נלך בדרך ההתחדשות לשובב נתיבות בתי מדרשו בקדם, הבה נבנה לנו בתי חנוך ובתי חכמות, רצוני לאמר, גימנאזיען ואוניוורזיטאט, בצל החכמה ובצל הכסף, לאמר, בהתאחדות חכמי עמנו ועשיריו, בעלי תורה וחכמה ובעלי הון ועושר. בבתי החנוך ילמדו בנינו כל מה שמלמדים בבתי חנוך של שאר עמים, ויתר עליהם בכתבי הקדש ולשון עברית ומשנה ותלמוד. וכשישינו המאטורא יבחרו רכס, החפץ להגיע אל איזה אומנות של חכמה, להיות רופא או עורך דין, יאחו דרכו כאשר עד עתה. אמנם מי אשר נשאו לבו בחכמה ודעת, לא לשומם קרדום לחפר בהם, כי חננו

ה' בהון ועושר, או איזה אומנות אחרת בידו, או שלבו חשקה בתורה, — הוא יבקר את בית החכמות של עם ישראל, אשר הוא בית מדרשו, ושם ילמוד מי שיחפוץ להשיג כתר של חכמה בכל החכמות שיתפארו בהן העמים, ויתר עליהן בפארן של ישראל, והיינו בתורה ובחכמה. ובבתי מדרש כאלה יפיצו תורה וחכמה ודעת, בשבתות וימים טובים ובלילי הסתו הארוכים, גם להמון העם. וכל תלמיד אשר גמר למודיו בבית המדרש הזה ונשאו לבו להיות רב ומורה בישראל, יבחן עפ"י מוריו, אם הוא ראוי והגון לשבת על כסא ההוראה, ויהי ה' אלהיו עמו ויעל. כך יפה לנו וכך חוכתנו.

ועפ"י הדברים האלה יצטרכו לנו מורים בבית מדרשנו: (א) לכתבי הקדש ופירושיהם והנלוה להם, בדקדוק הלשון והמסורה, וקורות כל אלה. (ב) ללשונות בני קדם, אשר הם כאחיות ללשון הקדש. (ג) למשנה ותלמוד, ותוצאותיו להלכה. (ד) למדרש והגדה, ותוצאותיהם למוסר וללמד את העם דעת. (ה) ללשונות העמים אשר נפזרנו בתוכם. (ו) לחשבון ומידרה, תקופות ומזלות. (ז) ליריעת טבעי היצורים ותכונתם, דומם צומח חי מדבר. (ח) לחכמת הטבע והרכבת הברואים למפלגותיהם. (ט) ליריעת הארץ והעמים אשר עליה וקורותיהם. (י) לקדמוניות ומאורעות ימי קדם. (יא) לדברי ימי ישראל, בשלותם ובפזורם, לכל פרטיהם, ממצרים ועד הנה. (יב) לשיר ומליצה והגיון וחכמת השירה והומרה. (יג) לחכמת הנפש ודרכי החנוך. (יד) לקורות דתי האומות וקורות הפילוסופיא ודרכיה.¹

ואם אין בדינו לכונן בתים כאלה, כי אין לנו עשירים בדעות ובמדות, רק בעלי ממון ונכסים, אשר יעשו כסף וזהב לבעל, למען יהיו בעלים ואדונים בין חורי הארץ, מוכתרים ומנושאים מהוץ למהנה עדת ישראל, ואת עמם יחונו רק בפתותי להם, אשר ילקטו העניים המדוכאים תחת שלחנם, — אז הננו מוכרחים לבקש דרך אחרת, להשיג את המבוקש כאשר יש בדינו. כי סוף סוף העת דורשת מאתנו שלא תפסק התורה מהבנים, ונמצא לנו גם מנהיגים ורבנים. והנני אומר כדברי חז"ל, שהקב"ה קובל: אפי' כתורמוס הזה ששולקין אותו ו' פעמים ואוכלין בקינוח סעודה לא עשאוני בני (ביצה כ"ב'). הרי אנו אנוסים לעשות את תורת אבותינו וחכמתם כתורמוס הזה. נשימה נא מורים לבנינו השוקרים על דלתות בתי ספר עם ועם, שילמדו אותם, לכל הפחות ב' שעות בשבת ובי' שעות ביום א', בתנ"ך משנה ותלמוד, ובאלה השעות לא יגרעו עתותם בשאר למודיהם, אשר יבקשו מוריהם מהם, ובטוח אני שימצאו התלמידים המוכשרים לכך סימן ברכה בלמודם, שכשיגיעו להשיג תעודת מאמרא, לא תפול ידיעתם בלמודי התורה משאר ידיעותיהם. ובתנאי שיהיו המורים מוכהקים בדרכי הלמוד, פדגוגים אמתיים, והספרים יהיו מתוקנים עפ"י חכמת דרכי הלמוד לספרי דבי רב. ומעיד אני עלי, כי לא מהשערה הנני אומר דבר זה, כי אם מפי הנסיון, כי העמדתני אני הרבה תלמידים עפ"י זה הדרך.

ולאלה העולים לבתי החכמות הנבחרים (אוניווערסיטאט), נושיב להם מורים לעשר שעות בשבוע ולא יותר, כי כל המוסוף גורע בדבר זה. ויתחלקו השעות לחנ"ך ומפרשיהם וללח"ק, לספרי התלמוד בהלכות השוות לנפש כל תלמיד ותלמיד (כגון בדיני ממונות ונפשות עדות ושבעות ירושות ושותפות ובהלכות אישות), וספרי מדרש והגדה וספרי

¹ בעיר ברלין יסדו בית חכמת ישראל בשם האכשולע, ולא נתקיים הדבר בידם, רק השם בלבד, כי באמת אין הבית הזה אלא כשאר בתי הרבנות הנקראים סעמינאר.

האמונה, ספרי רס"ג ורמב"ם ודומיהם, ועוד לדברי ימי אומתנו וקדמוניותה, שהם ביחד ד' חלקים. וישמע כל תלמיד מה שלבו הפיץ, וכמה שלבו הפיץ. אמנם אלה התלמידים החפצים לזכות בשם מורינו המה יחויבו לשמוע כל הלמודים, ולהבחין בהם מזמן לזמן (קאָלאָקווירען), וכשיעזבו בית תלמידם ויזכו לכתר דוקטור, כן זכזה האופן יזכו לכתר מורינו, ובתעודה זו יוכשרו להיות מורי הילדים בכל תפוצות ישראל לקטנים ולגדולים. ואלה המוכתרים בשם מורינו ודוקטור, אשר ישא אותם לבס להיות מורי הוראה בישראל, למענם יוקבעו ישיבות בקהלות הגדולות שבמדינה. וזה דבר הישיבה. בכל עדה שבערים הגדולות יתמנה איש ראוי והגון לראש ישיבה ולגאון יעקב, וכלם ילמדו בתורת ישראל בכל מקצועותיה, בהסכם לצרכי התלמידים המכינים עצמם לרבנות. אמנם יהיה הענין והשיעור שזה בכל ישיבה וישיבה, ד"מ אם למדין בישיבה זו הולין יהיו כמו כן למדין בכל הישיבות, עד שיהיה אפשר לכל תלמיד ותלמיד ללמוד ממי שלבו הפיץ, ובמקום שלבו הפיץ, או ללכת מישיבה לישיבה. והזמן הקבוע לתלמידים להשיג מטרותם יהיה חמש שנים. וכשיגמורו למודיו יתיצב לפני בית דין של ג' מראשי הישיבות, אשר יבחנו אותו ויסימכוהו להורות בישראל.

ואל יבהל איש לאמר, כי כבר אשר כבר זכה להקרא דוקטור ומורינו — איך יתכן שישב עוד חמש שנים בישיבה? כי הלא גם במלכותנו כל המתעדתים להיות בעורכי הדינין מוכרחים, אחר שנמטרו את כל למודיהם, לשבת בבית עורך דין ולעבדו שבע שנים טרם שיוזבו לשם עורך דין (האָפּדאונד נעריכטס אַדוואָקאַט).

אמנם הוין מאלה התלמידים המובהקים יהיה רשאי כל מי שיחפוץ לשים שבמו בעול התורה לשמוע לקח בישיבה, בתנאי שיהיה לכל הפחות בן י"ח, ותהיה ידיעתו בתורה מכשירתו להמנות בין בני הישיבה. ומי מהם שיהיה לו כשרון להמנות שליה צבור, ילמוד שיהיה בקי בכל דיני ביהכ"ג וצרכיו, כגון ה' ס'ת וקריאתה, ודיני ציצית ותפילין ותפלה, וכיוצא באלה, שהם בשיע או"ח. ומי שישארו ללבו להתעסק במאכלם של ישראל ולהיות שוחט מומחה, יהיה בקי בכל התלכות האלו באיסור והיתר, דהיינו ברוב התלכות בשיע ויד, כגון מליחה בשר בחלב ותערובות, ודיני חמץ ומצה שבאו"ח. יהיו אלו נסמכים ג"כ עפ"י הביד' למה שחפצים להמנות. ובכל עדה ועדה יהיו הרב והשי"ץ והשוחט בית דין צדק שבעדה. וכמה וכמה מעלות טובות יצמחו לקהלות ישראל מתקנה זו.

כך היא דעתי, כפי אמונת רוחי, בפקודת הרבנות ובתי דינין בישראל.

בְּעֵמֶק הַבְּבֵא.

ספור המעשה.

נדפס בהשטרלות

מענדלעלי מוכר ספרים.

(*)

זה לייבצי האדמוני, עשיר ומלוה ברבית, שפניו המלובנים וחוטמו הארוך וקנו הקצר מוכחים עליו שיהודי כשר הוא. נוי הוא לכסלון, והיא מתגאה בו ואומרת: ראו בריה שבראתי וצורה שצוירתי! אחד הוא לייבצי מאותם מיני הכריות בתוכה, המתקינים את עצמם לגדולה, להכנס בכנופיא קדישא זו, שמעמדת כל מיני גבאים ופרנסים ואפיטרופסים ויועצים ושטרלנים וכיוצא בהם בעלי נפש יפה, העוסקים בצרכי צבור, כדי לזכות את בני ישראל שלא מדעתם ולעשות עמהם טובה שלא ברצונם. פקחים הם בעלי נפש אלו ומנעימי מלל, שלוקחים נפשות בחכמתם ומבליעים אותן בנעימה. רחמנים הם, שחסים על ממונם של ישראל שבידם ורשותם ואינם מוציאים ממנו לצרכי אחרים אלא לצורך עצמן. מכובדים הם, שמכבדים את גופם, וענוים הם, שמוחלים על כבוד אחרים. מורים הם לצדקה, לחבריהם ולא להם — יתנו אחרים. מחכבים את עמם ומסייעים לו בדברים היוצאים מן הפה ולא מן הכיס. חביבין ישראל — ועסק כל שהוא חביב יותר. לייבצי-האדמוני מכשיר עצמו לכהונה, מתרברב ומתאוה לעמוד במהיצתם של בני העליה, מנהיגי העדה. לייבצי לא היה בן תורה, לא קרא ולא שנה מעולם, אבל אין בכך כלום. לא התורה מעלה את האדם לנשיאות אלא הסחורה, ופעמים אדם בשביל שהוא תלמיד חכם מפסיד ולא יבא בקהל.

לייבצי הוא בחצי ימיו ואינו מטופל בבנים. שתי בנות לו, אחת חניצה הגדולה, נאה ויפת תואר, ואחת קטנה ומכוערת. יענטיל אשתו בעלת בשר היא וכרסתנית, שוררת בביתה ועושה שם כרצונה, ומפתחות תלויים לה בצרור אחד על סינורה ובצלצול מצלצלים תמיד. ולפי השמועה היא תורמת בחשאי מקופת בעלה ויש לה מטמון ליום אחרון. אוכלת משמנים ושותה ממתקים ומבלה ימיה בתענוגים, ואף על פי כן עתים היא נאנחה ומתרעמת על מולה לפני רעותיה, מטפחת על לבה, מטפחת ואומרת, אוי, מכה

גדולה שם בקרב לבה! מנענעת בראשה ועיניה ליה, לאביה שבשמים, מתחמאת לפניו ואומרת: אוי, רבונו של עולם הבה לי בן, הבה „קדיש“! הרי עשתה כל התחבולות שבעולם, שאלה ברופאים, גם בבעלי-שם, גם בבני קדר, גם במלחשים ובקונות מבנות הערלים — והכל לבטלה, אין עוזר! . . . ונשים רחמניות אף הן מנענעות בראשן, נוטלות מן המטעמים, שיענטיל משימה לפניהן, לועסות בהן ובנחת ומנחמות אותה ועיניהן וזלגות דמעות.

— אם כי פנעה מרת דינו של הקדוש ברוך הוא — כך היתה יענטיל מקוננת ואומרת — אם אני שוממה והעולם השך בעדי, אראה נא, על כל פנים, בנחמת בנותי. יהי רצון מלפני אבי שבשמים ויוכני להכנים בקרוב את בתי הגדולה לחופה, ויתן לי ממנה בני בנים וזכרים.

כן יהי רצון, ענו הנשים הרחמניות בפנים צהובים ואמרו — אמן!
ולפיכך עד שלא הגיעה הנצה לפרקה התחילה יענטיל מבקשת לה לבתה את בן-יונה בתאות נפש גדולה ויתרה, כדרך הנשים, שענין נשואי ילדיהן תאוה משונה היא בלבן. יענטיל היתה תובעת את בעלה בפה יום ולילה ואומרת: השיא את בתנו! אבל לייבצי לא נתלהב כל כך כאשרו והיה בודק בשדוכים. רצה לבחור לו חתן נאה כלבבו, מקושט בכמה וכמה מעלות טובות, שיהא למדן ובעל מוח וירא שמים וממשפחה נכבדה, מן המיוחסים שבישראל. לייבצי, שסוחר הוא ואין לפניו בעולמו אלא משא ומתן ודבר שיש בו ממש ומתן שכרו בצדו, בקש לעשות סחורה גם בבתו, להתחתן בגדולים, כדי שיהא זנב לאריות, ראשי העדה. ובכן יענטיל דוחקת לייבצי בודק ומבקש, עד שמצא לבסוף את מין סחורתו. מצא את בניציה, מין בחור מיוחס, רך וכחוש ובעל צורה צנומה ותלמיד חכם משונה. בן שלש עשרה בניציה וכבר זכה לשחורים! קיצור הדברים, כלי חמדה הוא, תכשיט הוא כדבעי. הנצה כלה היא למול טוב, וזת חמש עשרה — היא אשת איש! לייבצי נתן מוונות להווג ודירה בביתו, כמדובר. בניציה הוא חתן כהלכה ועושה תפקידו באמונה: הוא משכים והולך בכוקר בכל יום תמיד לבית המדרש, עמוס בתרמיל של טלית ותפילין הגדול כראשו ורובו, ולאחר התפלה הוא חוזר ובא מנשק את המוזהו בפתח הבית ובפצה מפצה ואומר לו בעלמא: צפרא טבא! ויותר מזה אינו אומר כלום, אלא נוטל את ידיו ומברך ויושב ואוכל בשתיקה. ומשאכל מיד הוא חוזר והולך לבית מדרשו, ובערב הוא חוזר ובא לביתו, מנשק המוזהו כדרכו ומצפצף ואומר לו: ערבא טבא, ויושב ומקיים אכילת „מוונות“ לשמה וממחר ועולה על המטה ומשתטח וישן. בן יקר זה משונה במראהו ובטעמו וגם בריחו, כריח שטף של עוים, הגורף ממנו, והוא אהוב לייבצי ונחמד ליענטיל. — וחנצה? הנצה עדיין היא זו כמות שהיתה, אלא שראשה מכוסה. אף על פי כן שנוי מועט יש בה — היא מתביישת. כשרואה אותה, את בן זונה זה, היא מרכנת ראשה ועיניה כלפי מטה. בפני בני אדם מן השוק עוד אינה חוששת כל כך, אבל בפני קרוביה ויודעיה פניה מאדימין וממחרת ומשתמטת מהם. ולמה היא מתביישת? דבר זה לא ניתן להדרש, ושעמה ונמוקה עמה. וקרוביה האלו היו הופכים פניהם אותה שעה זה כלפי זה בסיקור עינים ובשחוק נעים. כלומר: אמנם יודעים אנו, יודעים ומבינים . . . ויענטיל היתה מבטת אחריה הבטה של חבה, מנענעת בראשה ומשחקת אף היא בנחת רוח.

רפאל עסקי ממוונות היו לו עם לייבצי, ובשכיל כך היה בא אליו פעמים לביתו. כשראתה אותו הנצה בראשונה בחדר אביה, נראה לה ככריה חדשה. לכאורה אדם הוא

ככל אברי גופו, אבל כהלונו ודבורו ומנהגו ומלבושו הוא משונה מאותם בני אדם הכסלונים, הידועים לה עד עכשיו. עמדה והביטה לו מרחוק בחשאי, לא משום הנאה חס ושלום, שעינה ניונת ממנו, אלא הבטה בעלמא — העינים רואות! היא מבטת לו ולבה אינו אומר לה עליו כלום. ולאחר ימים מועטים אפשר שהיתה שובחתו ומסחה דעתה ממנו, אלמלא אביה, שהיה מקלסו פעמים לפני בני ביתו, משבת ואומר:

— הוהרו באיש זה, שפקה הוא, סוחר מומחה ובקי בעסק עם כל העקמומיות שבו, ומובטחני שיעלה בעתיד מעלה מעלה ויקח לו אשה כאן עם מוהר ומתן הרבה. אבל — מתאנה לייבצי ומטפח באצבע על מצחו — חבל על אדם יקר זה, שנתפס מעט בוו... בוו, שאותם מיני בני אדם, ימח שמש, קוראים לה „השכלה“ בלשונם. אף על פי כן... אין בכך כלום. מי הוא ומי הם! הגם אותם המינים הקבצנים קרואים בני אדם? הם שוטים ואביזונים, קרועי בנדים ונעלים ומחוסרי לחם, אוי לחם ואוי לנפשם! והוא סוחר, בקי בעסק ובטיב המטבע. אדם הוא לדברי הכל, ולו יאה כלה נאה ומוהר ונדן הרבה!... דברי קילום אלו יצאו מפי לייבצי ונכנסו באוני הנצה, ולא ידע האי אבא כי מהומה הוא מכניס לתוך ביתו בעצמו ובכבודו. מאותה שעה התחיל מוחה של הנצה מתעורר ומתבונן ועובר באהבה. שכלה הרך, שהיה שותק מתחלה ושאינו יודע לשאול, עכשיו הוא מסתכל במה שלפניו ומבקש טעמו של כל דבר; עכשיו הוא מבחין בין הבריות ושואל, מי מהן נאה במעשיו ומי מגונה? וחנצה מהרהרת — היא מדמה לה את רפאל כמות שהוא בדמותו וצלמו וקלסתר פניו, וכנגדו איקונין של בנציה נראה לה בדמונה, ונעשה בשרה הרודין הרודין. היא נותנת שוב דעתה על רפאל ואומרת: אבא, יפה דנת, יפה קילסת אותו! יתרון לו מבנציה בנוי וברדעת כיתרון האור מן החושך. מן המוח הדבר יגונב אל הלב, וחושיו בו מתרגשים ובאים ומגרים בכבשה תמימה זו את היצר, הרוב הרע הזה. הלב מסית — וחנצה מתאווה לשוב ולראות את פני רפאל. אבל עברו הימים והוא לא בא, ובמקומה בך-יונה בא ומנשק את המווזה כדרנו ככל יום, וכשוה נכנס היא כובשת פניה בקרקע, לא מחמת בושה, כמו שנתביישה קודם לכן, אלא מחמת מיאוס, שמנהגו נראה לה זר ומשונה. ובאותה שעה היא מתחרטת ומלמדת קטגוריא על עצמה, למה היא מבוה את בעלה, וזה לא נאה לבת ישראל. והנה היא כופה את עצמה להסתכל כבעלה ולהאיר פניה אליו. ועד שהיא מהרהרת בתשובה, וזה האיש רפאל עולה על דעתה! חנצה נבוכה ומבולבלה ואינה יודעת בעצמה מה לה. וכדי להסיה הרהורים רעים מלבה היא קופצת ועושה בבית מלאכות אלו, שלא היתה דרכה לעשותן מימיה. יענטיל רואה אותה עוסקת בעבודת הבית — ונהנית, משבחתה בפניה ומוספת לה חשק ואומרת: כך נאה וכך יאה, בתי, הריני כפרתך! התקיני עצמך, בתי, להיות בעלת הבית, והיית ורביית עם בעלך עד מאה ועשרים שנה!

ויהי היום וחנצה לכדה בבית, אין איש אתה, ועליה כסות-פסים, מחושקה ברקמי משי ופרופה עד צוארה, החלק כעשת שן, ומראה פניה צח ואדום, כחלב ודם מוונים זה בזה, פיה הצר — כוס פרה שושן, השחור והלובן בעיניה — אש שחורה על נבי אש לבנה, וקומתה כברוש רענן. מטפחת משי בראשה ומתחתיה שער שחור מתננב ויורד על מצחה. היא מפנה מעל השלחן כלי כסף וכלי זכוכית, שהיו משמשים לשתית חמין של שחרית, ומסדרתם על טס של מתכת ועליו צורות משונות, צורות אנשי סינים מגדלי בלורית, צורת צפור ופטריון ציצים באמצעו, וכשעה שהיא נוטלת הכלים ומניחתם על מקומם בארון וראשה ורובה בתוכו, נכנס רפאל לתוך הבית. חנצה הופכת פניה אליו.

וביזן שהרגישה בו נתכלכלה ועמדה ושלשלה את מטפחתה עד גבות עיניה. בהולה ושותקת. רפאל תהא על יופיה, רואה לפניו עלמה רכה בשנים — וראשה מכוסה כאשה בעולת בעל! אף הוא עומד נדהם ומחריש שעה קלה. אבל מיד דעתו מתישבת עליו. כורע לה, כנימוס המתוקנים שבדרור, ושואל לה על אביה. וכיזן שאמרה, שאין אביה בביתו, חוזר ושואל בשבילו, שמא יבא מיד. רצונה להשיבו לאו. ופיה מקדים ואומר הן, ולא עוד אלא שמוזמנתו לישב, ותוך כדי דבור תמהה היא בעצמה, למה מוזמנתו. והוא הדין ברפאל, עד שלא נמלך בדעתו ראה את עצמו יושב תלוירראש, כאלו כפאו שד ותפסו והושיבו על כסא בעל כרחו. הדעת גזרת עליו ואומרת: קום, בחור, ולך, ולמה אתה יושב כשוטה! אבל לבו אינו מניחו ואומר: שבו, שבו! וכיזן כך וכך ירו שלוחה מאליה ומוציאה מקטרתו מחיקו, והנצה נוהגת בו מנהג דרך ארץ ומושיטה לו קופסא של „גפרורין“. רפאל נענע לה ראשו בהודיה והתחיל מספר עמה מפני הכבוד. מתחלה היו הדברים יגעים, קצרים ומקוטעים ואינם הולכים ומצטרפין לענין אחד. הוא דבורו אינו אלא שאלות, מסיים בשאלה אחת ופותח באחרת, והיא משיבתו הן ולא, או שותקת ומנענעת בראשה. ולבסוף השיחה נעשית כמעין המתגבר ואינה פוסקת. הם מדברים בכסלונים נסים מהמון העם ובכסלונים מנומסים, שנימוסם בכנדים עליונים ותורתם בתחתונים. הנצה בוחנתו אם גם הוא מהם ומהמונם, וכשעקם פניו עקימה זו, שקשה מגדוף ועקשות פה, נחה דעתה ואמרה:

— אבי אף הוא מואס בם ותכלית שנאה שונא אותם.

— אביך! את אומרת — השיב רפאל בעקימת שפתים, לרמו שאין דבורה זה

לו לרצון — שנאה זו של אביך טעם אחר לה.

הנצה תולה עיניה לו בתמיה, כאילו היא מוזמנתו ליתן אמתלא לדבריו. אבל רפאל ראה, שאין השעה הזו שעת הכושר לפניו לספר עמה במופלא ממנה, והוא משים עצמו חס שאינו מבין למה עיניה מרמוזת ומשיאה לענין אחר. ועד שהם יושבים ומדברים הדלת נפתחה, ותרמיל גדול של טלית ותפילין, עשוי מעורו של כן-פקועה וארוג תכלת עם אותיות תפורות בחושים לבנים על שפתו, נראה בפתח, ואחר התרמיל תבנית יד ונישית מוזה, ואחר הנשיקה רגלים — ואברך קטן ורק הבשר, שקפוטתו ארוכה ומקלו בידו, פוסע ובא ואומר: צפרא טבא! בקול משונה. זה בנציה הקטן מעמיד עיניו פעם על הנצה ופעם על רפאל, ופניו מאדימין ככרבור בשעת נפיחה, וממהר ונכנס לתוך חדרו מלא חמה. לא מפני שעבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו, חס ושלוס! הא מניין לו? הרהור מעין זה לא עלה על דעתו. כלום יש מי בעולם שיתיר לעצמו אשת איש? אלא נתמלא חמה, מפני שדבר זה בעצמו, שאשתו יושבת ומדברת עם איש ואין שומר על נביה, הא נופא עבירה היא. יחוד הרי הוא אסור מדינא! וכך היה איכפת לו אלמלי ראה קדירה של בשר רותחת אצל קדירה של חלב, אפילו בשלא נתערבו זו בזו.

כביאת בנציה מיד נשתתקה הנצה ונתכרכמו פניה מבושה והרהורי לב, שנתרגשו ובאו בערבוביא. השם בעל בעצמו, מתוך שיש במשמעותו דבר שהשתיקה יפה לו, הא נופא מביא לידי בושה מפני הבריות, על אחת כמה וכמה אם זה הבעל הוא בנציה — רך וקטן ובעל נפש משונה! והנצה חוששת מה בדעתו של רפאל על בריה זו. ומיד היא נמלכת בלבה ואומרת: מה לי ולדעתו של איש זר זה? הוא רשאי לחשוב כל מה שרוצה ומה איכפת לי? אבל בתוך כך היא כועסת עליו לכבוד בעלה, שזה מולולו ומבוזהו בלבו, וגם לכבוד עצמה, שהרי סוף סוף בנציה בעלה הוא. . . ומיד היא חוזרת

ובועסת עליה בעצמה, למה עכבתו כאן, מה רצונה ומה כונתה? ועד שהיא מחייבת את עצמה לבה משתוקק עליו, מתגעגע ומתגעגע ואינו פוסק. — מבוכה וערבוּבאי בקרבה, דמיה מרתחים, ועולים ומאדימין פניה — והיא נאה עוד יותר. רפאל יודע תעלומות לבה ומבין מרעתו, שיציאתו חומה היא לו, כדי שתתישב דעתה עליה, אבל עינו ניוונת מזיו הדרה, והפרידה קשה עליו — והם יושבים שניהם ושוקים ומחרישים.

קול תרועת חוטם עושה צרכיו נשמע בפתח, מבשר ואומר שליבצי בא. וכיון שנכנס וראה את רפאל בביתו צהבו פניו, שידע לייבצי, שאין זה בא אלא לשם עסק, ואליו הרי הוא נושא את נפשו ומצפה, הלואי שיבוא ויעשה עסקו על ידו ויהא נשכר. — ברוך שהחינו! הרי זה כמה שלא ראיתך בביתי. לא נאה, רבי רפאל, לא נאה המעשה הזה — אמר לייבצי, מטפח על חוטמו בפנים שוחקות — וכי כך אדם עושה לחברו, שמחבבו ומכבדו כגופו? חיך, שנצטערת על זה צער גדול, וכמה פעמים ששפשתי במעשי, שמא נתתי לך מקום להתרעם עלי. ומעיד אני עלי השמים ואשתי ובתי זו וכל בני ביתי, שלא מצאתי בי שום עון. אדרבה... אבל מה שהיה היה, עכשיו שבאת, ישמח לבי באמת, כך יעורני השם בכל אשר אפנה! קודם כל אמור לי, מה שלומך ומה עסקך?

— הכל יפה, ברוך השם! — אמר רפאל — עסקים יש ויש, ואני באתי עתה לשם עסק אחד.

— אם כן, בוא עמי אל חררי — אמר לייבצי ופניו נהרו מרוב הנאה — בוא נא עמי, ובתי תטרה בשבילנו ותניש לנו שם מיד מיני פרפראות, שמיני מתיקה ויין מרגילין לשון לתורת העסק. וכי לא כך הוא, הנצה? או שמא בעלך בא מבית מדרשו ואין לךך ודעתך באותה שעה אלא עליו, לטפל במוזנותיו ולהתענג מזיו פניו. למה את מתבישת, הנצה? סיים לייבצי את דבורו, מכיש בעין אחת אחרי הנצה, שנשמטה והלכה בבושת פנים, ובעינו השנית לרפאל, רזמו לו ושוקק ונכנס עמו לתוך חדרו.

ד.

אותו הזמן ליהודי ארצנו עלות עמוד השחר הוא להם, אחר ליל חושך ארוך, שנמשך עליהם במושבותם. רוח מערבית באה עם הנץ החמה של "השכלה", מפורת עננים ונושבת גם בתחום שכונתה של כנסת ישראל. רזיוּים משכימים ועומדים ועוסקים בתורה ובחכמה באהבה, ובהם פזוּים יותר מראי, שהתנומה עוד על עפעפיהם, מתמוטטים ונכשלים בדרכם והורסים ומזיקים מפני טירוף הדעת. ורוב הצבור לא קמו איש מתחתיו והיו כועסים ומתרעמים, למה מעוררים אותם מתרדמתם. והנה רעש והמולה, נאצה וקטטה בעדת ישראל; הללו מנגנים ואומרים: בינו, בוערים בעם! עד מתי, עצלים, תשכבו? והם, "עושים עש": נוצה ומקק ספרים כרוכים ביחד, ושולחים "הומורה" אל אפם; והללו מתעטשים ומנבלים מועועיהם ונותנים עליהם בקולם: למה רנשו גוים!... הללו אצים רצים ומגמת פניהם קדימה, קדימה — והללו מנענעים עליהם בראשם ואומרים: אי שומים שבעולם! סופכם שתחזרו אלינו בבושה וכלימה, מתחרטים על מעשיכם ומבקשים ממנו סליחה ומחילה... אלו ואלו בנרף מגדפים, מכעיסים ובאים — ואין שלום! ומפני הטאיונו נתקעקע בסיסם של חיי משפחה בישראל. זו ההשכלה הטילה איבה בין איש לאשתו, והרכה זוגות נתפרדו על ידה. אברכים עוֹבִים את נשיהם ובורחים בחשאי

למקום תורה. ונשים מואסות בבעליהן, חובשי בית המדרש, פורעות שער ראשן ונעשות מטרוניות. ולאברכים ממין בנציה היתה ההשכלה נסם המות לעכברים, המעיטה אותם וטאטאתם במטאטא השמר, לא עליכם. מהומה באה עליהם! — בקשו בספרייה-פקודים ותראו, כי רב ועצום מספר הניטין בדור ההוא. לא היה כמוהו בישראל מעולם.

רפאל היה פוקד לפרקים את לייבצי והכנים לתוך ביתו את הנגף הזה של אותו הזמן — והנצה נפגעה! הנגע הזה נראה בה בכל סימניו: נשתנה רוחה, נשתנה מעמה, מה שהיה נעים לה מתחלה קצה נפשה בו עכשיו, ומה שניחא לה לשעבר לא ניחא לה עתה, והיא מזהמת את בנציה וקשה לה לרדוד עם בריה משונה זו כנפיפה אחת. רפאל נתן דעתו על הנצה יותר ויותר, משתדל לראותה בשעת הכושר, מרבה שיחה עמה ומלמדה דעת, והיא שותה כצמא את דבריו, וכאז בה והיו לסם אהבה. היא אוהבת את רפאל ואף הוא נפשו חשקה בה — והנאחבים האלה מחרישים באהבתם. רפאל, שאיש ישר הוא ומתון במעשיו, השתדל להרגיזו הדעת על יצרו זה ולכבוש אותו בדברים של טעם אלה: חנה הרי לא פנויה היא, אמת, בעלה בהמה הוא, דשומשמנא נברא, אף על פי כן בעל הוא. להטיל מחלוקת ביניהם ולהפרידם? דבר זה אינו ממדותיו וחולין הוא לו. ואפילו תאמר חנה נרושה היא או נתארמלה, כלום יש לו תקוה לישא אותה? הרי בינו ובין הוריה תהום רבה, לא דרכיהם דרכיו ולא מחשבותיו מחשבותיהם. וזה בלבד, שמין בריה כבנציה הוא חתנם, מוכיח עליהם, כמה רחוקים הם מאלה המתוקנים ביוצא בו, כרחוק מורח ממערב. ואם הם לא ירצו בו, לא יועיל לו כלום, הואיל ובנשואי הכנים אצל יהודים רצונם של ההורים עיקר. אומרים לה לבת: הרי שלך לפניך, והיא מקודשת לו. האשה נקנית, והכל יודעים, היאך כלה נכנסת לחופה... את כל זאת היה רפאל מחשב ברעתו מבתחלה ושואל את עצמו, למה ישגה באהבה, שלא תתקיים בידו, וסופו שיכוח בנחלתה? אלא, אם בעיניי משא ומתן היה חכם, רואה את הנולד ומבקש חשבונות רבים, לא עמדה לו חכמתו בדברים שבלב, לבו לא השגיח בחשבונו של השכל והיה הולך ועושה את שלו, מושכו, מושכו ומופה אותו ומוליכו הלאה הלאה, עד שלא יכול לחזור עוד.

והנצה, שבת ישראל היא, אוי לה מיצרה, שמכשילה בהרהורים של אהבה, ונחלים ואש הוא חותה בלבה; ואוי לה מבנציה, מפגע רע זה! להיות עמו אי אפשר, שהרי נפשה מואסת בו, וחיי הווג בלא שלום וקורת רוח אינם אלא חיים של צער ושל חטא ועון כנגד עצמו וכנגד המקום והבריות. ולהפטר ממנו אי אפשר, שהרי היא ברשות אביה ואמה, ובעיניהן הוא טוב ונאה ואהוב וחביב מאד. לא אליכן, בנות ישראל, יסורים של הנצה ומכאוב כמכאובה! ...

לייבצי היה מתנאה בחתנו, מתפאר בו ומפליג בשבחיו לפני הבריות, ונהנה הנאה גדולה כשנודמנה לו שעת הכושר לספר ביחוסו, שהוא מזרע קודש ורבנים גדולים, מצד אביו אלה, ורבכה מצד אמו, והם הם מחותניו! פלוני נר ישראל — מחותן, ופלוני פטיש החזק — מחותן, ובכן... ישמעו הכסלונים וידעו מי הוא לייבצי-האדמוני! גם יענטיל אשתו משתבחת בבנציה חתנה לפני רעותיה ופיה מלא ברכות והודאות לשמו הגדול על המתנה הטובה הזו, אלא שהיא חותמת בבכי ואנקה, שעדיין לא נתעברה הנצה, ומה יהיה בסופה? היא מטפחת על לבה ורומזת באצבע, שמכתה שם מכה גדולה. ונשים דברניות מנחמות אותה בדברי פיוס. זו אומרת: יענטיל סגולתי, מגעי קולך מבכי, זכות מחותניך הקדושים תעמוד לך לפני כסא כבודו, וכעת חיה, אם ירצה השם, ולהנצה בן.

וזו מספרת לה מעשה שהיה בעקרה פלוגית, שלא ילדה כמה שנים, ובא מומחה לדבר, איני יודעת מה לחש עליה — ונתעברה. ואחת מביאה לה ראייה מן השכל, שאין קטן מוליד, אהר אדם ואחד בהמה-להבדיל, ולכשיגדל בנציה ידנה לרוב, אם ירצה השם. זו בכך וזו בכך, ויענטיל בוכה!

ופעמים, כשהיה לייבצי עושה עסק טוב על ידי רפאל וזימן אותו אצלו לשתיית חמין בערבית, בתוך אוהביו ובני ביתו, רצה להתהדר לפניהם בחתנו הנחמד והיה מבקש את בנציה ומעוררו לומר להם דברי תורה, רומז ורומז לרפאל באחת מעיניו, שיכוין לבו לשמוע.

— השמיענו, בנציה, השמיענו את קולך! ונוכה ונשמע דבר מפיך, דבר טוב, כמו שידעת.

ובנציה פותח פיו והורו בדבריו נמרא בנרנוד ידים ורגלים, הדברים מעורבכים ופניו מתלהטים.

— ומה אתם? — אומר לייבצי, שחכמתו בעסקי ממונות מרובה מחכמתו בתורה, לזש עין ימינו לרפאל ושוחק בפנים מכהיקים — כמה נאה היא הסחורה הזו! . . . רפאל אינו אומר כלום, אלא מנענע בראשו מפני הכבוד, ועינו לחנצה, שפניה מוריקות מבושה, ובאותה שעה היא רואה מה בין רפאל ובין בנציה ואומרת בלבה: אוי לי מסחורתך זו, אבא!

בשבת זה, שלייבצי היה משבח את בנציה, בור כרה לו ויחפרהו, דומה שכך נגוד על לייבצי מלמעלה, שיהא הוא בעצמו, במנהגו ודבורו, מלמד את בתו, שלא ברצונה, למאוס בכעלה ולחבב את רפאל. ואלמלי ידע זאת היה נוח לו לאבד עצמו לדעת או לגדל לו כנפים ולפרוח לו באויר.

ופעם היה מעשה וזימן לייבצי אורחים, ואת רפאל בתוכם, לסעודת פורים. וכטוב לבו ביין וזה דעתו עליו ואמר להראות כל המסובין את גדלו של בנציה בתורה: ידרוש להם ויתמהו על חכמתו.

— הסו! — צוח לייבצי ומקיש בכח על השלחן — זה הקטן שלי ידרוש לנו מענינא דיומא, מענין המגלה. שמעו, רבותי! פתח פיך, בנציה!

וזה הקטן, ששתה כוס יין יותר מכדי רביעית והיה מבוסס, פתח ואמר:

— לכאורה כל הענין בלו מוקשה הוא. למה מרדכי נקרא מרדכי היהודי? מה הכתוב קא משמע לן? פשיטא! וכי אין אנו יודעים, שמרדכי יהודי הוא? מרדכי — מרדכי הוא, יהודי! . . . ובלאו הכי, וחזן מהרבה קישיות אחרות שבענין זה. הרי הקשיא החמורה והישנה עדיין במקומה עומדת: למה נאמר באחשורוש ויאמר, וכאסתר המלכה ותאמר? שני הלשון מה בא ללמדנו? וגם הריוק של עשרת אלפים ככר כסף ועשרת בני המן נמי לא ניחא. למה דוקא עשרת?

— אוי-וי! — תהא לייבצי ומצייץ בשפתיו מרוב הגאה — כמה גדול כחו וגבורתו, שנטל פסוק ושוחנו כמין חומר! אין פסוק עוד, אלא דייסא, במחילת כבוד רבותי. סחורה נאה הוא! . . . להלן, בנציה, להלן! דרוש נא, דרוש ונשמע!

— אבל באמת ניחא, ודברי „התורה הקדושה“ ישרים ומתוקים מרבש — חוזר בנציה ודורש במתק לשונו — התירוץ לכל הקישיות החמורות כך הוא, לפי פשוטו של מקרא. גלוי וידוע לנו, שאותו הויד, שנטל הקדוש ברוך הוא משרי, היה טס ופורח בעולם עד שנטלו היושע, ונתוסף לו כח וכבש את הגוים בכניסתו לארץ ישראל, לאחר

גלות מצרים. ואחר כך בנלות פרס היה היידי, כלומר מרדכי היהודי. וייד זה שבויאמ"ד לאחשוורש, הנכנס ובא לו על ידי אסתר המלכה — כובש ומנצה את היידי (עשרת) של אלפים כבר כסף ואת היידי (עשרת) של בני המן! כלומר, שני מיני יודיין יש, יידי מסטרא דקרושה, וייד מסטרא . . .

— רבי . . . אברך! — אמר רפאל, שלא יכול עוד לשלוט ברוחו ונכנס לתוך דברי בנציה עד שזה לא הספיק לסיים דרושו — מה עשה לך הכתוב, שאתה מעותו? צא ולמד. ויאמר הוא לשון זכר, ותאמר — לשון נקבה.

— לשון נקבה לא ידעתי! — גער בנציה בנייפה ונתמלא חמה — הדבור בלשון זכר ונקבה יודעים רק פושעי ישראל, ימה שמם. פלוגי לה — "ויאמר", ופלוגית לו — "ותאמר", בהן ובנעימות, לשמו ולשמה ולשם יחוד . . . בנימוסי הרור החדש. בדבריו אלה נתכוין בנציה לרפאל וחנצה, שהיו יושבים ומדברים זה עם זה פעמים, והדברים נכנסו בלבם כחצים שנונים. מאותה שעה בנציה חשוב אצל אשתו כמת, כאלו עבר ובטל מן העולם. חנצה היתה כאלמנה, ורפאל ממלא את כל הללו של לבה.

רפאל יודע לכוין את השעות שחנצה לכדה בכיתה, ובא ומשתעשע עמה באחתה ורעות. ותמיד ערוך לו בידו עסק מה, שיהא לו בשעת הדחק כתרים בפני לייבצי ובני ביתו. פעם אחת בא וראה את חנה ענומה ועיניה מתלחלות מדמעה, ואין איש אתה בבית, ובאותה שעה היתה כשושנה רטובה משל שמים כבוקר, נאה ויפה מאד. עמד ושאל אותה, למה היא בוכה, ברחמים רבים, כרחם אב על ילד שעשועים בשעת צערה, והיא מסתרת פניה וגועה בככיה. רפאל לבו נמוח מחמלה רבה. והוא אוהו בידה, מדבר תחנונים ומבקש אותה להודיעו את צערה. זרם של קור וחום מעורבין יחד שוטף בכל גופה של חנצה, וידה מזדעזעת ואינה וזה מתוך ידו של רפאל. והוא מבקשה ואינו פוסק, עד שלבסוף נתרצתה לו ונתפרש הדבר — תגרה נפלה היום בין האם והבת בשביל בנציה.

כשבא בנציה מבית מדרשו לאחר תפלת השחר ונכנס לתוך חדרו, כדרכו בכל יום. המתין שם כשתי שעות ואין מרחם ונותן לו מזונותיו. הוא יושב כרד ומתחבק מפני צערו, חוסף את פאותיו, גוהק ופוהק, גונח ונאנה, עד שחזתנתו הרגישה בו. — אוי ואבוי לשונאי! עוד לא מעם מאומה והוא שרוי בתענית. הרי זה צער בעלי חיים! נתנה יענטיל בקולה וספקה את כפיה. והיא ממחרת וגוטלת עונת סולת וחסאה וספל סיקוריא, ומגשת לפני חתנה ואומרת אליו ברוגז ורחמים כאחד:

— הא לך מזונות! . . . מה מרה היא לבעל, ששותק ואינו אומר לאשתו: רוצה אני לסעוד? שלי אינו כשל כל הבריות, אויה לי! . . . גם הוא שהרגשתי כך, ובאם לאו, מה היה בסופך? . . . רעב אתה?

— מילא . . . אי, אי! — מגמגם בנציה בעקימת פנים משונה ומוזן עצמו ואוכל לתאבון בכל פה.

אם בנציה לא היה דברני, כנגד זה באכילת מזונות היה מומחה גדול, אל תשלוט בו עינא בישא.

וכשהחתן דגן חזר מיד אחר האכילה לבית המדרש מקום מנוחתו, התחילה יענטיל מתרעמת על הבת בשביל מנהגה זו עם בעלה ואמרה לה דברי כבושין אלה:

— דעי, בתי, שחוטם לי, חוטם יפה, ואני מריחה את הכל מרחוק. עיני לא סמויות עוד, ברוך-השם, ואני רואה, בתי, רואה אני מנהיך המכוערים עם בעלך. וכי לואת

שכמותך יקרא אשה! והלא היה לך לשמוח במתנת חלקך, כבעל זה, שהוא אוצר נחמד ומתנה טובה מאת הבורא יתברך שמו.

— תגל לה האם בפרי בטנה זה וישישו בני מעיה, שילדה נפש יקרה זו — משיבה הנצה בשחוק מר.

— מה לשון היא! — תורה יענטיל ואמרת בחמתה — זהו השכר על כל הטובה הגדולה שעשוי לה! כמה טרחות טרהו אבא ואמא וכמה כרכורים כרכרו עד שמצאו מרגניתא זו, והיא . . . אשרי הבית, שתכשיט זה בו. אבא הרי הוא מחבבו — מחבבו כל כך . . .

— אבא רשאי להכבו כרצונו ואין מוחה בידו — אומרת חנה באנחה ומגוד ראש. — אי שמים, כמה אומללה אני ועלובה! — בוכה יענטיל ומטפחת על לבה — כמה קשה מכתי שם, שם בקרב לבי! אמרתי, אם כי יצאה יד אבי שבשמים ואין לי בן, יוכני נא רבוננו של עולם ואבנה מבתי, והיה בנה לי למשיב נפש. אבל . . . היא לא בן החשוב. היא תחשוב, שנערה היא עדיין, והגשואין אינן אלא שחוק — תוף וכנור, היגנא והלולא, לא יותר . . . רב לך מעשה נערות, אשה את! וכלום אין את יודעת אשה מה היא ולמה היא?

— אשה אדם היא, בריה ככל הבריות — אומרת הנצה בנחת וכובשת כעסה בלבה. — אל תנאי כך, הנצה, ואל תתחכמי יותר! — מתרגנת יענטיל על בתה וחוזרת על דבריה בעקימת שפתים של לעג וקלם — אדם היא! . . . אינך כלום, הנצה, אלא אשה. אין לך בעולם אלא שלש המצוות בלבד ולא יותר. שלש מצוות אלה הן הן חכמת נשים ובינתן לעיני המקום, ברוך-הוא, ולעיני הבריות, איזוהי אשה כשרה? כל שעושה רצון בעלה . . . כך למדנו בנעורינו. עכשיו את יודעת?

— לאו! — אמרה הנצה, ופניה משתנים ככרום, מכסיפין ומאדימים — מי אני שאזכה להבין מה שאשה כשרה יודעת . . .

— נמצא, כל מה שדברתי עד כאן אינו אלא נביחה בעלמא, כהאי כלבתא שם! — נוהמת יענטיל בכעס ורוגנו גדול ומנפנת ידה כלפי בתה — המתני נא, בת מרדות, המתני ואלמדך בינה, כיצד מרקדין לפני הבעל, מה הוא בעל ומה פירושו. — הנני עליך! . . .

האם נדחפת ויוצאת מלאה חמה, והבת תבכה ורמעתה על לחיה, רפאל נתמלא רחמים על הנצה, מנחמה ברברי פיוס, דוחק ודוחק את ידה ומבהל על פיו מחבה יתרה וקורא לה: יונתי, תמתי! והיא מקבלת תנחומים, ומתוך רסיסי דמע, המגלירים כפנינים בריסי עיניה, מנצנצת לו הבטה נעימה, כנוגה השמש מבין הענן ביום הגשם.

הימים הולכים והחבה של הנאהבים האלו עולה וצומחת. רפאל מרחיב דעתה של הנצה ומלמדה ארחות חיים בכל התחבולות הראויות: בדברים שבעל פה ובדברים שבכתב, באותם הספרים, המסוגלים לעלית נשמה. הנצה שוקדת ומוסיפה דעת, ורפאל התקוה משעשעתו והוא מצפה ובוטה, שהכל יהיה יפה בעתו. מה שנראה לו קשה מתחלה נראה לו אפשרי עתה, הכל אפשר בעולמנו הזה. הנצה הרי סופה שתתפטר מבעלה, והפירוד הלא נעשה מאליה, ועל כרחו נעשה, מפני שחנצה ובנציה כלאים זו בזה ואין זיווגם יפה מלכתחלה, ואלא מה, אביה ואמה? הם ימאנו להתחתן בו? אי משום הא לא אריא! יש תקנה לזה — הכסף יענה את הכל ואין דבר עומד בפני

הפרנסה. במקום פרנסה אין מקום למחלוקת וקנאה בעניני האמונה. אין קנאת הדת מצויה אלא במי שהוא עני ומתכוין להשתמש בה לשם הפרוטה, אלא בעלובים האלה, שעל כרחם הם צריכים לעשותה מעין לפרנסתם, ואלמלא היא לא היו יכולים להתקיים ומתו ברעב, חס ושלום, שהרי אין כל אומנות בידם ואינם יודעים כלום, ואם אין היא להם מי היה נותן דעתו עליהם ומי היה מרגיש בהם? . . . הנה זה הוא ספר תולדות של יראת שמים מטורפת, של הויה וצביעות והוללות בני אדם, של טובם וחסדם המשונים ושל אהבתם, כביכול, לעמם ולאחיהם האביונים. והוא הוא ספר תולדותן של איבה ותחרות, של קטטה ומלשינות, של הטלת קנאה בין בני אדם ושל מדת בלעם, לסכסך עם בעם ואיש באחיו.

להרבות שלום בעולם, בין בני בשר קרוצי חומר, שצרכיהם מרובים, אין לך תחבולה טובה אלא זו — הפרנסה! . . .

(עוד יבוא).

אה רחוק.

(הינריך הינה, למלאת מאת שנה להולדתו).

מאת ד"ר ש. ברנפלד.

ב.

ירחים אחרים חי הפייטן הצעיר בעיר המכונה בתור "סוחר", אבל לא הצליח בעסקו. כאשר עזב את מסחרו נשאר זמן מה בלי שום עסק בעיר ההיא, יושב ומצפה לשלחן דודו הנביר. אביו של הפייטן ירד אז מנכסיו וגם הוא ובני ביתו היו עיניהם תלויות לנדבת שלמה הינה. הפייטן הצעיר עמד אז על פרשת דרכים, לבקש לו דרכו בחיים. אחרי אשר נוכחו הוריו ובני משפחתו, וביחוד דודו שלמה, כי הוא "גבר לא יצלה", גם ראוהו הולך בשרירות לבו וסופו לצאת לתרבות רעה, הסכימו לבקשתו ולהפצרתו, לשלחהו אל אוניוורסיטט ללמוד חוק ומשפט. הפייטן הצעיר לא גמר אמנם למדויו בנמנוים, וידיעותיו היו מעטות ומקוטעות. אולם להצלחתו עשו או בגרמניא. הוראת שעה. בימים ההם, מפאת המלחמה הנוראה של שנות תקע"ג—תקע"ה, בטלו למודי הנערים ופסק סדר הלמוד הנהוג. ולמען לא יגדרו את דרך הצעירים בחיים, הקילו עליהם בשעת הדחק, כי כל החפץ להכנס לאוניוורסיטט אינו חייב להביא תעודה של גמנוים, כי אם אפשר שיעמוד על המבחן, ואם ימצא כדאי והגון לשמוע בלמודים יכנס אל האוניוורסיטט. גם הינריך הינה נבחן בדרך כזה, אולם קבל תעודה גרועה מאד. יונת לא ידע כלום, רומית רק מעט, במתימטיקה לא נבחן, ורק בדעת ההיסטוריא הראה סימני כשרון.

על פי התעודה ההיא נכנס הינה לאוניוורסיטט שבעיר בונא. שם לא למד חוק ומשפט, כי אם השתלם בדיעות שמושיות אחרות. ואולם הוריו, אשר נכספו לראות את בנם בכורם מתקרב אל "תכלית", שלחהו אחר כן לגטינגן אשר בהנובר. האוניוורסיטט אשר בנטינגן קנה אז שם לתהלה ותפארת במקצוע חקרי דין ומשפט, לכן קוו הורי הינה, כי שם ישלים בקרוב את למודיו. ואולם הפייטן הצעיר עשה בעיר ההיא מעשה נערות, ולכן גורש משם על זמן ששה ירחים. כל זה הסב, כי נמרו לשלחהו לעיר ברלין. בירח מרס שנת 1821 נראה בעיר הזאת, ותיכף התחבר לצעירים אשר כנילו, צונץ, גנס ומור ועוד אחרים כמהם, אשר אמרו אז לחדש געורו ישראל. הינריך הינה התפעל בהלך נפשו הפיוטית מן הרעיון הגדול הזה, ויתחבר לחברת "מרכי ההשכלה" בברלין. כל איש אשר לא יחדור לעומק הענינים, ישתאה וישאל: איזה רוח עבר פתאום על הפייטן הצעיר — אשר את דרך הנוכו ראינו כבר וגם מנהגיו עד יום בואו לברלין לא נכחדו ממנו — לחבב את עמו וחכמת ישראל? ואולם הרבר מתבאר באופן פשוט מאד.

העיר ברלין לא היתה אז מרובה באוכלוסין כבדורנו זה. גם לא היתה מטרופולין של ממלכת גרמניא האדירה. עדת ישראל אשר בברלין לא היתה אז גדולה כל כך, ולכל היותר גרו שם כאלף משפחות מבני ישראל. רבים מהיהודים אשר בברלין, וביחוד הגבירים והמלומדים, החלו לעזוב את מחנה ישראל אחר אחר, באופן שהעדה הלכה ונתמעטה משנה לשנה. אבל את זה עשו אז מיאוש או מזדון, ולא מחוסר דעת כבימינו אלה. אז לא היה עוד החזון נפרץ, כי מרבית היהודים לא ידעו עד מה מדתם והם יהודים רק על פי ההרגל. בימים ההם נמצאו בגרמניא אנשים מבני ישראל או חבי היהדות או שונאי היהדות; אבל על כל פנים עוד דברו בה להימין או להשמאל. רוב היהודים כתבו אז עוד מכתביהם בינם לבין עצמם באותיות עבריות, ובלשונם (לשון גרמנית צחה) עוד ערכבו מליצות עבריות. על כל פנים עוד לא היתה היהדות נשכחה כל כך כמו בימינו אלה.

כבוא היגריך הינה לברלין התיחס על משפחת דודו הגביר, וככה התיחס הזה מצא לו מהלכים בבתי היהודים העשירים. גם יען אשר היה קסם על שפתיו לענג לב שומעי דבריו, נודע מהר בתור בעל כשרון הליץ נפלא והכל בקשו חברתו. ובהיותו על פי הרוב רק בחברת יהודים צעירים אשר כנילו, אין להתפלא, כי התחיל לשום מעיניו בחקר התפתחות היהדות. גם בעת שח עם האשה רחל, אשר אז כבר המירה את דתה, לא הסיה את היהדות מזכרונו. כי, כאמור, היתה אז היהדות לשיחה בפי כל נכבדי ברלין מהספירות העליונות, בין מישראל ובין מהנוצרים. הינה בתור פייטן התפעל יותר ויותר מדבר השנים הנמרצים, אשר אמרו חבריו לעשות בהיהדות, ולא הכיר, כי כל אלה היו רק מעשי ילדות. צונץ ננס ומזור אמרו להשפיע קולטורא חדשה על ישראל, ולא הבינו, כי אין משפיעין קולטורא על עם שלם שלא בטובתו. כי בעת ההיא עוד היו רוב בני העדה שומרי אמונים ומדקדקים בקיום מנהגי הדת; והיהדות החדשה, בתמונה המזורה אשר נתן לה יעקבזון וחבריו, לא הפיקה מהם רצון. ולא זו בלבד, אלא שאפילו פרנסי הקהלה, שכרובם עזבו את מנהגי דת ישראל כשהם לעצמם, התנגדו בכל תוקף ועזו להצעת הצעירים, לעשות תקונים בעבודת ה' אשר בבית התפלה. היהדות המתוקנת של יעקבזון וחבריו היתה זו של קצת משכילים ונבירים, אשר בושו לעזוב את דת אבותם, וגם אי אפשר היה להם, לפי טעמם וחנכותם, להשתתף עם אחיהם בעבודת ה' ע"פ המנהג הישן.

עם כל "התרנושות" בחבת היהדות לא עשה היגריך הינה חיל בלמודי קדש, גם לא שמענו, כי נסה לכל הפחות כחו ללמוד חכמת ישראל ולהכין את היהדות. בעת ההיא החל ר' מרדכי יוסט לפרסם את ספרו "תולדות ישראל", אשר ממנו שאבו אז כל חכמי הדור, כיהודים וכנוצרים. גם הינה קרא את הספר הזה בשום לב; אבל מאלינו נבין, כי ממקור זה לא שאב רוב כבוד לתולדות ישראל. היהדות בתמונתה הישנה לא הפיקה ממנו רצון, כאשר היתה אז לורא לכל משכילי הדור. אך לעומת זה הטיב הינה לראות, כי גם ב"היכל המתוקן", אשר עשה יעקבזון, אין ממש, כי שם היה רק "סדר", אבל חסר כל תוכן פנימי ורוח חיים.

הנה זאת היא תמצית "חבת ישראל" של הינה בימים ההם: ממנהגי הדת כבר התרחק מכל וכל, וגם ידע בנפשו, כי אם חפץ הוא לבחר דרכו בחיים, עליו לצאת מדת אבותיו; בהיהדות המתוקנת לא מצא די ספוק; מחכמת ישראל לא ידע עד מה. אבל בלבו חש אהבה לעמו; האהבה הזאת היתה אינסטינקטיווית ושכנה עמוק עמוק בנפשו.

בכשרוננו הפיוטי הלביש את הרגש הזה עדי יקר ותפארת. הנצוץ של חבת ישראל שבלבו התלהב ויהי לשלהבת אש כוערת. היגריך הינה היה יהודי "לאומי" כמובן הרגיל בימינו. את דת ישראל עזב, אם כי חש רגש נוחם בלבנו; אבל בהנחמו על מעשהו זה, לא על עסקי הדת היה מתחרט; כי אם באשר חש בלבנו, כי על ידי זה יצא מגדר הלאום הישראלי. לכן שקד מהעת ההיא והלאה להביע חבתו לישראל יותר ויותר. על פי משפטנו זה נוכל לאמור, כי מעת שיצא הינה מדת ישראל היה לישראל וכן נאמן לעמו. מן העת ההיא החל לחבב גם את היהדות, כי אמנם ראה ונוכח, כי אין עם ישראל מתקיים בלי הקשר האמיץ הזה.

כל ימי חייו חש בלבו שנאה עצומה לעם גרמניא. בזה הטיבו שונאיו הגרמנים לראות. הינה היה רע ומודע לצונץ, אשר גם הוא שנא כל ימי היותו על האדמה את "הרשעות הגרמנית" תכלית שנאה. כמה פעמים הודה הינה, כי יש יחס ודמיון בין תכונת נפש העם הישראלי ותכונת נפש העם הגרמני; אבל עם כל זה ידע, כי מעם גרמניא יצאה המשטמה הנוראה לישראל. הוא חי בגרמניא וחש בנפשו פעולות השנאה הזאת, גם הכיר, כי שונה היא השנאה לישראל בגרמניא מזו שבשאר ארצות: בעוד שבגרמניא השנאה היא לאומית ושוכנת עמוק בלב העם, היא בשאר ארצות רק דתית. לכן ידע הפייטן, כי אפשר שביתר הארצות תבטל השנאה באחרית הימים, כאשר יתבררו ויתלבנו מושגי הדת האמתית; אבל בגרמניא אין השנאה לישראל בטלה לעולם. רוח אחד להינה ולצונץ ברבר הזה, כאשר ימצא כל איש הקורא דבריהם בעיון גדול. אלא שצונץ בידעותיו הרבות אהב את היהדות ולכן שנא את הרשעות הגרמנית; ואולם הינה שנא את הרשעות הגרמנית ולכן חמל על עם ישראל חמלה גדולה.

הרגש הזה נמצא בלב הינה כל ימי חייו, אלא שהוא בעצמו לא נתן לנפשו דין וחשבון על רגשו זה ולא הבין מקורו. כנזח עליו הרוח התפעל מאד למראה היהדות, ערכה הפנימי ותכנה הרוחני. גם ההסטוריא הישראלית הרחיבה אותו ותמלא כל חדרו לבו רגשי כבוד וחמלה לעם ישראל ורגשי איבה ובוז למעניו ולוחציו. אבל חסרון גדול נמצא בתכונת נפש הפייטן: לו חסר הכח להתמיד ברעיון אחד ולהוציאו לפעולת אדם. על פי רגשות לבו היה מוכרח להשאר ביהדותו ויעבור עליו מה, כאשר עשה גבריאל ריסר. גם זה האחרון לא היה אחד משומרי אמונים ומדקדקים במצות. אבל רוח מבינתו הורהו, כי אין עם ישראל מתקיים כגולה זולת קשר הדת, בין שתהיה הדת על מתכונת הזמן הקודם ובין שנעשה בה תקונים לפי רוח הזמן ההוא. אבל על כל פנים עלינו לחבב את השם "יהודי", להרים את "גם היהדות" ובה גדול. לא רגש דתי הביא את גבריאל ריסר לידי מסקנא כזאת, כי אם רגש הצדק והיושר: איך נעזוב מחנה של מעטים נחלשים ומנוצחים, בעת רעה כזאת, לנפול אל הרבים המתנברים והמנוצחים? הכזה יהיה איש בעל מדות תרומיות? אהבת ריסר לישראל היתה תלויה ברגש היושר והצדק, אבל לא ברגש הסטורי ולאומי; בשעת שלוח אולי היה עוזב את היהדות. דעות הינה והשקפותיו על היהדות היו נשגבות ונעלות מאלו של גבריאל ריסר. אבל בעוד שזה האחרון היה הושב ועושה, בלה הפייטן כל ימיו במחשבות ורגשות, בהתפעלות ובהשתוממות. ואולם כאשר קרא לו חברו: יהודי ריקא! התבייש ביחס מולדתו וקלל את יומו, כי נולד יהודי.

וכה נהפך הינה בנקל מאוהב לשונא. אז חש בלבנו, כי היהדות היתה בעוכריו ועל ידה הוא מגורש מן החברה בגרמניא. ויבו הינה לשלוח פיו רק ביהדות, כי הלא

כזה היו עושים כל הצעירים שעוכו את הרת היהודית בשאט נפש. אולם הוא, הפייטן, שעמד על "מרום השקפה הפלוסופית", החל לשלוח לשונו בכל הדתות החיוביות. או יצאו מפיו כל החרדים הנודעים, אשר הבאישו את ריחו בעיני כל הישרים בלבנות, ואשר עליהם קצף גם גבריאל ריסר קצף גדול. הפייטן הינה בנה לו עולם חדש בהשקפתו זאת. היהדות היא לפי דעתו מבלת העולם והיא החריבה את הקולטורא היונית ועמה את מנעמי החיים של המין האנושי. בעוד שהקולטורא היונית באה לשמח את הבריות וללמד את בני אדם להתענג מזיו החיים, באה היהדות לשפוך רוה רעה ועצבון על העמים, למרר את חיי בני אדם ולהרגילם למרה שחורה ולשנאת החיים.

התורה הזאת נשמעה שנית בימינו מפי נישטה. ואולם החוקר העמקן הזה הטיף מלתו בשם השקפה נשגבה על דבר התפתחות המין האנושי, בשם הקולטורא האנושית וכחזותיה הנפלאים, בעוד אשר הינה דבר רק בשם אהבת החיים, כאדם השואף למנעמי התאוות, התאב לרוות צמאנו מכוס התשוקה הבשרית. נישטה בא והורה "תורת המוסר" על פי יסודות חדשים והלך רוה שואפת להתפתחות קולטורית והתנכרות הכחות האנושיים; הינה מתיצב לפנינו כמו עבר אסיר תאוה המשתוקק להסיר עולו מעל צוארו ולנתק את האסירים אשר על ידיו. נישטה מוצא בתורת המוסר שבאה לעולם על ידי האומה הישראלית, נצחון העברים על האדונים, ואולם הינה, בעת שדבר סרה על דת ישראל, לא דבר כזה בשם איוז שיטה מוסרית, כי אם בשם התאוה הבהמית, אשר היהדות גברה עליה.

עם כל זה אין ספק בדברי, כי דבריו אשר דבר לכבוד היהדות, כנוח עליו הרוח, היו דברים יוצאים מן הלב. ונגד זה היו אמריו בנגות היהדות רק פרי כשלון רוהני וחולי מוסרי, אשר תקפדו פעם בפעם. החידה הזאת תפתר לנו על נקלה. להכב את היהדות ולהתפעל ממנה — לזה לא היו צריכים לו למודים עמוקים. בבית הוריו עוד ראה מנהגי הרת גוהנים כהלכתם, אם כי רק כמצות אנשים מלומדה, ויותר שהתרחק מהם במעשה באו זכרונות ימי נעוריו והרעישו את לבו והרגינו את נפשו. את זה אנו רואים בעצמנו עת כי זכרונות ימי הילדות יעלו על לבנו, תהמה נפשנו לזכר החיים הדתיים שבהם בלינו ימי נעורינו. אם היה הינה מתכון להכב את היהדות על בני דורו בדברי טעם ושכל, כי אז בלי ספק לא היה מצליח, יען כי לא ידע עד מה מלמודיה ודעותיה, גם לא היה לא פלוסוף ולא בקי בהסטוריא, למען דעת מה פעלה היהדות. אבל דבריו אשר דבר בשבח דת מולדתו הם רק דברי זמר והתפעלות, מליצות רמות ונשגבות, אשר יפות הן בעתן, ועל כל פנים הן עדים נאמנים לאהבת הפייטן את מקור מולדתו.

נגד זה היה הפייטן רך וענוג מטבעו וחסר לו הכח להתנבר על יצרו. ואחרי אשר "התפעל" לזכר היהדות והתנאה ביחס מולדתו, דש בעקביו את למודי המוסר הנמצאים בה. בני דורו לא ירדו לסוף דעתו ולא ידעו, כי דבריו הם אמתיים וכשרים, ומעשיו המגונים הם ילידי החנוך הרע, אלא דגוה בתור חנף וצבוע. אז התחיל הפייטן לדבר סרה בישראל ולבוות את היהדות, למען השלים את מעשיו עם דבורו ולמען יהיה "תיכו כבדו". בעת דברו בנגות היהדות דבר הפייטן אחת בפה ואחת בלב. אפשר שרמה את עצמו והתפאר בלבו, כי בזה הוא להיהדות, אבל כאמת לא עלתה זאת בידו כל ימי חייו.

למען לא יהיה שוטה או רשע בעיני הבריות נעשה לשוטה או רשע בעיני עצמו. זה הוא פרי משובת פייטן נעוב לנפשו ומחוסר חקירות ישרות. אסונו הגדול של הינה היה: כי הפיץ להיות יותר מפייטן בעל הלך נפש. את זה הכיר לודוויג ברנה היטב, ובבכרת שכתב על ספרו של הינה ("עניני פריש") אמר זאת בשפה ברורה. והמשפט הזה יבאר לנו כמה חידות בחיי הפייטן, לא רק ביחוסו אל הדת בכלל ואל היהדות בפרט, כי אם גם ביחוסו אל הזקן המוסר והצניעות, שבא עליהם ההסכם מצד כל עמי הקולטורא.

כאשר פרסם הינריך הינה את פרי כשרונו הפיוטי, עשו שיריו רושם גדול בעולם הספרות. הינה זכה לשם טוב בעודנו בימי עלומיו. וגם החזיון הזה סכתו במאורעות הימים ההם. הפייטן היהודי השמיע את קולו הנעים בעת אשר כל בני גרמניא היו משתוקקים לדברי זמר ושיר, חדשים בצלצולם וכתמונתם הפיוטית. שני פייטנים קמו לעם גרמניא בסוף שנות המאה הי"ח: גיטה ושיילר. גיטה הרעיש בתחלה את לב בני הנעורים על ידי ספורו, "ענווי וורטר הצעיר", אשר לקח לכבות בסגנונו הסוער, במליצותיו הדולקות ובהזיונו המעציב. כל בני הנעורים שגו בספור הזה והורידו עליו דמעות כנחל. ואולם בעוד אשר בכו הם על "ענווי וורטר הצעיר", בא כבר הפייטן הנפלא לידי הכרה, כי ההרגשות שצייר בספורו זה אינן הרגשות נפש בריאה, כי אם סימני מחלה מוסרית. "וורטר הצעיר" הוא יליד בית החולים ושם מקומו. הפייטן, אשר חננו ה' לב מתנה וכשרון גדול לחקירות אמתיות, השתלם בינתיים בידיעות עמוקות והיה לאיש הוגה דעות ישרות ונשגבות. כל זה לא החסיר את כשרונו הפיוטי, אדרבה על ידי זה היה לפייטן אמת, חד בררא. גיטה ירד לעומק ההשקפה הפלוסופית של שפינוזא ועל ידה הבין את יסוד הבריאה וסדר מעשה בראשית. את השקפתו הנעלה הזאת הלביש עדי הפיוט כיד הגאונות הפיוטית הטובה עליו. מעת ההיא והלאה נקעה ממנו נפש "העם", המבקש שבר רעבונו במיני מאכלים מתוקים להך; אבל היה תאות נפש המשכילים והנכונים. אשר ראו בפיוטיו חזות הכל: הסתכלות נפלאה בסדר היצירה והלך-נפש נשגב ונעלה במאד. העם מבקש לו תמיד את תפקידו. כאשר נקעה נפשו מפיוטי גיטה, יען כי זקנותו "ביישה" את ילדותו ולא עשה עוד כמתכונת "וורטר הצעיר" וכצורתו, קם הפייטן שילר ופרסם ברבים את חזיונו "השודדים". אך למותר הוא להעיר, כי החזיון הזה ברובו הוא פרי בוסר של הילדות ומלא דעות ורעיונות אשר אין להם מקום בעולם המציאות. למרות סימני הכשרון הפיוטי שנמצאים בו, רובו הוא נזמאות והפלגות ומליצות ריקות, אשר תקיף בהן הנפש המשכלת. אבל "העם" מחא כף להמליצות ההן והתפעל מהן. או אמרו להתנחם בשילר על גיטה אשר התרחק מהם.

בפיוטי גיטה ושילר חונק עם גרמניא בעת אשר היה הינה נער. שילר עשה לו חיל בסגנונו המליצי ובניבו הנשגב, אשר אמנם לא יעמדו בסני הבקרת על פי טעם נכון, אבל לקחו נפשות על ידי "ההתפעלות הפיוטית" שאליה ערנה נפש העם; וגיטה, בסגנונו החדש, התחיל להשפיע על המשכילים והנכונים לאט לאט. כי אמנם משכילי הדור מבית המדרש הישן היו שקועים עוד ראשם ורובם בדעות ליסינג, ורק בקושי גדול רכש לו גיטה קהל מבינים לדבריו.

אך בעת ההיא באו על עם גרמניא רעות רכות וצרות, והפייטנים לא השתתפו בצרת העם. שילר אמנם נפטר מן העולם קודם לזה ולא ראה בעיני עמו, אבל גיטה

ראה אותו בחרבנו ובשלותו, והוא, אשר התנשא למעלה ממאורעות "קטני הערך" כאלה, לא היה תנים לבכות ענות עמו, אף לא כנור לחלום שבותו. כאשר התגברו לבסוף צבאות גרמניא על הגבור הקורסיקני ויגרשוהו מגבולות ארצו, גם אז לא מצא העם בפיוטי הדור את אשר בקש. נוסף לזה החלו ימי הרדיפות המדיניות, וטובי עם גרמניא כנו והתאבלו על מצב הענינים אחרי ימי הנצחונות הנפלאים. רבים השקיעו עצמם בסודות הרומנטיקא וחלמו חלומות בהקיץ. אז היתה תקופת הרומנטיקא בגרמניא, אשר זמן מה הרותה את הלבבות השוקקים. אבל לבסוף תהה העם גם על הקנקן הזה ונוכח כי אין בו אלא חלומות וחזיונות שוא.

בעת ההיא קם לעם גרמניא פייטן חדש במינו: הינריך הינה.

הינה לא היה עמקן כניטה, אבל גם לא פייטן מליצי כשילר. הוא היה פייטן לעם במלא מוכן המלה. פיוטיו הראשונים הם הד קול בני הנעורים, מצעירים באופן נעלה את הרגשות הנערים והנערות בעת שיגיעו לפרקם. זה הוא הציור האמתי מהתפעלות הילדות, בעת תחל האהבה לפעם בנפש בני הנעורים, האהבה עם עמקי סודותיה ותשוקותיה, חציה תשוקה בשרית וחציה תשוקה אידיאלית, והנפש בל תדע מה והיא הווה ורואה חלומות בהקיץ. המצב הזה בנפש בני הנעורים הוא מצב "בין הערבים", אור וחשך משתמשים בערכוביא. הרמיון יתגבר על המחשבה, העלם יצייר לו בדמיונו את אהובת נפשו בתור סמל היופי והנעימות, והעלמה תצייר לה את אהוב נפשה בתור סמל הגבורה והשלמות החמרית והרוחנית. אין ספק בדבר, כי החזיון הזה יוכן לנו על אמתתו רק באמצעות הפתולוגיא והפסיכיאטריא; אבל מעולם ועד עולם תלו עליו כל הפייטנים את כנוריהם, וסוד האהבה היה תמיד כלי חמדה לפיוט ולזמרה.

הינריך הינה ידע מאין כמהו להגשים את ההרגשות האלה בומרתו הנעלה. אמנם יש בשיריו הרבה מן הגוומא וההפלגה; אבל בזאת נאות לבני הנעורים, אשר בעת שהם "חולים מחלת האהבה" אינם מושלים ברוחם ומגוימים ומפליגים גם הם. הינה ירד לעומק התשוקה וידע את כל סודותיה; ההרגשות של בני הנעורים נעשו מיתרי כנורו, ובנוח עליו הרוח, לפייט את שירי האהבה, השתאו בני דורו על נעימות שיריו, כי כל אחד ואחד ראה בציור זה את מראה חייו, בעת חלה גם הוא מחלת האהבה. שירי הינה במקצוע זה הם טבעיים וריאליים עד מאד. נוסף לזה חננו אלהים בכשרון נפלא לכון את הסגנון הנעים. פיוטיו הם נעימים לאוזן ומרנינים נפש הקורא. גם אם כבר הגיע לשנות הבניה ודבר אין לו עוד עם "מחלות הילדים". בקראנו פיוטיו האלה אנו חשים רגשות בחרות ולנפשנו תהיה עדנה אחרי בלותה. שירי הינה אלה יהיו לעונג לנו, עד זקנה ועד שיבה. כל הקורא בהם יטעם מחדש טעם ימי הנעורים.

ופייטן כזה איננו רצוי לרוב אחיו?

גם החזיון הזה יוכן לנו בהעמיקנו בפיוטי הינריך הינה. הוא היה פייטן אמתי וחקק את הטבע בכשרון עצום עד מאד. זאת היא תהלתו, אבל בזה נמצא גם "מומו". לב האדם איננו הוגה רק רגשות מאלפים ותשוקות יקרות, כי אם גם תאוה בשרית. בפיוטי הינה נמצא החיים, כמו שהם על צד האמת. אלו היה פייטן כאחד הרגילים והיה מכן רק כי יפוצו חרוזיו בלוחות ובכ"ע לנערים ולנערות, כי אז היה מרפס רק שיריו "הטהורים", לעונג נפש כל נערה גרמנית שהגיעה לפרקה ובלבה היא מציירה לו סמל "גבורה" לתהלה ולתפארת. אבל הינה היה פייטן ממין אחר, ולא להרוות נחת את הנערים והנערות היה מתכון, כי אם לפרסם את השקפתו על חמדת החיים. הוא

פתח לנו שערי גן עדן וראינו בו מראה הטבע בכל הדרו, תשוקת החיים והאהבה כמו שהיא. שם עצי ברושים וארזי אל, פרדס רמונים עם פרי מגדים. בענפי אילניו יקננו צפרים משמיעות זמרה ושיר, פרי תאווה ונחמד לעינים יתן את ריחו ויקח את לבנו ביסו והדרו. אבל בפרדס זה זוחלים על העפר גם נחשים צפעונים וכל רמש הארמה, ויגדלו קוצים וברקנים, ורגלנו נכשלות בצורי מכשול וסלעי מגור. זה הוא ציור החיים, ובפרט בתקופת הנערים, עת נחליץ למלאות פקודתנו על הארמה, להעמיד תולדות, דבר שהוא אחר מסודות הטבע היותר עמוקים; מראה החיים בניעומום ומרירותם.

הינריך הינה פייש על האהבה, אבל לא באותה צורה אשר תצייר לנפשה איוו נערה מתרפקת על דודה, כי אם בצביונה האמתי. בחלמו חלום האהבה הוא מטיב אמרים ויתן את קולו בשיר; ומרתו היא רכה וענוה, צפצוף קולו יחדור אל לבנו. העלם יבקש אהבה מאהובת נפשו, והיא מתרפקת על דודה, ונפש שניהם סוערת ומתרגשת. אבל אחרי כי בא החלום ברוב ענין, יקיצו שניהם ונפשם ריקה. מצודים וחרמים יסוד האהבה, ראשיתה עונג נעלה ואחריתה יגון ומכאובים. את זה צייר הינה בכשרון נפלא, וכשרונו זה יחשבו לו לחטאת. פעמים אין מספר נשמע מפי מבקרי הינה: אין כהפייטן הזה שר על האהבה ומעלה את קוראיו עד מרום העונג הרוחני בפיוטיו; אבל אין כמהו גם כן, אשר השליך אותנו מאגרא רמא לכירא עמיקתא. פיוטי הינה נעימים ויפים בראשיתם ומכוערים בסופם. אמנם כן! אבל לא על הינה תלונתנו, כי אם על הטבע. עודנו יושבים בגן עדננו ומתענגים על חמדת החיים בימי בחורותינו, והנה נחש צפעוני נושך בעקבנו ומשיל בנו וזהמתו. אם אפשר להתלונן על הינה, הוא רק, כי לפעמים אנו רואים, כי בנפש חפצה הוא מגרש אותנו מן עדננו ומטביע בבוץ את רגלנו.

אין ספק בדבר, כי בכשרונו העצום היה הינה יכול להגיע באחרית ימיו לדעות ישרות והשקפות נכוחות, כי סוף סוף פיוטי אהבה שכתב הם מעשה ילדותו, טרם נצרפו דעותיו כראוי. אבל בחסור לו ההתמדה והשקידה להשתלם בכחותיו הנעלים ולמנות את חסרונו הפיוטי, נואש מכל אלה וגמר בלבו לעשות הכל "להכעיס", לבלי לשאת פני איש. כבר ראינו, כי כזה עשה גם ביחוסו לרגש הדת. ילדות היתה בו, לדבר עוות בקדושת הדת, טרם היתה לו השגה נאמנה מתועלתה וערכה. לחזור מדבריו לא יכול מגאווה וגדל לבב, ולכן התחיל לדבר סרה בדת ישראל, אם כי חש בנפשו, כי הולך הוא תועה. גם ביחוסו לחוקי המוסר והצניעות קרהו כזה. תחת לתקן את מעוותו, את אשר הכעים תמרורים לב רבים וכן שלמים, התחיל להוציא דברים מגונים מפיו ולעשות את התאווה הבשרית ליסוד פיוטיו. או שר שירים לכבוד עלמות ידועות המשושטמות בחוצות פריש, הגביר את הוזהמא הבשרית על האהבה הטהורה. מעת ההיא לא היה עוד פייטן האהבה, כי אם פייטן התאווה. רוח פסקנית נשבה בו ופעמה בקרבו, להדאיב את לב הרבים ולבוזת את משאת נפשם בפומבי.

ואולם לא רק שירי אהבה פייט הינה, כי גם שירים ליריים אחרים, נפלאים בצורתם היפה ובצלצול קולם הנעים. הפיוטים האלה היו קנין הלאום, ויודעי פרק בשיר תקנו להם נגונים יפים ונחמדים. שירי הינה לא יסופו מפי עם גרמניא לעולם. אבל גם במקצוע זה גרמו כמה סבות, כי הורד בימים האחרונים מגדולתו. בעת החל הינה לפרסם את שיריו ומאמריו הנחמדים היה הוא אחד מנושאי כלי החרות הלאומית בגרמניא. גם בדבר הזה שגה הפייטן עד מאד. מטבעו היה הינה אריסטוקרט מכף רגלו ועד קרקרו. הוא אהב להתענג על החיים והשקפה אפיקורית היתה נר לרגלו כל ימי חייו. אלו נולד

על ברני הורים עשירים מבני עם הארץ, כי אז לא היה מימיו לדימוקרטי. אבל לאסונו היה יהודי, ואם כי מצא לו מהלכים לפעמים בקרב גדולים ונכבדים, חש תמיד בנפשו, כי מצבו בחיי החברה איננו איתן. לכן היה לדימוקרט והטיף דבריו בשם הדעה המדינית הזאת ולא רוחו. בהיותו מבקר חרוץ גלה בנקל את כל חסרונות חיי החברה, ובהתוליו החדים גלה את ערותם. אבל גם בזה חסרו לו הידיעות הנצרכות, למען הבין את התפתחות החברה באמצעות הסתכלות היסטורית. הוא לא הבין לאשורו אף מקצוע אחד של חיי החברה, ודרכי האקונומיה הלאומית נסחרו ממנו. בזה ששפך בו ולענ על הממשלה ועל מרום עם הארץ, הפיק רצון מאת כל הדימוקרטים. אבל כאשר החלו אלו לעשות דבר מה בפועל, נפרד הינה מהם. אז נהפכו לו הדימוקרטים לאויבים ובוו את שמו ברבים. בשנות הארבעים למאה הנוכחית נבאש הינה ברוב מכבריו, וכמעט באו כלם לידי הסכס, כי אין אמת ואין נכונה בפי האיש הזה, אשר רק ללצים הוא. אז היה שגור בפי רבים הפתגם: "הינה הוא פייטן, אבל איננו אדם כשר" (Bin Dichter, aber kein Charakter).

להתנצל על זה חשב לו הפייטן לפחיתות הכבוד, על כן התנפל על מבקריו, סופרים חשובים ונכבדים, ושפך עליהם מלא הקיתון לעג ובוז. כנה אותם בשם שוטים ונבערים, הדיוטים ונכזים. ולא השיב אל לבו, כי בשעה "שתקן הוא את העולם" (לפי דעתו) בחברת עלמות ידועות בפריש והתענג על מנעמי החיים, בעת ההיא היו "ההדיוטים" שנואי נפשו מרדפים על צוארם, כי מסרו נפשם על קדושת הרעיון הלאומי וברזל באה רגלם, או כי הלכו כגולה בערום וחוסר כל. בכלל היה הינה מבקר חד וחרוץ, אבל כשהיה הוא המבוקר עלה עשן באפו ולא סבל אף גערה בנחת. כזה הלא ראינו ממנה נגד ידידו מנוער לודוויג ברנה. האיש הזה היה צדיק תמים בכל מעשיו וכל ימי חייו היתה האמת נר לרגליו. את הינה כבד מאד, כי קוה ממנו גדולות ונצורות לשובת העם ולשובת החירות המדינית. והנה בכוא הינה לפריש בשנת 1831, החל לשלוח מכתבים למי"ע הנודע באויגסבורג ואחר כן קבץ את מאמריו אלה לקובץ אחד (עניני פריש). המאמרים האלה אינם מצויינים ברעיונות נכונים או בהשקפה חשובה, כי מרביתם השקפות שטחיות, כדרך שרגילים לכתוב כל סופרי כה"ע דבר יום ביומו, כאשר יעלה המולג. ברנה פרסם במכתבים מפריש בקרת נאמנה על הספר הזה. דבריו בנחת נשמעים נגד הפייטן, כלם נכונים ונכוחים. ויהי כאשר קרא הינה את דברי הבקרת הזאת, פָּחו כמים וערך נגד ברנה את ספרו הנודע "הינה נגד ברנה", מלא ביונות וחרופים מכווערים עד מאד. ולא בוש הפייטן, בריבו עם ברנה, לפנוע גם בכבוד אשה כבודה וחשובה, יען כי כבדה את ברנה ושמרה את הסופר הכואב והחולה מכל פגע רע. אחרי אשר כתב את ספרו נגד ברנה (אשר עליו רעמו פנים כל הטובים והמשוכחים וגם מתנגדי הסופר העלוב) נחם הפייטן ממעשהו ובעצמו הכיר, כי לא טוב עשה לבנות איש יקר ונכבד, וכפרט אחרי מותו. בשיחותיו בינו לבין רעיו הודה על משוגתו; אבל נאותו המרומה הסיתה אותו לכלי יודה בזה ברבים.

הנה כי כן נראה את הינה — בתור יהודי, בתור פייטן, בתור אדם — עווב את הדרך הישרה ובוחר בדרכים עקלקלות. הוא רואה ומכיר את עותתו, אבל אין לו הכח המוסרי להתגבר על יצרו, ותחת לחקן מעוותו, הוא שולח לשונו ומדבר רע בגדולים וטובים ממנו ומבאיש את ריחו בעיני כל הישרים בלבוחם. (עוד יבוא).

מליצת שפת עבר ובאור המקרא.

אין לך מקצוע גדול בהכמת ישראל מבאור המקרא. הלא כה"ק בעצמם אין ערוך אליהם, לגדול חשיבותם ורום ערכם בעיני כל העמים הנאורים, ומה גם בעיני עמנו. ובהיותם במקומות רבים כספר החתום, הנה הדרישה לדרת לעמקם ולהבינם היטב הוא דבר גדול ורב ערכו מאד. וכמו כל ענפי המחקר, אשר תנוח גם עליהם רוח הזמן, ותשתנה צורתם בהשתנות העתים ותכונותיהן, כן גם על דרישת המקרא עברו תקופות שונות, פשטה צורה ולבשה צורה על פי חליפות חיי עמנו וקורותיו.

מן העת אשר הגלה ישראל בכלה, רבים מבני היהודים למדו לדבר שפת הכשרים אשר התגוררו בארצם; ותהי ידועת השפה הזאת הולכת ומתפשטת בקרב בני ישראל, גם אחרי שובם מגלותם לארץ אבותיהם. אבל בימי עזרא ונחמיה עוד רוב העם יודעים ושומעים שפת אבותיהם. ולא היה עוד כל צורך בספר תרגום כתבי הקדש משפת עבר ללשון אחרת. וביום מועד ועצרה. עת התאסף העם להפיל תהנתם לפני ה' ולשמוע דברו היוצא מפי תופשי התורה, היה הסופר קורא בספר תורת אלהים בלשון הקדש באזני כל הקהל "והלויים מבינים את העם לתורה" (נחמיה ח' ז'), ר"ל מבינים את העם ומבארים להם איך לקיים את כל הכתוב בכל פרטיו, ומורים אותו איך להוציאו לפעל הלכה למעשה, על פי המנהגים והחקים המקובלים בידיהם. אשר לא נכתבו מפורש בספר התורה.

אבל החליפות והתהפכות הגדולות, אשר נקרו לרגלי מפלת מלכות פרס ונצחונות אלכסנדר המקדוני, פעלו פעולה עזה גם על גורל בני ישראל ודרכי חייהם, אשר חדלו להיות עם לכרד ישכון, ורבים מהם התחלכו להתגורר בארצות שונות, וישאו ויתנו עם עמים שונים, וילמדו אל דרכיהם ולשונותיהם, ויחדלו להבין שפת קדש. ודבר ה' היה להם כספר החתום. והישירים בלבותם השתוקקו לדעת את דבר ה', אשר שפתו זרה להם; ותהי כל מגמתם, לא להעמיק חקר ולדרוש פרטי הדברים והמשפטים הכתובים, כי אם להבין את ספרי הקדש, הבנה פשוטה השווה לכל נפש, מבלי מורה ומבאר, ע"י העתקתם משפת עבר ללשון המובנת להם. הנה כי כן קמה תקופת התרגומים, אשר על ברכיה נולדו התרגום היווני (העתקת ע' וקנים) ותרגומים ארמיים שונים (כשרי וסורי). וזאת לדעת, שהקורא בספר מתורגם מלשון ללשון יוכל אמנם להתפלסף על עצם הענין המדובר (כאשר עשו חכמי היהודים האלכסנדריים, אשר ידעו ספרי הקדש רק מתוך העתקתם היונית, והדומים להם), אבל לא להעמיק חקר בבאור הכתוב, שזה תלוי בדקדוק הלשון המקורית, חקיה ודרכי שמושה, הנעלמים מעיניו. אבל עוד חכמי ישראל ב"ארץ הצבי" ובמקומות הקרובים אליה, הם וחבריהם ותלמידיהם, מדברים שפת עבר;

כתבי הקדש פתוחים וגלויים לפניהם בלשונם המקורית, ודבריהם שומים בפהם, הנות לבם וכל מעיניהם בם. וכאשר ממשלת המדינה לבית יהודה הולכת ודלה, כן נגבר מגמת חכמי ישראל לבנות כמורמים היכל התורה ולהחזיק במעוזו הדת, מנהיגה ומשפטיה. ויראו ראשית להם, להרחיב באור המקראות ולכלול בקרבם את פרטי החקים והמנהגים, המקובלים בידיהם מדור דור, ואשר התחדשו לרגלי השתנות תנאי החיים, למען אשר יכבדו בעיני העם ויזהרו בהם כמו בכל הכתוב מפורש בספר התורה. וכה הלכה הלוך ומתפשטת בקרב חכמי ישראל שיטת הבנת המקרא בדרך פלפול ודרש.

אמנם בימי חכמי המשנה הקדמונים הדרשות היו עוד קרובות מאד אל הפשט, עד"מ הדרשה היפה והנכבדה מאד במסרתה המוסרית (יומא דף פ"ה ע"ב): "דרש ר' אלעזר בן עזריה, מכל חסאתיכם לפני ה' תזהרו, עבירות שבין אדם למקום ויה"כ מכפר, עבירות שבין אדם לחברו אין יה"כ מכפר עד שירצה את חברו" — הדרשה הזאת כל כך קרובה אל הפשט, עד אשר יש בין המתרגמים האשכנזים שחשבוה לפשוטו של מקרא ותרגמו את הכתוב לפיה: "פאן אללען איירען זינדען פאָר דעם עוויגען זאלט איהר ריין ווערדען" (הערקסהיימער), פאן אללען איירען פערשולדונגען פאר דעם עוויגען זאללט איהר ריין ווערדען" (פהיליפּוּאָן). אבל בימי אחרוני התנאים, וכיחוד בימי האמוראים, ברבות פרטי הדינים ובהתגבר ההכרח למצא להן אסמכתות ורמזים בתורה שבכתב, ולא רק בדברי הלכה, כי גם בעניני מוסר ואגדה, אשר הביעו מורי העם ומאשריו בכל עת מועד ועצרה, חשבו לנחוצן להיות דבריהם במסמרות נמועים ומיוסדים על אדני כה"ק, ויתאמצו בכל עוז למצא להם יסוד ומשענה באחד המקראות, — אז התפשטה בקרב חכמי ישראל שיטת באור ספרי הקדש על פי סלסול המקראות בדרך רחוקה מן הפשט. אך בכל זאת היו אומרים: "הדרשה תדרש, אבל אין מקרא יוצא מדי פשוטו".

אולם אחרי חתימת התלמוד, כאשר פסק החפוש במקרא למען מצוא אסמכתות להלכות מחודשות, ומתנגדי התלמוד עוררו את העם להנות בספרי הקודש ולעסוק בבאורם בדרך נכוחה ופשוטה, וגם התנכחות חכמי הדור עם בני העמים המזויקים בדת מחמד המריצתם להעמיק חקר בפשט המקראות ולבוא עד תכלית כונתם ומעמם, למען אשר יוכלו למצוא מענה להמחפאים דברים אשר לא כן על כה"ק, — אז רבתה ורחבה בקרב בני ידעית ספרי הקדש ובאורם על פי חכמת הלשון ודקדוקה. בעלי המסורה, הנקדנים, מחברי סה"מ וספרי דקדוק פלסו נתיב לתלמוד המקרא בדרך הפשט על פי המשך הדברים והתחברות הענינים ועל פי ידיעת שפת עבר והתרמזות לשאר לשונות בני שם. ומאו והלאה, בכל ימי הבינים עד שנות המאות האחרונות, היו שוררות בקרב עמנו שתי שיטות בלמוד כה"ק ובאורם, כי ההגיון בתלמוד ובספרי המדרש בצר את רוח הבקרת, ולא נתנו להכחיד כליל את שיטת למוד התניך על פי סלסול המקראות. אבל מאז נבר בארצות אירופא בכלל רוח מחקר ובקרת נמצאה, וברביעיו התפרין גם אל אהלי-יעקב, הלכה השיטה הזאת הלוך וחסור, ותחתיה התפשט (וולתי בדברים הנוגעים להלכה) דרך למוד המקרא על פי חכמת הלשון ומשפטי הבקרת; ביחוד מימות הרמב"ם ז"ל, אשר החזיק בדרך זה ויהי הראשון בקרבנו אשר ספח לביאור המקרא תרגום מדויק בלשון אירופית. תרגום כזה יבצור רוח סלסול המקראות וינהל את המבאר בדרך הפשט על פי הוראת-הבטויים האמתית, שמוש הלשון והכונה הנשקפת מהמשך המאמר בכללו ומאשר יורו עליו שאר מקומות במקרא, או ע"פ המדעים הנוגעים לענין המדובר.

הנה כי כן בימינו אלה באור כה"ק היה לעיני הרעת ועושה פרי הלולים. המקראות יתפרשו באר היטב לאור הבקרת החפשות, לא רק על פי המשך הענינים, קדוק הלשון, דרכי שמושה-והקירות פילולוגיות בהוראות השרשים על פי מקור מהצבתם והתדמותם זה לזה בשפת עבר וביתר לשונות בני שם. כי גם בשדות מדעים אחרים כמו: ההיסטוריא, הארכיאולוגיא וכיו"ל ילקטו המבארים דברים נכבדים, והיו למאורות להפיץ אור על כמה מקומות במקרא קשירההבנה, אשר לא ירדו המפרשים עד עתה לעמק כונתם. קדמוניות מצרים ושפוני טמוני חרכות אשור וכלל יגלו לנו חדשות ונצורות, להבין תעלומות ספרי קדשנו ולבוא עד תכלית חקר מצפוניהם. אבל אחרי כל אלה רואה אני מקצוע גדול הנוגע לענין הזה, שבו לא יצאו עוד חוקרי לשוננו ידי חובתם, והוא בדבר באור כה"ק על פי דרכי מליצת שפת עבר. הנני רואה מקומות רבים בספרי התנ"ך, פתגמים בדברי חזונו, אשר לא נתבאר עד עתה כראוי, רק מאשר לא שמו המבארים עיניהם ולבם להבין היטב בדרכי מליצת שפת עבר. גם בדרך כלל נוכל לאמר, שדרכי מליצת שפתנו ופרטי מנהגיה בשמוש הלשון עוד לא נתפרשו היטב בספרי מדקדקינו וחוקרי לשוננו על פי ראיות נכוחות ודוגמאות מספרי הקדש.

הכמינו שחברו ספרים על תכונות המליצה (לשון למודים להרמ"ה לוצאטו, מליצת ישרון להריש לעוויוואהן) הלכו בעקבות חכמי העמים מהברי ספרי "פאָעטיק", אשר יתארו את המליצה בכלל על פי תכונותיה האסתטיות והרומה לזה, אבל על אדות מליצת שפת עבר ביהוד, דרכיה ומנהגיה ומשפטיה, מצאנו רק דברים אחרים ועיר שם ועיר שם בספרי המדקדקים ובהקדמות המבארים לדברי שיר ומליצה אשר כה"ק. ונס אלה (הרמב"ן ז"ל בהקדמתו לבאור שירת הים, ואחריו הר"ר יואל ברילל ז"ל בהקדמתו לבאור ספר תהלים) שמו פניהם בכלל אל נוחה המאמרים לדלתות¹ או לחרוים קצרים, למסודרים זה לעמת זה או משולבים איש אל אחיו במערכה קצובה ומכוננת לתכונות השירה, למשגב המליצה ולחקי מלאכת הנגון, למען יטיבו להעיר און השומע ולמצוא מסלות בלבבו ע"י נועם הקול ועריבות הנגינה; אבל לא הואילו לדרוש ולבאר בפרטות דרכי המליצה אשר בהם תלוי עומק המובן ואת הדברים הנוגעים אל שמוש הלשון, שיוכלו להפיץ אור על באור המקראות².

המבארים והמדקדקים יהיוקו מאכלת הנתוח בידם לנתח את המקרא לפעוליה, שמותיה ומליו, לגזרותיה, בניניה ומשקליו, לשרשיו ואתיותיו ותנועותיו, אבל יש אשר מרוב שקידתם במלאכה הזאת, יעלימו עיניהם מרוח המליצה המחיה את העצמות היבשות האלה ומתועפות הרעיון הנשגב המתנוסס בכל חלקי המאמר, אשר על פיו יתחברו ויתלכדו, ובהתחקות על שרשי המליצה הנשגבה יופיע אור חדש על תבניתו וחבור חלקיו לכל פרטיו ודקדוקיו. והיטב אשר דבר בענין זה המליין המפואר רמ"ל נ"ע במאמרו "חקרי לב", לאמר: "רבים ממפרשיהם ומבאריהם עצמו עין מראות יפעת המליצות הנשגבות וחיין ערכם, לא שמו אל לב כי אמרות אלהינו ככתי חמר גויות בשר הנה

¹ הכנוי הזה מוסד על דעת המבארים שהשם "דלתות" ביחוס אל מגלת ספר (ירמיה ל"ו כ"ג) חרגונו ציילען, פערוע, אבל הנכון כדעת האומרים שהוראתו עמודים (קאלומנען). יעוין סה"מ להוקרי הלשון החדשים.

² גם בדרך כלל לדעתנו לא כונו יפה במערכת השירים והנאומים למחלקותיהם, כאשר ראה הקורא בהשוותו את דבריהם לשיטתנו אשר אנחנו מציעים בזה.

אשר נשמת שרי תחימו. אכן לפרש ולבאר המלות ולדרוש אחרי מקורן ויסודתן איך נבנו ואיך ינוקדו כל ישעם וכל הפצם, ובאלה יתהללו ויתפארו. ונמשלו לאיש בא לבקר בהיכל מלך מלא כל הון יקר ונעים. שכיות כל חמדה מעשי חרש וחושב, ויהי בכואו בצל קורות בית התפארת, ופנה ערף לכל הכבוד הזה ולא ישית לבו לנפלאות מלאכת מחשבת, ולקח אבן מקיר או כפס מעיץ חצוב בנרון אשר הביא בידו, ובכל עמל ויגיעה יתן לבו לדעת תכונתם ומשקלם, וכל החמדה אשר סביבותיו כאפס ותהו נחשבה לו.

ראש דרך מליצת שפת עבר, אשר ממנו תוצאות לפרטי הליכותיה, הוא (כאשר כבר ראו המבארים הנוכרים), חלוקת המאמרים לחרוזים קצרים קצובים ונערכים במספר מדותיהם (Metra), לא על פי מספר התנועות וכמות גדלם, כשירי היונים והרומים, ולא על פי מספר יתדות ותנועות עם התדמות ההברות בסופי החרוזים, כי אם על פי חלקי הענין המדובר: נושא ונשוא והנלוה אליהם.

והנה יתכן שיהיו החרוזים נוספים זה על זה על פי המשך המאמר, כמו:

יחילו דרכיו בכל עת

מרום משפטיך מנגדו

כל צורריו יפיח בהם. (תהלים י' ה')

ראוך יחילו הרים

זרם מים עבר

נתן תהום קולו

רום ידיו נושא. (חבקוק ג' י')

או שיהיו שנים שנים מקבילים איש אל אחיו או מתנגדים זה לזה בשתוף ענין, כמו:

האזינו השמים ואדברה

ותשמע הארץ אמרי פי. (דברים ל"ב א')

נאמנים פצעי אוהב

ונעתרות נשיקות שונא. (משלי כ"ז ו')

או מתיחסים זה לזה בדלוג, כמו:

אשכיר חצי מרם

וחרבי תאכל בשר

מרם הלל ושביה

מראש פרעות אויב. (דברים ל"ב מ"ב).

או שיהיו החרוזים כפל ענין במלות שונות. ואז יתכן שתהיינה כל מלות החרוז האחד שונות ממלות החרוז השני, כמו:

עדה וצלה שמען קולי

נשי למך האונה אמרתי. (בראשית ד' כ"ג).

או שיהיו מקצתן מלות שונות והשאר כפולות, כמו:

ה' אורי וישעי ממי אירא

ה' מעוז חיי ממי אפחד. (תהלים כ"ז א').

אמנם שירים ונאומים כאלה, אף אם תהיה מליצתם נאדרת בכח, חוררת לב וכליות, — נוכל לכנות בשם מליצה פשוטה, מפני היות חרוזי השירים האלה רק מקבילים איש אל אחיו או נוספים זה על זה, מלאים במספר מדותיהם, אחת מהנה לא נעדרה. אבל תפארת השיר ורום מעלתו היא היות החרוזים משלבים איש אל אחיו, להיותם חסרים במספר מדותיהם וממלאים זה את זה. שירים ונאומים כאלה נוכל לכנות בשם מליצה נבונה או מליצה כפולה, כי הם כפלים לתושיה: א) עוזו הדבור העושה רושם עצום בלב כנאום קצר וחד, ב) אופן הדבור ברמיוה, המעוררת את השומע להשתתף עם הנואם ולקחת חלק בשיחו, בהיות עליו להשלים מעצמו מה שהחסיר המסיף, עד כי גם אותו, את השומע, יפעם רוח המשורר, למלאות במחשבתו את אשר לא תשמענה אוניו ורק רוח מבינתו יעננו.

הנה כי כן יש אשר משני החרוזים האחד מלא והשני חסר, ומתמלא ממה שנאמר מפורש ברעהו, ועל הרוב הראשון הוא המלא ובשני חסרה המדה הראשונה, כמו:

בצאת ישראל ממצרים

(בצאת) בית יעקב מעם לעז¹)

היתה יהודה לקדשו

— ישראל ממשלותיו. (תהלים קי"ד א' ב').

ובדרך זו יתגלה לעינינו הבאור האמתי של המקרא: "אני חכמה שכנתי ערמה, ודעת מומות אמצא" (משלי ח' י"ב). כי מצאנו במקרא "דעת ומזמה" (שם א' ד') כשני דברים שונים זה מזה, אבל "דעת מומות" בתור סומך ונסמך הוא בטוי זר שאין לו שחר, ולא מצאנוהו בכל המקרא. ועל כן אין טוב כי אם לפרש, שמלת "אני" מושכת אחרת עמה, והמקרא הזה יפרד לשני חרוזים משולבים איש אל אחיו כזה:

אני חכמה שכנתי ערמה

ו(אני) דעת מומות אמצא.

ויתורגם: איך בין ווייזיט, בעויטצע דען וויטין אונד (איך בין) ערקענגטניס, פינדע בעזאנגענהייט. ואל תתמה שהיא מכנה את עצמה גם חכמה גם דעת, כי כמו כן היא מכנה את עצמה ג"כ בינה: "אני בינה לי גבורה" (להלן פסוק י"ד). ויש שתחסר בהחרוזו השני המדה האמצעית, כמו:

הים ראה וינס

הירדן — יסוב לאחור

ההרים רקדו כאלים

גבעות — ככני צאן. (שם ג' ד').

או האחרונה, כמו:

אלוה מתימן יבוא

וקדוש מחר פארן — (חבקוק ג' ג').

¹ כבר באר הר"י בריל ז"ל (בהקדמתו הנזכרת), שלמען אשר ישתוו החרוזים בכמותם תחיה בהחרוזו חסר הרחבת הדבור, כמו כמזמור המובא בזה: תמורת ישראל — בית יעקב, תמורת ממצרים — מעם לעז, וחרומה לזה.

ובמאמר בעל שלשה חרוזים יתכן שתחסר בהחרוז השני מדה אחת ובשלישי שתי מדות והן מתמלאות ממה שנאמר מפורש בחרוז הראשון, כמו:

תרא אשקלון ותירא

ועזה (תרא) ותחיל מאד

ועקרון (תרא ותירא) כי הוביש מבטח. (זכריה ט' ה').

ובדרך זו התיינת המדות הלוך וחסור ומתמלאות ממה שקודם להנה, עד כי במאמר בעל ארבעה חרוזים תחסר בהחרוז השני מדה אחת, ובשלישי תחסרנה שתי מדות, וברביעי — שלש מדות, זאת אומרת שיתכן אשר בחרוז האחרון יובן כל רעיון החרוז הראשון באין אמר ואין דברים, רק בכח המליצה לברדה, כמו:

יתן לפניו גוים

ומלכים (לפניו) ירד

יתן (גוים) כעפר (לפני) חרבו

(יתן גוים) כקש נדף (לפני) קשתו. (ישעיה מ"א ב').

וגם במאמר בעל שני חרוזים יתכן שתחסרנה בהשני שתי מדות, כמו:

מלפני ארון חולי ארץ

מלפני אלוה יעקב — — (תהלים קי"ד ז').

אלה פיהו מלא

ומרמות ותוך — — (שם י' ז').

ישמע אל ויענם

וישב קדם — — סלה. (שם נ"ה ב').

אבל יש נ"כ שהחרוז הראשון חסר ומתמלא ממה שנאמר מפורש בשני, כמו:

בן חכם (שמע) מוסר אב

ולין לא שמע גערה. (משלי י"ג א').

ובזה אנחנו רואים מה כביר כח מליצת שפת עבר, ומה רב יתר העו אשר לה לעומת מליצת לשונות אחרות. הלא טובי המתרגמים את המקרא הזה, אשר התאמצו לחקות את סגנון הלשון המקורית, ר"ל לבלתי השתמש בפעל "שמע" בזה כי אם פעם אחת, לא יכלו לתרגמו בצורתו ונלחצו לסרסו, ר"ל להעתיק את הפעל הנוכר מן החרוז השני אל הראשון: "דער קלוגע זאהן האָרט אויף דיא צוכט דעס פאטערס, אבער דער שפּאַטטער ניכט אויף דען פערווייך" (צונגין). "איין ווייזער זאהן האָרט אויף דעס פאטערס מאהנונג, איין שפּאַטטער זעלבסט אויף שעלטוואָרט ניכט" (פהיליפּוּזן). כי נקל למבין למלאות במחשבתו את החסר באחד מחלקי המאמר, בהוסיפו מרעתו את אשר כבר נאמר, אבל לא להוסיף מראש את העתיד להאמר. אולם עו ותושיה במליצת שפת עבר לעורר את לב השומע להקשיב רב קשב, למען אשר כל נאום הממטיף יהיה באזניו כדבור אחד, נעוין סופו בתחלתו, ואין מוקדם ומאוחר. ובדרך זו יתפרשו נ"כ שאר מקראות, כמו:

רשע כנבה אפו כל ידרוש (אלהים)

אין אלהים כל מזמותיו. (תהלים י' ד').

הפוך (בית) רשעים ואינם

ובית צדיקים יעמד. (משלי י"ב ז').

כרע כאח לי (קדר) התהלכתי
 כאכל אם קדר שחתי. (תהלים ל"ה י"ד).
 ע"ד קדר אתהלך בלחץ אויב (שם מ"ג ב'). דומה לזה יובן חרוז שלם בחלק הראשון
 מן המאמר ממה שנאמר מפורש בחלקו השני, כמו:
 אני לדודי (הרועה בשושנים)
 ודודי לי הרועה בשושנים. (שה"ש ו' ג').

בפרוח רשעים כמו עשב (להשמדם עדי עד)
 ויציצו כל פעלי און להשמדם עדי עד. (תהלים צ"ב ח).
 אבל המליצה היותר נשנבה היא כשהחרוים שניהם חסרים וממלאים איש את
 רעהו, מה שנאמר בזה חסר ולהפך. הנה כי כן ממאמר בעל ארבע מדות יתהוו
 שני חרוים, כל אחר בעל שלש מדות, כמו:

עד מתי רשעים ה' (יעלוז)
 (ה') עד מתי רשעים יעלוז. (תהלים צ"ד ג').
 אתי מלבנון כלה (תבואי)
 אתי (בלה) מלבנון תבאי. (שה"ש ד' ח').
 כי הנה אויביך ה' (יאבדו)
 כי הנה (ה') אויביך יאבדו. (תהלים צ"ב י').
 באלהים (ה') אהלל דבר
 בה' (אלהים) אהלל דבר. (שם נ"ו י"א).

וכמו כן המקרא: "החקר אלוה תמצא אם עד תכלית שדי תמצא" (איוב י"א ז') הוא
 במלואו שני חרוים משולבים איש אל אחיו כזה:

ה(תכלית) חקר אלוה תמצא
 אם עד תכלית (חקר) שדי תמצא.

ע"ד "לכל תכלית הוא חוקר" (שם כ"ח ג'), ר"ל תכלית החקירה המגלה את הרבר הנחקר
 לכל פרטיו, ויתורגם: עררייכסמ דוא עטווא (דיא גרענצע) דער ערפאָרשונג גאטטעס?
 אדער רייכסמ דוא ביו צור גרענצע (דער ערפאָרשונג) דעס אללמאָכטיגען?
 ואתה תחזה רום תפארת מליצת שפת עבר ועוזו כחה לעורר כונת השומע
 להשתתף עם הנואם ולמלאות את החסר בדבורו, בהיות מאמר בעל ארבע מדות מתחלק
 לשני חרוים משולבים זה אל זה, הראשון בעל שלש מדות וכשני רק שתי מדות, כזה:
 יוסף ה' עליכם (ועל בניכם)
 עליכם ועל בניכם (יוסף ה'). (תהלים קמ"ז י"ד).

וכן:

רוכב (בנאותו) שמים בעורך
 ובנאותו (רוכב) שחקים (בעורך). (דברים ל"ג כ"ו).

ישים נא הקורא לבו להמקרא הזה, אשר חרוזיו משולבים וקלועים איש ברעהו, ומקצר
 מליו אי אפשר לתרגמו בלשון אחרת באר היטב מבלי תוספת מלה מוסגרת, כי התרגום
 היותר מדויק ומכוון להמקרא הזה הוא בלי ספק תרגום שהיליפוֹאָן (הוצאת חברת "שוחרי
 תורת ישראל"): "דער אם היממעל איינהערפאָהרט, איזט אין דיינער הילפע, אונד דער
 אין זיינער האָהייט איבער וואָלקען (פאָהרט)". הנה בעל התרגום נלחץ להוסיף במסגרת
 את הפעל "פאָהרט", ולשום נגר עיניו לכל הפחות מקרא כזה: "רוכב שמים בעורך

ובנאותו רוכב שחקים" (מאמר בעל ד' מדות נחלק לשני חרוזים, כל אחר בעל ג' מדות). כי לולא זאת לא היה טעם לתרגומו, אבל מליצת שפת עבר נאדרת בכח נפלא, עד כי יכלה לקצר גם את הנוסחא הזאת, והשמיטה מלת "רוכב" מן החרוז השני, למען לא תהי אף מלה אחת כפולה בנאום הנשגב הזה.

וכן יבוא להפך, ר"ל שיהיה החרוז הראשון רק בעל שתי מדות, ובשני תהיינה שלש מדות, כמו:

פרצו (שער) ויעברו (בו)

(פרצו) שער ויצאו בו. (מיכה ב' י"ג).

והמתרגמים את המקרא הזה העלימו עיניהם מהנחת הטעמים ומנקוד ההפסק אשר במלת "ויעברו", ולדעתי צריך לתרגמו כזה: "ויה ברעכען איין אונד ציעהען דורך: דורך דאס טהאָר ציעהען זיא אויס".

וכן: אל הכבוד הרעים (על מים רבים)

ה' (הרעים) על מים רבים. (תהלים כ"ט ג').

הרמבמ"ן ז"ל תרגם: "נאָטט דער עהרע דאָננערט איבער מאַכטיגע פלוטהען" ולא תרגם כלל את שם ה'. גם שאר המתרגמים (צונץ, פהליפּאָן) העלימו עיניהם ממה שנראה ברור, שכל המאמר הזה הוא רק יתר באור לתחלת המקרא: "קול ה' על המים", וכה חסרים בתרגומים סימני הטעם (אינטערפונקציעאַנסצייכען), הלא המה סימן הבאור (קאָלאָן, פּאָלנעצייכען) וסימן ההגיון (געדאנקענשטריך), והתרגום הנכון צ"ל כזה: דיא שטיממע דעס עוויגען איבער דען וואססערן: דער נאָטט דער עהרע דאָננערט, דער עוויגע — איבער געוואלטיגען וואססערן, ר"ל שמלת "הרעים" מושבת אחרת עמה: דער עוויגע (דאָננערט) איבער געוואלטיגען וואססערן.

וכן במאמרים רבי המדות. עדי"מ "טוב לחסות בה' מבטוח בנדיבים באדם" (ר"ל בנדיבי אדם) נפרד לשני חרוזים משולבים איש אל אחיו כזה:

טוב לחסות בה' מבטוח בנדיבים באדם

טוב לחסות בה' מבטוח בנדיבים באדם. (תהלים קי"ח ח'—ט').

והמאמר "להגיד בבקר ובלילות חסדך ואמונתך", מאהבת הנואם העברי לחרוזים מקבילים ומשולבים איש אל אחיו, נפרד לשני חרוזים, כזה:

להגיד בבקר (ובלילות) חסדך (ואמונתך)

(להגיד חסדך) ואמונתך (בבקר ובלילות¹). (שם צ"ג ג').

נקל להבין מה עוה התעוררות רוח המשורר והתרוממות נפשו על כנפי אהבתו ונענועיו אל אלהי חסדו, אשר בהסתערות שרעפיו בקרבנו הוא מזמר לשמו הגדול, עד אשר די לו בחצי דבר לרמוז על כלו, ובאמרו "בבקר" הוא כקורא בהשתפכות נפשו, באין מלה בלשונו לנמור את דבריו, וכן בהביעו "חסדך", עד אשר תדרוך נפשו עז להוסיף לאמר: "ואמונתך בלילות", להשלמת נאומו, ולדעתי גם במקרא הזה לא יצא המתרגם ידי חובתו, אם יתרגמו בצורתו, כי מליצת הלשון האירופית איננה נאדרת בכח כמליצת שפת עבר.

¹ אין כל ספק, שפירוש רש"י ז"ל והגמשיכים אחריו, שמעם "בבקר" בעת הגאולה ו"בלילות" בעת רעה — הוא דרשה רחוקה מאד מפשט המקרא, וכמו שחודה המבאר בסוף דבריו לאמור: "ולפי פשוטו, טעם יום ולילה — תמיד וכלי הפסקה". אבל עפ"י עוד ישאל השואל: מה טעם הגבלת החסד בבקר והאמונה בלילות?

והמתרגם: „צוא קינדען אם מאָרנען דיינע הולד, אונד דיינע טרייע אין דען נאָכטען“ איננו מביע כונת המקרא בדיוק כראוי, כי משמעות הדברים האלה בשפת אשכנז מפורשת להגביל את תהלת החסד בבקר ואת תהלת האמונה בלילות, ובלב הקורא תשאר התמיהה, מכלי דעת מה זה. ועל כן אומר אני שיש לתרגמו: צוא קינדען דיינע הולד אונד דיינע טרייע, אם מאָרנען אונד אין דען נאָכטען.

ובררך זו נ"ב מאמרים בעלי שלש מדות יפרדו לשני חרוזים, כל אחד בעל שתי מדות, כמו:

אנכי לה' (אשירה) —
אנכי אשירה (לה'). (שופטים ה' ג').
בן פרת יוסף (עלי עין)
בן פרת עלי עין (יוסף). (בראשית מ"ט כ"ב).
אל נקמות ה' (הופיע)
(ה') אל נקמות הופיע. (תהלים צ"ד א').

דומה לזה: ימינך ה' נאדרי בכח (תרעין אויב)
ימינך ה' (נאדרי בכח) תרעין אויב. (שמות ט"ז ו').

אך גם מאמרים ארוכים, הכוללים שלשה חרוזים קצרים, יחלקו לשתי מחלקות משולבות אשה אל אחותה וממלאות זו את זו במספר חרוזיהן, עד כי תהיינה כל אחת בעלת שתי חרוזים ולא יותר, כמו:

צרוּר המור דודי לי
בין שדי ילין¹
(בכרמי עין גדי)
אשכל הכפר דודי לי
בכרמי עין גדי
(בין שדי ילין). (שה"ש א' י"ג—י"ד).

וכן: מי זה אמר ותהי
אדני לא צוה
(הרעות והטוב)
(מי זה אמר ותהי)
מפי עליון לא תצא
(הרעות והטוב²). (איכה ג' ל"ז—ל"ח).

גם בהמקרא השגור בפי כל ישראל: „שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד“ (דברים ו' ד'), כפל השם הקדוש הוא ע"פ דרכי המליצה הנשגבה אשר בארנו, לתת יתר שאת ויתר עזו לדברי הנואם, הקורא בחיל, ובסערת נפשו ירים את השומע אל על וינשאהו

¹ מזה יראה הקורא שלא יפה כונו המפרשים, בחשכם, שהחרוז הזה מוסב על „צרוּר המור“, וכן במחלקה השניה החרוז „בכרמי עין גדי“ — על „אשכל הכפר“, כי באמת הם מוסבים על הסמוך להם: „דודי לי“, על דרך „לכת דודי נצא השדה וכו' נשיכמה לכרמים וכו' שם אתן את דודי לך“. (שם ז' י"ב—י"ג).

² ר"ל גם הרעות גם הטובות לא תהיינה, אם מפי עליון לא תצאנה. בעיקר באור המקרא הזה כבר קדמני סופר אחר בכ"ע „הצפירה“ שנת 1890 גליון 258 יע"ש.

עמו על כנפי רוחו לחשוב כמחשבתו, להשתתף בהלך נפשו ולהוסיף מדעתו את המוכן ממוצא שפתו, הקצר בכמות ועוז לו בכפל הקריאה. כי גם פה לפנינו מאמר בעל שלש מדות: „ה' אלהינו אחד“, אשר נפרד לשני חרוזים קצרים משולבים איש אל אחיו, כל אחד בעל שתי מדות:

ה' אלהינו (אחד)

ה' אחד (אלהינו).

הנה פירוש רש"י ז"ל על המקרא הזה: „שה' שהוא עתה אלהינו לבדנו, ולא אלהי העמים, עתיד להיות אחד לכל בני האדם, כמו שנאמר: „ביום ההוא יהיה ה' אחד“ — רחוק מאד מן הפשט, כאשר יודה כל מעיין. וגם המתרגמים: הרמב"ם וצונץ והנמשכים אחריהם, נדחקו לתרגם: „דער עוויגע, אונזער גאטט, איזט איין איינציגעס עוויגעס וועזען“. אבל כל זה ללא צורך, כי כפל השם מתבאר היטב ע"פ דרכי המליצה שבארנו, ונכונים דברי המתרגמים את המקרא הזה הוזה בדיוק כמשמעו: „דער עוויגע, אונזער גאטט, דער עוויגע איזט אייניג“.

ועפ"י יתכן לפרש ג"כ את המקרא: „ה' איש מלחמה ה' שמו“ (שמות ט"ז ג'). הנה גם פה הפשטן הגדול רש"י ז"ל הביא לנו שני פירושים, ושניהם אינם כי אם דרשות, כמו שיראה המעיין בדבריו. וזה לנו האות כי נחלצו המפרשים בבאור המקרא הזה. ובאמת כל קורא נכון יתמה: הלא הנביא בעצמו קורא את הקב"ה בשם ה' כמו בשם עצם פרטי, ולמה הוא חוזר ושונה חוץ כדי דבור לאמר „ה' שמו“? האין זה דומה עדי"מ לאומר: „דוד מלך ישראל חוד שמו“, אחרי אשר בשם ה' הקדוש אין שום רמז על תכונת איש מלחמה, ואדרבה, על פי הדרש הוא מורה על מדת הרחמים. ואם באמת רצה לתת יתר באור וחזק למאמרו „ה' איש מלחמה“, ולרמוז על זה באחד משמותיו או מכנויו של הקב"ה, מדוע לא אמר עדי"מ „קנא שמו“, כמו שנמצא להלן בספר זה (ל"ד י"ד). או „ה' צבאות שמו“, כמו שנמצא כמה פעמים במקרא, שאז היה מרמז בהשם „צבאות“ על ענין מלחמה. ואין זה דומה למה שנאמר בספר ירמיה (ל"ג ב'): „כה אמר ה' עשה ה' יוצר אותה להכינה ה' שמו“, כי כאשר הכתוב מדבר מפעולותיו של הקב"ה, בהיותו בורא ומנהיג לכל הברואים ועושה את כל המעשים, יתכן שיוסיף לאמר: ה' שמו. כי הנה אין ספק שהשם הנכבד כולל בקרבו שני מושגים: א) הוראתו העיקרית, מושג עצם נצחי מחויב המציאות, בלי ראשית בלי תכלית ובלי שום שנוי, ובמוכן זה הוא מרכב מן הפעלים מבנין הקל: היה הוה ויהיה, ועפ"י אנחנו מתרגמים אותו: „דער עוויגע“. ב) מושג שם תאר למי שאמר והיה העולם (ע"ד „לעת נעשה בחפצו כל אוי מלך שמו נקרא“). יוצר הכל בורא ומנהיג מחיה ומהוה את הכל, כדברי הראב"ע ז"ל באמרו: „השם הנכבד הוא שם העצם כי הוא לבדו, גם ימצא תאר השם כי הוא הכל ומאתו הכל“, כי בהרכבת השם הקדוש יש גם תמונת בנין הכבד להוראת פעל יוצא (ע"פ דעת רבים מחוקרי הלשון נקודו העיקרי כפתח תחת הוי"ד כדרך אותיות אית"ן מבנין הפעיל). ובעבור זה אחרי אשר יביע הנואם מעשי ה' ופעולותיו, גם אחרי אשר הזכיר את השם הקדוש, יוכל להוסיף בכונה מיוחדת לאמר „ה' שמו“, להעיר און המקשיבים לקולו על כלל הוראות השם הזה, הכולל בקרבו, מלבד הוראתו התדירה, גם מושג בורא ויוצר הכל ועושה את כל המעשים¹). אבל במקרא אשר בשירת הים

¹ (ייתכן שזה טעם הפסוק אשר אצל השם הנכבד בפעם השניה במקרא זה, להורות על

אין שום טעם על פי הפשט להבטוי "ה' שמו" תיכף אחרי המלין "ה' איש מלחמה". וע"כ לדעתי המקרא הזה יתבאר היטב רק על פי דרכי המליצה הנשנכה אשר הצעתי בזה, והוא בהחליטנו, שלפנינו פה מאמר בעל שלש מדות, שנפרד לשני הרוזים משולבים איש אל אחיו, כל אחד בעל שתי מדות, ע"ד "אנכי לה' אנכי אשריה" והדומה לזה. ואין כונת הנביא כלל לאמר שה' שמו ה', כי אם שה' שמו איש מלחמה, ויהיה המאמר במלואו:

ה' איש מלחמה (שמו)

ה' שמו (איש מלחמה).

כי הנה המלה "שם" ביחוסה אל הקב"ה תוראתה לא רק על הכנוי המזכיר את העצם הנכבד והנעלה, כי אם גם על גדולתו ורוממותו, כח מעשיו וגבורת נפלאותיו אשר בהם יתגלה ויתראה לעיני האדם, בהיותו בעצמותו אל מסתתר, אשר לא תשיגהו בינת האדם, כמו: "אלהים בשמך הושיענו ובגבורתך תדינני" (תהלים נ"ד ג'). שהשמות שם וגבורה נרדפים בענין, וכן: "ואקוה שמך כי טוב נגד חסידך" (שם נ"ב י"א), "ר"ל אקוה בגבורתך ונפלאותך הטובים אשר אתה מראה לעיני חסידך. וזה לדעתי ניכר טעם המקרא: "כי שמי בקרבך" (שמות כ"ג א'), "ר"ל גדולתי וגבורתי בקרבך, והוא מוסב על הסמוך לו: "כי לא ישא לפשעכם", ולא כדעת המפרשים שהוא מוסב על תחלת המקרא: "השמר מפניו". וע"פ זה במקרא שלפנינו הכונה, שה' איש מלחמה שמו, "ר"ל גדולתו ורוממותו, וגבורותיו ונפלאותיו הן בתכונת איש מלחמה: "נוקם ה' לצרו ונוטר הוא לאיביו" (נחום א' ב'), ימינו תרעץ אויב וברב גאונו יהרס קמיו, כי ע"פ מדותיו יקראו בני האדם את שמו יתברך, ע"ד "ה' קנא שמו" (שמות ל"ד י"ד), נאלנו מעולם שמך (ישעיה ס"ג א') והדומה לזה, וע"פ זה נתרנס את המקרא הנזכר: דער עוויגע — קריענסמאן איזט דעם עוויגען נאמע.

וע"פ השתלבות החרוזים הנזכרת הנני מבאר ניכר את המקרא הקשה: "כי הלל רשע על תאות נפשו ובצע ברך נאיך ה'" (תהלים י' ג'). הנה אם נתבונן בפירושי המקרא הזה, לא נוכל להעלים עין מן ההבדל אשר בין דברי המבארים והמתרגמים, אשר כל מגמתם לבאר את המקרא שלפניהם בפשט המתקבל על הלב, ובעבור זה הם מוכרחים להטות את הוראות המלין להכונה הכלולה לדעתם בהמאמר כלו, ובין דברי מחברי סה"מ, אשר עיניהם משוטטות בכל אוצר שפת עבר, ומיחסים הוראות להמלין על פי הכונה היוצאת מכל המקומות במקרא אשר המלין ההן נמצאות בהם וע"פ חקי הלשון הכלליים. הנה כי כן, המבארים והמתרגמים נלחצו ליחס להפעלים הלל וברך הוראת פעל חזור: "דער פעררוכטע ריהמט זיך זיינעם מוטהויללענס", "דער רייבער זענגעט זיך וכו'". הרשע מתהלל, "הגולן משבח את עצמו". אבל כותבי סה"מ לא יכלו לצעום עיניהם מראות, כי השרשים האלה בהוראת פעל חזור משתמשים ע"פ חקי דקרוק הלשון בכנין התפעל, ולא בכנין פעל, ועל פי הוראה זו קשה מאד לבאר המקרא הנזכר. גם מה שהתחכמו מקצת המתרגמים (צונץ והנמשכים אחריו) לבאר את הפעל

כולא מוכן המלה ועל הכונה המיוחדת אשר בה בפעם הזאת, ביתר שאת לעמת הוראת התדירות, על פי מה שכתב הרשד"ל ז"ל (המשדל בראשית י"ח), שהפסיק "הונח להורות הפסקה בקריאה לסבות פרטיות, אשר אין בהן כח לתת טקוס לפעם מפסיק . . . או ליתן ריוח בין שתי מלות שמליצתן קצרה, וצריך להבין דבר מה בין זו לזו, או שאחת מהן מקבלת שני פירושים, ועל ידי ההפסקה ירוחק אחד מהם".

ברך במקרא הוה בהוראת הפך הכרחה, בדרך כנוי מפני הכבוד (אייפהעמיסטיש), ע"ד ברכת אלהים ומלך (מ"א כ"א י'): דער רייבער לאַסטערט. האָהנט דען עוויגען, איננו מתקבל על הלב, כי עינינו הרואות שלא בחר הנואם במקרא שלפנינו בדרך זו, אחר כי הוסיף לאמר מפורש "נאין ה'". וע"כ אומר אני שהמקרא הוה יתבאר היטב בדרך השתלבות החרוזים, ויהיה במלואו:

כי (בצע) הלל רשע על תאות נפשו

ובצע כך נאין ה' (על תאות נפשו).

ואין הכונה כלל שהרשע מהלל, כי אם הבוצע, שאיננו לא רשע ולא מנאין ה', רק אוהב בצע, מתקנא בעשי עולה, והוא מהלל את הרשע ומברך נאין ה' (המלה נאין — עבר במקום הוה, או שם תאר כמו אשר יד ימינו והדומה לזה) על השיגם תאות נפשם. ונאמרו בזה דברים הנוגעים להשאלה העצומה, אשר מעולם ועד עולם יתעוררו עליה כל החפצים לדעת את דרכי ה' ומשפטיו עם בני אדם, בראותם צדיק ורע לו רשע וטוב לו. והמשורר האלהי בכמה מקומות בספר הוה מתאמץ להתיר את השאלה הנכבדה הזאת, ולחוק את האמונה בלב המקשיבים לקולו, עדי"מ מה גדלו מעשיך ה', מאד עמקו מחשבותיך, איש בער לא ידע וכסיל לא יבין את זאת, בפרה רשעים כמו עשב וכו' להשמדם עדי עדי" (צ"ב ו'—ח'). הגה בהסתער רוח הנואם, עצור במלין לא יוכל ומכנה את המטיל ספק בהשנחת הבורא יתברך שמו: "איש בער", "כסיל", ובמקרא שלפנינו הוא מכנה אותו "בוצע", ר"ל איש אשר עיניו ולבו רק אל בצעו, ואין לו בחייו מטרה יותר נכבדה מהשנת תאות נפשו, וע"כ הוא מהלל את הרשע ומברך מנאצי ה' שהשעה משקת להם.

ואף גם זאת התבוננתי וראיתי, שיש מקראות שבהם החרוזים משולבים איש אל אחיו לא בחבות שלמות, כי אם באותיות השמוש, כמו: "ויחלו כמטר לי ופיהם פערו למלקוש" (איוב כ"ט ג'). כף הדמיון חסרה בחרוז השני בשם "למלקוש", ומתמלאה ממה שנאמר בחרוז הראשון בשם "כמטר", ולעומתה הלמד המורה על יחס שאליו חסרה בחרוז הראשון, ומובנת ממה שנאמר בחרוז השני. ויהיו שני החרוזים במלואם כזה:

ויחלו כ(ל)מטר לי

ופיהם פ(כ)למלקוש.

ז"א האררטען וויא (אויף) רעגען מיין אונד איהר מונד לעכטצע (וויא) נאך שפאָטד רעגען. וכן עדי"מ המקרא: "נסו ואין רודף רשע וצדיקים ככפיר יבטח" (משלי כ"ח א') יהיה במלואו כזה:

נסו ואין רדף רשע(ים)

וצדיקים ככפיר יבטח(ו).

סימן הרבים חסר בחרוז הראשון בהשם "רשע" מתמלא ממה שנאמר בחרוז השני בהשם "צדיקים", ולעומת זאת סימן הרבים בחרוז הראשון בהפעל "נסו" מושך אחר עמו וממלא את החסר בחרוז השני בפעל "יבטח".

יצחק בן אשר.

ימי המעשה.

ס פ ו ר

מאת הושי הארכי.

XVI*).

עודם באניה בלב ים השחור התודעו אבן־ספיר ואשתו לרבים מהגודרים, אשר שמו פעמיהם לארץ נכריה לבקש שם אושר, וכיניהם גם רבים מבני הנעורים, אשר עובו את למודיהם בבתי־הספר וילכו לנוע לארץ לא ידעו. וכולם מלאים תקות טובות ונעימות ורואים עולם חדש בחוץ לבנם. — הדר הטבע השפוך על פני הים, הגלים ההומים ברעש, האויר הוד הסוכב אותם והרגשות החדשים אשר חשו בלבם— כל אלה לקחו עתה את נפש הלל ושרה, ושעות רבות ישבו על מכסה האניה ויביטו על פני המים, ויתענגו למראה השמש השוקעת שמה במרחק, במקום שמים ומים נשקו. הטבע הרנין את לבותיהם המלאים אהבה ואושר, ויחישו ענג בלי מצרים כנפשם, וישכחו כל העולם ומלואו. כל השאלות האיומות וכל המלחמות אשר ילחמו בני האדם בעד קיומם והצלחתם. . . ברגעים האלה בנו להם האהובים עולמות נעימים מלאים עבודה, אהבה, פעולות נמרצות וחיים טובים. . .

הנה שקעה השמש והכוכבים מתנוצצים באור יקרות. האויר דך מאד ורקיע השמים כמו התרחב, ומראהו מראה תכלת כהה. . . הנה נפל כוכב אחד, וקרני־אור נמשכות אחריו על חוג השמים ועד לב הים יגיעו. . . והמה רואים לפניהם כמו מלאך משמים יעופף אליהם, להאיר להם את דרכם, ושמחה תאיר את פניהם.

— מה הוא זה האור הנופל ובא אלינו ממרומי שחקים? ישאל הלל כמדבר לנפשו.

— תקוה היא! תאמר שרה; — תקוה נעימה יביא ללבנו, ובטחון —

במעשה ידינו.

בטחון ותקוה! מה נעים הקול הזה, החודר לב הלל ומרעיש ומרתיה את דמו.

— תקוה! יקרא הלל וילחץ את יד אהובתו ללבו, כמו חפץ להשביח סאון נפשו

והמית רוחו.

והאניה הולכת הלאה הלאה, והמים הומים ורועשים. האניה תחוג ותנוע, והאנשים אשר מלאוה מחכים בכליון עינים אל החוף אשר יראה מרחוק.

הנה גם קונסטנטינופול וחופה היפה מאד, הנה יראו המנדלים הרמים והנשאים, הגנים והפרדסים הרבים, האניות ההולכות ושבות... גם אבן־ספיר ואשתו ירדו מן האניה.

(* עיי' למעלה חובי י"ג ע' 19.)

לראות את העיר המהוללה הזאת, וימצאו שמה עוד נודדים רבים, אשר יתגוללו בראש הוצות, יבקשו להם עצה ותושיה לחליץ נפשם ולא יכלו, כי מבני דלת העם רבם, עשוקים ורצוצים אשר ברחו לנפשם למצא להם מנוחה וחיים בארץ נכריה, אין בנר לכסות מערומיהם ואין לחם להשביע רעבון נפשם ונפש עולליהם. — אבן־ספיר נתן חלק גדול מכספו, אשר לקח אתו, להאמללים ההם, וגם מבני הנעורים נמצאו רבים אשר לא היה די כסף להם לקנות כרטיסי־מסע, וישלם אבן־ספיר מחיר מסעם עד יפו . . .

עוד ימים אחדים והנה דרכה רגלם על ארץ הקודש, ארץ תקותיהם ונחמותיהם... או נפל הלל על הארץ וינשק עפרה ויקרע את בגדיו ויבך בני תמרוים . . . ועל לבו עלו דברי המשורר הגדול: "ציון, הלא תשאלו לשלום אסיריך . . . הבאים מצפון ממזרח וממערב!" . . .

והמון אדם רב נקבצו ונאספו כעיר אחת והנם הולכים ותועים כצאן כלי רועה: שפת העם לא יבינו, מנהגי המדינה לא ידעו, תכונת הארץ ורה להם ועבודת האדמה כספר החתום לפניהם. — והרעב גדול ביניהם, ילדיהם יבקשו לחם ואין, ופקידי המדינה ישניחו עליהם בעין זעם ויתמהו על אביוני אדם אלה, הבזוים והנמאסים, אשר באו לארץ־מדרב למצוא להם עבודה! ויהיו בעיניהם כאספסוף־עם אשר התנפל פתאום על יושבי־בטח, לשרד אהלם, או כארבה אשר בא מארץ רחוקה וכיס את עין השמים. — אבל הארבה הזוה לא מצא לו שדות ורועות וגנים נטועים, ויתפור לכל עבר ולכל פנה לבקש "אחווה".

ואמנם אחווה רבות נמצאו אשר בעליהן היו נכונים להמירן כוהב הבאים, והסרסורים מבני ישראל, אשר היו עד כה בטלנים פשוטים, יושבים ולומדים תורה לשמה בחורבות ירושלים ומקוננים על הריסות עיר הקודש ומתפללים בעד שלום אחיהם בני "חוץ־לארץ" המפרנסים אותם, — הבטלנים האלה, אשר היו בין לילה ליורעי אדמה ולאגרונומים בקיאים, המה הלכו לפני הגולים המבקשים אחווה, להורות להם טיב האדמה העומדת למכירה.

והגולים הבישו בעיני תמהון על גלי החול ועל אבני הסיד ועל סלעי מגור וצורי מכשול, אשר לא ראו כמוהם באחווה האכרים בארצם, ויתמהו תמוה: המן הסלע יצאו להם מים? ואם מן החול יוציאו פרי תבואה? אבל הסרסורים העידו וגם נשבעו, כי האדמה הזאת היא "זבת חלב ודבש", ארץ "רמון תאנה וגפן", ועובדיה ישבעו לחם . . . וכה נתנו הגולים בעד אבנים ורגבי חול את כל רכושם אשר הביאו אתם מארץ מולדתם, בהאמינם בהבטחת אחיהם, היושבים לפני ה' בארץ הקדש, כי לא יסבכם בכחש . . . והבאים עתה מחדש התבוננו וראו, כי אחיהם בני בריתם, אשר קדמו לבא לפניהם, כבר קנו אחווה חול ונבעות על שפת הים ויחלו לסקל אבניה ולבנות בתים, אבל לחרוש ולזרוע לא יכלו, כי לא ידעו מה לעשות במהרשה ובגאת, וגם מקנה לא היה להם, וגם מכשירי מלאכה אין בידיהם, וגם מים אין להם לשתות, וגם כספם אול מכיסם; — ולינו עליהם ויקראו להם: המבלי אין קברים בארץ מולדתנו הבאתם אותנו אל ארץ אוכלת יושביה? זכרנו את הבצל ואת השום ואת לחם הקלוקל אשר אכלנו בארץ גלותנו — ולא היינו רעבים . . . ולב "החלוצים הראשונים" נפל עליהם ולא ידעו איך לחליץ מצרה ומיגון נפשותיהם, עד שבאו לכלל עצה: לשלוח ציר נאמן לבקש רחמים מעשירי עמנו ממערב אירופה, לבוא לעזרת העניים האומללים אשר היו בכל רע . . .

"ציון הלא תשאלי לשלום אסיריך?" — אך אין קול ואין עונה, אין דורש ואין שואל לשלום, רק קול שאון הסרסורים נשמע, ואנקת האומללים, הצאן התועות, תקרע לב אבן־ספיר... נאלמה ציון!...

וילך אבן־ספיר לתור את הארץ לארכה ולרחבה, ויתבונן אל מנהגי יושביה ואל האהוות השונות העומדות להמכר, וישב גם חרשים שנים בהמושבה אשר יסרו בני הגולה, ויקח חלק בעבודתם — לסול מסלה עד העיר, להביא מים וכל צרכי אכל נפש מן העיר, וגם לטוה טיה ולעשות באבנים לבנין הבתים.

אך כעבור זמן מה, ואבן־ספיר ראה ונוכה, כי הצרה גדולה מאד, וישועה טרם תבוא, ויעזוב את אשתו ביפו וילך לעיר בירת תוגרמה, לבא בדברים עם שרי הארץ, כי תתן הממשלה אדמה בלי מחיר להנודדים האלה, אשר טובת הארץ והממשלה המה דורשים ואת הקולטורא יגבירו בארץ השוממה. ושמה נמצאו לו עוד רבים מארץ מולדתו ומארץ רומניה, אשר התלקטו ונקבצו הנה — מי לבקש אהוות ממשלת תוגרמה, ומי לעורר רחמים בלב העשירים, ומי יחכה לכסף למען ישוב לארץ מולדתו או ללכת לאמריקה.

אבל לדאבון לב אבן־ספיר לא השיג הפצו, אם כי עלה בידו לדבר עם שרים גדולים נושאי משרות כבודות בממשלה, ויתן לבו גם לסכסוכי המדינות והפוליטיקא, ויאמר "לצוד דגים במים עכורים" — אבל כל זה לא הועיל לו, ולא מצא דרך נכונה, והוא יושב יחד עם רבים מחבריו בבית מלון אחר, ויעשו להם אנדה אחת וכיס אחר לכלם, ומי שקבל איזה שקלים סקרוביו או מהוריו נתן את רכושו לקפת האנדה לכלכל כל החברים בלחם.

ואולם לבם לא נפל עליהם, למרות כל המכשולים הרבים אשר מצאו על דרכם, ויהיו שמחים ועליונים גם במצבם זה, ותקותם אמצתם ללכת בדרכם אשר בחרו להם, ויבלו שעות רבות בוכוחים על דבר עתידות ישראל ומצבו בין העמים ועל השכלת אירופה ומוסרי החיים החדשים, על מצב הפוליטיקא ושאלת המורה, על הפועלים ובעלי הרכוש.

ובאכלם את סעודתם הדלה וכשתותם את מי הטה אשר הכינו להם בידיהם, — אז מלא לבם תקות נעימות וחיוניות נשגבים, כי עוד יבוא יום ותפרח "ארצנו" ותענה לבניה את הרגן ואת התירוש...

אז החל אבן־ספיר לכתוב מכתבים רבים לכל מיודעיו ומכיריו בארץ מולדתו, בעיר הבירה וביתר הערים הקטנות והגדולות, ויקרא בקול גדול, כי יבואו לעזרת הנדחים והנודדים, וכי על בני הנעורים ליסד להם מושבה קטנה ולעבוד את אדמתה, למען תהיה המושבה הזאת למופת לכל בני ישראל, וממנה תצא תורת העבודה לכל הבאים.

מכתביו הכתובים בהתפעלות הנפש, בהתרנשות ובהתלהבות, בלשד עצמותיו וברם לבנו — עשו תמיד רושם אדיר על קוראיהם, אבל — פרי לא עשו...

והלא שב ליפז אל אשתו וילך לו לעבוד את עבודתו הקשה בהמושבות אשר בני אשכנז יסרו, והן עומדות וקיימות על בסיס נאמן, ותפרחה ותגדלנה בהדרג.

כל היום, מן הבקר עד הערב, עבד את עבודתו בשדה, וקרני השמש, הלוחמת בעת היא בחומה מאד, רפיון גופו, אשר לא הסכין בעבודה קשה כזאת, מצבו ומצב חבריו, התלויים על בליימה, — כל אלה לא יכלו להניאהו מעבודתו, עבודת־ספרך, אשר בעדה קבל פרנק אחד ליום.

העלם המפונק הזה, אשר לא ידע מעולם מחסור ועוני, אשר חי תמיד בעולם האצילות ולא יכול לבלות יום אחד מבלי קרוא בספר, — הוא עבד עתה כשכיר יום ולן על אחת מגבעות החול, בלי כר וכסות, בעת אשר הטל ירד על הארץ ורוח קרה תעלה מן הים, ובגדיו רוטבו ביום מן הזעה וכלילה מטל השמים . . .

ובכל זאת רוחו היתה עזה ומלאה-כח, ויפח עוד תמיד רוח חיים ברעיו, אשר התענו אותו בכל תלאותיו ואשר כבר החל היאוש לבוא בקרבם, ויאמרו לברח מן הארץ הזאת.

בעת ההיא ראה והבין הלל, מה רב אשרו, כי אשתו שרה עומדת על יד ימינו לעזרתו ולחוק לבו בבשתון ובתקוה . . . היא לקחה חלק בכל עבודותיו וגם בכל דמיונותיו וחזיונותיו. היא בשלה והכינה מאכל בעד עשרים חבריהם אשר אכלו על שלחנם, היא היתה תמיד מלאה מחשבות רבות איך למצוא מזון לכל הרעבים האלה במחיר קטן, וגם אפתה להם וגם תקנה להם בגדיהם וכתנותיהם, ולא ידעה מנוח בעבודתה הקשה, וגם כתבה והעתיקה מכתבי אישה, אשר היה עליו לשלוח להמון רעיו שבתויל, או לאלה אשר אך את שמעם שמע כי מאוהבי ציון הם.

ומה גדלה שמחת הלל בכל פעם אשר קבל מכתב תנחומים מאחד מרעיו היושבים במשכנותיהם בארץ מולדתם, מכתב מלא תהלה לעבודת "החלוצים" ותקוות טובות לעתידותיהם, ולפעמים . . . גם איזה שקלים להחיות את בני העניים אשר באו לארץ השוממה הזאת בחוסר-כל.

XVII.

בין רעיו אלה אחד היה נוטין אשר חש בנפשו את כל התלאה אשר הביאו על נפשם החלוצים האלה, אשר נדבה רוחם אותם להגיה אבן היסוד לבנין נעלה בכחותיהם המעטים והדלים, להלחם נגד כל המכשולים הרבים והעצומים בלי כל נשק, זולתי אומץ רוחם לבד. לכן נשבר לבו בקרבו בקראו את המכתבים האלה, לכן דאבה נפשו לשמוע אנקת הגבורים האלה, אשר חרפו נפשם על הרעיון, בדעתו כי קצרה ידו מהביא להם עצה ותושייה וכי העזר הנתון להם הוא כטפה בים הגדול . . .

ומחשבות שונות הרעישו את לבו מאד... הוא, אשר בתור סניגור בבית המשפט הסכין לנתח כל ענין וכל מעשה לחלקיו ולבקש תמיד את הסכות והמסובכים המסובכים יחדו, — הוא ידע והבין כי כל מעשה אבן-ספיר וחבריו יסודתו רק דמיון עז ונעלה, חזון אנשים בעלי-נפש אשר יחס לבכם . . . הוא התכונן, כי לא זה הדרך להביא תשועת ישראל, כי עוד העם רחוק מן הרעיון הזה ואדירי הכסף לא יחשבוהו לשים לו לב, ועוד המלאכה רבה פה — לדבר על לב כל העם ולחנכו ברעיון נשגב, למען לא יהיה כל המעשה רק כמנוסת חיל מפני אויב, אשר יברח איש איש לבדו וידאג רק לנפשו, ואין סדרים במערכת, ואין תכלית ברורה לכל אשר הם עושים.

לכן דאב לב נוטין מאד, כי חש את רסיון כחו לעשות דבר גדול ונכבד לטובת רעו הלל ולטובת הרעיון כלו... לפעמים בעת בוא מכתב מאבן-ספיר, מכתב מלא קריאות גדולות בהתפעלות הנפש, כדרכו, — היה נוטין מתעורר ממחשבותיו ומחליט בלבו לעשות דבר מה בפועל. אז היה הולך לראות את חבריו ואנשי בריחו, לדבר עמחם,

להגיד להם פשעם, בעמדם מנגד לצרת אחיהם אשר מסרו נפשם על קדושת הרעיון... אבל אחר כן היה שב וחש בנפשו, כי לא כן הרברים אשר ידבר, כי לא מזה תצא ישועת עמו...

לרוחתו עמדו לו לעזרה גם כן-גיטל וגם כן-חיים ועוד תלמידים אחרים אשר נאספו לעיר הבירה אחרי ימי הקיץ. הראשונים, אם כי אמריקא היתה משאת נפשם ותשוקתם, נתנו ידם לגוטיין, לבוא לעזרת אחיהם הנודדים בארץ הקדש, וירבו לדבר אל העם, להביא איש איש תרומתו ונדבתו מדי שנה בשנה או מדי חרש בחדשו לטובת העובדים בארץ פלשת.

הצער הראשון נעשה כבר על ידי אבן-ספיר ורעיו, בקנותם להם ככרת-אדמה. הם לא הקרו ודרשו אם ראויה אדמתם לזריעה ולנטיעה, ומה להם לזרוע ולנטוע, ואיך יעברו את אדמתם, ובמה יחיו את נפשותיהם, ואיך יבנו בתיהם; הם ראו וישמחו מאד, כי אדמה יש להם, אחוזה בארץ הקדושה, אשר אותה יעברו ואותה ירטיבו כועת אפס, אותה יחפכו לארץ פוריה ומן הסלע יוציאו תבואתם... והצעד הזה עשה רושם גדול בארץ הצפון, ויחולל סער גם בין אלה הרבים, אשר עד הנה דברו בפה ובכתב על אדות מעשה ופעולה, ומאומה עוד לא עשו. עתה אמר להם לבם, כי עליהם לאסוף למצער אנורות, למען אלה העובדים התמימים והישרים.

וכה נוסדו אנדות רבות בערים שונות, ובראותן, כי בפעולותיהן הנפרדות לא תעשינה תועיה, החליטו להתאסף יחדו ולהמתיק עצה, איך לאחד ולהגדיל כחותיהן, למען בוא לעזרת הגבורים הנלחמים על שדה ארץ אבותינו במחרשה אשר בידם. גם גוטיין הלך להאספה, ושם התודע לרבים מן הדורשים שלום ציון באמת והנחלים על שבר עמם בלב תמים, ויוכח גם שם, כי מעטים הם האנשים אשר התבררו להם מחשבותיהם בלבם וידעו אל נכון, איזהו הדרך המובילה אל המטרה...

— אדוני, אמר גוטיין אל אחד הנאספים, איש זקן ידוע-שם, — אדוני, אתה קראת ראשונה בקול גדול, אשר הרעיש לב כולנו, כי על עם ישראל להביא לו עזרתו בעצמו ובכחותיו ולא יקוה לעזרת עמים אחרים. והאמנם זה הדרך אשר בחרנו לנו יביא לנו תשועה?

— יקורי, השיב לו האיש כאנחה גדולה, — אני אל גדולי ישראל פניתי בדברי, אבל אונם אטומה משמוע קול דברי אמת; אני לא אל העם דברתי. אמור אמרתי בלבי, כי ראשי ישראל יבינו וישכילו את חובתם לעמם האומלל, אבל המת פנו לו ערף, באמרם בלבם, כי הימים הרעים יעברו ולא ישובון... והעם רואה את הרעש, שומע את הדברים הנשנבים אשר ידברו אליו עתה, ויתלהב ויקרא: נעשה ונשמע!

— סדר ומשטר נבקש לנו, הוסיף הזקן, — אבל מאין נקחם, אם כל חיינו הם בלא סדר ובלא משטר, אם אין דרך אחת וחפיץ אחד לכל בני העם?... הנה גם פה נראה רק בלבול הרעות ונשמע שפוט כל המפלגות... מרכז אחד לכל העם בקשנו — ולו גם מעבר לים האוקיינוס — אבל העם השיב לנו כי אך מרכז אחד יש בלבבו, והוא — ארצו הקדושה... למה לו לחקור ולדרוש מהות הארץ, למה לו לשאל אם אפשר להתישב שמה עתה? הן מנעוריו חונך להאמין, כי ארץ טובה היא, ארץ זבת חלב ודבש, ועיני ה' נשואות אליה יומם ולילה...

— אבל עלינו — ענה גוטיין — הלא החובה לשים לב אל כל המכשולים העצומים והרבים אשר על דרכנו, אשר רק כח נעלה ונשגב יוכל להכביעם...

— כן, המעצורים רבים וגדולים מאד, וככל אשר יראו המעצורים יותר, כן ימעטו הבאים אל הארץ מהמון העם, ולא ישארו לה כי אם אנשים כביריריות, אשר לא אושר לנפשם יבקשו שם, כי אם רעיון נעלה הנסתר מעיני ההמון... הנבורים האלה אולי יפלו ולא יקומו, אבל פעלם ורוחם לא ימותו, ובקסם גבורתם ימשכו גם רבים מאלה אשר עתה יעמדו מרחוק... אמנם, יקירי, "רחוק, רחוק מאד מאתנו החוף אשר אליו נשא את נפשנו, אבל לעם נודד זה אלפי שנה גם הדרך היותר רחוקה לא תוכל להיות ארוכה ביותר"... הן את הרעבים לא נשביע לחם, את כל הערומים לא נכסה בגד, את רכוש השודדים לא נשיב ואת העניים והאביונים לא נעשיר בכסף ובוהב... לכן ילכו להם באשר ילכו, איש לעברו ואיש לפנתו... והמעטים, המוכשרים להקריב את נפשם על מזבח הרעיון, המה ישארו על משמרתם ויוסיפו לעבוד עבודתם, — והם המה כהני העם ובחירי האומה... את היהודים לא נציל, אבל את היהדות עלינו להציל: היא, היהדות, תמצא לה בארץ אבותינו מרכז נאמן, יסוד קיים, והיו עיני כל ישראל נשואות אל המרכז הזה, וכלם יבינו וישכילו, מה רב ערכו לקיומנו וחיירונו. כי בלב כל איש ישראל נטועה האהבה להיהדות, גם בלב אלה אשר בכל דרכיהם יתאמצו להראות, כי זרה היא להם ולרוחם... זו היא מטרת הישוב החדש וזה כחו לתחית עמנו...

ליסד מרכז ליהדות! — חשב גוטיץ בלבו, — הנה היא לפנינו, התשובה הנכונה על שאלתנו הגדולה: מה לעשות? — כן, הזקן הזה מצא את אשר בלבבנו באמת. גם אני בחזון ראיתי לפני את הרעיון הזה, אבל לא מצאתי את המלה הנכונה, לבטאו בשפה ברורה...

ומני אז היה הרעיון הזה ממלא כל לבו, ובכל עת מצוא השתדל לפרשו ולבארו בחום לב ובמאמרים נמלצים לכל בני הנעורים באספותיהם ובאגודותיהם בפה ובכתב. אבל רק מעטים היו אשר הקשיבו לקולו ויבינו לרעו... ולא רק בין בני הנעורים, כי אם בכל פנות העם רבתה המבוכה, ופירוד הרעות הלך הלך וגדול. כל פה ממלל, כל לשון תביע וכל איש קורא: מה לעשות? מה לעשות? ותשובה אין...

XVIII.

בתוך המבוכה הרבה הזאת, אשר דכאה את רוח גוטיץ מאד, מצא לו לפעמים מרגוע ומנוחה רק בחברת דבורה רחלין.

היא כבר השלימה חק למורה בבית מדרש המדעים, אבל אחרי ימי הקיץ שבה לעיר הבירה, ותבוא בחברת בני הנעורים ותקח חלק באספותיהם ואגודותיהם, ושמה התקרבה אל גוטיץ ותאהב להרבות שיחה עמו, ולעתים קרובות היתה באה גם למעון מכירה זה, לקחת מאתו ספרים למקרא או למסור לו איזה ענין נחוץ מעניני אגודתם.

דבר החנוך לקח עתה לבות גוטיץ ודבורה רחלין, ויהיו בעצה אחת להניח אבן היסוד לחנוך העם ברוח היהדות, ולמטרה הזאת יסרו אגודה מיוחדת.

ודבורה ואחת מרעותיה לקחו להן כשבע ילדות ותלמדנה אותן לשון וספר, חשבון וידיעות העולם והטבע, וגם ספרו להן ספורים מחיי בני ישראל, על דבר אבותינו הקדושים, על נביאינו ועל ארצנו.

וירבו האבות להביא לבית דבורה את ילדיהם, ורבים נכונים לשלם כמיטב כספם להמורות האלה. לכן באו גם עלמות אחרות לעורתן, ואחרי כי צר היה מקום מעון דבורה לכל הילדות, לקחו גם עלמות אחרות מספר ילדים לביתן, וכולן מלמדות בסדר אחד,

ובכל שבוע ושבוע תתקבצנה המורות להתייעץ ולרוש על דבר הלמודים, סדרם ותכניתם. גם הוסיפו ללמוד בעצמן, להשלים את ידיעותיהן בשפת עבר וברברי ימי ישראל ובספרי התנ"ך, למען יוכלו לעבוד את עבודתן כראוי. ורבות מהן נמרו בלבן להשתלם בדרני החנוך והלמוד, למען לכת אחרי כן להערים אשר שם בני ישראל נחתים, ליסד שמה בתי ספר מתוקנים ולהרבות תורה וחכמה בין ילדי ישראל.

וגוטיץ היה מאושר במעשה הזה, כי ממנו קוה תוצאות גדולות לעתיד, לכן תודתו לדבורה היתה גדולה מאד, כי היא היתה הראשונה אשר התמכרה אל הרעיון הזה, השמור אתו בלבנו, ותוציא אותו לפעולת ידים בשום שכל, וגם עמדה בראש כל העלמות המבקשות דרך החנוך ולעצתה תיחלנה תמיד.

אך מעט מעט התחיל להביט אליה לא רק בעיני תורה וברכה, ורגש אחר חש בלבנו בכל עת ראותו את פניה ועיניה המפיקות יגון ותום. רבות פעמים, בשבתו במסכת רעיו והיא וחברותיה אתם, לא גרע עיניו ממנה והאזין לדבריה, אשר דברה בטוב טעם ושכל. הרגש החדש הזה, אשר לאט לאט לקח את לבו ונפשו מאד ומוים ליום גבר בו ויוקר בו כאשר תמיד, הביאהו גם במבוכה וישאל לנפשו: היש לו הצדקה לבקש קרבתה וגם אהבתה? הויכח להביא לה אושר? הן הוא הסבין להיות בודד בחדרו או לבלות עתו באספת חכמים או באגודות בני הנעורים, להנחותם הדרך בה ילכו להביא תשועה לעמם. ויש אשר יעלה בלבו רעיון אחר וירעיש מורשי לבבו: היש לו הצדקה לתת לבו ונפשו אל עלמה תמימה, אם פעם בחייו — אף כי אך כמעט רגע — באה בלבו אש אהבה אחרת ותמונת פנים אחרים תרחף לפניו?

גם עוד סבות מעציבות הניאו אותו מלדרוף אחרי אשרו אשר ראה בחוץ . . . מכתיב אבן־ספיר האחרונים העציבוהו מאד, כי היה בכל צרה הוא ואשתו ורעיו. אחוזתם לא נתנה להם את יכולה, והמה יושבים באהלי קרשים בימות הסתיו, בעת אשר הנשם ירד על הארץ והרוח הקרה תנשב תמיד . . . ובעת ההיא ילדה לו שרה בן, באהלה על פני השדה, בין רכסי ההרים הרמים ונקיקי הסלעים . . . אמנם שמחו מאד הלל ושרה על על בנם זה, ויקראו אותו מנחם, לאמר: זה ינחמנו מעצבוננו ומרגוננו, וישעו עין על אחוזתם על שם בנם. ובמכתבו לגוטיץ אמר אבן־ספיר, כי יקה אשר גם הכן וגם העין יגדלו ויפרחו על אדמתם. אבל מבין השירה הזאת נראה היה גם רעבון ביתו ורעבון כל בני חבורתו, וגם היואש החל לבוא בלב רבים מהם, ויעזבו את המערכה ויברחו מי לארצות המערב ומי לאמיריקה ומי גם לארץ מולדתם . . . והמצב הזה הכריח את גוטיץ לבוא תמיד בדברים עם האגודות החדשות, אשר כצמח השדה צמחו על פני מרחבי ארץ מולדתנו, אך רק לעתים רחוקות הביאו ברכה במעשיהם.

מלבד זאת, גם השמועה על דבר אלכסנדר ענגלשטיין דכאתהו מאד, כי אמנם הסיר אלכסנדר ענגלשטיין כל "מכשול" מדרך, על אף אביו ועל אף אבי עתלית, אשר לא הפין להתחתן עם יהודי אפילו עשיר ומומר. הנאהבים והנעמים השינו מטרם, ועתה שתו מצו מכוס האושר והתענגוים תחת שמי איטליה המבורכה על חוף הים, אשר שמה שמו פעמימה אחרי התונתם.

בימים ההם חלה גוטיץ מחלה אנושה, מחלת דלקת הריאה, כי צנה אחוזתו בצאתו מבית המשפט. ויהי מוטל על ערש דוי, ואיש ממירועיו לא ידע ממחלתו.

אז חש בלבו את הדומיה האיומה אשר סכיבו ואת הבדידות אשר בה הסניר את נפשו . . . ומה גדל תמוהונו, כאשר ביום השלישי לחליו באה אליו דבורה ותאמר בפנים

עצובים מאד, כי ידאב לבה על אשר לא ידעה עד היום את דבר חליו, וכי לא טוב דברך אשר לא הודיע לה כזאת.

— רעותי הנכבדה, איך יכלתי להרהיב עו בנפשי? ומה תוכלי עשות פה?
 — להיות "אחות רחמניה" אדוני, ענתה לו. — ועתה אבקשך לשום מחסום לפיך, כי בודאי לא טוב לך לדבר הרבה. . . ואני שלחתי לקרוא עוד הפעם את רופאך...
 ביום ההוא התנברה מחלתו והקרתת העיבה את רוחו ותפרוש ענן על מחשבותיו, ולא ראה ולא ידע מאומה מכל הנעשה סביבותיו. וכאשר פסק את עיניו — וירא והנה הוא שוכב במטתו, והוא חש ליאות ועיפות בכל עצמותיו ואין בו כח להרים ראשו. ולגנדו פני עלמה עצובת-רוח, ועינים שחורות מלאות דאגה ותוגה מביטות אליו. פתאם זכר את אשר אתו וגם זכר את הפנים האלה ויפתח את פיו ויאמר בשפה רפה:

— דבורה הנכבדה! האם כה ארכה שנתך? . . . ואת עוד נשארת בביתי . . .
 — ברוך ה'! אמרה דבורה ברגש וברמעות על עיניה, — ברוך ה' אשר הציל את נפשך מדרת שחת . . . עתה נצלת . . . אבל עליך לשכב במנוחה . . .
 — ארכה מאד שנתי — אמר גוטיין, — האמנם גם חצי הלילה הגיע . . .
 — עוד מעט ועלה השחר, השיבה דבורה; — וזה לך היום הששי כי חלית מאד והיית מפרפר בין החיים ובין המות . . .
 — ששת ימים?

— רב לך לדבר, שכב במנוחה, לא אוסיף להגיד לך דבר, — ותקח את השמיכה ותשימה על שכמו.

הוא הביט בעינים פקוחות על העלמה אשר ישבה לפניו, מעט מעט שב אליו כה זכרנו ויבן את אשר עשתה דבורה . . . הוא חפץ לפנות אליה בדברים, להגיד לה את רחשי לבו, להביע לה את תודתו העמוקה, אבל היא שמה ידה על פיו ולא נתנה לו לדבר. אחרי כן הביטה אל מורה-השעות אשר על השלחן ותתן לו מעט שקויר-מרפא מן הכף ותמח את הועה מעל פניו, ותשב אצל מטתו ברממה, וגם הוא שכב וירדם.
 הרופא, אשר בא בבקר לראותו, שמח מאד על התמורה, ויאמר כי עברה הסכנה.
 — האם כה נברה מחלתי? שאלהו גוטיין, כפתחו את עיניו, ולא חש עוד רפיון בגופו כבליל אחרון.

— הוא עוד ישאלני אם נברה מחלתי? הלא לפתח המות רבצת — אמר הרופא, ויצחק בקול רם. . . עליך, יקירי, להודות לאחותך, אשר לא משה ממשתך כל הימים האלה...
 — לאחותי? . . .

— כן, להעלמה הנכבדה הזאת, אשר אמרה לי כי אחותך היא . . . אבל עתה, יקירתי, פנה הרופא לדבורה, — גם עליך ללכת לנוח, אם לא תחפצי כי יקום אחיך ויכלכל מחלתך, אשר תבוא עליך אם לא תתני לך מנוחה אחרי העמל הרב.

דבורה קראה למשרת ותאמר לו דברים אחדים אשר לא שמע גוטיין ותמהר לצאת מן החדר טרם הספיק גוטיין לקרוא אותה ולהביע לה רגשותיו. . .
 אבל כאשר הונח לו ביום השני, והוא באה לחדרו ותמצאהו יושב נשען על הכר במטתו, — אז לקח את ידה, ורמעותיו נגרות מאין הפוגה, וישקנה מכלי דבר דבר. . .
 גם דבורה לא הגידה דבר, אך צחוק אושר אין קץ רחף על פניה, ועיניה הפיקו אהבה בלי מצרים. . .
 (עוד יבוא).

סמולנסקין בתור מספר.

מאת ר. בריינין.

א.

אם הוצים אנהנו להרויך משפט נאמן על כשרונו של פריץ סמולנסקין בתור מספר, או לא די יהיה לדון עליו על פי אחד מספוריו והזיונותיו; באופן כזה לא יהיה משפטנו משפט נאמן מכל צדדיו. כדי להכיר את סמולנסקין המספר עם כל מעלותיו ויתרונותיו ועם כל חסרונותיו ומגרעותיו, צריכים אנו לקרוא את כל ספוריו הגדולים והקטנים, כי בכל אחד ואחד מהם התגלה רק חלק מכשרונו הספורי של סמולנסקין, רק קיום אחדים מתכונתו המוסרית או הפיזית. ורק אם נחבר ונצרף את כל הקיום הפזורים האלה קו לקו, שרטוט לשרטוט, רק אז תצא לנו תמונתו השלמה בתור מספר, בכל אורה וצללה.

ספורי סמולנסקין עושים עלי עתה את הרושם המזור והנשגב שיעשה עלינו סלעי־מדברי. בסלע מדברי יש חנוים ונקיקים, יד אומן לא חלו בו ועקבות העבודה והתרכות לא נכרו עליו, ובכל זאת ירהיב את עינינו בבקיעו ופרציו וירומם את נפשנו בפראותו עצמה. אם נקרא ימים רבים בספריות העמים ונתרגל בספורי־המופת של גאונני הרוח, המעובדים ומלוטשים כל צרכם, ואח"כ נשוב לקרוא ספורי סמולנסקין, — אז נרגיש בלבנו מעין אותה ההרגשה אשר בלב הבא מארץ נושבת, מארץ תרבות, השכלה ועבודה, אל ארץ־פראים, במקום אשר כל כחות הטבע נרדמים ואיש לא העירם; סגלות הארץ, אמנם, רבות ויקרות הנה, אך איש לא השתמש עוד בהן. כל קורא ספורי סמולנסקין בשום לב יוכח, כי כחות כבירים היו צפונים בנפש המספר הזה, אבל הכחות האלה היו כל ימי חייו במצב התרדמה, ואם השתמש בהם לפעמים — השתמש רק לרעתו, כי הם משלו בו ולא הוא בהם. כשרונו הטבעי של סמולנסקין היה מספיק למספר אירופי בן תרבות להרימו על ולתת את חנו גם בעיני קוראים ששעמם הספרותי מחונק ומפונק, בעוד אשר ספורי סמולנסקין יוכלו להחשב בעינינו כיום רק כמצבה חיה לכחות יוצרם אשר עלו בתהו.

לא אתרחק, כמדומה לי, מן האמת, אם אומר, כי הכשרון הספורי של סמולנסקין היה מורכב מיסודות המורה והמערב גם יחד, אולם היסוד המורח, השמי, התגבר בו. בחיי בני עמנו אנו רואים אחר מפלאי הטבע היותר גדולים: הוא הפלא אשר יפליאונו הזרעונים המונחים קבורים במעבה האבן או בכפי חנוטי מצרים יותר מאלפים שנה, ובכל זאת לא ימות בהם כח הזריעה והצמיחה. הצמחים האלה, אם יוציאום מאפלה לאור, מסוגלים עוד גם כיום לחיות ולהשתגשג. כל ימי התהלך ישראל בגולה

היו תנאי חייו כאלו מכוונים להמית בקרבנו את רוח השירה, הרגש וההתפעלות. המוח והמחשבה היו והתפרנסו על חשבון הלב והרגש. בדברי נביאינו וחזוניה, המלאים יפעת נצח והוד עולמים, התאמצו להבנים הלכות יבשות, רמזים כהים או סודות איומים. כן נתיבש בנו, בימי גלותנו, לשדר-החיים, כן נדף מקרבנו רוח החיים, נתמעט ונחלש בנו כח היצירה הפיוטית, וכנפי דמיונו הלאומי הלכו הלך ורפה, ואז גם נולד על ברכנו הפתגם: "הנם עדיף מנביא". אולם, לאשרנו, נשמר עוד ברוחנו הלאומי החנוט צמח נפלא אחר, הוא התניך, אוצר השירה, הרגש וההתפעלות, והוא היה לנו כסם חיים. החיים המרים והאיומים, היבשים והדלים, מלחמת-הקיום הקשה, היו קצרי-יכה להחריב לגמרי את מקור הרגשות אשר בלב העם הזה ולהמית מיתה גמורה את השארית הדלה של רוח החיים אשר עוד הסתתרה במחבואי נפשו.

והיה לנו סמולנסקין לאות ולמופת. בן-עוני, צמח-הגלות הזה, גם בהיותו נער רעב ללחם ומתגולל באשפתות בתי-הדישיבה, גם בהיותו, בימי עמידתו, שקוע ביון מצולת החיים, גם אז היה לבו מלא שירה, הרגש החי היה פועם בכל עורקיו ואוצרות דמיונו היו מלאים תמיד חזיונות ויצורים. ומי הדליק את נר האלהים במחשבי הנפש של בן-הדישיבה העווב הזה, מי הגביה ואמץ את כנפי דמיונו וימלא את קרביו פרחי השירה? את הפלא הזה עשו כתיבי הקדש, אשר מספרנו הגה בהם מילדותו ועד יום מותו, והם הטביעו את הותמם ורשומם עמוק עמוק בתכונתו המוסרית, באופן השקפותיו ודעותיו.

בהספור "שמחת חנף", הוא הספור הראשון אשר כתב סמולנסקין. רצה להוכיח, כי המלט ופויסט, יצירי שקספיר וגיטה היותר נעלים, לוקחו מכתבי-הקדש: המלט ופויסט הם קהלת ואיוב במהדורה חדשה ובשנוי הסגנון לפי רוח הדור. השפעתו העצומה של התניך על סמולנסקין היתה גם הסבה הראשית, כי לא הביט על היצירה הפיוטית כעל תכלית בפני עצמה. משוררי יון ורומא התפעלו מהגבורה והיופי כשהם לעצמם. לא המוסר כי אם הכח, לא הטוב כי אם הגוי עוררו את מיתרי כנוריהם ורגשותיהם. לא כן נביאינו וחזוניה. הם הביטו על עצמם ועל תעודתם כעל כלי-מבטא של שופט צדק; הם קראו מלחמה על התקפים העריצים ויהיו לפה להחלשים, להנכנעים ולהמדוכאים. לא גבורה ולא יופי, כי אם טוב וצדק, ענוה ומשפט היו משאת נפשם. ורוח נביאינו החיה גם את סמולנסקין המספר. בכל ספוריו אשר כתב לא היה מתאר את היופי והמכוער, הגבורה והרפיון, כי אם את האמת והשקר, הצדק והעול. הוא ברא לו במתכונ חבל יצירים, למען יגידו במעשיהם, ועוד יותר בשיחותיהם ובכוחיהם הארוכים והממושכים, את דעתו של המספר בעניני האדם, בעניני הצבור וכו'.

סמולנסקין לא ידע ולא הרגיש את הטרנדיה העמוקה או את היופי המיוחד אשר בהמעשים שבכל יום, את הסתירות והנגודים העצומים אשר במהות החיים עצמם ובעומק פנימיותם; סמולנסקין לא ידע לתאר את התפתחותה של האישיות, את התרוצצות הכחות הרוחניים בתוך הנפש מכפנים; לכן, ברצותו להגדיל ולהעמיק את רושם ספוריו בלבבות הקוראים, היה משתמש בארבע מיתות בית דין וככל המכות והיסורים, הפנעים והמצוקות, לענות, לסגף או להמית את יצורי דמיונו. אלה מנפשותיו מעבירים מאכלת על צוארם (גד, אבשלום ב"התועה"), אלה קופצים המימה (יוסף האב, אשת אחרע ב"התועה"), אם המשוררת ב"ללת הרוח"), זאת קופצת מחלון ביתה (המשחקת ב"גאון ושברי") ואלה ישימו קץ לחייהם או לחיי אחרים על ידי קנה-רובה ועל ידי סם-המות ועל ידי מיתות משונות אחרות. וכל המיתות האלה אינן באות כתולדות מוכרחות מחיי הנהרגים והמומתים בירי

עצמם או בידי אחרים. המיתות האלה באות לפתע פתאם כחתף והן מתגנדות לתכונת המאבדים את עצמם או את אחרים לדעת. המיתות באות לרוב בספורי סמולנסקין אם להאדיר את הרושם, או מאשר המספר לא ידע מה לעשות ביצוריו רוחו ובמה ישלים את ארץ חייהם, לכן יקפד בחוקי־יד את חיתם וחוש הספור בכת אחת. תחבולה קלה ופשוטה.

הכחות הפועלים והלוחמים בעולם החיונות אשר ברא סמולנסקין בספוריו הם: אהבה, צדקה, יושר, צניעות וחסד מצד זה, ואונם, כפיה, פתוי, מעל, קנאה, נקמה, שנאה, אהבת־בצע ועושק מהצד השני. אולם צדקת נפשותיו היא צדקת השוק, צדקה נסה וצעקנית, אשר נקיי הרעת וזכיה־נפש יקוצו בה. יושר נבוריו הוא יושר ההמון, קצרי הראות וקטני־המוח, חסדם חציר יבש ואין בו לשד הרגשות עדינות, וצניעותם קרובה לסכלות ובערות. השנאה, הנקמה, הכפיה והמעל הם נוראים ואיומים, בצורתם היותר מגושמה. את המדרגת והגִּנְיָם הרבים אשר בכל אחת המדות והתאות האלה, הטובות והרעות, לא תמצאו בספורי סמולנסקין. ואף גם זאת, כי את הרגשות והתאות האלה הוא מראה לנו כשכבר נתבשרו, כשהן גמורות ונמולות, אבל לא נראה את צמיחתן והתפתחותן. אנחנו רואים את מלחמתן הכבדה, אבל לא את פנישתן הראשונה, נגיעתן זו בזו, סכסוכיהן, התחלת נצוהן או השתקעותן.

החלק היותר גדול של חיינו במציאות עובר במחוזות שאין בהם רציחה, כפיה, עושק והרג, אהבה בוערת או נקמה לוהטת, חסד או חמס, כי אם דאגות קטנות, משא ההויה, הרגשות שטחיות ועוברות. "דמעותיו של האדם — אומר מאַטְערלינג — הן בימינו שתקניות, בלתי נראות לעין, כמעט רחניות". וכן המה גם חסדי האדם וצדקותיו בימינו. אולם סמולנסקין לא יתאר את חיי החולין, חיי יום יום עם רבבות קטנותיהם, את החיים הפשוטים, הממושכים, הבלתי־צבועים ונחולים, שיש בהם רנעי עליה וירידה מוסרית, רנעי שמחה עוברת ויגון עוקין. סמולנסקין רואה את מראות החיים בכלליותם ולא יראה את הפרטים, את חלוסי הצבעים ומשחק הגונים הדקים; מתוך הרעש והשאון אשר בשוק החיים לא יחוש את העומק אשר בהם. לכן גם נקל היה למספרנו זה לכתוב את ספוריו על טהרת השפה התנכית ולא הרגיש מעולם חסרון במלים ומבטאים. אילו היה מתאר את מראות החיים כמו שיראם בעיניו עצמו, אילו היה מבקש את הקיום הדקים והשרטוטים המיוחדים אשר במראה, או היה מרגיש בלי ספק את הדחק והלחץ שבשפת כתבי הקדש, בבואה לתאר את מושגי בן דורנו, ועל כרחו היה בורא לו מלים חדשות וגיב חדש.

סתם רופא מרפא את המחלה, ורופא חכם מרפא את החולה; מספר בעל־מלאכה מתאר את האהבה או את השנאה. אולם מספר אמן מתאר את האוהב או את השונא. כי כל איש אוהב או שונא על פי דרכו וסגנונו המיוחד; לכל אחד ואחד מאתנו יש "מקדש" מיוחד, יוסי מיוחד ומוסר מיוחד. גם סמולנסקין היה סתם־מספר, אם כי היה בעל כשרונות מצוינים, לכן היה מתאר בספוריו את האהבה ולא את האוהבים, את החטאים ולא את החוטאים.

ב.

הספור אשר הרפס סמולנסקין ראשונה הוא "התועה ברכי החיים". קשה מאד לתאר לנו עתה בדמיוננו את הרושם העז שעשה הספור הזה בוימנו על הקוראים העברים.

קוראינו מצאו בספור הזה ציורים, חמונות וחזיונות, הלופי המראות ושנויי המקומות, דברים המשעשעים את הלב ומרהיבים את הנפש, דברים המעוררים שחוק ודברים המעוררים בני, מליצה וגם חקירה. — הכל, הכל מצאו בו. הספור הזה הוא היותר גדול בכמותו בין כל ספורי סמולנסקין ובין כל הספורים המקוריים אשר בספרותנו. "התועה" יצא בארבע מהדורות, חזיון שלא היה כמוהו בספרותנו הספרותית, והוא הספור היותר מפורסם בין הקוראים העברים גם כיום.

סמולנסקין בעצמו מעיד ב"פתח דבר" להמהדורה השנייה של "התועה", כי "הספור הזה הוא כמעט הראשון בשפת עבר אשר מצא מסלות כמעט בכל קצוי ארץ; מכתיבי עתים רבים וגדולים באירופא ואמריקא דברו אדותיו הרבה ויהללוהו, אבל התהלה הזאת כאל נחשבה בעיני מול התהלה הנאמנה אשר הראו כפועל הקוראים והקונים, וכמעט אין איש אשר יקרא בשפת עבר אשר לא ידע אותו ואת טיבו".

יוסף היתום מעיר מרמנה מספר בארבעת חלקי "התועה" את תולדותיו ואת קורותיו מילדותו, עד יום מותו בידי שודדים שהתנפלו על בתי ישראל. נתבונן נא היטב אל הספור הזה, שלא לבד סמולנסקין בעצמו חשבהו כל ימי חייו להטוב והמובחר שבספוריו, כי אם גם אחרים מהמבקרים החדשים יציגוהו למופת למספריו הצעירים. אם נתח את "התועה" לחלקיו ונחדור לרוחו, אז גם נבין לרוחם של רוב הקוראים העברים ולטעמם הפיזי. סמולנסקין שם בפי יוסף, המספר את כל אשר עבר עליו, את הדברים האלה: "הנני כותב תולדות חיי! יען מה? יען לבכי יחשוב: לפקוה עינים עורות לכל יפלו במהמורות כמו נוקשתי נפלתי אני ונמלמתי בעור שני, למען הודיע להולכים בדרכי החיים כי מצורות וחרמים פרושות ליד מעגלם וישמרו רגלם מלכד" ("התועה" ח"א 2). ולא לבד ב"התועה" כי אם גם בכל הספורים התגלה סמולנסקין בתור סופר העתים, בתור מטיף, מוכיח ולחם נגד הבערות או נגד שונאי ציון. הסופר שבו היה מתאמץ להמית את המספר שבו, ואם לפעמים תתעורר בו נפשו הפיזית רוב כח לאמר שירה, הנה בו ברנע יתגבר עליה סופר העתים ויטביעה בים של מלים. הדפים אשר סמולנסקין היה בהם רק מספר ופייסן לבד יפעלו עלינו עוד היום ביפים וברוח-הפואזיה האמתית שבהם. אולם הדרשנות, הליצנות והדברנות, הממלאות את ספוריו, מעוררות בקרבנו רק המלה להמספר בעל-הכשרון. הפואזיה פועלת ומשפיעה על נפש האדם שלא במתכון; הפואזיה חפצה רק להיות ולא לפעול; אבל הדברנות יודעת כי קצרת ימים היא, והיא חפצה על כן רק לפעול ולהשפיע לפי שעה. האומנות נובעת מעצמותו של האדם ושואפת אל הנצח, לכן גם תחיה נצח; הדברנות היא ילדת הרגע, עבר הרגע — בטל כחה. הפואזיה היא נכבי ים החיים, והדברנות היא רק קצף על פניו.

סמולנסקין היה מכנים — לפעמים בדוחק גדול — בכל ספוריו כונות ונשיות ידועות, וכל הנפשות, אשר הוא מוציאן ומביאן על הכמה, נראות כאלו נבראו רק בגלל אותן הכונות. והנה עלי להגיד להקורא, כי אין אני מסכים לדעות האומנים והמבקרים האוסרים על המספר להכנים איוו כונה ונטיה בספוריו. לפי דבריהם, כל מנמה ידועה וברורה פוגמת ומקלקלת את האומנות הנקיה. אבל לא כן הוא. כל מספר, גם מן "הטבעיים" הקיצונים, יש לו מנמה ונטיה ידועה בספוריו, אם מדעתו או שלא מדעתו. כי אחרי אשר המספר, יהיה מבית-מדרשו של מי שיהיה, בוחר בחומר ידוע לספוריו, בחמר זה ולא באחר, הלא יש לו בזה, עיפי, כונה ידועה, בין שהיא ברורה כל צרכה בעיניו או בלתי ברורה כל כך, ההבדל בין המספרים הטבעיים, המתאמרים כי הם

מתארים את המציאות כמו שהיא בלי כחל ושרק, בלא נטיה זרה וכונה ידועה, ובין המספרים המודים במנתם ונטייתם — ההבדל הוא, לפעמים, רק כזה, כי הראשונים מנקרים באשפה ומוציאים משם חמר מגואל לספוריהם, והאחרונים כוררים להם חמר יותר נקי, אבל הצד השווה שבהם, כי אלה ואלה רואים ומתארים את הדברים לא כמו שהם בפני עצמם, כי אם על פי אותו הרושם המיוחד אשר יעשו עליהם, לפי מוגם ותכונתם המיוחדים להם. כל אחד ואחד מהם רואה את החיים בעיניו הוא ונותן להם דמות בצבעיו האהובים והמיוחדים לו.

שעות היא, לפי דעתי, בידי האומרים — אף כי בין האומרים האלה נמצא גם חכם גדול כוואונדט — כי היצירה הפיוטית האמתית היא עֲנֶת ויוצרת מכלי כל מחשבה תחלה ומכלי כל תכנית־קדומה. קשה להבין במה הורע כחו של הספור אשר יוצרו בראוהו במחשבה תחלה ויצפין בו רעיון ידוע — אם אך לא יזיק הרעיון למהלכו הטבעי של הספור — אשר יהיה את גולמו כאשר תחיה הנשמה את הגוף; במה יגרע ערך האומנות הנעשית בחכמה, בחשבון ובדעה צלולה ומיושבה, מערך האומנות הנעשית ברצון עָוֶה, שלא מדעת ובלי כל מטרה ותכלית. "נכא ולא ידע מה נכא" — דבר זה עוד אפשר להבין, אבל ספר ולא ידע מה ספר — דבר זה לא יצויר לחרש־חכם בימינו.

ובכן אינני אומר לבטל את כשרונו הספורי של סמולנסקין בכח אותן הטענות של המבקרים ממין הנוכח, על שעשה את ספוריו לכלי מבטא לרעיונותיו ולמחשבותיו על עמו, ועל שלא אהב את האומנות דוקא לשמה. יודע אנכי, כי גם המספר בן הוא לעמו ולדורו, ואין בכחו, גם אם יתאמץ, להיות בן הורין ולהבטל ממלחמת הדעות אשר ילחמו בני דורו ובני עמו. חרש חכם, שהוא עם זה גם חושב ומרגיש, לא יוכל בשום אופן להשאיר בתוך החיים הזועפים כצופה ומביט בקור־רוח. אבל אם אינני מאשים את סמולנסקין על שהיה מספר "בעל־בחירה", הנני קובל עליו על כי רוב היצורים בספוריו הם גלמים בלי רוח חיים, על כי בריאותו בחיונותו אינן יפות ואמתיות, על כי צורותיו משושטשות וצוירו כהים וחלשים, על כי נפשותיו מדברות רק ככל אשר ישם המחבר בפיהן ועושות ופועלות רק ככל אשר יצוה עליהן הסופר. היצורים של אמן אמתי המה כעולם קטן בפני עצמו, והמה חיים, פועלים ומדברים על פי חקים מיוחדים להם לכדם. הכשרון והרוח אשר עמדו לניוטאָן לגלות את הקי תנועת כוכבי השמים, אותו הרוח עצמו יעמוד לחכמי חרשים לגלות את החקים הפנימיים של אותן הנפשות אשר הם מתארים. ונעלה הוא עולמו הדמיוני של האמן על עולם המציאות כי בהחיים העוכרים לפנינו בספור הננו רואים בסקירה אחת את שלשלת הסבות והתולדות היוצאות מהן, הננו רואים בבת אחת את הגרעין ואת העין הצומח ממנו, את ראשיתן של עלילות היצורים, את אחריתן וסופן, וגם את כל המעשים והמקרים הגלויים והנספלים עליהם בהעשותן. גיטה אומר: ספור כתוב בידי אמן הוא כמורה שעות עשוי וזוכית, אשר המסתכל בו רואה את המחטים המורים מספר השעות, הרנעים והדקים, ויחד עם זה גם את תנועת הגלגלים והאופנים המניעים את המחטים שעל לוח־המספרים. לא כן סמולנסקין. נפשותיו, יצוריו ונכוריו לא יחיו חייהם המיוחדים והמוכרחים הכרח הגיוני, הכרח "אומנותי", כי המספר מניעם, מושכם ומטלטלם הנה והנה כפסלים אלמים, הוא מדבר בעדם והוא שופטם, הוא מהתל בהם, מיסרם או יגמול אתם חסד, בקצור — היצורים המה ברשות המספר ולא הוא ברשותם. פלאַבער אומר: "המספר האמתי הוא בספוריו כאלהים בעולמו

אשר ברא. אלהים מלא כל הארץ בכבודו. ולית אחר פניו מניה, ובכל זאת אין איש רואה אותו בעיניו, אין איש תופס אותו, כאילו אין מנהיג לבירה זו. כן גם המספר האמן מבריה את ספורו מן הקצה אל הקצה ורוחו מרחפת בכל שורה ושורה, אבל אין הקורא רואה את הירוקמת את כל העלילות האלה. אולם בקראנו את ספורי סמולנסקין, הננו רואים את ידו בכל והננו שומעים את דבריו אשר ישים בפי יצוריו.

אמנם, יש אשר סמולנסקין מתאר לפנינו את מהות החיים לא כמטיף ומוכיח מעל הבמה, כי אם כפוטוגרף (אף כי התמונה יוצאת מידו ממושטשה מעט ואיננה מדויקה כל צרכה). אבל הפוטוגרף, יהיה גם החרוץ שבחרוצים, סוף סוף איננו יוצר וחרש-חכם. העתקה נאמנה מאיוו ממהות החיים, כמו שהיה עושה לפעמים סמולנסקין, היא מלאכה טובה, אבל לא יותר ממלאכה טובה. העתקה מן החיים, תהא גם מדויקה ונאה, לא יצירה היא. האמן בורא את נפשותיו ולא יעתיק מן החיים. הרש-חכם לא יתקח, לא יעשה מעשה-רקופים בלבד, לא יפלוט בדיוק את מראה עיניו או משמע אוניו, כי אם יברא בעצמו ומעצמו. הנה, למשל, הפוטוגרף מעתיק, על ידי מכונתו, דמות פרה, והנה הפרח המועתק שזה הוא בכל פרטיו ושרטוטיו לאותו הפרח האמת, אשר אליו היתה המכונה מכוונה. אולם הצייר האמן אם יצייר פרה, לא יהיה פרחו זה דומה בכל הפרטים אף לאחר הפרחים האמתים, כי אם יהיה בעינינו לסמל דמות הפרחים בכלל. הצייר האמן השיג את הצורה הכללית של הפרחים, כלומר את הקיום הקבועים והמצוינים שישנם בכל הפרחים, אם בגלוי או בסתר. מספר-פוטוגרף אם יתאר לפנינו צלם דמות תבניתו של איזה אדם, אז יהיה האיש המתואר דומה בכל פרטיו לאחד האנשים החיים, אבל הוא ידמה רק לאותו האיש. לא כן מספר-אמן. הוא אם יתאר לפנינו את אחד האנשים, אז לא ידמה ולא ישוה לאיזה איש חי בכל פרטיו ודקדוקיו, אבל תמצאו בו קיום כוללים ומשותפים לכל האנשים מטפוס ידוע, תמצאו בו את טבע האנושיות בכלל. יצורים אנושיים או "טפוסיים" ממין הזה אל תבקשו בספורי סמולנסקין. בין כל הנפשות הפועלות בספוריו לא תמצאו אף נפש אחת מישראל אשר תוכל להשאר לאות ולמופת בספרותנו, בתור טפוס חי וקיים. אמרתי נפש אחת מישראל, יען כי בני נכר כמעט לא באו בין יצורי דמיונו של סמולנסקין. ואם הועלו לפעמים על במתו (כמו בהספור "גמול ישרים" ובמקומות אחרים בהתועה"), אז השחית המספר את צלמם ויעשם, את כלם — אכר או שר או פקיד — לנגבים ולשודדים, לשכורים ולנואפים, ליצורי ישראל ולבוגדים. כן יתארו המספרים האנטיסמיטים את היהודים בספוריהם הם.

ג.

אך נשוכה נא לנתח את הספור. התועה בדרכי החיים. מצד הגורה והבניה, כלומר מצד הערכת החלקים וקשורם זה בזה, מצד השתלבות המקרים והתפתחות המאורעות, אין כספור זה לרוע. הספור האומנותי הוא כנוף שלם ומאוחד בכל פרקיו, אבריו וחוליותיו. אם יחסירו איזה מהם או ישנו את מקומם, אז ישחיתו בזה את שלמות הגוף ויפיו. אם נדבר בשפת הבנאים, אז נאמר, כי ספור שכתבו חרש חכם הוא בנין מלא תפארת והוד ממסר עד הטפחות. כל חלק וחלק בבנין בזה נערך איש לעומת רעהו וכלם מכוונים לתכלית אחת. כל המתבונן אליו יראה רק בנין נהדר אחד ולא קבוצת אבנים, מלט ושיד. לא כן הוא "התועה". הספור הזה, כן ארבעה חלקים, מכיל מראות וחיונות, רעיונות ומליצות, שאינם מחוברים זה לזה כלל. הוט

הספור הולך ונפסק לרנעים וחזור ונקשר בהרבה קשרים, קשר בתוך קשר. החלק הרביעי של "התועה" נספה אל הספור שנים רבות אחרי צאת המהדורה הראשונה לאור, ואיש לא הרגיש את חסרון החלק האחרון. כל הספור הגדול הזה הוא כבקעת העצמות שראה יחזקאל במראה.

יוסף מתחיל לספר את תולדותיו מעת היותו בן חמש שנים. אביו מת עליו עוד בהיותו בכשן אמו, והאת האחרונה הלכה למנוחת עולם בהיות יוסף ילד קטן. אמו מספרת אתו שתי שעות לפני מותה, ושיחתה איננה שיחת נוססת, כי אם שיחת אשה הנוסעת ליום השוק. הנוססת מתאנחת ושוחקת ומרבה לדבר כחשבון ודעת. יצורי סמולנסקין אוהבים בכלל להרבות להג בכל מקום ובכל שעה, וגם בשעת יציאת נשמתם לא תעזבם תשוקתם זאת. גם הזקן ידידיה, אשר ארבעים שנה חי בכרידות נוראה, — גם העיריירי הזה כותב שעה אחת לפני מותו מכתב ארוך לאחיו, מלא הגיונות ומליצות, על דבר אחד מבחוריו הישיבה ("התועה" ח"ב פרק "מות ישרים"). סמולנסקין בורר ע"פ רוב לגבוריו "מיתה יפה", אך לא טבעית. בעולם המציאות הגנו רואים, כי שכלם של הזקנים או הזקנות הולך הלוך ורפה, מוחם הולך ורופס ואומץ לבם הולך ודל עוד בטרם יכזה זיק חייהם האחרון. גם הזקן ניוטאן, שבדאי לא היה בור, גם הוא כל זמן שהזקין נטרפה דעתו עליו מעט מעט, כדרך כל הזקנים. וידידיה החוקר־העקשן, אשר כבר יבש לשד עצמיו וייה כחרס הנשבר, כצל־אדם, — הוא כותב מכתב, לפני עצם מיתתו, בדעה צלולה ומיושבה ובכה עלומים.

אחרי אשר מתה אם יוסף הובא היתום אל בית דודו, אחר־ע העשיר. יוסף מתאר את מצב נפשו בעת ההיא: "משמים עמדתי על עמדי וזמן כביר, כחולם הייתי בעיני, כי מעוררי לא ראיתי עושר כזה, ולבבי הסתור לא ידע עוד ערוך את ערך האליל הזה אשר בעבורו יבלו בני חלוקף ימיהם בהבל, ושנותיהם בים צרה, על כן נבהלתי ואירא מפניו, כמו לבי נבא לי כי אראה עין בעין את המלאך המשחית מנוחת כן־חלוקף . . . מי יתן והיה זה לכב כל אדם, ולבבי אני עתה, כי אז לא שבת שלום מהארץ, לא צדו איש את אחיהו חרם . . ." ("ח"א 7). במקום לתאר את רגשות היתום העני, שהובא מאוהל דלים לחררי דודו העשירי, ואת סערות נפשו הרבה, או את השתוממותו ומכובתו, יתפלסף המספר וירבה דברים בטלים, כאחד הבטלנים האמתים. הלילה הראשון לבוא היתום לבית דודו היה מלא זועות וחזיונות מעוררי שחוק. יוסף רואה חלום רע ונורא ויתן בקול: אנא חושו לעזרת! ויחרדו כל בני הבית לקולו ותחי מהומה בבית: המלמד התנבב לצאת בכהלה מבית הטבשלות ויתפש בידי הדוד, "וכרנע נשמע קול מכת לחי". בין כה וכה נקבצו ובאו כל גרי הבית לחדר היתום ויעלו נר, והנה: החרדה בתלבושת חוה אמנו, המבשלת עטופה בשמלת המלמד, גפה המשרת היה מגואל, כי בחשך שלח ידו בהמרקה . . . אכל ולא מחה פיו". בשוך מעט הסערה בכית וכשוב אדוני הבית לחדר־המטות, נגש המלמד אל ארון החפצים ויקרא מונולוג ארוך מתובל בשברי פסוקים, וכבלותו את דבריו "שבר בלאט את דלת הארון ויוציא כלי כסף וזהב למכביר וינס בהחפזה" להצדיק, להודות עלי פשעיו ולתת פדיון לנפשו, למען ישא עון חטאתו. כל המחזה הזה כתוב בטעמו של שמיר וקוראיו. עברה הכהלה הראשונה והנה בהלה חדשה: יוסף הובא אל החדר. החדר, כליו ופני המלמד מתוארים ברוח ההתולים אשר חונן בו סמולנסקין, וההתולים האלה מלאים לפעמים חיים והמה ערבים לחך הקורא

העברי. אולם מספרנו יעשה חנוף יותר מדי להחך הזה. סמולנסקין, למשל, מהתל, במחילה מכבודכם, במכנסי המלמד אשר התפארו בצבעים הרבה, והוא אומר:

„לוא הייתי אז חוקר קדמוניות, כי אז יכולתי להוציא משפט, אשר בימי ועקב אבינו לא היו עוד מלמדים כמו אלה, כי לולא זאת, מה זה היה לו לנוע על העצים לקחת נקל לבנה ולפצל בו פצלים? מדוע לא לקח מלמד כזה להציגוהו בעדרי הצאן? יראו — וולדו כמותו, אך לדאבון נפשו לא ידעתי אז התכונן על אשר לפני ומה גם לחקור קדמוניות. אמנם עתה נוכחתי לדעת אשר אף אם היו מלמדים כאלה בבית שם ועבר, גם אז בהר אבינו הזקן כבול עין מהמלמדים האלה, כי ידעתי נאמנה, אשר בכל כופר לא יטוס לעמוד בשקתות המים, כי באשר יין או שכר שם המה“ (ח"א 15—16).

אין כל ספק כי הקוראים העברים בימי סמולנסקין התענגו, ואולי רבים מהם עוד יתענגו גם כיום, על חרודים כאלה. אבל אך למותר להגיד, כי דבר אין לחרודים נסים כאלה ולחספרות היפה, הבאה לשבח ולערן את טעם הקוראים.

כאשר הובא יוסף בפעם הראשונה אל חדר מלמדו, הפיל כד המים ארצה. הכד נשבר והמים נשפכו לארץ ויוו רסיסים על אשת המלמד. אז התנפל בחימה שפוכה כחיה טורפת על היתום, עד כי תתלקח מריבה עזה בינה ובין המלמד בעלה. חרפות, גדופים וקללות ישמעו משני הצדדים. אז תאחו האשה בהרש מהכד הנשבר ותשליכהו על ראש המלמד, וגם הוא ירים סיר וישליכהו עליה, ושניהם לוחמים בכל תכסיסי מלחמה. כאשר שקטה הסערה, נתן אחד הילדים קולו בזמירות: על כן תמעי נטעי נאמנים. המלמד קורא בקצף נורא לתלמידו זה: כלב! ויאחו בציצית ראשו ויפרפרהו, גם ימרוט לחייו באכזריות חמה. המלמד טעה וחשב, כי הנער בשפת עלנים ידבר, לכן בגמגומו יאמר: תמעי נטעי, אולם כאשר הביט המלמד בספר וירא כי אמנם כן כתוב, קרא לתלמידו בקצף: „ומדוע תביא בידך כתבי הקדש הנדפסים בוויילנא, אשר מדי מינים נופרים אפיקורסים יצאו?“ — עוד הילד המוכה בוכה, והנה שני נערים גדולים ממנו לומדים במסכת בבא קמא. הנערים נתנו יחד קולם בשיר: „שכר את הכד“. יוסף היתום דמה בנפשו, כי אליו מכוונים הדברים האחרונים, ויאמר בקול דממה: „לא בצדיה שכרתי את הכד“. המלמד נתן קולו בשחוק וגם התלמידים שחקו שחוק גדול (פה מצא סמולנסקין מקום לקרוא: מי יתן והיה לבכם זה לחם עד זקנה ושיבה, כי אז לא רבתה כה שנאתם גם קנאתם . . .). אשת המלמד, בשמעה קול ענות, חרדה הביתה, כי אמרה בלבה: חדשה נהיתה בבית. המלמד רץ בחפז לקראתה ויקרא:

— אורחה! מה לך פה?

— הלגרשני מביתו אתה אומר?

— כדברך, אני אשליך מעל פני לעולם.

— אני אשליך אל ארץ תחתית ואתה לא תשלחני מביתו, היו לא תהיה! . . . אני

אקרא חמס בשוקים וברחובות, ואנשים ישרים ישפטו בינו!“

סוף דבר, אשת המלמד התנפלה על היתום ותאחו במפרקתו בשתי זרועותיה ותקרא: „פרא אדם! למענך יאמר אישי לשלחני מעל פניו, היו לא תהיה! אך חצי חמתי אכלה כך“ . . . אימת מות נפלה על הילד, אולם גם גדול נעשה לו, כי המלמד, קפיץ כמלאך מושיע אל תוך הבית, התנפל על אשתו וישם בשתי ידיו מחנק לצוארה. אולם גם אשת החיל לא טמנה ידיה בצלחתה, כי גם היא אחזה בזקנו ותבעט ברגליה בכל מאמצי כחה. בין כה וכה נמלט היתום מן החדר, וברוצו מעדו קרסוליו ויפול מלוא קומתו ארצה ויפצע חוטמו, למראה הדם נבהל מאד ויאמר קרוב קצו, ובכואו הביתה והנה

דודתו לקראתו, ותתן עליו בקולה: „הוי נער שובב! את בני שובבים נלחמת והם יכלו לך, הכה עוד מעט ואני אלך אל מורך ואצוהו במפניע כי ייסרך שבע על חטאתיך...“
 בכל המהוות האלה, המשתרעים על ששה עמודים, אשר בהם רצה סמולנסקין לתאר את החרד ואת הנפשות העושות בו, לא ראינו לא את נפש הילדים הרכים, לא את נפש המלמד, שמחתו וצרתו, לא את נפש אשת המלמד, עניה ולחצה, משושה ונחמתה; לא ראינו את היחס האמתי אשר בין התלמידים הקטנים ובין מלמדם האומלל. המספר השמיענו על העמודים האלה הלצות ישנות ומעוכות מרוב ימים, חרפות וקללות ונאצות, ויראנו רק מהלומות, מכות, שברי כלים וזרם דם, מהומה ומבוכה.

והחרד העברי — כמה טרניקה חרישית צפונה בו! הצייר האמן יוכל למצוא בו טל-יולדות והלודת המסורה הנושנה כשהם משתמשים בערבוביא. הוא ימצא במלכות-חשך זו גם קרני אור. הוא ימצא בין הפראים הקטנים ובין הפרא הגדול המנצח עליהם גם עקבות תרבות עתיקה, ערמומית מיוחדת במינה ותם וישר בלי קץ ונכול. הוא יראנו בין ענני התנוה, הרובצים על ראשי הילדים ומלמדם, גם ברכ השמחה השחורה. בתוך שעבוד הגוף והרוח של הילדים בחרד אנו מוצאים גם סמני חרות של הילדות הרעננה, שמקבלת מרות רק בקושי גדול; בתוך הטפשות האנושית והיהודית, השולטת בסדרי הלמוד והנהגה בחרד, הננו רואים מהאט נשמת האדם הרכה, התקוממות רוח הילדים, אשר לא יחפץ להכנע תחת עול הסבלות האכזריות, התפרצות הטבע האנושי הנאנח תחת ידי משחיתיו ועוכריו. כמה טפוסים שונים ומצוינים במינם תמצאו בין התלמידים הקטנים בחרד, מה גאים ונעימים הראשים הקטנים האלה, השחרחורים והעצובים, כמה שירה באש עיניהם, המביטות כבשחון אל התבל הגדולה, והמלמד הזה, אשר בידו נתן אוצר הנשמות הטחורות האלה, מה קשה עבודתו ומה גדולה עניותו, מה רבה התמרמרותו על גורלו ומה עצומה תשוקתו לחיים אחרים. הרי לפניך עולם קטן ומלא פסיכולוגיה עמוקה! וסמולנסקין רוצה לתאר לפנינו את העולם הזה על ידי הלצות תפלות וציורים חסרי טעם. התעכבתי מעט בפרק הזה, יען כי מכירנו אומרים, שסמולנסקין היה אמן גדול לתאר את החרדים העברים בקיום דקים מן הדקים...

ואם לא תמצאו קיום דקים, ואף לא גסים, בציורי-החרד אשר לפניכם, הנה תחת זאת לא תחסר גם בפרק זה „הפלוסופיה“ של סמולנסקין. הא לכם דוגמא קטנה:

„רק בית ספר גדול היא התבל! האדם עיר פלא וולד, אך המורה הגדול, הוא הזמן, יכרה לו און לשמוע בלמודים, ואחריו יחרו יחזיקו עוזריו, הלא כמה הננעים והפגעים אשר יאורנו על כל רכוס, והמה יביאו חכמה בלבנו...“

החכמה האלפא-ביתית הזאת, אשר מספרנו חוזר עליה כמעט בכל פרק, ראויה יותר למלמד-דרדקי מאשר לצייר אמן.

(עוד יבוא).

צִיץ נּוּבֵל

מאח

אברהם זינגער.

את אפרים אהבו בווארשא כמעט כל יודעיו ומכיריו, מדעתם אותו לאיש ישר, ענו ברוחו ומורה נאמן אשר פעולתו אמת.

כבוא אפרים ווארשאה להספח אל בית המדרש הגבוה, היה מצבו רע מאד. מלבד דוד בן עירו, אשר בחררו מצא משכן לו לפי שעה בימים הראשונים, לא היה לו כל מודע ומכיר בעיר; הוראות שעה בקש לו ולא מצא, ומלבד מכסת הכסף המעט, אשר הביא עמו מעירו, לא מצא לו תוצאות להרויח לצרכי הוצאותיו. והנה בית אהרן שיינין, אשר אליו התודע על פי מקרה, נמצא לו כמקום מקלט הראשון בעיר נכריה הזאת. הוא נקרא אל הבית הזה בתור מורה ומכשיר את בן שיינין הנער בלמודיו לבית הספר, ובעד תורתו נתן לו משכן באחד מחרי מעונו ומכסת-כסף ידועה מדי חרש בחדשו.

זה האיש שיינין, כבן ארבעים וחמש שנה היום, היה סוכן לעניני מסחר לבעלי בריתו היושבים בערי המדינה, איש אשר לא בין העשירים חלקו, אך החי חי עונג ופרנסתו מצויה לו בכל עת ברוחה, אחד מאלה הרבים בעיר מרכלת ורבת קנין בווארשא, בעלי השפע ובעלי הבטחון, האוהבים לחיות חי עונג ולהרבות כבוד ביתם כל עוד "הגלגל חזור" בעולםם, וראגת מחר, ומה גם ראגת השנה הבאה, לא ידאגו. כבואכם לבית איש אשר כזה תמצאו בו חדרים נהדרים, כלי בית נאים ומרבדים מרהיבי עין, ער אשר לבכם יסיתכם להאמין, כי פה ישכן אחד מן העשירים אשר כסף וזהב לא יחשבו. ולפעמים ירב כבוד בית אנשים כאלה רב יתר מכבוד בית אנשים עשירים באמת, יען כי כן נאה להם לפי מצבם, כן אנוסים הם לעשות, "למען יאמרו הבריות". שיינין היה תמיד טרוד בעניניו, לענות לבעליו הרבים, אשר בערי המדינה, ולהריץ להם סתורתם, אך גם לעניני הרוח שם לבו, וכאיש ליטאי, אשר בימי בחרותו ושחרותו קרא הרבה ושנה הרבה, לא יכול לעזוב גם עתה כלה את שעשועי נפשו לפנים, ובשעות הפנויות לו, ומה גם בימי שבת ומועד, אהב לקרא מכתבי עתים, להבין בספר, לענות עם איש בהליכות עולם בכלל ובהליכות עולם-ישראל בפרט, ומאז היות אפרים שכן ביתו היה הוא איש דבריו, לפעמים נקרא אפרים אל חדר השלחנות "למשתה החמים", וכשבת כל בני הבית יחדו דברו וישוחחו על הכל, ולפעמים היה שיינין בא אל חדר אפרים, לבלות עמו שעה או שתיים בשיחה נאה, וכל אשר הוסיף שיינין להכירו ולדעת את תכונת נפשו, כן הוסיף לכבדהו ולהוקיר ערכו.

במרוצת הימים נחשב אפרים לשיינין ולרעיתו כאחד מכני ביתם ולבניהם כאח מלידה. בני בית שיינין התנהגו לפי רוח אירופא בכל דרכיהם. הם אהבו לעשות נשפי השק לפעמים, לקרא מועדים. לשמחה וזמנים לששון, להקדיש קרואים לימי הולדת. ובכל פעם הפצו מאד, כי גם הוא יתערב בשמחתם ובתוך קרואיהם לא יפקד מקומו. אפרים לא השיב פניהם ריקם, ואם רק הספיקה לו השעה היה נכון לקראתם בכל עת קראם. יען כי גם את לב כלם מצא נאמן לפניו, ובעיר נכריה אשר בה אין לו כל קרוב וגואל מצא שעשועים לנפשו בשבתו בבית אנשים נכבדים טובי לב כמוהם.

ורחל, בת שיינין הבכירה, לא חוננה מאת הטבע ביופי מרהיב לב: היא היתה שפלת קומה ועור פניה לבן־כחה, אך אבריה היו ישרים ועל עיניה השחורות, אשר הפיקו תמיד רצון, היה שפוך רוח חן. אולם לעומת כל אלה ברך אותה הטבע בשכל ישר ובנפש עדינה. רגש הרחמים והחמלה התלונן בניצוין בקרב לבה, ולמראה כל אמלל ואובד התלהב הניצוין הזה. את רוח נדיבתה וטוב לבה הביעו גם עיניה אשר הפיקו תמיד רצון טוב וחסד, גם שפתיה אשר עליהן רחפה תנועת צחוק חן וגם חוות פניה המפיקים נועם.

עוד לפני שנתיים ימים, בהיותה תלמידת בית הספר, נמשך לב אפרים אחריה לכבדה ולהוקיר את ערך מעלותיה אלה, וכל אשר הוסיף לדבר עמה בשבתו בבית אבותיה, כל אשר הוסיף לבחן דרכה ולהתבונן אל הליכותיה, כן הלך לבבו שבי אחריה וכן כבדה והוקירה ביתר עוז, עד אשר חשב אותה לסמל הטוב והחסד. ענו היה אפרים ברוחו וצנוע מאד בהליכותיו ויוהר תמיד לכלי משך עליו קו חשד, אך עונג נפש היה לו אז מדי שבתו אתה, בהשמיעו אותה לקחו בתורת החשבון ובידיעת גלילות הארץ, אשר בשני אלה לא הצטיינה מאד ואותם הורה לה ירחים אחרים.

וככלות רחל את חק למודיה בבית הספר, כבדו אבותיה את היום שהוא במשתה ושמחה לקרוביהם ומיודעיהם. רחל הקדישה אל בית אבותיה כנשף התוא את חברותיה, גם אחרים מתלמידי בית מדרש הגבוה ובתי הספר הבינונים באו הנה. אכלו, שתו, שמחו, יצאו במחול, ברכו את האבות ואת בתם על הכוס, רעשו. המו בקול המון חונג כמעט עד אור הבוקר. חבה יתרה נודעה אז לאפרים מהאדון והגברת שיינין, ועוד יותר מבתם בעלת השמחה. הוא היה עצוב רוח מטבעו תמיד, אך ביום ההוא היה עלו, ויצחק, וילעג, ויחמוד לצוץ לו. גם שיר ברכה חבר לכבוד "יום רחל", ויקראוהו באוזני המסובים. כל השומעים צהלו לקראתו וימחאו לו כף, ורחל הביעה לו את תודתה בדברים נעימים, בקחתה את השירה מידו, אך יותר משהגידה לו בדבר שפתים. הגידו לו אז עיניה וחוות פניה . . . ויהי מאושר מאד ביום ההוא.

אבל עוד באחרית ימי החורף, בהחל השלג להמוס וזוג האויר שנה, החל אפרים להרגיש לפעמים רפיון בלבו, כבדות בכל אברי גויתו, ושעול קל ויבש התפרץ לפעמים מקרב לבו כמו מבלי משים. דוד חברו וכני בית שיינין ראו, כי מראה פניו, החורים תמיד, השתנה לרעה במרוצת הימים, שמעו את קול גניחותיו — וידאגו לו, אך הוא התכחש לכלם ויאמר, כי אך צנה פנעה בו ועד מהרה תבא לו הרוחה. עברו שבועות אחרים, השמש מביאה חיים ונעימות לכל חי, הנצנים הראשונים כבר נראו בארץ — ואפרים הולך הלך ונבל, וגניחותיו עוד טרם חרלו. השבועות האחרונים השביעוהו עוד יותר עמל ותלאה, יען כי מלבד אשר עליו היה לשנן את למודיו טרם בוא ימי הבחינה, הקדיש כחו וליחו גם לתלמידיו, למען ידעו את למודיהם בעמדם על המבחן, והדבר

הזה הועיל עוד יותר להותו. הרופא הביתי אשר לשיינין בקר אותו אז וירשום לו עלה לתרופה ויביע לו את תקותו, כי עוד מעט וחלל שעולו, אך את סודו הסתיר ממנו ויגלה רק לשיינין ולרעייתו, כי לפי דעתו נגלתה בו מחלת שחפת תכופה. לבס נתר ממקומו בשמעם את זאת, אך עוד יותר נבהלה נפש רחל בתם בהודע לה סוד הרופא. "הה, אלי, האמנם נכון הדבר הנורא הזה?" — אמרה אל לבה, ותבך במסתרים.

היום אחר אפרים לקום משנתו. הן זה דרכו תמיד לקום בשעה השביעית בבוקר, אך עבודתו בערב יום האתמול היתה רבה ויהי ער עד השעה השלישית אחר הצות הלילה, והנה עתה בהקיצו כבר עברה השעה התשיעית. וימהר לרחץ את פניו וידי, ללבוש את בגדיו, לשתות כוס חלב ולסעוד את לבו בעונת חלה, ובחפזו יצא אל בית המדרש.

בשעה החמישית אחר הצהרים, בשבו מהשמיע לקחו לאחד מתלמידיו, השיגהו ברחוב חברו דוד, והוא גבה קומה, טוב מראה, לחיו מלאות, עיניו מפיקות עוז רוח וזיו עלומים. מראהו לעומת מראה אפרים הדל היה כארו דשן ורענן כנגד עץ יבש, אשר כבר תם כחו ונס ליחו.

— הגידה נא לי, דוד — אמר האחרון אל חברו בתוך יתר דבריו בלכתם יחדו: — האתה כתבת בימים האחרונים אל אמי דברים על אדותי? הושב חרה לי עליך. למה לך לכתב דברים בסתר אל אשה תמימה, להרגיז את נפשה ולגזול מנוחתה? הלא היא תאמר שם בלבה, כי באמת סכנה גדולה נשקפת לי והנני עומד כבר על פתחי שאול. — בי ירדתי — ענה דוד — לא כתבתי בסתר אל אמך, אך לו גם עשיתי זאת לא היה עול בכפי. זה פעמים רבות השמעתיך, כי הנך מאבד את עצמך, הנך הולך ברצון נגד הרעה הנשקפת לך, במדרך בעד הכסף את כחך ואונך. הן לכל איש דרושה מנוחה ומן מה ואף כי לאחר מאתנו, לאיש המעביר את מוחו ואת לבו ימים על שנה, ואם חס אתה על נפשך ועל נפש אמך ואחותך, עליך לעזוב את שעורך בווארשא ואת אוירה המחניק, למצער לשלשת ירחי הקיץ, ולנסוע עמי יחדו לעירנו מח לונגה, ואין ספק לי, כי שם ירוח לך מאד.

בשיחה כזאת קרבו שני החברים אל "הגן הזכסי" ושם נפרדו איש מעל רעהו: דוד הלך הלאה, ואפרים סר אל הגן וישב על אחד הספסלים. הוא הרגיש עתה עיפות בכל גותו. הן רק מהלך עשרים רגעים עבר עתה, ובכל זאת עיפה נפשו, ולבו בקרבו דפק בחזקה, עד אשר כמעט לא עצר כח ללכת הלאה אל מחוז הפצו, ועליו היה להנפש מעט.

היום היה יום צה ובהיר בשחקים. אור יקר וחום נעים הפיצה שמש האביב מסכיב. עצי הגן עמדו עוד ערומים ורק על אחדים מהם נראו פה ושם עלים רכים מציצים מתוך קליפותיהם, ופני האדמה מסכיב כבר כסו ירק עשב. בשעה הזאת היו בנן רק מתי מספר, אנשים אשר מדי עברם סרו הנה להחליף כה וללכת הלאה לרגל עניניהם. הולכי בטל אשר מאפס מעשה, בלו את שעותיהם בשבתם פה כפנה השוקטה, נשים שאננות המקבלות פה באהבה את ימי האביב, שפחות ואומנות עם הילדים המשתעשעים על ברכיהן או בעגלות קטנות על ידיהן, ונערים ונערות קטנים המצחקים פה בכדוריהם.

אפרים זכר עתה את אמו ועיר מולדתו. "כן הוא, עלי לנסוע שמה לנוח מעט אחרי עמל שנים אחדות", אמר אל נפשו. ויתאר בדמיונו את שמחת אמו ועליצתה בקרוא אחותו באוניה את דבריו במכתבו האחרון אשר כתב לה אתמול, כי נכון הוא לעשות הפצה ולנסוע הביתה בעוד ירחים אחדים ועמהן ישב כשלשה חדשים. הוא תאר בדמיונו עתה גם את רנעי פנישתו עמהן. אל נכון תצאנה לקראתו שתיהן חוצה לעיר, אל בינות שדרות העצים בדרך המלך העולה מתחנת מסלת הברזל עירה מחלונה. הענלה, אשר הוא ורוד רעהו יושבים בה, יורדת במרוצה קלה מעל הגבעה האחרונה, אשר במגרשי העיר, ומשם נראו פני העיר כלה היושבת בשפלה. צריחי בתי תפלתה המתנוצצים מול דרך השמש, גני בתיה ובניניה, ושם על אם הדרך נשקפה מרחוק אגודת אנשים אחדים, הלא הם אל נכון אבות רוד, אחיו, אחיותיו, ובניהם גם אמו ואחותו הוא. הענלה עוברת הלאה וקרבה אל העיר והאגודה הולכת לקראתה. . . הגה הנם, הוא מכיר בתוכם מרחוק את אמו ואחותו העליוות עתה ובורעות פתוחות הן חרדות ממקמן אליו לחבקו באהבה. "בני יקירי!" "אחי אהובי!" כמו שומע הוא צהלת קול שתיהן עתה, וזרם עונג וחרוה חודר עמוק עמוק אל לבו. . .

השעול אשר התפרץ פתאום מקרב לבו הפריעהו מחוץ-דמיונו זה, ובפעם הזאת היה השעול הזק מאשר ביתר הימים, עד אשר הרגיו את כל מוסדי ניותו ויחס כאב נורא בכל אבריו, לבו כמו נתר ממקומו וכרגע חש כחוס כנורונו — ויגנח ויוציא דם. . . למרות הבטחון אשר הוא בוטח תמיד לאמר, כי אך חלי ההתקררות הוא וישאנו, בא עתה רעיון מכהיל בלבנו. . . ויגמור עתה בנפשו ללכת אל אחד מגדולי הרופאים ולשאול בעצתו.

עוד רגעים אחדים ישב תחתיו עד אשר נח לבו ורוח לו, ואחרי כן הביט על מורה-שעותיו וילך הלאה ופניו מועדות אל מקום משכן רופא נודע לשם, מומחה למחלות הפנימיות.

הרופא, איש כבן חמשים וחמש, בעל קומה ממוצעת והדור במראה פניו המפיקים תכונה, קבל אותו ברצון, כמנהגו עם תלמידי חכמים, וכפי הנראה כבר הכיר בפני מבקרו זה את משחתו בקרבנו. הוא שאל אותו בראשית דבריו לחייו ולהליכותיו ולמצב כלכלתו, ואחרי הרישה והחקירה עברה כמו תנועת רוגז על פניו.

— את כל אלה שערתי גם אני בנפשי — אמר הרופא באחרונה — הוראות-שעה יותר משעות היום, מאכל ומשתה לא בעתם, עוד שעור אחד, עוד עשרה שקלים בעד הדבור על העצים ועל האבנים למרות רפיון הריאה, מעט שנות, מעט תנומות — והנה אחרי כל זאת היפלא אם נראה תוצאות כאלה? הוי, אנשים צעירים, בעל-י-שעורים, הנכם מאבדים את עצמכם, הנכם מתעתרים להיות רופאי חולים ואת שלומכם וכריאותכם אתם לא תדעו לשמור! עתה, חבר, השליכה מעליך את בנדיך ובחנתך ויחד נועצה מה לעשות.

לב אפרים רגז בשמעו את תוכחות הרופא הנאמן, ואותות הפחד נכרו גם על פניו. הוא הסיר מעליו את בנדי, והרופא בקרהו, משש את הגויה הרוה הזאת, האוין לקול דפיקות הלב החלש, הטה אזנו לשמוע את פעולת הריאה, וכבר ידע את אחריותו, ויצר לו על הפרח הזה אשר באבו וקטף.

— הלילה לי מאמור לך, חבר, כי בריא הנך — אמר אחרי הבדיקה אשר ארכה כעשרה רגעים: — ריאתך הימנית נפגעה מעט, אך סכנה גדולה איננה נשקפת לך לעת

עתה, אם רק תדע להזהר. ובכן הנני גוזר עליך לחרל משעורי למודיך לאחרים וגם לבלי ענות כחך בלמודיך אתה, ואף עוד זאת מטיל אני עליך, כי תמהר לעזוב את העיר ווארשא, אשר אוירה בימי הקיץ מוזק גם לאיש בריא. וכמה שנוגע למנהגך ולכלכלתך, הנה את כל אלה תמצא בגליון אשר אכתב לך בזה.

אפרים יצא מאת פני הרופא, ובהיותו כבר ברחוב שם עיניו על הגליון אשר נתן לו הרופא — ויבהל. כי על פי התחבולות הכתובות בו הבין מאד את הרעה הרבה הצפויה לו. „ומה אם מות אמות?“ עלתה עתה ראשונה שאלה נוראה על לבו. העולם חשך בעדו ברנע הוה, הרחוב המלא תשוואות, אשר בו צעד עתה לאט לאט, נהפך לו לניא צלמות, אשר לא בני אדם חיים, כי אם צללים מתהלכים בו . . .

בכואו הביתה סר אל חדרו ויסגור הדלת. הוא לא הפיץ, כי יודע לאחד מאנשי הבית אף שמץ דבר ממשא נפשו עתה. בשבתו על הכסא העומד לפני השלחן הקטן על יד החלון קרא עוד הפעם את הרשום על הגליון אשר קבל מיד הרופא. אך עתה לא החריד עוד הרבר את נפשו כמו בפעם הראשונה. התקוה החלה להתנבב לאט לאט אל לבו ולפתותו, כי הפחד איננו גדול כאשר שער כנפשו מראש. אמנם עליו להזהר, לנוח, לשאף רוח צה, לבדק במונותיו, אבל ארוכתו תוכל לצמח מהרה. הרופא אמר לו, כי ריאתו הימנית נפגעה מעט, אבל גם חכמי הרופאים לא אלהים הם, ומי כמוהו יודע, כי גם הם ישנו לעתים לא רחוקות כאחד האדם ולמרות נבואותיהם יחלמו חולים אנושים רב יתר ממנו, שהם, הרופאים, כבר אמרו נואש לחייהם . . .

עברו שבועות אחרים וימי הבחינות בבית המדרש הנה החלו. אפרים שמר לעשות את התחבולות והתרופות אשר רשם לו הרופא, את משא הוראות השעות הקל מעליו מעט, ורק לאחדים מתלמידיו, אשר מהם לחמו נמצא, השמיע לקה, וגם את בית המדרש בקר כדרכו תמיד, כי איכנה יוכל ואכר לדעת שנה אחת, בהשארו במחלקה אשר הוא מבקר עתה? התחבולות אשר עשה ושקווי המרפא אשר שתה לפעמים בסתר, לבל יראו בני בית משכנו, פעלו עליו — למצער כה נדמה לו — את פעולתם למוכה. לו נדמה, כי שעולו הוקל מעט ולא יועזע עוד את קרבינו כאשר עד הנה, הרקת הלה לא היתה עוד במדה מרובה; לו נדמה, כי הקרחת בעצמותיו שככה מעט, כי את לחמו הוא אוכל בתאוה רב יתר מאשר עד היום, וגם שנתו מתוקה לו, בעוד אשר עד עתה זה שבועות אחרים היה ישן שנת נדודים ואי-נחת. ובמכתבו אשר כתב לאמו ולאחותו בימים האחרונים יכול לשמחן ברבר טוב לאמר, כי אמנם נפגע מרוח צנה, אך עתה כבר שב לאיתנו ושלום לו, וכי את הבטחתו להן לבא עליהן בימי החפש ישמר לעשות, ואף עוד זאת כתב להן, כי לא תשימנה אל לבן אם בימים האלה לא ירבה להן חוון ולא תדאגנה לו אם לא תקבלנה ממנו מכתב במועדו, יען כי מלאכתו מרובה עתה בימי הבחינות ואין עתותיו בידו.

יום הזכרון למות אביו הגיע, והיום ההוא ערב שבת היה. קרוש ונכבד היה לו זכרון אביו התם והישר, ושנה שנה ביום הזה הלך אל בית אלהים להתפלל תפלתו ולקרא את תפלת „הקדיש“ לזכר נשמתו, וכזאת עשה גם עתה.

קר ומעונן היה היום הוה, ועל כן קשה היה ללבו ולריאתו. ביום הוה דכאה אותו מחלתו יותר מאשר ביתר הימים עד הנה. בכבודות שאף רוח ובלבו הרגיש מועקה, כאלו משא כבר מוטל עליו. אולם לעת ערב בהתקדש השבת התפורו הענגים, השמים טהרו,

האור נודרך — וירוח לו מעט. החנויות ובתי האוצרות אשר לבני ישראל סוגרו, רובם הלכו אל בתי התפלה לקבל שם את פני השבת, וגם הוא שם פעמיו אל ביהכ"נ לנאורים. הבית מלא המון אדם רב, ואור יקר זרוע על פני כלו מהמאורות הרבים, אשר הועלו בו בכל פנה. פני כל הבאים צוהלים בעמדם איש איש תחתיו ושופכים שיחם בלחש לפני האלהים ושומעים אל הרנה ואל התפלה, אשר מקהלת-המשוררים משמיעה מעל השבכה במורה הבית בקול זמרה. דומית קודש שוררת בכל מקום, ורק קול החון מעל במתו וקולות המקהלה העונה לעומתו ממעל לו משתפכים במרחבי הבית הרם והנשא, ונועם צלצוליהם יגיע את הלב ויעורר את הנפש.

שבבת אפרים בבית אלהים זה המלא אור יקר, הגדול והנהדר בקדש, זכר את בית התפלה הקטן במחלונה עיר מולדתו, מקום שם התפלל בכל יום תמיד ערב ובוקר וצהרים, מקום שם שמע לקח לפניו מפי ראש הישיבה בתלמוד ובמפרשיו. תמונת רבו ראש הישיבה כמו היה התיצבה עתה לפניו: איש רם קומה, אך הולך שחוח, דל בשר ובעל פנים מלאים קטמים וזקן ארוך וצר, סר וועף תמיד, אך תם וישר וחובב תלמידיו המקשיבים לקולו. הנה הוא יושב ראש, זה האיש הרל, לפני השלחן הארוך, אשר סביבו ישבו המון תלמידיו, הנה הוא מתרגש, מגיע את ראשו וידיו, בהסכירו דברי התוספות הקשים, ואורייתא קמרתחא ביה, הנה כמו שומע הוא את קולו המדבר אליו בחבה יתרה לאמר: „ואתה, אפרים, התבין קושית התוספות? כן, הוא מבין אותה לאשורה, והנה הוא מבאר אותה באר היטב לפני רבו, והרב שבע רצון ומציגו למופת ליתר תלמידיו „הפסלים האלמים“. הוא זכר עתה את העונג הרחני אשר שבע, בעמוד לו דעתו לתרץ בטוב טעם את קושית אחד המפרשים, לפרק דברים קשים בפלפולי המהרש"א או לזון בקושיתו לקושית בעל „פני יהושע“... האם לא טוב לו אז מעתה? האם לא טוב היה לו לזא ישוב גם עתה בעיר מולדתו הקטנה בבית המדרש הקטן ההוא וילמוד תורה לשמה? האם לא טוב לנבר חשוק בפנה חשכה, אך בריא אולם בכל גויותו, מאשר לאיש ראה הרבה חכמה, אך הולך כצל וחיוו תלום לו מנגד? — הן לו ישוב בעיר מולדתו, בקנו השוקט בין זרועות הטבע, או אז אולי לא באתהו קסדה כזאת, אז אולי היה בריא ככל אדם, ועתה... עתה אכל עמלו הרב את הלבו ואת דמו ויבא רקב בעצמותיו... הוא בא להתפלל תפלה „הקדיש“ לזכר נשמת אביו, ומי יודע אם לא בפעם האחרונה יתפלל עליו את התפלה הזאת? וגם עתה עלה על זכרונו חפץ אביו והדבר אשר השמיעהו לא אחת לפני ימים רבים: „יהי רצון מלפני ה' שיחיני ויקימיני לזמן אשר תבוש בי, באביך החייט“. אביו לא הניע לזמן הזה, לזמן אשר ישבע נחת למראה כבוד בנו בחיותו מוכתר בכתר חכמת הרפואה, וגם הוא הבן, מי יודע אם יגיע לזמן המקוה לאכל מפרי החכמה, אשר לה יקדיש כחו ואונו, אשר למענה ישבע עמל, תלאות ונדודים, עד אשר יבש כהרש לבו וגם לחו... .

כל אלה הזכרונות והרעיונות המעציבים עלו עתה על לבו וידכאוהו מאד, ויתעורר מחוץ רוחו זה רק כאשר כלו כל התפלות והזמירות ומכל עבר קרבו היותמים אל הבמה לאמור „קדיש“. הוא עלה הבמה בנפש מרה בתוך יתר העולים, ולחץ לבבו כה גדל, עד אשר כדי עמל יכול לבטא את דברי „הקדיש“ בלחש ובקול נפסק, וכמו מבלי משים נטפו דמעות מעיניו... .

עברו עוד שבועות אחרים, והבחינות בבית המדרש הגבוה תמו. עבודת הגוף והנפש, הלב והמוח, כלתה לאפרים, וימי החפש הנה הגיעו, הימים אשר אליהם נשאו נפשו, לעזוב את ווארשא ולנסוע אל אמו עירה מחלונה, לשאף שם אויר צה, ריה השדה המבריא. אבל עתה כבר תם כחו וגם לחו ומחלתו תקפה עליו פתאם ותשיבהו עד דכא. התקופה האחרונה במחלתו האכזרית הגיעתה; בכבדות שאף עתה רוח אל קרבו, אבריו וכל מוסרי גויתו רפו מאד, עד אשר כמעט לא עצר כח עוד לעמוד על רגליו. בקומו משנתו היה תמיד רטוב מועה, לפעמים לא-רחוקות יגנה גניחות קלות מקרב לבו ויוציא דם, וגם קולו שונה וגרונו נחר בימים האחרונים. הרופא אשר בקרהו, בראותו את השנוי הפתאומי לרע, צוה עתה במפגיע על אנשי הבית לבלתי תת לו לנסוע לכל מקום, כי הנסיעה תזיק לו עתה מאד. גם אפרים ידע עתה את האחרית המרה הנשקפה לו בעתיד הקרוב, גם הוא ידע כי תקצר יד חכמת הרפואה לנהות ממנו מזור, וכמעט נואש מן החיים.

הנה הוא שוכב על ערש דוי בחררו ושמורות עיניו כמו אחוזות בחבלי שנה. דוד חברו הנאמן, אשר מאז נברה עליו מחלתו ישב פה לפניו רוב שעותיו, בא עתה החררה לאט, ובראותו, כי החולה ישן, ישב על יד השלחן בהשענו על זרועו. הוא ישב מחריש ונוגה ויתבונן אל פני רעהו הדלים והצומקים, אל ידיו היבשות כבולי עין המושלות על השמיכה הדקה המכסה אותו, אל כל כלי החרר ואל הגליונות והספרים הצבורים והמושלכים בלי סדר על השלחן. פעמים רבות ישב בחרר הזה עם רעהו, פה שנגו יחד לא אחת את שעורי למודיהם, פה שוחחו, התוכחו, התקוטטו בענינים שונים, צחקו והתלוצצו, פה הגו דעות, נשאו משפטים לפעמים עם האדון שיינין יחדיו, אשר בשמעו את ריב דבריהם היה בא גם הוא החררה ויתערב בשיחתם; אך עתה כמו רוח יגון נורא שפוך על פני כל החרר, ורק צלמות בו מסביב, וגם הרומיה השוררת בו, המופרעה רק על ידי גשימות החולה הנמחרות והקצרות, מכה ומעציבה רוח.

כעבור רגעים אחרים הקיץ החולה, פקח עיניו וירא את רעהו.

— מר לי, יידי, מר מאד — אמר החולה בלחש, בנשאו עיניו, המפיקות ברכ כהה, אל דוד: — הגני מרגיש, כי כחי ירל מרגע לרגע, ועוד מעט ועזבתי לאנחות אותך ואת כל אלה אשר לשורה הגני עליהם...

החולה החריש. עיניו תעו על כל החפצים אשר בחרר הנה והנה, ובאחרונה עמדו על התמונה התלויה על הכותל מעל למטתו, הלא היא תמונת אמו ואחותו, ודמעות פרצו מעיניו. — "יקירותי, אמר בשפה רפה כמדבר אל עצמו, אתן לא תדענה מאומה, אתן מחכות לי בלב נכון ובטוח כי בוא אבוא..." מהתרגשות נפשו עתה אחזהו השעול ויגנת. דוד מהר אליו.

— מי כמון יודע מה קשים לך הרבור וההתרגשות, ואתה לא תדע להזהר — אמר לו בנפש מרה.

— אחת היא, אחת היא, יידי, — ענה החולה, ואחרי החרישו רגע הוסיף: — הוי, מה מאד חפצתי לראות עוד פעם אחת את אמי, את אחותי. אבל לא, לא יתכן, לא יתכן, בדר אנוע פה בעיר הנכריה הזאת...

כעבור חצי שעה בא הרופא. הוא בקר אותו, מרד את חומו, יעיץ עוד עצות, חבל עוד תחבלות חרשות, אך גם הכרת פניו ענתה בו, כי את כל זאת הוא עושה רק כמו לצאת ידי חובתו, כי על כן בא הנה בתור רופא.

בעבור הרופא דרך חדר האוכל עצרוהו גברת הבית ורחל בתה ותשאלנה אותו על דבר מצב החולה.

— צר לי מאד על הציץ הנובל הזה: אם הרבה יחיה, והיו ימיו עוד חמשה או ששה — ענה הרופא.

דוממות ונדהמות כהלומות רעם עמדו שתי הנשים תחתיהן בצאת הדברים האלה מפי הרופא, ועיני שתיהן הפיקו שממון. הן ידעו מאד מכבר, כי אחרית כואת נשקפה לידיד ביתן, ובכל זאת היתה להן הבשורה הזאת, על דבר יום מותו כי קרוב הוא, כשואת פתאום. כשני רגעים עמדו כה תחתיהן מבלי דבר דבר, ובאחרונה צנחה האם שוממה על הכסא אשר לפניו, ורחל כסתה פניה ותכך ככי תמרוים . . .

והעיר מחלונה היא עיר-מחוז קטנה, אשר רבי בתיה הם בתי עיץ שפלים מנוסים קרשים דקים, כבתי כל ערי הפרוות. רוב רחובותיה אינם רצופים אבנים, ועל כן יהפכו פני האדמה בה בימי שרב וחום לאבק פורה ובימי הנשמים לטיט ורפש המגיע עד הרכיבם. אולם נפלאה היא העיר מחלונה מכל אחיותיה, הערים הקטנות, כמעברות הקרשים אשר משני עברי הרחובות למדרך רגלים, ובגנים ובפרדסים אשר על יד רבים מבתיה, והגנים האלה ישיחו עליה לית הן ויופי. נעים ויפה מראה העיר עוד יותר עתה, בחדש האביב. הבתים השפלים נשקפים עתה כמעונות-קיץ שוקטים ושאננים מתלוננים בצל עצי פרי, עצי תפוחים ואנסיס, שזיפים ודובדבניות, אשר עתה ילבינו בפרחיהם הרבים, וריחם הטוב עולה אל אף כל עובר. נחמדים למראה הם עוד יותר הרחובות הרחוקים מסבור העיר, כי שם עומדים הבתים נפרדים איש מרעהו ומגרשיהם סביבם הם גני עיץ, גני ירקות ושדי תבואות, שם שקט ודממה, מנוחה ושלוה, המרנינים לב. באחד הרחובות האלה, בחנות למיני מאכל, דגים מלוחים, חריצי חלב, מאפי תנור, מלה, בצלים, שומים ועוד כאלה, יושבת עתה לאה האלמנה, האם המאושרה, ובחכותה לקונים היא קושרת פומקי ומשתעה עם בתה. עלמה כבת חמש עשרה, חורת פנים וטובת תואר, העושה כה וכה בחנות. כן הוא, "אם מאושרה" קראו רבים בעיר את האשה שפלת הקומה ודלת הבשר הזאת, כי היש דומה לה בין הנשים בנות דלת העם? האם רבות מנשי האנשים החשובים בורנו בבנים חכמים המכלכלים אותן ככל והן ככבודם מתימרות, כמזה?

מה מאושרה היתה האם הזאת ומה רנן בה לבה בקבלה מבנה היקר את המכתב ההוא, אשר בו הביא לה את הבשורה הטובה, כי בימי האביב הזה יבוא אליה ואתה ישב שבועות אחרים! למן העת ההיא החלה לספור את הירחים, השבועות, הימים אשר נשארו לה עוד לחכות לו. כעבור שבועות אחרים אחר חג המצות החלה כבר להתעתר לקראתו. אחד משני חדרי מעונה הקטן קבעה לו, לבן שעשועיה, להיות למשכן לו, ותלבנהו לכבודו בסיד, ותנקחו, ותיפדו כפי יכלתה, שם הציגה גם שלחן קטן יפה ועליו פרושה מפה לבנה מעשה רוקם, אשר עשו ידי בתה, ועל החלון הרואה את פני השדה — אנני ציצים ופרחים, ועל הקיר תלויה תמונה גדולה ויפה מאד לפי דעתה, ועוד צעצועים כאלה הכינה לכבודו בחדר הזה בעזרת בתה. גם מטעמים וממתקים שונים עשתה למענו, ומחג הפסח השאירה שומן אוזים וקמח כתות מענות המצות להכין לו מהם לביבות מטוגנות. ידעתי, וזכר אזכר היטב, כי אוהב הוא מאד את המאכל הזה — אמרה

או אל בתה — רפה כח הוא אפרים שלנו, אך פה ינוח מעמלו, יאכל בתאוה, יתענג, וברצות ה' יחוק ויהי דשן ורענן. כה דברה האם המאשרה ונפשה רחצה בנהל עדנים. אולם בימים האחרונים החלה לדאג לו מאד: בעוד אשר תמיד הסכינה לקבל מאתו מכתבים ארוכים וכמעט בכל שבוע, הגיעוה בימים האחרונים מכתבים קצרים רק פעם אחת במשך שנים ושלושה שבועות. בני משפחת דוד, אשר אליהם באה תמיד להביע צערה, השקישו רוחה באמרם, כי גם דוד מוקיר דבריו מהם בימים האחרונים, יען כי רבה היא עבודת כל תלמידי בית מדרש בימי הבחינות. ובכל זאת לא הבליגה על רוחה, געגועיה ודאגתה לבנה יקירה נברו על כל, ובמכתבה אליו שפכה לפניו רוחה ותיסרהו על הוקירו ממנה חוון. אבל מה גדל כאב לבה, ומה רבתה תונתה עתה עוד יותר, כי תחת לקבל מאתו מכתב הצטרקות כאשר קותה, לא ראתה אף צורת אות אחת ממנו זה חמשה שבועות! את אבות דוד כמעט יום יום ררשה, מה יכתב אליהם דוד, אולי יודיעם דבר על אדות בנה, ויום יום, לעת שוב בעל-העגלות עם עגלותיהם מתחנת מסלת-הברזל, הכתה לקראתם בכליון עינים, הביטה אל הדרך מקום משם יבאו; אך מדי עברם על פניה ובנה איננו, רפו ידיה ולבה נע בקרבה מיגון ומפחד. כבית אבות דוד כבר ידעו את הסוד הנורא, ומדי בוא האלמנה אליהם, שמו להם כלם סתר פנים, לבם בקרבם בכה, נפשם השתוחחה, אך את הסוד צפנו בקרבם, ויבקשו תחומות הבל להשקיט את רוחה על נקלה, מבלי דעת מה לעשות אחרת, והיא יצאה מאת פניהם נוגה ושוממה. ותהי רק זאת נחמתה, כי גם דוד עוד טרם בא וכי גם מאתו אין חוון נפרץ בימים האחרונים לפי דברי אבותיו.

עצובה ונוגה אנתנו מוצאים אותה גם עתה בחנותה הקטנה בהחליפה דברים עם בתה.

— הלא דבר הוא — אמרה בהדלה רנע מעשות מלאכתה במחשותיה ותוריד את הפומקי על ברכיה ועיניה המפיקות אי-נחת הביטו אל בתה: — זמן רב כזה, זמן רב כזה! לבי ינבא לי דבר מה ולא ידעתי מה הוא. יהי רצון מלפני ה' הוא אשר לא אוכה להזכיר את שמו, כי הניון לבי יהי לטובה, ואמרי: «אמן, בתי.

— אמן — ענתה הבת כדי לעשות רצון אמה. האם שבה לעשות את מלאכתה, ולפעמים תשא עיניה להתבונן אל העובדים והשבים על פניה ברחוב, וגם מדי הביטה הנה והנה פעלו אצבעותיה פעולתן על פי ההרגל, כמו אין חפץ להן עוד בהשנחתה. פתאם עמדו עיניה על בית אבות דוד הנראה מרחוק לאורך הרחוב, ותקם מתחתיה ותעמוד על רגליה ותטביע עוד יותר עיניה להתבונן היטב היטב.

— הביטי נא, בתי, הביטי שמה — אמרה אל בתה בהחזיקה את כפה מעל עיניה לבל ייה לה אור השמש השוקעת לשמן מראות נכוחה: — לי נראה, כי עגלה עמרה שם על יד ביתם, האין זאת?

הבת הביטה שמה גם היא בעיניה הגדולות והחודרות. — כן הוא — ענתה — עגלה עומדת שם.

— כי עתה רוצי, בתי, רוצי וראי מי בא שם, אולי סרו שניהם שמה — אמרה האם ולבה נע בקרבה. — אך לא, לא יתכן כי אפרים גם הוא יסור שמה: הלא כתבתי לו, כי כבר פניתו חדר מיוחד למענו במעונו, לא יתכן, רוצי, רוצי, בתי, ושוכי עד מהרה, אל תעמודי.

הבת מהרה לרוץ שמה, והאם נשארה תחתיה ולא גרעה עין מן הבית ההוא. כל רגע ורגע היה לה עתה כימי עולם מכליון נפשה, וכמו למען הכעיסה אחרה בתה לשוב, למרות מצותה. בלכה קננה עתה גם תקוה גם פחד, רעיונות כלולים התרוצצו במוחה ומרוב עצבה ורגוזה התנודדו ידיה ועל בתה ועף לבה. היא הפצה כבר לנעול את דלת חנותה ללכת שמה בעצמה, כי כבר כשל כח סבלה; אך באחרונה ראתה והנה בתה הולכת וקרבה.

— דוד בא מווארשא — הודיעה הבת בשפה רפה וברוח כהה.

— דוד? — אמרה האם ברוח נפעם — והוא, אפרים שלנו?

— אפרים לא בא עמו...

— שבי פה! — אמרה האם בחרדה ולא יספה, ומבלי התמהמה עוד אף רגע

ונקה ממקומה ותמהר אל הבית ההוא, אשר משם משפטה יצא, לחיים או למות. . .

קול נהי האלמנה נשמע גם ברחוב, והמשוטטים בחוץ עמדו על יד החלונות, ובמהירות-החץ עברה השמועה בין כלם, כי אפרים העלוי לפנים — מת. רבים מהם נדו לשבר האלמנה הגדול כים, לב רבים רגו לצרת נפשה וישוממו ויתעצבו מאד על פרה החמד, אשר בעודנו באבו נקטף, ובעמדם באגודה אחת ברחוב, הביע איש איש מהם לרעהו את צערו על האי שופרא דבלי בעפרא. אך בין כל העומדים האלה נמצא איש אשר שונה היתה דעתו תכלית שנוי מדעת רבים, והוא הצי מלמד וחצי מגיד, מטהר ומתקדש תמיד. הוא שמע בנחת את דעות כל אנשי האגודה, ואחרי כן הוציא את קופסת-הטבק מחיקו, ויריח ממנה במלא נחיריו, ויעביר את מטפחתו האדומה על פניו ויאמר: — „הנכם מצטערים, אחים, על כלי חמדה כזה שנשבר בלא עתו. על דא ודאי אצטער גם אני, אך הלא האלהים עשה זאת, למען יהיה מוסר לרבים. קרבן חטאת הוא זה, והם הם מתחייבים בנפשם — הוסיף בהראותו באצבעו על בית אבות דוד: — זכור אזכור כהיות אפרים ילד שעשועים, בן תורה, אשר בו התברכו אבות בעירנו, אך הם מכרוהו לעקר, הם הטוהו והתעוהו בתהו להיות „משכיל“, כופר, והתורה הגרה עליו אז שק, והנה זאת היא אחריתו, כי בדמי ימיו ירד שאולה, ועליו אני קורא את הכתוב: „עשוק אפרים, רצוץ משפט, כי הואיל הלך אחר ציו, לו חי באמונתו, לו הגה בתורה ויאהבנה תמיד, או אז ראה חיים ויאריך ימים, כי „עין חיים היא למחויקים כה“ כתיב, ועתה עשוק הוא אפרים מאמו הכוכה עליו, רצוץ משפט אלהים, כי הואיל הלך אחר צו אלה המשכילים המסיתים והמדיחים, אוי ואבוי! אך הבה, אחים, נבואה אל בית המדרש, כי כבר הגיע זמן קריאת שמע של ערבית“.

כן דבר האיש, בנשאו מרום עיניו ויבט אל הככבים אשר כבר התנוצצו פה ושם ברקיע השמים. והעומדים סביבו ההרישו ולא ענו דבר, אך מחוות פניהם ועיניהם נשקפה כמו שאלה חרישית: מי יודע, אולי באמת הצדק אתו? . . .

הַפֶּתְמִיד.

<p>פֹּה בְּכֶרֶךְ וְלִדְתִי בְּחֵרוּתִי גְמֻלָּה וּפֹה כְּבוֹ עֵינָיו וּפְנֵי חוֹרוֹ. לֹא יוֹם — כִּי שֵׁשׁ שָׁנִים מֵאֵז הִסֵּב פָּנָיו אֶל עֶבֶר הַקִּיר בְּמִקְצֵעַ הָאֶפֶל. גַּם קָרַן אֹזֵר אַחַת לֹא רָאָה מִלְּפָנָיו. מְלַבֵּד קוֹרֵי שְׂמֵמִית וְיִיחַ קִיר תִּפְּלֵ. רָעֲבוֹן, לֹא-שָׁנָה מִקְּבֹשֶׁר, רוֹזֵן פָּנִים — מָה הֵמָּה כִּי יוֹשִׁים אֲלֵיהֶם לְכַבּוֹ? — הַטָּרֶם הוּא יָדַע אִיךָ לְמַדּוֹ מִלְּפָנִים? הַטָּרֶם הוּא יָדַע כִּי סוּף כְּבוֹדוֹ לְבֹא? אֵת רוּחַ הָאָדָם הַתּוֹרָה לֹא תִתִּישׁ. כִּי תוֹסִיף תִּקְשְׁנֵנִי תִתְּנֵהוּ כְּנַחֲשֵׁת. מִצּוֹר תִּחְזַקְנֵנִי: — כֹּה הַלְמוֹת הַפְּטִישׁ תִּרְעֵ הַזְּכוּכִית וְתִחְזַק הָעֲשֵׂת . . . שֵׁשׁ שָׁנִים תְּמִימוֹת, שְׁנוֹת נֶעַר וּבְחָרִים כִּצְלָל, כְּבִלֵי חַיִּים לְנִצְחָה אֶבְדוּ. וּכְאֵלֶּז לֹא נִגְעוּ עַד בֵּית הָאֲסוּרִים, וּכְאֵלֶּז עַל פֶּתַח הַנֶּעַר לֹא עָדוּ. כִּמוֹ תַּם כֵּל הַיּוֹקִים מִן הָאָרֶץ הַנְּעִימָה וְתַמַּח הָאָרֶץ מֵעֶבֶר לַחַיִּץ. וּכְאֵלֶּז לֹא תִלְבֵּשׁ מִיָּמִים יָמִימָה מְדַרְבִּי הַתְּרַף וּבְגָדֵי הַקִּיץ. כִּמוֹ כְּבִתָּה הַשְּׂמֵשׁ מֵעֶבֶר לַחֲלוֹן</p>	<p>עוֹד יֵשׁ עָרִים נִבְקָדוֹת בְּתַפּוּצוֹת הַגְּלָה כִּהֵן יַעֲשֵׂן בְּמִסְתַּר גִּרְנוֹ הַיָּשׁוּן. עוֹד הוֹתִיר אֱלֹהֵינוּ לַפְּלִיטָה גְדוּלָּה גַּחֲלַת לַחֲשֵׁת בְּעֶרְמַת הַדָּשׁוּן. וּכְאֹדִים מְצִלִּים וְעִיר שֵׁם תַּעֲשֵׂנָה נְפִשׁוֹת אֲמֵלוֹת וּנְשִׁמוֹת עֲלוּבוֹת הַחַיּוֹת בְּלֹא יוֹמֵן וּבְלֹא עֵת תִּזְקַנָּה. כְּחִצִּיר הָעֵלָה בְּאָרֶץ תִּלְאָבוֹת. וּכְצִאֲתָךְ יַחֲדִי לַעֲתוֹת בְּלִילָה בְּאַחַת מֵאֵלֶּה הָעָרִים הַבְּרוּכוֹת כְּשֵׁעָה שְׁנוֹנְצִים בּוֹכָבִים מִלְּמַעְלָה. הַדְּשָׂאִים מִתְלַחֲשִׁים וּמִסְפָּרוֹת הַרוּחוֹת וְשִׁמְעוּ אֲזִינָה מְרַחֵק קוֹל הֵמָּה. וְרֹאֵי מְרַחֵק עֵינֶיךָ אֹזֵר נּוֹצֵץ בְּחֲלוֹן, וּבְעָדוֹ — דְּמוּת אָדָם הַדְּמָה לְצִלּוֹ שֶׁל מֵת, מִתְנוּעָע, מִתְרוֹצֵץ מִתְרוֹצֵץ, מִתְנוֹדָה וְהֵמִית הַגִּיּוֹן נְכָאִים תִּנְשָׂא עַל נֶכְבֵי הַשְּׂקֵט עֲדוּךְ: — אֵז מִתְמִיד בְּאַחַד מִבְּתֵי הַבְּלָאִים מֵאַחַר בְּנִשְׂפָה — תִּרְאִינָה עֵינֶיךָ. כִּפִּית הִהוּא, בֵּין הַבְּתָלִים הָאֵלֶּה לֹא יוֹם — כִּי שֵׁשׁ שָׁנִים עַל נְפִשׁוֹ עָבְרוּ:</p>
--	---

וּבְאֵלוֹ לֹא חָתַר הַבְּיָתָה אֹזֶר זִינָה
 בַּת־פֶּשֶׁשׁ לְרֹדֶת בֵּין בְּדֵי הָאֵלֶזֶן
 הָעֵמֶד עֲרִירֵי עַל חֲלוֹן הַיְשִׁיבָה.
 וּבְאֵלוֹ לֹא הָיָה יוֹם בְּהִירָ לִיל סָהַר,
 וְאָכִיב לֹא קֶסֶם עֲדָנִים וְנִעְיֻמוֹת.
 וַיִּכְמוּ טָרָם וַיְהִי לְבַחֲוֹר הַנְּעָר -
 בַּצֵּל, בְּבֵלֵי חַיִּים, שֵׁשׁ שָׁנִים תְּמִימוֹת!

רַב יָמִים בְּאֵלֶּה נִם אָנֹכִי נִרְפָּשׁ עֵמֶד
 בְּבֵית הַיְשִׁיבָה בַּתְּדָשׁוֹת וּפְקֻדֹי.
 כִּי גַם לְבִנְיָה לֵב חַי וַיֵּצֵר חֲמָד.
 גַּם הֵם שְׁתֵּי רִגְלִים בִּישְׁנָה וַיִּרְקְדוּ.
 וַיִּבְכְּ - גַּם אוֹתָהּ הַרְוּחוֹת וְעֻזֵּי:
 סַפְסָלִים נוֹסְפִים, סַפְסָלִים נִגְרָעִים.
 בַּחֲוָרִים יִבְאוּ, בַּחֲוָרִים יֵצְאוּ;
 יֵשׁ יִרְדּוּם אֶל בֵּיתָם לְיָמִים נוֹרְאִים!
 וַיֵּשׁ שִׁפּוֹעֵי לְבָפְרִים הַקְּרוֹזִים
 וַיִּרְחוֹקוּם מֵעֵין הַמִּשְׁגָּחַת הַנּוֹרָא
 יַעֲלוּ בְּכַבּוֹד בְּבֵית אֲנָשִׁים מִזְבִּים
 מְרַחֲמֵי רַבָּנָן, מִזְקִירֵי בְּנֵי תוֹרָה.
 אִף יֵשׁ אֲשֶׁר נִרְשׁוּ וַיֵּצְאוּ נִדְחִים
 וְשָׁב אִישׁ אִישׁ בֵּית אָבִיו בְּדַרְכֵי אֲבֹתָיו.
 הָאֶחָד - עַל שִׁחְקוֹ בְּלִילוֹת בְּקַלְפִּים
 הַשְּׁנִי - עַל סַפְרוֹ עִם בְּתֻלוֹת בְּלִילוֹת,
 הַשְּׁלִישִׁי - כִּי מֵצְאוֹ הַשֶּׁמֶשׁ מִקְּמַר
 מִקְּמַרְתּוֹ בְּשִׁבְתּוֹ בְּמִקְוֹם יְדוּעַ.
 הַרְבִּיעִי - עִם "מִוְרָה גְבוּכִים" הַסִּתְמַר
 בְּעֵלְיָה, הַחֲמִשִּׁי - לֹא נֹדַע מִדּוּעַ.
 אִף יֵשׁ אֲשֶׁר נִבְחַר לְחַתֵּן, וּבְתוּלָה
 בַּת-בְּפָר עֲבָה, שְׂמֵנָהּ בְּחֻלְקוֹ נִפְלָה.

וַיֵּשׁ מִן הַפְּרוֹשִׁים שְׁנַתְנָה לוֹ גְּאֻלָּה
 וַיְהִי לְרַב גְּדוֹל בְּעִיר מְהַלְלָה; -
 אֶךְ אֶחָד הָעֵמֶד בְּמִסְמַר תְּקוּעַ
 הַמַּעֲשִׂים, הַשָּׁנִים מֵאַחֲרָיו יִסְעוּ;
 וּלְפָנָיו? - לְפָנָיו קִיר בְּרִזָּל נְמוּעַ
 וּפְנָה עֲמוּמָה וַיְוִילִים יִרְאוּ.

מֵאֵז קָנָה מְקוּמוֹ בַּסֶּנֶה לֹא רָאָה
 כָּל בַּחֲוֹר וּפְרוֹשׁ בְּכֹאֵז וּבְצִאָתוֹ.
 וְאִף גַּם הַשֶּׁמֶשׁ לֹא כִּנֵּן הַשְּׁעָה
 מְתִי הוּא בָּא, מְתִי וְשׁוֹב אֶל בֵּיתוֹ.
 הַשְּׁחַר, הַלְבָּנָה אוֹ חֲשֵׁבַת הַלְיָלָה
 רַק הִמָּה לְבָדָם מוֹעֲדֵיו יְדַעוּ.
 כִּי גַם אֹזֶר הַחֲמָה הַבְּרָה מִלְמַעְלָה
 לֹא יָדַע דְּרָבָיו וְלֹא שָׁנְפוּהוּ.
 בַּשְּׁחַר, בַּשְּׁחַר, בְּטָרָם וּבִירוֹ
 -בֵּין תְּבִלַּת לְלִבָּן, בֵּין זָאֵב וּבֵין בְּלִבָּן!
 עַת מִן הָאֲפֵלָה הַחֲרִישִׁית וַיְהִירוּ
 כָּל בּוֹכְבֵי הַבְּקָר, צָבָא רַבְבוֹת אֶלְפָּה;
 עַת גְּרֵי הָעִיר אַחֲרִית שְׁגָתָם יְנוּמוּ,
 לֹא יִרְגִּזוּ אֶת רַבְצָם גַּם קוֹל שִׁבּוֹי קְרָא
 וּבְטָרָם מְקַדְמֵי אֲשֵׁמְדוֹת יְקוּמוּ -
 הַתְּגַבֵּר בְּאָרֵי לְעַבְדַּת הַבְּרָא.
 עַת כָּל הַיְקוּם וַיִּחְרִישׁ דּוּמָם וַיִּחִיל,
 עַד יְקוּם וַיֵּצֵר לְחַיִּים חֲדָשִׁים,
 כְּמוֹ וַיִּחַלֵּם חֲלֵמוֹ הָאֲחֻרָזָן, כְּמוֹ וַיְכִיל
 בְּסִתֵּר כְּנָפָיו תְּעֻלוֹמוֹת וּלְחֻשִׁים,
 עַת יִלְטֵ אֶת פָּנָיו בְּדַמְטָה נֶאֱדָרָה
 וְרַגְשׁ מִסִּתְמַר בֵּין שׁוּלֵי שְׂמֵלְתוֹ -
 אִזְ וְעַד הַנְּעָר מִשְׁנֵתוֹ הַקְּצָרָה.

הוא לחשי הוא מפתח בקול דממה ודקה:
 ראה, עלם המדות, מה ערשי רעננה.
 התענג בטרם ראתך גמקה.
 גם נתנו ישנים! ידוכבו בחלומם
 עשבים ודשאים מארבע הרוחות,
 וגם הפוכבים ירזמין ממרומם:
 "ישנים אנחנו בעינים פקוחות!"
 ורוחות חציר ננות ערבים יבאו
 מאליהם בנחיריו, ישקוהו שברזן,
 ונפל גל רוח מאליו אל פיהו —
 ורוחה גדולה בחרוה, בגרון . . .
 אז ירחיב הנער את פיהו וישאף,
 והרחיב את מפתח בתנתו הפתוחה,
 וכאיש שהסיע אבנים ויעף
 יבקשו יתחננו כל קרביו מנוחה.
 ושלח לרוח את ידיו בלי כח
 במבקש: "קחני הרוח שאני!
 נעופה מזה ומצאנו מנוח.
 פה צר לי המקום, פה עיף הנני."
 אך הבטה גדולה במשיבת הנגה
 מזיכרה לנער כי סר מן הנתיבה,
 וזכר חובתו וזכר הפנה,
 ויבס מן החטא ירוץ בית הוישיבה.

יתלבש בחשיבה ורוץ אל פנתו.
 ויעדה מהירה ממשעול הנגה.
 פה ילך ההלך עד בית הוישיבה,
 רק אזני הרוחות השמות תשמענה
 ועין הפוכבים צפיה הנתיבה.

אז יש אשר ירקד בשמן לקראתו
 הרוח הפחו משפעת התבלת.
 ושת לו בחלקות וסלסל פאתו
 ופתנו בסתר, יפוח הזללות . . .
 ושמרות שמי עיני הנער תדבקנה
 כמזרחים תשאאלנה: "חננו אחינו!
 עיניך השחורות — תחתינו תמקנה,
 עיפות אנחנו, כי עמך נלאינו.
 יום תמים, יום קוץ הוגעת אותנו
 ואשמרה בלילה — יגענו אחינו!
 שוב שכב ותנוח ונחנו גם אני
 עוד טרם ישנת די החלף כחננו —
 אך שתאם יעביר הנער את ידיו
 הדקות על שמורות שמי עיניו הדבקות
 במגרש הרהורים, ובת קול צעדיו
 התפוסים תשמענה הרחבות הריקות.
 אז ירד הרוח אל ירק הנגה.

(עוד יבוא).

ח. נ. ביאליק.

„חכמת ישראל“ בצרפת.

בחכמת ישראל עוסקים בצרפת לא רק היהודים, כי אם גם הנוצרים; היהודים לפי השקפתם הם והנוצרים לפי השקפתם הם. הנוצרים העוסקים בחכמת ישראל יחלקו לשני מחנות: הקתולים והפרוטסטנטים. הראשונים הם שומרי מסורת כתבי הקדש, והאחרונים הם בעלי בקרת הפשית. לכל אחת ממחלקות החוקרים האלה מאספים מיוחדים, היוצאים לאור אחת לשנים או לשלושה חרשים.

המלות „חכמת ישראל“ כוללות בקרבן מושג רחב מאד, וע"כ עלי להגיד, כי חקירות הנוצרים בחכמת ישראל הן, על הרוב, רק חקירות בכתבי הקדש ובקדמוניות ישראל ותולדותיו בתקופת כתבי הקדש. לדבר בזה בפרטות על החקירות אשר במאספי הנוצרים אי אפשר, מסכות שונות, חיצוניות וגם פנימיות, אשר הקורא הנכון יבינן מדעתו. עלינו איפוא לפנות ביחוד אל דרישות היהודים בחכמת ישראל.

שתי „השקפות“ מדעיות ליהודים בשפת צרפת המוקדשות ללמודי היהדות: „ההשקפה השמית“¹⁾, עורכה הפרופיסור יוסף הלוי, ו„ההשקפה ללמודי היהדות“ הנודעה יותר בספרותנו העתית בשם: „ההשקפה לחכמת ישראל“²⁾, עורכה הרב ישראל לוי. יותר נכון אולי יהיה לאמר, כי ההשקפה הזאת תערך ע"י חבר אנשי מדע אשר יבחרו מאת ה„חברה לחכמת ישראל“, זו החברה אשר היא המוציאה לאור את המאסף הזה אחת לשלושה חרשים ושמה אמנם גם יקרא עליו.

החברה הזאת נוסדה לפני שמונה עשרה שנה. רעיון יסוד החברה הגה הרב צדוק כהן. אליו נלווה אז חבר יהודים צעירים לימים, וביניהם גם אחד מבית רוטשילד, איש הוגה דעות ורחים ומקור רבנן. מטרת החברה, לפי דברי הרב המיסד באספתה הראשונה לפני שמונה עשרה שנה, היא: הרחבת חכמת ישראל בצרפת. האמצעים להשיג את המטרה הזאת: הדפסת ספרים ומאספים עתיים, יסוד קריאות ודרשות בצבור. עוד לפני יסוד החברה הזאת כבר היו בצרפת חברות דומות לה ברב או במעט, כמו: „חברת הספרים הטובים“, לאמר: חברה אשר הציגה לה למטרה להדפיס בשפת צרפת ספרים טובים ומועילים, מיוחדים למקרא ליהודים הצרפתים, למען חוק ביניהם את רגש אהבתם לדת ישראל, ועוד חברה אתת היתה ליהודים בצרפת אשר הדבר האחד שנוכל לאמר עליה הוא — שנקראה בשם: „חברה מדעית וספרותית ישראלית“.

הרב המיסד את החברה החדשה חפץ כי „תהיה למרכז (כמובן, רוחני) חרש להתכרים השונים של החברה הישראלית“, או במלים אחרות, כי יהיה ליהודים הצרפתים קשר חדש אשר יאגדם יחד.

עוד בראשית הוסד החברה נמרו העומדים בראשה להחל בהדפסת מאסף עתי אשר יהיה מוקדש כולו לחקירות בכל ענפי מדעי היהדות.

1) Revue sémitique. — 2) Revue des études juives.

המאסף — כן כתוב בקול הקורא של החברה — צריך להיות מוקדש לחקירות בחכמת ישראל ולפרסום ספרים וכתבים אשר עוד לא נדפסו. מטרת המאסף — מוסיף קול הקורא לבאר — היא בריאת ביבליותיקה צרפתית למדעי ישראל וספרותו.

„קנאת סופרים“ היא היא אשר הולידה את המאסף העתי החדש. לקנאה הזאת נוספה עוד קנאה פטריוטית. ראה ראו איזה מראשי היהודים והיהדות בצרפת, כי באשכנז עוסקים בחכמת ישראל וספרותו. היהודים האשכנזים גלו תעלומות מני השך. רק היהודים הצרפתים — יתאוננו בעלי קול הקורא — לא עשו מאומה לחכמת ישראל. המאסף צריך להרים את כבוד צרפת (!).

ישנם „ליציני-הדור“ האומרים, כי רוב החכמים הכותבים בשביל המאסף הזה הם מאשכנז, ומאמריהם כתובים אשכנזית, ורק מערכת המאסף תתרגם לצרפתית. „צריי-העין“ האלה מוציאים מזה, כי החכמים המעטים הכותבים את דבריהם צרפתית היו יכולים להרשים מאמריהם במאספים אשכנזים, ומערכת המאספים האלה היתה יכולה לתרגם את דבריהם מצרפתית לאשכנזית כמו שמערכת המאסף הצרפתי מתרגמת את המאמרים הכתובים אשכנזית לשפת צרפת. וכי על כן הם חושבים, כי מאסף בשפת צרפת היה יותר נחוץ להפצת חכמת ישראל מאשר להרחבתה. אך איך שיהיה, והאמת היא, כי „חכמת“ ההשקפה נועדה לחכמים ולא לרוב קהל הקוראים. בחקירות הנדפסות במאסף נמצא בקיאות יתרה, אך לא סגנון חי ומושך את הלב. מאמרי המאסף כלם צריכים למוד, ולא רק למוד, כי אם עיון עמוק והכנה רבה. המאמרים האלה עוסקים בשאלות מדעיות ליחיד סגולה. והקהל הגדול אמנם מתלונן, כי לא יוכל לקרוא ב„השקפת“ החברה.

ההשקפה — אמרו מיסדיה לפני שמונה עשרה שנה — נועדה לעסוק בכבר ראש בשאלות העבר של היהודים והיהדות: בתולדות היהודים, בכתבי הקדש, בספרות התלמודית העשירה בידיעות באופן נפלא, בספרי ימי הבינים הרבים והשונים. תולדות היהודים והיהדות בצרפת יעסיקו ביחוד את הסופרים ואנשי המדע אשר יעבדו בהשקפה. הם יחקרו לדעת את מהות חכמת ישראל בימי הבינים ואת אופן התפתחותה, את פעולת עם צרפת על חכמי ישראל, את תכונת עם צרפת אשר נמצא בספרי חכמי ישראל: ברור, דיוק, טעם ומרה.

אך מיסדי ההשקפה מוצאים בעצמם לנכון לבאר, כי מטרתה איננה חנוכית, כי למאסף לא יהיה כל ערך חברתי. לשאלות היום לא יהיה כל מקום בו. חקירת החכמה תהיה לשמה, מבלי כל יחס אל החיים החברתיים. החכמים יעסקו רק בשאלות העבר של היהודים והיהדות, מבלי לבקש כלל וכלל לדעת, מה הוא הלקח אשר נוכל להוציא משאלות העבר לפתרון שאלות ההווה והעתיד.

כמובן מעצמו, הוסיפו בעלי קול הקורא, כי את סופרי ההשקפה לא ישאלו: מי הם ומאין יבאו; כל מעצור לא יושם על דרכם להביע את הגות רוחם; וגם אחריות דבריהם תהיה עליהם.

אולם, אם כי יאמרו בעלי קול הקורא, כי תעסוק ההשקפה רק בשאלות העבר של היהודים והיהדות, בכל זאת לא ישכחו לדבר על חלק היהודים בהשכלת העולם, על משלחת היהודים בעולם, והם גומרים את דבריהם, כי אחרי שיש „תעודה“ לישראל, צריך איפוא להודיע את אשר אפשר לחשוב על אדות גורלו, אמנתו, רוחו, מוסדותיו וספרותו.

ואם כן, הלא יש להשקפה גם ערך חברתי וגם מטרה חנוכית במדה ידועה? הסתירה הזאת אינה האחת בחיי היהודים בצרפת במאה האחרונה. אך בנוגע ביחוד להשקפה נוכל לאמר, כי ראשיה כעת מבינים היטב, כי לא טוב כלל מה שאין לה מטרה חנוכית, והם מתאמצים לתת לה עתה ערך חברתי.

היו ימים שההשקפה הזאת היתה היחידה לכני בצרפת, וגם הפרופסור יוסף הלוי היה מדפיס בה את חקירותיו, כמעט בכל חוברת. אך מסבות שביאורן אינו נכנס בחוג מאמרי זה, עוב ר"י הלוי את ההשקפה הזאת ויסד לו לעצמו את "ההשקפה השמית". חקירות הלוי בהשקפתו מונבלות גם כן, כמו אצל הנוצרים, רק בביאורי כה"ק ותולדות התקופה הקדמונית ההיא.

הן אמנם, דרך הר' יוסף הלוי בביאורי כה"ק שונה הרבה מדרגם של הנוצרים. הוא איננו עבד כפות למסורה כרוב הקתולים, אך הוא גם לוחם נגד החוקרים הפרוטסטנטים מבית מדרשם של רייס, החפשים הקיצוניים המשבשים על הרוב את הכתובים ושוללים מהם את הרוח הפיוטי המפעם בהם. אך סוף סוף בהשקפתו של הר' יוסף הלוי אין מקום לחקירות בלתי נוגעות מעט או הרבה בכתבי הקדש או בתקופות כה"ק. ומאשר כי מחקירות כאלו קשה מאד לתת תמצית בקצור הדרוש, לכן לא נוכל לעסוק בזה בפרטות במאספו של הר' יוסף הלוי, המלא וגדוש מאמרי מדע מצוינים כתובים בחריפות שאין כמותה. היסוד העקרי אשר הונח בחקירות הר' יוסף הלוי בכה"ק הוא — להראות את שגגת המאחרים את זמן חבור כה"ק. גם ישתדל להוכיח אחדות התורה, נגד החוקרים הקיצוניים המיחסים את התורה למחברים רבים.

מכל האמור ויבין הקורא, כי בבואי לדבר בזה על חכמת ישראל בצרפת, עלי לפנות ביחוד אל ההשקפה בחכמת ישראל. וכדי לתת להקוראים מושג נכון מתכונת החקירות שבמאסף הזה, אנסה להציע פה בדרך קצרה תמצית המאמרים היותר חשובים שבאו בו בשתי השנים האחרונות (1896—1897). ואחלק את המאמר לשני פרקים: פרק ראשון — לשנת 96, והשני — לשנת 97.

א.

מאמרי "ההשקפה" נחלקים על פי נושאייהם למקצועות האלה:

(א) תולדות היהודים בצרפת, ביחוד, בימי הביניים עד תקופת המהפכה הצרפתית.

(ב) ספרות היהודים בימי הביניים.

(ג) תולדות היהודים בסוף בית שני ובתקופה שאחרי החרבן.

(ד) הספרות התלמודית והרבנית.

ואחל בתולדות היהודים בצרפת.

המאמר הראשון בענין הזה הוא על אדות קלימינטיוס השביעי והיהודים בנסיכות "Venaissin". עד המאה החמש-עשרה סבלו את היהודים בערי הנסיכות הזאת. הנהגות הערים התאמצו להגין עליהם מפני חמת המון העם. היהודים היו אז נחוצים לטובת הארץ, וע"כ היו הנהגות הערים למחסה עליהם ולא נתנו להחמון לנגוע בהם לרעה. אולם, במאה החמש עשרה, אחרי אשר הביאו כבר היהודים את כל התועלת אשר יכלו להביא, ונחיצותם לא היתה עוד גדולה בארץ כטקדם, חדלו הנהגות הערים להגין עליהם. ומני אז היו היהודים על כן מוכרחים לפנות לעזרה אל האפיפיורים ברומא.

הנהגת האפיפיורים עם היהודים לא היתה תמיד באופן אחד; פעם התנהגו אתם כחסד ויעשו להם טובות, ופעם שפכו עליהם את חמת קנאתם ויעוררו את ההמון נגדם. לא צדקו אלה מכותבי התולדה אשר יתארו את האפיפיורים כמלאים רגשי רחמים והגינה לבני ישראל. כן גם ללא אמת יהיה להחליט, כי לב כלם היה תמיד רע ליהודים. האמת היא, כי היהודים היו קונים בכסף את חסדי האפיפיורים, ואלה האחרונים, כעבור זמן מה אחרי מכרם את חסדם ליהודים במחיר, היו רגילים לשכוח את הדבר והיו חוזרים ומחרישים את הגזירות לרעת היהודים. וכה היה במשך כל המאה החמש עשרה.

גם המאה השש עשרה היתה כאחותה הקודמת לה. ההתחרות בין היהודים והנוצרים גדלה יותר ויותר, ובעקבות ההתחרות הלכו הקנאה והמשטמה ליהודים הלך וגדל. היהודים דרשו מן האפיפיורים להגין על זכויותיהם אשר קנו בכסף מלא. ואם כי היתה המלחמה נגדם עזה וכבדה, בכל זאת לא התיאשו היהודים מתקוה להשיג את מבוקשם: חסדי האפיפיורים.

האפיפיור קלימנטיוס השביעי הראה ביחוד את כשרונו להראות פנים מסבירות לכאן ולכאן, פעם ליהודים ופעם לאויביהם. שום אפיפיור לא השתנה כה חליפות, לא הראה שנויים ותמורות בדעותיו ובמעשיו, כמוהו. פעם נתן ליהודים ביד נדיבה זכויות גדולות מאד, ופעם שלל מהם את כל אשר נתן; פעם הביאם למרום התקוה ופעם הורידם לשאול היואש. ידו היתה נותנת היום, וחוזרת ולוקחת מחר את אשר נתנה. מעבר מזה קבל ברצון את הכסף והוהב אשר הביאו היהודים לאוצרו במחיר זכויותיהם; ומעבר השני נתן און קשבת לתלונות הממשלות.

מחבר המאמר משתמש בשני כתבים אשר מצא. הכתב האחד מראה לנו את קלימנטיוס השביעי עושה חסד עם היהודים, והכתב השני מראה לנו בהציקו ליהודים. בעלות קלימנטיוס השביעי על כסא נשיאותו הקדושה פנו אליו היהודים בכקשה, כי יאשר גם הוא את הזכויות אשר נתנו להם מידי האפיפיורים אשר היו לפניו. האב הקדוש שמע לקול תחנונם. בראשית שנת 1524 נתן ליהודים כתב-הרת אשר בו אשר וקים את זכויותיהם משכבר הימים. אולם, מושלי הנסיכות התנגדו ליהודים בכל כחם. ובעת ההיא היתה מבוכה ברומא בעקב מקרים מדיניים נכבדים מאד; והמבוכה הזאת חזקה עוד את ידי המושלים אשר לחמו מאות שנים בסתר ובמחשך נגד היהודים, ואשר עוד באמצע המאה החמש עשרה הביאו את פיוס השני להוציא פקודה אשר אסרה על היהודים למכור תבואות ועוד צרכי אכל נפש, לעשות שטרי מקנה עם הנוצרים, לקחת בערבון את נכסיהם וכו'. סיקסטוס הרביעי אשר וקים את "החקים המנכילים" אשר הוציא פיוס השני.

וגם קלימנטיוס, בקץ הרבע הראשון של המאה השש עשרה, אסר על היהודים למכור כל מיני תבואה וכל יתר הסחורות הנחוצות לאדם בחייו. גם גור, כי בכתבי ההתקשרות אשר יעשו היהודים עם הנוצרים לא יוכלו הראשונים לשעבד להם נכסי דלא ניירי או פרי הנכסים האלה. רק מטלפלים יכלו לקחת בערבון.

ישלחו אז היהודים מלאכות מיוחדת להשתדל לפני הוד קדושתו לבטל את רוע הגזירה. ויועץ קרוב היה אז לאפיפיור, יד ימינו, הקרדינל ארמילינו, אשר עמד בראש עניני הכספים. והוא הראה פנים מסבירות ליהודים, יען כי חסר אז כסף לאוצר האפיפיור במלחמתו נגד שונאיו. זה מכבר הפצו האפיפיורים להטיל על היהודים מס

כבר של אחד מעשרים מרכושם. אך ימים רבים הגינו היהודים על רכושם. בפעם הזאת נאלצו להכנע.

ויקבלו או את "זכויותיהם".

אך התרעו מה הן הזכויות האלה?

היהודים היו מוצאים את מחיתם על הרוב ממלאכות, ממסחר ומעסקי רבית. אך בהשתדלות ראשי הנסיכות יצאו "חקים מגבילים" נגד היהודים, ואת החקים האלה, אשר ממש לקחו אכל מפיהם, בקשו היהודים לבטל. מעתה השיגו את מבוקשם, אבל רק באופן מגבל. לזה נקרא אז: זכויות.

היהודים סבלו הרבה מ"אות-הקלון" אשר נשאו. אות-הקלון הזה השתנה הרבה במשך הזמנים, אך לרעה ולא לטובה. עוד בראשית המאה החמש עשרה התאוננו היהודים באוני האפיפיור מרטין החמישי על אשר יאלצום לשאת אות שונה בצבעו ובצורתו מן האות אשר ישאו היהודים במקומות אחרים. מרטין שמע לבקשתם ויעשה את הפעם. אך פויל השני, אשר אסר על היהודים למכור תבואות וצרכי אכל נפש, הראה את רעת לבו גם בנוגע לאות הקלון. הוא האשים אונו לקול תחנוניהם ויצו עליהם לשאת על בנדם את העגול הצהוב, עגול רחב למדי ותפור במקום נראה לעין. ועוד יתרה עשה. במצאו כי בצבע הצהוב אין די שפלות, צוה להחליפו באדום, למען יהיה יותר בולט ונראה לעין. אות הקלון הזה העיק על היהודים יותר מכל, ויתאמצו בכל יכלתם לעבור על החק. קלימינסיוס השביעי הוסיף לדרוש עוד יותר. הוא גור שישאו היהודים כובע צהוב על ראשם, והנשים — איזה אות נראה לעין. נגד הדרישה החדשה ערכו היהודים מחאה ויתקוממו בכל עוזו כחם. והאפיפיור, פרש עליהם את כנפי חסדו ויתן להם רשות להסתפק באות הקודם. גם לזה נקרא אז: זכויות.

היו עוד "חקים מגבילים" אחרים אשר העירו את תלונות היהודים. למשל, החקים הנוגעים לעסקי דתם העיקו עליהם עוד יותר מאלה הנוגעים לחייהם הפרטיים. וגם בזה השתמשו היהודים, בטוב לב האפיפיור, ויבקשו ממנו לבטל את כל הגזירות נגד חפשמם הדתי. והאפיפיור, נטה אליהם חסד" ויתן להם... זכויות... אך כל "הזכויות" האלה היו כציננים בעיני המושלים, ותתלקח מלחמה בינם ובין היהודים. בשנת 1532 קמו הראשונים לבקש בטול "הזכויות" אשר השיגו היהודים בשנאתם לנוצרים. בשנת 1533 בא קלימינסיוס השביעי מרסיליה לרגלי עסקים מדיניים ידועים. והמושלים השתמשו במקרה הזה וישלחו אל האב הקרוש שלשה "גואמים" להציע לפניו את תלונותיהם. ויזכירו לו את הפקודות אשר הוציא לפני זה ואשר נתבטלו ע"י "הזכויות" החדשות לטובת היהודים. האפיפיור שמע לקול תלונותיהם ויבטל את החק אשר נתן לטובת היהודים בשנת 1525, אף גם הצטרק על הנהגתו הקודמת, כי נתן זכויות ליהודים לא ברצונו הטוב, כי אם באונס.

וכה סבלו בני עמנו עד מות קלימינסיוס השביעי. או עלה על כסא הנשיאות הקדושה ברומא פויל השלישי. כמובן, מהרו היהודים לבקש "רחמים" גם ממנו. והוא אמנם נתן להם חנינה וישיב להם את "זכויותיהם".

ומובן גם זה, כי לא לעולם היה חסן ישועות, וכעבור זמן מה נתחדשו הגזירות... גם "קורות היהודים בכריטניא (שבצרפת) במאה השמונה עשרה", אשר העלה על ספר הר"י לאון ברוינשווייג, לא תמיד משמחות לב. היהודים בכריטניא יזכרו בפעם הראשונה בגזירות הכנסיה הקתולית מראשית המחצית השניה של המאה החמישית. בין

הגזירות האלה נמצא אסור חמור על סופרי הקהל לאכול עם היהודים. מזה לא מוכח — יאמר מחבר המאמר — כי היו בכרישניה הרבה יהודים, אך אין כל ספק כי גרו יהודים באיזה ערים.

עד ראשית המאה השלש עשרה לא יזכרו ולא יפקדו היהודים בקורות ברישניא. מצב היהודים, כמובן, לא היה טוב אז גם במדינה הזאת. אך המצב הזה הורע עוד יותר שנים אחדות אחרי כן, כאשר החל גריגור השביעי להפיץ אש קנאות ולהעיר את העם לצאת למסעי-הצלב. לפני לכתם להשמיר את "הכופרים" מירושלים, למרו נוסעי הצלב את ידיהם לבו והרגו בארצות כגורותיהם: חנו את היהודים בלי חמלה ויבזוים וישוסום, אך כנראה, לא הרגו את כל היהודים, כי איזה שנים אחרי כן, בעת אשר כבר לחמו הקתולים את מלחמותיהם בסוריא, נפגש עוד הפעם את היהודים בכרישניא. ואולם, כעבור זמן מה נברה הרעה שנית, והיהודים גרשו כלה מן הארץ. על פי החק אשר יצא אז נגד היהודים היו הקתולים פטורים מלשלם את חובותיהם ליהודים. להפך, אלה האחרונים נאלצו להשיב לקתולים את הנכסים, דניידי ודלא נייד, אשר לקחו מהם בערבון. מלבד זאת נאמר בחק הגרוש, כי ינקה כל הורג יהודי.

נפלא מאד לראות, כי למרות חומר החק הזה, באו היהודים אחד אחד לגור בעיר Rennes, בשלמם מס ידוע לרוכוס ברישניא. אננא מכרישניא נשאת ללואי הי"ב. היא היתה מטבעה אשה רעה, ופעולתה על אישה היתה גדולה. ולואי הי"ב לחם נגד האב הקדוש ברומא. וכמו להראות לכל העולם כי באומנתו יחיה, צוה המלך לגרש את היהודים ממלכותו. וכן היה גם הפיץ אשתו המלכה, אחד הכהנים הקתולים, בהספירו את אננא מכרישניא אחרי מותה, הללה על עשותה הרבה מאד להחיש את גרוש היהודים מן הארץ. גם ספר בשבתה, כי הביאה יהודים רבים בכרית הרת הקתולית.

במשך המאה החמש עשרה באו מספר יהודים רבים אשר שמרו את דתם בסתר. הגרי הרביעי נתן להם היכלת להתישב בארץ, אם כי התקוממו הסוחרים נגדם. אך כמות הגרי הרביעי, גרשם לואי הי"ג ממלכות צרפת. כמאה שנים אחרי כן יזכרו באחד החקים שמות יהודים אשר חפשוים בארץ, לא נודע מאיזה סבה.

באמצע המאה הי"ח היתה הרוחה מעט ליהודים. ולב היהודים לא נמס בקרבם למראה הגרושים והרדיפות; המה הקשו תמיד את ערפם לשוב למקום אשר ממנו גורשו.

בסוף המאה הי"ח הרשו ליהודים הרוכלים לבוא לימי השוק המיוחדים לכל מדינה ומדינה. כמובן, נמצא מהר איש אחד יהודי עשיר, אשר השתמש ברשות הזאת ויקים חנויות במקומות רבים בימי השוק. מובן גם זאת, כי סוחרים המקומות ההם התעוררו נגד הדבר הזה. אך עין הממשלה כמו היתה טובה על היהודים. ואמנם, מבלי שים לב למחאות הסוחרים הנוצרים, התירה הממשלה ליהודים למכור סחורתם בימי השוק, אך אסרה עליהם לעשות כזאת בשאר ימות השנה. ואם כי הוסיפו הסוחרים הנוצרים להתקומם נגד היהודים המתחרים אתם, בכל זאת נברה גזירת מושל המקום, לתת ליהודים בימי השוק למכור את סחורתם.

במשך כל המאה הי"ח קורות היהודים בכרישניא הן מלחמה ארוכה בין הסוחרים היהודים ובין הסוחרים הקתולים.

אך הנה באה המהפכה הצרפתית הגדולה ותשם קץ לצרות היהודים בצרפת, וממילא גם לצרות היהודים בבריטניא. ואולם הן לא בין רגע יצא מפעל המהפכה אל הפועל. והמקרים הסוערים אשר נקרו בימי המהפכה הראו את פעלם גם על מצב היהודים. על יהודי אחד עוללו עלילת שוא. היהודי הזה היה סוכן רוביספיר. ואויביו זה האחרון עשו נקמות ב"יהודי שלי", כנהוג גם עתה.

בשנת 1808 החלו להעמיד את דת היהודים בצרפת על בסיס נכון. בשביל ליסד את "הקונסיסטוריה" בבריטניא, צריך היה לדעת את מספר היהודים הגרים בה. ויודע אז כי מספרם רק שלשים משפחות ושש. ואמנם, מספר היהודים בבריטניא היה תמיד מעט מאד.

כל הקורות האלה נכתבו על יסוד כתבי יד אשר נמצאו בארכיבים. וששה עשר כתבים נדפסו בסוף המאמר.

מקורות היהודים בבריטניא נעבור אל קורותיהם בנסיכות אורנג' (Orange). זמן התישבות היהודים במדינת צרפת זו לא נדע בברור. מחבר המאמר, ה' יוליוס בויער, משער, כי התישבו שם היהודים, כמו בשאר הערים בדרום צרפת, במשך המאות ה"א, ה"ב וה"ג.

מתחלה חיו בטוב ובשלום עם הנוצרים ויעסקו ברוכלות. רבנית, בסרסרות לממכר תבואות, וגם באיזה מלאכות וכעבודת האדמה.

במשך המאה הי"ד החלה תנועת שנאה נגדם, וסופה היה גרוש. אך, כנהוג, חזרו ובאו שמה.

במשך המאות הט"ז והט"ח באה המדינה עד משבר במצבה האיקונומי. למותר יהיה להגיד, כי עשו את היהודים אחראים.

לעם לא היה כסף; היהודים עסקו במסחר, ואם כי באמת לא היו עשירים, נחשבו לעשירים בעיני העם.

אולם, נסיכי המדינה קמו למגן ולמחסה ליהודים, אשר הביאו להם תמיד תועלת גדולה. היהודים שלמו מסים שונים והגדילו את הכנסות הנסיכים.

ויש אשר גדלה לפעמים סערת ההמון, והנסיכים נאלצו לתת הבטחתם לעשות הקירה ודרישה. לדעת אם גדלה רעת היהודים כצעקה הבאה עליהם מצד ההמון. היו גם מקרים אשר הבטיחו הנסיכים לגרש את היהודים. אולם תנאי התנו. כי תשלמנה הנהגות הערים את המסים אשר ישלמו היהודים. ומאשר כי לא יכלו הנהגות הערים לעשות כדבר הזה, נשארו היהודים על מקומם.

כאשר גורשו היהודים מפרובינציא ומלנגידוק, באו רובם להתישב באורנג'. האורחים החדשים האלה החלו לעשות במלאכה ולשלוח ידם במסחר. ויפול אז פחד ההתחרות על הנוצרים ויגמרו לתת את המס אשר נתנו היהודים. ובחדש אפריל שנת 1505 יצאה איפוא פקודה לגרש את היהודים. ורק ארובה נתנה להם לשני ירחים. רק לאלה מן היהודים אשר התנצרו נתנה רשות להשאר במדינה.

מצב הנסיכות לא הוטב על ידי גרוש היהודים. להפך, צעקות העם גדלו עוד יותר, מרוב עני ורחקות.

והיהודים, כמו תמיד, יצאו דרך הפתח וישונו דרך החלוקין. עוד משנת 1506 והלאה נפגשם שמה אחד אחד.

ובראות היהודים, כי כה מועצות הערים על העליונה, החלו לפנות אליהן. ויציעו או תנאים ידועים אשר מתחלה נדחו בחרפה. רק לאט לאט מצאו להם היהודים נתיבות בלבנות מנהיגי הערים.

במחצית השניה של המאה הי"ז נתנה הרשות לאיזה מן היהודים להתישב בארץ. עוד יותר, מועצות העיר החליטה באחת מישיבותיה לשלוח אל המלך (לואי הי"ד) מלאכות מיוחדת להודיעהו את עני הארץ ואת צרותיה. כרפואה למכה הציעו. . . להשיב את היהודים אל הארץ.

מן המאה הי"ז ועד ימינו אלה צעד המין האנושי הרבה צעדים קדימה. אך בנוגע ליהודים עוד רוח העת ההוא במקומו עומד, ובקראנו מאורעות הימים ההם אנו מכירים בהם את מעשי הורנו ונרמיה לנו כאלו תמול היה הרבר. . . . כאו כן עתה, היום יגרשנו מן גו, ומחר יערכו ראשי הסוחרים "פשיציות" אשר בהן יגלו את דעתם, כי היהודים נחוצים הם להרמת המסחר.

Nous vous ramenerions — נמר אחר הסופרים הלצים את מאמרו על אדות הקונגרס הציוני. היהודים אומרים לשים קץ לצרותיהם, ברכשם להם "מקום מנוחה". והסופר הזה מסופק, אם ימצאו להם היהודים באמת מנוחה, ואם לא ישובו ויענבו או על אירופא אוהבתם. אך מה שלמעלה בעיניו מכל ספק הוא — כי הנוצרים לא יוכלו לחיות בלי יהודים, והשב ישיבם באונס" ממקום מנוחתם לאירופא. בהלצה הזאת יש אמת פסיכולוגית, המאומתת ע"י מופתים מן ההסטוריה.

אך נשוב אל קורות ישראל באורנג. לואי הי"ד קבל את המלאכות אשר נשלחה אליו בשם מועצות הערים ויוציא פקודה להחזיר ליהודים לשוב אל הארץ. אך אחרי כן (בשנת 1687) יצא פקודה מאת המלך לשוב ולגרשם משם.

בשנת 1703 נמצאו שמה שלש משפחות של יהודים. ובשנת 1720 חסצו לגרשם, אך אחד מגדולי צרפת קם להם למגן ולמחסה. וכאשר לא יכלו לגרשם השפילו את כבודם באלצם אותם לשאת את הכובע הצהוב. את חרפתם זאת נשאו היהודים עד המחשבה הצרפתית.

קורות היהודים בימי הבינים בצרפת הן רק קורות גרושים ורדיפות, צרות מעיקות בחמר וגזירות משפילות את הרוח. כזאת נראה גם במאמר קורות היהודים במונפילייר במאה הי"ח, אשר נתן לנו הח' שלמה כהן.

לפנים, בראשית ימי הבינים, היתה קהלת היהודים במונפילייר גדולה. כנודע, השתתפו היהודים גם ביסוד בית המדרש לתורת הרפואה בעיר הזאת. — בריב אשר התעורר בעקבות העתקת המורה נבוכים" של הרמב"ם לקחו חכמי מונפילייר חלק גדול מאד.

בספטמבר 1394, עת הנירוש הצרפתי הכללי, גרשו היהודים גם ממונפילייר. פעמים רבות נסו לשוב שמה, אך לא הצליחו.

אולם, אחרי גרוש ספרד מצאו להם מחסה במונפילייר איזו אנוסים אשר ברחו מארץ מולדתם — ספרד. ובראות הסוחרים את האורחים הבלתי קרואים האלה, החלו, כמובן, להתלונן; פחד ההתחרות נפל עליהם. הפרוקורור מטולוזה דרש, כי יגרשו האנשים האלה ממונפילייר. אך ראשי העיר לא שמו לב לדרישת הפרוקורור.

מראשית המאה הי"ח האירו המושלים פנים לבני ישראל. עוד הפעם נשמעו תלונות וצעקות על היהודים מצד הסוחרים הנוצרים. מושל לנדרוק הוציא פקודה לגרש את היהודים, אך ראשי העיר לא מהרו להוציאה אל הפועל. הסוחרים הנוצרים התאוננו שנית; תלונתם נגד היהודים היתה, כי הם (היהודים) מוכרים את סחורתם בזול ונותנים בהקפה.

היהודים התקוממו על נפשם ויערכו גם הם בקשה, אך מושל העיר לא שמע לבקשתם ויצו עליהם לעזוב את העיר. גם אסר על הנוצרים לקנות מאומה מן היהודים. כל העובר על זה היה צריך לשלם קנס, חמש מאות שקל זהב. אך האמת נתנה להאמר, כי לא היה לחק הוזה כל פעולה ממשית בחיים.

תכונת המלחמה בין היהודים ובין הנוצרים במשך כל המאה הי"ח היתה מסחרית — מלחמה של התחרות.

אולם, שעת המהפכה הגיעה; הקורפורציות נתבטלו; זכויות מפלגות האצילים עברו ובטלו מן העולם. היהודים קבלו משפטי אורח במדינה. מלאי תורה לארץ החפש, התנדבו היהודים לעבוד בצבא המהפכה. כותב המאמר מביא רשימת האנשים אשר יצאו לצבא. מספרם שנים עשר איש. בין היהודים היו אז אנשים מפורסמים. השמות: נקה, כרמיה, סלודור, מפוארים כעת בין היהודים בצרפת כלה.

מספר נפשות היהודים במונפילייר בעת ההיא היה מאה וחמש.

(עוד יבוא.)

א. לורוויפול.

ספרים חדשים.

ר' מרדכי אהרן גינצבורג. תקניז—תריז (1846—1795). ספור תולדותיו ופרשת עבודתו בשדה [ה]ספרות העברית (עם תמונתו) מלוקט ונערך ע"י דוד מגיד. פטרבורג, תרניז.

הכופרים במציאות ספרות עברית, ספרות הראויה להקרא בשם זה באמת, יוכלו למצוא סמך לדעתם בהרכבה חיונות מעציבים בספרותנו העניה החשובה כמתה, ואחר מהם הוא היחס לגדולי סופריה אחרי מותם. בכל ספרות הגונה חי וקיים זכרון כל סופריה המפורסמים גם אחרי רדתם מעל במת החיים, ולא רק היותר מצוינים, העומדים בשורה הראשונה, כי גם הבינונים, העומדים בשורה השניה או גם השלישית, אם אך יש להם ערך ידוע, ספרותי או היסטורי, תולדות חייהם יוחקו בספר בכל פרטיהן, אף מרבים לספר על אודותם וזכונות שונים. בספרות כזו, הבא לערוך תולדות הסופר המת, אחרי תקופה גדולה של חמשים שנה, כבר ימצא הכל מוכן לפניו, ולא ידע כל מחסור בחומר הדרוש לבנינו.

אבל "לא נחת ביעקב" לסופריו בחייהם, וגם אחרי מותם יגרע חלקם.

הנה עברו חמשים שנה אחרי מות ר' מרדכי אהרן גינצבורג, סופר אשר פעולתו בספרותנו לכל הדעות לא תוכל להחשב לקלת ערך, ועל אדותיו כמעט לא נשמע דבר בין החיים וכמו אבד זכרו מן העולם, ובהתנדב עתה ר"ד מגיד "להעלות מתהום הנשיה" את זכרון רמאיג ולערוך ספור תולדותיו, לא מצא לפניו כל חומר כמעט, מלבד שבילים בודדות בספרי המחבר ומקצת מכתביו. חומר דל כזה, כמוכן, בלתי מספיק, ומה גם אחרי שהמכתבים השונים בחלק השני לסי "דביר", אשר יש להם ערך היסטורי, יצאו לאור (באשמת המו"ל, אחיו של המחבר, שלא הבין, כנראה, ערך הדברים, ואולי גם מטעם אחר...). בהשמטת כמעט כל שמות הפרטים של האנשים והמקומות אשר ידובר עליהם ופרטי הימים והשנה שבהם נכתבו, אף נדפסו בערבוביא ואין מוקדם ומאוחר להם. באופן כזה לא נתפלא אפוא על בעל התולדות, אם לא יכול לברוא "יש מאין", ובהיות "חוש המקרים אשר נסה להוציא מסבך המכתבים נפסק פתאום", קצרה ידו לשים לפני הקוראים תולדות הסופר בשלמות כראוי.

בעל התולדות יאמר בהקדמתו, כי מן החומר המעט הנמצא לפניו השתדל להקים תמונת רמאיג בתור סופר ואדם. אם השתדלותו לא הועילה להוציא את התמונה בתור אדם בהירה ושלמה, לא בו האשם, כאשר אמרנו. בכל אופן נמצא במחברתו הרבה מתכונות נפש רמאיג, אף אם מפוררות הן לפעמים בפרקים שונים לא בסדר נכון. אבל תמונת רמאיג בתור סופר חסרה היא מאד ודורשת עוד הרבה מלואים. ה' מגיד יזכיר

רק את ערך הסופר ותועלתו בספריו לתקון סגנון המכתב העברי ולהטבת טעם קהל הקוראים וגם הסופרים. אבל מלבד אשר לא יטעים כראוי גם את הסגולה העקרית הזאת של הסופר, הנה הדבר הזה בלבד אינו די עוד לשוות לפנינו את תמונת רמא"ג בתור סופר ולתת לנו ציור נאמן מ"פרשת עבודתו בשדה הספרות העברית". ה' מגיד ישים לפני הקוראים רק "רשימה" ביבלוגרפית מפורטת מכל ספרי הסופר שנדפסו בחייו ואחרי מותו. רשימה כזו, כשהיא לעצמה, יש בה בודאי תועלת, אך היא לא תוכל להפיץ אור על תכונות כשרונותיו של הסופר, ועל פיה קשה להקוראים לשפוט, במה כחו גדול מלבד הסגנון המתוקן, למען יוכלו להבין עד כמה צדק כותב תולדותיו בהעירו עליו, כי "אם נעמידהו עם כל מגרעותיו בשורה אחת עם נושאי דגל הספרות העברית שבימיו, אז נראה כי גבוה הוא מהם משכמו ומעלה".

איך שהוא, עלינו להחזיק טובה רבה לכותב התולדות על נסיונו הראשון לשים לפני הקוראים תולדות אחד מגדולי הסופרים ברור העבר. אולם אין ספק, כי בזה עוד לא יצאנו ידי חובתנו לזכרון הסופר היקר הזה. ראוי הדבר, כי עתה, אחרי עבור יותר מחמשים שנה למות המחבר וזכות הוצאת ספריו יצאה מתי"י יורשיו, תתעורר אחת מן החברות להוצאת ספרים, שקמו בנו בעת האחרונה, וכמו שעושים המול"ים המתקנים שבאוד"ע, תוציא בכרך אחד או שנים, בהוצאה יפה ומהדרה, אם לא קבוצת כל ספרי רמא"ג (אשר יש בהם שהועילו רק לשעתם ובזמננו כבר אבד ערכם). לכה"פ מבחר ספריו, כמו "אביעזר" וטובי מאמרי "הדביר" ומכתביו, אשר יוכלו למשוך גם עתה את לב הקוראים ולהביא רב ברכה; ואם אפשר, דרוש להוציא גם מתי"י היורשים את הקונטרסים והמכתבים, שלא ראו עוד אור הדפוס, לפי עדות כותב התולדות, ולספק מיטב הכתבים האלה להוצאה החדשה, ביחד עם מכוא ערוך בטוב טעם בידי סופר מומחה, על חיי המחבר ופעלו הספרותי, — ובוזה תעשה החברה חסד גדול לנפש הסופר המת וגם לקהל הקוראים העברים, אף תגול חרפה רבה מעל ספרותנו העלובה.

תורים וחרוזים הלא המה דברי שיר ומליצה מאת מאיר קעו, מורה שפת עבר. וויצע. האמנם "תורים וחרוזים" ו"דברי שיר ומליצה" היינו הך? לעבודת השירה, כידוע, נחוצים הם, מלבד תורים וחרוזים, עוד שני דברים: שפע רעיונות ורוח השיר. והעיקר הזה חסר לגמרי מן הספר אשר לפנינו.

כונת המחבר אמנם רצויה מאד. ב"דבר אל הקורא" אשר בראש הספר, אחרי שפכו שיהו לפנינו על כי לשוננו הקדושה "שארית הפלטה הזאת ברורה וגלמודה היא נמכזה ונמס", יוסיף לאמר: "עד זקנה ושיבה המיטי שכמי לסבול ללמוד וללמד כפי יכלתי אשר חנני אלהים בה, ולעורר רוח אהבת שפתנו בלב בני הנעורים, וכל ישעי וכל חפצי להרים קרנה בכבוד, להגדיל תורתה ולהאדירה, ולפאר חין ערכה כאחת הלשונות אשר בארץ הגה, והקדשתי עתי ונדבתי עשי, עט סופר, לנטוע נטעי נעמנים ולשתול שריקי נחמדים על תלמי שדמות מליצותיה כיד ה' הטובה עלי". אולם אם כונתו של המח' רצויה היא, הנה פעולתו בספרו זה לא תוכל להיות רצויה אף בעיני מבקר רב חסד, כי למרות "כל ישעו וכל חפצו" של המשורר, "תורים וחרוזים" שלו אינם מסוגלים כלל "להרים קרן לשוננו בכבוד ולפאר חין ערכה כאחת הלשונות אשר בארץ הגה"; אף "נטעי נעמנים ושריקי נחמדים" לא ימצא הקורא בכל אגודת השירים, גם כי ירבה לחפש "על תלמי שדמות מליצותיה", לא בשירים הרבים על הדר הטבע,

על ציצים ופרחים, דודאים ושושנים, גם לא בשירים על צבי ישראל וסגולותיו, אף לא במכתמים הרבים המפוזרים בין השירים¹). בכל תורי הספר וחרוזיו לא יראה גם צל תמונה פיוטית ולא ימצא גם זיק אחד של שירה, רק קול דברים הנגנו שומעים, הכרות ריקות מכל תוכן.

ככה, למשל, ישורר על האנוש בימי עלומיו:

מחלפות ראשו כתם פז

יתר שאת לו ויתר עו (ע' 13).

או:

והנער נער יגדל ויצמה,

ידלג, יקפץ כצבי ועפרים;

ירנן, יריע, יגיל וישמה,

ירקד, יפזז ויומר זמרים (ע' 27).

ועל מדוחי התקוה:

ועתה יחכה ויוחיל ויצפה,

להשיג האושר אשר נקבה לו;

אכן שוא צפית המצפה,

תהו יגיעו, אפע פעלו (ע' 31).

או "קול קורא":

ואם תעוו יד מדין ומריבה

השער יכת שאיה (ע' 92).

ועוד כהנה וכהנה.

גם הפזמון הישן, אשר כבר היה לזרא, ע"ד "מלאכות" ישראל כתבל, לא יחסר ב"שיריקי נחמדים" האלה:

לא אמרנו נוואש! יהודה לא ירד לשחת,

להאיר חשכת תבל ציר הוא שלוח,

ללמד לאמים דעת, מוסר השכל ותוכחת (ע' 85).

בסוף הספר תבוא הוספה בשם "לוית חן", שירים למען צעירי בית ישראל. אולם גם בשירים הנוספים האלה אין נחת ולא יוסיפו לוית חן להספר, אף אם באחד השירים האלה ("תחלת החרף") ישכיל המשורר לשעשע את נפש הצעירים בצלצלי שמע:

אָ, אָ, אָ — החרף הנה בא,

אָ, אָ, אָ — הן שלג יש הרבה וכו' וכו'.

כבר בא מועד לתופשי עט סופרים בישראל לדעת ולהבין את ראשית למודי הא"ב, כי לא כל מורה שפת עבר או "בעל לשון" ראוי להיות משורר, כי "תורים וחרוזים" לחוד ו"דברי שיר" לחוד.

ב"ק.

¹ לא למותר להעיר בזה, שאם כל המכתמים הבאים בספר זה הם חסרי טעם, הנה המכתם ע"ד אמנון ותמר (ע' 76) יש בו גם משום פריצות גדר הנימוס.

קהלות יעקב.

(*f)

במערכ אירופא וביחוד במדינת גרמניא ואוסטריא היתה "הציונות" לשיחה כפי רבים, הללו מהללים והללו מחללים, אלו מימינים ואלו משמאילים. אבל אין ספק כי היהדות בכלל היתה כעת לתל שכל הפיות פונים אליו, וכמעט בכל השאלות המדיניות מעורבת גם כרב או כמעט שאלת היהודים. לדאבון לבנו מוכרחים אנו להודות, כי "שאלת היהודים" היתה בימים האחרונים, "אבן מעמסה לכל העמים — כל עומסיה שרוט ישרטו". אוהבי בני ישראל ימעטו ושונאיהם ירבו מיום ליום, וגם אלו הכתות המדיניות, אשר עוד הן באמנה עם דעות החירות הדתית ושווי הזכות לכל האזרחים, גם הן יודעות, כי ענין רע נתן להן הזמן בשאלה ההיא, וע"י יחוסן לישראל ירד כבודן מטה מטה.

אין את נפשו לטחון קמחא טחינא על דבר שנאת העמים לישראל, אשר ילדה את "הציונות" במערב אירופא; אבל חשוב מאד לראות את ההשפעה הרוחנית שהשפיע הרעיון הלאומי על בני עמנו בארצות המערב. אין ספק כי הרעיון הזה הולך ומתפשט בין בני ישראל בגרמניא ובאוסטריא. ולא זו בלבד, אלא שמוכרחים אנו להודות, כי החכה הציונית כל עיקרה אינה אלא התעוררות לאומית בישראל. כידוע, נעשו הציוניים בגרמניא בימים האחרונים שתי כתות: בני הכת האחת, מיראתם את עם הארץ, למה יאמרו הגויים, מכחישים בפומבי ברעיון הלאומי ואומרים, הלילה לנו שיעלה על דעתנו רעיון כזה, למאס את הלאומיות הגרמנית ולחובב במקומה את הלאומיות הישראלית; אלא כל הפצנו הוא, "להציא פרנסה" לאלה מאחינו הנרדפים בארצות שונות, כלומר, לעשות את "הציונות" רק לעורת נדחים. ואולם הכת השניה מודה בפומבי ברנש הלאומי הישראלי, ובני הכת הזאת מכריזים ואומרים: אין לנו חלק בגרמנים ולא נחלה בלאומיות זאת, אנו לציון מנמת פנינו ושם אנו אומרים לבקש לנו מנוחה, יען כי צר לנו המקום בארץ הזאת. הכת השניה היא מרובה באוכלוסיה מן הראשונה, ואין לכחש כי רוב בני הנעורים אשר עוד ידגלו בשם היהדות נספחים עליה. מספר גדול של רופאים צעירים, עורכי דין, מורים, סוחרים ועוד רבים מבני האינטליגנציא מודים ב"ציונות" ונלהבים הם בשיטה הזאת, אם באמת ובלב תמים או רק בפה מדבר גדולות — לא נדע. אחת היא, מה דעתנו אנו על דבר "הציונות"; האמת היא על כל פנים, כי מרבים כעת לספר בה, ובכל מקום אשר יודמנו בני אדם משכילים לפונדק אחד תהיה שיחתם על אודות "הציונות", וכאשר יפגשו שני מכירים משכילים, אשר לא ראו איש את פני אחיו זה ימים, ישאל האחד את השני: מה דעתך על דבר הקונגרס בכייל ומה אתה חושב על

(* עיין "השלח" כרך א' וב'.

דבר „ממלכת היהודים“, אשר הם אומרים ליסד? סוף דבר: ה„ציוניות“ היתה כעת אחת משאלות הזמן.

נראה כעת, מה פעולת הרעיון הזה על כלל היהדות בנרמניה ובאוסטריא. אשר שם עשתה „הציוניות“ חיל במדה מרובה. אמנם אי אפשר לנו לדרוש מתנועה חדשה, אשר זה עתה החלה, כי תראה סימני השפעה רוחנית על העם; אבל אפשר ואפשר לנו להתחקות על תוצאות התנועה הזאת ולדעת מה בכחה להשפיע על היהדות.

גם ברוסיא נחלקים „הציוניים“ לכמות שונות, כאשר יחייב טבע הענין הזה. אבל אין ספק לנו, כי הרעיון הלאומי נוסד שם על דעת היהדות ברב או במעט. ואפילו הלאומיים הריקנים שבהם, אשר ידעתם בתורת ישראל מעטה, מקבלים בהכרח לפי תנאי המקום השפעה מחובבי ציון היודעים את התורה. ולכן גם אם נתנגד בכלל להרעיון הזה — מה שאיני מחליט מדעתי, אלא חפץ אני לברר את הדבר אליבא דכולא עלמא — על כל פנים יודעים אנו, כי עתידות נכבדות צפונות לעם ישראל ברעיון הלאומי. כי סוף סוף הוא עושה נפשות להיהדות ומאסף את הנדחים, לחוק לבם באלהים, לחבב את תורת ישראל ואת ההסמוריא הישראלית בלב בני הנעורים ולתת לעמנו אחרית טובה ותקוה. באמת, כל איש מישראל ישמח על מחוה התחיה, כי התעורר עמנו לחיים חדשים. אחרי אשר בלה ימים רבים במצב קפאון גורא. מה יהא כסוף התנועה הזאת? אין אנו באים בסוד ההשנחה העליונה ואין אנו יודעים לבון מה יפעל אל לישראל. אלא שברור לנו, כי יש תנועה בעמנו, וככל מקום שיש תנועה יש גם חיים. טובים לנו חיים של טעות ודמיונות ממיתה ודאית.

אבל במערב אירופא קבלה „הציוניות“ צורה אחרת, הנאותה לה לפי תנאי המקום. הריקנות הנוראה בחיים הרתיים והרוחניים של בני עמנו בארצות האלה השפיעה גם על הרעיון הלאומי, ואחינו פה קבלו אותו בצביונו האפשרי להם, לפי מצב הענינים. „הציוניות“ במערב אירופא אין לה דבר עם העבר, כי אם אל העתיד עיניה תלויות. יודעים הם בני הנעורים, כי חיינו בנרמניה ובאוסטריא (וכעת גם בצרפת) הם חיים של בושה וכלמה, והם נקושים בפניהם על מצב עמנו המדיני, לכן אחוזו ב„הציוניות“ בתור מפלט להם. אין ספק לנו, כי רק השנאה לישראל ילדה את „הציוניות“ במערב אירופא ורק היא תתן לה שם ושארית. אם אמרנו, כי בין לילה תהיה רוח אחרת עם עמי אירופא, לשוב ולחבב את בני עמנו, או בלי ספק ימעטו תיכף אוכלוסי „הציוניות“. ברוסיא ובגליציא תשאיר התנועה הזאת ברכה בעמנו: סוף סוף נתרכו בינתיים חובבי תורת ישראל ויודעי שפת עבר; גם הספרות העברית, אם כי לא זכתה לשלימות הראויה לה, על כל פנים קבלה השפעה לטוב על ידי הרעיון הלאומי. ואולם מה ישאר ממנה במערב אירופא? „ההתפעלות הלאומית“ תחליף חיש מהרה; באותה שעה אשר הממשלה בנרמניה תחון את היהודים ותפתח לפניהם שערי ג׳ע, האימנציפיציא האמתית, או לא ישאר עוד שום שריד להתנועה הלאומית. אותם הצעירים המתאספים לעתים מוזמנות בכנסיות וישירו את שיר „משמר הירדן“ בכל התפעלות לבם, ישונו אחרי כן לשיר באותה התפעלות את שיר „משמר הרינוס“ ויהיו לנרמנים נמורים. מוכרחים אנו להודות, כי „הנרמנות“ צפונה היא עמוק עמוק בלבם, בעוד שהיהדות היא רק על דל שפתם. חכם אחד אמר: השנאה היא אהבה שלא כסדרה, ורצונו בזה, כי דבר אשר לא ימשוך את לבנו אחריו, אותו לא נאהב ולא נשנא. שנאת בני הנעורים להרשעות הנרמנית היא

באמת רק מרוב השתוקקם להצמד בחיים הלאומיים הגרמנים. אלא מפני שלא נתקבלו בחבה, לכן היו לציוניים.

הדעה הישרה תלמדנו, כי לא בחברות וכנופיות ל"חלוץ עצמות" וכהנה נחדש נעורי היהדות, כי זה הוא רק חקוי של מעשה נערות שעשו הגרמנים הקנאים בראשית שנות המאה הנוכחית, אחרי תבוסת העם הגרמני לפני נפוליון. או נמצאו באמת נערים בשנים ובדעת, אשר האמינו, כי חברות לחלוץ עצמות תעלינה תרופה למחלת הלאום, להפיה רוח חיים בעצמות היבשות. כעת ישחק כל בר דעת למעשה-ה"קונדס" זה. לאסון עמנו מורגלים אנו לתפוש במנהגים זרים. בעת אשר יתר העמים ראו כבר את בטולם. לאומתנו במערב אירופא יש רק תרופה בדוקה אחת: לשוב לכבד את חומותיה, לעשות את היהדות כלי מחויב ברכה לישראל בחנוכו הדתי והמוסרי.

אנו רואים בחוש, כי הגזע הישראלי יחלש במערב אירופא. התאמרו כי זה בא לנו, יען כי נמטט ב"חלוץ עצמות"? אבל הלא נודע לכולנו, כי "חלוץ עצמות" הוא בכל ארצות המערב חובה ולא רשות. כלומר, כל נער עברי הולך לבית הספר ושם הוא "מחליץ את עצמותו" כדבעי. הלאות תקראו "תחית האומה"? לאחינו בארצות המערב נחוצים ודרושים כעת רעיון מוסרי חדש ותורה מוסרית חדשה. כלומר מוסר היהדות לפי מובנו האמת, אשר לנו היא תורה ישנה. ואולם לכני המערב עתה תהיה התורה הזאת כפרוזטנמא חדשה.

מה יועילו לנו כנופיות לאומיות, כל זמן שמנהגי החיים אינם אלא על פי "מנהג אשכנז" ולא על פי מנהג ישראל? עוד לא ראינו, כי ימאסו "הציוניים" במערב אירופא את אלילי "העת החיה", לחיות על פי תורת המוסר של עמנו. וכל זמן שיחסר לנו החנוך המוסרי הזה אי אפשר לקוות גם להטבה גופנית של הגזע העברי במערב אירופא. בהכסף הנאסף במערב אירופא מדי שנה בשנה לקופת אי"י לא יהיו אף שתי משפחות בפלשתינא, והבחורים העושים את "הציוניות" כעין זמורא לא יהיו אף נפש אחת ברוח היהדות. דעת תורת ישראל, ידיעת שפת עבר והכרת ההסטוריא הישראלית וחכמת עמנו, אלה הן גופי תקותנו לעתיד. ואולם עד היום לא עשו אף נסיון, ללמד נערי בני ישראל שפ"ע, להשריש בלבם האהבה לתורתנו ולחמדת ישראל. עולם כמנהגו נוהג, וההתעוררות הלאומית במערב אירופא לא הביאה עוד ברכה להלאום.

עם כל זה אין בדעתי לכחש בתועלת ההתעוררות הזאת מכל וכל. בכל תנועה יש קורטוב של תועלת, וזו של התנועה הלאומית נראית בחוש. במערב אירופא הגיעה היהדות כבר עד הדיוטא התחתונה, וכל שנוי וסת בהכרח יהיה רק לטובתה ולתועלתה. אם תמיד השנאה לישראל — וכפי הנראה עתידה היא להתקיים ימים רבים — אין ספק כי שארית עמנו יתרגלו בה, וסוף סוף יתאימו אחר כן את חייהם עם תנאי הזמן. כאשר עשו אבותינו בימים קדומים. או ישונו בני ישראל לחיים לאומיים באמת, כאשר היו נהוגים בנו בדרות הקודמים. את "ההתעוררות הציונית" אשר נמצא כעת בין אחינו במערב אירופא נוכל לכבד בתור "אתחלתא דנאולה". כעת יעמדו עוד "גדולי ישראל" בארצות האלה מנדר להתנועה הזאת, תחת להשתמש בה לתועלת עמנו הנפוץ כערר בלי רועה. כל בעל בעמיו, אשר יש לו "דעה" בעולמנו הקטן, חוה כבר את דעתו נגד השטה הציונית. כל הרבנים מכל המפלגות בישראל, כל "שרי מעלה" וכל אשר יש להם מנע ומשא עם "הספירות העליונות" נחפזים הם להשבע, כי אין נפשם אל הלאומיות הישראלית, אשר "אסורה לנו על פי תורתנו הקדושה ואמרי הנביאים ועל פי דברי חכמי

תורה שבע"פ. וכל מה שהיו יכולים לדרוש בננות הציוניות כבר דרשו. אך אם יבואו המעשים ויטפחו על פניהם, אז לא יועילו כל הדרושים האלה. ואז תעשה הציוניות פרוי, כאשר תהיה קנין העם כלו.

כעת אמנם כבר מרגיש העם בכללו, כי מצבנו המדיני והאיקונומי ישתנה לרע. ברוב בני העם נמצא שנאה כבושה לעשירי ישראל, אשר עוד יעשו חונף לעם הארץ ומאחיהם העני יקשיחו את לבם. הדבר הזה בולט יותר באוסטריא מאשר בגרמניא. בגרמניא לא הורגלו אחינו לקוות לאיש ולצפות לעזרת אחר. עסק "השנורות" אינו נפרץ כל כך במדינה זו, ועל פי הרוב התאמץ עד כה כל איש מישראל, לעמוד על רגליו בלי עזרה מרחוק. באמת היתה הפרנסה מצויה בשכבר הימים ובדרך כלל מצא כל איש עוסק במלאכתו או במסחרו באמונה את חית ידו בנקל. רק בשנים האחרונות נתקלקל הדבר הרבה. מטעם השנאה לישראל עזבו היהודים את הערים הקטנות ויבואו להשתקע בערים הגדולות, ובאלו המרכזים תכבד מלחמת הקיום מאד על אחינו. ביחוד נחרבו בימים האחרונים בני "הפרוליטריאט המלומד", כלומר אנשים שנמרו למורם בתור רופאים, אדבוקטים, מורים וכדומה, ולא ימצאו דרכם בחיים. מצב האנשים האלה הוא גורא מאד, וגם נשקפה מזה סכנה עצומה לכלל היהדות. כי רוב בני "הפרוליטריאט המלומד" הוה נספחים על הסוציאליסטים, ועל ידיהם נצתה כאש חמת הממשלה על היהודים. ב"ספירות העליונות" רואים הקלוקל הזה ונוכחו לדעת, כי השפעת היהודים מחוסרי אמונה תראה גם על כלל החיים הלאומיים והמדיניים בגרמניא. באמת יש בזה הרבה מן הנוזמא וההפלגה; השפעת בני ישראל על החיים המדיניים איננה במדה מרובה כל כך, כאשר יאמרו שונאינו. רק בערים הגדולות נראה אותה ברב או כמעט; אבל ע"פ רוב התערבות בני ישראל בעמים לא תביא השפעת ישראל על עמי אירופא, כי אם להפך: על ידי זה תמחה צורת היהדות. בכרלין למשל נבחרו רבים מכני ישראל בתור "טובי העיר", המספקים על צרכי הצבור, ועל זה צועקים הגרמנים "הלאומיים": יהודים עלינו גרמנים! כי הם מתערבים בכל דבר ולוקחים חלק בראש. ואולם באמת, היהודי שיבחר לבית שלטן העיר ימהר לפשוט מעליו את לבוש היהדות ולמחות את צורת ישראל מכל תנועותיו. היהודי המספק על צרכי העיר הוא על פי הרוב מתרחק מאחיו היהודים יותר מאשר יעשה נוצרי בר דעת ואוהב המשפט והצדק. היהודי "מחמיר" בדבר, ובפחדו שלא יחשדוהו בנטיה לבני דתו הוא מתאכזר עליהם הרבה יותר. וגם זה ראוי לדעת, כי על פי הרוב יסכים היהודי "הגדול" לשיטת הצוררים לישראל ומודה בכל השענות שיטענו אלו נגדנו; אלא שאת "כבודו בעצמו" הוא מוציא מן הכלל. זה לא כביר סח לי נוצרי נכבד לפי תומו, כי לתמהון לבו ראה והכיר, שהיהודים הם הצוררים היותר קשים — ליהודים. בדרך הלצה יספרו, כי טרם אשרה ממשלת אוסטריא את לואיגר לשר העיר ווינא. נשאל זה מסופר אחר יהודי: "מתי תמלוך עלינו?" — "האם כל כך תחכה לממשלתה?" ענה לואיגר גם הוא בשאלה. "כן הדברי", השיב היהודי הדובר בו; "יש לי שכן קרוב מבני דתי החפץ להגות משלטן העיר, וכל זמן שתהיה יד ישראל תקיפה, אין תקוה לו להניע למחוז הפצוי". אם אמנם אין ספור המעשה כהיותו; אבל ברור הדבר, כי מצייר הוא כראוי פני הענינים כפי שהם באמת.

אין ספק, כי בעת האחרונה היתה הרוחה מעט ליהדות בגרמניא, והאנטיסמיטיסמוס אינו עושה כעת מעשיו בשאון והמולה במקדם. קול אֶהלוורדט נחבא בימים האחרונים, גם לא ישמעו עוד בראש חוצות, תרופים ונדרפים כלפי ישראל, כאשר היה הדבר נוהג

לפני עשר שנים בערך. ואולם כל המאמין, כי בכלל הוטב מצב אחינו בארץ הזאת, אינו אלא טועה. אדרבה, מצבם המדיני והאיקונומי הורע בשנים האחרונות. אלא עכשיו לא יעשו עוד צוררינו מעשיהם בקולי קולות, כי אם בחשאי, ומה שדרשו הם לפני, מקיימת בעת הממשלה מבלי להרבות דברים. וזאת לדעת, כי ממשלת פרוסיא נוהגת לעשות מעשיה בנכורה ולא בשתי, וכשהיא גורת נורה, אין עצה ואין תחבולה נגדה, כי שרי המלכות הזאת קפדנים הם ולא יותרו אף על קוצו של יוד; רחוקים הם משחד ממון ומשחד דברים, כי אם יעשו המוטל עליהם באמונה ובשקידה גדולה. על פי הדברים האלה היתה „הרוחה“ בעת רק לעשירינו ולגדולינו, אשר עוד הפעם שבו לכסלה ואינם מאמינים ב„עול-הנלות“, משלים את נפשם בתקוה, כי עוד מעט ותעבור השנאה לישראל כליל מן הארץ. בעת נוכל לשמוע תמיד מפייהם: גורת השנאה לישראל עבדא הבטלי, ותקוהם זאת נותנת להם הרשות להתרחק מחדש מאחיהם ומכל דבר הנוגע ליהדות. בירחים האחרונים נתרבו אלה היהודים בכרלין, אשר השתמשו בחוק הנודע, לבלי שלם את מס הערה, אף כי איננו כבד כל כך מנשוא, ונהפוך היא: מיראת הקהלה, שמא ישתמשו העשירים בחוק הזה, הקילו עול הצבור מעליהם, ובעוד שמש הממשלה וכן מס העיר גדול מאד, באופן כי העשיר ישלם עד עשרה למאה מהכנסתו, — שמה עדת ברלין לחוק, כי כל איש, בין עשיר ובין בינוני — העניים לא ישלמו כלל — עליו להביא לאוצר הקהלה חצי פרוצנט מהכנסתו. עם כל זה לא ראינו ולא שמענו, כי השתמשו הבינונים מחובתם זאת, אף כי בערך תכבד עליהם יותר מאשר על העשירים. אבל עשירים מופלגים יעשו כזה. עשיר גדול בעירנו, אשר הכנסתו עולות לשנה עד סך מיליון ושמונה מאות אלפים מרק, וזוה הוא משלם לקופת הממשלה ולקופת העיר יחד עשרה למאה = סך מאה ושמונים אלפים מרק, — קבל העריכה מצד קהלת ישראל על סך תשעת אלפים לשנה. על זה ענה כי הוא עווב את עדת ישראל, ור' יעקב זה איננו משלם. כל ההפצרות לא הועילו להשיבהו מדעתו זאת. מקרים כאלה קרו בירחים האחרונים גם בכרלין וגם ביתר הערים הגדולות בגרמניא למכביר, בכלל יתרבו המסרכים להשתתף בצרכי הצבור — וזה דוקא מצד העשירים! — משנה לשנה. והדבר הזה יגרום רעה כפולה לקהלות ישראל, כי מלבד שהן נזוקות על ידי זה בהכנסתן, עוד אימת העשירים עליהן, לבלי יעמיסו עליהם המס במדה הראויה להם, פן ישמיטו עצמם כל עיקר ויפקיעו עצמם מידי חובה ושעבוד להקהלה.

בעניני חול וכן בעניני צדקה וחסד עוד לא רבתה כל כך העוובה; כי סוף סוף לא נעקרה מדת החמלה מישראל, וגם יש למצוה זו מתן שכרה בצדה: הכבוד והפרסום! אבל בעניני היהדות הרוחניים ילך כה ישראל בארצות המערב הלך ודל מדי שנה בשנה ואין דורש ואין מבקש. אמנם גם בפנה זו אנו רואים תנועה קלה, התעוררות מעטה, להשיב כבוד עמנו. אבל העוובה גדולה מאד והכחות הפועלים לתחית האומה מעטים, באופן שתקצר נפשנו להוחיל ולהוחיל, מבלי שנראה ישועה נעשתה בארץ, במקצוע זה עלינו לקרוא את כל ההודעות והפרסומים מן „מגדילי תורה ומאדיריה בישראל“ בחשד גדול, כי על פי הרוב ענין קטן יהיה „לחזן מצמיה טוב מכשר ישועה“, ויתוש קטן יעשה לפיל גדול. פעם בפעם דברתי אל לבי: אעזבה את רגש היוש המסעם בקרבי בנוגע לעתידות היהדות במערב אירופא; אסיר כעס מלבי ואצא לראות בשלום אחי, מה הם עושים להחיות רוח נדכאים ולתת נשמה לעמנו. הן פה הלא הם מתאספים לשמוע דברי תורה וחכמה, ושם יתפ אחד לאהבת עמנו; פה חוננים את „חג המכבים“ בקול המון חונג

ואחינו „מתפעלים“ הרבה לחבת היהדות, ושם עושים „רקודים של מצוה“ ומעלים את זכר עמנו על ראש שמחתם. ואולם תמיד תהיה תקותי מפח נפש. אין זה — אומר עם לבי — כי אם טוב לאדם מישראל, אשר עוד ראה את היהדות בכנינה, לסגור עיניו ולבלי הבט סביביו, למען לא יראה את היהדות בחרבנה, כי רגש כעם ומכאובים יתגבר בלבו למראה החרבות האלה. היהודים בזמן הזה משניאים עלינו את היהדות, ולכן כל איש משכיל יסגור כעת את דלתו בערו ויחבא...

במערב אירופא נראים כעת בחיי החברה בכלל כל סימני החולשה והוקנה. הקולטורא עברה כבר הנבול הראוי; עת הצמיחה והגדול חלפה, ועתה היא הולכת ומתקרבת אל קצה. החוק הטבעי הזה שורר כבר בכל תקפו כרוב עמי המערב, ומכל עבר ופנה נראה אותות רקבון ועפוש. ימים על ימים יחלפו והקולטורא הזאת תפול תחתיה, אחרי אשר מת בארץ נועה. הקולטורא במערב אירופא אחריתה כזו של יון ורומא, כעת שהגיעה אל קצה; אז לא הועילה שום תחבולה לחדש נעוריה. רוב גוססים למיתה, ועלה נובל באילנו לא ישוב לקדמותו, גם אם נקשרהו בחבל בענף. החיון הזה יבאָר לנו כמה סודות בתהפוכות הזמן הנוכחי, וגם „שאלת היהודים“ יסודה ברקב אשר בקרב העמים במערב אירופא. היהדות במערב אירופא לא ידעה להוהר בשעת שלותה ותט אהלה במרכז הקולטורא האירופאית. כעת היא נפעלת על ידי חלי הזמן והיא מרגשת את מכאוביו ביותר. מאד השכיל רי יהודה הלוי לצייר את עם ישראל בתור „לב האומות“. עת רעה ועצבון כי תניע אל העמים, ירגיש עמנו זאת ביותר, ורק תחבולה אחת יש עוד לאחינו בארצות המערב: לברוא להם חיי החברה בפני עצמם, לבנות להם נטו רוחני ולהסגר בתוכו בשעה שמתרגשים הדינים על עמי המערב.

הקולטורא האירופאית תסיים את שנות המאה הנוכחית ב„בנקירוט“ רוחני וקולטורי. אחינו במערב נתנו את כל הילם להקולטורא האירופאית בכמחונם בה והעמידו את כל קניניהם ורכושם הרוחני והקולטורי במקום סכנה. כאשר יגיע הבנקירוט הקולטורי הזה למרום קצו, אז יפסיד עמנו על ידו הרבה והרבה, ורק הצלה פורתא עוד אפשר לנו: להתרחק מהעולם הקולטורי הזה, שעתיד להחרב, ולהציל מפני הדליקה מה שאפשר עוד להציל!

מכתבים אל העורך.

I. 1)

אדוני הנכבד!

קראתי את הערתו על מאמרי אשר כתב בשם „אחד העם“², וראיתי איך אדוני איש אוהב הבחינה והחקירה הוא, לכן אמרתי אולי לא ימאס אם אניד לו בדברים הפשיים את הרעיונות, אשר העירה בלבי.

ואמת אומר לו בתחלה, שהשתוממתי קצת בראותי לפני את אשר לא דמיתי, שהרי חשבתי שיתפוס עלי על חפשויות דעותי בתלמוד, ומצאתי בהפך (אם הבנתי היטב את דבריו), שאדוני הולך הלאה ממני הרבה בחפשויות דעותיו.

אלא שמימי מאמרי לא ישר בעיניו מטעמים אחרים, וניל שיש בזה קצת לרון. הלא ברור הוא שאני לא באתי במאמרי לעשות שום בקורת, לא הניוני ולא היסטורי ולא בשום אופן שיהיה, רק אמרתי: הנה כולנו רואים שמצבנו רע, וכולנו מתאוננים על זה, נחפשה נא ונחקורה, אם אולי יש גם מצדנו דבר מה לתקן, למען הישיר את דרכינו ולהרחיק ממנו כל התלונות.

גם לא באתי חיו לפגום בכבוד אבותינו במה שכתבו לזמנם, רק אמרתי: יש לנו ספר אשר חובר זה כמה דורות בלחץ העתים, וכל המשכילים בקרבנו יודעים שהוא לעת עתה אינו נכון, ובכל זאת יש עוד עתה כמה רבבות בקרבנו החושבים אותו לתורתם ונמשכים אחריו, ולא עוד אלא שאנו מניחים את הגויים שיחשבו גם המה שהספר הזה הוא תורתנו היום, מבלי שימצא בנו מי שימחה, ואמרתי שצריכים אנו למחות, למען טובנו וכבודנו ולמען כבוד התורה אשר ממנה אין לזוז. וגם חושב אני שכל עוד שנחום על כבודנו נחום בזה גם על כבוד אבותינו, ולא בהפך.

ועתה אני רואה את אדוני שם תורה תלמוד וש"ע כולם תחת סוג אחד, וכאלו „אינם אלא ג' נקודות שונות בדרך התפתחותו של עצם אחד, של רוח האומה הישראלית, בהסכם למצבו וצרכיו בתקופות שונות“. לא ארון עתה אם הרבר כן הוא, אך ימחול אדוני ואומר לו, שאם נניח כן, אז נצטרך גם כן לומר שבאמת אומה עניה ומרודה היא

¹ חשבנו לנו לחובה לתת מקום למכתב זה, בהיות כותבו אחד מוקני ת"ח שבמערב ובא עם זה להשיב על דברים שנדפסו ב"השלח" נגדו, אך להתוכח עמו על טענותיו לא נחשוב לנחוץ. המחבר הנכבד, כרוב חכמינו המערביים, רחוק הוא, כנראה, מכל התנועה החדשה בעמנו, ואינו יודע, כי כל דבריו (אשר בקצת מהם אמנם נסכים לו גם אנו) נשמעו כבר הרבה פעמים, והרבה דיו נשפך כבר בכיורו הענינים האלה מכל הצדדים.

זו, שראשית התפתחותה היתה התורה, ואח"כ התפתחה בתלמוד, ואח"כ התפתחה בש"ע, והלא מעתה, אם תפסע עוד פסיעה אחרת בהליכה כזאת, מה תהא עליה!

וגם אמנם, אם נאמר כן, שהתורה היא התפתחות רוח האומה כפי מצבה זה כפי אלפי שנים או יותר, הרי זה כאלו נאמר שאין לנו היום שום עסק עמה, וכאבוד התורה יאבד התלמוד ויאבד הכל, ולא נשאר לנו עוד כי אם לשאול: מה אנו, ועל מה אנו? הלא התורה היא ראשית היינו ותכלית קיומנו, היא הנס אשר הפקד בידנו, ואשר עליו חרפנו כמה פעמים נפשנו למות, ולא עזבנוהו גם לא נעזבנו עד נצח.

היינו בימי קדם לאומה היושבת על ארצה ככל שאר האומות, אך כל גדלנו ותפארתנו לא היתה לעולם כי אם התורה הזאת, ובה בלבד נתעלינו בין האומות, ובה בלבד זכינו להתקיים ולשלוח אור לכל סביבותינו, כי ממנה שאבו כל האומות, ומי יודע אם לא תשאכנה עוד, עד שיתקיימו דברי נביאינו: והיה ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד.

את גדולת התורה הזאת ראו אבותינו ולעולם שמוה עיקר, ואם סבלנו כמה טלשולים ואם נדוננו ונשרפנו ונתעננו בכל מיני יסורים, גלוי וידוע הוא שרק בשביל התורה סבלנו את כל זה, ולא היה למחשבה הלאומית חלק בזה כל עיקר, כי מאז נתפורנו, כל הקשר שקשרנו והעזו שהחזיקנו לא היה כי אם הרת בלבד, היא שהחיתנו היא שקימתנו, ובה צריכים אנו להתחוק ובה נחיה.

אויבינו מבקשים תואנה נדרנו באמרם שאנו אומה נפרדת, כדי להרחיקנו מעל גבולם ולאמר לנו: אין לכם חלק ונחלה עמנו, לנו לאהליכם! ומה הם אהלינו? ומלכד הקשר של הרת מה הוא הקשר שאפשר לנו לדמות באומה אשר זה כאלפים שנה נתפורה בכל פנה ועבר, ואין לה לא בלשונה לא בדעותיה ולא במנהגי חייה שום דבר משותף, בלתי הרת לברה?

רע ומר הוא שיאמרו עלינו כזה, אך מה יש לומר, אם נבוא גם אנחנו ונחזיק בידם ונאמר: אמת הוא שאומה נפרדת אנחנו, ונכרים אנחנו, וכל שאיפתנו היא לשוב אל הארץ אשר היתה לנו ולהתחבר שמה יחד?

האם ויעילו דברים כאלה? או האם יש במחשבה כזאת שום תוחלת שתוכל להתקיים? והלא הארץ אשר היינו לפי זה שואפים אליה ארץ כבר מיושבת היא, ויושבת היא תחת יד ממלכה תקיפה; והלא גם עיני כל ממלכות הארמה עליה לבלתי עזבה לאשר יבוא ויתפסנה, כי היא ארץ הקודש תקרא גם לשאר האומות, כל אחת לפי אמונתה; ומלכד כל זה, האם תוכל להצליח או אפילו להתקיים חברה בפיזור דעות כל כך עצום ומושרש כאשר הוא בקרבנו? ועוד, הלא אנו יודעים אי אלו הדעות המושלות בהרוב העצום שבקרבנו, והרוב הגדול ימשול, ומעתה, האם אפשר לנו לחפזין שתקום בנו ממשלה בהתחלות כאלה?

אחות הארץ לא היתה לעולם העיקר אצלנו, וגם עתה המחשבה הזאת אשר פרחה בימינו לא באה מאמת הענין ואין בה חלק לא לאהבת הארץ ולא לכה הרגש הלאומי, אלא שמאורעים רעים וקשים עברו עלינו בכמה מקומות, ואז הרכה מבני עמנו חפשו במחשבה הזאת, כי לא ראו להם ולבני עמם פתח תקוה אחר לצאת מרחקם ולהנצל מהגדופים אשר השליכו עליהם בני ארצם באין מפריע על לא חמס בכפיהם ורק באשר הם יהודים, אז אמרו: נתרחק ממי שמרחק אותנו בחווק ונשובה ונתאסף יחד ונקנה לנו שם ככל שאר האומות. המחשבה הזאת יצאה ככהרהר מלב האנשים הנלחצים,

כדבר אשר טעמו בעתו. אך אין ספק שהלחץ ירפה, שהרי מצב אשר יסודו זניחת המשפט לא יוכל להתקיים, ואז יפול גם הרעיון שזאת היא סבתו. ואיך שיהיה, מה לעשות בעכובים אשר אי אפשר לחשוב שיהיה בכח אנוש להתנכר עליהם?

לא מצד זה צריכים אנו לפנות את לבנו, כי לא מצד זה יוכל לבוא לנו עזר, ומי יתן שלא יבוא לנו ממנו נזק רב. כמה נסיונות עברו עלינו ועמדנו בכולם, גם בזה נעמוד, ובה צריכים אנו לבטוח, ובהתרבות החכמה והמוסר בארץ, המה ישביתו את קושי המלחמה הזאת אשר נתעוררה עלינו זה כמה שנים, ובלבד שנסייע גם אנו מצדנו, כי אם אין הכל תלוי בנו, הרבה יש שתלוי בנו, והרבה צריכים אנו להשתדל, למען תקן את דרכינו ולהיישיר את דעותינו ולהסיר מעלינו כל אמתלא וכל טעם שיוכל להצדיק את משטינינו.

אני אמרתי במאמרי הקודם על הצורך לתקן את דינינו ולטהר את לבנו מכמה דעות נכריות, אבל גם מצד אחר רבו התלונות נגדנו, באמור עלינו שאנו אומה בלי שום אמונה ורוח אלהית, ואשר רק אל הבצע עיניה, וברור הוא שגם מצד זה צריכים אנו מאד להזהר על נפשנו, בוכרנו תמיד שדגל גדול ורם הוא הניתן לנו בתורה, שהיא בלבד היתה חיינו, ובה בלבד קנינו שם בין הגוים, ואליה בלבד תלויות עינינו על העתיד. את התורה הזאת צריכים אנו לשמור ובה צריכים אנו להרבק בלב תמים, בחכמה וברעת, וכל עוד שנרים את קרנה בכבוד, גם כבודנו יורם, ובצל התורה ובצל החכמה גם מצבנו בין הגוים יתקן. כי גם אנשי הצדק והמשפט לא יחרלו לעולם מן הארץ.

הנה אלה האנטיסימיטים, להצדיק את שנאתם אותנו, המציאו המצאה חדשה, באמרם, שתכונה מיוחדת לנו מן הטבע, עד שא"א לנו לשכון באחזה עם שאר יושבי הארץ, ואין זה בודאי כי אם דבר הכל וריק ומוכזב על פי הנסיון. אלא שגם הרבה מהנמשכים אחרי "הציוניסמוס" הולכים אחריהם ומקבלים עליהם דברי אויבינו אלה, וחוזרים גם הם ואומרים, שאנו בני תכונה אחרת וא"א להתיישב בשלום עם האחרים. זר הוא בעיני מאד שיאמרו כן, והלא כמה ארצות יש אשר גם היהודים ושאינם יהודים חיים באחזה וריעות? וכמה בינינו שיש להם רעים נאמנים בין שאר יושבי הארץ?

לא מהברל תכונה שיהיה לנו באה השנאה עלינו, כי אם מכמה סבות אחרות, ובתוכן הקנאה, אך אולי עוד סבה גדולה מזו היא, ששיטת אויבי האור והחופש נכרה, ואלו רובם אויבינו, בחשבם, שכל דעות החופש המתנגדות לדעותיהם ממנו יוצאות, אף אם באמת אינו כן. המלחמה הזאת קשה היא לנו, אך לעולם צריכים אנו לשאת את עינינו למרום ולקוות לזמן אשר בו יגבר האור על החושך.

ובודאי שגם אנו מצדנו יש לנו הרבה לעשות, כדי להתחזק בדת; אך להתרמות לאחרים בכל מה שאינו מתנגד לדת — נ"ל שזה דבר נכון ושמוחייב הוא לטובתנו, וגם כי כל עוד שנתאהב ונתכבד על האחרים גם כבודנו יורם ויהיה שם ה' בנו מתקדש. הציוניסמוס קם להתנגד לאנטיסימיטמוס, ומחשבה רמה יש בו, וגם אולי מצד מה ובאיזה מקום יוכל להועיל, אך את זה על כל פנים צריכים אנו לזכור לעולם, שאינו מכל מקום תנועה דתית כלל, ולא לכל נאמר, וגם אמנם כל עקרי הדת מעולים הם הרבה מהיותם תלויים במקום ובזמן, כי בכל מקום שנזכיר את ה' יבוא אלינו ויברכנו. אולי באחד מן הזמנים, אימתי שיהיה וכשירצה ה', נתאסף גם יחד, אך תכלית ועיקר תוחלתנו לעת עתה אינו אלא שבחמשך הזמנים תפולנה השינאות מכל צד, ויתקרבו הדעות ויתקרבו הלבבות, והיה אז ביום ההוא ה' אחד ושמו אחד.

הנה רציתי להניד לאדוני מחשבותי, ולא ידעתי אם תמצאנה הן בעיני וירצה להדפיסן. אם יהיה כן, יהיה לי לרצון. אלא שמימי הוואלתי לחוות לו את דעתי, כי ידעתי את אדוני שהוא איש אוהב את האמת, ואמרתי: מי יודע? אולי ימצא בהן שמץ דבר טוב שיוכל להועיל.

ברנשי כבוד ויקר

הצי א. לולי.

II.

אדוני העורך! אני מעמיד אותך על חוקת ישראלך שתתן מקום במכתב־עתך גם לאלה דברי האחרונים בענין זה.

הנני אומר "האחרונים", אם כי חושב אנכי, שגם אתה יודע, שעוד לי מלים הרבה להמשיך הלאה את מחשבותי על בית ישראל וספרותו. אבל כיון שאני רואה דרך המימ, שתחת להשיב על מה שנאמר, משיבים על האומר; כיון שאני רואה מתוך הערתך בחוברת האחרונה⁽¹⁾, שגם אתה תעבור ואת הפעם על מדתך התדירה, ולא תשים לבך, שבזה אתה מכריע את כף השקלא וטריא ביד חוקה... כיון שאני רואה כל זאת, אנוס אנכי להפסיק מומי זה באמצע.

ועתה רק דברים מעטים בפעם האחרונה.

לא אשיב בזה על טענותיך נגד "אנושיות", שאינם שייכים כלל לגוף הענין... די לי שאנכי ערב בעד דברי, שעורכים אחרים ערבים ושקוראים רבים, כידוע לי, תמימי דעים הם עמדי. נניח את הסגנון, שהוא דבר המסור ללב, — די לי שביחס לתוכן דברי, אף אלו שנדפסו בכת"ע אחרים, גם קורא שכמותך מצא מקום לקרוא לפעמים: "ישר כחך!"

מה שצריך אנכי להשיב עתה הוא רק אותו דבר שאמרתי ושניתני: שאחרי שלא במחשבות אלה ובשמות אלה — שמתנגדינו מוענים עליהם — עסקינן, רק בהיתר המחשבה בכלל על עסקי אנושיות בספרותנו, שיש מי שאוסר אותה בעברית לגמרי, איזו שתהיה; — הנה אין כל רשות למתנגדינו, ללמוד סתום מן המפורש, שאנו רוצים רק להכניס לגבולנו מין ספרות שהיא נגד "הראיות המדעיות" אשר הראה נורדו "באמת ובתמים".

נניח שגם אנכי האמנתי באותן "הראיות המדעיות" שעתה חשודות אצלי מעט... האם לא יכולתי או לכתוב מלה במלה כל אותן הדברים שדברתי ב"מכתבי הגלוי" אליך, בראשית צאת "השלח"⁽²⁾?

מוחלים אנו על אותו דבר שאינו רצוי בעיניכם, על אותה מחשבה, אותה שירה; אבל אין אנו יכולים למחול על המחשבה והשירה בכלל. לא דוקא "הנסתרות" שבו אנו מבקשים — ה"נגלות" תנו לנו, הנגלות שבאדם ובחיו, במעשיו ובמחשבותיו, ברנשותיו וברצונו.

(1) ע"י למעלה חוב' י"ד ע' 185.

(2) ע' "השלח" I ע' 387.

ועל כן, כבוא המשיבים להסב את הוכוח על דברים ודעות שלא ננעתי בהם כלל, ושלא אמרתי אף ברמו שהם ורק הם נחוצים לספרותנו ולהרחבתה — הרי רואה אני שאך תואנה הם מבקשים, ועל כן אנוס אנכי לסנת אהור.
אבל אמונתי החוקה בצורך הדברים שאני דורש להרחכת ספרותנו ושהם הם האמצעים היחידים להצילה מן המשבר ולתת לה שארית ברורות הללו — אמונתי זו מחוקת בלבי את התקוה, כי עוד יבוא יומם בישראל וספרותו.

ברנשי כבוד ושלו

ד"ר מ. י. ברדיטצבסקי.

P. S. אהר שבילקוטך ("השלה" II ע' 471) הוכרת את שמי בתור אהר ממיסדי ההוצאה "תחיה", הנני מוצא לנחויך להודיע בזה, שמסכה תלויה בי נתלנל הדבר, לדאבון לבי, כי הוכרתי לסנת אהור מן הענין הזה, אשר אמנם כבר נסבסם כראוי ועומד לצאת בקרוב אל הפועל ע"י אחרים, ומעתה מסולקת אחריותי הימנו. הן בחומר והן ברות.

תקון טעות.

בהערות לבן סירא, ל"ט, ל"ב (למעלה חוב' ב' ע' 188) נפלה טעות המשנה את הכונה. במקום הנדפס: על כן חברתי ספר זה, — צריך להיות: על כן אמרתי בספרי זה.

לשאלות היום.

2.

בעת אשר "הציונים" טרודים בעסקיהם "הפנימיים", באספותיהם ודרשותיהם ודברי ריבותיהם עם "האסימילטורים" הקמים עליהם, — הנה גם "מחויץ למחנה" לא ינום ולא יישן רוח ישראל והם לא יתבוננו. גם במערב וגם במזרח העבודה רבה עתה בעמקי הלבכות; דעות-והרגשות שונות מתאבקות זו עם זו, אלו נובלות ואלו נוצצות, אלו קמות ואלו נופלות, והכל הולך ומשתנה במסתרי הנפש היהודית בלי רעשים ורעמים, כי אם בדרך התפתחות פנימית וטבעית. רק לפרקים, כמו במקרה, יגיע לאזננו איזה קול בודד, המתפרץ מלב איזה מטוכי האומה ומכשר לנו את הנעשה שם מכפנים, את המהפכה הרוחנית, אשר ממנה תוצאות גדולות לחיי העם בעתיד, בהגיע זמנה להגלות החוצה ולהתגשם בחיים המוחשיים.

ובהטותנו אוון אל הקולות הבודדים האלה, נבוא בהכרח לידי הכרה, כי לא בצדק רואים הציונים החדשים בכל מה שמחויץ לגבולם רק "אסימילציה" בלבד; כאלו שתי אלה, הציוניות והאסימילציה, חלקו ביניהם כל עולם היחדות ולא הניחו שום מקום פנוי מהן, עד שכל מי שאינו מודה בציוניות בידוע שהוא "אסימילטור". ההשקפה הצרה הזאת מעידה על בעליה, כי להם עצמם היתה הציוניות — כלומר, מדינת היהודים — סבה תכליתית לעויבתם את האסימילציה. אבל התנועה המתפתחת כעת בעמנו, דרכה הטבעי והנורמלי הוא באמת להפך: ראשיתה היא לא ההוראה בציוניות, כי אם הכפירה באסימילציה. הסרת מסוה השקר אשר הסתתר תחתיו הרגש הלאומי עד כה ואשר לא יוכל עוד שאתו, מפני ששקר הוא, בלי כל יחס לשאלת העתיד, להעצות והתחבולות המעשיות אשר בהן נאמין למצוא תשועתנו. הצעד הזה הוא הראשון בסדר השתלשלות הרעיון, והוא גם היותר קשה. מי שהצליח להגיע עד הלום, שוב לא יקשה עליו לפסוע עוד פסיעה אחת הלאה ולהורות גם בציוניות, כמובנה הקולטורי או המדיני. אך בין שיגיע לכך או לא — לאומיותו היהודית היא חזקה וטבעית ואינה תלויה בהצלחתו של איזה נסיון מעשי בהווה . . .

כי על כן הנני חושב, שהחויץ הזה המתגלה עתה לעינינו ראוי הוא שימשוך אליו לבות כל חובבי-ציון האמתיים, ולא יחשבו לעון לי אם אגרום להם בזה להסית דעתם שעה קלה מ"עסקי המפלגה" העומדים על הפרק.

במשך כל ימי הגלות היו אבותינו, למרות הרדיפות והתלאות הנוראות, מברכים להי בכל יום על שעשאים יהודים, ולא נשמע מעולם שיהיה אדם מישראל מהרהר אחר ברכה זו ושואל לעצמו: מפני מה יש לי לשמוח ביהדותי? וכל שכן שלא עלה על דעת מי

לשאול: מפני מה אני יהודי? — שאלות כאלו, אלמלי נשמעו אז, היו נחשבות לא רק כנאצה, כי אם גם כשטות שאין למעלה הימנה. הכל ידעו בפשיטות, כמושכל ראשון, שיש בסולם הבריאה מדרגות מדרגות: דומם, צומח, חי, מדבר, ולמעלה מכלם — יהודי. וכי אפשר לשאול על החי, מפני מה הוא חי ומה איכפת לו אלו היה דומם? כך אי אפשר לשאול, מפני מה היהודי — יהודי, ולמה הוא רוצה להיות מה שהוא. כשמלך כוזר אומר אל החבר, שיותר טוב היה אלו ניתנה התורה לכל העמים, משיב לו זה: „והלא יותר טוב היה שיהיו החיים כלם מדברים“ (כוורי א', ק"ג).

אבל ברורות האחרונים נשתנה הדבר. היהודי החדש, שנכנס לברית הקולטורא הכללית, אינו חושב עצמו עוד לבריה עליונה, „מין אחד ועצם אחד נברל מבני אדם“ (שם); אדרבא, הוא עושה כל מה שבכחו לבלתי היות נברל מבני אדם ומכיר טובה לבני אדם כשהם אינם ברלים ממנו. ועל כן אין לתמוה, כי התחילה להתעורר בלבו, וגם להשמע על פיו, השאלה הגדולה: מה יתרון לו ביהדותו ומפני מה הוא סובל ענשה ואינו זו מחבכה? אבל נפלא הדבר, שהשאלה הזאת, בכל עת שנשמעה מפי היהודי, באה תמיד עם תשובתה בצדה. היהודי החדש, עם כל היותו כורע ברך לפני הקולטורא האירופית ונושא עינו בחרדת-כבוד אל פרי חכמתה ושאר סגולותיה, — כשהוא מגיע לשאלת קיום היהדות, מבקש הוא ומוצא תמיד, ולוא גם בדוחק גדול, איזה „טעם מושכל“, שבעבורו היהדות „עדיין“ צריכה להתקיים ובניה חייבים להשאיר נאמנים כבריתה.

לפני שבע שנים בא הענין הזה לידי¹, לרגלי קובץ צרפתי שיצא אז, והשתדלתי להראות, כי כל הטעמים הללו, שיהודי המערב רגילים „להתנצל“ בהם על היותם מחויקים ביהדותם ורוצים בקיומה, באמת אין בהם ממש; כי כאו כן עתה, כל היהודים, בין במזרח ובין במערב, יהודים הם, מפני — שיהודים הם, מפני שהרגש הלאומי היהודי עורנו חי בלבם ופועל על רצונם שלא מדעתם; „אלא שתאות ה„זכויות“ נרמה להם לאותם היהודים לרמות את עצמם ואת אחרים, בכפרם בגלוי במציאות האומה היהודית, ועל כן מוכרחים הם לתלות יהדותם בטעמים חיצונים, שכליים, כאלו באמת כל איש ואיש מהם, כשדעתו מתישבת עליו כל צרכה, מתחיל להתבונן בדבר, אם להשאיר יהודי או לא, ולמטרה זו הוא יורד לעמקי הקיריה הדתית והפלוסופית, ורק אחר בחינת כל חלקי הסותר בלי משא פנים, הוא בא לידי מסקנא, שחובה עליו להשאיר ביהדותו.

אך גם הרמיה הזאת, ככל שאר חברותיה שנסתכנו בהן היהודים האלה בעקב הזכויות, כבר הולכת וקרבה אל קצה. נקל היה להם לרמות את עצמם כל זמן שגם „האחרים“, נותני הזכויות, היו נוחים לשמוע ולהאמין להם. אבל עתה, שאותם האחרים כבר הרגישו בטענתם ומכרזים בכל יום על לאומיותם המיוחדת של היהודים, הגה נתמוטט הבסיס הפסיכולוגי של הטעות הזאת ותש כחה גם בלב היהודים עצמם. באופן שלא יוכלו עוד להחזיק בה בקשיות עורף כאשר עד כה. רובם אמנם מתאמצים עוד להגן עליה בכל כחם, מפני שעדיין לא נתיאשו לגמרי מחזרתה ליושנה גם בלב העמים. אבל מהלך-החיים עושה את שלו: מיום ליום הוא מרבה להם את מופתיו ומראה יותר ויותר, כי לשוא כל עמלם להתנכר לרגש-לאומם, כי לא יוכלו עוד להצפינו מעיני רזים. וההכרה הזאת סופה לפזר את הערפל הסוכך על רגשות לבם, והיהודי הלאומי הטמון שם במעמקים יעלה אז ויתיצב נגד עיניהם ונגד כל העולם בכל קומתו וצביונו. אך כדרך

¹ „עבדות בתוך חירות“. על פרשת דרכים ע' 146—160.

כל שנוי עיקרי בחיירעם, גם סימניו של זה נראים עתה ראשונה באנשים יחידים, הנבונים על ההמון, ויתר העם יבוא אחריהם מעט מעט.

„מפני מה אנו נשארים יהודים?“ — אז, לפני שבע שנים, הקדיש רב אחד מערבי מאמר מיוחד לשאלה הזאת ולא מצא לה תשובה אלא זו: אנו נשארים ביהדותנו, מפני שכל שאר הדתות כוללות ענינים שונים שאין אנו יכולים לקבל עלינו. „הדת הטבעית“ לבריה היתה יכולה אמנם להניח דעתנו. אבל היהדות גם היא אינה רחוקה בעיקריה מן הדת הטבעית, ועל כן אין לנו צורך להחליף זו בזו. במאמרי שהזכרתי למעלה השתדלתי לנתח את הפלפול התיאולוגי הזה ולהראות, כמה מן השטחיות יש בו. אבל גם בלי נתוח ירגיש כל יהודי אמתי, כי תשובה כזו רחוקה מן האמת ולא יצאה מן הלב.

עתה הננו מוצאים שנית את השאלה הזאת בראש מאמר אחד מאת רב מערבי¹). אבל מה נשתנו העתים! זאת הפעם הננו שומעים לא סופיסטין יבשים שנבראו בכונה לשם טנדנציא ידועה, כי אם דברים כאש, הר קול הרגש האמתי החי בלב העם. התשובה החדשה הזאת, הנשמעת בפומבי בארצות המערב בסגנון ברור והזק כזה ובמכ"ע אשר דבר אין לו עם הציוניים — חשובה בעיני מאד, בתור סימן יפה לעתיד, ועל כן הנני מרשה לי לתת בזה תמציתה בסגנונה:

„מפני מה? — על הרוב משיבים: מפני שהיהדות מלמדת אהדות האלהות בטרתה וחקי הכוסר היותר צרופים; מפני שהיהדות יש לה תעודה בעולם, לשמור משמרת תורתה לטובת כל העמים. לכן מוכרחים אנו להשאר יהודים ולכן הוכחנו לשמור על קיומנו. את התשובה הזאת רגיל הייתי גם אני להשיב לעצמי ולאחרים. ובכל זאת אינה אמת. לא מפני זה היהודי — יהודי, מפני שהיהדות מלמדת כך וכך. סבה כזו היתה יכולה להחשב לאמת רק אז, אלו היינו אנחנו בעצמנו בוחרים לנו את דתנו. אבל הרי לא שאלו אותנו קודם שנטלנו. רוצים אתם להיות יהודים? טובה בעיניכם תורת היהדות? היהדות הכניסה אותנו לבריתיה שלא מדעתנו ונתנה לנו תורה שלמה שקדמה ליצירתנו. והננו שואלים איפוא: מפני מה עלינו לעמוד לעולם במקום שהעמיד אותנו מקרה הלידה? מפני מה נשארו אבותינו יהודים במשך שלשת אלפי שנה, והרי בשום זמן לא דבר נקל היה להיות יהודי? מפני מה לא נטמעו בשאר האומות והדתות שכבשו את העולם? מפני מה נשארו הם מה שהיו ומפני מה נשארים אנחנו, ומוכרחים אנו להשאר, מה שהננו? — מפני שהיהדות היא המטובה בכל הדתות? הרי כך אומרים גם שאר בעלי דת, איש איש על דתו. גבריא'ל רוסר היה משיב: מפני שרגש הכבוד מחייבנו לזה! אחרים אומרים: רגש היושר מחייב! עוד אחרים: רגש כבוד אבות! כמה טעמים, ואין טעם! איפה היא האמת? . . .

מפני מה אנו יהודים? כמה מן הזרות בעצם השאלה! שאלו את האש, מפני מה היא בושרת! שאלו את השמש, מפני מה היא זורחת! שאלו את האילן מפני מה הוא גדל! . . . כך שאלו את היהודי, מפני מה הוא יהודי. אין ביכלתנו לבלתי היות מה שהננו. בקרבנו הוא הדבר שלא בטובתנו, חוק הוא מחקי טבענו, קיים ועומד הוא כאהבת האם לילדיה, כאהבת האדם לארץ מולדתו! נובע ועולה הוא ממחשבו נפשנו, חלק הוא מלבנו! אי אפשר לבטלו, לנצחו, להכחישו, כמו שאי אפשר לבטל, לנצח ולהכחיש את הלב עצמו.

נסו נא לעקרו מלבכם! לא חוכלו! חוק הוא ממנו! נקל לכם לעקור כוכב מרקיע השמים, מאשר לעקור מלבכם אותו דכר"מ, הסמור ונעלם ואין הדעת משיגתו, שעושה אתכם ליהודים... אין אנו יכולים — אף אם אלף פעמים נחפוץ — להפטר משרשי ושתנו. הפסיכיקים מתקומם נגד הכליון, ההיסטוריוא האנושית של שלשת אלפי שנה הוכיחה, כי אין כל יכולת להמית את הרוח הלאומי העברי. לא אנחנו נוכל זאת ולא העולם אשר העולם לנו . . . ועדיין אנו יהודים ומוכרחים שלשת אלפי שנה היינו יהודים, מפני שלא יכולנו להיות אחרת, וקדיין אנו יהודים ומוכרחים להיות, מפני שאין אנו יכולים להיות אחרת; מפני שכך אדיר וחזק ממנו מקשרנו אל היהדות

¹) „Warum Sind wir Juden?“. Brüll's Monatshefte 1898 Heft 1.

וכופה את לבנו עד שיאמר: רוצה אני להיות יהודי; מפני שהחפץ הזה להיות יהודי כח טבעי הוא בקרבנו, מקור חיים לנו; מפני שהיהדות שוכנת בחדרי לבנו כיתר ההרגשות הטבעיות הנטועות באדם משעת יצירתו, כאהבת הורים וארץ מולדת.

רק אחרי כן יבוא השכל וימצא טעמים וראויות, שצרכים אנו להיות יהודים, ויאמר טוב ויפה ומשובח ומקובל לאותו דבר הנמצא בלבנו, שהיה קיים ועומד שם עוד קודם שבא השכל להצדיקו בהמצאותו, וכל מי אשר לב עברי לו מבקש ומוצא טעמים שונים לדבר, כל אחד טעמים אחרים, יותר נאים לפי דעתו, והנה הוא מאמין באמת, כי רק מפני הטעמים האלו, אם מפני רגש הכבוד, או מפני כבוד אבות, או מפני גודל ערך היהדות, וכדומה, — רק מפני זה בלבד יהודי הוא. וכה ימצא לו כל אחד תורה יהודית והשקפה יהודית מיוחדת ומכריז על עצמו, שהוא הוא היהודי האמתי, הטוב שביהודים, יהודי כה"כ.

לא! לא ההשקפה היהודית, לא התורה היהודית, לא האמונה היהודית — לא זאת היא הסבה המקורית, המניע הראשון; כי אם — הרגש היהודי, רגש אינסטינקטיבי שאי אפשר להגדירו בדברים; קראו לו באיזה שם שאתם רוצים בו, קראו לו קרבת-הדם, קראו לו רגש הגזע, או רוח-הלאום, אך יותר מכלם טוב שתקראו לו: הלב העברי!

כה מתחילים היהודים החדשים לגלות את „הרגש היהודי“ שבלבם! ומן היום ההוא, ההולך וקרב, אשר כל הטובים שבהם יפקחו עיניהם ויכירו את עצמם, — תחל תקופה חדשה בתולדות ישראל, אולי התקופה היותר טרנית בכל ימי הגלות. כי לפנים, בהיות עוד הרגש היהודי מושל בלב אבותינו, היו גם חייהם מצומצמים רק ברחוב היהודים, ולא קשה היה למלאות כל ספוקו של הרגש הזה. ואחרי כן, כשנתרחבו חייהם ועברו נבול הרחוב, נמשך לבם כל כך אחר העולם החדש שנפתח לפניהם, עד שחשבו לאפשר להרחיק את הרגש היהודי לגמרי מגבול החיים ולסגרו בבית הכנסת, כדי שלא יהיה „למשול“ להם על דרכם החדשה. אבל עתה מה יעשו? הרגש היהודי החוזר לכבודו יבקש לחזור גם לממשלתו בחיים, להטביע חותמו על מעשי העם והליכותיו, כמקדם; ואיך ישיג מבוקשו זה בתוך עולם שאינו שלו, שכחות אחרים מושלים בו ואינם נותנים לזר לכבוש מקום בקרבם? ...

את המכאובים הרחוקים האלה, העתידים לבוא, הרגיש, כנראה, אחד מטובי סופרינו בלשון רוסית, ובמאמרו האחרון הוא משתדל על כן להקדים רפואה להם¹.

לפנים היה הסופר המצוין הזה, כשאר חבריו בספרות היהודית-הרוסית, נושא עיניו ביראת הרוממות אל אחינו המערביים ויהדותם „האורית“. וכשיצא הקובץ הצרפתי הנזכר למעלה, מצא בו סופרנו זה, במאמרו של אותו רב ועוד אחרים הדומים לו בתכונתם, „אידיאלים נצחיים“, המעידים על „רוממות הרוח“ של בעליהם, ויעין גם לנו ללמוד את דרכיהם וללכת בעקבותיהם. הדבר הזה הוא שהביאני אז לבקר את הקובץ ההוא, כדי להראות מתוך אותם המאמרים עצמם, כי אלה האידיאלים הנצחיים אינם באמת אלא פרי „עבודת פנימית“, מוסרית ושכלית, המסתתרת תחת חירות היצוגית. עתה הנה בא גם הוא לירי הכרה, כי היהודים המערביים ותלמידיהם שבמזרח, אשר התלבשו בלאומיות זרה בשביל הזכות שהשיגו או קוו להשיג, „לא ראו כמה מן העברות והשפלות צפונה בכטול עצמותם הלאומית“; כי „אסימילציה כזו אינה אלא העברות הישנה בתמונה חדשה, הגרועה עוד באיכותה מן הקודמת“. כי היהודי בימי הבינים כפף רק את גופו לפני אדוני הארץ, אבל מהכרת עצמותו וחזיו הלאומיים לא ותר כלום; „בעוד שהיהודי החדש, כשניתנה לו יכולת להתהלך בקומה זקופה בחברת עם הארץ,

¹ ש. דובנאוו, מכתבים ע"ד היהדות הישנה והחדשה. מכתב ב'. (״וואסחארד״, יאנואר).

התחיל לקצין בנשמתו, בעצמותו הלאומית, כדי למצוא חן בעיני החברה הזאת. כזה וזה אומר הסופר הנכבד במאמרו האחרון, ואיך הוא אומר! בשפה ברורה ומלאה עוז, בנאות איש המכיר ערכו בתור אדם ובן לעמו, בלי שארית כל שהיא מן "העבדות הפנימית", מן הצביעות וההתבטלות כלפי חוץ, המצויה כל כך במאמרי סופרינו בלשונות העמים!

אבל בזה לבד לא הסתפק סופרנו. כאמור, הוא יודע ומרגיש מראש גם את התולדה המחויבת מהכרת עצמותנו הלאומית, את המלחמה העתידה להתלקח בין שאיפתנו לחיים לאומיים מלאים ושלמים ובין המעצורים המונחים על דרך חיינו אלה בארצות פזורנו. ומן המבוכה הזאת הוא אומר להוציאנו על נקלה, בהשתדלו להוכיח, כי כשם שהמדינה כוללת אנשים פרטיים רבים, השווים (או צריכים להיות שווים) בזכויותיהם האזרחיות, כך תוכל לכלול בקרבה גם אומות רבות ושונות, אשר לכלן תהיינה בה זכויות לאומיות שוות, מבלי שתבוא אחת מהן בגבול חברותיה, לבטל את עצמותן ולהשביט חיהן הלאומיים המיוחדים להן. ובכן הלא דרכנו נכון לפנינו: בחיים האזרחיים עלינו להיות אזרחים נאמנים, איש איש במדינתו, אבל בחיים הלאומיים הרי אנו בנינים לאומתנו המיוחדת, ואין אנו צריכים ולא רשאים לותר אף קצוץ של יוד מרוח-לאומנו וכל אותם הענינים שהוא מתנשם בהם, כמו שהפולנים והטשיבים והרוסינים באוסטריא, או האשכנזים והצרפתים והאיטלקים בשווייץ, אזרחים נאמנים הם למדינתם המשותפת לכלן, אע"פ שבחיהם הלאומיים נפרדים הם אלו מאלו. עד כה נלחמו היהודים רק על זכויותיהם האזרחיות; עתה איפוא עליהם יהיה להלחם גם על זכויותיהם הלאומיות. וגם במלחמה זו הצדק והיושר יעמדו לימנם. כי אמנם — חושב סופרנו — יש לעמנו "זכות היסטורית" בכל ארצות אירופא לא פחות מאשר ליתר העמים היושבים בהן, ומדוע יגרע חלקנו מהם ולא נוכל לחיות בהארצות האלה גם חיינו הלאומיים כמהם? זה הוא הפתרון שנותן הסופר לשאלתנו הלאומית. והפתרון הזה, כמדומה לי, עתיד להתפשט בין היהודים בכל הארצות, אחר אשר יתעורר "הרגש היהודי" בכל הלבבות. הצורך לחיים לאומיים לא יתן אז מנוח לבני ישראל בארצותם, ובהיות כל כחם רק בטענות ותביעות בשם הצדק וההומניות, הנה יגיעו, בהכרח פסיכולוגי, עד האמונה הזאת: שבצדק וביושר, על יסוד ההיסטוריא, יוכלו לתבוע באירופא גם "זכויות לאומיות". ואז ירימו קולם אל כל אנשי צדק, לריב את ריב זכויותיהם אלה, לכבוד הקולטורא והפרוגרס וכו', כמו שעשו ועושים ביחס לזכויותיהם האזרחיות.

אבל ההכרח הפסיכולוגי — לחוד, וההגיון והמציאות — לחוד. בני ישראל ירימו ראשם בנאון ויקראו לשכניהם בחוקה: אומה קולטורית עתיקה אנו, שיש לה זכות היסטורית באירופא כמוכם; ועל כן יש לנו צדקה לדרוש מאתכם, שתכבדו את סגולותינו הלאומיות ותתנו לנו יכולת לחיות בקרבכם חיים לאומיים מיוחדים, כמוכם. תנו לנו זכויותינו הלאומיות! — הם, עמי הארצות, ירגזו או ישחקו, וזכויות לאומיות לא יתנו לנו בתוכם. בזה לא יוכל להטיל ספק שום איש המרכיז דמוינו לפני המציאות, שאם עוד אפשר היה ליהודים להשיג מעמי אירופא זכויות אזרחיות — בהבטיחם אותם להתבלע בקרבם ולהיות עמהם ברבות הימים, לבשר אחד" — הנה זכויות לאומיות לא ישיגו בתוכם. ולא רק בזמן הזה, שכל אומה המושלת משתדלת לעשות את לאומיותה ליסוד חי המדינה כלה; אלא אפילו, באחרית הימים, כשישתנה מהלך הרעות וההרגשות בכל העולם, והאומות המושלות יודו בזכויותיהן של האחרות ויתנו להן לפתח את חיהן

הלאומיים כחפצן, מבלי להשתרל במאומה להביאן לירי שמיעה; — גם אז לא חקצא באירופא שום אומה אשר תורה גם בזכות הלאומיות של בני ישראל היושבים בתוכה. והרי אנו רואים, שאלה הפולנים והמשיכים עצמם, הדורשים להם מן המדינה הכללית זכויות לאומיות בשם הצדק — הם עצמם חושבים עם זה, כי יש להם צדקה לדרוש מאת היהודים הגרים עמם שיטמעו בתוכם וימסרו נפשם על הלאומיות הפולנית והמשיכית! והחזיון הזה באמת אינו זר כל כך. הברל גדול יש בין הכרת הזכות ההיסטורית של ראובן ושל שמעון להשתתף עם שאר האזרחים בחיי המדינה שבה גרו אבותיהם מדור דור, — ובין הכרת זכות היסטורית של עם זר לחיות לו לעצמו חיים לאומיים מיוחדים בארץ אשר מראשית בואו לגור בתוכה לא נחשבה כקנינו הלאומי אפילו בעיני עצמו. סוף סוף הקנין הוא דבר הסכמתי, וכל זמן שבני אדם מודים בצדקת הקנין האישי, גם הקנין הלאומי אינו יכול להחשב כמתנגד אל הצדק. . . .

ולא עוד אלא אף אם נוסף וננביר דמיונו עד שנאמין, כי "בימות המשיח" יהיו גם בני ישראל נחשבים בעיני שאר העמים כאומה מיוחדת שיש לה זכויות לאומיות בכל הארצות, — הנה גם אז לא יספיק לנו זה לצרכי חיינו הלאומיים. שהרי גם הצדק והיושר, אשר בשמם בא החלש לתבוע זכויותיו מן החזק ממנו, בודאי לא יחייבו את החזק לותר על זכויותיו עצמו במקום שזכויות החלש מתנגדות להן ואי אפשר לשתיהן להתקיים יחד. ואין לך זכויות העוללות להתנגש ולהתנגד זו לזו בזכויות לאומיות של שני עמים הגרים יחד, לא זה בצד זה, כבארצות שווייץ, כי אם זה בתוך זה, כבאיוז מארצות אוסטריא. בכל עיני החיים היותר חשובים במדינה — סדרי החנוך, המשפטים ומנהגי החברה, הלשון והחכמה וכו' — אי אפשר שאומות שונות ימשלו בבת אחת, שכל אחת תכניס את רוחה בהם, ונשיתיהן של כלן ישמשו בערבוביאה. בכל הדברים האלה הולכים על כן בהכרח ובצדק אחר רוח הרוב, והמועט צריך לקבל עליו את הדין בלי שום טענה, כמו שכך היא המדה גם בהתנגשות הזכויות האזרחיות של האזרחים הפרטיים. ובהיותנו אנחנו המעט מכל העמים בכל מקום, מה יש לנו צדקה לקוות, כי יבוא יום ותהיה יכולת בדינו לחיות באירופא חיינו הלאומיים בכל מלואם? אבותינו אמנם היו חיהם הלאומיים על אדמת נכר. אבל לזה הגיעו רק ע"י הסגרם בחומות הגטו והכדלם לגמרי מחיי שאר בני אדם; בעוד שאנו אין אנו יכולים עוד לחיות חיים מובדלים כאלו, הרחק מן הקולטורא הכללית, וגם סופרנו עצמו אומר, כי מחשבה כזו רחוקה מלבו; ואיך אם כן יצוירו שני אלו ההפכים יחד: מצד אחד, השתתפות שלמה בחיי הקולטורא, המלתבשים בכל ארץ בצורה הלאומית של העם העיקרי, ומצד אחר, התפתחות שלמה של חיים לאומיים מיוחדים לנו, הפורחים באויר ואין להם על מה שיסמוכו?

ועל כן, הנני נוטה להאמין, כי התורה הזאת של זכויות לאומיות אינה אלא אחת המדרגות התיכונות כסולם ההתפתחות העתירה של הרעיון הלאומי בקרבנו; מדרגה אשר דרך בה תעבור החברה הפנימית של העם בשביל להגיע על ידה לכסוף עד קצה הרעיון. כי אמנם, השאיפה לזכויות לאומיות, שאין יכולת להשיגן בגולה, אי אפשר שלא תביא את בעליה לירי הכרה, כי אך זכות לאומית אחת יש, שהיא תוכל להספיק לנו צרכי חיינו הלאומיים ושבלעדה לא נגיע לעולם לתכלית חפצנו. והזכות הזאת היא: שגם אנחנו נהיה "הרוב" בארץ אחת תחת השמים, ארץ אשר זכותנו ההיסטורית בה אינה מוטלת בספק ואינה צריכה לראיות רחוקות, ואשר בתוך אורה ההיסטורי יתפתחו חיינו הלאומיים באמת לפי רוחנו, מבלי להתכוין ולהצטמצם רק באיזה מקצעות מונבלים; ואז

תהיה תקוה גם לשאר בני העם, המפוזרים בארצות, כי המרכז הלאומי הזה ישפיע מרוחו עליהם ויתן בהם כח לחיות בחייו, עם היותם משוללים זכות לאומיות במקומותם. וכה הננו רואים, כי ההתעוררות הלאומית, הנראית לנו עתה מחויץ למחנה הציוניים, עלולה אף היא להגיע, אחר התפתחות בדרך ידועה, ל"חבת ציון". רב אמנם המרחק בין שלש הנקודות אשר על דרכה: מראשית הכרת "הרגש היהודי" עד לתורת הזכויות הלאומיות, וזו — עד לבקשת הזכות הלאומית. אבל אלה אשר יגיעו להנקודה האחרונה בדרך הפנימית הזאת — לא בקפיצה אחת פתאומית מן החויץ — בהם נוכל לבטוח. כי כל הרוחות שבעולם לא יזונו אותם עוד ממקומם זה, ומבלי לדחוק את השעה, ירדפו אחר המטרה בהכרה לאומית ברורה וברגש יהודי אמתי...

ואולם לא אבחר, כי כשאני לעצמי, חביבים עלי הלאומיים האלה לא רק על שם סופם, כי אם גם כמו שהם עתה. יהיה יחוסם ל"חבת ציון" איזה שיהיה — גם בלעדי עבודתנו בארץ ישראל יש עוד שדה-עבודה רחב-ידיים בארצות הגולה, המשותף להם ולנו. בכל אופן קרובים הם אלינו ברוחם מאלה הציוניים החדשים שהתחילו מסוף כל הסופות, שכל לאומיותם תלויה ביסוד "מדינת היהודים". ועל כן הנני חוזר ואומר, כי אנו, חובבי ציון המזרחיים, אין לנו להמשך אחר הציוניים ההם המחויקים בהכלל הידוע: "מי שאינו אתנו הרי הוא נגדנו". הלאומיות שלנו רחבה הרבה משלהם ויש מקום בה להרבה עבודות שונות. ומי שאינו אתנו בעבודה זו, אפשר שיהיה אתנו בעבודה אחרת.

לא ההסכם בענפים המעשיים של איזו שיטה הוא המקשר בני אדם קשר פנימי ואמתי, כי אם — אחדות השורש הרוחני שממנו מסתעף הכל. קרמונינו הכירו את האמת הזאת ואמרו: כל הכופר בעבודה זרה כאלו מודה בכל התורה כלה. אף אנו נאמר לפי רוחנו עתה: כל הכופר ב"אסימילציה" כאלו מודה בכל התורה הציונית. אם "אני" כאן — הכל כאן ...

אחד העם.

שאלת "הבחירה" בישראל ובעמים.

מאת ד"ר דוד ניימרק.

(ג.)

סוקרטס, אפלטון, אריסטו.

סוקרטס בעצמו עדיין לא עסק בשאלת הבחירה. פתגמו הנודע: "אין לך אדם שעושה רע בעל-כרחו", אינו אלא תוצאת תורתו, שהידיעה והמעשה דבר אחד הם, שאין אדם עושה דבר עד שהכיר אותו לטוב ומועיל לו, ואם רע מעשהו, או אך חסרון ידיעה הוא. — ואין לו להפתגם הזה שום מנע עם שאלת הבחירה; אבל על ידי תורתו החדשה הכל היה מוכן כבר לראשית התפתחות השאלה. לכן נמצא, שחכמי מגרה (Megara), הנקראים "חצי-סוקרטיים" או סוקרטיים מזויפים" (האלכסאקראטיקער, פסיידאָס סאָקראַטיקער), בתורחם על דבר האפשרות כבר נכנסו בעובי הקורה של השאלה במובנה הטבעי. אי אפשר, אומרים המגריים, שדבר אשר מציאותו אפשרית היא לא תהיה לו ישות ממש; כמו כן אי אפשר, שדבר האפשר להעשות לא יצא לפעולה ממש: בקצור, האפשרות היא מושג שוא, אין כאן שום אפשרות, אלא כל הנמצא והנעשה אפשר הוא, וכל דבר האפשר הוא נמצא או נעשה, ומה שאינו לא נמצא ולא נעשה, ממילא אי-אפשר הוא; כלומר, אין כאן אלא הכרה מוחלטת. אין שום ספק בדבר, שהמגריים עסקו גם בשאלת הבחירה בספריהם, אשר אבדו ממנו כרוכ הימים ולא הגיעו מהם לידינו כי אם פתגמים קצרים ומקוטעים.

אולם החכמים האלה, כמו כל החוקרים שלפני אפלטון, לא הגיעו עדיין להשקפה עולמית (וועלטאַנשוואונג) שלמה, ואם אמנם עסקו בשאלת הבחירה, הלא נשארו בחונו הצר של הטבע ומאורעותיו. לא את היחס בין הטבע והאדם באשר הוא אדם, באשר הוא ברירה מיוחדת ומפלאה מכל היצורים, בקשו החכמים האלה, רק את יחס מעשיו, בתור מין מיוחד ממאורעות הטבע, אל שאר המאורעות. האדם ראה עוד את העולם רק חלקים חלקים, כל חלק בפני עצמו. עדיין לא היה לו להרעיון האנושי הכח הנשגב לפלש את כל העולם כולו בטיסה אחת, ועדיין לא הרגיש עוד גם את הצורך, לברוא לו במחשבתו ציור מלא ואחדותי מן העולם כולו, ציור אשר כל שרטוטיו וקויו יתכנסו לנקודה מרכזית אחת. מובן איפא הדבר, שכל עוד שלא היתה לה להפילוסופיה תורה שלמה, כל עוד שלא היה לה רעיון יסודי אחד המבריח את כל חיונות העולם החיצוני

והפנימי, עולם התנועה והמחשבה, הטבעי והדתי, המדיני והמוסרי, מן הקצה אל הקצה — ממילא גם לא התאמצה לחקור אחרי היחס המדויק שבין האדם ועולמו המיוחד אל העולם הכללי, הטבע והאלוהי; חקירה שאין לה שום מובן אלא אחרי ההנחה, שהעולם הוא בריה אחת שלמה ויחס מדויק שורר בין כל חלקיו.

האמן הפילוסופי הראשון, אשר צייר לנו עולם מלא בסקירה אחת, היה היוני הגדול מכל אהיו — אפלטון; והוא היה גם הראשון, אשר דבר על דבר שאלת הבחירה בפירושו.

נסה נא למצא את הקשר הפנימי בין מחקרו בשאלתנו ובין הרעיון היסודי של שיטתו העמוקה והנשגבה:

ההווה האמתית היא ההווה במחשבה (אידעע), הווה שאין בה שום תנועה ושנוי, אך עומדת היא בעינה לנצח. החומר אין לו הווה ממשית; ישנו אמנם במציאות, אבל המציאות הזאת, בהיותה עלולה לחלוף ושנוי, איננה ממשית במובן הנכון של המלה, ועל כן החומר הוא כלא היה. "אי-הווה" זה הוא שם החומר בשיטת אפלטון. אמנם אין כונתו של אפלטון לשלול מן החומר, על ידו הכניו הוה, את המציאות לגמרי, אבל כונתו, שהכרתנו החושית אינה נוגעת אל הדברים כמות שהם, מפני שמהותם האמתית של הדברים אינה נופלת תחת הכרת החושים. אין כאן אלא "מחשבה", והמראה החושי אשר אנחנו רואים אינו אלא צורה חמית של המחשבה המתראה לנו באספקלריא שאינה מאירה, משל למה הדבר דומה, אומר אפלטון, לנולדים במערה אפלה שלא ראו אור השמש מימיהם, האסורים על מקומם תחתיהם ופניהם אל הקיר, באופן שאינם יכולים להביט אחריהם. חלל המערה מאחוריהם מלא הוא חפצים שונים, אשר ליושבי המערה אין להם שום מושג מהם. והנה בא אדם אל המערה ואבוקה בידו, וצל החפצים יצטרף על פני שטח הקיר. אבל האדם הזה לא יעמוד על עמדו וגם את האבוקה לא יאחוז במצב אחד תמיד, אך ילך במערה אחת הנה ואחת הנה, ישנה בכל פעם ופעם את מצב האבוקה וכיון קרני-אורה, בלי שום משטר וסדר או גם על פי משטר בדוי מלבו, באופן שצללים מצללים שונים יצטרפו על פני הקיר, צל הולך וצל בא, צללים הולכים ומתגדלים ותחורים ומתקטנים, הולכים ומתרחבים ותחורים ומתכווצים; וכן המראה המעורבב הזה חוזר חלילה פעמים אין-מספר — איזה מושג יעשו להם איפוא האסורים האלה מן החפצים אשר מאחוריהם? האם נאמר שהאומללים האלה הכירו את החפצים, או שהצללים האלה ישנן במציאות ממש? ובכל זאת הלא מוכרחים אנחנו להודות, שהצללים האלה ישנן, הלא אין אנו יכולים להכחיש במציאותם לגמרי, הלא עינים רואות להאנשים האלה, והמה אין להם אלא צללים עוברים, ואנחנו אין אנו רשאים לנוול מהם, על ידי הכחשתנו, את מושגם היחיד מן החפצים. כי איך שיהיה, הלא יש להם איזה מושג מן החפצים הנמצאים במערה: מושג מעורבב ומבלבל, מושג עכור וכהה, אבל מכל מקום מושג. ומי יודע, אם המציאות הצללית הזאת אינה חשובה וממשית בעיני יושבי המערה כהמציאות האמתית בעיני בעל-האבוקה! — וכן הדבר כנוגע ליחס הכרתנו החושית להכרת הדברים כמות שהם. ההכרה האמתית אי אפשרית אלא לאור האבוקה, לאור הרעיון והמחשבה, מפני שדבר אשר במחשבה יסודו אינו מגלה את מהותו האמתית אלא להמחשבה הטהורה, ובכך רשות לנו לאמר, שהדברים הנראים לנו בהכרתנו החושית אין להם מציאות אמתית, אבל מצד השני אי-אפשר להכחיש, שגם המציאות החושית היא אופן התגלותה של המחשבה. בלי ספק, לו

יכולנו להביט מאחרינו, כדי לראות לאור האבוקה, לו יכולנו להוציא את עצמנו מחוגו הצר של עולמנו הקטן, עולם החושים, כי אז היינו רואים, שמושגינו מן הדברים עד עתה לא היו נכונים וברורים, כי הרברים אינם מגלים את מהותם האמתית אלא לשכל טהור ומפשט. אבל, מה נעשה אם אסורים אנחנו ("אנחנו", כלומר, מהותנו האמתית, השכל המפשט והמחשבה הטהורה) על מקומנו תחתנו, אם אסורה היא מחשבתנו באלפי זיקים אל החומר ולא נתנה רשות לעין־שכלנו לראות ולהביט במציאות המחשבת הטהורה; האם בעבור זה נוסף עוד מכוכה על מכוכה בהחליטנו, כאשר עשו חכמי אַליאה, שהדברים שאנו רואים ומכירים אינם במציאות כלל וכלל? הלא גם הכרתנו היא אופן המציאות, מאחר שהמחשבה בחרה בה להתגלות על ידה; גם הצללים המצטירים על פני הקיר המה אופן התגלותם של החפצים הנמצאים בחלל המערה, ולו חכמו האסורים יושבי חושך האלה, לו ידעו את חכמת השיעור והראיה (אֶפְסִיקוֹ), לו גלה להם בעל האבוקה את המשטר הכדוי מלכו לשנויי מעמדיה וכוונתה, לו הבינו האסורים את היחס ההנדסי שבין ה"פרוייקציה" השטחית והצדדית אל הגוף המעוקב, כי אז יכולים היו לברא להם מושג נכון לכל הפחות מתכנתם של החפצים בתור גופים בעלי מדה; אם כי גם אחרי כל התנאים האלה מוכרחים היו להתיאש מהכרת הדברים על בורים, מראם וצבעם, צביונם ותכונתם הטבעית, ובוה הלא טוב גורלנו מגורל יושבי המערה. לעורנתו החכמות הלמודיות, חכמת השיעור וחכמת הטבע, ואם כן, עלינו אך לחקור אחרי משטר הטבע וחקיו, אחרי תכנית היסודות החמריים ואופן פעולתם זה על זה, והחכמים היודעים לצרף אותיות ימצאו בלי ספק הסוד הכמוס בהטבע ומשטרו, וכל החווינות הטבעיים האלה יהיו להם לסימנים מובהקים המורים על מקורם הנעלה בעולם המחשבות, המה יראו, שכל נמצא נשמי, אם נשים לב רק אל עצם תכניתו המינית, מבלי לפנות אל החווינות הפרטיים שבו, הוא צלה החמרי של איוו מחשבה, אשר תכניתה הרוחנית היתה לסמל (אוראידעע, אורבילה, παραδειγμα) ביד היוצר בהשפיעו את ההויה על התהו הקדמוני (היולי), שלא היתה לו מקורם שום צורת הויה כלל, ואם כי גם אז לא יכיר האדם את ה"מה" האחרון של ההויה, הלא בכל אופן יוצא לנו מזה, שההויה החושית לא תהיה קלה בעינינו כל כך, מפני שהיא מקבלת השפעה ממעל או "לוקחת חלק", כאשר יאמר אפלטון, בההויה המחשבת, והיודע מה שלפניו, מי שיש לו עין לראות את ההרמוניה הנפלאה בכל תנועות הטבע ופעולותיו, מי שיש לו אוזן לשמוע בקול שירתם הנעימה של הנגלים במרוצתם הנצחית — הוא ימצא על כל שעל וצער אלפי רמוים בהירים וברורים על הסמלים הנצחיים בעולם המחשבות.

זה הוא הרעיון הראשי של הפילוסופיה האפלטונית.

מן הרעיון היסודי הזה יצאה שיטתו המשולשת בכל החכמות והמחקרים, בחכמת מה שאחר הטבע ותורת ההכרה, בחכמת הטבע ותורת הנפש, בתורת המוסר והמדינה, שלש מדרגות־ההויה הן: האפס או הויה התהו הקדמוני, כלומר חומר היולי בלי שום צורה, אי־הויה או ההויה החושית, ההויה האמתית או ההויה המחשבת, שלש מדרגות־ההכרה הן: ההכרה החושית הפשוטה או הטעות המוחלטת, ההכרה הלמודית או ההנדסית, ההכרה השכלית או הכרת המחשבות, וכן הלאה בכל מקצעות החקירה, לענייני די לנו להוסיף על שתי התורות

המשולשות האלו עוד אותה שבחכמת-הנפש או יותר מדויק (לפי מצב החכמה הזאת בימיו של אפלטון) — שבתורת האדם:

נפש האדם תתחלק לשלושה חלקים. א) הנפש המתאוה או החפִּץ, והוא כלל התאוות לתענוגות-בשרים; מקום מושבה של הנפש הזאת בנוף הוא בחלקו התחתון. ב) הנפש הרצונית או הנפש סתם, והיא מקור כל התנועות הנפשיות המתיחסות לעצמותו של האדם, כמו אומץ הלב, תאות הכבוד וכדומה; מקום מושבו של החלק הזה הוא בלב. ג) הנפש המשכלת או השכל סתם (*λογος*), והוא מקור ההכרה המחשבת; מקום מושבו הוא בראש.

הנה רואים אנחנו שבשיטה המשולשת הזאת מכוונים המה חלקי כל מקצוע כנגד חלקי שאר המקצועות באופן נעלה ובהיר מאד. המדרגה התחתונה: היות התהו, ההכרה החושית הפשוטה והחפִּץ, המדרגה האמצעית: ההויה החושית, ההכרה ההנדסית והרצון, המדרגה העליונה: ההויה המחשבת, ההכרה המחשבת והשכל. הדבר גלוי איפוא, שבשיטה הזאת תולד שאלת הבחירה על ידי הערכת היחס שבין המדרגה האמצעית לשתי המדרגות האחרות. הרצון יהיה הנקודה המרכזית, אשר ממנה יצא המחקר לשני צדדים, האחד כלפי מטה והשני כלפי מעלה, המובן הטבעי והמובן התיאוסופי.

והנה בנוגע למובן הטבעי, נקל לנו להבין, שיחס שתי המדרגות בנוגע אל הרצון מכוון הוא מול יחסו בנוגע אל ההכרה. ההכרה החושית היא מלאה טעיות ושגיאות, בעוד שההכרה ההנדסית שואפת אל על, להתנשא עד להכרה האמתית; באופן שכח ההכרה ההנדסית עומד בין שני הפכים ונמשך לכאן ולכאן, וכן גם בנוגע אל הרצון. רצונו של האדם אסור הוא בכבלי ברזל אל החומר המושך בכה את כל רעיונותיו ועשתונותיו למטה, לצד הנפש המתאוה, אשר בגללה האדם הוא כדור משחק ביד הטבע וחקיו; בעוד שהנפש הרצונית שואפת כלפי מעלה, להתנשא על הטבע, ואינה סרה למשמעתו כאחד מחלקי הטבע שאין בהם דעת, ואם גם אינה מתעבת את התאוות הטבעיות לגמרי, הלא שוקלת היא הכל במאזנים הנדסיים ומעריכה את התאוות לפי המושגים טוב ורע, שהמה כבואה של מושגי הנפש השכלית. וכה הנה הנפש הרצונית עומדת גם היא בין שני הפכים, זה מושך אותה לכאן וזה מושך אותה לכאן.

אכן גם מובן תיאוסופי יש לה לשאלת הבחירה בשיטת אפלטון. כל נמצא מן הנמצאים, בין בעל-חי בין שאינו בעל-חי, מכוון הוא, בנוגע למהותו המינית, מול אחד הסמלים בעולם המחשבה, ואין לך שום נמצא קל-הערך כל כך, שלא תהיה כנגדו מחשבה אחת בעולם העליון, אשר היא היתה הסמל להטבעת דמותו ותבניתו במעשה-הבראשית. אולם גם בעולם המחשבות ישנן מדרגות מדרגות, וכשם שבעולם התחתון אנחנו מרוממים את הצמחים על הדוממים, בעל-חיים על הצמחים ובעל-דעת על שאינם בעל-דעת, כן גם בעולם העליון נבזה הוא הסמל של אחד ממיני הצמח על זה של אחד ממיני הדומם; וכן גם בין מיני הצמח ומיני הדומם עצמם. ומובן הדבר מאליו, שכל מה שנתקרב בעולם התחתון יותר ויותר אל המדרגה העליונה, אל האדם, כן נתקרב גם בעולם העליון אל מחשבה יותר נבונה ויותר נעלה, וכשם שבארבע ממלכות הטבע כל ממלכה נבונה גוללת בקרבה את כל הממלכות אשר מתחת לה, באופן שהממלכה היותר עליונה, האדם, הוא כולל בקרבו את כל יסודות בעל-החיים, הצמחים והדוממים, — כן גם בעולם המחשבות, כל מחשבה נבונה כוללת בקרבה את כל המחשבות אשר תחתיה, באופן שממעל לכלן ישנה מחשבה אחת, רוממה ונשגבה על כלן, והיא המקור הנצחי של כל הויה מחשבתית.

וממילא המקור הנצחי של כל הויה ומציאות בכלל. להמחשבה הזאת קורא אפלטון „מחשבת הטוב“ (דיא אידעע דעס גוטטען). והוא מושג האלוה הפילוסופי של אפלטון. במתכון אני אומר „הפילוסופי“, מפני שלפי דעתי אי אפשר לדבר על אדות מושג אלוה דתי בשיטת אפלטון. כי אם אמנם מדבר הוא הרבה בספריו על אדות האלהים, אלמות הנפש, מציאותה הקדומה למעשה בראשית וזכירתה בעולם השפל את השגותיה והכרותיה מימי הויותה בעולם המחשבה¹⁾ — אין לכל התורות האלו שום ערך פילוסופי. דומה הוא בזה אפלטון לכל הפילוסופים בני דורו, אשר אף כי לפי מסקנת הפילוסופיה שלהם לא היה שום מקום לאגדותיהם הלאמיות, בכל זאת לא חדלו מדבר עליהן בדרשותיהם בפומבי ובספרים המיועדים לכלל האומה. כך היא דרכם של היונים, גם בהתנשאים למרום פסגת החקירה והפילוסופיה לא חדלו להיות יונים לאומיים, בניס נאמנים לעמם, למעלותיו וחסרונותיו, אגדותיו ואמונותיו, אם גם הכירו היטב שאך הויות תפלות הנה. — אבל המוכן התיאוסופי של שאלת-הבחירה בפילוסופיה אפלטון הוא, כאשר כבר רמזנו בתחלת דברינו: איך יתכן שהנפש המשכלת של האדם, אשר נאצלה ממחשבת הטוב, ממקור אלוה, אינה יכולה להסיר מעליה את מוסרות החומר ועול ממשלת הטבע? מחשבת הטוב הוא מקור כל המחשבות, ממנה הושגת כל העולם כולו ואין לך אלא רשות אחת בעולם. ואס-כן מהיכן בא הפריץ הזה בחומת רשות היחיד, שנפש הנאצלה מן הטוב הנצחי שוקעת באין מפלט בבוץ התאוות השפלות, המתנגדות בעקר מהותן אל מושג הטוב הטבוע ברוח הנפש המשכלת?

עתה רואים אנחנו את הערכוביא בין שני מובני השאלה. שאלת הבחירה בשיטת אפלטון יש לה שני המובנים בבת אחת: הטבע והאלוה (החפץ והשכל) מתנגדים המה זה לזה, ורצונו של האדם עומד באמצע, והוא המצע, אשר עליו באה ההתנגדות לידי גלוי; האדם הוא נושא הסתירה. לא אפשרות אישיותו הפרטית של האדם נגד חק הטבע הכללי או נגד אישיותו של אלוה שאינה סובלת שום שותף במחיצה — היתה החידה בעיני אפלטון; האלוה של אפלטון אינו נמצא אישי (לא שאפלטון הכחיש באישיותו הפרטית של אלוה ברעת, כשפינוה בעת החדשה, אלא שמושג בזה לא עלה לפניו לעולם במחשבה). והאדם של אפלטון לא מצא עדיין את עצמיותו החפשית. בעיני אפלטון ההתנגדות היא בין הטבע והאלוה, בין החומר והמחשבה, והסתירה הנצחית הזאת היא היא שהגיעתהו לחקור על דבר בחירתו החפשית של האדם. השאלה על דבר יחס האדם להחומר מצד אחד ולהמחשבה מצד השני היא, לפי זה, חידת העולם הכללית, השאלה על דבר היחס שבין שני מיני ההויה, ההויה החושית בעולם השפל וההויה האמתית בעולם המחשבות.

על ידי פתרון שאלת הבחירה מבקש אפלטון לגרור את הפרצה הגדולה באחרותה של הבריאה הכללית. באופן, שהאדם, הכריה הנפלאה הזאת, המרכבה מגוף ורוח, מהויה חושית והויה מחשבת, עומד הוא בין השמים והארץ, מפשר את ההתנגדות ומישב את הסתירה שביניהם:

האדם, אומר אפלטון, בעצם וראשונה איננו חפשי, אדרבה, עכר עכרים הוא לתאוותיו ותשוקותיו, להטבע וחקיו הנצחיים. אבל הרשות והכח ביד האדם לעשות את עצמו כן-הורין, לכבוש את יצרו, לנצח את הטבע, להסיר מעל צוארו את עול

(1) דומה לזה בתלמוד גדה דף ל' ע"ב.

החקים השוררים בעולם התחתון ולכן את לבו לעולם המחשבות. ואע"פ שלעולם לא תעלה ביד האדם, גם על ידי כיבוש היצר במדה היותר קיצונית, להכריע את חמירות גופו, נטיותיו ותביעותיו הטבעיות עד כלה, הלא יסולל לו בכל זאת, על ידי נצחו את התאוות הבהמיות השפלות, את הדרך העולה השמימה; והיה בכוא יום הגאולה, אשר בו תפדה נפש האדם ממאסר הנגף, אז תצא חפשיה לגמרי מן ההווה השפלה, החמרות, בעולם התחתון, ותשוב אל מקורה הראשון ליהנות מזיו ההווה המהורה ולהתלונן בצל מחשבת הטוב הנצחי בעולם העליון. — האמצעי, אשר על ידו יגיע האדם לידי מדרגה כזאת, היא התפתחות ההכרה, עד למדרגת ההכרה הפילוסופית. לפי הדעה הפילוסופית של אפלטון לא יגיעו לידי הופש הבחירה זולתי החכמים הפרושים, אשר התרחקו כלה מתאוות העולם והקדישו את ימיהם וכחותיהם לחקר תכלית המציאות והשגת מובנה הנשגב; המה אך המה יצילו את נפשם מכבלי החומר ואך המה יזכו לחייר-עולם; בעוד שהאנשים ההמוניים, השקועים כל ימי חייהם ביון התאוות ותענוגות בשרים, מבלי שים לב אל המראה הנפלא אשר לפניהם, לחקור אחרי מקורו ולבוא עד תכליתו, המה עבדי-עולם יהיו לחמירותם וגופניותם, נפשם המשכלת תתחמר ותתגשם ותאבד את הסגולה היקרה, אשר נחלה ממרומים, הגר הדולק על ראשה יכבה והיא תרד שאולה.

זה הוא עצם פתרון שאלת הבחירה בפילוסופיות של אפלטון. אמנם את מובנו העמוק של הפתרון הזה נבין רק כאשר נביר את ערכו בתור מפתח לביאור חידת-העולם הכללית, כפי אשר הצטירה במוחו הנפלא של היוני הזה. כבר אמרנו למעלה, ששאלת-הבחירה בשיטת אפלטון כוללת בקרבה את המחקר הכללי על דבר הסתירה שבין ההווה המחשבת וההווה החושית. עתה נראה, איך תתישר הסתירה הכללית הזאת על ידי פתרון השאלה הפרטית של הבחירה.

ההווה האמתית היא ההווה המחשבת בלבד, ומה היא תכלית ההווה החושית? לאיזו מטרה נאצלה הצורה השפלה הזאת ממקור מחשבת הטוב, סמל האמת והשלמות? או בסגנון אחר הקולע יותר אל פנימיות החידה: האם גם צורת-ההווה הזאת יש בה צורך למלאות תכלית הבריאה הכללית ושלמותה? — הסגנון הזה של השאלה נותן לנו גם מראה מקום על התשובה שבצדה. כן, אומר אפלטון, לולא הצורה הזאת, כי אז כלל-הבריאה חסר היה חלק נכבד, אשר בלעדו לא היתה יכולה המחשבה העליונה להביא את כל מהותה לידי גלוי. כי זאת היא התכלית היחידה של המחשבה העליונה ביצירת מעשה בראשית, להביא את כל צורות ההווה האפשרית לידי גלוי. נחזור נא על המשל שהבאנו למעלה. בלי ספק, מושגו של בעל האבוקה מן החפצים שבחלל המערה יותר נכון הוא מאותן של האסורים, אשר אינם רואים כל תמונה מעוקבת בלתי צל. אבל נניח נא, שבעל האבוקה ברעתו שהוא מכיר את הגופים בצורתם האמתית, יבוא להביט על משחק הצללים המתנועעים על פני הקיר; האם לא נהיה מוכרחים להודות, שהאדם הזה, אף שיש לו מושג נכון מן החפצים אשר לפניו, אינו יודע את כל סגולותיהם הטבעיות, אם לא ראה מעולם באיזה אופן משיבים על פעולת האור, איך יידו (רעפלקטירען) את קרני-אור המושפעים עליהם ובאיזה יחס שיעורי עומדים הצללים שעל הקיר אל הגופים המולידים אותם? ואם גם יודע הוא את כל סגולותיהם הטבעיות של אותם הגופים, האורגניות, החימיות, המנטיות והחשמליות, כלן על בורין, ואך את הסגולה האחרונה קלת-הערך הזאת אינו יודע, כלומר, אם אינו יודע באיזה אופן ובאיזה יחס יצטירו צלליהם על הקיר המואר מאור האבוקה, הלא עלינו להודות, שעדיין לא הכיר את טבע הגופים

האלה עד תכלית תכניתם. — וכן הדבר בנוגע לעניננו. ההויה האמתית היא ההויה בעולם המחשבות. שמה מתגלות סגולותיה היותר חשובות וצורותיה היותר נעלות, בעוד שהצורה החושית וכל סגולותיה בעולם המחיתן אינן אלא צל ההויה; אבל צריכה היתה המחשבה להביא גם את הצל שלה לידי גלוי ברצונה למלאות את תכליתה העקרית של ההויה בשלמות. וכן נאלצה לברא לה מערה אפלה (כי כאין אופל אין גם צל), הצורה החושית, ולהכניס בתוכה אבוקה מאירה, ההכרה החושית-השכלית של האדם, כדי להוליד באופן זה את צלטה של המחשבה. כי מה הוא חומר בעצם מהותו, אם לא צל של מחשבה? האם הכירה מעולם איוו בריה את החומר באופן אחר חוץ מאותו שעל ידי המחשבה? ואם גם תולד הכרת החומר כמוחה של איוו בריה היותר שפלה שבנבראים, לעולם ההכרה הזאת אינה אלא במחשבה, מחשבה חלושה וכהה, צל מחשבה, אבל לעולם מחשבה היא.

אכן להשגת מטרת הבריאה בשלמותה מוכשרה אך הכרתו של האדם. צריכה היתה המחשבה העליונה להכרה כזאת, אשר תהיה מוכשרת להכיר גם את צל ההויה וגם את ההויה האמתית הטהורה; והכרה כזאת אינה אלא הכרתו של האדם. האדם הוא מורכב משני עולמות, רגליו עומדות על הארץ וראשו מגיע השמימה, והוא הוא הנברא היחיד בעולם התחתון, אשר נתנו לו הכח והרשות להתנשא מתחתית המדרגה של ההויה החושית למרום פסגת ההויה האמתית בעולם המחשבה; באופן שהוא כעדר-ראיה היחיד במעשה בראשית, העובר דרך כל הצורות האפשריות בנלוי ההויה, והוא האמצעי היחיד למלאות תכלית הבריאה הכללית.

וזה הוא עצם מובנו של פתרון שאלת הבחירה בשיטת אפלטון. הוא הולך בזה לשיטת רבו סוקרטס, שהכרת הטוב היא עשות הטוב. כי אי אפשר, אומר סוקרטס, להכיר את הטוב ולעשות רע, וכל מה שהאדם עושה הוא הטוב בעיניו. לכן בשיטת אפלטון אנחנו מוצאים את הדעה הזאת עצמה, אך כמוכן יותר כללי יותר עמוק; כאשר בכלל גדול היה התלמיד הזה מרבו בכל מקצעות הפילוסופיה. ההכרה החושית וההשתעבדות להטבע וחקיו — אחת הנה בעיני אפלטון, וכמו כן, ההכרה השכלית הטהורה וההשתחררות מחקי הטבע — אחת הנה. וכשם שביחס ההכרה המופשטת, לא היתה המחשבה העליונה יכולה למלאות את תכלית ההויה בשלמות מבלי להוליד גם את צלה בצורה חמרית, כן גם ביחס המוסרי, לא היו באות כל צורות הטוב לידי גלוי, לולא דיה שם נמצא אחד, אשר בראשיתו היה אסור בזיקי הטבע, שקוע בתאוות חמריות, בהתרחקות היותר קיצונית מהטוב המוסרי האמתי, ואך לאט לאט התנשא ממדרגה למדרגה, עד שדכא לגמרי את היצר הטבעי שבנפשו ועשה לה כנפים לעוף על, חפשית מעול הטבע וחקיו, לשוב אל מקורה ולחיות חי-עולם בעולם המחשבות. — וכה רואים אנחנו שעל ידי שני המצבים המתנגדים באופיו של האדם, על ידי השתעבדותו אל הטבע בראשונה, וצאתו לחפשי מתחת ידו באחרונה, תתפשר ההתנגדות ותתישר הסתירה הנצחית בקבה של המציאות, והמחשבה העליונה מגיעה למלאות תכליתה הכללית בהשפעת ההויה.

(עוד יבוא.)

בְּעֵמֶק הַבְּכָא.

ספור המעשה.

נדפס בהשתדלות

מענדעלי מוכר ספרים.

(ה').

בזמן שדחק המזל והיהודים נעשו חנונים ורוכלים ושולחנים וסרסורים וכיוצא בהם מיני תגרים בעולם — יצאו הנשואין אצלם מרשות יצר הרע של אהבה ונכנסו בתוך שאר עניני משא ומתן לרשות יצר הרע של עסק, ומעתה אין מרקדון לפני כלה נאה והסידרה, אלא לפני כלה עשירה אף שהיא מנוערה. וכשאתה רואה פעמים יהודי נותן עיניו בנוי, בידוע שאינו סוחר כהלכה ולבו מופנה גם למחשבות אחרות ולדברים אחרים הוין מעסקי ממונות, וכיון שיצר של אהבה מוצא פתח לפניו מיד הוא נכנס לתוך הלב ומפליא לעשות שם בקסמיו. וכך היה מעשה ברפאל, מתוך שסוחר ובעל נפש הוא כאחד, פגע בו מנוול זה ומצא לו מקום בלבו להתגדר בו. היה קוסם לו בדמוינו עולם יסה ברוב פלאות ותענוגות בני אדם, מעוררו וממשיכו לנעימות אהבה וצר לו צורה נאה של חנצה תאווה לעינים, ואמר לו: בחור שא עיניך ביופי, כוו ראה וקדש! ורפאל — חולם, מהרהר בחנצה וגומר בדעתו להכרית מעט מעט כל החושים והקוצים, הסובכים את השושנה הזאת, כדי שיוכל לזכות בה לעתיד לבוא.

ובכן ותהי ראשית מלאכתו להדביק אליו את לייבצי, שלבו עם שאר חושיו כלם יהיו משועבדים לו.

צפה רפאל שאין מפתח טוב ללבו של לייבצי כממון ורווח מרובה בעסקי פרנסה, והמפתח הזה הרי הוא בידו. ולפיכך התחיל רפאל מגלגל עסקים רבים וגדולים ללייבצי על ידי משאו ומתנו עם התגרים, שלא לרקדק עמהם כל כך כבראשונה, ושלא לרקדק גם עם לייבצי, הקונה שטרותיהם של התגרים מידו, כשהיה מנכה לו מדמיו רבית יתרה. ולייבצי אף הוא, מתוך שהיה להוט אחרי בולמוס של רבית, לא דק כל כך בסחרים, חביבה פרוטה של רבית למלויים, שבשבילה הם מסקירים פעמים את הקרן. רפאל מרבה בסחורה ולייבצי מרבה ברבית, ורבי אשר הסרסור עוסק בעבודה, גלגל המסחר חוזר במותו וכובעו שמוט לו יותר מדאי לאחורי ראשו.

— מאין הרגלים, רבי אשר? — אומרים לו מכיריו הפוגעים אותו בשוק כשהוא רץ בצבי ושולי קפוטתו מתברדין — עמוד כמעט רגע ואמור לנו מה חידוש היום בעולם, ומה צרפת שלך?

דבור זה „צרפת שלך“ אין במשמעותו שרבי אשר צרפתי הוא, או שיש לו חלק במדינה זו, נחלת אבות, הלילה! הכל יודעים שהורתו ולידתו בכסלון ועני ואביון הוא, ואבותיו האביונים לא הנחילו לו כלום לא במדינת צרפת ולא בכסלון עיר מולדתם, אלא כך היה קורא לאותה המדינה „צרפת שלי“ בלשון חבה, כשהיה יושב בתוך קהל ועדה ודורש בדברי פוליטיקא. רבי אשר היה משמש מכתבי-עתי חי להכסלונים, מודיע להם חדשות, מספר נפלאות ודברי גבורות ומלחמות ומשמיע ישועות וגורות רעות, והכל היו מצפים לו ושומעים את דבורו הנאה בנחת רוח. ולפיכך כשראו אותו עכשיו רץ בכהילות, אמרו, ודאי נוראות נעשו בעולם וחדשות בפיו.

— אין לי פנאי, אין פנאי! — משיב רבי אשר בדרך הלכון, שלא להביט בפני מכיריו, והם פוערים פיהם ועומדים תוהים ומשתוממים.

— רבי אשר, שולי קפוטתך טובעין בטיט, ואתה רץ ואיך חושש! — אומרים לו אחרים הבאים כנגדו ומעמידים עליו עיניהם בתמיה — חבל על האי קפוטה חרשה ונאה דבלי בעפרא!

— אין בכך כלום, אין כלום! — אומר רבי אשר בנשימה אחת, מנענע להם בראשו וממהר והולך הלאה.

— ברוך הבא, רבי אשר! — אומר שמואל החנוני לרבי אשר, הנדחק מבוהל לתוך חנותו, אומר בשפה רפה ומעיין בפנקסו הפתוח לפניו, כאלו ביאתו של רבי אשר אינה חשובה כל כך אצלו, אף על פי שהיה מצפה לראותו ושמח בלבו כשהוא נכנס ובא — שב נא והמתין לי עד שאפנה.

— אין לי פנאי, אין פנאי, רבי שמואל! המלאכה מרובה, סבור אתה, שכל הרוצה בסחורתנו יבוא ויטול? לא כך הוא, רבי שמואל, לא כך! זה האיש רפאל — אמר רבי אשר ומטפח באצבע על מצחו — בעל מוח הוא, וכמה כרכורים כרכרתי ועוד אכרכר ואכרכר עד . . .

— הרשות בידך לכרכר כמה שתרצה, ובשבילי אין לך, כמדומה לי, לכרכר הרבה לפני רפאל שלך, והמלאכה אינה מרובה כל כך — אמר שמואל בתערומת מדומה, מתכוין להגדיל בזה את כבוד עצמו, שמבעלי אמנה הוא, ואגב להקטין פעולתו של רבי אשר, כדי שלא ירבה בשכר הסרסרות — יש לפני מוסקבה, ברוך השם, והיא נאה וטובה לי בכל האופנים, שומע אתה? אלא מפני שיריד פולטאבה ממשמש ובא, והסחורה נצרכת מיד באותה שעה, לכן . . .

— לכן . . . הדברים דברים בטלים, ושלוש עליך, רבי שמואל! — אמר רבי אשר, המבין לשון ערומים, ואף הוא אחיו ברמאות, מעקס חוטמו, כאלו הוא מתיאש מן העסק הזה, ומרים פעמי רגליו לצאת מן החנות.

— לא כהן אתה, רבי אשר, ונוח לבעוס! — אוחז שמואל בכנף בנדו של רבי אשר ומרצה אותו בדברי סיוס — לא ירדת לסוף דעתי, במחילת כבודך, עמוד ושמע, רבי אשר! „לכן“ זה, שאמרת, כך הוא: מפני שהסחורה נצרכת מיד והיריד גרמא, לכן הטריח נא את עצמך ולך וגמור את העסק בשעה טובה . . . עכשיו נניח את הדברים והכרכורים כמשא ומתן, אמור לי, רבי אשר, מתי אתה מכניס את כתך לחופה ונכרכר

לפני הכלה, למזל טוב? שמא רצונך ליטול מלבוש בשבילה, הרי סחורה נאה אצלי לפיך, קח ולאחר ימים תעלה לך בחשבון שיהא בינינו. דבר קטן זה ביני ובינך מה הוא? קצור הדברים, העסקים מתרבים, הסחורה עוברת לסוחר — ורבי אשר יוצא בקפוטת חרשה ועטרה גדולה של טיט על שוליה, רץ כצבי ועוסק במשא ומתן ופניו מכהיקן. לא שכר פעולתו בלבד, שהוא מרויח כרי ספוק כל צרכו, יפה לו, אלא גם המעשה, העסק נופא. רבי אשר דעתו נוחה עתה מרפאל, משבחו בפניו ושלא בפניו ואומר: אדם זה קנה לו שלמות בכסלון, עכשו יש לו "הוש הטעם במסחר" ומוכסחני בו שיהיה בעתיד סוחר הגון כדבעי.

רפאל לא טעה בחשבונו. לייבצי כרוך אחריו כעגל אחר הפרה ודבק בו בכל נפשו. פעמים הוא מומנו לסעודה, לשתיית המין ולאכילת לביבות, ופעמים הוא מומנו סתם ואומר: בוא, חביבי, הרי ביתי פתוח לרוחה, ומה איכפת לך אם תבוא ותשב אצלי, ונתכוון בזה לכבוש את רפאל ולשמרו שמירה מעולה, שלא יעשה עסקים אלא על ידו. רפאל זכאי הוא ויהודי כשר בעיניו, וכשהיו אחרים מפסקים פעמים במלבושו ובמנהגיו ובנמוסו שלא כדת הכסלונים, היה אומר להם: אי שוטים שבועולם! הרבה דרכים לעבודת הבורא, והוא עובד את הבורא על פי דרכו. גם זה הוא דרך לעבודתו יתברך שמו. . . והשוטים האלה נעשים חכימין, מנענעים לו בראשם ומסייעים לו מפלוני ופלוני מן למדרוא"ם, שנדמו כאכרים גסים ועמי הארץ גמורים למראית עין. יענטיל, שאשה כשרה היא, עושה רצון בעלה ומקבלת את רפאל בשמחה, עורכת לפניו שלחן ומטעימתו מגדנות ומיני מרקחים. ואין צריך לומר, שרפאל אף הוא עושה רצון לייבצי ובא יום יום לביתו באהבה. וכיון שנעשה בן בית הרי מצוי הוא אצל הנצה — והנה מה טוב ומה נעים שבת אהובים גם יחד! לא היו ימים מועטים ונתנגלה לרפאל זכות על ידי לייבצי ללמד את הנצה כתב ולשון.

כשבא רפאל פעם אחת לבית לייבצי, ועדיין לא הספיק להשיב רוחו, רץ לייבצי לקראתו, נותן לידו מכתב בלשון לוועיית ואומר לו:
קרא נא זה! . . . קרא והבינני מה כתוב בזה.

מתוך הכרת פניו של לייבצי ולשונו ודרך מסירת המכתב נראה כאילו הוא שבוה, שאינו יודע לוועיית, ואומר: הידיעה הזאת לך היא ולא לי. . . וזה גרם לו לרפאל לעקם שפתיו בלעג של בוז, שלא מדעתו, ולאחר הקריאה העמיד פניו על לייבצי ואמר:

— ומה היית עושה אלמלי לא באתי היום?

— אלמלא אתה הייתי בא לאיש אחר, שיהא קורא לי המכתב הזה.

— לא טוב לאדם להיות תלוי בדעת אחרים — אמר רפאל, ובאותה שעה נצנצה בו רוח חכמה והבהיקה עור פניו — אמנם ידעת, רבי לייבצי, שיהודים כשרים מונעים עצמם מן ההניון, שבכללו גם לשון העמים; אבל הרבה יהודים שם במקומנו, שהם ובניהם כל עסקם בתורה ועבודה וחויץ מוץ אינם יודעים כלום, ואת בנותיהם הם מלמדים ספר ולשון בלא שום פסוק, מפני שאשה פטורה מן המצות, והרשות בידה למלאות כרסה למודי חול ולהג הרבה כרצונה. חויץ מתורת ישראל, שכל המלמד את בתו תורה כאלו מלמדה תפלות, ולמה זה לא תלמד אף אתה, רבי לייבצי, את בתך כתב ולשון? והרי היא היתה משמשת לך לכתיבה ולקריאת מכתבים בשעת הצורך, לשובתך ולהנאתך.

השלח III.

— לכאורה כן הוא — מגנמם לייבצי בלשונו מקמט מצחו ומחויק בפאת זקנו —
 יפה אמרת, אבל . . .

— ומה מעכב?

— אלמלי בתי היתה פנויה הסכמתי שתלך לה אצל "הכתבן" ותלמוד לה
 חכמת נשים בתוך שאר נערות בתולות. ובאמת, מה בכך? אבל עכשיו שומע אתה?
 עכשיו שהיא נשואה לא נאה הרבר . . . אשת איש בתוך בתולות קטנות! והרבר
 דומה . . . למה הוא דומה? דומה . . . לשמש בעל זקן ובעל כרס, במחילת כבודך,
 עולה לתורה, עם כל הנערים!

— אם כן יבוא המורה לביתך. הרשני, רבי לייבצי, ואלמרה אני דעת.

— אתה, רבי רפאל! אתה סוחר ונכבד מבקש להם עוני, פרנסה של מלמדות! . . .

— בחנם, רבי לייבצי! לקח טוב אתן לה ובחנם . . .

לייבצי נתרצה מיד בלבו לדבר זה, אלא מפני הנמוס עקם את שפתיו כמסרב
 לרפאל ואמר לו, שימלך באשתו. כלילה הרצה הרבר לפני יענטיל והסכימו שניהם
 לקבלו מכמה טעמים: רפאל הרי כן בית הוא ובעל בריתם, ומה בכך אם בשעה שיושב
 ומספר עם בתם, כאחד מכני משפחתם, ילמדה דרך אנב כתיבה וקריאה. דבר זה לא
 יזיק כלל ועוד יועיל לה, שתתלמד לקרוא ולהבין תחינות ותפלות ולכתוב פעמים אגרת
 בעצמה ובידה ולא בידי אחרים, וטובת הנאה זו הרי באה להם בחנם, שלא להוציא
 עליה אפילו פרוטה אחת. — ובכן התחיל רפאל להורות את הנצה ולחנכה על פי דרכו,
 ולו נאה תהלה שעשה את מלאכתו באמונה. אהובים ששו, להם היתה תקוה טובה
 ואורה, וחוננים עלו בקבלת סחורה, רבי אשר היו שטוף במומה של מסחר ומאד
 נתעלה, ולייבצי הולך ומעלה את הרבית למעלה למעלה — והימים ימי מעשה, אהבה
 אחוה ורעות!

ולמה זה נדרה שנתו של רפאל כלילה ההוא? וקול נדימה זה, שמטחו מנהמת

בחריקה משונה, מאי קא משמע לן?

אוי, עת צרה היא לרפאל!

יום משא ומתן וטלטול גדול בשוק היה אותו היום לרפאל. נתפשר עם תנרים
 הרבה ונתן להם סחורתו בהקפה כרצונם. בערב בא לביתו עיף ויגע, ועד שלא הספיק
 לסקה על חשבונותיו ולסדר לו סדר העבודה למחר, בא פרוונקא ומסר לו אגרת, וכשקרא
 בה חשכו עיניו. מגלין לו שם בלחישתה, שבית חרושת זה, בית חייו ופרנסתו, ננעים
 רעים נראו בתוכו, ואם תחיתהם יעמדו הננעים עוד מעט, יתמוטט ויפול חס ושלום. . .
 סחורה אי אפשר לשלוח לו לעת-עתה, וממון כמה שיש בידו ישלח נא לבעליו במהרה.
 השעה דוחקת מאד!

רפאל מוטל על מטחו נרעש ונפחד ומתבונן במעשיו: בית-החרושת בסכנה,
 וכשיתמוטט הלילה, הרי אוי לו ואוי לנפשו! התנרים לוקחי סחורתו, כשיראו בית-
 החרושת פושט את הרגל, בודאי לא ישנו ממנהג העולם ויפשטו אף הם את הרגל,
 שלא לפרוע חובם בזמן הקבוע להם בשטרותיהם. כלום שוטים הם, שלא ישתמשו
 בצרת אחרים לטובתם? ולצאת ידי חובתם לכל הדעות הרי יקנו בזול שטרי-חוב על
 בית-החרושת זה גופא ויפרעו לו בהם. ועוד תחבולות הרבה יש לנגד זה, תחבולות
 בדוקות ומנוסות, במועצות וערמומיות נפלאות. קריאת שמטה, או "קוממיות" בלשון העם,
 זוהי אחת ממדות הסוחרים שהחזיקו בה מימי קדם, מלבן הרמאי ועד עתה, אלא שיש

לאומרה בחכמה ובנעימה ובנוסה יפה, כבקי ורגיל . . . ולהוסיף על צרתו חפו ועשה היום עסקים במרה יתרה, כאלו נכנסה בו רוח שמות ועמד ונטל את סחורתו רובה ככלה והוליכה לים המלח. סחורתו הרי נתונה היום לתגרים, ועתה הוא נקי — אין בידו לא סחורה ולא כסף! ומה ישיב לבעליו, המבקשים ממנו מומן בשעת דחק? ילך וימכור שמרי התגרים החדשים לאחרים בשעה זו שיודע הוא, שעסקיהם של בעליו רעים ובא יום אידם? דבר זה קשה לו לעשותו, והלא הוא כאילו ילך וילססם את הבריות. ומתוך כך הוא בא להרהר בלייבצי ונודעו כל אבריו — רוב השמרות הרי קנה מידו לייבצי! ושטרות של מי? של הסוחרים הללו, שאינם בהקפה אלא כל זמן שגלגל המסחר חוזר, והם פורעים את חובם כדי לחזור ולקבל סחורה בהקפה עוד יותר. ולמה היה מרבה בעסק ולא דקדק כל כך עם הסוחרים? כדי לתת מקום ללייבצי להרויח על ידו, והכל בשביל הנצה, בשביל סגולתו האהובה הווי! עכשיו כשכיתתהרושת מתמוטט ומסחרו פוסק והתגרים יפטרו עצמם מפריעת חובם בדרכים הרבה, הידועים להם, הרי יאבד לייבצי על ידו הון רב, יתמלא עליו חמה וינעול ביתו בפניו. אוי לו מכל צד: אוי לו שקפה את פרנסתו והוא עובר ובטל מן עולם המסחר, ואוי אוי לו שקפה את הנצה. — הלב סוער, רפאל מתנודד והמטה חורקת: חיריק-חיריק-חריק! . . . ועד שהוא מיצר ורואג לעצמו ולעניניו, יצרו הטוב מתעורר בו ומיסרו ואומר לו דברי כבושין: רשע! למה עסקת לא באמונה, בתרמית ופזיזות. מניח על קרן הצבי ממונם של אחרים ומבזבז משלחם בשביל הפצ'ק, בשביל למלאות תאוות גופך ומשאלות לבך? פטפטן! להוכיח אחרים היה לך פה ולשוון, ובשם האמת והדעת והטוב והישר היית דורש תמיד ברבים. לתקן העולם רצית, ודרכי הבריות ומעשיהן לא זכו בעיניך: רבי-אשר הסרסור שקרן גדול, יעקב החנוני רמאי, ראובן הסוחר בדאי, פלוני כך ופלוגי כך וכך, וישר כאדם אין. ואתה? . . . היוסר אחרים הלא יוכיח את עצמו? עתה למה תתאונן, רשע, קבל עליך יסורים ודום! — יצרו סנקרו ואינו פוסק, רפאל מתנודד, והמטה חורקת: חיריק-חיריק-חריק! . . . הספה מן החדר השני אף היא מנהמת בקול ומועזת מוחו של רפאל, ונראה לו כאלו היא מתרעמת וקוראה עליו תגר בשביל הירשילי, השוכב עליה, למה הסיח דעתו ממנו, מן היתום העלוב הזה. הירשילי מצא חן בעיני רפאל להכירו מיד בכיאתו לביתו בראשונה. ראה רפאל לפניו עלם נחמד, עני ונר, דבא ושפל רוח, ונתמלא עליו רחמים. זה העלם הנעזב היה בא ללון הלילה בצל קורתו, והוא כשה נאלמה, אינו פותח פיו ושותק, רק עיניו מספרות את צרת נפשו, איך הוא חי חיי צער ואין לו מנוחה בעולם. מתוך פניו הצנומים וריסי עיניו, הנשואות אל רפאל, היה ניכר שמחבבו חכה יתרה, ואליו הוא נושא את נפשו. — ורפאל ראה חובה לעצמו לטפל בילד הנעלב הזה, לחנכו ולהכשירו לחיי העולם, אלא שעסקיו וחנצה אהובתו הטרידו אותו כל כך, עד שלא היה לו פנאי לעשות מה לטובת האומלל הזה. ובשנוכר בו פעמים אמר בלבו, לכשאפנה אטפל בו, ועברו הימים ושכח אותו לגמרי. עכשיו שמע בת קול יוצאת מן הספה בחדר השני ומנהמת, ונתן דעתו בהירשילי, והוא מתנודד ואומר: אוי לי מעלבוננו של זה! שה אובר זה בא לביתי מבקש חסד ורחמים והתעלמתי ממנו! ויצרו מוסיף ליסרו ואומר: אי לך איש טוב! טוב ומיטיב ובעל רחמים אתה רק בפיך, אומר הרבה ואינך עושה כלום. כן אתם כלכם פושקי שפתים, מתממים ומתהללים במדות טובות, נדיבות ורחמים. תורת חסד על לשונכם, ולבכם — לב אבן! . . .

הספה מנהמת, רפאל מתנודד, והמטה — חיריק-חיריק-חריק!

1.

„הוי כסלון ארורה, עלובה וכוזיה! יום ולילה תשוואות מלאה ומהומות רבות בתוכה: צלצל פעמונים — שרפות בעיר! צלצלי תרועה — הלולא וחיננא, חתנים וכלות מובלים לחופה! צעקה וצוחה — ננכים באו, שודדי לילה! הוי כסלון אומללה ושפלה, מגואלה וסרוחה, הלואי שלא ידעתוך!”

דברי חירוף ונידוף אלה יצאו מפי רפאל כשנתעורר בהול ומבלבל, לאחר שנתנמנם מעט, ושמע המון כלי זמר בחוץ, כנור ותוף וקול תרועה. ובאמת לא ביושר כעס רפאל על כסלון בפעם הזאת ופגע בכבודה. עד עתה הרי לא היה חושש להשרפות ולהחופות ולהגנבות שם. בשבילו היה כסלון יכולה לבעור באש עשר פעמים בלילה אחר, יצלצל לו הפעמון, יתערעש התוף ויתריעו על ננכים — והוא עשה את שלו ונרדם בשלום על משכבו. ולמה? שהורגל באלה, והקולות והצווחות והמהומות לא הבהילוהו ולא זעזעו את מוחו, חלילה. אלא מתוך שהיה היום שריו בצער ונוח להתרגו מכל דבר קל שלא כרצונו, שפך חמתו על כסלון העלובה וינאיץ אותה בועס אפו, והכסלונים יסלחו לו, שאין אדם נתפס על צערו.

קפץ רפאל וירד מעל המטה ובא ופתח את החלון בחדרו ונשקף בערו החוצה. רוח שהרית מנשבת ברפאל, מנשקת לו את לחייו ועיניו, מסלסלת בשערו ומצננת לו את ראשו ומישבת דעתו. השמים מאדימין בפאת מזרח, ורושם של צורת הלבנה מבהיק כעין כתם לבן למעלה ברקיע. אור וחושך משמשין בערבוביא, יום ולילה נפגשים, מנצחים זה עם זה ונושפים ברוחם — ובחללו של עולם כלו אומר, שהחמה קרובה, עוד מעט ונראתה בכבודה! בשורה זו מבשרים בעלי כנף רננים, המשכימים לצאת מתוך קניהם ופורחים ואומרים שירה ברום עולם, גם תופשי כנור וכלי־זמר בחוצות כסלון, המובילים מחותנים לביתם ממשחה נשואים בקול שיר ונגינת עצבים, הידועה לאנשי המקום.

הנה פוסע והולך לו בנחת יהודי כחוש דל ומדולדל, אחד מאותם מיני יהודאין, היושבים צפופים, עשרה בבית דירה אחת שם באחד המכוואות הצרים והמטונפים: דלים ואביונים, שפלים ומרוכאים, שענן כבד של מרה שהורה שורה עליהם, והם זוחלים ומתיראים לשאת ראשם. עתה הוא הולך לו קוממויות ועליו בגדי שבת ונעלים ופוזמקאות ברגליו, ראשו זקוף, ידיו תחת לבגדו העליון נתונות על אחוריו, דעתו זחה עליו ורצונו שיחלקו לו כבוד. החליל מכה לפניו וכל בעלי השיר מנצחים על כליהם ומריעים לו בזמירות. נערים קטנים, יחפים ושולי כתנתם יוצאים להם לאחוריהם מתוך המכנסים, רצים בראש, ויהודיה בעטיפה של שבת, סינורה מופשל למעלה ונתון לתוך הגורתה, וכנפי המטפחת בראשה מתבדרות ומרחפות באויר, מרקדת לעצמה צוהלה ושמחה. — פנו מקום! הנה כן מובילים לביתו בשמחה ובשירים, בתוף ובכנור, דרך רחובות העיר וראש חוצות, קבצן אחד עם אשתו, שני מחותנים נאים: — התעוררי התעוררי כסלון, יקיצו כלם משנתם וידעו! . . .

רפאל משתומם על המראה, מנענע בכתפיו ומעקם חוטמו, לומר שאין דעתו נוחה מכל השמחה הזו. בשבילו לא היה העולם חסר כלום אלמלי היו המחותנים האלה מהלכים לביתם בחשאי ולא בפומבי, בלא זמר וצלצלי תרועה. הוא הופך פניו מהם, עיניו משוטטות ברחובה של עיר, וכסלון לפניו בניוולה, במראה הבוקר, הכיבים ומי השופכין, שנשפכו בחוץ בערב, נותנים ריח, לפני פתחי הבתים, שחלונותיהם סתומים

ברלתות מכווץ, תלים תלים של זבלים ועצמות ופרורים ממיני מזונות מעופשים ופסולים. אלו החזירים, העשירים שנכבהמות, שפרנסתם מצויה להם בכל מקום, בריוח ולא בצמצום. אוכלים מן המוכן לפנייהם ומכרסמים בנהימה גרונית משונה מרוב עונג. שם כלבים נודדים, כלבים עניים ונעובים, מחוסרי פרנסה ורעבים, בהם חגרים וסומים, דווים וסחופים, שרועים וקלוטים, עוברים אצל כל פנה ומבקשים לחם. ואתא כלבא עניא ונשך לחזירא ומהפך עמו בחירה, והיה קול נביחה וחריקה גדולה, ולקולם נחפזים וכאים עוד שבעה נבחים ומתקוטטים ונצים על עצם אחת. גם עורבים, בני בליעל אלה, רמאים וננכים מפורסמים, מרקדים שם ומרקרים ומשחרים לטרף. ועורב אחד מתננב ועולה על גב חזיר, פושט גרונו ועומד ומתבונן לו בעינא פקיא איך הוא נובר באשפה, וכיון שחפר ומצא, מיד יורד מעליו ונופל על המציאה והושף ופורח עם ציד בפיו. הפרות, הלנות בחויץ תחת כפת הרקיע, מהן עדיין רבוצות ומעלות גרה, ומהן עומדות על רגליהן ומתמתחות בפשוט הראש והזנב, ומהן מתחככות בכתלים, מטיילות ברחוב ומריחות ולוחכות מה שנודמן להן בדרך. הפרות בכלל מתונות הן ובעלות דרך ארץ, לא כן העוים, שדעתן קלה ורגליהן קלות. משמשניות הן ויצאניות ומתהוללות בחוצות. הללו ממקום קרוש באות, מעורת נשים שם. פורצות גדר וקופצות לתוך ננות, והללו מפססות ועולות על גנות ורצות ונועות בקול, ושם שיער אל רעהו יקרא, שניהם עומדים וקופים על שתי רגליהם האחרונות. מכשבים בוננם ומרכינים ראשם ומשתערים ומתנחלים זה עם זה בקרניהם.

השוק הזה של כסלון בכוקר עם כל בהמותיו, בהמות גסות ורקות, ההולכות על ארבע, ועם כל דרכיהן, והתחרות והערמומיות בבקשת מזונותן — הראה לו לרפאל מעין דוגמתו של שוק החיים, ההולכים על שתיים, סחרם ואתננם, שנאתם וקנאתם ושקר תרמיתם, והוא עומד עצוב ושקוע בהרהורי לבו, ומיני בעלי חיים משונים משאילים זה לזה צרותיהם, מתבלבלים ועוברים לפניו בערבוביא.

קול נקישה בחדר השני מוועז את רפאל והוא מתעורר ונזכר בהירשילי, מתמלא עליו רחמים ואומר בלבו:

— קול זה ודאי מתוך שינה הוא . . . כל הלילה התחפך על משכבו ותדר שנתו מעיניו. שמא חולה הוא? או שמא מולד רואה, שהחסות בצלי מחסה כוב הוא, מי יודע אנה אני בא. והוא יאבד מקום לינה זה . . . עלוב אתה, ילד מסכן, אם כל הצלחתך תלויה בספה מדולדלה זו! כל הבריות מחזמר אחד קורצו — וכמה משונות הן במשאלותיהן לצורך קיומן וטובת הנאתן. יש שנים פלטין גדול צר לו, ויש שדי לו מקום צר להניח ראשו. אילן אחד ועלים אחדים, הללו נוצצין עליו ומרטיבין והללו נובלין ונופלים, מורדפים ומטולטלים . . . אוי, יתום נעוב, אוי נער נודד ואומלל! . . . ועד שרפאל עומד ומהרהר נשמע לו עוד הפעם קול נקישה חזקה, כחלון שנפתח פתאם בכה, וקול הירשילי עולה מיד באזניו קורא וצועק בנשימה אחת:

— זו היא, היא!

כשבא רפאל בתול ומבוהל לתוך החדר השני כבר קפץ הירשילי החוצה דרך החלון הפתוח, והוא רואה אותו רודף בחויץ אחרי המתחנים ומתעלם אתם באחד הרחובות. (עוד יבוא.)

אח רחוק.

(היגריך הינה למלאת מאת שנה להולדתו).

מאת ד"ר ש. ברנפלד.

(סוף).

ג.*

בימי עלומיו הלך הינה אחרי התהו ובלה רוב עתותיו בחיים מטרודים. מבלי תת דין וחשבון לעצמו, מה יהא בסופו. הן אמנם חש בנפשו, כי ימלא את פקודתו באופן מאד נעלה, בתור פייטן נפלא נותן אמרי שפר, וגם דור נולד יתנה את יקר ערכו ותפארת גדולתו. בכ"ז לא הסתפק הינה מעולם בשבח זה, ותמיד חשב מחשבות, להציב לו מעמד איתן בחיים. ההכרה הזאת באה לו בזמן קדום, אלא שחסרה לו השקידה הראויה, למען הגיע אל מטרה כזו. לא לחנם היה הפייטן סוחר, כי באמת ידע בצורת מטבע ותמיד הרבה מחשבות להרבות הכנסותיו, כסוחר מומחה ורגיל. הוא ידע, כי הפואזיאה היא "בת השמים", אבל לא תשביע את הפייטן לחם ולא תמלא את הנפש הרעבה. כן לא נעלם ממנו, כי נרבת דודו הנביר היא משענת קנה רציף, וככלל לא מצא קורת רוח בה, בידעו כי המתנה הזאת תשפילחו במצבו המוסרי עד מטה. אבל כל זמן שפתח דודו את ידו והעניק לו במדה מרובה, אם כי התקצף והתרעם, לא הרבה הפייטן לחשוב בדבר; ורק לעת קפיץ שלמה הינה את ידו מבן אחיו, או הרגיש הפייטן את השפלת כבודו בהיותו צפוי אל שלחן אחרים ובאכלו נהמא דכסופא כזה. אז אמר — רגע באפו — לותר על המתנה הזאת ולבקש לו לחמו בכבוד ולהיות נהנה מיגיע כפו. אבל במה אמר הפייטן לפרנס את נפשו? הוא גמר את למודיו בתור אדבוקט בקושי גדול, וידע בנפשו, כי יחסר לו הכשרון לעבודה זו. עם כל זה רעה רוח ורדף קרים. למען יוכל להשתמש בכתר האדבוקטורא המיר דתו, אם כי ידע כי לא תגיע לו הנאה ממשית ממעשהו זה. אחר כן הרגיש עיץ חרטה בלבו — בזה נאמין לו — והתנצל לפני רעו: "אלמלא נתנה במלכות פרוסיא הרשות לגנוב כפות כסף, כי אז הייתי נשאר ביהדותי". לעצמו רשם בתור התנצלות את הדברים האלה: "הסבה להמרת דתי היתה בנידת הזכסים בנפוליון (כלומר מה שהתחברו הזכסים בסוף אל אויבי הנביר הקורסיקני ולכן נצחו הם והחזירו את עטרת נרמניא לישנה, באופן כי לוקחו הזכויות המדיניות מכני ישראל), או חוסר דעתו, כי נעלמה ממנו גבורת ארץ רוסיא וכי שם תהיה תבוסתו. בקצרה:

הוא תלה הקלקלה בסבות שונות ובתהפוכות הזמן, אשר הביאוהו לידי כך, בעת שלא יכול לעמוד בנסיון.

יש סופרים הקוראים את הדברים האלה בהתפעלות גדולה ומאמינים לדברי הפייטן, כי באמת עזב דת אבותיו, יען „לא נתנה הרשות לנגוב כפות כסף“, ויען חסר לו „לחם חוקי“. ואמנם הרבה נלחם עם נפשו, טרם עשה את הצעד הזה, עכ"ו היה תחלתו באונס וסופו ברצון; מעוטו מפני ההכרח ורובו מפני קלות דעתו. בעת ההיא יצא לו כבר שם בגרמניא בתור פייטן ומליץ להפליא. פיוטיו ומאמריו אשר פרסם בכה"ע שונים הרעישו את הלבבות על ידי סגנונם הנחמד ונואמם הנעים. בני הנעורים התענגו עליהם ומצאו בהם חזות הכל; הפייטן החדש היה משאת נפשם וחמדת לבבם. ופייטן כזה יתיחס על דת ישראל? ההוא יהיה בן לעם בזוי ושמוי כל הימים? הוא ראה את עולמו בחייו בתור פייטן נפלא, ושמו יהיה לברכה גם אחרי מותו; אבל כל זמן שיהיה יהודי — חשב בנפשו — לא יקובל בחברת מרום עם הארץ. החכמה היהודית לא הפיקה ממנו רצון, כי ידע את מומיה וחסרונותיה. הפייטן נשא את נפשו להתקבל בין האצילים והאפרתים, ולתכלית זו נתק את הקשר שבינו ובין מולדתו. מדת המוסר שבו אמנם הגידה לו, כי יעשה דבר מכוער; אבל מעולם לא התנכרה המדה הזאת בלבו, באופן שתנחהו בדרך ישרה ותהיה נר לנתיבתו. עד ימי זקנתו היה רגיל להתבייש במקור מולדתו, כאשר נדע משיחות רעיו ומכיריו. ורק כאשר ארכה מחלתו וכבר ידע, כי המטה אשר עלה עליה לא ירד ממנו, שב אל אלהי אבותיו ואל גזע מולדתו.

הינה עזב את דתו בחשאי, ובאדם שמתבייש בחטאו הודיע זה לרעיו בדרך רמו. את תקותו להיות אדוקט, עזב חיש מהרה וגם לא נסה את כחו בזה, אבל זמן מה נשא את נפשו אל התחלת, להתקבל בתור פרופיסור באחד בתי מדרש החכמה בפרוסיא. הדבר הזה אין בו אלא חדושו, כי ממנו נלמד לרעת, עד כמה טעה הפייטן בכל מעשיו ורמה את נפשו, מה חשב הינה להורות באוניברסיטת? הוא לא השתלם בשום מקצוע מדעי, ידיעותיו בהסטוריא ובפלוסופיא היו שטחיות מאד ומקוטעות. אמנם התפאר בקלות דעתו, כי בא עד חקר הפלוסופיא החדשה בגרמניא, כי ירד לעומק השטה הפלוסופית של הארי שבחבורה עמנואל קנט וכי הכין את רמזי היגל; אבל הלא נדע את מאמרי הפייטן במקצוע זה: הם רק מאמרי מליצה ושיחות חולין. המאמרים האלה נאותים לסופר בעל כשרון בינוני הכותב מאמרים בעתונים, דברים שטחיים, כדי לברר את לב הקוראים. ובצדק התרעם עליו הפייטן ברטולד אוורכך, על כי בנה במאמריו אלה אב למין סופרים ידועים, הכותבים על כל דבר מדעי בלי הבנה עמוקה. הינה התהלל במתת שקר, כי הצליח בידו „להוציא את סודות הפלוסופיא החוצה“. אף כי ירגזו עליו בגלל זה כל המומחים, ואמנם התרעמו החכמים המומחים על מאמרי הינה, אבל סבת קצפם הייתה, כי רע היה כעניניהם המעשה, איך בא זה לבית המדרש בלי חרוש, לפטפט בענינים עמוקים כאלה, כאלו היו מלי בדכיותא שהכל דשים בהם.

אבל זאת היתה דרכו של הפייטן תמיד, לצייר לו את החיים באופן אחר, מאשר הם באמת. הינה רמה את נפשו — בזאת נאמין להתנצלותו — וחשב, כי באמת יש בו הכשרון, להעמיק חקר ולהורות ברבים, אלא כי „יהדותו“ תעמוד לו לשטנה בדרכו. לכן עזב את דת אבותיו מבלי להניע לחצי תאותו. את זה ראה תיכף ואו התמרמר על כל באי עולם ורמה את נפשו בתנואה אחרת, כי רק בעבור זה ימנעוהו מכבוד, יען כי הטיף לחירות דתית והתראה כנושא כליו של וולטיר. עד מהרה נעשה בלבו הספק לודאי,

ובדמיונו היה כבר „לאדם מרדף על צוארו“ בגלל דעותיו החפשיות, לאיש מוסר עצמו על „קרוש השם“. ברוח דמיונו יצר לו אויבים ומקנאים „הולכי חשכה ושונאי הדעת“, אשר אמרו לבלעקו חיים, והוא — „נושא הגל החרות“ — ישא ויסבול באומץ לב. בזמן שהיה „מרדף על צוארו“ בלה הפייטן עתותיו בחברת עליוני גאווה וגם שחה לרויה מכוס האהבה. במינכן ארץ לחברה עם אנשים פחותי הערך, אשר אין מוסר וצניעות בכל מומתם. שונאים ומקנאים לא היו לו. זולת אלה אשר התגרה בהם הפייטן ופגע בכבודם על ידי הדוריו השנונים. אבל בכלל התענגו רבים וכן שלמים על פיוטיו ומאמריו הנמלצים. על פי הרוב שמחו על רוח פסקנית שכדבריו. כי בעת ההיא קפאו החיים הלאומיים של עם גרמניא; ענגת המרה השחורה שכנה על כל גרי המדינה הזאת; בכל הפנות השלך הם ואין דובר דבר להעיר את הנרדמים ולהפיה רוח חיים בעצמות היבשות. בראשית שנות העשרים למאה הנוכחית פסקה כבר השפעת הרומנטיקה בגרמניא והספרות עמדה על מדרגה שפלה ופחותה מאד. העם חש „ריקנות“ נוראה ברוחו, עד שקם הפייטן הינה, לחדש את נעורי הפיוט הלאומי בנועם וזמרו. גם מאמריו אשר כתב היו לנס על ידי סגנונם המבריק וצחות לשונם. השר מיטרניך, אשר על פיו נחתכו עניני המדינות באירופא, התענג תמיד על פיוטי הינה ובהם מצא עונג לנפשו. ההוא ירדוף את נעים ומירות גרמניא?

ואולם ארכו הימים ואברה תקוה להפייטן למצא איזו התמנות מדינית; אז התנשא הינה לראש לכת הדימוקרטים בגרמניא ובאירופא כלה והחל לנבא בשם השיטה המדינית הזאת. הוא ברא לו בדמיונו ציור חדש, כאלו מרחם הוקדש להיות לוחם מלחמת הדעת וההשכלה. להאיר נתיב לבאי עולם ולגרש את ענני החשכה והבערות. הדעות לא היו מבוררות כל צרכן בימים ההם. יש „הנרדפים“ בגרמניא, אשר מעולם לא יצאו מחוג המוסר והרת על פי הנבול אשר נבלו הראשונים, אלא שהתרעמו על המצב המדיני של עמי גרמניא, כי נקרעו לקרעים וחסרה להם האחדות המדינית, משאת נפש הפטריוטים בימים ההם; ויש אשר אמרו לשנות את סדרי הממשלה, להרבות את זכויות העם, להנהיג את החקים והמשפטים הצדיקים של מדינת צרפת. רבים משלמי הדעת בגרמניא התאבלו. על כי נגדעה קרן נפוליון ואח כסאו מגרו לארץ. עוד לא עברו שנים רבות מעת אשר הסירו שבטי גרמניא את עולו הקשה מעל צוארם וכבר חשו רבים, כי יחד עם ממשלתו פסקה גם ממשלת החירות והצדק. קורות המהפכה שהיתה בצרפת בסוף שנות המאה הי"ח יומי ממשלת נפוליון נודעו אז רק באמצעות השקפה משובשת. את נפוליון כבדו גם רוב הדמוקרטים בתור „אדם עילאה“, „חובב מין האנושי“ וחפץ בהצלחתו, כי כן תאר את עצמו בדבריו האחרונים אשר כתב לפני מותו. בחצוצרה זו חקע והריע גם הינריך הינה. ספרו הקטן הנקוב בשם „רעיונות או ספר הגדול“ [כלומר נפוליון הגבור והנערץ] אינו אלא אפותיאווה של נפוליון, וגם הסגנון לא ימצא כעת חן בעיני כל בעל טעם נכון. עם כל זה קראו אז את „החיווין“ הזה בחבה יתרה והתענגו עליו. מעשיהם המקולקלים של מושלי גרמניא בימים ההם השכיחו בזמן קצר את עריצותו של נפוליון, באופן כי גדל כבודו בעיני הדמוקרטים.

והנה אין ספק בדבר, כי דעותיו החפשיות של הינה לא באו מלבו. יודעים אנו, כי בהיותו במינכן רמו לרעו שינק, כי אם אפשר לו לדבר עליו טובות לפני המלך, יבלע לו בחשאי, כי אין הפייטן תוכו כברו, וכי „חירותו“ אינה אלא מן השפה ולחין. הוא היה לדמוקרט רק למען תפוש את העם בלבו ולהעיר את אוני הקוראים לדבריו.

השקר הזה לא היו לו רגלים כרבות הימים, אבל בגללו קרו את הפייטן רעות רבות וצרות, כי אחרי כן באו המעשים וטפחו על פניו. הוא התפאר ימים רבים במה שאין בו, כי הקריב נפשו על מזבח אהבת העם, כי בשביל זה הוכרח "ללכת בגולה" ולאכול שם "לחם עוני". כל זה היה רק מיטב השיר, ולהתנצלות הפייטן נאמר, כי הוציא מלים מפיו "לתפארת המליצה" ונפשו כל ידעה מה.

באמת לא הלך הינה בגולה, בדברתו, יען כי "נכתם עוננו" בתור לוחם מלחמת החירות המדינית, כי אם יען נזכה בשנת 1831, כי אין לו דבר עוד בארץ מולדתו. אמנם היה כבודו גדול עוד בעיני יחודי סגולה, אשר היה להם חך טועם נועם המליצה, אבל נפש רוב העם הגרמני נקעה כבר ממנו, מלבד כי בכלל לא היה הומן שהוא מסוגל לפיוט ולזמר, כי העם היה שקוע ברובו בעניינים מדיניים שעמדו אז על הפרק. הפייטן הינה אחר עת בואו; אלו היה חי בסוף שנות המאה הי"ח, היה קולו הולך בכל מדינות גרמניא, יען כי אז חסרו חיים מדיניים בממלכה ההיא, ושיחות חולין של פייטנים היו נכבדות מאד בעיני העם. אז בלי ספק היה עושה רושם בכל זמר ופיוט שיצא מעטו, ככל הלצה שיצאה מפיו. כזה הלא נפל בחלקו של הפייטן בשנות העשרים למאה הנוכחית, בעת קפא העם על שמריו. עכשיו, אחרי המרידה מירח יולי שנת 1830, אשר מגרה לארץ את כסא הבורבונים בצרפת, התעורר עם גרמניא לחיים מדיניים, וקול הפייטן נבלע במשק החיים האלה. אז פרסם בירנה את מכתבו הנודעים מפרושי, אשר היו כקול רעם בגלגל והרעישו את הלבבות באופן מבהיל מאד. בקראנו כיום את המכתבים האלה הן נמצא בהם המון דעות מדיניות שאין להן שחר, השקפות מוטעות ומשובשות שאין להן מקום בעולם המציאות. בירנה לא העמיק חקר בעניינים האלה, כי בכלל לא הרבה לחשוב, אלא רתב כפי העולה על רוחו בכל פעם. עם כל זה היו דבריו אז הר קול הטובים והמשובחים בעם גרמניא, אשר שאפו לחירות מדינית ולאחרות לאומית. כל מה שכתב המליץ הנפלא הזה בסגנונו הנודע כתב "בדם לבבו ובלשד חיתו", דברים היוצאים מלב טהור בוער באש לאהבת עמו ולאהבת המין האנושי. בירנה התרומם עד להשקפה קוסמופוליטית נעלה ונשגבה מאד, ועם כל זה לא העיבה ההשקפה הקוסמופוליטית הזאת את אהבתו לעם מולדתו הגרמנים. הוא היה קוסמופוליט ולאומי כאחד. ובו נראה כי אפשר לאחד בלבנו את אהבת המין האנושי בכלל עם אהבת עמנו בפרט. מכתבי בירנה מפרושי העירו בלב הקוראים תשוקות ושאישות חזקות. ולקול הרעם הזה נחבא קול הפייטן הינה, אשר שקל דבריו במאזנים וישב על כל הלצה או מכתם זמן מרובה. טרם הוציא דבר מתוקן מעטו. הינה לא היה מטבעו פובליציסט הכותב בחום לבו ובהתפעלות נפשו לעת הצורך; את מליצותיו תאר בשרד כאומנות נפלאה, אבל גם בשקידה גדולה, כתב ומחק ושנה, עד כי יצא מידו ציור נחמד, הלצה יפה, מליצה נאה. הכזה יהיה פובליציסט בעת סערות מלחמה?

נוסף לזה חסרה לחינה גם ההתפעלות. הוא לא עלה על רעו בירנה בידעות שמושיות, אבל שכלו היה יותר מבריק וחודר לעומק העניינים. בירנה היה — בכל אוחכי המין האנושי וההפצים, לתקן עולם" — אופטימיסט. הוא האמין בכל לבו, כי בטוב העולם נדון; כי הוא טוב וישר בטבעו ולב האדם הונה רק צדק ומשפט; כי רק חנוך רע ומנהגים רעים בעוכריו, וכשיבוטלו המנהגים הרעים האלה ישוב העם לתומתו כבן שנה בלי חטא. בירנה היה תלמידו של רוסו ואהב את "העם", את הספרות היותר פחותות שבו; באחרית ימיו היה לדימוקרט במלא מובן המלה. לא כן הינה. הוא היה

בטבעו פסימיטי. את העם כבד רק להנאתו ואת הדימוקרטים שנא תכלית שנאה. הוא לא עשה חונף באמרו, כי אין נפשו לממשלת העם וכי בכל לבו ונפשו הוא ירא אלהים ומלך. הוא היה "כופר בעיקר" כל זמן שהיה זה מנהג האצילים ובני מרום עם הארץ; אבל מיום שהחלו המון בני אדם להחזיק במדה זו שב הפייטן להאמין באלהים בכל לבו. באמת האמין הינה תמיד במציאות עצם נעלה מנהיג העולם; אלא שבקלות דעתו נתן את נפשו בימי עלומיו בתור "כופר בעיקר", למען התפאר בזה ולמען הכעים את לב המאמינים.

הינה לא הלך לפריש לנוח בצל "אילן החופש" אשר שם. הוא ידע ע"פ סקירה אינסטינקטיווית את טבע החירות המדינית. מומיה וחסרונותיה. אבל הוא אמר להנות מפרי עין החיים בעיר העליזה כאות נפשו באין מפריע. בכירת צרפת היה במקום שאין מכירים אותו; שם לא היה צפוי אלי דברת הנשים הכבודות "פיפר ושניפר", אשר "פיהן היה כמגורה" לחבל את "שמו הטוב". בפריש עשה מה שלבו חפץ. ובאמת ספר לנו הפייטן בעצמו מה היתה תכלית מגוריו שם, כי "השתלם ברבור השפה הצרפתית" בחברת בנות החן המשוטטות בחוצות ובשוקים. . . אין אנו באים אמנם כחשבון עם הפייטן על מעשיו הפרטים. אבל למורת רוחנו נראה, כי בכיאתו לפריש פסקה לזמן מרובה השפעתו הפיזית. וגם כאשר נודגה לו בת השיר אחר כן לא היתה עוד חמורה ונעימה כבימי נעוריו הפייטן. פיזטים נחמדים ונעלים כאלה, אשר שר הינה בימי עלומיו, לא הוסיף לכתוב עוד.

הינה נרמה בעת ההיא אל הפייטן העברי וליג, אשר לעת רעה ועצבון שנפלה עליו נאנח מרה: "על מה אדברה ואעידה ואשא חיוני? הנה כל חלומותי היו לדברים בטלים וכל משאות נפשי למשאות שוא ומדוחים". גם הינה בעת שהשתקע בפריש פסק זמר מפיו, כי חלומות ימי נעוריו עברו ואינם. הפייטן נהפך אז ל"כותב מאמרים". הוא כתב מפריש מאמרי בקרת על דבר מלאכת הציור בצרפת, אשר אמנם גדלה או למעלה והגיעה אל שלמות נפלאה, אשר לא שעררה הראשונים. הינה היה הראשון בין הסופרים הגרמנים אשר עמד על ההשתלמות הזאת וכתב עליה בעתונו של קוטסה באוגסבורג. מלבד זה החל לכתוב "מאמרי חכמה" בעתון צרפתי אחד, אשר נוסד אז למדע ולספרות. דוגמת העתון הנודע *Revue des deux Mondes* (העתון הזה נולד אחר כן, כאשר נאסף הראשון אל עמו). הינה כתב מאמריו הנודעים על דבר הספרות והפלוסופיא החדשה בגרמניא. אמנם לא ידע לכתוב בשפת צרפת, וגם לדבר בה כהונן כמעט שלא עלה בידו כל ימי חייו, אבל מאמריו נעתקו ללשון צרפת על ידי מעתיק מהיר, ובהיות כי נתפרסם אז שם הינה בתור אחד הסופרים המצויינים בגרמניא, פנה אליו המריל בבקשה לכתוב בעתונו את המאמרים האלה, "לפקוח את עיני הקוראים הצרפתים" על התנועה הספרותית החדשה אשר בגרמניא. ובאמת, אם כי שטחיים הם המאמרים האלה ואין בהם שום תמצית מודעית, היו עם כל זה הראשונים בספרות העתונית של צרפת, אשר נתנו להקוראים הצרפתים לכל הפחות מושג כל שהוא מהחיים הרוחניים של הגרמנים.

על דבר ערכם "המדעי" של מאמריו הינה לתולדות התפתחות הפלוסופיא בגרמניא דברתי כבר, ואולם גם במקצוע השני, כמאמריו לתולדות הספרות החדשה (אשר אמנם בדבר זה היה רגיל ועסוק יותר, גם לא היה צריך בו לחקירה עמוקה), לא הראה הפייטן כשרון רב. גם מאמריו אלה נכתבו בסגנון הורגליסטים המסתפקים בשטחות הדברים;

זולת זה ערכב בהם דברי הכאי ונס דברי כוז ושטנה נגד גדולים וטובים. למשל, בדברו על אודות המליך הנודע אוגוסט ווילהלם שליגיל (אשר היה הינה תלמידו בשכבר הימים) הרבה בדברי קנטור, אשר כמוהם לא נשמעו עוד בפולמוס של סופרים. כי לא רק על פעולתו הספרותית הוציא משפט קשה, וגם לא רק על עסקיו הפרטיים וכבודו בתור אדם השמיע לענו ומהתלותיו, אלא גם דברים, "שבינו לכינה" של הסופר הוא הוציא הינה החוצה, למען השפיל את כבוד שליגיל עד הדיושא התחתונה. הפייטן הודיע ברבים, כי כשנשא אוגוסט ווילהלם שליגיל אשה לא היה בו "כח גברא"! מוכרחים אנו לטפל בנקלה הזאת, למען הוכיח, כי אמנם לא לחנם התרחקו מן הפייטן רבים מבעלי הנמוס ואנשי צורה מנעוהו מכבוד. לא רק השנאה לכני ישראל נרמה בדבר; כי אם גם מדותיו המגוננות של הינה, אשר בכמה מהן עבר כל גבול. בכלל היה קשה מאד להתוכח עמו, כי לפני קצפו וזעמו מי יעמוד? אוגוסט ווילהלם שליגיל כתב מכתם קטן נגד שירי הינה (אבל לא נגד הפייטן בעצמו), באמרו עליהם, כי הם ליצנות והוללות. על זה חרה אף הינה וכתב נגד מורו מלפנים דברים קשים כנידים, כאשר עולל (שנים אחדות קודם לכן) בעפר קרן הפייטן פלטן. גם במאמריו בכה"ע עפר בעפר לעומת שליגיל ורדפו כל ימיו בעברה וזעם.

הנה כן נראה את כשרונו הגדול של הינה מתפתח באופן בלתי מרוצה. עם כל זה לא כבה "נר אלהים" אשר בלבו. אמנם רוב שיריו אשר כתב אז חבר לכבוד נערות ידועות בפריש, אבל פעם בפעם, ננוח עליו הרוח, פייט גם שירים יקרים מאד. בשנות הארבעים למאה הנוכחית החל הפייטן להתקרב מחדש אל היהדות. אז נודעו ונתפרסמו כמה ספרים מעיילם בחכמת ישראל, וביחוד עשה אז ר' מיכאל זכס רושם בהעמקתו הנעימות, בהלבישו את הפיוטים היקרים ילידי ימי הבינים לבוש חדש. הינה נתפעל מאד ע"י השירים האלה ואז כתב את פיוטו לכבוד ר' יהודה הלוי. למורת רוחנו נראה, כי גברה בו מדת ההתול, באופן שאי אפשר היה לו להמנע מכמה התולים בלתי נאותים גם בפיוט הזה, אשר כלו אומר כבוד לעמנו. בכלל עברה אז תקופת הליריקה להינה, אשר השקיע עצמו ראשו ורובו בהסמירא. הן ראינו כחו הגדול במקצוע זה גם בראשית מפעליו הספרותיים; אבל אז ידע לערבב את שני המינים האלה בטוב טעם ודעת, באופן אשר קורטוב של סמירא היה שופך רוח חן ויופי על שירי הליריקה. באחרית ימיו גברה עליו הסמירה במדה מרובה, עד כי קשה היה לו להזהר ממנה גם בשירים נשגבים כאלה אשר פייט לכבוד היהדות.

לעומת זה הראה כחו הגדול והנפלא במקצוע זה על ידי שירים נפלאים: הם הנקובים בשם "Atta Troll" ובשם "Deutschland, ein Wintermärchen". ביחוד בזה האחרון העמיד לו הפייטן מצבת זכרון לכבוד ולתפארת. בשיר הספורי הזה (כנודע, ספור מסעו מפריש להמבורג) נמצא השקפה נעלה עם יפי הפיוט כאחד. הן אמנם לא נסבים להינה בכל שיתותיו שם, בפריטות לא תישר בעינינו דעתו על דבר הרגש הדתי, אשר ידבר עליו הפייטן בקלות ראש. אבל על כל אמריו חופף הדר הסמירא ורוח חן שפוכה על כל חרוזיו. הינה הראה אז כשרונו הפיוטי במקצוע חדש: בשירים מדיניים, כלומר, שירים אשר נושאתם הם ענינים העומדים על הפרק בחיים המדיניים. בשיריו אלה הפליא לעשות על ידי עקיצותיו החרות והשגונות ומהתלותיו הנמרצות, אשר ירדו חדריו בטן. עם כל זה לא הפיק הינה רצון בפיוטיו אלה מכת הרימקורטים, אם כי היו דבריו ערוכים נגד הגדולים אשר בארץ. כל איש ראה, כי תחסר להפייטן ההתפעלות

הטבעית לרעותיו אלה, יען כי העיקר היה לו ללגלג בוולתו ולחמוד לו לצון. פיוטיו אלה הם מעשי ידי אמן ולוקחים לבנו בימים והדרם, אבל אינם דברים היוצאים מן הלב.

באחד הימים משנת 1847 שב הינה לביתו חולה וכואב. מחלה עזה, אשר עוד ימים רבים קודם לזה שמה בו אותותיה, תקפתהו בעצמת מכאוביה, ומני אז ידע הפייטן, כי המטה אשר שכב עליה לא ירד עוד ממנה. השנים האחרונות שרם נפל למשכב בלה ברנזה ובעצבון. בסכת המלשינות של הסופר הנודע מינציל גזרה ממשלת גרמניא כליה על ספרי הינה (אשר כללה אותם עם ספרי כל "הצעירים" מחריבי קרתא) ועל ידי זה היה לו הפסד מרובה בהכנסותיו. גם בלערי זה באו עליו רעות רבות וצרות. כנודע השקה נפש הפייטן בסוף שנות השלשים בעלמה צרפתית אחת (מטילדה), אשר יפיה לקח את לבו. הנערה הזאת היתה מבנות חשוכים ולא ידעה עד מה מהגות לב הפייטן ומהלך נפשו. מ"גשוואין" אלה היו כמה תוצאות לרעה גם על כשרונו הפיוטי. בסוף שנת 1844 נאסף דודו שלמה הינה אל עמו, ומעובונו הניח על פי צוואתו רק הסכום שמונת אלפים מרק לבן אחיו הינריך הינה, ואולם בדבר כסף חוקו אשר היה רגיל לתת לו מדי שנה בשנה (סך ארבעת אלפים ושמונה מאות פראנק) לא צוה כלום. ויורש הנביר (כנו יחידו קרל) הודיע תיכף להפייטן, כי לא יוסיף תת לו אפילו פרוטה אחת. הינה היה אז עמוס בחובות. כי גם במסחר הכירוה שלח ידו והפסיד הרבה, מלבד פורנותו הגדולה, אשר היה רגיל בה, וגם אשתו לא חשכה מאומה מחפץ לכה. במצב כזה היו עיני הפייטן צופיות אל הכסף הנבזה, אשר מנע ממנו בן דודו, כי הלא בצר לו שלח ידו גם בעסק יותר פחות, בקחתו מדי שנה בשנה (עד שנת 1848) תמיכת כסף מקופת הממשלה בצרפת. רק כאשר פרצה המרידה ביום כ"ד פיברואר שנת 1848 ותמגר לארץ את כסא לואי-פיליפ, נודע הדבר הזה ברבים, ושונאי הפייטן העלילו עליו, כי לקח שכר "לא יחריץ", למען לא יכתוב בגנותו של המלך. נראים דברי התנצלותו של הינה, כי רק מתנת חנם נתנה לו ממשלת צרפת והסד של אמת גמלה אתו. עם כל זה אין לבחש, כי הדבר הזה לא יתן כבוד להפייטן. — ימים רבים עשה הינריך הינה מלחמה בכן דודו, יען לפי דעתו התחייב זה לתת לו כסף חוקו כאשר היה רגיל לקבל בעוד דודו חי. אבל בראותו, כי עומד קרל הינה בדעתו ולא יקבל עליו "חוב" כזה, ראה הפייטן את נפשו ברעה. להתרפס לפני העשיר ולדבר עמו תחנונים כרש. אז התפייס קרל ונרב לבו אותו לתמוך בידי הינריך הינה כמלפנים. אך בתנאי, כי יקבל עליו הפייטן, לבלי לפגוע אף על ידי דבור קל בכבוד משפחת הינה. הפייטן מלא הכטחתו זאת, כי איים עליו בן דודו, כי לא יחונן את אלמנתו אחרי מותו, אם לא ישמור מוצא שפתו; אבל בלבד נטר לבני משפחתו איבה עד יום מותו. בשכבו על ערש דוי, קבור חיים" ימים רבים, זכר תמיד את אשר עשו לו קרל הינה ויתר בני משפחתו וחרק עליהם שניו.

ועל מטתו כחליו היתה רוח אחרת עם הפייטן וכמעט שנהפך לאיש אחר. הוא ספר בעצמו ב"דווי", איזה רוח עבר עליו בסוף ימיו לשוב מדרכו, אשר הולגל בה עד העת ההיא, ולבחר בדרך אחרת. הינה לא עזב את התוליו עד יומו האחרון, וגם ע"ד "חזירתו בתשובה" לא ספר לנו דברים כהויתם, כי אם כמהתלות אשר חזה על עצמו ועל בשרו. עם כל זה אין לבחש, כי בעצם הדבר נתן לנו ציור נאמן מ"המהפכה" שהיתה ברוחו. אחרי אשר נברה עליו מחלתו ודכאה לארץ חיתו, אז סרו ממנו רוב מדותיו

המגוננות, אשר העיבו את יקרת רוחו, ולנפשו העדינה היתה עדנה אחרי כלותה. על משכבו כלילות עמל זכר את ימי נעוריו, את אהבתו לעמו ולדתו, ואז נוכח כי דרף קדים והלך אחרי ההבל והתהו בימי טובתו ואשרו.

אלו היה הפייטן מעמיק בחקר היהדות בימי שלותו, כי אז היתה לו שעת הכשר, לפאר מעכשיו את דת מולדתו באמרי חכמה, להראות את תועלתה והשפעתה על התפתחות הקולטורא. אבל הוא לא ידע עד מה מהיהדות ורק התפעלות פיוטית התעוררה בלבו לשמה ולזכרה. אז כתב הינה כמה מאמרים בשבח היהדות, דברים שנאמרו ברנש עז ובקנאה גדולה לכבוד עם ישראל, אשר מיטבם רק הפיוט. הפייטן הודה בחשיבות היהדות ויקר ערכה, מבלי להודיע לנו בדברים ברורים, כמה הועילה לבאי עולם. רק בדבר אחר עמד הינה בסוד הדת הישראלית: כי ימים רבים עשתה מלחמה בתאות הכשר, להרניו יצר טוב על יצר הרע; כי עם יון היה כל ימיו כילד מפונק, אשר רק לשעשועיו ולתענוגו שם לבו, בעוד שעם ישראל התראה תמיד כאיש בא בימים, בעל מחשבות נכונות, אשר אל הטוב והישר מנמת פניו. עם ישראל בא עד חקר הדעה הישרה, כי המטרה המוסרית באדם הוא להועיל ולהטיב ולא להשתעשע ולבקש את היופי. הינה לא ידע את ההתפתחות ההסטורית של היהדות, את פניה השונים בתקופות שונות; הוא השתאה רק על התכן הפיוטי של כתבי הקדש ועל העם אשר נצר עדות למרות המון הפנעים אשר עברו עליו.

הפייטן „חזר בתשובה“. אמנם בשיריו נמצא עוד רוח פסקנית במדה מרובה. כאשר קרא באזני מכירו, הסופר מיסניר, את שיריו אלה, אשר נקב אותם בשם „פיוטים דתיים“, התפלא רעו על הדבר הזה, כי הלא נתן בהם בה' תפלה, על כי יענה אותו וייסר אותו קשה. אבל הינה עמד בדעתו ואמר, כי אמנם „פיוטים דתיים“ הם, אם כי מלאים הם דברי ריב עם יוצרו. הינה הבין, כי לא בצורה אחת נכתבו כל כתבי הקדש ולא דמות מוסרית אחת להם; אבל אם גם שונים הם בהשקפתם המוסרית והדתית — כולם נתנו מרועה אחר, כלם נולדו ברוח עם המאמין במנהיג העולם ובהשגחת השם. הוא רמו על ספר „איוב“, אשר גם בו נשבה רוח פסקנית, ובעצמת מכאוביו יריב איוב עם יוצרו; אבל עם כל זה מי יטיל ספק בדבר, כי בהשקפה דתית נכתב גם הספר הזה. הינה השתאה על רוחב לבם של חכמי ישראל ועל בינתם העמוקה, כי באספס את הספרים האלה לקובץ אחד לא דחו גם ספר כזה מלהסתפח בנחלת ה'. „ספר הספרים“ הוא כעין אוסף כמה תרופות לננעי בני אדם, ובין התרופות המועילות בהכרח שלא יחסרו גם סמים מרים וחרופים. אין מנחמים לאדם בשעה שמתו מוטל לפניו ואין מטיפים לו אמרי אמונה וכטחון בה' בשעה שיגדל הכאב מאד; אלא מניחים לו להפיג צערו ע"י דברי תלונה, ושם ורפא לו.

הינה שב להאמין באחרית ימיו במציאות ה' בורא ומנהיג, אשר ישקף על ברואיו לתת לכל איש כפרי מעלליו; הוא האמין במציאות נפש שכלית באדם ובהשגחת הנפש. הפייטן לא היה פלוסוף מימיו ולא נשא את נפשו ליסוד דעותיו המוסריות על אדני החקירה המדעית. בטוב לבו כחש בכל ולא זכר אחריתו, כי בעט מרוב טובה; ואולם כאשר המסה בדמעתו את ערשו וסבל יסורים „נאמנים“ ימים ושנים, שב לאלהי אבותיו ולאמונת קדמוניו וזקניו. אז זכר בצר לו, כי לא יאמר איש „קדיש“ אחרי מותו, אף לא יעשו „השכבה“ לזכרו בבית התפלה לדת החדשה. הוא נזכר על ערש דוי, כי אמנם יצא מדת אבותיו, אבל עד הדת החדשה לא בא. רבים וכן שלמים פנו אליו בשאלה,

אם לא יחפזין להספה באחרית ימיו על איזו דת חובית וכפרש על דת אבותיו. באמת הטיב הפייטן לעשות, כי נמנע מזה; כי סוף סוף לא הספיקה ההתפעלות שבו להשיבהו באמת ובתמים לדת ישראל, אשר בשכבר הימים עזבה בקלות דעתו. הוא גדל מנוער בלי חנוך דתי, והמעט מרגש הדת החובית, שנשעו בלבנו בנעוריו, הלא עקר הוא עצמו בעת טובה; אבל עיקרי הדת הישראלית נעשו חביבים עליו בעת רעתו, גם ידע אז להוקיר את ההשפעה ההסטורית של עם ישראל, — מה שלא ראה בימי שלותו.

עם כל זה עלינו להתרחק מן ההפרזה היתרה של ההסטורי גריין, אשר האציל מהור היהדות על הפייטן הינה, כאלו היה פאר עמו. היטב את אשר דבר חכם נוצרי אחד, אשר ירד לסוף דעת הפייטן יותר מההסטורי היהודי, כי הינה נדמה לנו בעת תיסרתו מחלתו לנביא או"ה בלעם בן בעור, אשר אמנם הלל מאד את עם ישראל ואת תורתו, אבל לא מתוך התבוננות בא לידי הכרה זו, אלא כי בא מלאך וספרו על פיו בעת שחפץ לדבר בנגותם של ישראל. הוא אמר לקלל, אבל לא אבה אלהים לשמוע בקול בלעם ויהפוך את קללתו לברכה. כן היה גם יחס הפייטן הינה לדת מולדתו, בעת שב מטעותו, "חזר בתשובה". ימים רבים עברו על הפייטן ללא דעת את היהדות, וכאשר היתה דרכו צלחה לפניו גבה לבו עד להשחית ולדבר סרה בעם מולדתו. "אלו נולדתי על ברכי עם, אשר מחלציו יצא מביא גאולה לעולם, כי אז גבה לבי בזה", — אמר פעם אחת אל הפייטן איש נוצרי אחד. "כן הוא, ענה הינה, אבל מן העם הזה יצאו גם כמה רמאים ועושי נבלה, ואיך אתנאה במולדתי זאת?" — היו ימים, אשר חשב הינה לעם ישראל לעון, כי שמר כאוצר יקר את "ספר הספרים" ולא נתן לאיש לנעת בו; כי על ידי תורתו השכיך עגנת מרה שחורה דתית על כל באי עולם וכי הרגיל את בני אדם בדמעות ואנחה של חרטה מוסרית. אמנם נמצא בזה סקירה עמוקה של הפייטן, שהרי באמת עם ישראל היה הראשון שלמד תורת החרטה בעולם. היונים לא הורגלו להביט אחריהם. הם עשו את מעשיהם אם טוב ואם רע ואכלו פרי מעלליהם אם טוב ואם רע; אבל מעולם לא למדו להתנחם ממעשיהם ולשוב מן העול והחמס אשר בידיהם. אין ספק, כי צדק הפייטן בדעתו זאת, כי על ידי זה נמאסו התענוגים החמריים בבני אדם, כי אדם המחשב תמיד שכר עברה נגר הפסדה, לא ישקיע עצמו בתענוגים כאלה. כזה הורה גם פלוסוף יוני; אלא שהורה דעה זו רק מטעם התועלת החמרית ולא כשם רעיון מוסרי ודתי, באופן שהרעיון הזה יהיה נר לנתיבת העם כולו. אבל בעת בא הפייטן לידי הכרה זו על ידי סקירה אינסטיקטיווית, לא ידע את תועלת ההשקפה הדתית הזאת והשפעתה הטובה על חנוך המין האנושי.

השקפת הפייטן היתה תמיד סובייקטיווית. הן כזה חלק הפייטן האמתי, אשר מרוחו והרגשתו הוא סוקר הכל ושופט על כל דבר, אבל בעוד שהפייטן ניטה ידע לאחד את כל הבריאה כלה עם מציאות עצמה, כי השקיע את רוחו ואת עצמותו בכלל הנמצא, — אנו מוצאים בהינה להפך, כי את מעלות רוחו לקח בתור כלל הנמצא. הוא היה לעצמו תוכן כל המציאות, כדברת הפלוסוף היוני. בשירי אהבה לא נרגיש כל כך את החסרון הזה; אדרבה על ידי ההשקפה הזאת והרגש הסובייקטיווי שפך רוח חן יקר מאד על פויטורו, אולם כאשר החל הפייטן לשאת מרברותיו על גוי ואדם יחד ולחנות דעתו על ענינים הסטוריים, אז היו דבריו למשא על רבים וכן שלמים. הוא העמיד תמיד את עצמו בתור מרכז כל חיוני תבל, ומכשרו חזה על כל העמים ובני אדם. בתחלה השתאו לו על הרבר הזה, כי ידע להלביש את משפטו אדר המליצה הנהדרת.

ואולם אחרי כן בחלה נפש רוב הקוראים בחוין הזה, ומה גם כי חסר להפייטן בימים הבאים תום הילדות והשחרות. או מצאו בדבריו איגואיזמוס מכוער והתפארות נפרוה. מהחסרון הזה לא נקה הפייטן עד יומו האחרון, ולא היה בכחו לשחרר עצמו ממדה זו אשר דבקה בו ברבות הימים. בשיריו האחרונים הראה הינה עוד הפעם את כשרונו הגדול, כי גם אלה הם יחידים במינם, שירי השתפכות הנפש באופן נפלא מאד. כאשר היה בראשית ימיו פייטן האהבה כן היה לעת זקנותו פייטן היואש, באופן שאין דוגמתו בספרות הזמן ההוה. עוד הפעם ידע הינה לתפוש את הקוראים בלבם, יען כי פיוטיו אינם ילידי ההסתכלות והפלוסופיא, כי אם ילידי הרגש הטבעי. בשיריו נשמע קול מהריד ומרגיז נפש, קול פולח לבנו, אשר יבהל למשמע השאלה הנוראה: "על מה שוא בראת בני אדם?" הפייטן רואה את עולמו הרב, כל ימיו רדף אחרי ההבל, אין שום מטרה מוסרית לחייו, כחזונו עזבוהו וגם אור עיניו אין אתו. כל המעשים והמקרים שעברו עליו מהבל הם יחד. אף זה נתן אל לבו, כי כמות הכסיל ימות גם החכם, יחד בער ואיש דעת יאבדו. הפייטן נוכח בחליו, כי ענין רע נתן האלהים את החיים לבני אדם, לסבול כעם ומכאובים בחיים ולהיות מאכל התולעים כמות. כל אלה השאלות התרגשו בקרבו, והוא מציע אותן לפני מנהיג העולם כנפש כואבת ובלב דוי, בקול תלונה וברוח פסקנית. הוא דורש "תשובה ברורה ואמתית" בלי התנצלות מדומה; אבל במקום תשובה הוא רואה "גוש עפר" אשר בו ימלאו באחרונה את פיו. "הזאת היא התשובה לשאלותי?" יקרא הפייטן מנהמת לבו.

פייטן היואש בכתבי הקדש סיים את תלונותיו ודבריו ריבו בעונה מרובה, אשר הגיע אליה אחרי ההסתכלות העמוקה בסדרי הבריאה: "הגדתי ולא אבין נפלאות ממני ולא אדעי", הוא מודה בענות רוחו, כי לא ירד לסוף דעת היוצר וכונתו בסדרי היצירה, ובהשקפתו זאת הוא "נחם על עפר ואפר". אבל היואש בשיריו של הינה נושא עליו תכנית ההשקפה של הפלוסופיא היונית ולא זו של ההשקפה הרתית. הפייטן הינה לא משל ברוחו להענות מפני ארון הבריאה ולהכנע לפני הדר גאונו. בפיוטיו הנעלים רק קול תלונה אנו שומעים. קול היואש הנורא ושנאת החיים; אבל לא מצאנו, כי השלים בסוף עם סדרי העולם, להודות, כי לא יאות לאדם להיות רב עם יוצרו. בשיחתו עם מיסניר הודה הפייטן, כי שיריו אלה הם תפלה ולא תפלה, והוא בעצמו הכיר בהם סימני חרף וגדוף כלפי מעלה (Blasphemie).

מכל הציור הזה יוצא לנו, כי עלינו לשנות ממשבע שטבעו רבים כמשפט פעולת הינה, וביחוד לא נסכים לאלה, אשר יראו בו "עוטר ישראל בתפארה". הינה היה פייטן נעלה, אחר מאלה, אשר הטבע חלק להם מנותיו בעין יפה. כמה פרטים התאחדו בכשרונו, למען ישתלם ויהיה מחמד כל נפש מתפעלת ומרגשת בטיב השירה והזמרה. אבל למורת רוחנו נראה, כי נולד הפייטן בשעה בלתי מוצלחת, בעת אשר כבר נמוטו אשיות היהדות בגרמניא, אבל עוד טרם נעקרה משרשיה. מפני זה עמד הינה ברגלו האחת בתחום היהדות וברגלו השניה מחוץ לתחום. ולכן נראה בו כל סימני עת המעבר בנוגע לחייו הדתיים והמוסריים. המבוכה הזאת השפיעה גם על כשרונו הפיוטי, כי הפייטן לא ידע כל ימי חייו, אם על עם היהודים נחשב או על עם הגרמנים. הוא חשב עצמו לגרמני וגם התאמץ להיות גרמני, אבל באמת היה יהודי, לכן לא זה ולא זה עלה בידו. את יהדותו

ספר בן סירא במקורו העברי.

כיאת

דוד כהנא.

(המשך).¹

לאיש שוק[ט] על מכונתו:
ועוד בן[ח]ל לקבל תענוג:
לאיש אונים וחסר עצמה:
חרב ואבד תקוה:
זכר כי ראשנים ואחרנ[ים] עמך:
ומה תמאס בתורת עלי[ין]:
[ל]א יש תוכחות בש[א]ו[ל];
ונכד אויל [תולדות ר]ע:
[ו]זרע[ו] קלון ינחלו:
כי [בנ]ל[ו] לחרפה בתבל:
[כי עובתם תורת על]יון:
[ואם ת]ולידו לאנחה:
ואם תמותו לקללה:
כן חנף מתהו אל תהו:
אך שם חסד לא יכרת:
מאלפי אוצרות חכמה:
וטובת שם ימי אין מספר:

מא. א) חיים למות, מה מ[ר] זכרך
*א) איש שליו ומצליח בכל
ב) האח למות, כי טוב חקיך
*ב) איש כושל ינקש בכל
ג) אל תפחד ממות חוקיך
ד) זה חלק כל בשר מאל
*ד) לאלף שנים מאה ועשר
ה) ניין נמאס דבר רעים
ו) מבן עול ממשלת רע
ז) אב רשע יקו[ב] י[ל]ד
ח) [אוי] ל[כם אנשי עול]
ט) אם ת[פרו על] ידי אסון
*ט) [א]ם תכשלו לשמחת עולם
י) כל מאפס אל אפס ישוב
יא) הבל אדם בגויתו
יב) פחד על שם כי הוא ילוך
יג) טובת חי ימי מספר

¹ עיי' למעלה חוב' י"ד ע' 188.

מא. א) עיי' למעלה במבוא פ"ב — (ב*) בנ"א: סרב, ותקנתי חרב, וכונתו, שנחרס ונחרב גופו מחולי וזקנה, ומעין זה כונת הנוסח שבת"ס: אפס המראה ואבד תקוה. — (ג—ד) דורות ראשונים מתו ואחרונים ימותו כמור, ומדוע תמאס אתה בחוק הזה שהוא תורת עליין? — (ד) אם יחיה איש אלף שנים או מאה או עשר על הארץ, אין הבלל בשאלו ואין מתוכחים שם על זה, כי שם הכל שוים. — בנ"א נאמר איש תוכחות, ותקנתי לא איש, ועיי' במבוא שם. — (ה) בן רע ידבר רעות על אביו. — (ז) הילד יקלל את אביו הרשע. — (יא) עי"ד הכתוב (ישעיה נ"ו ח'). — (יב) בת"ס: אוצרות חסדה, ואין צורך בזה, כי כונתו, ששם טוב יקר מאלפי אוצרות חכמה שיש לו לאדם ולא ישיפיע מחס לאחרים, כמו שיבאר מיד בפסוק י"ד: חכמה ממונה וכי. — (יג) טובת

מה תועלה בשתיהם:
מאיש מצפין חכמתו:

(ד) חכמה טמונה ואוצר מוסתר
(טז) טוב א[י]ש מצפין אולתו

מוסר בשת:

והכלמו על משפטי:
ולא כל הכלם נבחר:
מנשיא יושב אל כחש:
מעדה ועם אל פשע:
וממקום תנור על זר:
ממטה אציל אל לחם:
מהשב אפי רעך:
מ[ש]אול שלום מהחריש:
ומח[ש]וך אשה זרה[ה]:
ומאחרי מתת אל תנאיך:
ומחסוף כל סוד [ו]עצה:
ומצא חן בעיני כל חי:

(טז) מוסר בשת שמעו בנים
*(טז) לא כל בשת נאה לשמר
(יז) בוש מאב ואם אל זנות
(יח) מאדון זנברת על שקר
*(יח) [מחבר] רוע על מעל
(יט) [מהפס] ל[ה] וברית
(כ) [ממנוע מתת ש]אלה
(כא) מחש[ב]ונות מ[ח]לקות מנה
*(כא) מהביט [אל פני זונה]
כב [מ]אזהב על [דב]רי חרפה
כג משנות דבר תשמע
כד והיית בוש באמת

ואל תשא פנים וחטא:
ועל מצדיק להצדיק רשע:
ועל מחלקות נחלה ויש:
ועל תמהות איפה ואבן:
ועל ממחיו עבד בוגד:

מב. א) אך על אלה אל תבוש
ב) על תורת עליון וחוק
ג) על חשבון חובר וארון
ד) ועל שחק מאזנים ופלם
ה) על מקנה בין רב למעט

החיים רק ימים מעטים בעולם, אך שם טוב אין לימיו מספר. — (יד) פה יוסף ביאור למה שאמר בפסוק ט"ו. וכן אמר כבר במקום אחר (ד' כ"ד): ובל תסתיר חכמתך. — תועלה כמו תועלת. — (*טז) ע"ד זה כבר אמר (ד' כ"ג): „כי יש בושה לחטאת תמונה. ויש בושה לצדקה תחשב.“ — (יז) בוש מאב ואם זנות, כמו שאמרו חז"ל על יוסף (סוטה ד' ל"ז): באותה שעה באתה דיוקנו של אביו וכן. בוש מפני נשיא היושב על כסא, לדבר נגדו דברי כזבים. — (*יח) בוש מאנשי המקום אשר תגור שם, להיות איש און זור כמעשיו, כמו שאמרו חז"ל (חגיגה ד' ט"ז): אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו ילך למקום שאין מכירים אותו וכו' ויעשה מה שלבו חפץ ואל יחלל ש"ש בפרהסיא. — (יט) פה תרגם היווני: בוש לסמוך אצילי ירך על הלחם. אך תרגומו רחוק וזר מאד. ונראה שהכוונה: בוש מפני מטה לחם (תהלים ק"ה ט"ז) של אציל (מלשון אצילי בני ישראל. שמות כ"ד ו"א), שלא תצפה לשלחן הגדולים. — (כ) ממנוע מתת. כך הוא נוסח הת"ס, והכוונה: בוש מלמנוע מחברך את המתנה שהוא שואל ממך. — מהשב בניא הנוסח: מחשב, ואין לו מובן. — (כא) בוש מלדקדק יותר מראי בחשבונות בעת שיחלקו מנה, כמה מנוע ממנה לחלקך. גם בוש ממי שישאל לשלום לך, ואתה תחריש ולא תענה לו. בת"ס הנוסח: מושאל. — (כב) בוש מלדבר דברי חרפה על אוהב, או מלנאץ איש לאחר שנתת לו מתן.

מב. א) הפרשה מתחילה פה באמצע הענין, שנקרע שלא כהוגן. ובניא גם שני הפסוקים האחרונים מפרשה הקודמת נספחו לפרשה זו. — (ב) אל תבוש להוכיח מי שמצדיק דבר מגונה למען יוכל להצדיק איש רשע, ובת"ס הנוסח: ועל משפט. — (ג) נחלה ויש, קרקעות ונכסים, כמו (משלי ח' כ"א) להנחיל אהבי יש. בת"ס הנוסח: ויש, וצ"ל: ועשר. — (ד) תמהות בת"ס הנוסח: תמורת. ונראה שצ"ל: תמחות, כלומר, מה שמוחים ושוחקים פלם ואיפה למען יקטנו. — (ה) על מקנה וקנין (יחזקאל ל"ח י"ב), אל תבוש להגיד שיהיה בצדק ויושר, גם אל תבוש להוכיח

- (ו) על אשה רעה חותם חתום
 (ז) על מקום תפקד יד תספור
 (ח) על מוסר פותה וכסיל
 (ח*) והיית זהיר באמת
- ומקום ידים רפות תפתח:
 ומתת ולקה הכל בכתב:
 ושב וישיש ונוטל עצה בזנות:
 ואיש צנוע לפני כל חי:

- (ט) בת לאב מטמונת שקר
 (ט*) בנעוריה פן תגור
 (י) בכתוליה פן תפוחה
 (י*) בבית אביה פן [תזנה]
 (יא) ל לקמת
 (יא*) דבת עיר וקללת עם
 (יב) [מ]קום תגור אל יהי אשנב
 (יב*) לכל זכר אל תתן תאר
 (יג) כי מבגד יצא עש
 (יד) מטוב רוע איש מטיב אשה
- דאגה תפ[ריע שנתו]:
 ובכתוליה פן [תעונה]:
 ובבית [בעל פן לאחר תשמה]:
 ובבית א[יש]ה [פן תעק]ר:
 [פן תעשה לך] שם סרה:
 והוש[י] בתך [בע]רת שער:
 ובית מביט מבוא סביב:
 ובית נשים אל תסתויד:
 ומאשה רעת אשה:
 ובית מחרפת תביע [ב]אשה:

- (טו) אוכזר נא מעשי אל
 (טו*) באומר אלהים רצונו
 (טז) שמש זו[רת]ת על כל נגלה
 (יז) לא הספיקו קרושי אל
 (יז*) אימץ אלהים צבאיו
 (יח) תהום ולב חקר
 (יט) מחוה הליפות נהיות
 (כ) ל[נ] עדר ממנו כל שכל
- וזה חזיתי ואספרה:
 ופועל רצונו לקחו:
 וכבוד יהוה על כל מעשיו:
 לספר נפלאות יהוה:
 להתחזק לפני כבודו:
 ובכל מעורומיהם יתבונן:
 ומגלה חקר נסתרות:
 ולא חלפו כל דבר:

מי שמכה עבד שכגד בו. מחא, בעברית וארמית (דניאל ה' י"ט) לשון מכה והכאה. אבל התמונה ממחיו היא זרה. — (ו) אשה שרעיים מעשיה אל תבוש לשום עליה חותם לשמרה (בנ"א הנוסח: חותם חכ"ם), ולהפך, במקום שרואה אתה ידים רפות, תפתח מוסרותיהן. — (ז) תפקד. בת"ס: מפקד. במקום שיד שלמת אל תבוש למנות ולספור היטב, וכן מה שתקח ותתן יהיה הכל בכתב. — (ט*) תגור. ת"א: דלא תצטחא, ובעברית: שלא תצטא, כלומר, לזנות. ובספר מעשיות לרבינו נסים (צד ס"ד) נאמר: שם הזונות בלשון תרגום גר. — (י*) דברו ב"ם האלה הביאו חז"ל (סנהדרין ד' ק'), אך בשנוי לשון. — (יא*) נוסח הת"ס: והובישתך, מלשון בושת, אך הנכון כמו שנאמר בפנים: והושיבךך, ע"פ הכתוב (דברים כ"ד י"ד): והוציא עליה שם רע וגו' ולקח אבי הנערה וגו' אל זקני העיר השערה. ולפי זה גרמה הבת לאביה שישב בעדת שער וישא חרפה שם אם זנתה. — (יב) במקום שתגור הבת. — (יב*) אל תבוא בית נשים לדבר שם סודות. — (יג) כמו (איוב י"ג כ"ח): אכלו עש. וכן אמר ב"ם במקום אחר (כ"ה ל"א): ראשית חמאת מאשה ועליה כלנו מחים. — (יט) מטוב. נראה שצ"ל: גם טוב. — ובית מחרפת וכו', על דרך שאמרו חז"ל (שבת ד' קנ"ב): חמת מלא וכו'. ועיי' במבוא פ"ב. — (טו) לרעתי חסר פה בהכ"ו שם חסר הוח: מעשי אל, שהיה כתוב עליו מלמעלה. עיי' במבוא פ"ג. — (יז*) (יז) לא היה די כח למשרתי ה' להגיד נפלאותיו, עד שהזקק ה' אותם שיכלו לעמוד לפני כבודו. עיי' מבוא פ"ה. — (יח) ע"ד הכתוב (ירמיה י"ז י'): אני ה' חקר לב, וכן (איוב כ"ו י'): ערום שאול נגדו. —

אחד הוא מעולם:
ולא צריך לכל מבין:
זה על זה חלף טובו:
[תאר מרום רקיע על טהר]:

כא) נ[בורת חכמ]תו תכן
*כא) [לא נוסף ו]לא נאצל
כב) הוא ה[קים מעשיו] [ל'עד]
כג) ומי ישב[ע] [ל'הביט תאר]

ולכל צורך הכל ישמע:
ולא עשה מהם שו[א]:
מה נורא מעשי יהוה:
לפני חרבו מי יתכלכל:
שולח שמש ידליק הרים:
ומנורה תכוה עין:
ודבריו ינצח אביריו:
[מ]משלת קץ ואות עולם:
והפיץ ע[וש]הו בתקופתו:
מה נורא בהשתנותו:
מרצף רקיע מזהירתו:
ואורו מזהיר במרומי־אל:
ולא ישח[ן] באשמרותם:
כי מאד נאדרה [כבכ]וד:
ויד אל נטתה בנ[בורתו]:

מג. א) ועוצם שמי[ם] מ[ה]ביט הדרו
*א) כלם שונים זה מזה
ב) שמש מביע בצ[ו]ר[ו]תו [חמה]
ג) בהצהירו ירתיה תבל
ד) נור נפוח מחם מצוק
*ד) לשאון מאור תגמר נושבת
ה) כי גדול יהוה עושהו
ו) וגם ירח ירה עתות שבות
ז) כם מועד וזמני חוק
ח) חדש בחדשו הוא מתחדש
*ח) כלי[ל] צבא נבלי מרום
ט) תאר שמים והדר כוכב
י) ברבר אל יעמוד חק
יא) ראה קשת וברך עושיה
יב) חוק הקיפה בכבודה

(כא) וכן אמר רס"ג בתפלתו (עיי' קובץ מעשי יג"ק צד ס"ד): והכמתך ותכונתך לא תוסיף ולא תחסר, ומלכותך לא תחליף. ועיי' במבוא ס"ו.

מג. א) גם פה מתחילה הפרשה שלא כהוגן, ונקרע השיר הנפלא הזה לשנים. — אע"פ שסגר ה' שמים מבלי להביט הדרו, בכל זאת ישמע ממרום שבתו ויתן לכל בריה צרכיה ומחסוריה, ע"ד הכתוב (תהלים קמ"ה ו"ב): ואת שועתם ישמע ויושיעם. — (*א) כל מעשיו שונים זה מזה, ולא עשה דבר אחד מהם לכמה. בהפך מדברי המשורר (תהלים פ"ט מ"ח): שוא בראת כל בני אדם. — (ב) כן תקנתי במקום הנאמר בנ"א: שמש מביע בצרתו חמה, שאין להמלות האלה מובן כלל. ובת"ס: שמש מופיע בצאתו. אך הטסה מביע נכון, והוא ע"ד הכתוב (תהלים י"ט ג'): יום ליום יביע אמר, וכונתה כי השמש בימי תארה ובחומה תגיד לכל: מה גדולים ונוראים מעשי ה'. — (ג) בהצהירו, בהופיע השמש, כמו (איוב כ"ד י"א): בין שרותם יצהירו, עיי' שרשים לרד"ק ערך צהר. — יתכלכל, כמו (משלי י"ח י"ד) יכלכל מחלהו, וכונתה, מי יוכל לעמוד אז לפני חום השמש. — (ד) מחם. כצ"ל במקום מהם שבנ"א. הכור הוא הכלי שבו מתחמם ונתך מצוק (אולי צ"ל: יצוק או מוצק). כמו זהב וכסף. אבל קו השמש יבעיר בחמו הרים, כמו (תהלים ק"ד ל"ב): יגע בהרים ויעשנו. — (*ד-ה) לשאון מאור. ע"ד שאמרו חז"ל (יומא כ' ע"ב): גי' קולן הו"ך מסוף העולם עד סופו, ואלו הן קול גלגל חמה וכו'. ובמדרש רבה (ברא' פ"ו): אמר ר' יהודה את סבור שהוא שף ברקיע, ואינו אלא כמסמר הזה שהוא נוסר בעץ. — נושבת הכונה על הרוח המנשבת (לא על הארץ, כאשר חשבו רבים), ויאמר כי להחום הרב של השמש אשר מאורה תכוה העין, יבוא קץ פתאום ע"י הרוח המנשבת, כי היא תקרר האויר. ובוד נראה כי גדול כח ה', והוא מנצח את גבורת השמש, כי גם היא מעשה ידיו. — הח"א תרגם פה בטעות אביריו כמו אביריו לשון כנפים. — (ח) בנ"א נאמר כלי, ובלי ספק נמחקה בכ"י האות למ"ד, וכן אמר בי"ם לחלן (מ"ה י"ב): כליל תפארת. והכונה, כי הלבנה היא תפארת והיופי בין כל כוכבי השמים, והרקיע הרצוף בכוכבים כמו באבני ספיר, הלבנה מזהירה עליו. — (י) ע"ד הכתוב (חבקוק ג' ו') שחו גבעות עולם. כלומר, הכוכבים לא ישחו, כי אם עומדים על מקומם. — (יב) חוק. בת"ס הנוסח:

ותנצח זיקות [במרום]:
 ויעף ש[לג וענן כרשף]:
 ל[השליך אבני ברד ארצה]:
 ולעפון [ת] [צ]פון סופה וסערה:
 וכארבה ישכון רדתו:
 וממטרו יהמה לבב:
 ויצייץ כספיר ציצים:
 וכרקב יקפיא מקורו:
 וכשריון ילבש מקוה:
 ונוה צמחים כלהבה:
 פורע לרשן שרב:
 ויט בתהום איים:
 לשמע אונינו נשתומם:
 מין כל חיה ונבורות רבה:
 ובדבריו יפעל רצון:
 וקץ דבר הוא הכל:
 והוא גדול מכל מעשיו:
 ונפלאות דבריו:
 בכל תוכלו כי יש עוד:
 כי לא [ת]חקרו:
 [ו]אלה מעט ראיתי ממעשיו:
 ול[יראי אלהים נתן חכמה]:

(יג) גבורתו תהוה ברק
 (יד) למענו ברא אוצ[ר]
 (טו) [בכחו יתן לעבים עו]
 (יו) קול רעמו יחול ארצו
 (י"ו) [כר]שף יניף שלנו
 (יח) תאר לבנה יגהה עינים
 (יט) וגם כספור כמלאח ישכון
 (כ) צינת רוח צפון ישיב
 (כ"ב) על כל מעמד מים יקרים
 (כא) יבול כחורב ישיק
 (כב) מרפא כל מערף ענן טל
 (כג) מחשבתו [מ]שיק רבה
 (כד) יורדי הים יספרו קצהו
 (כה) שם פלאות תמהי מעשהו
 (כו) למענו יצלה מלאך
 (כז) עוד כאלה לא נוסף
 (כח) נ[גד]לה עוד כי לא נחקר
 (כט) נ[ו]רא וגדול מ[אד] מאד
 (ל) מ[גד]ל[י יהוה] הרימו קול
 (לא) מרומים תחליפו כח ואל תלאו
 (לב) רוב נ[פלאותיו מי יתבונן]
 (לג) את הכל [עשה יהוה]

(עוד יבוא).

חוד הקיפה, ויש שרצו לתקן חוג, אך לדעתי הנוסח הנכון הוא דוק, וכן אמר הפייטן הקדמון ר' יוסי בן יוסי בסדר העבודה (עי' קובץ מעשי יג"ק צד א'): ודוק נטה לאהל. — (יג) גבורתו של ה' תהוה דרך להברק בשמים ותגבר על הזיקות שיעופו מרוב החום ככוכבים על פני הרקיע. — (יד) בנ"א נאמר: למען, אך בת"ס הנוסח: למענו. וזה נכון. — (י"ו) בנ"א נאמר דרתו, והת"ס תקנו לנכון: רדתו. — (יח) ירפא עינים כמו (הושע ג' ט"ו): יגהה מכס מזור. — (כ) וכרקב, היינו תרגם וכרקת, ויש תקנו פה כקרה. אבל על הכתוב (יתושע ג' ט"ו). ויעמדו המים וגו' קמו נד אחד, תרגם הארמי: ויקומון ורקבא חד, ועי' בערוך ערך רקב, שפירושו גם חמת מים. וכונת ב"ס לפ"ז, שצינת רוח צפון יקפיא כל דבר כנר או נאד. — (כ"ב) יקרים, מלשון וקרמתי עליכם עור (יחזקאל ל"ז ו'). מקוה, מקום שיקוו המים. — (כב) אך ח' הוא גם מרפא כל צמחי השדה, כי יערוף ענן טל, והוא לתרופה לכל מה שפורע ומשחית החום לרשן השדה. — (כז) אם נספר עוד דברים כאלה מגבורות ה', לא נוסף בזה שבתו, כמו שאמרו חז"ל (ברכות ד' ל"ג): סימתינהו לשבחיה דמורד? — הוא הכל, עי' במבוא פ"ה. — (ל) הרימו קול בכל עו, ואמרו כי יש עוד לספר מגבורות ה'. — (לא) בת"ס הנוסח מרוממו תחליפו כח.

המעבר.

ספור

מאת חיים דוב הורוויץ.

(המשך)¹.

תשעה באב ת"ד ...

— מדוע עזבת את ספר זכרונותיך? אמר אלי היום שלמה: כתוב נא לזכרון את כל מחשבותיך ומעשיך עתה, למען תוכל לקרוא אותם מעל הספר אחרי שנות מספר, ואז תאדמנה פניך מבושת ולא תאמין, כי המחשבות והמעשים האלה לך היו וממך יצאו. טוב הרבר! אשמע הפעם לעצת שלמה ואשוב לספר זכרונותי, אשר זה כארבע שנים, מיום בואי לבית הספר, עזבתו, יען כי השקעתי ראשי ורובי בלמודי ועבודתי. הבה אראה, אם יאמנו דבריו!

היום ישבתי בגן הנטוע אצל הבית אשר אני גר בו. תחת עץ רענן עמד שלחן לפני ועליו המיחם הרוחה ואני שתיתי מים וקראתי במיני. הרוח הצח הסב לי עונג רב. פתאום שמעתי קול שאון ברחוב. נשאתי עיני ואראה והנה יושבי עירנו, היהודים, עוברים כנוספות כנוספות ברחוב ופניהם אל שדה הקברות, אשר בקרבת דירתי. אז זכרתי, כי תשעה באב היום. ויהי אך ראו אותי ההולכים, והנה עמדו רגע, התבוננו בי, הראו עלי באצבעותיהם, משכו בכתפותיהם, ולאט לאט עברו הלאה. והנה כנופיא של נשים קרבה ותעמוד גם היא. ומתוכה יצאה אשה אחת ותגש אל גדר הגן. עתה הכרתיה: היא פייגא הסוחרת בכגדים ישנים; היא דברנית מצוינה, ולפי דברי בני עירנו, איננה יראה מלהגיד את האמת אף לשרים. פייגא הביטה אלי בעינים חודרות רגעים אחדים, הניעה בראשה ותאמר: "איך לא תבוש ולא תכלם לאכול, לשנות ולשפוח ביום חורבן בית-מקדשנו? איך לא יגע ללבבך צער הוריק האומללים. הוי, שונא ישראל!" אפי חרה עליה מאד: מה לה ולי, כי באה להוכיחני? האם גם בנג הזה לא יתנו לי הקנאים מנוחה? — גשי הלאה, שדה וקנה! — קראתי בקול זעף — ואם לא, אשפוך עליך מים רותחים.

פייגא טהרה לעיניי את מקומה, ובקרב הנשים קמה מהומה ושאון. כנוסיות אחרות באו; המקלה הלכה הלך ורבו, והשאון — הלך וגדול.
— אליהו, אליהו! נשמעו מתוך המקלה קולות רבים: אליהו, בוא הנה וראה!
— הנה בנג העלוי אוכל טרפות, בשר-חזיר, ביום צום! — שמעתי קול פייגא. וארא

¹ עיי למעלה חובי י"ד ע' 141.

את אבי עומד משמים, נרעש ונפחד בתוך המקהלה; עיניו השפיל לארץ, כובעו צנח הצדה ומנעלו נפל מידיו ארצה... אחרי דומיה ממושכה החל אבי לדבר: כודאי אמר להם, כי כבר התיאש ממני, כי לא לבן יחשבני עוד...

האם לא לב קשה לי כאבן? האם יש לי הצדקה להלבין את פני אבי האומלל ברבים בהליכותי? אבל ה"אומלל" הזה הוא קשה-רעורף, קנאי, אכזרי; הוא הכני, הממני, יען בחרתי לי דרך בחיים לפי רוחי; הוא גרשני מביתו בחרפה; הוא קפץ רחמיו מאחותי הצעירה, הוא לא יחשבני לבן לו — ומה לי ולו?

מדוע גרשני מביתו? אך שבוע אחד עבר מיום החלו הלמודים בבית ספרי, והוא לא ראה עולתה בי, ורק אפרים שושן, אשר היה במקרה בבית הספר ביום השבת, ראני מרחוק בלכתי בין שדרות העצים וספר בירי. "היתנד לבך לחלל שבת בפרהסיא? — נתן עלי אבי בקולו בשוכי הכיתה — הנך פושע ישראל ואסור לגור עמך בבית אחד. אינך עוד בני! לך, המר את דתך, עשה מה שלבך חפץ, אבל אל תבוא לביתי, כי ארוצין את גולגלתך!" — אמי בכתה, התחננה לפניו כי לא יקפוץ רחמיו ממני, והוא אטם אזנו משמוע את תחנוניה וינעול את הדלת בפניו. אני שכרתי לי דירה ב"פרור הנוצרים", ולולא שלמה רודר רעי, לולא הם שבאו לעזרתי, כי אז מתי ברעב. מנהל בית-ספרנו המציא לי תלמיד אחד, להכינו לבית-ספרנו, וירוח לי מעט. אבל השנר אשר קבלתי לא הספיק לי לכל צרכי, ואני חייתי חיי מחסור ועוני, ולפעמים רעבתי ללחם במשך השנה הראשונה לחייתי בבית הספר.

ואחותי האומללה! מדוע לא נתן לה אבי את משאלות לבה? מדוע לא הרשה לה לבוא אל הנמנונים בעיר הפלך? רכה היא בשנים אחותי וכשרונות טובים לה; והיא בקרתי בביתי ואלמדנה ראשית דעת, ובראותי כי עושה היא חיל בלמודיה, גמרתי אומר להכניסה לבית-הספר. אבל אבי התיצב כצר על דרכה ובשום אופן לא רצה להסכים לזה. אחותי חלתה מכאב-לב, ואבי סעדה על ערש דוי — הפעם לא חס על כספו. ובכל זאת לא נתן לה לנסוע לעיר הפלך גם אחרי קומה מחליה. היא בכתה באזני תמיד, התאוננה כי אומללה היא, לכן החלטתי להפקיעה מרשותו של אבי בחוקה: נסעתי אתה בלאט לעיר הפלך ואסתירה שם בבית אחד ממכירי. הקנאים בעירנו רעשו ויהמו ויוציאו עליה דבתם רעה, כי ראוה בחברת אציל אחד. אבי לא האמין לשמועה, ויבוא אלי לדרוש אותה ממני. אני התאמצתי להראות לו, כי אך טובתו וטובת אחותי אני דורש. כי אם תשאר נבערה מדעת, מה יעשה לה ביום שירדבר בה, אחרי אשר הוא עני, ומחיר החתנים עלה מאד? "השיבה לי את בתי, את יחידתי — צעק הוא — למה תורידני ביגון שאלה?" "לכה וקחה אותה" — עניתי אני בקור-רוח. "אלך ואקח — קרא אבי בצאתו — אם גם באמיריקא תסתר גם שם תמצאנה ידי." — הוא דרש אחריה, מצא את מקום מחבואה וישיבה הכיתה.

עתה, כפי הנראה, הסכינה עם מצבה ההוה, כי נוחה היא לקבל מרות והשפעת אחרים, ושאיפותיה הנשאות מצאו קברן בחשבת בית אבי הקנאי.

י"ד אב.

גם את נחמה, העלמה אשר אהבתי, שדרו ממני ההורים האכזרים — ואני ראיתיה היום.

נחמה היא בת הקצב העשיל הענק. היא היתה עלמה פשוטה. בלי כל השכלה; ואני ראיתה פעמים אחדות בעת אשר עמדה באיטלו אביה ותמכור בשר לקונים. התבוננתי אליה ולבבי הלך שבו. שלש שנים עברו מן העת המאושרה ההיא. ועוד עתה עומדת כמו חיה לפני עיני רוחי תמונת נחמה הנחמדה. עיניה הגדולות והשחורות. שערותיה הארוכות אשר ירדו תלתלים על כתפותיה. שחקה הנעים. כל תוידפניה. כל מבנה גוה היפה. אנכי אהבתיה מאד וגם היא אהבתני. היא התנבבה לפעמים ותבוא אל ביתי בעת אשר אביה סבב בכפרים לקנות צאן ובקר. ואני למדתיה בשעות האלה שפת הארץ גם קראתי אתה יחד. היא אהבה מאד לשאול שאלות על החיים והאדם ותשמע תשובותי בשים לב. ומאד התענגה. כי בחירה מלומד הנחו. לפעמים חתה אלי. יחד עם רעותה אשר ידעה את כל מסתרי לבבה. בין שדרות העצים אשר לפני ביתרספרנו. ואנחנו הלכנו שלשנתנו למייל ביער. היא היתה מאושרה באהבתה. לא חשבה את הקיץ. רק לעתים רחוקות לבשו פניה קדרות. ואז היתה יושבת נוגה ועצובה. מכועה במחשבותיה. — יוסף! — אמרה לי נחמה פעם אחת — למה לא תנתר מעט על הפשוותך? למה תבדל כה מכל היהודים? מה תפסיד אם תתפלל בכל יום. אם לא תחלל את חקיני לכל הפחות בפרהסיא? שובה נא. שובה אל בית הורייך. יוסף! עשה נא זאת למעני! — אם אשוב אל בית אבי. אז ידרשו ממני. כי אעזוב את ביתהספה. כי אהיה רב!

— לא ידרשו ממך זאת — ענתה נחמה — כי נשתנו החיים בעירנו.

— למה לך זאת? — שאלתי אני.

— למה לי זאת. לא אדע בעצמי. אבל מרגשת אני בנפשי. כי אם תעשה כזאת.

אז תגול אבך מעמסה מעל לבי.

רב מאד נח האהבה! מי יודע. אולי עלתה בידי נחמה להשיבני לבית הורי. לולא...

פעם אחת הלכנו לשוח יחדו ביער. ויראנו מרחוק קצב אחד. עוד בשבוע הוא

נאלצה נחמה להתראות עם "חתך". וגם נארסה לו. שלשה חדשים היתה מאורשה ובכל

העת ההיא התחמקה ממני ולא יכולתי לראותה למרות כל תחבולותי.

אך היום ראיתיה. אני הלכתי על הדרך העולה צלמונה. לאסוף צמחים ופרחים.

וכאשר עיפה נפשי סרתי אל הבית הקטן העומד על הדרך. השלט אשר על הפתח

הגיד לי כי בית ממכר יי"ש לפני. הבית היה קטן מאד. הרצפה היתה מכוסה בטיט

ורפשו. על הספסל אצל התנור ישן אכר אחד. בפנה עמד שלחן קטן ועליו חבית יי"ש

קטנה. ואברך אחד. בעל פנים חורים ופאות ארוכות. ישב ויקרא בספר הזוהר. על הכסא

אצל החלון ישבה — נחמה. פניה היפות אין לה עוד. על מצחה קמטים. לחייה חורות.

גם שחקה הנעים עבר מבלי שוב עוד. נחמה ראיתי — ואודם כסה רגע את לחייה.

אנכי שאלתי לשלומה ולמצבה. והיא ענתני בקול רועד. כי שלום לה. כי שמחה היא

בחלקה. וידיה רעדו עת לקחה על זרעותיה את ילדה המלוכלך ברפשו. אשר החויק

בסיגורה ויבך. . . אני מהרתי לצאת מן הבית. לבל אראה את מבוכתה.

הורים אכזרים!

כ"ה אב.

— חוה. האותך אראה בכיתי? — קראתי. בכוא היום תלמידתי אלי.

— אני. אני ולא אחרת — ענתה חוה בשחוק — היום נוכל לחדש את למודנו.

חזה היא בת יעקב החנוני, להוריה חנות גדולה, וחזה עוזרת להם במסחרם. לה לב טוב ונפש נדיבה: כל העניים בפרורה ידעו את ידה הרחבה; היא מבקרת את העניים בביתם, מתהלכת אתם כאחת מהם, והם לא יסתירו ממנה את דאגותיהם וצפונות לבם. שרפה כי תהיה בעירנו, והנה חזה באה ועובדת ברוח כביר, להציל מן הדליקה את אשר רק תוכל להציל. פעם אחת נשאה לבדה קורה בוערת על כתפותיה. היא באה לביתי לפני שנה ותאמר אלי בלי כל הקדמות ובקשות־סליחה, כי אין את נפש הוריה לשכור לה מורה, אף כי יש ביכלתם לעשות זאת, ונפשה תערוג ללמודים, כי ידיעותיה צנומות ודלות, ועל כן עלי החובה ללמדה חנם. אני מלאתי את בקשתה.

גם על העלמה הטובה והישרה הזאת יכבירו הוריה את אכפסם, והיא סובלת בדומיה את כל חרפותיהם ונדושיהם. אחרי אשר נודע להוריה, כי תלמוד אתי למרות רצונם, נרשמה מביתה — והיא הלכה מאתם ותהי לתופרת. פתאום חלתה אמה — וחזה שבה אל בית הוריה להפוך את משכב החולה. יומם ולילה שמרה את מטת אמה עד אשר הוהיר בה הרופא, כי אם תוסיף להעביד כחותיה במדה מרובה כזאת, אז תחלה גם היא. אמה נרפאה — והיום החלה ללמוד אתי מחדש.

כ"ה אב.

אבי שלמה רעי נרפא מחליו זה כשנה, ולבנו היתה היכולת לשוב ללמודיו כמקדם, אבל הוא לא עזב עוד את מלאכת הנפחות, כי כבר עברה העת לכניסתו לבית־הספר של הממשלה. הוא עושה את מלאכתו שמונה שעות ביום בבית חרשת הברזל אשר לאביו, והעת הנותרה ממלאכתו יקדיש להכמה ולתורה. פעמים אחדות בשבוע יבוא לביתי בערב, ואנחנו נלמוד יחד מדעי הכלכלה, הנפש והחברה. הוא קצב עת ללמודי התלמוד וספרות ימי הבינים של העברים, שוקד על דברי ימי עמנו, ולפי דבריו יחזקו למודיו אלה את אהבתו לעמנו האמלל, המה יראו לו את רוח ישראל וכהו, את סגולותיו המצוינות אשר בהן נתפאר. ואני אינני מאמין במציאות הרוח הזה. איה הנה הסגולות המצוינות לישראל? בערות, קנאת הדת, שנאה להשכלה, התרפסות והכנעה לפני כל הדורך עלינו ברגל גאווה, התכוצות השכל בעולם האצילות והתורה הדתית, קמצנות וכילות, הסתפקות בתקות רחוקות — אלה הנה סגולותינו עתה, אשר יבדילונו מכל יתר העמים. אך אם נרחיק מבני עמנו את הסגולות האלה, אז יהיו מאושרים, אז ישתנו כתנאי חייהם אל יתר התושבים, אז תחדל השנאה להם ותחדלנה גם תלאותיהם וצרותיהם.

ושלמה רעי לא כן יחשוב. הוא יוכיחני על פני, על אשר לא אשמור את המנהגים והסינים אשר אבד עליהם כלה, על אשר לא אובה להתאים כל ארחות חיי אל רצון הקנאים החשובים. הוא יחשרני, כי נקעה נפשי מעל עמי, כי נורקה בי מעין שנאה לישראל, לו שנאתי את עמי, כי אז הן לא הייתי חש בלבי את מכאוביו וסגעיו, ועניותו ובערותו לא הכאיבו כה את נפשי; כי אז לא נלחמתי עם האבות, לא התאמצתי למעט בלבות הבנים אהבה להשכלה, שאיפה לחיים חדשים!

אני אוהב את שלמה על ידיעותיו הכבירות ואהבתו לעבודה, אבל השקפותיו על בני עמנו וכל ארחות חייו זרות ומשונות הן מאד. הוא שומר דת ככל יהודי עירנו, "קורא את התורה" בבית התפלה בשבתות ובמועדים, ולפעמים "יאמר" לפני המתפללים

„משניות“, „מדרש“ או „עין יעקב“. גם את אחותו ילמד שפת עבר ודברי ימי עמנו, ואת אחיו הקטן יהפוך לשלוח, כאשר יגדל מעט, לארץ ישראל, להכניסו לבית הספר לעבודת הארמה אשר נוסד שם.

— האם תאמין — שאֵלתי את שלמה — כי תשפיע גם על לבות האבות, אשר התקשו כאבן? האם תבא להקנאים ולהמחזיקים בנושנות לב חרש ורוח חרשה? האם לא יהיה כל עמלך לריק?

— אינני רוצה להבדל מכל אחי האומללים; אינני רוצה להפר חוק ולפרוץ גדר ביד חזקה. לכל החוקים, הסיגים והגדרים, אשר בראו להם האנשים, יש יסוד מוסרי, כי המה יועילו לתקן ולסדר את חיי החברה, לתת לה התמונה היותר נאותה להתפתחותה. ואם כרבות הימים, בהשתנות תנאי החיים, יאבדו לחוקים ומנהגים ידועים תועלתם ונחיצותם, אז יאבדו לאט לאט מעצמם, בלי רעש מלחמה. ורק אם הכרנו הפסד המוחלט של איזה חוקים ומנהגים, אז עלינו ללחום אתם. אבל המלחמה צריכה להעשות בהשכל ורעת, בוהירות יתרה, והדרך היותר רצויה היא להשפיע על העם, לנטוע בלבו את ההכרה, כי החוקים והמנהגים האלה יפסידו לנו, ולא להסירם ביד חזקה. בסופה ורעש, כי גדול הפסד אשר נסב למצבו המוסרי של החברה בהפרת החוקים ופריצות הגדרים יתר רב מהפסד החוקים האלה בעצמם . . .

— ואני אינני מאמין בנחיצות הצביעות וההתחפשות — עניתי אני. האם תקדש מטרה רמה את האמצעים הפחותים והגרוועים אשר נבחר להשגתה? למה לנו להתחפש ולשום מסוה על פנינו? חוק הוא לכל חי, לכל צומח, להתפתח ולהשתנות, וגם החיים בערי תחום המושב נופלים תחת החוק הכללי הזה. האם לא תלך התנועה לטובת השכלה, אשר החלה בעירנו תחת השפעת הספרות העברית, הלוך והתפתח, הלוך והתחזק? אני הייתי הראשון מבני עירנו, אשר ערב לבו לצעוד על סף בית הספר לממשלה, ורק ארבע שנים עברו מהיום ההוא וכבר יש בבית ספרי חמשה יהודים, מלבד הצעירים אשר נסעו לערים אחרות ויבואו לבתי הספר אשר שם. האם אין זה התקדמות וצעד לפנינו? — אם יבואו צעירים לימים מבני ישראל אל בתי הספר וילמדו, אז יושע בוח עמנו תשועת עולמים! . . . — ענה שלמה בצחוק מר: זה הוא פתרון שאלת היהודים? „השכלה! השכלה!“ צעקים עתה כל האנשים, אשר לקחו להם קרנים בעזות־מצח להיות מורים ומאשרים לעמנו. „למדו, בואו לבתי הספר — ונהיה מאושרים!“ מי המה מוריני אלה? אנשים אשר שאבו כל חכמתם מהספרות העברית, אנשים, היודעים לכנות אך בשם חכמות, אבל אינם יודעים את מהות החכמות האלה ותוכנן, כי לא למדו מאומה. האם בחכמות ההנדסה והכימיה נמצא פתרון לשאלת היהודים? או אולי נאמר לחכות, עד אשר חכמות הכלכלה והחברה תמצאנה את חוקי התפתחות החברה לכל פרטיהם. עד אשר נוכל לדעת מראשית אחרות כל עם וממלכה? הלא באשכנז אשר שם היהודים השתוו בארחות חייהם לכל התושבים והשתלמו בחכמה והשכלה במדה מרובה, — שם התעוררה עתה תנועה חרשה — ואנטיסמיטיסמוס שמה. עתה יבואו נא היהודים המלומדים באשכנז ויפתרו לנו חידת קיום עמנו, חידת השגאה לעמנו. הבה נראה, אם לא תעזבם חכמתם הפעם!

שונות ומורות הן השקפות שלמה על החיים, על בני עמנו. ואני מאמין כמאז כן עתה, כי ההשכלה תביא מרפא בכנפיה לעמנו הנדכא — וגם תנועת האנטיסמיטיסמוס לא תפחידני, כי תנועה זמנית היא ולא תאריך ימים על הארץ . . .

ג' אלול.

תמול ישבתי על ההר אשר לא הרחק מבית-דירתי. במורד ההר הזה נמצא יער קטן, ומן היער והלאה צפונה ישתרע כבר רחב ימים, ואל הכנר הזה יבואו ילדי ישראל לצחק. גם היום צחקו פה הילדים, רצו, רקדו, צעקו, לחמו איש את רעהו. הצחוק של ילדי ישראל מצטיין תמיד בהתלהבות יתרה, יען אשר רק יום וחצי בשבוע — מחצות היום הששי עד מוצאי שבת — יוכלו הילדים האלה לשמוח ולהתענג על יפעת התולדה, ובימים הנותרים יכלאום המלמדים ב„חדרים“ צרים.

אוהב אני את הילדים האלה — דור יבוא. מהם, מהם תבוא גאולה לישראל. המה יבינו את תביעות הומן, המה ילחמו את הקנאים, את האבות — ויתגברו עליהם, כי להתקדמות ולהשכלה ילחמו.

רבים מהנערים האלה יודע אני בשם, גם תכנתי לרוחם.

הנה אברהם, המכונה שמשון הגבור. הוא איננו היותר בריא וחזק בין הנערים, אבל הוא מושל בחכמתו ובאומץ רוחו על כל הנערים ומניע את כלם לפי רוחו. ב„חדר“ הצטיין אברהם בעצלותו, ומלמדיו הכווו תמיד, אבל הוא לא בכה, לא התחנן למשופטיו. כשרונותיו טובים מאד ולא לעתים רחוקות מעורר הוא תמהון „רבו“ בשאלותיו העמוקות, אשר גם הרבי לא ימצא בכל עת תשובות מספיקות עליהן, וברגעים כאלה היה המלמד מוכיח את אברהם על אשר יתעצל בלמדויו. הוא אוהב את העופות ואת הצמחים, והיום טוב הוא לו, אם יצוה עליו אביו להוביל את הפרה אל השדה. את הכלבים לא יירא, עם הרועים הקטנים יחיה באהבה, והמה נותנים לו לפעמים במתנה פרה יפה או עוף הנלכד.

בימות החורף יערכו לפעמים ילדי ישראל מלחמה עם הנערים הנוצרים. שדה המערכה הוא היאור המכוסה בכפור, אשר אצל בית הרחים. היאור הזה מחלק את העיר לשנים: לפרור היהודים ופרור הנוצרים. מספר נערי היהודים עפי" רוב עולה הרבה על מספר הנערים הנוצרים. המלחמה תחל בהשלכת כדורי שלג, ואז יד היהודים על העליונה, כי המה הרבים; אבל כאשר יתמרמו הנערים הנוצרים וירצו בהמתם אל מחנה ישראל ללחום באגרוף, אז יחרד המחנה, וכל נערי ישראל ינוסו בחפז מן המערכה. רק אברהם וחברו יעקב האלם ישארו על מקומם וברוח כביר יפגשו את האויב. אז יעמדו המתנפלים במרוצתם, גם נערי בני ישראל ישובו, והשולם יבוא על מקומו, ובמקום המלחמה יבוא השחוק בשלום. אברהם אוהב ביחוד את שחוק המלחמה, והוא אז המציא את הצבא.

הגני רואה מרחוק גם את זבלון — המכונה „חג הילדות“, מפני שאוהב הוא חברת ילדות. בעת המלחמה ממלא הוא משמרת רופא. זבלון הוא בן למנחם השחור. הוא נער טוב ורך הלב, חלש, כמעט חולה. הוא אוהב לשמוע ספורים על דבר „צדיקים ומכשפים“, אשר סופם תמיד נצחון הצדיק על המכשף, נצחון הטוב על הרע. רגשות החמלה והחנינה הנטועים בלבו עמוק עמוק יבדילו אותו מכל הנערים בני גילו. בלמדו את הפרשה הראשונה מספר „מלכים א', בכה זבלון מאד. „למה תבכה?“ — שאלהו המלמד. „הגני חש בבטני“ — קרא זבלון, והמלמד האמין לדבריו ויתן לו חופשה. אבל אחרי ימים אחדים, כאשר חזרו על הפרשה הזאת, החל זבלון עוד הפעם לבכות מרה. „מה לך?“ — שאלהו מלמדו בחמה, „ראשי! ראשי!“ — ענה הנער. „הבה אראה, אם לא ארפאך ברצועותי.“ „רבי! רבי! — צעק הילד — הגני בוכה, כי צר לי על יואב שר הצבא...“

הרבי שחק ויתאמץ להרגיע את הילד, בהראותו לו, כי יואב היה חייב מיתה מכמה טעמים, אבל זבלון לא חדל לבכות. . . . זבלון אהב מאד ליל שבת. הוא אהב לשבת או בקרבת אמו בחברת הנשים הלבושות בנדי שבת, ובדומיה התכונן אל השמים, אל הכוכבים המזוהרים, אל הנרות הנוצצים מבעד החלונות. "ראי, ראי, אמי! מה יפה שם הכוכב!" — היה קורא או זבלון בשמחה. הוא הלך בלי חמדה אחרי הוריו הביתה לאכול את סעודת הערב, כי מראה הערב בחוץ היה לוקח את כל לבבו. את אחיו הקטן, ילד בן שש שנים, אהב זבלון בכל לבבו ולפעמים לקחהו אתו לראות בשחוק הנערים. גם תמול היה אתו אחיו הקטן פה על הכר וירא בצחוק הנערים וישמח.

הנה פה לפני שמואל בן אפרים שושן. בנפשו חסרים כמעט רגשות הנועם והיופי, החמלה והחנינה, ומצטיין הוא גם כן בקמצנות יתרה. בדמוינו ישוה לו תמיד, כי הוא יהיה העשיר היותר גדול בכל עירו, וכל הבתים, הפרות, הסוסים והחנניות אשר בעיר, קנין כספו יהיו. כאשר נבנה מחדש "בית מועצות העיר", בנין נהדר ונחמד, ושלש קומות לו, הלכו שמואל וזבלון יחדו לראות את הבית החדש. זבלון השתומם על יפי הבית, נכחו ורחבו, על הזוכיות מצבעים שונים בחלונותיו, על הפתוחים והציורים אשר על הדלתות, אבל לב שמואל לא נע בקרבו, רק הרגיש בנפשו מעין קנאה לבעל הבית הזה, ויקרא בקול: "כאשר אנדל, אקנה לי את הבית הזה". הוא אהב מאד את שחוק הכפתורים, גם סחר בכפתורים והיה מוכר לחבריו עשרה בעד פרוטה אחת. לפעמים קרע בלאט כפתורים מבגדי המתפללים בבית התפלה אשר לאביו, או מבגדי המשרת והמשרתת בביתה, אבל בבגדי הוריו ובני ביתו לא נגע לעולם. הוא היה פחדן גדול, במלחמה לא לקח חלק לעולם, ואת הזכות הזאת היה קונה לו במהיר תפוח או פרי אחר, אשר היה נוגב בלאט מבית המבשלות ומחלק בין חבריו הגבורים והמפקדים את הצבא. . . .

לימין אברהם עומד רעו ואיש סודו, הוא יעקב האלם, בן "חיים הנביא". בנפש הנער האומלל הזה חסר עולם מלא, עולם יפה ונעים, עולם הקולות והצלצלים. למחשבותיו חסרות הלבוש, הוא הלשון, ובלי ספק הנהו הונה מחשבות בתמונות. הוא אוהב מאד לשחוק בחברת נערים מדברים, ונאות ילבש בראותו כי המה לא ירחיקוהו. הוא כעסן גדול, ודי לו לנער להראות לו ברמזים, כי אלם הוא או כי אביו הכהו — והאלם יתנפל בחמה על המתנדה בו ויעשה נקמות בו. כל חתנות המוכה וצעקותיו לא תועילנה לו, כי — אין שומע לו. אבל אך יראה האלם — דמעות, ורפה ממתנגדו, כי חונן מהטבע בנפש עדינה. הוא יודע כל בור ופחת, כל המקומות אשר יוכלו להסתיר בהם הנערים, ועל כן יועץ הוא לאברהם ואיש סודו. אם יתגב אליו האויב מאחור איננו שומע, אבל לעולם לא יסוג אחור וילחום באומץ ובנכורה מאין כמוהו.

האלם ידע כי חסרה לו סגולה נכבדה — הוא הרבור, אם גם לא ידע מה הוא הרבור. הוא היה מראה באצבעותיו על שפתיו לאמר: "אלם אנכי, אומלל אנכי", ואז הפיקו עיניו תונה חרישית עמוקה. . . .

גם תמול ערכו הנערים מלחמה. ואברהם היה, כנהוג, המצביא את צבא האשכנזים במלחמתם עם הצרפתים, כי הוא אהב להיות המנצח בכל עת. חיל צרפת עם נפוליון בראשו התבצר ביער וחיל אשכנז נפוץ על הכר, נכון ללכוד את מכצר האויב. אברהם עלה על ההר לראות משם את מערכות האויב. אבל הוא לא ראה מאומה, כי עצי היער כסו את האויב, לכן היה סר וזעף. אני תפשתיו בידי ואומר לו בשחוק: מדוע הנך עצוב רוח, אברהם, הלא יודע אתה מראש, כי תצא בעטרת הנצחון על ראשך. הוא התחמק

ממני ברוגז ויענני: האם בלי עמל ועבודה יבוא הנצחון? הלא בראש מערכות הצרפתים עומד בנימין הפקה, והוא ערום מאד. והיער יכסה את האויב מעיני. הוא הלך הלאה, ופתאום נהרו פניו: בודאי מצא את אשר בקש. ברנע אחד היה בעמק, חלק מחנהו לשני אנשים, ויתנפל על היער משני עברים. המלחמה החלה . . .

השמש נטתה לערוב, ועב קטנה ככף איש כסתה את השמים. לאט לאט התקדרו השמים עבים ומרחוק נשמע הרעם הראשון כקול אופני מרכבה מרקדה. הילדים יצאו מבוהלים ורחופים מהיער. "חיוי, רעם, מטר יהיה!" — קראו הנערים ויפוצו איש לעברו. זבלון אחז ביד אחיו, הילד בכה, כי ירא, גם זבלון נתן קולו בבכי, כי לא יכול ללכת בחפזה. להצלחת הנערים בא יעקב האלם. הוא לא שמע את הרעמים, וכפי הנראה הרהיב מחזה התולדה הזה את נפשו, כי לא איץ ללכת. הוא ראה את הנערים הבוכים וימהר ויקח את הילד הבוכה על זרועותיו ושלשתן נסו בחפזון מהכפר. גם אני עזבתי את מקומי בהר וארד אל העמק, ופתאום ראיתי את אברהם. הוא היה סר וזעף מאד, כי לא עלה בידו הנצחון. בתונה הביש על העננים, אשר שדרו ממנו עמרת נצחוננו, וכמו להכעיסם לא מהר לעזוב את הכפר. ועלטה גדולה לבשה את הארץ, רק הברקים האירו לפעמים את האפלה.

טפות גשם אחדות נפלו משמים, ואחריהם — נתך מטר סוחף ארצה. אברהם חפץ לרוץ, אבל אני חסמתי לו את הדרך, אחותי בידו ואוליכיהו לביתי. בלי חמדה הלך אחרי.

אברהם ישב בחדרי בדומיה. הוא רץ לרנעים אל החלון, לראות, החדל המטר, ובכל רנע נדמה לו, כי חדל.

עברה שעה, שתיים. המטר ירב, הרעמים והברקים לא חדלו. אברהם לא יכול עוד למשול ברוחו.

— אלכה הביתה, כי הורי ידאגו לי מאד — אמר אברהם בהחלטה נמורה. אני לא חסצתי לעצרהו עוד ואלך ללותו. הוא אמר לי, כי איננו ירא ללכת לבדו, אבל אני לא שמעתי לו, ונלך יחדו. המטר לא חדל, תחת רגלינו רעשו המים השוטפים.

אך באנו אל הרחוב אשר שם בית אבות אברהם, ונשמע עוד מרחוק קול קורא: "אברהם! אברהם!"

— אמי! אמי! — קרא הנער וימהר לרוץ.

אם אברהם עמדה בפתח ותחכה לקראת בוא בנה. אביו לא היה בביתו כי נתעכב בבית התפלה מפני הגשם.

— האם לא בבית התפלה היית? — שאלה האם בבהלה . . .

— אני שחקתי על הכפר — ופתאום החל המטר לרדת . . . ענה הנער.

— לא לחנם דאגתי לך — ענתה האם — מהר לבוא הביתה, כי בגדיך רטובים

גם לא אכלת לחם כל היום. גם אתה בוא לביתי, איש טוב, יברכך ה'!
ברנע הזה נפתח החלון ואשה זקנה לימים, בודאי אמו זקנתו של אברהם, השקיפה בעד החלון, ותשאל: הבא אברהם?

לאור הנרות הכירתי אם אברהם, ותמהר לבוא הביתה, מבלי שנות עוד את

בקשתה . . .

ה' אלול.

אנכי ידעתי, כי אברהם יקבל ענשו על אשר אחר לשחוק על הכבר, ועל כן אמרתי לבקרהו ב"חררו". הוא למד באחד החדרים אשר בבית ה"תלמוד תורה".

הבית הזה בנוי בניא, והארמה, כפי הנראה, לא תיבש פה אף בימות הקיץ. עתה היה הגיא מלא רפש וטיט, כי ימים אחדים היה מטר על הארץ. רפש וגללים מלאו גם את החצר אשר לבית התלמוד תורה.

החדר הראשון, אשר באתי בו, היה גדול ומרוח. קירותיו היו טוחים בטיה ניר, פיה ועשן השחירו את התקרה, והרצפה היתה כולה מלוכלכה ברפש וטיט לח. זכויות החלונות שבורות ורוח קר נשב בחדר. אל הקירות עמדו שלחנות ארוכים ואל כל שלחן ישבו נערים וילמדו תחת השגחת מלמדיהם.

— גוי! גוי נמור! — שמעתי קול מלמד מעל שלחן אחד — אמור נא, גוי נמור, אמור נא: "אז ישיר משה, מדוע נאמר ישיר ולא שר" . . .

והנער עונה אחריו בניגונו של המלמד: ישיר ולא שר? ישיר . . .

— ראי! ראי! אמור, גוי נמור, איזה ראייה נוכל להוציא מכאן?

— ראייה . . . ראייה . . . מנגמם הילד.

— יקחך אופל, שר משחת! — צועק המלמד והרצועות יורדות על כתפות הנער.

— ראייה . . . ראייה . . . אמר הנער בדמעות, ראייה ולא שר . . .

— בור דאורייתא! מכאן ראייה לתחית המתים . . .

בחדר השני מצאתי מלמדים אחדים יושבים אל השלחן, ולפניהם בקבוק י"ש ועוגות אחרות. הנערים שחקו פה . . .

— "יום טוב" קטן לנו היום — הצטדקו לפני המלמדים — כי סיימנו מסכת.

באתי אל החדר השלישי. החדר הזה היה קטן מאד והתנור מלא את חציו. השלחן היה ריק מספרים, והגמרות היו מונחות על הספסלים. המלמד עמד אצל השלחן, פניו היו חורות, נחירי חוטמו רעדו, הוא שאף רוח בכבדות ובידו החזיק רצועות-עור עבות. לא הרחק ממנו עמד אברהם. גם פניו היו חורות מאד, שפתותיו התנועעו לרגעים, עיניו הפיקו הרון וקצף. התלמידים הנותרים עמדו צפופים ודחוקים ועל פניהם נראו אותות פחד וגם מעט שמחה לאיד הברם. אנכי הבינותי, כי אברהם קבל עתה ענשו . . .

— מדוע הכית עתה את אברהם, רבי! — שאלתי אני בקול רועד.

— הוא "שקץ" גדול, נער שובב, ולא בא לבית התפלה ביום השבת . . .

— האם בזה תמצא עונו? — עניתני אני — הוא שחק יחד עם חבריו על הכבר, והגשם עצרהו מלכת אל בית התפלה. ומה היה לו לעשות?

— לחדול מלשחוק טרם בא הערב. עוד יבואו ימים אשר לא יתפלל — הוסיף

המלמד בהביטו עלי בלעג נסתר — אבל עתה עוד נער הוא, ואני לא אתן לו לרמוס חוקי תורתנו ברגלים, להיות ל"גוי" בימי נעוריו אלה . . . ובפרט, כי הימים הנוראים באים.

— אבל הלא טבע הילדים דורש מהם, כי ישחקו? — אמרתי אני.

— טבע הילדים? — ענה המלמד — אנחנו היהודים לא נרניש את החפץ לבלות

ימינו בשחוק והוללות. אף ימי הילדות והנוער יקרים לנו, ואנחנו נבלה אותם בתורה ולא בשחוק. השחוק לא לנו הוא כי אם לצרינו.

אנכי לא ידעתי מה לענות. בעיני אברהם נראו פתאם דמעות. דמעות הבושה

היו, יען כי הכלימהו רבו בפני . . .

— הניחו את הספרים על השלחן! — צוה הרב — נשוב ללמודנו.

אני יצאתי מהחרר בלב נרעש . . .

האם בחדרים האלה יבא רוח ישראל הכביר?

משם הלכתי לראות שלום יעקב האלם, כי גם הוא בודאי אחר את מועד הסעודה,

כי נשא את אחי זבלון לבית מנחם . . .

אביו "חיים הנביא" הנהו ראש לחברי גנבים במחוזנו. אם תקרה גנבה בבית אחד התושבים מעירנו, ימהרו אל בית הנביא לכפר פניו במנחה, ולא לעתים רחוקות תשוב הגנבה על מקומה, לכן יקרא חיים בשמו "הנביא", כי צופה נסתרות הוא ועושה נפלאות. הוא יגור בבית קטן בפרור הנוצרים, ואל הבית הזה שמתי עתה פעמי.

על הספסל אצל החלון ישב איש אחד כבן חמשים שנה. עיניו קטנות ואמוצות, מצחו רחב, חוטמו אדום בקצהו, וזקן שחור מעורב בשערות לבנות יסוב את לחייו. ממולו עמד איש אחד צעיר לימים, גבה הקומה וכחוש, עור בעינו האחת, זקנו הצהוב אך החל לצמוח.

— ברוך הבא, פרדס! — אמר הזקן כבואו — מדוע באת אלי? האם גנבים

באו לך?

— מאין תדעני? — שאלתי אני בתמהון.

— מאין אדעך? מי לא ידעך בעירנו? האם יליד חוץ אתה או תמול שבתך אתנו?

עתה ידעתי, כי פי חיים הנביא הוא המדבר אלי.

— ר' פרדס! — אמר האיש, אשר עמד ממול הנביא — הלא אתה איש

מלומד וחכם, שפוש נא בין דודי זה ובני היום. הוא יצא מבית האסורים זה אך כשני

שבועות . . .

— התאמין, מר פרדס, כי בגנבה שלחתי את ידי? — קרא הנביא, בקומו

מכסאו — כאשר יהודי אנכי, בזקני ובפאותי נשבעתי לך, כי לא גנבתי את הסוס. האם

חיים הנביא יגנוב? אני ואחרים מרעי הלכנו ביום-השוק לראות בסוסים אשר הביאו

הצוענים. וטרם באנו אל הככר, מקום סוסי הצוענים עומדים, סרנו אל בית-דמשתה

לשתות, כנהוג. גם אני שתיתי, וכפי הנראה, יתר על המדה הדרושה, כי לא נוהרת.

אנחנו התבוננו בסוסים, וסוס אחד מצא חן בעיני אחד מחברי וינס לרכוב עליו מעט,

ובעל הסוס לא ראה. ויהי אך רכב פרסאות אחדות מהעיר, וכבר נתפש כנגב ויושם

במשמר. חוקר-הדין לא האמין לו כי אך מצחק היה, ויתן אותו ואותי (כי הצועני

הארור הראה דוקא עלי, כי הייתי אתו יחד) בבית הסוהר. הבי האשם? מר פרדס!

— איך שיהיה, אבל הלא היית אסור בכלא ששה ירחים. ומי תמך בידי בני

ביתך בכל העת הזאת? מי כלכלם בלחם? הלא אני! האם רעה עשיתי עמך?

— לעולם לא אשכח חסרך, ואת אומר אני לך גם היום בפני פרדס . . .

— ומדוע שלמת לי רעה תחת טובה? שפוש נא אתה, מר פרדס, ביני ובינו.

אני הנצב עמך בזה הנני בעל העגלה ההולכת פעמים בשבוע לעיר הפלך. גם אתה

בודאי נסעת בעגלה הזאת. העגלה הגדולה והסוסי, סוסים יקרים ורצים במהירות, לי

המה, וכל תושבי עירנו אוהבים לנסוע בעגלתי, כי גדולה היא ומכוסה בכד ולא ירד

הגשם עליהם. ורכים מתושבי העיר נותנים כסף על ידי לקנות סחורה למענם בעיר

הפלך. כאשר יצא דודי זה מבית האסורים, בא אלי ויתחנן לפני, כי אקחה לעגלון

לסוסי, יען כי בחלה נפשו במלאכת ידו. אני נענית לך ואתן על ידו את סוסי. גם כסף הסוחרים הפקדתי בידו, כחמשים ר"כ. ומה עשה הוא?

— האם הפצתי לעשות לך רעה? — אמר חיים, בהחיוקן בידי „בעל העגלה“. כאמונתי נשבעתי — הוסיף הנביא בפנתו אלי — כי באמת ובלב תמים הפצתי לשוב מדרכי, ובכל הדרך לעיר הפלך לא בא י"ש אל פי אף טפה אחת. הנוסעים כבדוני בכוס י"ש על חשבונם, אבל אני לא לקחתי, כי יראתי לשתות, ואסתפק רק בטי. גם באתי בשלום אל עיר הפלך. הלכתי לקנות את ה"סחורות" אשר צוה בן אחותי, והנה נפתלי „גונב-הסוסים" לנגדי. הוא ברכני ביציאתי בשלום מבית האסורים ויבקשני לשתות אתו כוס יין לכבוד „פדיון שבויים". על חשבוננו. השמן הזה, יקחתי אופל, פתה אותי ואפת. הלכנו יחדיו והוא קנה יין ואנחנו שתינו. מה היה אחרי כן, לא אוכזר עוד, כי אבדו לי חושי. . . . כאשר הקיצותי ביום המחרת, זכרתי מה שעבר עלי, והנחם הציקני עד מות. „מה עשיתי?" חשבתי בלבי. „מרוע שלמתי רעה למיטיבי ואיש חסדי?" וכה הציקני הנחם עד אשר נמרתי — למכור את הסוסים והעגלה ולברוח. . . .

— השמעת? השמעת? הוא עוד הפיץ למכור את סוסי, כה הציקהו הנחם! סוף נגב לתליה! להצלחתי התערב בעל האכסניא בדבר וישכור איש אחר לעללון וישיב את הסוסים לעירי. גם דודי שב אתו. את כספי הוצאת על. . . היין ששתית, טוב, — הוסיף האברך בפנתו לדודו — אבל מרוע לא הבאת את אדרת-השער אשר לאפרים שושן? הלא הכסף שלמתי עוד בשבוע העבר, ועליך היה אך לקחתה מחנות. גם את החסד הזה לא עשית עמדי. . . .

— האני אביא אדרת שער לאפרים שושן? — קרא הנביא בקצף — הוא יתאמן לשלחני לארץ גזרה וממנו היתה שומה, כי מקבצים עתה התימות בעיר, שהעדה לא תחפוץ בי. . . עוד ינחם אפרים על אשר יתגרה בחיים הנביא! — צעק חיים ויך באגרופו על החלון — עוד אראהו את תנופת ידי. . . .

— מה אעשה להשכור הזה? — קרא האברך — אם יקחך החליירע, דורמנוול, אם תמות ברעב עם כל בני ביתך, אנכי לא אושיעך עוד. . . .

ובדברו זאת יצא בחרי אף מהבית.

— ואיה בנך האלם? — שאלתי אני.

— בני האלם? מה לך ולבני?

— אנכי רואה לפעמים את בנך משחק על הככר, ומאד מצא חן בעיני, כי עלם טוב הוא.

— כן דברת, הוא עלם ישר, ואנכי מברך את האלהים, כי אלם הוא ולא ילמוד ארחותי. אנכי נתתו לחייט ללמוד אומנות. הוא עוד צעיר לימים והחייט לא ידפקהו מאז הבוקר עד הערב, אבל הנער עושה חיל במלאכתו וכפי הנראה יהיה חייט אמן. הוא לא יהיה כאביו. . . .

חיים הביט בעד החלון. סלח לי, סדרם — אמר אלי — עלי ללכת לבית התפלה, כי זמן המנחה הגיע, ואני אוהב להתפלל „במנין".
(עוד יבוא).

שמואל הוד לוצאטו.

חיי ופעלו הספרותי.

רשומה ביאוגרפית

מאת אברהם כהנא.

III*.)

בשנת 1819 ננבב לחזקה לוצאטו רכישו, ותשאר המשפחה ימים ושנים בחוסר כל, ואחד קרוביהם המל עליהם ויתנם לעבוד בבית מלאכתו. מן הבקר עד הערב היה שד"ל עמל להסב קורת בית הבר להוציא הלכיבות (וירמישל ומקרונים) מן הרפוס, ואביו ואחותו — לשים הבצק, והיו משתכרים כזה ט"ו קרייצר או כ' ליום; אולם בכטחונם בהשגחה ובהכירם את ערכם, היו שמחים וטובי-לב, ושד"ל עוסק גם אז בחבור השירים ובהברלת הנדרפים וגם היה מתרגם בזמן ההוא את סדור התפלות כמנהג אשכנז שיצא לאור בווינא בשנת 1821.

אנרותיו לישי"ר מהעת ההיא מלאות הקירות בשמות נרדפים, בדרוק וזאכסנטיקה ובלמוד משקל השיר העברי. דעותיו בעניני הלאומיות והריפורמה הדרושה בתיהדות נתבשלו בו כל צרכן עד כי הרגיש בעצמו יכולת לגלותן לאחרים, ובאומץ רוח ועמידה על דעתו, שאינם מצוים במצב עוני כזה, ישפוך את רגשותיו בלי מעצור לפני ישי"ר.

בתמימות אגיד לך — יכתוב אליו — כי התועלת האמתית של האומה היתה תמיד יותר קרובה אל לבי מתועלת עצמי; על אמתת דברי יעיד, מה שאחרי עבודת שנים רבות איני מוכשר עדיין לראוג לתועלת עצמי, בעוד אשר, לפי דברך, איני מושולל יכולת להביא תועלת לאחינו. אולם מה לעשות? במקרים ההוים לא דיו להפילוסוף להציע את הטוב הצעקה סתם, צריך שההמון יקיימו בפועל. הקשת המתוחה יותר מדי תפקע; המינות תצמח; היא תתחיל מתקון המדות; צריכים היינו להתאחד עם המחדשים בדבר זה; כל בעלי השכל מרגישים הצורך לעשות כזאת; אלא שהם המעטים ולכן לא תהיה לדבר שום תוצאה. ומה יהיה? התנגדותנו תצדיק את המינים ותרבה את המחזיקים בבריתם; שתי המפלגות תהיינה צוררות אשה לאחותה, משתדלות להתרחק זו מזו, האחת בהמשכה לפשיטות, והשנית — לשלימות; שתיהן תהיינה לשיחה בפי קרי-הרות, ולבסוף תאבדנה שתי המפלגות יחד, ואת, הרליגיה הרוממה, גם את תאבדי עמך. אהה! אז ישלוט ביהדות הדיאיסמוס המכאוב, שנולד מאז בדת הנוצרית לרגלי הריבות שהיו בין הפרוטסטנטים והקתולים, הינסניסטים והיוזואיסטים.

צריך הייתי לרפא את הרעות האלה בהולדן! אבל היש בכחי לעשות זאת? בכחי? בכח הגר, שאינו נודע לעמו, האהוב לו מנפשו, ואשר לא יוכל להודיע את מחשבתו, הממלאה את לבו זה חמש שנה ויותר, לאיש, מלבד שלשה או ארבעה חברים חסרי-אונים כמהו?

(* עיי למעלה חובי י"ג ע' 58.

התחפוץ לדעת תכן מחשבה זו? תכנה הוא להקים את הרליגיה מחדש על בסיסה שעמדה עליו זה שבעה עשר או שמונה עשר דורות, בהרחיקנו מקרבה את כל העקרims שנכנסו לתוכה בדורות האחרונים. אבל איזו הם המנהגים, העקרims האלה? בקרת ישרה ועמוקה עם חקירה ארוכה בהסתורית האומה היו מגולות אותם לנו; די היה גם כן לזרות הלאה כל מה שאינו בתלמוד והמתנגד לכל הכתוב בו. אולם כל מה שנמצא בו צריך להיות נשמר בתכלית, אחר שכל זה נוסד על הפשט האמתי של התורה, שהיו הקדמונים מכירים יותר ממנו, בהיותם מלמדי הלשון, או הנהו תקון מועיל של רבותינו הקדמונים. הראשון צריך להיות מוצדק על ידי חקירה עמוקה בנדרפים, והשני על ידי פוליטיקה בריאה. זוהי מחשבתי. אולם היש בכחי להוציאה לפועל? ואם הייתי אני לבדי מוציאה, האם לא היית אתה בעצמך הראשון המשתדל לבטלה? והאם לא היית אומר כמו שאמרת זה שלש שנים: „האיש הלזה תואנה הוא מבקש להתגולל ולהתנפל על פנות האמונה, ובעקמה הוא מתחיל בהכחשה קטנה כדי לבא אחר כך אל הגדולות“? ואולי אמנם לא היית אומר דבר, אחרי אשר הראוך עתה התוצאות מה שהיה נראה לי לצורך עוד בילדותי, והוא להלחם נגד הניחוישים, המהרסים את הרליגיה תחת לאמצה; ואם אולי היו מאמצים אותה בדורות הסכלות, הנה בדור ההשכלה יכולים המה להרסה, אם לא נתקומם להפיל אותם מקודם. ובכל זאת, האם הייתי יכול לקוות למצא כך חבר ראוי במעבדי? איני מוספק אמנם, אחרי אשר אכירך למשתדל להביא רפואה שלמה למחלות ישראל; אולם איני ככירך עם זה לכיורוג מומחה במדה מספקת להשתמש באמצעים קשים אבל מרפאים. אולם התכיר אתה אמצעי שאינו קשה כשלי? הנה! מה יקר היה בעיני. מה גדולה הייתה תאותי להשתמש בו! . . .

והלאה יוסיף לספר לו על דבר עבודותיו הספרותיות בעניני התורה, ההסתוריה, המוסר וספרים מליים עברי למקרא ולתלמוד ועוד.

בתשובה על וידוי זה הודיעהו ישיר על דבר חבורו „התורה והפילוסופיה“ ועוד ספר אחר בענין צורך הקמת מדרש לרבנים, שהתחיל אז לעבוד בהם. שד"ל משיבתו באריכות ומגיד לו, כי אחרי היותו (יש"ר) מחקה בכל את ויזל, לא יוכל לבלתי חקונו גם בזה. אולם תכניתו היא מלאה ושלמה יותר מדי, ועמו אינו יכול לקבל רוב טובה. עינו של שד"ל רואה למרחוק, חודרת לעתיד, והוא רואה, כי אם גם יקמו מדרש כזה, הנה עוד קצרה יד הספרות היהודית מלתת חומר ללמודים ובפרט התיאולוגיה, וסופו לנפול. המורים לא יוכלו בשום אופן לצאת ידי חובתם: או יעשו הרליגיה לקלסה בעיני התלמידים, או לא יפיקו רצון העם. עד אז היה מסמך רב אחד את השני. הרבנים רובם לא קראו מעולם בעקרים, „כוזרי“, או „שמונה פרקים להרמב"ם“. ואיך אם כן ירחבו המורים ללמד בספרים כאלה במקום „עין חיים“, „פרדס“, „ספר הגלגולים“ ו„משנת הסידים“? ואיך יתנהג הפרופיסור בבואו להורות לתלמיד שהשלים למדו בפילוסופיה את המדרשים והתלמודים, הגיונם ודרכי ביאורם? כך הוא רואה את הדבר והוא דוחה את מחשבות ישיר לזמן טוב מזה, לזמן שתהיה לישראל תיאולוגיה נכונה, מעובדה ומלוטשת, וראנתם צריכה להיות להחיש את היום ההוא. „הנך משתדל — יאמר לו שד"ל — להשלים בין הפילוסופיה והרליגיה: נאה יהיה לך באמת, אם יעלה זה בידך, שם אבי האומה“.

אולם הוא חושב, כי אין עוד מקום לשום קומפרומיסין טרם יבערו את הקוצים, טרם תמחול הרליגיה על כל ניחשויה והכליה ותטהר, כלומר, תשוב לימי קדמותה. אז תהיה הפשרה בין הרליגיה והפילוסופיה רק בזאת, כי תשוב הרליגיה למצב היותה קודם ההשחתה. וסוף סוף, טהרת העקרims והמנהגים היא הנקודה הראשית להשלמת האומה. ומשעם זה היה חפין להשלים ולשכלל את מחברתו „מאמר הנקוד“, שבה הוכיח, כי הנקודות והטעמים נוספו בזמן מאוחר.

הנני עתה באותו מצב — יקרא — שבו היו בריגרה, גסינדי וגלילי זה מאתים שנה: הם לא יכלו להפיל בפרהסיא את אריסטו, כי אם פרשו את האמת בענין הטעיות והפרדוכסים שנכנסו לתוך למודי הכנסיה; ובכל זאת ירו הם את יסודות הפילוסופיה האמתית, שנתקבלה ונתפרסמה מאה שנה אחרי כן. יהיו נא הגדולים האלה לסמל לנו! נציע את האמת בחשאי ומועט מועט; ובחמלטנו מחכמי המאה הי"ש נכין לנו בו בזמן את ברכות המאה העשרים! אולם צריכים אנו בהשגחה יתרה לבנות יותר מאשר להרוס; נסמוך וניסד את בנין המונומינט הקדמון, אשר נרצה להפיל את קירות החפל שהקימו עליו מקרוב! אל תהיה מוגמתנו הפלת הניחושים יותר מאשר לקים בזה את עקרית האמתים של הרליגיה ולהראות את הדר קדושתה, בהטהרה מכל המגרעות שהביאו אל תוכה איזו רבנים בכונה. אולם אל נא נאשים את אלה שהביאו ראשונה את הניחושים בקרבנו; הם אמנם עשו זאת מנקאה חשובה: הם היו בדורות של רדיפות ולא מצאו אמצעי יותר טוב להחזיק את האומה, שתפול עניינים ולא תבגוד באמונתה, מאשר להגדיל בעיניה את הדברים השמימיים ולהקטין את הארציים במדה יתרה. —

למרות כל ידיעותיו ושמו הספרותי, קשה היה לשד"ל למצא הוראות שעה, עד שראו את כשרונו בלמדו לתלמידו הראשון (אשר יקראהו בכתיבו "בני בכורי יא"ר") אהרן יוסף רנדיגר, בן מורו. שעורו הראשון היה ביום כ"ו שבת תקפ"א (31 דצמבר 1820). ולא למותר אחשוב לספר כאן דבר קטן המתאר היטב אופיו של שד"ל. הוא היה מאמין, למרות הפשיות חקירותיו במקצעות שונים, כי כל מקרי חיי האדם הם בהשגחה, ולא במקרה, ובספרו באגרתו אל ש. ת. לולי על דבר החלו ללמד לתלמידו רנדיגר, יאמר, כי אחרי אשר כל ההתחלות קשות, היה מקדים לחזור מדי יום ביומו בינו לבין עצמו על הפרשה שהיה עתיד לבאר לתלמידו ביום ההוא. ביום השלישי (2 ינואר 1821) היה צריך לתרגם לפניו את הפרשה השניה בישעיה, אשר בפסוק העשרים בו נמצאו המלים "לחפר פרות". ואף כי ידע שיש מתרגמים Talpa, היה מסופק בכל זאת בזה, כי לא ידע אם טבעה של זו לחפור בארץ. והיה נבוך מאד לאמר לתלמידו החדש ביום השלישי ללמדו: מלה זו לא ידעתי תרגומה. והנה קרה לו לבוא ביום ההוא לחנות לקנות אבק, ויליש לו בעל החנות את האבק ברף ספר"מלים לתולדות הטבע, שהיה כולל ערך Talpa והיה כתוב בו, כי טלפיה עשויות לחפור בקרקע. ויהי הדבר לשד"ל למופת, כי יד ההשגחה בזה!

בין עבודותיו בעת ההיא היתה גם אנתולוגיה עברית, שעלה בדעתו לחבר עם הקדמות אחדות בראשה. אולם עד מהרה עזב את האנתולוגיה וישב לסדר את שיריו ובראשם שם את מאמרו "תולדות השיר העברי". גם הוכרח אז לכתוב ספר-חנוך לתרגם מאיטלקית לעברית וסינטקסיס עברי, בשביל רנדיגר תלמידו. אחד הירענים השטחיים, הרב אלישמע פדובני ממנטובה, פנה אליו אז בענין פרוגרמה להוצאת ספרי חנוך עבריים. בכובד ראש ובשמוש נסיונותיו המעטים נכנס עמו שד"ל במי"מ על דבר זה. אולם עד מהרה הכיר את שטחיות פדובני, וגם הרשה לעצמו האיש ההוא לשום בתרגומו לסדר כמנהג איטלקי, שהיה מוציא אז, את תרגום כל המקומות שתרנם שד"ל במנהג אשכנז, ואת פיו לא שאל ושמו לא הזכיר. רמאות כזו היתה תמיד שנואה לו לשד"ל, וימחר להתרחק מן האיש הזה. אלמלא לא תנחשו — יכתוב אל יש"ר אחרי שאבד מכתבו אל פדובני — הייתי אומר, כי זה סימן שאין טוב לי עוד לבוא בדברים עמו.

במאה האחרונה, מזמן המאספים והלאה, נולדה ונתפשטה בקרבנו כת כתבנים ידועים, אשר התאמרו למליצים, לכותבים על טהרת לשון הקדש, בהשתמשם בפסוקים ושברי פסוקים. נגד כתבנים כאלה מחקומם או שד"ל, ובאגרתו אל אלמנצי יאמר: "הנני רואה אותך ואת כל אחיך בני יהודה אתך תלקטו מפה ומפה מקראות שלמים מספרי

הקדש ותשבשו אותם בחסור ויתור וחלוף אותיות, למען שבץ מכתביכם באבנים היקרות ההנה: איך תשתפכנה אבני קדש! — ואחרי בארו לו הישב את כונתו ומחשבתו, יוסף: „זה לי ימים ושנים אשר נפשי עלי תהמה על אברך הלשון מתוך בני עמנו, ועל הכל בבני איטליה, עד היותם כלם מעתיקי ספרי הקדש, ולא אחד בהם מתדמה לספרי הקדש.“ — כמדומני שהיה שד"ל הראשון המעיר על זאת.

IV

למען הכיר את שד"ל והנהגתו בביתו בזמן ההוא, אתרשה להביא פה דברים אחדים מזכרונות תלמידו שד"ל (אשר חי עמו בביתו) על אדותיו:

. . . הגיע זמן פת שחרית הראשונה. הוא בעצמו הביא מחדר הבישול סיר גדול המלא איזה חומר גם וצהוב; זה היה אורז צהוב מבושל בשומן-בקר, כי בשומן אוז לא היה יכול להשתמש מחסרון כסף. הוא חתך חתיכה ממנו, כאילו היה זה גבינה פרמיסנית, אולם באפי עלה ריח זר מאד, עד כי עקמתי פני, כראותו זאת אמר בדברים פשוטים וחודרים: אם אינו טוב בעיניך, הצדק אתך; אולם לי אין אחרת. התאמצתי ואבלע. אחר האוכל אמר: בצהרים יהיה האורז טוב מזה. ואמנם הביא דיסה (המכונה brodo garba) מהולה בביצים ולימונים, כי חשב שבוה יפוג הריח הרע; וגם זה בלעתי בנחת. בחשבו בעת ההיא על דבר הפתגם: כך היא דרכה של תורה. ככלותנו לאכול אחר התפלה פת שחרית, הלך הוא ללמודיו, ואני לקריאת המקרא. כן היה עד תפלת המנחה. אז היה הולך לבית הכנסת נומר 4 ששם היה מתפלל אביו, לאמר קדיש (זה היה בשנת מות אביו), וכן היה עושה כל שנת האבל.

בבקר השכם לבשנו את בגדינו ונמהר ללכת אל בית הכנסת בשביל הקדיש, יום יום מלבד יום השבת, וכאשר שאלתיו פשר הדבר, ענה לי: בימות החול מעמים באי בית התפלה, והבאים הם יראי ה' וזקנים; אולם ביום השבת רבים מבקרי הבית, ובשכונתי יושבים אנשים, אשר בלצנותם ושאלותיהם הטפלות יפריעוני ממחשבותי על אדות אבי (דבריו בעצמו).

עתה אדבר על אדות „הפרפרת“, הוא נסיון אחר איום שהיה עלי לעמוד בו. מנהג האב היה, כי במרס יקובו מעל שלחן האוכל צריכים היו לקרא מעט במקרא, וזה היה במקום פירות שאחר הסעודה. האב הוקן, הבן והבת היו קוראים בפרשת השבוע ומתרגמים. שד"ל שמר את המנהג הזה, ואני הוצרכתי לסבול שפלות וכושה, מבלתי יכלת להיות כל כך מהיר בקריאה כמו שהיתה אהותו הצעירה מתרגמת. מה כבד היה השעור הזה ממני!

אחר סעודת הצהרים פנינו אל למודינו הרגילים, מלבד הוראות שעה שהיו לו למדי בכתיים חשובים. כי היה מהולל בישרו ותמידיותו ויתר עוד מאשר בידועותיו, ובפשיטותו קנה לו לב תלמידיו. מי שהיה חפץ לספר סדר היום של לוצאט, היה יכול להביע זאת במלה אחת: עבודה. הוא היה קורא תמיד מהלך אנה ואנה בחדרו הקטן, וכן גם אני. היינו נראים כשני שומרי הצבא. לפעמים היו מונחות בפנינו בשעת הקריאה פתותי לחם. פעם בפעם עצרתיו ואבקשהו לפרש לי איזה דבר ולפעמים הודיעני הוא איזה רעיון טוב שמצא בספר שהיה קורא, ועל פי רוב היה מבקש בקריאתו סמך לרעיונותיו הנצחים לחוועלת היהדות. כן, למשל, עבד אז בספרו „זכות על הקבלה“, מלאכת חקירה חפשיה וישרה, וזכר כי ציצרון מביא מאמר אפלטון אשר יוכל להיות סמך לחקירותיו על איחור הנקודות, אולם לא ידע מקום המאמר. מה עשה? קרא את הספרים „די-אופיציוס“ „מוסקולנה“ עד שבא אל המאמר הנדרש ויעתיקהו ויסגור את ציצרון לעולם. כן חזר (שנה אחת קודם לכן עם אביו) על כל התלמיד בשביל לדעת אם באמת לא היו עוד בימי התלמודים נקדות ומעמים, ולהוכיח מזה, כי הוזהר, המזכיר נקדות ומעמים, לא יוכל להיות מרשב"י. כן קרא ושנה את המתמטיקה של בוסוט ואבקיידוס והבורי קופרניקוס וקפלר. ובשביל מה? כדי לדעת אם הקדמונים בין חכמינו, מיסדי תקופותינו, היו לחם באמת הנחות עצמיות. — כן למד בדרך זה, מבלי לחדור ולהצטין, רק בשביל היהדות אהובתו, את כל המדעים.

אחר תשעת ירחים לחיותי בביתו חלה מאד בדלקת היראה. הרופא ד"ר גואסטלה מצא ביום השלישי, כי המחלה כבדה מאד, וישב אצלנו עד השעה האחת עשרה בלילה. בעזבו אותי אמר לי: הבב עליו בעינים פקוחות, ואולי ימות הלילה.

אחרי השקוטי אותו את סמי הרפואה ישבתי אל כראשותיו והוא, אשר לא ידע את מצבו, אמר לי: מרוע לא תשכב? משכבי היה עמו יחד במטת פריאוליות, שהביא עוד אביו מסנדינאל. נמנעתי מזה ורעדתי, כרעידת הערבה מפני רוח, מפני המחשבה לשכב יחד עם הולך למוות, ועם מי! עם מורי ואבי, אבל לא רציתי להרעישו ואמלא את רצונו. אחרי רגעים אחדים הניע ראשו ויאמר: את המשנה הזאת לא הכנת היטב. נפעמתי, כי לא ידעתי שקדחת הוא וחשבתיה לאות קרבת המות. הוא נדמה ויישן. תרדמתו הוסיפה להפחידני ואמרת כי נחרת המות הוא. כרעתי לפני המטת ואשפך שיחי לפני ה' ואבך. . . . כעלות השחר בקשני מעט מים וישת ויאמר: טוב לי, הניחני לישן עוד. עזבתי את החדר ובתוך למודי שניתו כפעם בפעם את תפלת השחרית עם הרבה הוספות שחברתי בעין תפלה, תקוה ותודה, תפלות שעליהן אמר מנצוני: רק ה' יבין זאת ויקבל ברצון. אחרי שעה וחצי קראני ויבקשני לכתוב על גליון את אשר יקרא לי. בחרדה שמעתי לקולו כי פחדתי פן נכזבו רעיוני; אולם הוא הקריא לי כשמתח שיר זהב (שחבר בשעה וחצי האלה) בלשון איטלקית, אשר תחלתו לפי זכרוני הוא: Padre del ciel (אבינו שבשמים), כי אליו ולא לחכמת הרפואה יחס את רפואתו. אם לא אישגה תרגם אחר כך את השיר הזה לעברית. בצאתי מצאתי את הרופא, המשכים לבא. וישאלני: המת הוא? אמרתי לו בפנים שוחקים: עלה אליו ושאלהו. בעלותו מצא על שפת המטה את השיר ויקראהו ובשמעו כי הולך למות חברתו, אמר, אם אמנם לא בקול אך בדממה: haec mutatio dexteræ Excelsi (השנוי הזה מיד ה'). זה בראה לנו אל נכון שקט-הרוח של הגאון הכביר הזה.

אחרי שנה מת הרב אליעזר לוי. שד"ל הלך וגדול, ואחד משלשת פרנסי הקהלה, מיכאל גנשילומו, אהוב הספרות, כבדהו מאד; ויקראהו אליו ויבקשהו לכתוב קינה בעברית ואיטלקית ולהכינה ליום ב' הבא (זה היה ביום ו'), והוא קבל עליו. . . . כמרומוני שקבל בעד השיר הזה כ"ה זהובים, אמנם נכון הדבר כי הסך הזה הוציא למולי אחת מאותויו מכבר, שהמציאה לו שמחה אין קץ: ספריו הלכו והחברו בחיבות ישנות ובארונות שנותרו לו מחנות אביו, והנה עתה התאוה לארון ספרים; וכאשר שב באחד הימים משעוריו הביתה וימצא את שני קירות הבית מכוסים בשני ארונות ספרים, היה נראה לי ברוב עליצותו ושמתחו כילד שקבל צעצועיו. אז החל לסדר את ספריו וידרוש ממני ללמוד לדעת מקום כל אחד ושמו, למען אוכל להמציאו במהירות כשידרש בעבודתו או בעבודתי.

בשנת 1824 שלח המדפיס הווינאי אנטון שמיד קריאה אל יהודי איטליא לעמוד לימינו בהוצאת ספרים עבריים חדשים וישנים. לקריאה זו התעורר שד"ל וישלח אליו את אסיפת שיריו בשם "בנור נעים". הספר הזה היה מקודם לפני הרב הוינציאני אהרן הספר. ביום 5 מאי 1824 שלח את ספר שיריו אל המדפיס עם הקדמה גדולה בצרוף אנרת, שבה מהלל את טובו וחמלתו של שמיד על ספרי ישראל, מבקשהו להראות את שיריו לאחד היהודים המלומדים, למען יגיד לו דעתו עליהם, ויביע לו הפצו להסתפק במספר האכסמפלים שיהיה ברצונו לתת לו חלף שכרו, וגם יודיעהו, כי עוסק בחבור אחר בפרוזה, אשר ישלחהו אליו כצאת שיריו לאור. הקדמת "בנור נעים" היתה רחבה, בה דבר המחבר על יפי הלשון העברית ותועלתה, יבאר איזו פסוקים קשים במיכה, איזו, תהלים ועוד. אולם לראבוננו השמיטה הצנורה (או הפוליציה הסודית כאשר יכנה הוא) כמעט את רוב המאמר, והוצרך לשוב ולקצר את הקדמתו, והקיצור ההוא נדפס. ההקדמה הגדולה ראתה אור אחרי מות שד"ל ב"בית האוצר" לשכה ג'.

בשיריו המקוריים אשר ב"בנור נעים" הראה את כשרונו וכי פייטן לאומי הוא. אמרתי, "לאומי", כי רוב שיריו הטובים הם הלאומיים, אשר בהם הנהו באמת נעלה ומלא שירה. לעומת זאת לא עלו לו שיריו המתורגמים. פרנץ דליטש הנוצרי, אשר הצטמן

מאד בהכנתו את השירה העברית, חרץ את משפטו על שד"ל כתור פיימן בדברים האלה: — "שמואל דוד לוצאטו מטריאסטי, פרופסור במדרש הפדובני, הוא השלישי בכנב המשולש במשפחת לוצאטו (אחר משה חיים לוצאטו ואפרים לוצאטו), בלשן מפורסם ופיימן מפואר. ספרו "ננור נעים" כולל מקצתו תרגומים הפשים משירי סבירינוס, בוואיציוס, פטררקה וכו', ומקצתו — שירים מקוריים. סגנון השירים הראשונים מושפע רק מעט ברוח לאומית, והמחבר משתמש גם בכטויים תלמודיים בתתו להם תמונה עברית. אולם בשירים שנושאייהם מושג לאומי, כמו קינתו על חרבן ירושלים ובפיוטו על העבודה, הלכות ממסכת יומא, תשוב העברית לצלצל בלשון לאומית, כהר קול מחשבה קדושה . . . תקום לתחיה השירה הלאומית, אשר זה זמן רב לא שמענוה . . . "ננור נעים" הוא גזע שביכלתו להפריח תקופה חדשה להשירה העברית, והתקופה הזאת תך שרשיה החוקים באדמתה הפוריה של השאיפה הלאומית הרבה, ותשלח את ענפיה המסובלים פרי ברוב הדר וביפעה קלסית". — *Zur Geschichte d. jüd. Poesie* (etc., S. 93—94). ויש להעיר, כי השירים המשובחים והמהוללים בפי דליטש נתחברו בהיות שד"ל בן ארבע עשרה שנה.

אחר "ננור נעים", שלח להמדרשים בשביל "בכורי העתים" גם אגרת חקירותיו בנדרפים, וכל זה בעצת מורו רנדיגר, למען התודע בנרמניא בדברים יותר ממשים משירים. התקופה ההיא היתה היותר "עסקנית" בחייו. באגרתו אל אלמנצי יאמר: אומר לך שבכל עשרים וארבע שעות היום אינני מבלה אף רבע שעה רחוק מאיזה תלמיד אהוב; וזה יראה בעיניך בלתי מוכן בשום אופן, והנהו בכל זאת אמת. ואמנם אין בזה גזומא. שבע שעות ביום היה שכיר לשעורי תלמידיו, ובבית מצא תמיד את שחז"ל, אשר גם בלילה שכב עמו במטה אחת. ומה גדלה שמחתו על זה האחרון ירחים אחדים אחרי בואו לביתו, בראותו את שקידתו וקדמתו בלמודים. — "לא! — יקרא באגרתו אל לולי — לא ערבתי את לבבי מעורי לקוות להשיג בזמן קצר את אשר לא השיגו כמה אנשים גדולים במשך שבעים שנות חייהם: תלמיד העובד בלי מנוחה יומם ולילה להרמות אלי, אשר קנה בירחים אחדים את הרוח האמתית של לשוננו הקדושה, עד כי יוכל לכתוב בה בשיר כמו בפרוזה, ואשר התעלה בירחי מספר בלשון רומית, לקרוא בה את הפיסיקה וההגיון ולטעום גם כן בלי עמל את שירי הורציוס". — והלאה יביא לו לדוגמא שירה שחבר תלמידו זה בעקבות מזמורי תהלים, ומוסף: "ועתה אמור לי, ידידי, אם לשוא אשחית ומני, כחותי ורכושי? הוי! מה מעטים המה האנשים אשר יוכלו להכיר ערך איזה מעשה גדול ויפה". — באגרת זו יספר גם כן שהתחיל להתלמד בלשון יונית.

בשנת 1825 התחיל לעורר את שחבד"ל לעבוד בספר מלים עברי, ויבטיחהו לעזור בכל מה שידרוש. אולם לא ספר מלים להבנת הספרות הרבנות היה חפץ להוציא, כי אם ממין אחר לגמרי. חפץ היה להעשיר את הלשון העברית, לעזור למי שיבוא לכתוב עברית, שימצא את כל הטרימינים והמלים של הלשון העברית מלוטשים ומעובדים עם תרגום רומי וצרפתי מדויק בצדם. חפץ היה לסדרו לא על פי האלפביתא, כי אם בסעיפים, במחלקות שונות למושגים שונים. כאחת, חפץ היה "להעשיר את הלשון ולפתח את הספרות הלאומית", דבר לאומי שלא הוציאה הספרות העברית עד היום ושהיה שד"ל חושב על אדותיו כל ימי חייו, אלא שלא היה זמנו בידו לעשותו בעצמו, ועל כן היה מעורר על זה רבים אחרים.

בספטמבר 1826 היו נשואי שד"ל עם העלמה בלה-הבת-שבע, בת מורו רפאל סגרי. השתקעותו באהבת בחירתו הרחיקתהו מכל חבוריו וחדושויו, אולם בכל זאת לא חדל משפוט על מלאכת רעיו, אם כי היו דבריו אליהם אך לעתים רחוקות. תחת אשר מקודם היה מרבה לכתוב להם מכלי חנות לתשובה, גם לא חדל מקריאה, ואדרבה כפי הנראה מאגרותיו, הרבה אז לקרוא, אבל רק בחברת רעייתו.

חובו העקרי של האיש החכם — יאמר באגרתו אל שחבד"ל — למצא לו בכחרותו רעיה, שביכלתה למלאות, כפי האפשר, את ימיו אורה ונעימות, להרחיקהו מכל חמא והרהור רע, לתת לו בניס הגונים אשר ירוממוהו וינחמיהו בזקנתו.

— זהו מותר לך — תאמר לי — אבל מאחר שעלתה בגורלך רעיה לפי הפצך, מה תועיל אבדת הזמן בחברתה, אשר יכלת לבלותו לתכלית יותר מעולה?

זוהי שאלת רוב האנשים, אשר אין ביכלתם לצייר להם אהבה אחרת בין האיש והאשה מלבד תענוגות בשרים, ולא יחס אחר מלבד שעשועים.

אבל התחשוב כי הפילוסוף באהבתו יאהב כיתר האנשים והחיות?

כבר אמר אריסטו כי חוש המשוש חרפה הוא לנו, וזה מאומת מאד; וגם אני הייתי בוש מאד, ומתמרמר אולי מכאב, אלו נלכדתי ברשת אהבה עורת והייתי נתעה להתלהב מפנים יפים, מוגף יפה, שהיה כולל בקרבו נשמה סכלית, עקשנית, משתררת וחסרת טעם. ובה במדה הנני מתנדל ומתפאר, כי הנני אוהב ואהוב לנפש אשר אינה מתאכסנה אמנם כגויה מדומה ומתעה, אבל תכיל בקרבה רגשות המוסר היותר נעלה, היוחר בריא, היותר אנושי והיותר חביב.

צייר לך אם כן שאני אוהב אשה צעירה כאהבתי אותך ועוד אחרים מידידי הנאמנים; רק כזאת נבדלה אמנם, כמה שגם כך גם באחרים לא יכלתי מעודי למצא את ההקשבה, קלות האופי, ההשחרלות להפיק רצוני, שאני מוצא תמיד באשה החייה, היושבת עתה בצדי.

. . . וצריך אתה על כן, קרובי האהוב, להבין, כי שמואל דוד יודיך, האהוב תמיד לספרותנו הקדושה והפילוסופיה הבריאה, יהיה מוכן תמיד לקבל ולבחון באות נפשו את רעיוניך שתציע לפניו, אבל לא יוכל לעת כזאת להציע לפניך דבר מצדו, אף כי לא יחדל בכל זאת מן הקריאה הרבה, וגם בחברת אשתו האהובה, אשר לא תניאיהו מזה, ולהפך, עוד תתענג לקרוא עמו יחדו. —

שיחה קטנה באחד משבעת ימי המשתה הביאה את שד"ל להתעסק בעניני בקרת על דבר תרגום אונקלוס, ובראש החדש העשירי לחתינתו נולד לו ספר ובן, ושניהם נקבו בשם אוהב-גר (Philoxenus). על אדות הבן הזה עוד אדבר להלן.

גם במעשה קל הערך, כקריאת שם לבניו, הננו רואים בשד"ל את ממשלת רוח המקרא בכל עווה. המקרא חדר לנפשו ויהי לטבעו השני. כנודע יקראו היהודים לבניהם בשמות אבותיהם וקרוביהם; אולם אצל שד"ל שמות בניו תלויים באיזה מקרה שעשה רושם בחייו. באגרתו אל הפייטנית האיטלקית אבנייה פביה ננטילומו (24. 12. 49) יאמר:

תחפצי לדעת סבת הקרא בני בשם יוסף? בודאי לא היה זה במקרה. הוא שם הגזע הראשון של משפחת לוצאטו בסנדניאל. אולם אין זה הכל. יוסף הוא שם איש ידוע, כהן כנעני, רופא הנולד באביניון בשנת 1496 ואשר חי משנת 1500 והלאה באיטליה, בגיונובה וסביכותיה; בשנת 1554 הוציא ביוניצה בשפת עבר ספר דברי הימים לצרפת וטורקיה (נדפס שנית באמישטרדם 1738), ואחר כך חבר ספר על דברי ימי היהודים עד שנת 1675, שעדיין לא נדפס ולא נתפרסם. אני חודעתי טיבו בקהל, ואחד מבני ווינא בקשני לשלחו אליו בשביל להדפיסו. שלחתי לו את ההעתקה והוספתי כה וכה הערות וביאורים, וכל זה היה בעת הריונה של רעיית לאה. ואז יעדתי לחלווד שם יוסף, אם זכר יהיה.

כן קרא לאחד מבניו "ברוך איוב" על שם ברוך, שנקראו בו זקנו וחותנו, וספר איוב שתרגם בשנת הולדתו. ובנו ישעיה נקרא גם כן על שם מלאכתו בימי עיבורו, (עוד יבוא).

המתמיד.

(המשך¹).

ועיניו כשתי גחלי אש תתלקחנה.
ויאדם הקדים השמש יצאה.
הקיצה הארץ השמחה ומארה.
מצהלות צפרים הרום גמלאה.
כל חי יצהיל פנים, כל פה אמר שורה.
גם בני הישיבה כילדים רחוצים
בעלותם מרחצם אל חיק אמזותיהם.
בן זבים ומאירים יבאו תלוצים
בגמרות ארבות אל שלחנותיהם.
ובלם באחד תורתם יחלו.
ינערו בחורים בגזרי אריות.
יתחננו, ירננו וקמו ותפללו
ויזמרו לאדני כל קרב ובליות.
מחויז על משקופי חלונות הישיבה
הדרור תעיר קנה, בגיה הרבים
לתנות תהלת השמש הנדיבה.
את צדקת פזרונה ביושבי מחשבים.
ומלא האור עין הישיבה הבהה.
ורפד בזהב את שחור קירותיה.
ותשאזת סבית הישיבה מלאה

בישיבה הריקה דמיה קדושה
ובלע הנער הקדש ראשונה.
כי שם במקצע יחכו לו שלשה
חבריו שרעו לו יום באו הנה:
גר דלק, צמודו וספר תלמודו.
ובחם על הרגעים הקלים לניע
ימהר אל רעיו והחל למודו —
ובצעמדו — יעמד במסמר קבוע.
יום תמים, תצי לילה ממקומו לא ימיש.
שם יאכל לרעבו את פתו השחורה —
ומי אמה שמיר, מה אמה חלמיש
לפני נער עברי העסק בתורה!

הוא הוא אמר רבא הוא תנו רבנן... —
השחר, הנגה וריח השדה
התעופפו בעוף וימחו בענן.
הארץ ומלאה נשבתה, אבדה.
הארץ ומלאה — פה, פה במקצע
ושמשות כבדבד לרב פה תנרחה.
ומלא מעצמות הנער ינוע

¹ עי' למעלה חוב' ט"ז ע' 268.

עד ינעה נפשך בשועה, ינעה —
 ותישן לגצה יבשה ורעבה,
 בצמא לא נשבר ובתאנה לא באה,
 מבלי שנאהבה, מבלי שאהבה,
 ושתי העינים שלראות נבראו,
 שלראות יכלו הארץ ומלאה,
 תדעכנה, תחשכנה, ומאומה לא ראו
 ומאומה לא חמדו — וכלו בשואה...
 ובחיים כבר במלו בצלם תנוע
 ותתפש בשממית במסלות חדלו...
 ולמה זה נוצרו לשוא ומדוע
 תאבדנה על חנם הנשמות האלו?..

ויש אשר שממה גם רוח הנער
 בעמלה הקלקל וכמו התמרמרה;
 ולעתות בחרף במשל קר וסער,
 שמים — בעשן הארץ געברה; —
 ושממית ירוקה אי מזה תבא
 לתקע אהלה בקורות הפנה,
 ומשנה אפלה בפנה, בלבבו,
 ובכל חדרי נפשו רעה וצנה...
 אז ידע הנער כי נשכח הנהו,
 כי נפשו שוממה, נשכחת, געזבת,
 ויחש כי חלש ונלא כחהו
 ותשקע בנפשו במעט הלהבת,
 ונשמע קולהו כאלו הוא עלה
 מנפש עופה שלמות הלקת,
 קול לב הוא המקה בעשבי לב חלה
 המלא תחנונים ומררה נשפכת
 ויהי לו תלמודו לקינת תמרוירם

ורננת צפרים מחוץ תקופה.
 וכנחל עדנים ושטפו החיים,
 וציפו הארץ, הוקים ואנפיו —
 ישביע את עיניו — מי בעל עינים!
 ותענג — מי אשר נשמה באפיו!
 אך אחד הנער ממקומו לא ימיש,
 מאחריו והלאה החיים, האזרה...
 ומי אתה שמיר, מה אתה חלמיש
 לפני נער עברי החשק בתורה?!

בה ועמד הנער יום יום על מקומו
 מאז אור הבקר עד ראש האשמורה,
 כי חלק יחלק לידות את יומו —
 האחת לצרכו, השלש — לתורה,
 ובכודה נזיר חברים, אסיר אל פנתו
 ועמד הנער לבן פנים, קטומ מצח —
 ויצר בנמרא את מלא כל נשמתו,
 ויצר — ויסגר בעדה לגצה...
 "הוי הוי אמר רבא" — ואשר יצוחו
 בקולי קולותם החיים ושאונם
 אזניו גם שמץ מנהו לא לקחו
 ובחרש ובאלם לא תשמע לשונם...
 "הוי הוי אמר רבא" — ולשועת נפשה
 מגרונה הנחר יום יום תישוע
 מחמס ראשית אזנה משד ראש ברה —
 תעלים אזניו ותהי כלא שמע...
 ותהי כלא שמע ותשתם תפלתה
 ותוסף לרצין ראש כל מאוניה,
 לתנק בחשקה את קטן מאותה,
 לעקר ולרמס את אחרון פרחיה...
 . . .

וְלָמָּה זֶה יָרַע בְּעֵינֵי הַנָּעַר
 אִם אָרְצוֹ וּמְלֹאָהּ בְּעַדוֹ סָגְרוּ? . . .
 שְׁנֵי סְדָרִים" שְׁלֹמִים עֲרוּבִים וְשִׁמּוּרִים
 עַל שִׁפְתֵי הַנָּעַר — שְׁנֵי סְדָרִים תְּמִימִים!
 וּבִקְנָאָה יִפְיטוּ בּוֹ כָּל הַבְּחוּרִים
 וּבְלִבָּם יַחֲוִישׁוּ לוֹ יָמִים נְעִימִים . . .
 שְׁנֵי סְדָרִים שְׁלֵמִים! — מִהֲנִעִים גִּזְרָלוֹ —
 וְאִיךָ לֹא יִשְׁוֶהוּ בְּנֵי מַעְיֹו יְהִמִּי
 אִם כְּבָר עֵינָיו רֹאֵת שְׁלֵמַת עֲמֻלּוֹ —
 כִּי מִתְמִיד וְעַלְיוֹ לֹא קָרָא קְרָאוֹ . . .
 רַק צִיץ זֶה־בְּ אֶחָד עַל מִצַּח בְּהִנָּם.
 עֲטָרַת שֵׁשׁ אַחַת בְּרֹאשֵׁי הַשָּׂרִים.
 לְמִשׁוֹרָה, לְגִבּוֹר — זֶר אֶחָד שֶׁל דְּפָנִים —
 עַל רֹאשׁ נְעֲרָנוּ יִצְיֵצוּ שְׁנֵי כְתָרִים . . .
 גַּם מִתְמִיד גַּם עַלְיוֹ — שְׁנֵי לִילִים עֲלִיזִים
 בְּסֵלֶם הַתּוֹרָה, הָרֶם, הַגְּבוּהָ.
 וּבְכַפְשֵׁעַ בִּינָם וּבֵין מַעֲלַת הַנְּאֻזִים —
 הַרְבִּיּוֹם הַזֹּכִים לְגִדְלָה כְּמוֹתָ? .

וַיִּכְדֶּה וַיִּתְעַטֵּף וַיַּחַגֵּן קוֹלָהּ. —
 חֲבִיבִים עֲלֶיהָ, בֶּן יִקְרִי, יִסּוּרִים?
 הַיּוֹדֵעַ הָאֲמֵלֶל כִּי אֲמֵלֶל הִנְהִי?
 הָאֲמֵלֶל! — מִדּוּעַ? מִי יוּכַל הוֹכֵחַ
 כִּי נוֹצֵר הָאָדָם לְמַרְחֵב יָדָיו?
 וְלָמָּה לֹא יְהִי גַם הַנָּעַר שְׂמִחַ
 בְּאַמֵּת פָּנָתוֹ דִּי מְעַמֵּד רִגְלָיו?
 הַתּוֹרָה הַרְחֵבָה, הַתּוֹרָה הַמְּאִירָה
 מִחֲשָׁבִים וּמְצָרִים מַעֲלָם בְּקִשְׁיָה:
 מִבְּטֵן הַחֲשָׁף יַד אֵל הַעֲבִירָה
 מֵאֲבוֹת לְבָנִים אֶת אוֹרָה יְרֹשָׁה.
 בְּמֵאֲרוֹת, עַל גִּגּוֹת — שָׁם יִשְׁבּוּ בְּנֵינוּ
 גַּם הַגּוֹי בְּגִגְבָהּ, בַּסֶּתֶר לְמִדּוּ.
 וַיַּעֲלוּ מֵאֲרוֹת מֵמֵאֲרוֹת אֱלֹהֵינוּ
 וַיִּנְאֻזִים מִגִּגּוֹת אֱלֹהֵינוּ יָרְדוּ.
 כִּי יָפִים לַתּוֹרָה חַיֵּי הַצָּעִר:
 גַּם עֲמָה וּבְנָיו בְּעֵינֵי נִשְׁמְרוּ —

(עוד יבוא).

נ. ביאליק.

”חכמת ישראל” בצרפת.

(א. — סוף).

עד הנה הכאתי רק את תמצית המאמרים העוסקים בתולדות היהודים ביחוסם לבני הארץ אשר בקרבם ישבו. אך יש במאסף גם חומר לתולדות ישראל בבית, תולדות ספרותו ותולדות מלחמת הרוח הפנימית.

ערך מיוחד יש בלי ספק למאמר: „לקורות מלחמות עזריה מן האדומים”. לפי דברי מחבר המאמר, הח' דוד קויפמאן, חסר פרק אחד בתולדות עזריה אשר נכתבו עד היום; והוא: איך קבלו בני דורו של עזריה באיטליה את ספרו „מאור עינים”, אשר, כנודע, היה הנסיון הראשון של בקרת היסטורית אצל היהודים. הכתבים הנוגעים למלחמות עזריה נדפסים כעת אחד אחד. אם כי עוד לא נדפסו כל הכתבים, בכל זאת כבר נוטל לו הח' רשות להוכיח כי אש המלחמה נגד עזריה יצאה לא ממנטובא — מקום שם ישב המחבר בעת הדפסת ספרו — כי אם מערים אחרות באיטליא, וביחוד מוויניציא.

ר' משה פרובינצילי אשר הדפיס בקרת על ספרו של עזריה ואשר נחשב כמתנגדו הראשון, היה, להפך, ידידו ומשגבן. עזריה חפץ לדעת את הרושם אשר יעשה ספרו על חכמי מנטובא, וע"כ קרא לפני ידיו משה פרובינצילי חלקים אחרים מספרו. וידידו זה עשה לו הערות על מה שקרא לפניו. עזריה בקש לדעת גם מה שיחשוב על ספרו רב אחר במנטובא, הוא ר' יהודה מושקטו. הערות הרב הזה נמצאו בדברי ר' משה פרובינצילי.

ברית הידידות אשר כרת עזריה עם רבני מנטובא היתה לו לתועלת; הם לא יצאו נגדו בחמה שפוכה.

חיש מהר נתפשטה השמועה, כי כופר עזריה באמונת הרוש העולם וכי הוא מטיח דברים כלפי המסורה.

אש ההתנגדות יצאה מוויניציא. בקהלה הזאת היה אז ראש הרבנים ר' שמואל יהודה בן מאיר קאצינלנבוין. עזריה התעצב מאד בהודע לו כי יאשימוהו באפיקורסות. הוא חשב כי עשה דבר גדול בישראל — ואחיו שמוהו לבוגד בעמו! להחרימו אמנם לא יכלו. ומה עשו? — גזרו על כל החפץ לקרוא את ספרו, שעליו לקחת רשות על זה מן הרבנים. באופן זה חפצו לשים מכשול על דרך הספר, לכל יופץ בקהל.

בד' בניסן 1574 הוחלט הרבר ויהי לחק לכל קהלות איטליא, כי גם יתר הקהלות נתנו הסכמתן על ההחלטה הזאת אשר יצאה מרבני וויניציא. גזירת רבני וויניציא נדפסה על גליון מיוחד, והגליון נשלח לכל קהלות איטליא. הח' דוד קויפמאן הדפיס כעת בפעם הראשונה את המגלה הזאת והיא באמת נכבדה מאד לקורות המלחמות אשר החלקו בגלל הספר „מאור עינים”. מרוב יקרת הענין הנני להביא פה את הדברים הקצרים האלה:

יהי מורא שמים עליכם.

בהשמע דבר הספר שחבר והדפוס מחדש ר' עזריהו מן האדומים, וזה שמו אשר יקראו: "מאור עינים" וחלקיו: "קול אלהים", "הדרת זקנים", "אמרי בינה". והיו קצת פרקים מהחלק השלישי הזה מכוונים ימי עולם, וננה עלו כלו דרושים חדשים לא שערום אבותינו הקדושים חלקם בחיים. הסכימו גאונים עולם שבכל עיר ועיר מקהלות הקדש הקרובות אשר באיטליא הבאים על החותמות שלא יוכל מי שיהיה ככלל קהל עדה עדה מהם ובתי החצרים, וכל זולתם החרדים על דבריהם. להחזיק ברשותו החבור הגי' לא כלו ולא קצתו ולא להגות בו כי [אם] אחרי שכל יחיד ויחיד מהם ישיג רשות בכתב החום מחכמי עירו, בחומר עובר על דברי חכמים ולשומעם ינעם ועליהם תבא ברכת טוב.

ועל החתום רבני וויניציא, פיסארו, קרימונא, פרוכא, רומא, סיינא. מלבד האסור הזה נלחמו הרבנים נגד הספר גם בדרשותיהם. ממכתב אחד, אשר נדפס ג"כ כעת בפעם הראשונה, יודע לנו, כי עוד בשנת 1619 צריך היה לקבל רשות מן הרבנים לשמור את הספר בבית הספרים.

ישנם מכתבים המעידים גם כן, כי היו רבנים אשר עמדו לימין עזריה.

ר' אברהם דנון יושב באנדרינופול. גם לפי שמו נוכל לשער כי הוא מן היהודים הספרדים. ענין מאמרו יגיד לנו זאת עוד יותר. בילדותו שמע את אמו משוררת לו שירים בשפת הורגון הספרדי. בימים ההם לא חקר לדעת את מהות השירים ומצאם; הם היו כקסם על שפתי אמו למשוך את לבבו אחריהם. עתה הנה הוא זוכר את השירים האלה ונפישו עוד תערוגה אליהם. אולם, עתה הוא חפץ לחקדם, לנתחם, לדעת מאין באו, כי הן לא שירים עבריים המה, כי אם שירי ספרד, שירי אהבה ועגבים, אשר הביאו אתם היהודים מספרד אחרי הגרשם מן הארץ.

מחשבת דנון, לקבץ את כל השירים הספרדים אשר ישירו היהודים יושבי תוגרמא מוצאצאי יוצאי ספרד, טובה בלי ספק. השירים האלה יתנו לנו מצד ידוע מושג ממהות חיי אחינו הספרדים בימים מקדם.

האיש אשר היה בארצות המזרח ויתכונן אל חיי אחינו הספרדים שמה, אם רק בעל מחשבות הוא ברב או במעט, בודאי אי אפשר לו לבלתי שוות במחשבתו את חיי אחינו האלה לעמת חיי אחינו האשכנזים-הפולנים.

היהודים יקבלו בארצות מגוריהם את שפת הארץ ומנהגיה, ועוד ימים רבים אחרי עזובם את הארץ ישמרו אתם את השפה והמנהגים הורים. מה שונים המה אחינו הספרדים מאחינו האשכנזים-הפולנים בכל תהלוכותיהם. מנהגי חייהם בכיתם נושאים עליהם חותם תכנית מיוחדת. לנו יראו המנהגים האלה כורים, כמובן, גם מנהגינו אנו זרים בעיני אחינו הספרדים, כי גם אנחנו הכאנו אתנו מארצות מגורותינו את מנהגי חיי יושביהן. הקונטרסט גדול מאד; ספרד ופולניא תראינה לפנינו. והבדל החיים יתגלה גם בספרות. מאד מאד טוב היה להציג מחזה מול מחזה את השירים הספרדים אשר הדפיס כעת הח' אברהם דנון ואת השירים הורגונים שלנו.

ה' דנון קבץ את השירים מפי המשוררות. הוא מודה כי ערכם השירי לא רב כלל, ובאמת, קשה היה לקוות, שימצאו פניני שירה אמיתית בין השירים ההמוניים האלה. היהודים בארצות מגורותיהם, בגלות, ימלים רק לחקות את מעשי העמים אשר בקרבם הם יושבים. השירים אשר לפנינו הם או ספרדים, או חקוי מעשי הספרדים. הראשונים נשחתו ונשתכשו בפה היהודים, והאחרונים, כחקוי, אי אפשר שיהיה להם ערך שירי.

לפי הערת הח' דנון, הראו השירים האלה פעולה עצומה על המשוררים העברים מתקופת הירידה, לאמר: על הפייטנים. ועד היכן הגיעה הפעולה הזאת — נראה מדברי ר' מנחם לונזנו אשר יביאם דנון:

„מה שראוי למאוס — יאמר לונזנו — הוא קצת שירים שמתחילים במלות דומות ללשון הלע"ו, כאותן שחברו שיר: „מואירומי מי אלמא אי מואירומי“ (ספרדית: muero-me mi-alma, oy muero-mi) ואמר: מרומי על מה עם רם הומה (בפיוטים). והוא לא ידע כי שיר זה פגול הוא“ . . .

מן המאמרים בתולדות ישראל וספרותו בימי קדם נכבד ביותר הוא המחקר על אדות המקורים אשר מהם שאב יוסף פלוויוס את „קדמוניותו“.

החקירות החדשות הראו לדעת, כי יוסף פלוויוס, בחבור ספרו, לא הראה נטיה יתירה לברור ולדיוק; גם היה שטחי מאד. ועל כן צריך תמיד לבחן ולבדק היטב את ידיעותיו, אם מתאימות הן אל האמת או לא. החוקרים החדשים הוכיחו לדעת, כי את ספר השנים עשר והשלשה עשר מקדמוניותו כתב יוסף על פי ספר החשמונאים; ומלבד זה השתמש עוד בספר אחר שמחברו היה אינו-יהודי. מן הספר האחרון הזה לקח יוסף הרבה דברים שלמים ובקשר יפה מאד חברים אל הידיעות אשר מצא בספרי היהודים. בלך ונוסביום שערו, כי שאב יוסף את ידיעותיו בנוגע לסוריא מן הסופר היוני פוליביוס, אשר נחשב כאחד המומחים במקצוע זה. חוקר אחר הפיץ להוכיח, כי לא שאב יוסף ידיעות הסופר היוני הזה ממקור ראשון, כי אם מצאן בספרים עברים בשנים ומעורבות באגדות שונות.

מחבר המאמר אשר לפנינו הפיץ גם הוא לחקור לדעת את המקורים אשר מהם שאב יוסף. למרכזו מחקרו יקח לו המחבר את הספור בנוגע למצור ירושלים וחלול המקדש ע"י אנטיוכוס, יען כי לספור הזה יש נוסחאות שונות.

אחרי אשר יחקור המחבר בפרטות אחרי כל המקרים המסופרים במקורות שונים על אדות חלול המקדש ע"י אנטיוכוס אפיפנוס, יבוא לכלל דעה, כי בספרו שכתב ראשונה: „מלחמות היהודים“ — לא השתמש יוסף לא בחשמונאים א' ולא בחשמונאים ב', כי אם לקח לו לעינים מקורים יונים שונים המאוחרים לפוליביוס; בעוד אשר ב„קדמוניות“ העתיק כמעט מלה במלה את דברי החשמונאים א'. ומאשר כי הידיעות אשר בחשמונאים א' היו פעמים רבות סותרות את המקורים היונים, התאמץ יוסף לשנותן ולהתאימן עם אלו. בעל המחקר על אדות „שמונה עשרה הברכות ותהלות שלמה“ שם לו למטרה למצוא זמן חבור הברכות ולהכיר את הרוח אשר הולידן.

מוצא-דבר המאמר הזה הוא: כי יותר ממאה שנה לפני חרבן הבית היו הדעות והמושגים הנמצאים בשמונה עשרה הברכות דעות הפרושים בא"י ומושגיהם. הברכות האלה יכלו איפוא להמצא בצורתן הנוכחית עוד זמן רב לפני חרבן הבית, בימי החשמונאים האחרונים.

לא נביא בזה בפרטות את דברי המלחמה בשלום אשר התפרצה בין שני תלמידי חכמים על אדות „תנוכה“ ואשר רק הר קולה נשמע עוד בחבורות אשר לשנת 1896. הרב ישראל לוי הפיץ להוכיח, כי כל הנוכח בתלמוד ע"ד צרות הנשים בימי ממשלת הרומים צריך להחשב רק כאגדה בעלמא. אך החכם קרוים מוכיח כי הדברים אינם רק דברי אגדה, כי אם יש בהם גם ספורים נכונים ואמתים, אחרי אשר יש להם זכר בהלכה.

ובהלכה אין מקום לאגדות בריות. הח' קרוים ישען גם על הפרק הששי שבמגילת תענית שהוא, בודאי, לדעתה, ספור היסטורי ולא אנדה.

הח' בנק חוקר לדעת את פירוש המלות „ריגלא, ריגלי, שבתא דריגלא“, אשר תזכרנה ביחוד בשלשה מקומות בתלמוד (ברכות ל' ע"א, ס' ע"א ויבמות קכ"א ע"ב). אחד הגאונים פירש כי „ריגלא“ הוא שם ליום שבו מת אחד הגדולים, שבו מתקבצים תלמידי חכמים עם שאר העם על קבר הגדול המת. רש"י ורבינו גרשום לא יסכימו לדעת הגאון. ה' בנק ג"כ לא יסכים, וברוב בקיאות יראה את הטעמים מדוע לא ישר בעיניו הפירוש הזה. רבינו גרשום יאמר, כי בשם שבתא דריגלא קראו לשבתות שלפני שלש רגלים. רש"י לא ישמיע דבר ברור, כי אם לפעמים יפרש כך ולפעמים אחרת. לפי דעת הח' בנק „ריגלא“ הוא פשוט יום הרגל. בימי החג היה המנהג בימים ההם ללכת לבקר את נשיא העם בביתו. „שבתא דריגלא“ הוא השבת שבשמונת ימי החג. מאשר כי בחול המועד יכול העם לעבוד עבודתו, היה נאסף אל בית הנשיא בשבת, ביום המנוחה. המנהג הזה, לפי דעת המחבר, הונהג באמצע המאה השנייה, בימי ר' שמעון בן גמליאל. מלבד זה היה גם ריגלי דריש גלותא אשר הראה פעולה עצומה על חבור התלמוד. כי באספות האלה היו תלמידי חכמים מנגחים זה את זה בהלכה.

הח' באכער נתן לנו מחקר על אדות „רומא בתלמוד ומדרש“. בתלמוד נמצא: אמר עולא: „איטליא של יון זה הוא כרך גדול שברומי“. חז"ל קראו איפוא לרומא: איטליא של יון, וזה מפני שהאמינו, כי איטליא היא „כתים“, ומצאה איפוא מיון. אבל החכם באכער חפץ להוכיח, כי כותב המאמר הזה כון להראות גם על זאת, כי כל השכלת רומא מיון מוצאה.

המחבר אסף עוד מאמרים מן התלמוד המתארים את רומא:
 (א) ע"ד גדלה של רומא נמצא: והוויא שלש מאות פרסא על שלש מאות פרסה.
 (ב) שוקיה: ויש בה שלש מאות וששים וחמשה שוקים כמנין ימות החמה וקמן שבכלן של מוכרי עופות והוויא שלשה עשר מיל על שלשה עשר מיל.
 (ג) סעודות מלך רומא: והמלך סועד בכל יום באחד מהם (מן החדרים).
 (ד) חלוקת הדגן ליושבי רומא: והרר בה אעפ"י שלא נולד שם והגולד שם אעפ"י שלא דר בה נוטל פרס מאת המלך¹.

(ה) המרחצאות שברומא: ושלשה אלפים בי בני יש בה וכל אחד ואחד חמש מאות הלונות יש בו שמעלין עשן חוץ לחומה.

(ו) מצבה הגיאוגרפי של רומא: צדו אחד ים וצדו אחד הרים ונגבעות.
 (ז) חומות רומא: צדו אחד חומה של ברזל וצדו אחד חולסית ומצולה.
 ביחוד מלאים רוח עצב דברי חז"ל ע"ד „קול המונה של רומי“. בימי דומיצינוס, בשנת 95, בא הנשיא ר' גמליאל השני עם גדולי החכמים לרומא. „שמעון קול המונה... בריחוק קיב מיל“, וזכרו דומית המות אשר בירושלים החרבה... .

א. לודוויסול.

¹ חלוקת הדגן ברומא נודעה. פילון יספר כי היהודים לקחו חלק בקבלת „הפרס“ הזה. ועוד יתרה עשו להם: כאשר היתה החלוקה ביום השבת נדחתה למען היהודים ליום א.

מארץ ישראל*.)

ד. הישוב בשנת תרנ"ז.

בשנה שעברה התקדם הישוב מצדדים שונים רבי הערך. מלבד שלש המושבות החדשות שנוסדו כמשך השנה, שנים ביהודה (באר טוביה-קסטינה — והרתוף) ואחת בגליל (מטולה), על יסודות יותר חוקים ונכונים מאלה שעליהם נוסדו המושבות הראשונות, — הנה גם באיוו מן המושבות הקודמות החל להראות בשנה הזאת שנוי עיקרי, רב ונכבד מאד, ובאיוו מהן נראתה גם פעולתו של כח חדש, אשר ממנו תקוה להן לעמוד בפעם אחת על בסיס נכון וקים, באופן שיושביהן יחיו מפרי אדמתם ולא יצטרכו עוד לתמיכות שונות, תדירות וזמניות, המזיקות מאד למהלך הישוב ולהתפתחותו בחמר וברוח גם יחד. על דבר פעולת הכח הזה עוד נשוב נדבר בהמשך דברינו, בהגיענו אל המושבות ההן, ועתה נשים לב אל המושבות החדשות.

באר טוביה¹⁾, היא קסטינה, היתה אמנם גם לפני נחלת הנדיב, גם באר, בתים ורפת היו בה, אך בכ"ז לא היתה מושבה, כי לא הנחילוה לאכרים ולא נושבה עד השנה האחרונה. פקיד אמנם ישב בה, אך את האדמה עבדו הערביים השכנים יושבי הכפרים מסביב, היו גם פועלים עברים אחרים, אבל רק שכירי יום. שמנה שנים היתה הנחלה השמנה הזאת שוממה וריקה, באשמת אחד הפקידים שהיה בומן היא במושבות יהודה, עד כי באו ח"יצ ויקנוה ויושבו בה משפחות פועלים, בתנאים אחרים הרחוקים הרבה מאד מאותם שהציע הפקיד הנוכח לפני בני בסרכיה שבאו להתישב בקסטינה לפני תשע שנים. חובכי ציון החליטו ליסד מושבה על יסוד עבודת אדמה פשוטה, שתהיה לה צורת כפר אמתי בחיצוניותו ובפנימיותו, שגם מראהו יהיה ככפר פשוט וגם יושביו יהיו אכרים פשוטים, העובדים בידיהם את אדמתם וחיים מפריה, ולא יהיו מצד אחד תלויים, כבעלי הכרמים, ביקבים ובשוקים וממילא גם בפקידות, ומצד השני לא יהיו צריכים, כמו אלו, לקנות מאחרים כל צרכי אוכל נפש, מכר לחם ועד ביצת תרנגלת, טירק ועד חלב. וחפצם בכלל הצליח בידם, והגנו רואים עתה מושבה שנוסדה על יסודות האלה. הנדיב התרצה למכור להם נחלת קסטינה בתנאים נוחים וקלים, ויקנוה מידו וייסדו מושבה, ויבחרו שבע עשרה משפחות פועלים ויושיבין בבאר טוביה. מספר נפשות י"ז המשפחות האלה עלה למאה ושבע, וביניהן יותר מחמשים איש פועלים שיכולים לעבוד בשדה.

* עי' "השלח" כרך א' ובי'.

¹⁾ עי' השלח כרך א' ע' 439, ומפני שפרטי עניני המושבות החדשות אינם ידועים לרוב הקוראים לכן הארכתי בהם מעט.

ויחלקו להם את האדמה בסדר כזה: לארבע המשפחות שבכל אחת רק פועל אחד נתנו 190 דונם אדמה למשפחה, לאחת שיש בה שני פועלים נתנו 220 דונם, לשלש המשפחות בעלות ארבעה וחמשה פועלים נתנו 310 דונם לכל אחת, ולתשע המשפחות של שלשה ושלושה פועלים נתנו 250 דונם לכל אחת. ובמספר הדונמים הנתונים לכל אבר נחשבו גם עשרה דונמים לנטיעות שונות ועשרה לנג'ירוק. בבאר טוביה היו בעת הקניה עשרים ושלושה בתי עץ קטנים ואחד יותר גדול ובו ארבעה חדרים — הוא בית הפקידות. אורך כל בית שבעה מטר, רחבו חמשה ונבחו שנים מטר וחמשת המטר, והוא נחלק לשני חדרים שווים של חמשה על שלשה וחצי. הננות היו מצופים רעפים, אך תקרות עץ לא היו תחתם, גם יסודות אבנים לא היו לבתים האלה, וקרשים רבים נרקבו בקירות, ורעפים רבים חסרו בנגות, כי רבתה מאד העוובה בבתים בשמנת שני שממותם, ולא היו ראויים לישיבת קבע. בקיץ גבר מאד החם בהם, כי הרעפים התחממו מקרני השמש הלוהטת והעבירו את החם ישר אל תוך הבית, ובחרף גבר בהם הקר, והרוח והגשם והלחות חדרו יחד אל תוך הבית. ולכן, בכוא האזנים החרשים אל קסטינה בחדש תשרי, קרוב לימי הגשמים, שמו לב אל בתי מושבם, ותהי ראשית עבודתם לתקן מעט את הבתים הנעזבים, שיוכלו לשבת בהם בימי החרף הממששים ובאים. ומטעם ה"צ הוסיפו לחמשה עשר בתים חדר אחד לכל בית, חמשה על חמשה מטר בגבה שלשה מטר, על יסודות אבנים, ואת הקירות עשו קרשים ויטחו אותם טיח של ששה סנטימטר בעביו. שלשה עשר מהבתים האלה נתנו לשלושה עשר אכרים בני משפחות גדולות, ואחד מהם לבית הכנסת ולביה"ס ואחד למורה. בארבעה בתים בעלי שני חדרים יושבים אכרים, באחד חנות קטנה, באחד יושב השוחט, באחד בית המרקחת ובאחד יושבים פועלים עברים שעובדים במושב. לבד הבתים היו בקסטינה מקדס: רפת-אבנים אחד גדול, ארבעים מטר ארכו ועשרה מטר רחבו, ונחלק בקירות אבנים לחמשה חלקים, ושני רפתי עץ. ואחרי כן הוסיפו מטעם ה"צ עוד שני רפתי עץ גדולים. ורבים מן האכרים בנו בידיהם, מאבנים קטנות וחמר ולבני-טיט, גם רפתיים קטנים לבהמתם ולוליהם לתרנגולים. אולם כל אלה הבנינים נעשו כלאחר יד, לדירת עראי, ולא יחויקו מעמד זמן רב. לכל אבר נתנו שני סוסים ועגלה וכלי מחרשה, לעשרה אכרים נתנו גם שני שורים לכל אחד, ולשלוש משפחות בעלות פועלים רבים נתנו שני סוסים וארבעה שורים לכל אחת. גם נתנו לכל אבר משתים עד ארבע פרות, ובמשך השנה נתרבה עוד מספר הבהמות במושבה, ויגיע עד למאתים. לכל אבר יש גם תרנגולים ויונים, הכל כמו בכפר אחתי של אכרים אמתיים.

יכול השנה שעברה אמנם לא הצטיין בטובו ולא יכול לשמח כלל את הלב. אולם, אם נתבונן אל הסבות השונות אשר גרמו זאת, לא יפול לבנו, ונהפך הוא, עוד תחוק דעתנו, כי יש ויש יכולת לחיות בארץ ישראל בעבודת אדמה פשוטה. כמו בכל דבר חדש, קרה גם בקסטינה מקרים שונים אשר עצרו את מהלך העבודה בשנה הראשונה. הגנן אשר הפקד למנהל המושב אחר לבוא לארץ ישראל, ועל כן אחרו גם בקנות הסוסים והשורים וכלי העבודה, כי הדבר הזה נמסר בידו, גם רוב הבהמות שקנו לעבודה לא היו למודים להרישה, והאכרים בעצמם, שהיו רובם לפני זה פועלים בכרמים, לא ידעו היטב לחרוש במחרשה אירופית, ויהיו טרודים לא מעט גם בתקון בתיהם. גם האדמה לא נחלקה כלה בין האכרים עד זמן הוריעה, ולכן לא הצליחו לחרוש ולזרע תיכף אחרי הוירה את כל האדמה שנועדה לתבואת החרף, ואחרי כן הפריעו אותם הגשמים, שהיו

מרוכים מאד בשנה זו ובאו קודם זמנם. ונוסף על כל זאת קרה בעצם ימי העבודה העיקרית, בעת הזריעה, המקרה הרע הידוע: תנה נפלה בין האכרים יושבי קסמינה ובין הפלחים יושבי אחר הכפרים הקרובים, על דבר חלקת אדמה, ויעלו הפלחים על באר טוביה להעתיק בחוקה את הנכול, והיהודים לא נתנום לעשות כזאת, ותפרץ מריבה ויכו איש את אחיו, ואחרי המהומה נמצא ערבי אחד מת. והמקרה הזה ענב הרבה את העבודה, כי נקראו האכרים למשפט פעמים אחדות וקומיסיות של חוקרים ודורשים ופקידים שונים הרבו לבוא שמה, אחרי אשר מצאו להם מקום בזה לבקש פדיון נפש, וסוסים רבים נלקחו מן העבודה לשלחם הנה והנה, גם הפקיד היה מוכרח לעוב את מקומו באמצע העבודה, כי הממשלה האשימה אותו בנפש ההרוג, ואחר כל זאת נתנו החטים מעט פחות מחמשה שערים, מה שנחשב פה כינוני באדמה לא מוובלה זה מאות שנה, אשר הערביאים הוציאו כל כחה ולחה זמן רב, בדרך עבודה שלא נשתנה מששת ימי בראשית, ובאיוו מחלקי האדמה, שבעליהן הספיקו לזבלם, נתנו החטים עד עשרה שערים. כל האכרים יחד זרעו כשבע מאות כלי חטים על שטח של אלפים דונם. שעורים לא זרעו כלל, כי האדמה שנשארה להם לתבואות החרף לא היתה ראויה לשעורים. תורמוס זרעו כמאתים וחמשים דונם ונתנו שער כינוני. זרעו גם שומשמן הרבה, אך לא הצליחו, מפני הגשמים המרובים והתכופים (אדמת שומשמן צריך לחרש היטב שלש או ארבע פעמים). מלבד זאת לא ידעו לא האכרים ולא מנהלם את טיב האדמה ותכונתה ומתי זמנה לזרוע, וישימו לב אך אל כמות עבודת החרישה ולא אל איכותה, כל אחד מן האכרים עשה לו גם נדירות, אך כלם כמעט לא הצליחו בשנה הזאת, כי לנן ירק טובה אך אדמה מוובלה היטב, ולא כלם הספיקו לזבל את גניהם ולחרשם פעמים ושלש. האכרים זרעו גם תפוחי אדמה וגם כזאת לא הצליחו רובם מפני חוסר ידיעתם של האכרים ושל מנהלם בטיב האדמה. רבים זרעו לפני הגשמים ואחדים אחרו שלא בכונה וזרעו אחרי הגשמים הגדולים. והנה אלה שמהרו לזרוע נרקב הזרע בשדה מרוב המים, כי האדמה שמנה מאד והחמר הרב אשר בה לא נתן למים לעבור ולחרור אל תוך האדמה, ויעמדו מלמעלה; ואך אלה המעטים שעיי סבה מקרית אחרו לזרוע — הם הצליחו. במשתלה אשר במושבה הכינו כחמשת אלפים עצי זית, כששת אלפים עצי תות, כאלפים עצי פרי שונים, וגם שתילי נפנים ממינים שונים נמצאים בה, וכל אלה יחלקו אחרי כן לאכרים, למען ישע כל אחד בחלק אדמתו שנתנו לו לנטיעות. אך בכלל לא הצליחה המשתלה בשנה הזאת, ולא באשמת האדמה.

לפי תבואת השנה הזאת נוכל לחלק את האכרים לשלשה מצבים: רע, כינוני וטוב. האכרים ממין הראשון אספו זרע לשנה הבאה וחטים רק ללחם ביתם בלבד. האכרים ממין השני אספו זרע וכמעט גם כדי מחיתם וכל צרכיהם לכל השנה הבאה, ויחסר להם אך מספא לבהמתם. ולהאכרים ממין השלישי היה גם מעט מספא לבהמתם. לכל אחד מהאחרונים היה משלש מאות עד שלש מאות וחמשים כלי חטים, לכל אחד מהכינונים היה בערך מאתים כלי ולכל אחד מהראשונים היה בערך מאה ועשרים וחמשה כלי חטים, לבד שומשם ועוד מיני זרעונים.

מחיר היבול בשנה שעברה עלה ליותר מאחד ועשרים אלף פרנק, בזה חטים במחיר שלשה עשר אלף פרנק בערך, שומשמן בשלשת אלפים פרנק, תבן באלפים וחמש מאות, דורה ותורמוס קרוב לשלשת אלפים פרי, ובכל זאת לא די הסכום הזה למחיתם לשנה הבאה, כי מזה צריך לנכות הזרע לשנה הבאה. וגם היו כמעט כלם

בעלי־חוב פחות או יותר. כי התמיכה החדשה שנתנה להם בשנה הראשונה היתה קטנה מאד, והאכרים הוכרחו להוציא גם על דברים שונים הנצרכים ל"בעלי בתים" חדשים. ונוסף על זה עליהם לקנות שעורים לסוסיהם, כי לא זרעו בשנה העברה שעורים כלל, וגם בשנה הזאת לא יזרעו הרבה שעורים באדמת באר טוביה, מפני שהיא שמנה מאד ומכסת החמר שבה עולה הרבה על מכסת הסיר, ועד שלא יזבלו היטב ולא יעבדוה פעמים אחדות עבודה הגונה, לא תצליח לשעורים. אולם אנרים אחדים חכרו אדמה מהערביאים, בכפר קרוב אחד, לזרוע שם שעורים. זאת היא הפעם הראשונה שאכר יהודי חקר מערבי אדמה לזריעה. עד כה היינו רגילים לראות את ההיפך: במושבות יהודים חכרו ערביאים אדמה ויזרעוה בתבואות או באבטיחים.

בכל אופן, זאת בודאי הראה לנו כבר הכפר באר טוביה בשנתו הראשונה, כי גם היהודים יכולים, אם אך יתפצו הם ותומכיהם ומנהליהם גם יחד, לעבוד הרבה בידיהם ממש, לעשות בעצמם את כל מיני העבודות השונות גם אם לא הורגלו מקודם לכלן. ואם במושבות אחרות יספרו לנו, כי יש עבודות שאין כדאי ליהודי לעשותן וגם איננו יכול לעשותן, — בלי ספק יש סבות אחרות לזה. — עתה עוד חסר לכל אכר רפת אבנים, למען יהיה לו מקום להכין זבל לשרהו. האדמה דורשת זבל, וכל המרבה בזה הרי הוא משבח את אדמתו ומטיבה, ואם יהיו להם רפתים, יוכלו להרבות את מספר בהמתם, והעשתרות, מלבד שהן מעשרות את בעליהן בולדיהן, יתנו את הזבל הדרוש. — על יד הרפתים נחוצים להם גם אסמים לחבואתם, למען לא תרכב במשך השנה ולא תבוא בה הקנה. — לצרכי צבור יחסר להם עוד מרחץ, ברכה, בית כנסת⁽¹⁾ ובנין לביה"ם. ע"ד ביה"ם בעצמו לא אדבר פה, כי עוד אדבר על מצב ביה"ם במושבות בכלל. מצב הכריאות בבאר טוביה בכלל טוב מאד.

הרתוף. את הנחלה הזאת, כמו שכבר ידעו הקוראים⁽²⁾, קנו מידי חברת המיסיון האנגלית אחינו יושבי בולגריה אשר התאחדו לחברה אחת לעלות להתישב בארץ ישראל ולעבוד אדמתה. המשיים חברים להם, וכל אחד משלם סכום ידוע בשנה, ואת האדמה יעבדו תשעה מן החברים, שנשלחו עם בני משפחתם הנה לעבוד על חשבון הכללי תחת פקודת מנהל, שגם הוא אחד מחבריהם. תשעת האכרים הנמצאים עובדים בשותפות ומקבלים שכר עבודתם מהקופה הכללית, כל אכר שש מאות פרנג בשנה, והם יושבים בבתים האחדים שמצאו בנחלה הזאת, ופרי האדמה יבוא אל אוצר הקופה הכללית, וכן יעבדו חמש או שש שנים, עד אשר יבינו נמיעות לכל החברים. אלה האכרים הנמצאים הם כלם אנשים בריאים וחזקים, פשוטים, תמימים, אוהבי עבודה ונוחים לבריות.

השנה הראשונה כבר עברה על המושבה הזאת, והיא, לפי דברי מנהלה, "עודנה תלויה על בלי מה". כי הפלחים מכפר אחד קרוב, שעבדו עד בוא היהודים את אדמת הרתוף, הלשינו לפני הפחה על היהודים החדשים, ותנוור הממשלה גירוש על יושבי הרתוף, אשר גם שמרי מקנה אין להם על אדמתם (כי מחסרון כסף קנהו לשלם מחירה לשעורים במשך שנים אחדות). הגזרה לא יצאה אמנם לפעולה, אבל הפריעה הרבה את העבודה ולא יכלו לעשות שם בשנה העברה כמעט כל דבר ממש, ויעשו אך איזו נסיונות קטנים ויזרעו חטה, שעורה, דורה, פול, שומשמיין, עדשים, אבטיחים ומיני ירקוח

⁽¹⁾ כנשמע, עתיד אחד מראשי חו"צ לבנות בקרוב בית כנסת במושב הזה על חשבוננו.

⁽²⁾ עיי' "השלח" שם.

שונים, ויזכרו כי האדמה ראויה לכל אלה. ותענה את בעליה את כל אשר ידרשו ממנה, כדברי מנהל המושב. ורק אחרי אשר הונח להם מעט מהגורה, חפרו באר, וברעתם לעשות מסביב לה גני ירקות. המקום בכלל הוא טוב למושב אכרים. אורו צה ונעים, בצות אין מסביב לו. האדמה תוכל להחלק לאדמת זרעה טובה ולאדמת מטעים שונים, ויש גם מקומות טובים לפרדסים. בהרים אשר מסביב יש מרעה טוב ורב, ויכול ויכלו אכרי המקום הזה להתעסק ב"אכרות מעורבת", כלומר, לעסוק במזרע תבואות, להוציא לחם ממש מן הארץ בידיהם בעצמם ועם זה לא יניחו ידם גם מעבודות אחרות השייכות לאכרות, ויעסקו גם בגדול בהמות ועדרי צאן, שנותנים שכר טוב לבעליהם. ואולם כל זה טוב אך אם האכר בעצמו עושה הכל בידיו, אם הוא עוסק בזרעה שדרו ובעת ההיא הוא נוטע בעצמו גם את נטעיו מעט מעט. אבל בשום אופן לא יצליח הדבר, אם העתיד להיות אכר יושב באספמיה ומלאכתו נעשית פה על ידי אחרים.

כאמור, עוד הממשלה מתנגדת לשוב הזה, באשר אין להם עוד שמרי מקנה על אדמתם. אך מלבד זאת, ריקה קופת החברה וריקים, כנראה, גם ניסי רוב החברים ואין ידם משנת לעלות תיכף ולבנות להם בתים למושבם ורפתים לכהמתם ולקנות את כל צרכי האכר, הרבים מאד בתחלת התישבותו. ואם יתר חברי החברה דומים הם בתכונותיהם לתשעת החברים שנשלחו הנה, ראויה היא המושבה הזאת לתמיכה הנונה ושלמה. לת יכולת בידו החברים שיוכלו לבוא להתישב בארץ חמדתם ולהתעסק בעצמם בעבודת אדמתם, והיתה לנו מושבה טובה ואכרים טובים אמיתים ופשוטים בלא תביעות ודרושות. כנשמע יש תקוות טובות למושב הזה, כי יקבלו רשיון מאת הממשלה לשבת על נחלתם ולבנות בתים, וכי יקבלו גם התמיכה הדרושה. ואולי אוכל בקרוב לבשר, כי קמה תשועה גם להרתוף.

מטולה¹). המושבה הזאת אשר בקצה צפון ארץ ישראל, לא רחוק מדין (הוא ליש), נוסדה בזמן אחר עם באר טוביה, אשר בקצה דרום הארץ, לא רחוק מבאר שבע. שתי מושבות חדשות נוסדו בזמן אחד על יסודות טובים בשני קצות הארץ... בעלי הרמיון ראו במקרה הזה סימן טוב לעתידות הישוב בארץ, כי עד מהרה יגדל וירחב ויתפשט, ומדין ועד באר שבע ישבו בני ישראל איש תחת נפנו ותחת תאנתו, כבימי שלמה המלך. שתי המושבות האלה כמו נוסדו בכונה בשני קצות הארץ לעמד ולצעק לאחינו המיסדים והמישבים: כוה ראו וכן תעשו! אל תרבו בהוצאות, אל תרבו כבנינים גדולים שאינם נחוצים בכפרים. התפזרו בכל הארץ ולא תשלוש בכס עין רעה, אל תתישבו דוקא במקומות קרובים לערים גדולות, כי ככל אשר תתרחקו מן העיר כן תתרחקו מהמסחר ורוחו, שימו לבכם אל עבודת-האדמה הפשוטה ולא אל ענפיה הקרובים למסחר, בחרו אכרים חזקים ופועלים טובים, תנו להם את כל צרכיהם בפעם אחת ואל תרגילו אותם בתמיכות תמידיות, קרבו אל העבודה והרחיקו משכירת פועלים... ואולם עד כמה נשמרו הכללים האלו ביסוד המושבות האלה עצמן ובהנהגתן — זאת נוכל לדעת בשימנו לב אל פרטי יסודן ומצבן של שתיהן. על דבר מצב באר טוביה ואופן היסדה כבר דברנו, ועתה נתבונן אל רעותה הצפונית.

במטולה התישבו חמשים ושמונה משפחות, שהן כמאה וחמשים נפש, ובהן כששים פועלים. לכל משפחה אמרו לתת מאתים דונם אדמה לזרעה ובית ורפת ובהמות

¹ עי' "חשלה" כרך ב' ע' 358.

לעבודה ורוע ומחיה לשנה הראשונה עד האסף. אך בעת חלוקת האדמה נוכחו, כי אין די אדמה לתת לכל אבר חלק של מאתים דונם. כי בשלשה עשר אלף דונמים אשר במושבה נמצאו יותר מחמשת אלפים הרי סלעים קשים וערומים, שכל צמח אין עליהם, ויקטינו את החלקים ויתנו לכל אבר אך כמאה ועשרים דונם, בזה כשלשים דונם עוידת שבעידית, כחמשים דונם בינונית, כעשרה דונם הראויה להשקאה (ממי המעינות והנחל הקטן השוטף באדמת המושב), והיותר אדמת טרשים המכוסה אבנים קטנות וגדולות, ועד אשר יסקלו את אדמת הטרשים, יורעוה בעמל רב על פי אופן עבודת הערבים. אז אכרי מטולה הם כלם צעירים בריאים וחזקים, ובכואם אל המושב היו מלאים תקוות טובות ויהיו כלם יחד מוכנים להיות אכרים אמתיים ולעבוד בידיהם ולחיות חיי אבר פשוט בעמל כפיהם ובועת אפס. מטולה היתה יכולה להיות כפר אמתי בחצונותה ובפנימיותה, בתיה קטנים ופשוטים, וגם אכריה פשוטים ובריאים, בעלי דים חזקות. אולם חסרון האדמה ורוע איכותה שנגלו לאכרים אחרי התישבם שם, הכתים הרעועים יותר מדי שרבים מהם נפלו ונהרסו אחרי הגשם הראשון ורבים מטים לנפול והבא אל תוכם מסכך נפשו, הקמצנות היתרה שהפקידות הראתה בנוגע למושב הזה בעת שהיא מראה פזרנות נפרזה במושבות אחרות קרובות, התרשלות הפקידות בנתינת כלי עבודה יותר צרכי האכרים החדשים, ועוד סבות אחרות — שגו כבר מעט ועוד ישנו יותר את מראה המושב הוזה, והיה תהיה גם מטולה „מושבה“, במוכן המיוחד למושבות עתה. לב האכרים נפל עליהם ותקותיהם החלו להתמוטט, בראותם כי לא יוכלו עוד להיות אכרים פשוטים, כפריים החיים מתבואת אדמתם. ובכל זאת זרעו בשנה הראשונה את כל האדמה אשר יכלו לזרוע, אמנם רובם לקחו להם גם ערביאים לעזרם בעבודתם, וכמעט כל החרישה נעשתה על ידי הערביאים, אבל גם הם בעצמם עבדו בשדה וזרעו חטים, שעורים, פולים, עדשים, דורה, תורמוס, תפוחי אדמה וירקות שונות. החטים נתנו בכלל שער בינוני; השעורים — שצריך לזרועם בראשית החרף אחרי הגשמים הראשונים — לא השיבו גם את הזרע, כי אחרו לזרוע, מפני שהפקידות אחרה לתת את כלי העבודה, וגם את הזרע לא נתנו בזמנו; אבל הפולים והעדשים נתנו שערים טובים, כי זרעו בזמנם; תפוחי אדמה לא הצליחו, כי רוב האכרים, שלא ידעו את זמן זריעתם באדמה הויה ובאוויר הויה, אחרו לזרעם, ואחדים שקדמו לזרעם הצליחו מאד. — נסיון השנה הראשונה אמנם הראה, כי בכלל נותנת האדמה פריה, ובכל זאת ראו הפקידים עם האכרים יחד, כי בחלקי אדמה כאלו שבמטולה אי אפשר לחיות מעבודת אדמה פשוטה, כי החלקים הראוים באמת לזריעה קטנים מאד, — ויחליטו לעשות שם נסיונות למזרע טבק. נסיונות בכלל טובים ונחוצים מאד בארצנו, הנסיונות ימציאו לאכרים ענפי הכנסה שונים. אולם לא טוב לעשות נסיונות על ידי אכרים. הנסיונות בעקרון, למשל, הראו, כי בין מיני עצי פרי השונים מביא הויה פרי טוב וכדאי וראוי להרבות בנטיעתו במושבותינו, אבל במה עלה הנסיון הזה לאכרי עקרון! חמש משפחות נאלצו לעזוב בגללו את המושבה, גני הירקות של האכרים נלקחו מהם, האכרים התרחקו מעט מעט מעבודת השדה ויסקינו אל שקל התמיכה אשר מצא חן בעיניהם וימשך את לבם אחריו. גם הנסיון החדש שהחליטו לעשות במטולה, כבר הראה פעולתו על האכרים; היואוש כבר התגנב אל לבם, ותקותם להיות אכרים פשוטים ולחיות בלי תמיכה צדדית מפרי אדמתם — עזבתם, ויחלו כבר לקנות, כי יהיו „אכרים“ כאכרי כל המושבות הנתמכות ביד גדיבה, ובכוא הבשורה כי גם בשנה השניה יתנו תמיכה שלמה לבני מטולה, רבתה מאד השמחה בכל המושב . . .

הנסיון הזה שנעשה עתה במטולה בוריעת הטבק יוכל להיות נסיון טוב בנחלה פרטית, אבל לא במושבה שחפצו בתחלה לעשות את יושביה לאכרים פשוטים עובדי אדמה בלא הוצאות רבות. גם במושבה אולי טוב היה, כענף של הכנסה צדדית, לזרע עשויה במדה קטנה, דוגם אחד או שנים לכל אכר, אבל לא כאשר עושים את הנסיון עתה, במדה מרובה. הטבק הוא אחד הצמחים הדורשים קביעת מקום, וכל מה שמרבים לזרוע ולחזור ולזרוע במקום אחד כן יוטב ריחו. ועם זה דורש הטבק עבודה רבה מאד: צריך לעבדו ולעדרו ולנכשו פעמים רבות בשנה. גם זבל רב וטוב דורש הטבק. במטולה היתה חלקת אדמה לא גדולה שהדרונים בעלי הכפר מקדם זרעוהו טבק איזה שנים. ולוא נתנו מהאדמה הזאת לכל אכר חלק קטן, כי אז יוכל היה הוא ומשפחתו לעבדו ולשמרו, לזבלו ולהטיבו מעט מעט. ואת הטבק היה מוכר לחברת חוכרי הטבק בארץ — המחויבים לקנותו במחיר ידוע מן הזורעים אותו במדה קטנה — והיה האכר מרויח בזה איזה עשרות פרנקים. אולם אם יזרעו את הטבק במדה מרובה, לא יוכל האכר לעבוד את חלקו הגדול בידיו, ועליו יהיה לשכור לו פועלים רבים, והאכר לא יהיה עוד אכר כי אם משניח על פועלים. העבודה לא תהיה עוד טובה ככל הדרוש, כי לא יוכל האכר בשום אופן לעבוד ולהטיב את חלקו במדה שיררוש הטבק, וחברת חוכרי הטבק איננה מחויבת לקנות מידי אלה המרבים לזרוע, וגם לא יחפצו לקנותו, אחרי שיש ממנו בארץ יתר על הצורך, ועל האכרים או על הפקידות יהיה איפוא לבקש להם שוק לממכר הטבק, ואחרי שלא קנה לו עוד שם טוב ואחרי שבשנים הראשונות לזריעתו במקום חדש איננו מצטיין בריחו — הנה יכבד מאד למצא לו שוק, והאכרים יהיו תלויים ועומדים מי יודע עד מתי.

אבל לוא במקום המשים ושמנה המשפחות שהושיבו, בחרו אך בשלשים או ארבעים משפחות, כי אז היה להאכרים די אדמה טובה לזריעה, כי אז מצאו להם די בתים לשבת וגם רפתים לבהמתם — ומטולה היתה יכולה להיות באמת למופת ככפר של עובדי אדמה.

מצב הבריאות שם טוב עד מאד. האוויר צה ונפלא, כי גבוהה היא על פני הים כשש מאות מטר. גם המים טובים ומתוקים. במושבה יש שוחם, רופא ובית ספר. מצב זה האחרון טוב מאד. כי מורה הנן עומד בראשו, היודע היטב מה דורש בית ספר בכלל ובית ספר במושבה עברית בפרט.

מד"ד.

(עוד יבוא).

השקפה כללית.

III.

(הקונגרס הציוני השני. אספת-הציונים בלונדון. התנועה באמריקה. מה שאירע בטרנוב אירע בנויורק. — יובל ברודס).

בימים האחרונים לירח אוגוסט ש"ז יתאספו הציונים לקונגרס השני בכול. עוד לא פסקה בתקולו של הקונגרס הראשון, עוד לא תם המ"מ על אדות החלטותיו בין הציונים ומתנגדיהם ובין הציונים לבין עצמם — ובכל זאת יש לנו חפץ בקונגרס השני, ועוד יותר: יש לנו צורך בו. לא רק מטעמם של חברי "ועד-הפועל" הוויני. הטעמים האלה, שמציע מכ"ע "דיא וועלט" גליון ו', כשהם לעצמם אינם מספיקים, ולולא היו טעמים אחרים, יותר מכריחים, כי עתה היינו מחליטים, שהקונגרס השני מוקדם מעט בזמן. הצירים יספרו ע"ד התרחבות התנועה בארצותיהם, הועדים שבחר הקונגרס הראשון יתנו דין וחשבון מפעולותיהם במשך השנה, ועפ"י הנסיונות שרכש "ועד-הפועל" במשך השנה יחליט הקונגרס ע"ד שניים הדרושים באפני הפעולה ויסול הדרך לעתיד הקרוב. זה הוא סדר-העבודה שמציע מכ"ע הנזכר. אבל לסדר-העבודה הזה דרוש היה רק עוד דבר אחד: עוד זמן, לפחות עוד שנה אחת. הצירים לא יוכלו עדיין לספר לנו הרבה, כי התנועה עוד לא קבלה בארצותיהם צורה ברורה וקבועה. הועדים לא יוכלו לתת דין-וחשבון, כי עוד לא באו לכלל מעשה ולע"ע עוסקים רק בהכנות לפעולות עתידות. ובנוגע לנסיונותיו של "ועד-הפועל", בודאי נוכל להאמין, כי כבר בירחים הראשונים הראו הנסיונות, שנחויץ לשכלל את העבודה המעשית באופן אחר מאשר חשבנו בראשונה — אבל דוקא מטעם הזה טוב היה לחכות, עד שיתרכו הנסיונות האלה במדה הנונה ובמשך זמן יותר ארוך, באופן שיוכלו באמת להיות ליסוד להחלטות הקונגרס הבא ולפעולות העתידות.

טעמיו של "ועד-הפועל" אינם מספיקים אפוא. ולו היו השנים כתקונן וכל המעשים במשך הירחים האחרונים היו נעשים בהסכם להחלטות-כול ובתור תוצאותיהן הטבעיות והנורמליות, כי אז יכולים היינו להחליט, שהקונגרס השני מוקדם בזמן, שדוקא בין הקונגרס הראשון והשני דרוש היה הפסק יותר ארוך — כדי שיוכלו האורגניזציות המקומיות להתבסס כל צרכן, כדי שיוכלו ה"ועדים" לעשות את המעשים שהוטלו עליהם, ולאחרונה כדי שיוכל "ועד-הפועל" להכיר את מצב התנועה ותנאי-העבודה הכרה ברורה ומדויקת. הכרה הנקנית רק במשך זמן של שנים אחדות.

אבל השנים אינן כתקונן והמעשים שנעשו במשך הירחים האחרונים אינם תוצאות טבעיות ונורמליות של החלטות-בול, ולכן יש לנו צורך בקונגרס השני עוד בשנה הזאת.

הכל זוכרים עוד, מה היתה המטרה הראשית של הקונגרס הראשון. אנחנו באנו מכל אפסי ארץ לבול, ראשונה: כדי לתת לדעה הציונית צורה קבועה וכוללת, שתקף את כל השיטות וחלוקי-הרעות שבציוניות. ושנית: כדי לאחד את אברי התנועה הפזורים באורגניזציה מרכזית, העוסקת בסניפי העבודה הכוללים, שאינם תלויים בתנאים מקומיים שונים. — ואמנם בבול עצמה עלה הפצנו בידנו והכל היה טוב ויפה. בראנו פרוגרמה, שסגנונה נתקבל מכל הנאספים; ובראנו אורגניזציה מרכזית, המאחדת את אבריי-התנועה הפזורים לגוף אורגני. כאשר שבנו מכול יכולים היינו איפוא לקוות, כי מעתה יעשו הציוניים בכל הארצות את מעשיהם רק עפ"י היסודות שהחליטו הם בעצמם או באי-כחם בבול; וכי "ועד-הפועל" שבחר הקונגרס יהיה באמת הנהגה ראשית לכל עניני התנועה וישגיח על המעשים הנעשים בכל הארצות, שיהיו בהסכם עם יסודות הפרוגרמה שנתקבלה בבול. אבל בינתיים נתפירו הדעות תיכף כאשר שבו הצירים מהאספה. האחדות, ששמחנו עליה כ"כ במשך הקונגרס, נתבטלה בין לילה. העסקנים בארצות שונות החלו לעשות פירושים שונים לפרוגרמה הכוללית ולעקם את הכתובים בלפוליים ובעקירת הרים, הרנילה אצלנו. הם שבתו, כי לא לאחדות לשם "פרוגרמה של ניר" שאף הקונגרס, כ"א לאחדות ממשית, לאחדות בפעולות.

וכה אפשר היה לראות המחזה המוזר, שתיכף אחר הקונגרס ואחדותו, התנלע פרוד עמוק בין הציוניים בשאלה אחת, שהיא ברגע הזה היותר עיקרית — בשאלת הקולוניזציה המעשית. הנוסף ליסוד קולוניות חדשות באופן הישן או נפסיק לע"ע עבודת הישוב, עד שישתנו תנאי הכניסה וההתישבות? — ובפנה זו אחת היא לע"ע אם נאמר לחכות עד שישתנו התנאים האלה שנוי עיקרי ורדיקלי, כמו שדורשים "יהודי-המדינה", או רק שנוי חלקי ע"י פירמן, כאשר דורשים "יהודי היהדות" (השלה "יג. ע' 6). כי שניהם מודים, "שע"פ מצב הדברים עתה בא"י אין שום תקוה ליסוד קולוניה חדשה על יסודות הזקים ונאמנים" (שם, י"ד, ע' 101). השאלה היא ברורה ומדויקת ואינה נותנת שום מקום ללפוליים ולעקימת הכתובים. אפשר רק לענות: הן או לא, תשובה שלישית אין. ואמנם הקונגרס ענה: לא. הדבר הזה אמנם לא בפירוש איתמר, אבל מכללא איתמר. עתה יודו אמנם רבים, שטוב יותר היה לוא החליט הקונגרס ברובו בדברים ברורים להפסיק לע"ע את הקולוניזציה המעשית. אבל אז בימי הקונגרס היתה ההשתדלות הראשית, שלא יתנלה שום פרוד ושום חלוק בדעות, והכונה הזאת היתה בודאי רצויה. אבל אם גם לא נתבררה החלטה זאת בדיוק, הלא א"א לכחד שהקונגרס ברובו התנגד להרחבת הישוב עפ"י התנאים הישנים. הריפירינג הראשון לעניני הישוב (ד"ר שנירר) הציע בפירוש, שלא לעסוק בהתישבות חדשה בלשתינה, כל עוד לא יהיו להמושבות זכיות של פומבי, וכל החברים מהאו קף; הריפירינג השני (ד"ר קמינקא) אמר בפירוש ש.באופן הרגיל עד עתה אי אפשר לעסוק להבא בקולוניזציה" (פרוטוקול של הקונגרס, ע' 175); הריפירינג השלישי (אדם רוונברג), שנהירין לו היטב שבילי הישוב בא"י, הסכים להצעת שנירר במלואה ויקרא: "לא נעשה אף צעד אחד ליסוד קולוניות חדשות, בטרם נברא זכיות בטוחות" (שם ע' 177). לעומת זאת לא הציע אף אחד הצעה מתנגדת לזו של הריפירינגים.

אבל אחיכי נעשו תיכף דברים, המתנגדים בהחלט להעיקרים הנ"ל. בני גליציה שבו לביתם ויחלו לעסוק בהתלהבות מבופלת ביסוד הקולוניאלי שלהם. ולא עוד, אלא שבאספתם שהיתה בלוב הוחלט בפירוש, לעסוק הלאה ביסוד מושבות, ובא-כחו של "ועד הפועל" שהיה באספה הסבים להחלטה זאת. כברלין מטין עתון מיוחד לקולוניאליזם מעשית בשם הפרוגרמה הבולית. וגם באספת הציוניים האנגליים, שהיתה ביום 6 מרץ ש"ז בלונדון, הוחלט "לתמוך בידי החברות החפצות ליסוד מושבות".

ובכן מה הועילו חכמים בתקנתם ולשם מה נבראה הפרוגרמה הבולית?
האורגניזציה והפרוגמה שנבראו בכול, לא נתנו לנו איפוא את אשר קיינו מהן, וצריכות הן תקון. לכן יש לנו צורך בקונגרס השני בזמן קרוב. בשביל שתעשה כל חברה כטוב בעיניה, שזו תמשוך את העגלה לצד ימין וזו לצד שמאל — בשביל כך לא היינו צריכים להתאסף בכול ולברא אורגניזציה ופרוגמה. כדבר הזה הלא עשינו גם לפני הקונגרס. אבל השתדלותנו העקרית היתה, לשים קץ להעבודה ביחידות ולהתחיל בעבודה בצבור. רק בשביל כך נבראה הפרוגמה הבולית. מתחכם אחד ממיסדי הקולוניאלי הגליצית חושב אמנם (בהודעות החברה אהבת ציון, גליון ג'), שהפרוגמה הכללית נבראה, כדי שיוכל אחיכי כל אחד לעשות כהעולה על דוחו, ושהמלות "הרחבת הישוב באופן מסוגל להתכלית" (צוועקדיענליכע פערדערונג דער בעזיערעלונג פאלעסטינאס) נתקבלו לתוך הפרוגמה, כדי "שיוכלו מצד אחד חוכבי הישוב הישן לעבוד הלאה, מפני שהישוב הזה הוא בעיניהם "צוועקדיענליך", ושיוכלו מצד השני מתנדי הישוב בצורתו הישנה להפסיקו, מפני שהוא בעיניהם "אונצוועקדיענליך". על דברי הבאי כאלה יכולים היינו לשחוק בכל פה. אלמלא הצער הגדול שאנו מרגישים, בראותנו, שאנשים כאלה מבטלים בפחותם את עבודת הקונגרס ומיסריו ומכלכלים את המוחות ומביאים ערכוביא בתנועתנו הצעירה. הדבר הזה הוא עוד מופת אחד יותר, שהפרוגמה הראשונה דורשת תקון ושאנו צריכים עתה לאספה שניה. אם האספה הראשונה לא הספיקה, אולי תספיק השניה לברר לכל, שתכלית "פרוגמה" היא לא להפריד כיא לאַחַר, לא לתת רשות לכל אחד לעבוד עפ"י רוחו, כיא לסול מסלה לעבודה משותפת.

ואם רואה אני נכונה, אז יש רשות לקוות, שמה שלא עלה בפעם הראשונה יעלה בפעם השניה. הקונגרס הראשון היה גם מניפסטציה חיצונית, ולכן דרושה היתה זהירות יתירה בוכוחיו והחלטותיו. עם ישראל הכריז בפעם הראשונה את מציאותו הלאומית באוני כל אירופה, ולהכריזה הזאת יכול היה להיות רק אז אויזה ערך, אם היו המכריזים בדעה אחת ובמחשבה אחת. לכן שתקו רבים, במקום שהיו צריכים לדבר; לכן בחרו במבטאים המשתמעים לתרי אנפין ולכן השתמשו מנהלי האספה בכל "התחכולות הפרלמנטריות", שמתרעם עליהן אחד-העם. אבל בפעם השניה אנו מתאספים רק לשם עבודה פנימית. אירופה כבר שמעה את כרונוני עיד, "מציאותנו הלאומית", אירופה כבר יודעת שיש "מפלגה ציונית" בעולם, ובוה די לנו לע"ע. נשתדל, שיהיו וכוחי הקונגרס והחלטותיו הפשים מכל נגבת-דעת ומכל מיני טקטיקה דיפלומטית לצד ימין או לצד שמאל, ואם יראו באירופה, שחברים מעטים מתנגדים לדעת הרוב, מה בכך? פרודים כאלה מונחים בטבע כל תנועה צבורית וכל מפלגה. הרוב של הקונגרס יברר בדברים ברורים — לא איוו "פרוגמה של ניר" — כיא סדר העבודה בעתיד הקרוב, ואם יתפרדו עייכי איוו חברים מעטים מהאורגניזציה הכללית, אז יוכל הפרוד הזה להיות

להתפתחות העתירה רק לתועלת. "ואם ניכט צוואממען קאנן בעשטעהען, טהוט אס בעסטען זיך צו שיידען!"¹

האספות הגדולות שהיו בארצות שונות כמשך הירחים האחרונים הוכיחו למדי, כי הסגנון הדיפלומטי של הפרוגרמה הבוילית לא הועיל לקרב את הרחוקים. ודוקא אותה השאלה היסודית בדבר "הקולוניזציה המעשית" היתה כמעט בכל האספות הסבה לפרוד הלכות. כזה ראינו גם באספה האחרונה של הציוניים האנגליים, שהיתה בלונדון ביום ו' מרץ ש"ו. אמנם גם פה בסקירה ראשונה הכל טוב ויפה: כמעט כל ההחלטות נתקבלו פה אחר, המפלגות השונות התפשרו ויעזבו את האספה בשלום ורעות ואחרות גמורה. אבל אחרי איזה עיון נמצא, שההחלטות האלה סותרות זו את זו ושעל יסוד פרוגרמה מבלבלת כזו, האומרת "הן" ו"לאו" בבת אחת, אי"א לעשות איזו פעולה חיובית. האספה האנגלית החליטה הכל: "שכל ישראל חייבים להתאחד בשביל להגיע לקבוצ גלויות בא"י על יסוד ערובה בטוחה של משפט" (הוספת דיר-האס להצעת ד"ר הירש), ולהוסיף לעסוק עתה ביסוד קולוניות חדשות. "אם לא יוקו להתנועה הכללית" (הוספת הנ"ל להצעת פרג); "שהאספה מבקשת את כל האגודות הציוניות להתאחד עם הועד המרכזי בווינא שנבחר מטעם הקונגרס הבוילי", ויחד עם זה היא מקוה "שהועד הויני והפרוינא ישתדלו להתאחד לוועד אחד באופן שיהיו כל האגודות הציוניות לגוף אחד". נוסף ע"ז החליטו בלונדון, ש"הרעה הלאומית היא חלק חשוב של התנועה הציונית" (כ"ד) ו"שמבקשים את ראשי אגודת הוינא לבחור ועד, שיבקש האמצעים היותר נאותים להפיץ ידיעת שפ"ע בתור לשון חיה".

היש איזה ערך להחלטות כאלה? "אם לא יוקו להתנועה הכללית" — הלא בזה אנו דנין, ועל האספה היה לברר את הדבר הזה. הללו אומרים שהרחבת הישוב עתה "מוקת להתנועה הכללית", והללו אומרים שאינה מוקת. והאספה הלונדונית? היא מניחה את הדבר כתיקו. הם מחליטים לתמוך ביסוד קולוניות חדשות. אם לא יוקו להתנועה הכללית. זאת היא דיפלומטיה ריקה, שאין סופה להתקים. "האספה מבקשת את האגודות" להתאחד עם הועד הויני. ומדוע אינה מחליטה להתאחד? הלא רוב האגודות שלחו את ציריהן לאספה והם הלא ידעו מראש, שזאת תהיה השאלה העקרית שתעסוק בה האספה. וגם ההחלטה האחרונה, בדבר הפצת שפ"ע, היא רק קול דברים בעלמא. האספה "מבקשת" את ראשי הוינא, שיבחרו ועד "שיבקש" אמצעים — בעוד שהאספה בעצמה צריכה היתה להחליט דבר על אדות האמצעים אשר הוצעו בה.

אמנם רחוק אני ממוקם האספה ואיני רשאי להוציא משפט חרוץ על אדותה. אבל הרושם שעושה ההודעה כעתונים הוא זה, שהאספה נותרה להחליט איזו החלטה ממשית העתירה לצאת לפועל, ושכל הוכחים והדרשות והריוולוציות היו רק — *ut aliquid fecisse videatur*. — מרוב דיפלומטיה אי"א לראות מצב הדברים באמת. אחרי האספה והחלטותיה אין אנו יודעים, אם יש תקוה לתנועתנו באנגליה או לא, אם קבלו חברי האספה את הפרוגרמה הבוילית או מתנגדים הם לה, אם יעבדו שכם

¹ להלן ("ילקוט קמ"ן) ימצא הקורא עוד מאמר אחד קטן על הענין הזה, אשר נמסר לדפוס עוד קודם שהגיעה "השקפה" זו לידנו. ואע"פ שבהרבה פרטים נתכוננו שני הסופרים לדבר אחד, חשבנו לכתוב לתת דברי שניהם כמו שיצאו מידם, לפי שמהם נוכל לשפוט, עד כמה התעודה האמתית של הקונגרס הבא ברורה וגלויה עתה לכל אשר עינים לו, אם שני סופרים המוחלקים בהרבה מדעותיהם באו בשאלה הזאת כמעט למסקנא אחת זה שלא בפני זה. (הערת העורך)

אחד עם הועד הוויני או יוסיפו לתמוך בידי הועד הפריזי — כל אלה השאלות, שעל האספה היה להשיב עליהן בדברים ברורים. נשאלו בעצם תקפן. עתה יכולים היו צ' בלונדון לעשות כטוב בעיניהם, ואם יפנו לימין או לשמאל — לכל ימצאו רמו בהחלטותיהם.

לא פחות מהשתתפות האנגליים בפעולות הכלליות מוטלת לעת עתה בספק גם השתתפות חברינו באמריקה. עפ"י הידיעות השונות והמתנגדות, שאנו קוראים במכ"ע משם, א"א לנו לשפוט ע"ד התרחבותה וערכה האמתי של התנועה הציונית באמריקה. אם נקרא בכל גליון חדש, הבא לידנו משם, הודעות ע"ד יסוד חברות חדשות בכל חלקי אמריקה, ע"ד חברת נשים וחברות נערים וחברות בעלי-מלאכה, אם נשמע שבניורק עצמה יש י"ג חברות ציוניות, שהעתון האנגלי "אמריקן היברו", אשר ריח האריסטוקרטים נודף ממנו, התהפך בין לילה לאורגן ציוני, ועוד ידיעות כאלה, — אז נוטים אנו להאמין, שהתנועה מתפשטת שם במדה שאין דוגמתה עד כה בשום ארץ באירופה. ומה נשתומם לשמוע מפי אחד האינטורים הראשים שם ("זקף גדול"), שהתנועה הציונית אצלנו באמריקה היא רק הד קולה של התנועה הציונית באירופה, ומהתקדמות הרבה שאנו רואים בכאן תוכלו לדון על התרחבות התנועה באירופה" (במכ"ע "יודישע גאזיטין"). בכלל עושות הידיעות משם הרושם, שאמנם גדולה התנועה בין ההמון, אבל חסרה לה מצד אחד הנהגה ראשית חזקה, ומצד השני — התבררות המושגים. איזה ריח של התחרות וריקלמה אמריקנית נודף ממעשי החברות וכה"ע בשם, שאינו מוכן לנו האירופיים כל צרכו. בעיר אחת וכמעט בפרור אחד מיסדים חברות ציוניות אחדות, שהפצן אחד וטוב היה להן איפוא להתחבר לאגודה אחת. כמדומה, שדי אם יש חברה אחת בכל עיר, הנותנת יכולת לכל המחוקק ברעה הציונית להשתתף בעבודותיה — אבל הציונים בניורק עצמה מיסדים להם י"ג חברות, והחברות האלה מפרסמות הודעות בעתונם, הדומות מאד להודעות של מוכרי מצות או להודעות המוהלים האמריקנים. חברת "ציונה" בניורק מודיעה, "שחבריה הם חכמים וסופרים סוחרים נכבדי ארץ וכל האיש החפץ להיות נמנה בין חבריה יאבה לבוא לבית פלוני בן פלוני", וחברת "אוהבי ציון" בניורק מודיעה גם היא, ש"כל איש מבן עשרים שנה ועד שלשים וחמש שנה (!) הרוצה להסתפח אליה יבוא לבית אלמוני" (במכ"ע "הפסגה" היר"ל בשיקגו). וכנראה מאיזו רמיזות, נעשים שם גם דברים מכווערים של"ע"ע מאפילים עליהם בשלית. החברות בניורק והגליל התאחדו ל"חברה מרכזית", שבראשה עומד הפרופיסור "המתקן" גוטטייל. ומיד אנו שומעים, שנסודה בניורק "חברה מרכזית" שניה, שבראשה עומד הרב "האורתודוכסי" דיר קליון. ובכן יש עתה שני מרכזים ציוניים בניורק, שברואי לא רק שני בדעות מפריד ביניהם. עורך "הפסגה" כותב עדי"ו בגליונו מכ"ו שבט: "אנחנו יודעים הכל מכל הנעשה בניורק ויודעים אנחנו מי המה האנשים אשר בשביל כבודם המדומה החפצים להיות פריודינטיים הם פורצים פריץ בתומת ציון. אנחנו מחכים רק לראות איך יפול דבר, אם יתאחדו שני המרכזים. ואם לא יתאחדו, אז נקיע לעיני השמש את האנשים שהרסו חומת ציון בשביל פניות פרטיות, והקוראים ישפוטו וידעו מה לעשות עם מאשרים מתעים כמותם".

אבל אם יתאחדו המרכזים למראית-עין או לא — איזה פרוד עמוק עומד גם פה לשטן להתאחדות פנימית ולעבודה משותפת באמת. פרוד שמקורו ביחס התנועה להאורתודוכסים. כי מה שאירע בטורנו, אירע גם בניורק. כי רבנים אורתודוכסים יסרו

שם חכורה ציונית בשם „ציון המצוינת“ — יסוד מזור, שאינו מוכן לנו כל צרכנו, יסוד מיוחד של רבנים ציוניים בנוסח-אמיריקני. על שום מה נוסדה אגודה זאת — ראינו זה עתה, כאשר נוסד בניו-יורק „המרכז הציוני מספר 2“. מכה"ע הניו-יורקי „יודישע גאזיטין“ מפרסם באחד מגליונותיו האחרונים הודעה מפורטת ע"ד אספת-הצירים של חו"צ, שהתאחדו במרכז השני, וההודעה הזאת היא תורה שיכולים אנו ללמוד ממנה הרבה. ביחוד ראוייה היא שישומו לה לבם ראשי חברת „אהבת ציון“ בטרנוב. האנשים האלה מתנפלים עתה עלי בגדופים נסים בגלל דברי ב„השלח“ (י"ד, ע' 169—171), והם מוסיפים לעור עיני העם, בהכרזם כשופר גדול, שהחסידים „לא בקשו מהם בתור מחיר, וזלתי שישבלו את דעותיהם ורגשותיהם הדתיים“ (הודעות החברה אהבת ציון, גליון ב'), בעוד שבאמת בקשו החסידים מהם — וגם קבלו — רב יותר: שעלינו לותר על השקפותינו ורגשותינו אנו, לבטל רצוננו מפני רצונם. בעלי החברה הזאת יכולים ללמוד מהודעת ה„יודישע גאזיטין“, שהברית שכרתו בטשורטקוב אינה כ"כ פשוטה ושהסכנות הכרוכות בעקבה גדולות וקרובות רב יתר מאשר יחשבו הדיפלומטים האלה.

גם בניו-יורק בקשו הרבנים האורתודוכסים רב יתר מ„סבלנות לדעותיהם ורגשותיהם“. כחברם בטשורטקוב הפצים גם הם למשול ולהכריע את הכף לצד שלהם. באספת-הצירים הנ"ל הודיעה חברת „ציון המצוינת“, שנכונה היא להסתפח לאגודה המרכזית, בתנאי „שכל העניינים הדתיים יתנהגו על פיה ודעתה תהיה מכרעת“ — ממש אותה „הסבלנות“, שדרש הצדיק מטשורטקוב. ואמנם היו אחדים בין הנאספים שיכולים לקרות בין השורות, והם ראו עד היכן הרבנים מגיעים. ראש החברה „ציונה“ (ד"ר בלושטיין) בקש את הנשיא, שיברר לו, מה הם „העניינים הדתיים“, אשר הרבנים הפצים שיתנהגו על פיהם. „מוכן מעצמו, אמר בתוך יתר דבריו, שכל הציוניים העובדים לטובת עמם בודאי הפצים גם להגן על דתו. אבל מה נעשה אם תחליט ח' „ציון המצוינת“, שיהודי מגולה פסול להיות חו"צ, מפני שעובר בפרהסיא על לאו שבתורה? גם צירים אחרים התנגדו להצעת החברה, מפני שדת ישראל שונה היא אצל המפלגות הדתיות השונות, והדת של ד"ר קליין עדי"מ שונה היא מהדת של ד"ר גוטטיל, ואתה של ד"ר מנדס שונה מזו של ד"ר קולר“. אבל למרות כל הארגומנטים הברורים האלה, נתקבל לאחרונה התנאי של „ציון המצוינת“, וד"ר קליין נבחר לראש האגודה המרכזית.

ואם יבוא סופר להביע צערו על מקרים כאלה, שהוא רואה בהם סכנה רבה להתפתחות התנועה בעתיד (כמו שעשיתי אנכי ב„השלח“, י"ד), או מתנפלים עליו משיחינו החדשים וממטירים עליו מכול של חרפות וגדופים: שהוא „ציוני-מתקן“, שהוא „מעכב ע"י אי-סבלנותו את השתתפותם של הקונסרבטיבים בתנועה הציונית“, שהוא משתוקק לשנות את הצבור העברי עפ"י רוחו“ (ב„הודעות החברה „אהבת ציון“, גליון ב') — בעוד שצריך רק טפה אחת של יושר ואהבת האמת בשביל להודות, כי אנכי דרשתי בדברים ברורים רק סבלנות משני הצדדים ולא התנגדתי בשום פנים להשתתפות החסידים בתנועה הציונית. כ"א רק לזה, שימשלו הרבנים בנו ובמושבותינו ושנחתיב אנחנו לחיות כמושבתינו עפ"י השקפותיהם הדתיות ותחת השגחתם.

רק הרבנים, האלה אמרתי ב„השקפתי“ השניה, לא פחות ולא יותר, וברעה הזאת אחזיק גם עתה. אם הנכורים בטרנוב וקראקא אינם יכולים להגין על דעותיהם ומעשיהם בדברים של טעם ומסתפקים בהטחת דברים נגדי בתור אדם פרטי, מצטער אני אמנם

על שפלות הרוח הזאת שאני רואה עתה במחננו, אבל אין מנהגי לענות על דברים ממין הזה.

בימים האלה חגג ראובן אשר ברודס את יובל השלשים לעבודתו הספרותית. לסופר הזה, שהרעיש את עולמנו הקטן בשנות השבעים, עוד לא מלאו חמשים שנה — וכיזו הוא עתה כמעט נשכח מלב. רק מעטים מאד מהרבים, ששתו בצמא את דבריו, חגגו אתו את חגיגת יובלו. כי ברודס הוא משוררה של תקופה מתה. גם הוא היה צעיר וחלם חלומות נשגבים, גם הוא ראה בנעוריו ימים של התלהבות קדושה ואוניו שמעו קול תרועת מלחמה, וכגבור יצא המערכה בסופה וסערה להרוס ולנתוץ ולאבד. תקופת שנות השבעים, שברודס היה אחד מראשי מדבריה, היתה תקופה חזקה, גדולה, רבת-פעלים. חייה היו קצרים, אבל עשירים ומלאים-ענין. מנהיגיה יצאו מזוינים, להרוס את החומות ולהרחיב את הגבולות. וקריאת-המלחמה „הקיצה!“ נשמעה במחנה ישראל. צרכי-החיים התיצבו כאויב לירושה ההיסטורית. אבקי-הספרים היה לאבק של חניקה. הגדולים והטובים הרגישו עמוק בלבם איזו שאיפה חזקה לחרות, לאור, לאויר צה, והשאיפה הזאת היתה טבעית, שבאה מאליה. מה שאנו קוראים היום הפיץ התקונים-ברת לא היה מעשה-התחקות, כאותו שבארצות המערב, גם לא התכוין בשנוי איזו צורות חצוניות, כהירפורמא האשכנזית. שאיפת התקונים ברוסיה היתה שאיפה פנימית, עמוקה, הכאה מנקודה המרכזית שבנפש.

אבל המלחמה הזאת נפסקה באמצע, ותקופת התקונים מתה באביב ימיה. המלחמה נגד הלחיץ-הדתני מבפנים חדלה להיות אידיאל חי, בשעה שהחלה מלחמה יותר קדושה ויותר מקפת נגד הלחיץ המדיני והחברתי מבחוץ. האידיאל המצומצם והמוגבל של שנות השבעים, מוכרה היה לפנות מקום לאידיאל הרחב והמקיף של שנות השמונים. כה פרח נשמתם של בעלי התקונים, בהיותם מלאים עוד כחידעלומים. ומפני שחסר היה להם הכח לחדש נעוריהם, נעשו למתים בחייהם.

גם ראובן אשר ברודס לא מצא די כח לחדש נעוריו, וגדולתו וערכו הספרותי מוצאים אנו בכל הדרם ויפעתם רק בשנות השבעים. אז היה לו לב חם ומתרגש, ורוחו היה כמעין הנובע. אז היה משורר בחסד אלהים, שברא נפשות ברוח-אמן ושפך רוח-חיים על יצורי דמיונו. רשאים אנו להחליט, שברודס ברא את הספור העברי, ועוד יותר: שביצוריו הגיע הספור העברי לפסגת התפתחותו. לפניו לא היה מי שקדמנו, ואחריו לא בא עוד מי שימלא מקומו. כמה היו בקרבנו שראו את ענינו והרגישו את התשוקה העמוקה שבנפשותינו? סופרינו ומספרינו היו מוכיחים, מתקני-עולם, סובליציסטים. אבל לא אומנים. רק מאפו התרומם לפסגת השירה, אבל גם הוא חי בספרים וראה בעיני רוח. ויתר המספרים מן נפתלי קלר ועד פרץ סמולנסקין, כמה רחוקים היו מההרגשה הרקה והמבט הרחב וכח היצירה הדרושים למשורר! אבל ברודס הוא משורר. הוא ברא נפשות, שהגו בלבם את תשוקת זמנם ומחשבות הדור בצורתן היותר שלמה והיותר כוללת. „הדת-החיים“ שלו יחיה בספרות ישראל לאורך ימים, ונכורו שמואל יעמוד כפסל-שיש לזרות עולמים, לזכרון נצה לתקופת המלחמה וההריסה, שברודס היה אחד משרי צבאה.

מני אז לא יכול ברודס להתרומם יותר לפסגת האומנות, שהגיע אליה בספורו הראשון. ב„שתי-הקצוות“ וביצוריו הקטנים („קנים עם נערים“) עוד מפרפרים החיים

מאתמול עם חלומותיהם ותקוותיהם. יש הרבה אומנות והרבה חיים בספורים אלה. אבל לאט לאט מתרופף כח היצירה שלו ויצוריו האחרונים מתראים כבריות שגול הדם מעורקיהן. את "הדת והחיים" לא נמר, כי שמואל מת כאוריאל אקוסטא "באמצע הדרך". וכאשר בא לתאר בספורו "מאין ולאן?" את התקופה החדשה ויאמר לברא את "שמואל" של שנות השמונים והתשעים, אז בודאי היתה לו מעין הרגשה של זקנה רוחנית — כי גם את ספורו זה הפסיק באמצע. אולי מבין הוא את דורנו החדש הבנה הגיונית, הבנה בשכל, אבל לבו כל עמו והרגשתו הפויטית אינה יכולה להדור לתוך מסתריה. הוא הרג להיות משורר, בשעה שחדל לחפויץ.

כי כך היא הרכם של משוררינו. הם יכולים לשיר, כל עוד שהם חפצים מה. גם באומנות נשאר בעלי סברא ובעלי מהשבה. הם אינם יכולים להתרומם למעלה התמימות השירית, לראות את הדברים כהיותם, בלי כונה מיוחדת. הם אינם יכולים לשיר שירה טבעית, שמתגלה בלי אמצעות הראש. הם מזיעים בשעה שאומרים שירה, ותמיד הם מזמרים בכונה. ואמנם זה הוא יתרונם; כי דבר זה מונח בטבעם. כי הם בעלי-מחשבות בני בעלי-מחשבות מדורי דורות. הם נושאים ירושת גלות מדינית ורוחנית על כתפם. לכן נודף ריח-ביהמדיר משירחם. אין אנו יכולים לצייר אותם לעצמנו בלי מצח קמוט. ותמיד הם מלאים מחשבות — אם עוקרים הם הרים בסברא או אם אומרים הם שירה.

כך הוא משורר עברי מטבעו. ומשורר כזה הוא גם ראובן אשר ברודס. כאשר היה ראשו מלא מחשבות ורצונו היה רענן ואיתן, אז היתה גם שירתו ברה ושלמה. אז היו דבריו כנחלי אש וקולו היה נשמע מסוף עולמנו ועד סופו. ועתה, ביום יובלו, אנו זוכרים את גרולתו בלב רגש.

הערת הכותב: בהשקפתו זו ובהקדמות מוכרת הייתי להלחם בחברות ובאנשים —

לא מפני שאני איש ריב ומרדן מטבעי, כ"א מפני שזאת היא חובתי הפובליציסטית לחוות דעתי על מעשים צבויים — ומטעם זה רואה אני חובה לעצמי, לחתום מעתה את שמי מפורש.

ילקוט קטן.

כז.

המקרים האחרונים בצרפת, ביחוד עוות־הדין בעניניו של זולא, עשו רושם עמוק בכל העולם והשפילו הרבה נאותה של „המאה התשע עשרה“. חירות, שוויון, אחוה — אלו המלות היפות, שבשבילן נחשבה צרפת במשך כל המאה הזאת כאם הקולטורא ונושאת הגלגל, כמה ריקות הן עתה, כשצרפת זו עצמה לא יכלה לעמוד בנסיון והראתה גלוי לכל, כי לא רק אידיאלים רמים כמו אלה עדיין רחוקים מאד מן המציאות, אלא אף הצדק הפשוט, ההמוני, שהכל האמינו כי היה כבר לחלק עצמי ונצחי מחיי החברה האירופית, לאחד העמודים החוקים שעליהם היא עומדת ושכל הרוחות שבעולם לא יזווה מהם, — אף היסוד הראשי הזה אין כחו גדול לעמוד בפני סערת הלבבות ואפשר שיתמוטט ויפול בחרפה לפני יצר לב האדם הרע. אין פלא איפוא, כי עברה הצעקה בכל הארצות הנאורות, וטובי בני הדור מתעצבים אל לבם ושואלים לעצמם ביאוש: אם זה חסרנו עדיין, מה קנינו? ואם לכך הגענו אחר „פרוגרם“ של מאת שנה, מה תקתנו לעתיד?

ואולם, כשאני לעצמי, כמדומה לי, שאם יש כאן חיוון המסוגל להביא לידי כפירה בכח הקולטורא, אינו אלא ביחס אלינו, היהודים; אבל כל שאר העולם אך לחנם שרוי הוא בעער ומטיה דברים כלפי הפרוגרם, כבודו של הפרוגרם הכללי במקומו מונח, אלא שגם כלל זה נאמר בו „חויץ“: — חויץ מן היהודים.

עוד לפני איזו שנים הרציתי לפני הקהל מחשבה זו: כי על פי חקי הפסיכולוגיא החברתית, שני יסודות רוחניים מתנגדים שפנשו זה בזה באיבה גלויה בעת שכח שניהם גדול ואין מי מהם יכול לנצח את חברו — סופם לעשות שלום ביניהם ולהתקיים זה בצד זה למרות הסתירה שביניהם; וכי על כן, בהיות „ההומניות“ החדשה ושנאת־ישראל הישנה נמצאות בדורות האחרונים במצב פגישה כזו, הגה „אין הרבר מן הנמנעות, שבמשך הזמן תתחזק ותתפשט ההומניות יותר ויותר עד שתקיף באמת כל בני האדם. והעולם ימלא צדק ויושר, חמלה וחנינה ביחס לכל הבריות — רק חויץ מן היהודים. ואם יקום אז אדם וישאל: איך יתכן הרבר, והלא הסתירה גלויה וכוללת? ישיבו לו החכמים: כשאנו עסוקים בהומניות נשכח את היהודים, וכשאנו עסוקים ביהודים נשכח את ההומניות“¹).

והמשפט הזה, שנחשב אז בעיני רבים כפסימיסמוס נפרו או גם כפרדוקס, הוא ולא אחר מתגלה לנו עתה בצורה מוחשית במעשי צרפת. המתאוננים בשביל המעשים

¹ עיי „שתי רשויות“. על פרשת דרכים עי' 195—204.

האלה על רפיון כחה של הקולטורא בכלל — באים לידי כך על פי היקש מוטעה. הם אומרים: כמה חלש עדיין רגש הצדק, אם איזה רגש מקרי, כשנאת ישראל, יכול לעמוד בפניו. אבל התולדה האמתית שיש להוציא מזה היא להפך: כמה חזקה עדיין שנאת ישראל בלב העמים, אם יכולה היא לעמוד גם בפני רגש הצדק הפשוט, אף כי בלי ספק כחו של זה גדול הרבה בימינו מכפי שהיה לפניו.

ואם מסופק אתה בדבר, בוא וראך במעשים אלו עוד צד אחר, אשר לא התכוננו בו עד כה במדה הראויה, והוא מלמדנו בדרך וראית בהחלט, ששנאת ישראל צריכה להרש לעצמה, ואין להקיש ממנה על המצב המוסרי בכלל.

הגע בעצמך, הרי הכל מודים ואומרים, שאין רגש חי ובווער בלב הצרפתים יותר מזה של הקנאה לארצם והשנאה לאשכנזי ושאיפת הנקמה באויבתם זו, או, כמו שנקראת תערובת שלש אלה — „שוביניסמוס“. והאריה הזה הרי עלה עתה מסוכנו, ועל ידו הצליחו שרי החיל לעשות לעינינו כל „הנפלאות“ האלה, ובכל זאת, באותה שעה עצמה של התרגשות פטריוטית בלי גבול, נושאים על כפיים באהבה וכבוד את האישי הנכוח, אשר עם היותו פקיד בחיל צרפת, חרף וגדף את צרפת ואת חילה בשנאה עזה כמות, ובשפה ברורה הביע את תשוקתו, לראות את צרפת מושפלת עד שאול תחתיה בירי האשכנזים. בבית המשפט משמיעים כל זאת באוזני הקהל מתוך מכתבי אותו האישי, שהוא עצמו הודה בהם כי מידו יצאו, והכל שומעים במנוחה ואין פוצה פה; בעוד אשר במצב אחר, די היה במקצת מן המקצת מדברים כאלו להעלות חרון אף כל הצרפתים עד להשחית. ולפני הבית מבחין קוראים בנשימה אחת: „יחי החיל!“ „יחי אסטררווי!“ ואין מרגישים כלל את הסתירה הנוראה שבין שני אלה. . . . וכל זה מפני מה? מפני שאסטררווי הוא באותה שעה מעין „סימבול“ מוחשי לשנאת היהודים; „יחי אסטררווי“ פירושו: ימות היהודי תחתיו. ובשביל זה הכל נשכח והכל מחול לו.

בזמננו, שהמדה והמספר הם יסוד כל המדעים וגם החיוניות הנפשיים נמדדים על ידי הפסיכופיסיקא — חסרה היתה שנאת ישראל עד כה מדה נכונה, לדעת בדיוק עד כמה כחה גדול. והנה נתנה לנו צרפת, בעלת המטר, גם את המדה הזאת, ואנו יודעים עתה, כי שנאת ישראל אינה נופלת בכחה לא רך מאהבת הצדק, כי אם גם מאהבת הצרפתים לארץ מולדתם ושנאתם לאשכנזי. ומכיון שכל אנשי הצדק שמחים היו בחלקם אלו הניע הפרוגרס המוסרי להשריש רגש הצדק בכל הלבבות באותה מדה שהשוביניסמוס מושרש בלב הצרפתים, — הנה אין להם להתפלא, וכל שכן להתאונן, כשרואים את הצדק נסוג אחר מפני „חקף“ כזה, אשר גם השוביניסמוס הצרפתי אינו יכול לנגוע בו לרעה. . . .

אבל אם אנשי הצדק שבאוה״ע מגדילים ביותר ערכה של התורה היוצאת עתה מצרפת, הנה בין היהודים בצרפת עצמה יש שנושאים, להפך, להעלים עינם ממנה לגמרי ולבלתי ראות בכל אלה זולתי חיון מקרי וזמני. הם עדיין חוזרים על טענותיהם הישנות ונלחמים בכלי זיינם הישנים, כאלו לא נשתנה בעולמם מאומה; וכל ההבדל הוא רק בזה, שכל מה שמוסיפים הצרפתים לנלות שנאתם להם, כן מוסיפים הם, היהודים האלה, לנלות שפלות רוחם ועבודתם הפנימית. „צרפת לצרפתים!“ — קוראים עתה השוביניסטים. והיהודים מסכימים להם בעיקר הדבר, אלא שצוועקים בתחנונים: אנו הרי אנו צרפתים אמתיים, ואם דתינו שונות, מה בכך? הרי „המרירה הגדולה“. . . . ועוד הפעם „המרירה הגדולה“. . . . עד לגועל נפש, ולאות ולראיה, הם מוסיפים עתה השתדלות לאבד

ולכלות סימני היהדות שבהם עד השארית האחרונה, עד שמות המשפחה העבריים — כהן, לוי וכו' — שגם אותם הם מוכנים ומוזמנים להחליף באחרים נאים מהם, לוא אך יתנו להם רשות לעשות כן⁽¹⁾. . . .

אבותינו היתה רוחם מתרוממת ביהוד בעת צרה, וכחם המוסרי היה מתחזק או יתר על הרגיל ועושה אותם לגבורי-רוח אמתיים. עתה אברה לרכים מבני עמנו הסגולה הזאת, והצרה הצינונית מוסיפה להם עוד שפלות פנימית, אלו הם האברים המרדללים שבאומה, שלא יוכלו לעמוד במלחמת הקיום, מחוסר כלי זיון נאותים, ואין להם תקנה אלא כליה. אבל כלל העם לא יפסיד על ידי זה כלום; אדרבא, אבדן החלקים המקולקלים שבו הוא שנתן תמיד עוז לעמנו והוסיף חווק לטופסו הכללי בדרך "הבירור הטבעי" — והוא שיעמוד לו לחזקה ולהחלימהו גם בעת רעה הזאת . . .

כה.

לא הספיקה עוד השעה להשקיט את ההתרנשות היתרה ולברר את המושגים המבולבלים שהניח אחריו הקונגרס "הצינוני" הראשון, — והנה בשורה באה ככה"ע, כי על פי החלטת "הועד הפועל" בווינא יתאסף בשנה זו הקונגרס השני, וגם הפעם באותו מקום ובאותו זמן, כלומר, בכזיליאה, בימים האחרונים לחודש אוגוסט.

בשעה שכותב אני דברים אלו לא נודע עוד, מה ראה הועד שבא לידי החלטה כזו, מה הם המעשים הגדולים, פרי עבודתו בשנה הראשונה, שהוא רוצה להעמיד למשפט הקונגרס, או השאלות הגדולות שנתחדשו אצלו במשך השנה ומחכות לפתרון הקונגרס. האורגן של הועד נתן לנו רק איזו רמזים על דבר מנרעות שנתגלו בסדר ההנהגה שקבע הקונגרס הראשון, אבל בודאי מבינים גם בווינא, כי בשביל זה כלבר לא היה כדאי למחר כל כך, וכי את הקונגרס השני אי אפשר יהיה עוד לפטור ברוב דברים והבטחות וכבחיית ועדים וקומיסיוות, ואם בכל זאת החליטו כן, אפשר שיש להם על מה לסמוך, ואחריות הדבר עליהם.

אבל תהיה כונת הועד מה שתהיה, הנה אנו מצדנו — כלומר, הללו מחובבי ציון ש"מדינת היהודים" היא לא ראשית הכל, כי אם סוף הכל ב"אני מאמין" שלהם — אפשר לנו לשמוח על הדבר ולקוות ממנו טובה רבה, וסימן יפה אני רואה גם בזה, שהזמן והמקום לא נשחטנו, כאלו נבואה נזרקה לתוך לבם של אנשי הועד שלא מדעתם, כי הקונגרס הזה השני צריך שיהיה לא בריה בפני עצמה, כי אם מהדורא חדשה מן הראשון, בתקן כל השגיאות ובמלוי כל החסרונות שנפלו במהדורא הראשונה.

ואיזו הם השגיאות והחסרונות האלה? — מה שיש לי להגיד בתשובת שאלה זו כבר יודעים הקוראים מתוך מאמרי בחוברות הקודמות, ובכל זאת אחשוב, כי טוב לרמוז עוד הפעם בדרך קצרה על הדברים היותר עיקריים.

הקונגרס הראשון הביט יותר מדי בעד החלון החוצה, ומפני זה לא הספיק להתבונן אל מצב הענין פנימה, רוצה היה שיאמינו אחרים בכחה של הצינוניות ובאחדות הדעות והשאיפות המתגשמות בה — לא לברוא את הכה הוה ולכונן באמת את האחדות על ידי בירור הדעות בתס"לב, ועל כן היו כל מעשיו מדומים; מבחינן נראים כדברים שיש בהם ממש, ומבפנים ריקים מכל תוכן אמתי.

(1) ע"י מכה"ע Univ. Israél, נ"ו 20—28.

הדרשות שנשמעו בו באו בעיקרן לעשות רושם בעולם הגדול, לכן האריכו מאד בכיזור הצד החיצוני וקצרו מאד בכיזור הצד הפנימי, הרוחני, שבשאלתנו הלאומית. רק דרשה אחת עסקה בכיזור יסוד הציוניסמוס¹ מן הצד הקולטורי. אך גם זו נראתה כאלו רצתה לגלות את הצד הזה לאחרים ולא לנו, לפי רוחם ולא לפי רוחנו. סגנונה היה קשה מאד, מלא רוים ורמוזים, כאלו נועדה להקרא לפני חבר פלוסופים אשכנזים, ולא לפני אספה יהודית שרוב חבריה אינם לא פלוסופים ולא אשכנזים. וגם עצם תכנה, „הקולטורא“ שלה והאיריאל שלה לעתיד, „אירופיים“ הם כל כך, עד שנמעט אין הדבר כדאי לעזוב את אירופא בשבילם² . . .

והפרוגרמא שנתקבלה מאת הקונגרס לא באה גם היא אלא להראות את האשקט החיצוני של הציוניות, מבלי שתתן יכולת לחדור למה שבפנים. כמדומה לך שהיא כוללת כל מה שהפה יכול לדבר, אך כשהיא נבדקת היטב, אין אתה מוצא בה כלום. בזה אולי יודה עתה גם ד״ר הרצל עצמו. אחר מה שקרה לו לפני זמן מה בברלין. שם נודמן לאספה אחת (היא האספה המפורסמת שנסגרה ע״י הפוליציא), והוכרז לשמוע מפי אחד האשכנזים מבני דת משה, כי לא בצדק קורא הוא, הרצל, את דעותיו הפרטיות בשם „ציוניסמוס“; כי רק הפרוגרמא הבזילית לברה יש לה צדקה להחשב כגלוי-דעתה של המפלגה הציונית, ובפרוגרמא זו אין דבר שלא יוכלו גם הם, האשכנזים האלה, להסכים לו ולהשתתף בו! . . .

ורוח כזה נגלה גם בפתרון השאלות המעשיות. האורגניזציא והאוצר הלאומי — דברים שעדיין לא הגיע זמנם להברא בצורה נאותה, מחוסר הכחות הדרושים לזה — הם עמדו בראש והולידו וכוחים ארוכים ודרשות נלהבות, עד שהשומע מרחוק מוכרח היה לחשוב, כי שלש מאות האישים הנאספים פה כל בית ישראל המה, וכרצונם והחלטתם תלוי הדבר, למלאות את „האוצר“ עשרות מליונים ולתת להאורגניזציא אבטוריטט לאומי... ולעומת זה, השאלות הפנימיות העומדות על הפרק בחיינו הלאומיים, אשר לא „גובדי“ להן לעשות רושם על העומדים מבחוץ, הן נדחו עד שעת „נעילה“, והיחס אליהן מצד האספה וראשיה נתן מקום לחשוב, כי הוצעו לכתחלה לא בשביל לבקש להן פתרון באמת, כי אם בתור „דיקורציא“ מוכרחת לשלמות התמונה . . .

ובכן, מכלל לאו אתה שומע הן: הקונגרס השני צריך שיהיה מה שהראשון לא היה; שיעבוד עבודתו בשבילנו, ולא בשביל „אירופא“; שיהיה חותמו אמת, ולא רק למא. ובהתיצבו על בסיס כזה, צריך שיתחיל הכל עוד הפעם מחדש: לברר לנו לעצמנו את היסוד העיקרי המאחד אותנו, ולגלות בלי כל מעצור גם את הדעות והנטייות השונות המפרידות בינינו ומדת כחה והשפעתה ותועלתה של כל אחת, מבלי להרים

¹ במאמרי „לשאלות היום“ א' (למעלה חובי י"ג ע' 8), הבאתי איור דברים מתוך הדרשה הזאת, כפי שנשארה בזכרוני משעה ששמעתייה מפי הדורש. אך עתה רואה אני מתוך הפרוטוקול של הקונגרס, שבדפס כאלו הימים, כי נכשלתו בטעיות ומסרתי הדברים שלא בדיוק. הרעיון הכללי היוצא מתוכה הוא אמנם בקירוב זה שהבאתי שם, אבל לא נאמר באופן ברור ומפורש, כמו שנרמזה לי בטעות. בכלל קשה לירד לסוף כונתה של דרשה זו ולהוציא מתוכה רעיון מדויק, כי הכל בה מכוסה ענן כבד של בפוסים רמים ובלתי מוגבלים היטב. רק על זאת אעיר, שבמקום המלה „געטטער-קולטור“ שיוחסתי לה, צריך להיות „גהעטא-קולטור“, ואזני הפענתנו. ובמקום „המתת העבר“, נאמר בה: המתת הקולטורא היהודית של הגטו, שעל ידי זה נשתחררו (יהודי המערב) מן העבר הקיים ועומד.

דגלה של איזו מהן על כל חברותיה ולסתום פיות מתנגדיה בתחבולות שונות. ועל יסוד הבירור הזה צריך יהיה להכיר פרוגרמא חדשה, שהמטרה והאמצעים יהיו מפורשים בה כל צרכם, שתהא תורה שלמה מקובלת לכל במובנה האמתי, מבלי להניח מקום לפירושים שונים וסותרים זה את זה. ואז — בזה אינני מסופק — ישנתה ממילא גם ערך השאלות המעשיות השונות, והפוליטיקא הנכונה תפנה מקום בראש לעבודה פנימית במחשבי חיינו; עבודה קטנה ודלה למראית עין, אבל גדולה ועשירה בתוצאותיה לעתיד לבוא. . . . כן! — "צריך" . . . אבל אם "סדר העבודה" של הקונגרס יסתום כל פה מראש?...

כט.

ההרופות היהודית באמת אין לה נבול. מאז התלקחה באירופא המלחמה על "הסבלנות" ועד היום, מן המכתבים על דבר הסבלנות של דשון לוק עד המאמר "על דבר החירות" של סטוארט מילל, היה הדבר פשוט בעיני הכל, שיש כאן שני דגלים שונים, על האחד כתוב: סבלנות, ועל השני: אי-סבלנות. בעלי הדגל הראשון באים בשם ההגיון והמוסר האנושי, ולפעמים (כמו לוק) גם בשם הדת, לדרוש חירות אישית בעניני אמונות ודעות; ובעלי הדגל השני — על הרוב כהנים וקדושים — מופרים בעיקרה של חובת הסבלנות ואומרים: להפך, שכל החם על כבוד קונו מחויב לקיים, ובערת הרע מקרבך" ולהציל נפשות בני-אדם מדינה של גיהינם אפילו בעל כרחם. אבל מעולם לא עלה על דעתם של אלו האחרונים להרים אף הם דגל הסבלנות ולבוא על מתנגדיהם בטענה כזו: אתם דורשים סבלנות ואף אנו דורשים כן. אבל הרי יודעים אתם, שלפי אמונתנו חייבים אנו להחזירכם למוטב ולכוף אתכם שתזכו לחיי העולם הבא. ולפיכך, אם באמת חביבה עליכם מדת הסבלנות, צריכים אתם, "לסבול" את אמונתנו זו וליתן לטורקומדא שלנו שיעשה בכס שפטים. ואם אינכם מקבלים עליכם דיננו, הרי אתם מפריעים אותנו מעבודת הבורא על פי דרכנו ונמצאתם אתם מחוסרי-סבלנות, לא אנחנו.

להמצאה נפלאה כזו הגיע רק המוח היהודי מתוך פלפולו. ואנו, חובבי ציון, נוכל להתנאות בה ביחוד, כי מקרב מחננו יצאה.

חובבי ציון בגליציה כרתו ברית עם הצדיק מששורטקוב ופרסמו בשמחה רבה את החסדים הטובים שהבטיח הצדיק לגמול עם הקולוניא הגליצית העומדת להוסר בארץ ישראל: כי הוא ימנה רב ושׁוׁיב במושבה; הוא יהיה דעתו על הנבחרים להתנחל בה, אם ראויים הם לכך. על פי התנהגותם בדרך התורה והמוסר; והוא גם נכון לסקח על דרכי בני המושבה בתורה ומוסר בעזרת אחדים מרבני אה"ק. הדברים, כמדומני, ברורים כל צרכם. הצדיק בוחר קולוניסטים מן "הראויים" לכך, כלומר, כל מי שנוסר בפרהסיא בעיקרה של החסידות בכלל, או אולי אפילו רק בקדושת הצדיק הזה בפרט, אין לו חלק ונחלה בארץ ישראל הגליצית. אבל בזה לבד אין די. הצדיק יכול לדעת את "הראויים" על פי "התנהגותם" עד עתה, אך לא יוכל לדעת את בניהם ובנותיהם אשר יולדו להם בארץ, אם יהיו גם הם מן "הראויים"; ולא עוד אלא שגם אלו הראויים עצמם, מי יודע אם ישיבתם באוירא דא"י, הרחק מששורטקוב, ועבודתם בשדה, בקשר תמידי עם הטבע הכריא, לא ישפיעו עליהם הרגשות ונשיות אחרות, שונות מאלו שהביאו עמם מגליציה. על כן "מבטיח" הצדיק, כי גם שם, בארץ ישראל, לא יעזוב את בחיריו בידי המקרה ולא יתן להם

לסור מן הדרך הרצויה אף כמלוא השערה. ושמה תבוא דאנה בלבכם: הרי הוא בכאן והקולוניא מעבר לים, ואיך יוכל לדעת מה שהושב ועושה כל אחד שם בגלוי או בסתר? גם למכה זו הקדים הצדיק רפואה: הרב והשו"ב בהקולוניא יתמנו על ידו, ועושי-דברו אלה, "בעזרת אחרים מרבני אה"ק", הם יהיו עיני הצדיק המשוטטות בכל הקולוניא, לבחון כליות ולב ולהתבונן בכל הנעשה בחדרי חדרים. ובכן נוכל להיות בשוחים מראש, כי בקולוניא זו לא יהיה מקום כל שהוא לשום תנועה חפשית של הלב והמות. כל רעיון וכל רגש שאינו מצוי ב"קלוז" של חסידים בגליצא יהיה גם שם בכל יראה ובכל ימצא, ופורץ גדר ישכנו נחש. . .

כשאני לעצמי הנני מודה אמנם בפה מלא, כי כך יפה לו להצדיק להתנות, ולפי הלך-רוחו לא היה אפשר לו באמת להשתתף ביסוד הקולוניא בלי תנאים כאלה. בודאי הגיעו גם לאזני השמועות הרעות שמעבירים חסדי א"י על דבר הקולוניות, ואפילו אם לא היו החסידים האלה משקרים לשם שמים — כמו שעושים באמת — אלא היו מספרים דברים כהויתם, גם אז לא היה הצדיק מוצא נחת בקולוניות כאלו, שספרים חיצונים נושרים מחיקם של יושביהם, ובתי ספר קבועים בהם לחנוך הילדים ברכים שאין רוח צדיקים וחסידים נוחה מהם, ועוד הרבה כיוצא בזה. ומי זה איפוא יוכל לדרוש מאת הצדיק, שיעזור להוסיף עוד קולוניא אחת, מבלי היות בידו הכח לעקור בה כל שורש פורה ראש ולענה?

ולא זו בלבד, אלא שיכול אני להבין גם רוח אותם המשכילים העומדים בראש החברה ליסוד הקולוניא, איך הגיעו לברית כרותה זו: רוצים היו לבטל את הדעה המשובשת שנשרשה בלב החסידים, כי ישוב ארץ ישראל הוא מצד עצמו מן "אפיקורסות" חדשה. ועל כן אמרו הראשים האלה בלבם: מוטב שתוסד הקולוניא הראשונה מקהל חסידים ותמסר בידי הצדיקים לשלוט בה כרצונם, ואז יכירו וידעו גם הם, שאין שום סתירה הכרחית בין הישוב ובין האמונות והרעות החביבות עליהם. ולמטרה גדולה כזו, למשוך לב המון רב מכני עמנו לרעיון "הציוני", אפשר, לפי דעתם, להביא גם קרבן גדול כזה: להעמיד עשרים משפחות מישראל תחת שלטונה של אינקוויזיצא רוחנית.

אבל הדבר הוזר והנפלא באמת בעיני הוזה — הוא מה שכורתי הברית עצמם אינם רוצים להורות, שעשו מה שעשו מפני שהמטרה מקדשת האמצעים, וכשיצא אחד הסופרים לקרוא תגר על מעשיהם ואמר להם, כי אין שום מטרה גדולה שנהיה רשאים לבטל בשבילה את העיקר הגדול של הסבלנות הרתית¹, — השיבו לו אלו ממין אותה הטענה החדשה שהוכרתי למעלה: סבלנות? הרי עמנו היא! אנחנו הראינו כמעשה זה, שיודעים אנו לכן את התנועה הציונית, לרוח העת החדשה, לחברה עם הסבלנות האמתית, ואתם המערערים הנכם, "מתקנים" קנאים ואינכם מוכשרים לעזוב את ההשקפות הצרות, שכבר נתישנו, ולהתרומם עד לסבלנות רחבה כזו!² . . .

בין הראשים האלה, שהלכו אל הצדיק וכרתו עמו את הברית, נמצא אחד אשר זה כבר השתדל להוכיח, כי גם החסידות היא "לרוח העת החדשה", וכתב ספר שלם על דבר קרבת-הרוח שבין החסידות ובין הפלוסופיא של עדוארד הרטמן. השערה קרובה היא על כן, כי החסידות הפלוסופית הזאת היא שהולידה גם את הברית שנכתרה

¹ עיי למעלה חובי י"ד עי 169.

² חודעות החברה אהבת ציון, גליון ב' (מאמר ראשי בלשון אשכנז).

במשורטקוב. לפי שכך מלמדת הפלוסופיא של הרטמן: .מי שהדת היא לו הענין היותר יקר בחיים, גם קנאת-הדת היא לו המטרה היותר נעלה בחיים . . . כי איך יתכן לחבר יחד את הסבלנות ביחס אל הרע עם המלחמה נגדו, את הסבלנות ביחס אל סס-המות עם חובת הרופא, את הסבלנות ביחס לתועים ומתעים עם החובה של הצלת-נפשות? הסבלנות תולד רק בזמן שתש כחם של החיים הדתיים, כשחדלה הדת מהיות לראש כל עניני החיים¹⁾.

ולפי זה, אם רוצים בעלי הברית להוכיח, שהשנחת צדיקים על הקולוניות בא"י הוא דבר המתאים „לרוח העת החדשה“, די להם לעשות זאת על פי דרכם: להראות על קורבת-הרוח שבין השנחה זו ובין הפלוסופיא של הרטמן. אבל להסתיר את הואב בעורו של כבש, ליסר אינקוויזיציא בשם הסבלנות עצמה — גם הרטמן לא צוה.

אחד העם.

¹⁾ Ed. v. Hartmann, Die Religion des Geistes S. 19.

מחשבות ומעשים.

IX.

Freunde, ich bin zufrieden!

השמעתם מימיכם, חביבי, את השירה ההמונית הזאת? המשורר יביע את רוחו לאמור: אף על פי ששוטים הרבה יש להם כסף וזהב ואוצרות כל טוב, ולו המשורר החכם, אין כל; אף על פי ששוטים הרבה יש להם נחלת שדה וקרם, ולו אין מאומה; אף על פי ששוטים הרבה ילמדו תורה ודעת, והוא המשורר החכם, לא ילמוד דבר; — בכל זאת הוא שבע רצון. מפני... מפני... גם הוא עצמו אינו יודע מפני מה. ובמעמד כזה הנני עתה גם אני עברכם. אף על פי ששוטים הרבה מאומות העולם יש להם עושר ונכסים, משל השמים ומשמני הארץ, ואנחנו יש לנו — מאמרים במכתבי העתים ומלחמת סופרים; אף על פי שהם יש להם בתי ספר הרבה לחכמה ומלאכת מחשבת והמה ילמדו וילמדו, ואנחנו עם חכם ונכון יש לנו — „תכנית בית ספר לרבנים“... בכל זאת הנני שמח ושבע רצון. אומות העולם יש להם... יהיה להם אשר להם. ואנחנו — יאה עניותא לישראל, עניות בדעת, בכסף ובסדרים, ונסתפק במה שיש לנו: בחברות שפה ברורה, בעתונים צנוטים, במרחיבי השפה ובקונגרסים שונים... לא עת עתה לראונו ולהתמרמר, כי „הרבי צוה להיות שמחים“.

„הרבי צוה להיות שמחים“. האמת אמנם נתנה להאמר, כי „הרביים“ מבית המדרש הישן, הן משלנו והן משלהם, לא צוו מעולם להיות שמחים, אדרבא, כולם היו בעלי מרה שחורה ותמיד יעצו להיות עצובי רוח. הרבי העברי צוה לככות על חורבן הבית, על גלות השכינה, על יצר הרע... והרבי מאומות העולם — על תקלות אחרות: על התכל וסדריה, כי רבה הטובה ומעטים אוכליה. הנה כי כן היתה תורת בית רבותי — אנחות והתמרמרות. רק הרביים החדשים, מאתמול, המה צוו להיות שמחים, לתת פדיון כופר מחשבות רעות — מחצית השקל או שלשה שקלים, רק כמזומנים, ולצאת ידי חובת יהודי לאומי. ובכן הנני משלם את „המס הלאומי כפי הקצבה“, והנני שמח ושבע רצון. מרגיש אני בעצמי מעין מה שירגיש הכהן בעמדו ב„מזרח“ אחר הרוכן ואומר בנאון, כאלו באמת עשה דבר גדול מאד: „רבונו של עולם, עשינו מה שנזרת עלינו ואף אתה עשה כמה שהבטחתנו... וכרך את עמך ישראל“. מעין ההרגשה הזאת ארגיש גם אנכי, בשעה שאשלם שלשה ריב"ל ליישוב הישן ומחצית השקל ל„הציונית“ החדשה, ואומר בלבי: עם ישראל, חברת התמיכה, ציוניים! — אנכי עשיתי את שלי, ועתה עשו אתם את שלכם — והביאוני לציון ברנה... והנני שמח ושבע רצון מלאומיותי הצרופה, מעבודתי הרבה לשוכת הכלל.

ביחוד הנני שבע־רצון מעת שבא לידי „המליץ” נו' 11 וקראתי את המאמר „דבר כשר”. בעל המאמר הוא בודאי יהודי כשר, ויהי מאה ועשרים שנה בעד בשורתו הכשרה. כי התיר לנו... לא קטנית בפסח. לא ספק ספקא של סירכא וגם לא את ישוב ארץ ישראל, כי אם דבר יותר נכבד מכל אלה. הוא התיר לנו את... „המגן דוד”.

צריך אנכי להגיד לכם, חביבי, כי אני הנני ממעריצו ומקרישיו של המגן דוד. מכל „דגל מחנה יהודה” נשאר לנו לפליטה רק המגן הזה. „האריות” ויתר „חיות הקדש” יש אשר הלכו שבי לפני צר, או מה שרע מזה, פשוט נתהפכו לשועלים מחבלים כרמים, ולא נשאר לנו ירושה בלתי אם המגן הזה. ולי מה יקר ומה חביב האות הזה! כמה זכרונות קשורים בו לכל איש יהודי. מבר מצוה עד החתונה, משלש עשרה עד שמנה עשרה שנה, מבחר ימי העלומים, מן התפילין עד הטלית — המגן דוד ילוננו על דרכנו. הסופר ספיר יאמר, כי בראותו כתונת בידי תופרת — ירים את כובעו לאות כבוד; כי כמה הרגשות וכמה אנחות וכמה דמעות נתפרו ונקשרו בהתפירות והקשרים האלה. ואם בתפירות פשוטות כך, בתפירות של מגן דוד על נרתיק של תפלין ושל טלית — על אחת כמה וכמה. אמונתו וזקנותו הטובות לא ידעו אופן אחר להביע את רגשותיהן ואהבתן וזולת על ידי המגן דוד... „אשה עבריה מי ידע חייך... עצבך ומשושך, שברך מאוייך... קשורים ותפורים במגן דוד שעל „נרתיק של טלית”... ולא רק אבותינו, כי אם גם אנחנו, אם נבקש היטב בצרור וזכרונותינו, נמצא עוד אולי זכרונות נעימים קשורים „במגן דוד”... והנה באו סופרים עריצים ויאמרו להרוס אל מקדשי ולחלל את קדשי, ויוציאו לעז עלינו, כי מוצאו מעם נכרי! אנכי מטבעי אינני אוהב חקירות כמו אלה, אשר לפי דעתי הן למותר לגמרי. כי אם נאמר לחפש אחר שרשיהם של הרבה ממנהיגינו, לבקש את אביהם ומחוללם, מי יודע עד אנה יובילונו חקירותינו... ואשר לזאת, יהודי פשוט כמוני מקבל את היהדות כמו שהיא ואינו שואל: מה לפני ומה לאחור. ועל כן, כל אותן הימים שהרעישו סופרינו את מצורת „המגן דוד”, הייתי שרוי בצער ולא ידעתי שלו בנפשי, עד שבא לידי המליץ נו' 11 והסיר אבן מעמסה מעל לבי, כי התיר לי את הכשר, וממש עין בעין הוכיח, כי „המגן דוד” היה באמת מגנו של דוד. הלא כה יאמר:

המגן דוד מולידו הוא דוד המלך ע"ה, ויהי כאשר הצילו ד' מוש סכנות: מפי הארי, מכפות הדוב, מיד גלית הפלשתי, מיד שאול, מיד אבשלום ומקרני ראם — ויעש על מגנו סגן-רמו בעל ששה קצות... עם האות הזה פעל רב טוב על צבאות ישראל בהיותם במלחמה ודוד מלכם עם מגנו אתם, כי כאשר הבישו על המגן ועל האות תקעו ויריעו ויתקעו ויקראו בקול: אנא ד' הושיעה נא. מגן דוד עבדך עמנו! אנא ד' הצליחה נא מגן דוד עבדך הגבור אתנו! — ולחטמו כאריות וינצחו”.

הלא „ברור כיום”, כי המגן דוד הוא מגנו של דוד באמת, ועל ידו נלחמו אנשי דוד כאריות וינצחו! כי נלחמו כאריות וינצחו — זאת אמנם ידענו גם בלעדו, ממקורות אחרים, אבל כי דברו עברית בימי דוד בלשונו הצחה של הסופר הזה — אפונה. הן נשאלו לנו לזכרון דברי אהר מאנשי הצבא אשר לדוד, אוריה החתי, ועל פיהם נוכל לשפוט, כי אנשי הצבא של בעל התהלים דברו עברית יותר צחה מזו של סופרי העתונים העברים עתה.

לא זאת אמנם מנמת דברי, העיקר הוא, כמו שיאמר בעל המאמר בסוף דבריו: „אשר מכל האמור רואים אנחנו בחוש, כי מנהג מגן דוד כשר הוא, והוכחי ציון, אשר

רעיון הרוקטור הרצל שלח שרשיו בלכם יכולים להתקשט בו, כי הוא אות נאולה ואין לדאוג כלל".

אין לדאוג כלל! — כמדומה לי, אמנם, שאפילו חובבי ציון, אשר רעיון הרוקטור הרצל שלח שרשיו בלכם, אלה "העוים" שבחובבי ציון, גם להם עוד ישנן דאגות אחרות מלבד "המגן רוד"... אבל כשאני לעצמי, כמו שאמרתי למעלה, מסכים הנני לדעת בעל המאמר, כי מעתה "אין לדאוג כלל", והכל יעלה טוב ויפה.

רק אחת עוד תשבית את מנוחתי ותעיב את שמחתי, והיא — מה יאמרו הגוים בכלל ומר "יוזשאקאוו" בפרט? אמת הדבר, כי היתרו של בעל "דבר כשר" גם כן לאו מלחא וזוטרחא היא, אבל יותר טוב היה אלו השגנו היתר גם מאת ה' יוזשאקאוו, וכל זמן שאין לנו היתר גם ממנו עדיין לבי נוקפני.

"יוזשאקאוו" — לא שמעתם שם פוסק כזה, לא מהראשונים ולא מהאחרונים, גם צלצול שמו נדמה לכם כאלו אינו עברי?... אמת, חביבי! וככל זאת, או אולי רק בעבור זאת, הנה באמונות ודעות הוא אצלנו "בר סמכא" שאין למעלה הימנו. על קורקבן שנמצא בו מחט, על כף של חלב שנפלה לקדרה של בשר, וכדומה מן הרברים העומדים ברומו של עולם — עליהם שואלים את הרב; אבל על דברים שבלב, על אמונות ודעות, אם "עם" אנחנו או "עדר", אם צריכים אנחנו לחכות לשיבת גלויות ותחית האומה, וכדומה מדרבים של מה בכך — על אלה שואלין את פי ה' יוזשאקאוו וחבריו. אנשי כנסת הגדולה של הוורנליסטיקא הרוסית, והמה יורו לאסור או להיתר, כי "למה יאמרו הגוים, ומה גם ה"ליברלים" שבהם, זה הוא עיקר גדול מעקרי חיינו, וכל מה שנעשה, נעשה לא מפני שכן צריך להיות, מפני שכן יגיד לנו לבבנו, רק מפני שכן יאמרו הם. בטלה כל התורה, בטלה כל חכמת ישראל, בטלו גם כל הרגשותינו. סופרי ישראל הנם כקליפת השום, כנמרים, ודבריהם אינם נשמעים. וסופרי "יון" — ענקים. וקולם נשמע בכל תחום המושב. הם המה מורי הוראה לנו ופוסקים מוסכמים לנו, פוסקים "מחמירים" מאד, ואת חומרותיהם נקבל ונשא ונסבול באהבה רבה. ה' יוזשאקאוו — הוא סופר נכבד בספרות הרוססים, אבל מה לו ולעניני חבת ציון? על דברים שבלב כאלה אינם מתוכחים ואי אפשר להתוכח. אבל האדון הזה חושב עצמו כמומחה גם לדבר זה, וכמאמרו באחד הירחונים הרוססים שפט את התנועה הציונית, ובכלל את התנועה הלאומית אצלנו, ויוציא את דינה לחובה, כי היא פרי "הליכתנו לאחור", שיכתנו "אל התלמוד".

נקל להגיד — שיבה "אל התלמוד"! הברה יותר חזקה מזו, אשר תכלול את המושג: שיבה לחשך ואפלה, לבערות, לקנאת דת, לתורת הבלים, לרשע כסל וכו' — אי אפשר למצוא בספר המלים הרוססי. התלמוד לפי דעתם כולל יחד את כל הדברים האלה. וצריך להבין מה הרגיש ה' יוזשאקאוו בעת כתיבו. כי התנועה הלאומית אצלנו היא ההליכה לאחור — "אל התלמוד"... אינני דן את ה' יוזשאקאוו על משפטו, ולא באתי פה לבטל את טענותיו, אשר באמת רובן אינן שוות גם למפל בהן. הנה הוא יוכיח, למשל, כי קבוץ גלויות אין בו מועיל כלל: וכי הארמינים היושבים בארצם, ישאל בתמימות, אינם בנלות? וכי הטשיכים היושבים בארצם אינם בנלות אצל האשכנזים? — אף כי בודאי גם הוא יודע, מה רב ההבדל בין גלותם של הארמינים לגלותנו אנחנו, ועוד יותר מה רב ההבדל בין גלותם של הטשיכים וגלות יהודה... לא על זאת אנחנו דנין, גם לא אתוכח עמו, אם התנועה הלאומית היא באמת הליכה לאחור; ובכלל אין את נפשי לדון ולהתוכח עמו, אחרי כי באמת לא לנו ולא למעננו כתב מה שכתב, כי אם לעם

אחר וקוראים אחרים. אשר ענין „הלאומיות“ שלנו שוה בעיניהם להתנועה הלאומית בארץ סינים. מחויץ יעמוד, ובקך רוח יספר לקוראיו מה שראה ושמע אצל הורים... רק על זאת הפצתי להעיר, על הרושם הנורא שעשה מאמרו על הקוראים העברים, על הסער שהטיל בתחום היהודים. לרגלי מסחרי נוסע אנכי תמיד מעיר לעיר, ובכל אשר באתי שמעתי רק קול אחד ודברים אחרים: הקראת את מאמרו של יושאקאוו? השמעת? ומה תגיד? מכל עברים נשמע: יושאקאוו, יושאקאוו! כאילו היה מר בר רב אשי, ודבריו כדברי האורים בענין הוה. מאמרו היה כחזיו ורעם ביום צה. השמים היו שהורים עלינו, שמש הקונגרס עמד ברום שמינו, ופתאום והנה רעם ובקך... מאמרו של „יושאקאוו“! מתחילה עמדו כנדהמים, הורידו לארץ ראשם, מבלי לדעת מה להשיב. ואחרי כן אספו את כחותיהם — והתשובות החלו... .

והתשובות — אל אלהי אבי! — לא נמצא אף אחד אשר יבין, אשר יגיד, כי לאומיותנו הוא עצם מעצמנו, תמצית דמנו, וה' יושאקאוו כתב מה שכתב לא לנו, כי אם לעם אחר. המה יחשבו מה שיחשבו על אדות הרבר הוה, הרחוק מהם, מדעותיהם, מלבם... ולנו אחת היא אם כה או ככה יחשבו. — אף לא אחד נמצא אשר ישוב תשובה כזו, כי אם הכל מהרו להוכיח לו בענוה גדולה, כי חלילה וחלילה, אין בדעתנו „לשוב אל התלמוד“... .

ובגדון דידן טובה בעיני צפרנס של הראשונים מכריסם של האחרונים. אבותיהם ואתות אבותיהם של אלה „הציוניים“ החדשים, בתקותיהם לעתיד ובאמונתם „במשיח“ ובתחית ישראל, לא שמו לב כלל וכלל לדברי אבותיו ואבות אבותיו של יושאקאוו. המה קוו והאמינו, ובתקותם ואמונתם היו — מבלי גם אשר חפצו לדעת, מה עמים אחרים חושבים על אדותם. ועתה נתהפך הסדר. אנחנו נאמר „קדוש וברוך“ רק למה שהם אומרים, ובלי הסכמתם לא נעזו להאמין ולקוות... .

„למה יאמרו הגוים?“... גם בעיר יעקאטרינאסלאוו, אע"פ שאינה „אם בישראל“, יש שדואנים דאגת הכלל ומשתדלים להסיר מעלינו הסכנה של „למה יאמרו“, איש יהודי שם, העקער שמו, שמע כי הצרפתים בצרפת מתנגדים לוולא ודרייפוס, ובפחדו פן חלילה ישמעו הדברים גם ביעקאטרינאסלאוו — מצא לנחויץ לערוך מכתב גלוי לכל היהודים שבצרפת... . בהעתון הרוסי המקומי, ויצא במחאה גלויה נגדם, על כי יתמכו בימין זולא ודרייפוס.

אתם תשחקו, אבל הרבר אמת לאמתו, כתוב שחור על גבי לבן בהעתון „פריי דינעפראוזסקי קרא“, וכראית המחאה היא שתעמוד בשורה אחת עם המחאה המפורסמת של עיר ברדיטשוב בשעתה. והיה אחרי הקונגרס הברליני, בשנת 1879, התנסלו איוו עתונים רוססים על ביקנספילד-דיוראעלי, ראש שרי אנגליא, על אשר לפי דבריהם נתכון בהפוליטיקא שלזו לרעת רוססיא. ויהודי ברדיטשוב, בפחדם, פן יחשדו אותם, כי גם ידיהם נתכון עמו, עם ביקנספילד, יצאו במחאה גלויה נגדו, ויפרסמו ברבים, כי אין להם חלילה כל עסק עמו, וכל מה שעשה, עשה על דעתא דנפשיה, וברדיטשוב ועדתה נקיים. אם הועילה אז מחאתם, לשכך חמת העתונים הרוססים, לא אדע כעת, אבל המה יצאו ידי חובתם... ומעין אותה המחאה היא גם זו של ה' העקער... ידעו נא כל יושבי תבל, וכל גרי „רחוב העוים“ ביעקאטרינאסלאוו, כי הוא, ה' העקער, אינו מסכים להסינדיקט של דרייפוס... .

מובן כי דברים כאלה לא מעלין ולא מורידין, רק יעוררו צחוק, אך גם בצחוק
יכאב לב.

"מה תיטבי ורכך לבקש אהבה! . . . מה תולי מאד!"
מאת כל גוי קטן וגדול נבקש אהבה. אם קרדינל אחר הואיל לדבר עם אחד
הרפורטורים על דבר ציון — מיד הננו כורעים ומשתחיים ומדפיסים את תמונתו בהעתון
ה"ציוני" יחד את תמונת גדולי האומה; אם ה' יושאקאוו כותב מאמר נגד התנועה
הלאומית — מאמרו עושה רושם עז ומפיל אימה יתרה והכל ממהרים להשיב לו כי
"חלילה לא נשיב אל התלמוד"; אם מפלגה ידועה בצרפת מתנגדת לדרייפוס ווולא,
המצא ימצאו יהודים שיסכימו להם ויצאו במחאה גלויה, בשם הקהל העברי . . .
ובראותנו כל אלה, נזכור באנחה את דברי היינע:

Ach, wie schlecht geschützt bist du, Israel!

רבי־קרוֹב.

ענינים שונים.

מושיעינו מבחויך.

מי מאתנו איננו זוכר אותם הימים, אשר ישראל סבא שמח כעל כל הון, אם אחד משאינם בני-ברית הואיל בטובו להודות, כי איש מישראל, או כלל ישראל, למין האנושי יחשב. במעמקי לבו ידע והאמין באמונה שלמה האיש היהודי, כי בו ורק בו בחר ה', כי הוא בן להאומה הגדולה הזאת, אשר רק היא מוכתרת בעשרת-היוחסין של "עם חכם ונבון". ממרומי ה"אתה-בחרתנו" הביט על כל יתר העמים, שרגלי אבותיהם לא עמדו על הר סיני, ובכ"ז גדלה שמחתו עד אין קץ, אם אלה העמים בעצמם נתנו לו תעודת-אנושיות, אף כי עפ"י רוב מדרו לו את שבחו רק במדה ועומה וקטנה מאד.

כה נהגו היהודים הליברלים. כה היה היחס אשר כיניהם ובין הנכרים הליברלים מדור דור. אמנם כאשר גדלה התנועה הציונית והיהודים הצעירים הרגישו בעצמם את אנושיותם מבלי צורך לתעודות שונות מבחויך, חדלו אלה הצעירים לחפש בנרות אחרי עדים שונים בין הנכרים. הציונים הראשונים כתבו על ראש הפרוגרמא שלהם את הדברים: "אם אין אני לי מי לי?" ובכך היה מוטל עליהם ללכת ישר אל משרתם מבלי הבט לימין או לשמאל.

אבל "העתים ישתנו ואנחנו נשתנה עמהן". הציוניים החדשים, ה"הרצליאנים", שנו את דרכם ואחזו מנהג אבותיהם הוקנים בידיהם. ועוד הפעם החלו לחפש בנרות אחרי עדים נאמנים, המעידים, לפעמים באהבה גלויה ובשנאה מסותרת, כי ישראל סבא עוד יוכל לשוב לתהיה, כי יש עוד בכוח לבנות בית לעצמו ולשוב אל ארץ אבותיו. ובכך עוד הפעם המוחה המורד לפנינו, כי העם העתיק-יומין, שהתעורר זה מקרוב לתחיה ושאינו הפיץ עוד לכופף כאנמון ראשו ולעמוד ולהתחנן על נפשו כעני בפתח, העם הזה חוזר ומבקש תעודות והסכמות מבחויך לכל מה שיחפוץ לעשות.

לפני זמן מה קראה "האגודה-הציונית" כברלין לאספה כללית, וראש המדברים בהאספה הזאת היה הר"ר הרצל בכבודו ובעצמו. אולם ה"אגודה" לא הסתפקה בלוחמיה מבפנים, גם לא בראשיה ומנהליה, אף כי יש בכוח של הר"ר הרצל להטעים בראיות נכוחות את הפרוגרמא והמגמות הציוניות, ופעמים רבות כבר עלתה בידו להגין עליהן גם נגד מתנגדיהן. ובכך הלא די היה לה לה"אגודה" להסתפק במנהלה זה, לו לא היתה חפצה להראות בפומבי להאספה, כי יש לנו גם מושיעים מבחויך, אבטוריטיטים התומכים אותנו, כי גם הכהן פאבר הנהו ציוני נלהב. . . . וכפעם הזאת התשועה מבחויך לא עלתה לה יפה, כי האספה באה כ"כ לידי התרגנות, עד שפקיד-הפוליציא מוכרח היה לסגרה — וכל מתנגדינו צהלו ושמחו.

הנתפלא איפוא על ההתרגויות הוות של מתנגדינו בהאספה הנ"ל? הן כלנו יודעים את המטרות הגלויות, ועוד יותר — הכמוסות, של חברות ה"מיססיאן" אשר הכהן פאבר חבר להן. פעמים אין מספר קנו המה בעד נזיד עדשים נפשות מישראל שהגיעו כבר עד הדיוסא התחתונה, ואני אומר ברור נגד כל קהל ישראל, כי הציוניות של החברות האלה וחבריהם חשודה מאד מאד. "מתירא אנכי את הדנאים, אם גם מנחת בדיהם" . . .

תהיה דעתנו על רתנו מה שתהיה, בין שנחשוב אותה לעיקר או לטפל בלאומיותנו — בכל אופן נודה, כי במצבנו עתה, היהודים חיים בתור כנסיה דתית. הרת היא לעת עתה ראש־פנה בחיינו, בה ורק בה תלוי עתה קיומנו. ואם כן, איך נוכל להשען על אנשים השונאים בנלוי את רתנו, שכל מגמתם ומטרתם היא לעקור את הרת היהודית מן השורש?

ומה יחפצו ממנו אלה הבאים להושיענו מבחוי? — זאת יאמר לנו בדברים ברורים מאד הפרופיסור הימן, זה החסיד האמתי שבאומות העולם.

לחג המכבים שחגנו בקראקא תלמיד־האוניברסיטה הציוניים קראו גם את הפרופ. הימן, והפרופיסור הנכבד הודה להם בדברים יפים ומלב עמוק על הקריאה אשר קראוהו ועוד מצא לנכון לפניו לשלוח להציוניים הצעירים מגלה ארוכה (וענדשרייבען), ובה מביע את דעתו על אודות הציוניות החדשה. אמנם כן, הפרופיסור הטוב הגהו ציוני נלהב ובכל לבו יחפוץ להשתתף במפעלנו זה. כי — כה יאמר במשך דבריו — רק על ידי הציוניות, על ידי שיבת ציון הקרובה לבוא, תתקיים נבואתם של החזוים הראשונים — והאחרונים. לא רק למדינה ככל יתר המדינות צריכים אנו לשאוף, כי אם למדינת־היהודים, במובן המלה הזאת עפ"י הנביאים וה"חברית החדשה". רק על ידינו אנו — כה יאמר הפרופיסור הנכבד הלאה — תוכל להוסד "מלכות־שמים" פה עלי ארמות.

כן, — "מלכות שמים" יחפוץ הפרופיסור הנכבד. אבל אנחנו, הציוניים היהודים, שאנו בעצמנו נושאים עול הנלות על שכמנו, אנחנו הפצים רק להיות אנשים בני־חורין על הארץ, ולא מלאכים במלכות־השמים. באמת אין בין התעודה שהתוו לנו "רבני־המחאה" לתעודתו של הפרופ. הימן אלא שנוי המקום בלבד.

יוכל היות, כי הפרופ. הימן ישאר עוד חובב־ציון, אם גם יוכח לדעת, כי הננו בני־אדם פשוטים, השואפים גם לטובות גשמיות ולא רק ל"מלכות שמים". הפרופיסור הנכבד איננו תיאולוג מומחה, רק מאמין פשוט; איננו כהן ומשך את הלבבות, כ"א איש פרטי, ולכן יותר אולי על האידיאל שלו, שנתקן אנחנו מה שעונו אחרים. אבל לא אפונה, כי הכהן פאבר יפנה לנו עורף, אם יראה ויוכח, כי גם שם בארצנו נחפוץ להיות יהודים הסטוריים, כי גם שם לא יעלה על לבנו להשליך מפנינו את הקולטורא התלמודית, שעמלנו בה במשך אלפים שנה, ואת הספרות הזאת, שכתבנו אותה בדמי לבנו. אם ירע את הסוד הזה, או גם הוא גם כל הכת דיליה יחדלו להיות ציוניים, ול"האגודה הציונית" בברלין לא יהיה עוד במי להתפאר.

* * *

כמדומה לי, שכבר היה מחזה קרוב לזה בדברי ימינו. בתקופה שקדמה לזמנו של שבתי־צבי קמו ג"כ כהנים והוכיחו בראיות ברורות, מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים ועוד, כי באמת עוד יבא בקרוב משיח לישראל ויגאלם מבין האומות. מה שהיה אחרי כן — ידוע לכל . . .

שמוש הלשון.

בימים האחרונים רבו בספרותנו הונכחים על דבר „הרחבת הלשון“ זה ככה זה ככה. כבר חיותי אני את דעתי בנדון זה בקצרה („השלח“ כרך ב' עמוד צ"ד — צ"ו). כי טוב לבחור בדרך הממוצע וכי „מרחיבי הלשון“ היו לנו ככל תקופה ותקופה, עת נשבה רוח חיים במחנה ישראל. ואולם מלבד הונכה על אודות המצאת מלים חדשות, קמו סופרים אחדים לתקן גם את סגנון השפה העברית ומתלוננים על סופרי בית המדרש הישן, שמשתמשים במליצות המקראות יותר מדי, מביאים בסגנונם חצאי פסוקים וקושרים אותם זה בזה וכו'.

גם בטענה זו יש קורטוב של אמת, אבל סופרינו החדשים אינם שמים לב להתפתחות הטבעית של כל שפה ספרותית. בימי הבינים, בעת עמדה השירה העברית על רום פסגת גדולתה, לא היה הדבר נוהג להשתמש במקראות יותר מדי. חכמי אשכנז וצרפת כתבו בסגנון פשוט ומוכן. בראש כלם נראה את רש"י ז"ל, אשר סגנונו הוא מובחר מן המובחר ויכול להיות לדוגמא לסופרי זמננו. הוא השתמש במליצות הכתוב וגם במלין דרבני; אבל מעולם לא עשה את המליצות לעיקר, „ליפות“ בהן את סגנונו, כי אם הפצו היה, להגשים ברבוריו את הרעיון, אשר אליו נשא את נפשו. ואולם חכמי ספרד ופרובינצא היו „מליצים“ והשתמשו במכתביהם במליצות הכתובים, באופן כי דבריהם הם חידות ומשלים, ומי שאיננו בקי בתניך לא יבין את האמור שם. ואפילו הבקי בתניך לא ימצא הפיץ בסגנון מלאכותי כזה. ממין הסגנון הזה הוא סגנון מכתבי חכמי ספרד ופרובינצא שהרציו איש לאחיו ברבר המחלוקת הירועה על אודות הרמב"ם. הן אמנם נשתאה על כשרון הכותבים ועוצם בקיאותם בתניך; אבל סגנון כזה לא יוצא לנו לפי טעמנו כעת.

בשנות המאות האחרונות נתפשט סגנון חדש במחנה ישראל. האשכנזים, הלומדים המופלגים, הסכימו לכתוב בשפה בלולה ממקרא, משנה ותלמוד. הם אחזו מעשי המליצים הספרדים; אך בעוד שהספרדים הסתפקו רק במליצות תניך, באו האשכנזים והוסיפו על המליצות ההן גם מליצות תלמודיות לרוב. והנה אפשר לאדם מישראל להיות בקי בתניך ולהבין מליצות הספרדים, אבל בקיאות גדולה בתלמוד ומררשים, כזו שדורשת ממנו הבנת סגנון האשכנזים — זה היא בודאי חוון בלתי נפרץ. כאמור, אחזו בסגנון הזה רבני אשכנז בשנות המאות האחרונות; אבל דוגמא ממנו אנו מוצאים כבר במכתב ר' נתן נגאר להרב ר' שלמה בן הרשב"ץ (בשנות המאה הטיז). אשר אביאזה בזה בתור קוריוווס:

„אם שלמה בחמתו, מי עלה מי אסף מי צרר מי הקים, שמו ושם בנו לא ידע, עתה ידענהו אב ובנו שראו עינינו מזמתם מתהום ארעא ועד רום רקיעא. סלקי לשמיא ונחית לימא עד עומקא, יפה כח הבן בכלול תלמודי דלא שבק בכלולו קאקי לא חוור ולא אוכס ולא סומקא, הראנו תפארת גדולתו וידו החזקה, לך אמר לבו לבא אחריך לבקש בכל הגלוסקמא שמא ימצא גלוסקא, בשבחך יערוף לקחי כמטר בתר זיקא. ואם באתי להאריך אגור מדבריו שמא ינצחוני ובחרתי בהקיצור וברחתי מהאריכות ומסתייא עריקא, אם שמתו מליצתך על לוח לבו ועל ספר חוקה, כי יש בה טעם ומראה כמוריקא. בני בנו, דאגה היתה בלבי, כי אמרתי מי ישב על כסא אדוני הרב אביך, ומאן מוביל מאני לבו מסותא ואפילו למסאנא ערקא, ועתה ידעתי כי שלמה בנו ימלוך אחריו והוא ישב על כסאו. בחיי דמר, פה תחא קאי, מן שמיא מוקמינון לך ודא תחא אפתיקא, בחמרת נעומות שיר ויירות משכנותך ומתן שירת דודי וזותי נתקו ויהנו במתקה. רחש לבי ושפתתי בהן שפתך ישקני מנשיקות פיהו ויצאה נשמתו בנשיקה.“

הבנת המליצות האלה דורשת ממנו בקיאות גדולה במקרא, במשנה ובגמרא. החכמים שגרו באיטליא ובארצות הקדם גררו עוד בסגנונם מליצות מהוהר ומרי דקבלה, באופן כי קשתה עלינו הבנת סגנונם יותר ויותר. הריאקציא נגד המנהג הזה היה טוב ורצוי, כאשר נתנגד גם להסגנון „התנכ״י“. היינו קשירת מקראות ושברי פסוקים באופן מלאכותי.

ואולם לאורך ניסא עלינו להוהר גם במקצוע זה, לבלי להתרחק אל הקצה השני ולהכריע את הכף להצד שכנגדו. ככל שפה, קולטורית יש שמוש הלשון, היינו מליצות שגורות בפי העם ורגילות בספרים וכה״ע, והן כמטבע עוברת לסוחר. כל סופר ישתמש בהן במתכון ושלא במתכון בשעה שהוא בא להביע את רעיונו בקהל, וכן כל דורש ברבים ומטיף לעם. אם נדרוש מכל סופר, כי יעזוב את המליצות ההן ויחדש אחרות, אשר תהיינה כעין המלאכים הנבראים רק לשעתם, אז נכבד עליו את עבודתו ונביא הפסד להרחבת הקולטורא. כי סוף סוף נמצא בכל מליצה רגילה ונהוגה רעיון שלם, את אשר עשוהו כבר חכמי הדורות הקודמים. זולת המליצות האלה, שהן קנין הכלל וירי הכל ממשמשות בהן, יש עוד מליצות לקוחות מדברי חכמים וסופרים שנתפרסמו ברבים. המליצות האלה יש להן צורה אפיגרמית ועל פי טבען וצורתן עברו מפה לפה. סופר מהיר היודע לבשם את דבריו במליצות כאלה, אשר נודעו לכל, יתן לסגנונו הוד והדר. ביחוד רבו בספרות הגרמנית „מליצות עפות“ כאלה, אשר אספן ביכמאן ועשה אותן לרשות הרבים. מליצות רומיות, יוניות, גרמניות, מספרי בעלי אסופות וחכמים מפורסמים. אמת, כי השמוש במליצות כאלה דורש טעם נכון וזהירות יתרה; אבל אין ספק בדבר, כי מי שידע לבשם את דבריו בהן כמדה הראויה, הרי סגנונו משובה ומרוצה.

ממוצא הדברים האלה יבין הקורא, כי טועים בעלי „המהלך החדש“ בספרותנו, הבאים לגרש את הסגנון „התנכ״י“ כלה ממחנה ישראל. לא נגד הסגנון הזה עלינו להתקומם, כי אם נגד השמוש במליצות המקראות יתר על המדה הראויה. אבל מי שיודע לכלכל דבריו במשפט, לבלי להשתמש בפסוקים יותר מדי ורק כה וכה ישתמש בהם „לתפארת המליצה“, בודאי יעשה חן על סגנונו ויברכוהו טובים.

השמוש במליצות המקראות יש בו גם דבר טוב ומועיל, כי על ידו נתרחק מברבריומים, אשר פשטו לרוב בספרותנו. אין אני בא בטרוניא עם סופרינו על הדבר הזה, בדעתי כי גם אני נכשל פעמים אין מספר בעברה זו. אנו חיים באירופא, ואם כי נדע את חוקי הלשון העבריה וסגנון מליצותיה על נכון, אי אפשר לנו להתרחק מן העברה, יען כי נדבר בשפה אחרת ועל פי הרוב גם נכתוב בשפה אחרת. מטעם זה אפשר שקדמונינו, אשר כתבו רק עברית, נוהרו יותר לבלי להשחית פני השפה. יהיה איך שיהיה, כל עת אשר לא נרחיק את הסגנון „התנכ״י“, לגמרי, אפשר לנו להוהר במקצת ממליצות בלתי הגונות ורצויות לטעם שפתנו. ואולם אם נבוא לחדש תמיד מליצות חדשות לפי הפצנו, בודאי נבוא לידי תקלה ונרבה את הקלקלה.

יש מסופרינו המתלוננים על איזו מבטאים עבריים, שלפי דעתם נפש נקיי הדעת תקיץ בהם. כמו למשל: פרי בטן, יוצאי חלצים, וכדומה. ואולם היודע ומכיר בטיב שפות אחרות ידע, כי כזה יש בכל שפה ושפה, היינו מלות בלתי „נקיות“, אשר ישתמש העם בהן, ואולם נקיי הדעת מעקמים הדברים, כדי שלא להוציא דבר מגונה מפהם, ויש אשר ברבות הימים נשכח המובן המקורי של מבטאים כאלה, וכל איש ישתמש בהם, מבלי הרגש כלל את הכיעור שזוהו בהם במובנם הראשון. על כל פנים לא יספיקו לנו

המלות המעטות האלה להרוס בשבילן את הסגנון העברי ולחדש אחר במקומו. כשם שאין מחדשים שפה ואין "מניחים לשון", כן לא יתחדש סגנון ע"י סופרים אחרים, וכל מי שמציע כן הוא בעיני כל איש משכיל כמציע להחל הקולטורא מחדש.

ד"ר ש. ב.

תלמוד ו"שלחן-ערוך".

ישנם חכמים בארצות המערב החושבים, כי אצל הרבנים החרדים בארצנו ה"שלחן ערוך" הוא כספר תורת משה, ועל כן, במצאם בו איזה דברים שאינם לפי טעם העת החיה, ירימו קול פחדים, ולא ישימו לבם, כי עתה "אין נוהגים" כן, גם בלי רעש גדול, ובלי כל הכרזה...⁽¹⁾ ומפני זה טוב להזכיר, מה היתה דעת גדולי הרבנים על אודות הכרעת מסררי ה"שלחן ערוך" וכחם לקבוע הדינים כמסמרות.

הכל יודעים כי דעת רבים מן החכמים לא היתה נוחה מחבור "משנה תורה" של הרמב"ם. הוא הלך בזה לשיטתו, שאסור להנות מן התורה, וגם הרבנים אינם רשאים לקבל שכר וצריכים לעסוק באיזה ענין אחר למחיתם, וע"כ ראה הכרח לקצר את התלמוד ולהוציא ממנו את ההלכות הקבועות, כדי שישאר זמן פנוי לעסקים אחרים. ומפני זה קצר כל הלקי התלמוד ולא השמיט אפילו הדברים אשר לא יתכנו להיות במציאות, כמו "הדביק שני רחמים זה בזה", אשר בודאי לא נעלם ממנו. פלוסוף ורופא, את אשר היה גלוי וידוע לחכמי צרפת, "כי הרבר הזה לא יבוא לעולם"⁽²⁾, — כי לא היתה לו רשות, לפי התוכן אשר התוו לו, להשמיט. ובהיות כי הקצור היתה מטרתו העקרית, לכן היתה ה"הכרעה" רק דרך אנב, על פי כללים ידועים. אך לבסוף נשתנה הדבר. בתור קצור התלמוד כמעט לא נתקבל ספרו כלל, ובזמן מאוחר⁽³⁾ השנו, כי גם אי אפשר להבין דבריו מבלי דעת בראשונה את התלמוד, וכל עקרו נחשב רק כ"מכריע" ו"מבאר" איזה דברים אשר לא נתבררו בתלמוד כל צרכם, וכמוכּן לא חשבוהו למעלה מכל בקרת, ועל פי רוב נתקבלו דעות מתנגדיו. — אולם בכל זאת הרגישו רבים גם בארץ צרפת ואשכנז בחסרון ספר אשר בו יבואו בקצרה כל הדינים הנצרכים, כי ספרי התלמוד או, טרם היה הרפוס בארץ, היו בלתי מצויים כלל בשלמותם, וקשה היה להורות על פיו, ביחוד אחרי אשר נולדו ספקות בהבנת דבריו. וכמוכּן נמצאו גם אשר מלאו את החסרון, ובתור ספר קצר לתכלית זו נתקבל הספר "עמודי גולה" (סמ"ק), ורבים התנהגו רק על פיו. אולם גדולי עמנו ראו לעורר, כי לא טוב יעשו אלה המורים מתוך קצורים, והרא"ש דבר אתם משפטים, ואומר בדברים נמרצים⁽⁴⁾: "תפח רוחם של אותם הבאים לדון על פי ספרי וחבורי גדולים (כונתו על ספר סמ"ק והדומה לו), ואינם יודעים כלל לא במשנה ולא בגמרא". לכן החלו המקצרים להאריך מעט, וביחוד בעל "הטורים", אשר בספריו איננו אומר הלכה פסוקה, ובס באה גם תמצית ההלכות שנתחדשו בבית מדרשם של רבותינו הצרפתים והאשכנזים. ועל כן נתקבלו ספריו בישראל, כי המורים הוראה מצאו בס רב הפיץ, מפני שאי אפשר לדעת כל הספרים במקורם. אך בתור מכריע לא נתקבל גם הוא, וכל מורה הוראה עשה כפי אשר הוראה רוח מבינתו. — עד אשר בא מהרי" קארן וחבר את ה"שלחן ערוך" על פי הכלל הזה אשר עשה לו ליסוד ההכרעה:

(1) ע' מאמרו של הרב א. לולי ב"השלח" II ע' 314.

(2) כתובות ד' ע"ב ב"חוספות". — (3) שו"ת הרא"ש כלל ל"א סי' ט.

(4) שו"ת הרא"ש כלל מ"ג סי' י"ב.

אם דעות שנים משלשה עמודי היהדות: הרי"ף, הרמב"ם והרא"ש — שוות, הלכה כמותם. והדבר הזה הפיק רצון מאת בני דורו, ונתפשט ספרו בכל תפוצות ישראל, מלבד בפולין ואשכנז, אשר שם התנהגו על פי חכמי צרפת. ואפשר שהיה מתקבל גם בארצות האלה, כי גם שם היו "הנסמכים מרובים והלומדים מועטים"⁽¹⁾. אך מהרש"ל, אשר כבודו היה גדול מאד בארצות האלה, יצא במחאה גלויה נגד הפשטה אשר עשה הרי" קארו, "כאלו מסורה הקבלה בידו מימות הוקנים"⁽²⁾. וגם "זאת ועוד אחרת, כי לא היו לפניו ספרים מוגהים, והעתיקים בטעות, כאשר נמצאו בדפוס, ולפעמים בנה יסוד על הטעות ההיא"⁽³⁾. ועל כן לא נתקבל שם השו"ע. נגד הקבלה אשר קבלו ונהגו עד העת ההיא"⁽⁴⁾. עד שבא הרמ"א וחבר עליו הגהות לפי מנהגי אשכנז ופולין, ואז נתפשט ה"שלחן ערוך" כמעט בכל תפוצות ישראל. — אמנם הקרובים אליו בזמן דברו לפעמים דברים קשים נגדו, כי לא היתה דעתם נוחה מקצורים. הרב מהרי"ט צהלון כתב: "הוא ראה ב"שלחן ערוך" שחברו מהרי" קארו לקטנים ועמי הארץ"⁽⁵⁾. וגם מהר"ם לובלין, אשר היה בזמן מאוחר, כתב: "אין מדרני ועסקי בספר שלחן ערוך, כי הוא ספר חתום מחובר מחלקים רבים, ומה שיצדק נפרד לא יצדק מחובר"⁽⁶⁾. והגאון בעל "חות יאיר" יספר⁽⁷⁾, כי אחד הגאונים המצוינים לא שם לב להכרעת הרמ"א, באמרו כי גם הוא כדאי להכריע. אך בכל זאת נתקבל השו"ע, למען לא תרבה המחלוקת בישראל, כמו שאנו מוצאים. כי במקומות אשר היו קטנות בעניני הפסקים, קבלו עליהם כמה רבנים להתנהג רק על פי השלחן ערוך, וכתבו את התקנה בפנסק הקהל⁽⁸⁾. ובאופן זה התפשט לאט לאט, אך לא בתור ספר אשר אין לו זיו כל שהוא מכל פסקיו, יען כי הלכה מפורשת ב"שלחן ערוך" עצמו: "אם נראה לדיין ולבני דורו מכה ראיות מוכרחות שאין הדין כמו שהווכח בפוסקים, יכול לחלוק עליו, מאחר שאינו נזכר בגמרא"⁽⁹⁾. לכן יש הלכות רבות אין מספר, אשר האחרונים לא קבלו הכרעת ה"שלחן ערוך" ופסקו כפי הנראה להם, על פי העיון התלמודי. וכבר כתב הגאון יעביץ⁽¹⁰⁾: "במקום שראיות מכריחות או אין משא פנים בתורה, ושמעתי מאבי מאור הגולה ז"ל, בשם גדול, הוא בעל ספר חלקת מחוקק, שאין אדם רשאי להורות, עד שיהיה בכחו לעקור ולמחוק סעיף מן השלחן ערוך. וימצא בספרינו כזה שנפל בהם בכמה דברים המשנה והשבוש בספר השלחן ערוך, והאחרונים הראו הדרך שלא לשא פני ה"שלחן ערוך" במקום הכרח עצום, וגודע מאמר הרי"ם ז"ל, שבענין ההוראה אין אפילו כח הנביאים חזק יותר מן החכמים, אלא הולכים אחר רוב מנין, או אחרי כח הראיות לפי מראה עיני החכם, וכן היה מנהג חכמי הדורות אשר מעולם, אין משגיחים בכף מאוני הכרעת חבור קדמון או אחרון במקום תשובות נצחות. ובדברים האלה הסכימה דעתו עם דעת הגאון מוילנא ז"ל, אשר דברי זה האחרון נתקבלו מאד, ודבריו קדושים לכל ישראל, והוא, בלי כל מליצות, הראה בכמה מקומות כי איננו נושא פנים, ופעם אחת לא נשא פנים לכל הפוסקים מימי הרי"ף עד היום. גם לא שם לב להנוסחא, אם לפי דעתו נפלה בה שגיאת המעתיק"⁽¹¹⁾. גם אמר בפרוש על הכרעת הרמ"א: "טעות נמורה היא"⁽¹²⁾. וכן כתב תלמידו הגאון ר' חיים מלווין בתשובת

(1) "ים של שלמה" על חולין בהקדמה. — שם. (2) שם. — שם. (3) שם. — שם. (4) שם. — שם. (5) שו"ת מהר"ם לובלין סי' ק"ב. — שו"ת חות יאיר סי' קכ"ג. — שו"ת "שער אפרים" סי' קי"ג. — (6) השן המשפט סי' כ"ה. — (7) שאילת יעביץ ח"ב סי' כ"ג. — (8) אורח חיים סי' שפ"ז בהגהותיו. — (9) יורה דעה סי' ק"ס בהגהותיו. — (10) יורה דעה סי' ק"ס בהגהותיו. — (11) יורה דעה סי' ק"ס בהגהותיו. — (12) יורה דעה סי' ק"ס בהגהותיו.

שאלה אחת: "כי אין לעשות מעשה (באותה השאלה) כפסק השלחן ערוך"¹). ובדרך היות הולכים כל גאוני ישראל עד עתה, ונאמנו מאד דברי המושלים "כי הספרים הם כלים וסמנים הצריכים לאומנים"², ואין מסמיכים להוראה את האיש היודע רק את ה"שלחן ערוך", ואין מנסים את הבאים להסמך בדינים אשר אין להם מקור בתלמוד ונוכרו רק ב"שלחן ערוך", ועוד יותר אנלה סוד, כי רבים מן הרבנים (או אולי רובם) לא למדו מימיהם את כל חלקי ה"שלחן ערוך", והם יודעים את הדברים מן המקורות הראשונים, ועיקר למודם ב"שלחן ערוך" הוא רק באיזה מקצעות הנחוצים למעשה, לדעת איך נוהגים.

אחרי כל הדברים האלה, האם צריכים אנו "להצטרף", על אשר זה כארבע מאות שנה כתבו מחברי השו"ע דברים אשר אינם לפי רוח זמננו? הן עם אשכנז לא יבוש כלל במה שלפני מאתיים שנה יצא פסק דין מכית משפט הנכונה על אשת איש אשר שטתה מאחרי אישה וילדה — לשרוף אותה ואת הילד הנולד³. ומדוע נבוש אנחנו, אם הפוסקים הוציאו איזה הלכה ממאמר תלמודי אשר לא נתברר כל צרכו וקבעוה לפעמים רק "משום דרוש וקבל שכר"? כי אמנם יש הלכות רבות בשלחן ערוך, אשר לא נאמרו כלל אפילו לזמנם, כמו דיני פעור וכדומה, ואיזה פעמים נזכר "לוקה"⁴, עונש שבכר נתבטל מיום שנלינו מארצנו, כנודע בתלמוד ועוד⁵.

אבל מפני שבאמת רבים טועים בדבר כח ה"שלחן ערוך", לכן צריכים היו הרבנים הגדולים לפרסם הדבר כמו שהוא, כי ספרי ה"שלחן ערוך" הם רק "כלים" בידי הרבנים, לבור מהם כל הנחויץ להורות, אבל לא תורה שאין לזוז ממנה.

ב. כ.

¹ עיי' בס' "אגודת אוזב" דרוש לבעל מצוה. — ² "אגרת בקרת" להגאון יעב"ץ.
³ בשו"ת "שבות יעקב" (ח"ב סי' פ"ב) נזכר "המעשה אשר לא יעשה", והשאלה היתה אם למול את הבן! — ⁴ חושן המשפט סי' של"ח ת"כ. — ⁵ שם סי' תכ"ה בשם רב בטרונאי גאון.

הציוניות החדשה.

מאת

ד"ר ד. ניימרק.

הקורא בעין פקוחה את כה"ע הציוניים, ביחוד המאמרים שבשתי החוברות הראשונות מ. השלח" שנה זו, יראה בדאבון נפש — אם חובבי-ציון אמתי הוא — שחלוק הדעות ופירוד הלככות פורחים באווירו של העולם הציוני, ודאגה תמלא לבו, סן עוד מעט והשטן ירקד במהנותינו!

„במנוחת שלום ישכנו יחדיו הרעיונות, אבל בלחץ החלל יתרוצצו הנופים.“ את הפתגם הזה נזכרתי בשומי עין על שתי חוברות „השלח“ הנזכרות. שמה ישכנו יחדיו בשלום ושלוח מאמרו של „אחד העם“, מאמרו של י"ח רבניצקי, ביחד עם „השקפותיו“ של מ. ארז! הרעיונות רעיונות הם, זה מטהר וזה מטמא, זה מגלה את דעתו וזה מגלה את דעתו, מה בכך, הלא כל דבר יש לו פנים לכאן ופנים לכאן ואין בכך כלום. אולם היודע שהקונגרס השני עומד אחר כתלנו, היודע עד כמה קשה היה הדבר לקרב את הרחוקים ולאחר את הנפרדים בהקונגרס הראשון, הוא יתעצב מאד אל לבו בזכרו, כי הרעיונות השלויים האלה עתידים לצאת ממנוחתם השאננה בגליונות מכה"ע ולהפגש ולהתרוצץ יחדו „בלחץ החלל“; הוא יסחד בצדק, שהקונגרס השני יבוא לפוצץ את האחדות הנפלאה של הקונגרס הראשון, אשר גם אז קשה היתה כקריעת ים סוף.

במצב כזה החוב הוא על שני הצדדים לחקור עד סוף דעת עצמם, למצוא את היסוד העקרי המפריד ביניהם, כדי שלא יבואו החלוקים הטפלים, אשר בטבעם להאפיל על גופא דעובדא, וירחיבו את הפרץ במדה מרובה כל כך, עד אשר ילאו למצוא הדרך הנכונה המובילה אל המטרה הראשית, המשותפה לשניהם, ואשר בעבודה חוב קדוש הוא שיעשו שלום ביניהם. אכן, היסודות העקריים, אם גם קיצוניים הם ביחוסם זה לזה, בנקל יותר יתפשרו ויעשו שלום ביניהם מהחלוקים הטפלים הקטנים, שאינם שוים בנוק הגדול שיגרומו על ידי העמיסם את הקרע בין האחים, אשר סוף סוף לב אחד להם ומטרה אחת לכלמו.

לחלוק קטן וטפל ממין הזה אפשר לחשוב, לפי דעתי, דבריו של אחד-העם: „אלו היתה באמת מטרת הציוניסמוס להשיב לב העם אל היהדות, לעשותו לא רק לעם מדיני, כי אם לעם החי ברוחו, — אז לא היה הקונגרס הציוני רוחה שאלות הקולטורא הלאומית... עד לערב שבת בין השמשות, עד השעה האחרונה“ (השלח חוב' י"ג ע' 8). האמת נתנה להאמר, שאחריות הרחי הוא אין אנו יכולים להטיל על הקונגרס הציוני, כלומר על יוצריו ומנהיגיו, בסדר העבודה של הקונגרס הניחו להענין הזה את

כל יום השלישי, ואם נתגלגל הדבר, שלא באנו לידי כך עד בין השמשות של היום האחרון, אך מקרה היה הדבר ואין מנהיגי הקונגרס נתפשים עליו¹). אולם מה היינו מרויחים, לוא גם דברנו שמה על שאלות ספרותיות, כלומר על דבר הספרות העברית (הלא אך זה מובנה הפשוט של המלה!) במאה הנוכחית? למה נעשה שקר בנפשנו, האם הספרות הזאת היא הקולטורא הלאומית של היהודים? נניח נא שהמציע להענין הזה, ד"ר עהרנפרייז, היה מדבר על כל החיונות בהספרות העברית, מימות המאספים עד "הצעירים החדשים" היושבים על המשבר ומשכרים את הציילבנו באנחותיהם העמוקות מבלי אומר דברים; — האם יכולים אנו לאמר, שהיה עוסק בזה בהקולטורא הלאומית של היהדות? בכל אספותינו ו"נשפיונו" מפיחים אנחנו זיקייהתלהבות לשם "האומה הקולטורית הראשונה", לשם הקולטורא היהודית בת ארבעת אלפים שנה, לשם "קניני האומה וקדשיה", וגם ההתלהבות הגדולה והנפלאה באמת, אשר חממה את לבות כל הנאספים בין כתלי "הקאסינו" בבזיליאה, אך מן הרעיון הנשגב הזה היתה חיה: נתאספו שמה אנשים אחים, בעלי קולטורא אחת, אשר לא ראו איש את אחיו זה אלפים שנה! — אבל, האם דברנו שם על אדות "הקולטורא הראשונה" הזאת, על אדות אותה הקולטורא היהודית, אשר באמת בת ארבעת אלפים שנה היא, על אדות אותם הקנינים, אשר באמת קדשי האומה המה, האם דברנו על אדות כל אלה אף דבר וחצי דבר? אחר-העם נותן פירוש להמבטא "קולטורא לאומית", כלומר, "שאלת הלשון והספרות, שאלת החנוך והרחבת הידיעות הלאומיות". כמוני גם אחר-העם יודע הוא, שהחנוך בגולה אינו בדינו, ואם גם נחליש אלפי החלטות ונוציא מדי שנה בשנה אלפי ספרי חנוך, לא יועיל לנו כל זה מאומה; החנוך ביד הממשלה הוא ואי אפשר לנו לשנות במאומה, ואם כונתו של אחר-העם על בתי-ספר המכולכלים מטעם הקהלות, גם אז עלינו לחכות עד אשר תתגדל ותתפשט הציוניות בישראל במדה גדולה כל כך, עד שהציוניים יעמדו בראשי הקהלות; או אז נדבר על דבר החנוך הציוני! כן עלינו להודות, שהתמרמרותו של אחר-העם בנוגע להרחבת הידיעות הלאומיות אינה צודקת כלל. כי באמת כל החבורות, גם אותן שבמערב אירופא, העומדות תחת השפעת הציוניים היותר חדשים, עושות הנה כל מה שביכולתן להרחבת ידיעות היסטוריות וכדומה. יותר מזה לא יעלה בדינו, לוא גם הקונגרס הציוני מלא היה וכוחים והחלטות ממיין הזה!²

אולם, העולה על כל אלה, האם שכח החכם הזה שכל אלה אינם אלא אמצעים להמטרה הגדולה הזאת, שהעם יחיה ברוחו? בלי ספק, היטב אשר דבר אחר-העם, שכל מטרתנו היא, או צריכה היא להיות: להחיות את רוח-האומה. אבל מה היא

¹ טעות היא. בסדר העבודה הניחו לענין זה לא כל היום השלישי, כי אם רק ושיבת-הבוקר, אחר גמר כל שאר הדברים, ואם נדחה הענין לבין השמשות, היה זה רק מפני שהענינים שקדמו לו היו יותר חביבים על המנהיגים ובזבוז עליהם שעות הרבה ביד רחבה בלי צורך מוחלט. (הערת העורך).

² המחבר הנכבד יסלה נא אם נאמר, כי יש בדבריו אלה הפרזה מרובה. למרות מעוט יכולתנו, אפשר ואפשר היה להניח בבזיליאה אבן-הפנה לחנוך לאומי והרחבת ידיעות היהדות. אם היה הענין נוגע באמת עד הלב, נקל חנה מאד להחליט שם, למשל, כי כל ציוני מחויב ללמד את בניו ובנותיו שפת עבר וראשי ידיעות היהדות, לא פחות ממה שהוא מחויב לשלם את השקל, ואם אין ידו משגת, חבריו בעירו מחויבים לעזור לו בזה. ועוד החלטות בדומה לזו היו מתקבלות בנקל בתוך ההתלהבות הכללית. (הערת העורך).

רוח האומה? מדוע לא אמר לנו על אדותיה כלום? אינני מסופק אף רגע, שאחד-העם יודע הוא, מה היא רוח היהדות לפי דעתו הוא; אכן, כמדומה לי שבכונה או שלא בכונה לא רצה להפליג בדרך הזאת, אשר בחוקת סכנה היא, והלך סחור סחור! מפני שיוודע הוא שיהדותו הוא שונה היא מיהדותי אני, ויהדותי אני אינה דומה לאותה של פלוני, ואותה של פלוני אינה דומה לאותה של אלמוני, וכן הלאה. ומכאן תשובה לאחד-העם על שאלתו, מדוע דחה הקונגרס הציוני את שאלת הקולטורא הלאומית עד לערב שבת בין השמשות: לו ידעו הרצל ואנשי-סודו כמוני, שהשאלה על דבר הספרות העברית אינה מקפת אלא את התקופה הריקה (ביחס אל הקולטורא הלאומית הגדולה) מימות המאספים עד הצעירים שבדורנו, כי אז מובטחני, שאם גם לא היו נמשכים בהתלהבות יתרה אחר השאלה הזאת, בכל אופן לא היו מתיראים מפניה, לא היו מתיראים מפני המשא ומתן על אדותיה, והיו נותנים לה, אולי, מקום בראש, כראוי והגון לה; אחת היא לנו, אם היו עושים זאת, "משום איבה" או "לשם נוי". אבל הרצל זה, אם מסכימים אנחנו לכל דעותיו ומעשיו או לא, עלינו להודות, שהיה יודע ומכיר היטב את, תומר האנשים אשר לפניו, יודע היה, כי לוא העמדה על הפרק שאלת הקולטורא הלאומית, אותה הקולטורא שצריכה להטביע את חותמה על "מדינת-היהודים" העתידה (ולפי דעתו, כמו לדעת כל האירופיים שאינם "וצאים ונכנסים" בהספרות שלנו, הלא שאלת הספרות והקולטורא אחת היא), כי אז היתה האחרות הנפלאה, אשר, למרות כל הקרעים והסדקים שאך בקושי הסתתרו תחת השטח, כאמת היתה הנס היותר גדול בשלשת הימים הגדולים שבבביליאה — כי האחרות הזאת היתה מתפוצצת או כן-רדע לרסיסים. ובכן בואו ונחזיק טובה למנהיגי הקונגרס, שלא נתנו מקום לשאלות כאלה באותם הימים. ואם ישאל אדם: והקולטורא הלאומית מה תהא עליה? או נשיב לו: כל מי שאינו רוצה לכפות על חבריו את ההר כנגינת לאמר, קבלו דעתי, מוכרח הוא לותר כעת על התלבנות הדברים והתבררותם בנוגע להקולטורא הלאומית ולעבוד בכל כחו ביהוד עם כל הבאים להקריב את כחם לעמם, תהיה דעתם על דבר היהדות והקולטורא שלה איוו שתהיה, והיה אם נשיג את מטרתנו, או תמצא ההסטוריא את הצורה הנאותה להתפתחות הקולטורית שלנו מחדש. גם עולי גלות בכל לא היו בעלי דעה אחת ולב אחד בנוגע להשאלה הזאת, וכמעט באו לארץ התחילו הסכסוכים הידועים בין המתבוללים והלאומיים; גם עזרא ונחמיה עשו טרם כל את כל מה שביכלתם לבצר את חומת העיר, לכנות את הרבותיה, למלאות ירושלים השוממה יושבים, לתקן תקונים שונים להטבת מצבה החברתי של האומה, ואך אחרי כל אלה הקהילו את העם וחדשו את ברית סיני והושיבו את, הכנסת הגדולה, אשר על ידי עבודתה והשפעתה נפתחה קולטורא חדשה בישראל, אותה הקולטורא אשר במדה ידועה השתלשלה שאריתה עד ימינו אלה.

אולם, אם כי קיום הציונות דורש מאתנו בהכרח, שנניח את שאלת הקולטורא העתידה להעתיד, בכל זאת עלינו להתחקות על שאלה אחת נכבדה מאד, אשר בפתרונה נמצא גם את היסוד העקרי המפריד בין בעלי חבת ציון השואפים בראש וראשון להחיות את רוח האומה ובין הציוניים החדשים שאינם חוששים כל כך לדברים כמו אלה:

מה הוא הקסם הגדול ברעיונו של הרצל, אשר משך אליו בכח את כל ההמון הרב הזה ועדיין מוסיף הוא והולך לתפוש את היהודים בלבם ולהביאם למחנה הציוניים? החזיון הזה, כי רעיון, אשר כבר נתחבטו בו סופרינו וחבורותינו לכל הפחות עשר שנים

לפני הרצל, עורר את האומה במדה מרובה כזו. כדאי הוא להתבונן אליו ולבקש את פתרונו.

את הסוד הנמוס בהחיון הזה מגלה לנו שלא במחוכן ה' מ. ארו ב"השקפתו הכללית" ("השלח" חוב' י"ד ע' 167—168): „אלפי פיות שאלו אותנו — והשאלה היתה סורחת באוירה של כל אספה: מה נעשה . . . כדי לקרב אותה הגאולה בורוע?"

זה הוא פתרון החיון ההיסטורי הנכבד אשר לפנינו. מי שהיה יוצא ונכנס בשנים האחרונות בהאספות הגדולות והקטנות של חובבי ציון או הלאומיים בערים הגדולות שבאירופא, יודע הוא, עד כמה הדברים האלה אמתיים הם. עמא פיוזא, אשר ראשית הופיעו על במת התולדה מצוינת היא בהקדמת נעשה לנשמע, שואל היה אחרי כל אספה ואספה: מה נעשה? כאלו באמת הכרה היסטורית הוא לשאול תוך כדי דבור, מה נעשה. המעט הוא מעט מפורד ומפורד זה אלפים שנה לשמוע, ללמוד דעת את מצבו בין העמים ויחוסו אליהם, לשמוע, שתועה הוא בתהו לא דרך, ולחלוס שיבת שבות? אלפים שנה חלם העם הזה, חלם חלוס נעים ונשנב. החלוס הזה נפח רוח חיים בלבו ונתן בו הכח לשאת ולסבול צרות ומצוקות, תלאות ורדיפות אין קץ. אבל החלוס הזה היה חלוס שאין בו מעשה, שאינו דורש שום מעשה: „עני ורוכב על החמור" יבוא לקבץ את נדחי ישראל, ועל כן חלמו את החלוס הנעים הזה במנוחה, באין מפריע, במתינות ונחת רוח. אכן כמעט קמו נביאים הרשים ודרשו להחיש את הקץ על ידי מעשינו אנו, מיד אבד החולם הסבלן הזה את סבלנותו והוא שואל: מה נעשה? כלומר, מה נעשה, כדי לקבץ את גליות ישראל וליסד לו מדינה חדשה בן-לילה?

אמנם כן, הסבלן הגדול הזה, העומד כצופה נצחי על במת ההיסטוריא; הוא, מי שהיה עדי-ראיה כמעט לכל קורות ההיסטוריא הידועה לנו היום; הוא, היודע ועד שאלף שנים בעיני ההיסטוריא כיום אתמול כי יעבור, הסבלן הנצחי הזה אבד כרגע את סבלנותו ושואל: מה נעשה, כדי לקרב את הגאולה בורוע? מה הסב את השנוי הפתאומי הזר הזה? גם על השאלה הזאת משיב לנו הסופר הנזכר: „את זה (כלומר, מה לעשות, כדי לקרב את הגאולה בורוע) לא אמרנו להם, מפני שגם לנו בעצמנו לא נתברר הרבר כל צרכו. ובעמקי הלב הרגשנו גם אנחנו (כלומר האיג'סטוריים), שתקוות ואמונות הן אמנם דברים טובים ויפים מאד, אבל לנאולת עם צריך יותר . . . או רפו ידינו, והעבודה הסיוסית נתבטלה כמו מאליה" (שם).

זה הוא באמת הטעם האמתי של הרבר: רוב העסקים שבחובבי-ציון והחברות הלאומיות, גם המה נמשלו בחוסר מתינות וסבלנות. האיג'סטוריים הציוניים קבלו את טכסיס האיג'סטוריים ממפלגה אחרת ידועה והעמידו את יסוד דבריהם ותורותיהם על שאלת הקיבה. הרעב והמחסור איג'סטוריים בדוקים ומנוסים המה, וברצותם לרכוש חברים חדשים או ליסד-חבורות חדשות, הראו האיג'סטוריים באצבע על העוני והמחסור השוררים במחנה היהודים, על הירידה האיג'סטורית בכל ענפי המסחר וכן הלאה. ביחוד בנליציא, המקום אשר עליו בפרט מרמו מ. ארו ואשר ממנו יצאו הקולות הראשונים והכריזו שרעיונותיו של הרצל עקבות משיחא המה — שם קבלה האיג'סטוריא הלאומית את הצורה הנזכרה באופן מאד בולט. מי שבא לאספה לאומית ושמע את הדברים הנמרצים היוצאים מפי הדורשים הנלהבים על דבר גורות המלכות החדשות שאין רוב הצבור יכולים לעמוד בהן, על דבר „חוק הרוכלים", „המונופול על המלח", על דבר „החבורות האכריות" (Kólka rolnicze) ועוד צרות-שעה כמו אלה — אחרי אשר שמע השומע את כל

זה, היה מחכה על "היוצא לנו מזה" . . . אולם תחת הצעת איזו רפואה קרובה, הדרושה לצרות-שעה, לא היה שומע אלא קול דברים כלליים, הלקוחים מעולם אחר לגמרי, מאותו העולם, אשר קניינו עומדים למעלה מעולם-הקיבה, דברים שיש בהם כדי לשנך את האוזן, אבל לא למלאות נפש רעבה. ועל כן אין להתפלא, אם השומעים נחפזו לשאול: מה נעשה, כדי לקרב את הנאולה בזרוע? השאלה הזאת מונחת היתה בטבע האניטציא הלזו. אניטציא המעמידה את כל דבריה על שאלת הקיבה מחויבה היא מן הדין להשיב על השאלה מה לעשות, כדי לקרב אותה הנאולה בזרוע: אינו דומה מי שצריך לנאולה חומרית למי שצריך לנאולה רוחנית. עם הצורך לנאולה רוחנית, אם אך בא לידי ההכרה, שרוחו משועבדת היא וצריכה לנאולה, או כבר חציו בן-חרוץ הוא ולא יקשה עליו הדבר לחכות במתינות וסבלנות היסטורית, עד אשר תחרור ההכרה הזאת אל לב כל האומה, ויניח את בריאת הצורה הקבועה להעתיד, לאותו העתיד שימצא כבר אומה שלמה מוכנה וראויה לנאולה, והעתיד הזה בודאי ימצא את הצורה הנאותה לכך. לא כן מי שצריך לנאולה חומרית, לנאולה מחרפת רעב, עם שהכיר את רעבונו וחרפתו אינו יכול לחכות ודורש הוא בהכרח לקרב את הנאולה בזרוע. אמנם דברו האניטצוריים גם בשם הקולטורא הלאומית וקדשי האומה, אולם ההתלהבות הגדולה, אשר רכשה חברים חדשים ויצרה חבורות חדשות, לא היתה אלא התלהבות-הקיבה, אשר בכחה באמת לעשות חיל ולמשוך את הלבבות קל מהרה.

מי שראה את התנועה הלאומית בגליציא מתחלת התפתחותה עד אותם הימים אשר נגלה עליה הרצל בהצעתו, יבין בנקל, מפני מה זכה רעיונו של הרצל להתקבל בין הלאומיים בגליציא בהתלהבות גדולה כזו: תחלת התפתחות התנועה בגליציא היתה רוחנית, כלומר, נובעת מתוך איזה צורך רוחני, שלא היה מוגבל אמנם עדיין כל צרכו, אבל צורך אמתי, פנימי, אשר החל לפעם בלב צעירי ההשכלה, אחרי כי נוכחו לדעת, או יותר נכון: אחר שהרגישו, שלא ימצאו את תוכן עולמם הפנימי ופרנסת חייהם הפנימיים על אותה הדרך שבקשו, וגם דמו למצוא, המתבוללים, אותו היום יום שבת היה (אלול תרמ"ז בלבוב), ומשכילים אחדים שעמדו עדיין ראשם ורובם בעולם היהדות, אבל ברנלם האחת באירוסא, התאספו להתייעץ בדבר, מה לעשות כדי ליסר איזה מרכז רוחני לאומי, מרכז שיהיה כעין "נקודת השרפה". אשר תשפיע עליהם גם בלכתם לבקש את מונם הרוחני בקולטורא האירוסית. האספה הראשונה מעטה ודלה היתה בתכלית, ומסופק אנכי מאד, אם כל הנאספים יודעים היו על בורים מה חפצם, אבל זאת היתה רוחה הפנימית. אספה באה אחרי אספה, והרעיון החדש, למרות צורתו ההיולית, משך בחוגו אנשים מאנשים שונים, ממפלגות ומדרגות סוציאליות שונות, ולא ארכו הימים והחבורה נתיסרה. לא בראה לה אמנם החבורה החדשה "סטטוט" חדש, אלא קבלה, או יותר נכון: נחלה גם את שמה וגם את הוקיה מאת החבורה "מקרא-קדש" (מין "תלמוד-תורה" במובן ההשכלה) שנתיסרה איזו שנים לפני זה ונשתכחה במשך הימים מאספס כח ואין אונים. אולם, בעקר הרבר כריאה חדשה היתה, כאשר באמת, אחרי איזו זמן קבלה את השם "ציון" ונלתה בזה את תוכנה החדש ומטרתה האמתית. בחוג החבורה הזאת חלמו חלומות נעימים על עתידות לאומיות גדולות, פה קבלה התקוה ההסטורית של אמנות משיח את הצורה האירוסאית של "מדינת היהודים" בארץ אבותינו, אבל התקוה הזאת היתה כעין "האהבה הראשונה": בצורות שונות באה לידי גלוי, היא היתה מנשבת בכל אספות החבורה, וכוחית, מדברותיה וחניה, אבל לא הרסה לצאת מן השפה ולחזין.

החברים היותר טובים, שהיו יודעים, מה הם רוצים ולמה הם מקוים, שמרו את הרעיון הזה בלבם והאמינו בו שימצא, אולי לעתיד מאד רחוק, גם אנשים גדולים, אשר יוציאו אותו אל הפועל. עד כמה גדול היה הכח החיוני של הרעיון הזה ראינו זמן קצר אחר התיסדות החבורה: תלמידי האוניברסיטה הלבנונית התאספו על דגלה ורוח־תחיה עברה במחנותיהם. החבורה הזאת באמת מלאה תפקיד מאד נכבד בתוך צעירי האוניברסיטה — השיבה את לבם על היהדות ועל החיים הלאומיים הרוחניים.

אבל לא היו ימים מועטים והנה נראתה חדשה במחנה הלאומיים. הלאומיות החלה להתחרות את הדימוקרטית הסוציאלית ותורתיה. — כדאי הוא המראה הזר הזה להתבונן אליו. בלבוב נשא אחד הלאומיים המדעיים, ד"ר אלפרד נוססינג, משא על דבר היחס שבין הציוניות (או הלאומיות) והסוציאליסמוס, ובאותו זמן עצמו (חורף שנת 1893|4) דבר גם אחד מחברי "יונגיאוראעל" בכרלין, ד"ר הושע טהאָן, על אותו הענין עצמו, ועד היום הזה רואים אנחנו ההתחרות הזרה הזאת שבין הציוניות והסוציאליסמוס. חברה אחת של סטודנטים בכרלין קראה בחורף העבר אספות אחדות לזכוחים בין הציוניים והסוציאליסטים, בווינא מתווכחים הציוניים את הסוציאליסטים בפומבי, ובכל מקום אשר הציוניות מתפשטת שומעים אנחנו ע"ד זכוחים ממין הזה; מכ"ע "דיא וועלט" (גו' 10 שנה זו) מביא לנו בשורה כזאת גם מניו־יורק: החבורה "בני־ציון" מתערת להתוכח בפומבי את הסוציאליסמוס! מעידים המה הזכוחים האלה על נשמתה של הציוניות החדשה, והרוח הזאת כבר מנשבת היתה במחנה הלאומיים קודם התגלותו של הרצל. — ההתחרות את התורות הסוציאליות פעלה במדה גדולה על הלאומיים בגליציא בימים ההם. הלאומיים המלומדים החלו לבקש בסיס לדבריהם מתוך תורתו של המטריאליסמוס ההיסטורי, החלו לבקש טעמים איקונומיים לרגשותיהם הלאומיים. וכן החלה החבורה הלאומית בגליציא את האגיטציא שלה על יסודות איקונומיים, וגם האגיטטורים במערב אירופא החלו להראות את ההכרח ההיסטורי של התנועה הלאומית מתוך תנאי החיים האיקונומיים של יהודי המזרח. ובאמת האמצעי הזה הראה את כחו הגדול, האגיטציא נתפשטה על פני כל הארץ והחבורות נתרבו מיום ליום. הן אמנם גם האגיטציא הזאת לא חדלה לדבר בשם "הקולטורא הראשונה", הקולטורא בת ארבעת אלפים שנה, בשם קדשי האומה וקניניה הרוחניים, אבל יסוד האגיטציא היתה מן הוא והלאה הירידה האיקונומית; ביחוד, תוצאותיה הגדולות של האגיטציא הלאומית בגליציא בשנים האחרונות שלפני הרצל — לא היו אלא תולדת התלהבות־הקיבה.

אמנם התלהבות הקיבה הראתה גדולות, אבל ההתלהבות הזאת אינה מתונה מטבעה, ואחרי האספות, הדרשות, החנים, השירות והזמירות, אחרי עבור הרעש הראשון, שואלת היא, מה לעשות, כדי לקרב את הגאולה בזרוע? אכן, הקיבה אינה יכולה להמתין ולקוות להתפתחות היסטורית! וההתלהבות הזאת היא שהיתה גם בעורת הרצל וגרמה לרעיונו להתפשט במהירות מרובה כל כך בין הלאומיים.

המחברת "מדינת היהודים" היתה תשובה על אותה השאלה: מה לעשות? רעיונו של הרצל, אשר מתחלה נקי היה מכל שמין רוחניות לאומית (כי הרוחניות שבמחברת "מדינת היהודים" אינה אלא רוחנית קולטורית כללית) ובא רק כהצעה איקונומית הנשענת על יסודות איקונומיים — מכוון היה מאד כלפי הצורך היומי של האגיטציא הלאומית במובנה בשנים האחרונות. האגיטציא בשם הירידה האיקונומית והנמיה של עמנו להאמין בכחו הגדול של הכסף סללו את הדרך לפני הצעתו של הרצל, המצטיינת לא אך בזה.

שהיא כלה איקונומית. אלא גם בזה — והוא הוא החדוש העיקרי ברעיונו של הרצל — שתגרנית היא. המפונקים שבנו יתגודדו אולי לשמע הרברים האלה. אבל כמדומה לי שכונתי אל האמת. ההצעה, לקנות את ארצנו בכסף מלא, קלעה אל אמנות היהודים, שהכסף יענה את הכל. אמנם גם ביד הרצל לא היה עולה לפחת רוח חדשה בלב הלאומיים. לולא היה בא בקשר עם אותן החבורות מכבר, לולא למד את לשונו לדבר בשם הקולטורא הלאומית וקדשי האומה, אולם הסוד הכמוס בפעולתו הנשגבה של רעיונו החדש אינו אלא ההבטחה, לקרב עד מהרה את הגאולה האיקונומית — על ידי כסף... ואל תתפלא על זה. שהרי גם סוד התפשטותה של הדימוקרטיא הסוציאלית במערב אירופא מונח בהאנישציא על יסודות איקונומיים, ובכל זאת משתמשת גם היא בשמות הצדק והאנושיות (מושגים), אשר באמת אין להם מקום בשיטתו של המטריאליסמוס ההיסטורי המוחלט, ואשר נתקבלו למרות מחאתם של אותם החברים שאינם מותרים על תורתם המטריאליית מאומה ואינם נותנים להרחויות לגעת בשיטתם אף כמלא נימא): כך היא דרכה של הקיבה, מדברת היא בשם קנינים רוחניים וקדשי-קדשים, בעוד שבאמת התלחכותה אינה אלא התלהבות-הרעב.

אמנם כן, הצלחת הרעיון המדיני בצורתו החדשה מקורה הוא בקוצר-רוחו של העוני האיקונומי. הלאומיים בינם לבין עצמם מאמינים היו אמנם בכחו החיוני של הרעיון המדיני גם קודם התגלותו של הרצל, אבל לא האמינו זה בזה, ואין צריך לומר שלא האמין שום אדם בעצמו, שיש לאל ידו לעשות מאומה להוצאת הרעיון הזה לפועל. וגם ההמון הלאומי, כלומר המון החברים, אשר רכשה האנישציא, לא היה להם שום אדם גדול, שהיו יכולים לתת עיניהם בו ולהאמין, כי יש בו הכח לעשות מאומה. אחרי עבור הרעש הראשון, אחרי מעט ישוב-הרעת, היו כל האנישטורים בעיניהם כבטלנים חולמי-חלומות, וכן היו האנישטורים בעיני עצמם, כלומר, זה בעיני זה. המון הלאומיים חסר היה דיפלומטים אנשי-מעשה, שיש לאל ידם לקרב את הגאולה בזרוע. ואת אנשי-המעשה האלה מצאו בהרצל ונרדו וכאותם הנבירים האדירים הגדולים, שמה, בלונדון ופריו, אשר נתפשטה השמועה כי עומדים הם לימינם של אלו.

כל היודע את התפתחות התנועה בשתי השנים האחרונות, יעיד עלי שאין אני מפריז על המדה. אחד מחברי אותה הקונפרנציא הווינית (בימים הראשונים לירח מרץ שנת 1897) שהחליטה דבר הקונגרס הראשון — כתב לי אז: „לוא היית באותה האספה, לוא... כי אז האמנת גם אתה, שנאולתנו קרובה היא לבוא“. ובאמת גם רבים מאותם הלאומיים שחדלו להיות ציוניים, כלומר מדיניים, מתוך היאוש, שעמדו מנגד להאנישציא הזאת, הדורשת, וגם מבטיחה במדה ידועה, גאולה קרובה, מפני שלא ראו שום אפשרות להוצאת הרעיון המדיני לפועל בקרוב — גם המה יצאו ממתנתם ההיסטורית והחלו להאמין באפשרות הרבר. לא שכחו אמנם בעלי-התשובה האלה, כי רעיון גדול ונשגב כזה, רעיון תחית אומה שלמה על אדמתה, אחרי היותה מסוורה ומסורדה זה אלפים שנה, דורש מתינות היסטורית וסבלנות גדולה, אבל בכל זאת התעוררה תקוה חדשה בלבם, בראותם שהרעיון החדש הולך וכובש את לב ההמון, ועל כן שבו להאמין, מפני שרצו להאמין, מפני שרוצה אדם להאמין בתקותו הנעימות. בפעם הראשונה נשמעו דברים כמו אלה: משא ומתן דיפלומטי על דבר הסכמת הממשלות ליסוד מדינת היהודים! ומי יתפלא, כי דברים כאלה עשו רושם והלהיכו את הלבבות?

זה הוא אופיה היסודי של הציוניות החדשה וזה הוא ההבדל העיקרי שבניה ובין חבת-ציון בתקופה הקודמת. חבת ציון, אם כי גם בתקופתה לא חסרו אנימטורים שדנו על שאלת הישוב מנקודת-ראות איקונומית. — באופיה העקרי תנועה לאומית היתה, בעוד שהציוניות החדשה תנועה איקונומית היא ואינה משתמשת בהאמצעים הלאומיים אלא לפי הצורך באותה שעה, ואם אחרי עבור איזה זמן יתגלה הדבר, שהאמצעים האלה לא די שאינם מועילים אלא שעתידיים הם גם להויק במדה ידועה, אז יבואו אמצעים אחרים על מקומם.

אבאר את דברי:

סימני הציוניות החדשה שנים הם: חוסר המתינות ההיסטורית ואופיה התגרני. רוב הציוניים המושבעים והנלהבים מאמינים, שתעלה ביד הדיפלומטיא הציונית להשיג את הסכמת ממשלות תוגרמא ואירופא ליסוד מדינת היהודים בפלשתינא. גם מאמינים המה, שאחרי השנת ההסכמה הזאת, לא יהיה הדבר חסר אלא שאותם היהודים כגולה, "שאינם רוצים להתבולל או שרוצים ואינם יכולים", יקחו להם את שלהם, יסעו לערי החוף, יפליגו בספינתם לים, ינערו את עפר הגלות מעל רגליהם וישובו לביתם — לארץ אבותם. והיה אם באמת תעלה ביד הדיפלומטיא הציונית להשיג את ההסכמה, אשר אליה אנחנו נושאים את נפשנו, במשך השנים הקרובות, או אין שום סכנה בדבר, שהמון המאמינים, בתמימותם הגדולה, מציירים להם עתה החיסודת המדינה באופן כזה, ובטוחים אנחנו במנהיגיה של הציוניות החדשה, כי הם בעצמם יודעים היטב, שאין מיסדים מדינות בחפזן, על פי דרכו של מרדכי נח בשעתו, ושאחרי השנת ההסכמה המבוקשת תתחיל העבודה ההיסטורית את מעשיה, והמדינה תוסד על דרך ההתפתחות. ולפי זה, אם יפול הדבר כך, אז ההבדל העקרי שבין הציוניים הלאומיים והציוניים האיקונומיים, אם כי עמוק ויסודי הוא, לא יצא מגדר הוכחה האקרימי, וכל הציוניים כלם יכולים להשתתף בעבודה אחת, אלה מטעמם ואלה מטעמם, אבל כלם מטרה אחת להם. וכשם שכלנו עומדים במחנה אחד ולוחמים בעד לאומיותנו, אע"פ שהשקפותינו בנוגע להיחודות הדתית שונות הנה מאד אשה מרעותה, כן יכולים אנחנו לעבוד יחדיו על פי משטר אחד ופרוגרמא אחת, אף אם השקפותינו על החיים בכלל שונות הנה אשה מרעותה. ואם התולדות היוצאות מן ההבדל העיקרי הזה יבואו לפעמים לידי גלוי לרגלי שאלות שונות, אין בכך גלום. הלא סוף סוף גם הציוניים האיקונומיים משתמשים הם באותם הכחות עצמם כהלאומיים בשעתם. גם הציוניים החדשים קוראים בשם העבר שלנו, גם המה מודים שמחויבים אנחנו להרחיב את הידיעות הלאומיות, לפקח על התפתחות הספרות והשפה ולעבדן ולשמרן, ואם כי להלאומיים הדברים האלה מטרה לעצמם הם ולהאיקונומיים אינם אלא אמצעים להאניטציא בשם רעיון המדינה העתידה, הלא סוף סוף כלנו משותפים בעבודה אחת, וההבדל העיקרי שבינינו, דוקא מטעם היותו עיקרי, אינו בא לידי גלוי במעשנו. ונפרץ הוא החזון הזה במרוץ ההיסטוריא, שאנשים הבאים מהשקפות שונות מתאחדים לעבודה משותפה לשם מטרה אחת החביבה על כלם וחפצם עולה בידם.

ואולם כמה דברים אמורים, אם, כמו שאמרנו למעלה, הדיפלומטיא שלנו תצליח במעשיה, אבל מה נעשה אם לא תעלה ביד הדיפלומטיא שלנו להשיג אותה ההסכמה, אשר אליה הציוניות מתפללת? מה נעשה אם גם הפרוטקציא (1) של ווילהלם השני (עי' "דיא וועלט" נ"י הניל) לא תועיל לנו? והיות ה"חשש" הזה באמת גדול מאד, על זה

יודו גם הדיפלומטים בעצמם, ואולי המה עוד יותר מאחרים! ובכן מה תהיה אז אחרית התנועה הציונית?

או יתרחב הפרץ בין הציוניים משתי המפלגות:

הציוניים הלאומיים אין להם אלא דרך אחת. או, יאמרו הם, אם הדיפלומטיא שלנו לא תמלא את הכסתחה או לא תשיג את מבוקשה, או אז נודיין בסכלנות ומתינות היסטורית ונחכה לימים טובים מאלה, אנחנו כבר מחכים זה אלפים שנה ועדיין לא כשל כח הסכל שלנו! לא כן הציוניים האי־קונגומיים. המה שני דרכים לפניהם: „אם יפול הדבר כך (כלומר, שהדיפלומטיא שלנו לא תצליח במעשיה), אז נהיה מוכרחים לחכות אל חלוקת תוגרמא או נבקש לנו ארץ אחרת. היהודים מחכים זה כמה, הם יכולים לחכות עוד, השאלה היא רק, אם גם תוגרמא יכולה היא לחכות זמן רב לעזרת כסף (חלוקה מקשקש בזווי). תוגרמא יכולה היא להושע על ידי היהודים והיהודים על ידי תוגרמא . . .” (דברי הרצל במכיע „ברלינר טגבלט“).

הרוח המנשבת בהציוניות החדשה, הפתאומיות הזרה שבה, חוסר המתינות ואופיה התגרני — אינם מניחים לנו לספק אף רגע, באיזו משני הדרכים האלו תבחר: אז נבקש לנו ארץ אחרת למדינתנו, כלומר התנועה תחדל מהיות ציונית ותהיה תנועה מדינית סתם. הגע נא בעצמך! השכם והערב מדברת הדיפלומטיא שלנו בשם ציון, בשם הקולטורא העתיקה, בשם קניני האומה וקדשיה, מה״ע הציוני „דיא וועלט“ מעביר כמעט מדי שבוע בשבוע לעיני הקוראים איזו תמונה משארית מחמדנו בארץ אבותינו בימי־קדם, כדי להלהיב בזה את לב ההמון הגדול להרעיון הגדול; מביא מאמרים גדולים, ביחוד מאת „יודינו“ הנוצרים, המדברים בשם הזכות ההיסטורית שיש לנו על פלשתינא, בשם התקוות הגדולות הנשקפות לנו ולקולטורא הכללית, אם ישראל סבא ישוב לארצתו ויתפתח שמה באוירא דארץ־ישראל, אשר אך היא בכחה להפריא את סגולותיו הנשגבות ולהרש את התפתחות כחותיו הלאומיים, אשר נפסקה בזרוע; מביא משפטים חותכים מאת החיירים המומחים לדבר, להוכיח את טוב הארץ, את אוירה כי טוב ואדמתה כי שמנה ופוריה היא — ואחרי כל אלה, אחרי אשר השתמשה הדיפלומטיא שלנו, ועדיין משתמשת היא, בכל האמצעים החומריים והרוחניים האלה, כדי לפתח אש ההתלהבות בלב האומה, התלהבות לארצנו הקדושה, אחרי כל אלה אינה חוככת אף רגע, להרוס בדבור קל אחד את כל הבנין הנפלא ולאמר כלאחר־יד — כאלו באמת הדבר נוגע אך לפרט קטן אחד שאינו נכבד כל כך — כי אז נבקש לנו ארץ אחרת למדינתנו! מה נאמר לה להדיפלומטיא הזאת, איך נתוכח עמה, אם היא בעצמה עושה את הקרע הראשון בהפרוגרמא הבוילית, יבואו נא דברי הסעיף הראשון, הכללי והיסודי, של הפרוגרמא, ויטפחו על פניה: „מגמת הציוניות היא, ליסר לעם היהודים מקום־אחווה על יסוד זכויות צבוריות בפלשתינא!“ אמנם הסעיף האחרון ימנה בין האמצעיים, אשר בעזרתם עלינו לשאוף אל המטרה, גם את זה: „ההשתדלות להשיג מאת ממשלות אירופא את ההסכמה הנחוצה, כדי להשיג את מטרת הציוניות“. אבל מי מן הקוראים הפשוטים, המאמינים שהדברים הברורים האלה כשהם נכתבים הם נקראים, יחשוב אף רגע, שהסעיף האחרון הוא כעין תנאי כפול לעיקר הפרוגרמא ויסודה? ובאמת הלא הדבר כן הוא! לפי גלוי דעתה של הדיפלומטיא שלנו, פירוש הפרוגרמא כך הוא: אם תעלה בידנו להשיג את הסכמת ממשלות אירופא, אז מטרת הציוניות היא פלשתינא, וציוניות — ציוניות היא. אולם אם לא תעלה בידנו, אז מטרת כל התנועה

תהיה אחת מערכות-אפריקא, ארץ תימן (לפי שיטת גלור) או אולי אחת מלינות (Llanos) האורינוקו. וציוניות? — אינה אלא שמה בעלמא, שהיינו צריכים לו לשם פרנסת-שעה של האגטיציא!

נשער נא כי כבר באה הדיפלומטיא שלנו לידי ההכרה המרה הזאת, שאי אפשר להשיג את הסכמת הממשלות, נניח נא שכבר מצאה גם את ארץ-הפצה החדשה למדינת היהודים או למקום-אחרותם! כל המאמרים הנשגבים על דבר ארץ-אבותינו, כל הדקלמציות הדברניות על דבר הזכות ההיסטורית שלנו, כל אותן התמונות היפות משארית קדמוניותינו, חרדת-לבנו — מה תהא עליהם? או, אל נכון, תשתדל הדיפלומטיא להשכיח את זכר ציון מלבנו, ומה'ע, 'דיא וועל'ט' יביא דקלמציות יפות על דבר ארצה החדשה, תעביר לעיינו תמונות משממות אפריקא, מהחורבות הקרושות שבתימן, או תמונות אמבטאות קטנות מלאות מי התכלת של האורינוקו ודגים אלקטריים משחקים בתוכם!

המאמינה היא באמת הדיפלומטיא שלנו, כי גם אז יקרא מה'ע, 'דיא וועל'ט' בבתי-הדרשות ובתי כנסיות ברוסיא, גליציא ורומניא? האם אינה יודעת, כי באותה שעה שתגלה את דעתה זאת בפירוש, כל העם יפנה אליה עורף ויהא תוהא על הראשונות, ורבים מאותם המשתתפים עתה בעבודה יקומו נגדה בכל כחם שבכפא ושככתא, להזהיר את העם, לבל ידרוף קדים ולא יתן להסיר לבו מעל תקוותיו הלאומיות הקרושות? זה הוא הפרץ הגדול שבין הציוניות הלאומית והציוניות החדשה. הציוניות החדשה אינה אלא ציוניות על תנאי, ציוניות תגרנית, אשר מצד האחד ידה נטויה לקנות את פלשתינא בכסף מלא, ומצד השני נכונה היא למכור את כל העבר שלנו בעד איזו ככרת-ארץ!

ולא עוד אלא שאין אנו צריכים לדרוש בהלכתא למשיחא ולדון על מה שיהיה לעתיד לבוא, אחרי אשר יגלה הדבר, שאי אפשר להשיג הסכמת ממשלות אירופא ליסוד מדינת היהודים בפלשתינא, כי אם נתבונן היטב אל מעשי הדיפלומטיא הציונית ותהלוכותיה בהעניינים הפנימיים, או נמצא שבמדה ידועה הפרץ הזה בא גם עתה לידי גלוי: האמצעי הראשון להשגת מטרתה של הציוניות, לפי הפרוגרמא הבוילית, היא: "השתדלות להושיב אכרים, אומנים וסוחרים יהודים בפלשתינא באופן המועיל להשגת מטרתנו".

ידוע הוא פירוש הדברים, מה הוא האופן המועיל להשגת מטרתנו: הקונגרס הבוילי החליט, שלא ליסד קולוניות חדשות ולא להושיב אכרים חדשים באותן הקולוניות, שישן מכבר, טרם תעלה בידי "הועד הפועל" להשיג את הסכמת הממשלות והזכויות הנחוצות, הנוכרות בעיקר הראשי של הפרוגרמא. גם מעשיה של חברת "אהבת ציון" בטרנב, גם השקלא וטריא שהיתה בין בא-כח הועד הפועל ובין מנהיגי החברה הטרנובית באספת ציוני-גליציא בלבוב, גם המחאה החלושה והכהה נגד מעשיהם של אלו במכה'ע 'דיא וועל'ט', גם השלום הרעוע שנכרת בהאספה הנוכרת, גם ההתחרות הנסתר והגלויה שבין הועד בטרנב והועד הפועל בווינא — גם כל אלה הם גלויים וירועים לכל הצופה בעין פוקחה על כל הנעשה, ואין מן הצורך לשנות פה את המעשים שהיו והווים בכל יום.

והנה ההחלטה הבוילית הזאת שני טעמים לה, אחד גלוי ואחד נסתר. הטעם הגלוי ידוע הוא: עלינו לאחד את כל כחותינו להשגת המטרה הגדולה שלנו, וחטאת איקונומית היא לפרר את כחותינו במעשים קלי-הערך לעמת המטרה

העיקרית. ובאמת הרברים האלה נתנו להאמר, או לכל הפחות להתוכח עליהם. כחותינו מעטים ודלים המה, ואם נאמר ליסד בנק גדול ולהשפיע להדיפלומטיא שלנו את הכסף הרב הנחוץ להשגת הסכמת ממשלת תונרמא, כלומר לקנות את הארץ בכסף מלא (הלא זאת היא כל תקותנו!) או אסור לנו לאבד את כחותינו בדברים טפלים כעת. או בנוסח „מגבוה“: כל עוד שאין לנו זכות בטוחה מאת הממשלות, כל הקולוניות אין להן אלא ערך של מקלט לעניים החיים על חשבון „הצדקה“ של „חלוקה“ חדשה, — ולפי החלטת הקונגרס או מנהיגיו, ציון במשפט תפדה, אבל לא בצדקה! גם הנוסח הזה, אם מסכימים לו אנחנו או לא, נתן להאמר ואפשר להתוכח עליו. אולם גם הטעם השני, הנסתר, גלוי הוא כעת, אחרי אשר גלתה הדיפלומטיא את כל לבה (מה שלא עשתה בבוליאה): אם באמת כל הציוניות שלנו אך על תנאי היא, אם באמת אחרי אשר נוכח לדעת, שלא תעלה ביד הועד הדיפלומטי להשיג את הסכמת הממשלות למדינת היהודים בפלשתינא, או נותר על זכותנו ההיסטורית, נותר על תקותינו, נשמת חיינו בנולה זה אלפים שנה, נשליך את עול המתינות ההיסטורית מעלינו, סולתנו היותר יקרה, אשר בה באמת מצוינים אנחנו בין כל עמי ההיסטוריא, ונלך לבקש לנו ארץ אחרת בירכתי-תבל — אם באמת הציוניות שלנו מוויפת היא במדה איומה כזאת, אז הלא גלוי הוא הדבר, שאבוד ממון ישראל בידים ממש הוא, להוציא אף פרוטה אחת לשבח הארץ הזאת, שאין לנו אליה אלא יחס תגרני בלבד! כי הלא זה הוא, לפי הדעה הזאת, כל יחוסנו אל ארץ תקותנו הלאומית, האף אין זאת? אנחנו, התגרנים המומחים, באים וצורר כספנו בדינו וחפצים אנו „לעשות עסק“ את ממשלת תונרמא. אם מסכים הוא „המוכר“ לחפצנו מוטב, או „קונים“ אנחנו, ואם לאו, נקח נא את צורר כספנו ונלך לבקש לנו סוחר אחר — ישנן „מציאות“ כאלה לרוב! הלא גם תינוק בן-יומו יודע הוא, שסכלות מאין כמוה היא, להוציא אף פרוטה אחת לשבח הארץ הזאת, אשר לעת-עתה אין לנו ולה כלום; בעוד שצריכים אנחנו לכסף, כדי לקנות לנו כברת-ארץ במקום אחר! אם האנגלים, הצרפתים והאשכנזים מיסדים המה קולוניות ומוסדים שונים בארץ הקדושה ומשתדלים בכל כחותיהם להגדילים ולהחזיקם, יבזבו נא המה את ממונם לחנם, על לא דבר, אבל אנחנו, תגרנים בני תגרנים, לא תהיה תפארתנו על הדרך הזאת; אנחנו יודעים את „השער“, ואם לא נקנה פה, נקנה שמה, כספנו בדינו ונלך לבקש לנו ארץ אחרת!

אולם גם בנוגע להשאלה הזאת, אם להוסיף עוד ביסוד קולוניות קודם השגת הסכמת הממשלות או לאו, אין שום הכרח להרבות כעת בוכוחים. הועד הוויני אמנם מצדו אינו מודה בתועלת היסוד לעת עתה, אבל הלא החברה הטרגובית עושה את שלה מבלי שום הפסקה, אם כי אחד ממנהליו הוא חבר הוועד הפועל הכללי; גם בהקונסרנציא הציונית בלונדון החליטו לעסוק בעבודת הקולוניזציא, וגם חברות הקולוניזציא באשכנז עוסקות בעבודתן זאת, והוועד הכללי אינו מוחה בידן, ואם הוא בעצמו אינו עושה מאומה לטובת הישוב לעת עתה, הלא גם הלאומיים יכולים המה להסכים לזה מטעמים הם, כדי שלא לפזר את הכחות הרלים בדברים טפלים, ולאחרם ככל האפשר, בשביל להשיג את המטרה העיקרית.

ובכן נשארה אך שאלה אחת יסודית, אשר בנוגע אליה מחויבים הם הציוניים הלאומיים לעמוד על דעתם ולהשתדל בכל כחם, שבהקונגרס הבא תתברר ותתלבן באופן שלא ישאר שום ספק בדבר, והיא השאלה: אם הציוניות החדשה ציוניות אמתית

היא (אחת היא, אם מתוך שעמים איקונומיים, או לאומיים, או מתוך שניהם יחדיו). או אינה אלא "ציוניות על תנאי". —

זאת היא לפי דעתי חובתם הראשית של הלאומיים האמתיים בהקונגרס הבא. כשאני לעצמי, מודה אני, שמחויבים אנחנו להחזיק טובה, לבוראי הציוניות החדשה על שעלתה בידם להביא רוח חדשה במחנה הלאומיים, לפחת רוח חיים חדשים בלב רבים שעמדו מנגד להתנועה הלאומית ולמשוך בכח אמיץ גם רבים מאותם שהיו מתנגדים לה. אולם כל הדין: אם באמת האנימציה על יסוד ההשקפה האיקונומית הראתה נפלאות כאלה, אם כן ההשקפה הזאת אמיתית היא ומחויבים אנחנו ללכת בדרך הזאת הלאה, לותר גם על ציון שבציוניותו, אם התפתחות השאלה דורשת זאת מאתנו — כל הדין כן אינו אלא טועה. מתוצאותיה הגדולות של הציוניות החדשה אפשר לדין אמנם, שהאנימציה בשם המצב האיקונומי אמצעי מסוגל הוא לתפוש את ההמון בלבנו, אבל לא יותר. ואם הציוניות החדשה רואה היא את תעורתה הראשית להביא גאולה איקונומית, בעוד שמשמשת היא בצרותינו המוסריות, בצרות לאומיותנו, בתור אמצעים, או עושה היא את העיקר טפל ואת הטפל עיקר. אין שום ספק בלבי, שהציוניות החדשה, אם תעלה בידה להשיג את הפצה, לא תביא גאולה איקונומית לישראל, ובכל אופן תהיה הגאולה הזאת מעטה ורלה ולא יושע בה אך חלק קטן מאד מרכבות אלפי עניינו; בעוד שהגאולה המוסרית, הלאומית, תהיה — לכל הפחות תוכל להיות — תמה ושלמה לכל נדחי ישראל בכל מקום שהם. צריך אדם אך מעט ישוב הדעת, כדי לראות שהנבואה הזאת קולעת היא אל האמת. ומן הגאולה האפשרית אתה דן על הכחות העיקריים העתידים להביאה. כחות איקונומיים יכולים הם להביא, אולי, גאולה איקונומית, אבל גאולה רוחנית, לאומית, בודאי לא תבוא אלא על ידי כחות רוחניים, לאומיים. ואם רואים אנחנו, שההמון שלנו נתרגש בחוקה מהציוניות האיקונומית החדשה, אל נבהל להוציא משפט מעוקל, "ראשית התחוללות התנועה הציונית מקורה בצרותינו הרוחניות ויסורינו הלאומיים", ולולא שדרה ופתחה הציוניות הלאומית את האדמה, כי אז לא היה זרעה של הציוניות החדשה עושה פרי נחמד כל כך.

ועוד גם זאת, התרגשות ההמון, ולוא גם תקף ההתרגשות הזאת את כל האומה כולה מסוף העולם ועד סופו, אינה מעידה ולא כלום על ערכו המוסרי של איזה רעיון, ביחוד אינה מעידה ולא כלום על הכח החיוני ההיסטורי שלו. התנועות המשיחיות שקדמו לתנועתנו הנוכחית מוכיחות! בדורו של שבתי צבי היתה נשמת הרעיון המשיחי רוחנית שברוחנית, כי כן היו פני הדור בימים ההם. בדורו של הרצל נשמתו של הרעיון המשיחי היא איקונומית-תרגנית, כי כן הם פני הדור בימינו אלה. בדורו של שבתי צבי האמינו המאמינים, שנאולתנו תבוא על ידי צירופי-שמות וקבלה מעשית; בדורו של הרצל מאמינים המה המאמינים, שנאולתנו תבוא על ידי צירופי מספרים, טרנסאקציות שבמזון ודיפלומטיא. וכשם שאנחנו היום מניעים אנו כמו ראש לאכותינו התמימים, שדמו לכבוש את ארץ-תקתנו על ידי חילי-חילות של מלאכים שרפי-מעל, יצורי מצותינו וברכותינו, על ידי חילות של נשמות מפשמות, שילחמו להם בחילותיה של תוגרמא, — כן בנינו הבאים אחרינו יניעו לנו כמו ראש — אם אנחנו בעצמנו לא נראה את משוגתנו ולא נשוב מדרכנו בעוד מועד — על אשר דמינו להביא את נאולתנו ע"י מקח וממכר דיפלומטי בלבד, בלי עזר הנשמה ההיסטורית, אשר חיתה את המת החי בגולה זה אלפים שנה. אין ספק בעיני, כי אם לא תשוב הציוניות החדשה להיות

ציוניות ממש, לא ציוניות על תנאי, כאשר היא עכשיו, כי אז לא יארכו הימים והנצחונותינו יהיו כקצף על פני המים, החבורות תלכנה לעומת שבאן, ידינו תרפינה והעבודה הסיזיפית תתבטל כמו מאליה. בדברים האלה מתאר לנו מ. ארו (במאמרו הנ"ל) את גורל נצחונותיהם של האנישטורים בגליציה, אלא שדבריו מוסבים על לשעבר, ואני לא שניתו בהם כי תמונת הפעלים מעבר לעתיד: אין בין עבר לעתיד אלא שנים אחדות בלבד!

הסכנה הזאת קרובה היא, אולי, יותר מאשר ידמו בנפשם הנלהבים החולמים בהקיץ ומכרזים בפומבי, שהבנק הלאומי יכול להיות "מפתח הוהב, שיפתח לנו את שערי ירושלים" (שם).

אם באמת רוצה הרעיון הציוני להביא נאולה לאומתנו, אז טוב תעשה הדיפלומטיא שלנו שלא לצלצל בפומבי כל כך באיסתרא בלניא, כדי לגרות תאות-המכירה של תונרמא, וגם שלא להפיל עליה — על תונרמא — אימת הקונקורנציה: "או נבקש ארץ אחרת", ותחת זה תשתדל לפחת את נשמת התקוה הלאומית הישנה, בת אלפים שנה, בהציוניות החדשה, ולזיין אותה באותה המתינות ההיסטורית, אשר בה מצוינה היא אומתנו באמת מכל אומות העולם. ואם לא נשיג עתה את הסכמת הממשלות להתאחוות היהודים בפלשתינא, "או — הנני מסיים בדברי הרצל עצמו, רק בהשמטת אותם הדברים המגונים — נהיה מוכרחים לחכות . . . היהודים מחכים זה כמה ויכולים הם לחכות עוד!"

בְּעֵמֶק הַבְּבֵאָה.

ספור המעשה.

נרפס בהשתדלות

מענדעלי מוכר ספרים.

(*)

אותה האשה הסרסרת, שנודגה לביילא, בשער האשפות, הוליכה אותה רך שוקים ורחובות עד שהביאתה אל בית הומר שפל ורעוע ואמרה לה באהבה ובנחת רוח: — זאת דירת. שבי בתי, שבי לך בזה ואני אלך לי אל מקום פלוני, המיועד בשבילך, לדבר שם עליך. הגה ביתי לפניך, שבי לך, סגולתי, ונחתי מעט. מתוך פניך ניכר שנתיגעת מטלטול הדרך. כמדומה לי כך אמרת, שמקבציאל את?

— מקבציאל, משם אני, עתה באתי.

— ודאי אין לך פה לא גואל ולא קרוב, ואת נכריה ובודדה.

— כערער בערבה.

— עתה ראי, שהאדיל הסרסרת נביאה היא, חכמה מחוכמת! רבות נשים נתברכו במתנות טובות, אלה בחן ואלה ביופי, ואני ישמח לבי כי נבונתי. כלום לא אמרתי לך זאת מראשית? עכשיו האמיני לי, האמיני בתי, שהקדוש ברוך הוא יעזר לך בעתיד וזרח כשחר מולך ותחיי בנעימים וברוב נחת, אמן סלה! בתולות קבציאל מתבקשות במקומנו, ואם פקחות הן ויודעות למה הן מתבקשות סופן שמתעשרות ורוח הבריות נוחה מהן. כך הוא, כך, סגולתי . . . מה שמך? לעת זקנה תש כח זכרוני, מה שנכנס באוזן אחת מיד יוצא דרך האוזן השנית. הזכיריני נא מה שמך, בתי?

— ביילא!

— אמנם כן הוא, נזכרתי, ביילא שמך, ביילא! . . . הנך יפה ביילא, נעימה מאד, ובוראי גם טובת שכל את — אמרה האדיל, מסתכלת בביילא בפנים צוהלות וצורמת לה בסנטרה — סחורה נאה! . . . חייך, ביילונה, שאת רעבת. ראו נא, אוי ואבוי לי, איך פניך מוריקות! למה את שותקת? עניני, ביילונה, עניני!

ובאמת לא טעמה ביילא מאומה משעת ביאתה לכסלון היום בבוקר ועד עתה, והיתה רעבה מאד, אלא מפני הבושה כבשה צער של רעבון ושחקה.

— שתיקה זו הודיה היא. האדיל יודעת לבכות, וכל יצר מחשבות מבינה. ידעתי את נפש הבתולות. בנות ישראל ביישניות הן, ובפרט אלה של העיירות הקטנות, אבל הבושה היא אינה להן אלא עקשנות, והעקשנות מדה מגונה היא. מי החפצה היים ואוהבת נפשה תרחק ממנה. זכרי זאת כתי, ובאחרית הימים תראי כי לקח טוב נתתי לך ותברכני . . . עתה הנני הולכת לקנות בשבילך מעט אוכל. עוד היום גדול ואנו סועדין בערב. בעלי חוזר כל היום בשוק על פרנסתו, ונערי הקטנים יושבים מן הבוקר עד צאת המוכבים בבית רבן, ושתי בנותי משמשות בחנויות של צניפות ורדידים ותמרוקי הנשים. הלואי שתהא מולך כמולך. נאות הן וטובות ונעימות ומעורבות עם הבריות ומוצאות חן בעיני כל רואיהן. ואין בהן אפילו שמינית שבשמינית ממדת העקשנות. כל המעלות האלו הן הן המעלות הטובות של אמן בנעוריה קודם חתונתה. . . ולפי זה אנו נכנסין לאכול בערבית ואין כח בך להמתין עד השעה הזו — כך אמרה האדיל וקפצה ויצאה מן הבית.

„אמנם אשה צדקנית האדיל, יקרה היא מפנינים — אומרת ביילא בלבה — מכותלי ביתה ניכר, שעניה היא וחיי צער תחיה, ואף על פי כן היא דואגת לי כאם רחמניה. מה רב טובה! הקדוש ברוך הוא ישלם שכרה.“
ועד שהיא מהרהרת כך בלבה, תולה עיניה ומתבוננת לכל מה שלפניה בבית ונותנת ברכות והודאות לשמו יתברך על חסדיו הגדולים, שהזמין לה נפש יקרה, אשה כשרה זו, הדרושת שלומה וטובתה, באה האדיל ומיני מוונות בידה, מניחתם לפניה על השלחן ואומרת לה ברחמים ובתחנונים:

— אכלי, יפתי, סגולתי! הרי לפניך ראש בצל, צנון וקישוא, יערב לך ויתבסם לך, אכלי נא ותחי נפשך. רוצה אני ורוצה בכל לבי שתאכלי ופניך יהיו מאירים ומזהירים, שמחי בתולה בילדותך ויטיבך לכך בימי בתולידך ואל תראני, אני בנערותי לא מנעתי לבי מכל שמחה ותענוגות בני האדם ומה שחשקה נפשי מלאתי. הלא מעטים ימי ילדותו של אדם, ואם לא בהם ישמה — אימתי? . . . אבל מה לי, שאני עומדת ומטפסת להג הרבה במופלא ממך בשעה שנפשך שוקקה ורעבה. כשאדם הזקין נעשה סטפטי ואומר דברי הבלים — אכלי, ביילא!
— מה אני, שכך טרחת בשבילי, ולמה תבזוי משלך למוונותי? — אומרת ביילא, מסרבת ואינה נוגעת במאכל שלפניה.

— בבקשה ממך אל תהי סרבנית באותה שעה. האכילה לבתולה חובה היא, כדי שתהא טובת מראה ובריאת בשר ומוצאת חן בעיני הבריות. ולא משלי תאכלי, כמו שאמרת, אלא משל איבני שבשמים ומשלך. כשתגיעי למקומך, בעזרת השם, למקום זה שבחרתי לך, תשלמי לי בתורה. מיניע כפיך לעתיד לבוא תאכלי היום. — סעדי לך, טפשא, וקץ לדברי הבלים. אין לי פנאי והנני הולכת מיד לבקש לך מנוח במקום פלוני. צאתי לשלום ולמזל טוב!

האדיל נדררה ויצאה וביילא התקינה עצמה לסעודה ואכלה לתאבון בלב טוב, שמולה שחק לה והזמין לפניה בת ישראל כשרה וצנועה זו, המורחת בשבילה בחסד וברחמים. רק על זה בלבד היה דוה לבה, שאמה אינה רואה בשמחתה, ומרחוק תזכור את בתה ותצטער עליה. ומתוך יגונה זה באה ביילא לידי חיונות ונענועים על כל בית אביה החביבים והיא מהרהרת ומנהמת: הוי, מה שלומכם, אוהבי, איך אתם מתפרנסים, איך אתם מתקיימים, מחמדי נפשי! — היא מהרהרת ומדמה לה את ענים ואת עמלם ואת

לחצם. האם העלובה זקנה קפצה עליה בלא עת והיא כפופה עצובה ושוממה, חייה חיי צער ועוני, עמל ורוגז, ושעה אחת של קורת רוח לא היתה לה מימיה. אבא מדוכא ומעונה, כל ימיו מכאובים, עמל ועבודה קשה, ומכל יניע כפיו אין לו אלא פת חרבה וקב תפוחי אדמה, ופעמים לריק יגיעו וגם לחם צר זה יחסר לו, והוא וביתו רעבים. והילדים, אוי ואבוי, כלו ביגון חייהם, ובאנחה ובעירורם ובחוסר-כל ימי עלומיהם! לא אכלו לשבעה ולא שתו לרויה מעולם, נתמעט חלבם ודמם, נתדרלל בשרם ועורם דבק לעצמם. היא מדמה לה את העלובים האלה, שבתם וקימתם ומעמדם, ולכה הומה להם: הוי, הורי הנאהבים, הוי אחי ואחיותי הנעימים! איך אתם מתפרנסים, איך אתם מתקיימים? . . .

היא מדמה לה גם אותה שעה שנפטרה מכיתה. כמה קשה היתה הפרידה הזו! האם עצובת רוח, אכלה ונאנחה, ואבריה מרתיתים. אינה יכולה לכבוש את צערה, וכל עניה ומרוריה ומכאוביה, שנחנכנו ברוב הימים בתוך לבה, עלו באותה שעה ונשתפכו דרך ארובות עיניה כנחל של דמעות. האב, הנעלב והנרכא הזה, מתאושש ואומר לה שלום בשפה רפה ובקול דממה, אבל בתוכו הומה לבו, רוחו סוער ודמיו מרתחים, והוא נפעם ונדהם. — דומה, שאביוני עם האלה גם להם לב להרגיש כמו העשירים שלוי עולם, גם הם אוהבים את בניהם כמוהם, ואפשר עוד הרבה יותר מהם. — קשה היתה פרידתה לכל בית אביה כקריעת אחר מאברי גופם. וביילא מתנענעת עתה על אהוביה הנעימים, ולבה נושא שלום להם מרחוק.

ענן של עצבות עולה ומכהה זיו פניה, סער גדול במעמקי לבה ורגשותיו כגלי ים, עוד מעט ומעינות עיניה נבקעים ומבול דמעות יורד בועף. אבל מירכתי נפשה פנימה נשקפת לה התקוה באור פניה, מבשרת טוב, ישועות ונחמות לעתיד לבוא: כשתבוא, אם ירצה השם, על מקומה בשלום — והיה שכר מעשה ידיה לאביה ואמה, תשלח להם מעט מעט, או תקבויץ על יד ולאחר ימים תחזור לביתה עם צרור הכסף בידה ומתנות לכלם. תקנה לה פרה ושתי עוים, והיה חלב וחמאה בבית הוריה ללחמם, והנותר ימכרו לאחרים, ויחיו יחד בנחת ובנעימים ולא ייספו לראבה עוד. — כדברי פיוס ותנחומות אלה הניעתה התקוה כתינוק בעריסה, והיא מצמצמת עצמה על ספסל אצל הכותל ונרדמת ורואה בחלומה מטה מוצעת, ועליה כרים וכסתות גדולות עם קטנות כמגדל גבוה, גם סדינים ומעטפות ומטפחות ומלבושים נאים. — הנה היא נשאת, למזל טוב, נשואה היא וראשה פרוץ! והחתן מי הוא ואי זה הוא? שאלה זו אינה עולה על דעתה, אין לה אלא מה שענינה רואת — רבים כמנחה יחלו פניה, מרקדין לפניה ומקלסים ואומרים קול אחד: מזל טוב לך, ביילא, מזל טוב לך, כלה נאה! —

השמש באה. בבית נשויים צללי ערב, וביילא נרדמת. קיסמין לחים דולקים ומתמרים על גבי הכירה וקולם הולך כקול הסירים ברעש וקישור ותימרות עשן, ופתאם הם מתריוסם ולשוונות איש יוצאות ומלהטות סביב קדרה, שמתבשלת ומבעבעה ומביעה תוך-תוך! האדיל מעברת את הוזהמא מעל פני הקדירה ככף של עץ ומספרת בלחישת עם בעלה, העומד כפוף ונכנע על יד ימינה, מתרגזת ונותנת אצבע על פיה בשעת הרבוה. — הם ואל תצפצף כך בקולך, נבלה סרוחה! — גערה האדיל בבעלה בלחישת ובקצף גדול — הנה זה בא דודי, בעל נפש היפה הזה, במדברו הנאווה וצורתו המשונה! הלואי שתלך למיתה ותהא כפרתי. כלום חולה אתה ואין כח לך לדבר בלחש ולא בקול רם, שיוכל להעיר אותה משנתה. שומע אתה, מענדרדיק?

— שומע אני ושומע. אבל מה משמע, השמיעני נא, מה משמע שאינך שוקרת למסור הסחורה הזו שם עכשיו בלא שיהיה? — נחין מענדי ולחיש באזני אשתו. ולאסונו היה מתיו בשייך, וגם אמנם חסרו לו שנים קדומות, ובעל כרחו ושלא בטובתו היתה השייך יוצאת מפיו בצפצוף משונה. ומעשה שטן — נפלו דוקא לתוך פיו תיבות שנוניות כמעשה הזה שהשטן עושה להדיוטים, שהם בורים גמורים, ולשונם תצמיד דוקא, בשעת דבורם, שיהיה חכמים ומקראות מבולעים ומסורסים.

— עפרא לפאך, בהמה! פה לו ויצפצף, נגרת לו ויגרה, יגרה... צרעת מצרים תדבק בך ובנגריתך לעולם! — מקללת האדיל בלחשיה בכל מאמצי כח, ולחישתה לחישת שרף, מאיימת את בעלה באצבעה ולמששת אליו עיניה — בשביל מה, שואל אתה, שוהה אני למסור הסחורה? בהמה! עדיין אין אתה יודע אותה, את המרשעת הקמצנית הזו, שנוה לה לנקר שתי עיניה מלהוציא פרוטה אחת יתרה. תמתין לה ותמתין ותכלינה עיניה עד שתזכה לראות אותי ואת סחורתי אצלה. בפעם הזאת אחכמה יותר ולא אניה לה לעשקני. הם ואל תכנס לתוך דברי. למה אתה עומד כגולם ומעמיד עלי עיניך כעגל? שמע, מענדריק, שמע ושתוק.

— שתוק, שתוק! שמא-סמא ידעת פירוש סל שתיקה זו? — לחש מענדי באזני אשתו, ומתוך בהילות וזהירות יתרה, שלא ינקש בשינוי, הוא מתבלבל ועושה השייך סמ"ך, ותשובתו שרוקה עוד יותר.

— תוף-תוף! — רוקת האדיל בפני בעלה ומניפה עליו כף הקדירה באימה — איך הוא מצפצף ושורק! שמה ושרקה תהיה, רבוננו של עולם. תהא שורק, שורק ושורק... שומע אתה, שמענדריק? הנה הריכה הזו מתנמנת שם, שמור פתחי פיך, שמא תקיץ ותשמע... עוד טעם לי בדבר, שאני שוהה. תשב לה זו שנים שלשה ימים בביתנו ותאכל לשובע וישיבו פניה. אוו זה בשאתה מרבה לפטמו הוא מרבה לך שומן. הרי לך שני טעמים — שתים מכות לך, מענדריק! והטעם השלישי עולה על כלם — מכה שלישית לך גדולה וקשה, בשביל שמוח חתול מוחך ושכחת מה שכתוב באגרת של נחמן טרייטיל. הוא, נחמן טרייטיל, מבקש סחורה נאה, ולכשיבוא בקרוב ימצא הכל מוכן אצלי ואין הדבר חסר אלא ראית פנים וכתובת תנאים, כדי שלא ישא כאן ויסע מיד עם ארוסתו, כביכול, למדינת הים, להיכן שהוא הולך ומביא מיני סחורתו זו בכל שנה ושנה ומשתכר. ואתה ידעת את נחמן טרייטיל, שהוא משלם תמיד שכר שדכנות ביד מלאה ופתוחה. חורתי היום על כל האכסניות בקשתיו ולא מצאתיו. למחר תחפש אותו אתה ככלב ותסובב עיר. זכור ואל תשכח! עכשיו שומע אתה, בהמה?

— מה שאלה היא אם אני שומע, פשימא! שומע וסומע, ולמה שתקת ולא פירשת לי בראשונה? עכשיו אני שומע. לא סוטה וחרס אני חם ושלום ואזני חוששת — לחיש לה מענדי לאשתו וסוף דבורו נשמע בצפצוף דק ושריקה גדולה.

— עכשיו שמענדריק, המיתה נאה לך, מיתה משונה וחמוסה, ותוכל להיות כפרת ישראל... צפצפת ועוררת! — מקללת האדיל את בעלה וחורקת עליו שנית. ומיד היא הולכת וכאה לביילא, שנעורה משנתה, מאירה פניה ואומרת לה בהן ובנעימה:

— יקיצתך לשלום! אמנם יפה ישנת, ביילונה, אל תשלוט בך עינא בישא. עתה התעוררי נא, קומי נא, רב לך תנומות. עת לאכול, סגולחי. ואתה מענדי — הפכה פניה לבעלה ואמרה לו באהבה ומתק שפתים — לך נא מחמדי וקרא להילדים. הוי בעל-הבית, מענרון חביבי, עשה את הדג המלוח, נתחמו כמשפט וחתוך את הפת, ואני אלקה

לי בין כך ובין כך לתהות על הקדירה, שלא יקרה תבשילי ותוציאני חם ושלום בנט
ובלא כתובה.

מי שלא ראה את האדיל בשעת הסעודה, היאך הסבירה פנים לביילא באהבה
וברצון, לא ראה אשה טובה מכנסת אורחים בעין יפה מימיו. היתה מזרות את ביילא
בבקשות ותחנונים שתאכל ותשתה, מנחמתה בדברי פיוס ומכביחתה, שתבוא בקרוב
למקומה הטוב ותחליץ עצמותיה שם ותתערך בנעימות כל ימיה. וביילא עשתה רצונה
ואכלה באמונה ובשמחה, ובוכות האמונה בהבטחות טובות לעתיד לבוא שככה ונרדמה
בשלום על משכבה תיקף אחר הסעודה.

ה.

"תמשיל להו במעשי ידיך" — כך מספר הכתוב בשבחו של האדם, בחר כל
היצורים ושלש בעולמו של הקדוש ברוך הוא, והולך ומונה את הברואים הנכנעים תחת
רגליו: "צנה זאלפים כלם וגם בהמות שדי, צפור שמים ודגי הים". אבל הכתוב אינו
גומר עליו את ההלל הגדול ואומר אך מקצת שבחו. שהרי בכבישת היות ובהמות וצידת
דגים ועופות ברשתות ומכמרות אין רבותא כל כך; בעלי החיים האלו סוף סוף אך בשר
הם ואין בהם תבונה. ולו העוו והמשרה במדה מרובה יותר, שהוא מתחכם וצודה גם בני
מינו, אחיו ואחיותיו בעלי דעת כמותו. כה מעשיו של האדם וגבורתו זו מרגיש מי
שמטייל בפרדס, רחוב כסלון בחלקה התחתון, ורואה שם בית לוי בחר לפרו.

בית לוי זה אחד הוא מאלה הבתים, שהם קלון עם ישראל וחרפתו בגוים.
יהודים נשרים עוברים עליהם בשתיקה ורוקקים. אבל הם שותקים, ומדת הדין צווחת
ומקטרגת עליהם בפני כל באי עולם, וקול נפשות תמימות הרבה, שנאחזות במצודה רעה
של נוכלים הרוכלים בנפש אדם, עולה לשמים ברמעה, בכני ואנקה, מקצווי ארץ וימים
רחוקים. הם רוקקים בחסידות ומסתירים פניהם, ורוק זה של פיהם מצטרף טפה לטפה,
וממנו הרקק המעופש והזוהמא בחיי היהודים נעשים. וזים אינם יכולים לעמוד מפני ריחם,
מגדפים ומנכלים ואומרים: הוי, סרחון בקרבך, ישראל!

כחצות היום, ובית לוי הלונותיו עוד סתומים. ושם בחדר אחד, שחלונו פתוח
לתוך גנת עצים, יושבות שתי נשים באות בימים ולפניהן כוסות של קהה ועונות חמאה.
אחת בעלת בשר וכרסתנית, עבה ושמנה ושפלת קומה, וחלקי הגויה מוצקים, מצוורה
עד ירכה כלה מקשה אחת. הלסתות — כתמים כתמים כהים, ורשת של וורדין דקים
ואדומים משתרנת ומנצנצת בתוך העור, והן רופפות ויורדות כנאדות נפוחים לצדי סנטרה
המכופל בבשר, ומרוב שמנוניתן נראה דפוס צורתה רחב למטה וצר כלפי הראש למעלה.
ומתחת למצחה המצומצם שתי עינים אמוצות שקועות בתוך הארובות ונוצצות כעין
הזוככות. בנין גופה בכלל הוא כמגדל, רחב בתחתיתו והולך ושופע לראשו. דומה
שמלאך זה הממונה על הריון היה שוקד על מלאכתו בשעת יצירתה, מקפל, כמשרת
זריו ורגיל, את נשמתה ומוציא לעולם הסחורה הזו מרוכה וצרורה בצרור גוף משופע,
כדרך החנונים. וסחורה זו היתה רצויה וחביבה להבריות בשעתה, ועכשיו היא אשתו של
לוי בחר, שנשאת לו אחרי בלותה, והכל קוראין לה שיינצה הרודה. — ואם שיינצה
בגופה וקולה בריה נסה היא, חברתה כנגדה בריה דקה: דקת בשר ונבוהה, דקת חוטם
ודקת שפתים ורוקות ככרתי, דקת גרון ודקת קול. לסתותיה צנומות ועיניה כעין התכלת

עששו מעוני ומזקנה, ופעמים אש מתלהמת בהן, מביטות ויורות ויקים וחצים שנונים. בנערותה היתה יפת תואר ועתה היא בלה וכמושה ונראית כהושענא חבושה — זו האדיל הסרסרת, אשת מענדי.

שיינצה דודתנו אוכלת ככל פה מן המטעמים שלפניה ומורות את האדיל שתאכל אף היא יפה יפה ואומרת לה בחן ובחסד:

— האדיל חיתי, הנה את מתרשלת ואוכלת קימעא קימעא, לועסת בנחת ובוהירות כתינוק, במחילת כבודך. בכקשה ממך, סגולתי ואהובת נפשי, קחי פרוסה גדולה מן העוגה העונה הזאת ואכלי מלא לונמך אכילה נסה בבת אחת כמוני. העוגות, כמדומה לי, טובות מאד, עשיתי כפי "קבלה של הנצה" ונתתי בהן חמאה וביצים הרכה, גם כרכום קנה וקנמון לא שכחתי. היליכי את העוגה המצטמקת הזו, הרחיבי פיך ומלאהו כדבעי. — שיינצונה, רוח אפי ונשמתי — משיבה האדיל בחלקת לשונה, מקפלת שפתיה ומשרבכתך כחרטום של צפור ונומאת נמיאה קטנה מתוך ספל של קהה — וכי מה אני עושה? איני יושבת כבילה והריני אוכלת לי ושותה ככוונת הלב. עונותיך מעדני מלך ושעמן כטעם גן-עדן. בעלת-בית חכמה את וטובה. הלואי, רבוננו של עולם, כך יהא מזלי טוב כל ימי חייל!

כך יושבת להן האחובות האלה בהסכה, מטיבות את לבן ומסיחות זו עם זו ונוכרות במעשים רבים ודברים הרבה מימים ראשונים. שתיהן פרנסה אחת היתה להן כנעוריהן, נתגדלו במקום אחד ובקובה אחת ושתייהן נמלכו לאחר זמן ועמדו והיו לנשים, נשואות על ידי חופה וקדושין. שיינצה המול שחק לה וקבעה לה אותה הפרנסה בביתה לעצמה והצליחה, גם עושר גם כבוד לה, ורבים מבעלי נפש יפה משכימים לפתחה. והיא חסידה וצנועה לעת זקנה, מדקדקת במנהג קל של דת יהודית, ובמצות של נשים נוהרת מאד. בשבתות ומועדים היא הולכת לבית הכנסת, שומעת קול תפלה וזוכה, רואה נשים מקוננות בשעת קריאת התחנון וסופרת ומורידה דמעות גם היא. ראשה מכוסה במטפחת עד נכות עיניה, שלא יתראה בה שער אחד חלילה. מטפחת זו על ראשה — גאותה וגאונה: זו אספה את חרפתה ומעידה עליה, שהיא נשואה. נשים זקנות וגבאיות-נמושות באות פעמים לביתה, והיא נותנת להן שמלות בלות, פוזמקאות קרועות ופרושות כמתנת ידה, ומכברתן ביין ומיני מתיקה, והן מטבילות שתי פעמים ושבע פעמים, מתעקמות ומברכות אותה על המחיה ועל הכלכלה ומבטיחות לה כל טוב בזה וכסא כבוד בעולם הבא. שיינצה מתברכת בכל ואינה חסרה דבר אלא בנים — והיא עקרה אין לה זרע, וזה ממרר את חייה. מי חכם ויבין מדותיו של מלך חי וקיים — כך היא אומרת תמיד כשהיא יושבה בחברת רעותיה הקרובות לה ביותר, מטפחת על פיה וממשמשת בראשה — הנה כסוית ראש אני עתה, ברוך השם, ואף על פי כן . . . הכל כקדם. מסתמא גרם החטא וכך צריך להיות . . . וכננדי זה האדיל רע ומר גורלה. בנים יש לה — וזהו באמת גם גדול לזו שכמותה — אבל עניה היא ואומללה מאד. היא למורה בעסק כמו שיינצה ואשת חיל היא כמותה, ואפשר עוד יותר ממנה, אף על פי כן חכמתה לא עמדה לה לעמוד ברשות עצמה, ומן השמים נגזר עליה להיות סרסרת ולשמש את שיינצה, וזה היה קשה לה כחט בכשר. שנאה כבושה בלבה לשיינצה. בשעה שמסיחה עמה דבש וחלב תחת לשונה, מבטת לה בנחת רוח ועיניה מבהיקות, כאלו כל קרביה ששים ושמים בחברתה, שהגיעה למדרגה זו וטוב לה, כחסד השם. אבל בתוך דבורה היא משלת בה ארס כמו לתומה ועוקצתה כלאחר יד עקיצת עקרב בעבור הרעימה.

— אוי, שיינצונה נחמתי ומשושי, שעה של קורת רוח זו, שאני יושבת עמך, יפה לי מכל תענוגי העולם הזה. אשרי עיני, שראתך בכך. עבשיו דוכסית את! ולשעבר? שם, שם... מי מלל לנו לשעבר, שכך תעלה לך בימים? חייך, שאני רואה אותך ושבעתי עונג, והיה רצון מלפני אבינו שבשמים, שאוכה עוד לראותך אם הבנים. אל נא תתעצבי, שיינצונה, ואל תצטערי, יודעת אני ויודעת כמה גדול צערה של אשה חשוכת בנים. אם אין בנים, החופה למה? בכדי זמרו וזמריא ורקרו רקדיא...

— בשר ורם עושה כפי דעתו ויכלתו, וסוף מעשה מי יודע? הכל ביד השם יתברך ואין טענות ומענות כנגד רבונו של עולם. הוא נותן לכל בריותיו כרצונו, לאלה עושר ולאלה בנים. בנים בלא ממון גם זה ענין רע הוא — כך אומרת שיינצונה ועוקצת את האדיל אף היא בלשונה.

— חלילה לי מחטוא להשם יתברך. הבנים הם שעשועי, נחמדים מזהב ומפו רב, והלואי שיחיו לי לאורך ימים... ארחמך, שיינצונה נחמתי, נעמת לי מאד, אבל רב לי שבת פה, אקומה נא ואלכה לי.

— שמא תדע מה היא נחפזת כך לביתה ומה כל החרדה הזאת לה? מתנענעת היא על הדורה, זה כשעה שלא ראתה אותו, את כן-זונה הנעים. שבי, האדיל!

— אמנם כדברך כן הוא. הלואי שיהא מזלם של כל אהובי נפשי וגם מזלך, שיינצי, נעים וטוב כמענני שלי. גבר הוא ובעל יקר, אחד מני אלף. מי יתן וישיב לי השם מעט מזלי וראיתי חיים עם איש זה והייתי המאושרה בנשים... בשביל הריבה הזו, בטוחה אני שתכירי לי טובה. הסחורה יפה, וכי לא כך הוא, שיינצונה? אמת שקפחת מעט שכרי, אבל... זכי במקחך! מזלך גרם לך, שנחמץ טרייטיל נתעכב בדרך ולא בא לכאן. הגיעה לאזני, שנשאתך בשנה זו ארבע פעמים והוא עבר בשלום עם סחורתו את הגבול ועשה והצליח. אכן השעה משחקת לו, לטרייטילי זה. סופו שיעשיר וממונו ירבה כממון של קרח... היכן היא הריבה הזו?

— הגה באוהל, שם בחדרה היא. צייתי עליה להתרחץ מזהמתה ולפשוט סמרטוטיה, את הבגדים הצואים. הגה כך מטפלים ומעמלים בהן — אמרה באנחה ומנוד ראש — מרחיצים אותן, מנקים אותן, מלבישים ומנעילים אותן, מאכילין ומפטמין אותן, ולבסוף, כשהן ממלאות כרסן, נעשות מטרוניות, אינן שמחות בחלקן, מתאוננות תמיד ופניהן זועפים, כאלו מבקשים לשוחמן. הוי עתים, כמה נשתנו העתים!

— ומה לעשות? המשל אומר: למי פרה לו טורח וצרה — מנחמת האדיל את חברתה ועל שפתיה שחוק משונה של ערמומית — ודאי לא כך נהגו חבריות בימינו. זוכרת את, שיינצונה, זוכרת המעשים ודברי הימים ההם?... ברוך מזכיר נשכחות. נוכרתי, שעברתי אתמול על בית-החולים ואמרתי אסורה נא ואבקך את היפה-פיה שלך, את הענונה הזו, כפי השם שאת מכנה לה משעת ביאתה לכיתך, ומה אומר לך, סגולתי? הלואי שיהיו כמותה שונאינו ושונאי ישראל וכל החושבים עלינו רעה! פנה הורה, פנה זיוה, ולא מצאתי בה כי אם גידים ועצמות. אראה בנחמה אם לא ולגו עיני דמעות כשראיתיה שוככת בלא כח על משכבה, ואם לא ענמה נפשי לה, גם היא נאנחה, מעמרת עלי פניה הצנומים, מבטת ושוקקת ודמעתה על לחיה. נחמתי אותה ואמצתיה בפי, ובלבי ידעתי שתנחומותי הבל — היא חרם הנשכר, הצירי יבש וציץ נובל. מפני דרכי שלום כזבתי ושאלתי בשמך לשלומה — ונודעונו כל אבריה. אש קרחה בעיניה

ושפתיה רחשו דברי בוז ואלה בקצף ובחמה. כשם שלא שמעת אותם כך לא יזיקו לך, יחולו על ראש שונאיך ועל כל הכלבים השוטים והרעים.

— אמן ואמן! — אמרה שיינצה, קופצת ועומדת ממקומה כאלו נשכה נחש — זה הנמול שהיא נומלת על כל הטובה שעשינו לה. בעלי עמד לה בעת צרתה, בשעה שנלכדה בפח ואבדה לה כל תקוה. לא די שוותר לה על ממונו, הוון רב שנתחייבה לו, עוד פרע חובותיה לאחרים. אספנו אותה אל ביתנו, לחמנו אכלה ושלמתנו לבשה והתעדנה בטובנו, ואלמלא אנו הרי היתה מתה ברעב, ועתה, עתה היא מקללת... .

— שיינצה, למה תתרגו כי ולמה ירע לכתך? קללת חנם לא תבוא, כעשן תכלה ורוח ישאנה! חייך, שאני מתחרטת וכועסת על עצמי, שלא נזהרתי בלשוני ופטפמתי דברי הבל. בכקשה ממך, ככשי כעסך ותנוח דעתך, אם לא בגיני, על כל פנים בגינד, בגין שלום גופך היקר לי מאד — אמרה האדיל בקריצת שפתים משונה, עומדת ממקומה ונותנת עיניה בעוגות המאה שלפניה — עתה הנני הולכת לביתי... . אקחה נא לי שתים שלש עוגות המאה כשביל ילדי, יטעמו וידעו גם הם, שהרודה שיינצה בעלת־בית יפה היא ועוגותיה טובות.

— המתני נא, האדיל! כשביל ילדיך אתן לך גם דובשנין. הדובשני יצא היום מתוקן מתחת ידי ועלה יפה, גם שקדים גם תכלין בו ואפיו היטב, טעמו ערב ומראהו נאה. שמא תטעמי מעט יין־שרף וטבלת בו התיכת דובשני, מן הדובשני הזה? אל נא, האדיל, תסרבי לי. היין ישן ומשומר וטוב מאד. וכשתגורי עלי אקחה לי גם אני כוס יין ונשתה שנינו לחיים ולשלום.

— אם גורה היא... . אקבל. יהי כדברך! — אמרה האדיל במנוד ראש וקמיטת שפתים ואש נשקה בעיניה. — —

הנאהבות והענימות האלה שתיהן מבוססות ופניהן מצהילות. ובשעת פרידתן בפרוודור שמחות וטובות לב ראתה האדיל את ביילא באה לקראתה, והיא מקושטת ולבושה כלי תפארת, יפה וברה ורוח חן שורה על פניה.

— הנה פניך, ביילונה, מאירים כמו שחר, כך יאיר מולה של אמך הורתך! — אמרה האדיל בגילה ורנה ובנעימה משונה — אל תהי שטיא, בתי, ואל תמשי תורת שיינצה הרודה. אם תאבי ותשמעי, אשריך וטוב לך!... .

(עוד יבוא.)

מריבי כהן.

ציור היסטורי.

מאת ד"ר ש. ברנפלד.

א.

רשימות היסטוריות ברורות ונאמנות מספרות לנו מתסיסה רוחנית שהיתה בישראל בעת קדומה מאד על דבר ענינים העומדים ברומו של עולם המוסר. הפולמוס הזה היה נמשך והולך מתקופה לתקופה של ההיסטוריא הישראלית והתמיד כל זמן שהיו חיים לאומיים בעמנו; אלא שקבל פעם בפעם צורה חדשה לפי תנאי הזמן והמקום. לפי השתנות המצב הפנימי והחיצוני בחיי האומה הישראלית. עיקרו של הפולמוס הזה היה חלוקי הרעות בעניני דת ואמונה, בהשקפה המוסרית של כתות שונות בישראל, אם כי לפעמים קבל גם צורה מדינית, באופן שהתסיסה הרוחנית היתה למלחמה גשמית בחרב ובחנית. המלחמה הזאת, בין בצורתה הרוחנית ובין בצורתה הגשמית, היה עיקר יסודה: התנגדות יחידי סגולה, אשר נשאו את נפשם לרעיון נשגב, אל היהדות המעשית והמקובלת. היחידים האלה, אנשים המואסים בתורת המוסר המצויה והעוברת מיד אל יד, התנגדו להגשמת היהדות, אשר היתה כלי חפיץ בידי המושלים והתקיפים. את החויון הזה נמצא בכל עם קולטורי ובכל תקופה ותקופה, אלא שהוא מרובה ביותר בתולדת עמנו, עד כי נוכל להחליט, כי הוא אחד היסודות של ההתפתחות ההיסטורית בעמנו. רעיון ידוע, לאומי או דתי, אשר בשכבר הימים היה משאת נפש הטובים והמשובחים שבאומה, קבל כרבות הימים צורה קבועה והיה כעין מטבע עוברת לסוחר; אבל כהיות ידי הכל ממשמשות בו, נפסלה צורתו הראשונה, כי כמה אנשים, היודעים לכון את השעה ולמצוא חפיץ בכל מקרי הימים, השתמשו ברעיון זה — שבתחלתו היה רק שאיפה אידיאלית של אנשים אשר שאף רוח להם — להנאתם החמרית ויעשוהו קרדום לחפור בו או עטרה להתגדל בה. ואולם כאשר עברו ימים רבים, כמו אנשים נלהבים, אוהבי האמת ושונאי בצע, אשר מאסו בהגשמה המכוערה הזאת ויטיפו ברבים בשם האידיאל, המתנגד לסדרי החיים המנושמים. אנשים כאלה נחשבו על פי הרוב ל"פורעי מוסר ונלוזי דרך", כי מלבד אשר כן דרך העם תמיד, לכבד את תורת המוסר הרגילה והנהוגה ולשנוא את אלה אשר יפריעו אותו משלוחו וימאסו ביראתו. — הגה הסדרים הרגילים והנהוגים הביאו על הרוב תועלת חמרית לכת ידועה או לאחת המשפחות המיוחסות; ועל כן מובן מאליו, כי נחשבו "הנרגנים" למסיגי גבול עולם אשר נבלו ראשונים, וכל בעלי ברית הכת או המשפחה ההיא הריעו עליהם כעל "מורדים ופושעים", כעל שולחים יד בקדש, מחריבים ומהרסים.

אין ספק לנו, כי בימים קדומים, טרם התעורר עם ישראל לחיים לאומיים, היו הכהנים חשובים מאד בעיני העם, יען כי הם נצרו את התמצית המוסרית של הקבוץ המדיני הזה. הכהן הגדול, "מושל ביראת אלהים", היה גם המנהיג המדיני של שבטי ישראל. אלו היה המצב המדיני של עמנו באופן מתאים לממשלת כהנים, היינו, אלו היה יושב לבטח בארצו ואין מחריה, כי אז היתה ממשלה כזו מספקת לו לאורך ימים. אבל כמה מקרים גרמו, כי כבר בזמן קדום הרגישו בני ישראל צורך גדול למשוה עליהם מלך, אשר "ישפטם ככל הגוים", ר"ל אשר "יצא לפניהם וילחם את מלחמותיהם". הסכות היותר עקרויות להתפתחות הענינים באופן כזה היו: א) הפרוד שהיה בין שבטי ישראל לפני תקופת המלוכה, אשר התנגד אל חפץ הטובים והמשובחים שבעמנו, שנשאו נפשם אל אחרות לאומית; ב) המצב המדיני של עמנו, ובפרט מצבה הגיאוגרפית של ארץ מושבם, גרם הרבה לזה, כי הרגיש העם נחיצות המלוכה, היינו, שיהיה מרכז לאומי בישראל, ממשלה תקיפה, אשר תקבץ את כל הכחות הלאומיים, כדי לעמוד בפני שכני ישראל, אשר צוה ה' סביבו ציוו. וכה גרמו תהפוכות הזמן, שהממשלה הרוחנית והדתית נדחתה מאליה מפני הממשלה הלאומית והמדינית. אבל מעולם לא שמענו, כי היה בזמן קדום ריב בין זרע הכהנים המושלים בעם בשם הרת ובין זרע המלוכה אשר לא ממשרתי המזכה. גם התנגדות שמואל הרואה לבחירת מלך בישראל לא היתה בעצם — כאשר יחליטו רבים — פולמוס בין "הרת והחיים". רק התנגדות פרטית מונחת בתנאי הזמן ההוא, מבלי אשר ללמד על הכלל יצאה. הן לא מצאנו, כי בימים מקדם הוריש הכהן הגדול, "מושל באדם צדיק", את הממשלה החמרית לבניו אחריו, גם לא שמענו, כי בכלל משל הכהן הגדול על העם, זולת מה שהיה עלי הכהן לשופט. רק מאלינו נבין, כי בשעת שלות, בעת שהשנים היו כסדרן, לא היה להעם צורך כלל בממשלה חמרית ומדינית — טרם התעורר לחיים הלאומיים — והסתפק בהנהגה מוסרית ודתית מצד הכהן. וכשהיתה שעת חירום קם "השופט" מאליו והושיע את ישראל. שופט כזה היה גם שמואל, אלא שהוא חשב להוריש את סגולתו לבניו אחריו. העם לא התנגד בתחלה לנסיון הזה, כאשר שם הרואה את בניו "שופטים בישראל". אבל בהיות כי לא הלכו בניו בדרךנו, וישו אחריי הבצע ויקחו שחד וישו משפט, ומצד אחר ראה העם את נפשו ברע, כאשר בא נחש מלך בני עמון עליו, אז הרגיש השתוקקות גדולה לאחרות לאומית ולממשלה תקיפה, אשר תבצר את הומת האומה מבית ומחוץ. הנביא אמנם איום על העם וקרא באזניו את "משפט המלוכה", והרשימה ההיסטורית תעיד לנו, כי היתה אז כת בישראל, אשר יותר מצאה חפץ בחסרון מרכז לאומי, בעת אשר "אין מלך בישראל, איש הישר בעיניו יעשה". אבל רוב העם ראה, כי אין תקומה לו בארצו בלעדי מושל לאומי. בלי התנגדות חזקה מהצד שכנגד נוסדה המלוכה בישראל; על כל פנים אי אפשר להחליט, כי נברה אז ממשלת העם על ממשלת הכהנים, הרשות המדינית על הרשות הדתית, כי הלא גם בלעדי המלוכה הלאומית לא משלו אז הכהנים על העם. לפי אשר יראה לנו על פי רשימות היסטוריות משיחות לפי תומן, לא משלה אז עוד בישראל "תורת הכהנים" בכל תקפה, כי טרם נשתרש עוד בלב העם המורא מפני קדושת המזבח, באופן כי ישמע בקול האזהרה: "והור הקרב יומת". לא רק שמואל מבני שבט לוי נגש אל המזבח, כי אם בשעת הדחק "התאסף" גם המלך שאול להעלות עולה.

על פי דרך ההתפתחות הטבעית עברו על עם ישראל שנות מאות רבות טרם נתאחדו כל שבטיו לאומה שלמה ולקבוץ מדיני אחד, טרם השלימו כל האברים שבו

להיות לנוף אחד. בפעולה הזאת, בקבוץ כל הכחות המפורזים, עזרו הרבה הכהנים, שומרי המבח. רעיון האחדות הדתית היה סעד גדול לרעיון האחדות הלאומית; כי בימים ההם משל עוד הרגש הדתי באדם בעצם תקפו וממנו היו תוצאות נכבדות לכמה מפעלים מדיניים. ואולם כשם שאנו מוצאים, כי הצליחה האחדות הלאומית רק אחרי כמה מכשולים ומעצורים מצד הפרטיקולריזמוס בשבטי ישראל, כלומר כי עברו כמה תקופות בהיסטוריא הישראלית, טרם נברא המרכז הלאומי, אשר אליו יקוו כל השבטים, וגם כאשר נברא המרכז ההוא לא התקיים יותר משלשה דורות (ימי שאול, דוד ושלמה): — כן פגשה גם האחדות הדתית על דרכה מכשולים רבים מצד הפרטיקולריזמוס הדתי, אשר גם הוא משל בישראל ימים מרובים. באופן זה נמצא בנקל שרש דבר הברית הכרותה בין בית המלוכה מורע דוד ובין הכהנים אשר במקדש אלהים בירושלים. המלכות והכהונה היו אז שתי אחיות נקשרות זו לזו; המלכות היתה צריכה לעזר וסעד מצד הכהונה, והכהונה המרכזית בירושלים ידעה, כי לא תתקיים זולת המרכז המדיני. ובאמת הלא נראה, כי אחרי אשר נפרדו עשרת השבטים מבית דוד והיו לעם אחר (במושגו המדיני), מהרו המושלים החדשים להקים להם בתי מקדש בפני עצמם, למען לא "תשוב המלוכה לבית דוד, אם יעלה העם הוזה לעשות זבחים בבית ה' בירושלים". בימי המלך שלמה אמנם היתה תהפוכה במקדש, כי נדחתה מכהונה הגדולה משפחת אביתר ובמקומה באה המשרה הדתית לבית צדוק הכהן. אבל השנוי הזה לא נגע כל עיקר בסדרי המדינה; כמאז כן עתה נשארה הכהונה באמנה עם המלכות.

הכהונה המרכזית מורע אהרן הכהן שמרה את כרייתה להמלכות מבית דוד, יען כי בעזרתה הגיעה למעמדה ולתקפה אחרי כמה מניעות ומעצורים. באמת לא בנקל התגברה משפחת כהנים זו על יתר המשפחות, לכהן לכרה בישראל. וכשם שתפשו מלכי ישראל הראשונים (ובפרט המלך דוד) את המלוכה המרכזית רק אחרי נצחם על מתנגדים רבים, כן באה הכהונה המרכזית לזרע אהרן הכהן רק אחרי כי עברו כמה מריבות וקטטות בין המשפחות המיוחסות משבט הלוי. בזמן קדום היה כל שבט הלוי נכבד בעם וכל בניו שרתו בקדש. בכל עיר ועיר, בכל משפחה ומשפחה נמצאה כמה פרטיות, שעבודתה היתה על ידי אחד מהלויים. ההיוון הוזה, כלומר ענין הבמות הפרטיות, נמצא דוגמתו בכל העמים הקדמונים. ואולם על פי סבות טבעיות, אשר גם דוגמתן נמצא בהיסטוריא הקדומה, עלה בזמן מן הזמנים, "משכן העדות", אשר עבודתו היתה מסורה לזרע אהרן הכהן, בכבודו וקדושתו על יתר הבמות ונעשה כעין "מקדש לאומי". בעוד שכל במה ובמה היתה קרושה רק במשפחה אחת, או בעיר אחת, או אפילו בשבט אחד — נקדש "משכן העדות", אשר בו נמצא "ארון הברית", בעיני העם כלו. וכאשר הביא הצורך לידי כך, כי יתאחדו כל שבטי ישראל למפעל לאומי אחד ולהתאסף למטרה זו באחד המקומות, היתה "הבמה הלאומית" הזאת התל שכל בני ישראל, ראשו וגדוליו ושופטיו, פנו אליו. מושב הבמה הלאומית או הכללית הזאת אמנם נשתנה פעם בפעם במשך הימים, כי החליפה מקומה פעמים רבות; אבל תמיד הצטיינה בזה, כי היתה נכבדה על פני העם כלו, כי על ידה עמד "משכן העדות", אשר הדרת הזקנה הנעלה היתה חוספת עליו, ולפי המסורת העתיקה בידי העם נעשה מנדבת העם בכל לילה, בעת היה עוד תועה במדבר, ובו היה "ארון הברית", אוצר תורת ישראל, דברי הברית שכרת אלהים עם עמו. דוגמת הדבר הזה אנו מוצאים בכל פרטיו בתולדות שבטי הערביאים, טרם העמים עליהם מחמד את תורתו החדשה, וכנודע, גם בנייהם עזרה האחדות הדתית לכונן גם את האחדות המדינית.

המרכז הדתי והלאומי היה רופף בידי עם ישראל, כל הימים אשר הבמות לא סרו. ורק מציון יצאה התעוררות חזקה, לבטל את כל הבמות ולעשות את מקדש ה' אשר בירושלים יחידי בעולם היהדות. עיקר הדבר הזה היה רעיון לאומי נעלה מאד ואליו נשאו את נפשם כל הטובים והמשובחים שבאומה הישראלית. הם ראו ונוכחו, כי לעולם לא יקום עם ישראל בפני אויביו מבית ומחוץ, כלומר בפני העמים אשר לא גורשו בעת כניסת ישראל לארץ ובפני שכניהם הרעים. כל זמן שלא יהיה להם מרכז לאומי. ומצד השני היו שבטי ישראל, כל זמן שכל שבט ושבט או משפחה ומשפחה עבדו את האלהים לפי מנהגיהם ונמוסיהם, צפויים אל משוכה מוסרית נוראה. אי אפשר היה לאחד את כל האומה ולהביאה לידי השתלמות דתית, בטרם יסורו הבמות וכל העם יעלה לחוג בירושלים ולהעלות שם את עולותיו ואת שלמיו.

נוסף להשאיפה האידיאלית הזאת לאחדות לאומית היה גם דבר מדיני יצוק ברעיון הזה. שבט יהודה — או יותר נכון: זרע דוד — ומשפחה אחת של כהנים (בתחלה משפחת עלי הכהן, ואחר כך משפחת צדוק) שניהם נתכוננו לעמוד בראש המרכזים האלה, הראשון בראש המרכז המדיני והשנייה בראש המרכז הדתי. בדבר הזה נמצא כבר הגשמת השאיפה האידיאלית הזאת. אין ספק לנו, כי לולא המעשים הנמרצים של אלו שתי המשפחות לא עלה מעולם בידי הטובים והמשובחים להגיע אל המטרה הנעלה הזאת, משאת נפשם. כי כן מונח בטבע הענין, כי שאיפה אידיאלית בפני עצמה לא תצלח בחיים, אם לא יתחבר אליה חפץ נמרץ מצד אלה, אשר ישתוקקו לראות עולמם בחייהם. היינו כי נמצאו את תועלתם החמרית ברעיון הזה. זהב טהור בלי תערובת מיני מתכות אחרים לא יצלח למלאכה; על ידי אנשים החיים בעולם החיונות והאידיאלים לא יצא עוד רעיון חדש לפעולת אדם. אבל משעה שיהיה הרעיון הזה בלי חפץ בידי אנשים המוצאים תועלת חמרית בו, יקבל כבר צורה מנושמת ושוב לא יפיק רצון מאלה בעלי האידיאל, אשר רק על קדושתו מסרו את נפשם. אלה האנשים יתעצבו באהרונה, בראותם את הרעיון, משאת נפשם בימים מקדם, מחולל בידי אנשים אחרים, המשתמשים בו לתועלתם. כרבות הימים יהיו על כן הטובים שבאומה למתנגדי הרעיון הזה ויקומו נגדו ונגד מחזיקיו בתקף התפעלותם המוסרית. הדבר אשר היה בשכבר הימים קדוש ונערץ בעיני האידיאליסטים יהיה אחרי כן בעיניהם שקוץ משומם; את אשר היה „למקדש“ לפי השקפת הדורות הקודמים יחשבו הדורות הבאים „לאבן נגף ולצור מכשול“.

והנה תקות העם לאחדות לאומית ודתית נהייתה אחרי כמה מניעות, אבל איך נתגשם האידיאל הלאומי הזה בינתיים! כדור שלישי אחרי אשר נוסדה המלוכה המרכזית בישראל קמו ונהיו דברי שמואל הרואה, את אשר חזה מראש, מה יהיה „משפט המלוכה“. המרכז המדיני חדל להיות אמצעי למטרה נעלה, אלא, כמו בכל ארצות הקדם, היה למשא ולעול כבד על העם. לא עברו ימים מרובים — וגם מקדש ה' אשר בירושלים — המרכז הדתי — היה „לאבן נגף ולצור מכשול“ לבית ישראל.

הבמות העיבו תמיד את יקרת הדת הישראלית, יען כי הגשימו את רעיון עבודת ה' באופן מקוער מאד. כל זמן שהיה עם ישראל נפרד לפרורים קטנים אי אפשר היה, כי ישול בו רעיון נעלה, אשר יאחד את כל פנות העם. ורק בשעה שנוסד מרכז דתי בירושלים, אשר אליו נהרו כל שבטי ישראל, היה באפשרות להשקיע בעבודת ה' אותו הרעיון הנעלה, אשר נפגשוהו בספר „דברים“ מעוטר בציצים ופרחים של הפיוט. מהשקפה זו לא נתעצב לראות, כי לטובת המרכז הדתי הזה גורה ההיסטוריא כליה על הבמות כאשר

התגברה משפחה אחת מורע הכהונה; ולא רק כל הלויים נדחו ממצבם והסתפקו בעבודה יותר פחותה במקדש או כי היו ברבות הימים לעניים נהנים מן הצדקה. אלא אפילו רוב משפחות הכהנים נדחו מפני משפחה אחת ונהיו למסייעים בכתי הגרות: כל זה לא היה מאדיב את לבנו. אם היינו רואים התפתחות מוסרית בעקב הדבר הזה, אלו היה בית ה' אשר בירושלים נכון בראש החיים הרוחניים של עמנו, רם ונשא בערכו המוסרי ולאורו הלכו כל בני ישראל.

אבל להמטרה הנשגבה הזאת לא הגיע מקדש ה' בירושלים מעולם. משרתי המזבח, אשר עליהם אמר הנביא הושע בהתול מר: "חטאת עמי יאכלו ואל עונם ישאו נפשם", אלו שומרי היהדות ותופשי התורה הגשימו את רעיון עבודת ה' במדה מגונה. העיקר היה להם, כי יקבלו את מתנותיהם ומנותיהם כראוי, ותמיד הקפידו על "משפט הכהנים מאת העם מאת זובחי הזבח". לעת הצורך השלימו גם עם עבודת האלילים וכתועבות הגוים אשר סביבותם עשו. הכהונה היתה ברבות הימים לפרנסה טובה בירי הכהנים; על הפרנסה הזאת חרדו תמיד חרדה גדולה, ואולם להנך העם לא שמו עוד לב. בעת משוכת ישראל הלכו ראשי העם מבית המלכות ומזרע הכהונה שלובי יד, לפסול צורת היהדות ולהפחית ערכה; גם אז לא היתה מלחמה בין הממשלה המדינית ובין הממשלה הרתית. אז החלו שני בתי ישראל אלה — בית המלוכה ובית הכהונה — להיות למפגע לכל הטובים שבאומה. כל אלה, אשר כרגש מוסרי עז ונמרץ התגברו על הזוהמא הגשמית והנאה החמרית, היו מתנגדי המלוכה והכהונה גם יחד, מתנגדי שני עמודי היהדות הלאומית. הנביאים היו "למחללי קדש", כי את אשר יסרו הם בשוט לשונם היה על ידי ההרגל לקנין לאומי קדוש ונערץ בעיני העם. מובן מאליו, כי לא בפעם אחת ובפסיעה אחת התגברה הנבואה על המושגים הרגילים, הקדושים בעיני העם, לכחש בתועלת המזבח ו"לחם ה' המנואל". התנגדות הנביאים לקדש" בני ישראל התפתחה באופן טבעי: בקטן החלה ובגדול כלתה. באחרית ימי בית ראשון עקרו הנביאים כבר מלבם גם את חבתם לירושלים, אשר בשכבר הימים היתה משאת נפש כל הלאומיים בישראל. הנביא מיכה נבא אל העם: "בגללכם ציון שדה תהרש וירושלים עיין תהיה וחר הבית לבמות יער". הקרבנות היו "לתועבה". הבית אשר נקרא שם ה' עליו היה למערת פריצים, והעיר ירושלים היתה "לזונה", מרכז העול והחמס; "על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת למן היום אשר בנו אותה", אמר הנביא ירמיה בשם ה'. הבוחר בציון. ההרגשה המוסרית של הנביאים התגברה על המוסר הרגיל: יקרה מאהבתם לעמם ולאריץ מולדתם היתה להם אהבתם להאמת והצדק והיושר!

האם עקרו הנביאים את רגשי האהבה הלאומית כלה מלבם? בהפצנו לתת תשובה מספקת ונכונה על השאלה הזאת עלינו להוהר מאד, לבלי נשפוט על מקרי הזמן ההוא לפי השקפת בני דורנו. כי הלא מושג האהבה הלאומית לא היה אז לפי הרגיל בינינו כיום. הנביא היה בן לעמנו ומעולם לא יצא מחוג זה, גם אחר אשר נוכח, כי שובב העם הזה משוכה נצחת. על פי הרוכ לא היה להנביא בעולמו אלא מציאות עמנו בלבד, וזולתו היה לפי השקפתו רק תהו יליל ישימון. אי אפשר היה לו לפרוש עצמו מן הצבור, לבטל מציאות העם הישראלי בלבו ולמצוא די ספוקו ברעיון קוסמופוליטי כאשר עושים "המתבוללים" בזמננו. נביא ישראלי, אע"פ שדבר סרה בישראל ועל כל קניניו הלאומיים השליך נעל — ישראל הוא ברוחו ובנפשו. "לאומי" ככל אחיו. אלא שבאהבתו הגדולה לעמו לא אבה לשית לו בחלקות, לכסות על כל פשעיו באהבה מדומה. אין

להטיל ספק באהבה הלאומית של הנביאים, אבל עלינו לבדוק ברגש הלאומי ולבוא עד חקר ערכו. יש אוהבים כסתר לבם ומוכיחים לעמם מומיו בגלוי, ואלו הם אוהבים לאומיים באמת ולב תמים; אלו הלאומיים שנואים הם על פי הרוב לבני דורם ונרדפים על צוארם כל ימי חייהם. ויש אוהבים בגלוי ובשפת-חנף, והם רק הות נפשם ישמעו ולבצעם ידרשו; אלו ה"לאומיים" יראו עולמם בחייהם ועל פני כל העם יכבדו.

הנביאים לא הטיפו לממשלת הרוח על הצרכים המדיניים — כמו שבדא רנן מלבו — אלא כי הקפידו על קיום התורה כתכנה המוסרי והפנימי, על שמירות "חובות הלבבות" כנגוד לשמירת "חובת האברים". זה היה כל ישעם וכל הפצם גם בעת אשר למראית עין שמרו בני ישראל את תורת היהדות. הנביאים הוקירו את "המאור שבתורה". יען כי היתה להם הנשמות המכוערה, אשר השקיעו בה הכהנים ותופשי התורה את הדת הישראלית, לנועל נפש. בגלל הדבר הזה פגעו בכבוד הסדר המדיני; ככבוד המלך והשרים, הכהנים והעם. כי הסדר המדיני היה מקושר ומשולב עם ההשקפה המנושמת של הכהנים. לכן לא יפלא בעינינו כל עיקר, כי היו הנביאים שנואי נפש העם למקטנם ועד גדולם. המלכים קצפו עליהם, יען כי הקפידו הנביאים על קיום התמצית המוסרית של התורה, ובשם הרעיון המוסרי הזה היו לרמוקרטים דרשי משפט העם הדל; הכהנים קצפו, יען כי שלחו הנביאים את לשונם לדבר סרה במקדש ובמזבח; ואולם גם העם בכללו היטב חרה לו. כי הללו הנביאים את הקדוש בעיניו, את הבית אשר חשב תמיד כעין מעוז ביום צרה. העם האמין תמיד, כי בזכות המקדש יהיה מפלט להעיר; בהשגתם המנושמת התברכו בלבם, כי אפשר לעשות כל תועבה ואחר כן יבואו ויעמדו לפני ה' בבית אשר נקרא שמו עליו ויאמרו: "נצלנו למען עשות את כל התועבות האלה". בכלל כעסו כל פנות העם על הנביאים, יען כי לא מצאו הם די ספוקס במוסר המעשי של היהדות. לפי מה שהבינוהו, כי אם דרשו בשאיפתם האיריאולית מוסר נעלה, אשר תמיד קשה לאדם מנושם לעמוד בו. הנביאים הטיפו לאצילות מוסרית, אשר היתה בימים ההם דבר שלא בעתה. — זאת היא בכלל תכנית הנבואה בכל תקופה ותקופה: נושאה יטיפו למוסר, אשר בזמנם ובמקומם לא ימצא אוון קשבת. על תורת המוסר הזה הם מעונים כל ימי חייהם, ולפי ההשקפה השטחית יראה, כי זורעים הם את דבריהם על צחיה סלע. אבל ברבות הימים ישא הזרע פרי תנוכה. הבאים אחריהם ימצאו בהוון לבם הנעלה מרגוע לנפשם, ודברי ההווים ילהיבו את לבם לתורה הנעלה הזאת. נביאי האמת אינם פועלים על בני דורם, אלא שכל דבריהם מכוונים רק לדר נולד. במובן זה נדע את הרעיון הצפון במושג הנבואה לעתיד. הנביא האמתי איננו עומד בזמנו ובדורו. גם איננו מאוון ומקשיב לשיחות העם ולהגייוני בני דורו, למען יסיף בשם המוסר הרגיל והחביב להעם; הוא סוקר לפנים, לימים יבואו, ובורא תורה חדשה של מוסר ויראת שדי, אשר תהיה לברכה אחרי מותו. בשעתו הוא נראה בעיני העם כרועה רוח ורודף קרים, ואולם דור נולד ימצא בהוון לבו חוות הכל; בשעתו איננו לאומי, כי לא ישים אל ההוה פניו, אבל הוא רואג לאחרית עמו, לקיומו לעתיד.

אבל אם יאמר אדם, כי היתה שאיפת הנביאים, להשקיע את העם הישראלי בהשקפה אלהית, כלומר להרחיק את אומתנו מהיים לאומיים ומדיניים ולעשותה לגוי שומר אמונים ומוצא את תפקידו רק בהגות רוחנית, אם יאמר אדם כזה, אינו אלא טועה בהבנת הנבואה. כבר הוכרתי, כי רנן היה הראשון שבדא המשפט הזה על הנביאים, כי היו ממבלי עולם הגשמי והמדיני, אלא לפי השקפתו הוא מוצא בזה מעלתם

היתרה: המה פרצו, לפי דעתו, ב"רוחניותם" הנפרזה את הגדר הלאומי של ישראל ועשו את תורת המוסר של היהדות לקנין המין האנושי בכללו. אלו היו הנביאים לאומיים במושג הרגיל, לדאוג רק לקונמו המדיני והלאומי של עם, כי אז לא הרחיבה היהדות מעולם את יריעותיה וארץ ישראל לא היתה מתפשטת בכל הארצות. הרעיון הזה של הצרפתי הנאור נתקבל אחר כן גם בישראל בתמונה אחרת: יש אשר העמיסו על הנביאים את החטא, כי רק בסבתם לא החזיק עם ישראל מעמד ולא נתכצר לו מקום בעולם המציאות החמרית לעמוד עליו. הנביאים — יאמרו הטוענים נגדם — שפכו רוח אצילות נפרוה על העם, הם בנו את בנין היהדות בשמים, או יותר נכון: הם בכרו את היהדות על היהודים, כי לא השניחו על זה, שבגלל קנאתם הנלהבה לתורת ישראל יהרסו אשיות הלאום הישראלי. הם הרגיזו את רגש הדת על רגש המדיני, הנבירו את החיים הרוחניים על החיים החמריים, לכן נשאר עם ישראל קטן ודל, חלש ורפה ידים, וסופו היה, כי הלך בגולה ובגוים לא מצא מנוח.

אם נביש על הרבר מנקודת האמת או נמצא, כי הרעה הזאת היא מושעת מכל וכל. חיים דתיים היו אז לכל אומה ולשון שבעולם. כידוע גבר בימים ההם הרגש בכל אדם, כי יש אלהים נבזה מעל גבוה שומר, באופן כי החיים הרוחניים — הדתיים — לקחו הלך בראש התפתחות העמים. הפיוט, הזמרה, שעשועי העם וכל תענוגי החיים קבלו את הותם הרגש הדתי, אשר בלעדו לא היו חיים רוחניים מצויים כל עיקר. בדבר הזה נשתוו כל בני אדם, וגם בעם ישראל לא נמצא אז איש, אשר (דוגמת בעלי החירות בימינו) יאמר: שוא לכם עבוד אלהים בכלל, התכלית המוסרית של האדם היא, כי ידאג לקיומו החמרי ולהשיב את מצבו; או לא באר לו שום אדם את סוד מעשה בראשית ותכלית הבריאה לפי החשקפה המיכנית של המטריאליסטים. הרגש הדתי היה בימים ההם תמצית החיים הרוחניים לכל העמים ולבני ישראל בכללם. הבחינה לא היתה אז: אם לעבוד את האלהים ולהשקיע את החיים הלאומיים ברגש הדתי, או להבדל מרוח האצילות הדתית; אלא — אם יהיו החיים הדתיים על פי השקפת תורת המוסר של היהדות או על פי זו של עבודת הבעל. העם פסח על שתי הסעפים רק בזה: אם ה' הוא אלהים או הבעל. באופן זה אי אפשר כלל להחליט, כי לולא הנביאים היה הרגש המדיני מתגבר יותר בישראל והיה מקבל צורה יותר נאותה לקיומו, יען לא היה שקוע כל כך בענינים רוחניים. יכולים אנו להשיב על דברי הטוענים האלה, אשר לפי דעתם רק הרעיון הדתי וממשלת הרוח גרמו כי נסתלק הרגש הלאומי מישראל ונשל ממנו כבודו המדיני, — לאלה הטוענים נוכל להשיב בדברי רבשקה: "איה אלהי חמת וארפד, איה אלהי ספרוים הנע ועוה? . . . מי בכל אלהי הארצות אשר הצילו את ארצם?" איה הם העמים, שלא היו להם "אנשי רוח", אשר נשתמרו משפף הזמן שגור עליהם כליה? אלמלא קמו נביאים לישראל, כי אז היה העם זה בלי ספק ככל הגוים אשר במערב אויא; אבל האם נתקיימו אלו לאורך ימים, יען לא באו עליהם הנביאים בתורת מוסר וחיים רוחניים לא נשעו בהם? אדרבה, רואים אנו, כי היהדות הנבואית הצטערה תמיד על כי נקרע עם ישראל לקרעים ונפרד לשתי ממלכות, בעוד כי היהדות הלאומית — לפי מושג הטוענים — לא הקפידה על זה כלום. כל מי שעושה את מלכי ישראל ויהודה שדבקו בתועבות הגוים לנושאי הרעיון הלאומי בישראל, יען כי התנגדו לממשלת הרוח, אין לו הבנה אמיתית בתולדת עמנו. הרעיון הדתי, כאמור, משל או בכל העמים, ובני ישראל לא היו משוקעים יותר בעניני חול גם אלו היו כורעים לבעל; אבל

בהשתדלות אנשי הרוח נשתמר בישראל הפרטיקולריוזמוס העברי, אשר רק על ידו היה לעם ישראל. ואלו היו המושלים שומעים תמיד בקול הנביאים. או אפשר שהיה עם ישראל נצל לפעמים מתהפכות הזמן אשר עברו על עמי הקדם. אבל בכלל היתה הריסת קיומו המדיני דבר מונח בטבע המקרים. האם היה אפשר לישראל להחזיק מעמד נגד עם פרס או נגד צבאות אלכסנדר או נגד חיל רומא? דבר כזה נמנע הוא בטבע. השאלה היתה אז רק על דבר קיומו הלאומי של ישראל, שהנביאים וכל אנשי הרוח אמרו לחזקו ולסעדהו וגם עלה הפצם בידם, בעוד שמושלי העם בחוסר דעתם אמרו לבטלו. והנסיון יוכיח: ממלכת אפרים התרחקה מהרעיון הדתי ומחממשלה הרוחנית יותר מממלכת יהודה; היא לא קבלה השפעה מצד הנבואה, מצד "אנשי הרוח". עם כל זה אנו רואים, כי הקדימה ממלכת אפרים להכחד מן הארץ, וגם לא היתה לה אחרי כן תקומה בימי עולי הגולה, כאשר דחו אלו את אחיהם בני אפרים מהסתפח בנחלת ה'. בשעה שאמרו עולי הגולה לבני אפרים: "לא לכם ולנו לבנות מזבח . . ." גזרו עליהם גם על קיומה הלאומי והחמרי של הממלכה הזאת. לפי דברת הטוענים על "אנשי הרוח" בישראל היה מן ההכרח, כי יעשו בני אפרים חיל במדה מרובה, משעה שנפרדו מבני יהודה ובנימין ופסקה בהם השפעת הנבואה ודברי סופרים; כי הלא אז היו לעם "חלונני" ודבר לא היה להם עוד עם ההשפעה הרוחנית של הדת הישראלית. הנסיון ההיסטורי הוה ילמדנו למדי בטול הטענה הזאת, אדרבה נראה בזה, עד כמה הועילו אנשי הרוח לבצר חומת ישראל גם בחייו הלאומיים והמדיניים, כאשר נראה עוד להלן.

על פי הדברים האלה נבין, כי ההשפעה הנבואית לא היתה סבה למלחמה בין המרכז המדיני ובין המרכז הדתי; אדרבה, הכהנים עזרו למלכי יהודה למשול כהפצם, ובממלכת אפרים קמו כהנים "לאומיים" לפי רצון המושלים והעם, שם היו הכהנים — כהני הכמות — כפופים להממשלה המדינית. הנביאים נלחמו רק נגד הגשמת היהדות ביהודה ונגד עבורת הבעל באפרים.

הנביאים הראשונים — בתקופת המלוכה בישראל — אשר השפעתם נכרת בהתפתחות עמנו, קמו בממלכת אפרים. אליהו ותלמידו אלישע בן שפט קנאו לה' אלהי צבאות, כלומר לתורת ה' אשר עזבו עשרת השבטים בלכתם אחרי הבעל. היהדות לא נשתרשה כל עיקר בממלכת אפרים. יען כי השפעתה החלה רק בסוף תקופת שפוט השופטים ונפסקה, תיכף מיום סור אפרים מעל יהודה. הנביאים אשר קמו אז לישראל האמינו בכל לבם, כי כל המשובה המוסרית אשר בה נשקעו עשרת השבטים לא באה להם אלא יען כי עזבו תורת ה' אלהיהם. לכן היתה כל השתדלותם, להשיב שם עשרת התורה האלהית לישנה. היינו להרחיק את עבורת הבעל ולתקן מחדש את עבורת אלהי אמת. ההשגה הנבואית של בני אפרים היתה גם כן מגושמת יותר, לכן היה הנביא בעיניהם ל"עושה נפלאות" ומשנה כהפצו סדרי הטבע. כמה ענינים נפלאים ומתמיהים ספרו בשם הנביאים אליהו התשבי ואלישע בן שפט, בעוד שביהודה לא היו הנפלאות, האותות והמופתים, עיקר חשוב כל כך. רק מישעיה הנביא יש לנו מסורת, כי "הפליא לעשות"; אבל כמה מצומצמת מדת נפלאותיו בערך להאותות והמופתים אשר עשו אליהו התשבי ואלישע בן שפט לעיני כל ישראל! בנביאי אפרים לא נראה עוד המעלה היתרה של היהדות הנבואית, אשר כמוה לא היה חזיון היסטורי. נפלא הדבר מאד. באפרים התעוררה בתחלה רוח הנבואה וגם רוח הפיוט העברי; אבל שתי הסגולות היקרות האלה לא הבשילו שם פרי נחמד, כאשר נראהו אחר כן ביהודה. באפרים לא היתה האדמה

פוריה לענינים רוחניים כאלה; שמה לא התגבר הרוח על החומר, שמה עמדה, ממשלת חולין" בכל תקפה, בהיות שם "מקדש מלך" ו"בית ממלכה" — הדבר אשר ימצא חן בעיני מתנגדי הנבואה — נעם כל זה לא עמדה ממלכת אפרים בפני שטף הומן, ואחריתה היתה ערי אובד!

הנבואה בצורתה היותר נשגבה תראה לנו בממלכת יהודה. שם נברו בכלל את תורת ה', אבל הגשימו אותה במדה שהפסידה את תכליתה המוסרית. בכלל אמנם הוכיח הנביא עמוס את בני יהודה, על מאסם את תורת ה' וחוקיו לא שמרו, אבל בזמן מאוחר מעט לא היתה התורה זרה כל כך להעם, אלא שהיתה, כדברת ישעיה, "מצות אנשים מלומדה". וירמיה אמר: "קרוב אתה בפיהם ורחוק מכליותיהם". ביהוד אהב העם פאר את עבודת המקדש כפי המצווה בתורת כהנים, אבל הביאו שם "מנחת שוא" ו"קטורת תועבה". הכהנים לא הקפידו על שמירת התורה ככל פרטיה, וגם המצות שהיו נהוגות בישראל מימים קדומים לא שמרו בני ישראל כהלכתן. הנביא ירמיה הוכיח את בני דורו, על כי לא נזהרו, "לקדש את יום השבת ולבלתי שאת משא ובוא בשערי ירושלים ביום השבת"¹. אבל כל זה הוא רק באיוו פרטים, ואולם בכלל אתה מוצא, כי התברכו בלבם: "הכמים אנחנו ותורת ה' אתנו". כמעשה שמרו את תורת ה', אבל ברוחה ותכנה הפנימי כמו זרה נחשבה להם. בכלל שמרו רוב "המצות שבין אדם למקום", ובפרט אלו, אשר נראו להם כעין נחת רוח לאלהים, היינו הקרבנות ואש המזבח, אשר על זה הקפידו הכהנים; אבל לא נזהרו "במצות שבין אדם לחברו" ובתמצית המוסרית של התורה, ועל זה הוכיחם הנביאים. ואולם מעולם לא אמרו "אנשי הרוח", להשקיע את העם כלו ברוחניות ולהחליש על ידי זה את כחו הלאומי והמדיני.

"עצת שלום" שהיתה תדיר בין המלוכה והכהונה בזמן הבית הראשון חרלה בזמן שיבת הגולה ובנין בית שני. החיוון הזה המאומת על ידי רשמי ההיסטוריא, הוא בסקירה שטחית כעין הוכחה, כי באמת היתה בזמן מן הזמנים מחלוקת עצומה בישראל בין

¹ בזמן מאוחר אמרו: משא ומתן אסור בשבת רק מדרבנן, גזירה שמא יכתוב. וזה היה לפי ההשקפה האסכולסטיות של חכמי המשנה והתלמוד, אשר לפי דעתם "מלאכה" האסורה בשבת היא רק מעין אותן המלאכות שהיו צריכים להן בבנין המשכן. ולפי זה גם "שאת משא" אינה אסורה אלא בהוצאה מרשות לרשות, אשר גם אסור זה למדור רק ממדרש סופרים: אל יצא איש ממקומו, אל יצא איש עם הכלי שבירו ללקוט חטן, ומלאכה זו לבדה "לא היתה במשכן". ואולם באמת הבינו כבר בימים קדומים ענין שמירת שבת, להזהר ממו"מ, וזאת היא כונת הנביא בהוכיחו את בני דורו על כי אינם מקפידים "לבלתי שאת משא ובוא בשערי ירושלים", היינו כי היו נהוגים להביא ביום השבת כל צרכי אוכל נפש מהכפרים לעיר הכירה למכרם, כאשר יספר גם נחמיה אחר כן: "בימים ההמה ראיתי ביהודה דורכים גתות בשבת ומביאים הערמות ועומסים על החמורים ואף יין עכבים ותאנים וכל משא ומביאים ירושלים ביום השבת. . . והצרים ישבו בה [כלומר אלו הצורים שישבו בירושלים] מביאים דאג וכל מכר ומוכרים בשבת לבני יהודה ובירושלם. ואריבה את חרי יהודה ואומרה להם: מה הדבר הרע הזה אשר אתם עושים ומתלילים את יום השבת". ולפי זה לא היה זה אסור חדש, שהוסיפו הסופרים "גזירה שמא יכתוב"; אלא כי היה נהוג בזמן קדום מאד, ורק הטעם הוא חדש על פי מדרש חכמים. בענין הזה נגע אמנם כבר ראה"ו בדרו"ד ח"א עמוד ל"ט, אלא שהוא עמד רק על אסור הוצאה מרשות לרשות, ולא השגיח על אסור מו"מ בשבת, כאשר יאמר הנביא: "ואל תשאו משא ביום השבת והבאתם בשערי ירושלים", זהו אסור מקח וממכר בשבת; "ולא תוציאו משא מבתיכם ביום השבת וכל מלאכה לא תעשו", זהו אסור הוצאה מרשות לרשות.

הממשלה של "חולין" ובין זו של "קדש", דוגמת המלחמה "הקולטורית", שקמה באירופא בשנות המאה הנוכחית; אבל כאשר נבין את החזיון הזה לאמתו נמצא, כי אין המשל דומה לנמשל. כאשר נתן מורש מלך פרס לבני ישראל את הרשיון, לשוב לארץ אבותם ולבנות חרבות ציון וירושלים, היו רק "העניים והאביונים" אשר התנדבו לחונן את עפר ארץ הקדש; אבל גדולי העם ועשיריו נשארו בגלות בכל מטעם מוכן לכל איש, כי היה קשה עליהם לעזוב את אהותם בארץ מגורם ולשוב לארץ אבותם השוממה. "העניים והאביונים" היו קרובים יותר במצבם האיִקונומי לרגש הלאומי מהעשירים והגדולים. בין עולי הגולה הצטיינו שתי משפחות מיוחסות, זו של זרובבל בן שאלתיאל מורע דוד וזו של יהוצדק הכהן מורע אהרן. בהיות כי היו העולים מעטים ודלים, וגם לא נתן להם יפוי כח מצד מושל פרס ליסד מלוכה בפלשתינא, כי אם לבנות "את בית ה' אלהי ישראל", הנה טבע הענין הכריח, כי יהיה ריב בין שתי המשפחות הנוכרות על דבר ההנהגה המדינית, אשר באמת לא רב היה ערכה, כי הלא נשארו כפופים למלוכת פרס. ההנהגה הרתית נפלה בהכרח בידי משפחת הכהנים, ובהיות כי יסרו עולי הגולה רק כנסיה דתית בירושלים ובערי יהודה, חשבה משפחת הכהנים, כי אין מקום לבית המלוכה להשתרר על פי התנאים האלה. לפי זה לא היתה או מחלוקת בין הממשלה של "חולין" וזו של "קדש" על דבר הגברת הרוח על החמה, הגברת הממשלה הרוחנית על המדינית, כי אם ריב פרטי, אשר היו תוצאות ממנו גם לכלל ישראל. בן נבין החזיון לאשורו, כי סוף סוף גברה משפחת הכהנים על זו של בית דוד, כי תנאי הזמן לא הסכימו לחפיץ אלו שאמרו להשיב את בית דוד לכבודו מאז. לעם העומד תחת מרות מלוכת פרס, אשר בעיקר הדבר קבל רק הרשות לעבוד את אלהיו בבית מקדשו, הספיקה ההנהגה מצד הכהנים, ולשתי רשויות לא היה מקום כלל בעת ההיא.

בעם ישראל אמנם נעשה אז שנוי נמרץ. מן העת ההיא משלה התורה עליו. עולי הגולה הביאו עמם "תורת משה" בתור נמוס דתי קדוש מאד, אשר אין להרהר אחריו בכל חוקיו ומשפטיו. אבל בהיות כי על פי הרוב עלו רק עניים ברכוש ובעדת, לכן היו עלולים לקבל השפעה מעט הארץ. מי היה "עם הארץ" הזה, אשר על אדותיו יסופר בעזרא, כי היו "מרפים ידי עם יהודה ומבהלים אותה"? לפי הסברא הישרה היו אלו היהודים שהשאיר נבוכדנאצר בארץ ואשר לא ברחו למצרים כאשר הכה ישמעאל בן נתניה את גדליהו בן אחיקם במצפה. אליהם נספחו כלי ספק גם נכרים אשר התישבו בארץ השוממה וקבלו עליהם כרבות הימים את דת ישראל באותה הצורה המגושמת שהחזיקו בה הנשארים בארץ, כאשר עשו אלו שהביא מלך אשור. מבבל ומכותה ומעוה ומחמת ומספרוים ויושב בערי שמרון. הם הביטו בעיני שנאה וקנאה על עולי הגולה, שאמרו לבנות בירושלים בית לה', ושברו עליהם "יועצים להפר עצתם". ואולם אחרי כי עברה ההתלהבות הראשונה בלב עולי הגולה ואחרי אשר סבלו הרבה על ידי המניעות מצד מלכי פרס, התערבו הם בעצמם ב"עם הארץ" והשפעה הרתית שהביאו עמם מבבל נספקה לפי שעה.

אבל כאשר עלה עזרא מבבל, הוא עזרא הנקרא "סופר מהיר בתורת משה", ושנים מעטות אחר כך בא נחמיה בן חנניה "כאש מצרף" לא"י — הביאו עמם מבבל רבים מאתיים, וביחוד מספר גדול של כהנים ולוים, ואז קבל עם ישראל בחייו הלאומיים אותה הצורה הרתית, אשר התמיד בה עד היום הזה. עזרא ונחמיה ירו את היסוד

להיהדות התלמודית, אשר אנו חיים בה כעת; ע"י השפעתם היה עם ישראל לנוי, שומר אמונים, לעם רוחני בכל חיי הפרטים והלאומיים.

נגד ההשפעה הזאת קמו הכהנים! החויון הזה יפליא את לבנו, בראותנו ריאקציא חזקה מצד העם לטובת הדת נגד רצונם של הכהנים שומרי הדת. ואולם אחר התבוננות לא קשה יהיה להבינו, וגם מוצאים אנו דוגמתו בהיסטוריא. הכהנים בזמן בית שני בלי ספק הקפידו אמנם על קיום "תורת הכהנים" לכל פרטיה; אבל שמירת כל היהדות היתה עליהם למשא, ואין צורך לומר, כי לא מצאו חפץ בחנוך העם, להשכיל אל דברי התורה. עורא ונחמיה עשו דבר גדול מאד, אשר כמהו לא היה לפנינו בעמים. הם עשו את התורה כלל, כלומר לקנין כללי של כל העם; הם שפנו עליה רוח דימוקרטיית והוציאוה מרשות "הכהנים ותופשי התורה". בגלל הדבר הזה היה אפשר להעם להיות לפעמים "שופט את שופטיו", להשגיח על משרתי המזבח, כי יעשו את כל דברי התורה הזאת. וכאשר מצאו, כי מתרשלים הכהנים בקיום התורה בכל פרטיה, התקוממו נגדם. דוגמת החויון ההיסטורי הזה אנו מוצאים בימי הירפורמציון הרתית בשנות המאה הי"ז. אז היה האפיפיור ברומא וכהני הדת הקתולית קרובים להקולטורא העתיקה, אשר התנערה מעפר בימים ההם ושבה לתחיה; הכהנים הגדולים של הדת הקתולית היו מרבי דעת והשכלה בעולם, ובפרט עזרו הרבה לחכמי לב בחכמת הציור והבנין וכדומה מן "המלאכות היפות". אבל עם השכלתם באה גם התרשלות רתית, אשר עוררה חמת העם. וכאשר בא לו טר להרבות בעם דעת האמונה, ולהשכיל אל דברי התורה, קמה ריאקציא ברוב העמים, אשר השיבה את כבוד הדת למקומה, ועל פיה היתה שומה, כי ברבות הימים עזבו גם הכהנים את דרכם הרעה ויהיו לשומרי משמרת הדת. לפעמים קם גם אחר כן אפיפיור ברומא דוגמת האפיפיור ליאו העשירי; אבל השעה לא היתה עוד ראויה לכך ולמרות הפצו היה מוכרח "להתמס עם תמימים". התפשטות הספרים הרתיים בעם, באופן כי חדלו הכהנים עוד להיות רק הם בלבדם נוצרי הדת, זה הוא דבר שחדשו עורא ונחמיה והשפעתו נראית בעמנו וברבים מעמי הקולטורא עד היום הזה.

תנאי החיים התאימו או לאותה הצורה שקבל הרגש הלאומי בישראל. אי אפשר היה לעמנו להצטיין בחיים מדיניים לפי מצבו או בעמים, וכמעט שלא נשמע עוד שמו בין החיים כל ימי מלכות פרס. אבל בתקופה הזאת (מומן נחמיה ופרוד השומרונים עד ימי אלכסנדר מוקדון) התפתחה היהדות בתמונתה הנוכחית, באופן שתורת משה היתה לבני ישראל ספר דתי ונמוס מדיני כאחד. אז היה עם ישראל "עם רוחני" כמלא מובן המלה. ככל צעד וצעד מחייו הלאומיים אנו מוצאים השפעת הדת במדה מרובה מאד. בהיות התורה עיקר חיי העם, לכן השתדלו גדולי האומה למלאות אחרי דבריה בכל פרטיה ודקדוקיה. הדבר הזה היה בעצם רק תולדת החויון הראשון, כי ככברם את התורה ראו הכרח לעצמם לדרוש אותה בכל לבם, לשים כל מעינם בה ולעמוד על כל קוץ וקוץ שבה; ואולם התולדה השפיעה אחר כן על האב, כי על ידי המדרש נתקלקלו המעשים, ועם ישראל היה ברבות הימים לעם עיוני, עם הספר. הנה כי כן בא עמנו לידי מדה זו, לכבר את הלמוד יותר מן השמוש, לעשות את הרעת לעיקר היותר חשוב בחיי האומה. אז לא התהלל עוד הגבור בנבורתו ואיש המעשה כמעשיו לטובת הכלל, כי אם העיקר היה השכל וידוע. מאז היה בעם ישראל לחוק, כי "ממור תיח קודם לכהן גדול ע"ה".

השנוי הנמרץ הזה בא בישראל בלי מלחמה קולטורית, כי נולד בו מאליו. אמנם ראינו שני אנשים גדולים — האחד בחכמתו והשני בחפצו הנמרץ — הטביעו את החותם הרתי הזה על האומה הישראלית, אבל אין ספק בדבר, כי בלעדי נטיה טבעית שבעם, לא היו מצליחים במעשיהם, כי אין אדם — אפילו היותר גדול — שליט ברוח נוי להטותו לחפצו, אם אין השעה ראויה לכך. המלחמה נגד הדעות החדשות היתה רק מצד רבים מהכהנים וגדולי המדינה, אשר נדחו בזרוע בגלל הדבר הזה. זולת זה אנו רואים, כי על ידי התנכרות החיים הרוחניים בישראל, אשר טבעו בהם כל החיים הלאומיים, נקרע אפרים לגמרי מיהודה, והקרעים האלה לא התאחו עוד לעולם. אבל אין אנו יודעים עוד, אם בשביל השנאה של בני יהודה ובנימן לאפרים קבלו או את הצורה הרתית הזאת, למען לא יהיה חלק ונחלה בישראל לאחיהם אלה שנתרחקו, — או בשביל הרגש הרתי, שנתגבר אז בעולי הגולה, נתרחב הפרץ בין בני יהודה ובין בני אפרים. אבל עם כל זה כבר ראינו, כי לא נתקיימו בני אפרים בתור עם, אף כי לא קבלו על עצמם את תורת משה ולא עשוה לנמוס מדיני.

תורת משה נברה אחרי מלחמה ארוכה, ואת אשר לא עלתה בידה בימי בית ראשון השיגה בימי בית שני. לפי הסקירה השטחית הן לא היה עוד מקום לפולמוס של דעות. אבל זה הוא טבע השאיפה האידיאלית: בשעה שתצא לפעולת אדם שוב איננה עוד אידיאל, כי תקבל הגשמה מרובה, ואז תבחל בה נפש יחיד סגולה, אשר רק אל השתלמות רוחנית עיניהם צופיות. כדבר הזה נראה גם בתקופה ההיא של ההיסטוריה הישראלית. לא עברו ימים רבים, והנה קמו מחדש „אנשי הרוח“, אשר לא מצאו די ספוקם בקיום התורה ככל פרטיה, ורדפו אחרי אידיאל חדש. או החלה מלחמת הפרושים בצדוקים, אשר עליה נדבר בפרק השני.

הסניגוריא בבתי דינין של ישראל.

במשמעותה של הסניגוריא אתה מוצא שני מושגים. המושג הראשון — הסניגוריא בכחינת מליץ; כשבעל הדין אינו יכול להפוך בזכות עצמו. מחסרון בקיאותו בדינין, הוא מביא אתו לבי"ד אחד בקי בדינין, מומחה לאותו דבר, שהוא יכיר לבי"ד את טענותיו. באופן זה המליץ אינו מקבל עליו שום אחריות של המשפט ואינו ממלא מקום בעל הדין עצמו בכל שהוא, כי הוא, בעל הדין, מוכרח לבוא בעצמו לבי"ד, אלא שהמליץ מוען בשבילו ומטעים את טענותיו. המושג השני של הסניגוריא אנו מוצאים בכחינת מורשה, והוא, כשבעה"ד בעצמו, משום איזו סבה או כונה, אינו יכול לבוא לדין, הוא מוסר את דינו להמומחה, וזה עולה בשבילו לבי"ד ועומד במקומו. באופן זה רואין את בעה"ד עצמו כאלו אינו, וזה המומחה נכנס תחת הבעלים ומקבל עליו כל אחריות המשפט בין לזכות בין לחובה.

הסניגוריא נתפתחה אצל כל העמים המתקנים בה במדה שנתפתחו אצלם הדינין ככלל. אבל בבתי דינין שלנו, אע"פ שהדינין נתפתחו אצלנו במדרגה גבוהה עוד מומן קדום, לא היה מקום לסניגורים. ולא עוד אלא שקשה למצוא מלה עברית שתגדיר בדיוק את המושג הזה. ועלינו איפוא לחקור אחרי הסבות שגרמו לזה.

בתקופה הקדמונית, תקופת הנביאים, קודם שהותקנו בתי דינין קבועים בישראל, להגם נבקש רושם הסניגוריא כמוכח הראשון. המשפט היה משפט עם וכל ריב וכל משפט בא אל הזקנים בשער העיר. בתקופה זו היתה הסניגוריא מוטלת חובה על כל העם. החוב ללמד זכות על הנשפט היה חוב מוסרי על כל איש ישר, כמו החוב לעזור לנרדפים ונזכאים בשער. "שפטו יתום ריבו אלמנה" — מוכיח ישעיה (א', י"ז) את העם; "בצאתי שער עלי קרת וכו' — אומר איוב (כ"ט) — כי אמלט עני משוע ויתום ולא עזור לו וכו' עינים הייתי לעור וכו' אב אנכי לאכזונים וריב לא ידעתי אחקרהו".

בתקופת התלמוד אנו מוצאים תואר "סניגור" שנתקבל אצלם מן החוץ, אלא שאצלנו בכל אופן לא קבל התאר הזה אותו המובן שהשתמשו בו במקורו. שיש במשמעותו כת אנשים מלומדים לכך ושמלאכתם בכך לעלות לבי"ד. גם בתקופה זו אנו מוצאים עוד רשמי המנהג הקדמון, שהסניגוריא היתה נמסרת לכל העם. ביחוד אנו מוצאים זאת בדיני נפשות: "וכרוז יוצא לפניו כל מי שיודע לו זכות יבוא ויגיד" (סנהדרין מג.). נוסף ע"ז היה לימוד זכות מוטל כחובה על הדיינים בעצמם, וכן היו מלמדי זכות בין התלמידים שישבו לפני רבותיהם ודנו לפניהם בקרקע, שהתקינו א"ע להיות מורים (שם). לימוד זכות מצד הדיינים ותלמידיהם היה נהוג גם בדיני ממנות¹, אלא שבדיני ממנות היה

¹ ירושלמי סנהדרין פ"ג הלכה ח', ועי' ירושלמי ב"ב פ"ט ח"ד.

נהוג זה בהוררות יתירה, כדי שלא יבואו לידי נטיה לאחד מן הצדדין⁽¹⁾. ביחוד השתמשו בזכות זה יתומים, לקוחות ("טוענין ליורש וללוקח"), ובכלל, עניים, נרדפים, וכדומה, שאין בכח עצמם להפוך בזכותם⁽²⁾. אולם אם נמצאה כת ידועה של סניגורים, על זה אין אנו מוצאים מקור לע"ע.

אמנם רבים משתמשים למוכן זה במלת "עורך-דין" ומוצאים את מקורו באבות במוסרו של יהודה בן טבאי: "אל תעשו עצמכם, כעורכי הדיינים". ומה יש לכאורה לשפוט, שהיתה נמצאה ביניהם כת ידועה של סניגורים בעלי מלאכה זו. אבל עוד יש לדון, אם המלים "עורכי הדיינים" כוללות בתוכן באמת אותו המושג של הסניגוריא שאנו מבקשים למצוא בהן.

הרבה מן המפרשים מכארים את המלה הזאת במוכן של הכרעה או ערכאות (עי' ברטנורא ותוספות יום טוב), ולפי דבריהם כונת התנא להעיר למוסר אלה הדיינים החכמים בעיניהם, שממהרים להרוץ משפט קודם שחקרו היטב ואוהבים לומר קבלו דעתי כדי להכריע את הדין. סמוכין להפירוש הזה מצאתי מאבות דרין, אשר בהיותו קרוב לזמן המשינה עדותו יותר מכוונת, וז"ל: "אל תעשה עצמך כעורכי הדיינים, כיצד, מלמד שאם באת לביה"מ ושמת דבר או הלכה אל תבהל ברוחך להשיב, אלא הוי יושב ושואל מאיזו טעם אמרו וכו', ע"ש.

אמנם הרמב"ם בפי' המשניות מכאר את המלים עורכי הדיינים: אנשים העורכים ומציעים הטענות של בעלי הדינין. ולפי"ז "עורכי הדיינים" הם אנשים הבקאים בטענות, שבאים אליהם בעה"ד להתייעץ איך להתחכם בטענותיהם בריבם עם מתנגדיהם. אולם אף לפי דעתו של הרמב"ם עריכת הטענות לא היתה נהוגה לפני בי"ד בשעת הדין, כמו שנהוג עכשיו בבתי דינין של אירופא. אלא בעה"ד היו באים לביתם להתייעץ עמהם כסתר ולסדר לפניהם את טענותיהם קודם שעלו לבי"ד, ומצב אלה "עורכי הדיינים" היה כמצבם של אלה הנקראים אצלנו "פרקליטים של שוק". פעמים אחדות בתלמוד אנו מוצאים שמזכירים לנגאי אנשים כאלו, שמתערבים בריב לא להם ומשיאים עצות של ערמומיות כדי לזכות בדין⁽³⁾. אבל כבי"ד גופא לא היה מקומם של אלה עורכי הדיינים ניכר כל עיקר, ובכל אופן לא היתה להם רשות להתערב בדין וללמד זכות על אחד מבעלי הדינין⁽⁴⁾. ובאמת, אם נבוא לבאר את המלות "עורכי הדיינים" במוכן זה האחרון, יותר הסברא נוטה לדעת רש"י (שבת קל"ט, כתובות נ"ב, פ"ו), שהיו נהוגים לבוא לבי"ד, ביחד עם בעה"ד, גם קרוביו ואוהביו, כדי לעזרו בבירור הטענות. וזהו "עורכי הדיינים"⁽⁵⁾.

⁽¹⁾ הרמב"ם (פ' כ"א מה' סנהדרין) כתב ע"ז: "וצריך להתישב בדבר זה הרבה, שלא יהיו כעורכי הדיינים". ועי' טוח"מ סי' י"ז סעיף ט'.

⁽²⁾ עי' בבלי שבועות ל': מניין לתלמיד שיושב לפני רבו ורואה זכות לעני וחובה לעשיר שלא ישתוק וכו'.

⁽³⁾ איזהו רשע ערום זה המשיא עצת למכור בנכסים וכו'. כתובות צ"ה, ב"ב קל"ז — ואשר לא טוב עשה בתוך עמיו זה הבא בהרשאה. שבועות ל"ו. עי' שם בתוס' ובחומ"מ קס"ג.

⁽⁴⁾ חומ"מ קכ"ד. עי"ש בש"ך ס"ק א'.

⁽⁵⁾ עי' חומ"מ סי' י"ז סעי' ד'. וסגנון הגמ' שם (כתובות נ"ב) מסויע לדברי רש"י, ועי"ש בשמ"ק שמוכח כן מן הגמרא שם. ואגב אורחא אעיר כאן, כי בענין זה יש סתירה מבבלי לירושלמי. בבבלי כתובות שם מביא מעשה מקרובתו של ר' יוחנן שנתן לה עצת בטענותיה ואח"כ נתחרט בו ואמר על עצמו: עשינו עצמנו כעורכי הדיינים, ומקשה ע"ז בגמ': מתחלה מאי קסבר ולכסוף מאי קסבר? ומתריך: מתחלה סבר קרוב שאני ואח"כ סבר אדם חשוב שאני, ובירושלמי מביא ג"כ מעשה זה (ב"ב פ"ט

הרעה הזאת מתקבלת על הלב, מפני שהמנהג הזה, שהקרובים באו לעזרת בעה"ד בעריכת הטענות לפני הבי"ד, היה נהוג אצל כל העמים הקדמונים, ועצם הסניגוריא בראשית התפתחותה אצל כל האומות (וביחוד ביוון) נצטמצמה אך בחוג הקרובים והאוהבים, ורק בזמן מאוחר, כשהסניגוריא נעשתה חכמה ומלאכה, נתנה רשות גם לזרים מומחים המתעסקים בזה ללמד סניגוריא בדין, ועצם המלה "סניגור" היה פתרונה בתחלה אך קרוב שבא עם קרובו לדין, אלא שאח"כ, כשנתפתחה הסניגוריא בכלל, נתרחב גם מושג המלה הזאת לתקבלה להוראת מליין מומחה המלמד זכות כבי"ד בשביל טובת הנאה שלו¹). ובכן יש להאמין, שגם אצלנו נתפשט המנהג הזה של ביאת קרובים לבי"ד בשביל לסייע לבעה"ד בעריכת הטענות, אבל על אנשים זרים, כמוכן הטוענים שלנו, לא נתפשט המנהג הזה בבתי דינין של ישראל.

ובנוגע להמושג השני של הסניגוריא, כלומר, מורשה הבא מצד בעה"ד ועומד במקומו, אנו מוצאים, להיפך, שהסניגוריא כמוכּן זה היתה נהוגה עפ"י התלמוד במדה ידועה, וגם קבלה איוו התפתחות, אף שלא הספיקה הספרות התלמודית לברוא גם למוכּן זה טרמין ברור החלטי. עפ"י רוב השתמשו לזה בתלמוד במלת הרשאה ומורשה, שיש בכללה גם מובנים אחרים. בירושלמי השתמשו לזה במלת "אנטלר" (סנהדרין פ"ב ה"א), וערך פירשו מענין אפיטרופוס ביונית.

עפ"י התלמוד עצמו כתיבת הרשאה מוגדרת בשני תנאים הללו: א) כותבין הרשאה אך על קרקעות ופקדונות ולא על שט"ח; ב) כותבין אך להתובע ולא להנתבע². בנוגע להתנאי הראשון עמדו הגאונים ותקנו להנהיג הרשאות גם על הלוואות ושט"ח. אמנם הם לא נתנו לתקנתם זו תוקף ועונו כמו ליתר תקנותיהם, ואם בעה"ד מסרב לקבל את המורשה במקום הבעלים ומתעצם לעמוד בדין דוקא בפני בעל חובו, אין בי"ד יכול לכופו על כך³.

מעם הרבר, מה שהתלמוד נתן זכות ההרשאה אך להתובע לא להנתבע, הוא פשוט: מפני שהנתבע לעולם יבחר יותר להעמיד מורשה במקומו ולא להתיצב בעצמו נגד איש ריבו, משום שאין אדם מעיז פניו בפני בעל חובו. אולם התובע, אם העמדת מורשה היא לטובתו, יכול הוא, כבעל הממון, להגן על ממונו, ואם יגרום לו הרבר היוק, יכול הוא ג"כ לטחול על ממונו⁴.

ה"ד, אבל אין שם מה שמוספר בבבלי, שר"י בעצמו התחרט בו, אלא התלמוד מקשה: "ולא כן תנינן אל תעשה עצמך כעורכי הדיונים? ומתריך: ה"ד כהוא דלית דיני עימיה, ברם כהוא דאית דיניה עימיה" וא"כ נראה מהירושלמי, דכשהדין עם הטוען מותר לגלות לו הטענות, ופליאה שלא מצאיה בפוסקים מי שהעיר על הסתירה הזאת.

¹ עיי בספרו של וואסקאווסקי (בל' רוסית) ע"ד סדרי הסניגוריא, ע' 46.

² ב"ק דף ע'. — כיוצא מן הכלל יכלו להעמיד מורשה מצדם אף כשהיו נתבעים: — כהן גדול שנתבע לבי"ד (ירושלמי סנהדרין פ"ב ה"א), ת"ח שאינו לפי כבודו לילך להבי"ד שבעירו (ח"מ קכ"ד), וכן נשים חשובות, משום כבוד הצניעות (שם). לתן היו נהוגים ג"כ לשלוח סופרי הדיונים לביתן לשמוע טענותיהם וגם להשיבען אם נזקקות לשבועה. בכלל השתמשו הנשים בהרבה זכויות כבי"ד, כמו להקדים דינן לפני דין האנשים (ח"מ ט"ז), וכן לבלי להזיקן לשבועה בשעת עיבורן (סי צ"ו), וכדומה.

³ רמב"ם פ"ג מהלכות שלוחים, וכן נראה דעת הטור, שהביא דעת הרמב"ם ולא פליג עליו, ועיי תוס' ב"ק שם.

⁴ טוח"מ קכ"ד, ועיי בסמ"ע שם.

והטעם מה שהתלמוד הוציא שטי"ה והלואות מכלל כתיבת הרשאה — הוא מפני שכח ההרשאה בכללו נכנה על יסוד מסירת החפץ להמורשה, באופן שהוא נעשה עבשיו בעל הקנין של אותו החפץ שנמסר לרשותו, והשטרות בכלל אין להם כח במסירה⁽¹⁾.

אמנם הסבה שעוררה את הגאונים להנהיג את זכות ההרשאה גם להלואות — אינה ידועה לנו. יש לשער כי הגרם לזה היו הטלפולים והגזירות של גירושין שהתחילו להתפשט על עמנו בזמניהם. שבשביל כך הרבה מבע"ח המגורשים לא יכלו או לא היתה להם רשות לשוב למקום מושבם הראשון בשביל לעמוד בד"ן, ומפני כן עמדו ותקנו להם שילוח המורשים במקומם.

אם יש ידים להשערה זו נבין גם כן מה שהגאונים לא הנהיגו את ההרשאה גם לזכות הנתבע, מפני שבין כך ובין כך בירור המשפט היה בעירו של הנתבע ולא היה לו צורך בשילוח מורשה, כי לעולם התובע הולך אחר הנתבע (הוי"מ סי' י"ד וסי' ס"ג וסי' ק"ו).

והנה מה שלא נתפתחה אצלנו הסניגוריא, א"א לתלות בחסרון התפתחות הדינין בכלל, אלא עלינו לבקשה בעצם רוח המשפט הישראלי, וזהו סניף מיסודי הצדק והיושר שעליהם הדינין של ישראל עומדים.

הגנו רואים, שהתלמוד הזהיר בכל האזהרות להשוות את בעלי הדין בכל דבר (בצדק תשפוש עמיתך — שלא יהא אחד יושב ואחד עומד⁽²⁾) ולהרחיק כל צד נטיה של הדיין לאחר מבעלי הדין, לא אך שוחר ממון אלא אף שוחר דברים אסור (כתובות ק"ח). אם אחד מבעלי הדין הושיט את ידו להדיין או שהשאיל לו חפץ וכדומה, פסלו לדין. משום שמצאו שאף דבר קל יכול לגרום קרבת הדעת⁽³⁾. ולא זו בלבד, שהתלמוד מרחיק כל נטיות הלב של הדיין, אלא מבקש להרחיק גם נטיות השכל. התלמוד מוצא, שלפעמים יכול להיות השכל הישר מוטעה ע"י הסכסכה הדעת שמקדימו. לתכלית זו קבע כמה אזהרות לדיין המכוונות נגד נטיות השכל (שבועות ל', הוי"מ סי' ד' וסי' י"ז). היותר בולטת מהן היא האזהרה לדיין שלא ישמע דברי בעיד קודם שיבוא בעיד חברו, משום ששכלו של הדיין יכול להיות שחוד למענותיו של הראשון, כי צדיק הראשון בריבו. ולא עוד אלא אף בשעה שנצרכו לשלוח הטענות לבית-דין הגדול לא מסרו הרבר לבע"ד עצמם, אלא הבי"ד בעצמו שלח לו את טענותיהם, משום שיכול להיות, שאחד מבע"ד הוא ת"ח שיכול להטעים את טענותיו יותר מהשני ולהטות את הדין לחפצו, ונמצא בי"ד בא לידי נטיות הדין (הוי"מ סי' י"ד). אולם יותר בהירה ומוזרה היא האזהרה לדיין שלא יעשה סניגורין לדבריו של עצמו (שבועות שם, ועי' שם רש"י ותוס'); כשהדיין מחויק בתחלת הדין באיזו דעה או שיטה, לא ישתדל אח"כ לבקש הוכחות וראיות כדי להצדיק את דעתו של עצמו ולא יבוש לומר טעיתי כשמוצא ראיה נגד

(1) ב"ב ע"ג, הוי"מ ס"ו. — מכירת שטרות מוגדרת עפ"י התלמוד בהרבה תנאים וגדרים ואין להם סגולת שאר הקנינים. בכל אופן זכות מכירתן מיד ליד היא התפתחות מאוחרת. ודעת הרבה מן הראשונים נוטה, שמכירת שטרות לאו דאורייתא (רמב"ם פ"ז מהל' מכירה, ר"ן פ' הכותב ונ"י פ' מי שמת). וכל היות, שמפני שכל גופה של המצאת שטרות שייכה לזמן מאוחר, לכן לא הספיקה בראשיתה לסגל לה כל אותן דרכי הקנינים של שאר החפצים.

(2) שנאה או אהבה כל שהוא פוסלת את הדיין. ושנאה לענין זה נחשבה: כל שלא דבר עמו שלשה ימים באיבה.

דעתו הקודמת . . . וכמה גדולי עולם נכשלו בזה ונכשלים עד היום, וכמה קלוקל הדין, כמה עוות האמת יצא לנו מהחפיץ להצדיק את דעותינו הקודמות!¹

אחרי ההוכחות הללו, שהננו רואים עד כמה בקש התלמוד להעמיד את הדין על מדת השכל הישר, השכל החפשי, שאינו שחוד מכל צד נטיה ותחבולה צדדית, מובן לנו מפני מה הרחיק את הסניגוריא בדין. כי בכללה של הסניגוריא אתה מוצא ערמומיות ותחבולות של שקר להטות את הדין להפצה. ועל הרוב היא באה לקפה את הדיינים בהלכות ולהאפיל על האמת בפשטו מלים, לערכב ולסכסך את הדעת הישרה ולקלקל את מדת הצדק והיושר, להצדיק את הרשע ולהרשיע את הצדיק.

נחויץ להעיר, כי השקפה כזו על הסניגוריא היתה גם אצל המצרים הקדמונים², ואף שגם אצלם נתפתחו הדינים במדה מרובה עוד מוזמן קדום, בכיו לא נהנה הסניגוריא בכתי דינין שלהם, מטעם שהסניגוריא מחשבת את מאור הדין והאמת נלקית על ידה.

ולכשנחזור לתוך חיי עמנו בתקופת התלמוד ונראה את השקפותיו המוסריות על עניני ממונות שבין אדם לחבירו, נמצא באמת, שענין הסניגורים היה להם דבר יתר לנמרי. אמונתם החזקה, שהי' הוא הנותן כח לעשות חיל והוא משפיל לזה ומרים לזה, שהממון הבא באיסור אינו מצליח והקב"ה מוציא ומחזירו לבעליו³, — האמונה הזאת היתה כעמוד של ברזל נגד כל תחבולות ערמה בשביל לעשות עושר שלא במשפט. כל גופו של המשא ומתן בישראל היה מיוסד על עמודי היושר והמוסר, ומה שנקרא עכשיו תחבולת סוחרים, שוהו יסוד המסחר, היה לדעתם של ישראל מוגדר בשם אונאה ונניבת דעת, והיה אסור באסור חמור⁴. וגם לזה יש לשום לב, שאסור לבעיד למעון מענה שאינה של אמת אף בשביל להעמיד זכותו ולהוכיח את צדקו; כגון שנושה בחבירו מנה, לא יטענו במאתים כדי שיודרה לו במנה, וכדומה⁵. ולא עוד אלא אף השתדלות יתרה מצד בעה"ד בעצמו להטעים את טענותיו האמתיות לכי"ד היתה מוכיחה על חסרון ישרת האיש הזה וצדקתו⁶. וכל כך רואים אנחנו שהיושר נבר אצלם על תשוקת הממון, עד כי היה אצלם לפתנם, שמי שיוצא חייב בדין יזמר מרוב שמחה⁷, מפני שכשיצא חייב בדין הוא בטוח שלא ישכין באהלו עולה. כמובן, אי"א להחליט שכל העם עמד על מדרגה כזו, אבל לפחות הדיינים של ישראל עמדו עליה, ובודאי השתדלו החכמים להנך את העם לדעה זו, ולכן השתדלו להרחיק את הסניגוריא, שהיא, כמו שאמרנו, נגד ההשקפה המוסרית שלהם.

¹ היותר נפלאה באזהרות אלו — היא זו שאמרו שם: „היה אחד מהם לבוש בגדים יקרים והשני לבוש סמרטוטין, אומרים למכובד: או הלבושהו כמותך או לבוש כמותי. בכל אמת ההנהגה הזאת, שמלבושי האדם עושים רושם על השקפתנו ביחסנו אליו, לפחות בשעה הראשונה, אין אנו יכולים לצייר לנו אפשרות הנהגה כזאת בכי"ד. מהרש"ל אומר ע"ז: „גם בזה אין בידנו להעמיד משפט חדת על תלו, אבל נאמר לו: אל תירא בהתהלך בכגדים פחותים, כי הדין יקוב את ההר“.

² וואסקאוסקי שם בשם דוידור.
³ לא דיין לרשעים שנטלין ממון מזה ונותנים לזה שלא בדין אלא שטמריחין אותי להחזיר הממון לבעלים. סנהדרין ח'.

⁴ עיי' ה"ט ס"ו רכ"ח, רל"א רל"ב, הרבה סייגים נגד ערמומיות הסוחרים.
⁵ שבועות ל"ו. ועיי' ב"ק דף מ' חוס' ד"ה מערקנא, שמוכח משם לכאורה שמתר למעון מענה שיש בה תחבולה בשביל להוציא צדקת משפטו. ועיי' בשלמי הגבורים לאלפס שבועות שם.

⁶ איזהו רשע ערום זה שמשעים את דבוריו לדיין (סוטה כ"א).
⁷ דמכני דינא שקלי גלימא לזמר וליזל באורחא. סנהדרין ז'.

ימי המעשה.

ס פ ו ר

מאת חושי הארכי.

XIX*).

ברחוב "הגן", אשר שמה ישבו החורים והעשירים בכתיהם הנכוחים והמפוארים, נראה גם בית בעל שתי מכפלות, וגדר יפה עשוי מקלעות מברזל מוזהב יבדיל בינו ובין הרחוב, ולפניו חצר קטנה, אשר בה עצים וערוגות-פרחים, ובדרך עקלתון יבואו מן השער עד הביאה אשר באמצע הבית.

עתה החצר הקטנה מכוסה שלג, ומגורות הגן הרבות אשר בשער החצר ובביאה מפיצות אור גדול על כל הבית.

אם נעבור את הביאה הרחבה והגדולה ונעלה במעלות אל המכפלה השניה; אם נשמאילה ונעבור גם את חדר האורחים הגדול, המלא אור מהמגורות היקרות אשר במקרה — אז נבוא לחדר קטן, אשר בלו עטוף מרבדים, משי וארגמן, וכסאות קטנים מצופים זהב עומדים סביב שלחן עגול וקטן, ובפנה עומד דרגש יקר, עליו יושבת עתה בעלת-הבית, אשה יפת תאר, לבושה בגדי-משי, והיא נשענת על כתלי הדרגש שקועה בהגיונה. הספר המונח על ברכיה פתוח לפניה, אבל מחשבותיה רחוקות ממנו וחיוניות לבה ישארה הרחק מכל הפאר והיקר השפוך על חריר-העונג הזה.

פתאם שמעה קול צעדים על המרבד בחדר הסמוך; המסך אשר על הפתח הורם מעט, ותשמע קול מדבר בדממה:

— יקירתי! הנה אפריעך אך רגע אחד . . . סלחי לי . . . אם תאמרי לצאת בערב הזה מן הבית, אז תוכלי לקחת לך את המרכבה הרתומה לסוסים הברודים . . .

הגברת הרימה מעט את עיניה היפות ותאמר בשפה רכה:

— אני לא אצא לשוה בערב הזה . . . תוכל לנסוע במרכבה . . . ואנה תאמר

ללכת? — הוסיפה אחרי דומיה קצרה.

— אל הקלוב שלנו . . . עלי להיות שמה בערב הזה; הגני הולך עם דוכוב

והוא בקשני לדרוש לשלומך . . .

— ומתי תשוב הביתה, אלכסנדר?

— בשעה האחת עשרה אשוב, יקירתי.

הוא נגש אל אשתו וישק את ידה ויאמר:

(* עיי' למעלה חוב' ס"ו ע' 236.

— שלום לך, עתליה! — ויצא מן החדר.

פני אלכסנדר ענגלשטיין לא שוננו מאד מיום אשר ראינוהו בפעם האחרונה, אף כי זה שנים אחדות עברו מעת אשר נקרו המעשים אשר ספרנו למעלה.

בשוב אלכסנדר ועתליה אשתו מארצות המערב, אשר שם בלו ירחים אחדים אחר חתונתם, לא הפיץ דוד אביו כי הוא, אלכסנדר, יקח חלק בעבודתו בבית מסחרם, כי עברתו שמורה לו על מעשהו אשר עשה נגד דעת אביו ודורו; לכן היה אלכסנדר לסרסר הבורסא, ויבוא בברית עם בנקים אחרים, אשר על השכונם קנה או מכר שטרות של חברות שונות. ובידיעתו הגדולה בענינים האלה ובחריצותו וזריזותו קנה לו שם טוב בין אילי הבורסא, וירבו עסקיו ויקבץ גם כסף רב. אז בא בברית עם שני עשירים גדולים, לקנות שטרות בנק אחד אשר נטה לנפול, והוא יהיה למנהלו הראשי. ואמנם הגדיל ענגלשטיין לעשות, כי בשתי שנים העלה מעלה את הבית הזה ויפתח מחלקות רבות בערי המדינה ובחוף לארץ, וגם מחיר שטרותיו עלו למעלה ובעליו צברו כסף רב. וכן יצא שם אלכסנדר לתהלה בין כל אדירי הבורסא במדינה.

מוכן מאליו, כי גם אלכסנדר הרויח כסף רב מדי שנה בשנה, ובהצלחתו, גם אויביו מלפנים, אביו ודורו, השלימו אתו. גם בין העוסקים בחכמת כלכלת המדינה וחוקרי עניני הכספים והשטרות, גם בין אלה אשר תורתם אומנותם, נודע שמו, ואליו פנו החכמים האלה להבינם דעת במחקרם, ביחוד מעת אשר יצא לאור ספרו: „על דבר השטרות בארץ השפנים” ומאמריו בעתונים — „על דבר מצב הכספים בפרגואי ואורגואי”, מאמרים אשר חוללו סער בין החכמים וחוקרי מצב המסחר, ויהי מני אז לחבר האגודה „לכלכלת המדינה ולמשפטי המלוכה”, אשר שמה נודע בכל הארץ, ולביתו היו נאספים ובאים גם חכמים ופרופסורים, גם עשירים נודעים וגם חרשים וציירים וסופרים יודעי בינה לעתים, ויאכלו לחם על שלחן הארון הנכבד הזה במסכת אשתו היפה והחכמה ויהנו גם בכל דבר מדע ובחדשות הפוליטיקא ועולם המעשה.

אם אלכסנדר ענגלשטיין היה טרוד מאוד במעשהו בבית המסחר, בבית הבורסא, באגודות שונות ובקלוב שלו, והיה עלו ושמח ומתענג על רב טוב, — לא נוכל להגיד כזאת גם על אשתו עתליה, אשר זה ימים רבים היא עצובת רוח, וכל ההדר והוקר השפוכים בכל חדרי ביתה כמו לזרא היו לה.

ואם בראשונה היה בנה, הילד הנחמד והיפה, לוקח את כל לבה ותשם כל מעינה בו, — הן עתה, כאשר גדל הילד וינתן על יד הצרפתית ועל יד האמה הזקנה, לא רבה מלאכתה בטפוליה אתו, וזמנה פנוי לחשוב מחשבות ולבקש איזה ענין למלאות חייה, ורוחה מרחפת על פני התהום הריק אשר סביבה. . . אמנם אלכסנדר אישה יאהבנה כמלפנים אהבה עזה וימלא כל משאלות לבה, והיא תוכל לקנות בנדים ולהחליפם תמיד כפי החרשות אשר תצמחנה לבקרים בעולם המורה, גם תא מיוחד לה תמיד בתיאטר לזמרה ובתיאטר למחזה, אבל לא בכל יום ויום תוכל ללכת לשמוע אל הרנה והזמרה ולראות במחזה, וגם חברותיה ומיודעותיה לא תוכלנה לקחת לבה, כי רואה היא מה רחוקות דעותיה ומגמותיה מדעותיהן ומגמותיהן הן, וכל דבוריהן, דבותיהן ופספסותיהן כבר היו לה לזרא ולגעל נפש. ומעת אשר אחות אלכסנדר, עליזה רעותה הנעימה, אשר לבה נקשרה באהבה אליה, לוקחה לאיש ותעזוב את עיר מולדתה, — נשארה היא גלמודה, והעצבת כסתה כעגן את פניה החמודים. . .

בימים הראשונים אחרי חתונתם ואחרי שובם לעיר הכירה חשבה עתליה לבוא לבית מדרש המדעים להוסיף לשמוע לקח בלמודים, אבל אלכסנדר כמו שכח את כל הדברים הנעימים אשר דבר אליה לפניו ויתאמץ להראות לה, כי מצבם עתה לא יתן לה לעשות דבר כזה וכי המדעים הנהוגים בבית המדרש קלים ודלים המה, כי שאלות גדולות ונכבדות בחיינו ובחיי החברה לא תפתרנה שמה, ולכן טוב יותר כי יהיו הספרים מוריה, — והיא באהבתה העזה אליו שמעה לקולה. ואחרי כן לקח הילד הנולד, המלאך היקר הזה אשר הופיע במעונם להרנין לבותם ולהגביר אהבתם, — את עתה וכל מעיניה. עתה הנה תראה כי כבר עבר הזמן, ובלכה תחוש, כי המטרה אשר אליה נשאה נפשה — ממנה והלאה . . .

לפעמים תקשיב לדברי האנשים הנאספים בביתה ותקח חלק בריבות דעותיהם, ובתמהון תשמע תמיד את דבריהם המזורים והרחוקים מלכה מאד. "הרוח החדש" אשר עבר על כולם לא יכול למשכה אחריו . . . היא בקשה אנשים אשר לבם פתוח לאהבת כל האדם ונפשם תארוג להפיץ אור ואושר נצחי לכל המין האנושי, — אבל מה נפלא היה לה הדבר, כי גם אלה החכמים והסופרים והעסקנים, אשר יתימרו להיות אנשי המופת, אנשי המעלה, — הם יבקשו רק להתענג לברם על כל מנעמי הקולמורא, ושאר העם "אספסוף" הוא בעיניהם, אשר עליו לשאת סבל משאו ולדעת רק את אבוסו אשר ממנו לחמו נמצא . . . ורבים מהם יחשבו, כי רק בני ארצם ובני דתם המה בחירי האנושיות, ובני ארצות אחרות או דתות אחרות רעים וחטאים מאד . . .

כל הדברים האלה הביאו מבוכה רבה בלב עתליה. היא קמה תמיד לריב ריב מחשבותיה מלפנים, וכל רגשותיה קראו בקרבה, כי לא ננים הדברים האלה, כי לא זו הדרך אשר בחרו להם אנשי שם אלה ועמהם גם אישה אלכסנדר . . . רע מאד היה לה המעשה, כי גם בחירה הטוב, ההוגה תמיד דעות רמות וחפשיות, המיר עתה את דעותיו לפי הרוח החדש אשר צרר בכנפיו את כל "אנשי המעלה" ואת "טובי האומה" . . . ובה ראתה עתליה בחרדה ועצבון, כי התהום אשר בינה ובין אישה יגדל מיום ליום, אף כי במקדם עוד אהבו זה את זה מאד, ורק שלום ואהבה דרשו גם היא וגם אישה . . .

כן צללה גם עתה במחשבותיה ותחש לחץ לבה ואנקת נפשה . . . ותלך בחדר הנה והנה, להשקיט את המית רוחה.

היא עמדה לפני מורה השעות אשר על הקמין ותראה כי רק השעה השמינית הגיעה.

— איך יאריך עלי הלילה הזה, — אמרה לנפשה ותצלצל בפעמון.

— הביאו לי את העתון היומי, — אמרה לשפחה אשר באה החדרה.

בהעיפה עיניה על הגליון אשר הובא לה, קראה פתאום:

— ואני לא שמתי לבי ושכחתי, כי מחזה-תנוגה של שקספיר יראה הלילה על

במת התיאטר!

היא צותה להכין לה את מלכושיה ומרכבתה, ותבוא לחדר בנה, אשר כבר ישן שנתו בערשו, ותשקוה בלאט על מצחו, וחביט רגע על הילד, ותשאל לשלומו את האמה הוקנה; אחרי כן החליפה בגדיה ותתעטף באדרת שער ותצא החוצה ללכת אל התיאטר.

— לו ידע אלכסנדר, כי יצאתי יחידה ללכת לראות במחזה, כי עתה הגיד, בלי ספק, כי כן לא תעשה אשה כבודה, אשת בנקיר נודע בשערים, וכי אין במעשה הזה טוב טעם ודרך ישרה; — כן חשבה בלבה ותצחק למחשבה הזאת, ותליש את פניה באדרתה מפני הרוח הקר.

וכמו רוח חדש בא בלבה וירוה לה מלחצה, ללכת יחידה אל התיאטר בלא לוויה, להיות שעות אחרות חפשה במעשיה וידיה לא אסורות ברתוקי-זהב של "טוב טעם" — הרבר הזה העיר את רוחה ויצהיל פניה, ובלב שמה באה אל התא המיוחד לה. היא שמה עתה את כל לבה אל החיון אשר לפניה, ותשכה את התבל ומלואה וכל הרעיונות אשר התרוצצו בקרבה, וגם לא שמה לבה אל התא אשר מעבר השני, ששם ישבו אחרים ממכיריה ויתפלאו לראות, כי עתליה ענגלשטיין היפה יושבת יחידה, וגם אישה אין אתה בתא התיאטר.

כאשר הורר המסך עזבה עתליה את מקומה ותלך להאולם הגדול ששם נקבצו עתה אנשים ונשים רבים עד אפס מקום. היא ראתה בין המון המהלכים שם הנה והנה גם אחרים ממכיריה וממכירותיה, אבל השתממה מהם, כי לא חפצה עתה לשמוע את הבליהם הרבים, ותט הצרה לעבר השני, ומכלי משים דחפה אשה אחת ההולכת על ידה, ותאמר:

— אנא סלחי לי, גברתי.

האשה פנתה לעבר הדוברת ותביש בתמהון אל פני עתליה ותאמר:

— איך-דבר . . .

תוי פני האשה הזאת הרעידו לב עתליה.

— אם לא אשנה, גברתי, — אמרה עתליה אחר התכוננה רגע אחד — פני

מכירתי מלפנים אראה . . . הלא רחלין שמך . . .

שחוק קל נראה על שפתי האשה הזאת ועיניה הפיקו ששון באמרה:

— עתליה איזונגה! האותך אני רואה פה?

הן נתנו יד אשה לרעותה בשמחה רבה ותלכנה יחדו הצרה לעבר השני.

— מה שלומך, יקירתי? . . . ימים רבים עברו וחלפו מעת אשר נפרדנו . . .

ולא ידעתי כי בעיר הזאת מושבך עתה . . .

— הלא אשת ענגלשטיין את? — אמרה דבורה.

— כן, יקירתי . . . ואת?

— לא רחלין שמי עתה, כי אם . . . גוטיין.

— גוטיין? אשת אברהם בן משה גוטיין?

— כן, יקירתי . . . הוא אישי — ענתה דבורה, ועל שפתותיה עבר שחוק מטוב

לב וגם ראשה הרימה בגאון.

— אשמח מאד, כי כבד כבודתי את אישך ויצר לי מאד על כי הוא ואישי,

אשר היו אוהבים ורעים מנעוריהם, לא יחפצו עתה לראות איש פני רעהו . . . סבת

הרבר הזה לא אדע ולא אבין . . .

— גם אישי פה הוא . . . הנהו עומד שם עם עוד שני אנשים בפנת האולם . . .

— אנא אבקשך, דבורה היקרה, נלכה נא אליו, כי מאד אחפוץ לראותו . . .

הנשים נגשו אל עבר השני, ודבורה שמה כפה על כתף גוטיין אשר היה שקוע

בדבריו עם האנשים העומדים לפניו.

הוא הפנה את ראשו ויביט בעינים שוחקות אל אשתו ויפן גם אל האשה ההולכת את דבורה — ופניו תורו מאד.

— האם לא יכירני הארון גוטיץ? — אמרה עתליה בחן על שפתותיה.
— כן, כן — מלל גוטיץ בפיו — הכרתך, נברתי . . . אבל פניך שונו מני אז . . . לטוב מאד.

המה הלכו שלשתם לארך האולם וידרשו איש לשלום רעהו.
— האוכל לבקש הרשות לבוא לביתכם — שאלה עתליה ותביט בעיני בקשה בפני גוטיץ — עונג גדול יהיה לי לבלות איוו שעות בחברתך ובחברת אשתך הכבודה.
— ביתי פתוח לכל הבא אלי — אמר גוטיץ, ואחרי השבו מחשבות רגע אחד, הוסיף: אבל תסלחי לי אם לא נשלם לך כחסרך ולא נבקר גם אותך בביתך . . .
עתליה העיפה עיניה על גוטיץ ותרם, ואחרי כן פנתה לדבורה ותשאל למעשיה.
— עתוית נתונות לילדי ותלמידותי . . .
— האם גם תלמידות לך?

— כן, לביתי תבאנה ילדות אחדות לשמוע לקח מפי, וגם שעות אחרות בכל שבוע הנני מורה לקחי בבית הספר אשר לעדת ישראל פה . . .
— אתקנא בך, יקירתי . . .

— מדוע? — שאלה דבורה כמתפלאת ותביט בחמהון על ההולכת אתה, וגם גוטיץ העיף עיניו בה.

— כי אני לא מצאתי לי עבודה כלבבי, אשר לה אוכל להקדיש עתותי הפנויות . . .

— אבל, נברתי עתליה — אמר גוטיץ בלעני שפה וסנמרו רעד מעט בדברו — המעטות הנה בעיר הגדולה אנודות פילאנתרופיות של נשים עדינות . . . ולהן תוכלי להקדיש את . . . עתותיך הפנויות.

עתליה לא יכלה להשיב כרגע, ותחש את הלעג הצפון בדבריו אלה; אחרי כן הרימה את ראשה ותאמר:

אשמח מאד, כי בדבר הזה לב אחד לך, אדוני, ולאיש אלאכסנדר, ואני אמרתי כי אין דבר אשר יאגד אתכם עוד . . . הן גם הוא יתאמץ להוכיח לי, כי רבות תוכלנה לעשות הנשים הרחמניות, המיסדות אנדות חסד, למען . . . לא תארך להן עתן . . .
— הן תגודי לי — הוסיפה עתליה בסנותה אל דבורה, — מתי את בביתך . . .
— בשמחה רבה אקבל את פניך. אך לא תמיד תמצאיני בבית. לפעמים נלך למכירינו, או . . . לאספותינו . . . אספות בני הנעורים היהודים.

— האם עוד ישנן אנודות כאלה?

— כן, יודרתי, עוד בני הנעורים פועלים כמלפנים . . .

צלצל הפעמון, אשר העיד בנאספים, כי עוד מעט יחל המהוה, הפריע את שיחתם, ויתנו ידם איש לרעהו וילכו איש לדרכו.

עתליה לא יכלה עוד להאזין אל דברי המשחקים, כי רוחה חבלה ולבה נפעם מן הפגישה הזאת. גם גוטיץ לא יכול לשבת במנוחה על מקומו ויתנודד לכל עבר ויחש לחץ-לב; עיניו הישיר אל הבמה, אבל אזניו לא הקשיבו דבר מכל אמרי פי המשחקים . . . אולם הוא מצא און בלבו לשבת עד תם כל המהוה; לא כן עתליה: היא עזבה מהר את התא ולא שבה עוד אליו, לתמהון לב מכיריה, אשר ראוה מלשכתם.

עצובת־דורו מאד שבה עתליה הביתה. פני גוטיץ הרזים והרלים ועיניו המפיקות תונה חרישית — נראו לפניו בחוץ... המאושר הוא בכריתו עם אשתו? — עלה רעיון בלבה. ההשיג את מטרותיו, ומשאלות לבו הנמלאו לו? . . . אולי גם הוא, כמוה, יהוש תהום ריק מתחתיו, אולי גם חגו אינם טובים כאשר דמתה, ומטרתו ממנו והלאה?... מה זה ידכא את רוחו? מדוע פניו רעים מאד? מדוע עיניו מפיקות יגון, ולעג שפתו ורעל לשונו יכסו את הכאב אשר בלבו?

היא ישבה על הרגש ותחש כי ורם דם פריץ אל פניה ודמעות פרצו מעיניה... כל חייה נראו לה כצל עובר, ואין דבר אשר ישיב נפשה ההומיה, השואפת לחיים אחרים, לחיים שיש בהם עבודה ופעולה...

XX.

— מדוע כה נבר היאוש בלבך ותראה רק רע בכל המעשים? — אמרה דבורה אל אישה ברנזה, בשבתם יחד בחדר עבודתו, בערב יום המחרת, וידברו על עניני הכלל הקרובים אל לבם — לא, יקירי, לא אוכל להסכים לדברייך... ראה והביטה סביבך... האם לא תראה, כי הרם יול בעורקי עם ישראל? עודנו חי וקים ודמיו ירעשו וירתחו... על העם לא תעבור הזקנה כעל איש פרטי... תמיד יחדש את נעוריו ואת כחו. תמיד יצעד לפניו על דרך הפרורגס האמתי... ועתה נראה כי מחלתו תרפה ממנו, וימי הקריוס המה הימים האלה... העת הזאת תעבור ונראה את עמנו צועד ברכ כח להשיג מטרתו ולשנות פני חייו ומצבו...

— כן דברת, דבורה... גם לבי מאמין באמונה שלמה בכה עמנו... ואם נאמר לבקש חוץ וראיה לתקותנו, כי עתה די לנו להראות על אבן־ספיר מיודענו... האיש הזה, אשר ראה צרה ויגון, העובד עבודה קשה זה ימים ושנים הרבה, האיש הזה אשר מצא תמיד רק מכשולים על כל מדרך קף רגלו, אשר לא יאכל לחמו לשובע, ואשתו שרה עובדת כל עבודת פרך, וגם בנו הילד הנהו כמעט ערום ויחף — האיש הזה לא עזב את דרכו, הוא עומד נכון כמקדם, התלהבותו לא נתמעטה, ותקותו עזה ואמונתו גדולה, כי רק שם, שמה בחבל הארץ הקטנה הזאת, יפרח וישגשג עין ישראל... אבל אנחנו, העומדים ממרחק והמתכוננים בעין פקוחה על כל הנעשה — האם נוכל להאמין, כי מאין משטר יבא המשטר, ובאין סדר — נסדר את חיינו, להשיג את מטרתנו אשר אליה נשא את נפשנו?... ופה? המעטים המה העלים הרעננים אשר יפלו מעין ישראל כנעת בהם הרוח? המעטים המה הענפים אשר רקב בא בקרבם?...

— הגד נא איפוא אתה, מה ירחש לך, מה עלינו לעשות לפי דעתך?

— להנך את העם! — קרא גוטיץ ברגש ויקם מן הכסא וילך אחת הנה ואחת הנה בחדרו: לשנות פה, בגולה, את פני העם, להכניס בעורקיו דם חדש, דם חיים, ואז יחדש את כחותיו... הרגש הלאומי, אשר יוכל להחיותו ולהקימהו על רגליו, הרגש הזה עומם בלב העם!... היו ימים אשר רק האמונה והדת והמנהגים המה אגרו ואחדו את כל עם ישראל בכל ארצות סוורו... אבל לא כן עתה! הימים ההם לא ישובו עוד אלינו... עתה עלינו לכונן בסיס חדש ונאמן, והוא הרגש הלאומי, כי כל בן ישראל יבין ערכו וערך עמו... ראי נא! הנה סביבנו יושבים יהודים רבים ורובם למשכילי העם יתחשבו... וכמוהם הרבה מאד בכל הערים אשר בפנים הארץ, מהם רופאים, עורכי־דין, מנהלי חשבונות, כנאים, סוחרים... כמעט כלם שמן חלקם ויראו

שכר טוב בעבודתם . . . האבות והאמות עוד גודלו על ברכי הוריהם וראו מנהגי ישראל ולבם עוד קשור, ברב או כמעט, בעמותות אהבה לצור מחצבתם . . . אבל בניהם ובנותיהם? היש בהם יודעי ספרי ישראל? גם קרוא עברית לא ידעו, ובכתי אבותיהם יראו רק מנהגי עם הארץ ואין שם וזכר שמה אף למועדינו . . . המה ידעו שפות יון ורומא ולא שפת ישראל . . . סופרי יון ורומא ולא ספרי נביאנו . . . תולדות כל העמים ולא תולדות עמנו . . . ושם, בארץ רחוקה, ישאו ויסבלו אנשים יהודים, המקרישים את חייהם לבנין רם ונשא . . . המה תועים בדרךכם, כי אין להם מורה־דרך; המה עולים ונופלים, בונים ומהרסים — האם מהם, רק מהם תבוא ישועתנו?

— לולא אבן־ספיר ומרעיו, אשר בכחותיהם המעטים והדלים, הניחו אבן הפנה ליסוד בנינו, — לא היתה עתה כל תנועה בישראל . . . אם נראה כוכבים מזהירים על שמינו, אם נראה איזה מעשה אשר יקח את לבנו ואשר יפח רוח חיים בעצמותינו — מהם באה לנו הטובה הזאת, המה הבעירו את עמוד האש לנחותנו בדרך המדבר הזה . . . לו חכו הכל עד העת אשר העם יהונך לפי דרך חדשה ועשה רק על פי הסדר והמשטר, כי אז . . . כבר נתק פתיל חיינו.

גוטיין ישב בדממה על הכסא ולא ענה דבר.

— לכן גם עתה — הוסיפה הדבורה — גם עתה אומר לך, כי עלינו לא לדבר דברי יאוש לעמנו, כי אם לתאר רק את הטוב, לתאר את התמונה הנחמדה אשר תראה בארץ אבותינו . . . הן רבות הנה התמונות הטובות והנאמנות אשר ראית בעיניך, בעת היותך שמה, ואשר אותן ספרת לי בשובך ממסעך . . . נניח לחוקרי דברי ימינו, אשר יבואו אחרי שנים רבות, לחקור את השגנות — ואולי גם הזדונות — אשר יעשו אחינו עתה בארץ . . .

— לא, יקירתי! עלינו להגיד את האמת לעמנו: ישמע העם ויבין את מצבו כי נורא הוא מאד. רק מן האמת תצא אמת, והיא צריכה להיות תמיד נר לרגלינו . . . לולא האמנתי ברעיוננו, כי אז עשיתי כדברייך וצפנתי את התמונה השחורה; אבל עתה, בהיותי מאמין כי התנועה הזאת היא תנועת־חיים והיא תלך הלך ונכור ותצער בצעדי און תמיד, למרות כל המכשולים והמעצורים, — עתה עלי להגיד לכל העם את האמת, אם כי מרה ואיומה היא, למען יבינו טובי האומה, כהני העם, את החוב המוטל עליהם לעבוד בלי הרף עבודת־העם, לא רק שם, כי אם גם פה, בארצות פזורינו . . . פה עלינו לחנך את הדור הבא בחנוך של אהבה לעמנו לתורתנו ולארצנו . . . אלה המה שלשת העמודים אשר עליהם נשען בנין בית ישראל: העם, התורה והארץ! ואל תאמרי, כי רק הארץ לברה תספיק לנו: אם רגש עם אין בלבנו, אם לקח תורתנו לא בא בקרבנו — רק שוא, שוא תקותנו כי נאהב את הארץ . . . הרעיון הזה היה תמיד שגור בפי וממנו לא אסור כל ימי חיי . . .

הדברים האחרונים בטא גוטיין בשפה רפה ובקול רוער, והשעול אחזהו.

— הרגע נא, יקירי! — אמרה דבורה ופניה חורו מאד — שמר נא את נפשך. רואה אנכי כי מצב בריאותך הורע, פניך דלים ורעים מאד . . .
— אין דבר! כחי אתי כמקדם והגני בריא אולם . . .
— ובכל זאת אבקשך להועיץ עם בן־גיטל; יתבונן נא היטב למצב בריאותך . . .
— טוב! אעשה מחר כדברייך — אמר גוטיין ויצחק.

ברגע הזה נשמע קול צלצל הפעמון במסדרון. דבורה קמה לקדם פני הבא. ומה רבתה שמחתה בראותה כי עתליה באה לבקרה; היא לקחה את ידיה באהבה ותבוא אתה אל החדר. גם פני גוטיץ נהרו בראותו את הבאה, ויבקש סליחה ממנה על דברו אתה קשות בבית התיאטר.

— לא אדע נפשי — הוסיף בצחוק — הנני עתה נוח לכעוס על לא דבר ואחוש בלבי מעין תאוה להתנרות על נקלה בכל הקרב אלי.

— אולי אינך שלם בכריאותך, ארוני גוטיץ — אמרה עתליה ותעיף עינה בו. — גם אני כן אדמה — אמרה דבורה — והלא גם את תראי כי כן הוא. . . . בין זה וזה נקבצו ובאו למעון גוטיץ עוד אורחים אחרים, וביניהם גם בן-דינטל; אשר הנהו עתה רופא בעיר הבירה, וגם בן-דחיים מיודענו. הנושא משרה באחד מבתי הרשת המעשה, ונשותיהם אתם, ועוד שנים-שלשה אנשים צעירים מתלמידי בית המדרש. ביניהם היה גם עלם אחר, אחיטוב שמו, והוא תלמיד חכמת הרפואה. העלם הזה נודע בין מכיריו כחרד על כל מנהגי ישראל וירא אלהים מרבים: לא התנאל בפתר כג של נכרי ולא נשא משא ביום השבת, זהיר בתפלה וגם בנשילת ידיים, מנהגו היה מנהג פרישות, גם התרחק מאד מכל דברי ליצנות במסכת חבריו, ובמקום שאפשר היה נמנע גם מתת ידו לאשה או לעלמה זרה לאות שלום. הוא היה אחר מן הנלהבים אשר באגודות „הלאומיים“ וגם בקי בספרות העברית.

אבותיו היו סוחרים נודעים בעיר הבירה, וביתם היה מתנהג למחצה כבית „אדוק“ ולמחצה כבית „משכיל“. אביו היה קבלן ולו עסקים רבים עם הפקידים ושרי הצבא ולא היה זהיר ממאכל אסור או מכתובה בשבת בשעת הדחק; בניו ובנותיו שמעו לקח בכתי ספר הכוללים, אך גם תורה למדו מפי המלמד הבא לביתם. אמו היתה גם כן פוסחת תמיד על שתי הסעפים: פעם התעורר לכה לכל מנהגי ישראל ותתאמץ לקבל עליה עול כל המנהגים ותדרוש גם מכנותיה ללכת בדרכי האדוקים, ופעם הלכה לרוח הזמן ותשחק למנהגים רבים. היא לא שמה פאה נכרית על ראשה ותאהב להיטיב את שערותיה השחורות, בפרט בלכתה לבית התיאטר; אבל לפעמים היתה שמה מטפחת על ראשה לכסות את שערותיה — כאשר באו לביתה אנשים זקנים ממכירתה.

עוד בהיותו במחלקות האחרונות של הגימנוזיום ארח שמעון אחיטוב לחברה עם „הלאומיים“, ויהי אחרי כן ללאומי אדוק ונלהב, וגם בני בית אביו היו „חובבי-ציון“. אביו נתן תמיד ביד רחבה נדבה הגונה לטובת האגודה והיה בא גם לאספותיה; אך יחד עם זה היה שוחק על „חלומות“ בנו ועל „דמיונותיו“ בדבר ישוב הארץ.

מכל חברי האגודה כבר אחיטוב את גוטיץ מאד והיה מכאי ביתו, אף כי דעותיו לא התאימו לדעות גוטיץ. כי היה בית גוטיץ תמיד כבית ועד, ששם נאספו כל הנחלים על שבר עמם ודואגים לעתידותיו, ואם כי שונים היו האנשים האלה בדעותיהם ונפליגים במגמותיהם, אבל רוח גוטיץ קבצם ודבריו ומאמריו אנדם ואחדם תמיד וישמעו כולם לאמרי פיו.

בשבתם כולם סביב השלחן הארוך בחדר האוכל וישתו טה, דברו ויתוכחו על דבר ידיעות העולם ועניני המדינות, וכפעם בפעם נסבו דבריהם על מצב בני ישראל וישוב הארץ. הפעם נגעה שיחתם בשאלת החנוך במושבות החדשות.

— על דבר החנוך אחזה דעתי — אמר אחיטוב — כי לא טוב יעשו אחינו יושבי המושבות בהתאמצם לחנך את בניהם ברוח אירופא וירבו להורות להם חכמה

ומדע. למה אלה לאכזרים פשוטים? כל מגמתנו היא, כי יהיו אחינו לאכזרים ולא לבעלי אחרות. כי גם בניהם אחריהם יאהבו את ארמיתם ובלבם תכה שרשיה האהבה לעבודה פשוטה וגסה . . . ואם ירבו להגות בכל מדע ובכל לשון, אז ירחקו מארמיתם, עבודתם תהיה עליהם למעמסה ויתאמצו תמיד לעונה ולהמירה בעבודה רוחנית, ורבים מהם יעזבו את הארץ וילכו לבקש השכלה בארץ צרפת היפהסיה . . .

— דברייך כנים ואמתים רק מצד אחר — ענה גוטיין — כי רוח צרפת השוררת שמה לא תוכל להביא לנו טובה רבה. אבל בחפצך להרחיק מהם כל השכלה, כי הדור הבא יאהב רק את העבודה הפשוטה והגסה, — בזה שנית מאד, ידידי, האם בעת אשר כל העמים הנאורים יתאמצו להשריש בין אחיהם הפשוטים והגסים, בין האכזרים עובדי האדמה ובין המון הפועלים, השכלה אמתית ודעת רחבה — האם בעת כזאת, אנחנו, עם הספר, נרחיק עצמנו מכל מדע והשכל? הנתאמץ כי אחינו יהיו לאנשים גסים כבני עם הארץ?

— מפני שגם הספר אנחנו, כאשר אמרת, אין לנו לבקש השכלת עמים זרים, כי השכלתנו אתנו, ותורתנו ומנהגינו ירימו תמיד את רוח העובד. לכן אומר, כי די להם רק דעת תורתנו, למען יהיו אנשים תמימים בדרכיהם, שומרי תורה ומצוה ועובדים את ארמיתם באהבה.

— לא די בזה, ידידי! תורתנו תביא רוח חיים בלבבות אלה אשר רחקו מעמם, בלב הדור הבא אשר ישאר פה בארצות גלותנו, אבל הדור אשר יקום מאחרינו בארץ הריא, במרכז הרמיוני אשר נתאר לפנינו בחזיון לבבנו, — אל הדור ההוא נאמר: את השכלת אירופא אל תעזבו, כי היא חייכם ואורך ימיכם, ובדרכה תלכו תמיד, כי היא תהיה לכם לאור מאיר . . . המדע וההשכלה אשר הרו והגו חכמי אירופא ואשר גם רבים מבני עמנו השתתפו עמהם בעבודתם זאת, — המה העמודים אשר עליהם ישען גם בית ישראל בארץ אבותיו, ומבלעדם נפול כל הבנין הגדול הזה . . .

— הן אמרת: תורתנו תביא רוח חיים בלב הדור בארצות הגולה. אבל זאת רעה חולה, כי תאמרו לכוונן בית ישראל ולהגדיל לאומיותנו על יסוד רעוע: על הידיעה — ידיעת השפה, התורה ודברי ימינו . . . לא זאת, כי אם כל המנהגים וכל הדינים, כמו שנתקבלו באומה על פי התורה והתלמוד והפוסקים, רק המה יקשרו אותנו בעבודות אהבה נאמנה לעמנו . . . הם המה אשר קשרו אותנו יחד בכל ימי גלותנו, הם אשר הצילו את אבותינו מכליון, מעת אשר שודדה בת יהודה ע"י הרומאים עד היום הזה.

— כאורתודוכס נאמן חזר דברייך — אמר בן-גייטל בשחוק. — הן לא אבוש כי בשם זה תקראני. האורתודוכסים הנאמנים אשר אותם תבוז בלבכם — הוסיף אחישוב ברנש — הלא המה ימאסו בכל תענוגי העולם הזה, אשר כאין נחשבו בעיניהם מול חיי שעה אחת בעולם הנשמות . . . לכן מסרו המה את נפשם על קדוש השם . . . ואם המנהגים והמצות לא יהיו לנו לסתרה — האם רבים יחזיקו בדגל עמם ולא יעזבוהו? כאשר היו אבותינו וכאשר מסרו את נפשם על קיום עמנו ועל תורתנו, כן גם עלינו תמיד לעשות . . .

— דברייך נפלאים ממני — אמר בן-גייטל — התאמר כי למען אהבתנו לעמנו עלינו לשמור את המנהגים התפלים אשר הנהיגו כל פרוש וכל חסיד בעדתם? לא אסכים לדברייך, כי אינם נכונים ואין כל יסוד נאמן להם . . .

— לכן תדע נא, אדוני — אמר אחיטוב — כי בלבך עוד יש אמנם רגש נאמן לעמך, אולי באשר ראת את הצרה אשר פתאם באה עלינו, אולי מפני שראית עוד מנהגים רבים בבית הוריק — הלא המה היו בלי ספק אנשים יראי אלהים — אבל בניך הנחמדים, אשר ראיתם, הם בודאי יהיו „גוים נמורים“, כמאמר ההמון.

— הם לומדים גם את שפתנו ואת תורתנו — השיב בן גיטל בחמה — אני לא אדע ספר עברי, אבל בני ידעו תורת עמנו . . .

— הם לומדים — וישכחו, כמו שנשכח אנחנו דקרוק שפת יון ורומא אחרי השלימנו חק למורנו בבית הגימנוזיום . . . וכן תהיה גם אהבתם לעמם כאהבת „הגימנוזיסט“ את ארץ יון ורומא, אשר על אדותם קרא בספרים או שמע מפני רבותיו.

— ולוא היה ביתנו בית „יהודי-בשר“? — שאלה דבורה ותצחק מעט.

— אז יכו שרש בלב הנער מנהגי הבית ויתנו לו רגשות נעלים, לאהוב תמיד את העם . . . ומי יודע, כמה בנים יבקשו אמונה אחרי גדלם ולא יוכלו למצאה, כי לא נטעוה אבותיהם בלבותיהם. . .

— חנוך כזה לא אוכל להבין — אמרה דבורה.

— והלא גברתי שואלת תמיד: מה לעשות לחנוך בנינו, כי יתקרבו לעמם? והגני רואה, כי גברתי תוכל לשאול: מה לעשות, ולא תחפוץ למצוא פשר השאלה הזאת. . .

— שנית, ידידי — אמר גוטיץ ברגש — אתה רואה רק את הצד האידיאלי אשר בהאורתודוקסיה, לכן תאמר לנו ללכת בדרךיה . . . אבל הן לנו לזכור, כי האדוקים בכל אומה ולשון נצבו תמיד כצרים נגד כל תנועה חיה וחדשה; הם ירדפו באף ובחמה כל איש שיחפוץ לסול לו מסלה חדשה ולא יתנו לרוחנו להתרומם מעל לגבול אשר שמו לו. אמנם גם אני יודע, כי המאמינים כשהם לעצמם, בסתר אהלם וכחררי בית תפלתם, המה טובים וישרים, והמאמינים שבאומתנו הביאו ברכה רבה לעמנו בזמנים שונים; אבל אם יצאו לחות דעה על חיי העם כלו ועל מטרתו ודרכיו, אז יכשלו ויפלו תחת סבל משא אמונתם, אז ירדפו את כל הוגה דעות אשר מחשבותיו לא כמחשבותיהם, אז ישימו כבלים על העם, למען לא יוכל להגיד יד או רגל. בינו שנות דור ודור! הלא תזכרו ותדעו, כי דרשות כאלה, כמעט מלה במלה, שמעו גם עמים אחרים מפני כהנים ומדריכים, מן הפרנציסקנים והיוזואיטים עד הפוריטנים. אלה אמנם היו נאה דורשים ונאה מקיימים. הם הרגו אנשים כבירי רוח לאלפים, למען מצוא חן בעיני ה' ולמען ידעו ויבינו הכל, כי החיים האלה הם צל עובר מול החיים הנצחיים. . . המאמינים שלנו, לאשרנו, אין כחם אלא בפיהם. אבל גם הם הקריבו קרבנות רבים לשם שמים. לא שרפוס אמנם באש חיים, כי קצרה ידם מעשות כזאת, אבל מררו את חייהם וחיי בני ביתם וירדפוס עד חרמה. . .

הזה הוא האידיאל החדש שלך, ידידי, ושל המון רעך, אשר החלו בימים האלה להשיף לתורה הנושנה הזאת? האם על האידיאל הזה תאמרו לבנות הכנין הגדול והנשא — מרכז האומה? עתה ראה והתכוונן היטב: מי נתן לבני הנעורים לב טהור ונאמן להבין את הדעה הרמה הזאת, כי מרכז לאומי נצרך לנו למען תפטרנה כל שאלות חיינו? ההשכלה, ידידי! כן, ההשכלה האמתית, השכלת אירוסא, פרי החכמה והדעת, פרי המחקר וההגיון והבקרת החפשית, פרי ידיעתנו בדברי כל העמים ובדברי בני ישראל! . . . המאמינים אמנם נתנו אחרי כן ידם לנו ויואלו ללכת יחד אתנו להוציא לפועל את הרעיון — ובעבור זה תבוא עליהם ברכה! ואלה הרבנים אשר אחזו ביד שונאיהם מלפנים ויאמרו: אחינו אתם ואל כל אשר תלכו נלך — לעבוד שכם אחר לטובת

האומה — אלה הרבנים אמנם התרוממו על חוג מבטם הצר ויבינו כי לא בחלוקי הרעות יושע ישראל, כי מטרה אחת לפנינו, והמטרה הזאת רמה ונשגבה על כל חלוקי הרעות בעיני האמונה . . . כן אמנם לא עתה היא העת המוכשרה למלחמה על דבר אמונות ודעות, ועל המשכילים, כמו על המאמינים, להרצות למתנגדיהם, למען יהיה לנו לב אחד בעבודתנו לטובת העם . . . אבל עלינו לזכור תמיד כי היהדות וההשכלה הכללית — שתיהן יסוד חיינו ושתיהן דרושות לנו להתפתחות רוחנו . . . גם עם גדול ונשא כעם האנגלים, למשל, לוא באה מחשבה בלבו לחיות רק בחוג הקולטורה שלו, לקבל רק את הרעות ואת החכמה אשר בקרבו נולדו, מבלי שים לב לכל אשר נתחדש על ידי גדולי הרוח בעמים אחרים — האם יכול או העם הזה לעמוד? האם לא היה נסוג אחר בדרכו הגדולה? ומה נאמר ומה נדבר אנחנו, אם עמנו הקטן והרל יאמר להסתר בקליפתו ולבזו לכל מה שמחוצה לו? רק שונאינו בנפש יוכלו ליעץ עצה כזאת . . .

עיני נוטין הפיקו יגון עז, ואורם כסה את לחיו הרוים והחורים, וישב רגעים אחרים בדומיה, אחרי כן פנה אל עבר עתליה, אשר ישבה אתם ולא נרעה עיניה מן המדברים, ועתה כמו התעוררה מדמיונותיה ותכיש במורה השעות ותאמר, כי כבר הניעה השעה העשתי-עשרה ועליה לשוב הביתה. כל המסוכים עמדו ממקומם, וגוטין ודבורה יצאו אחריה המסדרונה.

— אחלה פניכם לבקרני במעוני — אמרה עתליה טרם הפרדם. דבורה הבטיחה לבוא אליה, אבל גוטין לא ענה דבר.

המה שבו להחדר השני וישמעו כי עוד אורחיהם מתוכחים ומריבים איש את רעהו, וגוטין אמר כמדבר לנפשו:

— אמנם, יקירתי, עוד גדולה לנו המלחמה מפנים ומאחור . . . התראי מה הן הרעות החדשות הכובשות להן דרך בחיינו, ואיך לא יכאב לבנו למראה מעצב כזה? . . .

— אמנם רואה אני, כי יכאב לבך מאד וגם כחך רפה . . .

— הנני לעשות הפצך — אמר גוטין בצחוק קל — ואשאל בעצת הרופאים.

(עוד יבוא).

סמולנסקין בתור מספר.

מאת ר. בריינין.

ד*.)

רק דרך אחד יש להאמן לברוא דבר שלם ואמתי, והוא — לספר תולדות הרגש או אופיו של האדם; לתאר את ראשיתם ברנע הולדם ולהתחקות אחרי צמיחתם, גדולם, והתפתחותם, עד נסיסתם ומיתתם לאט לאט. על האמן הצייר להבין גם את ההכרה הפנימי של התפתחות הרגש או האופי וסבת כלותם והכחם. אולם סמולנסקין לא ילך בעקבות התפתחות יצוריו, הוא מחזיק במעמד נפשי אחד. יוסף מספר את תולדותיו בארבעת חלקי „התועה“, אבל המספר לא יראנו אך התפתח אופיו, אך השתלשלו מקרי חייו ואיך נגמלה והתבשלה דעתו, כי סמולנסקין יעתיקו בחוקי־ד מצב למצב, ממקום למקום, כאשר יעשה „הקוסם“ המעביר לעיני הרואים תמונות שונות בעששית־הקסמים, תמונות שאין כל קשר ביניהן.

סמולנסקין הבריה את יוסף היתום מבית דודתו, ימים מועטים אחרי הכנסו לחדר, והסכה לזה היה נער אחד, נגב ומלא תכנים. הנער הזה הסית את היתום לנגוב כלים מבית דודו, ואחרי אשר לקח מידיו את כלי הזהב, עזבוהו באם הדרך. יוסף הקטן ישב ובכה זמן כביר תחת אחד העצים, עד אשר נפלה שנה על עיניו ויישן. אז בא החלום ברוב ענין לבעת את הילד. הלומותיו של יוסף תופסים מקום רב בארבעת חלקי „התועה“, והחלומות האלה הם הרפים היותר יפים בספור זה ומעידים על דמיונו החי והחוק של מספרנו.

בהתעורר הילד משנתו נפל בידי חברת קבצנים עברים החוורים בעירות, ובין הקבצנים האלה זקן מתעור, איש ישר וטוב אשר דבר סתר אתו. הזקן הזה לקח לו את יוסף לבן וילמדרו תורה, ושלשה ירחים ארחו לחבורת העניים הנודדים. הקבצנים של מענרעלי מוכר ספרים הם קבצנים יהודים בכל רמ"ח אבריהם ושס"ה גידיהם, קבצנים חיים, אמתיים, לכל פרטי שרטוטיהם. אולם חבורת הקבצנים של סמולנסקין מתוארה (בספר „גואל חרש“, ח"א) בקיום כוללים, והיא יכולה להיות גם צוענית. כל בני החבורה הזאת הם כלם נגבים, עושי זמה ומתחפשים, ואין הברל בין אחד לשני. לא נמצא בחבורת הקבצנים של סמולנסקין אף קו אחד של הרלות העברית, שיש לה צורה מיוחדת וסימנים מיוחדים. — אחרי מות הזקן המתעור בא אל „ההקרש“ אחד מכירי המת, והוא „בעל שם“, ויקח את יוסף לו לבן או למשרת. טרם יתחיל סמולנסקין לספר עלילות

* עיי למעלה חוב' ט"ו ע' 244.

ה"בעל-שם" ונכליו יקדים להבטיח להקוראים הנאורים, כי הרברים אשר יספר נכונים כנכון היום. המספר חושש שאם ילך אחר הקוראים הנאורים, לפנות ערב לשוח בין השררות והכנאים על חוף הים ויראה המון אדם הולכים לשוח מלובשים בגדי כבוד ומשוחחים איש את רעהו בשפות עם ועם בכל לשונות אירופא, ומנהגיהם כמנהגי העיר פאריז אשר עלתה על מרום ההשכלה, האם לא יאמר בלבו הרואה את כל אלה, כי כבר ספו תמו אולת ואמונות הכל מהעיר הזאת?" (ח"א 36), לכן ימהר להבטיחהו על ידי הקדמה מליצית, כי אמת ויציב הדבר, כמה תמימות יש בזה! הקוראים המשכילים יודעים, כי גם במרכזי ההשכלה היותר נכבדים, כמו פאריז, לונדון, ברלין ואחרים, לא מעט הוא מספר המאמינים בלוחשים על גבי מנות, בקוסמים, בידעונים, במנחשים ובכל מיני המכשפים שיש להם עסק עם רוחות ושדים לשמותיהם. בניוורק לברדה ימצאו כשלושת אלפים איש המתפרנסים ממעשי-הלחשים שונים. ולא רק היהודים אשר מלבושיהם ומנהגיהם ושפתם יאמרו עליהם כי יהודים הם, כי אם גם שרים, רוזנים וחורי הארץ ידרשו אל כל מיני קוסמים. — סמולנסקין יספר לנו בפרק גדול, כי ה"בעל שם" היה רמאי ונוכל, שכור ורוף וזמ, אולם לא יתאר לפנינו את "כח ההשפעה על ההמון", העצור, בלי ספק, באיש הזה, גם לא יראה לנו את השפעת המון המאמינים על ה"בעל-שם" בעצמו, כאשר כן יעשו סופרי-המופת בבואם לצייר מאהוי עינים ממין הזה. גם אם נקרא פעמים רבות את הפרק "בעל-שם" והפרק הבא אחריו ("התועה" ח"א), וגם אם נשמע את תולדותיו וקורותיו (הפרקים כ"ח—ל"ד בח"ג), גם אז לא נראה ולא נבין את כח הסגולה המיוחדת אשר היה צפון באיש זה ויבשירהו לתפוש את לב ההמון על נקלה ולהוליך-שולל אנשים ונשים. ברפוס ישן נושן, שבו היו הלצים, הברחנים והספרנים בערי התחום יוצרים תמונות, בעלי-המופת" למען עשותם לשחוק וללעג בעיני רואיהם. — ברפוס ממושטש זה השתמש גם סמולנסקין בעשותו את הבעל-שם שלו. לכן לא תמצאו בצורתו של זה האחרון תוים מיוחדים. המחזה אשר בו יחבק ה"בעל-שם" את אשת האישי (ח"א 44—47), וכן כמעט כל הפרק, בתוכם בוגדים ילכדו" (ח"א 49—66), ביחוד שיחת ה"בעל-שם" עם בעלת-המלון, וכן כל המעשה בהחתול אשר נתן ה"בעל-שם" בתוך הכר למען יקפיץ כנפש חיה, כל הרברים האלה הם הלצות מתהלכות בתחום-המושב, הלצות בלי כחל הדמיון והמליצה, המעוררות גועל נפש בנבלותן ובנסותן. מה לפרקים ומחזות כאלה ולהספרות היפה? — ועוד יותר, כי גם את ההלצות האלה מסר לנו המספר כסגנון שאיננו נאה בשום אופן למספר הגון. הא לכם דוגמאות אחדות: היתום מספר, כי כאשר חבק ה"בעל-שם" את אשת האישי לא הרימה קולה. על זה מוסיף המספר נוסף משלו ואומר: "מי פעל ועשה זאת, הכסף או האהבה? ישאל הקורא בטובו את האשה, כי היא יודעת זאת ולא אני, כי הה! או האח! מעורי לא הייתי אשה" (ח"א 46); "מאחורי הפרגוד (מאחורי קיר החדר)¹ לא שמע כזאת" (ח"א 59); "אך הקדושים אשר על הארץ המה (כי הקדושים אשר בארץ המה לא יאכלו מאומה) יאכלו מעט מהרבה" (61); "כי זכרתי את הראש לעדת החסידים בעיר אשדות אשר עשה גם הוא כמעשה התרנגול... ולולא יראתי פן אהיה מוציא דבה, כי אז גליתי עוד דבר אחד אשר עשה כמעשה התרנגול" (66); "חוקה על חבר כמוהו שלא יציא מתחת ידו דבר שאינו מסוכן" (63).

¹ סמולנסקין הפך להשתמש במליצת התלמוד, אבל בהיותו פוריסט יבאר בתוך חספוס את המלה "פרגוד": "מאחורי קיר החדר".

יוסף הלך עם ה"בעל-שם" להעיר אשדות ושם היה משרת את פניו. זה האחרון העניק להיתום כסף בכל עת וככל אשר שאל ממנו. ויוסף התחבר לנערים שובבים ופריצים וילמד מהם כל דבר תועבה וזמה, ובלכתו את מיטיבו ואיש חסדו בדרך, נגב ממנו מלתחתו עם כספו ומכתביו ויברח להעיר הסמוכה, למען . . . למען יתגלל בבתי המדרשים ויאכל להם חסד. סמולנסקין מתאר לפנינו את יוסף כילד חוטא ופושע. אנו מוצאים ביתום זה, על פי תולדותיו אשר כתב בעצמו, כל אותם הסימנים המובהקים אשר נתן לומברווז בילדים פושעים מבטן: גועל נפש לכל למוד ועבודה ונטיה עזה לנגבה, לחנופה, לשקר, להוצפה, למרמה ולתועבות נוראות. אין אנו מוצאים בהנער יוסף אף צל בושא, אף ניצוץ של ילדות. וכל תועבה אשר הוא עושה יעשה בקלות דעת ובפיוזות נוראה¹. כאלו היה חוטא בן חוטא עד עשרים דורות. הילד הזה חושב: "אין אמת ואין משפט, רק איש זרוע לו הארץ ואיש מרמה ימשל בכל, גם אני אבחר בדרכיהם ואהיה בכל עת לראש" (ח"א 80). כל בני תמותה היו כרשעים ערומים או כפתאים תמימים בעיניו" (שם). ואת הילד הזה יחפוץ מספרנו להציג לפנינו בתור אחר ילדי ישראל היותר מצוים ושכיחים, בשומו בפיו את הדברים האלה: "ואני אם כי לא טוב אני מכל האדם, אך גם לא נופל מהם הנני גם עתה". יוסף חזר על דבריו אלה, בשנוי לשון מעט, פעם בפעם. ואת הנער החוטא וקל הדעת הזה עשה סמולנסקין, סוף סוף, לאיש הרוח הלוחם בעד עמו וגם ימות — ממש — בערו. אכן זה הוא חומר נאה לעשות ממנו נבור האומה! גם הנגר, ברצותו לעשות כלי, עץ לא ירקב יבחר, והאמן בחר בנפש רקובה מעצם היותה לברוא ממנה מורה להתועים בדרכי החיים. בריאה כיוסף יכולה להיות, לכל היותר, ענין לחוקרי מחלות הנפש ושפופי החושים, אבל בשום אופן לא יצלה להיות מוכיח לעמו ופוקח עיני עורים.

בברוח יוסף עם החפצים הגנובים ממלון-האורחים, התודע בדרכו אל צעיר לימים אחר, דן שמו. דן זה הוא מין משכיל עברי, אשר דבריו רמים ונשגבים וכל היוצא מפיו הוא כמו שכתוב בספרי מליצה של דור העבר. ויותר משהוא "משכיל" הנהו בעל מרה שחורה ומין משונע, אשר רק רע יראה כל היום. הוא מדבר הרבה, מתאנה הרבה ומתלונן ומתאונן הרבה. דן חזר בערים, כי הוא מבקש איש אחד אשר הלל כבוד אחותו, למען ינקום נקם ממנו. שני הרעים החדשים האלה, דן ויוסף, יודעי נגן הם, לכן, בשימם פניהם למאפליה, יאמרו לבקש שם חזן אשר יספחם אל מקהלת משוררי-עזריו. דן הולך מאפליה, יען כי יקוה למצוא שם את עוכר בית אביו, ויוסף נגרר אחריו, יען כי אין כל מטרה לפניו ואל כל אשר ישארו המקרה — שמה ילך. והנה אך באו העירה ותראינה עיניהם מחזה נורא: אשה נצבת על השלחן בחצר בית-התפלה, "פניה כפני מת, כל עצמותיה תרחפנה. בגד קרוע ומלא נוצות יכס את בשרה. על ראשה מגבעת מלאה נוצות, והיא מתוספת על לבה וכל העם רואים וצוהלים, ויריעו בכל פה: החוטאת, החוטאת!" עון האשה היה, כי שני עדים ראוה מתלחשת את נבריא אל הסוחר, וכאשר הובאה לפני ראשי העדה והם קראו לה אשת זנונים, אמרה:

— לא חטאתי!

— תני תורה! — נתן עליה ראש העדה בקולו — והסירי מעלינו את המגפה אשר הבאת עלינו ברשתך.

¹ קרא נא, למשל, את אשר עשה יוסף להחזן באשדות. (ח"א 88).

— איך אתן תודה ואנכי לא נשמאתי? אלהים היודע מחשבות אנוש הוא יודע
כי נקיתי מפשע!

— שוטרים גשו הנה! עוד מעט ותתני תודה!

— הנני בידכם, עשו אתי כטוב בעיניכם, אך ידע תדעו כי דם נקי תשפנו היום!
ראש העדה צוה על השוטרים ויסירו את הבגדים מעל "החוטאת", רק הכתונת
לברכה כסתה מערומיה, ויחלו לרוש את בשרה בשבטים.

— תני תודה! קורא ראש העדה בקול.

— אני אני, קראה האשה בקול נורא, אתן תודה, כי לא הפצתי לשמוע בקולך
להיות עמך.

הדברים האלה העלו חמת כל ראשי העדה ויצו על השוטרים להוסיף על המכות
מכה רבה. השוטרים לא מרו את פי השופטים. האשה נאנקה דום, לשונה לחכה דבקה.
— תני תודה — קרא ראש העדה עוד הפעם — ואם אין יוסיפו לך כהנה וכהנה.
— אמנם חטאתי!

או צוו ויובילו לחצר בית התפלה בכנדי בוו, למען תהי לקלסה לכל רואיה.
ובשעה ההיא באו שני אורחינו למאפליה ועיניהם ראו את השערוריה, ואזניהם שמעו את
קול שוטר הקהל הקורא: כה יעשה להאשה המנאפת תחת אישה! וקללות וגדופים ושחוק
אדיר נשמע בקהל.

מסרתי להקורא רק את תמצית המחזה, רק את עצם הדברים. אולם המספר האריך
לשון, הרבה חרודים ולעג, המחלישים את הרושם, גם הכביר הבטחות להקורא, כי אמנם
קרו ונהיו הדברים, ולא מלבו כדא אותם.

מפי דן נודע ליוסף, כי ראש הקהל במאפליה הוא נחש בצורת אדם, כי ידיו
עשקו, רצחו וישפכו דמי נקיים, כי בגד וימעל מעל במטיביו ואנשי חסדו ובכל אשר
פנה חמס לפניו יהלוק, וכי "החוטאת" היא אשה צנועה, נפש נקיה ונדיבת הלב, וכל
חטאתה היא, כי לא השיבה אהבה להבוגד הבליעל, אשר אביה האכיליהו לחם חסד ולבסוף
הוריד את אחיה ואת אביה שאל ויבלע את הונם. ועתה נקם ראש-הקהל את נקמתו גם
מקשת-העורף הזאת, אשר דחתה אותו. ראש הקהל הזה הוא גם עוכר בית אביו של דן
ומחלל כבוד אחותו, אשר אחריו ירדוף, אותו יבקש. ואולם גם אחרי אשר נודע לדן
מקום הבליעל, לא יחדל ללכת עם יוסף, בתור משורר, אחר החזן הנבל מעיר לעיר ולספר
לזה האחרון ספורי מעשיות. ומתוכן נודע ליוסף תולדותיו: אבי יוסף היה עשיר מתנגד,
ואחיו, אחירע דודו, היה עשיר חסיד, ושנאת עולם היתה ביניהם אך ורק מפני שזה היה
חסיד וזה מתנגד. ואחרי אשר התרושש אחירע — כי פור את כל כספו על הצדיק, על
משתאות להחסידים ועל תכשיטים לאשתו — בא לשרת בבית מסחר אחיו המתנגד, ועל
פי עצת הצדיק החליף את שטרות אחיו בשטרות מזויפים וילשין עליו לפני השופטים.
או שמו את שני האחים בבית-הסתר. אולם את אחירע הוציאו מהרה להפשי, יען כי
עשרה מהחסידים נשבעו בשם אלהים כי חף הוא מעון ופשע, ועל המתנגד נגזר (עוד
בטרם הביאוהו במשפט!) למות על במת-מטבח. אולם זה האחרון לא חפץ כי תנוח
חרפתו על רעייתו, לכן קפץ מחלון בית-האסורים אל הנהר הגדול אשר יעבור בצד הבית,
וכל עשרו של האומלל נפל בידי אחיו אחירע, הוא הדוד אשר אליו הובא יוסף היתום
במות עליו אמו בעניה, כי ניסה נול כל הונה מידה.

דן קרא ליוסף את המכתב אשר כתב אביו לאסתר אמו לפני קצו הנהרה. אבי יוסף — אשר היה אחד הסוחרים בעיר קטנה, יהודי פשוט „בלי כל חכמות“ — לא יחפוץ בשום אופן להמלט על נפשו, אף כי שר בית-האסורים המשוחרר מבקשהו לעשות זאת. האסיר רוצה דוקא לקפוץ אל הנהר, למען הסתיר חרפת מותו מעין רואים, ובשרם יעשה קץ לחייו יכתוב מכתב לאסתר רעייתו בסגנון מכתבי האוהבים לאהובותיהם בהספורים הצרפתיים. המכתב של היהודי הפשוט הזה מלא מליצות גבוהות, ויש בו גם דברים סגנונו של המלט („היות או בלתי היות“) ושל מליצי אשכנז. בסוף המכתב יקלל ההולך למות את תורת החסידות ואת הצדיק, אשר יעץ לאחיו לבוא לביתו ולהחליף שטרותיו בשטרות מזויפים.

כל „התועה“ הוא כעין כתב שטנה נוראה על החסידים וצדיקים: כל צרה וכל תוכחה שלא תבוא על אחד מבתי ישראל, מי האשם בזה? — החסידים! רק החסידים וצדיקיהם. מי הרם את בית אבי יוסף ומי הביא שואה על נפשו ועל הנפשות הקשורות בו? — הצדיק מצבועאל והחסידים עושי רצונו! הצדיק מיעץ לאחירע כי יחליף שטרות אחיו המת בשטרות מזויפים, כי ילשין, כי ישפוך דמי נקיים, והחסידים נשבעים לשקר ועושים כל תועבה שבעולם. מי השם את בית אבי דן, אשר הוא הוצא להרג, ובתו הבכירה מתה בסוחר ובתו הצעירה היתה לוונה? התשובה פשוטה וקצרה: החסידים אשמים בכל אלה! („התועה“ ח"ב פרק כ"ד). עוד הפעם טומנים החסידים בבית המתנגד, אבי דן, שטרות מזויפים, מלשינים עליו לפני הפקידים, משקים את סוסיו סס-המות, נוקבים חורים בכידייניו, נשבעים לשקר ומשתמשים בכל עלילה ודבה, להכרית בית אדם מישראל ולעקור אותו משרשיו. רק יען כי אבי הבית לא יאמין בהצדיק מצבועאל. מי הביא שואה על שלמה שלמן, מי הורידהו בית האסורים, מי בלע את חילו, מי הכריחו להמיר דתו, ומי האשם כי בתו עשתה מדה? עוד הפעם הצדיק מצבועאל, עוד הפעם החסידים! והחסידים משתמשים גם נגד שלמה שלמן בשטרות מזויפים, בשבועת שוא, בנתינת שוחד, בכחש ובעושק.

בנהוג שבעולם, צרות, עוני ויסורים כאים על בתי-אבות, אם מסבות השנויים והתמורות הנעשים בדרכי המחיה והכלכלה ובעניני המדינות, אם מסבות טבעיות, כמו מגפה, דבר, חליירע, בצורת, שדפון, ברד וכדומה, או מסבות המונחות בטבע האדם הפרטי עצמו ובטבע קבוץ האנשים: חסרון דעת, רפיון רוח, קוצר-ראות, תאות רעות ומחלות הגוף והרוח, קטנות, רדיפת הכבוד, קנאה, שנאה, אהבה והתחרות וכדומה, או מסבות המונחות בטבע הלאום והנוע, בטבע ההורים והאבות הקרובים והרחוקים, או בתמונת החנוך, הנמוסים והחוקים של אותו העם, ועל פי רוב תתלכדנה ותתאחדנה כל הסבות האלה והיו לגורם כביר אחד. אולם לא כן ידמה סמולנסקין. הוא רואה רק מגפה אחת בעולם: כת החסידים וצדיקיהם, או יותר נכון — וצדיקם שכבועאל. הצדיק הזה הוא האחריון היוצר רע ובורא חושך ואבי אבות הטומאה, וכאשר אך יבוא סמולנסקין לתאר את החסידים, אז יחפך בידו המכחול למקל חובלים, הצבעים לפיה שחור, או יועם שכלו, תכהינה עיני רוחו, ואהבת האמת כמו תנוע ותסוף בקרבנו. ואף גם זאת, כי כבואו לדבר על החסידים ועל צדיקם, יעובהו כההמצאתו לגמרי. כל מה שעושים החסידים הראשונים יעשו האחרונים. כאלה כן אלה. סמולנסקין מחקה את סמולנסקין והוא חוזר על מחזה אחד פעמים רבות, עד לנועל נפשו. בכל מקום שיבאו החסידים ב„התועה“, יביאו אתם גם שטרות מזויפים.

ה.

נשוב אל הספור: הן למד את יוסף לקרוא בספרי עבר, ובאמרי פיו הביא חכמה בלבו, ואז החל גם יוסף, אף כי היה מטבעו נער שמת, לראות חסם ושוד בכל מעשי בני האדם. ובכל זאת גבר פתאם החפץ בלבו, למהר לבו למען יהיה רוחו נכון ולבו מבקש וישר כאחד השרידים אשר קורא בשמם, כי להיות כאחד מבני המעלה אותה נפש" (ח"א 234). איך באה התמורה בלב יוסף ואיך נעשתה המהפכה ברוחו, זאת לא יראה לנו המספר, ועלינו רק להאמין כי כן היה. ויוסף החפץ להיות, כאחד השרידים יסובב בערים, בתור משורר, את הן המדבר רמות ואת החזן המנוול, עד אשר נתפש זה האחרון בידי שוטרים, בעת אשר עמד לפני ארון אלהים להתפלל בעד הקהל. כי החזן הוה, בעברו מעיר לעיר עם משורריו להתפלל לפני הצבור, עשה מקנה וקנין בסוסים גנובים ושטרות מזויפים זה שנים רבות ואיש לא ידע מזה דבר. אז הלך יוסף, על פי עצת דן, לשכולה, ללמוד בישיבה, וזה האחרון הלך לאשדות לבקש את בעלה של "החוטאת", למען ינקמו נקם בראש הקהל במאפליה.

יוסף אומר בתולדותיו . . . מי יודע אם לא הייתי לאחד השורדים והמרצחים אשר ביערות ילינו, לולא נגלה פתאם רעי דן כמלאך מושיע" (ח"א 247), . . . דבריו [של דן] הנשנבים ירדו עמוק עמוק בחדרי לבבי ויבו שרשיהם בהיותי בן ארבע-עשרה שנים והנם עושים פרי תנובה עד עתה" (שם). סמולנסקין רואה את נפש האדם, כלומר- חלקי, אשר ביד כל מקרה וביד כל איש לכתוב עליו ככל העולה על רוחו. כי לולא כן, לא היה מאמין שיש בכחם של מקרים קלים אחרים לעשות את יוסף לרוצח ביער, ובכחם של דברי איש כדן, שראשו מלא תהו ובהו ובשנעון ינהג, להרימו על ולפחת בו נשמה הרשה, גם הביולוג המפורסם ויסמן, אשר, כידוע, יתנגד בכל כחו להמגדילים ערך השפעת הירושה על ערכה של השפעת החנוך ותנאי החיים והחברה על נפש האדם, גם הוא מכיר ומודה, שכחה הראשי והעקרי של נפש האדם הוא בה בעצמה. היא מביאה אתה לעולם הרבה יתר מאשר תקבל ממנו.

אל כל מקום אשר יביא המספר את יוסף, שם יבוא לרגליו גם איזה מקרה בלתי מצוי. סמולנסקין מרגיש את כח החיים רק בשעה שהם רועשים וסוערים, ולא בשעה שהם שקטים ומלאים עומק אין סוף. אך בא יוסף לשכולה, עוד לא הסיר את אבק הדרך מעל רגליו, אך נשא עיניו להביט אל "הצלם" אשר על בית תפלת הנוצרים, והנה איש אחד אוחז בערפו וצועק: הוי נער שובב, מוטל להבעים! וינף ידיו ויחפז למוט לחיו, וכאשר שוה יוסף את רגליו כאילות (במקום "ברח" יאמר המספר תמיד: "שוה רגליו כאילות"), ירים האיש קול זעקה גדולה: תפשוהו! תפשוהו! ולקולו ימהרו רבים מהעוברים בחוץ לדרך אחריו, וכרנע נתפש בכף, ואנשים ונשים, נערים ונערות, יסבוהו בקול המולה. אלה מהם יספרו כי נגב, ואלה קראו בקול: הוא בא לבית התפלה להמיר דתו! והאיש אשר קם עליו בראשונה קרא בקול גדול: הובילוהו אל בית הקהל וישלחוהו לעבוד עבודת הצבא ביד פשעו (ח"ב 7).

אם בן ארץ אחרת, אשר איננו יודע את ערי "התחום" בישראל, יאמר לשפוט עליהן על פי ציורי סמולנסקין אלה, אז יהיו בעיניו ככפר-סינים בשעה שיבוא בו אורח אירופי.

יוסף בא אל ראש הישיבה בשכולה ויתן לו מתן בסתר, למען יקבלוהו במספר תלמידיו. המספר יתלוצץ, יתחכם ויגבב אותות ומופתים על עמודים אחדים, להבטיח

להקורא, כי ראש הישיבה לקח אמנם את השוחד וכי השחד דבר מוגנה הוא. סמולנסקין לא יתן להמעשה עצמו לדבר אל לב הקוראים, כי אם הוא ידבר בעדו:

„אמנם חלילה לך, קורא דברי, לחשוב על ראש הישיבה אשר תורת ד' מפיו תצא כי כפיו נגואלו בשוחד! גם חלילה לך להאמין בשוא נתעה, כי יצאתי לחרף שם מורה לצדקה בעד שלשת שקלי זהב אשר לקח מידי, חלילה לי מעשות כדבר הזה! הן כנפשו הקורא גם נפשי יודעת מאד, כי מורה דת ואמונה אשר תורת ה' בתוך מעיו ומלחה על לשונו ואשר ידע נאמנה, כי השחד יעור עיני חכמים, לא יפשוט ידיו לקחת מתן בסתר, וגם לא ארהיב בנפשי עוז להשמיע דבר כזה קבל עם, כי כל אלה אשר ידעו את ראש הישיבה פנים אל פנים יקומו וישומו לאל מלתי, כי יתנו עדיהם כי עיניו כעיני הנשר למרחוק הביטו ואת נאמן הוא, כי השחד לא עור את עיניו ונקי כפים היה . . .” (ח"ב 17-18).

יוסף התודע בישיבה אל הבחור גדעון, אשר גם פיו ידבר רמות כדן, אף כי שונים המה בתכונותיהם. זה האחרון היה בעל מרה שחורה, מטורף ומשוגע לדבר אחד, ונדעון היה מביט בעין טובה על כל הדברים שבעולם. הצד השווה שבהם, כי שניהם היו משכילים בטלנים ורועי רוח. אולם סמולנסקין רואה בהם תפארת בחורי ישראל, ופעם בפעם יעיר על גודל ערכם ושאר רוחם, ולא ירניש את ה„דון-קישומוֹת“ שבהם, המעוררת צחוק. הציורים האלה, בפרט גדעון, קרובים ליוצרים בכמה דברים. סמולנסקין הקדיש פרקים רבים בח"ב של „התועה“ לבני הישיבה, דרכיהם, שיחותיהם ועלילותיהם, אולם את הטפוסים השונים אשר ביניהם לא נראה, כי רק את ספורי מעשיותיהם, קטטותיהם ותנודותיהם אנחנו שומעים, ואת תכונתם, עולמם הפנימי ויצרי לבבם אין אנו רואים. קראו נא את „כתבי-בית-האסורים“ של דוסטויבסקי ותראו ותוכחו, כי האמן הגדול הזה מצא גם בקרב האסורים המגושמים והפראים, בקרב האנשים שאין תכונותיהם מתפרטות ומתבדלות כל כך ושאינן העצמות המסומנה והמצוינה מצויה אצלם כל כך, — כי גם באלה מצא האמן האמתי עולם מלא של טפוסים שונים. וסמולנסקין, בכל אשר עמל לתאר את בני הישיבה, אשר הוא היה בנעוריו אחד מהם, לא עלה הדבר בידו, והגני מביא לדונמא אחרים מצויריו, אשר שמם בפי גדעון, למען נראה עד כמה הם כהים וחלשים:

„שמואל דוד מעיר צלצה או המתמיד הגדול היה ככן עשירים ואחת שנים, שערות ראשו ושפמו שחורות משחור ולא כסיל-אדם היה, רק לא דבר את איש דבר, כי כל היום ואשמורה כלילה הגה בלי מרגעה בקול גדול, גם לב מבין בחורה היה לו“.

„גה יצחק הקטן או „הבתולה“, כאשר נקרא בפי בני הישיבה, היה קטן בשנים וקומה, ככן שבע עשרה שנה היה בעת הזאת, הוא אהב ללבוש בגדים כאחד מבני העשירים ועל כן מצא הן בעיני העשירים אשר נתנו לו ארוחתו“ (שם 67).

מה תאמרו לכרקטריסטיקה כזאת? אולם הא לכם הציור היותר בהיר של סמולנסקין. הוא מתאר את בן-הישיבה גללון בחבה ובאריכות יתרה. הוא, גללון, „לא ידע בין ימינו לשמאלו, בכל זאת הבין כנמרא כאחד המבינים, והדבר הזה היה לסלא בעיני רבים וגם היום הוא לסלא, כי כעת הוא רב כאחת ערי ארצי ונודע שמו בשערים כי הוא מחמיר גדול“ (שם 77). והנה גללון זה (פה רצה המספר לקחת נקם מהמחמירים) בא עם עכבור אביו למשתה אשר עשה אחד מעשירי העיר, ושם נתנו לקרואים זתים „פרי ארץ ישראל“. עכבור, אף כי הויתם לא נעמו לחכו, בכל זאת אכל את הפרי הזה בתאות נפש לכבוד הארץ הקדושה.

— חכו לי מעט ואני אנסה כרגע אם אמת כפי עכבור, כי רק למען כבוד ארץ ישראל

יבוא אל פיו גם אשר לא יאכל — קרא מאיר וישם פניו אל הזקנה אשר ישבה לימינו ויאמר: אמי תני לו מעט עפר ארץ ישראל אשר בידך ונראה אם יבלעהו.

הזקנה נתנה על כף עכבור מעט עפר, והוא לא אחר מלתתו אל פיו ויאכלהו... ומאיר שאלהו בלצון: הינעם העפר הזה אל חכך?

— כמעדני מלך, ענה עכבור בגאון.

— תן גם לי אבי — קרא גללון — הן אתה אכלת לבודך את האגוז השחור וגם את הדבר אשר נתנה לך הזקנה, ולי לא נתת מאומה!

עכבור לחץ בחוקה רגל בנו למען ישים מחסום למו פיו, אך הוא לא הבין לערמת אביו ויקרא בקול גדול:

כלב! כלב תחת השלחן! הכלב לחץ את רגלי! —

פני עכבור אדמו כדם ויאמר:

— שנית בני, אני לחצתי את רגלך במקרה.

— האם דברי סכלות דברתי כי לחצת את רגלי? הלא אמרת לי כי רק כאשר אדגור

דברים נבערים או תלחץ רגלי למען אהדל מדבר... .

כל היושבים הוסיפו לשחק בקול גדול, ואני — יוסף — נגשתי בלאש אל בן עכבור אשר ישב לקצה השלחן ואומר אליו בקול דממה: החפץ תחפוץ בהאגוזים השחורים?

— אחפץ.

— בוא אתי ואני אתן לך לאכול לשבעה.

הוא יצא אחרי ויקח מידי את אשר שאל וישב וישב בצד אביו ויקח אחד מהאגוזים

השחורים ויתן על פיו ויאמר: ראה נא אבי ראה כי אגוזים שחורים רבים ימצאו בידי, ואם תחפוץ אתן גם לך. עכבור קרא בחמה שפוכה: מי נתן לך גללי העוים? השלך ארצה! — הבן החכם הביט בפני אביו כתמהון ויקרא: טעם ארץ ישראל, טעם ארץ ישראל, ויוסף לאכול מבלי פנות אל דבריו... (שם 98 94).

וקוף זה, מעין "שמנדריק" שבחזיונות גולדפדן, מין הדיוט שאפשר רק לאמר עליו "לית דין בר-נשי" — הוא גם איש "המבין בנמרא כאחד המבינים", אשר היה אחרי כן גם לרב מחמיר, וכמה יופי וטוב טעם יש בעצור זה — ישפטו מעצמם הקוראים אשר חך להם.

יוסף אכל בבית זקן נכבד יום אחד בשבוע, ולהזקן היתה נכדה, ילדה בת שלש עשרה שנה, מהונכמה ומלאה חיים, ותמשוך אחריה את לב בתור-הישיבה הזה. רגש האהבה היה עוד כמו זר ללבבו, ובכל זאת היה לו ענג נעים לשמוע ניב שפתי הילדה, ומאור פניה הפך לו את המאכלים למעדני מלך. "מחשבות לבי — יאמר יוסף — היו לי כדברי הספר החתום בעיני ולא ידעתי עד מה, רק כי עיני הנערה שחורות מאד וכי פניה יפים מאד וניבה נעים מאד ואתענג לראות ולשמוע". קץ לא היה לשמחת יוסף, כאשר בקשהו הזקן להטף לקחו בשפת הארץ לנכדתו הילדה, כי מעתה קוה לראות יום יום את פניה ולדבר אתה. יוסף היה כהלום יין טרוב עליצות, ובשובו מבית הזקן הציתה שמחתו אש הקדחת ברטו ויהי כמשונע. עיניו ראו זרות, לשונו דברה תהפוכות ויעשה מעשה זרים. בלילה, בעת אשר כל בני הישיבה נמו שנתם, העלה נרות רבים ויקרא פעמים רבות: לילית! לילית! וכאשר חפץ נדעון להשיבו על משכבו הכה אותו לחי בקראו בקול: לילית, סורי ממני! והרופא אשר בא ביום השני לבקרו אמר כי מחלת הקדחת היא ולא מחלת שניעון, כאשר דמו בני הישיבה, ולא האמין כי יקום מחליו זה (שם 123). סמולנסקין הביא קדחת עזה על יוסף כמעט בלי סבה מספקת. יוסף, כפי המתואר ב"התועה", לא היה חלוש-עצבים, גם הסכן הסכין לחליפות ותמורות טובות ורעות

בימי ילדותו ונערותו, גם אהבתו להנערה הקטנה לא היתה כל כך חזקה ועמוקה, או אולי, לא היתה זאת אהבה כלל, כאשר יעיד על עצמו, כי רגש האהבה היה אז זר ללבו, ובכל זאת די היה לו לשמוע מפי הוקן כי יבקשהו להטיף לקח לנכדתו, והנה תקפתהו קרחת עזה, ויגיע עד שערי מות! הוא אשר אמרת, כי יצורי סמולנסקין חיים ומתים, חולים ומתרפאים, מתרששים ומתעשרים רק ברצונו החפשי של המספר. סמולנסקין רצה לתאר, או יותר נכון, לספר עיד בית-החולים, לכן הביא שמה את יוסף בעל כרחו. שלשה ועשרים יום שכב יוסף כבול-עיני בלי כל הרגשה והכרה, ופתאם שבה אליו בינתו והכרתו, ובפקחו עיניו בפעם הראשונה ישאל: "מה זה היה לי? איפה אני? ומי אלה האנשים? ומה הנה המכות האלה אשר הכיתי על צדי? הלא אתמול הייתי בהישיבה? מי הביאני הנה? ומי הכני? ומדוע יטפו רססי מים משערות ראשי?" וכאשר אמר לו גרעון, אשר סעדו כל הזמן על ערש דויו, כי עתה ישוב לראות באור החיים, ענה יוסף: "אני אשוב לראות באור החיים? האם מת אני וכירכתי שאול משכני? מי המה אלה האנשים? האם גם המה מתים המה ופה היא התפתה?" (שם 120). כשם שחלה יוסף שלא כדרך הטבע כן גם יתרפא שלא כדרך המתרפאים. שלשה ועשרים יום שכב יוסף אחזו הקרחת בלי הרגשה והכרה, והנה אך פקה עיניו, אך נצנץ בו שביב הכרה — ישאל שאלות בלי קץ. חלתו ותרפאו לא הביאו כל שנוי ברוחו ולא עשו כל רושם בתכונתו אף לימים מועטים. קראו נא בהספור, התענוג של המספר האיטלקי גבריאל ד'אנוצ'יא את חיוון ההתרפאות ותראו בעיניכם את התחדשות גו החולה, התרקמות תאי הגוף והנפש הנחרסים, התאמצות-הרוח הלאטית, שיבת כח החיים, חזרת ההכרה, התמלאות העולם הפנימי שנתרוקן בזמן המחלה, דקות הרגשותו של המתרפא. לא כן יוסף. הוא חלה פתאם, גם תרפא פתאם, ובשובו לבריאותו ישוב לבית הישיבה. אולם המשניה, אחזו בערפו וישם מקומו אחרי הרלת, וראש הישיבה, אשר עשה מעשה אונין (1) ויבקש שכר כפחם" (שם 164). היה האשם בזה. יוסף מצא לו מקלט באחד מבתי המדרש, אולם לא עבר יום אחד וה'החוטפים' רמוהו וישימו משכנו בבית האסורים. ושם נקרה את גרעון (גם גרעון, גם דן נפלו בידי החוטפים — גורל אחד לשלשתם), ומפיו נודעו לו תולדות דן, והתולדות כמעט מתאימות לתולדותיו של יוסף, רק בשנוי נוסחא, שנוי קטן מאד. שם בבית-האסורים יספרו הכלואים את תולדותיהם, ועוד הפעם הגנו שומעים (שם, בפרק "בן-צדיקים"), כי הצדיק הוא עושה ומה, איש משחת ובליעל, כי בנו הממור ידבר נבלה וזמה באוני אמו הורתו. בין האסירים ימצא גם בן אחרע (דודו של יוסף), וגם הוא יספר תולדותיו, ומתן יודע ליוסף, כי דודו, רוצח נפש אביו, השתגע; כי דודתו הציקה מאד לבעלה המשוגע ותענה את רוחו בכל מיני ענוי; כי בנה הבכור, הוא האסיר, ישנא ויתעב את אמו; כי פעם אחת חטף סכין ויכנה מכה רבה. כל התולדות של האסירים מלאים דברים נוראים, הטאים ופשעים, לפני האנשים המתוארים יראו עקומים ונעוים כבראי-שוא.

יוסף יצא לחפשי עם כל הכלואים, כי המלך הסיר פתאם את הגזרה הרעה, אשר גזר לחטוף ילדים ולמסרם לעבודת הצבא. אז הלך גרעון לאשדות, וגם יוסף התחנן לפניו לקחתו אתו. אולם פתאם בא נחם בלב יוסף על כי "נבער לקרוא כספרי חכמה (שירי תפארת)", "אהבת ציון" ועוד ספרים כאלה) ולהתרועע את המחויקים בס", ואז נמר פתאם בלבו: "אדיה ככל אחי אשר רק התורה ידרשו ובכבודה יתמרו, אישים לעיר יובך פעמי, ששם הישיבה הגדולה, אבקש לקח בכל לב ואמצא עז וכבוד וחיים."

יוסף פנה עורף לגרעון, ופתאם חשקה נפשו בתורה בלי כל סבה והכרה, רק מפני כי סמולנסקין הפיץ להביאו לעיר יובך, ולעיר יובך הפיץ להביאו יען כי על דרכו יסור אל בית מלון אורחים במאפליה, ושם יראה נערה יושבת על יד איש צעיר לימים ואוכלים ושותים בטוב לב. אז יאמר יוסף בלבבו, כי אך זאת היא אחות דן רעהו, יען כי תאר אחד היה לפני שניהם, ויתבונן אל העלמה, ואז ישאל האיש היושב לימינה ברוגו: "מדוע תלטוש עיניך לנו?". ויוסף יענה: "לא כך כי בפני הנערה התבוננתי", ואז יתנשא הצעיר לימים ממקומו ויבנו לחי בכל כחו ויניף מטהו עליו ויאחו בערפו וישליכהו החוצה, וכל הנאספים יתנו קול שחוק גדול וגם את מלתחתו ישליכו החוצה. אז יתפלסף יוסף: "מדוע הכני? מה עשיתי לך", ובכן יאשים את כל התבל, ותיכף ומיד יעזוב את העיר וילך להעיר הקטנה נצב, ובלבבו יגמר אומר לבלי סור עוד אל בית מלון אורחים. וכן עשה. כי בכואו לנצב, הגדולה "טפח על טפח", לא סר עוד לבית מלון, כי אם בא ישר אל בית־התפלה. אולם גם זאת לא הועילה לו, כי אחת נזר סמולנסקין, אשר אל כל מקום שיבוא נכורו האומלל יפגשוהו ראשונה ריבות ומהלומות. בכואו לקיבל התנפל עליו תיכף אחד הבחורים בבית־המדרש וימרוט את לחיו על לא דבר ויחפוץ לקחת ממנו מלתחתו ביד חזקה לעיני כל. בכואו לשכולה חפצו אנשי המקום תיכף לקרעו כדג, יען כי הביט אל "הצלם" אשר על ראש בית תפלת הנוצרים. בכואו למאפליה הכהוה, פצעוהו, יען כי הביט אל פני עלמה, ובכואו לבית התפלה לנצב לא הביט לא אל צלם ולא אל נערה, אולם צרה אחרת היתה שם: פרוש צרוע, עו פנים ואיש רע. הפרוש הזה התנפל על יוסף ברגע הראשון לבואו ויבוא אתו בריב, עד אשר בא הרב, שוטח גדול ואיש ישר, ויציל את ההלך מידי הפרוש אשר הפיץ בלבעהו חיים. ובכן השתקע יוסף בבית הרב בתור מלמד לבנו ובתור משורר־עוור להרב בעצמו, שהיה גם חזן. בנצב התודע יוסף לאחד המלמדים, ובהיותו יוצא ובא לביתו אהב את בתו, כלומר, לא אהב, כי אם... לא אדע אכנה בשמו האמתי את הרגש שהרגיש יוסף לבת המלמד, כאשר לא אדע אכנה את הרגש שהרגיש יוסף להילדה שבשכילה אחותהו קרחת נוראה, עד כי הרופא לא האמין בחייו. יוסף מעיד על עצמו: "בימים האלה הייתי נכון לאהוב את כל נערה אשר הטיבה פנים לך" (שם 270). סמולנסקין תאר את בת המלמד, עלמה עבריה מדור העבר, צנועה וחסידה ובעלת לב רגש, בקיים בהורים אחרים, והציור נעלה. יוסף הלך לבקר בערב יום כפור שלשה אסירים עברים שהובאו לנצב, ובמוצאי יום כפור שחט אחד האסירים את עצמו בסכין, ועקב זאת שמו ככלי ברזל על ידי הרב וראשי העדה, ויירא גם יוסף פן ישימו אסורים על ידיו ויתחפש בבגדי אשת המלמד מכירו ויחבא בבית אבר נוצרי, ושם נודע לו, על פי המגלה אשר מסר על ידו אחד האסירים בעת קרוש הלבנה ואשר קראה לאור הלבנה, כי השחוט הוא דן. בבית האבר ישמע יוסף, בלילה, ממקום מחבואו, את שיחת האכרים, כי יעלילו עליו עלילת דם, כי יחלישו להרוג את כל היהודים. אז באו לעזרתו המלמד ואשתו ויתנו על ידו את תעודת־המסע של בנם ויצילוהו מידי השופטים וישלחוהו לצבועאל אל הצדיק. ובוה תם החלק השני של "התועה".

(עוד יבוא).

המעבר.

ספור

מאת חיים דוב הורוויץ.

(המשך¹).

אסרו חג של שבועות.

הנסיון האחרון בתורת הצמחים עלה יפה בידי. עוד שבוע ימים ואני אקבל תעודת אגרונום מלומד. כל חברי ששים ושמתים מאד, כי באו עד מטרם, וכל אחד מהם יחשוב עתה אך למצוא לו משמרת עבודה, ואני — לא אדע שמחה, אין שלו בנפשי. המטרה, אשר אליה נשאתי נפשי, השנתי, אבל — עתה נוכחתי, כי לחנם נשאתי נפשי אל המטרה הזאת, כי לא לי להיות אגרונום, כי עבודת האדמה לא תקח את לבי. המש שנים עברתי את האדמה, חרשתי, זרעתי, נטעתי, קצרתי — ואהבה לעבודת האדמה לא באה לי, כי אינני מוכשר ומסוגל מטבעי לעבודה זו. גם החדרים ובית הרב, אשר בהם בלזתי את מבחר ימי נעורי, הנדילו והרחיבו את כשרונותי למדעים מפשמים וכלליים, אבל לא לידיעות נסיוניות, הנקשרות בקשר ישר למעשי יום יום; החדרים ובית המדרש החלישו את עצבי ועורקי, רפו את גופי במדה רבה מאד, עד אשר כל השנים שהייתי בבית הספר לעבודת האדמה לא השיבו לי את הכשרון והאהבה לעבודה גופנית.

דברי בן מנחם הנלהבים, אשר יצאו מלבו ברעש, בהתלהבות, ואשר עוררו בי את ההחלטה להכנס לביה"ס של עבודת האדמה, הסבו לי אך רעה רבה ויתעוני מדרך הישר. אין בכח אידיאל, אף היותר נשגב, לשנות את תכונותינו המיוחדות, לברוא לנו סגולות אשר לא נתנו לנו מהטבע, לברוא יש מאין. אם נקריב את חיינו על מזבח אידיאה רמה, אז נביא לפעמים במותנו תועלת להאידיאה הזאת; אבל אם את כשרונותינו נקריב על מזבח האידיאה, אז לנפשנו נרע ולהאידיאה לא נועיל מאומה.

לא אהיה אגרונום! אשתלם בשמות יון ורומי, אעמוד על המבחן ואקבל תעודת בגרות, למען יפתחו לפני שערי האוניברסיטה, יבואו חברי הלומדים אתי יחד ויהיו למופת לבני עמי ונטעו בלבם את האהבה לעבודת האדמה! אשרי המאמין כי בזה יביא טובה רבה לעולם, ובעיני אני חלף הקסם מעל האידיאל הזה. גם זאת היא רעות רוח, לחשוב את שאלת היהודים לשאלה בפני עצמה, בלי כל יחס וקשר אל החיים הרוחניים והחמריים, המדיניים והכלכליים, של הממלכה כולה, אשר בקרבה ישבו בני עמנו. אם נביט, למשל, על היהודים כשהם לעצמם, אז נוכל לאמר: המה חיים רק על המסחר,

¹ עי' למעלה חוב' ס"ז עי' 826.

ומעבורת האדמה התרחקו, ועלינו על כן להשתרל לעשות חלק ידוע מהם לאכרים. אבל אם נביט על היהודים בקשרם ויחוסם אל כל העם אשר בתוכו הם יושבים, או נראה, כי משפטנו זה מעוקל. מספר האכרים, הסוחרים ובעלי הרושת המעשה מתאים הוא למצב הכלכלי של הממלכה, ואם חלק מבני ישראל יהיה לאכרים, או יהיה חלק מהאכרים לסוחרים ופועלים בערים, והבוה ישונה מצב הממלכה, הבוה תמצא פתונה אף אחת מהשאלות העומדות על הפרק במדינה? גם השנאה לישראל לא תחדול, אם יהיו גם מבני עמנו לאכרים. לא מפני שסוחרים ותגרנים אנחנו ישנאנו העמים, אך מפני שישנאנו הננו סוחרים ותגרנים.

כ' תמוז.

מצבו הפרוע של בית תלמוד תורתנו עורר בלבי החפץ להביא סדרים בו ולהעמידו תחת השגחת מורה אשר גמר את האינסטיטוט למורים, למען ילמדו שם גם שפת הארץ והמדעים הנצרכים למתחילים. לתכלית הזאת סבכתי על בתי הנדיבים בעירנו, נסיתי להטות את לבם לחפצי, בהראותי להם את הטובה הרבה אשר תצמח לבני התלמוד תורה, אם יצא חפצי אל הפועל. גם דברתי על לב אבות התלמידים ואראה להם את הנזק הרב אשר יסב לבניהם הבית הזה במצבו עתה. אבל הנדיבים דחוני בקש, ואבות התלמידים אמרו לי, כי טוב להם שילמדו מעט מאשר לא ילמדו כלל. ישכר בן אפרים שושן, הלומד עתה בנימונים ואשר שב אל עירנו לימי החופש, הכטיח לי, כי ידבר עם אביו על דבר התלמוד תורה, ואני הלכתי על כן לאפרים, אבל גם הוא השיב שני ריקם, כאמרו, כי עסקי העדה אוכלים גם בלעדיו זה את כל עתותיו, ואם עוד יעמים עליו את עול התלמוד תורה, מתי יהיו עסקיו נעשים? סוף דבר, כל עמלי היה לריק. סר זועף שבתי הביתה ואמצא שם את שלמה בן הנפח ודוד הרוקח יושבים ומכחים עלי.

— מה אמר לך אפרים שושן? — שאל שלמה.

— גם הוא דחני — עניתי אני ברנזה.

— התדרים והישיבות המה עמודי בית ישראל — העיר דוד הרוקח בשחוק.

— אל נא יהיה ערך החדרים והישיבות קל בעיניך — אמר שלמה — המה שמרו על רוחנו הכביר, על סגולותינו המצוינות, לבל יאכזרו מאתנו בימי התלאות והרדיפות; המה נתנו לבני עמנו כח ועוז ללחום בעד קיומם...

— האם אנחנו נלחמנו בעד קיומנו? — קראתי אני בקצף — האם מתנו כנבורים על שדה קטל וחרכותינו בידינו? לא! אסורים וכפוסים, כאסירים ופושעים, הוכלנו לטבח, הושלכנו על מזבחות האינקוויזיציא. צוררינו — התשמע, שלמה! — צוררינו אך הם שהחיונו והקימנו עד היום הזה, הם השאירו אותנו לפליטה בכל סגולותינו המצוינות. המנצחים לא ימיתו את כל המנוצחים, אך יכבשו חלק מהם לעבדים. ואנחנו האם לא עבדים היינו להאצילים העריצים במערב אירופא בכל ימי הבינים? אנחנו היהודים, עברנו את שדמות המסחר וחרושת המעשה בכשרון רב ובהריוצות כפים, בחרף נפש רכשנו לנו רכוש רב, אשר עורר עלינו שנאת ההמון, ואשר עובנו להעריצים, למען יגינו עלינו מחמת אויב ומתנקם. והמה לא רק הגינו עלינו, אך התאמצו, כי נהיה מצוינים בין העמים, כי נשא על בנדינו, אות קין. גם מקומות מיוחדים למושבנו נתנו לנו, למען ימצאנו ההמון על נקלה ונהיה מוכנים ליום הרנה, עת לא ימצאו האצילים עוד חפץ

בנו. ויהי אך למדו האזרחים לשלוח במסחר ובחרושת המעשה ידיהם — והאצילים בעצמם הסיתו בנו את ההמון לכלותנו... את רכושנו שרדו לאוצרם, ואת הנותרים מן החרב גרשו מארצם...

— אבל הלא היינו באירופא, גם אחרי אשר פרחו שם המסחר וחרושת המעשה — אמר שלמה.

— לא כל ממלכות אירופא המערבית עמדו במדרגה אחת בהתפתחותם הכלכלית, ובעת אשר גורשנו מארץ אחת, מצאו בנו הפיץ בארץ אחרת, ואנחנו הלכנו מגוי אל גוי ומממלכה אל עם אחר, לכן היים וקיימים אנחנו עד היום הזה. לא אדע, למה נתנאה כן בקיומנו זה?

שלמה קם מכסאו וילך בחדר אחת הנה ואחת הנה.

— מבט צר! — אמר הוא כמו לנפשו — האם אך הגורם הכלכלי הראה השפעתו על עמנו? האם לא פעלו והשפיעו בחיי בני ישראל עוד גורמים אחרים? לוא היה קיומנו תלוי אך בחפיץ שונאינו, כי אז לא נשאר לנו שם וזכר בארץ.

— אבל — אמר הרוקח — למי הועלנו בקיומנו עד עתה? אך לנו הבאנו רעה רבה, חוקים מעיקים ושנאת העמים, ולאחרים לא הועלנו מאומה.

— הלא הועילו היהודים להתפתחות המסחר וחרשת המעשה, אשר הביאה לנו את תקופת החופש, האם דבר קל הוא זה בעיניכם? כן יכולתי לענות לכם — אמר שלמה — אבל השאלה הזאת בעיקרה איננה שאלה. למי הועלנו בקיומנו? אך „משכילינו“ שואלים את השאלה הזאת. למי הועילו האשכנזים, הצרפתים, האיטלקים ויתר עמי אירופא בקיומם בתור עמים נבדלים? אולי עמדה עתה אירופא על מדרגת-קולטורא יותר גבוהה, לוא התאחרו כל העמים מכבר והיה לעם אחר? סבות רבות פועלות על הקבוצין האנושי, כי יתחלק, יתפרד, ויסתעף לקבוצים קטנים, ללאומים שונים. לרגל החוק הזה הסתעפנו גם אנחנו מהעמים האחרים, נפרדנו ללאום, ולמי הועלנו בזה, לא נוכל לדעת, זה הוא סוד היצירה כולה!

— היודע אתה — הוסיף שלמה אחרי דומיה ממושכה — מדוע לא עלתה בידך לעשות מאומה לסובת ה„תלמוד תורה“?

— יען כי היהודים שונאים חכמה ודעת — עניתי אני.

— לא! — ענה שלמה — עמנו עם הרעת הוא מעולם, ולוא לא התרחקת מעל עמך, לוא לא עוררת בארחותיך בלב בני עמך חשר ומשטמה להשכלה, כי אז האמינו בך וימסרו את התלמוד תורה בידך, אבל עתה יראים הם אותך, פן תסיר את לב בניהם מאחרי אמונת אבות.

— הנה, יוסף, את ה„תלמוד תורה!“ — אמר הרוקח — יבואו ימים, והיהודים יבקשונו עוד, כי נלמד את בניהם שפה ודעת, כי העתים נשתנו.

— ומה לנו לעשות עתה? — שאלתי אני.

— ניסד בית עקד ספרים! — אמר הרוקח — גם הוא יביא טובה רבה לבני

הנעורים, וגם הקנאים לא יוכלו להתנגד לנו ברבר הזה...

— ואיה נקח כסף? — שאלתי אני.

השאלה הזאת ערכבה מעט את הרוקח, הוא צלל במחשבותיו. אחרי רנעים אחרים קפיץ ממקומו בשמחה:

— מצאתי! מצאתי! — קרא דוד. אנחנו נציג על הבמה חיון אחד, אולי גם מחיי היהודים, למשל, את החיון: "המכשפה", ובכסף אשר נאסף במהיר הכרטיסים נניח את היסוד לבית אוצר הספרים.

— ומי יבוא לראות במחזה? — שאל שלמה — האם הרב והשוחטים?
— רבים יבואו לראות במחזה — ענה הרוקח — בחורים וגם בתולות, גם נוצרים
יבואו . . .

גם בעיני חוה מצאה ההצעה חן. ואנחנו נמרנו להוציאה אל הפועל.

מ"ו באב.

העיר הומה!

בבתי התפלה, בבית המרחץ, בקרנות החנויות יושבים אנשים ונשים וישוחחו, יהמו, ישוקו: הנשמע כדבר הרע הזה בעירנו, כי בני ישראל ובנות ישראל ישחקו על כמת החיון, בחורים ובתולות יחיו?
בראש המחרפים אותנו והמסיתים את ההמון בנו המה: מנחם השחור וחיים שאל "הפושע".

חיים שאל זה היה לפניו בעצמו, טרם התישב בעירנו, תלמיד בבית הספר לחרושת המעשה אשר למסלות הברזל בעיר ה—ל, ויהי אז, כנהוג, גוי גמור ומוחלט, פושע ישראל (והשם הזה בקצורו: "פושע", ישא עליו חיים שאל עד היום הזה), אבל אחרי אשר גרשוהו המורים מבית הספר, כי לא עמד בנסיון שתי שנים רצופות, נהפך לכו לשנוא את ההשכלה, וברבות הימים נעשה "בעל תשובה" גמור. הוא ילמד נערים ונערות את מלאכת הכתיבה, כי "כתבא רבא" הוא, יודע לצייר אותיות יפות מאוד, לקשטן בפטורי ציצים, בתמונות נשרים ואריות, בפרט בראש המכתב. ממלאכתו זאת יפרנס את בני ביתו. ביום מלמד חיים שאל את מלאכת הכתיבה לאחרים ובלילה הוא הוגה בתורת ה' בבית המדרש הגדול, לפעמים עד עלות השחר. הוא שונא את השקר תכלית שנאה, ומעולם לא התמלטו מפיו אף דברי גומא והבאי, הנאמרים אך לשמח ולברך את הלבבות, כי גם באלה ראה שפת שקר אשר שנא ה'. הוא אוהב לנקות את הספרים משניאות הרפוס, משום "אל תשכן באהליך עולה", ובכל יום ויום הוא מחפש ובודק בספרים אשר בבית המדרש ומתקן את אשר אך ימצא לתקן. בתפלתו לא האריך מעולם, כי יש בזה משום צביעות, ותועבת נפשו היו אלה הצבועים המתנאים ב"ראתם ועבודתם" לעיני הרואים. אבל עוד יותר ישנא את המשכילים העבריים, ולוא היו בידיו העוה והמשרת, כי אז בודאי בער אחריהם כאשר בערו הצרפתים הקתולים אחרי ההוגינוטים בזמנם. כאשר נודע לחיים שאל דבר "החיון" אשר נאמר להציג על הבמה, חרה אפו עד להשחית וירעיש עלינו את העולם:

— מיום שחרב בית המקדש אסור למלאות שחוק פיני — צועק חיים שאל בבית מדרשו — ובנינו ובנותינו ישחקו על הבמה כמשחקים ומשחקות ממש! מלבד זה יש בשחוק הזה משום: "ובחוקותיהם לא תלכו", וחשודים המשחקים על הפקות . . . השם יצילנו מנבלה כזאת! עצתי, כי נאסור על כל בעלי הבתים בעירנו להשכיר להם בית להצגת "החיון"; יבואו וישחקו לפנינו בחוצות קריה, כהצוענים האלה הנוהגים את הקופים!

חיים שאול לא הסתפק בצעקתו, אך הלך גם אל הרב, לבקשהו, כי יעמוד בסריג. גם מנחם השחור צעק בראש מרומים:

— למה לנו בית אוצר ספרים? מי יקרא הספרים האלה? אם יחפצו עשירינו כי בניהם יקראו בספרים, יוכלו לקנות הספרים הנחוצים להם, כי יש כסף לאדונים האלה, ואם יחסרו מכספם שקלים אחרים, אין רע. ולבני העניים אין צורך כלל בספרי מקרא. אם יחלו הם לקרות בספרים, אז יעובו את עבודתם ואת מלאכתם ויהיו לעצלים והולכי-בטל. הנפח יכה בפטישו על הסדין וברגע הזה יקרא בספר. אז ירד הפטיש על ראש העומד אצלו ולא על הסדין. העוור בחנות יקרא בספר, ואם יבוא קונה, אז יראה לו באצבעו כי יכה עד אשר יגמור לקרות, כי אסור להפסיק באמצע... לפעמים מראה מנחם בתנועות ורקודים את „החיוין“, והרואים יראו וישחקו. ביחוד ישפוך עלי את כל לענו.

— בן אליהו המלמד ישחק על הבמה! הוא, בן מלמד עני, יחפז לזרוע דעת ותבונה בעירו. שחוק מכאיב לב! אם דעת ותבונה להאגרונום הוה, מדוע לא ימצא תחבולה להרים את אביו מעפר דלותו ומדוע נהיה לאגרונום ולא לרופא? מה יעשה בידעותיו? איפה יעבוד את האדמה?

גם בין הנשים קם לנו „שמן“ בתמונת פינא המוכרת בגדים ישנים, ביחוד מעת שנודע לה, כי גם אני בין המשחקים. כפי הנראה לא שכחה עוד כי כניתיה: „שרה זקנה“. פינא זאת היא מקוננת מצוינה, ובמות איש או אשה מיקירי קרתא תבוא תמיד פינא לספור לו ולבכותו. בשבוע הוה הלך לעולמו „שלום השוחט“, ופינא מצאה שעת הכושר להזכיר את עוננו, ותבך ותתחנן לפני „הנשמה הטהורה“, כי תבקש רחמים מלפני „מטטרון“ וכל פמליא של מעלה על בני עירנו, החפים מפשע, לבל יספו בעון הרשעים ההולכים בחוקות הגוים ושוכחים את חורבן בית מקדשנו. כל הנאספים הבינו, אל מי ירמוז מליה, ואמי, אשר היתה שם, בכחה מאד... גם בעורת הנשים רעמה פינא ותררוש מהרבנית, כי תשתדל לפני הרב, שיעשה הוא, בתור מרא דאתרא, נקמת בפושעי ישראל, כי המכשלה הזאת תחת יד הרב היא, ומי יעמוד בסריג, אם לא הוא? כה ירעשו יתגעשו הקנאים?

כ' אב.

אחרי עמל רב מצאתי בית להציג בו את החיוין. העשיר יעקב עמדין, אשר לקח לו לעת זקנתו אשה צעירה לימים מעיר הבריה, גרצה הפעם לבקשת אשתו, לתת לנו להציג את החיוין בביתו.

הוה וחברותיה סבבו שלשום כל היום בעיר למכור כרטיסים בבתי התושבים הנוצרים, ואני והצרפתי — כן נקרא אחד ממכירי אשר עשה זקנו כמנהג צרפת — סבבנו על בתי היהודים. הקנאים הסיתו בנו נערים קטנים שיקראו בכל מקום בואנו: „אפיקורסים! משחקים!“ גם אנשים מההמון נסו להתקומם נגדנו ולאיים עלינו במקלותיהם ובאגרופיהם, ואנחנו לא חתנו מפניהם ונכריחם באומץ לב. פעמים אחדות נאלצנו לקרוא את השוטרים לעזרה.

העלמות מכרו כחמשים כרטיסים, אבל אנחנו לא מכרנו אף אחד, ועוד ביום ההוא נודע לנו, כי הרב אומר — להחרימנו.

כ"ב אב.

היום בעת תפלת המנחה התאספו כל יושבי עירנו אל בית המדרש הגדול. הבית וגם החצר היה מלא אנשים, נשים וטף, עד אפס מקום. כל הנאספים עמדו צפופים ורחוקים, ויחכו — על החרם.

גם אני ורוד עמדנו בבית המדרש בתוך הנאספים. האנשים אשר עמדו בקרבתנו הביטו עלינו בעינים מזרות בוז וקצף, אבל לא העיזו לנגוע בנו. כי בשחו בחרם הנורא. גם הוה ושושנה רעותה באו לעזרת הנשים.

מהומה ושאון בבית המדרש. כל האנשים והנשים דברו, המו, רעשו, חרפו וגדפו את הרשעים. פתאם קמה דומיה בבית. השוחט עלה על הבימה. השמש קרא בקולו החזק: "הם! בשם הרב!" והשוחט אמר, בהתנועעו בכל גופו הנה והנה:

— בשם הרב מרא דאתרא וכל נטורי קרתא הנני אוסר ללכת לראות בחזיון "המכשפה". אל יהין איש או אשה לבוא במושב לצים" האלה, מארת אלהים תחול על ראש רשעים, ולשומעים יונעם ותבוא עליהם ברכת טוב, אמן!

— אמן! — רעמו אלפי קולות וכרעם בגלגל התגלגל ה"אמן" מהבית אל החצר והר קולו נשמע למרחוק.

הנאספים בקרבתנו הביטו עלינו בחררה. אנחנו יצאנו במנוחה מבית המדרש. — השמעת רחל את קול השופר? — חדר לאוני קול אשה אחת משוחחת עם רעותה ושתייהן עמדו בחצר כל העת.

— שמעתי, שמעתי — ענתה רעותה — האם אטמו אוני? אבל כמדומה לי שנוסח התקיעות היה שונה מאד. הקולות היו משונים ומוזרים. לבי נשבר בקרבי. אויה, אויה, תאננו לאלקים! — ובדברה מתה דמעה מעל פניה בסינורה.

— ממילא מוכן — ענתה רעותה — בימים נוראים תוקעים לקרוע את השטן, והיום תקעו להחרים את עושי הנבלה. ראי! הנה הנם! . . . ואימה גדולה נפלה על העיר.

אין בית אשר לא התלקחה שם מלחמה בין האבות והבנים. ההורים צוו על בניהם ועל בנותיהם לבל עיזו לצאת בערב אשר יוצג החזיון מפתח ביתם, כי חרם בעיר. אבל היו בנים רבים אשר לא פחדו מפני הוריהם ומפני החרם הנורא ויחזיקו ביריבו בסתה, כי לא נשוב אחור. אנחנו החלטנו לבלי סכב עוד בעיר, כי אם להודיע במודעות, כי הכרטיסים ימכרו בבית יעקב עמדין לפני התחלת "החזיון" . . .

כ"ד אב.

תמול בלילה, ואני יושב בחדרי וכותב, והנה נפתחה הדלת ואבי בא. — מה לך? — אמרתי אני בבהלה — כי באת אלי באישון ליל ואפלה? — לחלוףך באתי, יוסף! — אמר אבי בקול רועד — חוס נא ואל תשחק בחזיון הזה. האם כה מאושר אתה בחיים, כי אך השחוק יחסר לך? — אבי! — עניתני אני לו — לחנם תטיף את מוסרך על אוון לא שומעת. אנכי לא אראה כל עון בשחוק הזה.

— ואימת החרם האם לא תבעתך? — שאל אבי — נורא הוא החרם ועל ראשך יחול! — חרם של רב שומטה לא יבעתני. צר לי עליך, אבי, כי הטרחת את עצמך חנם באישון ליל. . . .

השלה III.

חמת אבי בערה כאש, עיניו הפיקו זיקות, ידיו רעדו...
 — הנני מצוה עליך כגורת כבוד אב, כי תמשוך ידך מהשחוק הארור. ואם לא
 תשמע בקולי, אז... או אקללך...
 — אליהו! — נשמע פתאם קול אמי מאחרי הדלת, אבי התחלחל וימהר לצאת.
 עתה ראיתי כי גם אמי היתה פה, ובודאי הכטיח אבי לה, כי ידבר אתי רכות.
 אני נגשתי אל החלון.
 עלטה כסתה את הארץ, אף כוכב אחד לא נראה בשמים. שתי תמונות התרחקו
 לאט לאט מביתי ותעלמנה בחשכת הלילה. אנכי הפצתי לקרוא להם, לנחמם, להרגיעם,
 אבל לא עשיתי זאת, כי ידעתי שלא יבינו לי ולדברי...

כ"ז אב.

שלושה ימים עברו, ואני לא אזכור איך עברו עלי. לא אזכור עוד, אם אכלתי,
 שתיתי וישנתי בעת הזאת, כל חושי ומחשבותי נתונים נתונים היו להחיווין. כדמויני
 שויתי לנגדי לרגעים את הבמה, את צלצל הפעמון, הרמת המסך, קול ה"הירדד", — כמעט
 שכחתי, כי לא החיווין עיקר, כי אם הכסף. רק לפעמים התירוני גם חיוונות תונה, וראגה
 שברה לבי, פן יגבור החרם עלינו ואיש לא יבוא לראות במחזה.
 בא הערב המקווה. המשחקים והמשחקות התאספו, על פני כולם היו נכרים אותות
 דאגה וסער, כי ריב היה לכולם עם הוריהם טרם צאתם מביתם.
 — הורי נרשני עוד הפעם מביתם — אמרה חוה אלינו — אין לי הפיץ
 במשחקת, אמר לי אבי בצאתי. היום אלין בביתך, שושנה!
 גם שושנה היתה נונה ועצובה, כי אביה חרפה ונדפה מאוד היום, גם הניף עליה
 יד להכותה. היא התאמצה להבליג על רוחה, ותאמר: "אתי תלכי, חוה, כאשר יתם החיווין".
 — ומי יודע אם יתחיל החיווין? — שאל הצרפתי — השעה השמינית עברה ואין
 איש בבית.

שושנה וחווה ישבו אל השלחן כפתח למכור כרטיסי הכניסה. אני צעדתי בפסיעות
 נסות בחדר וכל יצורי נוי רעדו מינון וקצף. לרגעים רצתי אל החלון לראות אם יקרב
 איש לביתנו. אנשים רבים עברו לפני הבית, ובעברם הביטו אל החלון, אבל איש מהם
 לא נגש עד הפתח. פתאם שמעתי קול קורא בשפת הארץ: ה"ש כרטיסים? מורה הכפר
 הסמוך, אשר בו יגור שלמה הנפה, ואתו גם שלמה ואחותו, באו הביתה.
 לאט לאט נמלא הבית מפה לפה. שושנה וחווה לא הספיקו לענות לכל השואלים
 כרטיסים, דוד והצרפתי באו לעזרתם. רבים שבו ריקם, כי לא היה מקום.
 השחוק עלה יפה מאד. המשחקים והמשחקות מלאו את משלחתם באמונה, דברו
 וישירו את שיריהם בחום ובהתלהבות, ויפיקו רצון הקרואים, אשר מחאו כף ויקראו בלי
 חשך: "הירדד! הירדד!"
 גם אני הייתי על הבמה, שרתי את שירי, עיני ישר הביטו אל הרואים, אבל לא
 איתי איש; רק כאשר הורם המסך ואני ויתר המשחקים יצאנו לקול הקריאה: "פרדס!
 אפרתי!" וכו' וכו' — ראיתי את הקרואים, והמה נענעו לי כראשם לאות תודה וברכה.
 המחזה האחרון הגיע. פתאם נשברו החלונות בקול רעש גדול, זרם אבנים נפל על
 הבמה ועל הקרואים. הרואים קפצו מכסאותם — והחיווין נפסק.

שלוש מאות ר"ב באו לנו במחיר כרטיסי הכניסה. עתה לא אפונה עוד, כי יוסר בעירנו בית עקד ספרים.
נצחנו!

חז"מ סוכות.

שבתי לבית אבי.

ישכר שושן בן אפרים החל לבקר את אבי בביתו, וכפי הנראה, אך תואנה בקש, למען יוכל לבוא בדברים עם אחותי היפה. אבי לא מצא קורת רוח בבקוריה, אבל לא העיז לגרשהו מביתו, כי בן אפרים שושן הוא. ואפרים יגור עתה בשכונתנו, כי קנה את בית יצחק הרצען ויבנהו ויפארהו וישכן בו, והוא ראה, כי ישכר בנו מרבה לבקר את ביתנו, ולא מצא הדבר חן בעיניו. אפרים העיד באבי, כי אם לא יגרש את בנו ישכר מביתו, אז רעה נגד פניו, ואבי נלה לישכר את דברי אפרים, ולא הוסיף עוד הנער לדרוך על סף ביתנו. אבל גם אחרי זאת התראה פנים עם אחותי, וכאשר נודע הדבר לאפרים, קצף על אבי מאד, כאלו אשם אבי באהבת בנו, ויתן את בנו הקטן שמואל למלמד אחר. ממנו ראו האבות האחרים ויתנו גם הם את בניהם למלמד אחר, ובכן נכרת אוכל מפי אבי. אז באה אמי אלי ותספר את האסון אשר קרם ותבקשני לשוב הביתה, ואני מלאתי את בקשתה. אבי מבקש לו עתה עסק אחר, ואני תומך בידי בני ביתו בכסף אשר ארויח מהוראת-שעות. בביתנו שורר עתה טוהר ונקיון, כי עיני אחותי צופיות עליו, אבל מצבנו החמרי ברע מאד, כי כספי המעט לא יספיק לכל צרכינו...

כ"ה חשוון.

אבי הולך כצל כל היום, קודר בלחץ יגונו. הוא נסע ליריאל, עיר קרובה לנו, לבקש לו שם משמרת מלמדות, אבל לא מצא גם שם את אשר בקש וישב בפחי נפש הביתה. דבריו אתי קצרים מאד ונוגעים רק אל מצבו החמרי בעת ההוה, וראשונות לא יזכור. הוה ושושנה מבקרות אותי בביתי, גם שלמה יבוא לפעמים. הליכות שושנה מפיקות רצון מאת אבי, ולא אחת הלל אותה גם בפני על טוב טעמה ובינתה. את שלמה יאהב כבן. בכל עת בוא שלמה לביתו, ישוחח אתו אבי בהשק לב, יתפלסף ויתוכח לפעמים בדברי תורה וימצא בזה עונג לנפשו הנכאה והנהלאה. בשעות כאלה יביט אבי עלי בעיני תונה ויאנח לרגעים; כפי הנראה ידאב עליו לבו, על אשר לא כשלמה אני, על אשר שכחתי לנמרי את התלמוד ואולת ידי להשתתף בשיחותיהם.

הוה לא שבה עוד לבית הוריה, כי בחלה נפשה בעבודתה בחנות, והיא לומדת עתה בהתמדה ורצונה לקבל תעורת מורה, למען תפתח בעירנו בית ספר לילדות.

— שלמה! — אמרתי לו פעם אחת בצאתנו מביתי יחדיו — האמנם תמצא הפיץ בלמוד התלמוד גם עתה? ודיעות הטבע, חכמות הכלכלה והחברה, דברי הימים, אלה הדיעות החיות והמעולות, המרחיבות את חוג מבטנו על הטבע והאדם, המגלות לפנינו חוקי התולדה הנשגבים; ופילסופי התלמוד המסוכסכים, אשר ריח בית הקברות נודף מהם — מה רב ההבדל! איך תאחרם, שלמה, בראשך?

— גם התלמוד הוא פרי החיים ולמודו מביא לי תועלת רבה — ענה שלמה — הוא נותן לי מושג נאמן מעמנו ומחיינו בימים עברו. הוא מעביר לפני אחת אחת

תמונות חביבות ויקרות, תמונות "התנאים והאמוראים", אלה בני העליה אשר ידעו להשפיע מרוחם הכביר על בני עמם הנדרסים והנענים, לחזק בלבם רגשות האמונה והלאום, אשר לא חלפו מעמנו עד היום הזה.

— חסר לך רגש הלאום — הוסיף שלמה אחרי דומיה ארוכה — ורק הרגש יעורר את הדמיון, יקשרנו באהבה אל העבר ויניע את רצונו לפעולות גדולות בשביל העתיד. ההגיון והבקורת יולידו רק את הספק ויפריעו אותנו מעבודתנו.

— הרגש יוליד גם אידיאלים אשר לא יוכלו לצאת אל הפועל, מפעלים אשר לא יביאו אל המטרה הרצויה, מפעלי דון קישוט — עניתי אני לשלמה.

הוא לא ענה מאומה ויצלול במחשבותיו . . .
(עוד יבוא).

המתמיר.

(סוף¹).

יופיע כפרק ממיר עד ולזון
 והיה לברכה לתהלה ולגאון —
 ולגאון? — האמנם? הניקים החזון?
 ובבן — "אמר רבא, הו"י הו"י אמר רבא"
 ובכל אשר יחלם בן ידבק לקבו
 בפנה הצרה, בנמרא הרחבה,
 לאהב יסוריו ענותו ורעבו,
 ובן יפרץ קולו נאזר בגבורה —
 אף מי הוא המטיל השפה המרה
 לקרע לבנו בתוניה עצורה
 הכרוכה וצפוניה בזמירות הנמרא?

רק מי אשר עבר על בית הישיבה
 בדמי תצות הליל או בדממת השחר
 ובעד חלון מאיר אגנו הקשיבה
 קול בודד ישורר, זמיר מתמיד מאחר
 השפף בלט על הרוח הלאט
 מרירתו המתוקה, מתיקותו המרה —
 רק הוא הבן יוכל מהידקר מה-להט
 מה-מקאיב, מה-נונה זה "נגון הנמרא"
 מה-ירעיל את קולכם, מי ימסך נכאים.

ויחל הנער... כי פרחי תוחלת
 גם ריחו הנבאה בסתר רפדו
 ויראו לו אחרית, שכר בחרות נגזלת
 וילבבו לאהבה פנתו יחדו.
 ובכיר לא משה תקנתו אף רגע
 מהקר לו עצמה, מהרבות לו חיל,
 ויעמד הנער וילמד ויהנה
 ויהנה וילמד יומם וליל.
 וקטוב לב הנער בלילות החרף
 כי נפתל ויכל לסגיא תמורה
 ששחטה את מחו ותבא בו חרב,
 והיה בעיניו כמוריד עיר בצורה:
 אז תצא התקנה וקלעה מקלעת
 לראש גבורנו — משפרת נצחוננו
 וחלם חלום געים, במנוחת הדעת,
 יאחו בצפור בחבלי דמיונו.
 אז וחלום יום שובו אל עירו בשאתו
 קתב סמיכה בכים ש"ם ופוסקים במעיו
 תהלתו בעיר, חרות הזריו בביתו,
 תקנאה הגדולה בין חבריו ורעיו.
 ישמו אשר בפה ביום במשאון

¹ עיי למעלה חובי ט"ז ע' 344.

אִסְרֵי הַפְּנוּת, בְּזַמְרַתְכֶם הַנוּגָה?
 הַתְּבֹנוּ וּמִיָּכֶם הַקְּבוּרִים וּבָאִים?
 נִשְׁמַתְכֶם הַרְצוּצָה, רוּחְכֶם הַמוּגָע?
 הַעַל שְׁמֹת עוֹלָמְכֶם תְּבֹא קִינְתְּכֶם?
 תַּעֲרֹ נַפְשְׁכֶם, כָּל מֵרַת רוּחְכֶם?
 הַתְּאִמְרוּ לַחַיּוֹת בְּתַמְצִית נִשְׁמַתְכֶם
 הַמַּלְוִים הַיְבֻשׁוֹת הַזּוֹבִישׁוֹ לַחְכֶם?
 הַתְּשׁוּעוֹ לַיְשׁוּעָה, תִּקְרְאוּ גְּאֻלְכֶם,
 אִילֵי יִשְׁמַע מְרַחֵם וַיָּבֵא לַחֲנוּכְכֶם?
 וַתְּהִי עֵינֵי רְאָה צַפְיָה עִמְלְכֶם,
 וַיְהִי לֵב יוֹדַע הַמִּבִּין אֲבֹדְכֶם? —
 אֲהִי אֲמַלְלִים! אֵין אֲנִי קִשְׁבָּת! —
 כַּתְּפִלָּה גְּדִחַת וּכְנָפֵשׁ נוֹדְרָת,
 בְּחִשְׁבַת הַלְּיָלָה וּבְדַמְמַת הַמְּנוּת,
 מִבְּלֵי שְׁתִּשְׁמַע — אֲנַחְתְּכֶם אֲבֹדַת ...

יֵשׁ רַק אֲנִי אַחַת הַקְּרוּבָה לְשִׁמְעַ
 הַמִּית בְּחֹר מְשֻׁבִים, אוֹ מִתְּמִיד מֵאַחַר;
 הַעֲרָה לְהַקְּשִׁיב מִמְרוּרֵי הַנֶּפֶשׁ
 הַמִּתְּמַלְטִים אֵלֶיהָ עַל בְּנֵפֵי הַשָּׁחַר: —
 הוּא רֹאשׁ הַיְשִׁיבָה, אֲדִירָה וּמִשְׁלָה,
 שְׁקָרִיאת הַגִּבּוֹר — קוֹל הַמִּתְּמִיד
 הַרְאִישׁוֹן —

מְקִימָה מִיְצוּעָה נִקְתוֹ הַבְּשִׁלָּה,
 וַצַּפְצוּף צְפוּרָז לֹא יִתֵּן לוֹ לִישׁוֹן.
 וּבְשִׁמְעוֹ קוֹל מִתְּמִיד מְעוֹרֵר הַשָּׁחַר
 הוּא אֹהֵב לְהַקְּשִׁיב רַב קִשְׁבֵּי בְּדַמְמָה,
 וְשִׁמְעַ אֵת הַד קוֹל בְּחֵרוּתוֹ, וְזָכַר
 שְׁלִשְׁלַת אֲרָבָה שָׁל "חַיִּי נִשְׁמָה" ...
 וְזָכַר — יִשְׁתִּי טוֹפּוֹת דְּמַעוֹת תַּרְדֵּנָה

וַתְּלֹו בְּשַׁעַר כְּסָף זְקִנּוֹ הַלְּבָן,
 וּלְאוֹר גַּר-הַמִּתְּמִיד הַבְּהָה תַּרְעֵדְנָה
 כְּשִׁתִּי אֲבִנִי אֵשׁ מִמְשַׁבְּצוֹת זְהָבֵן.
 מַה-יְהִימָה לְבָבְךָ, הַשָּׁבֵ? — הַהוֹפִירָךְ
 כָּל שְׁנוֹת עֲנוּתֶיךָ — זֶה מֵרָאה הַנֶּעֱרָ?
 יוֹם צִאתְךָ מִבֵּיתְךָ וּגְלוּתְךָ מֵעִירְךָ,
 יָמֵי נֹדָה, בְּחֵרוּתְךָ — כָּל חַיִּי הַצֶּעֶר?
 גַּם שְׁנֵי הַתְּמַדְתְּךָ בְּאַהֲבָה זְכָרְתָּ —
 וַמָּה אֵיפּוֹא זְקֵן כֹּה נִפְעֵם רוּחְךָ? —
 הֵן אֲמַנֵּם עֲנִיתָ מֵאֵד — אַךְ גְּבַרְתָּ!
 וּבְדַרְךָ מִחֲשָׁבִים לְאוֹר אֵל גָּחָה.

אוֹ אִילֵי יִרְאָה לְבָבְךָ בְּחֻזֵן
 כַּהֲנֵנו הָאֲדִיר הָאֲבֹד וְכִלָּה
 בְּנִשְׁבֵּי כְּנֵי רוּחַ שְׁדַפּוֹן וְרוּזוֹן
 בְּיוֹם סוּר צְלֵנו וְנִבְל כְּעֵלָה?
 אוֹ לִבְךָ יַגְדֵּךְ, עַתִּידוֹת הַנֶּעֱרָ,
 וַתִּרְאֵ: שָׁה תּוֹעָה, תּוֹלַעַת עֹרְתָּ;
 שָׁה תַּעָה — אֲבֹדַת בִּישׁוּמוֹן וְסַעֲרָ,
 תּוֹלַעַת אֵלְמַת — בְּאַפֵּל נִסְגָּרְתָּ? ..

בְּנַעֲרֵי שְׁמַעְתִּי אֵת אֵלָה הַקְּלוּת,
 רְאִיתִי הַעֲבָדִים הָאֵלְמִים הַלְּלוּ;
 מִצְחוֹתֶם הַקְּמוּטוֹת, עֲנִיָּהֶם הַגְּדוּלוֹת
 וּפְגִיָּהֶם הַחֲזָרִים — כְּמוֹ רַחֲמִים שְׂאֵלוּ,
 כָּל קָסֵט וּמִבְּט לִי דוּמָם הַבִּיעַ
 רְגִישׁוֹת נַחֲנֻקִי, נִיְצוּצוֹת שְׁכֻבִי;
 כָּל קָסֵט וּמִבְּט מוֹרְשֵׁי הַנִּיעַ
 נִיסְלַד לְבָבִי וּקְרָבִי נִצְרָבִי ...
 אַךְ מְדִי אֲזַכְּרָה אֵת קוֹלְכֵם, הֵה קוֹלְכֵם
 הַבּוֹכָה בְּלִילוֹת בְּאֲנַקַת חֲלָלִים

הַפְּרִדָּה הַטְּמוּנָה בְּחִלְקֵיכֶם הַזְעִימָה:
 מָה רַבָּה הַבְּרָכָה אֵלֵינוּ הַבִּיאָה
 לִיזָא קָרָן אֹזֵר אַחַת יַחְמָתָה בְּחַמָּה:
 מָה רַבּוּ הַצְּבָתִים בְּרִנָּה קִצְרָנוּ
 לִיזָא נְשָׁבָה בְּכֶם רוּחַ אַחַת נְדִיבָה
 וּפְנִיתָ אֶת "בְּרָכָה" שֶׁל תּוֹרָה סוֹרְרָנוּ
 וְסִלְלָה גְתִיב חַיִּים עַד בֵּית הַיְשִׁיבָה...
 וְזִכְרָנוּ אַחֲרֵיתְכֶם מַה מְזוֹרָא נִגְאָלָה...
 הֵה! צַר לִי מְאֹד, צַר לִי עִמִּי חִלְקָה! —
 מַה-צְּחִיחָה הַחִלְקָה וּמַה מְקַלְלָה
 אִם פְּרִדּוֹת בְּאֵלֶּה תַעֲבִשְׁנָה בְּתוֹכָה!..
 ח. נ. ביאליק.

יִשְׁנֵעַ לְבָבִי: רַבּוּנוּ שֶׁל עוֹלָם!
 תַּכְּחוֹת הָאֵלֶּה עַל מָה הֵמָּה כָּלִים?

לֹא גָרַם מְזִלִי כִי אֲבַד עִמָּכֶם,
 עֲמָלִים עֲנִיִּים, — מִסְפָּכֶם נִפְרַדְתִּי.
 גְּמִישְׁתִּי תּוֹרְתִי, פְּשַׁעְתִּי עַל לְחֶם
 וּבְדַרְךְ אַחֲרַת לְבָדִי אֲבָדְתִּי.
 הַעֲתִים הַשְׁתַּנְּנוּ... וְהִרְחַק מִגְּבוּלְכֶם
 הַצְּבָתִי מִזְבָּחִי, גְּתִתִּי אֶת סָפִי —
 אֲךָ זִכַּר עוֹדְנִי אֶת בְּלִבְכֶם, אֶת בְּלִבְכֶם,
 תְּמוּנַתְכֶם תִּלְוְנִי, לֹא תִמוּשׁ מִלְּבָבִי.
 וְזִכְרָנוּ מָה חֹזֵק הַנְּרָעוּן מַה בְּרִיאָה

ספרים חדשים.

המהפכה הצרפתית קורותיה והשתלשלותה מאת היפוליט קרנא. תרגום חפשי מן המהרורא הששית בשפת צרפת ע"י אברהם לודויפול. חלק ראשון. מחברות א' וב'. הוצאת "תושיה" ווארשא תרנ"ו.

המהפכה הצרפתית. זה המאורע הגדול אשר מעטים כמו ברכרי הימים ואין חקר לתוצאותיו. — המהפכה הזאת, כידוע, ערכה רב ונכבד לא רק בנוגע לחיי החברה והמדינה של ארץ צרפת, אשר בה מצאה מקום בסוף המאה שעברה, כ"א גם להשכלת כל עמי אירופא. להכיר הכרה ברורה את המהפכה הגדולה הזאת, לדעת ולהבין את קורותיה והשתלשלותה על פי מקורים נאמנים — חובה היא על כל איש בעל תרבות שיש בו דעה. ולא נפלאות היא אם התקופה הגדולה ורכת הערך הזאת משכה אליה לב סופרים מפורסמים רבים לבוא עד תכונתה ולהפיץ אור על כל פרטיה. הרבה ספרים גדולים נכתבו על הענין הזה בכשרון רב ע"י סופרים מומחים שונים, ביחוד בשפת צרפת, והספרים האלה כמעט כלם נעתקו לכל לשון שיש בה ספרות הגונה. אין ספק על כן, כי צדקה "תושיה" — אשר תעודתה להרחיב דעת הקוראים העברים גם בענינים כלליים — בהחליטה למלאות את החסרון בספרותנו ולהוציא בתוך "ספרי העם" גם תרגום איזה ספר ע"ד המהפכה הצרפתית. וטוב עשתה גם כזה. שמכל הספרים במקצוע זה בחרה בספרו של היפוליט קרנא לתרגמו עברית. אמנם הספר הזה אינו הטוב שבספרים המדברים על תקופת המהפכה, אבל כמה מעלות טובות בו, ואחת מהן, אשר בגללה דרוש הוא ביותר להפיץ "ספרי עם", היא קצורו. יש ספרים גדולים וטובים ממנו. אך מאשר גדולים הם, אינם טובים לספרי עם. ספרו של קרנא מעט הוא בכמותו (שתי החוברות שכבר נדפסו בעברית הן חצי הספר), אבל המועט הזה מחזיק את המרוכב, כי יודע הוא קרנא באופן נפלא לדבר בלשון קצרה, מדויקה ונמרצה, מבלי החסיר כל דבר גדול וגם קטן הראוי להודיע, למען תהיה התמונה שלמה ומוכנה מכל צד.

אולם, לתרגם ספר כזה כראוי, באופן שיעמוד טעמו בו, לא מלאכה קלה היא, והמתרגם צריך לדעת מראש, כי עבודה קשה, הדורשת הרבה עמל ויגיעת בשר ורוח, הוא מקבל עליו, ומחוייב הוא לברוק תחלה בעצמו, אם יש בו הרצון וכחהסבל לעשות מלאכתו באמונה. האם כה עשה גם בעל התרגום אשר לפנינו? הבה נראה מה טיבו של תרגום זה. והקורא יסלח לנו אם נאריך מעט בדבר הזה, כי ענין התרגומים הוא עתה סרק נכבד בספרותנו, אשר סוף סוף, בחפצה להתעסק בענינים כלליים, עליה להתפרנס לע"ע רק משל אחרים ולמצוא ספוק צרכיה בתרגומים מספריות העמים.

שני מיני תרגומים יש לנו בזמן האחרון בספרותנו. יש תרגום קשה, אשר הקורא בו יתנהג בכבודות וירגיש במקומות רבים לחץ ודחק, גם ריח ועזה עולה תמיד באפו מבין

שורות הספר. באופן בולט נראה, כי המתרגם העביד את נפשו כספרך ועוד הותיר גם להקורא עבודה לא קלה עד אשר יתבררו ויתלבנו הדברים לפניו. תרגום כזה, כמובן, לא יוכל להפיק ממנו רצון; אבל אם נשים לפנינו את גוף הספר המקורי ונעריך לעמתו את התרגום, אז במדה ידועה יגדל ערכו בעינינו. אחרי אשר נוכח לדעת, עד כמה התאמץ המתרגם לעשות מלאכתו באמונה יתרה, לבלי להוסיף או לשנות מאומה בדברי המחבר, כ"א למסרם להקורא העברי בדיוק אמתי ונכון ככל האפשר, לפי יכלת השפה ולפי יכלתו. תרגום ממין זה הוא "החנוך" לספנסר אשר העתיק לעברית המנוח בן-דוד.

לעמת זה יש תרגום קל ויפה, אשר ירוץ הקורא בו כמו יקרא בספר מקורי הערוך בשפה יפה. אבל אם נפנה אל המקור, למען דעת את טיב התרגום, אז ימעט מאד בעינינו ערך האחרון, ויש אשר גם נתרגנו ונתקצף, בהכירנו לדעת, עד כמה לא עשה המתרגם את מלאכתו באמונה, עד כמה הרשה לעצמו לשנות את רעיונות המחבר כמעט כאדם העושה בתוך שלו, באופן שלפעמים נמצא בספר דברים כאלה, אשר המחבר בעצמו יכיר בהם רק בקושי גדול את ילדי רוחו. תרגום ממין זה הוא ספר "תולדות השלמת האדם" המתורגם לש"ע ע"י ר"ד פרישמאן, סופר אשר כשרונו אמנם רב מאד גם בתור מתרגם וידו לא קצרה להוציא דבר מתוקן, אבל דא עקא, שלא כל המקבל עליו עבודה התרגום רוצה להעביד את נפשו בזה עבודה רבה וקשה.

גם התרגום אשר לפנינו עתה הוא מן הסוג האחרון הזה. כל עוד לא נעריך אותו לעמת גוף הספר הצרפתי, נמצא בו קורת רוח במדה ידועה. אמת, יש אשר נפגש לפעמים "מליצות" יתרות ושלא במקומן, אבל בכלל יצא מלפנינו משפט התרגום לטובתו. אולם משפטנו ישתנה הרבה לרעה אם "ניתי ספר ונחוי", אם נשים לפנינו את גוף הספר של קרנא. אמנם ה' לודויפול קרא לתרגומו "תרגום חפשי", בחשבו את השם הזה כתרסם בפני הפורענות, אבל אם נתבונן בעיון אל התרגום, נוכח לדעת, כי לקח לו המתרגם את "החופש" במדה גדושה ביותר, מלבד אשר השמיט מקומות רבים, ובהם לא מעטים שיש להם ערך רב.

לא נדבר משפטים עם המתרגם על אשר לא-השכיל לתרגם כצורתם ובשלמותם את רוב המבטאים היפים והנמרצים של קרנא (דוגמאות לזה יכלנו להביא למכביר), כי מקצת האשמה הזאת, אף אם לא כלה, אפשר לתלות בעניות שפתנו העלובה; אבל המתרגם שלנו אינו מדייק בלשון אף במקומות היותר קלים, שלא היה צורך כלל לשנות בהם ממשטבע שטבע המחבר. הנה כן, למשל, ישמיט המתרגם פעמים רבות מדברי המחבר את המלה "כמעט". אמת, מלה קלילה היא זו, אך אין לזלזל בה כלל. את המלות princee גם comte שתיהן יתרגם בש"ע "נסך", וכן "אפיצער" כמו "גינרל" שניהם אצלו, "שר צבא", וכדומה. דקדוקים כאלה, אף כי קלים הם, מעידים על המתרגם שאינו אוהב לדקדק בלשונו, ובאמת בכל מקום שהגנו נבשלים בדרך קריאתנו והדברים נראים לנו כסותרים זא"ז או מיושבים בדוחק, עלינו לשים פנינו אל גוף הספר, ושם הכל אתי שפיר ואין כל סתירה ודוחק. הגנו קוראים, למשל: "כבי"מ החכמה נוסד פרס לתלמידים אשר יחברו שיר תהלה ליום הנצחון הזה" (ע' 56), ובהתפלאנו מה לתלמידי בימה"ה ולהבור שירים, הגנו פונים אל גוף הס' ולא נמצא באמת כל זכר לשיר. במקום אחר הגנו קוראים: "לפי התכנית אשר התווה שר המלחמה דימוריה" (ע' 20 ח"ב), והדברים האלה סותרים את הכתוב לפני זה, כי בחר המלך באיש ששמו גר ב ויעשהו לשר המלחמה. אבל באמת המלות "שר המלחמה" לפני השם דימוריה הן הוספת המעתיק בשטף

לשוננו ואין אחריותן על המחבר. הננו קוראים הלאה: "יכול להיות כי עלה על לבם רעיון מהפכה יותר נכבדה וכו' וגם בפעם הזאת נוכל אמנם להחליט כי לא נכונה ההשערה" (ע' 31 ח"ב) — עוד הפעם כעין סתירה: איך יאמר המח' מקודם. יכול להיות" אחרי אשר יחליט תוך כדי דבור כי לא כן הדבר? אך באמת, אם נבוא לתרגם דברי קרנא בצורתם, נאמר: "לא נוכל להחליט כי נכונה ההשערה", ולא קשה מדי. — אם יאמר המח', שהמלך הודיע גלוי לכל, כי לא יסכים בשום אופן להגדיל את שלטונו בלי גלוי־רעתו והסכמתו של העם, ישנה המעתיק את הנוסח ביתר עז: "להגדיל את שלטונו לוא גם הביע העם בגלוי חפץ כזה" (ע' 40 ח"ב). במקרא אנו קוראים כי קלרמן הראה גבורת ימינו במפעל "אשר היה אמנם המפעל היחיד בכל פעולותיו", וקשה לנו להבין פירוש המלות "המפעל היחיד בכל פעולותיו", אך המחבר יאמר בפשיטות, "מפעל גדול יחיד בחייו", וקל להבין לכל קורא פשוט. ואחרי אשר בעיני המתרגם, כנראה, הדיוק בלשון הוא דבר אין חפץ בו, לא יפלא אפוא אם העתון אשר הויל ברר בשם le Point du jour (השחר) נקרא אצלו בשם "מבוא השמש" (ע' 78), ועוד "פלישות הקולמס" כאלו.

ככונה הבאנו פה דוגמאות קלות כאלה, אשר לתרגמן כהונן יוכל כל איש היודע שתי השפות, צרפתית ועברית, אף אם איננו לא סופר ולא בן סופר, אחרי כי אין הדבר תלוי בכשרון, כיא ברוח אמונים ביחס להעבודה. אולם, למען דעת טיב התרגום הזה בכלל אין צורך לנו לחפש הרבה בתוך הספר. די לנו אם נשים לפנינו את התרגום ביחד עם האוריינל של "המהפכה הצרפתית", ונתחיל לקרוא בו מראשיתו, ואז תחוינה עינינו בכל שורה ושורה "מהפכה" ממש בדברי המחבר. הרבה מבטאים ופסוקים שלמים, ודוקא היותר יפים ונמרצים, השמיט המתרגם או המירם במליצות סתם שאינן מגודות כלום. תחת זה יוסיף "מעט פלוסופיא" משלו ע"ד מלוכת לואי הי"ד: "אחרי הנאון בא השבר; כן פקודת כל האדם פה עלי אדמות" — מוסר השכל, אשר המחבר עצמו, כנראה, לא מצא לנחזיק לכארו לנו. המחבר יאמר, כי לואי הי"ד השאיר את צרפת *depeuplée, fatiguée, appauvrie* והמתרגם יעתיק "בלשון קצרה": "עם צרפת היה עיף ויגע, מספר בניו הלך ומעט מיום ליום; עני וצרה היו מנת חלקו". המח' יאמר, כי המלך ראה את המות אשר שת קציר סביבו לשלשה דורות בפחות משנה אחת, והמתרגם יעתיק בלשונו: "המות בא בחלונות ארמון המלוכה ויגזור על ימין ועל שמאל ובכל אהובי המלך נחתה ידו". המח' יאמר, כי בימי מלוכת לואי הי"ד ירדה עוד יותר הממלכה: "הממשלה נתנה בידי אשות הזומה (*courtisanes*), הן עשו מלחמה ושלום וכו', השופטים אשר הקימו עטו קלון על התנא (תלבשת השופטים), שרי צבאותיהן מוכים במלחמה" — והמתרגם אומר: "עתות המלוכה נתנו בידי החנפים (1); הם המה אשר יקראו למלחמה או לשלום; הם המה אשר יעשו חרפה ובוז על תלבשת השופטים (?); שרי צבאותיהם יתנו את לחייהם למורטים". עפ"י ההתחלה הזאת נקל להוציא משפט מה טיבו של תרגום "חפשי" כזה. ובאמת כל הספר הוא ביד המתרגם כחומר ביד היוצר, ברצותו ירחיב וברצותו יקצר, בחפצו יסרס את הכתובים ובהפוזו יקלקל לפעמים גם את הכונה.

והסגנון? כידוע יש לכל סופר גדול סגנון מיוחד אשר עליו טבוע חותם רוחו הכביר, ועל המתרגם מוטלת החובה לשמור ככל האפשר את סגולת רוחו זו של המחבר. אבל בתרגום אשר לפנינו לא נזהר המעתיק בזה וצביון סגנונו המיוחד של קרנא יחלוף

כליל ברב המקומות. ותחתיו יבוא סגנונו של המתרגם עצמו. במקומות לא מעטים ישתרר סגנון "מליצי", כמו: "וגם בבית המשפט היתה צעקה תחת צדקה וכו' גם פקדו עון אבות על בנים על שלשים ועל רבעים (ע' 17); המאמר הפשוט "הנלחצים התעוררו" יתהפך למליצי: "ההולכים בחשך ראו אור גדול" ועוד כדומה. אם יאמר המחבר, כי הסופרים מתנגדי המהפכה לא בושו לכנות את הרגשות הטובים של בחירי בעלי המהפכה בשם הוללות משוגעים ושכורים, יעתיק המתרגם כל אלה בסתם מליצה: "ומתנגדי המהפכה חרקו שן ויקפצו וירגזו ואין נחת" (ע' 59).

וה' לודויפול יש בידו גם לתרגם כהלכה. יש מקומות גם בתרגומו זה אשר הצליח להעתיק באופן משובח, ועל פיהם נוכל לשפוט, כי יכול היה להוציא מת"י דבר יותר מתוקן — לו עשה את מלאכתו באמונה יתרה.

עבודה באמונה — זהו התנאי העקרי אשר תרוש ספרותנו מכס, המתרגמים המתנדבים להביא לה ברכה מתכבאות אחרים. ואם נודה היא שלא תוכלו לעמוד בה — חדלו לכם מעבודה זו, כי כמה נחשבה.

ב"ק.

קהלת איזמיר.

הכל תלוי במול. ישנה עיר קטנה ואנשים בה מעט ומקומה בקצוי הארץ, ונמצא בה סופר של אחד העתונים, ומלט את העיר כלה ממצולת השכחה, וכל ישראל ידע את הנעשה בקרבה, חדשותיה וחליפותיה, קטמותיה ופשרותיה, אין דבר ננרע. וכנגד זה ישנן עדות גדולות וכבירות, חשובות ומיוחסות, ודור הולך ודור בא וזכרן אבד מאתנו. ובגורל הזה נטלו עדותינו אשר בארץ הקדם חלק בראש. אחינו היושבים ברחוק מקום רגילים לחשוב על אחיהם המורחים, כפי הרעות הקדומות הכלליות אשר נשנו על אודותם פעמים רבות, כי שוקטים ובוטחים המה בתוך עם שוקט ובוטח, מאות שנות המנוחה למדום להתנויץ כשבלול בקליפתו, והמה ישנים שנה ערבה. אכן היתה להם תקופה של חיים, תקופה אשר בה היו המה המשפיעים משירתם, מחכמתם ומתורתם על שאר הגולה, אך התקופה המזוהרה הזאת עברה זה כבר, הגר דעך, וחשכת עלטה מקפת עתה אותם מסביב.

הנה למשל עדת שאלוניקי, עדת איזמיר, עדת קושטא וכו', מי לא קרא על אודותן מעט או הרבה בדברי ימינו? ידענו אותן מימי הנאונים שקמו בתוכן בדורות שעברו, ידענו אותן בבתי דפוסיהן העתיקים אשר העשירו את ספרותנו התלמודית, ידענו אותן גם מימי מהפכת שבתי צבי וסיעתו — ועתה? עתה אין מאומה, אין שומע ואין יודע, כאלו ירדו כליל מעל במת החיים.

ובכל זאת הזמן עושה את שלו. וגם אל הישנים פריץ ויועזעס; ובתוך קליפת השבלול תנועה חזקה מורגשת, תנועה המעידה כי התחיה קרובה. אמנם גם פה ראינו כחזיון הנראה ברבים מבעלי החיים, אשר בהקיצם אחרי שנתם הארוכה בקליפת מטיהם, תחיה להם צורה אחרת לגמרי — אך הקיץ הקיצו; ואם עד כה הקיץ האדם, הנה מעט מעט יקיץ אחריו גם היהודי.

ולמען תת לקוראינו מושג ברור ממצב קהלות כאלה והתנועות המתחדשות בהן בדורנו זה, הנני בוחר הפעם באחת מהן, בקהלת איזמיר העתיקה והנכבדה, אשר רבים מעניניה הכלליים יוכלו להיות לראי נאמן גם לעניני יתר הקהלות.

מספר נפשות אחינו בעיר הזאת הוא כשנים ושלושים אלף, וכמעט כלם ספרדים המה; כי גם האשכנזים המעטים אשר באו לפעמים להשתקע בה, התערב התערבו בתוכם ובקרב הימים למדו גם הם לדבר את השפה היהודית-הספרדית (יודיאוראיסניול). רק בימים האחרונים מספר האשכנזים הולך ורב, ועתה הם אומרים לבנות להם גם בית כנסת גדול¹).

¹ בחשבון-המפעל הכללי (ראפורטו גניראל) אשר בספר "כולל איזמיר" חננו קוראים הדברים האלה: "שכונה (קולוניאה) אשכנזית. — הארון קרימיר הפיץ לקנות מקום להקדישו לבית

בני המון העם והעניים יושבים בחלק מיוחד במרכז העיר, הנודע בשם "רחוב היהודים" (גודרייאד), ובו גם רוב כתייהכנסת הגדולים והעתיקים ויתר בתי הצבור; אך האמידים שבהם יושבים עתה גם ביתר הרחובות, וביחוד במגרש החדש "קרה-מאש" הנמשך לארך חוף הים מנגב לעיר. במקום אויר נקי ונעים, וגם ברחוב היפה והמהולל אשר על חוף הים מצפון לעיר, הוא "רחוב הפראנקים" (או ה"קורדון", כאשר יכנהו יושבי המקום), ישכנו אחרים מעשיריהם.

בהיות העיר רבת המסחר ועיר החוף לכל המחוז מסביב, רבו גם בין אחינו סוחרים, עמילים (קומיסיונרים), ספסרים, מורשי בתי מסחר אירופיים, סוכני חברות האחריות, ועושי יין כשר למכרו ביתר ערי הארץ. אך בהשתנות העתים, וידעות הלכות המסחר של הימים הקדמונים לא תוסיפנה עוד להספיק כבראשונה, ירדו ברור הזה מנכסיהם רבים מאלה אשר נחשבו לפנים על כת בעלי הבתים החשובים, ומספרם יעלה למאות.

כתת תלמידי החכמים שבהם הולכת ומעטה, וקני הדור החולף הולכים וספים, והצעירים אשר יבואו למלא מקומם מעטים מאד. וכנגד זה ישנה עוד ביניהם מחלקה גדולה, מחלקת "עמי הארץ" במלא מובן המלה: אנשים אשר כמעט לא ידעו לקרוא, ותפלותיהם אשר הם מתפללים למרו מימי ילדותם על פה; וכימי ר"ה ויו"ט, ימי התפלות הארוכות, המה עומדים מחוץ לבתי הכנסת, ויוצאים ידי חובתם בענית "אמן".

לעדה בית תלמוד תורה גדול על הוצאותיה, אשר בו יקחו לקח כשש מאות נערים יתומים ובני עניים, וגם שני בתי ספר פרטיים בה, ובכלם ילמדו התלמידים, מלבד למודי הקדש, גם לשון המדינה (טורקית) ולשון צרפת. מלבד אלה ישנם עוד כעשרים חדרים אשר בס ילמדו רק למודי קדש ולשון המדינה. אך השוכני בני הדור החדש הם הניכי חברת כ"ח, אשר למדו באחד משלשת בתי הספר אשר לה בעיר הזאת, לאמר: בית-ספר לנערים ובית ספר לנערות בתוך העיר, ובית ספר שלישי לנערים ולנערות יחד במגרש "קרה-מאש". השכלתם היא, כמובן, השכלה צרפתית. למודי השפה העברית המה מצומצמים ומוגבלים בכל בתי החנוך שמה, וגם במדה המהוקה הזאת הם מכוונים רק לצרכי הקדש: למודי התפלה, למודי הקריאה בספר התורה בטעמים על-יפה, תרגום ספרי הקדש בספרדית בנגון, ועתה נוספו גם למודי הדקדוק, אף כי את השפה בעצמה לא ילמדו², ולמודי השפה הטורקית המה רק לצרכי המשרה והמסחר, ובכך נשאר רק למודי השפה הצרפתית להספקת המזון הרוחני אשר ידרוש לו האיש המשכיל.

ועד כמה פעלה ההשכלה הצרפתית על בני הדור החדש נוכל לראות מהשפעתה הגדולה שהשפיעה על השפה היהודית-הספרדית, שהיא שפתם המדוברת. שפת העתוננים הספרדים היא כל כך קרובה לצרפתית, עד כי כל היודע צרפתית יבינה גם אם לא הרבה ללמדה, וכנגד זה היא כספר החתום להמון העם אשר צרפתית לא למד. ואך בכברות

כנסת ליהודים האשכנזים היושבים בעירנו, ומבקש מבית פקידות הרב הגדול להשתדל בהשגת הפירמאן הדרוש, בשימו את ביהכנסי הזה תחת משמעת הרב. ועתה נושאים ונותנים בדבר למען שמור על זכויות עדתנו ותפוצתה על הצד היותר טוב ולמנוע מחלוקות לעתיד. שכונת האשכנזים הולכת וגדולה באיזמיר, וחשיבותה הולכת ורבה; עליו איפוא לאחדה אלינו, כי חכה תלוי באהרות".

² בבית ספר פרטי אחד המכונה בשם "הקדמה" משתדל מנהלו להרבות גם את ידיעות לשוננו ודברי ימינו בעברית בין תלמידיו. וגם בבית תלמוד התורה החלו בימים האחרונים לשים לב יותר אל הלמודים העבריים, וגם כתה גבוהה יסדו בו ללמודי ספרות התושבע"פ.

יתגלו משכילי הדור הישן להבין את דבריהם אשר יקראו בצמאם לדעת את הנעשה בעולם ובישראל.

וכי מספר הקוראים הולך ורב — הננו רואים מרובי מספר העתונים הספרדים בעיר הזאת. במשך עשרים שנה תמימות היה העתון „לה בואינה איספיראנסה“ (התקוה הטובה) יחיד באיזמיר, והנה נולד לו זה כשמנה שנים אה בשם „איל נוביליסמה“ (משמיע חדשות), ובשנה החולפת נוסד שם עוד עתון שלישי בשם „איל מיסיריש“ (השמחה) אשר בעליו איש מושלימי ועורכו יהודי⁸).

העתון „איל נוביליסמה“ משתדל בכל כחו להרבות את מספר קוראיו. לאחרית כל שנה הוא משתמש בכל דרכי הריקלמה הרגילים בעתוני אירופה; והשנה הודיע, כי נכון הוא להוריד לשנה הבאה חמשה ועשרים למאה ממחירו, ובעד המנויים לשנה תמימה יטיל בנורל לא רבר של שוה כסף, אשר לא כל הרעות שוות בהכרת ערכו, כי אם כסף ממש, אלף פראנק, המתחלקים למאה זכיות שונות, בפני ועד של אנשים נכבדים מבני העדה. ואת עתונו הוא שולח חנם, במשך שני חדשים לפני אחרית השנה, לאנשים רבים אשר עוד טרם חתמו עליו. למען יהיה להם די זמן לבחננו ולהכיר טובו.

העתונים הספרדים, וכן הספרים הכתובים בשפה הזאת, נרפסים כלם באותיות רש"י, ורק „ראשי“ המאמרים באים באותיות מרוכעות. והחדשים שבהם הרחיקו ככה ללכת בדרך החקוי עד כי החלו להרפס את האות הראשונה של כל עצם פרטי באות מרוכעת גדולה ויתרן באותיות רש"י קטנות. עד כמה הרבר הוה מבלבל את כל ההרמוניה בכתב העברי — יוכל לצייר לו כל מי שהורגל לקרוא עברית בעברית; אך אחינו אלה יודעים, כנראה, כי קוראיהם רגילים יותר בספרות הצרפתית מאשר בספרותנו, ולעיניהם זר הדבר, כי האות הראשונה בשם עצם פרטי לא תהיה גדולה מאחיותיה.

ולא רק בסגנון הלשון ובמראה החיצון נכיר את ההשפעה הצרפתית, כי אם גם בתכן הענינים. כאחד מראשוני המשכילים יביא עורך „התקוה הטובה“ לקוראיו מיני תרגומי מן הרומנים הצרפתים. „פאולינה“, או „הרוצחת היפה“, או כל ספור הנוגע לחיי הצרפתים, ימצאו להם מקום בו. וזה כשנה התנדבה חברת צעירים לתרגם למענו אחד הספורים הצרפתים שעשה רושם בשעתו. נעלים ממנו בדבר הוה המה חבריו הצעירים אשר החלו כנראה להרגיש מעט את הפחיתות לרעות רק בשדה אחרים, ויתרגם האחד בשנה הזאת ספור מימי האנקוויזיציון, והשני החל לתרגם את תולדותינו לפי ספורו של גרין, וכמובן מתוך תרגומו הצרפתי.

עתה כבר נמצאו ביניהם כותבי עלונים הנוגעים מעט או הרבה בחיי אחינו אלה; אך כותבי ספורים שלמים, אשר יתארו בכשרון ובחריצות את חיי העם בפרטיהם, סופרים רכבי מענדלי מוכר ספרים וכדומה, אין להם עוד. הן אמנם נכון הדבר, כי חסור יחסר פה גם החומר הדרוש; ואם על חיי אחינו בארצות הצפון יתלוננו רבים, כי אינם עשירים בחליפות ובחמורות הנותנים מקום ל„נושאי“ ספורים, הנה חיי אחינו בארצות המזרח עניים עוד יותר במקצוע זה. קטטות קנאים, רדיפות משכילים, עניני החסידים וצדיקיהם, הישיבות ובחוריהן, האפיקורסים והתמרמרותם, כל אלה המה דברים זרים לגמרי

⁸ כל אחד משני העתונים החדשים גדול מהראשון ונחרד ממנו, ומחירו הרבה בזול ממנו, ובכל זאת רכש לו כבר הראשון, כנראה, קהל קוראים הרבקים בו, עד כי איננו משיש לב לכל ההתחרות שקמה כנגדו.

לאחינו אלה. אך בכל זאת היה אולי עוד מקום צר ומוגבל לספורים כאלה, ואולי נמצאו להם "נושאים" אחרים, לולא עמד דבר אחר להם לשטן. לתאר את חיי העם כמו שהם, צריך להשתמש בלשון העם הפשוטה. מלה זרנגונית אחת יכולה לפעמים להביע ענין שלם, אשר אי אפשר גם בעברית למסרו בדיוק, וכיון שהם משתמשים בלשון רחוקה מלשון ההמון, ובשפה אחרת ידברו אליו, לא יכול מקצועי-הספרות הזה להתפתח כלל. גם שירים שנונים הנוגעים עד הנפש, שירים הלקוחים מעניני החיים ולוקחים לבבות, כשירי גולדפרדן, פרוג וכו', אין להם, וגם נגינות העם עניות במקצוע זה מאד, כהיות כמעט רק נושא אחד לכל נגינותיו החדשות, הוא ענין האהבה.

ועד כמה המה נצרכים לאחרים, נוכל לראות בפרקי הבדיחות והשנינה, אשר להם יקציע "הגוביליסטה" מדור בכל גליון, והמה לקוחים כלם מהספרות הצרפתית, ולא זו בלבד אלא שהוא מביאם בכתבם ובלשונם (בשם: Distractions), כי יודע הוא את אשר ידרשו קוראיו ממנו ובטוח בהם כי כלם יבינו הדברים, כדעתם את השפה הזאת. וכנגד זה אין זכר לעברית. לא מפני שאין העורכים יודעים לכתוב בה צחות, כי אם, פשוט, מדעתם כי אך מעט יהיו אשר יבינו את דבריהם. אחד היה אשר בא לאיזמיר באחרית ימי הדרור החולף, איש פולני ורבי אריה הכהן שמו⁴). וירביץ דעת שפתנו בין משכילי העת ההיא ויחבבה עליהם. אך כמותו מתה גם ההתעוררות הזאת, לדאבון לב תלמידיו, אשר יזכרו עד היום את שמו באהבה רבה.

אך מלבד הספורים הצרפתיים ודברי הבדיחות הכתובים צרפתית, הגה עלינו להגיד להעתונים שהוכרנו גם ישרם, כי הרבה המה משתדלים להביא בלב קוראיהם את כל הנחוץ ליריעת מצב אחינו בכל קצות הארץ. פרק "החדשות בישראל" ממלא מקום חשוב בהם, ולעתים לא רחוקות נמצא גם מאמרים שלמים על ענינים הנוגעים ליהדות. הדבר הזה הוא אחד מהצרכים היותר גדולים לכני הדרור הזה, אשר נטה ממסלולו הנכון הצדה, ואת חובתם זאת המה ממלאים על פי רוב באמונה. רק דף אחד חסר מן הספר, הוא דבר "הישוב בא"י". על אודותיו לא נשמע כמעט דבר, כאלו לא היה כלל בעולם. ויותר ממה שהם משתדלים להרכיב הידיעה בקרב קוראיהם על אודות אחיהם הרחוקים, הגה הם לפה לכל עניני קהלתם הקרובה להם, וגם סופרים נמצאים להם בערי השדה: אידין, מגניסיא, רודים, דרנל וכו', וכלם יחד עובדים להעיר ולעורר על כל דבר הצריך תקון ולברר מצב כל מפעלות החסד שבהן והרחבתם והטבתם, וברית האחרות אשר כרתו שלש מערכות העתונים בשנה הזאת, לעבוד יחד בשלום, עורת להם הרכה להצליח בדרישותיהם.

מפעלי החסד בעדה הזאת רבים וטובים, כראוי לקהלה חשובה כמות. מלבד בית תלמוד-התורה הגדול, אשר כל הוצאותיו והוצאת "הלבשת" התלמידים העניים הן על חשבון הקהלה, ומלבד התמיכה הגדולה שהיא נותנת לבתי הספר של חברת כ"ח, הגה יש בה גם "בית-חולים" לעניים, אשר יסד רוטשילד הוויני, והוצאותיו התמידיות נתונות מבית רוטשילד בהשתתפות הקהלה; "בית מחסה", אשר בו ידורו כשלוש מאות עניים ואלמנות הנם; בית "הנכסת אורחים"; וגם כספיי-הקדש שונים, שפירותיהם יוצאים לתמיכת תלמידי חכמים ו"צנועים ובעלי כבוד" (לאמר: עשירים שירדו מנכסיהם) ויתומות ו"עשרה בטלנים", ועוד כאלה.

⁴ הוא כתב גם מכתבים מאיזמיר ב"הלבנות" בימיו הראשונים.

גם הכרות שונות למפעלי הצדקה נמצאו בתוכה, והעדה תומכתן גם הן מקופתה. בראש עומדת חברת „עוזר דלים“, התומכת בשלש מאות בע"ב עניים, למען לא יאלצו לחזור על הפתחים. מלבד התמיכות התדירות, היא נותנת להם גם פחמים בימי החורף, ובחורף הזה קרא העתון „לה בואינה איספירנסה“ קריאה לנדיבי העיר, כי יתנדבו מחיר כסות לעניים האלה לימי הקור; ומספר הכסות שהגיעו כבר לידו עלה ברשימתו האחרונה ליותר ממאה ועשרים. — וחברת „גמילות חסדים“ שמה לה למטרה ללמד לרבים מבני העניים, תלמידי בית תלמוד-התורה, מלאכה אשר תחיה אותם בגדלם. — גם לנשים שתי חברות, התומכות את אהיותיהן העניות בחלותן ואת בנות העניים המבקרות את בתי הספר, והחברה האחרונה נקראת בשם „נשים צדקניות“.

וזה כשנתיים נוסדה בה עוד חברה בשם „רופא חולים“, ובה הגנו רואים כבר את עקבות הדור החדש המחפש לו גם הוא דרכים להועיל לאהיו. כבר הזכרתי למעלה את מציאות „היורדים“ אשר מספרם רב בקרב העדה, וכנודע לכל איש, נורא מצב בני הכתה הזאת הרבה מאד ממצב העניים. האיש אשר כבר הסיר מעל פניו את מסוה הכושה ולמד לפשוט ידו איננו עוד אמלל מאד, כי בכל מקום אשר יריח ריח עור ותמיכה שם הוא. לא כן משפט האנשים האלה, המה תמיד האחרונים ליהנות ממפעלי החסד כל עוד לא ימצאו אנשים אשר יענום טרם ישאלו, ואם בשעת בריאותם מר להם, בשעת מחלתם על אחת כמה וכמה. העני בחלותו ילך או יובא אל בית-החולים ושכב שם כל ימי מחלתו עד שובו לאיתנו, והאנשים האלה בושים לרפוק על דלתי בית החולים הנוסד לעניים, ובחרו כמות מלשכב ולהרפא בבית כזה. אכן משפט-קדום הוא ברוח אחינו אלה, הממאנים לשכב בבית חולים, אומר עורך הנובליסטה באחד ממאמריו, ובאירופא יש אשר לא יבושו גם העשירים למצוא להם מרפא בכתי החולים, אך מה לעשות? עצם המעשה כן הוא, ובפני היסורים אין לעמוד ולהתכח. יותר ראוי לכבד ולהוקיר את רנשי הכושה של מי שלא הורגל בהלכות הקבצנות מאשר ללחום כנגדם. ובכן, להחיש ישע ומרפא לאמללים האלה נוסדה החברה „רופא חולים“, אשר גם שלשה מצעירי אחינו הרופאים (מבני העיר הזאת, שכלו למודיהם בעיר הכירה) המה מחבריה, וכל עמל לא יחשכו מנפשם למלא מטרתה. ותפקד החברה ששה ועדים בכל שש החובות שבהן אחינו שוכנים, והיה אך יחלה אחד מבני הכתה הזאת או אחד מבני ביתו, וקראו בני הועד תיקף את אחד הרופאים הנזכרים ובקרוהו כל ימי מחלתו חנם, גם את הרפואות יביאו לו, וגם חלב ובשר יתנו לו להבריאו, ואם ידרש להוציאו מכלאו הצר אל מקום אויר וך מחוץ לעיר — ועשו לו גם זאת, כי מטרתם היא להיטיב את מצב החולה בכל אשר יוכלו, ולהתהלך אתו כאחים וכרעים, למען ישכח כי מקבל חסד הוא.

ולשבתם של בני הדור החדש עלינו להגיד, כי בכל ההשפעה הזרה אשר הושפעה עליהם מבחוץ, רחוקים הם מרעיוני התבוללות ושאיפה למצוא חן בעיני אחרים, וכל כבודם הוא בתוך קהלת ישראל פנימה. לדבר הזה עורה הרבה תכונת רוח אחינו הספרדים, הנוחה והרחוקה מ„קנאות“. האב החרד לכל מנהג היותר קל, והבן הדש בעקביו גם דברים שהם חמורים ממנהגים, אינם נצבים כצרים איש לעמת רעהו. האב אומר: „מה נעשה? נשתנו העתים וזהו מנהג הדור“, ומקבל עליו את הדין באהבה; והבן מביט על רבים ממנהגי אביו כעל תולדה מחויבת מתנוך דור קדום, אשר עוד טרם נגה עליו אור ה„סיביליזאציון“, ואינו מתמרמר כנגדו ולא יתפרץ מפניו, כי אם נתר ויתר גם מצדו. ובכן אין „קנאות נלהבה“ בכלל, לא לאמונה ואף לא להשכלה, וחבנים אינם „ולים מעל

שלחן אביהם, וכי יבואו לחפש גם לנפשם. שדה עבודה, לא ידחקו לגבול אחרים, כי יחפשוהו וימצאוהו בתוך עמם.

ממילא מובן, כי בראשית צאתם אל שדה המפעל, אין עוד למטרותיהם רוממות הרוח, ושאיפותיהם אינן כל כך נשגבות: "תזמורת ישראלית", "קלוב ישראלית", "שעשועים וטיוולים" ועוד מיני תענוגים "ישראלים" כאלה. אך סוף סוף אינם עומדים לעולם על המדרגה האחת הזאת, ואחרי דברי השיר והזמר יבואו גם ענינים יותר נכבדים וחשובים, תכלית יותר ברורה ומסוימת, אשר ממנה יש תקווה לעתיד בריא וקים, עתיד אשר רפא ירפא גם את השברים הקודמים והשיב לב בנים אל נחלת אבותם בשלמות. "חברת התזמורת הישראלית" (סוסייראד מוזיקאל ישראלית) נוסדה שמה זה כשנה וחצי. תכליתה הראשית היא, כמובן, להתענג בשעות הפנאי ולענג גם אחרים בשעת הכושר, בימי הגנוסיה, בימי חגי המוסדות, ובכל אספת שעשועים שתכליתה לטובת העניים. אך מלבד זאת שמה לה החברה גם ענין של צדקה למטרה, בלמדה את המלאכה הזאת לבני עניים לשם פרנסה. ובחסור לה בעת האחרונה סכום כסף להבאת כלי זמר חדשים מאירופא. כוננה גורלות ותחלקם בין בני העדה, וחלק תבואתם אשר נשאר לה היה לתשלום ההוצאה הזאת.

ובעת ההיא בעצמה נוסדה גם חברת "מי שהיו תלמידים בכתי הספר אשר לחכ"ה". החברה הזאת קבלה עליה להשתדל לרכוש בעירה חברים לה"אליאנסה" ולחזק את מוסדות הידידות בין אלה שלמדו על ספסל אחד, בהועדם לפרקים, פעם להשתלם בלמודים, פעם לשמוע דרשת אחד מהם, ופעם לצאת לטייל יחד באחת ערי השדה הנחמדות אשר בסביבות איזמיר, ובחורף הזה קבעו להם "שעורי ערב" בלמד השפה האנגלית.

ועוד לא נתקררה דעתה בכל זה, ותכונן גם "בית מועד ישראלית" ("סירקלו ישראלית") אשר בו יאספו מנזיו בכל ערב שעות אחרות "לקריאה ולשעשועים נעימים". ואת הכסף הדרוש להכנת הבית הזה, העולה לערך ארבעת אלפים פראנק, הוציאה החברה לע"ע מקופתה, עד האספו מהמנוים, אשר רבים מהם אינם מחבריה.

יותר חשוב מכל הענינים הקודמים הוא דבר הנאומים אשר החלו הנאומים המובהקים שבין הצעירים לשאת בימים האחרונים, פעם בשבוע או בשבועים, באוני כל החפץ לשמוע דבר בעניני היהדות. כשבועים למספר תבאנה הודעות בעתונים, להודיע לקהל בכל פעם את מועד הדרשה, את תכנה ואת שם בעליה. תכן הדרשות האחרונות היו: דע מה שתשיב לאנטיסמיטים על עלילותיהם השונות, הייריך היינה ותולדותיו, ההצלחה בחיים, היהודים ורעיונותיהם ומקריהם וגדוליהם. וכדבר הזה פעלו בקיץ החולף גם על רוח אחדים מה"חכמים", כי ידרשו לפני העם בימי השבת בכתייהכנסת על תכן דברי "פרקי אבות", תחת אשר היו מסתפקים עד כה בקראם אותם בנגון משך שעות אחדות, כנהוג בין אחינו הספרדים.

אך הדבר היותר נעלה בתנועה החדשה, אשר יוכל למלא לבנו תקווה לימי העתיד, הוא דבר השתתפות הכחות החדשים בהנהגת העדה עצמה והחפץ אשר הם מוצאים להתעסק בעניניה ולהביאה יחד עם הוקנים לתכלית השלמות, להיותה למופת בקרב הארץ. כנהוג בין עדותינו העתיקות, היו גם כל עניני העדה הזאת מסורים בידי אנשים מספר אשר, מן השמים זכו להם "במשרה הזאת", בקבלם אותה בירושה מימי קדם. הם היו המביאים והם היו המוציאים כל כספי העדה, ואיש לא ידע מכל הנעשה לפנים מן הקלעים מאומה. רק זאת נודע תמיד בין החיים, כי "הכולל חייבי", וחובו הולך ועולה

משנה לשנה; ובכן נדרש גם להעלות את המסים המוטלים על בני העדה, וביחוד את מכם הבשר, ועניני העדה בעצמם היו מפוררים ומפוזרים, כל הקודם זכה בהם לו ולהנאתו, והעוובה רבה, כמשפט כל דבר שהמתעסק בו יודע כי אין עליו לתת דין וחשבון לפני איש ואין מי שישניח עליו. רבים מאלה שאין כהם אלא בפינם היו אמנם מתלוננים ורוננים באהליהם, וירגנו — עד אשר נשתחקו, כנהוג. אך זה כשנתים התחוללה בקרב העדה הזאת תנועה חזקה, אשר החלה במאמרי הנוביליסטה כנגד ההנהגה הקדומה, וב"חרם" מצד הרבנים כנגדו, ובהסגר בית רפוסו למשך זמן קבוע, אך אחריתה היתה שנוי גמור בכל סררי ההנהגה, למרות כל החרמות. אנשים מבחירי העדה, מבני הדור החדש והישן, יחד נבחרו, לתקן תקנות קבועות להנהגת העדה ולבחירות מנהליה מדי שנה בשנה ולחובות אשר עליהם למלא; והתקנות האלה נדפסו ונתחלקו בקרב בני העדה, ועל פיהן נבחר ועד חדש, אשר הוציא כל "החוקות" מידי המחזיקים בהן מאו, ויסדר את כל הרברים המסוכסכים; ותחת דגל אחד, דגל ועד העדה, הביא את כל עניני הקהלה ומוסדותיה, ובכלל בא בעדה כלה זרם היים חדשים. מדי שנה בשנה יבחר הקהל כלו (לאמר: כל איש שהוא מבין חמש ועשרים שנה ומעלה) כמאה איש לוועד כללי, אשר עליו לבקר את מעשי ועד העדה של השנה החולפת ולבחון את כל חשבונותיו, לבחור ועד חדש עפ"י רוב דעות נעלמות, ולקצוב חשבון הוצאות השנה הבאה. והועד הנבחר מתעסק בהריצות ובסדרים למלא את החובות המוטלות עליו. בכל שבוע הוא מתאסף למצער פעם אחת, לשום לב לכל הרברים העומדים על הפרק, כל דברי אספותיו נכתבים בספר, כל עניניו נרשמים, וכל חשבונותיו והודעותיו באחרית השנה מתפרסמים בעתונים ובחבורות מיוחדות, גלוי לעיני כל הקהל.

זה ירחים אחדים נדפסה החוברת הראשונה בשם "כולל איזמיר" (בספרדית), ובה נראה עד כמה רבה העבודה על ההנהגה החדשה ועד כמה עלתה בידה להביא ברכה וסדרים בעניני העדה. אחרי רשימת שמות חברי הועד הכללי שנבחרו בשנה הזאת ודרשת נשיא הועד בפתיחת הישיבה השנתית, באו בספר הזה חשבונות ההכנסה וההוצאה השנתית בכל פרטיהם, ותיכף נראה כי שרתה הברכה בשנה הזאת, ובערך מאה אלף גרוש רבה ההכנסה על ההוצאה, אף כי מלבד התמיכות הרגילות, הנתנות לתלמידי החכמים ולצנועים ולכל מוסדות החנוך והצדקה והחברות השונות, יצאו כספים גם לתמיכת עתונים ולשכירות עורך דין היועץ בעניני העדה ולתמיכת צבא הממשלה (העדה הזאת הצטינה בשעת המלחמה כמעט יותר מכל רעותיה) ולעזר לגולי קריטה, ולבנין בית חדש לחברת "עוזר דלים", ועוד כאלה. אחרי כן יבוא חשבון מיוחד למצב העדה וחובותיה שהגיעו לה וממנה בראשית השנה ובאחריתה, וחשבון מיוחד לכספי ההקדש שנתנו בידי העדה (רשימת כלם בכלל, וחשבון פירותיהם ואת הנעשה בהם), והערכת כל אחוזות העדה בקרקע (כששים אלף פראנק) ובמטלטלין, לאמר: כלי הבית החדשים שנקנו עתה לפאר את "בית החכמים" (חכס-חאנה), שהוא המושב הרשמי של העדה, "לכבוד האומה".

בהודעת מצב הכספים (ראפורטו פינאסירו), הבאה אחרי החשבונות האלה, נראה כי כבר שלמו בשנה הראשונה ארבע המישיות מהחוב הגדול אשר ריבץ על העדה עד כה; ולולא ההוצאות היוצאות מן הכלל שהוציאו בשנה הזאת, כי עתה יכלו כבר לשלם את החוב כלו.

ובהודעה הכללית, אשר בה יבאר ועד העדה של השנה החולפת את תמצית מעשיו במשך השנה, נראה את הסדרים אשר כונן בעניני מכס הבשר (שהיה המקור הראשי לתלונות בני העדה תמיד) ובחשבונות העדה ובענינים שבין העדה והממשלה ובעניני בית-המחסה ובית החולים ועוד ענינים שונים, לתועלת הקהלה.

ובאחרית החוברת יבוא "זכרון הדברים" לישיבת בחירת הועד החדש. בין כל ההצעות אשר הוצעו בישיבה זו להטבת מצב העדה בימים הבאים — נכבדה הצעת "מערכות העתונים המאוחדות": להפריש בכל שבוע מהכנסות העדה אלפים גרוש (ערך 400 פראנק) ולמסרם לועד מיוחד אשר יתעסק בקניית אחוזות להעדה, למען תהיינה לה מהיום והלאה הכנסות קבועות, עד כי ברוב הימים לא תצטרך עוד להטיל מכס על הבשר. ההצעה הזאת נתקבלה פה אחר.

כל הדברים האלה המה דברים ממשיים, אשר יצאו כבר לפועל ע"י החפץ הנמריץ לתקן ולהטיב את מצב הכלל. וכמעט אין כל ספק בדברי, כי אחרי הטבת המצב החמרי, תבוא מאליה גם הטבת המצב הרוחני וחוק הרוח הלאומי.

ירושלים.

דוד ילין.

השקפה כללית.

IV.

(אסור הכניסה לא"י. קולוניזציה פנימית. — "עלית שפת-עבר" בויון. — שיבה ליהדות בקהלת ברליון).

ממשלת תוגרמא הרגישה צורך לגלות עוד הפעם את דעתה, הגלויה זה כבר: שאין לה הפיץ בהתישבות יהודים בא"י. עד היכן התנגדות תוגרמא מניעה, אם מתיחסת היא רק להישוב בצורתו הישנה או אם נוגעת היא להתישבות סתם וממילא גם להמטרות האחרונות של הציוניות המדינית — דבר זה סתמה הפקודה ולא פירשה. בקצור של טלגרמה הודיע סופר "הצפירה" מיפו: "אסור הכניסה לארץ נתחזק מאד וכל הנוסע עתה מתחייב בנפשו" (הצפירה, גליון 50). וכפי שמכרר מודיע אחר, לא נגזרה הגזירה החדשה ע"י הפקידים המקומיים, כ"א "באה מהממשלה בקונסטנטינופול" (טלגרמה ב"המנד", גליון י"א). וכדי שלא לתת מקום לאופטימיסטים לטעות, מוסיף המודיע מיפו במכתבו (הצפירה, גליון 63), ש"לע"ע אין תקוה להקלת הגזירה, אך כבר יודעים אנו כי לב הממשלה טוב לנו, ורק סבות ומקרים שונים הסבו בהתחזקות הגזירה באופן שאין למעלה ממנו".

קשה לדעת, איזו "סבות ומקרים" הסבו דוקא ברגע הזה בהתחזקות הגזירה, בשעה שתנועת היציאה לא"י כמעט נפסקה לגמרי וכשעה שחוי"צ החליטו בדברים ברורים, ליסד את הישוב החדש על בסיס מדיני באמצעים גלויים ורשמיים. מתנגדי הציוניות המדינית תולים עתה הקולר בצואר הקונגרס הבוילי, והמתחכמים המתפארים תמיד בראיתם הכהורה מראים עתה באצבע על נבואתם שנתקימה. אבל הם מגלים פנים בדבר שלא כהלכת, כי לא רק ידוע לכל, שהקונגרס גלה דעתו פעמים ושלוש, שלא יעשה שום צעד בא"י בלי הסכמת הממשלה התוגרמית — הנה גם אסור הכניסה כשהוא לעצמו אינו חדש, ועומד הוא בתקפו זה הרבה שנים. בשנת תרנ"ג הודיע אחר-ההעם באמת מארץ ישראל" השניה, שהממשלה "אינה רוצה בשום אופן, מפני טעמים מדיניים, להניח ליהודים חדשים להתישב בארץ ישיבת קבע" (על פרשת דרכים, ע' 53), ומטעם זה קבע ליסוד כל היסודות: "לעשות רק מה שנוכל לעשות בהכשר, בדרך אופיציאלית, ולכלי השתמש בשום ערמה ותחבולה לגנוב דעת הממשלה" (שם ע' 54) — ממש אותו היסוד העקרי שהוחלט בבול, ובירח אדר תרנ"ז מודיע סופר "השלח" מא"י: "החוף (ביפו) עורנו סגור לאחינו בני רוסיה ורומניה כאשר היה, ורק בקושי גדול ובעמל רב ובהשתדלות נמרצה יוכל אדם מישראל עתה להתישב בארץ" ("השלח" כרך א' ע' 350).

אסור הכניסה לא נסתבב איפוא ע"י הקונגרס וההשתדלות המדינית. אדרבא, התחזקות האסור ברנע הוזה תוכל להיות להציוניים המעשיים עוד מופת אחד יותר, עד כמה מסוכנת ההשתדלות המעשית ברנע הוזה ועד כמה צודקים אלה המתונים והזהירים, שמתנגדים לכל יסוד חדש בא"י עפ"י התנאים הישנים. כל האותות והמופתים של בעלי-המעשה אינם יכולים לעמוד בפני הפקט הפשוט, שהממשלה התוגרמית אינה הפצה ברנע הוזה בהתישבות יהודים בא"י. ואם גם תוקל הגזרה מחר, מי יודע אם לא תתחדש לאחר זמן. ואם גם יתרצה היום איזה פקיד — עפ"י תנאים ידועים — לתת למשפחות אחדות לבוא אל הארץ, מי יודע אם יתרצה מחר גם פקיד אחר. סוף סוף א"א ליסוד צבור בא"י ע"י מתנות וערמות וכל כגון דא. מטעם זה ההשתדלות המדינית, ששואף אליה הקונגרס, היא עתה היותר מעשית. כל יתר הפעולות הנוגעות ליסוד קולוניות חדשות עתה — הכל הן, וסופן להתבטל מאליהן. יכולים אנו לסמוך על השכל הכריזא של המוננו, שיכיר סוף סוף את מצב הדברים כמו שהוא, אם גם עסקנים ידועים מעוררים את עיניו ומבלבלים את מוחו, מאפילים בטלית על הדברים שאינם לפי רוחם, יודעים את האמת ומתכוננים למרוד בה.

כי אמנם האנישטורים, המעוררים ברנע הוזה באופן מלא כותי תנועת יציאה חדשה, מעוררים הם עיני העם במיוד. סופר "הצפירה" הג"ל הזהיר את הנודדים בדברים ברורים, לבל ילחצו ברנע הוזה לעלות לארץ. "מי שלא ראה ברעה אשר תמצא את אחינו ב"י הנודדים הכאים הנה... לא ראה עמל ומצוקה מימיו. אחרי נודדי אנה בים סוער, ששם היו האנשים, וביניהם זקנים וטף ונשים חלושות, לחוצים ורחוקים, בכואם הלום יושבו אחר" (הצפירה, גליון 63). הושב אתה, שאוהרה כזאת מפי עד ראייה דיה לפקוח את עיני עושיי-החברות בכל מקום שהם — אבל אצלנו אין הדבר כך. כי התנועה החגרנית, הנקראת אצלנו בשם "ציונות מעשית", היא מין ציוניות התלויה בדבר, ביסוד קולוניאלי, ואם יבטל הדבר ובטלה גם הציוניות, ובכך מכריזים העתונים וראשי החברות, הנוגעים בדבר, שהגזרה אינה גזרה והאסור אינו אסור והכל על מקומו יבוא בשלום. "המניד" עושה עצמו כאלו נגלו לפניו תעלומות הפוליטיקה שבייליורד קיוסק ומבטית, ש.חזוק אסור הכניסה לא יאריך ימים", שהאסור הזה לא יגע לא רק בתנועה הציונית המדינית כי גם לא בציונית המעשית... אשר אדיר הפצה הוא לתמוך ביד המושבות הנוסדות כבר ולהרחיב לאט לאט את הישוב, ולאחרונה, שהפעולה המעשית "לא תמצא גם מעתה כל מכשול בדרכה" (גליון י"א). מה שהנודדים יושבו אחר, כשיגיעו אחרי עמל והרפתקאות לחוף יפו — דבר קטן כזה אינו מכשול בעיני "המניד". אין דבר העומד בפני הרצון, עונים גם ראשי ה' אהבת ציון" כטרנוב לשואליהם, ששמעו את הגזרה ונתעו לאחוריהם, "לשוא תפחדו פחד, ככל אשר תתחוק הגזרה יחזק גם הרצון" (הודעות ה' אהבת ציון, גליון ה').

ובשעה שאלה משתמשים בכל מיני אמצעים להכניס בזרוע נטויה יהודים חדשים לא"י, שומעים אנו קול קורא בכח מירושלים עצמה, קול הראוי שנשים אליו לב. יהודים רבים בירושלים, טבריא, חברון ועוד, הפצים להיות לאכרים ולעבוד את אדמת ארץ הקודש. מה נהדר המראה! ירושלמיים צעירים, שנחם במתנם, מאסו בלחם הקלוקל של החלוקה, מאסו בחיים של בטלה ושעמום, מאסו בשנוררות ובחסדי נדיבים — והם הפצים להיות לאנשים חפשים, החיים על עבודתם, חיים טבעיים, בריאים ושלמים. וכך נרחב לעבודה רחבה, עשירה ומלאה ענין, מתגלה פה לעינינו — עבודת הקולוניזציה

הפנימית. בא"י גרים כשבעים אלף יהודים. רובם הולכי-בטל, עניים מרודים, החיים בצער ודחקות ואוכלים לחם חסד. ועתה התעוררו מעצמם והם הפצים לשנות אופן חייהם. הטובים והבריאים שבהם הפצים לעבוד את האדמה, השנוררים הפצים להיות לאכרים. מי ראוי לתמיכה יותר מהם? והקולוניזציה הפנימית היא קולוניזציה הנעשית בהיתר גמור, שכמעט אין מכשולים על דרכה, היא אינה תלויה באסור הכניסה והתחזקותו, היא אינה צריכה לסכומים גדולים ולהוצאות נפרדות. היא צריכה רק לרצון חזק מצד יושבי א"י, ואם הרצון הזה כאן — הכל כאן.

ואמנם נראה, שנתעורר הרצון הזה בזמן האחרון בלב רבים מיושבי א"י ושאפשר לקנות ממנו הרבה. לפני איזה זמן נוסדה בירושלים חברת „ישוב ארץ הקדש“, שתכליתה לסגל את ילידי הארץ לעבודת האדמה. במחברת „חבת הארץ“ (ח' א'), שיצאה זה עתה לאור, מודיע אחד ממנהלי החברה (יחיאל מיכל פינס), כי „הרוח אשר תקפה את בני הנעורים פה להקדיש חייהם לעבודת האדמה באה"ק . . . הולכת ומתגברת ורוכשת לה נפשות מיום ליום“, ושהסבה שגרמה את ההתעוררות הזאת, היא „מאשר נלאו נשוא את דחקם ואת הריקות הגמורה שבחיהם וינהו אחרי האכרות, אשר שמעו את שמעה כי נותנת חיים של כבוד לבעליה“. וסופר אחר מסופרי ירושלים (דוד ילין) מעורר באותה החוברת את בני החברה בכריזים של טעם, שימהרו להוציא מחשבתם לפעולה ולא יתראו בעבודתם. „אם הפצים הם בני ציון להראות בעליל כי לבם לעבודת האדמה, אם הפצים הם כי ימלאו נענועיהם ותשוקותיהם לחיים הטובים, החיים המאושרים של אנשי השדה, אין להם עתה כ"א לגשת אליה בפועל. ועתה היא אמנם העת המוכשרת לזה ביותר. עתה אין צורך עוד כי תתכוננה מושבות ע"י אנשים, אשר טרם למדו את העבודה, ולאבר כסף וזמן . . . עד למדם את פרטי העבודה . . . עתה גם המושבות עצמן יכולות להיות לבתי למוד לגדולים, החפצים והצריכים להגיע לתכליתם ביתר מהירות . . . עתה היא עת טובה ומסוגלת, אשר אין לבני ציון לתת לעבוד מבלי כל פרי ברכה למוכת הרעיון במעשה“ (חבת הארץ חוב' א' ע' 9).

השעה מוכשרת והשעה צריכה לקולוניזציה פנימית כזאת שכתבה חברת „ישוב ארץ הקודש“ על דגלה, ופה מקום לבעלי-המעשה, שאינם הפצים להפסיק בעבודת הישוב, לעבוד בלבבם ונפשם. יהודי א"י ראויים להיות החלוצים הראשונים בישובנו החדש, והם יכולים להיות הראשונים, מפני שאינם צריכים לחכות לתוצאות ההשתדלות המדינית. פה אפוא כר נרחב להציוניים המעשיים.

לשפת-עבר היתה „עליה“ בוויין. עפ"י הצעת הסופר ה' ברודס, היושב עתה בוויין, נוסדה שם, על יד חברת „ציון“, אגודה בשם „עלית שפת עבר“. אנשים אחרים הפצים לעבוד לטובת תחית הלשון — לכאורה הכל כשר וישר ואין כאן מקום לבקרת ולזכויהם. ואמנם לא הייתי צריך לעסוק במקום הזה ביסוד ה„עליה“, לו היתה מטרתה רק מקומית, כמטרת יתר האגודות הדומות לה, שאנו קוראים על אדותן יום יום. אבל ה„עליה“ הווינית תתיצב לפנינו בתור הנהגה ראשית לכל העניינים הנוגעים לתחית שפיע, ולכן אנו מוכרחים לשים אליה לב. ב„קול-קורא אל סופרי ישראל וחובבי הספרות העברית בכל מקום שהם“, שהיא מפרסמת עתה במכ"ע לישראל, תגלה ה„עליה“ את דעתה, שאינה מסתפקת בחוג-העבודה אשר

לה בתור אגודה מקומית. כ"א הפצה גם, לאחד את הסופרים ולכונן מרכז כללי לעניני הספרות העברית ומקום ועד לכל סופרי ישראל אשר יתיעצו לעת מצוא על השאלות אשר תדרוש העת". מיסדי האגודה באו לידי הכרה, שהקונגרס הבילי, "לא יצא ירי חובתו בנוגע לשפתנו וספרותנו", ששם, "לא דאנו לאחדות הסופרים ותחית השפה והספרות לא מצאה לה גואלים", ולכן הם הפצים עתה, "לתקן המעוות"; ואחרי ש"עוד לא באה העת המאושרה כי יוכלו לקרא לעצרה ולאספה-הקדומה להתיעץ בעל פה", הם מכינים לע"ע "אספה-בכתב", והם פונים בבקשה אל הסופרים וחובבי-השפה, "כי יואילו נא איש איש ממקומו לשלוח לנו ע"י מכתבו הות דעתו בדבר תחית השפה ותקון הספרות, הצעותיו ועצותיו", והם, כלומר מיסדי "עלית שפת עבר", יהיו הסרורים לדבר מצוה, וישתדלו להביאן לפני ועדה-הפועל פה, וכל הראוי להאמר ולהשמע יובא לפני הקונגרס ככול, למען יתבררו ויתלבנו הדברים".

ה"קוליקורא" הזה כדאי הוא שנשים אליו לב, מהרבה טעמים. בראשונה רואה אני בו עוד מופת חדש לדברי, שאמרת בהשקפתי הקודמת, שהקונגרס הראשון והפרוגרמה הבילית לא הועילו לקרב את הרחוקים ולהרכיז את הפעולות באמת. כאשר ידעו הקוראים וכאשר ידעו בל"ם גם מיסדי ה"עליה", בחר הקונגרס הראשון ועד מיוחד לעניני שפ"ע וספרותה, ובעוד שה"עליה" בונה במה לעצמה ולוקחת לעצמה עטרה שאינה הולמתה, עוסק אותו, "הועד העברי" שבחר הקונגרס בהכנות לפעולה חשובה, הצריכה לאחדות כל הכחות ולתמיכה מכל הצדדים. כמדומה לנו, שה"עליה", האומרת להשען על הקונגרס, צריכה היתה ראשונה לפנות אל אותו "הועד העברי", כטרם תחליט להתחיל הכל מחדש. אבל לא על זה אנו דנין. גם לא על זה, שבנוהג שבעולם, "הנהגה ראשית" כזאת צריכה שיהיה לה איזה יפוי כח, איזו ליגיטימציה צבורית מצד אספה או אורגניזציה קבועה או כל כגון דא, ולא די בזה, שאנשים אחדים מתאספים ומחליטים, שהם יהיו מעתה המנהיגים הראשיים לאיזו עבודה. אין אנו דנים ע"ז, מפני שסוף סוף הדברים האלה תלויים בטעם וברגש הפרטי, ואם מיסדי ה"עליה" מרגישים כנפשם, שעליהם להיות אנשים במקום שאין איש ושדוקא הם נוצרו לכך, להיות גואלים לשפתנו, הלא אין מי שיוכל למחות בידם. אבל מה שאנו רשאים ומוכרחים לדרוש מהם הוא זה: שבשעה שהם מתייצבים לפני הקהל בתור הנהגה ראשית לעניני תחית שפ"ע, יבררו לפחות בדברים ברורים, איך הם מציירים לעצמם אותה התחיה ובאיזו אמצעים הם אומרים להשתמש, כדי שיגיעו למטרתם. הלא זה הוא המעט מן המעט, שאנו מוכרחים לדרוש מכל הנהגה ראשית. אבל ה"עליה" אינה יודעת עדיין, מה היא הפצה, היא נכונה לקבל "הצעות ועצות" ולמסרן לוועד הפועל. יסלחו לי בעלי ה"עליה" אם אומר, שזאת היא תעודת-עניות שאין למעלה הימנה. אם באמת אינם יכולים לעשות אחרת רק לקבל "הצעות ועצות", אז לא היו צריכים להרע בשופר גדול כ"כ והיו יכולים להניח את העבודה הזאת לכי-דואר, שגם הוא יכול לקבל "הצעות ועצות" ולמסרן לוועד הפועל. לא לעצות אנו צריכים עתה, אדוני הנכבדים, כ"א לתמיכה ממשית, לתמיכה חמרת ורוחנית. מה יציעו הסופרים, שאתם פונים אליהם? צריכים אנו ככל מקום לבתי-ספר ללמוד שפ"ע, צריכים אנו למורים טובים ומוכשרים, צריכים אנו לספרי למוד וספרי מקרא — ולכל אלה צריך בשורה ראשונה: כסף וכסף ועוד הפעם כסף.

מעט יותר סדרים, מעט יותר רוח צבורי ואורגניזציה דרושים לנו בעבודתנו הקשה. הפרישה מן הצבור והקפיצה בראש מכל הצדדים והיסודים החדשים מכל עבר והמרכיזים

הרבים והנטיה ל„איפכא מסתברא“ שנשתרשה אצלנו — כל אלה הדברים המעציבים מבלבלים את מוחות המוננו ומביאים ערכוביא בעולמנו ועומדים לשמן לכל מפעל טוב.

יהודי אשכנז מתחילים לשוב ליהדות. לא ליהדות הדתית, גם לא בפירוש ובידיעה ברורה ללאום ישראל — רק ליהדות סתם. זה הוא מין חדש של יהודים, שאנו יכולים לראות עתה במקומות שונים באשכנז וביחוד בברלין. הם יהודים בעלי דור פרצופין, השרידים האחרונים של תקופת ההתאזרחות והטמיעה, ויחד עם זה — החלוצים הראשונים של תקופת ההתחדשות והתחיה הלאומית. הם יהודי-המעבר, יהודים העומדים על פרשת דרכים, בין אתמול ומחר, בין עבדות וחרות; יהודים שרגלם האחת בנלות והשנייה במדינת-היהודים. אפשר גם כן לומר: הם ציוניים שליליים. הם פונים עורף להתבוללות. שהיתה שומה בפיהם עד כה; הם אינם יכולים להאמין עוד בחסרי העמים ובאהבתם, והאידיאלים של טמיעה והתאזרחות היו להם לשמות שנתרוקנו מתוכם. ולכן הם שבים ליהדות, בלי רעם ורעש, בלי אנישיות וחברות ואספות הולך ומתפוח הפרוצם הפנימי הזה. ומה שהוא העיקר: רשומיו נכרים באנשים היותר גדולים והיותר טובים שבאומה. התנועה הפנימית הזאת, שעל ראשי ההרים, בודאי השוכה היא רב יתר מהתנועה השמחית והצעקנית, שאנו רואים בשפלה.

לסימני התחיה הפנימית הזאת, שכבר בא זכרם ב„השלה“ (חו' י"ד ע' 171—173 וחו' ט"ז ע' 289—295), גובל להוסיף עוד סימן חדש. לרוב הקוראים ידוע בודאי הריב שפרץ בקהלת ישראל בברלין, לרגלי ההשתדלות של „בעלי יום הראשון“. קרוב לששת אלפים יהודים ערכו בקשה לראשי העדה בברלין, לערוך גם כיום הראשון תפלה בכת-הכנסת בחגיגה ודרשה, כמו בשבת. והבקשה הזאת עשתה את העדה כמרקחה. „בעלי יום הראשון“ הוכיחו באותות ומופתים, שאינם חפצים כלל בכטול השבת, כיא אדרבה, משרתם היא חווק היהדות, ולכן הם חפצים לתת אפשרות גם לאלה היהודים, שאינם יכולים לשמור את השבת מחללו, לבוא לביהכ"ג ולשמוע דברי המטיפים. ובעלי השבת הוכיחו גם הם, שיתר זה כניטל דמי, שסוף סוף ידחה יום הראשון את השבת, ובוה יפול אחד העמודים, שבת ישראל נשען עליו. כה נמשכה המלחמה ירחים אחרים. שתי המפלגות קראו אספות. פרסמו כרוזים ומחברות, אספו חתימות והסכמות. לאחרונה נצחו „בעלי-השבת“. הצעת „בעלי יום הראשון“ באה לפני ישיבת ראשי העדה, ואחרי זכות ארוך נדחתה ברוב דעות (י"ט נדר ב').

במאורע זה, כשהוא לעצמו, אפשר היה לראות רק מאורע מקומי, שאינו כדאי לשים אליו לב, לולא התגלו בו, במשך המלחמה וההשתדלות הרבה משני הצדדים, אותם הסימנים של תחיה פנימית, שהזכרתי למעלה.

לא ההשתדלות של „בעלי יום הראשון“ היא התורה שללמוד אנו צריכים. השתדלות כזאת היא על הרוב פעולה של יחידים, שאין אנו רשאים להקיש ממנה על רוח הזמן בכללו. פלוני בן פלוני באה „המצאה“ בלבו והלך מבית לבית וקבץ חתימות ואסף אספות — האם מכאן ראיה, שיש באמת צורך לבעלי הבקשה לקדש את יום הראשון? מי שעסק מעט בצרכי צבור ידע, איזה ערך יש לחתימות כאלה. הללו חותמים מחמת עצלות, הללו מחמת ידידות, והללו — ואלה הם הרוב — מפני שחתמו האחרים. אם יש גם בהשתדלות הזאת מעט מאותה התחיה הפנימית ומה שאיפה לשוב

ליהדות, כמו שמבטיחים אותו „בעלי יום הראשון“ — דבר זה מונח בספק גדול. יהיה איך שיהיה — לא מצד זה נראים לנו סימני התחיה והתחדשות.

העיקר הוא: מדוע התנגדו „בעלי השבת“? ראשי העדה עומדים כאיש אחד להגן על השבת ועל קדושתה. והראשים האלה הם נאורים בני נאורים, פרופיסורים ועורכי דין, המורים בעצמם, שאינם מדקדקים במצוות. כל אחד כשהוא לעצמו לא שמר עוד אפילו שבת אחת כהלכתה, וכולם יחד בתור צבור נלחמים בכל כחם בעד קדושת השבת ואינם נותנים לנגוע בה לרעה. והם מבררים בדברים שאינם משתמעים לתרי אנפין, מדוע הם חפצים בקיום השבת. הם מגינים על אינסטיטוציה דתית מטעמים לאומיים. לא קיום השבת הוא להם העיקר, כ"א קיום היהדות. לא לתפלה ביום הראשון הם מתנגדים, כ"א לחקוי־השכנים, למעשה ההתבוללות, לעבודת הרוחנית, שרק הם גרמו בכל התקונים הדתיים. בראשונה מחקו את ציון וירושלים מסדר התפלה. עתה ידחו את יום השבת מפני יום הראשון. מכל התקונים האלה בולטת רק שאיפה אחת יסודית. ולשאיפה הזאת — לא להתקונים כשהם לעצמם — מתנגדים ראשי העדה בברלין. „מה שנשאר לנו בתור ירושה קדושה של שנות אלף — אמר פרופיסור לוויין באותה הישיבה — מתקטן ומתמעט יותר ויותר בסכת האיגואיסמוס הפרטי, בסכת התרשלות, ומה שיכאיבנו ביותר: בסכת חפיץ החקוי. . . עוד ישנם בקרבנו למאות ולאלפים, אשר יקר להם זכרון ציון, ובכל זאת מוכרחים אנו לראות, שציון וירושלים לא יזכרו בכתי התפלה שלנו. עיי"ב מחקו חלק אידיאלי, חלק מרום את הנפש, מסדר תפלותינו. אני מתנגד בכל כחי ל„תפלה של חגיגה“ ביום הראשון, מפני שהוא עוד צעד אחד על דרך ההתבוללות. . . כל עוד שבאספת ראשי הקהלה יושבים — לא אורתודוקסים, לא קונסרבטיבים, רק יודעי ההיסטוריה. . . לא יסכימו בשום פנים — יחשבו ע"ד האלהות, הדת והמנהגים מה שיחשבו — להרוס בורוע נטויה את תרבותנו הישנה“. באופן דומה לזה הזה את דעתו פרופיסור בנינסקי. „הביטו וראו — אמר בתוך יתר דבריו — את אלה המתבישים ביהדותם, את אלה המשנים גם את שמם, שירשו מאבותיהם, מפני שהוא יהודי ביותר. תולדת ההתבוללות היא דבר מעציב מאד. אנו צריכים להיות יותר מאזרחים אשכנזים בני דת משה. אפשר להיות יהודי לכל פרטיו, מבלי לנגוע אף מעט בחובות האזרחיות. מי שחי בתולדה, מי שיש לו רגש היסטורי. . . הוא ידע את אשר עליו לעשות. אין אדם צריך להיות ציוני, גם אינו צריך לדקדק במצוות — אני בעצמי אין לי דבר עם החוקים והמנהגים — ובכל זאת יוכל לדעת ערכם של השפה העברית, של התפלה העברית ושל השבת“.

„אין אדם צריך להיות ציוני“ — ויהודי המעבר האלה אינם מרגישים, שבשעה שנלחמים הם בשביל השפה והשבת וכל קרשי האומה, אין בינם ובין הציוניים אלא שנוי השם בלבד. עד עתה התקרבו אלינו בדרך השלילה. מה שאין אנו חפצים לא יחפצו גם הם; למה שאנו פונים עורף, יפנו עורף גם הם. אבל מתוך השלילה יבואו בקרוב לירי החיוב. השיבה ליהדות תוליד בהכרח השיבה לציון.

מ. עהרנפרייז.

מכתב אל העורך.

אדוני!

הנני קורא דבריך תמיד בשום לב והתכוננות יתרה, יען כי מוצא אני בהם התגלות אלה המחשבות והחיוניות, שלבי, לב איש עברי, מלא מהם. בהתכוננות יתרה כזו קראתי גם את מאמרך האחרונים ב"השלח" ע"ד הציוניות כתמונתה החדשה, והנני הפיץ להגיד לך — כי הפעם נדשת את הסאה. למרות ההקדמות הצורקות, הנה התולדות שאתה מוציא מהן לא תמיד מוכרחות הן, ומכיון שבאת לכלל כעם, חיששני מאד אם לא באת גם לכלל טעות.

אך ראשונה — בדבר השם החדש, אשר לדבריך מצא הן בעינינו רק מצד מוצאו, יען כי בא לנו מן המערב. הנני הפיץ להאמין, כי רובו של קהל משכילינו כבר יצא מכלל ילדות כזו, לחשוב את אחינו בני מערב לעדה שכלה פלוסופים וחכמים כוללים, ולהעריץ כל מלה היוצאת מפיהם, ונהפוך הוא, כי בתור ריאקציה לרוח הדור שלפנינו, רוב משכילינו כהיום מתאמרים לשופטים רמים ואין כל אבטוריטט חשוב בעיניהם, והמה נוטים גם בדרך זו עד הקצה האחרון, עד שגם מי שצריך להיות אבטוריטט — גם הוא אינו אצלם. לכן טעות גדולה היא לחשוב, כי ההתפשטות הנפלאה של הרעיון הציוני ושנוי השם מ"חובבים" ל"ציוניים" תלוי רק בזה, שהעומדים בראש התנועה ואשר קראוה בשם המה אנשים אירופיים. זהו לך האות, כי בצאת הספר "מדינת היהודים" של הרצל לפני ארבע שנים, לא עשה רושם גדול בעולמנו, עד שעלה במחשבה לפנינו לכרוז את הקונגרס, וע"י כריאתו הנפלאה הזו זכה לפרסומו הגדול. — הרי שלא היוצר, כ"א היצירה מכילה בקרבה את "הכה המושך".

וסכת החיון הזה, לדעתי, היא זאת: שהרוח הלאומי הש בשנים האחרונות איזה עיפות וליאות בעבודתו הממושכה; עבודת ח"צ לא הניחה את רוחנו, השואף לגדולות. הננו עובדים ועובדים זה שבוע עשרה שנה, וכל פעולה גדולה ונכבדה איננו רואים. אנשי הרוח שבנו נבאים לנו בקרירות לחכות ולעבוד, לעבוד ולחכות, אבל העם מרגיש בנפשו, כי אין כח בו לחכות, כי צרות-לבבו (שתיים במשמע) מתרחבים בכל יום ובכל שעה, ועוד מעט ואפסו כחותיו האחרונים; עמנו רואה, כי המים גוברים עד נפש האומה, ולכו מתמוגג בצער ומרגיש, כי תשועה קרובה. תשועה רוחנית, נחוצה לו לעוררו ולאמצו על דרכו הסכוכה בקוצים. בצר לעמנו הנהו נושא עינו אל אחיו הגדולים ומבקש מהם פתרון לשאלת-דחיו הקשה, אבל מהם הוא שומע גם כעת כאשר מלפנים את השיר האחד — חכה וחכה.

ובעוד אנחנו משתוקקים לפעולה נכבדה על דרך תחית עמנו, ובעוד אחינו הגדולים צועדים צעדי גמד ומיעצים לנו לחכות עד אשר יהיה בכחם לעשות גדולות — הנה אחינו

שבמערכ עושים דבר ממש: קוראים לקונגרס, מכינים אורגניזציא — אשר, אם גם תכלית כל תכליותיה עודנה מוטלת בספק, הלא עכ"פ נותנת מקום לכל אחד מאתנו לעבוד עבורת הכלל, להוסיף אכן בבנין הלאום — והיפלא איפוא, כי רכשו המה להם את לבות כל הערים לצרכי הלאום, את כל אשר עיניו כלות מיהל לתחית עמנו האומלל ואחרות כחותיו המפורים!?

אמנם כן, בו ביום שנודע לכל כי קונגרס יהודי עתיד להתאסף בפועל — בו ביום נצחה ה"ציוניות" המערבית נצחון נמור! ביום ההוא ראינו כלנו, כי אמנם יפה כחם של המערביים מכחנו לעשות ולפעול, ולכן התמכרנו להם בכל חום רגשותינו והתלהבותנו, ולכן קראנו גם את שמם עלינו, לאמר — "ציונים" אנהנו!

אבל לא זו בלבד הביאתנו לידי שנוי השם. כי באמת השם "חובבי ציון" שקראנו לנו בתחלה אינו די להביע את כל שאיפותינו. השם הזה מביע רק איזו חבה אפלטונית לאיזה דבר; השם הזה אינו מעורר בלב אותה ההרגשה העמוקה, אותה התנועה הגדולה, שרוחפת אותנו לציון — ויעבור עלינו מה. השם "חובבי ציון" לא יגיד ללבנו יותר מהשמות "חובבי מלאכת מחשבת", "חובבי התיאטרון" ועוד, אשר ידגלו בהם חברות רבות בכל הארצות. מתוך השם הזה הננו מבינים רק כי יש חברה, אשר כטוב לבה עליה, ובקש החברים איזה עונג רוחני, הנה בחרו בציון לשרה פעולה; מה שאין כן בשם "ציוניות", אשר יגיד בהשקפה הראשונה, כי הענין ממלא את לבנו לא מצד "התענוג" וכעין "מותרות", כ"א מצד הצורך הנמרץ וההכרח הגדול אשר יחשוו האנשים בתשוקתם להועיל לעמם ולהוציאו מן המצר.

מתוך האמור הננו למדין, שההבדל העקרי בין "חבת ציון" ו"ציוניות" הוא זה: שבשעה שהראשונה היא לא יותר מן "חברה של גמילות חסדים", אשר רק בתוקף המקרים העמדה על שדה ציון, הנה האחרונה מקפת את כל עבורת הלאום, ובחררה אל לב העם כלו, היא מעוררת את כל אישי הלאום לפעולה ולעבודה, ומתוך הפעולות הנאחדות של עם כלו לפלטותיו לא דבר רחוק הוא שתצא פעולה אחת גדולה ונאדרה, אשר יהיה בכחה "לעשות" היסטוריה — וזו היא גדולתה של הציוניות!

רגילים אנהנו לחשוב, כי שיטת הרצל היא יסוד הציוניות ורוח החיה בפעולותיה, אבל הרברים האלה טעות המה בדינו. התחלת הציוניות אינו הספר "מדינת היהודים", כ"א הקונגרס הבולאי, אשר אם כי יסודו גם הוא שאיפה לחירות מדינית והשתמשות באמצעים איקונומיים — ודיפלומטיים — הנהו כביז נבדל מן ההרצליסמוס שב"מדינת היהודים" הברל עקרי ועצמי: ההרצליסמוס היה באמת רק תנועה מלאכותית מולדת האנטיסמיסמוס, ושאיפתה לחירות מדינית לא היתה קשורה כלל בלאומיותנו. כי אחת היא להרצל, אם תוסד מדינת יהודים בציון או בהרי חשך, אם נרי "המדינה" יהיו יהודים-יהודים או יהודים-אשכנזים או יהודים-פולנים ושאר מיני יהודים שבעולם, אם שפת "המדינה" תהיה הוקא לשון עברית או לשון איזה עם אחר, — לוא רק תוסד המדינה ומצאו בה מקלט אלה מאחינו "שאינם יכולים או אינם חפצים להתבולל"; אבל הקונגרס הבולאי, למרות הרוח הורה שחררה לתוכו פה ושם, הנה יסודו ועיקרו — היהודים והיהדות הקשורים ותלים זה בזה באותו הקשר של קימא שקשרה אותם ההיסטוריה של אלפי שנות עמל ונדודים.

ובכן התהווה הציוניות מן היסודות הבריאים שבשתי השמות; מן "חבת ציון" המורחית לקחה את היסוד הלאומי-הקולטורי, ומן ההרצליסמוס המערבי — את כשרון

המעשה ואת שמת התרכוזת הכח הצבורי ע"י עבודה משותפת מכל אישי הקבוץ במקומותם למושבותם, וכה צועדת היא צעדי ענק לפנים ומובשת דרכה ברעש ובנאון.

הציוניות מתכונת, לא פחות מן "חבת ציון" המורחית, כנגד אותו היסוד הלאומי שאתה נלחם בעדו, וחולקת עליך רק בזה, שמקדמת את המאוחר אצלך ומאחרת את המוקדם אצלך: אתה אומר, כי מקודם נחויץ לנו ליסד בארצנו "קבוץ הגוף של אנשים עברים העובדים בכל ענפי הקולטורה", וכאשר הקולטורה הלאומית תגיע למדרגה כזו אז תקום היא עצמה אנשים מבניה אשר יוכלו להשתמש בשעת הכושר ליסד מדינה יהודית; והיא אומרת, כי עלינו ליסד מקודם מדינה יהודית בארץ אבותינו, אשר תתן היכולת לבניה לעבוד בכל ענפי הקולטורה עפ"י תכונתם ורוחם, וכשיגיע החופש הלאומי למדרגה כזו, אז יקים הוא עצמו אנשים מבניו, אשר ירימו את רוח עמנו ויפתחוהו ויבראו קולטורה לאומית טהורה.

המטרה האחרונה הנה אחת היא איפוא, ואך הדרכים שונים. אולם בזמן שאתה, האידיאליסט, הרואה "עבדות בתוך חירות", יכול אתה להבין גם חירות מתוך עבדות — הנה אנחנו, בני אדם פשוטים, ואתנו כל העם הגדול הזה, לא נוכל להתפשט מנשמינותו בשעה שהננו מובעים במירפוש של עבדות נצחת, משל למה הדבר דומה, לחסדי אומות העולם המוענים נגדנו, שעוד לא הטהרנו מחלאתנו ועלינו עוד לחנך את עצמנו בהשכלה ובמדות טובות כדי שנוכה למשפטי אדם, בשעה שאנחנו דורשים מקודם משפטי אורה וסוף ההשכלה ממילא שתבוא — עם מי הצדק?

ואם כן הדבר, אם גם הציוניות ביסודה שואפת לאותה הרוחניות עצמה שאתה חפץ בה והמחלוקת היא רק במוקדם ומאוחר, הרי ממילא נפלו טענותיך בחוכמת הראשונה מהשלח" שנה זו הערוכים בעיקרם נגד ההרצליסמוס. ידעתי אמנם, כי תוכל להראות על מעשים ודברים של אחדים מ"אנשי שלומנו", הנראים כסותרים את דברי אלו. אבל אנחנו איננו ערבאין להם; יהיו מי שיהיו ראשי הציוניות ומחולליה, אבל סוף סוף יתרה הנאמן היא היהדות המורחית, ולכן רק היא תוכל להיות אמת המדה להציוניות ותכונתה, וכשם שאיננו ערבאין למעשי חברינו שבטרנוב, כן איננו אחראין למעשי חברינו האחרים. אולם הציוניות המורחית הלא כה דבריה (כמכתב החוזר נ"ו 7): האורגניזציה המקומית שלנו תוכל להיות לעזר להועד המרכזי רק בזה, שנותנת לו את האמצעים (החומריים) הנחוצים להשתדלותו בהשגת הצד המדיני שבפרוגרמה, אבל עבודתנו העיקרית והראשית היא — הצד הקולטורי: הפצת רעיונו על ידי עבודה קולטורית בתוך העם, לחנכו ולהכינו כדי שיוכל לקבל את רעיונו בתמונתו הטהורה וכו'. — הלא ברור איפוא להיכן פנינו מועדות, ומה אתה חפץ עוד?

אבל לשמחתנו הננו רואים, שגם בעלי ההרצליסמוס הקיצוני והרצל עצמו בראשם הגם שבים גם הם אלינו, ומעט מעט המה חודרים להפנימיות שברעיונונו, ויש תקוה שסוף סוף נבוא לכלל דעה אחת באמת ובתמים. הננו רואים את הועד המרכזי בהרבה שאלות יסודיות נענה לדרישות חבריו ומתכון לדעותיהם, אבל במקום שאתה, אדוני, רואה תנופה ונביבת הרעת, שאתה קורא לה בלשון נקיה: דיפלומטיא — רואה אני תום ויושר לב, אהבה עמוקה לעניני העם, המביאה לידי בטול ה"אנכיות" במקום שיש סכנה של סרוד הרעות, ואם יוסיפו ללכת בדרך הזה גם לימים יבואו, אז אין כל ספק, כי

הקונגרסים הבאים יפשוטו את העקמומיות שבלב אחרים ותושג ההסכמה המוחלטת והפנימית בין כל הדוגלים בשם העם ועיניהם לציין.

אחרי הדברים האלה הלא תבין, שעל שאלתך הגדולה שהעמדת בסוף מאמרך (השלח חובי י"ד ע' 103) אי אפשר שלא ישיבו לך: — "הן". אולם איך שלא ישיבו משם, הנה אצלנו יש תשובה ברורה ונכונה: "כעת עומדת על הפרק השאלה בדבר יסוד הבנק הלאומי אשר ישתתפו בו חברות הקולוניזציה, באופן שבחלק ידוע מאמצעיו ישתמשו לקולוניזציה וליסוד מוסדות שונות בארץ הקדש. אבל הועד המרכזי מוצא כי השאלות האלה תוכלנה להפתר אך על ידי הקונגרס אשר יהיה בבזיליאה בקיץ הבא". (במכתב החוזר הנ"ל).

התשובה הנה "ברורה ומפורשת, בלי כל התחכמות" — האין זאת, אדוני אהר העם?

והנני מוקירך ומכבדך וכו'

מ. קליינמאן.

הערת העורך. בעל המכתב הזה אינו לא סופר ציוני "מושבע" ולא "שר צבא" במחנה, כי אם מ"אנשי-החיל" הפשוטים, ועל כן רואה אני את דבריו כהד קול המחנה המזרחי בכלל. — והנה לבקיאם בתולדות הבת-ציון אין צורך להגיד, כי הרבה תמימות וחסרון ידיעה יש בדבריו על אדות שנוי השם. הוא אינו יודע, כנראה, כי גם לפני "הציוניות" היתה לנו הבת-ציון לא רק "חברה של גמילות חסדים", כי אם תורה שלמה המוקפת כל עבודת העם, וכי גם במחנה חו"צ ידעו זה כבר, "שהשם הזה צר ביותר מהכיל את המושג במלואו" (על פרשת דרכים ע' 116 וע' 19), אלא שלא מצאו לנחוק לשנותו, מפני שידעו מתוך ההיסטוריא של הקולטורא בכלל, כי גם השם היותר צר אינו מפריע את הענין הנקרא בו מלהתפתח ולהתרחב, אם אך הענין מצד עצמו מוכשר לזה. שנוי-השם הוא המיד דימונסטריציא, גלוי-דעתם של המשנים, שאינם רוצים עוד בהמשך התפתחות המפלגה, כי אם בהפסק הקשר בין העבר וההווה. ובמובן זה צדק בעל המכתב רק באחד מטעמיו: הציוניים עזבו את השם "חבת ציון" מפני שעזבו גם את היסוד העיקרי של זה, את המתינות ההיסטורית. חבת ציון דורשת "לחכות ולחכות", אבל הציוניים אינם רוצים לחכות, ועל כן קראו עליהם את השם המערבי, לאמור: מאמינים אנחנו באנשי המערב, שיהיה בכחם "להביא את הגאולה על כנפי נשרים".

אבל מצד אחר, נעים לנו לראות מתוך המכתב הזה, כי הציוניים המזרחיים כבר הכירו בטיבה של הציוניות המערבית — או כמו שקורא לה בעל המכתב: הרצליסמוס — ויודעים ומודים, כי כשהיא לעצמה זרה היא לרוחנו; אלא שהם הושבים, כי גדול כחה של היהדות המזרחית להכריע את חקף לצד הפציה גם נגד רצונם של "ראשי הציוניות ומחולליה", וכי על כן אין לנו לירא מפני הנטיית הזרות המתגלות בדבריהם ומעשיהם של אלו. — על זה אין לנו אלא לאמור: אמן, כן יהי רצון! אך אם באמת כן יהי רצון — זאת יורגו הקונגרס הקרוב . . . לעת עתה עלינו להזכיר להם, לבעלי-בטחון האלה, כי הקונגרס הראשון הראגה להפך, שהמזרחיים מוכשרים לבשל כל עצמותם מפני דבור נאה וקלסטר פנים אירופיים, וכי האורגניזציא, אשר עליה ישמח בעל המכתב ואשר באמת סם חיים הוא לכל מפעל — זאת האורגניזציא עצמה נעשית סם המות כשהעומדים בראשה מושכים את הענין לצד אחר, בנגוד לחפץ המון העובדים הפשוטים. אלה האחרונים, לא די שאין בכחם או להטות את ההנהגה לחפצם, אלא שהם עצמם משמשים לה בתור אמצעים לחפציה. ועל כן, אם באמת ובתמים הושכים הציוניים שלנו להגן על היסודות היקרים לנו, עליהם להכין עצמם בעוד מועד לקראת הקונגרס הבא, שיהיה ביכלתם או להביא את דעותיהם לירי גלוי בצורה נאותה ולכונן את האורגניזציא לעתיד באופן שתהיה באמת ערובה בטוחה למהלך הענין בדרך הרצויה. . . .

ענינים שונים.

לתקון הנקודה.

(א) קורא אני תגר על המדפיסים ששמו להם לחק להציב את החולם לא על האות שהוא שייך לה, כי אם על זו שאחריה, כמו "הַשְּׁלַח". הלא יותר טוב לשים את החולם לעולם על האות המדוברת בו, כמו הַשְּׁלַח, וכן המנהג בנקוד העליון, להציב את החולם על הלמד בצדו הימני כמו לֵא, ולא כמו שנהגים אצלנו, שמשמים את החולם בצדו השמאלי: לֵא, ועל ידי זה יראה החולם כאלו הוא על האות הקרובה, והנה יש אומרים, כי על כן שמים המדפיסים את החולם לא במקומו הראוי, לבלתי יתערב עם הנקודה הדיאקריטית שעל השין השמאלית, כמו שֵׁנָא, שאם נשים את החולם על השין ולא על הנון או לא יהיה מקום להנקודה הדיאקריטית שעל השין, על זאת אענה, כי טוב היה לו שמו המדפיסים את הנקודה הדיאקריטית שעל השין השמאלית לא על גבי קו השלישי (ש) אלא על גבי קו האמצעי (ש). כמו שהיה נהוג בנקוד העליון (עי' מבוא לנקוד הכבלי עמוד 11). ואז לא יהיה באפשרות לטעות בין החולם ובין הנקודה הדיאקריטית שעל השין השמאלית, והחולם יבוא על מקומו הראוי לו, כמו שהיה נהוג מוזמן המצאת החולם, להעמידו תמיד על האות שלו, ורק בחולם מלא ו נטו להעמידו על אם הקריאה (ב). אבל היהודים מארץ תימן השכילו לשים את החולם לעולם על האות המדוברת בו, וגם מלא ו הם כותבים בֵּו ולא בֹו, כמו שנראה מההגדה של פסח עם נקוד העליון לפי נוסח התימנים, שנדפס ע"י גרינבערג.

בההגדה היא הסירו התימנים את הנקודה הדיאקריטית לגמרי מאות שין בין שהיא ימנית ובין שהיא שמאלית (כמו שהסירו כל הדגשים שם), ואני אומר, כי טוב רק להסיר את הנקודה הדיאקריטית מעל השין הימנית, יען כי די לנו להבדיל בין שין ימין ובין שין שמאל ע"י הנקודה שעל גבי קו האמצעי לסמן את השין השמאלית, כאשר אמרתי, ועל ידי חסרון נקודה על השין נדע כי הוא שין ימין, כאשר יודעים אנחנו, כי אותיות בְּגַד כְּפֶתֶת עם דגש מבטאן חוק וע"י חסרון דגש נדע כי מבטאן רפה, אף כי מלפנים היה נהוג לשים קו מושכב ממעל לאותיות בניד כפֶתֶת, להורות שמבטאן רפה, ור' אליהו בחור קורא תגר בספריו על המדפיסים שהסירו את הקו מאותיות אלו, אבל הצדק עם המדפיסים, וכן היה טוב להסיר את הנקודה הדיאקריטית מעל שין ימין ולהניח רק הנקודה הדיאקריטית שעל שין שמאל על קו האמצעי, ואז, ע"י חסרון הנקודה על השין נדע כי הוא שין ימין, ואם תבוא נקודה על שין בצדה השמאלי כמו יִשְׁלַח, נדע כי השין היא ימנית והנקודה היא חולם, ולא נקודה דיאקריטית לסמן השין

השמאלית. יען כי הנקודה ההיאקריטית לסימן השין השמאלית תהיה לעולם מקומה על גבי הקו האמצעי.

לו שמעו המדפיסים לעצתי זאת, אז בלי ספק עשו חסד גדול עם הילדים הרכים, אשר פעם בפעם הם טועים בקריאת החולם, מפני שבא שלא במקומו הראוי.

(ב) כלנו יודעים, כי השוא בא תחת האותיות להורות שהן בלי תנועות. אך הלא גם בלי שוא היינו יודעים, כי כל אות שאין תחתיה או עליה אחת מן התנועות היא אות בלי תנועה, ואם כן למה עשו לזה סימן מיוחד? על זה משיבים המדקדקים תשובות שונות שאינן מתקבלות על הלב. ועל כן אני אומר, כי השוא בלי ספק נולד עוד בטרם לדת התנועות. כי למען הקל את הקריאה בספרים, שהיו עוד בלי נקודות, היו משימים את השוא תחת האותיות, להורות שהן בלי תנועות. וכאשר על ידי השוא ידעו הקוראים איוו אותיות נקראות בלא תנועה, כך על ידי חסרון שוא תחת האות ידעו הקוראים, כי האות הבלתי שואית נקראת בתנועה. ועל ידי זה הוקלה אז הרבה הקריאה בספרים. לדוגמא, התיבה "בְּתָב" בטרם המצאת התנועות היו כותבים "בְּתָב", וכאשר על ידי השוא תחת הכ"ף ידעו הקוראים, כי האות "בְּ" נקראת בלא תנועה, כך על ידי חסרון שוא תחת התי"ו ידעו הקוראים, כי האות "ת" נקראת בתנועה. אבל תחת הבי"ת לא שמו שוא, אף כי נקראת בלא תנועה, מפני שעל ידי חסרון אות מאותיות אהו"י בסוף התיבה ידוע כי הבי"ת נקראת בלא תנועה, אף כי אין לה שוא.

ועל פי זה נבין מה שבאה אות ה' בשוא גם בסוף התיבות, מפני שהאות הזאת נקראת לפעמים בתנועה גם בסוף התיבות, כמו ה', אע"פ שאין אחריה ה"א, ועל כן בטרם לדת התנועות שמו שוא תחת הכ"ף, למען הבדילה מ"ב"ף שהיא נקראת בתנועה.

והנה בנקוד שלנו נמצא שוא גם בסוף התיבות יִשְׁתָּ יִרְדָּ, ויִשְׁבָּ, אף כי לפי מה שאמרת למעלה לא היה כל צורך לשוא באות האחרונה, מפני שעל ידי חסרון אות מאותיות אהו"י בסוף התיבה הרי ידוע, כי האות האחרונה נקראת בלא תנועה. אבל בנקוד הבלתי היה נהוג באמת, כי התיבות יִשְׁתָּ, יִרְדָּ, יִשְׁבָּ, וכדומה, האות האחרונה נכתבה בלא שוא. ויתכן כי גם בנקוד שלנו לא היה השוא הוה מתחלה ונוסף בזמן מאוחר. ואם כן, אחר המצאת התנועות הרי לא היה עוד כל צורך לשוא, ונשאר עד היום הזה רק מפני שכבר נשכחה תכליתו. ולפי דעתי טוב היה עתה להסירו לגמרי, כי בספרים שיש תנועות אין כל צורך בו. ומשבח אני את ספרי הסורים שאין בהם שוא כלל, ועל כן אין שם פתחון שה להמדקדקים לדרוש תלי תלים של הלכות על השוא, כמו שעושים המדקדקים בשפת עבר.

פנחס הכהן מארדל.

"נשואי בהלה".

ה' בן ציון כ"ץ במאמרו "שיחה תלמודית" (השלח II ע' 440) מספר בשם ספרי שו"ת, כי בסוף המאה הי"ח למספרם, לרגלי טבה מן החוץ אשר איננה ברורה כל צרכה, היה רעש גדול בכל ארץ פולין וליטא (היהודים יושבי הארצות האלה היו

משיאים או קטנים וקטנות), וירוע הענין בפי הזקנים בשם „נשואי הבהלה“ וכו'. ובהערתו שם כתב: „ונפלא הדבר, כי שמועת שוא כזו עברה כל כך במהירות בכל המקומות אשר היהודים נחתים“ וכו'. ואולם הבקי בדברי ימי פולין האחרונים הוא יודע, כי לא „שמועת שוא“ נפוצה אז בעם, ואמנם, לולא נפלה אז ממשלת פולין, כי אז היה יוצא חוק מגביל את זכויות היהודים בדבר הנשואים: הימים ההם היו ימי התקונים בפולין, והפולנים התאמצו אז לחוק את בדיקת הארץ הרבים ולא יכלו להעלים עיניהם מהיהודים ושבתי ארצם, אשר מספרם הגיע לתשע מאות אלף — שמינית מיתר תושבי הארץ¹). ולכן התאמצו אז לתקן את היהודים, למען היותם אחרי כן לאזרחים מועילים לארץ מולדתם. בתוך ההצעות על דבר „תקנת היהודים“, נמצא גם הצעות שונות בדבר הנשואים: היהודי לא יוכל לקחת לו אשה, בלתי אם יוכיח כי ירו תשיג לפרנס אשה ובנים²); לפני מלאות עשרים שנה לאיש ושמונה עשרה לאשה לא יוכלו להנשא³); כל איש יהודי לא יוכל לקחת לו אשה עד השיגו תעודה, כי יודע הוא קרוא וכתוב פולנית⁴). ועי' בספר Stan i sprawa zydow w Polsce w XVIII w. וולאדיסלאוו סמאלענסקי, ועוד ספרים המרברים על אדות ימי ממשלת פולין האחרונים. ע. נ. פרענק.

¹ וולאדיסלאוו סמאלענסקי בספרו: „Ostatni rok sejmu wielkiego“ (קראקא 1896).
² הצעת המוכיר זאמאיסקי. — ³ הצעת טשאצקי. — ⁴ הצעת הכולך פאניאמאוסקי, וההצעה הזאת היתה כמעט לחק.

מריבי כהן.

ציור היסטורי.

מאת ד"ר ש. ברנפלד.

(סוף).

ב. *

בימי עזרא ונחמיה ירדו הכהנים מגדולתם, יען כי התנגדו לרעיון הרתי שהתגבר אז בישראל. בדבר הזה נמצא ראיה לסתור דעת „המבקרים“ המחליטים, כי „תורת כהנים“ שבספר התורה בימי עזרא ונחמיה נכתבה, בעת אשר קבלה היהדות את צורתה הנוכחית. ואולם באמת הטיבו חכמי התלמוד לראות (ואין ספק, כי מסורת היסטורית היתה ע"ז בידם) באמנם, כי קנסו עזרא ונחמיה את הכהנים והורידו אותם במקצת מגדולתם, באופן שבוראי לא היתה אז השעה ראויה לכך: להמציא מחדש „תורת כהנים“, אשר תתן במדה מרובה יקר וגדולה למשרתי המזבח. לפי טבע הענינים לא היו שני המנהיגים האלה מחדשים תורה כזאת, לקדש את הכהנים בקדושה יתרה; אלא שכך מצאו בתורת משה, שכבר נתקבלה במחנה ישראל לכל פרטיה, ואם גם היה להם הכבוד של הכהנים שנואי נפשם למורת רוח, לא שלחו יד לשנות מה בחוקי האלהים ולהוריד את המשפחות המיוחסות מקדושתן. את עבודת המקדש השאירו בידם, כמצווה בתורת משה; אבל ההנהגה המדינית השניחה על הכהנים, למען לא יסורו עוד הפעם מאחרי ה'. „כנסת הגדולה“, אשר ענינה ומהותה לא נתבררו עוד כל צרכם, לא היתה „בית דין של כהנים“ בלבד, כי אם ועד של גדולי העם ותופשי התורה, אשר בידם היתה ההנהגה המדינית והרתית גם יחד. הכהנים היו בעת ההיא כעין הרבנים בזמננו, אשר אמנם יורו את חוקי התורה לישראל, אבל ההנהגה הראשית של העדה איננה בידם, אלא פרנסי הקהלה מעמידים להם רב לשרת בקדש. כן העמיד לו עם ישראל את הכהנים (אולי יותר בהכרח, בהיות כי כן צותה התורה, מברצון הפשי) בתור משרתי המזבח לעבוד במקדש.

עמנו היה בעת ההיא שקוע ברוחניות כל כך עד כי לא הספיקה לו זו של הכהנים, ומאליו הוסיף קדושה על קדושתם. בעת ההיא התחיל העם „לקדש עצמו במותר לו“, ורבים מן האסורים והאזהרות שנאמרו בתורה רק להכהנים קבל העם על עצמו, מפני שמצא „בתוספת קדושה“ זו דרך ומבוא לרעיון הדימוקרטי הרתי שהתגבר אז בישראל. דיני

* ע"י למעלה חוב' ו"ז ע' 406.

טומאה וטהרה נאמרו ברובם רק למשרתי המובה, ולכל היותר לבאי העזרה; אבל תופשי התורה השתדלו להרמות להם במנהגים רתיים רבים, לכן נבדלו „מטמאת גויי הארץ“ ונזהרו לאכול גם חוליהם בטהרה. בתחלה היו אלה „הפרושים“ או „הנבדלים“ מעטים, והם נבדלו מהעם, מ„עם הארץ“, אשר לא נזהר בכל אלה. הפרושים, שקבלו עליהם חומרות יתרות שלא נצטוו עליהן, התאחדו ל„חברה“ אחת, אשר כל בניה הקפידו מאד על מנהגי טומאה וטהרה. מטעם זה התרחקו מ„עם הארץ“, לבלי לבוא עמו במגע ומשא, יען כי מטמא הוא אף במדרס ובמגע. ורק אם קבל עליו אחד מ„עם הארץ“ „חברות“, היינו להתנהג בכל דיני טומאה וטהרה ככל הפרושים. אז היה כאחד מהם. ואולם כל זמן שלא עשה כזה לא האמינו לו על שום דבר דתי, ובפרט על עניני מעשר ותרומה, כי היה חשוד בעיניהם על כל אלה. ברבות הימים היו „הפרושים“ לכתה נכבדה וחשובה מאד והשפעתה הלכה וגדלה. כל איש מישראל אשר לא חפץ להיות לבו ולחשבו כבהמה בעיני גדולי האומה, קבל עליו מנהגי „חברות“; ביחוד היה כזה ביהודה, אשר שם היו „אנשי הרוח“ ותופשי התורה מרובים, ו„עם הארץ“, כלומר היהודים הפשוטים שעסקו במלאכה ובעבודת האדמה, הוכרחו לשמוע בקול „הפרושים“, למען לא ידרכו עליהם ברגל גאווה. רק במדינת הגליל נשאר עוד העם בתמימותו ובמנהגיו הקודמים ולא אבה להכנע תחת עול „הפרושים“. מטעם זה היו רוב בני הגליל בזויים בעיני „תופשי התורה“, ועל האנשים הפשוטים האלה נאמרו כל המאמרים הורים בנגות „עם הארץ“, אשר לא לתפארת היהדות הם. באחת: השאיפה האידיאלית של עזרא ונחמיה, אשר היתה בתחלה משאת נפש חשוכי האומה, נתגשמה ברבות הימים ונהפכה לחומר גאווה בירי אנשים מתקדשים ומטהרים. אוי לו להאידיאל, כאשר יצא לפעולת אדם!

אבל אין לך רע בלי טוב. מצב הענינים האלה הביא גם ברכה מרובה לעם ישראל. בראשית הימים היו רק שתי כתות בעמנו: כת הכהנים והמיוחסים (החורים והסגנים), אריסטוקרטיא של כהנים ושל אלו שהשיאו לכהונה; וכת „עם הארץ“, אשר ידע רק לשאת בעול ולהיות „מדרס“ להאריסטוקרטיא הגאוונית הזאת. על ידי „הפרושים“ קמה כת שלישית, כתה חשובה מאד, באומה הישראלית: כת „בעלי בתים“ חשובים ובעלי יכולת, מלומדים, שופטים ואבות בתי דינים, מורי העם, פרנסים, „חבר עיר“ (מגיסטראט) ודומיהם. הדבר הזה נתן להתפתחות עמנו צורה חדשה לגמרי; הוא הטביע על היהדות את המטבע הדימוקרטיא, אשר נשארה לה עד היום. אז נהיה הדבר, אשר אליו השתוקקו „מריכי כהן“ בימים קדומים: „כי כל העדה כלם קרושים ובתונם ה“.

והנה ראוי לדעת, כי בימים ההם חסרה סגולה יקרה אחת לישראל. רבים מבני אפרים נעקרו לפני כמה מאות שנה מארץ מולדתם והלכו בגולה „בחלה ובחבור נהר גוזן וערי מדי“¹. שם לא אבדו חיש קל בנזים, כפי המוחזק בדעה משובשת זה ימים רבים, כי כמה מאות שנה אחר הרבן הבית השני נמצא במקומות האלה עוד מרכז גדול לישראל, אשר קבל ברב או כמעט את השפעת היהדות לפי שהתפתחה כדורות המאוחרים¹. במדינת בבל ישבו רוב הגולים משבט יהודה ובנימין ושם היה להם גם

¹ אך למותר הוא להרבות בדברים על דבר עשרת השבטים „האובדים בארץ אשור“, ואשר כבר בקשו אותם בארצות שונות, וכימינו אלו בקשו אותם באפריקא. עשרת השבטים לא „אבדו“, כי רובם נשארו בארץ, שהרי הוא דבר נמוע בטבע, כי יגלה עם שלם למדינות רחוקות, וגם היה נמוע, כי יקבלו עליהם האזרחים החדשים את הדת הישראלית. לולא היו נשארים רבים מבני העם המנוצח בארץ מולדתם, ואלו שגלו היו הגדולים והשרים וגבורי המלחמה, אשר הגלה אותם שלמנאסר

קבוץ מדיני חשוב. במצרים התישבו רבים מפלטי ירושלים, אשר ברחו שמה אחרי הריגת גדליה בן אחיקם במצפה, ובשמרון נמצא קבוץ של בני אפרים, אשר נדחו באיבה, בעת אשר נגשו אל רובכל ואל ראשי האבות של עולי הגולה בבקשה: „נבנה עמכם כי ככם נדרוש לאלהיכם“. הקבוץ הזה נטר שנאה להקבוץ החדש בירושלים, כי בני אפרים היו קרובים ברוחם לעולי הגולה, ולכן חרה להם מאד על תשובת בני יהודה: „לא לכם ולנו לבנות בית לאלהים“. — וכה חסרו להמרכז הלאומי, אשר נוסד בירושלים בימי עזרא ונחמיה, הלופי הרעות והמוזנים והמנהגים בין אבריו. לפנים בישראל, בעת נוסד המרכז המדיני הראשון, היה עם ישראל נפרד לשבטיו, ולכל אחד ואחד היתה סגולה מיוחדת ומוז מיוחד, וכשהתאחדו כלם לגוף אחד היה החלוקה הזה (מאבר לאבר) נתון בו טעם לשבת. עכשיו היתה האומה הישראלית, כלומר זו שנוסדה אז בירושלים, לא בעלת חוליות רבות, לא בעלת אברים רבים שנתאחדו לגוף אחד — אלא כלה מקשה אחת מתחלתה ועד סופה. הדבר הזה נרם, כי קבלה היהדות מאז מטבע קבועה מבלי חלוקה ושנוי ותמורה; החיים לא השפיעו עוד כל כך על התפתחותה. אז הונח היסוד לחיזון היסטורי שנראה אחרי כן בכל פרטיו בחיי עמנו, כי נקפאו ברבות הימים וחדלו להתפתח באופן טבעי. היהדות דחתה אז חלקים שונים מגופה, אם באונס או ברצון. אלו החלקים לא היו כלם מעופשים ורקב לבית יהודה (כאשר הרץ נרטיץ את משפטו). ואפילו אם היו בפני עצמם בלתי חשובים כל כך, הנה בכל גוף שלם ובריא הכל יפה במקומו וכל אבר יש לו תפקידו, ומי שכורת אברים וחלקים מהגוף, אפילו אברים הנראים „כמותרים“, מביא הפסד להגוף בכללו. עד היום לא נקה עם שפניא מעונו בשנות המאה השני, בנרשו מארצו את הערביאים (המזורים) והיהודים, ואין לך פורענות הבאה על העם הזה שאין בה מעון הגירוש. גם בהתפתחות עם צרפת נראה החיזון הזה. גם הוא לא נקה מעון גרוש ההוגנוטים עד היום, וממנו תוצאות רבות למשוכת העם הזה, כאשר הוכיחו החכמים ריבו וטן בטוב טעם ודעת.

מלך אשור ויושב אותם בחלח ובחבור נחר גוזן וערי מדי. מקומות מושב בני ישראל אלו היו נודעים בדורות מאוחרים, ור' אבא בר כהנא הזכיר (קדושין דף ע"ב ע"א) מסרת ישנה: „מאי דכתיב וינחם בחלח ובחבור נחר גוזן וערי מדי, חלח זו חלון, חבור זו הדייב, נחר גוזן זו גינוק, ערי מדי זו חמדן וחברותיה, ואמרי לה זו נהונד וחברותיה. מאי חברותיה? אמר שמואל כרך מושבי, חוסקי ורומקי, אמר ר' יוחנן וכלם לפסול [פירשי: כל מקום שגלו השבטים נשמעו נכרים בכנותיהם]. קס"ד: מושכי היינו מושכי . . . אלא מושכי לחוד ומושכני לחוד. והנה החוקר ש"ר במאמרו הנפלא בכ"ח חלק המישי (מן עמוד ר"ח ואילך) הראה בבירור את כל המקומות האלה באיזא (במדינת ארמיניא), וכל דבריו שם הם בתכלית האמת. ועוד מוצא החכם הזה רשימה עתיקה מסיחה לפי תומה, כי גלו עשרת השבטים לארמיניא, שהרי נזכר במדרש איכה: „שקד הקב"ה עלי, איך לחבוא את הרעה; אמר אם אני מגלה אותם דרך מדבר הם מתים ברעב, אלא הריני מגלה אותם דרך ארמיניא שהן כרכים ומחוזות ומאכל ומשתה מצוי להם“. כן הוכיח הח' ש"ר, כי נשארו היהודים שם זמן רב אחרי הגלותם למקומות ההם, „אך לא נחשבו אצל חכמי א"י ובכל ליהודים גמורים“. מן דרכי חיייהם נוכל לדעת, „כי היו רובם בעלי מקנה ככל יתר העמים השוכנים שם, גם חפשים ועזי לב כמחם ברוב הזמנים“. מוכן מאליו, כי השפיעו ברב או במעט על העמים שכניהם, כאשר ראינו כי נתגיירו מלכי המדינה הדייב בסוף ימי בית שני. וגם אחרי חרבן הבית נשאר שם היהודים, ור"ע, אשר טרם פרצה מרודת בר"כוכבא עשה סבוב גדול בכל מושבות בני ישראל, היה גם במדינות הללו, וגם בימי האמוראים היו עוד יהודים רבים שם, אבל מעט מעט התערבו ביושבי הארץ ונטמעו בגוים. באופן זה נבין את החיזון הזה, כי אבדו עשרת השבטים בגוים, ולא נחפש עוד אחריהם. עכ"פ גרמה כריתת האבר הזה הפסד גדול להגוף בכללו.

כה עברו כמה מאות שנה על עם ישראל (או יותר נכון: על עם יהודה). אשר בהן התכוון בחייו הפנימיים ונשאר בודד באהלו. התהפכות שהיו באויא לא העירו את העם הזה מתרדמתו המדינית, כי קטן יהודה ודל כמו מלהתערב בענינים כאלה. יותר משתי מאות שנה התחבא בצל מלכות פרס, אשר בכלל היו מושליה מלכי חסד לישראל, גם לא היתה דתם מגושמת כל כך בעבודת האלילים — כי בכמה פרטים דמתה לדת ישראל; עם כל זה לא ראינו ולא שמענו, כי עשתה מפלת מלכות פרס רושם בחיי עמנו. כאשר היו באמנה עם המושלים האלה, עברו אחר כן גם את הגבור אלכסנדר מוקדון ואחריו את המלכים הסיליקידים. יותר ויותר השקיע עם ישראל את חייו הלאומיים ברגש הדת; הדת היתה לו לעיקר ורגש הלאומי רק כעין עור וסער לקיום הדת. להצלחת אומתנו נמצאה סגולה יקרה בדתנו, כי גם היא לאומית הנה במדה מרובה. הדת הישראלית נוסדה ברובה על הסגולה הלאומית של עמנו, אשר בו בחר ה' לתת לו תורת אמת כזו. אבל גם מהשקפה זו נמצא או נסיגה לאחור בעמנו. הנביאים שקמו לישראל בימי בית ראשון נבאו לאידיאל נעלה ונשגב. מיכה וישעיה נבאו לאחרית הימים, אשר אז "נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים ונשא מגבעות ונהרו אליו כל הגוים", אז ילכו עמים רבים ויאמרו: "לכו ונעלה אל הר ה' אל בית אלהי יעקב ויורנו מדרכיו ונלכה בארחתיו כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים". צפניה נבא לימים, אשר אז יהפוך ה' אל העמים שפה ברורה "לקרא כלם בשם ה' לעבדו שכם אחד". בנבואתו החמורה והנעלה נבא ירמיה לקבוצת כל הגלויות, באופן כי לא ידה מישראל נדה. "כי הייתי לישראל לאב ואפרים בכרי הוא". יהוה נאולת ישראל בעת יקבץ ה' את כל שבטי ישראל ויהודה, "ולא יהיו עוד לשני גוים ולא יחצו עוד לשתי ממלכות", כי אם יהיו "לגוי אחד בארץ בהרי ישראל ומלך אחד יהיה לכלם". ואולם בזמן עזרא ונחמיה חדל האידיאל הזה מישראל בין גדוליו ומנהיגיו. אז עשו חתך עמוק בבשר האומה וכל השתדלותם היתה רק "להבדל", לא רק מיתר העמים, כי אם גם מאחיהם בני אפרים, ואפילו מאחיהם "עם הארץ", אשר לפי דעתם לא נבדלו "מטמאות גויי הארץ". לא רק הנשים הנכריות הוציאו בעצת עזרא ונחמיה, כי אם גם "הגולד מהם", באופן כי היה אז בעמנו "מעוט אחר מעוט", וכל מה שהיה בכחו להתכוין יותר, מצא בזה סגולתו הדתית והלאומית.

ביד חזקה ובורע נטויה השלים נחמיה את המפעל, אשר עמל בו עזרא בכבי ותחנונים. בעוד אשר עזרא התנפל לפני ה' לעיני כל ישראל להתודות על עונות העם, ובהתלהבותו הראשונה אמר העם לכרות ברית לאלהים, וכתורה יעשה, מכלי אשר שמר את מוצא שפתיו לאורך ימים: הנה נראה את נחמיה עושה מעשיו בגבורה ולא בשתי. לעת הצורך לא נמנע לריב עם החורים והסגנים ולתת עליהם, קהלה גדולה, אלה אשר לא שמעו לקולו התרה בהם: "אם תשנו — יד אשלח בכם!" התראה זו לא היתה איום בלבד, כי הוא מעיד על עצמו, שבראותו, כי רבים מהיהודים הושיבו נשים נכריות, רב עמם ויקללם והכה אותם וימרטם. האיש כזה לא יוציא מחשבתו לפעולת אדם?

אבל אם גם ירה את היסוד לבנין חדש בישראל, הנה כדור שני לעזרא ונחמיה קמה ריאקציה נגד הסדרים החדשים. אמנם הברית נחמיה רבים מהכהנים, אשר הלכו ונספחו אל בני שמרון; אבל אלה אשר נשארו בארץ ולמראית עין נכנעו לפני הסדרים החדשים קמו אחר מות "התקפה" ההוא והשתדלו לבצר את מעמדם המדיני כמקדם. גם

הצליח הפצם בידם. יען כי "הנבדלים" היו עוד מעטים בזמן הראשון. והעם הארץני נטר איבה לכל התקונים החדשים. בני הכהנים משלו בכח הדת על נפש העם כלו, אשר היה רגיל לבוא ביתה ה' ולראות את הכהנים בעבודתם והלוויים בדוכנם. לעזרת משרתי המזבח היה "עם הארץ" צריך בכל יום ויום בחייו הדתיים, בעוד אשר לא הבין כלל לדקדוקי הסופרים ולמוריהם. הומרותיהם היתרות, אם כי בעיקרן היו לטובת העם, למען קדש גם אותו בקדושה הדתית, שיפקיע עצמו מידי אפיטרופות הכהנים בדת, אלו החומרות, אשר העמיסו "הנבדלים" על נפשם מאליהם, לא היו לפי רוח העם בכללו, אשר אז שאף עוד לחיים של חולין, לתענוגי בני אדם וחי חמדה חמרית. האכזרים והיוגבים מעם הארץ מצאו די ספוקם הדתי בעבודת המקדש, אשר היתה בכל פאר והדר ולקחה את נפשם בהוד יפה; אבל מעולם לא ירדו לסוף דעת "הסופרים כל אותיות שבתורה" ודורשים תלי תלים של הלכות על כל קוץ וקוץ. בכלל לא קבל העם בנקל את "המרה השחורה" הדתית, אשר כפאו "הנבדלים" עליו, לגרש מקרבנו כל מנעמי החיים, אשר הסכינן בהם. הדימוקרטיא, אשר בראו הפרושים, לא היתה בראשיתה כלי חפץ להעם הפשוט, ובפרט כי בימים הראשונים זכרו את אשר עוללו להם הנבדלים הקנאים, בגרשם את הנשים הנכריות מבתי בעליהם, ואלו העלכות סבכו את מקדש ה' בבכי ואנקה וכסו בדמעה את מזבח ה'. יותר מצאו הכהנים הן בעיני העם, על כי לא היו מחמירים יותר מדי ולא עשו את תורת משה לעול כבד על צואר העם.

במצב כזה גברו הכהנים (הצדוקים) עוד הפעם, ומה גם כי נספחו להם כל העשירים והנכבדים, אשר לבם לא הלך אחרי הנבדלים, כת הדמוקרטיא הדתית. מצד אחר היתה האריסטוקרטיא מתנגדת לכת הפרושים, כת "בעלי בתים", אשר החלו להצר צעדי אונם, ומצד השני התנגדו בני "עם הארץ" אל הפרושים, אשר שלחו יד בקדשי בני ישראל לפי ההבנה ההמונית.

בימי ממשלת מלכות יוון בסוריא אנו מוצאים את הכהנים (ועמהם המשפחות המיוחסות בישראל) בתקף עווס, וממשלתם חזקה ותקיפה, בעוד שהפרושים הלכו ודלו. בזמן מן הזמנים בשלו הצדוקים גם את "כנסת הגדולה", ואז משלו בעם כאות נפשם, ממשלה בלתי מוגבלה, ואולם בהאמינם, כי אולת יד הפרושים וכי אי אפשר עוד שיקומו אנשים כעזרא ונחמיה להדפס ממקומם, טעו מאד. כינתים עשו הפרושים דבר גדול, כי הגדילו התורה והאדירורה בעם. עמי הארץ נתמעטו במשך הזמן והפרושים נתרבו, גם אם נתבטלה השפעתם המדינית. בעת אשר התנכרו הצדוקים לדת מורשה היה רוב העם בעצה עם הפרושים לעמוד בפרץ ולמסור נפשם על קדושת הדת.

הדת הישראלית הצילה בתקופה הזאת את האומה הישראלית מכליון חרוץ. כי קמו אז כל פנות העם (מלבד האריסטוקרטיא) להגיץ על היהדות — לא קנאו את קנאת הלאום — אשר אמנם היה מוטל בסכנה, אבל את הסכנה הלאומית הזאת לא חשו — כי אם קנאו את קנאת הדת הישראלית, אשר הביאו הצדוקים צרה לביתה. הכהנים אמרו להשפיע רוב "השכלה ודעת" על עם ישראל, להוציאהו "ממחשכים" ולהופיע עליו נהרה. בנאותם ועשרם היתה להם היהדות כעין גמוס דתי של "עם הולך בחשך", אשר יחסרו לו כל תענוגי העולם וחמרת החיים. התמצית המוסרית שבדת ישראל היתה גם כן לעול ולמשא עליהם. היטב אשר דבר רגן, כי דוגמת הכהנים הצדוקים האלה נראה כיום בכל עיר גדולה במערב אירופא: יהודים עשירים ומלומדים, אשר חרפה להם לזכור על כל צעד וצעד, כי על דת ישראל יחשבו, והם הפורקים עול ופורצים נדר היהדות.

פה הם מסובים בסעודה עם בני אמונה אחרת; האם לא יאכלו וישתו עמהם? שם קרואים הם לאיזה חג מדיני; האם ישניחו על דיני שבת ומועד ויסירו רגלם מדרך זה? במקום אחר יבואו ציציותיהם ומטפחות להם על פניהם; האם בכל רגע ורגע תהיה היהדות על פניהם לבלי יחטאו? במצב כזה היו אז הכהנים והעשירים. מלכי יון משלו עליהם. סקרו המלך באו לירושלים, ובלי ספק חשבו להם העשירים לכבוד גדול, להתחבר להם ולהתענג בחברתם; אבל היהדות נצבה להם בכל צעד וצעד לשמן בדרכס, ולכן אמרו לבטלה כלה או רובה. באופן כזה קמו "המתבוללים" (המובן הוא טובא כבר בספר חשמונאים א') ואמרו, להתאים את הדת עם החיים, לפרוץ בחומת היהדות לטובת מנהגי היונים. המלחמה היתה אז כננתה העיקרית רק נגד דת ישראל ולא נגד עם ישראל. אין ספק בדבר, כי אם היו ההיליניסטים מצליחים בדרכס, כי אז היו עושים כלה עם עמנו; אבל כזה לא חשבו מראש. הצדוקים היו אז, בימים הראשונים להתסיסה הזאת, "לאומיים" יותר מן הפרושים, אשר רק בדת ישראל היו שקועים ראשם ורוכס. לפי השקפתם והלך רוחם היה כדעתם לתקן את עמם בהשכלה חרשה, לתת לו קלסתר פנים מאירים, להאיר עיניו, להשכיחם ולחדש בקרבם חי עונג ושמהה. לא להשבית עם ישראל מהיות גוי היה כל ישעם וחפצם, כי אם להעלהו אל מצב נכון וחשוב בקולטורא. עם כל זה אין ספק, כי לפי מהלך הענינים היו "המשכילים" האלה גורמים בדבר, כי ברבות הימים היה עם ישראל כאחד העמים הקטנים באויא המערבית, אשר נעשתה לו ההשכלה היונית כסם מות. לפי זה נמצא, כי הפרושים והחסידים, אנשי הרוח, היו בעצם (אם שלא במתכוון) לאומיים במדה מרובה מו של המושלים וגדולי העם, אם כי קנאו הראשונים רק לדת ישראל והאחרונים השניחו בלי ספק על קיומו המדיני. הדבר הזה מונח בטבע השתלשלות הסבות. אמנם גם האהבה הלאומית תוכל להלהיב לפעמים את לבות בני אדם, להלחם במסירת נפש בעד עמם ובעד ערי ארץ מולדתם, ולפי זה קרוב הדבר, כי היו הצדוקים וההיליניסטים נלחמים על ארץ מולדתם, אלו היו יודעים, להיכן הדבר נוטה. אבל בראשית ימי ההיליניסמוס לא ראו בו עוד שום סכנה לקיום הלאום; אדרבה, הם היו בעיניהם כמשתדלים להשתלמות עם ישראל, ואפשר הדבר, כי גם אם היו רואים בעין ספקה, כי על ידי ההשכלה היונית עתידה היהדות שתחרב, גם אז לא היו עומדים בפרץ, אחרי שהדת הישראלית חדלה להיות להם עיקר גדול בחיים המוסריים והרוחניים. למלחמת-הגנה היתה דרושה קנאה דתית נפרוה מאד, אשר בעיני "המשכילים" נחשבה לחרפה ולבערות גם יחד. הקנאה הדתית הזאת, אשר בלעדה אי אפשר היה להיהדות להתקיים, נמצאה אז רק בלבבות הפרושים, בעלי-דת נלהבים, והם הפיחו את הרוח הזה בלב "עם הארץ" והלהיבו אותו, למסור נפשו (במתכוון) על קיום הדת הישראלית, ועל ידי זה (שלא במתכוון) גם על קיום הלאום.

אם נעמיק חקר בקורות הימים ההם והמאורעות שעברו אז על ישראל, הנה נבין, כי אין לעשות את החקירה ההיסטורית כלל. כי לא על פי חוקי ההגיון העיוני, אשר אין מפלט מהם בעולם המדע, יחיה עם שלם, כי אם על פי סבות שונות, פנימיות וחיצוניות, אשר מקושרות ומאונדות הן זו לזו, אבל סותרות על פי הרוב להגיון העיוני. הנה ראינו, כי בימי עזרא ונחמיה נתמעטה דמות הלאומיות בישראל וגבר הרגש הדתי, אשר לפי הסקירה השטחית, צריכה היתה ואת לסבב, שישתקע העם יותר מדי רק ברעיון הדתי, מבלי לדאוג לקיומו הלאומי. אבל לפי תוצאות הדבר אנו מוצאים, כי ברבות הימים היה זה לבלי מחויק ברכה לישראל. אלמלא עשו עזרא ונחמיה אונים לתורתנו וכפאו אותה

על העם בחוקת היר, כי אז היה אובד בניים בזמן פולמוס של אנטיזכום. בראותנו את התפתחות עמנו במהלכו ההיסטורי, נשתאה על הסדר הנפלא במאורעותיו ובקשר הסבות. מלחמות הרעות שהיו בישראל בזמן פולמוס של אנטיזכום היה ככהן להשפיל את ערך הכהונה עד לעפר, כי הלא הכהנים הגדולים ומשרתי המזבח השמאו בכל אלה ויתנו יד „לעובדי ברית קדש“. ולא זו בלבד, אלא בראותם, כי העם מתנגד בכל כחו להריסת הדת, היו הכהנים, „מרשיעי ברית“, גם לבוגדים בעמם. כי כן מונה בטבע מחלוקת כזו, אשר תחלתה היא לשם הרעות, אבל סופה היא אהבת הנצחון והשאיפה לנקמה. אז נשפטו המרשיעים עם החסידים ויראי אלהים „כחרב ובלהבה בשבי ובכוה“. לפי זה אין להתפלא, כי ירד כבוד הכהונה בעיני העם מאד. אלא על פי מקרה קמה משפחת כהנים אחרת ועמדה בראש התנועה הלאומית בישראל. המשפחה הזאת לא על המיוחסות נחשבה, ודבר לא היה לה עם משפחת הצדוקים, אשר כל טוב העם והמדינה היה נתון בשכנר הימים בידה; כי אם משפחה עניה, אשר לא נודעה עד אז ולא הצטיינה בשום דבר. באופן זה היה הנקל לעם ישראל לגבור חילים ככה הדת, מבלי לנגוע בכבוד הכהונה בכלל: משפחה אחת של כהנים, אשר בגדו בעמם וברתם, נדחתה מעבודת המקדש, ובמקומה באה אחרת, אשר על ידה החזירו את עטרת הכהונה וחשיבותה ליושנה. במלחמה הזאת ראינו, כמה גדול כח הדת הישראלית, אשר הרעיון הלאומי שקוע בה במדה מרובה. בראשית ימי המלחמה אמרו החסידים הנלהכים להגן רק על הדת, ואולם לא ארכו הימים והרגש הלאומי התעורר בלב האומה בעצם תקפו. בתחלה אמרו הנלחמים על קיום האמונה: את אלהינו נירא ואת מלכנו (אנטיזכום) נעבוד; אז לא עלה על לבם להעמיד את האומה הישראלית ברשות עצמה. אבל במשך ימי המלחמה שב רגש הלאומי לפעם במחנה ישראל, והמלחמה הזאת, אשר בראשיתה היתה „מלחמת ה'“, נהפכה אחר כן למלחמה לאומית, אשר על ידה התנער עמנו משפלות מצבו המדיני. לפני רדיפות אנטיזכום לא היה לישראל שם וזכר בעמים ולא היה יותר מכנסיה דתית; אחרי נצחון החשמונאים היו בני ישראל לעם כמקדם.

ולא זו בלבד, אלא אף בחיי עמנו הפנימיים התעוררו חיים לאומיים מלאים עוז ותעצומות. בימים האחרונים לפני פולמוס של אנטיזכום חדל העם להתערב בעניני הממשלה; אחרי נצחון החשמונאים התגבר העם להקפיד על זכויותו המדיניות. מושלי בית חשמונאי הראשונים לא משלו בעם כאות נפשם, כי אם נבחרו מאת העם לעמוד בראש ההנהגה המדינית, ועל ידם ישב „חכר“, הוא בית ועד של גדולי האומה, אשר השתתפו בהליכות הממשלה. הנה כן רכש לו עם ישראל בפולמוס זה שני קנינים יקרים ונעלים מאד: את חירותו המדינית, בצאתו מרשות הסורים, ואת זכויותו המדיניות, בצאתו מרשות הכהן הגדול, המושל „ביראת אלהים“ כרצונו. נוסף לזה הגיע אז עמנו אל השאיפה האידאולית, אשר אליה נשאו את נפשם חשובי האומה זה מאות בשנים: אז היתה התורה בסים החיים הלאומיים והדתיים בישראל באין מפריע. ואולם לא החסידים הקיצונים עמדו בראש העם, כי אם הפרושים, כת „בעלי בתים“, אשר עם כל חבתם לדתנו ולתורתנו הקפידו מאד על שמירת הזכויות המדיניות של העם. אמנם היה משוך חוט של חיים רוחניים על כל הליכות המדינה; אבל החיים הרוחניים האלה לא בלעו את החיים המדיניים והלאומיים. כהפוריטנים בממלכת אנגליא היו הפרושים שומרי דת מורשה וחירות מדינית ולאומית כאחת. בימים ההם הגיע עם ישראל אל פסגת הצלחתו, כאשר בצדק תצויר כן מנלת חשמונאים את מצב הרבר בזמן משול שמעון חשמונאי בישראל.

מחויץ היה העם נכבד וחפשי ממשא מושלים אשר לא מקרבו; ובפנים הושם גבול וחוק להדיספוטיסמוס של מושליו "הצדיקים". את האושר החמרי והרוחני הזה הביאו לעם ישראל "אנשי הרוח", אשר עליהם אמרו, כי לא הניחו חיים לאומיים לאומתנו!

גם הפרושים שנו מאז את שיטתם. הקיצונים שבהם, החסידים הנלהבים ואנשי הרוח, עזבו את חיי שעה לעסק בחיי עולם; לא השתתפו עוד בעניני הלאום והמדינה, כי אם השקיעו את נפשם בהתפעלות הרתית, לקרש עצמם במותר להם ולכוזב עד חקר התמצית המוסרית שבתורה והמאור שבה. מני אז לא עסקו עוד בישוב העולם, לא לקחו נשים ולא החיו זרע, וגם לא עשו עוד רבוש. הם התרחקו מן החיים הרגילים, אשר ברובם מנושמים הם, עד הקצה האחרון של האידיאל. בשנאם את השקר והתרמית של בני אדם, גיבת דעת הבריות והכוב המוסכם, התרחקו מכל אלה אל הקצה שכנגדו, לבלי להרבות בדברים וגם לא להשבע אפילו על האמת, שיהיה דבורם הן או לאו, ותמיד יעמדו בדבורם בלי שום אמתלא. בראותם בני אדם רודפים אחרי הממון, ואהבת הבצע חעור עיניהם כמדה מרובה, שנאו ומאסו את כל העסק בחיי שעה, ולא זו בלבד, אלא שמאסו את הקנין הפרטי ועשו כים אחד לכלם. בראותם, כי על פי הרוב מאהבת אדם לבניו ומשפחתו יעשה עול לחברו, מאסו בחיי משפחה ועשו את חיי "חברתם" לעיקר.

הם ראו, כי רבים מבני אדם נותנים לנשים חילם וחמדת בשרים תלדלל את מעשיהם, לכן עשו לחוק להם, לבלי יקרבו אל האשה. אם תרע לך עינך תנקרה ואם יכאב לך אחד מאברי גופך תניף עליו גרון לכרתהו". אלו החסידים לא היו אנשי מעשה, כי אם רק "אנשי רוח", והם מלאו אחרי האידיאל של היהדות. ביחוסם להמוכה לא נעלם מהם אמנם, כי מרבית הכהנים אינם לפי הלך נפשם, כי אם מנושמים ועושים את הקרש חולין; אבל בחסידותם מלאו אחרי דברי התורה ולא מנעו מנכוה את הקרבנות שנתחייבו על פי התורה, כי לא סרו מתורת ה', אשר צוה ביד משה עבדו, ואולם לא את המצוות המעשיות עשו עיקר, כי אם הטהרה והפרישות. לאות ולזכרון להטהרה המוסרית הקפידו גם על הטהרה הגופנית ושקדו על הטבילה במים, ובפרט בעלות השחר, להסיר מעליהם הוזהמא של השנה. "טובלי שחרית" אלה לא נקו מהבלי אמונה בלתי צרופה, כי מצב השכלתם לא היה על צד היותר טוב. בהיותם חיים חיי התבודדות והסתכלות, מבלי לעסוק בישובו של עולם, נפגעו בדעתם והאמינו בשרים ורוחות ובכחות נעלמים של הטבע; לפעמים התברכו בלבם, כאשר גבר עליהם הרמיון, כי אפשר להם לגרש שדים ורוחות על ידי תפלתם ולחשם, או לרפא חולים, מאחרי שכל חלי וכל מרדה היה לפי השקפתם רק פעולת המזויקים. האסיים או החסידים התרחקו מעט מעט מן החיים המתרגשים בארץ ויהיו לחולמים בהקיץ ועיניהם נשואות תמיד השמימה. הם לא ידעו עוד מה החיים דורשים מבני אדם, כי העיקר היה להם להתקדש ולהטהר. באופן כזה עקרו מלבם האהבה הלאומית, אשר גם היא היתה להם חולין. כל מי שמתקדש במעשיו הוא מבניו של מקום. הם הניחו אבן פנה להרעיון שנתפשט אחרי כן באזיא ומשם בכל עמי הקולטורא, כי הדת הישראלית איננה תלויה ברנש הלאומי, וכל אלה השומרים את קדושת התורה, לפי הצורה שנתנו לה אלו החסידים, נקראים בניים למקום וחכימים הם להקב"ה. בהשקפתם זאת התקרבו החסידים בסוף בית שני אל הנביאים, אלא שחסרה להם, להחסידים, ההשקפה הנעלה והרעות הנשנכות של הנביאים. החסידים היו שומרי משמרת ה', לפי השקפתם המשובשת, בהיותם אנשים חסרי מדע ותורה. בהם נתקיים האידיאל של "הבערות הקדושה", של "הסכלות התמימה".

כל זה לא מצא חן בעיני הפרושים, אשר מוזמן נצחק החשמונאים היו ללאומיים ולאנשי מעשה. בימים הראשונים, כאשר היה הדבר, אשר בתחלה לא האמין שום אדם באפשרותו, היינו שהפקיע עם ישראל את עצמו מידי שעבוד הסורים, או היו כל בני ישראל לאומיים, מקפידים על כבוד האומה וחירותה המדינית. ההיליניסטים אבדו במלחמה זאת, וההנהגה המדינית באה לידי משפחת החשמונאים. ויהי כי רבו הימים, וישכחו המושלים החשמונאים את מולדתם הדימוקרטית ויתחילו ללכת בדרך הצדוקים שקדמו להם, אף השלימו עם האריסטוקרטיא שנדחתה מפניהם, הם התחתנו בה וגם מסרו לבניה משרות נכבדות במרכז הרתי והלאומי. בכלל היתה עינם צרה בזכות העם, אשר עליהן הקפידו הדמוקרטים בזיוות גדולה. אז אמרו החשמונאים לשוב בסדר המדיני אל הדיספוזיטיון של הצדוקים ולהמעיט את זכויות העם. ואולם בינתיים נברה כת המלומדים ויודעי התורה, והעם בכללו נספה על הכת הזאת. את הקשר בין הפרושים ועם הארץ הסבה מלחמת אנטיוכוס, כי נקעה נפש האומה מן האריסטוקרטיא ותשם מאז כל מבטחה בכת הפרושים, שומרי משמרת הדת וזכויות העם. הפרושים לא השאירו עוד את התורה בירי משרתי המוכה, כי הם ימשלו על פיה; כי אם חתרו בכל עוז, כי תהיה ביד הסנהדרין מכת הפרושים והם ישפצו על פי התורה הזאת, גם יפרשו אותה לפי הגות רוחם ולפי הבנתם. ולא זו בלבד, אלא אפילו בעניני המקדש, אשר אין ספק כי מסורת עתיקה היתה בידי הצדוקים, מה טיבה של עבודת המזבח: גם בענינים כאלה התערבו הפרושים ולמדו את הכהנים, שהיו כפופים להם, איך לעבוד את עבודת המקדש, ולפני יום הכפורים היו משיבעים את הכהן הגדול שלא ישנה דבר ממה שלמדו אותו. וכשעה שהעיו כהן ומושל לעשות נגד הפצם בפרהסיא, קמו נגדו ויאמרו לסקלחו באחרונייהם אשר בידם. הפרושים לא היו מאלה החסידים, הנעלבים ואינם עולבים, כי אם בעוז ותעצומות נברו במדינה, ובלי חמלה עשו נקמות באויביהם, אם נפלו בידם. הכהנים היו ראשי העם, אבל לא מושליו; הם היו בירי הסופרים של הסנהדרין כחומר ביד היוצר, וכמזוזה להם מפי הפרושים עשו. על קיום תקנותיהם ונזרותיהם הקפידו הפרושים מאד, עד כי אמרו: כל העובר על דברי סופרים חייב מיתה; אפילו יאמרו לך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין חייבים לשמוע בקולם.

למראית עין ולפי המסור לנו בהספרות התלמודית היה הפולמוס הזה בין הצדוקים והפרושים רק פולמוס דתי על דבר דקדוקי סופרים ומדרש חכמים. ואולם באמת היה בעיקרו פולמוס מדיני, אשר ממנו היו תוצאות רבות ונכבדות להתפתחות האומה. על כל פנים לא יצדק המשפט, אשר חרצו רבים על הפרושים, כי הם השפיעו על העם „רוחניות“ במדה מרובה, ועל ידי זה, שמחקו את הסאה בחיים הדתיים של עמנו, היו ממבלי עולם המדיני והלאומי. בנוגע להתחמרות והנזרות, הנה לא מצאנו כי המציאו הפרושים אותן. האמת היא, כי מימות עזרא ונחמיה עד ימי פולמוס אנטיוכוס, בהיות העם נעדר החיים המדיניים והלאומיים יותר מדי, נבראו אלו הדקדוקים והתחמרות (על פי הבנת אלה שכל הפצם היה רק למצות עומק דין התורה ולעשות הכל „ככתוב“). ואין ספק, כי השתדלו הפרושים אחר כן לבטל אותן, רובן או מקצתן. בימים מאוחרים הלא נראה את שמאי הוקן, קונסרוטיווי והולך אחרי פשוטו של מקרא. מחמיר הרבה. בעוד שהלל הקיל על פי מדרש חכמים. ובנוגע למחלוקת הצדוקים והפרושים, הנה נמסרו לנו רק הפרטים בעניני הדת, יען כי בדור מאוחר אספו רק הענינים הנוגעים בפרטי הדת; אבל אין ספק בדבר, כי המחלוקת המדינית היתה העיקר. הפרושים היו „לאומיים“ ואנשי מעשה בה במדה שהיו גם הצדוקים,

מעולם לא מצאנו, שהתנגדו הראשונים למעשים נצרכים להגן על ארץ מולדתם, להלחם על קיום הלאום בחרב ובחנית. רק החסידים היו דורשים: "אורו הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר זרועו". ואולם הפרושים יצאו למלחמה לעת הצורך הצדוקים. אלא כמה נפלנו? בשיטה המדינית, אם תתנהג המדינה על פי ממשלת האריסטוקרטיא או על פי חפיץ העם. אין אתנו יודע עתה, מה טעם מדיני יש במחלוקת בין הצדוקים והפרושים על דבר נסוך המים, או על דבר הקטרת ביום הכפורים, שלא יתקן מבחוץ ויקטיר בפנים, או על דבר עצרת אחר השבת וכדומה. אבל ראוי לנו לדעת, כי הרת הישראלית היה לה תמיד חלק גדול בחיים הלאומיים, ובהיות פולמוס לאומי בין שתי כתות מדיניות, אי אפשר היה, שלא ישפיע הפולמוס הזה גם על התפתחות הרת. העיקר היה במחלוקת זו, אם נתנה התורה רק להכהנים ותופשי התורה במקדש, או כי כל העדה כלם קדושים ובתוכם ה'. ועל פי המשפט הזה יבואר לנו, כי היו הפרושים "רוחניים" במדה פחותה מאשר היו הצדוקים⁽¹⁾.

הן אמנם אי אפשר לכחד, כי על פי טבע התפתחות ענינים כאלה היו הפרושים לפעמים לדימוגונים רק מפני שידעו, כי כבריהם עם העם יהיה כחם גדול. המחלוקת בינם ובין הצדוקים לא היתה תמיד מחלוקת לשם שמים. כבטלם. דייני נורות, היה הפסע להקל מעל העם את עול החוקים ולדרוש את נורות התורה לפי צורך הזמן. וכן נראה בדברים רבים, כי "אנשי הרוח" האלה ידעו לכונן את השעה ולהבין למשאלות הזמן יותר

⁽¹⁾ כשם שצייר לנו יוסף בן מתתיהו הכהן את הכתות בישראל בתור כתות פלוסופיות, יען כי כתב דבריו בשביל קוראים מושכילים שלא מעמנו, כן צירו לנו בעלי התלמוד את המחלוקת בין הצדוקים והפרושים בתור מריבה דתית, שהיו הראשונים כופרים בתורה שבע"ס. ואולם אין להטיל ספק בדבר, כי הריב הזה היה בעיקרו מדיני, וכל מה שנמצא השפעתו על עיני דת ואמונה, אין זה אלא כי אי אפשר היה להפריד לגמרי בין החיים הדתיים והמדיניים, אשר היו בישראל מקושרים ומשולבים כל כך. והנה בטה שאמר יוסף הכהן, כי נחלקו הצדוקים והפרושים בדבר הכחירה החפשית והגזירה הקדומה, אין להאמין, כי בימים מקדם היה זה לסלע המחלוקת בישראל. אין ספק, שכלם האמינו, כי הכל בירי שמים, ואין אדם גוקף אצבעו למטה אלא אם כן הכירו עליו מלמעלה, שהרי על זה יורו כתובים רבים. ועם כל זה, לפי דעת קדמונינו, נענש האדם על מעשיו הרעים. ואמרתם דרכי השם לא יחננו? בדורות קדומים לא הרבו לחשוב בדברים כאלה, ולא תוקשה להם על מה שנאמר, כי ה' הכביר את לב פרעה לכלי ישרה את ישראל, ועכ"ז נענש על זאת. בכלל אין לתלות את המחלוקת של הצדוקים והפרושים באמונות ודעות, כי אם בענינים מעולם המציאות, בחוקים ומשפטים. הנה הצדוקים (או הביתוסים) היו דנים: עין חחת עין ממש, ואין ספק כי זהו פשוטו של מקרא וכך היו נוהגים לפנים בישראל, כי בכלל היו הענינים והקנסות קשים בימים הראשונים, והצדוקים חשבו, כי ראוי לזרוק מרה בעם ולא להקל ענישו. אבל כשבטלו את "דייני נורות" תורו הפרושים, כי עין חחת עין — מאונן, ובה בודאי מצאו חן בעיני העם, ושורת הדין נותנת, כי אם הכה איש את עין רעהו בחמתו, ושלא במחכון, אכזריות גדולה היא לענשהו ג"כ בניקור עינו. כן היתה המחלוקת בדבר עדים זוממים, הצדוקים אמרו, כי רק אם נהרגה נפש על ידי עדים כוזבים יהרגו גם הם, וזוהו שורת הדין; אבל הפרושים, לפי הוראת שעה שהיו צריכים לה, אמרו, אפילו לא נהרג איש העדים נהרגים, יען כן זממו לעשות. בדבר זה כבר נראה חומרא, ועכ"ז בודאי היה העם חפיץ בגזירה כזאת. למען איים על העדים, כי יהיו נוהרים בעדותם. בכלל היתה תשוקת העם להמעיט מדת הענישים, ולכן כל מה שהוסיפו לאיים על העדים מצא חן בעיניהם. ואולם בדבר המחלוקת בעבודת המקדש, אמנם נעלם ממונו טעם הדבר, על מה הקפידו הפרושים, שחבט ערבה יהא דוחה שבת, ושלא יתקן הכה"ג בחוץ ויקטיר בפנים, וכדומה לזה. אבל בודאי היו הצדוקים יותר בקיאים בעבודת המקדש ומסורה היתה בידם מאבות לבנים. וע"כ נקל להבין, כי כעטו הצדוקים על זה וסברו למלאות אחר מצות הפרושים.

ויותר. וכבוד שלפי דעת הצדוקים אין לנו לזו מדברי תורה הכתובים, וזאת עשו הצדוקים בכונה ברורה, שהרי כל זכויותיהם רק על פי התורה היו: — הנה לא חששו הפרושים מעולם לשנות את הכתוב על פי מדרשם, כאשר נזכרו, כי השעה היתה צריכה לכך. ולא רק במעשים ובדברים הלכותיים מעולם המציאות; אלא גם במחשבות ואמונות לא הקפידו על זה, להתקרב בדעותיהם יותר אל העם, כמו בענין השארת הנפש, אשר אין ספק כי נבראה ברוח העם, והפרושים הודו לה, בהיותה בריאה לאומית; וכן בענין תחית המתים, אשר מחשבה זו היתה רצויה אל העם. הצדוקים בנאותם ובהשקפתם האריסטוקרטית הביטו מנבזה על דעות כאלה, אשר לא מצאו להן יסוד בתורה: מה להם ולתחית המתים ולהשארת הנפש? אבל הפרושים, בהיותם קרובים אל העם וממנו יצאו, רצו את הדעות האלה.

בחסצנו לפי זה להרוץ משפט ישר בלי משא פנים על תוצאות הריב הזה, הנה עלינו להזכיר, כי אך בשקר יחסו קצת חכמים את מפלת העם והריסת המדינה למחלוקת בין הצדוקים והפרושים. עם שהוא חי ומתרגש אי אפשר לו לחיות בשלום, אין פרוץ ואין צוחה. במתים הפשי מן המחלוקת ומן הריב המדיני, ועם כל מה שהפליגו חכמי לב במעלת השלום ותועלתו, הנה אי אפשר לבשר ודם, אשר יהיה בצוותא עם בשר ודם כמה, שלא תהיה לו תחרות וקנאה נגד רעהו. במדינה יש כמה שאיפות ותשוקות של כתות כתות מדיניות, ואין דעות בני אדם שוות זו לזו, ולכן בהכרח שתהיה מחלוקת ביניהם, ובכל מקום שאין אתה מוצא כזו אין חיים לאומיים בעם הזה ואיננו ראוי להקרא בשם עם, כי אם בשם קבוץ של בני אדם. החסידים לא לקחו חלק במחלוקת המדינית, מפני שותרו על כל החיים, ואחת היתה להם, אם הכבירו המושלים הצדוקים את אנכסם על העם או לא. הם הרכיבו את ראשם ולא הקפידו אם קרא להם אדם: ריקא! את מס המלך היו משלמים כגורה מן השמים, ולא איכפת להם אם לקח המוכס אפילו גלימא מעל כתפיהם. הם היו הנילים לשמוע הרפתם ולא להשיב, ודבר שאין צריך לומר, כי לא התקוממו מוויינים נגד מעניהם, שהרי, מי שיחגור חרב — בחרב יפול". לא כן הפרושים. הם היו בני אדם חיים בעולם המעשה ולא אבן לותר על זכויותיהם ומשפטיהם. וכשהיתה השעה ראויה לכך היו מתקוממים נגד התקיפים, העושים עול במשפט. ולפי זה בהכרח שפרצה מחלוקת במדינה ונעשתה האומה לשתיים ונשפך דם בארץ, ואיך יהיה הדבר באופן אחר? מי שחפץ לשבור את החבית בהכרח שישפוך את היין שבתוכה. אבל עם כל זה לא נמצא, כי המחלוקת הזאת המיטה אסון על כלל האומה, כאשר לא הביאה אסון על מדינת אנגליא המחלוקת בין הליברלים והקונסרוטיוויים. מפיוס לא בא בשערי ירושלים בגלל הריב בין הצדוקים והפרושים, אלא בעקב ריב אחים שהיה בין הורקנוס ואריסטובול. בכלל צדקו הפרושים בשנאתם למושלי בית חשמונאי הצדוקים, כי אחרי אשר הורמה המשפחה הזאת בעזרת שלומי אמוני ישראל משפל המדרגה לעמוד בראש העם, לא היו כבני המשפחה הזאת אשר התמכרו לעשות את הרע בעיני האומה ולהונות אותה מזכויותיה, אשר רכשה לה בחרף נפש. המשפחה החשמונאית מדור שלישי לפולמוס של אנטיוכוס ואילך שכחה את מקור מולדתה ואת חסדי העם ותשם מעינה רק להרבות עשרה ותקפה. העל זה לא יחרה אף העם? הן אמת, כי כל האוהב את עמו יזהר בדבר ויתאפק ברוחו למען לא יחליש ריב מדיני את כחות האומה. אבל לכלל זמן ולכלל גבול! אם תביא אותנו אהבת השלום לידי כך, כי נרכין ראשנו לפני כל עול וחמס, הלא אי אפשר יהיה להגן לעולם על זכות ומשפט.

כמו שהיו הנביאים בזמנם אנשי ריב ואנשי מדון עם התקפים ואנשי חמס, כן נלחמו גם הפרושים בימי בית שני עם הצדוקים, גוולי משפט העם. אבל לא נוכל לכתור, כי באמת יש הבדל גדול בין פעולת הנביאים ובין זו של הפרושים. הראשונים היו אנשים נלכבים ונלהבים להאמת והיושר, שהרת המדות והמוסר, ואולם בהיותם חפשים מכל האיגואיזמוס האנושי לא עלה מעולם על דעתם ליסד כתה מדינית ולהתמיד פעולתם בעם. כשהיתה השעה צריכה לכך התקוממו נגד העריצים ונגד משרתי המזבח, להוכיח משונתם וזדונם, או כי יצאו אל אחיהם לדבר באזניהם את חזון לבם ולהלהיב את לבותם לאותו האיריאל, אשר תקפס לנצח. בעת היו הנביאים מורדפים על צוארם מטעם המלך והשרים והכהנים, עמד העם מנגד, יען כי לא ירד לסוף דעותיהם הנשנכות, אשר ברובן היו משאות נפשם לעתיד לבוא, ואנשי הרוח לא היו מתכוננים במדברותיהם לקנות את לב העם בתחבולות הדימנוגיא. ולא זו בלבד, אלא כי הנביאים בהתפעלותם המוסרית ובהשקפתם הנשגבה עשו על פי הרוח "קפיצת הדרך" במהלך ההיסטוריא וכשיסה אחת הגיעו אל השגה מאוד נעלה, מבלי לחוש על זה, כי העם קצרה רוח בינתו להגיע למעלת השגתם. לכן לא חשו להקל בכבוד קדשי בני ישראל ולדבר בקלות ראש על המזבח ועל לחם ה' המגואל, ומסכה זו הביטו בני העם על הנביאים בעיני חשד ותמהון גם יחד, ולא עמדו להם בשעת דחקם להצילם מיד התקפים ובעלי היכולת. לא כן הפרושים. הם היו מעולם המעשה, רגליהם עמדו תמיד בעולם המציאות והחיים ההיום, ולכן ידעו עת לכל חפץ הפרושים לא התגברו ברוחם כהנביאים לעוף על ולחיות (בודדים!) בעולם האצילות שכלו רק אמת ויושר, מוסר ותום דרך, כי אם התאימו את מעשיהם עם צורך הזמן. לכן התמידו את פעולתם באומה הישראלית, ומדור לדור הוסיפו אומץ ונבירה בקבוצת המדיני, לתפוש את רסן הממשלה בידם. לא עשו כהנביאים בימי בית ראשון, להרף את נפשם למות בעמדם לפני התקפים, לדבר באזניהם בשם המוסר והיושר ולתבוע מידם עלבון העניים והחלשים; אלא יסרו כתה מדינית והקהילו את העם על מעניו וגוולי משפטו. הם לא היו מהנעלבים ואינם עולבים; לא מצאו די ספוק המוסרי במצב "הסרך", אלא חתרו בכל עוז, להיות "הפטיש" ולפוצץ סלעים בכחו. הם השתדלו תמיד לקנות לב בני דורם, וזאת עלתה בידם, מקצתה באמצעים כשרים ומקצתה באמצעות הדימנוגיא. בראותם את משרתי המזבח עושים את התורה לכלי תשמישם, למשול על ידיה על העם, לא אמרו כהנביאים: "לשקר עשה עמ שקר סופרים", אין אנו מוצאים שום תועלת בקרבנות, כי בזה היו מעלים חמת העם עליהם. אלא הודו בכל הכתוב בתורה ורק את ההוראה השמושית לקחו לעצמם כעין מונופולין. וכדי להשפיל מעלת הכהנים עוד יותר, כפאו עליהם לקבל את הוראתם גם בכל דבר הנוגע לעבודת המקדש. לעת מצוא היו נכונים גם למסור נפשם על דעותיהם; אבל זה לא עשו בתור שומרי משמרת האיריאל, כי אם כאנשי מעשה, אשר לפעמים עליהם להלחם על שיטתם המדינית, לכן הודינו בכלי זיון חמריים ורוחניים, לפי צורך השעה, ותמיד קיימו בנפשם: הבא להרנג השכם להרגו. הנביא במוסרו הנעלה היה כלו זהב טהור, אשר לא יצלה למלאכה שמושית; איש כזה, אשר אין שום תועלת חמרית בכל זמנותיו, לא יעמוד בקשרי מלחמה בעולם השקר והתרמית, בעולם העול והחמס. הפרושים היתה אותה התערוכת הנצרכת בשביל ליצר כלי זהב: אל האיריאל שלהם צרפו גם מעט מחלוקת שלא לשם שמים. מעט מאהבת השררה והנצחון; לכן הצליחו והכריעו את תקיפות הכהנים תחתם. בסוף ימי בית שני היתה הכהונה אבר מדולדל כחיי האומה ורק אל "מרש חכמים" נשאו

הכל את עיניהם. אז היו בני גרים עוסקים בתורה חשובים מבני אהרן שאינם עוסקים בתורה.

הכהונה חדלה מישראל כשחרב הבית, ובמקום הכהנים באו ראשי הישיבות והעוסקים בתורה. היהדות קבלה על ידי זה צורה חדשה. אבל גם בצורתה החדשה היה כח החיים שבה רק הפולמוס בין האידיאל והגשמת היהדות. הנלחמים היו אחרים, גם צורת המלחמה נשתנתה למראית עין; ואולם הכח המניע בהתפתחות היהדות נשאר כמקדם. היהדות שאפה להשתלמות יותר גדולה, ונושאי השאיפה הזאת היו יחידי סגולה, אשר לא הספיקה להם היהדות בתכנה המקובל והרגיל, אותה היהדות שבאה לעולם, כי אם השתוקקו לאידיאל יותר שלם, להיהדות שלא באה לעולם. את הכח הזה נמצא גם בתקופת התלמוד והגאונים, ואולם על אודות הרוחות שנשכנו בישראל בתקופה החשובה הזאת ארבר במאמר מיוחד.

שאלת "הבחירה" בישראל ובעמים.

מאת ד"ר דוד ניימרק.

(ג. — סוף) *

אמנם, בכל יפיה ורוממותה של הפילוסופיה הפיוטית הזאת, אי אפשר להכחיש, כי בהרימה את המחקר הפרטי לגבהי החידה הכללית, התרחקה מאד מן המובן המיוחד של השאלה, באופן שלא לבד שהפתרון איננו מספיק לישב כל צדרי השאלה, אלא גם השאלה בעצמה לא נתבררה כל צרכה. אפלטון ראה את הסתירה הכללית שבין הנפש השכלית החפשית, הבאה ממקור המחשבה, והנפש המתאוה, השקועה בנשיות שפלות ועומדת תחת סבלות הטבע וחקיו. אבל נעלם ממנו המובן העקרי, והוא המובן המוסרי של השאלה. ולא בלבד המובן המוסרי הפנימי, כלומר רגש האחריות של הפועל המוסרי עצמו — העלם אשר אין אנו מתפלאים עליו כלל. מפני שיריעת העצמות של האדם עדיין לא הניעה לידי מדרגה גבוהה כל כך, לגלות את הרגש הזה בחבו — אלא גם המובן המוסרי החיצוני, והוא האחריות שאנחנו, בתור שופטים, מגלגלים על הפועל המוסרי בעד מעשיו. נעלם מעיני אפלטון.

והנה ההעלם הזה יש לו שתי סבות, אשר שתיהן מקורן באופיה הפנימי של השיטה. האחת היא קלות-ערך הטבע וכל ההויה החושית בעיני אפלטון, והשנית, חסרון חקירה מוסרית מדעית בשיטתו. ההויה האמתית היא ההויה המחשבת, והטבע איננו שוה באבוד הזמן הדרוש בשביל להתחקות על מהותו המיוחדת של כל חלק מחלקיו. לכן לא בקש אפלטון להגביל בדיוק את יחס האדם לשאר היצורים וליחד לו מקום הראוי לו בסדר הטבע הכללי. כי למה לו כל אלה? — כל כונתו לא היתה אלא להציל את הנפש השכלית ולהראות לה את הדרך לההויה המחשבת הטהורה. והוא הוא הטעם שאפלטון לא הפליג להעמיק חקר בתורת-המוסר. האידיאל המוסרי שלו גבוה היה יותר מדאי, עד שלא יכול להרגיש את הצורך לחקירה מוסרית מצומצמת בין גבולי הטבע, אשר כל כונתה היא אך לציין בדיוק את חובתו המוסרית של האדם, באשר הוא אדם, אדם בכל מהותו, בכל תביעותיו, משאלותיו ונשיותיו הנשמיות והרוחניות. שני התנאים האלה — חקירה פרטית ומדויקה בכל מקצועות הטבע וחקירה מוסרית מדעית — החסרים בפילוסופיה אפלטון, השלמו ובאו על ידי הגדול שבתלמידיו, אריסטו.

אריסטו, בשכלו הער והבריא, לא רצה וגם לא יכול להשיג את ההסתכלות של רבו, אשר בעיניו, עין-אמן, הביט אל מהותה הפנימית של הבריאה. ועל כן הוא מבאר לו תורת רבו באופן פשוט כזה: אפלטון הפשיט, כאשר כבר עשה סוקרטס בפילוסופיה שלו, את התוארים המיניים מן כל נמצא פרטי, צרף את התוארים המפשטים למחשבה אחדותית ונתן לה הויה מיוחדת נצחית בפני עצמה. ואחרי הדלילו באופן זה בין שתי ההוויות, לא יפלא בעינינו, אם כבר אחרי כן את ההויה המחשבת הנצחית, שאין בה שום תנועה ושנוי, על ההויה החושית, העלולה בכל רגע לשנויים נראים ואינם נראים, עד לאין מספר. והנה אם כן, שואל אריסטו, מה ראה אפלטון על ככה להפריד בין הרבקים, בין נמצא למושגו של אותו נמצא, ולנשא את התוארים, אשר עלו בידנו רק על ידי הפשטה מן הנמצאים הפרטים שהכרנו בחושינו, להויה נעלה ומרוממה על ההויה החושית? באופן זה, אם נפשיט את כל מושג מן "המצע" שלו ונתן לו ישות בפני עצמו, הלא נוכל להכפיל ולשלוש את ההוויות עד אין קץ. נקח נא למשל את האדם. האדם האחד הוא ה"בשר ודם" אשר לפנינו בכל תואריו האישיים, אבל מן האיש הזה יש לנו גם מושג מיני מפשט, ואם ניחד להמושג הזה ישות בפני עצמו ונברא לנו עוד אדם אחד במחשבה, מי ישום אפוא מעצור לנו ללכת בדרך הוואת הלאה? גם מן האדם שבמחשבה הזה יש לנו מושג מפשט, כאשר באמת יש לנו מושג מפשט מכל מושג מפשט, גבוה מעל גבוה, וכן נבוא למושג "האדם השלישי" (*τριτος ανθρωπος*) וכן הלאה, דבר שאין לו שחר כלל. ולא עוד אלא שהמציאות המחשבת הוואת יתירה היא, כי מה הרוחנו בזה שהנחנו עוד מציאות אחת, האם נתן לנו מראה מקום לביאור מסתרי ההויה שאנחנו נמצאים בה? והלא הביאור הזה הוא המניע הראשון והתכלית הראשית של כל חקירותינו!

אלא אם באנו לחלק, או עלינו לחלק בין המצע הנושא את התוארים להתוארים הנשואים עצמם, אשר הם הם הנתונים תבנית וצורה להמצע הבלתי בעל צורה: בין החמר ההיולי, הערום מכל תואר, ובין הצורה אשר היא כלל התוארים; או מצד הכרתנו אנו: בין הישות בכח להישות בפועל. החמר ההיולי בלי-ספק ישנו במציאות, אולם אנו אין לנו אלא מה שאנחנו מכירים בחושינו, ודבר שאין לו שום צורה אין הכרה חלה בו. כי איך נכיר, איך נגיש דבר שאין לו לא תאר ולא צבע, לא ריח ולא קושי, לא טעם ולא ריח? ולכן החומר אין לו אלא ישות בכח, אשר אינה יוצאת לפועל אלא על ידי קבלת איזו צורה, תהיה איזה שתהיה. לא שהצורה יש לה ישות בפני עצמה, כהמחשבה בשיטת אפלטון, אלא הצורה שוכנת היא בקרב החומר, היא כחו הנסתר; וכל אשר יוסיף הכח הזה להתפתח, כן תתקרב ישות החומר יותר ויותר לשלמות הישות בפועל.

אכן, המושגים חומר וצורה אינם קבועים ועומדים, אלא שוטפים והולכים. כל מדרגה ומדרגה בהתפתחות הצורה של איזה נמצא היא הצורה להמדרגה שלפניה והחומר לאותה שלאחריה. האבן אשר בחיק האדמה היא החומר להאבן המסותתה המוכנה ועומדת לבנין, האבן המסותתה היא הצורה להאבן החצובה והחומר להבית העתיד להבנות. הבית הוא צורת האבן והחומר למשכן האדם, וכן הלאה. את היחס הזה עצמו נמצא גם בין ממלכות הטבע השונות. ממלכת הדומם היא החומר לאותה של הצומח, הצומח להחי והחי להמדרב. וכן יתראה לנו כלל הבריאה כולה כממלכה מסודרת מדרגות מדרגות, אחת למעלה מחברתה, וכל מה שמוסיפים אנחנו להכיר את היחס שבין מדרגה

למדרגה, כל מה שמוסיפים אנחנו להגביל בדיוק את המדרגות הסמוכות זו לזו, בלי סירוגין, חסר ויתיר; בקצור, כל מה שמוסיפים אנחנו להעמיק חקר בחכמת הטבע, יותר ויותר מכירים אנחנו את מהותה האמתית של ההווה ומובנה. זה הוא הרעיון הראשי בשיטתו של אריסטו.

הנה רואים אנחנו שנקודת הכובד של כל החקירה שונחת היא בחכמת הטבע. אריסטו היה פילוסוף־הנסיון (ערפאָהונגספילאָזאָף) הראשון: אנו אין לנו אלא מה שעניינו החושיות או השכליות ראות, וכל מה שאין אנו יכולים להכיר על ידי חושינו, או לכל הפחות לרון על מציאותו על פי רשמים הושיים מצורפים בכור השכל, אינו ענין לחקירתנו. הלך־הרעיון הזה יורה לנו, שבשיטה הזאת תחל שאלת הבחירה להתפתח במובנה הטבעי. היחס שבין האדם והטבע הוא יהיה הציר, אשר עליו תסוב כל החקירה. אולם במשך דברינו ננכח לדעת שגם אריסטו ערכב באחרונה את שני מובני השאלה, ובעוד שנשיתו לה"טבעיות" צריכה היתה להוליכו לשיטת הרטמיניסמוס הטבעי בכל מלואו, גטה אריסטו מן הדרך הזאת ותתר חתירה תחת מוסדות כל שיטתו, וכל זה אך כדי להציל את הבחירה החפשית — מטעם תיאוסופי. אמנם, המדה אשר דן בה אריסטו על מציאות אלוה אינה מוכשרה בשום אופן להוליד שאלת הבחירה במובנה התיאוסופי. אלהיו של אריסטו אין לו שום מנע עם העולם התחתון, הוא אינו בא אלא כדי להוליד את התנועה הראשונה, ואחרי כלותו את מלאכתו זאת אין לו ולהעולם כלום, אך הוא הוה ונהנה מזיו עצמו ומתענג על הכרת עצמותו ומהותו, וההכרה הזאת היא מקור האושר האלהי הנצחי. אולם גם השיטה הטבעית של אריסטו אינה חפשית לגמרי מאלהות, וממילא גם שאלתנו לא היתה יכולה להתפתח בה במובן הטבעי לברו. אלהיו של אריסטו הוא בא גם להשלים את הסדר ה"דרגאי" של ההווה. רגש היופי שבנו אומר לנו, כי בלי ספק מדרגות סולס־המציאות מקבילות הן אשה אל אהותה באופן מדויק: כל מדרגה אשר מתחת להמדרגה האמצעית מקבילה היא למדרגה אחרת אשר ממעל להאמצעית באותו ריחוק־מקום עצמו; באופן שכל מה שמוסיפה התחתונה בחומר מוסיפה היא העליונה בצורה, וכן להפך. ובהיות שהמדרגה היותר תחתונה מעבר מזה היא חומר בלי שום צורה, בודאי המדרגה העליונה מעבר מזה היא צורה טהורה בלי שום שמין חמריות. הצורה הטהורה הזאת היא אלהיו של אריסטו, ומאחר ששיטתו, בכל טבעיותה, דורשת היתה מציאות אלוה, אין לנו להתפלאות, אם חקירתו בשאלתנו לא עצרה כח להשאיר כלה בגבולי המובן הטבעי.

תוכן המחקר הזה בשיטת אריסטו הוא:

מה הוא יחס האדם אל הטבע וחקיו? אם נאמר שחפשי הוא, הלא בכל רגע ורגע יביא לנו הנסיון מעשה לסתור. ואם נאמר שאיננו חפשי, איך מנלגלים אנחנו על האדם את אחריות מעשיו, אשר היא היא יסוד ותנאי ראשי של כל חקי העונשים? והנה כדי להכין פתרון השאלה בשיטת אריסטו ולמצוא את הקשר בינו ובין הרעיון הראשי שלה, נחויץ לנו לדבר בקצרה על דבר תורת הנפש של השיטה הזאת. כבר ראינו בשיטת אפלטון, שהאדם הוא תכלית הבריאה, מפני שעל ידי הכרתו תבואנה כל צורות ההווה לידי גלוי. הדעה הזאת קבל גם אריסטו. גם בשיטתו האדם הוא המרכז והתכלית, אם לא של כל העולם כלו (מפני שלפי דעת אריסטו גרמי השמים עומדים למעלה מן האדם, גם כנכות גופם וגם בטוהרת רוחם), לפחות — של העולם התחתון. ועל כן, בהיות האדם המטרה האחרונה של הטבע, הוא כולל בקרבו את כל

הכחות שהתפתחו על המדרגות השפלות, טרם עלתה ביד הטבע הכריה הנפלאה הזאת, האדם. נפש (כלומר צורת) הצמחים היא הנפש המכלכלת, נפש החי היא הנפש המרגישה או המניעה והאדם כולל בקרבו את שתי הנפשות האלה ונוספה לו עליהן עוד נשמה יתירה, והיא הנפש המשכללת. הנפש המכלכלת היא החומר להנפש המרגישה, אשר היא צורתה, והצורה הזאת היא החומר להנפש המשכללת, אשר היא הצורה העליונה. אכן, כשם שבכלל הבריאה הרגיש אריסטו את הצורך לברוא לו צורה טהורה נפרדה, כן גם בעולמו הקטן של האדם לא הסתפק בנפש המשכללת — האדוקה וקשורה בחומר — לבדה, אלא שסע את הנפש המשכללת לשתיים: השכל הפועל (*vous*) כחומר — לבדה, והוא אדוק בנוף וישיגוהו כל משיגי הנוף, והשכל הפועל (*vous ποιητικός*), והוא נפרד מוחלט שאין לו שום חלק בחיי הנוף השפלים, לא ישתנה על ידי חלופי הנוף ושנוייו ולא יאבד באבדו. — היחס בין הנפשות האלה הוא כהיחס בין אותם הכחות עצמם בכלל הטבע. והנה בכלל הטבע רואים אנחנו, שהחומר מתנגד הוא מטבעו להתפתחות הצורה בשלמותה, אם כי זה הוא תפקידו העיקרי. לפי דעת אריסטו, הטבע אינו ממלא את תפקידו בשלמות אלא באדם השלם בנופו ונפשו, בתכניתו השכלית והמוסרית. הדוממים, הצמחים ובעלי-החיים, גם המה עתידים היו להתפתח לצורת אדם, כי הצורה התכליתית הזאת, צורת האדם השלם, שוכנת היא בכל רגב עפר מן האדמה, אלא ששפלות החומר עומדת לשטן לה ואינה מניחה להשתרע לפי רוחה; וכה נשארו כל הנמצאים, היוצין מן האדם, בריות שפלות שלא נתבשרו ולא נשתלמו כל צרכם, ולא עוד אלא שגם במין האדם עצמו לא מלא הטבע את תפקידו האמתי כי אם במחציתו, והוא במין הוכר; מין הנקבה הוא, לפי השקפת אריסטו, בריה שלא נמרה התפתחותה ולא הוציאה את כל כחותיה לפועל. — באופן שיחם כפול יש בין החומר והצורה: תפקיד החומר הוא להתפתח בדרך המובילה לשלמות הצורה, אבל מטבע מתנגד הוא להצורה וישים לה מעצורים ומכשולים על דרכה.

וכן הוא גם היחס שבין כחות הנפש בינם לבין עצמם: תפקיד הנפשות השפלות, המכלכלת והמרגישה, אשר הן מקור התאות, הוא לסוד למשמעת הנפש המשכללת, כדי שתתפתחה כל נשיותיהן בדרך הרצויה לשכל ותניענה לשלמות הצורה; בעוד שטמבען תתנגדה הנפשות השפלות לצורתן, לנפש המשכללת, ולא תתנינה לה להוציא את כל כחותיה לפועל. אבל, אומר אריסטו — וכוה כבר אנו נכנסים לפתרון השאלה — בעוד שבגבול הפועל, אשר יוכל היה להטות את ההתפתחות לפי רוחו, הנה בין הנפשות המתנגדות זו לזו עומד האדם ברצונו החפשי, ובירו להטות את התפתחות נשיותו כלפי הצורה ולמלאות ע"י זה את תכליתו המוסרית.

כונת הרברים האלה מנלה לנו אריסטו במקום אחר: בתחלה, אומר אריסטו, תלויה היא תכונתו המוסרית של האדם ברעת עצמו, בידו הוא להיות טוב או רע, אולם אחרי היותו כבר טוב או רע, אחר שהחל להתפתח באופן ידוע, אזי כל המעשים הנובעים ממנו נובעים המה בהכרח טבעי על פי חקים שאינם משתנים, ככל מאורעות הטבע. אימתי הוא „בתחלה“? ומה הוא „אחרי היותו כבר טוב או רע“? מתי היא הבחירה ביד האדם, האם לפני מעשהו הראשון הנופל תחת המשפט המוסרי? — קשה מאד להשיב תשובה ברורה על השאלות האלו. אנחנו לשיטתנו רואים הננו בזה את עירוב המושגים הנודע לנו, עירוב שני מובני השאלה זה בזה. בשיטתו של אריסטו, בהיותה טבעית

מעיקרה, אין לה להבחירה החפשית שום מקום. כי כשם שבכלל הטבע הצורה אינה מתפתחת בשלמותה, והדבר הזה, אם תעלה ביד הצורה להתגבר על שפלות החומר ולהוציא את כל כחותיה לפועל או לא, תלוי בסבות נסתרות לנו, כן גם במין האנושי הצורה המוסרית אינה מתפתחת בכל האישים כל צרכה, ונעלם הוא ממנו, במה הרבר תלוי, שבאיש אחד תתגבר הצורה על החומר, הנפש השכלית על הנפשות השפלות, ובאיש אחר תתגברנה, להפך, הנפשות השפלות על הנפש המשכלת. בקצור, אם נשאל בדברים פשוטים וברורים: אדם פלוני או פלוני, העומד פה לפנינו, האם חפשי הוא בבחירתו, להיות טוב או רע, או לא? והאם יש ביד אדם אחד, באותו זמן ובאותו מקום ובאותו מצב (כלומר מבלי אשר ישתנה שום פרט בכל הדברים שבהם המעשה תלוי), לעשות כך או להפך? אז עלינו להשיב, לפי שיטת אריסטו, על השאלה הראשונה: האדם הזה איננו חפשי, הוא כמות שהוא, טוב או רע, ואין בידו להיות או טוב או רע. ועל השנית: במקום שהתנאים שווים גם מעשי האדם הזה עצמו שווים המה זה לזה בדיוק הנדסי, בלי שום שנוי אף כמלא נימא. סוף דבר, לפי מסקנת שיטתו, אריסטו דטרמיניסט נמור הוא, והדטרמיניסמוס שלו מיוסד הוא ברעיון הראשי של הפילוסופיה שלו. ואם בכל זאת מניח הוא אריסטו את חופש הבחירה בתחלה, טרם היות האדם כבר טוב או רע, אינו אלא מעייל פילא בקופא דמחטא, כדי להציל את הרוחניות האלהית שבשיטתו ואת האחריות המוסרית. שיטת אריסטו, אם נאמנה היא לתכניתה המיוחדת, אינה הולמת את הבחירה החפשית כשם שאינה הולמת את "השכל הפועל" ואת "הצורה הטהורה". וזאת היא סתירה כללית בשיטתו: מצד האחד מרד בתורת רבו והעמיד את כל החקירה על הנסיון, על הטבע והוויגותיו, באופן שבאמת שיטת אריסטו בעצם מהותה, טבעיות נמורה היא; ומצד השני חפץ הוא להציל את מושג האלוה שקבל מרבו (כי כאמת "הצורה הטהורה" של אריסטו אינה אלא "מחשבת הטוב" של אפלטון בלבוש אחר) וגם את האחריות המוסרית; מושגים, אשר לפי מצב הפילוסופיה בימים ההם, שיטה טבעית קצרה היא מהכילם. — ואין לנו להתפלא על זה. ישנן סתירות רבות כאלה בשיטות הפילוסופים העתיקים, אשר בעינינו אנו הרים גבוהים הנה, בעוד שהעתיקים בתמימותם אף צל הרים לא ראו.

עד כמה צדקו דברינו אלה, ששיטתו של אריסטו טבעיות נמורה היא ואין בה מקום לחופש הבחירה, רואים אנו גם בזה, שאחרי מות אריסטו נתפתחה הישיבה "הפריפיטית" בשיטת הטבעיות, ודעת אריסטו על דבר חופש הבחירה היתה הראשונה בין אלה מדעותיו אשר נחלקו עליהן תלמידיו. ממלא מקומו הראשון, נשיא הישיבה תיאופרסט, כבר נאלץ היה לכתוב ספר מיוחד, כדי לישוב את דעת רבו זאת. עד היכן עלתה בידו כונתו הרצויה הזאת, אין אנו יודעים, מפני שהספר הזה אבד ממנו ולא נשאר לנו כי אם שמו המוכא בספרי האחרונים. אבל זאת אנו יודעים, שענין קשה מאד לקח לו תיאופרסט לענות בו, בחפצו לישוב דעת אריסטו על דבר חופש הבחירה. כי כאשר רואים אנחנו בספרי מבקרי אריסטו האחרונים, כבר הרגיש גם תיאופרסט בהסתירה הפנימית שבתורת רבו ומצא שהשכל הפועל אין לו מקום בשיטתו הטבעית. תיאופרסט בעצמו, אמנם לא ערב את לבבו עדיין לחלוק על רבו בפירושו, אך הניח את דבריו בצריך עיון, אולם לא ארכו הימים ונשיאי הישיבה אשר אחריו השליכו את שררי הרוחניות האחרונים אחרי גוס ולא נרתעו לאחור מפני תוצאותיו היותר קיצוניות של

הרעיון הראשי בשיטה הפרופיטית: לפי דעת אריסטוכסן, הנפש היא מין הרמוניה נפלאה הנולדה על ידי תנועות גופניות, כמו בהרמוניה של הקולות היוצאת מתנועות מיתרי הכנור. לפי דעת דיקיארך, הנפש היא מין מזוג נפלא הנולד על ידי הרכבת יסודות החומר השונים. והעולה על כלם הוא סטרטו, אשר בפירושו החליט, שאין שם אלא נמצא אחד, והוא החומר. סטרטו היה הראשון שהעלה בידו שיטה מטריאליסטית שלמה ונסה לבאר את חייה הנפש וכל היוגותיו של עולם-הרגש שלה על ידי חקי התנועה הגופנית. — אמנם המטריאליסטים האלה חלקו על אריסטו, אבל באמת שיטתם היא אך מסקנת דברי רבם.

LXX

ימי המעשה.

ס פ ו ר

מאת חושי הארכי.

(סוף).

XXI*).

בן-גישל בא למחרת היום הוא בבקר למעון גוטיין, לדרוש שלומו ולחיות דעתו על דבר מחלתו, והשפחה אשר פתחה לו הדלת אמרה לו, כי ארון הבית יושב בחדר עבודתו עם איש אחר והגברת יצאה מן הבית ובקרוב תשוב. לכן הלך לו בן-גישל לחדר הסמוך, לחכות עד אשר יצא האיש מחדר גוטיין, ומבלי משים שמע קול הדוברים בחדר ההוא.

— לא אוכל, לא אוכל למלאות בקשתך, אדוני! — נשמע קול גוטיין — ועוד הפעם אבקשך לקבל ממני כל התעודות אשר נתת על ידי, כי לא אהיה לך למליץ. — אבל, אדוני גוטיין! — נשמע קול השני — הלא כל התעודות נעשו כמשפט ומהן תראה ותוכח, כי הדין עמי.

— התעודות האלה הראוני לדעת, כי לא אתך הצדק, לכן לא אקבל עלי את הענין.

— הן שכרך יהיה . . .

— לא נצרך לי שכרך — הריים גוטיין את קולו — אנא לך לך אל מליץ אחר. — אמרו עליך — החל האיש לדבר רכות בשפה רפה — כי אוהב ישראל אתה והנך נכון תמיד להמליץ על בני ישראל, ומדוע זה יגרע חלקי מכל בני ישראל . . . ?

— יען אשר נוכחתי לדעת, כי לא צדקה. מעולם לא המלצתי על איש, אם צדקתו חשודה בעיני.

— הן תרחיק ממך ענין אשר יתן לך שכר רב . . .

— אדוני! — נשמע הפעם קול גוטיין ברזונו — לא אחכה לשכרך . . . אבקשך לעזוב את חדרי.

— אם כן אך שקר דבר כך הארון זאבי, כי איש נאמן לעם ישראל עתה וכי גם "שלישתיני" אתה. הן גם שמי נודע ב"ה בחברתם, ותמיד פתוחה ידי להם בבקשם עורה . . .

דממה שררה בחדר רגעים אחרים.

— אם כן . . . שלום לך, אדוני גוטיין, הנני הולך.
אין קול ואין מענה.

רגעים אחרים עברו לבן־גיסל בכליון עינים. פתאום נפתחה הדלת ואיש בא בשנים, גבה קומה ובריא בשר, יצא מן החדר ההוא ויעף עינו בבן־גיסל ויצרור את כתביו, וברגלים ממהרות יצא המסדרונה.

בן־גיסל בא לחדר גוטיין ויראהו יושב סר וועף מאד.

— שלום לך, בן־גיסל — אמר גוטיין בראותו אותו, ופניו נהרו.

— רואה אנכי כי נרעשת מאד, אבל הלא הדבר הזה מויק מאד לבריאותך.

— ומה אעשה אם כל בוזי נפש בעשותו עולה ימלאהו לבו לשים תפארת עם

ישראל על ראשו ולדרוש כי אנחנו נחויק בידו . . . הדבר הזה ימרר רוחי מאד, כי אנשים שפלים יקחו להם רעיון נשגב לכסות עינים על שפלותם ונבלותם. הנני שואל ממך, ידידי, הנירה נא לי, האמנם תוכל לראות ברעה כזאת ולבך לא ירעש ומנוחת רוחך לא תעובך?

— כרופא עלי להגיד לך, כי מנוחת הנפש מביאה לידי שלום הנוף — אמר בן־

גיסל ויצחק — ועתה, ידידי, הן הנשמה לך והנוף שלי הוא לעת הזאת, כי כן צותני דבורה, לבדוק אותך בריקה שלמה, למען דעת מה חסר לגופך.

כשעה אחרי כן באה דבורה הביתה, ותשאל את בן־גיסל על דבר מצב אישה.

— לו הייתי תחתך, כי אז שרפתי את כל גליונותי ואת ספריו, למען ינוח

מעמלו, או עוד יותר טוב: ילך נא לארץ הדרום לשאוף רוח צח . . .

— אל תאמיני לו, יקירתי! — אמר גוטיין.

אבל דבורה ישבה ברעדה ותהי כהלומת רעם.

— אני אעשה כדברך, בן גיסל! — אמרה דבורה ברממה.

— אמנם אין כל פחד עתה, אבל . . . לקדם פני הרעה . . . זאת חובתנו תמיד

— הוסיף בן־גיסל אחרי דומיה קצרה.

— אבל הלא תרשני עוד היום — אמר גוטיין בשחוק — לבלות את מאמרי אשר

עלי לקרוא בערב הזה באספת־אגודתנו.

— איה תהיה האספה? — שאל בן־גיסל.

— באולם הגדול של האוניוורסיטט.

— האוכל גם אני לקבל על ידך כרטיס־הכניסה, למען אשמע את המאמרים

אשר תקראו שם?

— כן, כוא תבוא בשעה השמינית. שני כרטיסים עוד אתי: את האחד הבטחתי

לחת להגברת ענגלשטיין והשני אתך לך.

כי האגודה, "לתורת המשפטים בעיר הבירה" חגגה בערב הזה חג גדול: — יום

מלאת מאת שנה לפטירת חכם גדול מפורסם, אשר ספריו בתורת המשפטים ובפילוסופיא

היו לאור מאיר בתורת החקים ומהם ישאבו החכמים עד היום. וגם גוטיין, אשר היה חבר

נכבד להאגודה, ערך על פי בקשת חבריו מאמר גדול, לקראו באספה הזאת.

האולם הגדול היה מלא עם רב ממשכילי עיר הבירה, אשר באו ונאספו לשמוע

דרשות החכמים והסופרים על דבר חיי האיש הגדול ההוא ורעותיו הרמות אשר השאיר

לנחלה אחריו. ורבים ממיועדי גוטיין, ובתוכם גם עתליה ענגלשטיין, היו בין הנאספים.

נוטין בדרשתו תאר את מעשי האיש ותקפו לא רק כגאון תורת המשפטים, כי אם גם כאדם נעלה אשר לא פחד ולא רהה להרום את המוסדים הנושנים אשר עליהם נבנה המשפט בימים ראשונים, להגות דעות חדשות אשר בכחן להיטיב לכל האדם, לכל הנבא בצלם אלהים, והדעות האלה הלכו והתפשטו לא רק בין החכמים יודעי דת ודין, כי אם גם בין המשכילים והמון העם, ע"י הסופרים הנאורים אשר התאספו על דגלו ויפיצו את דעותיו בלב העם, להגדיל אהבת האדם לאדם, לשפר את מעשיו ולהרחיב את מחשבותיו.

בדברים אחרים נגע הדורש גם במצב האדם בארצות אחרות, אשר בהן שולטת עוד דעות נושנות והשנאה והקנאה מפרידות בין אחים. אבל — הוסיף הדורש — לבי סמוך ובטוח, כלב כל אנשי דעה ושכל, כי העת הזאת מהרה תעבור וכעשן תחלוף, ועדה האספה הזאת לכבוד האיש המורם מעם, אשר נלחם כל ימיו בעד החופש ובעד משפט אמת לכל בני האדם. . .

וקול הירד אשר נשמע בכל קצות האולם הגדול היה כמענה לנוטין על דרשתו, ולאות על כי דבריו הנמלצים, אשר נבעו ממקור לבבו, נכנסו ללב שומעיו.

— מה טובו דבריו ומה נעים לשמוע רעיונות כאלה — אמרה עתליה בפנותה אל בן-גישל היושב על ידה.

בן-גישל הביט עליה בעיני תונה ויכף ראשו מעט הצדה ויאמר באנחה ובדממה:
— יראתי, גברתי, כי השירה הזאת היא שירתו האחרונה. . . מי יתן ושנתי. . .
— האמנם זה גברה מחלתו? — שאלה עתליה בפחד.

— אם לא יעזוב את העיר הזאת בקרוב, אז. . . מרה תהיה אחריתו. אבל עוד אקוה, כי האקלים של ארצות הדרום יוכל להועיל לו.

בדורה הטתה אזנה לשמוע דבריהם, לכן הפסיק בן-גישל את דבריו.

ונוטין ירד מעל הבמה וישב על מקומו, אל השלחן הגדול אשר סביבו יושבים כל חברי האגודה. דרשן אחר לקח מקומו על הבמה, והוא ישב על הכסא בלי כח וישקע בדמיונותיו, בהישירו את עיניו אל כל הקהל אשר מלא את האולם.

תמונות שונות תעבורנה עתה לפניו. הוא יושב בעינים שקוחות, אבל הוא חווה חיונות בהקיץ. . . לפניו יעבור כל שאון החיים אשר ראה בעיניו בעברו בארצות אירוסא, והמית העבודה כמו תקשכנה אזניו עתה. . . הנה יעברו לפניו חליפות כל המעשים, ריבות הדעות, התרגשות החכמה והמרע, המלאכה וחרשת המעשה, שאונם והמונם — ובלבו יחוש לחץ וכאב נעכר, כי הוא הולך יחיד ונלמוד, יבקש לו דרך אשר לא ידע, רודף אחרי דמיון אשר יראה רק במחזה, ילחם בעד רעיון זר ומזר. . . והוא מתבונן אל השטף הגדול והנורא אשר ישטוף בכל העולם וכמו ישמע קול שחוק מאחוריו: אנה תלך ואנה מנמת סניך? על מה תלחם כל ימי חיך המעטים?

עצמותיו תרענה מאד, והנהו רואה לפניו במחזה גל של גליונות נדפסים — מה המה הגליונות האלה?

אלה המה מאמריך הרבים אשר הרפסת בכל ימי חיך, להגיד לעמך אשרו, להגן על רעיוןך. . . אלה המה האכנים אשר קבצת ואספת, לבנות בניך-עד לעם קטן ושפל ודל. — היבנה הבית הזה? היעמוד על עמדו או פור יתפורר אחריו? וגם שמך וזכרך יסוף מן החיים? —

דממה בבית . . . רק קול הרורש נשמע מעל הבמה, והוא הולך ומונה כל שבחיו של המת.
 גוטיץ כמו התעורר ממחשבותיו וילחץ בחוקה את ראשו, ההולך וסוכב עליו, ואנחה גדולה וממושכה פרצה מלבו. —

XXII.

עתליה חשה בקרבה עתה כאב נורא מאד בשבתה בחררה.
 מחוה אחד יעבור על פניה, מחוה הימים שעברו, כאשר באה בראשונה לעיר הכירה ותשוקתה רבה לקנות חכמה ומרע. או בא אליה גוטיץ, ורק שעה אחת דבר אתה והנה נפתח לפניה עולם חדש מלא אור יקרות. — הוא יצא אז מעל פניה והיא חשה בלבה רגש נועם ומאד הפצה כי יבוא אליה עוד פעמים רבות . . . או אמרה בלבה, כי כל ימיה תקדיש לחכמה ולמעשים כבירים . . . והנה אמנם מצאה חיים, אך לא אלה החיים אשר אליהם תערוג נפשה.
 היא חשה עתה לחץ לב אשר לא תוכל נשוא, ורמעות תולנה מעיניה.
 — למה לי החיים האלה? האהב עוד את אישי כאשר אהבתיו מלפנים? האוכל לחוש בלבבי נעימות-נצח בקרבתו, בחלקת לשונו ובתשוקתו אלי? . . . רק בני הוא נחמתי בחיי. אבל האוכל לחנכו? האדע אני את דרך החנוך הטוב והישר? מה אני לבני? דרך אמונה? — והיא רחוקה מלבותינו ומביתנו . . . דרך הצדק והאמת? — והאם דרכנו סונה בצדק וביושר ובחסד? . . . האם נגונים אנחנו להקדיש את כחנו לעבודת העם? האם נקים את תורת האהבה לכל בני האדם, והאם לא אך מסוה היא על פנינו? . . .

* * *

ובימים ההם נפוצה השמועה, כי גבר הרעב בארץ. בראשונה הגידו סופרים אחרים בעתונים, כי לא כצעקתה הבאה אלינו כן הוא, כי לא ירעבו כל האכרים ללחם, כי אם רק בכפרים אחרים שנת בצרת השנה הזאת. אבל מכתבים באו בעתונים אחרים אשר תארו כל המצב האיום של הרעבים, כי באה הצרה עד נפש כל העם — ויחרד כל איש ותרגו כל נפש. והקריאה לעזרה הלכה הלוך וגבור, ומרבים העם לנדב כסף לטובת נפוחי-רעב. ורבים מנדיבי לב הלכו אל המקומות אשר שם גבר העוני ויתאמצו להביא ארוכה לשבר עמם, ויכינו בכפרים רבים חדרי אוכל לרעבים, ויביאו קמח ותבואה לחלק למשפחות האומללים לפי הטף, בעד מחיר קטן או גם בחנם, וגם הממשלה פתחה את ידה ויחד עם נדיבי-עם התאמצה להיטיב ולהועיל כפי היכולת.
 בכל מקום שנקבצו אנשים אחרים — נדברו וישחו על דבר הרעב, סבותיו ותוצאותיו, על מצב האכרים ועל עבודת האדמה במדינה.
 גם בבית אלכסנדר ענגלשטיין דברו ויהגו רבות על אודות הדבר הזה, אשר הרעיש לב כל איש, בעת אשר נקבצו ובאו מכיריו לאכול אתו סעודתו בערב.
 — כל הגדבות אשר נאסף — אמר מיכאל דניסוב, בנסכו יין אל כוסו וכוס שכנתו — אינן מספיקות להביא עזרה שלמה לכל הרעבים, כי רבים המה מאד.
 — והאם אדוני, מיכאל מיכאלוויץ — שאלהו איש רוה אשר שיבה זרקה בשערותיו הבודרות על ראשו — האם בטוח הוא, אדוני הנכבד, כי אמנם רבים המה הרעבים? — ושחוק מזור רחף על שפתותיו הרקות.

— בלי ספק, דמיטרי אינווניץ; לולא גדל הרעב, כי אז לא הקיפה הצעקה את כל ארצנו.

— מזה אין ראיה . . .

— הלא אז טוב טוב לאדוני — אמרה עתליה בהביטה בעין חודרת על האיש הרוח — ללכת בעצמו אל מקום העוני, לסבב בכפרים ולאסוף מספרים נכונים מכל המון הרעבים, ואז לא יעלה ספק בלבו.

— גברתי אמרה דברים נכוחים מאד — השיב האיש בנחת: — עד שלא תהיינה בדינו מספרים אמתיים. המראים לנו מצב הדברים כמו שהוא באמת, לא נוכל להאמין לכל אלה הצעקות והקריאות . . .

— ובין כה וכה כל הרעבים יגועו ברעבונם — אמרה עתליה ברוגז.
— יקירתי! — אמר אלכסנדר — הן רק דמיון הוא, בתארנו לפנינו תמונה שחורה כזו, כי בזמן קצר ימותו כל אלה ברעב.

עתליה העיפה עין על אישה ותקרא:

— אמנם קשה לנו להבין, איך יוכלו אנשים לגוע ברעב, בעת אשר מאכלים טובים עומדים לפנינו על השלחן הזה . . .

הקריאה הזאת הביאה במבוכה את המסוכים, ומיכאל פנה לאחותו ויאמר בשחוק קל:

— כפי הנראה, אחותי, עצביך ירעשו מקריאת המאמרים ע"ד האכרים האמללים. עתליה לא ענתה דבר ותשת מן המים אשר לפניה.

— גם אנחנו — אמר אלכסנדר — נדע את חובתנו לארצנו ולעמנו, וכולנו מרבים להביא נדבות להאגודות אשר נוסדו ע"י אנשים ידועי-שם בערים אחדות . . . והנה לך אות נאמן, יקירתי! — הוסיף אלכסנדר בהביטו אל עבר אשתו — כי בהעריכנו חשבון השנה של בית הבנק שלנו, הפרשנו אחד ממאה מן הרווח לסובת הרעבים . . . הלא אין איש אשר ישכח את חובתו ולבו לא יחוש צרת האומללים . . . אבל בכל זאת הנה הצדק עם דמיטרי אינווניץ, כי עלינו לחקור הדבר ולראות אם באמת גדלה הצרה הזאת ולדעת את מקורה ואת סבותיה, למען לא ישובו ימים רעים כאלה.

— מי יעמיק שאלה ויחקור דבר? — שאלה עתליה בקול דממה.

— אדמה כי זאת יעשו פקידי המקומות: לאסוף ידיעות שונות וברורות מכל המצב, למען תהיינה לפני הממשלה ולפני משבילי העם, וידעו את אשר להם לעשות — השיב אלכסנדר בנחת.

— ראש אצילים הייתי ימים רבים — אמר איש אחד מן המסוכים — ויודע אני דרך המון העם, ואחזה דעו גם אני לאדוני, כי רק העצלות והשכרון, אשר גברו מאד אחרי צאת האכרים לחירות מתחת ידי בעליהם — המה הביאום למצב איום כזה . . . סבת הרעב לא במעוט הגשמים או בשרב השמש, כי אם באלה הדברים אשר אמרתי.

— לפי דעתי — אמר ענגלשטיין — לא רק זאת היא הסבה, כי אם סבה שניה לה, גדולה ונכבדה מאד: עבודת-האדמה בארצנו רבה מאד לפי ערך צרכי המדינה ומבקשי לחמנו בארצות אחרות, לכן גם בעלי-האחוות הגדולים לא יראו פרי בעמלם וישקעו תמיד בתהום חובותיהם, אשר ילכו וירבו . . . אבל ארצנו החלה עתה, לאשרנו, להרחיב חוג פעולתה, לבלתי הסתפק עוד בעבודת האדמה לבדה, כי אם לברוא בקרבה גם חרושת המעשה, והדבר הזה יתן עבודה רבה להפועלים אשר לא יוכלו לחיות מפרי

אדמתם. — אל הרבר הזה שמתי לבי זה כבר, ולכן ישתדל הבנק שלנו לתת היכולת לאנשים רבים ליסד על ידנו אגודות של כתי מלאכה ועבודה, והרבר הזה יביא ברכה רבה לארצנו, להגבירה ולהעשירה. . . .

— כנים מאד דבריך — אמרו המסובים.

האנשים עזבו את השלחן, אחרי כלותם את סעודתם, וילכו אל החדר המיוחד להקמרת הטבק, ועתליה שבה לחדרה הקמץ ותשב שמה על הדרגש לפני האח. מחשבות רבות התרוצצו בקרבה, מחשבות עמוקות אשר הרתיחו מיתרי לבבה. . . . הוזה הוא המעשה אשר עלינו לעשות לטובת העם הקורא לעזרה? לתת נדבות, יאמרו, לאסוף ידיעות ברורות ממצב האכרים, להפוך אותם לפועלים בבתי חרושת המעשה. . . . ומובן, כי גם אישה עוד יגדיל את הונו בספיקולציא חדשה — שמה אנשים ונשותיהם וטפיהם יתמו ברעב, שם שוררת החשכה האיומה — ופה ידברו ויהנו האנשים הכריזים והשבעים על דבר עצלותם ושכרונם של בני העם, אף יעוררו ספקות, אם באמת רעבים המה, ואולי רק יתאוננו ויצעקו מטוב לב או . . . משכרון! — מה נורא המקום הזה ומה שפלים האנשים האלה! . . . אבל היא — היא מה תעשה? התשב גם עתה בחבוק ידיים? זכרונות שונים יעברו לפני מימי חייה באחוזת אביה; היא תזכור את האכרים האלה ונשותיהם, את עבודתם הקשה בשדה, בקיץ ובחורף; זכרון מכוריה מבני האכרים, אשר אותם ידעה ואת רוחם תכנה — מרחף עתה על פניה. . . . והמה רעבים עתה ללחם. . . . כן, כי ביהוד גבר המחסור במחוז אשר שם גם אחוזת אביה. — הגה רבים ממכוריה בעלי האחוזות שם, אשר אותם כזתה תמיד כלבה, הם עתה עסוקים כולם וטרודים להביא ישע ומרפא לתחלואי עמם, והיא — היא יושבת ספונה בהיכלה ומתענגת על כל הטוב אשר רכש לו אישה. . . . במה רכש? מדוע יקבל שכר רב? מה היא הטובה אשר הביא לארצו ולעמו? כן, הוא לא עשה דבר, לא לטובת העם אשר מקרבו יצא ולא לטובת עם ארץ מולדתו. . . . רק יצבר הון במכרו שטרות ובקנותו עוד שטרות. . . . למי המה השטרות האלה? הישביעו נפשות רעבים? היעשירו את ארץ מולדתו? . . . האם כן יעשו כל האנשים האחרים, בני עם אלכסנדר, אשר עובם האיש הזה? הן המה לא ינחמו ולא ישקמו בכקשם להיטיב מצב עמם, המה עובדים איש איש במקצוע שלו, וגם ייסדו אגודות, יחקרו ויררשו איך להועיל לעמם. . . . הן גם לארץ פלשת הלך גוטיין, לראות ולהתבונן אל המושבות החדשות אשר נוסדו עיי בני עמו, — בעת אשר אישי, בן העם הזה, יבקש רק שטרות ושטרות. . . . הגה הוא, אלכסנדר, יחפוץ כי המון עמנו יעזוב את עבודת האדמה — והמה, רעיו בני עמו לפנים, יקראו בקול גדול לעמם: עזבו את האדמה, כי היא חייכם וארך ימיכם. . . . וגוטיין? הן מליץ גדול הוא ונודע בשערים, ובכל זאת מה דלה דירתו, כל כלי ביתו פשוטים המה, וכל חייהם מלאים אהבה וברכה; המה ידעו את הדרך אשר עליהם ללכת, דעה אחת ומגמה אחת לו ולאשתו. . . . וכל ימיהם מקרישים המה יחדו לעבודה רוחנית. . . . באוניה כמו תקשיב עתה את דברי הריבות אשר שמעה בביתו, את דרשתו אשר דרש לפני הקהל הגדול ויעורר אותו לאהבת-אדם, לדעות רמות ונשגבות, לחופש אמתי, למעשה רב. . . . היא תראה במחזה את פני גוטיין הדלים והרוזים. . . . אולי לא רק מחלה עברה על נפשו, כי אם גם צרה ויוגן ירכאו את לבבו, אולי לא מצא את המנוחה אשר אותה נפשו, מי יודע אם מאושר גם הוא בחייו? . . .

קול צעדי אישה בחדר השני הפריע אותה ממחשבותיה.

אלכסנדר בא לחדר אשתו ויגש אל הרגיש וישב על ידה.
 — לבי יראב מאד — אמר אליה — בראותי כי זה ימים רבים עצובת רוח את.
 עתליה. הלא תנידי לי איזה דבר ידכא את נפשך. הנידי לי ואמלא כל משאלותיך.
 עתליה הביטה עליו בעיניה היפות ויוגן נראה על פניה, ואחרי דומיה קצרה
 השיבה לו:

— אם באמת תאמר למלא משאלות לבי, הנה שאלתי ובקשתי עתה לנסוע עם
 בננו לאחוזת אבי.

— הלא עת חורף הימים האלה!... ומה תאמרי לעשות שמה? הן גם לא
 באחוזתו ישב עתה אביך. התאמרי לעזוב את חמודות החורף בעיר הבירה וללכת
 לעיר ההיא, אשר שם עוד יגדל עצבך... את אביך הן ראתי זה לא כבר, ואם חורגתך
 תשמור לך את איבתה מימים עברו.

— לא לבית אבי אחפין ללכת, כי אם לאחוזת אבי, להכפרים אשר סביב
 אחוזתנו — אמרה עתליה, והיא מתרגשת ונרעשת; מטרתי לבוא לעזרת אחי בני עמי
 הרעבים ללחם, להביא להם ישע ורפואה כפי יכלתי וכפי כחי... .

— רצונך רצוי מאד, יקורתי... ומי ימנע הטוב הזה ממך, להביא עזרה לאמללים
 גם בשבתך פה? הן כיסי פתוח לפניך תמיד, קחי ממנו כהפצך ושלחי להחברות אשר
 נוסרו לטובתם.

— לא רק כסף יבקשו אלה האומללים, לא רק בכסף נבוא לעזרתם... נפשנו
 וכל כחנו עלינו להקריש לטובתם... לבוא לכפריהם ובתיהם, לשמוע ולדעת את
 צרותיהם ומצוקותיהם, להבין את רוע מצבם וסבותיו.

— אבל הן קצרה ירך מלעשות טוב להם מבלעדי הכסף אשר חתני להם — אמר
 אלכסנדר בשחוק קל על שפתיו.

חרדה אחזה את עתליה בשמעה את הדברים האלה... בוו ומשטמה התלקחו
 בלבה לשמע דבריו... ידיה רעדו מאד וקרסוליה מערו, בעמדה לפני אישה כעינים
 מפיקות עברה וועם. ברנע הזה בותה אותו בלבה בהעיפה עיניה על פניו המלאים, אשר
 עונג ורוך שפוך עליהם, ועל מלבושיו היקרים ובפרט ה"צוארון", אשר מחט משובץ
 באבנים טובות יזהיר בו.

היא קמה ממקומה בחמה ושפתיה נעות, ומפתחי פיה התמלטו רק הדברים האלה:

— בוו לך אם רק בכסף תתהדר, יהודי ארוך... ותצא במרוצה מן החדר.

אלכסנדר נשאר על מקומו בלי גוע כהלום רעם...

ולמחרת היום הוא הביאה לו השפחה מכתב קטן, ובו הדברים האלה:

"היום הולכת אני לאחוזת אבי עם בני ועם האמה. אקוה כי לא תבוא לשלחני. —

עתליה."

XXIII.

המסע יעבור במרוצה בין הרייראלף אשר בשווייץ; הקור חזק, וכל הנוסעים במרכבה
 לבשו בגדיהם החמים. האדים והעננים כמו את ההרים הרמים, אשר לבנת השלג תזהיר
 עליהם, וירטיבו גם את חלונות מרכבות המסע. אבל עוד מעט והמסע כמו שלם לו דרך
 אחרת, העבים הלכו ונמוגו ועוד מעט וכלו; השמש האירה על הארץ ורוח צח וחם יפוח

אל המרכבה. — שמחה ואור הפיקו גם פני כל הנוסעים וימהרו לפתוח חלונות המרכבה לשאוף רוח צח להחליף כחם.

גם נוטין ודבורה, אשר ישבו שקועים במחשבותיהם ועיניהם מפיקות יגון, — גם המה התעוררו למראה ההוד השפוך עתה בכבר אשר לפניהם ועל גבנוני ההרים, וגם המה שאפו את הרוח הצח ויתענגו על עליצות הטבע.

על פי מצות הרופאים נאליץ נוטין למהר ולעזוב את עיר הבירה וללכת לדרום אירופא, למען הביא מרפא למחלתו. מחלת השחפת, אשר אחזה בו, המה עזבו את ילדיהם על ידי אשת בן-גיסל, אשר לקחה אותם לביתה, וימהרו לעזוב את העיר.

רק במסתרים בכתה דבורה על האסון אשר בא עליהם, אבל בהיותה עם אישה התאמצה להבליג על יגונה ולהראות לו פנים שוחקות, לבל יפול לבו עליו. — אולם היא לא ידעה, כי נוטין בסתר לבבו כבר אמר נואש לחייו. הוא ידע כי המחלה הזאת תמאן להרפא ותצעידהו שאולה. ובכל ימי הנסיעה מלאה רק מחשבה אחת את לבו: מה יהיה גורל אשתו וילדיה? כמה יחיו את נפשם אחרי מותו? כי הוין לא רכש לו בימי עבודתו, והמעט הנשאר לו לפליטה תאכל מחלתו.

ויש אשר יעלה רעיון אחר בלבו והוא יחוש כאב נורא: הוא אמנם לא יירא ולא יפחד מפני המות ההולך לקראתו, אבל החיים יקרו לו מאד, כי בהנתק פתיל חיותו יאבד אחרו גם עמלו אשר עמל בעד הרעיון משאת נפשו. כל חייו יעברו לפניו, והוא חושב ומונה בלבו את מעשיו ופעולותיו. — האם תמיד כוננו למטרה אחת? האם תמיד מלא את חובתו לעמו? ואז יחוש בקרבו הפין אדיר מאד לחיות ולהגביר חילים, למען עורר מלחמה בכל כחו נגד כל הדעות הרעות אשר קננו בלב עמו ולהגן בקסותו על האידיאל הנשגב אשר בלבבו; אז יראה בעיניו, כי מצערה ודלה מאד היתה פעולתו בחיים וכי עוד מלחמה גדולה לפניו, והוא פגור ללכת. הוא יראה ויבין, כי השאלה האיומה אשר נשאלה לפני שנים אחדות ואשר הרעישה כל הלבבות, השאלה: מה לעשות? — עוד במקומה עומדת... מאז ועד היום לא מצא איש פתרונה, לא הוא וחבריו במאמריהם, ולא הנדיבים בנדיבותיהם, לא אבן-ספיר ומרעיו בעבודתם ולא הסופרים בכל ספרותם... השאלה עומדת לפני כחידה סתומה, כאשר עמדה לפני שנים הרבה וכאשר אולי עוד תעמוד מי יודע עד מתי.

וכמו בכל עת נסעו בדרך הגדולה מארץ מולדתו עד המקום הזה, כן גם בשבתו עתה במעונו החדש בעיר ניצה, לא תתנינה המחשבות האלה דמי לו ותציקינה מאד ללבו הנשכר... הפין החיים יגבר עליו לפעמים בכל עוה, הוא יחוש בקרבו איל ונכורה לעמוד בקשרי המלחמה, לעבוד בלי הפוגה, לכתוב מאמרים אין קץ, לשפוך את כל רוחו על הגליון, להביע את רגשותיו ואת מחשבותיו, לאשר צעדי העם, להסיר המסכה הנסוכה על השאלה הגדולה ההיא, להאיר אור על אפלתה, להראות ברוח בקרת נאמנה על כל החתחתים והמכשולים הפרושים על דרכנו — והנה הוא לוקח את עטו ועובד את עבודתו, אבל פתאם יחוש ליאות ועיפות בכל אבריו, יחוש כי ככלים נתנו על ידיו... הוא מוריד ראשו ביגון ובאנחה, מצחו רטוב בזעה וידיו תרעדנה בלי אונים.

היבואו בני אחרי — יחשוב בלבו — להמשיך את המלחמה עד סופה?... הישארו נאמנים בכריתם עם עמם, האם תבער בלבם אש האהבה לעמם כאשר תוקד בלבי אני? או אולי ישחקו הם על חלומותי? אולי יונחו הם את דרכנו ולא ישימו לבם אל השאלות

אשר דכאו את רוחנו? אולי ישאבו המה ממעיין אחר את דעותיהם ואת מדותיהם וישיפו ללקח אחר, למוסר אחר? . . .

או יקח ברעדה את יד דבורה אשתו, יביט בעיניה הענוגות, וידבר אליה בשפה רפה מאד:

— יקרתי! הן בטוח אני כי גם אחרי מותי תקדיש את חייך וכחך לילדינו . . . אבל הן תחנכי אותם כדרך אשר היתה קדושה לנו . . . תאשרי פעמיהם אל משרתנו הגשנבה, תשרישי בלבם הרך את האהבה לעמם ולדתם — האין זאת? עיני דבורה תמלאינה דמעות. כמו עננה תכסה אותן, ולא תראה גם את החדר, לא תראה את אישה הדובר אליה.

— חיה תחיה, יקרי . . . כי בלעדיך גם חיינו אינם חיים. והוא לא יוכל להגיד לה דבר, הוא לא יוכל להביע לה את רגשותיו עתה ואת הפצו ורצונו לימים עתידים . . . הן ידע כי ימיו ספורים, כי עוד מעט אולי לא יוכל גם להתענג על הדר הטבע, על רגנת החיים הממלאה את כל העיר וסביבותיה . . . ואתו תרדנה שאולה כל המחשבות המתרוצצות עתה בלבו, אשר יחפוץ מאד להשאירן לנחלה לכל בני עמו אשר אהב . . . ואז יקח את הגליון ואת העט — ויכתוב . . . ובכתביו יתאמץ לפתור עוד שאלות רבות העומדות על הפרק, אשר על אודותן עוד לא דבר מלפנים, יתאמץ לערוך תכנית לכל המעשים אשר יעשו אחריו, ודבריו מלאים חום רוחו, כתובים ברגש נפלא, בדם לכבו ובלשד עצמותיו; אור ההגיון והבקרת יאיר עליהם; פעמים ירעפו כמטר סוחף, ירעשו כשטף נורא, ופעמים יולו כטל, כמי השלוח ההולכים לאט . . . ידו תרעד, עיניו מבריקות, השעול יגבר עליו, אודם יכסה את פניו הרזים והדלים, בשרו ירטב מזעה — והוא יוסף לכתוב, לא יעזוב את עטו עד אשר יפול בלי כח על המטה אשר ישב עליה, או עד אשר תחטוף דבורה את גליונותיו מידו ותבקש ממנו כתחוננים כי ירף מעבודתו זאת.

ויש אשר ילך עם אשתו לשוח בין שדרות העצים, בננים המלאים פרחים; המה ישבו על הסלע או על גבעה רמה ויביטו אל הים הגדול המשתרע לפניהם ואל גליו הרועשים. — אז יחוש כאלו כחות הרשים באו אל קרבו, והוא מתחיל להאמין כי עוד חיה יחיה ושב אל ארץ מולדתו, אל ילדיו, אל עבודתו . . . אז יחזה חזיונות נעימים, יביע הפצו בדבר הנוך בנו הבכור, יתעצב על כי אין ספרי למוד טובים לנערי בני ישראל, ללמדם תורתם ושפתם, יתאר לפני אשתו תכנית שלמה בדבר חבור ספרים למקרא.

— רק את, יקרתי — יאמר אליה — תוכלי למלאות את החסרון הזה. כי יודעת את גם את לשוננו וגם את לשונות העמים הנאורים, ותורת הפרדוגיה יודעה לך, לכן עתה בשוכנו בשלום הביתה תחלי לערוך ספרי למוד, ובפרט ספרים למקרא, למען יוכלו גם ילדי ישראל לקרוא ספרים ערבים ונעימים בשפתם.

דבורה תקשיב ותאזין לכל אמרי פיהו, תתרפק על דודה, תצהיל פניה אליו, אבל תחוש כי הרמעות מלאו את עיניה ורק בכח נפלא תלחין את לבה לבל תצא מקרבו אנהה איומה, לבל תפול אל חיק אהובה כמתיאשת ודמעותיה לא תולנה כפולג מים . . .

בימים האלה קבלו מכתב מעתליה ענגלשטיין. היא תשאל לשלום גוטיין, היא תקוה כי יקום מחליה, כי מרפא וישועה ימצא לו במקום מושבו עתה, היא תברכהו בכרכות מאליפות, תדבר על לב דבורה כי תיחל להי' הרופא חולים, אשר לא יעזוב נפש

טהורה כמוה ויחלצם מצרתם . . . גם הודיעה להם, כי עזבה את ביתה ו"היכלה" ותלך לעבוד לטובת אומללי עמה, אשר הם שרויים עתה בצער, כי מאושרת היא עתה אחרי מצאה לה את המטרה אשר אליה נשאה נפשה תמיד, וכי רק הודות להם, לאהוביה היקרים, דבורה ואברהם נושין, אשר בביתם למדה לדעת "תורת אמת ואהבת-אדם", — התעורר בלבה החפץ והרצון הכביר לבא לעזרת האומללים, והמלאכה רבה עליה מאד, אבל הן לא תשב עתה "ספונה בהיכלה" לתת מותר כספה לכל פושטידיו . . . על דבר אישה לא הנידה דבר, אבל הוסיפה לספר על דבר בנה הילד, אשר אתו תבלה את שעותיה הפנויות לה מרב עבודה, אתו תשתעשע ואליו תניד את כל רחשי לבה והגיונותיה, למען יבואו דבריה אלה אל לב הנער ויפרחו ויצמחו והיו לכרכה לו ולכל בני האדם.

המכתב הזה, כמו גם מכתבי רעי נושין מעיר הבירה, הביאו רב שמחה וגיל במעונם ובחיהם המרים האלה, ויקראו בו הרבה פעמים ויהגו וישוחו בו ימים אחדים וישמחו על כי מצאה עתליה את דרכה.

— אם נחקור דבר — אמר נושין — אז נראה, כי האשה תוכל לעשות רב יתר מן האיש לטובת הפצת המדות הישירות ודעות ההשכלה, כי הן תוכלנה להקדיש כל כחן ונפשן על מזבח אהבת האדם, וכן לא יעשה האיש . . . זאת ראה ראיתי בשרה אבן ספיר ועוד הרבה מזה ראיתי בכך, יקירתי, — הוסיף נושין באהבה.

דבורה לא תוכל להשיב דבר, כי לבה ירעש מאד. אך עיניה מפיקות תונה עד אין קץ.

* * *

קרבו ימי האביב . . . עוד מעט ויגיעו ימי "הקרנבל"; אנשים ונשים ירננו בחוצות, יקטפו פרחים ויקשטו בהם את בגדיהם, — ומכל עברים נשמע אך קול רנה ושמחה. אבל כה נושין הולך ודל מיום ליום . . . הוא לא יוכל עוד לעזוב את משכנו, והנהו יושב ומביט בעד החלון על העצים ועל התמרים אשר בנן, ועל הצפרים המזמרות ועפות מעין לעין, ועל השמים הבהירים אשר עין תכלת להם . . . הוא יושב תמיד שקוע בהמון מחשבותיו, הוא יחוש את המות ההולך וקרבו, ודבורה מתהלכת בחדר, קודרת בלחץ לבה, ויגונה נבר עליה מאד.

לשוא יבואו הרופאים וימששו את כל אבריו, יקשיבו לקול נחרתו, יאויגו לקול דפיקת לבו, יתנו לו תרופות, יאכילוהו מאכלים מכריאים וישקוהו יין טוב. רק דברי העתונים והספרים אשר תקרא לפניו דבורה ירוו את נפשו וישכיחו את עצבוננו; והוא ישמע בחפץ לב כל דברי המעשים אשר יעשו בארצות שונות. לבו ידאב בשמעו איזה שמועה רעה על דבר מצב עמו, ושמחתו תגדל מאד כבוא לפעמים ידיעות טובות, ביחוד מארץ ישראל; כי מושבה פלונית תעלה כפורחת, כי בצרו ענביהם ואספו תבואותיהם די מחיתם . . .

ובן-גישל יודיע לו תמיד בשורות טובות המנחמות עתה את נפשו: כי האגודה תעשה חיל בעבודתה וכי מרבים העם להביא את פרוטותיהם . . . כל מקרה קל ודל, אשר לפניו לא שם לבו אליו, ישמחהו מאד ויביא תקוה בלבו, כי יפרח וישגשג רעיונו אשר אליו נתנו נפשם הוא וחבריו, וכבר ידמה בלבו, כי תשועת ישראל קרובה לבא ורק הוא לא ישורנה . . . ויש אשר יאחו היאוש את נפשו ונדמה לו כי כל עמלו יעלה בתהו, כי כל פעולותיהם ישא רוח ותחיינה כמיץ וכצל עובר; — אז תאבל עליו נפשו

מאד, ואז יבקש את דבורה להשגיח בעין פקוחה על ילדיהם, כי ילמדו לאהבה את עמם ואת תורתם, וגם יבקשנה להשבע לו שבועה נאמנה כי תקים את מצותיו . . .

ויש אשר יעלה וזרון הוריו בלבו . . . הוא ראה אותם לפני שלשה חרשים כעברו דרך עיר מושבם, ראה את פניהם העצובים בהפרדו מעליהם: — מה יעשו האומללים האלה אחריו? מי יכלכל את שיבתם, מי יעזור להם במצוקותיהם? אחיו המה בעלי מלאכה אשר בזעת אפם יביאו טרף לביתם ולטפסם, ורק הוא עזר להם בכל העת ההיא וכלכל אותם בכבוד לעת זקנתם, לכן ישבו שלווים ושקטים במעונם הדל וישמחו בגורלם . . . האם יחיו אחריו? האם יגברו על הצרה אשר תבוא עליהם?

„אחי, אחי יקירי! — כתב לבן-גישל — אליך, אחי, אקרא עתה בעת צרה, כי קרוב קצי יומי טפחות . . . בידך אפקיד את עוללי ואת אשתי, ואתה בטובך תחוננם בעת צרה, אתה תשים עינך עליהם להביאם אל המנוחה ואל הנחלה. — אמנם לא אנחילם דבר, אבל דבורה — היא תמצא לה מקור מחיה, לכלכל נפשה ונפש ילדינו, ואתה ידירי, תעזור להם בעצתך ובתכונתך . . . ואז אמות בבטחה, כי לא ירעבו ילדי ללחם, כי לא יגדלו ללא תורה וללא חכמה, כיתומים עזובים, כי אתה תהיה להם לאב . . .

„אחי יקירי! הן ידעתי ותכנתי את רוחך הנאמן, ידעתי כי רבה אמונתך ואהבתך לעמנו ולרעיוננו . . . אבל הרשני נא להגיד לך את דברי האחרונים בטרם אמות, בטרם אלך ואינני. — ידע חדע כי רק רצון אחד ימלא עתה את לבי, רק בטחון אחד יאמץ כחי, רק תקוה אחת נשקפת לי בחשכת מצבי: כי אתה ורעיני הטובים החיו תמיד נאמנים למשרתנו . . . אנא אל תעזוב נא את רעיון לבנו וכל ימך תקדיש לו . . . וזאת היא נחמתי עתה לפני מותי, כי עוד יפרח וישגשג הרעיון הזה, כי עוד רבים יבואו אחרינו לטעת אותו בקרב עמנו, למען תהיינה עיני כל בני העם נשואות אליו, להקדיש לו מבחר כחותיהם, כי קדוש ונעלה יהיה הדבר הזה בעיניהם לעולם . . .

„עוד גם זאת אבקשך — אם תשיג ירך — לקבץ כל מאמרי על דבר מצב עמנו ולהדפיסם בספר אחד, אולי . . . אולי עוד יחיו רעיונותי אחרי אשר גופי יהרס וישוב לעפרו, אולי יאצילו מרוחי על הבאים אחרי . . .”

כתיבת המכתב הזה החלישה מאד את כחו, וישכב וישן ודבורה יושבת אצלו . . . רק עתה תוכל להסיר את המסוה מעל פניה, עתה תוכל לשפוך את כל רוחה . . . היא נשענת על הכר ומתאמצת להשכיח שאון נפשה והמולת לבה, ודמעותיה נגרות מאין הפוגה, רק קולה לא ישמע . . .

כן ישבה עת רבה, עד אשר הקשיבה, כי אברהם מתנודד על משכבו, ותרם את ראשה ותמהר למחות את דמעותיה מעיניה.

* * *

. . . היום היה יום בהיר ונחמד מאד; קרני השמש האירו בחדר דרך החלונות הפתוחים לרוח הנקי, אשר משם ישמע קול צפרים מוזרות.

דממה בחדר . . . רק קול נחרת הגוע ישמע לסעמים.

דבורה עומדת לפני המטח אשר עליו ישכב בלי כח אברהם אישה . . . חורת מות תכסה את פניו . . . הוא אחז בידו הרזה מאד את יד אשתו ועיניו סקוחות ומביטות אליה . . . הוא מנשם בכבדות והקול יצא כחלילים מתוך לבו.

ספר בן סירא במקורו העברי.

מאת

דוד כהנא.

(סוף)¹.

שבת אבות עולם.

מך. א) אהללה נא אנשי חסד	אבותינו כדורותם :
ב) רב כבוד חלק [להם] עליון	וגדלו מימות עולם:
ג) דורי ארץ במלכותם	ואנשי שם בנבורתם:
ג*) היועצים בתבונתם	וחזוי כל בנבואתם:
ד) שרי גוים כמזמתם	ורוונים במחקרותם:
ד*) חכמי שיח בספרתם	ומושלים כמשמרותם:
ה) חוקרי מומור על חוק	נושאי משל בכתב:
ו) אנשי חיל וסומכי כח	ושוקטים על מכונתם:
ז) כל אלה כדורם [נכבדו]	ומימיהם תפארתם:
ח) יש מהם הניחו שם	להשתענות בנחלתם:
ט) ויש מהם אשר אין לו זכר	וישבתו כאשר שבתו:
י) כאשר לא היו היו	ובניהם מאחריהם:
יא) ואולם אלה אנשי חסד	ותקותם לא [תשב]ת:
יב) עם זרעם נאמן טובם	ונחלתם לב[ני בנים]:
יג) עד עולם יעמד זכרם	וצדקתם לא [תמח]ת:
יד) [גויתם בש]ל[ום נאספה]	[ושמם חי] ל[דור] דודר:
טו) [חכמתם תשמע עדה	ותהלתם יספר קהל]:
טז) חנוך נמ[צא] תמים והתהלך עם יי	ו[נ]לקח אות רעת לדור דודר:

¹ עיי' למעלה חוב' ט"ז ע' 321.

מך. (ב) לחם. כן הוא בת"ס. — (ג) דורו. בת"ס: רודי, ואולי צ"ל: דרו, מלשון דירה ושיבה. — (ו) וסומכי כח. בעלי הוצי' אכספורד מתקנים: וסמוכי כח. כלומר מאת עליון שהזכיר מקודם, כמו (תהלים ל"ז ו"ז): וסומך צדיקים ה'. — (ז) נכבדו. היא הוספת ת"ס וזה נכון. — ומימיהם. בת"ס: ובימיהם, ואין צורך, כי הכונה: מימיהם ועד הנה נשארה תפארתם. — (ח) להשתענות. אולי צ"ל: להשתענם, משרש שען, והכונה שישענו בנחלתם על שמותם. והת"ס הביאו עוד שתי נוסחאות: להשתעות, להשעות. — (טו) בני"א לא נמצא בפנים הפסוק הזה,

(יו) [ג]ח צדיק נמצא תמים
 * (יז) בעבורו היה שארית
 יח) באות עולם נכרת עמו
 יט) אברהם אב המון גוים
 כ) אשר שמר מצות עליון
 * (כ) בכשרו כרת לו הק
 כא) על כן בש[בן]עה הקים לו
 * (כא) להנחילם [מי]ם ועד ים
 כב) וגם ליצחק הקים בן
 * (כב) ברית כל ראשון נתנו
 כג) ויבוננוהו בכרכה
 * (כג) ויציהו לשבטים
 כד) [ויוצ]א ממנו איש

משה זכרו לטובה:
 ויאמצהו במרומים:
 ויהקרו לפני מלך:
 ויר[אהו את כבודו]:
 בחר בו מכל [אדם]:
 ויגישו לערפל:
 תורת חיים ותכונה:
 ועדותיו ומשפטיו לישראל:
 וישימהו לחק עולם:
 וישרתהו בכבודו:
 וילבישהו פעמונים:
 ויפארהו בכבוד ועוו:
 ויקפהו פעמונים:
 לתת נעימה בצעדיו:
 לזכרון לבני עמו:
 מעשי חשב:
 ושני תולעת מעשה אורג:
 פתוחי חותם במלא[ים]:
 למספר [שבטי יש]ראל:
 וציץ [עליו חרות שם ה]קדש:
 מחמד[ך עינים פאר ויו]פי:

מה. א) א[הוב א]להים ואנשים
 ב) [ויגדלוהו בכרכו א]להים
 ג) כד[ברו האותות סרו מ]הר
 * ג) ויצוהו [א]ל [עמו]
 ד) באמונתו ובענותו
 ה) וישימעהו את קולו
 * ה) וישם בידו מצוה
 ו) ללמד ביעקב חקיו
 * וירם קדוש את אהרן למטה לוי
 ז) ויתן עליו הוד
 * ויאורוהו בתועפות ראם
 ח) וילבישהו כליל תפארת
 * ח) מכנסים כתנות ומעיל
 ט) ורמונים המון סביב
 * ט) להשמיע בדביר קולו
 י) בגדי קדש זהב תכלת וארנמן
 * י) חשן משפט אפור ואזור
 יא) אבני חפץ על החשן
 * יא) כל אבן יקרה לזכרון בכתב חרות
 יב) עטרת פז מעיל ומצנפת
 * יב) הוד כבוד ותהלת עז

אבל ישנו בת"ס, וכן בת"ו ות"א. — (טז) ע"י במבוא פ"ה. — (יז) בעת שכלה העולם ע"י המבול, החל מחדש לצמוח ע"י נח, ע"ד הכתוב (תהלים צ"ו): בבקר יצין וחלף. וכן אמר על נח הפיוטן הקדמון ר' יוסי בן יוסי בסדר העבודה (ע"י קובץ מעשי יג"ק צד ג'): זכר לתת זרע לוורע להחליף לו פרו. — (יח) נכרת בת"ס: כרת. — (כ) ובניסוי. מלשון נסיון (ואולי צ"ל: ובנסיון), שכאשר נסה ה' אותו עמד בנסיונו. — (*כא) פסוק שלם שנאמר על שלמה (תהלים ע"ב ח').

[ו]ל[א] [לבש אותם] זר:
 וכן בניו לדורותם:
 וכל יום תמיד פעמים:
 וימשחהו בשמן הקדש:
 ולזרעו כימי שמים:
 ולברך את עמו בשמו:
 להגיש עלה וחלבים:
 ולכפר על בני ישראל:
 וימשילהו בחוק ומשפט:
 ומשפט את בני ישראל:
 ויקאנו בו במדבר:
 ועדת קרה בעוון אפס:
 ויכלם כחרון אפו:
 ויאכלם בשביב אשו:
 ויתן לו נחלתו:
 אשי יהוה יאכלון:
 ומתנה לו ולזרעו:
 ובתוכם לא יחלק נחלה:
 [בבית] ישראל:
 בנבורה ה[שלישי לכבוד]:
 ויעמד בפרץ עמו:
 ויכפר על בני ישראל:
 ברית שלום לכלכל מקדש:
 כהונה גדולה עד עולם:
 בן ישי למטה יהודה:
 נחלת אהרן לכל זרעו:
 יהוה המעטר אתכם כבוד:
 ויתן לכם חכמת לב למען לא ישכח טובכם וגבורתכם לדורות עולם:

יג) ל[פנ]י[ו] ל[א נראה כ]ן
 *יג) הא[מי]ן ל[ו] ל[בניו בזה
 יד) מנ]חתו כליל תקטר
 טו) וי]מלא משה את ירו
 *טו) ותהי לו ברית עולם
 טז) לשרת ולכהן לו
 *טז) ויבחר בו מכל חי
 יז) ולהקטיר ריח ניחח ואזכרה
 *יז) ויתן לו מצותיו
 יח) וילמד את עמו חק
 *יח) ויחרו בו זרים
 יט) אנשי דתן ואבירים
 *יט) וירא יהוה ויתאנף
 כ) ויבא להם אות
 *כ) וי]ישם ע]ל אהרן כבודו
 כא) ר[אשית כל] קדש נתן לו להם
 *כא) [כי אשי יהוה] חלקו
 כב) אך [חלק בארץ] לא ינחל
 *כב) אשי י[הוה חלקו ונחלתו]
 כג) וגם פינחס [ב]ן אלעזר
 *כג) בקנאו לאלוה כל
 כד) אשר נדבו לבו
 *כד) לכן גם לו הקים חק
 כה) אשר תהיה לו ולזרעו
 *כה) וגם בריתו עם דוד
 כו) נחלת א[י]ש לפני כבודו
 *כו) ועתה ברכו נא את
 כז) ויתן לכם חכמת לב למען לא ישכח טובכם וגבורתכם לדורות עולם:

משרת משה בנבואה:
 תשועה גדולה לבחיריו:
 ולהנחיל את ישראל:
 בהניפו כידון על עיר:
 כי מלחמות יהוה נל[חם]:
 יום אחד [היה שני ימים]:

מו. א) גבור בן חיל יהושע בן נון
 *א) אשר נוצר להיות בימיו
 ב) להנקם נקמי אויב
 *ב) מה נהרר בנשותו יד
 ג) מי הוא לפניו יתיצב
 ד) הלא בידו עמד השמש

מ"ד. כג) אחר משה ואהרן היה הוא השלישי לכבוד. — (כו) בני"א נאמר: נחלת אש. אבל כנראה נמחקת יוד באמצע, וצ"ל: נחלת איש. והכוונה, כי נחלת דוד חיתה, שכן אחר בן ימלוך תחתיו, ולא כל בניו ביחד היו מלכים, אבל נחלת אהרן חיתה לו ולכל בניו שיהיו כלם כהנים לחי. וכן ת"א: וירתא דמלכא ירת בלחודותי, וירתא דאהרן לה ולזרעת.

כאכפה ל] אויבוי מסביב]:
 [ברד ואבני א]ל[גבי]ש:
 וב[נוסם מתו כלם]:
 כי צופה יהוה מלחמתם:
 ובימי משה עשה חסד:
 להתיצב בפרע קהל:
 ולהשביט דבה רעה:
 משש מאות אלף רגלי:
 ארץ זבת חלב ודבש:
 ועד שיבה עמדה עמו:
 וגם זרעו ירש נחלה:
 כי טוב למלא אחרי יהוה:
 כל אשר לא נשא לבו:
 יהי זכרם לברכה:
 ושמש תחליף לבניהם:
 המשואל מבטן אמו:
 שמואל שופט ומכהן:
 וימשח נגידים על עם:
 ויפקד אלהי יעקב:
 וגם בדברו נאמן רועה:
 [בהצר] ל] אויבוי מסביב:
 ויר[עם משמים יהוה]:
 ויכנע נציבי צר:
 ועת נחו על משכבו:
 כופר ונעלם ממ] לקח[תי:
 וגם עד עת קצו נכון נמצא:
 וגם אחרי מותו נדרש:
 וישא מארץ קולו בנבואה:

ה) כי קרא אל אל עליון
 *ה) ויענהו אל עליון באבני
 ו) [וישלך על גוי אויבוי]
 *ו) למען [דע]ת כל גוי חרם
 ז) [גם] כי מלא אחרי אל
 *ז) [הו]א וכלב בן יסנה
 ח) להשיב חרון מערה
 *ח) לכן גם הם בשנים נאצלו
 ט) להביאם אל נחלתם
 *ט) ויתן לכלב עצמה
 י) להדריכם על במתי ארץ
 *י) למען דעת כל זרע יעקב
 יא) והשופטים איש בשמו
 *יא) ולא נסוג מאחרי אל
 יב) [תפרחנה עצמותם כשושנה]
 יג) אוהב עמו ורצוי עושהו
 *יג) נזיר יהוה בנבואה
 יד) נ[ביא] אל הכין ממלכות
 *יד) [בחקותיו צ]וה ערה
 טו) [במראות ק]דש חזה
 טז) וגם הוא [קרא א]ל [אל]
 *טז) בעלתו [טלה חלב] ל[עלה]
 יז) בפקע אדיר נשמע קולו
 *יז) ויא[בד את] כל סרני פלשתים
 יח) העיר יהוה ומשיחו
 יט) וכל אדם לא ענה בו
 *יט) בעיני יהוה ובעיני כל חי
 כ) ויגד למלך הרבוי

להתיצב לפני דוד:
 כן דויד מישראל:

מז. א) וגם אחריו עמד נתן
 ב) כי כחלב מורם מקדש

מז. ה) כאכפה, מפורש אכף: לחיצה והכרה, כמו (משלי ט"ז כ"ו) אכף עליו סיהו. —
 *ו) גוי חרם, שהחרים אותם יהושע אחר הכבוש, כמבואר ביהושע ככמה מקומות. וכן ת"א:
 עממא חרמא, וכן אמר ב"ם מקודם (ט"ז י'): ולא רחם על עמא חרמא. — *ח) לכן, כצ"ל
 במקום ל'כ ש'בנ"א, וכן תקנו המוציאים. — יב) תפרחנה עצמותם כשושנה. הוספתי זאת
 ע"פ ת"א: ונאחרון גרמיהון איך שושנא, ונשכקון שמהון טבה וכו', וכפי הנראה נשמט חצי הפסוק
 הזה בנוסח העברי. — *יג) דקדק לאמור על שמואל מכהן, כי הוא היה רק משרת ה' ולא כהן.
 — יז) פקע פירושו קול רעש, וכן היא בסורית. וכונתו על הנאמר בכתוב (ש"א ז' י'): וירעם ה'
 בקול גדול. — נציבי צר, עיי' במבוא פ"ג.

ולדוכים כבני בשן:
 ויסר [מעמו חרפת] עולם:
 וישבר ת[פא]רת גלית:
 ויתן בימינו עז:
 ולהרים את קרן עמו:
 ויכנוהו ברכבה:
 ומסביב הכניע צר:
 ועד היום שבר קר[נס]:
 לאל עליון [באמרי כ] כבוד:
 ובכל [יום נתן תורות ר] ב:
 וקול ה[כנורות והנב]לים תיקן:
 [מדוי שנה בש]נה:
 לפני בק[ר] ירנן משפט:
 וירם לעולם קרנו:
 וכסאו הכין על ירושלים:
 בן משכיל שכן לבטח:
 ואל הניח לו מסביב:
 ויצב לעד מקדש:
 ותצף כיאר מוסר:
 ותקל[ס] ב[מרום שירה]:
 עמים הסערתה:
 הנקרא על ישראל:
 וכעפרת הרבית כסף:
 ותמשילם בנויתך:
 וחחלל את יצועיך:
 ואנחה על משכבך:
 ומאפרים ממלכת חמס:
 ולא יפיל מדבריו ארצה:
 [זורע אוה]ביו לא ישמיד:
 ול[דוד הניח שרש]:

ג) לכפירים שהק כגדי
 ד) בנעוריו הכה [ג]כור
 *ד) בהניפו ידו על קלע
 ה) כי קרא אל אל עליון
 *ה) להרף את איש יודע מלחמות
 ו) על כן ענו לו בנות
 *ו) בעטותו צניף נלחם
 ז) ויתן בפלשתים ערים
 ח) בכל מעשהו נתן הודות
 *ח) בכל לבו אוהב עושהו
 ט) נגינות שיר ל[פני מוכחו]
 י) [ויתן לחגים הדר והודר]
 *י) בהל[לו] את שם קדשו
 יא) [גם] יהוה העביר פשעו
 *יא) [ויתן] לו חקת מלכת
 יב) [ו]בעם אין עמד אחריו
 יג) שלמה מלך בימי שלוח
 יד) אשר הכין בית לשמו
 טו) מה חכמת בנעריך
 טז) אריץ [כסית כחכמת]ך
 יז) בשיר מ[ש]ל חידה ומליצה
 יח) נקראת בשם הנכבר
 *יח) ותצבר כבורל זהב
 יט) ותתן לגשים כסליך
 כ) ו[ת]תן מוס כבבודך
 *כ) [להעלות] אף על צאצאריך
 כא) ל[חלק הממלכה] לשני שבטים
 כב) [אך א]ל לא יטוש חסר
 *כב) לא [יכרית ל]ו נין ונכד
 כג) ויתן ל[יעקב שארית]

מז. ג) כמו שאמר דוד לשאול (ש"א י"ז ל"ד): וכא הארי ואת הדוב וגו'. — בני בשן. הרועים כבשן (דברים ל"ב, י"ד). — (ו) ענו לו הבנות: הכה שאול באלפיו ודוד ברבבתי. — *ו) כאשר נמשח דוד למלך ועמף צניף מלכה החל ללחום בצריו מסביב. — (י) ערים. הוא מלשון ערו (תהלים קל"ז, ז'), ומוזה (ישעיה י"ד, כ"א): ומלאו פני תבל ערים, שענינו הריסה וחרבן (עיי' בסי מעריך המעורכות ערך ערה). ומדבריו ב"ס שאמר להלן (ג, כ"ה): בשני עמים קצה נפשו וכו' וישבו גבל ופלשת, נראה שהפלשתים נמצאו עוד בימיו. — (*ו) כמו שאמר (תהלים קי"ט, ס"ב): חצות לילה אקום להודות לך וגו', וכן (שם ק"א, א'): חסד ומושפט אשירה. — (*יא) מלכת באה לפעמים בקבוק, כמו (במדבר כ"ד ז') ותנשא מלכתו. — (יב) בן משכיל, שלמה המלך, שעליו נאמר (מ"א ג' י"ב): כמוך לא היה וגו' לא יקום כמוך. — (טו) מלח קלס במובן של שבת נמצא גם במקרא (יחזקאל ט"ו ל"א): לקלס אתנו. עיי' ספר השרשים לאבן גנאה. — (יח) רמז על השם ידידיה שקרא לו הנביא (שמואל ב', י"ב, כ"ה).

ויעווב אח[ריו מלכותו לבנ]ו:	* (כג) וישכב שלמה מין[ש]ש
רחבעם הפריע בע[צתו ע]ם:	(כד) רחב אולת וחסר בינה
ירבעם בן נבט אשר ה[חטוי]א	* (כד) עד אשר קם אל יהו לו זכר
: [את ישראל]	
להדיחם [מ]אדמתם:	(כה) ויתן לאפרים מכשול
ולכל רעה התמכר:	* (כה) ותגדל חטאתו מאד
ודבריו כתגור בוער:	מח. א) עד אשר קם נביא כאש
ובקנאתו המעיטם:	(ב) וישבר להם מטה לחם
: [ויודר שלש פעמים] אשות:	(ג) בדבר אל ע[צ]ר שמים
אשר כ[מו]ך יתפאר:	(ד) מה נורא את[ה] אליהו
ומשאול כרצון יהוה	(ה) המקים גוע ממות
ונכבדים [מ]מטותם:	(ו) המוריד מלכים על שחת
ונביא תחליף תחתך:	(ז) המושה מלא תשלומות
ובחורב משפטי נק[ם]:	(ח) והשמיע בסני תוכחות
ובגדודי אש [שמימה]:	(ט) הנלקח בסערה מעלה
להשביט אף לפנ[י] בא יום יי[י]:	(י) הכתוב נכון לעת
ולהבין ש[בטי ישראל] ל:	* (י) להשיב לב אבות על בנים
[לא מת, אך היה ית]יה:	(יא) אשר[י] ראך ומת, [כי הוא]
: [וא]ל[ישע קבל מרוחו]:	(יב) [א]ל[יהו באוצר נאסף לשמים]
ונלמד בכל מוצא פיהו:	* (יב) פי ש[נים] אתות הרבה
ולא משל ברוחו כל בשר:	(יג) מימיו לא זע מכל
ומתחתיו נברא בשרו:	* (יג) כל דבר לא נפלא ממנו
ובמותו תמהי מעשה[ו]:	(יד) בחייו עשה נפלאות:
ולא חדלו מחטאתם:	(טו) בכל זאת לא שב העם
ויפצו בכל הארץ:	* (טו) עד אשר נסחו מארצם
ועוד לבית דוד קצין:	מז) וישאר ליהודה מוער
ויש מהם הפליאו מעל:	* (טז) יש מהם עשו יושר
בהטות אל תוכה מים:	(יז) יחוקיהו חוק עירו
ויחסום הרים מקוה:	* (יז) ויחצב כנחשת צורים
וישלח את רב שקה:	(יח) בימיו עלה סנחריב
ויגדף אל בנאונו:	* (יח) ויש ידו על ציון
ויחילו כולדה:	(יט) [כלם נ]מוגו בגאון לבם

(כג) מיושש, שהיה ישיש במותו, כמו שנאמר (מ"א י"א ד'): ויהי לעת זקנת שלמה. ויוסף פלאויוס יאמר בספרו קדמוניות היהודים, שהי שלמה תשעים שנה.

מח. ז) יהוא בן נמשי, שמשחו אליהו למלך ומלא את ידו לשלם לזרע אחאב ככל חטאתו, ואת אלישע הקים אליהו לנביא תחתיו. — (י) שנכתב עליו בספר מלאכי (ג, כ"ג): הנה אנכי שלח וגו'. — (יא) עיי' במבוא ס"ה. — (יג) ת"י קרא בשעות: נבא בשרו. אך הכונה על הנאמר עליו (מ"ב י"ג, כ"א), ונברא הוא כמו שאמר הנביא (ישעיה ס"ה, י"ח): הנני בורא את ירושלים, שפירושו: מחדש אותה ומשיבה לתחיה. — (יז) חצב צורים שהיו חוקים כנחשת ויחסום

ויפרשו אליו כפים:
 ויושיעם ביד ישעיהו:
 ויהמם במגפה:
 [ו]יחוק בדרכי דוד:
 [ה]מהולל בנוים:
 [ו]נוסף על חיי המלך:
 וינחם אבלי ציון:
 ונסתרות לפני בואן:

הממלח מעשה רוקח:
 וכמוזר על משתה היין:
 וישבת תועבות הבל:
 וכימי המם עשה חסד:
 ויאשיהו כלם השחיתו:
 מלכי יהודה עד תמם:
 וכבודם לגוי נבל נכרי:
 וישמו ארחותיה:
 והוא מרחם נוצר נביא:
 וכן לבנת לנטע ולהשניב:
 ויגיד זני מרכבה:
 שהיהמכלכל כל ד[רכיובצ]רק:
 תהי עצמתם פר[חת מתה]תם:
 וישיבוהו בר[וב תשועות]:
 כי הוא נחותרם על יד ימין:
 אשר במצוק הקימו מובח:
 המכונן לכבוד עולם:
 המקים את הרבתינו:
 ויצב דלתים וכריח:

כ) וי[קר]או אל אל עליון
 *כ) וי[שמע יהוה] קול תפלתם
 כא) וי[ך יהוה מ]חנה אשור
 כב) [יען עשה ימו]קיהו את המו[ב]
 *כב) [כאשר צוהו ישעיה הנביא]
 כג) [בימיו עמד השמש]
 כד) ברוח נבורה הוה אחרית
 כה) עד עולם הגיד נהיות

ממ. א) שם יאשיהו בקמרת סמים
 *א) בחך כרבש ימתיק זכרו
 ב) כי נחל על משובתינו
 ג) ויתם אל אל לבו
 ד) לבד מדויד יחוקיהו
 *ד) ויעזבו תורת עליון
 ה) ויתן קרנם לאחור
 ו) ויציתו קרית קדש
 ז) ביד ירמיהו כי עגרוהו
 *ז) לנתוש ולנתוץ ולהאכיד להרם
 ח) יחוקאל ראה מראה
 ט) וגם הזכיר את איוב בסער
 י) וגם שנים עשר הנביאים
 *י) אשר החלימו את יעקב
 יא) [מה נהלל לורכבל]
 יב) [גם יהושע בן יהוצרק]
 *יב) וירימו היכל קדש
 יג) נחמיה יאדר זכרו
 *יג) וירפא את הריסתינו

מקוה המים בהרים.— (כד) רמו על החלק השני מספר ישעיה. מן נחמו נחמו עמי (מ/ א) וגוי, שחוא נחמה לאבלי ציון (ס"א י"ג).

ממ. ב) נחל כמו (עמוס ו/ ו): ולא נחלו על שבר יוסף. — (ז) בניא נאמר: לנטע ולהעו, אך ראיתי בהפקסיומילה שאפשר לקרוא: ולהשגיב, כמו (איוב ל"ג, כ"ב): הן אל ישגיב בכחו. — (ח) זני, כמו (דניאל ג/ ה): זני זמרא, שענינו כל מוני זמר, עיי שרשים לרד"ק, וכונת ב"ם על שלש מראות שונות (יחזקאל א/ י, מ"ג) שראה מן המרכבה. — (ט) בניא נאמר: וגם הזכיר את איוב המכלכל וכו', אך מרבירי הת"י (וכן הפקסיומילה) נראה שהנוסח הנכון הוא כמו שהעתקתי בפנים, ומלת בסער חסוב על יחזקאל, כמו שנאמר (שם ג/ י"ב): ותשאני רוח, (י"א, כ"ד) ורוח נשאתני, וכדומה. ויחזקאל (י"ד, י"ד) אמר על איוב, שהיה איש צדיק. — (יא) עד כאן נדפס בספר של גייבויר וקולי, והפסקים י"א וי"ב הוספתי פה ע"פ ת"א. — (יב) מכאן ואילך הוא מה שמצא עוד מן הנוסח העברי הח' ר"ז שעכטער (אחר שכבר נדפסה הוצאת גייבויר וקולי) ופרסמו במכתב"ע האנגלי J. Q. R. (כרך עשירי צד קצ"ח והלאה) עם הערות אחרות מאתו. — (יג) ממה שהזכיר ב"ם רק את נחמיה, ולא את עזרא ודניאל וכו', און להוכיח שלא ידע אותם,

וגם הוא נלקח פנים:
 וגם נוייתו נפקדה:
 ועל כל חי תפארת אדם:
 שמעון בן יוחנן הכהן:
 ובימיו חזק היכל:
 אָשִׁיחַ כִּים בַּהֲמוֹנוּ:
 פְּנוֹת מַעוֹן כְּהִיכַל מֶלֶךְ:
 וּמַחֲזֵק עִירוֹ מִצָּר:
 וּבִצְאָתוֹ מִבֵּית הַסֶּרֶכֶת:
 וּכְרִיחַ מֵלֵא מִכּוֹן בִּימֵי מוֹעֵד:
 וּבִקְשַׁת נְרָאָתָהּ בַּעֲנֵן:
 וּבְשׂוֹשָׁן עַל יְבֻלֵי מַיִם:
 וּכְאֵשׁ לְבֹנָה עַל הַמִּנְחָה:
 הַנֶּאֱחָז עַל אֲבְנֵי חִפְיָן:
 וּכְעֵץ שִׁמֹן מְרוּחַ עֲנָף:
 וְהַתְּלַבְּשׁוּ בְּגָדֵי תִפְאָרֶת:
 וַיִּהְיֶה עֹרֹת מִקְדָּשׁ:
 וְהוּא נֹצֵב עַל מַעֲרֻכּוֹת:
 כְּשִׁתִּילֵי אַרְוִים בַּלְבָּנוֹן:
 כֹּל בְּנֵי אַהֲרֹן בְּכֹבֹדָם:
 נֶגֶד כֹּל קְהַל יִשְׂרָאֵל:
 וּלְסֹדֵר מַעֲרֻכּוֹת עֲלִיוֹן:
 בַּחֲצֵצְרוֹת מִקְשָׁה:

(ד) מעט נוצר על הארץ כחנוך
 (טו) כיוסף אם נולד נכר
 (טז) ושם ושת ואנוש נפקדו
 ג. (א) גדול אחיו ותפארת עמו
 * (א) אשר בדורו נפקד הבית
 (ב) אשר בדורו נכרה מקוה
 (ג) אשר בימיו נבנה קיר
 (ד) הדואג לעמו מחתף
 (ה) מה נהדר בהשגתו מאהל
 (ו) ככוכב אור מביץ עבים
 (ז) וכשמש משקרת אל היכל מלך
 (ח) כניץ בענפו בימי מועד
 * (ח) כפרח לבנון בימי קיץ
 (ט) ככלי זהב חפוי ונאטיל
 (י) כזית רענן מלא גרגר
 (יא) כעטמות בגדי כבוד
 * (יא) בעלותו על מובח הוד
 (יב) כקבלו נתחים מיד אחיו
 * (יב) סביב לו עטרת בנים
 * (יב) ויקיפיהו כערבי נחל
 (יג) ואשי יהוה בידם
 (יד) עד כלותו לשרת מובח
 (טז) אזיריעו בני אהרן הכהנים

רק תנא ושייר. כי כל הרברים הנוגעים לקורות כתבי הקדש הזכיר אך בקצור. — (יד) ת"ס תקנו
 פה: נלקח לפנים או פנימה. ויש גורס פתאם תחת פנים, אך לדעתי צ"ל: נלקח מרום. וכאשר
 החל ב"ס הסדר הזה («שבת אבות העולם») מן הנוך, כן סיים ג"כ בו, וכונתו להגיד, כי אמנם כל
 אנשי השם שהזכיר עד הנה, כלם כבר נפקדו ומתו, אבל כן דרך העולם, ואין איש מיד שאל
 נפרה, ואף הנוך, שאנשים כמוהו נבראו מעט בתבל, בכל זאת גם הוא נלקח מרום, ומי לנו גדול
 מיוסף ושת וכו', ועל כלם אדם הראשון, הנה גם הוא מת; ומלת נפקדו פירושה פה מלשון
 וּמִפְקֵדָתָהּ כֹּל אָדָם (במדבר ט"ז, כ"ט).

ג. (א) אחרי שחתם דבריו בפרשה הקודמת במעשי נחמיה, אשר בנה לפנים הריסות
 ירושלים, בא להגיד כאן, כי גם בימיו עשה שמעון כה"ג הרבה לטובת עמו וירושלים. —
 (ב) הנוסח אצל שעכטער: אשיח בס, ועמל לפרש הדברים, אבל לדעתי צ"ל: אשיח כים, והוא כמו
 (ירמיה נ"י, ט"ז): נפלו אשותיה, וכן (עזרא ח', ט"ז): יחב אשיח, שפירושו בנה היסוד (עי' רד"ק
 ערך אשש). וכונת ב"ס להגיד, שהיסוד של מקוה המים היה גדול וחזק כמו שנוצר לים בהמון
 מים, ומטעם זה זכר ת"י פה ים הנחשת, אף כי תרגם הפסוק שלא כהוגן. — (ג) קיר ענינו
 חומה. — פְּנוֹת, כמו (צפניה א', ט"ז): הפנות הגבהות, והם המגדלים הגבוהים והחוקים. בנוסח
 שעכטער נאמר בהיכל, וצ"ל: כהיכל. — (ד) מכון, אצל שעכטער: מביץ, ואין לו מובן, והנכון
 כמו שתקנתי, וכונתו בעת שהיורה מלא ועומד על מכונו במרום. — (ז) כמו (ישעיה ג', ט"ז)
 ומשקרות עינים, וכן פירוש הרמב"ע שם: מוסתכלות הרבה, ובדבריו רז"ל: סקרנית. — (ח) בענפו,
 אצל שעכטער: בענפיו. — נִץ עֲנִינוֹ צִיץ ופֶרַח. — (*ח) כמו (נחום א' ד'): ופרח לבנון אמלל. —
 (ט) נאטיל, ע"י בערוך ערך אנטיל, והוא דלי או כוס גדול. — (טז) כמו שנאמר (במדבר י' כ'):

להזכיר לפני עליון:	טו) ויריעו וישמיעו קול אדיר
ויפלו על פניהם ארצה:	יז) כל בשר יחדו נמהרו
לפני קדוש ישראל:	* יו) להשתחות לפני עליון
ועל המון העריכו נרו:	יח) ויתן השיר קולו
בתפלה לפני רחום:	יט) וירנו כל עם הארץ
ומשפטיו הגיעו אליו:	* יט) עד כלותו לשרת מוצח
על כל קהל ישראל:	כ) אז ירד ונשא ידיו
ובשם יהוה התפאר:	* כ) וברכת יהוה בשפתיו
העם כלו מפניו:	כא) וישנו לנפל שנית
המפליא לעשות בארץ:	כב) עתה ברכו נא את יהוה אלהי ישראל

מקשה תעשה אותם. — (יח) כמו (דה"ב כ"ט, כ"ח): והשיר משורר, והכונה על כת המשוררים. — העריכו נרו, כמו (תהלים קל"ב, י"ז): ערכתו נר למשיחי, וכונתו, כי כאשר החלו המשוררים לשיר, אז העריכו נר השיר בלב המון העם, עד שכל עם הארץ יצאו לרנן בתפלה לפני אל הרחמים.

הוספות ותקונים.

א) במבוא ("השלח" חוב' י"ד צד 135 הערה כ') אמרתי, שהה' נייבויור וקולו אספו את המקומות הרבים שהזכירו הז"ל בתלמוד ומדרש את דברי ב"ס, אבל יש עוד להוסיף עליהם. והנני כעת להראות מקום אחד באבות דר"ג, והוא: רבי ראובן בן אצטרובלי היה אוכר, כבד את אביך ואמך, שאלמלא הם לא באת לעולם מפני שהם הביאוך, ודע מה אתה עושה להן שהן גומלין לך (עי' אבות דר"ג הוצאת שעכטער נוסח ב' ד' מ'), ולדעתי דברי ר"א בן אצטרובלי (שהיה אחד מראשי התנאים בימי ר"ש בן יוחאי, עי' על אודותיו בספר תולדות התנאים מאת ידידי הפרופ' באכער, ח"ב צד 388) לקוחים מבן סירא, וז"ל ע"פ ת"א: בכלה לבך יקר לאבוך ולאמך דילדתך לא תטיא, אחרכר דאלו הנון לא איתך, ומנא תפרוע אינון דרביוך (עי' ב"ס הוצאת בן זאב ד', כ"ו).

ב) שם צד 139 פסוק *ו'—ז. יש להשלים החסר ע"פ ת"ו ונ"א, וז"ל: איך גברא דערק מן קדם רדופא (ז) אן צבינא בלבה מתתעיר וחזא דלית ליה מרס, ולפי זה צ"ל בעברית: כשריד ה[נס מפני] רודף וכו', ומראו [סר וימצא] מנוח.

ג) שם פסוק י': על רשע נבראה וכו' תמוש כלה. יש להוסיף, כי ב"ס ישתמש פה במלת רשע, וכן להלן (פסוק כ"ד) במלת צדק, בלי נקבה, כמו רשעה, צדקה, ומטעם זה אצל ת"ס הנוסח במקום צדק מצלת — צדקה מצלת.

ד) שם צד 140 פסוק כ"ה. יש למלאות החסר פה ע"פ נ"א: דהבא וסאמא מקימין רגלא, ובעברית: זהב וכסף יעמידו רגל.

ה) חוב' ט"ז צד 322 פסוק *כ"א: ומחשוך אשה זרה צ"ל: ומחשוך אשה זרה.

ו) שם צד 323 פסוק ו"א. יש למלאות פה החסר ע"פ נ"א, וז"ל: ברי על ברתך אקים נטרמא דלמא תעבדך שמא בישא, ובעברית צ"ל כך: [בני על בתך עליך] להקם [משמר פן תעשה לך] שם סרה.

ז) שם צד 325 פסוק כ"ג: משיק רבה. רבה הוא תואר לים הגדול, ומשיק הוא מלשון (יחזקאל ג' י"ג) משיקות אשה אל אחותה, הרד"ק בשרשים ערך נשק יאמר: כלומר מגיעות, כאילו נשיקות זו לזו, ולדעת תרגום יונתן: נקשן חדא לחדא, כלומר דופקים זו לזו, וכונת ב"ס, כי כמחשבתו גלי היס נשיקים ודופקים איש את רעהו תמיד.

סמולנסקין בתור מספר.

מאת ר. בריינין.

(1. *)

יוסף גומר כל פרק בדבריו: "תועה הייתי בדרכי החיים". אבל באמת לא היה יוסף תועה כלל. תועה הוא האיש המבקש איזה דבר. תועה הוא האיש החפץ לעשות זאת ובשננה הוא עושה אחרת. אבל יוסף לא יצדק באמרו: "את אשר בקשתי לא מצאתי, ואשר מצאתי עזבתי וכרנע שבתי והקרבתיו ועד ארגיעה החלפתיו" (II, 298). כי הוא היה רק כבודררהמשחק בידי כל מקרה, בידי כל איש. יוסף לא יתעה בדרך החיים, כי אם יהדף, יסחב, ימשך כקנה-התבן על פני שבלת מים. יוסף הוא קל-הרעת, איש בלי רצון, בלי חפץ, איש בלי צל של עצמות, לכן יצדק באמרו: "כהולך ועושה בחלום לילה אשר לא ידע חשבון מעשיו בן הלכתי דברתי ועשיתי מבלי בקש משפט וחשבון, המלמד ואשתו יעצוני ללכת לצבועאל, לכן הלכתי שמה, ולוא הורוני לבחור בדרך אחרת, בחרתי בה" (שם 23).

בדרכו לצבועאל פגש יוסף אחד האברכים החסידים, ויסורו לעיר מרה, לנוח שם מעמל הדרך. במרה ראה יוסף בפעם הראשונה בית תפלת חסידים, הליכותיהם ומעשיהם. את בית התפלה ימשיל למרזה אכרים ולבית מרחץ. כל החסידים ווללים וסובאים, מחללים את הקדש בנלוז, עושים זמה וכל תועבה, כלם בורים ועמי-אָרץ. ויוסף אך זה בא בפעם הראשונה לחברתם — וישתה וישכר גם הוא ויתגולל בקיאו. יוסף, אשר שמע תמיד את שם החסידים וצדיקהם כמרצחים ושוודים אשר הסבו כאסון בית אביו, כאסון בית דן וכאסון בתי ישראל אחרים, יוסף זה, כשמעו במרה בבית חסיד זקן אחד על דבר הנסים והנפלאות הגדולות אשר עשה הצדיק, יאמר: "אם כי עוד לא האמנתי אמונה אמן בכל דברי החסידים ונפלאותיהם, אך האמונה בצדיקים ובכחם לאלהים החלה למצוא מסלות בלבבי, ואני לא התעוררתי לסגור בעדה הררי לבי" (III, 41).

מה שאירע ליוסף בהערים הקודמות אירע לו גם במרה ביום הראשון לבואו שמה. החסידים השדוהו בננבה ויתנפלו עליו ויענוהו ויהרפוהו, עד אשר נודע, כי האברך החסיד בן לויתו הוא הננב, והוא גם רודף זמה ועושה כל דבר רע שבעולם. כמעט נוסחא אחת וטופס אחד לכל הפגישות והמקרים בתולדות יוסף, והכל עשוי על פי דפוס קדמון: הפרוש — צרוע, והאברך החסיד — ננב, שכור ונואף. כאשר נמלט יוסף מירי החסידים במרה הלך לצבועאל. שם ראה בעיניו מרמת הצדיק, נכלי החסידים ותועבותיהם, שם ראה

עמל ואון, שפלות ורשעות, ובכל זאת גם הוא יאכל וישתה וישכר עמהם ויתהולל כאחד מהם, גם יספר נפלאות הצדיקים. היום הוא נוטה להאמין במופתי הצדיקים ומחר יועם, יתעבם ויבוס בלבם, הכל לפי השפעת הרגע. בכל הפרקים אשר תאר סמולנסקין בהם את הצדיק בצבועאל ואת חסידיו, אשר התהלך עמהם ויתבונן אליהם, הראה והוכיח רק אחת, כי לא יבין את המאור שבהם ואת ערכם המוסרי, כי לא יבין גם את חסרונותיהם ומגרעותיהם לאמתם.

יוסף גורש בחרפה מחצר הצדיק ומביתו, אשר ראה שם חיי מנוחה, חיים שיש בהם אכילה ושתיה לרוב ואין בהם כל עבודה ודאגה. מפי יוסף התמלשו הרברים, כי הגאון מווילנא היה אדם גדול, ויתנפלו החסידים עליו ויכוהו מכות אכזריות ויקרעו בגדיו לקרעים וימרטו שערות ראשו וירבו פצעיו בפניו ובראשו, ושלשה ימים שכב על ערש דוי. החסידים הוציאו עליו דבה בחצר הצדיק, כי חרף שם כל הצדיקים ויקלל קללה נמרצת את הצדיק ואת תורתו, והנבאי צוה עליו, כי יעזוב את בית הצדיק. בכל מקום אשר בא יוסף קרהו אסוף. פה הלכו לו מכות, מהלומות, חרפות וגרופים, שם חשדוהו בנבנה, ומשם ברח או גורש בחרפה. גם המתנגדים וגם החסידים הכוהו, פצעוהו, וכל המכות האלה למה הן באות תכופות זו אחר זו, למי מנפשות הספור הן דרושות, ואת מי מהתועים בדרכי החיים, אשר בעבורם נכתב הספור, לתלמדנה דעת? כל המכות האלה אינן באות אלא בשביל לכדה את הקוראים התמימים, תחבולה אשר בה ישתמשו גם הלצים הגסים בחזיונותיהם לעיני האספסוף בשוק.

מצבועאל הלך יוסף לעיר שבמה ויסר אל בית התפלה, ושם נמצא איש טוב, שלמון שמו, אשר נתן לו ארוחת תמיד על שלחנו בביתו. כשוכו אחרי הארוחה הראשונה לבית התפלה נגש אליו חסיד נבן, אחד הנכבדים בערת החסידים, יהויריב שמו, ויסית אותו לנגל בבית שלמון מיטיבו ולהיות שליח לדבר עבירה: להודיע לו ככל פעם את כל הנעשה בבית נתן לחמו. ויוסף קבל עליו את השליחות הזאת באמרו: אף כי נעויתי משמוע את דבריו, בכל זאת לא מצאתי און לי למרות את פיו ואומר: אעשה כדברך". (שם, 93). והבחור דגן, — אשר סמולנסקין עתרו להיות מורה דרך להתועים בדרכי החיים, — שמר את הבטחתו באמרו: "לא נתנני לבי לסבב את יהויריב בכחש ולהסתיר ממנו דבר, ואשמיעוהו כפעם בפעם ככל אשר שמעה אוני (כי שלמון משך אותו חסד ויחשבהו לאיש אמונים ותמים לב אשר רמיה רחוקה ממנו ולא נוהר מדבר בפניו את אשתו ומתי סודו בדבר מקנה וקנין, אף בדברים אשר היו כסוד כמוס עמהם, וכאחד מבני הבית נחשב)". . . יראת יהויריב היתה על פניו והוא משל ברוחי ויטני לחפצו ואירא מהסתיר דבר". (שם, 94).

הוא אשר אמרתי, כי לא "בתועה בדרכי החיים" עסקינן הכא, כי אם באחד מחולי הרוה שאין לו גם צל רצון. אם יתבונן הקורא בעין פקוחה אל כל מעשי יוסף המסופרים בהתועה יוכה, כי זה האחרון עושה כל מה שהוא עושה על פי איזו השפעה היסנוטית, וככל המושפעים, יחשוב בשעת מעשה בלבבו, כי מדעת עצמו ומרצון עצמו הוא פועל ועושה כל מעשיו. הגני מבקש את הקורא לשום לב אל המחזה הזה: שלמון קרא את יוסף לחררו ויאמר לו:

"הנה מצאת הן בעיני ויש את נפשו לחיטיב עמך, כי תמים אתה בעיני, ודע כי יש לאל ידי לחיטיב להסרים למשמעת. הנה יש את נפשי לשלחך בעגלה אל העיר הקרובה ושם תתן את המכתב הזה בבית משלוח המכתבים, ואת כתב הקבלה מידי שר בית-המשלוח תביא לי, אך איש

אל ידע בדבר הזה, במרכבתי תלך ובמרכבתי תשוב והיה כי תביא לי את כתב־הקבלה אשלם לך כפעלך". (שם, 100).

יוסף בא לבית המשלוח. והנה לקראתו יהויריב, צוררו ואויבו של שלמון, אולם נניח ליוסף לספר הדבר בלשונו:

"הוא — יהויריב — אחז בידי ויביאני מבלי דבר דבר אל חדר קטן בצד הבית ויאמר: קרא הכתוב על המעטפה. — עשיתי כדברו. הוא התכונן בי רגע כמו לא האמין למשמע אזניו ועיניו הכריקו כעיני צפעוני ויציא מכתב מחיקו ויאמר: כתוב על המעטפה הזאת כדברים הכתובים על המכתב הזה, ויתן לי עט ודיו. ואני עשיתי כדברו. — עתה לך תן המכתב הזה על יד השר ותקבל כתב הקבלה ותביאהו אל שלמון". אמר אלי בשומו מכתב שלמון בצלחתו ובתתו מכתב אחר לי" (שם, 101).

צריך להעיר, כי יהויריב לא עשה טובות ליוסף, וזה האחרון איננו אסיר תודה לו, ואין כל סבה מוסרית או חמרית להכנעתו לפני בן בליעל זה, ובכל זאת ימלא בדיק את פקודת החסיד הגבן, לרעת איש חסדו. האין זה מעשי איש במצב היפנוטי, בשעה שהוא משולל רצון והכרה, וכחומר ביד היוצר בן הנהו ביד המשפיע עליו? ואיש כזה יורה דרך להתועים!

יהויריב זה, אחרי אשר מלא יוסף את שליחותו ויעש את כל אשר היה דרוש לו בבית שלמון, ירא כי המרגל יגלה גם את סודו הוא, לכן עשהו למשוגע וישימהו בכלא על ידי שני שוטרים מיוחדים, ולמען לא ידע איש את מקום יוסף ואת אשר יעשה בו, תפש יהויריב את כל המכתבים אשר שלח האסיר למכיריו, אולם גם נעשה ליוסף, כי אחד השרים הגדולים בא לעיר שבמה לבקר את בתי־הסתר, ואחרי אשר נודע לו מפי יוסף, כי בלי כל עון שמו אותו בכור, הוציאהו לחפשי. אם נתבונן היטב בפני יהויריב, נראה ונוכח, כי אין זה אלא שודר, אשר נכליו וזומותיו הם של שוטרי־הרש מצוין מימי נפוליון, ורק סמולנסקין שם חטוטה על גבו ופאות על קרקדו — והי לראש החסידים.

בצאת יוסף מבית־האסורים מצא לו מחסה וארוחת תמיד בבית המשכיל בנימין, שהיה מבשל־בורית, קורא בהתמדה רבה בכתבי הקדש ומדבר בשפת אנגליא. בבית זה האחרון ישב יוסף שנה תמימה, וילמוד את שפת בריטניה כאיש בריטני מלידה ומבטן, "וגם חכמת החשבון באה בלבו". או נועצו רעיו. בנימין ובן־שמריה, אשר בית אביו נהרס עד היסוד בידי יהויריב, מה יעשה עתה יוסף. "בנימין אמר כי ילך לעיר אשדות או לאחת הערים סביבותיה לבקש לו בית אשר יעבוד בו עבודתו, ובן־שמריה אמר, כי ישים פניו לארץ אחרת". ויוסף לא אמר כלום. רעיו יעצו לו, כי יעזוב את העיר שבמה — יהי כן. ואחרי אשר בן־שמריה נחן לו שתי מאות שקלים להוצאות הדרך, ויגמר אומר גם הוא לעזוב את שבמה. אולם יוסף לא עזב את שבמה עד אשר הרבה להתוכח עם רעיו על דבר בני עמו, על דבר החסידים והמתנגדים, והוכוחים הם כל כך ארוכים ומעוכבים, עד אשר תכלה האוזן לשמעם.

יוסף שב עוד הפעם לעיר שכולה, כי כמהה נפשו לראות את הילדה היפה, אשר בבית זקנה אכל לחם על שלחנו יום אחד בשבוע. בכואו אל בית משה בן־צבי, הוא הזקן, הכירתי שפרה, היא לפנים הילדה, שהיתה עתה העוזרת הראשית בעסקי זקנה, אשר סחר באבנים טובות. הילדה הקטנה, היפה והעליוה, אשר לחייה היו מתלעות ומלאות כתפוחים, היתה עתה, לעלמה רכה ועדינה, אשר קומתה כתמר, על פניה הארוכים לנו עצב ומנוחה, עיניה השחורות הפיצו איש כמקדם, אך אהבו לנחה. הזקן

הציע תיכף ליוסף לעבוד בבית מסחרו, לכתוב מכתבים ולענות לכל שואל. יוסף קבל הצעה זו בשמחה רבה, לשמחת לב שפרה אשר זיקי אש התנוצצו בעיניה, ועל ידו נתנו ביום הראשון כל ספרי החשבונות ומפתחות האוצרות. רגשי אהבה סוערת התעוררו בלב יוסף לשפרה, ובהשארו אתה לברו התפרץ מפיו מכול של מליצות ארוגות מפסוקי כתבי הקדש: „את היא היתר אשר עליה תלואים כל חיונות לבי“; „קפדי כאורג חוט חייתי“; „תמס אהלוך כשבבלול“; „לבי חס בקרבי, וספק קם כמטה ודון כלבי“ (שם, 138—139). שפרה נרתעה, נבהלה לשמוע את השתפכות נפשו ודברי אהבתו. „הן בני ישראל אנהנו — אמרה שפרה — ואיך נדבר כגוים דברי אהבה וכן לא יעשה, לכן הבלג על סערת רוחך, ודבר אתי כתמול שלשום ונשב יחדו ולא אירא מפניך. ואף כי כל הליכותיה, שיחותיה וכל יצורי גוה העירו עדות נאמנה וברורה, כי תאהב את יוסף אהבה עזה, ככל אשר תוכל עלמה עבריה צנועה ובישינית לאהוב את בחיר לבה ומחמד נפשה, ככל זאת התאמץ להוציא מפיה בחזקה את המלה „אהבה“. את שפרה, אהבתה, תומתה ותכונתה תאר סמולנסקין בטוב טעם ודעת ובקיום מועטים, שלא כדרכו. אולם אהבתו של יוסף לא עלתה להמספר. האהבה הזאת איננה נקיה מיוף ומסינים, גם לא תברר לנו את תכונת האוהב, כאשר הנידה לנו אהבתה של שפרה את תכונת האוהבת גם בלי אומר ודברים רבים.

ימים אחדים אחרי אשר נלה יוסף את אהבתו לשפרה, יעץ הרופא לאמה החולה, כי תלך להעלגאלאנד להעלות ארוכה למחלתה. ותקה אתה את שפרה ואת יוסף בתור מליץ ביניהן ובין המדברים אנגלית. עתה נבין את פתרון החידה: מדוע ולמה לקח סמולנסקין עליו את שליחותו של המלאך גבריאל ללמד את יוסף את השפה הכרימית על רגל אחת „כאיש בריטי מלדה ומבטן“. סמולנסקין עשה זאת, למען יוכל יוסף ללוות את שפרה ואמה בדרכם להעלגאלאנד בתור מליץ אנגלי. בדרכם סרו לעיר המלוכה, ומדי עברם במרכבה על גשר המלך נגשו אליהם אחדים מהאסירים „אשר משפטם לעבוד עבודת סרך בכל ימי חייהם, ואשר הפרו תעלה בצד הנשר“, לבקש מהם נדבת יד. אחד מהאסירים, איש צעיר לימים ויפה מראה, עמד למולם ויתבונן בשפרה ואמה, „ובראות אם שפרה את האסיר צעקה בקול גדול: אוייה! — ותתעלף, וגם פני שפרה חורו כפני טת ותסתר פניה בכפות ידיה“ (שם, 152). שלשה ימים שכבה החולה ככול עין על משכבה, ושפרה בכתה כל היום, לא אכלה ולא שתתה, גם לא האזינה לתחנומות יוסף. אז נודע לו מפי שפרה אהבתו, כי בת היא לאחירע דודו, אשר חלה במחלת השגעון וימת במחלתו זאת. כי שני אחים היו לה, הגדול הלך ואיננו — הוא הגדול שישב יחד את יוסף בכיתר האסורים בשכולה — והאח השני, הקטן, אשר אמו אהבתה, הלך שובב בדרך לבו ויעשה עול ואון, ובעונותיו נלכד ויצא משפטו לעבוד עבודת סרך כל ימיו. והוא הוא האסיר אשר הביט אליהם אצל גשר המלך. אהבת שפרה ליוסף הלכה הלך ונכור מיום ליום. לא כן יוסף, מעת אשר נודע לו כי שפרה היא „בת המרצחת אשר מידו נגור אביו מארץ החיים. מני אז רפה כח אהבתו, אשר לא הכתה עוד שרשיה על תלמי לבו ותלך הלך חסור“, ויגזור אומר, „כי לא יתחתן בבת הדמים אף אם ישימו נור מלוכה על ראשו“. מעיר המלוכה הלכו שלשתם באנית-קיסור, או כאשר יאמר סמולנסקין: „באניה הולכת בכה אש“, והנה „סופה וסערה הניחו מהחדר ויאהו בירכתי האניה וינערה ויקלעוה, פרץ מים כבירים שטף ועבר ויפריץ אל תוך האניה בעד הדלתות ויגיע עד צואר היושבים בה“. היושבים לא קוו עוד לשוב לראות אור שמש. אכדנו, כלנו אכדנו

(יספר יוסף) — הורידה דודתי בבכי בקול נורא — אנא הושיעה לי" (שם, 160).
 ויוסף אמר לנפשו: "הן עוד מעט ובלענו תהום יחד, אמרר הייה ברנעים האחרונים ואקום נקמת אבי מהאורורה הזאת, ובקול עברה קראתי: קראי אל השמן אשר אתו עשית חווה, לא אל אל שפכי נפשך כי דמים שפכת ודם פשעך תרדו ירכתי בור, המצולה תפתח לזעה, הכוני לקראתה!" (שם). אם שפרה לטשה עיניה כמשתנעה ותקרא:
 "האתה הוא השמן? או יוסף איש יובי, האם מירכתי בור יצאת לענני, הלא זה כבר מת, האם באה עתה העת לענני ולהציקני כאשר ענית את בעלי ימים רבים?"
 — "אני יוסף! — נתתי קול גדול. היא ספקה כפיה ותקרא: אויח! — ותאבד לנצח בתהום רבה". (שם, 160).

יצוריו של סמולנסקין גם בעמדם על פתחו של שאלו ירבו לדבר: אם שפרה מרבה שאלות בשעה שאחותה חרדת מות, ויוסף, באותה שעה שהתהום פתח את לועו לבלעו חיים, — באותה שעה הוא הפיץ למרר את הרנעים האחרונים של דודתו, וגם הוא ירכה להג. עד כמה שאנו יודעים מספורי היורדים באניות הנמלטים ממות בשעת סערה וסופה, — יאבד האדם, יהיה גם גבור שבגבורים, את עשתונותו בשעה זו, ואין דעתו צלולה ואין לבו פנוי למחשבות נקם והתולים על עון אשר יצא לפעולה — כמו בנידון דידן — עוד טרם יצא האדם ההוא לאויר העולם.

לקול האם המובעת במצולת נלים התנערה שפרה מתרדמתה, ותחפיץ גם היא לקפוץ אל תוך המים. "שפרה לא חדלה מצעוק וקראו בקול גדול ותכה סביבה ותשוך את ידי רב החובל אשר החזיק בה" (שם, 161). אהבת שפרה, אהבת עלמה עבריה, לאמה, מתוארת היטב ובמעט מלים. האניה הגיעה עד חוף העיר מאלמע, ושם הובלה שפרה אל בית המשוגעים, וראש הרופאים אמר כי שנעונה שנעון עולם. כעבור עשרה ימים מתה האומללה בבית־המשוגעים, ואז התעוררה עוד הפעם האהבה אליה בלב יוסף. ובכן היה סמולנסקין לשופט זועם, למספר קנא ונוקם, ויכה את בית אחירע חרם: אחירע מת בשנעונו, בנו הבכור מת בבור השבי, בנו הקטן שולח לעבודת פרך לכל ימי חייו, אשת אחירע טובעה בים, ובתם היחידה מתה בארץ נבריה ברמי עלומיה ככית המשוגעים, וגם זכר לא נשאר להם. אחרי אשר הובלה שפרה לקברות התעצב יוסף אל לבו והיגון דכאחו. אז נלוה אליו אחד מכני ארצו, וידבר על לבו וינחמהו וינסה לפתות אותו להשכיח בכוס יין את יגונו. "שלשה שבועות — יספר יוסף — שכחתי יגוני בחברת שני הרעים: היין והאיש בן ארצו אשר כראש מאהביו נחשב, ויבקש להרבות לו עוד רעים רבים. יחד שתינו ויחד אכלנו בבית משתה אשר רק אוהבי יין שם יתקבצו . . . ביום ההוא שתינו יחד לשכרה עד כי מעדו קרסולי ולא יכולתי שוב הביתה, ולולא תמך רעי בימיני כי אז אולי שכחתי בראש חוצות. זעף ונרגן הייתי כל היום ואקרא לריב את רעי ואחרי כן למהלומות ורעי לא מנע מחפצי, וביום השני נגשתי אל ראי המלוטש נבהלתי מראות בי פני היו מלאים פצעים וחבורות ועיני הימנית מלאה דם". (שם, 165).

בראות יוסף כי צרור כספו דלל מאד, הלך להמבורג לבקש שם מחיה לנפשו. בכואו להמבורג היו בידו רק שלשים שקל, ויקנה תיכה שטר־גורלות ובאותה שעה זכה שתי מאות אלפים שקל, ומרוב שמחה נפל ארצה ויתעלף. הוא חטף את הכסף וימהר לעזוב את הבית, מבלי גם לברך את היושבים בו, וילך ויקנה בגדים יקרים חדשים ותכשיטים ויבוא אל בית משתה של עשירים, ומשם סר אל בית־מלון גדול אשר רק עשירים יגורו בו. ובאותו לילה עצמו נגנב מהדרו כל הכסף אשר זכה בגורל, על ידי

אנשי רמיה אשר סבבוהו בכחש. כל מעשה הגנבה הזאת סופר בנוסח העתונים האמריי-קנים "המפריחים יונים". התעשרותו הפתאומית של יוסף והתרוששותו בן-לילה הן כחלום הזיון לילה, וכל החזיון הזה לא יגלה לנו אף קן אחר מהמעמד-הנפשי המיוחד של המתעשר עושר רב בן-שעה.

אחרי אשר התרושש יוסף, נספה על חברת משחקים העוברת ונודדת ממקום למקום. סמולנסקין מתאר את המשחקים והמשחקות בצבעים היותר שחורים ואיזמים. הוא לא ימצא בחברתם ובאמונתם כל קרן אור, כל נקודה בהירה, כל תשוקה ושאִיפה לחכמת חרשים. לא בעלי כשרון אובדים ונודדים, שמחים ועצובים, כוכים ושוחקים יתאר לפנינו, כי אם פליטי מין האנושי, אשר אין עוד כל תקוה להם. הנני בטוח, כי גם אבי אבירזקני, וזרו לברכה, היה מתאר ככה את חברת המשחקים; גם הוא, בלי ספק, היה רואה רק לתעלוליהם ולא לרוחם ולבבם ואל הנעשה במחבואי נפשם. יוסף מעיד על עצמו, כי תיקף בהמנותו בין חברי המשחקים: "כמעט שכחתי את כל הראשונות, גם דרכי עמי ותורתו, ואשמח גם אני כי לא הכירוני כי לישראל אני, וקני גלחתי, בגדים לבשתי כאחד המשחקים" (שם, 180). בכל אשר נוסף לקרוא את תולדותיו של יוסף, כן נוסף לראות ולהוכיח, כי הוא נופל תחת השפעת כל איש וכל חברה אשר יקרב אליהם, הוא נופל תחת ההשפעה בלי כל התנגדות פנימית, בלי כל מלחמת-נפש, ולא לאט לאט, כי אם פתע פתאום ובפעם אחת. בכל פעם יהפך יוסף כהרף עין ליציר חדש, כאלו נגע בו שרביש הקוסם: כבואו לעיר מאלמע וכמות עליו אהובתו, התרועע אליו שכור, איש זר אשר לא ידעוהו מתמול שלשום, וישתה וישכר גם הוא, "עד דלא ידע", וימערדו קרסוליו ויקרא לריב ומהלומות כאחד השכורים, אשר זאת מלאכתם להתגולל בראש כל חצות. אך נספה יוסף אל חברת המשחקים הנודדים, והנה כבר "שכח את כל הראשונות, גם דרכי עמו ותורתו", וכעבור עליו שנה וחצי בחברתם, התעבר בו אחד המשוררים על דבר עלמה אחת אשר הראתה לו אהבתה, ויערכו יחד קרב ויפצעו איש את רעהו, ואז גרש ראש החברה את יוסף, וילך לבקש לו מחיה בהסבורה. היום היה יוסף בן-ישיבה, מלמד בבית-הרב, חסיד, משכיל עברי, ומחר הוא יוצא למלחמת-שנים על דבר אחת העלמות המשחקות!

בהמבורג פגש יוסף את ה"בעל-שם", אשר הלך ללונדון, ומפיו נודע לו תולדות מנשה ראש העדה במאפליה, כי ממזר הוא ואביו נכרי, כי עושק ורוצח הוא, חיה אכזרית וטורפת בצורת ראש ערת ישראל. בין יתר הספורים המזורים והתמוהים שמע יוסף מפי "אישה-מופת" הוזה (אשר רצה הוקא לאכול טרפות ולגוד בבית-מלון של נוצרי), כי "אבר הציל את אביו — של יוסף — ממצולת הנהר ויברח מעל לנבול וישם לאמריקא פניו ושמע עשה עושר רב במאד מאד, ובעיר לונדון ימצא איש עשיר אשר ידעוהו פנים אל פנים" (שם, 214). אז שמע יוסף את פניו ללונדון לבקש את עקבות אביו בעל הרבבות. כבואו ללונדון לא מצא כל מחיה ומשלה יד, וישוטט בחוצות בלי כל תכלית ומטרה ומבלי גם בקש את האיש אשר ידע את אביו. בצר לו פשט את ידו לבקש עזרה מגדיכי לב, מבלי היגש נועל-נפש. יוסף הלך קודר כל היום, וכל מלאכתו היתה לקרוא במכתב-יעתים מספר המתים אשר טרפו נפשם בכפסם ולכתוב את כל הקורות אותו מעת היותו, אף כי לא ידע מה תועיל לו המלאכה הזאת, וכזהיתמו את כל המלאכה. כלומר את כתיבת תולדותיו, החליט ללכת אל הגשר אשר על נהר טעמוע ולקפוץ אל תוך המים, אולם בכל עת בואו אל הגשר לבקש שם את המות, רפה רוחו וימחר לברוח

מקום הזה. בעמדו בפעם הראשונה על הגשר, ראו עיניו „עלמה יפה כלבנה, אשר פניה והליכותיה ומרכבתה העירו בה כי ממרום עם הארץ היא“, ומשך לבנו אחריה, ובעת אשר אמר לנפשו כי הוא הולך אל הגשר לבקש לו את המות, בקש לראות את האור אשר הציץ מעיני העלמה, אשר לעתים מוזמנות עברה במקום הזה לפזר כסף להעניים העומדים שם על המשמר. באחד הימים הציץ הרעב ליוסף עד מאד, וכואב רעב לטש עין אל חלונות בתי האופים, ובאותה שעה עברה על פניו העלמה היפה, אשר ראה על הגשר, ומדי התרחקה מעיניו ראה פתאום כים על הארץ. העלמה השליכה לו בחשאי את הכים אשר מצא בו שקלי זהב, הוא דלק אחריה ויבקשה לקחת מידו את כיסה אשר אבר לה, והיא כחשה ותאמר לא כיסה הוא, למען לא תביש את פניו. פני העלמה היפה והעדינה גולו מנוחת לבו ושנתו על משכבו בלילות, „וימלאו נפשו נעם ועונג גם דאגה ואנחה“. בכל המחזות של חיי יוסף מחוץ למדינתו, אשר תאר סמולנסקין, לא תמצאו סימני חיים שבמציאות. אולם כבוא סמולנסקין לתאר את חיי המחסור והרעב של יוסף בלונדון, יהפך במקומות רבים לציר אמץ היודע את הפסיכולוגיה של הרעב ללחם. זה לא כבר הרפס קנוט האמועץ, אחד המספרים היותר מצוינים בנורבניה, ספור בשם „הרעב“, אשר בו תאר בציורים נפלאים את נפש הרעב, וביצוריו אלה נמצאו קיום אחדים המזכירים את ציוריו סמולנסקין.

יוסף, שהננו רואים אותו בכל הספור כנפש נפעלת ולא פועלת, התודע במקרה להמשורר בן־רוד ועל ידו הובא לבית ספר השירה והזמרה, והנדיבים הספיקו לו כל מחסוריו. אחרי עת מועטה הציג בן־רוד את יוסף לפני העלמה היפה, אשר השליכה לו את כיסה־הזהב על הגשר, ולפני אחיה רוסי־העינים. העלמה (אשר נולדה, נתגדלה ונתחנכה בארץ החרשה) ידעה את השפה העברית ותאהב את ספרותה, ויוסף החל לבוא יום יום אל ביתה, ותקבלהו ברצון, ושיחו בכל פעם על דבר רוממות השפה העברית, וישירו שירי עבר ויקראו יחד ספרים וישוחחו יחד כאח את אחותו. יוסף אהב את העלמה היפה, אשר מיום ראה אותה בפעם הראשונה על הגשר נחרתו פניה עמוק בלבו, וגם היא משכתהו חסד, וכעבור חצי שנה אחרי התודעותם, נפל יוסף באחד הימים על ברכיו לפני אהובת לבו, ובשפתים דולקות, כבקי ומנוסה בדבר, גלה באזניה את עוצם אהבתו אליה וישק ידה למו פיו נשיקה ארוכה, ובתוך כדי הנשיקה נכנס אחיה ובעינים מזרות אש ועם וקצף קרא ליוסף בקול רעם: „מה לך פה: בן בלי שם, אוכל לחם חסד! איך מלאך לבך לנשת הנה? ברח לך כרגע, פן תאחו ידי בך ונגלגלתיך מהמעלות כשקץ נתעב . . .“. יוסף הועיד את אחי העלמה למלחמת־שנים ויהרנחו למות, וגם הוא, יוסף, נסצע וישכב על ערש דוי בלי־דעת כחצי שנה. ובשעת לכתו למלחמת־השנים שלח יוסף את ספר תולדותיו, אשר כתב בעצם ידו, אל העלמה היפה, ומספר תולדות זה גורע להעלמה, כי יוסף אחיה הוא ובידו הרג את אחיהם, אשר קנא לכבודה. כאשר שבה החכרה ליוסף, אחרי ששת ירחים מן העת אשר בא כדור העופרת בכטנו, ראה כי הנהו „שוכב על מטה כבודה בחדרים גדולים ומלאים כל טוב, משרתים רבים עוטרם עליו, משק כלי כסף וזהב ישמע באזניו, עלמה רכה וענוגה יושבת אצלו, שמאלה סמוכה על המטה אשר הוא שוכב עליה וימינה חסור שערותיו מעל מצחו לבל תכאבנה עיניו“, וכעבור ימים אחדים נודע לו מפי העלמה היפה, אשר בחדרה שכב, כי היא אחותו בת אביו וכי הוא הרג את אחיה, שהוא גם אחיו, במלחמת השנים, ולשמע הכשורה הרעה בא אביהם מאמריקא, בעת אשר הובילו את אחיהם לקברות, ובהודע לו האסון, בכה

תמרורים וימאן הנחם, ויהי בקראו מבלי משים את הגליונות אשר עליהם כתובות תולדות יוסף. "ספק כפיו ויקרא: אני שכלתי גם שניהם! — ויפול ארצה, כי אחותו השבין, ואחרי עבור שני ירחים נאסף אל עמיו" (שם, 250). — ויהי כשמוע יוסף את דברי אחותו קרא: "אם כן לא קין הנני כי הרעותי עוד יותר ממנו! הוא רצה נפש אחיו ואני רצחתי את אחי והמתי את אביו" (שם). עיני יוסף חשכו בארבותיהן ויפול באין אונים, ובאשר נפקחו עיניו שנית לראות אור, היה לכו הלל בקרבו, בעצמותיו שולח רוזן, והעושר הרב אשר נפל בחלקו הוסיף רק מכאוב על מכאוביו. גייתו היתה עתה כחרש הנשבר אשר לא יצלה עוד לכלל, כל תאוה וכל חפץ רחוק מעליו, רק חפץ אחד ותאוה אחת מצאו עוד קן בלבו הנשבר: "ללמד תועים דרך החיים". יוסף מסיים את תולדותיו (בחלק השלישי של "התועה") בתקוה, כי כל אלה המבקשים דעת יראו דרכו ויחכמו. — הבן לא אוכל, איך זה נולד פתאם החפץ בלב יוסף, ללמד תועים דרך החיים, איזה דרך עבר עליו הרוח ללמד תועים בינה ובאיוה אופן נוכל לחכם מדרכיו. הן העברתי לפני הקורא את תולדותיו של יוסף, ראינו את כל דרכיו, ומה נחזה בו? איש בלי רצון העושה כל מעשיו בלי חשבון ודעת, איש הנופל תחת השפעתו של כל קל שבקלים, איש אשר לא אסף חכמה ודעת, וגם לא חפץ לאסוף, איש אשר מעולם לא היתה לו כל מגמה טובה וכל חפץ נעלה, איש אשר נטיות חוטא ופושע מבטן היו לו, איש אשר את שנות ילדותו ואת שנות התפתחותו בלה, על פי רוב, בחברת ריקים ופוחזים, נבערים מדעת או ממוסר, איך זה, הנני שואל, יָלַד פתאום בלב איש כזה, אשר נתעשר פתאום, החפץ להורות דעת לבני עמו ולהיטיב להם; ואיך זה נחכם מדרכיו?

ז.

בחלק הרביעי של התועה יראה לפנינו יוסף — במכתביו לאחותו ולהרופא, אשר הציל את חיתו — כחולה מחלת הנפש, אהבתו ותאותו של יוסף לאחותו הולכת ומתגברת בו, גם אחרי אשר נודע לו כי אחותו היא בת אביו. הוא נודד מכרך לכרך, מכירת צרפת לבירת אשכנז, ומתפלסף במכתביו לאחותו ע"ד חיל צרפת, על דבר נפוליון השלישי וע"ד נצחון האשכנזים, בסגנון המאמרים הראשיים של העתונים שאינם נוטים אחרי אשכנז, אין אני מוצא כל קשר פנימי בין יוסף של שלשת החלקים הראשונים מ"התועה" ובין יוסף של החלק הרביעי. יוסף של החלק הרביעי הולך בעצת רופאו לשוב ולהתחקות על שרשי רגלי אחיו בארצו ולראות מה המה עושים: "אם פרקו כבר מעליהם עול סכלותם והסירו כבלי אמונת ההבל, או עוד ינהלם לחפצו כל חנף ומרע ועודם תועים ונתעים כמקדם". הוא שב לארצו בתקותו, "אולי עוד יצלח בידיו להיטיב ואם גם לאנשים מספר" (IV, 30). "נפשו כלתה מאד לבוא אל ארצו ולמהר במלאכה, לחיות למטיב לנתעים כמדותו בשחר טל ילדותם בדרכי החיים בדעתו אשר קנה לו ברוב צרה ויגון" (שם, 46). מה היא המלאכה אשר הוא חפץ למהר בה לטובת אחיו בני ארצו, ומה היא הדעת אשר קנה לו ברוב צרה ויגון, זאת גם לא יכמו לנו. תשובה על שאלותי למעלה לא נמצא גם בחלק הרביעי.

יוסף מבקר ערים שונות בארץ-מולדתו ונותב משם מכתבים לאחותו ומספר לה את מראה עיניו. לבו מלא רוגו וכעס למראה השכלת הבנות. הוא רואה את השנויים והתמורות בחיי בני ישראל בהערים אשר הוא עובר בהן, אבל לא ידע מה הוא רואה, לא יבין את סבות השנויים והתליפות.

לפנים. בנלגול הראשון, האשים יוסף בכל את הצדיקים והחסידים, ועתה, בנלגול השני, יאשים בכל את הבנות המבקשות השכלה. באחר ממכתביו לאחותו יאמר: "הנשים המשכילות הנה ראשית הטאת לעמנו להעבירו מדעתו. להרבות עניותו ולהשיבו עד דכא" (שם 86). במכתב אחר יאמר: "נשכר לבי בראותי דרכי בנות ציון אשר היו לפרוצות אין חומה, אשר לחכמה ולכבוד תחשב להן כי תתרועענה רק את גברים ותדברנה דברים אשר יעלו רק על שפת פרוצים בבתי האסורים" (שם 96). בדרכי בני הנעורים בכלל יראה רק און, רק בערות ועצלות. הוא הפיץ להיטיב לבני עמו, ומה הוא עושה? הוא מתאנה, מתקצף, כותב מכתבים לאחותו ושופך את כל חמתו על ראש בן מנחם ועל ההשכלה הברלינית, ככל אשר היה דרוש לסמולנסקין סופר-העתים עצמו. כל מעשי יוסף, גם במהירות חייו השניה, תהו והבל. ואחרת גם לא היתה יכולה להיות, יען כי החפיץ להטיב לעם, החפיץ הטוב לבד, מבלי הידיעות הרוששות לזה, מבלי הבנת חיי העם והכחות הפועלים בהם, החפיץ הזה לא יועיל, ולפעמים גם מוכיח.

כצל יתגודד יוסף בערי התחום ויבכה לעניות עמו, להשכלת בניו ובנותיו, ולא ינקוף אף אצבע קטנה לעשות דבר מה בעד אחיו העניים והאמללים, והוא מנחם את נפשו באמרו: "לעשות טוב בקשתי, זאת תהיה נחמתי, ואם לא יכולתי הן לא אשמתי היא". אך אם לא ישמה יוסף בחייו ובמעשיו, שמה הוא בקצו ובמותו, כי המספר ברר לו "מיתה יפה", ויביאהו קרבן לעמו. יוסף בא לאשרות, ושם התנפלו על היהודים בחג הפסח — אך נתן ליוסף לספר בדבריו הוא את קצו אשר יתענג עליו ויצטיר בו לפני הקוראים:

"ובבית אשר אצל הבית אשר אני גר בו — יוסף יוסף — התנפלו על ארון הבית ויכוהו הכה ופצועו עד אשר לא נותרה בו נשמה, את אשתו השליכו מבעד החלון החוצה ובתו הככירה היתה למרמס להם. . . כשמעני קול מר צורה התעוררתי פרצתי אל עדת הזאבים, יריתי בקנה הרובים ואפיל אחר ושנים ואציל את נפש הבת השניה מידי המרצחים, אך אני נפלתי שרוד בידיהם. במדה כנגד מדה נוסרתי, בקנה רובים העמסתי על נפשי חטאת לא אוכל כפרה, כי השאתי מות על אחי, ובכלי מות זה הביאו רצח בעצמותי ואמות למען אחי. . . אחתהד לכות כאיש אשר הקריב נפשו בעד אחיו ועמו, ואם לא עלתה בידי לעשות גדולות מאלה בחיי, גם זאת דיה לי כי עלתה בידי לעשות דבר אשר לזכרו לא ישבר לבי". (שם 106).

בטרם ימות יציע דעתו לפני גדעון, שהיה למורה ראשי בבית-מדרש המרעים בציריך, כמה יש לרפא את שבר עמו בארץ מולדתו: לשהר ולתקן מעט מעט את הישיבות והחדרים, ואז לא יעזבו בני הנעורים דרך אבותיהם, ואבותיהם לא יקומו לשטן להם בדרכיהם. ההולך למות מוסר את ספר תולדותיו לגדעון ומבקשו כי לא יגרע מדבריו וממכתביו דבר. "כי מי יודע אם לא יהיו גם לאור מאיר בדרכים לתועים רבים כמוני" (שם 116). ובוה נשלם גם החלק הרביעי והאחרון של "התועה בדרכי החיים". —

אם נשפוט את פני הרור על פי "התועה", או ישחרו כשולי קדרה: העניים המתזרים על הפתחים הם רמאים, ננבים וכל נגע בס. המלמדים הם או הדיוטים נבערים מדעת, או ננבים ועושי זמה. החונים הם נבלים, או סוחרים סוסים ננובים. ראשי הישיבות הם לוקחי שוחר. הצדיקים והחסידים הם פתוחים שבפתוחים, חלאת מין האדם. ראשי העדה הם ממזרים ורוצחים. המשכילים ובעלי הכשרונות הם או משוגעים, או שכורים, או אינם מן הישוב. והאנשים הישרים והתמימים המתוארים "בהתועה" הם או שוטמים ופתאים, או מזורים ומשונים.

סמולנסקין לא תאר מעולם בספוריו את ההמון העברי, את בעלי המלאכות, את הפועלים והעובדים, את המשרתים ואת החנונים הקטנים ואת הרוכלים והתגרנים, כלומר את הרוב היותר גדול של העם היושב בגולה. גם ב"התועה", ספורו היותר גדול, לא תמצאו בין כל הנפשות הרבות העושות בו אף נפש אחת מן ההמון העברי, לא תמצאו אף מחוה אחר מחייו הפשוטים והעצובים.

בשעה שאתה קורא את ספורי סמולנסקין, ובכלל זה גם "התועה", הנך מרגיש, כי המספר כמו אחוה בקדחת־העצבים, כי נפשו תסער, לבו יהמה, והמנוחה הפיזית השאננה חסרה לו לגמרי. סמולנסקין לא יספר ברוח שקט, כי אם יבכה או ישחק, יתלוצץ או יקונן, כאשר חולת־העצבים, וזה הוא גם סוד השפעתו על רוב הקוראים העברים של דור העבר, שלא היו מוכשרים לקבל עונג מציורים פיזיים יפים ונעימים שאינם מרגיזים את הנפש ואינם מעוררים לשחוק גם.

אין כל ספק, כי סמולנסקין נראה במקומות ידועים מספוריו — אף כי רק מעטים הם — כאמן, אבל אומנותו היא פרח חור בלי אור שמש, תמונה בלי צבעים, אומנות שהמוח מרובה בה על הלב. רפים יפים ומצוינים, המעידים על כשרון נעלה, תמצאו ב"התועה" (הנני מעיר את הקורא על הפרק "בעות־אלוה" בח"ג ועל הציור הנפלא של חוף הים ושל הדיג המשליך הכה בח"ד 98—99), אולם גם הרפים המצוינים בחנם וקסמם המורחי מקולקלים על ידי מליצות או התולים תפלים. טוב־טעם, מדה וקצב אל תבקשו בספורי סמולנסקין.

יתר תכונותיו של סמולנסקין בתור מספר יתגלו לפנינו בשאר ספוריו, אשר עליהם אדבר בפרקים הבאים.

המעבר.

ספור

מאת חיים דוב הורוויץ.

(סוף¹).

בי שבט.

אני ושלמה נסענו בשבוע העבר לעיר הפלך. שלמה הוליך שמה את אחיו, אשר מצא בו כשרונות לחכמת הרפואה, להכניסו אל בית הספר לחובשים, ואני נסעתי לקנות עוד ספרים לבית האוצר.

בלכתי ברחובות העיר פגשתי את דינה בת אפרים שושן, אשר היתה תלמידתי ימים רבים. דינה היתה אחת מהמשכילות ומהפועלות לטובת העניים בעירנו. עוד בראשית למודי אתה הראתה דינה את כל בקיאותה בספרים ומאספים ואת כשרונה לרבר בדעת על השאלות העומדות ברומו של עולם. ואני שמעתי את מדברותיה ואתפלא מאד לראות עלמה מלומדת כזאת בעירנו. ועוד יותר התפלאתי, כאשר נודע לי, כי „המלומדת“ הוּאת לא תדע היטב את כללי החשבון ודקדוק השפה, יען כי לא שמה לבָה עד הנה לקטנות כאלה. אנכי יעצתיה למלאות את החסרון הזה והיא שמעה בקולי, אבל למדה בלי חשק, ותאהב יותר להתפלסף ולהתוכח בעת הלמוד.

כאשר נסע אביה לעיר הפלך לראות את „החתן“ אשר הציעו לה, היתה דינה עצובת־רוח ותתאונן באזני על גורלה המר, כי לא יתנו לה לבחור איש לפי רוחה. „זה גורל העלמות! — אמרה דינה ברמעות — הננו לומדות, הוגות דעות, בונות בדמיוננו עולם מלא אהבה, טוב והרמוניה — ואחרי ככלות הכל נקבר כשפחות לכל המרבה במחירנו. למה נפקחו עיני לראות אור?“

עתה פגשתיה. היא הלכה עם אישה, אברך צעיר לימים, שפל הקומה, לבוש לפי חוקי המורדה האחרונים; משקפים מחושקים זהב על עיניו הקטנות והאמוצות וקן צהוב יסוב את פניו. דינה שמחה לקראתי ותציגני לפני אישה: „זה הוא מורי־פרדס! — אמרה — אשר ספרתי לך על אדותיו פעמים רבות.“ איש־דינה הביט אלי בעיניו הקטנות, ושחוק קל רחף על שפתותיו. „בוא היום לביתי בשעה החמישית בערב, למען נדבר מעט, נזכר ראשונות. מה נעימים הזכרונות מימים עברו!“ — הוסיפה דינה ותלחץ ידי באהבה ותלך עם אישה לדרכה.

דינה קבלתני בסבר פנים יפות ותביא אותי אל חדרה. על השולחן היו מונחים ספרים רבים ועתונים בשפות שונות. אך כלם היו כחדשים, וכפי הנראה לא ננעה בהם יד.

¹ עיי למעלה חוב' י"ז ע' 444.

— אינך יודע, מר פדרס — אמרה אלי דינה — מה אומללה אני. לא אתאונן על אישי, אם כי גם השקפותיו שונות מהשקפותי, אך הוא לא יפריעני ממעשי הטובים. אבל צר לי המקום בעירי, נפשי תערוג למפעלים גדולים וכבירים לטובת הכלל, וכחוני הצר ידי אסורות!

היא כסתה את פניה בעתון . . .

המשרתת באה עוד הפעם ותודיע לגברתה, כי העלמה רבינוביץ באה.

היא קמה במהירות ממקומה.

— אמרי נא לה, כי תסלח לי ותחכה נא רגע אחד — אמרה דינה להמשרתת:

— הביאי אותה מהרה אל חדר האורחים.

— הנך רואה — הוסיפה בפנותה אלי — בנות העשירים לא תתנינה לי מנוח.

העלמה הזאת היא ריקה ונכערה מדעת, אך אביה הוא ראשון לעשירים בעירנו, ואנכי מוכרחת להתרועע אתה ולבלות בחברתה את רגעי היקרים.

אנכי קמתי ואמר לה כי לא אעצרנה עוד, והיא מהרה לצאת אל רעותה ומרחוק שמעתי את קולה: "סלחי, סלחי, יקירתי, כי נאלצת לחכות!"

המשרתת הלכה לפתוח לי את הדלת. אז הכרתי אותה: היא היתה לאה בת פנחס הרצען, הגר בשכונתנו.

— הגם את פה? — שאלתיה.

היא הביטה לכל עבר, ובראותה כי אין זר אתנו אמרה:

— מקללת אני את היום, אשר באתי לביתה לשרתה: אכזריה ואבירת לב כמוה

לא ראיתי מעודי. צרה עינה גם בלחם אשר נאכל. כל העניים ברחובנו מקללים אותה. תכלה השנה הזאת ואעזוב את הארורה!

ביום המחרת בערב הלכנו אני ושלמה לבית יצחק קפלן, כי נקראתי אל החג אשר הוכן שמה לכבוד "פגישת" ראש השנה למנינם. וויקטור קפלן בקשני מאד לבוא. גם את רעך הנפש הביא אתך — אמר לי וויקטור — כי כלתה נפש אחותי לדעת; היא לא ראתה מעודה איש אשר יאחד בקרבו מלאכה והשכלה". שלמה סרב מאד, אבל נאות לאחרונה לבקשתי.

החדר אשר באנו בו היה גדול ויפה, מקושט ברוב פאר וחדר, ומנורות רבות האירוהו. בחורים ובתולות מלאו את החדר וידברו ויהמו. עלמה אחת פרטה על הפסנתר וזוגות אחדות יצאו במחול. כבואנו נפסקו המחולות והמנגינה. וויקטור הציגנו לפני העלמה הפורטת, היא אחותו. שלמה ישב על כסא באחת הפנות ואני לקחתי דברים עם אחת ממכירותי. הקולות והמחולות התחדשו. משרתת הביאה על טס-כסף כוסות יין ומגדנות, ואנחנו שתינו ואכלנו.

אחרי המחולות שחקו הנאספים בשחוק "המשכנות", ואחרי השחוק החלו ה"מכותים" על שאלות היום. הנאספים נשאו מדברותיהם על המאמרים שבאו בעת האחרונה בכתיב העת בלשון המדינה, על שאלת הנשים, שאלת הפועלים, שאלת ההנוך וכו'. עלמה אחת התאוננה, כי גם בימינו אלה עודנו אסורים בכבלי מנהגים עתיקים ומסורות ישנות, כי דעת הקהל הנבערה תדין את בני הדור החדש לחובה על כל תנועה חפשית ומלה חפשית. לאט לאט נתגלגלו הרברים על אדות היהודים, המחזיקים בנושנות יותר מכל העמים.

אחד מהנאספים, אברך צעיר לימים גבה הקומה ודק קנה, משקפים על עיניו ושערות ארוכות יורדות תלתלים על כתפיו, קם ממקומו ויאמר:

— היהודים הם קנאים אדוקים, וקשה מאד להפיץ את ההשכלה בישראל.
 — חיי היהודים בתור עם נכבד — הוסיפה עלמה אחת — היא שגיאה נוראה
 בדברי הימים. ועלינו לתקנה כהקדם האפשרי.
 כל היהודים המה עלוקות וחיים על חשבון אחרים — הרצה משפטה עלמה אחרת.
 מורה השעון השמיע: "שנים עשר". כל הנאספים קראו: שנה חדשה! שנה חדשה!
 ברכות לשנה החדשה!

עלמה אחת קמה ותקה כוס יין בידה.

— לחיי כל ההולכים קרימה ולחיי העובדים! — קראה העלמה ותשת את כוסה.
 אחרי כן פנתה אל שלמה, אשר ישב בפנה מבווע במחשבותיו. ותקרא: מר... מר... אבל
 אשמה אני כי שכחתי את שמך. . . מדוע הנך יושב בפנה נרעש ונפחד? אוהב אני
 אנשים כמך, אשר חברו יחרו את המלאכה הפשוטה וההשכלה. אתה תהיה למופת לנו
 במלחמתך עם האבות החשוכים, עם כל העלוקות. בא נא הנה, והרם את כוסך לחיי
 העובדים. . .

שלמה קם במתינות ממקום מושבו ויצעד בפסיעות נסות אל השולחן. הוא לקח
 את הכוס בידו, ובהעיפו עיניו בהעומדים סביבו קרא בקול רם: "לחיי עם ישראל הנדח
 והגענה, לחיי בניו הנאמנים, אשר עוד רב מספרם, על אף כל הבוגדים בו!" הוא הריק
 את כוסו בלגימה אחת וישליכנה ארצה. הכוס נשברה ומהומה קמה בבית. "עז פנים!"
 קראו אחדים. "עצרת בוגדים!" קרא שלמה, ויעווב את הבית ואני אחריו. . .
 בשוכנו לעירנו היה שלמה סר וזעף כל עת מסענו ולא דבר אתי מאומה. . .

כ"ד שבט.

תמול בלילה הקיצותי פתאום משנתי לקול הקורא: "הצילו, הצילו!" חשבתי, כי
 תבערה נפלה בעיר ואמרה להעיר את אבי משנתו.
 אבי קם ויבט בעד החלון.
 — יוסף! — אמר אבי אחרי רנעים אחדים — הקולות באים מבית אפרים,
 שם קרה אסון. ובדברנו זאת החל לחפש בכל פנות החדר.
 — מה אתה מחפש? שאלה אמי, אשר התעוררה משנתה גם היא.
 — את הקרדום! — ענה הוא וימהר ללבוש את בגדו — כפי הנראה באו ננכים
 לבית אפרים.

— אנה תשים פניך? — אמרה אמי בחרדה — אם ננכים באו לביתו, האתה
 תוכל לעמוד נגדם?

הוא לא ענה מאומה, ויקח את קרדומו וימהר אל הפתח. גם אני לקחתי את מקלי
 בידי ואומר ללכת אתו. אמי חסמה בפנינו את הדרך.
 — אם יקחו הננכים מעט כסף מאפרים, אין רע: עוד ישאר לו רכוש רב —
 אמרה אמי בתחנונים — ואתם למה תעמידו את עצמכם במקום סכנה בשביל האיש
 הזה, אשר שבר את מטה להמנו?

— האם אדיה נוקם ונוטר בשעה כזו, עת סכנה נשקפת לנפשו? הננכים הם גם מרצחים.
 — הא לך בנד חס, כי הקור ויוק לך — אמרה אמי. אבל אבי לא הפיץ לשמוע
 לעצתה, כי ירא פן יאחר המועד. ובקול צעקה: "מרצחים!... הושיעו!"... מהרנו החוצה,
 הלילה היה ליל חשך, רוח קרה נשבה בחוץ.

קולנו החריד את הגנבים ויברחו לנפשם. במסרוון הבית אשר לאפרים התגולל מוט ברזל, אשר שכחו הגנבים בהפזם לנוס. אנחנו דפקנו על הדלת, "לא אפתח, לא אפתח", קרא אפרים. — אני, אני הוא, אליהו המלמד — אמר אבי — פתח את הדלת אל תירא. אפרים פתח את הדלת. פניו היו חורות מאד, וכל יצורי גוו רעדו. "המרצחים זממו לקחת את נפשי. יד חיים הנביא בזה, חי נפשי!" — האם חיים הנביא לנפשך ארב? — אמר אבי — חס ושלום! הוא אך את כספך חפיץ לקחת. הרגע נא, שובה למנוחתך, כי עברה הסכנה.

י' אייר.

קבלתי תעודת בגרות, אבל את נסיעתי לבית-המדרש הגבוה אדחה עד אשר יקום אבי מחליו. ואבי חולה מאותו הלילה אשר בו יצא בלי כגד הם לעזרת אפרים שושן. מחלתו היתה לראשונה מחלת דלקת הריאה. המחלה הזאת עברה אחרי שלשה שבועות. אבל מקומה ירשה מחלה אחרת, אשר גם הרופאים לא ידעו מהותה. היא ארכה ימים רבים ולא אחת ולא שתיים התיאשנו מחייו. אבל לאט לאט החל אבי להרפא, והרופאים נתנו לנו תקוה, כי במהרה ישוב לאיתנו. ואז הלכתי לעיר הפלך ועמדתי על המבוק.

כ"ג סיון.

הקנאה, השנאה והתחרות סרו מעירנו, שב לב בנים על אבותם, שבה המנוחה לקהלתנו — מנוחת שדה הקברות! אש אכלה את העיר, ותהי למעי מפלה. אני ואבי החולה ובני ביתנו גרים עתה בכפר הסמוך לעירנו. בבית יצחק הנפח, אבי שלמה רעי.

אנכי עם חוה ושושנה ישבנו בבית עקד הספרים, כי יום חלוקת "ספרי הילדים" היה היום ההוא. חוה היתה עליזה ושמחה, כי עלתה בידה לקבל תעודת מורה וגם רשיון השיגה ליסוד בית ספר לנערות בעירנו. גם אנכי ספרתי להם בשורה טובה, כי בקרוב יעשו סדרים בבית ה"תלמוד תורה", כי צלחה בידי שלמה להטות את לב האבות אל הפצנו ולהראות להם נחיצות למודי חול לכל בני ישראל, וחווה ושושנה התפלאו על שלמה ויכלתו להתהלך עם "האבות", לפעול עליהם ולתפוש אותם בלבם. פתאם הניעו לאזנינו קולות מן הרחוב: "שרפה! שרפה!" אנחנו מהרנו החוצה, והנה בית צבי יפה, אשר בשכונת בית עקד הספרים, בוער באש: הפעמונים מכל בתי התפלה השמיעו קולם, לאות כי נפלה תבערה בעיר. אנחנו מהרנו להציל את הספרים, כי סכנה נשקפה גם לבית העקר. שושנה הניחה את הספרים בסלים וארגונים, ואני וחווה נשאנום החוצה. ויהי אנחנו עושים הנה והנה, והנה נשברו החלונות בקול רעש גדול, ואנשים אחדים קפצו דרך החלונות הביתה, אברך אחד מכת החסידים בעירנו, עטוף מעיל ארוך עד כפות הרגלים ו"פאות" ארוכות ועבות יורדות על לחייו, עמד על החלון ויקרא בקול: "מה לנו לעשות פה? האם נציל את הספרים הטמאים? נלכה נא אל בית אחר להציל רכוש ישראל". ברגע הזה נדהף חיים שאול הביתה ויקרא בקול: "שוטים! למה תעמדו? לקרוע, להשמיר ולאבד את הספרים האלה באנו הנה, מהם, מהם נתכה הרעה על יושבי עירנו!" אברכים אחדים קרבו אל ארון-הספרים. אני ושושנה החלוננו לרבר אליהם רכות

ולהראות להם, כי רעה נגד פניהם, אם יגעו בספרים, כי ענוש יענושו קשה מטעם הממשלה, אם יעיוו להשחית את הספרים האלה, ומה גם בשעת שרפה, אבל חוה אמרה: למה תשימו דבריהם להפתאים האלה? ובקצף גדול קרבה אל חיים שאול ותתן עליו בקולה: "מהר לצאת מפה, פן אכך מות", ותרקע ברגליה בכח גדול, עד אשר חרדו כל הנאספים ויסוגו אחור, וקול מר צורח נשמע מן החוץ: "הוי! בתי התפלה בוערים באש", וברגע אחד עזבו האנשים האלה את הבית וירוצו אל בית התפלה, אני יצאתי החוצה — ומחזה נורא לעיני, כל הבתים ברחוב בערו באש, רוח סערה נשבה בחוצות ואודים ולפידים נשאז באויר כנוצות, תמרות עשן השחירו את כל אופק השמים, אנשים, נשים וטף רצים הנה והנה כמשתוללים, צעקו, בכו, פישו בידיהם — ותהי העיר לחרדת אלהים, או עובתי את בית עקד הספרים וארוץ הביתה, בית אבי היה אמנם בקצה השני, אבל עתה ראיתי, כי סכנה נשקפה לכל העיר וגם בית אבי לא ינצל מאש, בכיתנו מצאתי את שלמה רעי, הוא ישב על מטת אבי וישתדל להרגיעו, ואחותי ואמי אספו כל ממלטלי הבית בסלים וארגונים, כי פן צוה עליהם אבי, האש הלכה הלך וקרוב ודאגת אבי גם היא רבתה מרגע לרגע, אנחנו לקחנו את החולה על הרועותינו לשאת אותו החוצה, "הוי! הניחו לי למות פה, אנה אלך אם גם ביתי ישרף?" צעק אבי, ואנחנו התאמצנו להרגיעו ככל אשר יכלנו, ונשא אותו החוצה, אך בעיר לא מצאנו עוד בית להביא שם את החולה, ולא נשאר לנו כי אם לשאתו אל הכפר הסמוך, לבית יצחק הנפח, בצאתנו את העיר באו לקראתנו מנחם השחור ובנו וכולון, מנחם היה נבוכ מאד, שערות ראשו פרועות, פניו שחורים מפיה ואפר, כנריו קרועים ובידו קדרה נשברה, וכולון מהר אלי ויאמר בקול בוכים: "אולי ראית את אחי הקטן? הוי! אחי הקטן איננו!"

את הקדרה הנשברה הציל מנחם, ואת בנו לא הציל: הוא נשרף!

כ"ט סיון.

גם בית עקד הספרים עלה כולו על המוקד ואיש ממנו לא יחשוב עתה לקומם הריסותיו: כל עמלנו לטובת ההשכלה בעירנו עלה בתהו ויאבד!
אך מקרה הוא כי נשרפה עירנו, זאת יודע גם אנכי, אבל גם לפני עשר שנה נשרפה עירנו כולה, ה"שרפות" התכופות מאד ב"ערי התחום" הן בלי ספק תולדות העניות והרחקות השוררות בערים האלה, והעניות והרחקות הן תולדות "התנאים המיוחדים" אשר בהם יחיו בני ישראל, רבים המה מאד בחיי בני עמנו "מקרים" כאלה, אשר לא יתנו אל ההשכלה להשתרש ולהתרחב בעמנו, והמקרים האלה המה אך תולדות "התנאים המיוחדים" בחיי בני עמנו, היש בכח משכילינו להסיר את התנאים המיוחדים האלה? האם בידנו טובנו?

"למדו, השכילו!" — אבל אם אין קמח אין תורה והשכלה, הנוכל אנחנו המשכילים לתת לעמנו את הקמח הדרוש לו? האם בידנו להרים את מצב עמנו החמרי, אשר ברע הוא מאד? הדעת אך אז תרבה בעמנו, אם תמצא פתרונה שאלת המחיה והכלכלה, ומחלת אבי תגבר מיום ליום! . . .

כ' תמוז

בשבוע הזה עזב אני את עירנו והולך לעיר הבירה, לבוא אל בית המדרש הגבוה, ירח ימים עבר מיום אשר נשרפה עירנו, מצב בריאותו של אבי הורע מיום ליום, ואנחנו ידענו כולנו, כי קרוב קצו, אבי שכב כל היום על מטתו קודר ועצוב רוח ורק לעתים

רחוקות מאד דבר אתנו. כפי הנראה, ידע גם הוא, כי מספר ימיו חוצצו. . . שלשה ימים לפני מותו קראני אליו ויבקשני להושיבהו על מטתו. אני מלאתי את הפצו. „שב, בני, לימיני!“ — אמר אבי, ואני ישבתי לימינו. הוא לקח את ידי בידו הרלה והכחושה ויבט עלי רגעים אחדים בעינים מלאות תהנה ובקשה. אחרי כן אמר בשפה רפה:

— יוסף! יודע אנכי, כי תהיה לאב להאלמנה והיתומים, כי לב טוב לך. . .

— אבי! אבי היקר! למה תדבר כדברים האלה? למה תרגיו מנוחתך במחשבות דאגה? — אמרתי אני בקול רועד.

הוא הרים את ידו הרלה אל על:

— שם, שם במרומים תחכה עלי המנוחה, מנוחת עולמים. . . אבל כל עוד רוחי

בני יש לי גם דאגות. . . לעתידותיך, בני, תדאג נפשי. . .

— לעתידותי? — קראתי אני בתמהון.

אבי לא ענה מאומה. הוא צלל במחשבותיו. רגעים אחדים עברו בדומיה. . .

— יוסף! התאמר „קדיש“ אחרי מותי? — שאל פתאם.

אנכי החרשתי רגעים אחדים. יד אבי החלה לרעוד ושיעול נורא אחזתהו. . .

— אומר, אומר קדיש. אבי — אמרתי ברמעות — הרגע נא.

— החייתני בני בדבריך. הוי! כל עצמותי תכאבנה, אש תוקד בקרבי. מיס! מיס!

הוא שתה מעט מים ויאמר: „אך עוד בקשה אחת קטנה ואחר אחדל. . . השבע

לי, בני, כי תשוב לעמך. . .

— אוהב אני את בני עמי אהבה עזה — קראתי אני ברגש.

— כי תשוב לעמך ולאמונתך — חתם אבי את דבריו.

אנכי החרשתי. . .

אז סגר אבי את עיניו וראשו נפל על הכר. „אבי! אבי! מה לך?“ — קראתי בקול

מר. הוא פתח את עיניו, הכיט עלי רגע אחד, הוציא אנחה מפיו, אחרי כן הפך פניו

אל הקיר ויאלם דומיה.

והגסיסה החלה.

שלשה ימים התאבק עם המות, עיניו היו סגורות, ויהי כישן כל העת הזאת.

אך רגעים אחדים לפני מותו פתח את עיניו ויקרא: „יוסף!“ — „הנני פה אבי!“

— עניתו, אבל הוא לא שמע עוד את קולי. עיניו קמו, פיו הפתוח נסגר לאט לאט,

ויצורי גוו הרועדים — נחו. אנחה הרישית התמלטה מקירות לבו. . .

„ברוך דין האמת?“ קרא השמש, אשר עמד גם הוא אל המטה ונר בידו, וקול בני

וצעקה נשמע בבית. אחותי התעלפה, אמי בכתה, אחי ואחותי הצעירים בנו וצעקו, ואני

לא שמתי לב לכל אלה, כי נדהמתי מאד. . . גם על שדה הקברות הייתי, גם את

הקדיש אמרתי — הכל עשיתי כמכונה, מבלי חשוב מחשבות. ישכר בן אפרים שושן

לחש לי, כי אוהב הוא את אחותי, כי אח יהיה לי בצרה, ואני לא שמתי לבי גם לדבריו.

אך מחשבה אחת הלמה ומחצה את נפשי הנהלאה — המחשבה, כי אני אני שדרתי

מאבי את נחמתו האחרונה, כי אני הורדתי ביגון שאולה את האמלל הזה, אשר כל ימיו

היו כעם ומכאובים. . .

אבל מה יכולתי לעשות? היכולתי להשבע לשקר?

הַכְּנוּר.

שבת משוב כנור (ישעיה כ"ד ח).

בְּאֵהָלֵי הַרוּעִים וְנוֹת הָאֲבָרִים.
עַל גְּדוֹת עֲנֻנוֹת הוֹמִיּוֹת;
עַת יֵצְאוּ בְּמַחֲלוֹת עַל דְּשָׁאֵי הַכְּרִים,
בְּנוֹת צִיּוֹן הַיְּפִיּוֹת.
אִז הוֹצִיא הַכְּנוּר קוֹלוֹת נִפְלְאִים.
וְנִגְיֻנוֹת שְׁמִים פָּרְצוּ
כְּנֹרם הַנְּתַךְ מֵרֵאשֵׁי הַסְּלָעִים. —
הַלְּבָבוֹת בְּרַעְדָה עֲלֵצוּ...
אִךְ פִּתְאֵם לִפְתַע נֶאֱלָמוּ. נִתְקוּ
מִיִּתְרֵי הַכְּנוּר הַנְּעִים:
בְּגֵי צִיּוֹן הַיְּקָרִים מֵאַרְצָם רָחֲקוּ.
בְּגוֹלָה הֵם נָדִים גַּם נְעִים.
וַיִּדְם הַכְּרָמֶל וַיֵּאָכֵל הַשָּׂרוּן.
בְּלִבְנוֹן תִּשְׁלַט הָהָה תוֹנֶה;
עֲצֵבָה בְּאֲבִיבֵי הַזְּמִיר לֹא יִרְןִי.
הַצִּפְרָה אֲבֵלָה וְנוֹנֶה.
עַל חֲפֵי הַכְּרֹדֵן פִּשְׁמָה דְּמָה.
אִין גִּילָה אִין שְׂמִחָה וְרָנָה;
עַל הָרֵי הַקֶּשֶׁשׁ אִךְ מֵר בְּכָה.
בְּלוּלָה בְּלוּלָה הַשְּׂבִינָה.

י. ל. ברונוביץ.

עַל אֲדַמַּת בַּת צִיּוֹן בְּיָמִים מְלֻפְנִים.
הָמָּה קוֹל כְּנוּר הַפְּלָאוֹת;
מִצְלָצְלֵי קֶסֶם וְנִגְיֻנוֹת עֲדָנִים.
הִרְיעוּ עֲמָקִים וְגִבְעוֹת.
וַיהוֹם הַכְּנוּר לְנֶגְהַ הַסְּהַר.
בְּשִׁלַּט דְּמִנַּת הַלֵּיל;
וַיִּנְגֵן מֵעֲנֻנוֹת בְּסִתְרֵי הַיַּעַר.
בְּרֵן הַצִּפְרִים בְּחֵיל.
וַיִּרְעַשׂ נִפְלְאוֹת וַיִּנְעַ הַלְּבָבוֹת.
בְּפִקְהַ הַשֶּׁחַר עֵינָיִם;
וַיִּצְהַל בְּנְעִימִים עַת עַל עֲרְבוֹת.
נֶגְהַ אֹר שְׁמֵשׁ עֲרָבִים.
וַיהוֹם הַכְּנוּר עַת בְּשֶׁר הַזְּמִיר.
כִּי תֵר הָאֲבִיב הַגִּיעַ;
וַיַּעַר אֵת קוֹלוֹ עַת עֲגַלַת הַעֲמִיר.
הַגְּרָנָה הַקּוֹצֵר הַסִּיעַ.
בְּנוֹיָ בְּנֹבַע עַל כְּרָמֶל וַיִּשְׁדְּמָה.
מִנְּגִינַת הַכְּנוּר נִשְׁמָעָה;
מִבְּקַעוֹת שׁוֹשְׁנִים וְשִׂאֵי הָרֵי אִימָה.
נִתְכָּה הַמִּיתוֹ נִפְלְאָה.

ר' יום טוב ליפמאן צוניץ.

(בקררת).

ר' יום טוב ליפמאן צוניץ. חייו זמנו וספריו. מאת שאול פנחס ראבינאוויץ. הוצ' חברת "אחיאסף". ווארשא תרנ"ז.

"חייו זמנו וספריו" — כך הוא המנהג עתה לכתוב על שער הספר שבו יאמרו לספר "תולדות אנשי השם". אבל לא תמיד, כידוע, ימלאו הסופרים בפנים ספריהם ככל אשר יכתבו על ה"שער". גם בספר הזה ימצא הקורא רק מעט מאד על דבר חיי צוניץ, אך המחבר מתנצל על זה, כי מקורי הרבה דברים ממקרי חייו של צוניץ היו חסרים לו, כי "מגילת ספרו, שבה רשם צוניץ את כל המוצאות אותו, המעשים בכל יום בימי חייו הארוכים, ומשפטו עליהם עד שנת תר"מ, נמצאת בידי היוורשת אותו" (ע' 335). ולא השתדל מחברנו להשיג את המגילה הזאת מידי היוורשת, יען כל כונתו היתה לא "לספר מקרי החיים וכל המוצאות את החכם בשבתו בתוך עמו ובהליכותיו בכיתו ובקרב קהל מוקיריו, כי אם להודיע למאות רבבות אחינו, להעברים בעברית, את תוכן עלילות החכם בתורת ישראל וחכמתו, וגם לרשום בחרט אמת תורת החיים השכליים והחיים של אחינו יושבי אשכנז, מה הגיע אליהם בהפצם לצאת מן המצר, מה היתה התעצמותם והתאמצותם (?) בכל עמלם" (336).

ובכן יסתפק הקורא בהכרח בהודע לו מחיי צוניץ רק זאת, כי היה בן עניים וירא הרבה עוני, ויאכל לחם חסד על שלחן אחרים, וילך מרחי אל דחי, ויחי חי צער כמעט כל ימיו — ובכל זאת עשה אזנים לתורה, ויכתב הרבה ויחקר הרבה ויעש ספרים רבים ויהי מאור גדול לעמו. אלה המה חייו.

וזמנו? — גם גורל "זמנו" איננו טוב מגורל "חייו". הזמן בכלל כאבן נגף הוא תמיד על דרך סופרינו כותבי היסטוריה, ולא יוכלו, למרות "התעצמותם והתאמצותם", לבאר תכונתו ואת הרוח השורר בו באור נכון, שיצא להם אחרי סקירה עמוקה וכוללת בסרק דברי הימים שהם עוסקים בו. אינם יודעים, במחילת כבודם, לאחוז בחושי-חוקי ההיסטוריה ולקשר בו דעות האדם ותנאי חייו באותו זמן ומקום שהוא עומד בו; לא ישימו לב להשתלשלות הסבות המסבכות מהפכה רוחנית בלב, מרם תראה המהפכה בעולם המעשה, ואין להם לבעלי ההיסטוריה שלנו רק החלק שעניניהם רואות בחיים. ומר שפי"ר גם הוא לא יחשוב הרבה ויאמר בראש ספרו, פשוט: "חיון בודד בחיונות התולדה הישראלית באלפי שנות הנלות הוא השנוי הפתאומי והתמורה הכבירה והנמרצה בחיי הדת וההשכלה של כנסיות ישראל במדינות אשכנז, שבאו ונהיו בראשית ימי המאה התשע עשרה למספרם. חיון מפליא כל בעלי בינה לעתים בישראל, שאין דוגמתו

בכל העתים שעברו על העם הקדמון הזה, הוא, כי בני עם קשה עורף, מחזיק בכל עז באלפי שנות נודדיו ברעות ומסורת אבות, משמר חוקי תורתו וגם מנהגיו וארחות חייו בשמירה מעולה, ולפתע פתאום והנה בני העם הזה משנים בימי דור אחד (תק"ס—תקפ"ה) דרכי חייהם מן הקצה אל הקצה, פוסעים פסיעות נסות ויוצאים בבחלה ובחפזון מיראת שמים ותמימות גדולה ויתרה, מאדיקות במנהגים ואמונות שאינם לא משרשי הדת ואף לא מענפיה, להיים הפשיים בתכלית החופש, ומקצתם מרחיקים לכת עד גבול ההפקרות ופריקת עול הדת". (9—10).

ולחוק את מכתו, יוסיף המחבר ויאמר: "הדבר המפליא ביותר הוא זה, כי כל זה נעשה: לא בכח דחיפה מן החוק, לא ברוח המושל אשר עליהם, אף לא בהשפעת רוב טובה ועל ידי יציאה מעבדות לחרות" (13). הרי שחזר על כל הצדדים לבקש סבות מספיקות למהפכה הרוחנית היא, שנעשתה בנבול ישראל, ולא מצא, ובכן הוא מיחס אותה — ל"עושה נפלאות לבדו"...

אבל תיכף אחרי הדברים האמורים למעלה אומר המחבר: "בימי המרד והמהפכות בצרפת למדו בני האדם להרום בתעופת עין את כל אותות (?) העתות שעברו, לקות כל טוב בשנוי סדרי המשטר (?), לתקן עולם בתקון הישוב החצוני, ורוח אהבת החרשות נחה אז גם על בני ישראל באשכנז, וימצאו כנפשם און להרום פעם אחת את כל דרכי החיים, הטובים והרעים, אשר התנחלו להם מאבותיהם בחומות הנישו" (14). "בהתקרבותם לבני עם הארץ בלשונם, על כן בנשבו כס רוח חדשה, במערכות הנוצרים, באה הרוח ותנוה גם בבתי ישראל" (שם). ומה זאת איפוא אם לא דחיפה מן החוק?.. והלאה מספר המחבר: "גם היה הראשון שנתק מוסרות היהדות ויכנס בברית הדת השלטת, ממנו ראו רבים מהחברים וכן עשו; כי ממשלת פרוסיה בכונה אסרה מצד אחד (?) את הדרשות בלשון אשכנז וסדרי העבודה החדשים למען אשר יקצו בעלי ההשכלה בדתם ובמנהגיהם, שהיו כבר מוזרים להם, ויבואו לחסות בצל הדת השלטת" (56). והדברים הללו לא מוכיחים "שגם רוח המושל אשר עליהם" נשב בהם ויפעל את פעולתו מצדדים שונים לתכלית ההתבוללות... ועוד יאמר: "עוד מעט ונפל החיץ והקיר המבדיל בין ישראל לעמים במדינות רבות אשר בממלכת אשכנז... ביהוד בדוכסיות הקטנות, מקומות שבים ישבו היהודים בקבוצים קטנים, שם יצאו באמת מאפלה לאור גדול... ויהי כאשר בטלו פעם אחת כל הגזרות האלה... וימהרו רבים אשר הקדישו את בניהם ללמוד התורה ללמד את בניהם אומנות (?) וגם זה הועיל לא מעט להתמעטות בעסק התורה וירידת כבוד לומדיה" (15). ומה זאת איפוא אם לא יציאה מעבדות לחרות?.. והולך המחבר ומוסיף: "ורבים מעשירי היהודים עלו למעלה ראש וישנו חיל בעושר... ויהיו לבעלי רבבות... בני העשירים הם ובנותיהם למדו בבתי הספר... ויתרועעו בשיחות מושכלות בטעם ההשכלה החדשה" (שם). ומה זאת איפוא אם לא השפעת רוב טובה?.. ובפלאי פלאים כאלו מלאה היסטוריתנו, הכתובה ע"י חכמים משלנו, עברית לעברים!...

ואחרי שהגענו לפלאות, נעיר גם על הפלא הזה הנראה בספרי ההיסטוריה שלנו. הכל יודעים, כי דעות, המאטריאליסטים האיקונומיים רחוקות מלב סופרינו, ובשום אופן לא יחפצו להסכים, כי הצרכים האיקונומיים והחברתיים הם המה המניעים העקריים בהשתלשלות דברי הימים, ויתרון בעיניהם לכחות אחרים על הכח האיקונומי בכל, ובכל זאת, כבואם לכאר לנו איזה מחזה בדברי ימי עמנו, והנה הם תולים — כמעט תמיד —

את שנויי החיים והשתלשלותם כתנאי החיים ההמריים, מה שלא יעשו גם בעלי "המאטריאליסמוס האיקונומי" הקצוניים, כי סוף סוף גם אלה אינם מניחים כל טרחה של ההיסטוריה על יסוד האיקונומי בלבד... ובכל אשר נכתב אצלנו על דברי הימים ההם, שעליהם ידובר גם בספר שלפנינו, לא נמצא השתדלות לתור אחרי מהלך "המחשבה" במערב אירופא בעת ההיא, למען דעת עד כמה היו המחשבות ההן נפוצות בעם ועד כמה היו מתנגדות לאמונה ודת בכלל, ואז הלא נקל היה להבין, איך גורש הישן מפני החדש. הן לא יתכן שיצאו בני אדם "מאדיקות במנהגים דתיים לחיים חפשיים בתכלית החופש ולהגיע עד גבול ההפקרות ופריקת עול הדת", מבלי כל מחאה מצד הדעות הישנות, ואחרי שהחדשות ירשו להן מקום בלבבות ותשפכנה ממשלתן על החיים "בורוע נטויה", אין זאת כי אם תלמי הלב הוכנו מקודם לקבל את הזרע החדש ולקלטו למען יעשה פרי.

והמחשבה האירופית בעת ההיא היתה באמת ערוכה כלה נגד הדת והאמונה בכלל, הן בצרפת והן בגרמניה, וביחוד גברה השפעת חכמי גרמניה על ישראל יושבי אשכנז (שגם ידבר המחבר), מפני שקרובים היו הדברים אליהם במקומם ובשפתם השומה בניהם, ואז טרם נרדפה ההשכלה במחנה ישראל.

כי הימים ההם היו ימי ממשלת לאַקק, יום וקאנט, אבות הסקפטיציסמוס, ותלמידי השנים האחרונים היו מסבירים תורות מוריהם ומפיצים אותן ברבים. בעקב זאת נתפשט הסקפטיציסמוס גם בקהל ישראל, והסקפטיציסמוס הוא, כידוע, האויב היותר נורא לכל אמונה ודת. ממחצית המאה ה"ח נעשתה לאט לאט מהפכה גדולה בדעות העמים המערביים, והיא שקדמה למהפכה המעשית כצרפת. הסקפטיציסמוס הביא לידי חקירה והתבוננות בעניני הדת כמו בעניני החיים. כל הבנינים שנבנו על יסוד אמונות, אם עקריות ואם טפלות, נהרסו, ורוב הסופרים אחזו במלאכה הקלה הזאת — מלאכת ההריסה. בצדק יעיר בוקל, כי "הסקפטיציסמוס חדש פני כל מקצועות הדעת, המעשיים והעיוניים. הוא שהביא את בני האדם להקל בכבודם של המתחסים ביחוס־אבות גירודא, והוא שהניח יסוד לחופש מוחלט לכל הנברא בצלם; והחופש מצדו, כמו שהחליש את אכזריות המושלים אז, כן שם רסן בפי האצילים וכן הרפה כחן של הדעות הקדומות שאחזו בהן כהני הדתות הישנות. הסקפטיציסמוס הביא את האדם לידי החלטה נמורה: כי בפוליטיקא היו מאמינים ובעלי בטחון יותר מדאי; בחכמה היו קלי דעת יותר מדאי; וכדת קנאים יותר מדאי... יקר למצוא ענין בהיסטוריה שתהיה פעולתו חוקה על העמים והדתות כהסקפטיציסמוס בהתפשטו. כל זמן שהאמין האדם באמונה שלמה, שלא השיל בה אף צל ספק, כי רק דתו היא האמתית, ובני הדתות האחרות יירשו גיהנם, היה האדם חרד על מצות דתו וחרד על הצלת יתר בני האדם, ולא ראה עמל בזה שיענה גופותיהם של אחרים להצלחת נשמותיהם, וכל האמצעים היו כשרים, אם אש ואם מים, אם רומח ואם חבל... אבל משנפוצה שטת־הספק נשתנה כל זה תכלית שנוי; האדם לא היה בטוח עוד באמונתו, אחר כי לא היה בטוח אף בהכרתו, במה שהוא מכיר על ידי חושיו, שהכרה חמה היא ואין להטיל בה ספק; כי איש איש רואה לו את עולמו בעינים אחרות ובמראות אחרים, ובכל אופן מוגבל הוא מאד גם שכל האדם להכיר ולדעת דבר מן הדברים, וכל אשר לא יפול תחת חושי האדם אי אפשר לנו כלל לדבר בו ולשפוט עליו... מני אז נשתנה לאט לאט גם עולמו הפנימי של היהודי, נשתנו סדרי חייו,

ויצאו בני ישראל, כיתר האדם, מאדיקות לחיים הפשיים בתכלית החופש, עד גבול ההפקרות ופריקת עול הדת".

ובכן ראינו, כי באמת כל עיקרו של הספר הזה אינו לא "חיי" של צוניץ ולא "זמני", כי אם רק — "ספריו". המחבר יציע בדרך קצרה תמצית ספריו צוניץ והדעות הכלולות בהם. ואנו לא נדין על טיב עבודתו, אם מסר לנו את דעותיו של צוניץ כמו שהן: חזקה על מחברנו שבנידון זה הוציא דבר מתוקן מתחת ידו. גם לא נביא בזה תמצית ספרו, אחרי שכל הספר איננו בא אלא להביא תמצית ספריו צוניץ בקצור, וכלום עושים קצור לקצור? כל מנמתנו היא על כן רק זו: להתבונן — על פי הספר הזה — אל הרוח החיה בלב צוניץ עצמו, ומה הפצו בכל מעשהו.

ימי קנאה היו הימים ההם לאחינו באשכנז: קנאה באחיהם יושבי הולאנד וענגלאנד, שהממשלות נתנו להם בארצותיהן זכות בני אדם. ויאמרו יהודי אשכנז לקחת בזכות מעשיהם הטובים את אשר נתן לאחייהם בארצות ההן, ותהי כל מנמתם להתקשש ולהתיפות, למען מצוא חן בעיני עם הארץ. אם עד אז היתה אך גויתם משועבדת לעם המושל — ויבאו הם וישעבדו ויכניעו את רוחם בידיהם. ואם בלבם עמוק התעוררה תלונה על מעשה הנבלה אשר עשו — וישתדלו בכל עו להשתיק את קול התלונה הזאת, לישן את התקות הישנות אם התנגדו לתקות החדשות. הרוח הזאת אחזה בכנפיה כל בני הדור ההוא, והיא שנברה גם בלב צוניץ, "אבי התולדה הישראלית". בעת אשר הבורים והפשוטים הקריבו את "תפלותיהם" על מזבח שווי הזכות, והרבנים את "יהדותם", הביאו חכמים כצוניץ את חכמתם הרבה ויעשוהו קרדום לחפור בה — "שווי זכות" . . .

. . . "מכל כתבי צוניץ — יאמר הח' א. ה. ווייס, ב"זכרונותיו" (144 145) —

יתרע ויגלה לנו, כי היה ראש מגמתו תמיד להראות לעיני העמים כי לא אלמן ישראל מחכמה וספרותו הוא אוצר דעה והשכל. הרעיון "למה יאמרו הגוים" נתן את העט בידו וקסת הסופר במתניו הודיע בגוים נאמנה, כי יש ספרות בישראל, אשר יכולה היא להתחרות עם כל הספריות הקרמוניות, אשר נמצאו בזמניהם. ואם תאמר, מה יועילנו זה, אם ירעו הגוים כי ישנן בנו כל אלה המעלות? על השאלה הזאת כבר השיב צוניץ עצמו בתחלת ספרו מקורות היהודים וספרותם: יכירו כי יש לישראל תולדה, חכמה וספרות פיוטית ככל העמים, כי אז לכבוד שם חכמת ישראל יקר יתנו ויכבדוה, ומה יצמח זכות שווי הרוחני ליהודים בין העמים, ויהיה אחרית אלה, כי מהכרתם את מדרגתה הרוחנית והמדעית תשתפך גם שפע צדקה אנושית בקרב העם, והולידה והצמיחה התאחות בינם ובינינו וקרוב הלבבות, ואז יצמח גם שווי זכות ליהודים בחיים המעשיים".

ואחרי אשר "האחזה וקרוב הלבבות" היא המטרה שאליה ישא את נפשו, הלא השכל מחייב, כי בכל שיראה פרוד הלבבות, צריך לפרוש טלית להאפיל עליו; כל הדברים שיעמדו כאלונים מורים" על גבולים שנבלה התולדה בין עם לעם ברוח ובחומר, עלינו — אם אי-אפשר לעקרם — על כל פנים להחליש את נועם, למנוע מהן שקוי ולה למען אשר יתיבשו מאליהם. . . לכן לא יפלא, אם בכל מקום שראו חכמי הזמן ההוא, ובתוכם גם צוניץ, מעין מפכה בטחון ותקוה לתקומה ותחיה; דבר שיעיד על ישראל "שיש לו חפץ להתקים בעולם בתור משפחה או שבט ויש לו תקוה לתקומה באחרית הימים" (שפיר, 308). נרתעו לאחוריהם, משום — למה יאמרו הגוים, כי היהודים הושבים את עצמם למשפחה או שבט במשפחות העמים" (309).

והשיטה הזאת — של „למען יאמרו הגוים” — הרעה גם לספרות ישראל רעה רבה וממילא גם לעמנו כלו. המחבר יאמר בזה דברים של טעם, לאמר:

„אם חכמת ישראל איננה צריכה לגופה — למען דעתנו את עצמנו ונכלכל את רוחנו ונפרנס את לבנו — רק למען „יאמרו הגוים” אם כן צריכה החכמה הזאת להכתב אשכנזית לאשכנזים, צרפתית לצרפתים ורוסית לרוסים, ואין כל חשבון לכתוב עברית לעברים. בגלל הדבר הזה, תחת לאסוף ולכנס את כל ענפי חכמת ישראל למקום אחד לטובת עם אחד, התפוררה ונתפוררה החכמה הזאת כפזור האומה, ותחדד החכמה הזאת, שהיא בכל זאת חכמת ישראל, מהיות לנחלה גם לעם ישראל כלו. ובאשר הלשון העברית לא היתה לכלי שרת להביא את העברים לירי שלמות והשכלה לאומית, על כן לא עמד טעם החכמה בה, ולפעמים גם נעו מעגלותיה (?). זאת היא הסבה, אשר בכל ימי המאה הזאת היתה ספרות העברית לעברים מתכוצת בספרי מליצה לבדם. אחרי אשר החכמה הזאת נכתבה אשכנזית; ובתור „החכמה” הלא יהיו היודעים אותה יחיד הדור וחכמיו, על כן חדלו ללמד את בני הנעורים דעת לשון הקודש לאשורה; וצונין בעצמו, כאשר בקשו אותו בימים ההם לחבר תוכן למודים לבית ספר לדת ישראל, החליט: „כי ידיעת הלשון העברית לאשורה אך למותר להנערים, ודי להם בקריאה והעתקת פסוקים אחרים”. כן היתה היהדות לנחלה להמלומדים וענין החקירה לחוקרים, אך לא הגיון ומקרא להעם. ומשנמלה התורה מישראל ונתנה למלומדים ורבנים, נשתכחה מן העם, גלה כבוד כמנה, הפרנסות התגברה על הרבנות, יהדותם של יהודי אשכנז התכוצה והצטמקה בדרשות רבות המליצה הריקה וקטנות הענין, דרשות שדופות ומלאות קרים. זה היה כל תוכן העבודה בבית הכנסת, ומקור בית הכנסת וחוצה פסקה היהדות מכל וכל. שפת עברית נשכחה כלה, נשבתה מאהלי יעקב, ואחרית הדברים גלויה וידועה” (35—36).

ותאות ההתקשטות וההתייפות בטעם הגוים היתה חזקה בלב צונין כל כך, עד כי בעת שאסרה „הממלכה בפרוסיה ליהודים הדרשה בלשון אשכנזית צחה” (38), קם לחבר ספר: „הדרשות בסדר העבודה שבבית הכנסת לבני ישראל”, ספר שעמל בו הרבה, ויביא בו אמנם גם ברכה מרובה לכותבי דברי הימים בישראל, אם כי לא לזאת כון בכתבת ספרו. הוא האמין, כי בהוכיחו בקין טעמים, שהדרשה היתה מאו ומעולם הכח המעמיד בהכנסיה הישראלית — כאשר כן ראו חכמי הדור ההוא אצל הפרוטסטנטים — אז תשנה הממשלה את דעתה על הדרשה ותתיר את האסור. ובכן רואים אנו את צונין נותן מקום ל„הדרשה” בראש כל הכחות המקימים את בית ישראל, ובלעדך כמעט אין עוד דבר. אך אם גם נניח רנע, כי להדרשה יש ערך גדול באמת לקיום היהדות, מנין לנו שדוקא הדרשה אשר תדרש בשפת אשכנזית צחה — היא המקימת? מדוע לא תסכן הדרשה הזאת עצמה לתכליתה אם תדרש בשפת היהודים השגורה בפייהם? הן מנמת הדרשה היא „לטעת בלב בני האומה דעת הדת הלאומית והתורה”, ולא ללמד על ידה איזו שפה? ... הלא צונין עצמו יאמר, כי „התפלה היתה נאמרת בכל לשון שהם שומעים”, ואנחנו הלא נרע, כי גם התורה שבעל פה נכתבה תמיד בלשון ההמון, וכשהיה הדרשן דורש היה המתורגמן מסביר את הדרשה להמון השומעים בלשון שהוא שומע, ואם באמת היתה כל כונת חכמי הדור ההוא, וצונין בראשם, „חזק הדת הלאומית” — למה איפוא כל הטורח הזה? ובפרט אשר (כמו שיעיר המחבר) „השפה האשכנזית היתה אז לכל היותר לשון המליצים לבדם, והמלומדים כתבו את ספריהם במקצועות המדעים בלשון רומית. היהודים, על פי תנאי חייהם, התרועעו את המון העם וסגלו שפת ההמון בתוספות דברים ופתגמי לשון הקודש שהיתה שגורה בפייהם כאשר היתה התורה מצויה בכל פינות העם” (104). ובכן למה לנו למשוך את הזר אל מחמד, אם מחמד ויכל לגשת אל ההר? אבל כן עשה כן-מנחם בתרגום תורתו — ללמד על ידו שפת

אשכנז, וכן עשה צונץ את הדרשה העברית — שהיא, לדעתו, עקר כל העקרים בעבודת הקדש אצל בני ישראל — לשפחה גם היא, להורות על ידה את שפתו של העם האשכנזי . . .

ואם שנרנציה חזונית קודמת לדרישת החכמה, אין להתפלא עוד, אם בהערותיו או בהחלטותיו, במקום שאיננו נוגע לגוף הענין שהוא דן עליו, הוא מדמה ענין לשאינו ענין להתכלית הדרושה; עלינו להודות, כי הוא — צונץ — כבש את הדרך שהלכו בה אחריו חכמי ישראל באשכנז — גללות פעמים רבות פנים בתורה שלא כהלכה. הדרך הזאת היא: לכלול כללים, להניח הנחות ולבקש להם אחרי כן סמוכים מכתובים ומאמרים, להכריח את הכתובים ולאנוס את המאמרים לקים כלליהם והנחותיהם (73—74).

רצונו של אדם הוא נקודת הכובד של דעותיו. רצה צונץ בשווי זכות וראה את האמצעים להשגת המטרה ביפוי והתקששות בטעם האשכנזים, לכן ראה כל כחו של ישראל, לא בלמוד התורה, בדעת עניניה וחבנת עקריה, כי אם ב"דרשה" ו"תפלה", אף לכן ראה, כי "ביותר נרניש צורך תקון גדול לפי רוח העת במקום חיי הלאום הישראלי וקיום דתו, בבית הכנסת לישראל" (106), וכה ראה השועת ישראל: (א) "בשירה במקהלות בארבעה קולות, והאורגן יש להכניס לבית התפלה רק בהסכם כל בני הקהלה, ורק בידעת הפרנסים . . ." (ב) כי "ק"ש וברכותיה, פסוקי דזמרה וברכות ש"ע הם עיקר התפלה, וכל הפיוטים וכו' יש הרשות לכל רב ודרשן לבטלם" . . . ועוד כאלה (106—107). כמה מעבודת הרוח יש בדברים כאלה, אם יצאו מפי גדול הרור בצונץ! . . .

ואנו אין לנו עסק בזה עם ערך ספרי צונץ לחוקרי ההיסטוריה; אין לנו עסק גם עם צונץ עצמו כחוקר וככותב דברי הימים, לנו יקר ביחוד הרוח אשר נהג במחברו בתור בן דורו; לנו יש חפץ לדעת, כי גם הוא לא נמלט מפח ה"חקוי של התבטלות" במדה מרובה כזאת, עד אשר בעיני חמלה נביש עתה אל תמונת החכם הגדול הזה . . . אם גם אדם גדול שכמותו העמיד את היהדות על התפלה, הדרשה וקצור שלחן ערוך — כמצות אנשים מלומדה, מה יעשו בעלייהתפלה ובעלייהדרשה שבזמננו? אם הוא ראה את בית הכנסת, כמקום חייהלאום היחיד, מה יענו בני דורנו הנמדים? . . .

ובלב מלא רחמים נזכיר את האדם הגדול הזה גם בשימנו לב אל צד אחר שבחייו. לא כל ימיו תעה צונץ בדרכו לשווי הזכיות. הוא אהב את עמו אהבה נצחת, והמאור שבתורה, שהרבה לעסוק בה, קרבהו אל התורה, ויבוא לכלל הכרה: "כי חכמת ישראל הוא דבר חשוב הקובע ברכה לעצמו, כי רק הוא לבדו יעמוד וישאר מתוך מכול המושגים החדשים שפרצו בישראל" (36). אבל לא ככחו של צונץ הכותב חכמת ישראל "למען יאמרו הגוים" — כחו של צונץ הכותב למען ידע ישראל. הוא ראה את פרי רוח החקוי בהיותו כבר כבן ארבעים ושש. הוא ראה, איך התחוללה הסערה בכנסת ישראל האשכנזית אשר תוצאותיה מתמידות עד היום. אז עמדו התורה ורוח הלאום הישראלי על פרשת דרכים. שומרי אמונים, מחויקי הדת, וקוצצים בנשיתות, עוקרים שרשים וענפים, התנגשו" (147). "אז — יאמר המחבר — נראתה תמורה נמרצה, כבירה ומתמדת בהלך רוחו ומנמת נפשו" (שם). אנחנו, אשר הסכנו לקרוא בדברי מחברנו בספר הזה דבר והפכו, לא נתפעל אם נקרא תיכף אחר זה, כי "התמורה לא הסבה שנוי בדעותיו היסודיות, איש בצונץ, לא ימיר מחשבותיו ולא יחליף דעותיו בתמורות העתים.

אך בדבר השאלה: מה טוב לישראל? סר מעל רעיו לפנים, ויהי למעון ומכון היהדות המקובלת נגד עווביה מפני רוח הזמן... אבל עתה „לא יצא עוד לשרה המערכה“ (שם).

הקורא בודאי יבין, כי אם עד הימים ההם היתה ה„ריפורמה“ נשואה על שפתיו תמיד, ועתה ה„מכון ומעון“ להיהדות המקובלת, הלא מסתמא נעשתה תמורה בדעותיו; מסתמא המיר את מחשבותיו אחרי הכירו את טעותו, עד שנראתה „תמורה נמרצה כבירה ומתמדת בהלך רוחו ומגמת נפשו“, כי באמת גם „איש בצונץ ימיר מחשבותיו ויחליף דעותיו בתמורות העתים“, ואם „לא יצא לשרה המערכה“, אין זאת מפני כי (כדברי המחבר) „לא היה רב ומורה בישראל, וגם מטבעו לא היה איש חפץ קרבות“ (שם). כי הלא כל אלה לא מנעוהו לפנים מלקום ולכתוב ספר גדול ברבר חשיבות ה„דרשה“ בישראל... ואם ישב אדם גדול בצונץ בדומיה בעת ההומיה הזאת, הוא רק יען חלשה דעתו, הדעות שרכש לו בעודו בנערותו, שבאו לו בדרך חנוכו ולמורו, נתנו רוח נכורה בלבו לקום ולעבוד בפועל. אבל הדעות שבאו לו אחרי שראה את הפעולות המתנגדות לרוחו שיצאו מדעותיו הראשונות, הן לא יכלו עוד להעיר את רוחו לפעולה חדשה... דעותיו הראשונות היו בלבבו ותהינה פוריות, והאחרונות היו כגלמים מתים. הדרך שהתוה צונץ היתה מסוכנת להיהדות גם לכתחלה, הוא עצמו חזר אמנם בעודו עומד בחצי הדרך, אבל מעשהו האחרון לא נוסד על יסודות מדעיים חזקים כל כך, עד כדי שיהא בו כח להוכיח לאחרים צדקו...

עד כמה רפה רוחו של צונץ, בשעה „שנעשתה תמורה נמרצה, כבירה ומתמדת בהלך רוחו ומגמת נפשו“ — נראה מן המשא ומתן שהיה בינו ובין גיגר. ניגר מדבר דבריו בנחת ומחוק דעותיו בראיות שכליות העושות רושם על לב הקורא, ואת צונץ נראה והוא מתמרמר מאד נגד שואלו, אבל התמרמרות הזאת היא רק התמרמרות של החלש נגד התקף ממנו... הראשון דובר בחכמה, והשני משיב באמונה. הנה למשל:

... „בתקתי — יכתוב גיגר לצונץ — כי גם אתה תדבר אלי דברים כרוכים, כאיש אשר לכו כמות באמון רוח חבירו, ובהשערתו כי דברים נאמרים בחופש הרוח, בלי לב ולב, ינעמו לך יותר מדברים נשמעים לכמה פנים, דברים העשויים לא לגלות המחשבה אך להסתירה, הנני לדבר ככל אשר עם לבבי על כל הנראה מזור לי בדבריך ומעשיך... כבר גלית לך תמהות על המאמר הזה [מאמר „התפלין“ לצונץ שנדפס באחד המאספים]. כי יש למנהג, או מצוה, חשיבות וכונה עמוקה, כי לא ריקה היא — הוא דבר שאינו מוטל בספק; אבל כי נמצא פרו תועלת במנהג, אשר מוצאו מפירוש הכתובים שלא כהלכתם ונגד שפטים... מנהג אשר יסודו הוא מעשה הקמויעות והאמונה בסגולתם, כי למצוה כזאת ייחסו חשיבות גדולה — הוא דבר שקשה לי להבינו... אחרי כן בא המאמר על דבר המילה [חוברת מיוחדת]. גם דעתי לא היתה מסכמת עם דעת בעלי חברת הריפורמה; מגמתה לא היתה ברורה גם לה לעצמה, דבריה לא נאמרו באמת וישר מן הלב... הנה בצאתה נגד מצות המילה פגעה ברבר הנחשב עד היום לערוק מעורקי החיים של היהדות... אך להגן ולעמוד בהחלט בעד מצות מילה, יען כי היתה יקרה וחשובה מני אז ויקרה וחשובה היא עד היום, עלי להודות, כי קשה עלי להבין זאת. מצות המילה, בכל חשיבותה בעיני רבים, הנה מעשה שפך-דם מימי הפראות; מעשה הממלא לב אבי הנמול פחד, ומביא על היולדת בלהות כות; גם הרגש הדתי אשר בדעת נפש, כי הכאנו גפרי בסננו קרבן לך, גם הרגש הזה כבר חלף ועבר מקרב לבנו, וכרגש גם ופראי בתכונתו, אין לנו גם לנמוע אותו בלב בני העם. אם בימים קדמונים היה הרגש הדתי קשור עם המצוה הזאת בכל חוטי החיים ועורקיהם, בזמן הזה המצוה הזאת נשענת רק על ההרגל ועל הפחד לחדש דבר ביהדות, ומדוע עוד נבנה מקרש לשתי ההרגשות האלה שאינן קדושות בקדושת הדת?“ (170—169).

„הנה הוגד לי, כי תתנהג בכשרות לא מפני שמצבך מכריח אותך לזה, כי אם מפני שתחשוב את הזוהיות ממאכלות אסורות ליסוד ועיקר, ותחשוב חובה לנו להחזיק בטנהגי היהדות

המקובלים ועומדים מדורות עולמים. הדינים האלה (מאכלי-אסור) הם ביותר נעדרו כל טעם הגיוני ומתנגדים להבינה הישרה, מולידים בנו את הבדידות והפרישות, התרחקות היתרה מן בני האדם, וכל זה בעד רגש דתי, שכבר כחה מראהו ועבר זמנו" (171).

ואיך יענה צוניץ? הוא יענה, כאשר אמרתי, באמונה:

"מות עב אני: את שררות הרבנים וממשלתם; את הריפורמה עם פרקים וסעיפים של מעשי חלב (איינע רעפארם מיט מילכדינגען). הנני מבזה את המלחמה על היהדות העומדת עורה ופשוטה מכלי זינה; המלחמה ממצב ההשקפה המתנגדת בכלל להדת הנני מניח לאלה האנשים המוצאים קורת-רוח במלחמה הזאת. קו-המדה לקדושת הדת תוכל להיות רק הדת בעצמה: כל המקובל להכלל וכל שבאה לנו בקבלה והוחזק למרום וקדוש. אך לבעלי חכמה הרמה — לבן-מימוץ, לאבן עזרא ורבי משה בן מנחם — נתנה הרשות לבנות בנינים על היסוד הזה. אנחנו בעצמנו צריכים לריפורמה, ולא הדת. מחויבים אנחנו להלחם רק במגהגים רעים הנמצאים אצלנו ועלו בנו מבית או מחוץ, אבל לא בקדשי הדת שהם מורשה לנו. המדבר סרה נגד התלמוד הרי הוא עומד כבר במחיצתם של הבוגדים. . . . אך כבר אומר די להמו"מ בנושא הזה. חקרי המדע ימשכו אותו יותר ויותר בה במדה שאני רואה את כל השטותים הנעשים מסביב לי; את הפתיות והאולת המשפילות אותנו בלי להביא לנו כל תועלת" (174—175).

האם לא קול ענות חלושה הוא הקול הזה? הן אמנם צוניץ לא הסתפק בתשובה קצרה זו, הוא הוסיף וכתב עוד מאמר גדול, "על המילה", (178—189), בו דיבר נכבדות על "המצות לפי מחלקותיהן", על "החוקים שהם מוסרות הכנסיה" ועל "הכנסיה הישראלית", ובמאמרו זה נשמע אותו אומר בפירושו: "אף על מצוה אחת קלה כמו שהיא לא נותר בשביל להשיג החרות האזרחית. החירות האזרחית איננה עוד התכלית האחרונה של האנושיות" (189), ולאחרונה חבר ספר גדל הערך: לקורות העתים והספרות" (201—236), והספר בכל חלקיו מביע תהלת תמימי היהדות". אבל החפץ הקדום קרם גם פה, לכתיבת הספר, ולכן, בכל אשר נכבד את צוניץ כחכם וכאבי התולדה הישראלית, עלינו להסכים למשפט ניגור על ספרו זה:

"רואה אני — כותב יגור לצוניץ ע"ד הספר הזה — במגמתך וחספך בספרך בקנאה יתרה (?) לא לבד את המלומד, כי אם את האיש החפץ בכל האופנים, להעמיד ולקיים את דעות המפלגה שהוא נחשב עליה; הנך פורש שלמת אור על המפלגה הזאת, כי תהיה קדושה יתרה חופפת על תולדות הספרות של היהודים גם במקום שיש שם צללים; ושפעת האור והזוהר שהנך משפיע על הספרות הזאת היא ככונה לפעול גם על בני דור ההזה. גם אני אדע לכבד כל פעולת הרוח, אוקיר נושאייה וגם אדע לנוד להם ולבלי חשוב להם לעון אם נאנסו להיות נחשלים על דרכי העיון השכלי, אם בצרותיהם ומצוקותיהם לא יכלו להתרומם במעלת רוחם ועבודת החכמה ויהיו מוכחים להתנהל לאטם על הדרך שהתיצבו עליה; כל זאת אחוש גם אני בנפשי ואכין; אבל נבצרה ממני להבין איך נוכל לאמר, כי שבתם בין החומות, במקומות האויר המחניק והמעופש, שבתם כלאים בחדרי אופל וצלמות, אשר שמה אותם בס הפראות והבערות, היא המעלה העליונה והמדורגה. שלעלות עליה צריכה להיות גם תשוקתנו ומשא נפשנו" (192).

וצוניץ עצמו — איך עשה שלום בין ההפכים, בין דעותיו הראשונות להאחרונות? המחבר יאמר: "נפשו ידעה כי בספרו הגדול נתן בעצמו יד ופתחון פה לאלה, שהיהדות היתה עליהם למשא ולאומית ישראל לחנא, להוציא תולדות ומשפטים להרפורמה הקצונית, להרחיק לבת עד קצה האחרון; אך גם ידע, כי דבריו היו תמיד לשם המחקר והמדע, ומה שרבר והחליט, אם בצדק ואם שלא בצדק, היה רק לשם החכמה ודרישתה, אבל בנוגע להיהדות במחשבה (?) ובמעשה, ברגש (?) ובמעשה קדושים היו לו כל פקודי היהדות, אם היה בהם אותו כח המעמיד והמקים" (165, 166). כדברים האלה יאמר גם הח' ווייס: "שוה נגד פניך את אשר הראיתך לפני זה, כי

לדעת צונץ, הלמוד לבד והמעשה לבד. החוקר הפשי הוא בחקירתו, הנפש הזאת אשר נתן לנו אלהים בכבלי האונס לא אוסרה, אבל מצד היותו בעל דת — לפי דעתו — הוא חייב להתנהג במעשיו לפי מה שהוא מקובל ונהוג באומה אשר זה הוא הדת בעצם. (זכרונותי, 150). ובמקום אחר יאמר: "צונץ היה רוצה לבנות את בית ישראל ולרפאות בדיקים, אבל לא להרוס ולערות יסודותיו. לא בזה ולא שקץ מנהג ממנהגי הדת המזוינים, רק אין נפשו בהעפר המקובץ על פניהם ברב הימים, כי הוא נבלם" (שם 138). ובדברים כאלה המה אומרים להצדיק את צונץ, שלא שנה את דעותיו, וילדותו לא בישה את זקנתו. אבל, לדעתי, לא די שלא הצדיקו את צונץ בדבריהם, כי אם הראו על בלבול הדעות והמושגים שהחזיק בהם צונץ — אם היתה באמת דעתו כדעתם — ושמהחזיקים בהם איפוא הם עצמם. להבריל את ה"מחשבה" מן ה"מעשה" לגמרי הוא דבר שאי-אפשר. בנוהג שבעולם, כהשנות המבט על המצוה, כן ירפה החפץ לעשותה. לא רבים הם החכמים כסעקקי, האומרים: "כשאני עוסק באסטרונומיא אשכח את כהונתי, וכשאני עושה מעשי כהן אשכח את האסטרונומיא" (עפ"ד 201). בשוק החיים אנו רואים, כי באורי מחוות האסטרונומיא פועלים על הרעיון, הרעיון על הלב, ומן הלב יתפשטו הורמים על כל אברי הגוף. . . קשה היה לצונץ — אולי על פי תכונתו — להתוך את הקשר הגרדי פעם אחת, כאשר עשה גיגר, לכן השתמש בסופיסטיקא, לתוך בין החופש בדעות ובין השעבוד בחיים, בין חופש ההניגון ושעבוד המעשה, אבל האם שלום היה גם בנפשו פנימה בין שני אלה ההפכים? . . .

ובכלל וזה היא השיטה: להחזיק במנהגי הדת הטובים ולהסיר את העפר המקובץ על פניהם, שבה יאחזו עד היום גם רבים בתוכנו. הן כל היהדות כלה, בכל מצותיה וחקיה, הלא "מקובצת היא ברב הימים" חתיכות חתיכות, מגלות מגלות, דור דור וצרכיו דור דור ותנאי חייו, ואם כן, כמה נשתנו חוקי היהודים שגדלו וגוספו על היהדות בימי הבינים מאלה שנוספו לפניהם ולפני פניהם? אם נתנה היהדות ריפורמה בידים, מי זה אשר יאמר: זה הוא "התוכן" וזה "העפר המקובץ על פניו"? . . . הן כלה רק שלשלת אחת, בעלת טבעות שונות, שיסודה בעבר היותר רחוק ואחריתה מי ישור. . . צונץ אומר: "קו המדה לקדושת הדת תוכל היות הדת בעצמה" (174). אבל אם בעיני "הדת בעצמה" נביט על חלקיה, הן לא תרשה לנו לנגוע בהם, וכל המתקנים, כהקראים, תקנו רק אחרי ששללו קדושת הדת מחלק גדול ממנה. כידוע, (עי' על פרשת דרכים לאחרי-העם ע' 180), ואם הוא מרשה לעשות ריפורמה על פי הבקרת הסובייקטיווית של אנשים כהרמב"ם הראב"ע והרמב"ן, אם כן איפוא, הלא יפתח בדרוה כשמואל בדרוה, ואז הדבר תלוי בטעמנו ורוח זמננו, ואז הלא יצדק גיגר באמרו: "נבצרה ממני להבין, איך נוכל לאמר, כי שבתם כלואים באויר מחניק ומעופש, בחדרי אופל וצלמות — ימי הבינים — היא המעלה העליונה והמדרגה שלעלות עליה צריכה להיות גם תשוקתנו ומשא נפשנו"?

רחוק אני מדעות בעלי הריפורמה, ולא באתי בזה להצדיק את גיגר והאוחזים בשטתו, אבל חפצתי רק להראות, כי בלבול הדעות והמושגים על היהדות העיונית והמעשית, הנראה בקרבנו עד עתה, נובע עוד מאבי חממת ישראל — אף כי, כמובן, עי"ז לא יגרע מאומה מגדולתו בתור חוקר דברי ימינו.

ש. ראָזענפעלד.

מארץ ישראל.

ד. הישוב בשנת תרנ"ז. (המשך)*.

ואד"חנין¹). המושבה הזאת אמנם איננה חדשה, כי היא נוסדה עוד לפני חמש עשרה שנה. גם אכרים ישבו בה, גם כרמים היו לאכריה, גם רובם קבלו תמיכה, ובכל זאת חסרו בה עוד דברים רבים כדי שתהיה ראויה לשם מושבה. בתים לא היו לרוב אכריה, וישבו צפופים ודחוקים; רפתים לכהמות לא היו בה, וממילא לא היו גם בהמות; כרמי רוב האכרים היו קטנים מאד ולא יכלו בשום אופן לפרנס את בעליהם גם בלחם צר; האכרים היו חיי עוני ומחסור, ורובם עבדו כשכירי יום ברחובות או בראשון-לציון, להרויח לחם ביתם, ועל כרחם היו מוכרחים לעזוב לפעמים את כרמיהם הם ולעבוד אצל אחרים בעת העבודה העקרית, אשר אז גדול שכר הפועל. — והנה צמחה בשנה הזאת תשועה גדולה לאכרי ואד"חנין, והמושבה הולכת עתה ומשתכללת מעט מעט. מנהל מקוהדישראל הציע לפני חברת יק"א לתמוך את המושבה הנעובה הזאת. בראשונה הציע לתמוך בידי שבעה אכרים אשר אך כרמים קטנים להם ולא יותר, וידרוש בהצעתו לתת להם בתים ורפתים ובהמות ולהגדיל את כרמיהם עד שיהיה לכל אחד ארבעים דונמים, ולבר זאת — לתת לכל אחד גם עשרה דונם לנג'ירק. נוסף על זאת הציע דבר אחד חדש ונכבד מאד בשכלול המושבות. צרכי הצבור מרובים מאד במושבותינו ואי אפשר כמעט לאכרים לשאתם, כי מלבד מסי הממשלה השונים, נצרך לכל מושבה: שומר, שוחט, מורה, רופא, רפואות וכו', ולמען הקל מעל האכרים בעתיד את העול הזה, הציע מנהל מקוהדישראל בתכנית השכלול של מושבת ואד"חנין למעט הפרס כללי גדול מעצי תפוחיזהב ואתרוגים, וכאשר יחל הפרס לתת פרי, תהיינה הכנסותיו להוצאות צרכי הצבור, ופרס כזה יוכל להספיק כל הצרכים האלה אחרי עבור עליו חמש או שש שנים, ועד העת ההיא יתנו מחברת יק"א לצרכי הצבור אלף וחמש מאות פרנק בשנה, כי בערך הזה עלו ההוצאות האלה בשנים הקודמות לחו"צ. ההצעה נתקבלה כלה, ויקנו כרמים אחרים מאלה אשר בעליהם לא ישבו במושבה ויתנו אותם לאכרים שכרמיהם היו קטנים וגם אדמת בור אין להם, ולאלה האכרים שהיתה להם אדמת בור נתנו להם יכולת לנטוע את האדמה ולהשלים את כרמיהם עד ארבעים דונם. ואחרי כן נתנה החברה, בהשתדלות עושי דבריה פה, את תמיכתה גם ליתר האכרים ותשלם גם את חובותיהם ותתן להם יכולת להגדיל מעט גם את כרמיהם לפי גודל המשפחה ומספר העובדים אשר בה, ועתה משתדלים מטעם החברה להשיג רשיון לבנות רפתים ובתים לבני המושבה, ובקרוב ישיגוהו, והמושב הנעוב הזה יבנה ויכונן בראוי.

* עיי למעלה חוב' ט"ז ע' 351.

¹ עיי "השלח" כרך א' ע' 358.

בשנה שעברה הכניסו הכרמים כשלושה עשר אלף פרי, כפלים ממה שהכניסו בשנה הקודמת. ואחרי שמספר האכרים מעט בשנה הזאת (כי כאמור למעלה, אחרים שלא ישבו במושב מכרו את כרמיהם), יכלה ההכנסה הזאת להספיק כמעט למחית האכרים לשנה הבאה, לולא היו כלם בעלי חובות, ורובם שלמו רבית גדולה למלוים (אשר נתרבו בארץ מאד), ויתנו האכרים חלק גדול מהכנסתם למלוים האלה, ולמחיתם לשנה הבאה יחסר להם עוד הפעם, ולכן הנישו בקשה לעושי דבר יק"א, כי ילוו להם סכום ידוע, כדי מחיתם לשנה אחת, לשלם אותו במשך השנים הבאות מעט מעט, ובודאי תמלא החברה גם את בקשתם זאת.

שיטת החברה הזאת בתמיכתה היא בכלל יותר טובה מהשיטת הקודמת שהיתה נהוגה במושבות, וטובה היא גם בזאת, כי לא הנהיגה במושב כל שררה ופקירות מצדה, ואת ההנהגה מסרה בידי האכרים בעצמם, לבחר מתוכם ועד שיעסוק בכל עניני הצבור. אחרים מהאכרים, מפני נטיות פרטיות, לא חפצו לבחר ועד ויציעו לפני עושי דבר יק"א, כי והגן הצעיר העוסק בנטיעת פרדם הצבור יהיה גם למנהל המושבה, אך אלה לא הסכימו על זה ויצאו על האכרים, כי יבחרו דוקא ועד מתוכם, והגן הזה יהיה רק אחד מאנשי הועד.

הסך אלף וחמש מאות פרנק, שנותנת יק"א לצרכי צבור במושב הזה, מעט הוא מאד ואי אפשר למלאות בו את כל ההוצאות, אף היותר נחוצות, ולכן מוכרחים האכרים להוסיף מכיסם עוד כחמש מאות פרנק בשנה, וכשביל זה מקמצים גם בדברים שאי אפשר כמעט לקמץ בהם.

חלק גדול מאדמת ואדי-חנין ראויה לנטיעת פרדסים, כי המים שם לא עמוקים והאדמה טובה, ולכן מציעים אחרים מהאכרים, כי יוסיפו על עשרת הדונמים שנתנו להם לגניירקות עוד חמשה או עשרה דונם, ובמקום הזה יטעו עצי תפוחי זהב ואחרונים ורבו הכנסותיהם. אולם נטיעת הפרדסים עולה בכסף לא מעט, כי לכל פרדם צריך לחפור באר ולבנות ברכה ועוד, וכנראה לא תסכים החברה להצעה הזאת, כי היא איננה רוצה כלל להעשיר את האכרים, שעל ידי זה יחדלו אולי גם להיות אכרים. היא נותנת לאכר את צרכיו הנחוצים, היא נותנת לו היכולת להיות אכר החי מפרי עבודתו, ואחרי כן, אם יוכלו האכרים להרבות מפרים את הכנסותיהם — מה טוב, אם יוכלו לנטוע להם מעט מעט מהכנסת כרמיהם גם פרדסים — ישמחו על זאת, אך לתת להם עתה תמיכה לרברים כאלה, כנראה, לא תסכים החברה.

רחבות¹). שלש שנים שבתו בני רחבות ולא נטעו כרמים חדשים. השאלה: מה נעשה ליינותינו ואיה נמצא שוק להם, שבעת שעוררו אותה הרבו לצחק עליה ולא שמו לה לב כלל, — עצרה סוף סוף על כרחם את בני המושבות, וככללם גם את בני רחבות, מהרבות כרמי נפץ, ובמשך הזמן הזה נטעו ברחבות כשלושים אלף עצי שקדים, אם כי תוצאות פרי העץ הזה גם כן עוד לא הובררו היטב. ואך אחרי שנוסדה חברת "כרמל" בוורשא ועוד איוה חברות באירופה, למכור את היין של מושבות ארץ ישראל, השיגו בני המושבה הזאת רשיון מהגדיב לנטוע כשמנה מאות דונם גפנים, מזה נתנו לבני מנוחה ונחלה שש מאות דונם, ומאתים דונם לאחדים מבני המושבה שכרמיהם היו קטנים. לאלה נתנה

(1) עי' "השלח" שם ע' 354.

רשות לנטוע בלי שום תנאי, ולאכרים אחרים הרשו לנטוע בתנאי, שאם אחרי עבור חמש שנים, בעת שהכרמים החדשים יחלו תת פרי, לא ירבו הקונים על היין ושאלת השוק לא תמצא לה עוד פתרון נכון, יעקרו או האכרים האלה מכרמיהם הישנים מספר גפנים כמספר שנטעו מחדש, והרוויחו רק זאת, כי כרמיהם יהיו יותר טובים ובמיוחד מפילוקסרה, כי כל הכרמים החדשים נטעו במטעים אמריקנים, העומדים בפני הפילוקסרה, והרכיבום במינים טובים ומשובחים. בשנה האחרונה הרבו לנטוע גם עצי זית, אשר הכל מודים כי יש תקוה להם בארצנו, ומה גם כי אפשר לנטוע את הזית ולגדלו כמעט בכל הקרקעות, גם באדמה קשה ויבשה, על צלעות הרים מלאים סלעים, במקום אשר כל יתר הנטעים לא יוכלו לצמוח. אכרות מעורבת של עבודת אדמה ונטיעת מטעים שונים היא בודאי השיטה היותר טובה בארצנו, ולעוסקים רק בנטיעות לבד גם כן טוב לנטוע מינים שונים, כי תמיד צריך לדאוג פן יקרה איזה אסון טבעי לאחד ממיני הנטיעות, ומה גם עתה, בטרם נודעו היטב תוצאות פרי כל מיני העצים השונים. ועל כן טוב עושים בני רחבות, ששמו לבם לעסוק בנטיעות שונות.

רחבות מתנהגת מיום הוסדה ועד עתה על ידי "ועד המושבה" הנבחר בכל שנה, והועד הזה הוא העליון על כל הועדים האחרים שבמושבה: ועד חברת נמלת חסדים, ועד חברת בקור חולים, ועד חברה קדישא, ועד חברת נטעים¹, ועד בית הספר. כל הועדים האלה עומדים תחת השגחת ועד המושבה, שלפניו יתנו דין וחשבון על מעשיהם. רחבות היא המושבה האחת שיושביה נושאים בעצמם עול צרכי הצבור, ועד המושבה שם לו לחוק, כי כל ההוצאות הכלליות יספיקו האכרים בעצמם, למען יתנו כלם לב יותר אל עניני הצבור, ורק לביה"ס יקבלו תמיכה בשביל ילדי הפועלים והאכרים העניים ביותר, שאינם יכולים לשלם את כל חלקם לצרכי ביה"ס הרבים במושבה הזאת, וכני הועד השבילו בזה שהקילו בנוגע לביה"ס, כי לדברים רוחניים לא ישום לב מי שהשעה דוחקתו ולחמו יחסר לו. בשנה שעברה הסכימו כל בני המושבה לתת חלק אחד אחוז ממאה מכל הכנסות הכרמים של כל אכר לצרכי ביה"ס. הכרמים הכניסו בשנת תרנ"ז בערך מאה וששת אלפים פרנג ואם כן הכניסו לקופת ביה"ס כאלף וששים פרי, אופן ההכנסה הזה הוא טוב ומשועה את העשיר ואת הרשע, וטוב היה להגדילו בכל המושבות, ולא היה אז מקום לסכסוכים בין האכרים בדבר צרכי צבור.

בשנה הזאת התרצתה חברת יק"א להלוות לעשרים אכירי-רחבות כמאה אלף פרי בסכומים שונים על מנת לשלם בזמנים שונים. ההלוואה היותר גדולה היתה של שמונת אלפים פרי והיותר קטנה של אלפים ושמונה מאות. זמן הפרעון היותר ארוך הוא שמונה עשרה שנה, והיותר קצר הוא שמונה שנים. שנים עשר מאלה האכרים קבלו גם עד

¹ "חברת נטעים" הרשה היא במושבות ישראל בארץ ישראל, ולכן כדאי להזכיר מעט מפרטיה, אולי יראו בני המושבות האחרות ויעשו גם הם כמותה, וסרה אז התלונה הצודקת של רבים מהסוירים הבאים לראות את הארץ, כי אין במושבות היהודים צל עץ רענן לנוח תחתיו. — חברת הנטעים משתדלת לנטוע במושבה (ברחבותיה, במקומות הצבור ובעצי הדרכים) אילני סרק להטבת האוויר ולנוי. לדבר הזה, נהניו מאד למושבות, לא שם איש לב עד כה, כי כל אחד עסוק אך בנטיעת עצי פרי המביאים הכנסה לו לעצמו. בני החברה הזאת החליטו לעשות משתלה גדולה, ושם יכינו שתילי אילני סרק רבים ושונים, וגם שתילי עצי פרי שונים, למבור לכל החפץ, וההכנסה ממכירת אלה האחרונים תהיה לצרכי הוצאות המשתלה. ועד מושבת רחבות נתן לח' הנטעים את כל הככר אשר על יד הבאר, ארבעים דונם במרה, לצורך המשתלה.

עתה תמיכות קטנות בכל שנה מחברת הו"צ לעבודת כרמיהם, ויש שקבלו גם לבנינים וכו'. יתר האכרים לא קבלו עד עתה כל תמיכה, ונחלאותיהם טובות וגדולות, אך היו שקועים בחובות, והרבית שמלוי ארץ ישראל לוקחים ביד רחבה אכלה את בשרם ומצצה את דמם, ולולא באה עתה חברת יק"א לעזרתם, מי יודע אם לא היו נופלים בקרוב תחת משא חובותיהם. עתה נפרדו מן הצרה הזאת. וכל אחד מהלויים השכינ את נחלתו ליק"א בערכאות של הממשלה. לבר הסכום הנזכר קבלו מיק"א גם בני מנוחה ונחלה הלואה של אחד עשר אלף פ"ר בעד אהדים מחבריה.

זה עתה השיגו רשיון לבנות במושבה שמונה עשר רפתי אבנים בשביל האכרים שקבלו את ההלואות, כי הם חפצים להרכות מספר הבהמות, בשביל הובל. ועל יד רחבות ננכה בנתה חברת "עזרא" (ברלין) חמשה בתי אבן וחמשה רפתי אבן לא גדולים בשביל חמש משפחות של פועלים שעבדו איזה שנים ברחבות. ולכל אחת מן המשפחות האלה נתנו גם עשרה דונם אדמה לנג'ירק ושלש או ארבע פרות. הדבר הזה אמנם הביא "הצלה פורתא" למשפחות אלו, כי אינם צריכים מעתה לשלם שכרדירה, והגנות והפרות מביאות להם גם הכנסה מעטה, וביחד עם מה שמרויחים בעבודתם בכרמי אחרים יש להם צרכי חייהם בדוחק. אבל למען תהיה העזרה שלמה, צריך היה לתת לכל משפחה עוד כעשרים—שלשים דונם אדמה, שיוכלו לעסוק באיזה נטיעות ולהיניח להם בזה מוצא למחיתם בעוד מועד. כי עבודת הפועלים העברים הולכת ומתמעטת גם ברחבות: גם פה כבשאר המושבות, כבר התחילו האכרים לקחת להם פועלים ערביים לכל העבודות, באמנם שעבודת הערביים עולה בזול יותר...

גדרה.¹ במושבה זו אמנם לא נעשו שניים רבים, אבל תקון אחד קטן נעשה בה בשנה הזאת, הנכבד מאד להצלחת המושבה, וכדאי הוא להזכירו. חברת יק"א נתנה לגדרה מכונת קיטור לדלות מים מן הבאר ולהניע שתי אבני רחים בטחנה אשר בנו על יד הבאר. בתחלה חשבו לתת להם אך מכונה קטנה ומשאבה לדלות את המים, אבל האכרים לא הסכימו לזה, כי להעלות מים במכונה יעלה להם (הסקה ושכר "משיניסט") לאיזה אלפים פרנק בשנה, ועתה עולה להם הדבר משש מאות עד שמונה מאות פ"ר, וע"כ הציעו שיתנו להם גם טחנה בעלת שתי אבנים ומכונה גדולה שתוכל להעלות המים במשאבה ולהביאם אל המושבה ולהניע עם זה גם את אבני הרחים. בקשתם זאת נעשתה, אחרי אשר התחיבו (בערבון אלפים פ"ר) לשנה מהכנסות כרמיהם) לשמור את המכונה ולכלכל צרכיה — ויבנו שם בית חומה לטחנה. האכרים חושבים, כי מהכנסות הטחנה יהיה להם די למלאות את הוצאות המכונה, ועוד ישאר להם סך הגון להוצאות צרכי הצבור, כי מסביב לגדרה יש כפרים ערביים רבים שיתנו די עבודה תמידית לשתי אבנים. לפי חשבון האכרים תכנים הטחנה לא פחות מאלפים פ"ר לשנה אחר נכיון הוצאות המכונה, ומלבד זאת הלא הם מוציאים עתה קרוב לשמונה מאות פ"ר בשנה להספקת מים די צרכי ביתם, וע"י המכונה יוכלו להשקות על נקלה גם את גני הירקות אשר להם מאחורי בתיהם, על ידי תעלות אשר יעשו מהכרכה הגדולה שבנו עתה בתוך המושב במקום היותר גבוה, ונוסף על זאת יש על יד הבאר מקום שפל שראוי להשקאה, ולכל אכר יש בו כדונם וחצי, ויחליטו לנטוע שם פרדם עצי פרי שונים הדורשים השקאה, ואת הכנסות הפרדם הם מוכנים גם כן להקדיש לצרכי צבור.

¹ ע"י "השלה" שם ע"י 488.

ובכן יש תקוה כי בקרוב תסור דאגת צרכי הצבור מעל בני המושב הזה, אשר בהיותו קטן, קשים עליו הצרכים האלה מאד מאד.

הבציר בשנת תרנ"ז היה לא רע. במחיר ענביהם שמכרו ליקב ראשון-לציון קבלו קרוב לשלשים וארבעה אלפים פרו', כחמשה עשר אלף פרו' יותר ממה שקבלו בשנה הקודמת. לכך זאת עשה אחד האכרים בעצמו יין מכל ענביו, וגם שאר האכרים נמעט כלם עשו להם מעט יין בבתיהם, ומחיר תבואותיהם עלה גם כן עד לחמשת אלפים פרו' בערך. בהכנסות האלה היה די למלאות צרכי בתיהם לשנה הבאה, אולם, מלבד הובלת הגפנים אל היקב, שעולה להם בכסף רב מפני ריחוק המקום, הנה הם כלם יחד חייבים כסף למלווי-ברבית, והרבית הגדולה (15%—18% לשנה) אוכלת את כל נייעם. הם נשתקעו בחובות מפני שהכנסת כרמיהם היתה לא רבה בערך עבודתם, והם בשימם כל תקותם בכרמיהם היו משתדלים להגדילם ולהרבותם, וע"ז שקעו בחובות עד הצואר, והכסף אשר הם מקבלים שנה שנה מחיר ענביהם לא יספיק להם לע"ע לשלם את כל החובות עם הרבית. ובהיות עליהם להוציא שנה שנה סכומים גדולים לצרכי חייהם ועבודת כרמיהם, יגדל חובם משנה לשנה, ומי יודע מה תהיה אחריתם אם לא יושימו להם יד עזרה לשלם בפעם אחת את כל חובותיהם. לע"ע כל הגיונם ורעיונם הם החובות, המעכרים את רוחם וממררים את חייהם. עד כי גם הילדים הקטנים יודעים כבר את צרת החובות, ומעשה היה בעת הבחינה, שנשאל אחד התלמידים הקטנים על דבר הבציר, ויספר הילד התם את כל מהלך הבציר ויכל את דבריו לאמר: "ואת הענבים מביאים אל היקב אשר בראשון ולוקחים כסף ומשלמים את החובות".

אחד האכרים שאינו עמוס בחובות קנה לו בשנה שעברה מעט צאן, והוא רואה ברכה רבה בהן. הולדות של שנה אחת השיבו לו כבר את הצי המחיר של כל הצאן, ולכך זאת יש לו חלב רב וכול לכרמיו. לפני תשע שנים עשו שני צעירים נסיון בגדול צאן ולא הצליחו, כי לא ידעו איך להתנהג עם צאנם, איך לבחור להם מרעה טוב ולרפאותם בחלותן. אחרי כן נעשה עוד נסיון בגדול צאן ע"י אכר אחד בראשון לציון. הוא השכיל לעשות שותפות עם רועה ערבי מומחה לדבר — ויצליח. ועתה עשה כן גם האכר בגדרה וגם הוא הצליח. בגדרה אין מרעה רב לבהמות, אבל יש הרים הטובים למרעה צאן, וכדאי היה לתת לבני גדרה היכולת להרחיב עסק גדול הצאן. (עוד יבוא).

קהלות יעקב.

(ח.*)

אלו האנשים שבתוכנו, אשר בשפטם על מצב אומתנו אינם מסתפקים בשמחות העיניים בלבד, באו כבר לידי הכרה, כי מצבנו הרוחני הוא כעת גרוע יתר הרבה ממצבנו האינקונמי, וגם סכנה גדולה נשקפת לקיום עמנו בימינו אלה מצד זה יותר מאשר נשקפת לנו מירידתנו במצבנו המדיני. השנאה לישראל היא דבר שהסכינה עמו כנסת ישראל. אנו יודעים, כי בשכבר הימים, מעת גלה עמנו מעל אדמתו, עברו עליו רעות רבות וצרות, גדולות ונוראות מאלו שתכפו עלינו בשנים האחרונות. ואעפ"כ עשה ישראל חיל בדלותו ובשפלותו החמרית והגיע באותן השנים למדרגה נכבדה בהתפתחותו הקולטורית. ואולם בנוגע למצבנו המוסרי כעת אמנם אין אני מחליט, כי לא היה עוד כדורנו דור יתום בישראל; אבל תנאי החיים והמקרים המסובכים בזמן הזה הביאו הדבר לידי כך, כי עלינו לדאוג לקיום עמנו. במאה שנה האחרונות הרבו מקרים שונים לחתור חתרנות עמוקות תחת יסוד האומה הישראלית. עוד נראה נצוץ מבריק מבין הנחלים העוממות; אנו רואים חוט דק מקשר ומאגד את איברי האומה. אבל רואנים אנו, שמא יכבה גם הנצוץ האחרון; שמא יפסק גם החוט הדק הזה. כמאה שנה עברו על עמנו מכילי אשר שם עיניו על עתידותיו; כעת נפקחו עיני רבים להבין לאחרית האומה. לדאבון נפשנו נראה בקיעה כי רבו ובאנחת לבנו נקרא:

Die Zeit ist aus den Fugen: weh mir zu denken,
Dass ich geboren ward, sie einzurenken!

אחר "החלים הרעים והנאמנים" של זמננו הוא בלי ספק "שאלת הרבנות", בין במערב אירופא, אשר שם העמידו את היהדות רק על התפלה והדרשה, ובין בארצות המזרח, אשר אמנם שם עוד יכבדו תלמוד תורה. הדבר הזה מורגש הוא לכל איש מישראל אשר לא יסיה דעתו ככונה ממצב אומתנו. זה רבות בשנים הולך למוד התורה בישראל הלוך ודל וגם דמות היהדות מתמעטת משנה לשנה. תלמידי חכמים אמתים שבקרבו פוחדים והולכים, וכעת נשארו עוד במחנה ישראל אלו "השבילים הכודרות", שרידי חכמי הדור שעבר, אשר גם הם עוובים אותנו אחד אחד. תיה שמת אצלנו אין לנו תמורתו, כי נדיים שהניח לא נעשו תישים. בדבר הזה מודים כעת גם אלו, אשר בכלל מקלסים הם את "העת החיה" ומשבחים את פרי ההשכלה בישראל, "לגאון ולתפארת". הם מתפלאים ושואלים: מדוע אין תלמידי חכמים מצויים בארצות המערב ותופשי התורה ימעטו? הלא הקימו בשנים האחרונות בתי מדרש לרבנים כמעט בכל מדינה וממלכה, וכל בית כזה מפרסם מדי שנה בשנה, מה פעל לישראל. כמה תלמידים לומדים שמה תורה ו"שבע חכמות", כמה שעות לשבוע הם עוסקים בתורה ובחכמת

ישראל, וכמה רבנים „מוכתרים בנמוסים“ יצאו מהם. ואלה איפה הם? מדוע חכמת ישראל מונחת זה זמן מרובה בקרן זוית, אין דורש ואין מבקש לה?

זה כשנה, ערבתי אני את לבי להשיב קשט אמרי אמת על השאלה הזאת. תוכן דברי היה, כי בה בעצמה כבר מונחת התשובה הנכונה והצודקת. בתי מדרש הרבנים, שהקימה האומה הישראלית כדורות האחרונים, הם גרמו על פי הרוב לכשול תורה ולחמעטת דמות היהדות, כי קותה לעשות ענבים ויעשו באושים. החסרון היותר בולט בדבר הזה היה, כי לא נוסדו אלו הכתים להגדיל תורה ולהאדירה, להרבות למוד תורה וחכמת ישראל לשמה, כי אם „לגדל רבנים“, היינו אנשים העושים את התורה קרדום לחפור בו, ומראשית ימי עלומיהם, בשעה שהצעירים אשר כנילם עודם רוחשים הרגשות נעלות, רגילים הם „לבקש את התכלית“ ולעשות חכמתם מטבע עוברת לסוחר. אמנם נודה, כי בדורנו זה כל איש העוסק באיזה מקצוע של החכמה הוא חפץ להנות ממנה; אבל מעולם לא השפל בישראל למוד התורה להיות „עסק“ בתמונה נסה כזו אשר אנו מוצאים ברוב תלמידי בתי מדרש הרבנים באירופא. דבר זה גלוי וידוע לכל אחד מאתנו הגר ב„מטרפולין של חכמת ישראל“ ויש לו מנע ומשא עם „המתעדרים להיות רבנים“. על פי הרוב יחוש גועל נפש לכל המחזה הזה. כי אמנם דבר זה נתן להאמר ומצוה גדולה לאמרו בלי משא פנים, כי התמונה המנוערה של המשרה הדתית, אשר יציין אותה הגרמני לבנאי בשם Pfaffenthum, תראה בישראל במדה מרובה יותר מאשר בשאר האומות. לכן, לפי דעתי, כל מה שאנו מוסיפים לבנות בתים כאלה ולהעמיד רבנים ממין זה, אנו מוסיפים להחריב את הכחות המוסריים של עמנו, להחשיך את מאור התורה ולגרום לשכינת האידיאלים שתסתלק מישראל. מעין זה אמרתי כבר בקצרה („השלח“ כרך א' עמוד ע"ב—ע"ה), גם רמותי כבר על שאר הסבות ההכרחיות שהביאו את הדבר לידי כך. והרבנים ההם אין מן הצורך לשנותם בזה, כי בודאי זוכרים אותם אלו הקוראים שמצאו חפץ בענין זה.

אחרי כן אחר מוקני תיח המצויינים במערב אירופא, הוא הרב ר' מאיר איש שלום מווינא, וכתב בקצרה דברים נוקבים ויורדים עד התהום: „ומאחר שידענו, כי התלמוד הוא בסיס היהדות, וישראל הפורש מן התלמוד כפורש מן החיים, לכן החובה על כל אוהבי עמם, אשר לא ככתה בהם גחלת היהדות, לשים לב לדברים האלה, ואלוהם ארים קולי ואקרא: עוצו ודברו! ואם אתם שמים עיניכם בארץ אשכנז, אשר שם שנו פני הישיבה ושנו את שמה כשם אשר חקקו כהני הגוים, ומאמינים אתם, כי כאלה נושע — מעיד אני עלי שמים וארץ, כי גם מאת אלה נצא וידינו על ראשנו. כי שרש המחלה הזאת פורה ראש ולענה“ („השלח“ כרך ב' עמוד י"א). ואולם אחרי הדברים והאמת האלה, חזר בו הרב ר' מא"ש מהאי וכתב בהמתקת הדין הקשה הזה: „שאינן כאן לא עדות ולא הודאה. כי לא באתי כמעיד על אשר ראיתי, ולא כבעל דין ולא כבעל נסיון דברתי; אך כאיש אשר יחזה לימים יבואו נשאתי את המשא הזה“ (שם עמוד רפ"ט). החכם הכותב הוסיף עוד לתת אמתלא לזה, כי ירד בימינו למוד התורה (ואולם גם החקירה המדעית ירדה!) בארצות המערב ונטל מעם הרבנות מישראל, ובא לידי מסקנא: „סוף דבר, שרש המחלה הוא שאין לנו ספרים מתקנים וסופרים מהוגנים, וע"כ לבי חרד על העתיד, אם לא נקדים לעצור בעד הרעה המתגוללת על בית היהדות“ (שם ע' רצ"ג). ובאחרונה בא וגלה דעתו בארובה ע"ד השאלה הזאת והציע איך לרפא הריסות למוד התורה, אשר קיום היהדות תלוי בו („השלח“ כרך ג' עמוד קצ"ג ואילך).

ואחרי כל המו"מ הזה אומר, כי החכם הזה אמנם דבר האמת, אבל לא כל האמת. כי הרבה מחסרונות הבתים האלה טמן בחבו, מטעם בלתי נודע לי. ועל כן אחשוב אני לי לחוב קדוש, לנלות הטפחים שכסה הרב ר' מאיר א"ש בעת שנלה הטפת. אמנם אין אני מורה בבית מדרש לרבנים, אבל „בעל נסיון“ הנני גם אני, ואולי במדה מרובה יותר מהחכם הזה, מאחרי כי סוף סוף לא נכראו בתי מדרש הרבנים בשביל המורים — אשר, לכל הפחות בימים הראשונים, היו גדולי התורה ועמדו בגדולתם גם בלי עזרת תלמידים מחכימים את רבם — כי אם בשביל התלמידים, אשר יבואו שמה, כדי „למלא כרסם מעדני התלמוד“. לבית כזה באתי גם אני בשכבר הימים, ותיקף לביאתי שמה אמרתי להחכם המרביץ בו תורה: „הלואי שתהא יציאתי כביאתך, שלא אשכח פה מה שלמדתי בבית אבא ובבית המדרש בעיר מולדתי“. אני ראיתי והכרתי היטב כטיב הבתים האלה, ואת אשר אחזה אני.

ואולם להבנת הרברים יהיה לפי דעתי נחוץ להזכיר מעט על הראשונות, ובפרט בראותנו, כי השאלה הזאת היתה בימים האחרונים לאחת מ„שאלות הזמן“, שסופרינו בכה"ע העבריים דשים בהן, ולפעמים המליצות להם לעיקר והענין המדובר לטפל. על כל פנים אינם מרגישים את תוקף הסכנה, שהם אומרים להמיט על בית ישראל על ידי הצעות כאלה.

נראה ראשית יסוד בתים כאלה במערב אירופא.

כאשר הרבו הישיבות באלו הארצות בראשית שנות המאה הנוכחית וגם אלו הישיבות אשר לא סוגרו עוד בהחלט היו שוממות באין בחורים תופשי תורה, חשבו רבים מאחינו, אשר דאגו לקיום התורה, להקים בית מדרש לרבנים לפי צורך הזמן, בו יאחדו תורה והשכלה „והיה האהל אחד“. בהשתדלות הזאת, להשלים בין התורה והפילוסופיא, היו משכילינו בעת ההיא במצב התמימות כאדם הראשון טרם נטרד מן עדן. ג"כ נקל היה בעיניהם לעשות פשרה בין הדת והשקפות הזמן! הד קול המשכילים מדור ההוא אנו שומעים בספר החכם יש"ר „התורה והפילוסופיא“. ובאמת היו אלו ההצעות התמימות בסים לבית מדרש הרבנים הראשון שהוקם בעיר פדואה בשנת תקפ"ט. מיסדיו שמו לחוק, כי „סדר ה"למודים ומהותם ילך עפ"י היסודות והעיקרים, אשר נטע זה ימים בספרו התורה והפילוסופיא הפלוסוף הר"ר יש"ר...“ (בכורי העתים לשנת תקצ"א עמוד ח'). החסרון ביסוד הבית הזה היה בודאי בולט ונכר תיקף להבנותו, ואולי היתה נצמחת טובה מרובה לישראל, אם היו עומדים תיקף על הדבר הזה; אבל מקרים בלתי רגילים גרמו לשכלל את הבית ולהביארו לידי שלמות גדולה.

חסרון די כסף להספקת הבית גרם טובה מרובה לו, כי בגלל הדבר הזה לא היה הקולוניגיום רביניקום בפדואה פתוח לרוחה. כארבעה או חמשה תלמידים למדו שם, ולפעמים רק אחד או שנים. מטעם זה היה הנקל להמורים לצמצם כל פעולתם בחנוך אלו התלמידים המעטים, אשר הכירו אותם היטב וידעו את מזגם ואת תכונת נפשם ואת כח קבולם בלמודים. נוסף לזה לא באו שמה, לכל הפחות בימים הראשונים, תלמידים שלא בשלו כל צרכם, באופן שיהא נחוץ להתחיל עמם מאלפ"א בית"א, כמו שהדבר נהוג כעת. התלמידים הראשונים בקולוניגיום רביניקום היו חברים מקשיבים לקול המורים, תלמידים המחכימים את רבם, אשר היו צריכים רק לסדר ה"למודים שרכשו להם מכבר ולהרבות חקר. מלבד זה, בהיות מספר התלמידים מצער מאד, נתנו המורים אל לבם, לחנך אותם ביראת ה' וכאהבת עמם ולטעת בלבם מדות תרומיות, באופן שלא היה

המדרש העיקר בבית ההוא, כי אם מעשים טובים מצורפים ללמוד התורה, כאשר נודע לנו למדי על ידי אגרות שד"ל.

עוד דברים טובים שונים נמצאו בקולוניום רביניקום, אשר אין דוגמתם בבתי מדרש הרבנים העומדים כעת על תלם. עיר פדואה היתה מעטה באוכלוסין והתלמידים ידעו היטב, כי עיני כל העדה אליהם נשואות. הרבה ההרגל עושה. תלמיד חכם היוודע בנפשו, כי מצוין הוא בקהלתו, יתרגל להרחיק מן הכעור ומן הדומה לו, מפחדו פן יבאש רוחו בעיני בני העדה ובעיני מנהלי הקולוניום ומוריו. מטעם זה יהיה על פי הרוב שוקד על הלמודים וישב כל ימי היותו שם על התורה ועל העבודה, ואם תחלתו באונס — סופו ברצון, באמצעות החנוך המתמיד, כידוע לכל איש בקי בענינים כאלה. ואולם כעת כל בתי מדרש הרבנים הם בערים גדולות, מרכזים לתשואות החיים. התלמידים, בצאתם מבית מדרשם, הם תיכף במקום שאין מכירים אותם ועושים מה שלבם הפיץ. הנקל להם להתחסר בפני מוריהם ומטיביהם, כאלו מתמידים הם בלמודם והולכים בדרך הישרה, ובאמת אינם עוסקים לא בתורה ולא ביראת שמים, לא בחכמה ולא במחקר, אלא בהיות העולם, ולפעמים יעשו דברים מכוועים מאד. אם אומר לספר מה שעניי ראו ולא זר במקצוע זה, תקוץ נפש הקורא. ואמנם אודה, כי מצוה גדולה היתה לפרסם את הדבר הזה בכל פרטיו המכוועים, למען ידע בני הדור, באיזה אופן יחונכו הרבנים, ועל מה חדל כבוד התורה ונטל זיו החכמה מישראל. אבל אין חפצי לנבל את עמי בכיוצא בזה, ואגלה רק טפח. ידעתי בעיר גדולה אחת בגרמניא „ערב רבי אחד שהלך בליל שבת למקום שאין מכירין אותו ועשה מעשה זמרי... שם ננב צרור כספו. בכקר השכם הלך לבית פקידות העיר וכתב על גליון מה שקרה לו בליל הקודם והעיד עדים, גם לקח לו שוטר, שיעזור לו לחפש אחרי הגנב. ואחר כן, כאשר גמר „מעשה רבי זה, הלך לבית הכנסת, אשר שם התרגל בכהונה, ולבש בגדי השרד לשרת בקדש ועלה על הבימה ודרש דברי תוכחה להעם. הרב הזה, אשר אין חפצי לפרסם את שמו, נשאר כמובן ע"ה נמור ואינו יודע אף צורת הלכה, אבל הוא כעת קנאי גדול „ובקנאתו לרתנו הקדושה“ כבר עשה לו שם, שוב הכרתי באחד התלמידים, אשר נספה אל כת האורתודוכסים בגרמניא ורגיל היה בדרשותיו, אשר דרש לפני רבותיו, לחרף ולגרף את ר' אברהם גינר ד"ל בשביל שלגלג על דברי חכמים. וידעתי באותו התלמיד, כי כל ימי היותו בברלין אכל רק טרפה, ואמנם הלילה לי להתראות לעיני הצבוי קנאי החרד לשו"ע. אין אני מזדעזע בכל איברי לראות יהודי אוכל טרפות, כאשר לא יתר לבי ממקומו לשמוע נאצות וגדופים על ראיג. אבל הבאתי זכרון המעשה הזה, למען ידע ישראל, מה הוא חנוך הרבנים בערים הגדולות, אשר שם אי אפשר להשגיח על התלמידים.

בפדואה קבלו תלמידים, אשר כבר מלאו צבאם בנימוזים וליציאום, היינו, כי מקודם למדו שם שתי שנים חכמות ומדעים של חול. מטעם זה היה לבם פנוי רק ללמודי קדש, וזה היה אחד מן התנאים שהתנו עמם טרם נתקבלו לקולוניום רביניקום, כי לא יפנו לבם לדבר אחר. ואולם בגרמניא הדבר נהג, כי הצעירים הנכנסים לבית המדרש יש להם תעודה, כי נמרו את הגימנוזיום, ולמראית עין יבחנו אותם, אם יש להם ידיעת בר בי רב בלמודי קדש. אם הם יודעים לקרא בתורה מכלי הנקש בשנונם הרי זה די להם, ואם יודעים הם לתרגם פסוק כצורתו הרי הם תלמידים מוכהדים. עכשיו הם מתחילים ללמוד „רעת אלהים“ (תיאולוגיא) בבית מדרש הרבנים וחכמות חצוניות כאחד. בשנים הראשונות לא היה למוד החכמות החצוניות קשה כל כך, כי ידיעות בינוניות היו

מספיקות להשיג התאר „דוקטור“ אשר עליו מקפידים אחינו שבמערב כל כך. אבל עכשו כבר הדבר מאד, ולכן שמים התלמידים כל מעינם רק בלמוד החכמות החזוניות ואל למודי קדש לא ישימו לבם. בידעם, כי מורי הבית הם „ישראל בני רחמנים“, וביום המבחן לא ימצו עומק הדין עמהם. ובאמת בדבר הזה שווים כל בתי מדרש הרבנים באירופא (מלבד זה שבעיר ווינא שאיני מכיר טיבו), כי מעמידים הם תלמידים שאינם יודעים דבר הלכה, אפילו לחפש בשו"ע ולפסוק מתוך הספר, ודבר שאין צריך לומר, כי אינם בקיאים לא בש"ס ופוסקים. לא במקרא ואגדה. לא בספרות המדעית לישראל ולא במחקר ופלוסופיא. לא בחכמת הלשון העברית ולא בדקדוק השפה. אם אומר לספר לדור בפרוטרוט מה שראו עיני יארבו הדברים יותר מאשר יוכל לבוא במאמר אחד במ"ע, אבל אין אני רשאי לכבוש את ערותי, ואספר רק המעט מן המעט.

באחד הסימנריות האלה מצאתי את אחד המלמדים יושב עם תלמידיו „ומשברים את מוחם“ בהבנת דברי הראב"ע, אשר אינם מן התמוהים בדברי המפרש הזה, וכל תורני משכילי באחת הערים הנכחדות ברו"פ או בגליצא ידע לפרשם. באתי ופרשתי להם דברי הראב"ע „ותאורנה עיניהם“. שוב היה מעשה, כי נתקשה המורה הזה עם תלמידיו בדברי חז"ל: „למה נתחייבו שונאיהם של ישראל כליה“, מפני שנהנו מסעודתו של אותו הרשע“, והיה תמוה להם, כי לפי זה הלא נתחייבו ישראל ולא שונאיהם. והרב עם תלמידיו לא ידעו סגנון התלמוד בדברים כאלה. אחד התלמידים בא לשם ולא ידע אף קרוא עברית בלי נקודות, ולכן הלך אל בחור אחד מרו"פ, למען יתרגל לפניו לקרוא במשנה. והיו כאשר הגיע למשנת „אלו נאמרין בכל לשון“, היה התלמיד משתומם, מה היא פרשת סוטה, ויבינהו הבחור הפולני כפי מה שכתוב בפרשת נשא. ויתפלא תלמיד בית מדרש הרבנים על זה ויאמר: „מעודי לא ידעת, כי דבר שטות כזה נמצא בתורת משה“. „הגדי“ הוה נעשה אחרי שנים מעטות „תישי“, כי כעת הוא רב „מתקן“ ומננה סביבותיו „לתקן“ את היהדות, וכבר הנהיג סדר תפלה בנוסח חדש וכבר מחק כל זכרונות ציון וירושלים מסדר התפלה. כן הוא דבר ידוע ומפורסם, כי גם מבית המדרש אשר להאורתודוכסים יצאו כמה רבנים, אשר אפילו בגרמניא נחשבים הם בכלל ע"ה, ואהניא להם, לקבל „התרת הוראה“, חסידותם היתרה ופה ממלל רברבין, כי במדינות האלה כל עיני הרבנות הולכים אחר הפה! אחד הרבנים הצעירים הביא פעם אחת לפני הבור (דיסרטיציון) שכתב באיזה מקצוע מחכמת ישראל. החבור בעצמו היה ממין הדיסרטיציות הידועות, שאין בהן אלא הרושן, „ומהרוש זה לא ילפינך“ (כמליצת החכם ר"מ שמינשנידר). ואולם מצאתי, כי כתב המחבר כמה שמות עברים באותיות לעו שלא לפי חוקי הלשון ודקדוקה. וכאשר העירותיו על זה, אמר לי בתמימות נעימה: דקדוק שפת עבר לא ידעתי, כי לא למדתי מעולם. עם כל זה יוסיפו „משכיליגו“ ללעוג על המלמדים הוקנים, על כי דלנו על פי הרוב בפירוש רש"י, אם נודקר להם ענין בדקדוק הלשון. ואולם אם יעמדו לפני רב ודוקטור ממין החדש, שאיננו יודע אף קרוא עברית, יקנאו באחינו שבמערב „המתוקנים“ ויאמרו לעשות כמהם. ידוע הוא כי בדורות הראשונים היו רבנים פשוטים בישראל, אשר נוסף לידיעתם העמוקה בש"ס ופוסקים וספרי הלכה היו בקיאים בכמה מקצועות החכמה, וכמה מהם היו מוקדקים ומהנרסים ויודעי חכמה. אבל הרבנים יוצאי בתי הסימנריום ע"פ הרוב גם ידיעתם בחכמות החזוניות מעטה מאד, וכל כחם אינו אלא בפה!

בקוליוגיום רביניקום בפדואה הרביץ תורה רשד"ל, אדם אשר כמהו יולד רק אחד

בתקופה שלמה. כי יותר שהיה רש"ל חכם גדול ובקי בכל מקצועות הספרות העברית והונה דעות נעלות, אהב את האומה הישראלית אהבה עזה כמות ולכו היה בוער כאש פלדות בקנאתו לכבוד עמנו וקיומו. את שיטת רש"ל בפנה זו הלא נדע מחבריו וממכתביו; ואולם בהיותו חי, מתהלך בקרב תלמידיו, אצל מרוחו עליהם, לחבב את היהדות ותורת ישראל. אחינו שביתר המדינות אמנם אפשר היה להם להקים בתי מדרש לרבנים, אבל לא למצוא פרידה טובה כרש"ל.

ועם כל זה, כאשר נפתח בשנת תרי"ד בית מדרש הרבנים בעיר ברסלא, גם אז היה אפשר להגדיל תורה ולהאדירה. הן המורים הראשונים שנתמנו שם היו חכמים גדולים ומובהקים נודעים לשם. וגם התלמידים אשר באו שמה בתחלה היו על פי הרוב בחורים שבלו ימי נעוריהם בבית המדרש הישן, וכשבאו להסימנריום הביאו תלמודם עמם. ולכן יצאו באמת מן הבית הזה בשנותיו הראשונים כמה חכמים חשובים, מהם שנפטרנו כבר לעולמם ומהם החיים אתנו עוד, והם שרידי חכמי ישראל בדורנו. ואולם האמת תחייב אותנו להורות, כי לא הסימנריום העמיד תלמידים האלה, אלא שהיו עומדים בלי ספק מאליהם, כמו שכל שאר החכמים הגדולים, שקמו לישראל בשנות המאה הנוכחית, לא מבית מדרש לרבנים יצאו. ר' נחמן קרונמאל, ר' שלמה יהודה רפאפורט, ר' יהושע הישל שור, ר' יו"ט ליפמן צוניץ, ר' יצחק מרדכי יוסט, ר' זכריה פרנקל, ר' אברהם גיגר, ר' אהרן ילינק, ר' משה שטינשנדר, ר' דוד קאסל, ר' עמנואל יואל, ר' מיכאל ברנאים, ר' צבי גרטיץ, ר' שמשון רפאל הירש — כל אלו המאורות הגדולים בדור האחרון לא ראו כותלי בית מדרש כזה מימיהם. הם למדו בלי סדר, כאשר היה הדבר נוהג מקדמת דנא, אבל למדו; וכאשר הרבו ללמוד ולהבין, בא הסדר מאליו. ואולם בבתי מדרש החדשים — סדר יש כאן, אבל למודים ומחקר אין כאן.

כבר אמרתי במאמרי הראשון, כי הפרוגרמא בעצמה אשמה בדבר, שהתלמידים לא יצליחו בלמודיהם. שח לי איש מהימן, כי החכם ר' מיכאל ברנאים, אחד המורים הראשונים בהסימנריום בברסלא, יעץ לבלי הרבות בתלמידים, כי אם לבקש מן המובחרים במספר ארבעה או חמשה, ואולם עצת ר' זכריה פרנקל היתה, שכל מי שחפץ ללמוד יבוא וילמוד ואין מגיפין דלתות בית המדרש בפני שום אדם. על פי הדבר הזה היתה שומה, כי הפרוגרמא צריכה להיות לפי מדת הבינונים ולא לפי מדת העליונים, וכשבא צעיר בעל כשרונות בלתי מצויים לבית המדרש, איננו מוצא שם את למודו. מלבד זה חטאו מורי הבתים האלה, כי מעולם לא נתנו לבם לחנוך הצעירים, וזה הוא גם כן תלוי ברבוי התלמידים. הפרוגרמא הנכונה צריכה להיות על פי עצת הנביא: "צור תעורה, תחום תורה בלמודי", הנסיון הורה, כי ישרה עצת רבן גמליאל: "כל תלמיד חכם שאין תוכו כבור, אל יכנס לבית המדרש".

ואולם אפשר שיאמר אדם, כי החסרונות האלה מקריים הם, ולפיכך אין זה יוצא מגדר האפשרות, כי נקים בית כזה במקום אחר ונכוון להסיר המכשולים האלה. נגד זה עלי להעיר, כי החסרון הראשי בבית כזה הוא בראשונה: הטנופולין שלו, ובשנית: תכליתו לגדל רבנים.

אבאר את דברי:

בראשונה היו חכמי ישראל נוהגים להפיץ מעינותם החוצה. ללמוד תורה לשמה בשקידה גדולה ולהמית עצמם באהלה של תורה. וכשיצא לתורני מופלג שם באומתנו, כי פלוני הוא גדול בתורה, נהרו אליו התלמידים. וכאשר בקשה לה אחת הקהלות רב,

קבלה את אחד התלמידים של פלוני הגדול התופש ישיבה. ואולם הרבר הזה לא נעשה על פי ההסכמה לכד בלי חקירה ודרישה. בכל עיר ועיר נמצאו אז תופשי תורה ולומדים מופלגים שהגיעו להוראה, לפעמים היו לומדים בעלי בתים מופלגים יותר מאלו שבקשו להם רבנות, אלא משום עשרם או צניעותם היתה סרבו לקבל רבנות. ע"כ היה הרבר אי אפשר, כי יקבל איזה תלמיד שלא שמש כל צרכו בקהלה מפארה לרב. כמה תופשי ישיבות היו בערים שונות, וכל קהלה וקהלה בחרה לה רב כטוב בעיניה. ואולם כעת אי אפשר לקהלה לתהות על קנקנו של המתעתד להיות רב, והיא סומכת על תעורתו שהביא עמו מבית המדרש; לכל היותר היא מתאספת לשמוע את דרשתו הראשונה. והנה ידוע הוא, עד כמה ממעטים לדרקק בנתינות תעודות כאלה. וכל תלמיד שישב מספר שנים בסימינריום זוכה בתעודתו. כן אי אפשר להקהלה לתהות על קנקנו של הרב אם ידיעותו בתורה רבות או מועטות. העיקר, כי יש לו תעודה כשרה כרבעי. אם היא קהלה אורר תורוכסית. היא דורשת תעודה מסימינריום אורתודוכסי, ואם היא הולכת בדרך הממוצע, היא הפצה שיביא הרב "כתב הכשר" מכרסלא. ואם הפצה בתקונים, תוכה במקחה מבית המדרש בכרלין. הרבר תלוי רק בהחותם. ובנוגע להדרשה הראשונה למבחן — כמה קהלות נכשלו בוה! כי בימינו זכינו לדרשות נדפסות לרבנות, ומי יבוא אחרי הרב, לדעת אם דרושו הראשון הוא משלו או משל אחרים? גם הבקיאם ברבר קשה להם לדעת זאת. כי אטו כולא עלמא זוכרים את תוכן כל הדרשות שנדפסו במשך ששים שנה? ומה גם כי ברוב העדות אין עוד בקיאם בענינים כאלה. ורבר זה שכיח תדיר, כי תקבל קהלה רב עליה, אשר מצא חן בעיניה ע"פ דרשתו למבחן, ובסוף תוכה כי טעתה במקחה. החסרון השני הוא, כי כל תכליתו של סימינריום הוא להעמיד רבנים, ובשביל כך מתחלת ברייתו של הרב ע"פ הנוסח החדש הוא ה"פאפאפענטהום", אשר טיבו ידענו. כל מה שאנו מוצאים חסרונות בהרבנות ע"פ הנוסח הישן היא עם כל זה יותר טובה מאחותה הצעירה. בין הרבנים הזקנים מצאנו לרוב גם אנשים רמי המעלה. רבנים דומים למלאך ה' צבאות כמדותיהם היקרות. באהבתם את התורה והאמת ובשנאתם את הבצע. ואפילו הירקנים שבהם לא היו "פאפאפען", ולא התראו תמיד כלובשי אדרת למען כחש. ואמנם רגילים לטעון, כי החסרון תלוי ע"פ הרוב במצב הקהלות. כאשר צייר גם החכם מא"ש, באיזה אופן יבקשו כעת רב בקהלה. יותר כמה שכתוב במאמרו של ר' מאיר א"ש נמצא כאן, כי באמת אופן מנוי הרבנים במדינות הללו מכוער מאד. ואולם גם העומדים בראש בתי המדרש גרמו רעה הרבה. כי סוף סוף המכשלה הזאת תחת ידם. והנקל היה להם, כי יבואו כלם בעצה אחת, לבלתי תת תעודות לתלמידים שלא שמשו כל צרכם. עם כל זה נודה, כי בארצות המערב אין עצה ואין תחבולה להפטר מהסימינריום, אשר נעשה כבר "כרע הכרחי". בהיות כי אי אפשר כעת לשום קהלה לדעת, מה טיבו של רב פלוני או של רב פלוני, ובעל כרחיה היא סומכת על "כתב הכשר". אבל במקומות שיש עוד לומדי תורה למכביר יותר ראוי להשאיר הרבר כמו שהוא כעת. נתנה תורה במדבר, ללמד כי למוד התורה צריך שיהא חפשי מכל איטרופסות של סימינריום פלוני או של סימינריום פלוני. ראוי לדעת, כי ע"פ הרוב המורים הראשונים של כל סימינריום הם מוכחרים שבמובחרים, ואולם במותם יקימו אחרים תחתם, אשר כחם בתורה ובמחקר איננו גדול כל כך, אבל החותם בידם, וזה די להם. לפנים קבלו קהלות ישראל את תלמידי פלוני הגאון, ואם נפטר, ספקה ישיבתו, אם לא נתמנה נאון כמותו במקומו. עכשיו הכל הולך למישרים גם בתום כל החכמים באיזה סימינריום, ואם

יושיבו במקום חכם מופלג איזה מלמד דרדקי — הקהלות אינן יודעות מאומה. מאחר שהמלמד הזה יש לו "החותם" של החכם שקדמהו.

קובל אני על בתי המדרש לרבנים, כי זה שנים רבות שלא יצא איזה רעיון חדש מהם. טרם נוסדו הבתים האלה הגדילו הרבנים את חכמת ישראל, וכמעט שהיו מוכרחים לזה, יען כי רק על ידי פרסום ספרים חשובים נתפרסם גם שמם, ובלי פרסום כזה לא היו עולים לגדולה. ר' זכריה פרנקל פרסם טיבו בעולם על ידי ספריו המהוכחים. וכן ר' אברהם ניגר וכל חכמי ישראל ברור ההוא. עכשיו ישבו הצעירים מספר שנים בסימינריום ומקבלים תעודותיהם ושוב הם שוים להמופלג שבמופלגים. כי מי ידע להבחין ביניהם? הוזהרו נא איפוא, אחינו בני מדינת רוסיא, מלהקים סימינריום ולתת "חותם" בידי איש! הראשון אולי יהיה חכם מופלג וראוי לאותה אצטלא, והשני יהיה אדם פשוט, אשר יגיע למשרתו באמצעות איזו השתדלות, ואולם בהיות חותם סימינריום שבידו, הנקל לו להעמיד רבנים שאינם מהוגנים ולהמעיט דמות התורה. כל זמן שנמצא עוד ריח תורה ברוסיא אין מן הצורך וגם אין מן התועלת למסור מנופולין כזה ביד מי שיהיה. אם נמצא ביניכם איש גדול בתורה ובחכמה ובמדות תרומיות ובאהבת עמנו, איש בעל השקפות נעלות על היהדות ועל התפתחות אומתנו, הספיקו לו צרכיו בכדי שיוכל לקיים התורה ברחבה, וממילא ינהרו אליו תלמידים מכל עבר ופנה, ואם אפשר לכם, תמכו נא בידי בני העניים שמהם תצא תורה, למען יתאספו ללמוד תורה מפיו. ולזה אין צורך ואין חפץ בפרוגרמא, רק כל אחד ואחד ילמד כטוב בעיניו, ודי יהיה, אם יהיה תופש הישיבה מורה ומנהל, אשר כל דבר הקשה יביאו אליו. אבל אם יוסד סימינריום — תזכו בשנים מעטות לפרוגרמא ולרבנים לובשי "אורנאט" ולדרושים על פי המודי, אך בלי תוכן רוחני, בלי רגש חיים ובלי ריח היהדות.

רבנים כאלה בלבוש אירופאי, אשר תוכם ריק ונעור ומראם החיצוני נהדר, רבנים כאלה הם רק פרי תאות העשירים והמשכילים, האומרים לעשות את הרבנות למין "תכשיט", להראות את העמים והשרים את יפיה. ואולם היהדות איננה דורשת רבנות לגוי ולהדור מצוה, כי אם לקיים את התורה בישראל. אמת היא, כי דורנו לא ימצא די ספוקו בפלפול התלמידים ובלמוד גפ"ת בלבד, כי אם ברבנים בקיאים בחכמה ולבם פתוח כפתחו של אולם, להבין מה קיום היהדות דורשת מאומתנו. אבל אלו המעלות לא תמצאו בחניכי הסימינריום. וכנגד זה אפשר וקרוב הדבר, כי יעמדו רבנים כאלה לישראל, אם יקום רק איש אחד שימצאו בו כל אלו המדות שמנתי למעלה. בלי סימינריום יעמיד תלמידים מהוגנים וחשובים; אבל אם תעמידו אותו בראש סימינריום, תכלאו את רוחו ותמנעוהו מעשות פרי נחמד ותאוה לעינים.

עתידות היהדות אינן תלויות בהשתדלותנו. להראות העמים והשרים את יפיה: כבר שמענו את הזמר הנעים הזה למדי וכבר ראינו מה פעל לישראל, כי השליך תרדמת מות על עמנו; עתידות היהדות תלויות בהכרת עצמה ובהשתדלותנו לבצר את הומותיה מבפנים. אם נזכחו כבר בגרמניא, כי הרבנות בלבושה האירופאי ובתארה החיצוני הנעים השפילה את היהדות עד הדיוטא התחתונה, הרי כל מי שמיעץ כעת, לבנות בתים כאלה גם בארצות אחרות, הוא סוגר עיניו בכונה ואיננו חפץ לראות הרבר כמו שהוא.

ילקוט קטן.

ל

הוכח על דבר השבת באספת ראשי העדה הברלינית, שהעיר עליו אחר מחברינו⁽¹⁾, ראוי באמת לשימת-לב, מכמה פנים.

רואים אנו אנשי-שם, חוקרים חפשים, הרחוקים מאמונה, המודים בפה מלא, שהם עצמם אינם שומרים לא את השבת ולא שאר חקי הרת, — יוצאים בכל זאת להגן בכל כחם על השבת בתור אינסטיטוציא היסטורית של כלל האומה, ובלי כל צל של הצביעות הרתית שהיתה תופסת לפנים מקום גדול בוגוהים כאלו, רק מטעמים לאומיים בלבד, אינם מסכימים אפילו ל הוסיף „שבת שנית של גלויות“: וכי יש לך ראיה גדולה מזו על התעוררות „הרגש היהודי“, הלאומי, בין אחינו שבמערב גם מחוץ למחנה הציוניים?⁽²⁾

אין צורך להיות ציוני או מדקדק במצוות בשביל להכיר ערך השבת — אמר באותו מעמד אחד מגדולי העדה, והדין עמו. מי שמרגיש בלבו קשר אמתי עם חיי האומה בכל הדורות, הוא לא יוכל בשום אופן — אפילו אם אינו מודה לא בעולם הבא ולא במדינת היהודים — לצייר לו מציאות עם ישראל בלי „שבת מלכתא“. אפשר לאמור בלי שום הפרזה, כי יותר משישראל שמרו את השבת שמרה השבת אותם, ולולא היא שהחזירה להם „נשמתם“ וחדשה את חיי רוחם בכל שבוע, היו התלאות של „ימי המעשה“ מושכות אותם יותר ויותר כלפי מטה, עד שהיו יורדים לבסוף לדיוטא התחתונה של „חמירות“ ושפלות מוסרית ושכלית. ועל כן בודאי אין צורך להיות ציוני בשביל להרגיש כל הרר הקדושה ההיסטורית, החופפת על „מתנה טובה“ זו, ולהתקומם בכל עוז נגד כל הנוגע בה. „אין צורך“ — אבל היעלה על הדעת, שאין גם תועלת בציוניות לדבר זה; שאפשר לאדם להיות ציוני, או גם אחר מראשי הציוניים, מבלי לשמוע בעמקי נפשו קול מחאת הרגש הלאומי נגד בטול השבת?

כנראה — אפשר ואפשר.

קרוב לאותה עת עצמה שראשי עדת ברלין גלו את כל לבם העברי בעקב שאלת השבת, נרפסה בכמ"ע „הפסנה“ (נו' 23) תשובת חכם מפורסם, הנחשב לאחד מראשי הציוניים, על השאלה שהציעה לפניו הרדקציא: מה דעתו ברבר בטול השבת ורחית השביתה ליום הראשון?

„לבעלי דעות חפשות, שגם אני מהם — משיב אותו חכם — אין שאלה זו במציאות כלל. הם שובתים בזמן שאפשר להם, בזמן שיאות להם, ואינם מקשרים בשביתתם שום כונה רחית. ואולם מי שהוא בעל אמונה, האומר שרועה הוא בקיום היהדות, הוא עושה מעשה-לחצאון שאין הדעת סובלתו. כשרוחה את השבת מפני יום ראשון, מה מטרתו של חרוש זה? לבטל את ההבדלים שבין ישראל לאומות העולם ולהטמע בהן? אם כן ילכו המחודשים וימירו

⁽¹⁾ עיי' למעלה חוב' י"ז עי' 472—478. ⁽²⁾ עיי' למעלה חוב' ט"ז עי' 289—295.

דתם לגמרי. כך ישיגו הפעם באופן בטוח ושלם הרבה יותר. אבל אם רוצים הם להשאר יהודים, הרי הם סותרים את עצמם, כשמתבטלים סימן אחד מנוהק מסימני היהדות¹.

וזה הכל! אף מלה אחת לא התמלטה מפי החכם הציוני, אשר תעיר על התקוממות לבו נגד בטול השבת, מפאת ערכה הלאומי, ההיסטורי, כמו ששמענו מפי חכמי ברלין, אע"פ שאינם ציוניים. כל השאלה אינה בעיניו אלא דתית בלבד, ועל כן הוא מוציא את עצמו מן הכלל: הוא בעל דעות חפשיות, שובת בומן שאפשר לו ויאות לו, בלי שום כונה דתית, ומפני זה אין השבת נוגעת אל לבו, ואחת היא לו אם תקיים או תבטל. רק "לדבריהם דרבנן קאמר": אלו בעלי אמונה האומרים שרוצים בקיום היהדות (הדתית!), הם הוטאים להגיון, נכשלים בסתירה ומעשה-הלצהאין, אם אומרים לבטל את השבת. ברי לו, שטובי הציוניים המזרחיים, ואף בעלי דעות חפשיות שבתוכם, ירגישו, כמוני, למקרא תשובה זו, כאלו רוח צפונית קרה באה אל לבם ומשליכה קרח על רגשותיהם היותר קרושים. . . . ובכל זאת יש בקרבנו סופרים, אנשי מעשה², שכשארם בא ואומר, שהציוניות המערבית ותבתי-ציון המזרחית אינם שני שמות לדבר אחד, הם כועסים מאד וקוראים לזה "פלוסופיא" — שם של גנאי כפי שנכמתם. . . .

"שונאי פלוסופיא" אלו אמנם טעמם ונמוקם עמם. כמו שהיה קליגולא בשעתו אומר: הלוואי שהיה לכל המין האנושי רק ראש אחד, ויכלתי להתיוו בבת אחת, — כך גם הם משתקקים, שיהיה לכל הקהל רק ראש אחד — ראש-עגול, בלי שום חלוקי דעות ומחשבות מתנגדות, כדי שיוכלו לצאת ידי הכל בבת אחת. . . . ואולם רוב הציוניים הנכונים כבר מכירים ומודים, כי אמנם יש הבדל יסודי בין הציוניות המזרחית והמערבית ביהוסן אל הקנינים הלאומיים; אלא שלפי דעתם, אין לנו לראונ שמא תטה האחרונה את מהלך התנועה לפי רוחה, אחר כי סוף סוף היהדות המזרחית היא יסוד הכל, וכבר עברו הימים — כך הם מאמינים — שהמזרחיים היו נורעים ברך לפני כל מה שבא מן המערב ומבטלים עצמתם בלי דעת וכחינה מפני הדר כבודם של אחיהם "האירופיים"³.

אלו המודים במקצת יבואו נא איפוא ויקראו את הדברים שהקדימה הרדקציא של "הפסגה" — ומכ"ע זה הלא "מזרחי" הוא, אע"פ שיצא באמריקא — אל התשובה הנזכרת:

"הגני להעיר להיראים והחרדים, לכל תאחזם פלצות בשמעם מפיו [של החכם המשוב], אשר בקהל החפשים בדעותיהם יחד כבודו, כי זאת הלא מודעת היא כבר, ואיש גדול כמהו אינו נושא מסוה על פניו. . . . הוא אינו מאפיל בטלית של צביעות על דעותיו, אבל הוא אוהב את עמו בכל לבבו ובכל נפשו, והוא עובד עתה לטובתו בכל כחו, וכחו גדול הוא, והוא לא יאמר לשום איש "קבל דעתי", כי אם מחויק בהכלל: ילך כל איש בשם אלהיו, ולכן לא לבד, כי אין לנו לרונ אותו על דעותיו, כי בדברים המסורים אל הלב אך לאלהים המשפט, הנה עלינו לכבד את האיש הגדול הזה, אשר למרות דעותיו החפשיות, הוא עובד באמונה לטובת עמו".

והיא עצמה, הרדקציא הזאת, העברית והציונית, — לא "אחותה פלצות" איפוא, בשמעה מפי אחד מראשי הציוניים, כי שאלה לאומית כזו אינה נוגעת כלל להציוניים החפשים בדעותיהם! . . . בודאי לא מפני שכך היא גם דעתה של הרדקציא עצמה — על זה אינה חשודה — אלא מפני שהלב המזרחי אינו יכול להתגבר על חרדת-הכבוד, הממלאה אותו ומשתיקה כל שאר רגשותיו, למראה חכם מערבי בעל "כה גדול", "אשר למרות דעותיו החפשיות, הוא עובד באמונה לטובת עמו".

¹ ע"י למעלה חוב' י"ז ע' 474—477.

(חוברת י"ח)

למרות! — המלה הקטנה הזאת צריכה למור, לפי שבה ביחוד מתגלה לנו הלך נפשם של המזרחיים ביהוסם לאנשי המערב, ועד כמה יש להם צדקה להאמין בעצמם, שיוכלו לעמוד בפני השפעתם הרוחנית של אלו . . .

לא.

מי שיודע מצבה של ספרותנו לאמתו, את העניות הרוחנית של רוב סופריה ואת העניות החמרית של רוב קוראיה, אי אפשר שלא יתקשה ורגש של בושה ועצבון עמוק לקול התרועעות הגדולות הנשמעות בעת האחרונה על דבר „תחית ספרותנו“, „ההפכה בספרותנו“, „זרמים חדשים בספרותנו“, וכדומה. כשהילדים מחקים לפעמים לשם שחוק דרני-הדבור של הגדולים, אנו מתעננים על המראה ושוחקים עמהם. אבל כשזקנה מדולדלת ורפת-כח עושה מעשה-ילדות כזה בתסרלב, מעלימה עיניה ממצבה ומצרכיה המתאימים לו ומבקשת לה גדולות בנאון ובקול ענות גבורה, כדרך שעושות אהיותיה המלאות כח עלומים, כאלו באמת יש ביכלתה לעשות כמעשהו ואין הדבר תלוי אלא ברצונה, — מראה כזה קורע את הלב, ולא תקום בנו רוח לשחוק לה לעניה זו. מי שיוכל למעות בעצמו במדה גדולה כל כך, חולה הוא, ואין שוחקים לחולה, אלא מבקשים לו רפואה.

ואולם לא בנקל אפשר למצוא רפואה ל„מהלתי-הנאון“. גערות ותוכחות כלליות אינן מועילות כזה כלום. על דברים כאלה רגילים „הולגי-הנאון“ להשיב במבט של בוז, כאלו אומרים: אין הדבר כדאי לטפל בקטני-מוח הללו, שאינם מוכשרים להבין רוחם של גדולים. תרופה יותר טובה היא על כן — לבוא אליהם בהצעות מעשיות מפורטות. אם אומרים לו לחולה כזה בענוה ובהכנעה: רבנו, עפר אנו תחת כפות רגליך, בודאי אין קצבה לכחך ואין מפעל אשר ישגב ממך; בבקשה ממך איפוא, עשה נא דבר זה או זה, הלא מצער הוא ואהרם עושים אותו כלאחר יד! — אם כך אומרים ותוורים ואומרים לו בכל יום ומראים לו באצבע על „קטנות“ כאלה, סופו אולי לסקוח עינו ולהכיר את דלותו, ומטעם זה נראה לי, שטוב ומועיל הוא גם לנו עתה, להראות מעת לעת על מעשים טובים שונים, הנעשים בספרות אירופא כמו מאליהם, בלי השתרלות יתרה מצד הקהל וחבלי-לידה קשים מצד הסופרים וקול רעש גדול מצד המוליים, — ולבקש גם ממנה, מספרותנו הצעקנית, שתעשה אף היא כזה או מעין זה, הצעות כאלה, אף אם נדע מראש כי לא תעשינה ואינן אלא דברים בטלים, טובות הן בכל זאת לסקוח את העינים על שפלותה של עלובה זו, ואולי נתבושש באחרונה — והקולות יחדלון. הפעם אסתפק בשתי הצעות כאלה, לדוגמא.

(א) מ״ל אחד יהודי בברלין מוציא עתה ביבליותיקא קטנה בלשון אשכנז בשם „לקיץ המאה“. הרעיון טוב מאד. עשירים היו חיי המאה הי״ט, ההולכת וקרבה אל קצה; כמעט אין מקצוע בכל הקולטורא האנושית שלא קבל בה, במאה הזאת, צורה חדשה, ועתה, בסופה, טוב איפוא לעשות „סך הכל“, להביא בחשבון כל פרי העבודה הרבה, — הביבליותיקא הזאת יוצאת בספרים קטנים נפרדים הכתובים בשפה צחה וקלה, למקרא המון המשכילים, וכל ספר מוקדש למקצוע מיוחד. הספר השלישי, הנוגע לנו ביחוד, הוא: היהודים והיהדות במאה התשע-עשרה מאת ד״ר ש. ברנפלד.¹⁾

¹⁾ Juden und Judentum im neunzehnten Jahrhundert von Dr. S. Bernfeld (Am Ende des Jahrhunderts, III.). Berlin 1898.

כאמור, נעדרה הביבליותיקא לא למלומדים מומחים, כי אם לכלל המשכילים בעם, והספרים הם קטני-הכמות; על כן גם בספר זה אין לנו לבקש "הרשות ונצורות", כי אם רק עונג של קריאה מועילה ומושכת את הלב. ובוה ימלא הספר את תעודתו כאמנה: לשונו צחה ונעימה, עניניו נבחרו בדעת, והוא כלו מלא חיים¹. אבל אחר קראנו אותו עד תומו, נרניש בנפשנו, כי אך טפה מן הים באה אל קרבנו, להגדיל עוד את הצמאון. קס"ו עמודים קטנים ניה הם בענין גדול ורחב כזה! ומה גם כי תולדות היהודים והיהדות בגרמניא — שהן, כמובן, חשובות ביותר בביבליותיקא אשכנזית — דרשו בהכרח ביאור רחב לפי ערך, ועל ידי זה יצאו שאר הארצות (ביחוד רוס"ם) כמעט ריקות לגמרי.

ובכן, יקום נא איזה מו"ל עברי ויחקה מעשה היהודי האשכנזי בהוצאת ביבליותיקא כזו, שתהא מיוחדת כלה לעניני היהודים והיהדות במאה הזאת! הלא מרבים מוליניו לחקות מעשי "אירופא" ולבשר בקהל דבר הוצאת ביבליותיקות שונות שיהיו דומות ממש לחברותיהן האירופיות, ומרוע לא יחקו גם מעשה זה? אם כל העמים נשתנו חיהם במאה הזאת שנוי עצמי, חיי היהודים נשתנו יותר מכלם. וכמה ספרים טובים ויפים אפשר היה לכתוב על תולדות היהודים והיהדות במאה הי"ט! התפתחות ההשכלה, הספרות העברית, ספרות היהודים בלשונות העמים, "חכמת ישראל", חייה העדה ומסודות הצבור, מלחמת האימנציפציא, השתתפות היהודים בחיי המדינות, בחכמות ובמלאכות וכו' וכו' — בכל אחד מן הענינים האלה ודומיהם יש די והותר למלאות ספר שלם, ומכל הספרים האלה יחדו היה העם למד לדעת את עצמו, את חייו ורוחו ברור הוה, ושאלות שונות, עיוניות ומעשיות, שמרבים עתה להתחבש בהן ולבקש להן פתרונים על פי "סברות הכרס", היו נפתרות אז אולי מאליהן מתוך החיים ההיסטוריים שקדמו לנו ברורות הקרובים אלינו.

מעשה כזה לא יהיה אמנם חקוי ממש, כי אם רק השתמשות ברעיון "אירופי" בתור מעורר למפעל יהודי; כן אמנם גם בעל הרעיון עצמו אינו "אירופי" ממש, כי אם רק יהודי-אשכנזי. ובכל זאת, בשביל כך בלבד, כמדומה לי, לא הורע הרבה כח "אירופיותה" של הצעה זו.

(ב) יאמרו מה שיאמרו על דבר ערך חקרי-קדמוניותינו לחיינו הלאומיים בהוה — בזה בודאי הכל מודים, כי שורש רוחנו הלאומי מונח בכתבי-הקדש, ואם נכונים עוד ימים טובים לישראל, עתידים הנביאים לשוב לתחיה ולשפוך רוחם על כל בשר . . . הבנת כתבי הקדש על כורים צריכה היתה איפוא, לכל הדעות, לתפוס מקום בראש בין המטרות היותר נכרות לעבודת הספרות החדשה, המקשקשת בונג "התחיה הלאומית". ומה אנו רואים בפועל? ה"ביאור" של מנדלסזון ותלמידיו עודנו נחשב אצלנו עד היום כמלה אחרונה" בידיעת המקרא, ואין לנו מוזן האחרון אף ספר אחד במקצוע זה שיהיה ראוי באמת לשימת-לב, לפי מצב החקירה עתה; בעוד שהם — "האירופיים" הללו שאנו משתדלים כל כך להדמות אליהם — אינם פוסקים מלחקור ולדרוש בכתבי קדשנו, וכל שנה ושנה מביאה לנו המון מאמרים חשובים וספרים גדולים וטובים להבנת ספרי המקרא עם כל המתחים להם מן הענינים ההיסטוריים, הדתיים, הפלוסופיים והחברתיים. בשקידה עצומה, המעידה על אהבה רבה ועמוקה, מאספים הם מכל פנות המדע כל מה

¹ השקפות המחבר על תולדות היהדות במאה הזאת ביחוד במחציתה הראשונה, ידועות גם לקוראים עברית מתוך ספריו ומאמריו העברים על הענין הזה, שיצאו בשנים האחרונות. אבל הפעם, בכתבו לעז לזעזועים, נראה כאלו עצר ברוחו ונשמר ממשפטים קשים על אנשים ומעשים שונים.

שמסוגל להפיץ אור מאיזה צד על איזה ענין מן המקרא, על איזה מבטא בודד, מלה או אות, יודעים הם שאין לספריהם ומאמריהם אלא היי שעה, שכל מה שנכתב היום יתישן מחר על ידי התפתחות המדעים; וככל זאת הם עושים מלאכתם כאמונה, ומזמן לזמן מתחדשים המבואות והביאורים לספרי המקרא, מלבד ספרי-אוצר וספרי-למוד כלליים לעניני קדמוניות ואמונות ודעות של תקופת כתבי-הקדש. אלמלי באנו לפרוט כל מה שנעשה בזה בשנים האחרונות בגרמניא, צרפת, אנגליא, אמריקא ועוד, היה לנו חומר מספיק לספר שלם, אבל לעניננו די להביא כאן משל אחד מהרבה.

בגרמניא יוצא עתה, על ידי הפרופיסור נובק, ביאור שמושי חדש לכתבי-הקדש¹⁾. ביאורים כאלה, לתועלת התלמידים, יצאו שם גם לפני זה על ידי חכמים שונים. אבל ההקירה במקצעות המדע השונים, ההולכת ומתרחבת בלי הפסק, הביאה הרבה שנים והרושים גם בביאור המקרא, באופן שבמשך איזו שנים נתישנו הביאורים הישנים ונולד הצורך לביאור חדש בהסכם עם תוצאות החקירות החדשות, ומיד נמצאו פועלים נאמנים, שהסכימו להשתתף יחד בעבודה זו, והביאור החדש (יחד עם תרגום אשכנזי חדש לגוף המקרא) יוצא בכרכים נפרדים, כך לכל ספר, מאת חכמים מומחים. עד עתה יצאו כבר ספרי נביאים אחרונים וחלק גדול מן הכתובים, ובכל ספר מוצאים אנו תמצית העבודה הרבה בשדה-החקירה הזה עד עתה — «המלה האחרונה» באמת. כלום חסר איפוא, אלא שימצא גם בנו מויל בעל דעה, אם גם לא פרופיסור, אשר יאסוף סביבו חבר של סופרים נבונים, אם גם לא חוקרים מומחים, לחבר ולהוציא גם בעברית ביאור חדש לכתבי-הקדש, ולוא רק בעקבות הקובץ של נובק! אמת, כי הביאורים האלה לא תמיד אפשר לנו ללכת בעקבותיהם. יותר מדי נוטים הם אחר שיטת «הבקורת»; משנים את הנוסחאות לפעמים בלי צורך מוחלט, מוסיפים וגורעים וכוונים השערות על בלימה, כדרך בעלי השיטה הזאת. אבל יחד עם זה מלאים הם ידיעות רחבות והשקפות חודרות לעמקי הלשון והענין, ובעשותנו כמתכונתם, אפשר לבזר בנקל את האוכל מתוך הפסולת — את הטוב נקבל ואת הרע לא נקבל.

גם זאת אמת, כי הרבה מן ההשקפות וההשערות המקובלות עתה במקצוע זה עתידות להבטל בימים הבאים על ידי התפתחות המדעים, כי ידיעותינו הפילולוגיות וההיסטוריות בהן אינן מספיקות עוד להפיץ אור על כל המקרא בדרך מוחלטת שאין אחריה כלום; ולא עוד אלא שקרוב לודאי, כי הרבה מן המפתחות הנחוצים להבנת המקרא אבדו לנצח, וכמה מן המקומות הסתומים בו י שארו על כן לעולם מסורים בידי המפרשים, לדרוש עליהם תלים של השערות והויות כרצונם. אבל גם דבר זה אינו פוטר אותנו מן העבודה. רק העצלות אוהבת להצטרק, שאינה עושה כלום מפני שאין ביכלתה לעשות הכל, והתשוקה האמתית להשגת האמת אומרת: לא עליך המלאכה לגמור ואי אתה בן חורין להבטל ממנה.

אחד-העם.

¹⁾ Handkommentar zum alten Testament. In Verbindung mit andern Fachgelehrten herausgegeben von D. W. Nowak.

מחשבות ומעשים.

X.

הרוח הטובה שנהה עלי לפני איזה זמן — כמו שהודעתי לקוראי בפרק הקודם — לא סרה עוד ממני אף עתה. לבי טוב עלי ומחשבות רעות והרהורים רעים לא יפריעו את מנוחתי. אך אם תחשוב, חביבי, כי שמח אני מפני שהשעה משחקת לי — אינך אלא טועה. לא זכותי בגורל הגדול מאתים אלף, לא נפלה לי ירושה מדוד עשיר באמיריקא, לא נמניתי פרנס על הצבור, לא נקראתי לבוא אל הנביר, לא נבחרתי בתור "ציר" לאחת האספות, וגם, מה שקשה להאמין, לא נתכבדתי לקבל מכתב מאחד מקברניטי-האומה החדשים. . . לא, אדם פשוט הנני כמו שהייתי. על ישראל גאותי, על ה' תקותי ועל "הרוח" פרנסתי. "מחיה" קבועה אין לי עוד, ומיום שנגמרה חכירת האחוזה ואנכי יצאתי מהכפר, אין לי עוד פרנסה נכונה. מתחלה הייתי מוזג בעיר הקרובה אל האחוזה. אחרי קביעות המונופולין פתחתי מרתף של יין המדינה. אך משנת האזרחים הנוכחית עוד לא עלתה בירי החדש את הרשיון. הפצתי ליסר ב"ת-קומיסיון בעיר — ואין לי דמי קדימה לתת ל"בעלי-ברית" בערי המצער. אמרתי להיות "קבלן" — ואין לי דמי "לא יחרץ". . . הפצתי לקחת בעצמי דמי "לא יחרץ" — והנה הרגישו שאר הקבלנים שאין לי "האפתיקי" הנחוצה לערבון, ולא ייראו מפני ולא יתנו לי אף פרוטה. שמתו אל התורה פני ואמרתי להיות רב רוחני — והנה חושדים אותי "במסור" והוציאו לעו עלי, כי מעיין אני בחובת הלבכות ושאר ספרי מדות, ולא השגתי סמיכה מאת הנאונים הגדולים. . . הפצתי להיות "רב מטעם" — והנה נודע הדבר, כי יודע אנכי עברית!.. הפצתי להיות מורה — והנה לשפת עבר אין תלמידים, ולשפת המדינה יבקשו מורים רוקא מעם הארץ. בקשתי לי משרה בכית מסחר — ולא השגתי: אצל אומות העולם — מפני שהנני יהודי, ואצל בני ישראל — גם כן מפני שהנני יהודי. . . הפצתי להיות מו"ל מכ"ע עברי — ולא עלתה בירי. ראשונה, מפני שהמוליים הישנים אין דעתם נוחה מזה; ושנית, מפני שאינני אומן לכתוב מאמרים ראשיים, ומו"ל בישראל הלא מושבע ועומד הוא לכתוב מאמרים ראשיים, אם טובים ואם רעים. . . אמרתי להיות סופר בישראל — ולא ישלמו שכר סופרים. המוליים העברים הם מעין "כלי קודש" חדשים, מעלנא אית להון ומפנקא לית להון. . . ולפעמים גם דמי הפוסט לא ישיבו. הפצתי להיות שדכן — והנה, כמו להכעיס, כל הנבירים יש להם בנות ואין להם בנים. "בלות" בתחום המושב — כפלים כיוצאי מצרים, ונדוניא — אוצרות קרח, וחתנים אין, כאלו לפני עשרים שנים גורו על הזכרים. . . הכל רצים, הכל מבקשים חתנים — ואין, ובראותי כי אין לי דרך אחרת, נסיתי את כחי באומנות החדשה, האחרונה שבאחרונות — נהייתי "מטיף לאומי". . . והמלאכה נקיה וקלה. השלכתי אחרי גוי את כל תורת הישנה,

שהבאתי עמי מבית המדרש הישן, ולמדתי על רגל אחת את כל התורה החדשה, היינו: שתי מחברות ע"ד "הקונגרס הבוליארי", בעברית וביהודית, ואיזה מאמרים במכתבי העתים, גם כן על הענין הזה, אף שננתי לי מאה פעמים ואחת שמות: ראשי "הציוניות" — והייתי מטיפ לאומי בישראל! וכבר סדרתי את דרשותי וקויתי כי ימצאו חן ופיקו רצון מאת השומעים. אבל דא עקא, "כי כבר קדמוני אחרים, שידעו לעות דבר, ובכל מקום אשר אבוא, כבר הטיפו מטיפים ודרשו דרשנים, וכלם באותו הסגנון שהיה בדעתי לדרוש... בקיצור, עסקי הפרטיים, כמו כל העסקים העברים — ד' ירחם! אבל בחסרון פרנסה כבר הורגלתי, וכמעט שלא ארגיש ברעתי. העיקר הוא בעיני — עניני הכלל, ובענינים האלה הנני מצליח מאד ב"ה. הבשורות הטובות באות אלי מכל עברים, והנני עלו ושמח: התירו את "המגן דוד" — טוב! הצדיק מששורשקוב קנה "מניה" של חברת "אהבת ציון" — מה טוב! אחד הנכדים של אחד הצדיקים כטוב לבו עליו נתן שלשה רובל לחברת התמיכה — טוב מאד! גביר פלוני נדב ח"י פעמים ח"י פרושות לישוב הארץ — הירד!... וככה בכל אשר אפנה — רק שמחות אצל היהודים, גילה רינה דיצה וחרוה... ואנכי הנני קרוב לכולם, "מחותן" בכל החתונות ויוצא במחול עם כל המחותנים.

בוראי טוב לי מאד, ובודאי, חביבי הקוראים, תקנאו בי... והיו ימים אשר דמיתי, כי הנני המוצלח היותר גדול בעולם היהודים. אבל בעת האחרונה נוכחתי לדעת, כי אינני המוצלח היחיד, וכי ישנם סופרים עוד יותר מאושרים ממני. הנה, לדוגמא, סופרה של הצפירה מעיר המלוכה, הוא בעל שמחה ובעל התפעלות יותר ממני, ויש שיבוא לירי התפעלות עצומה מדברים שאני איני מתפעל מהם כלל. תלמיד חכם אחד מבני הקראים זכה לפרס של כסף בעד חבורו, כמדומה לך, לשמחה מה זו עושה ומה זו בשורה נעימה" (הצפירה 53) לקהל הקוראים העברים? הקראים אמנם הנם מיוחסים ומרוצים לקהלנו מפני כמה טעמים. ראשונה, מפני שאינם יהודים, וזו בלבד, כידוע, מעלה גדולה היא בעינינו; ושנית, מפני שהשעה משחקת להם, וכל מי שהשעה משחקת לו חביב ומרוצה ומקובל לנו. חכם אחד מן היותר מפורסמים בעמנו בארצנו עוסק כעת בכתיבת דברי ימיהם. דברי ימי עמנו בארצנו טרם נכתבו, ומי יודע מתי יכתבו, ודברי ימי הקראים נכתבים. אומרים — בלשונו של סופר הצפירה — כי הקראים הנם קרובים לנו, השיות הנדרות מעדר ד', אבל "השיות הנדרות" רועות ב"ה במרעה טוב, דשן ושמן, ולא ירגישו בצערן של "העדר הגדול", אין להם כל געועים עליו ולא ירגישו אפילו התקרבות כל שהיא, וגדר עשו מסביב לעדרן הקטן, לבלי יתגבב הלילה למרען שה רעב מעדר ד'. . . התנועה הלאומית שהקיפה את כל בית ישראל מן הקצה אל הקצה — לא ננעה בהם אפילו במשהו, ועד עתה לא נדבו לישוב הארץ אפילו פרוטה אחת. ובאמת למה להם ארץ ישראל, אם גם פה להם ארץ ישראל? את האידיאל של הרבה ממשכילינו, שוויוניות גמורה, השיגו הם, הקראים, באופן היותר שלם, ומה להם עוד? ולנו אומרים, כי קרובים הם לנו. ודברי ימינו אנחנו לא נכתבים, ודברי ימי הקראים נכתבים בידי אחד מחכמינו. אין זאת כי אם מפני שהשעה משחקת להם, ומי שהשעה משחקת לו הכל רצים אחריו ומחבבים אותו, ובכל זאת רק בעל התפעלות משונה יכול לבוא לירי התפעלות כזאת בשביל שתלמיד חכם קראי זכה למטבע של כסף.

אך גם הוא, סופר "הצפירה", עוד לא הגיע למעלת הסופר הממונה על עניני חייל ב"ה, וואסחאד", הסופר הזה, כידוע, הוא בכלל אוסטימיסט גדול, וכל הרוחות, המצויות

ושאינן מצויות, לא יזוהו אותו מדעתו, כי הכל הולך וטוב. ההשכלה תעשה חיל, האנושיות תצעד בצעדי ענק לפנינו. ההתקרבות תתגבר, עוד מעט ויגיעו ימות המשיח, ונר יהודי עם אינו יהודי יהרין. לא ירעו איש לאחיו ולא ישחיתו... ובכן, אנו להשכלה ועינינו רק להאנושיות. אין לנו להשען על עצמנו, על לאומיותנו ותקותינו הלאומיות, רק לשבת דומם, ולחכות ולצפות אל חסרי ההשכלה והאנושיות. ממילא מובן, כי בעל אמונה חזקה כזו לעולם לא יבא לידי עצבות, וקטנות דמוחין, וכל הפורעניות והתקלות והקטמות — לא יפריעו את מנוחתו, כי הלא רק זמניות הן, עוד מעט ויעברו, מחר ויתוקן עולם במלכות ההשכלה והאנושיות. ואם יש "מחר" שהוא לאחר זמן של הרבה הרבה שנות עמל ויגון — מה בכך? — אנחנו בכל זאת לא נתיאש ונחכה למשיח ההשכלה.

מנקדת-ראות כזו, בודאי טוב מאד אם באונגריא, למשל, ה"מדיארוציא" של היהודים הולכת ומתגברת וההתבוללות תעשה חיל. בכתב-רעים, בשנת תר"מ, יספר לנו ה"וואסחאר", התייחסו על הלאום האונגרי המשים וחמשה פרוצנט מכל היהודים שם. ובשנת תר"ג — ששים. ביהוד נכבד מספר הרבנים והמורים היהודים שהתייחסו על הלאום האונגרי. מן אלף המש מאות וששים וחמשה מורים עברים נרשמו בתור בני הלאום האונגרי — אלף ושבעים וארבעה, היינו כששים ושמונה ממאה, ומן שלש מאות וארבעים וחמשה רבנים — מאתים ושבעים וארבעה, היינו שבעים ממאה. המספרים האלה חשובים מאד מאד. רבנים בישראל נרשמים לא בתור יהודים, רק בתור אונגרים. כפתור ופרח! זו היא מעלה גדולה שאנו עוד לא זכינו לה. אינני יודע את לשון האונגרים, אבל אם נעתיק רשימה כזו לשון מדינתנו, יצא לנו: איזוואן איזוואנוויטש קונל — יוני, מורה דת יהודית; סטעפאן סטעפאנוויטש ציממעס — יוני, רב לעדת ישראל... ורבנים כאלה, המתבישים במקור מחצבתם, לא יתבישו להיות רבנים, ולקבל שכרם מקופת הקהל העברי! וקהלות בישראל לא יתבישו להחזיק רבנים כאלה ולשלם להם מקופת הקהל... ואת הרבנים והמורים האלה יעמידו לנו למופת, לאמר: כאלה ראו וקדשו!

ואני מוטב בעיני "רב ופסי" עם כל הכליו, עם כל טפשותו, מרב מלומד כזה, ומוטב בעיני ר' "גדיאל המלמד", עם כל גסותו ובערותו, ממורים כאלה. ר' ופסי ר' גדיאל, ככל סכלותם, הנם סכלים שלנו, עצם מעצמנו ובשר מבשרנו, והארונים יאקאי או ראנאי האונגרי, שמתבישים במקור מחצבתם וכוועטים בעמם, מה להם ולנו?

ובאונגריא הלא יש בית ספר לרבנים, ומן הבית הזה הלא בודאי יצאו כל אלה הרבנים המתבישים במקור מחצבתם. ובכל זאת מיעצים לנו לעשות כמתכונתם ולכונן גם אנו בתים כאלה. והמיעצים לא ישימו אל לבם, כי אם כך הם בתי הספר לרבנים שבחזין לארץ, אשר מן המסר ועד הטפחות נבנו בידי יהודים, ומן השוער עד הדירקטור כלם יהודים — מה יהיו איפוא הבתים שנבנה אנחנו, אשר רק בכספנו יבנו, והנהגתם תהיה כמובן, בידי זרים? אין אנכי חפץ עתה להכנס בוכוחים על עיקר הדבר, אם בכלל אפשר "להנך רבנים" ולקבוע את התורה מרות מרות, לאמר: כך וכך אמות "תורה" צריך ללמוד בכדי להיות רב... נניח שאפשר הדבר. מאמין אנכי גם כן, כי המיסדים מחשבתם רצויה ולבם רק טוב לעמנו ובאמונה ובתום לבב יעשו מה שיעשו. אבל מי ערב לנו, כי הם יהיו אדוני הבית וההנהגה הראשית תהיה בידיהם? — וכבר הלא ראינו בתי ספר לרבנים אשר הדירקטור לא היה משלנו, ומי הוודע פעולת דירקטור ויתר הפקידים הגבוהים בבתי הספר, אשר בלא אומר ודברים, רק בעקימת שפתים בלבד, יכולים הם לבטל שיטה שלמה בלמודים, — מי הוודע כזאת, הוא כמוני ישאל את המיסדים: מי ערב להם כי

ההנהגה תהיה כלה בידיהם? — אם יכולים הם עצמם להיות ערבים בדבר זה לפני הקהל העברי — יעמדו ויגידו! ואם אינם יכולים, אם בית הספר החדש אפשר שיהיה מהדורא חדשה מבתי הספר לרבנים שהיו לנו לפנינו, עם כל הסדרים הישנים, — אז נוח לנו שלא יברא משיברא. לא הפרונמא היא העיקר, כי אם המנהיגים. . . .

והשאלה הזאת של ערבות מבצבצת ועולה כמו מאליה גם בעת ידובר על אדות „הבנק הלאומי“ שיש בדעת הציוניים ליסד: מי ערב לנו, שהעושר הגדול לא יהיה שמור בו חלילה לרעתנו?

מאשימים אותי, שמלגלג אנכי תמיד על כל מחשבה טובה ומתאמץ להקטין ערכה עוד טרם תצא מן הכח אל הפועל. וכזאת אולי יאמרו גם הפעם בדברי פה על „הבנק הלאומי“.

אבל במטותא מכס, חביבי הקוראים, האמינו לי כי לא התולים עמדי הפעם. האמינו לי, כי שאלת בית הספר לרבנים, ועוד יותר, שאלת הבנק הלאומי — קרובות ללבי כאשר ללבכם, ומיום שנשמע בין החיים דבר התיסדות שני המפעלים האלה רבות חשבתי על אדותם, ושאלת „עיתודותיהם“ מנקרת במוחי, וטרם מצאתי לה תשובה נמונה. את אשר עם לכבי בדבר בית הספר לרבנים הנה הגדתי, וגם את אשר אחשוב על אדות הבנק הלאומי אני מגיד לכם.

מאמץ אנכי, כי סוף סוף הבנק יוסד, אף כי אולי לא בקרוב, כאשר ידמו אחרים. אין לך דבר העומד בפני הרצון. ואם העם כלו יחפוץ בזה, בודאי ישיג מטרתו. שקל ושקל יצטרפו לסכומים גדולים, ואחרי השקלים יבואו המאות והאלפים — והאוצר יוסד. וכמו בדבר עושר היהודים בכלל, כן גם בדבר הבנק הלאומי בודאי יגוימו ויפליגו הרבה. אם יהיה באוצרנו מיליון אחד — ויאמרו הבריות שיש לנו חמשה מיליונים, ואם יהיו חמשה — ויאמרו עשרה, ואם יהיו עשרה — ויאמרו מאה. והעושר המדומה שלנו הן בכל הזמנים הביא לנו נזק רב. דברי ימי עמנו יורגו, כי חלק גדול מן הגזירות והפירעונות שבאו על ישראל לא באו אלא מפני תאות הבצע של „דייני נזרות“. עשו ידע תמיד כי יעקב יכפר פניו במנחה, ובשביל זה עשה מה שעשה. ומי ערב לנו איפוא, שאם יהיה אוצר לאומי לישראל, לא יקצא איזה אחשררפן או פחה בפרס ומרוקא ובארצות אחרות, אשר יאכה ליהנות גם הוא מן הקפיטל העברי, ויגזור נזרות ויחוק חקים כדי שהיהודים יתנו כופר נפשם? אומות העולם לא יחשבו בטעות עד היום, כי צרות הפרט של כל איש יהודי היא גם צרת הכלל. ומצוקת לבב היהודים במדינה אחת עוד גם עתה, כמו לפנינו, נונעת ללב כל היהודים בכל הארצות. והאם לא ימשוך האוצר הלאומי שלנו — אשר, כמובן, ידעוהו אומות העולם עוד יותר אולי מאשר נדעוהו אנו בעצמנו, כי הלא אין כעת סודות אצלנו, ובשפה אחרת, שפת העמים נדבר אל עמנו, וכל מחשבותינו, אף אלה שלא יתקיימו, כל תחבולותינו וכל מאויינו נביע בלשונם — האם לא ימשוך אליו האוצר הזה את עיני כל צוררי היהודים בארבע כנפות הארץ?

על מדוכה זו יושב אני זה כמה ושואל לעצמי: מה טוב לעמנו: ליסד הבנק הלאומי או לחדול? מצד אחד, בודאי נחויץ לנו מוסד לאומי כזה, אבל מצד אחר, הנה הפרסום של בנק כזה, יכול לגרום לנו הפסד רב. יש פנים לכאן ולכאן ואיני יודע להכריע. ובכן הנני מציע בזה את שאלותי וספקותי לפני אחי העברים, הקוראים עברית, ומאד מאד אתאוהו לדעת, מה דעתכם אתם, חביבי הקוראים? רבי־קרוב.

ענינים שונים.

ד"ר צבי הרמן שפירא.

בימים האלה באה בכה"ע הבשורה המעציבה, כי הפרופיסור לחכמת השיעור בהיידעלבערג, ד"ר צבי הרמן שפירא, נפטר בקעלן ביום א' ט"ז אייר, לדאבון לב כל תלמידיו ואוהביו הרבים.

קורות חכמי ישראל, לפי מליצת חו"ל, רשומות בספרו של אדם הראשון. ועוד מליצה אחרת יש בדברי חו"ל; "אדם הראשון מכל העולם כלו הוצבר עפרו". אם נחבר את שתי המליצות האלה יחד, ואם נזכור עם זה, כי הראשון אשר נרשם, לפי דבריהם, בספרו של אדם הראשון היה שמואל ירחינאה, שהיה תחלה בא"י ואחרי כן בבבל, — אז נראה כי המליצות ההן מתאימות באמת אל קורות רוב חכמי עמנו, אשר גם הן צבורות "מכל העולם": "ארץ פלוגית הרה וילדה, ארץ אחרת גדלה שעשועיה, אוי נא לה, תאמר ארץ שלישית, כי אברה כלו חמדתה". מאז הורו לנו חו"ל: הוי גולה למקום תורה" — גולים חכמי עמנו מעיר לעיר, ממדינה למדינה, וכל מקום שהם גולים "שכינה" עמם, רוח אהבת אמת ושקידה נמרצה אינה זוה מהם, ובחרף נפש הנם נלחמים עם כל המעצורים המונחים על דרכם, ויוצאים לפעמים בנצחון. ואם נבוא לכתוב תולדות אחד מחכמי עמנו, עלינו על כן לצבור על הרוב את החומר לזה "מכל העולם כלו".

גם החכם המנוח ד"ר שפירא אינו יוצא מכלל זה. הוא נולד, במדומה לי, בעיר קמנה בפלך קאוונא, למד תורה בוויילנא, השתלם בשפת אשכנז וקנה ידיעה עמוקה בחכמת השיעורים בברלין, חקע לו יתד בעולם המעשה והמסחר באדעססא ובחערסאן, הרויה ממון על חוף הדאנווי, ואחרי כן פנה מכל עסקיו ונסע להיידעלבערג לשמוע בלמודים, שם קבל את שם הכבוד ד"ר לחכמת השיעור, שם הוציא ספרים בחכמה זו ושם נתקבל לפרופיסור. ואם יבוא סופר לכתוב תולדותיו, עליו לצבור את החומר מכל המקומות שהזכרתי.

אין ספק כי רבים ממכיריו במקומות שונים ימציאו חומר לתולדותיו מן הענינים הידועים להם. ואני, בהיותי אחד מאוהביו ורעיו בכל ימי שבתו באדעססא, לא אמנע מלהודיע את הזכרונות הנוגעים לשבתו בעיר הזאת, וזכרונות שיש להם ערך במהלך התפתחותו וכואו אל מטרותיו.

המנוח בא לאדעססא בשנת תרל"ב. בעת ההיא כבר דבר צחות בשפת אשכנז והיתה לו ידיעה עמוקה בחכמת השיעורים. אשר שקד עליה בהיותו קודם לזה בברלין. מטרתו, לפי דבריו או, היתה: לסדר לדפוס את המסכתות הקטנות שחבר בדרך לצון (בסגנון "מסכת עניות" להמנוח אייזיק מאיר דיק), והן: "מסכת שירים", "מסכת חסידים", "מסכת פדיון", "מסכת עקרות" ועוד. כלן כתובות בסגנון הנמרא ובפירוש רש"י ותוספות. כנהוג. המסכתות ההן היו או לנגד עיני ועיני ידידי ה' צבי הכהן שערשעווסקי (עתה ברוסטוב), והתפלאנו לראות את עומק ההתול וההרדוד המרחף עליהן.

הקורא יתפלא בלי ספק לשמוע, כי הפרופיסור לחכמת השיעורים, זה החובב ציון הנלהב, אשר באחרית ימיו "היה תנים לבכות ענותנו", היה חומר לצון בנעוריו. אבל הדבר כך הוא באמת. הוא היה בימי עלומו מלא אהבת החיים ובעל לב שמת. אך להדפיס את מסכתותיו לא היה בכחו. כי כיסו היה ריק לגמרי ולא היה לו גם במה לפרנס את עצמו, וכל שכן את אשתו (בתו של המו"ם המשכיל, הנודע למשכילי הומן ההוא בשם "חוא"ל"), אשר השאיר בוילנא.

אדעססא איננה מקום תורה, וגם עתה, בהיותה כמדה ידועה כמרכו לספרות העברית, על ידי שיושבים בה איוו סופרים מפורסמים, לא בנקל יוכל איש שיש לו נגיעה בספרות העברית למצוא פה פרנסתו בטרם יעבור לו איזה זמן ויקנה לו מכירים. בשנת תרל"ב היה המצב לבעלי הספרות עוד יותר גרוע. רוב יודעי שפת עבר היו מורים עניים, ומעוטם היו או שרירי "הבראדיים", הסוחרים והעשירים שהיו מרודים תמיד בעשרם ובמסחריהם והיו מחזיקים טובה רבה לעצמם אם היו קונים איזה ספר עברי, או יחידים מן העובדים בבתי מסחר של אחרים המרודים בעבודתם ובפרנסתם. כאלה כן אלה לא היו שמים כמעט את לבם להקל מכאובי איזה סופר עברי שגלה לאדעססא. אפילו בשיחה קלה, וכל סופר או תלמיד חכם שהיה בא לאדעססא ולא היה בו כח לשבת פה ירחי מספר עד שימצא נתיבותיו מעט או הרבה וגם לא היה מוכשר להשפיל את כבודו ולהור על הפתחים בשביל לאסוף "חומים" על ספרו שבכ"י או למכור חבורו הנדפס — היה מוכרח לשוב כל עמת שבא.

שפירא, שלא היה מוכשר להשפיל את כבודו וגם לא היה בידו כח לשבת ולהכות לימים יותר טובים, היה מוכרח בלי ספק לעזוב תיכף את אדעססא. אבל מקרה קטן היה לו לעזר מעט. עד העת ההיא הייתי אני מורה לשעות, וימים אחרים אחרי כוא שפירא הלום קבלתי משרה באיזה בית מסחר, ואז מסרתי לו שנים מן התלמידים שהתפטרתי מהוראתם לרגלי משרתי, ובכן היה שפירא למורה עברית באדעססא.

איזה חדשים אחרי כן נפל למשכב, וכגר בארץ נכריה הובא לבית החולים העברים בפה. באתי אליו לבקר, וכאשר ראני מידועי, המשגיח בבית"ה בעת ההיא, איש משכיל בשפת אשכנז ומוקיר חכמים, שאלני: האם אחד המשכילים שוכב עתה בבית החולים? הביאותיו אל הלשכה ששכב בה שפירא ושם נתודעו איש אל אחיו, והמשגיח, אשר התבונן אל כשרונות שפירא וידיעותיו, היה למשען לו בכל אשר היה לאל ידו, וכצאתו בשלום מבית החולים דבר המשגיח טוב עליו לפני אחד מגדולי הסוחרים באדעססא, וזה האחרון קבל אותו להיות עוזר למנהל חשבונותיו בבית מסחרו בשכר ארבעים ר"כ לחדש.

או החלו לו ימים יותר טובים, הוא שכר תיכף דירה, קנה כלי בית והביא גם את אשתו הלום.

לא ארכו הימים ויוסיפו לו על שכרו בבית המסחר. הוא עבד באמונה וברעת הענין, ובעת החופש בקש לו תענוגות בחברת רעים, ובהכרת אשתו ורעותיה הבאות לביתו, וישבה את מסכתותיו וגם מחכמת השיעור הסיוח את לבו, ויהי אוהב ימים לראות טוב.

כשנה אחרי בואו לבית המסחר הנ"ל נפלה איזה תגרה בינו ובין נכרת הבית ההוא. הוא הרים קולו בקצף, וכאשר אמרה לו הנכרת: מה תצעק עלי, הן אינני עובדת בבית-מסחרך — ענה הוא: גם אני אינני עובד עוד בביתך, — וישלך את הפנקסים ויצא מבית המסחר, לתמהון לב כל רעיו העובדים עמו שם.

הוא בא לביתו, הודיע לאשתו כי התפטר ממשמרתו וכי על כן עליה עתה לשוב לוולנא. בעוד איזה ימים מכר את כל כלי ביתו ויתן לאשתו להוצאות הדרך, ותשב לוולנא כנעוריה, והוא נסע להערסאן.

עם אשתו החליף מכתבי ידידות, ובידידות וברעות נתן לה גט פטורין, ובשנת תרל"ז נשא בארעססא עלמה צעירה, אשר בהיות אשתו הקודמת פה התרועעה אתה והיתה באה לביתו.

בשנת תרל"ז נסע לכולגריא למקום המלחמה. שם הרויח איזה מאות רוי"כ ועי"ז באה מהפכה גדולה במצבו, אחרי שובו בשנת תרל"ח ממקום המלחמה. כי בהשתחררו עתה לזמן מה מדאגות החיים, בהיות בידו איזה מאות רוי"כ (וגם אולי מאהבתו לאשתו החדשה, אשר הפיץ להרימה עמו למדרגה יותר נכונה בחיים), — נתעוררה בו מחרש תשוקתו למדעים, אשר נפרד מהם ברדפו אחרי פת לחם. הוא לא מונן לו בכספו איזה ענף של מחיה, אף לא רדף אחרי משרות בכתי ספר, גם לא דאג עתה להוציא לאור את מסכתותיו; אך פרש עצמו מן העולם ויחל לעסוק בשקידה נמרצה בחכמת השיעור, ואחר זמן קצר הלך להיידעלבערג, לשמוע לקח בחכמה זו בהאנויווערויטאָט שם.

במשך הזמן הוה הוציא לאור איזה חוברות בחכמת השיעור, אשר נראות אותן הפרופיסור בהאנויווערויטשט בארעססא, פרעאבראזשענסקי, כתב לו, לשפירא, כי הוא מקוה ממנו שיכירא חדשות ונצורות בחכמה זו, ואחרי אשר לא היה בכחו להמשיך את עבודתו, מפני מחסורי החיים, בא לפטרבורג, ושם, בהשתדלות המנוח ר' צבי הכהן ראבינאוויטש (בעל "המנוחה והתנועה"), היה לו הכאראן ה. נינצבורג לעזר לזמן קצוב, כדי שיגיע למטרתו.

ועמלו לא היה לשוא. בשנת תר"מ או תרמ"א נכתר בהיידעלבערג בשם ד"ר לחכמת השיעור ואחרי כן נתמנה שם לפרופיסור.

לא אנכי האיש ולא פה המקום לדבר על אדות עבודתו וספריו בחכמת השיעור (אחד מספריו נעתק לשפת רוסיא ונרפס בשנת תרמ"א ע"י חברת דורשי הטבע ברוסיא החדשה), ופה אזכיר רק זאת, כי הוציא לאור, בהעתקה אשכנזית עם הערות, ספר "משנת המדות" (למודי הניאומטריא בשפת המשנה), אשר לפי דעתו היא ברייתא דמ"ט מדות לר' נתן המובאה ברש"י ועוד קדמונים, וכי באיזה מספריו הנהיג ציונים שיעוריים חדשים באותיות עבריות, נוסף על הציונים באותיות יונית ורומיות שמשמשים בהם כל בעלי החכמה הזו.

בסיון תרמ"א היה עוד הפעם בארעססא ימים אחדים. העת ההיא היתה זמן הפרעות בדרום ארצנו, וכשמעו מפי האופטימיסטים, כי לכל הפרעות אך סבות מקריות, כי בעיר

פלוגית היו הפרעות מסכה פלוגית ובעיר פלוגי מסכה אחרת, ושעל כן אין לשית להן לב, כי המקרה לא יתמיד, — ענה הוא ואמר להם: אף אני אומר, שאין המות אלא מקרי: פלוגי מת מפני שאחותו מחלת הסרסן, פלוגי מת מפני דלקת שנפלה בריאה שלו, פלוגי מסכה אחרת, וכלן אינן אלא מקריות. נמצא שהמות אינו חק קיים . . .

מאמריו הראשונים כחבת ציון באו בשנת תרמ"ב, וכמאמר הראשון שכתב בזה (המליץ 22) הציע ליסד באה"ק אוניווערסיטאט. את התנאי הזה קבע גם כן בתקנות האגודה "ציון" שיסד בהיידעלבערג. הרעיון הזה מלא את כל לבו, ועל לוח תמונתו אשר נתן לי בזהותו פה בשנת תרמ"ג כתב: "לידוד נפשי . . . מאתי צבי הירש המכונה ד"ר הערמאן שפירא, דאצענט בחכמת ההגדסה בהיידעלבערג עד אשר ימונן ד' את בית מדרשו בציון".

בשנת תרמ"ג, בסוף ימי הקיץ, היתה באדעססא אספת מלומדים שקראה חכרת דורשי הטבע אשר ברוסיא החדשה. כהיות הד"ר שפירא גם הוא חבר להחברה הזאת, נקרא גם הוא אל האספה. לבו וכל מחשבותיו היו מלאים אז חבת ציון, עד כי אפשר היה לחשוב שאין שום מחשבה אחרת תופסת מקום במוחו. כמעט קשה היה להאמין, כי זהו אותו צבי שפירא אשר כעשר שנים לפני זה היה מלא חמדת החיים, חומד לציון ואוהב ימים לראות טוב, ואשר גם לפני שתי שנים, בשנת תרמ"א, התלונן על דברים העומדים ברומה של היהדות. הוא היה עתה מלא רעיון קודש, מלא חבה עזה, עד מסירת הנפש, לישראל ולציון. כל תנועותיו היו כנובד ראש וכל דבריו היו מלאים התלהבות וחמימות, כנזיר אלהים קדוש מבטן. כל שנת תרמ"ג נפתלת עם הד"ר פִּינְסְקֶר ז"ל ליסד באדעססא אגודת חובבי ציון, ולא עלתה בידו, עד שבא שפירא בעת ההיא, ובכח כבודו ומרברותיו הצליח להטותו לחפצנו. ואז, במעמד הד"ר שפירא ז"ל והד"ר מ. מאנדעלשטאטם מקיעו ועוד איזה אנשים, נאות הד"ר פִּינְסְקֶר להניח אבן הפנה לאגודת חובבי ציון אשר באדעססא. הרברים אשר נכתבו אז בשפת אשכנז ואני העתקתים באותו מעמד לשפת עבר — נשלחו לערים שונות, לעוררן ליסד גם בהן אגודות לחי"צ, והאגודה באדעססא, אשר גם ידי הד"ר שפירא עמלו בה, היתה אחרי כן למרכז לכל האגודות. עמל הד"ר שפירא לציון והשתתפותו בעבודת הציונים בחו"ל ידועה לרבים מחי"צ; מי אשר יבוא לספר את תולדותיו בשלמות, יקבץ את כל הידיעות אחת לאחת ויוציא כלי למעשהו, ואני לא באתי בזה אלא לספר לדור מה שידעתי מחיי המנוח ז"ל ופעולותיו באדעססא.

יגוח בשלום על משכבו, ובשוב ד' את שיבת ציון יהי שמו לתפארת בין ראשוני בניה.

משה ליב ליליענבלום.

מדת־המעמים לשירה העברית.

מְחַוְּקָה יְדֵי כָל אֲחֵינוּ הַמְּחַוְּנִים עֲפָרוֹת אֶרְצֵנוּ בְּאֲשֶׁר הֵם שָׁם.
 אֶל יְפֵל רִיחֲכֶם! עֲלִיזִים מְתָרְוֹנִים בְּאֵי שְׂכֶם אֶחָד לְעֶזְרַת הָעָם. (ביאליק).

כי נקרא את התרועים האלה לא בקריאה המדוקדקת השומרת חקי מלעיל ומלרע, כי אם על פי הציונים המוצגים בזה — קו (-) להכרה רמה מוטעמת בניניה, וחצי טבעת (-)

להכרה שפלה שאיננה מוטעמת — אשר זאת היא הקריאה השגורה כיום בפי המון עם ישראל במושבותינו — ונשמעו לאזנינו צלצלי קולות קצובים ערוכים במערכה: רמים ושפלים, רמים ושפלים חליפות. הדבר הזה חדש הוא מקרוב מובא אל הספרות העברית מהלשונות הנכרות, וגם עתה איננו נודע עוד לכל אלה הקוראים רק עברית לברה, אבל דרך-נועם הוא ומדה יפה מאד למלאכת השיר, בשוותו גם מחוץ פאר והדר על כל חלקיו.

אבל המדה החדשה הזאת איננה נפרצה עוד בספרותנו, ומעט השירים הכתובים בה, כזה שהבאנו בפתח דברנו, יצא שכרם בהפסדם, כי יחויקו בקריאה המשובשת השגורה בפי ההמון, אשר עתידה היא להשתכח בקרוב, בהיות המורים והמלמדים החדשים מלמדים את לשוננו לבני הנעורים בדרך מתוקנת, על פי חקי הדקדוק. על כן ישמע כיום פעמים רבות מפי הצעירים, היודעים מעט או הרבה גם לשון אחרת, כי השירים העברים כתיבים בלא כל מדה וקצב, וכי שיר כתוב עברית איננו בלתי אם פרוזה מחורזת, ותלמידי הנמנויות, היודעים כי שירי הלשונות הקדמוניות אשר הם לומדים נקראים על פי האורך והקוצר של תנועותיהם, כבואם לקרוא שיר עברי שואלים לתומם: "איכה נקראים השירים העברים?"

כל איש אשר הרבה לקרוא ספרי שיר בשפת עבר יודע, כי רוב השירים העברים אשר נכתבו בכל העתים עשויים במדות ובקצבים שונים: שירי המשוררים הספרדים מימי הבינים "שקלים" במשקל תנועות ויתדות, ורבים ממנו עוד יזכרו את הימים אשר מנו בהם משוררינו מספר לתנועות בכל חרוז, ונוסף על זאת, סימו כל חרוזיהם רק מלעיל וגם נמנעו מהביא בשיריהם כל מלה אשר ראשיתה בשוא. אבל היסבנו המדות האלה לשיר? — הן "משקל" התנועות והיתדות אשר עשו משוררינו הספרדים לשיריהם — אשר אולי היה טוב לשעתו ולמקומו — אינו מדה לנו, כאשר מבטאנו שונה ממבטאם הם, והמדה השנית, היא מדת ספירת התנועות והסרת השוא הנע — הלא יראה כל קורא מבין כי רק הכבד תכבד את מלאכת השיר מבלי הוסיף לו כל חן ויופי, ועל כן אין יתרון למדת הספירה ממדת הלפקים (שחשבון אותיות כל חרוז וחרוז בשיר יעלה בנימטריא מספר השנה אשר נכתב בה השיר), אשר גם בה כלו משוררים אחדים לריק כחם.

נראה נא עתה מה משפט המדה החדשה אשר הוכרנו בראשית דברינו, הנהוגה בשירי לשונות העמים אשר אנחנו יושבים בתוכם. המדה הזאת תקרא "מדת הנגינות" או "מדת הטעמים", מפני אשר מספר התנועות שבה בין נגינה לנגינה או בין טעם לטעם — אחד הוא. על פי מספר התנועות הנמשכות לנגינה אחת ועל פי מקום הנגינה בקבוצת התנועות הנמשכות אליה תתפרד המדה הזאת למחלקות אשר נקרא להן — בעקבות מר יעביץ — מקצבים, ולמען דעת כל הקוראים, גם אלה אשר לא קראו את תורת מעשה השיר בלשון נכריה, את משפט המקצבים האלה נשימם בקצרה בזה.

על פי מספר התנועות הנמשכות לנגינה אחת יחלקו המקצבים לבני שני בדים (שתי הברות) ולבני שלשה בדים. במקצב בן שני בדים תבאנה תנועות כל חרוז חליפות אחת רמה ואחת שפלה. יש אשר תקדם השפלה לרמה, והוא המקצב הנקרא "יאמבוס", ובלשוננו נוכל לקרא לו על פי תבונתו: "עולה". ויש אשר תקדם הרמה לשפלה, והוא נקרא "מוריאוס", ובלשוננו נוכל לקרוא לו: "יורד". ובמקצבים בני שלשה בדים תבאנה תנועות כל חרוז שלש שלש, אחת רמה ועמה שתי שפלות. יש אשר תקדם הרמה

לשתי השפלות; למקצב הוה, הנקרא „קטילוס“, נוכל לקרא: „גבה־ראש“ או „נופל“. ויש אשר תעמוד הרמה בתוך, ושתי השפלות מלפניה ומאחריה; למקצב הוה (אמפיבוכיוס) נוכל לקרא: „גבה־כרש“ או „מוגד“. ויש, לאחרונה, אשר תעמוד הרמה בקצה הקבוצה אחרי שתי השפלות; למקצב הוה (אנפסטום) נוכל לקרא „גבה רגל“ או „דולג“.

והנה יפיתו של יפת זאת לא השכנה עוד עד היום באהלי שם. והדבר הוה השריש אמונת שוא בלכות רבים, כי „אין שפת עבר מסוגלת למדת המעמים“, או — אשר אחת היא — „מדת המעמים ודה, לרוח שפת עבר“. אולם לא יקשה לראות, כי האמונה הזאת נוסדה על בלימה. אמנם כן, כי נפשיש את הדברים האלה את מליצתם ותרגמנום לשפה ברורה ופשוטה — ונשמעו לנו לאמר: קשה מאד לערוך מלים בשפת עבר על פי משפטי נגינותיהן, אשר מספר התנועות בין נגינה לנגינה לא ישתנה; ואם העשה יעשה כן, ונשחת טבע הלשון העברית. אולם כל מבין וודה, כי אם קשה יקשה לעשות את הדבר הוה בכונה, הלא יקשה שבעתים כי יעשה בלא מונה; ואם נוכל להוכיח, כי יש רבות אשר תבוא המדה הזאת בשפתנו במקרה, כלי כל כונה מאת הכותב, הלא יהיה איפוא בזה אות נאמן, כי קל הדבר לעשותו.

ואמנם מכל דרכי השיר החדשות אין אחת הנפוצה לרוב על פני כתיב קדשנו כמדת המעמים הזאת לכל מקצביה — דבר אשר אולי לא עלה עוד על לב איש להתבונן אליו ולשים אליו לבו — כאשר תראינה עינינו מהמשלים המובאים בזה. והקורא הנכבד יאמין נא לי, כי לא הניעותי בכברה את כל ספרי הקדש לבקשם.

(1) אֲשֶׁפִיר חֲצִי מְדָם וְחֲרָפִי תֹאכַל בְּשֶׁר מְדָם חָלַל וְשִׁבְיָה מְרֹאֵשׁ פְּרָעוֹת אֲוִיב.
הפסוק הוה ערוך כלו במקצב העולה, שפל ורם שפל ורם. והשוואים לא יחשבו לתנועות כלל אפילו בראש המלה (שזאת היא דעת חוקרי לשוננו, כבן זאב, שריל ושמיינברג).

(2) (—) מִי | הַגִּיד | מְרֹאֵשׁ | וְגַד | עָה | וּמָל | פָּנִים | וְנֹאמֵר | צְדִיק

אָף | אֵין | מְגִיד | אָף | אֵין | מְשָׁמִי | עֵ | אָף | אֵין | שׁוּמִ | עֵ | אִמָּ | רִיכֵם

הפסוק הוה הנהדרד בשיר, אשר חרוזו הם עליים ותחתיים¹) חלופות, יחסר רק בד אחד בראשו להיות כלו עולה.

(3) בֵּינִי | בָּעֵ | רִים | בָּ | עֵם | וְכִסִּי | לִים | מָ | תִי | תֶשׁ | בִּילִי

(4) תְּשֶׁת | חֶשֶׁד | וְיְהִי | לְיָלָה | בּוֹ | תָּר | מֵשׁ | בָּל | חִיתֹו | יַעַר

שני הפסוקים האלה הם יורדים יפים — רם ושפל, רם ושפל — האחד חציו תחתי וחציו עלי, והשני כלו עלי.

וכן נמצא נמצא לרוב פסוקים ושברי פסוקים כתובים כמדת הנגינות במקצתם בני שלשה ברים: הנופל, הדולג והמוגד, כאשר תראינה עינינו מהמקראות המובאים בזה:

(5) סָבִי | עֵ | יֵזֶן | וְהִקִּי | פֹּהָ | סָפָ | רֵוִי | מְגַדָּ | לְיָהּ | נוּפֵל | הוּא, | רֵם | לִפְנֵי | שְׁפִילִים.

(¹) „עלי יקרא חרוז אשר סופו מלעיל, ותחתיו“ — אשר סופו מלרע.

(6) מִשְׁגָּבִי | וּמְנִסִּי | מוֹשִׁיעִי | מִחַמָּם | תּוֹשִׁיעַ | נִי | דולג הוא, רם אחרי שפלים.

(7) יִשְׁלַח מֶ | מָרוֹם | יִ | קַחֲנִי | יִמְשְׁגִי | מִמִּים | רַבִּים | מונד הוא, רם בין שפלים.

(8) [מִנְדָּה] מֶ | שָׁמַיִם | נִתַּתְּ | לָהֶם | לֵרֶךְ | עֵבֶם,

וַיְמִים | מִפְּלַעַ | הוֹצֵאתְ | לָהֶם | לְצַ | מָאֵם.

הפסוק הוה, המובא בשנוי קטן בראשו («מנך» תחת «ולחם», (נחמיה ט' ט"ו) — מונד, ומי ימנה מספר לכל שברי הפסוקים הבאים בכל המקצבים המנויים, מי יראה את כל המקומות אשר יבואו בהם מאמרים ארוכים, שלא יחסר להם, למען היות מדודים במדת הטעמים, רק כי תוסר או תובא פה ושם מלה אחת קטנה או גם רק אות אחת — דבר אשר עשו ואשר יעשו משוררינו תמיד למען מלא את מספר התנועות או למען הסיר את השוא הנע מראש המלה — למשל:

לֹא-זָכְרֵנוּ | אֶת-יְדוֹ | יוֹם-פָּדֵם | מִנִּי-צָר

אֲשֶׁר-שָׁם | בְּבִנְיָהֶם | אוֹתוֹתָיו | וּמוֹפְתָיו | בַּשְּׂדֵה-צוֹ | עֵן . . .

וַיִּתֵּן | לְחֶסֶל | תְּבוֹאָתָם | וַיִּגְיעַם | לְאֶרְצָה

יַהֲרֹג | בַּבָּרָד | אֶת-גִּפְנָם | וְשִׁקְמוֹתָם | בַּחֲנָמַל

וַיִּסְגַּר | לַבָּרָד | מִקְנֵיהֶם | וּבְעֵירָם | לְרֹשָׁפִים . . .

וכי נערך את החרווים האנפסטים האלה אל גופי המקראות (תהלים ע"ח, מ"ב—מ"ט), וראינו כי שנוייהם מעטים וקלים מאד.

ולא רק בכתבי הקדש לברם, כי אם גם בשירי המשוררים האחרונים, מוני מספר לתנועות, יש מקומות מדודים במדת הטעמים בלי דעת בעליהם, למשל:

כִּשׁ | מֶשֶׁכִּי | תִצֵּא | אַחַר | הַגָּ | שָׁם

מִשְׁחֹר | חֲשֵׁרֶת | עֵבִים | בְּסֶתֶה | רִקִּי | ע —

זָהָב | סְגוֹר | מֵה־הוּא | וַיִּשְׁבוּ | וְלָ | שָׁם

(י"ל גרדון, «אהבת דוד ומיכל».)

נִבְחָה הַדְּרָה שָׁבוּ אֶז תּוֹשִׁיעַ.

הבית הזה שלשת חרווי הראשונים קצובים במקצב העולה, ורק החרוי הרביעי ספור הוא ולא מדוד, אבל לו חפץ בזה המשורר, כי אז נקל היה לו לשים בו מלים אחרות, למשל: «מול תפן ארְתָהּ | שְׁבֵה | אֶזִּי | תּוֹשִׁיעַ | ע», או דברים אחרים טובים ויפים מאלה, כיד השירה עליו.

המשלים המעטים אשר הובאו בזה — ועוד רבים מהם אשר לא הובאו — דים להוכיח, כי מדת הטעמים לא רק איננה זרה לשפת עבר, כי אם גם דרך טבעי היא לה, כלרוב יתר הלישונות, והמשורר אשר ישים לה לבו יקל לו מאד לערוך בה שירים.

ואחרי אשר הראינו לדעת, כי לא יקשה לערוך בשפת עבר שירים מדורים במרת הטעמים, עלינו לדעת את הסבה אשר מנעה את משוררינו מערוך בה שיריהם. לפי דעת, הסבה הראשית, ואולי גם היחידה, היא, כי בקריאה המדוקדקת לא הורגלו גם טובי סופרינו, עד כי בקרוא בה איש לפנייהם שתיים שלש מלים, אפילו פסוק מתנ"ך, ונשמעו הרברים לאזניהם כרברי לשון אשר לא שמעו מעולם, ובקריאה המשובשת, קריאת החרדים השגורה בפיהם, לא רצו. אולם ימי החרדים הישנים יתמו לעינינו, ובכתי הספר ובחרדים החדשים הלא ילמדו את הקריאה המדוקדקת, ולבני בתי הספר והחרדים האלה, בנינו אשר יקומו אחרינו, להם עלינו להכין בשפתנו ובספירתה מנעמים ככל אשר תשיג ידינו, למען אשר לא יטשוה כלה גם בשגותם בורות. ויען כי לא כסופרים הפרווים המשוררים, כי המה ידעו כמעט כלם את דרכי לשוננו ואת משפטי דקדוקה, על כן יקל להם מאד להשגיר גם בפיהם את הקריאה המדוקדקת, בהתחזקם רק ימים אחדים לקרא נכונה את כל אשר יקראו. ואז לא יקשה עליהם לעשות גם את שיריהם על פי מרת הטעמים הנכונה. ושירים מדורים כתובים נכונה, מלבד אשר יקלו מעל המורים את עבודתם הקשה ללמד את בנינו את לשוננו (כי השירים הנמצאים לא יכשרו לשימם בפי התלמידים הקטנים מפני אשר אין מדה להם — על זאת ועיד כל מורה ישר-לב), ומלבד אשר יקנו בזה אוהבים הרשים לשפתנו מכנינו ומכנותינו, עוד ויעילו למהר להפיץ את הקריאה המדוקדקת גם בין אלה, אשר למדו קרוא בדרך הישנה, — לבלתי היות יודעי לשוננו נפלגים לשתי פלגות אשר לא ישמעו איש שפת רעהו.

חיים ליב חזן.

3
844.

III.

